

กระบวนทัศน์ความยากจน : ภาพสะท้อนที่ปรากฏในเรื่องสั้นไทยร่วมสมัย
(พ.ศ.2501-2545)

ปริญาพนธ์
ของ
เจด็จ คชฤทธิ์

เสนอต่อบัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ เพื่อเป็นส่วนหนึ่งของการศึกษา
ตามหลักสูตรปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาภาษาไทย
กุมภาพันธ์ 2549
ลิขสิทธิ์เป็นของมหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ

895.913083

๙ 688 ๗

ร.3

กระบวนการทัศนความยากจน : ภาพสะท้อนที่ปรากฏในเรื่องสั้นไทยร่วมสมัย (พ.ศ.2501-2545)

บทคัดย่อ

ของ

เจด็จ คชฤทธิ์

ร-9 ส.ป. 2549

เสนอต่อบัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ เพื่อเป็นส่วนหนึ่งของการศึกษา

ตามหลักสูตรปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาภาษาไทย

กุมภาพันธ์ 2549

h 283541

เจด็จ คชฤทธิ์. (2548). กระบวนทัศน์ความยากจน : ภาพสะท้อนที่ปรากฏในเรื่องสั้นไทยร่วมสมัย (พ.ศ.2501-2545). ปริญญาานิพนธ์ ศศ.ม. (ภาษาไทย). กรุงเทพฯ : บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ คณะกรรมการควบคุม : รองศาสตราจารย์ไพบูลย์ ดวงจันทร์, อาจารย์วินัย ภูระหงษ์

ปริญญาานิพนธ์ฉบับนี้ มีจุดมุ่งหมายเพื่อศึกษากระบวนทัศน์ความยากจนที่ปรากฏในเรื่องสั้นไทยร่วมสมัย พ.ศ.2501-2545 จากผลงานของนักเขียน 34 คน จำนวน 128 เรื่อง ในด้านลักษณะความยากจน สาเหตุความยากจน ผลกระทบจากความยากจน และแนวทางในการแก้ปัญหาความยากจน โดยใช้วิธีการวิจัยเอกสารและเสนอผลงานการวิจัยแบบพรรณนาวิเคราะห์ ผลการศึกษาพบว่า ในเรื่องสั้นไทยร่วมสมัย ปรากฏภาพสะท้อนลักษณะของความยากจน 4 มิติ ดังนี้

จนทรัพย์สิน สะท้อนให้เห็นถึงภาวะอดัดัดคัดสนและขาดแคลนวัตถุปัจจัยที่มีความจำเป็นต่อการดำรงชีวิต ได้แก่ เงินรายได้ ที่อยู่อาศัย อาหาร เครื่องนุ่งห่ม และยารักษาโรค

จนโอกาส สะท้อนให้เห็นถึงการไม่สามารถเข้าถึงบริการสาธารณะ บริการสังคม ตลอดจนทรัพยากร และปัจจัยการผลิตที่มีความจำเป็นพื้นฐานต่อการสร้างความมั่นคงในระดับมาตรฐานของชีวิต ได้แก่ การศึกษา การรักษาพยาบาล สาธารณูปโภคพื้นฐานและการคุ้มครอง ความปลอดภัยในชีวิตและทรัพย์สิน

จนอำนาจ สะท้อนให้เห็นถึงภาวะของปัจเจกบุคคลและกลุ่มบุคคลที่ไร้สิทธิ์ ไร้เสียง ไร้อำนาจต่อรอง ไม่มีส่วนร่วมทางการเมือง และการได้รับผลจากการกระทำของผู้ที่มีอำนาจเหนือกว่าทั้งอำนาจรัฐและอำนาจทุน

จนศักดิ์ศรี สะท้อนให้เห็นถึงภาวะของปัจเจกบุคคลและกลุ่มบุคคลที่ถูกหลู่เกียรติเหยียดหยาม ไม่เป็นที่ยอมรับของสังคม ได้รับการปฏิบัติในสังคมอย่างไม่เสมอภาค ถูกแบ่งแยกแตกต่างถูกเบียดขับให้ออกห่าง ถูกเหยียดชนชั้นเหยียดอาชีพ และถูกละเลยจากสังคมจนทำให้ไม่สามารถดำรงชีวิตอยู่ได้อย่างเป็นปกติสุขเยี่ยงสามัญชนทั่วไป อันประกอบไปด้วย กลุ่มอาชีพกรรมกรหรือแรงงานรับจ้าง กลุ่มผู้ประกอบอาชีพอิสระหรือผู้ที่ทำงานให้ตนเอง และกลุ่มผู้ที่อยู่นอกกำลังแรงงาน

ในด้านสาเหตุของความยากจน สะท้อนให้เห็นถึงสาเหตุของความยากจนทั้งมิติทางเศรษฐกิจและมิติทางสังคม อันประกอบไปด้วย ทัศนคติและท่าทีต่อชีวิต ภาวะความเจ็บป่วยและความผิดปกติทางร่างกาย โครงสร้างความสัมพันธ์ที่ทำให้เกิดความเหลื่อมล้ำทางเศรษฐกิจ การเมือง และสังคม การขาดแคลนปัจจัยการผลิต และการประสพภัยแล้งและความเสื่อมโทรมของทรัพยากรธรรมชาติ

ในด้านผลกระทบจากความยากจน สะท้อนให้เห็นว่าภาวะความยากจนเป็นภาวะเชิงพลวัตที่มีอิทธิพลก่อให้เกิดปัญหาต่างๆตามมามาก อันประกอบไปด้วย ปัญหาทุพโภชนาการและความผิดปกติของร่างกาย ปัญหาสุขภาพจิตและท่าทีต่อชีวิต ปัญหาความขัดแย้งและช่องว่างระหว่างชนชั้น ปัญหาต่อการศึกษาและอุปสรรคในการแสวงหาความรู้ ปัญหาการอพยพเร่ร่อนย้ายถิ่นฐาน ปัญหาการค้าประเวณีหรือการขายบริการทางเพศและปัญหาหนี้สิน

สำหรับแนวทางในการแก้ปัญหาความยากจน นักเขียนสะท้อนแนวทางในการแก้ปัญหาความยากจนไว้ สามแนวทาง คือ ปรับเปลี่ยนทัศนคติและท่าทีต่อชีวิต ลดช่องว่างความสัมพันธ์ที่ไม่เสมอภาคและให้ความช่วยเหลือเกื้อกูลกัน และสนับสนุนปัจจัยการผลิต

PARADIGM OF POVERTY : THE REFLECTIONS IN CONTEMPORARY
THAI SHORT STORIES FROM B.E. 2501 TO 2545

AN ABSTRACT
BY
CHADED KHOTCHARIT

Presented in partial fulfillment of the requirements
for the Master of Arts degree in Thai
at Srinakharinwirot University
February 2006

Chaded khotcharit. (2548). *Pradigm of Poverty : The Reflections in Contemporary Thai Short Stories From B.E 2501 To 2545*. Master thesis, MA. (Thai). Bangkok : Graduate School, Srinakharinwirot University. Advisor Committee: Assoc. Prof. Paiboon Duangchun, Vinai Bhurahongse.

This thesis aims to study the paradigm of poverty which is found in contemporary Thai short stories from B.E. 2501 to 2545. The study includes 128 short stories from 34 writers, focusing on characteristics of poverty, causes of poverty, effects of poverty, and solutions to alleviate poverty. The methodology used in this thesis is documentary research and the thesis was presented by way of descriptive analysis. The study shows that contemporary Thai short stories reflect four dimensions of poverty as follows:

1) Lack of property - This reflects the starving conditions and insufficiency of needed supplies for survival especially income, shelter, food, clothing, and medicine.

2) Lack of opportunity - This reflects the improbability to be provided public services, social services, as well as resources and factors of production which are the basic needs for security of standard life for example: education, medical treatment, fundamental utilities, protection, and safety of life and property.

3) Lack of authority - This reflects the condition of both individuals and groups of people who have no rights, no voice, and no negotiation power. They cannot even participate in any political activities; and they are affected by the actions of those who have power over them, both state power and financial power.

4) Lack of dignity - This reflects the condition of both individuals and groups of people who are dishonored, insulted, and rejected by society. They are treated unequally in society as well as are discriminated against, and excluded. They are also ignored from the society they live in. And this makes them unable to live happily like other people. This group of people are for example the laborers, working class, self-employed, and those who are not part of the legally employable workforce.

The short stories reflect the causes of poverty both in economic and social dimensions consisting of the attitudes towards life, illnesses, and physical abnormalities. The causes also include the structure of relationships which lead to economic, political and societal inequality as well as the lack of factors of production, drought, and decadence of natural resources.

With respect to the effects of poverty, the short stories reflect that poverty conditions are dynamic conditions which cause many problems like malnutrition, physical and mental abnormalities, problems about attitudes towards life, conflicts and gaps between classes, lack of education and difficulties in gaining new knowledge, migration, prostitution, and growing debts.

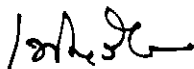
The writers suggested three ways to alleviate poverty; changing attitudes towards life, narrowing the gaps of inequality as well as helping each other more, and supporting factors of production.

ปริญญานิพนธ์
เรื่อง

กระบวนการทัศนความยากจน : ภาพสะท้อนที่ปรากฏในเรื่องสั้นไทยร่วมสมัย (พ.ศ.2501-2545)

ของ
เจด็จ คชฤทธิ์

ได้รับอนุมัติจากบัณฑิตวิทยาลัยให้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตร
ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาภาษาไทย
ของมหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ

.....คณบดีบัณฑิตวิทยาลัย

(ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.เพ็ญสิริ จีระเดชากุล)

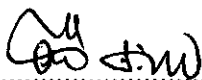
วันที่ 6 เดือน กุมภาพันธ์ พ.ศ.2549

คณะกรรมการสอบปริญญานิพนธ์

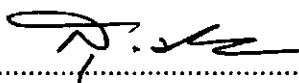
.....ประธาน

(รองศาสตราจารย์ไพบุลย์ ดวงจันทร์)

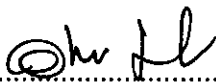
.....กรรมการ

(อาจารย์วินัย ภูระหงษ์)

.....กรรมการที่แต่งตั้งเพิ่มเติม

(รองศาสตราจารย์สุภา ปานเจริญ)

.....กรรมการที่แต่งตั้งเพิ่มเติม

(รองศาสตราจารย์อัศรา บุญทิพย์)

ประกาศคุณูปการ

ปริญญานิพนธ์ฉบับนี้สำเร็จลงได้ เพราะผู้วิจัยได้รับความกรุณาจาก รองศาสตราจารย์ ไพบูลย์ ดวงจันทร์ ประธานกรรมการควบคุมปริญญานิพนธ์ อาจารย์วินัย ภูระหงษ์ กรรมการควบคุมปริญญานิพนธ์ รองศาสตราจารย์สุภา ปานเจริญ และรองศาสตราจารย์อัศรา บุญทิพย์ กรรมการแต่งตั้งเพิ่มเติม ที่ได้กรุณาสละเวลาอันมีค่าเพื่อให้คำปรึกษา แนะนำ และตรวจแก้ข้อบกพร่องต่างๆ ในปริญญานิพนธ์ฉบับนี้ ผู้วิจัยขอกราบขอบพระคุณเป็นอย่างสูง

ตลอดระยะเวลาในการศึกษาและเรียบเรียงปริญญานิพนธ์ฉบับนี้ ผู้วิจัยได้รับความช่วยเหลืออันหาค่ามิได้จากบุคคลดังต่อไปนี้ ผู้ช่วยศาสตราจารย์วิมลศิริ ร่วมสุข ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ชวนพิศ อัฐรัตน์ ผู้ช่วยศาสตราจารย์เสงี่ยมจิต อุทัย ผู้ช่วยศาสตราจารย์จารึก สงวนพงษ์ อาจารย์นิศยา บุญสิงห์ อาจารย์อรศรี เกษโกศล อาจารย์ชาติรี พนเจริญสวัสดิ์ อาจารย์มานพ ถนอมศรี อาจารย์ไพศาล วงษ์ศิริ ดร.อนงค์ อนันตริยเวช อาจารย์ประพิรพร อักษรศรี อาจารย์มุกกรีน วิโรจน์ชูฉัตร อาจารย์วาทัญญู สังข์อ่อน นายขจรฤทธิ์ รักษา นายนริศชาย กาญจนานุรักษ์ นางกิ่งกมล กาญจนานุรักษ์ นายพนม คชฤทธิ์ นางสาวกมลรัตน์ ยอดหาญ นางสาวนุชจรี พิลาพิมพ์ นางพัชริน แสนโสภานัน นายสหพันธ์ ลักพลวงศ์ นางสาวอรจิรา อัจฉริยไพบูลย์ นายธวัชชัย ศรีจันทร์ และนายฟ็อน นายะพันธ์

โดยเฉพาะ อาจารย์ชาติรี พนเจริญสวัสดิ์ เป็นผู้ที่ปลุกฝังให้ผู้วิจัยรักการอ่าน และสนใจที่จะศึกษาค้นคว้าเกี่ยวกับวรรณกรรมอย่างจริงจัง อีกทั้งท่านเองก็ยังได้ปฏิบัติตนให้เห็นเป็นแบบอย่างที่ดีเสมอมา ผู้วิจัยขอกราบขอบพระคุณด้วยจิตคารวะ

สุดท้ายนี้ ผู้วิจัยขอกราบขอบพระคุณบิดา มารดา และขอขอบคุณผู้ที่มีอุปการคุณอีกจำนวนมากที่มีอาจเอ่ยนามได้หมดมา ณ โอกาสนี้

เจตติจ คชฤทธิ์

สารบัญ

บทที่	หน้า
1 บทนำ.....	1
1.1 ภูมิหลัง.....	1
1.2 ความมุ่งหมายของการวิจัย.....	5
1.3 ความสำคัญของการวิจัย.....	5
1.4 ขอบเขตของการวิจัย.....	5
1.5 นิยามศัพท์เฉพาะ.....	6
1.6 วิธีดำเนินการวิจัย.....	6
2 เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง.....	8
2.1 เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการศึกษาวรรณกรรมกับสังคม.....	8
2.2 เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับแนวคิดหรือทฤษฎีทาง สังคมศาสตร์ที่กล่าวถึงความยากจน.....	18
2.3 เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับสภาพสังคมเศรษฐกิจและ การเมืองไทย ในช่วง พ.ศ.2501-2545.....	29
3 ลักษณะและสาเหตุความยากจน.....	51
3.1 ลักษณะความยากจน.....	51
3.1.1 จนทรัพย์สิน.....	52
3.1.2 จนโอกาส.....	130
3.1.3 จนอำนาจ.....	176
3.1.4 จนศักดิ์ศรี.....	223
3.2 สาเหตุความยากจน.....	261
3.2.1 ทัศนคติและทำที่ต่อชีวิต.....	261
3.2.2 ภาวะความเจ็บป่วยและความผิดปกติทางร่างกาย.....	277
3.2.3 โครงสร้างความสัมพันธ์ที่ทำให้เกิดความเหลื่อมล้ำทาง เศรษฐกิจ การเมือง และสังคม.....	288
3.2.4 ขาดแคลนปัจจัยการผลิต.....	303
3.2.5 การประสปภัยแล้งและความเสื่อมโทรมของทรัพยากรธรรมชาติ.....	327

สารบัญ (ต่อ)

บทที่	หน้า
4 ผลกระทบและแนวทางการแก้ปัญหาความยากจน.....	343
4.1 ผลกระทบความยากจน.....	343
4.1.1 ปัญหาทุพโภชนาการและความผิดปกติทางร่างกาย.....	343
4.1.2 ปัญหาสุขภาพจิตและทำที่ต่อชีวิต.....	357
4.1.3 ปัญหาความขัดแย้งและช่องว่างระหว่างชนชั้น.....	372
4.1.4 ปัญหาด้อยการศึกษาและอุปสรรคในการแสวงหาความรู้.....	392
4.1.5 ปัญหาการอพยพเร่ร่อนและการย้ายถิ่นฐาน.....	401
4.1.6 ปัญหาการค้าประเวณีหรือการขายบริการทางเพศ.....	408
4.1.7 ปัญหาหนี้สิน.....	417
4.2 แนวทางการแก้ปัญหาความยากจน.....	427
4.2.1 ปรับเปลี่ยนทัศนคติและทำที่ต่อชีวิต.....	428
4.2.2 ลดช่องว่างความสัมพันธ์ที่ไม่เสมอภาคและให้ความช่วยเหลือ เกื้อกูลกัน.....	432
4.2.3 สนับสนุนปัจจัยการผลิต.....	438
5 สรุป อภิปรายผล และข้อเสนอแนะ.....	444
5.1 สรุปผลการศึกษาค้นคว้า.....	444
5.2 อภิปรายผล.....	455
5.3 ข้อเสนอแนะ.....	459
บรรณานุกรม.....	461
ภาคผนวก.....	472
ประวัติย่อผู้วิจัย.....	478

บทที่ 1

บทนำ

1.1 ภูมิหลัง

ภาวะความยากจน (Poverty Incidence) เป็นปัญหาสังคมเชิงพลวัต (Dynamics) ที่มีอิทธิพลส่งผลก่อให้เกิดปัญหาอื่นๆ ในสังคมไทยมาช้านาน กระแสความสนใจเรื่อง “ความยากจน” หรือ “คนจน” เริ่มเด่นชัดตั้งแต่ต้นพุทธศตวรรษที่ 25 เมื่อประเทศไทยเริ่มปรับตัวเข้าสู่กระแสความคิดเรื่องทันสมัย (Modernization) และการพัฒนาไปสู่การเป็นประเทศอุตสาหกรรมใหม่ (Newly Industrialized Country)

รัฐบาลไทยในสมัยจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ เป็นนายกรัฐมนตรี ได้มีนโยบายจัดทำแผนพัฒนาเศรษฐกิจแห่งชาติขึ้นเป็นฉบับแรก (2504-2509) โดยเน้นการพัฒนาความเจริญเติบโตทาง ด้านเศรษฐกิจและโครงสร้างพื้นฐานของประเทศ เช่น การคมนาคม การชลประทาน และการพลังงานเป็นที่น่าสังเกตว่า “การพัฒนา” ของรัฐในช่วงแผนพัฒนาเศรษฐกิจแห่งชาติ ฉบับที่ 1-2 (2504-2514) เป็นการพัฒนาตามแนวคิดที่ได้รับอิทธิพลจากประเทศตะวันตกที่มีระบบเศรษฐกิจแบบทุนนิยม ดังนั้นเมื่อเกณฑ์การพัฒนาคือความเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจและรายได้ “ความยากจน” ในทัศนะของรัฐจึงถูกนิยามว่าเป็นปัญหาเรื่องการขาดแคลนรายได้ ทรัพยากร วัตถุดิบ แรงงาน และเทคโนโลยีเป็นสำคัญ โดยมีได้ครอบคลุมไปถึงมิติทางสังคม เช่น การศึกษา การสาธารณสุขและความปลอดภัย¹ อย่างไรก็ตาม แม้การพัฒนาเศรษฐกิจดังกล่าวจะประสบความสำเร็จเกินกว่าเป้าหมายที่ได้วางไว้เกือบทุกด้าน กล่าวคือ การเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจเพิ่ม ขึ้นเป็นร้อยละ 8.1 ต่อปี รายได้เฉลี่ยต่อคนเพิ่มขึ้นร้อยละ 6.1 ต่อปี ผลผลิตด้านการเกษตรขยายตัวเป็นร้อยละ 6.3 ต่อปี ส่วนสาขาอุตสาหกรรมมีอัตราการขยายตัวเพิ่มขึ้นเป็นร้อยละ 11.2 ต่อปี² ขณะที่ปัญหาช่องว่างการกระจายรายได้และคุณภาพชีวิตของคนในชนบทเริ่มทวีความซับซ้อนขึ้น ไปพร้อมกับทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมที่เสื่อมโทรมลง ด้วยเหตุดังนี้ ภายหลังจากที่แผนพัฒนาเศรษฐกิจแห่งชาติฉบับที่ 2 สิ้นสุดลง รัฐบาลจึงได้ให้ความสำคัญกับการพัฒนาสังคมมากยิ่งขึ้น ในแผนพัฒนาฉบับที่ 3 (2515-2519) ได้เริ่มใช้คำว่า “แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ” ซึ่งมีเนื้อหาขยายขอบเขตครอบคลุมไปถึงนโยบายการวางแผนครอบครัว การพัฒนากำลังคนโดยส่งเสริมการศึกษาและการฝึกอบรม ตลอดจนเพิ่มการมีงานทำ

¹ กฤษฎา บุญชัย. (2541). “ความยากจน” ในชนบท. ใน คนจนไทยในภาวะวิกฤต. หน้า 119

² กรณีการ คงวิวัฒน์ไพศาล, และประภิต คงวิวัฒน์ไพศาล. (2546). แผนพัฒนาเศรษฐกิจแห่งชาติ.

ลดการเคลื่อนย้ายแรงงานจากชนบทเข้าสู่เมือง สนับสนุนให้มีการกระจายรายได้ กระจายผลของการพัฒนาและปรับปรุงระบบโครงสร้างภาษีอากรให้เกิดความเป็นธรรมในสังคม ต่อมาเมื่อพุทธศักราช 2520 หรือตั้งแต่แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 4 เป็นต้นมา แนวคิดเรื่องการพัฒนาสังคมได้ขยายเนื้อหาออกไปครอบคลุมรายละเอียดที่กว้างขวาง ซับซ้อน และมีมิติที่ลึกซึ้งกว่าการพัฒนา ในช่วงแรกถึงแม้ว่าในบางยุคบางสมัยรัฐบาลที่เข้ามาบริหารประเทศจะประสบปัญหาความผันผวนทางการเมืองและวิกฤตทางด้านเศรษฐกิจ แต่ทิศทางนโยบายด้านการพัฒนาส่วนใหญ่ก็ยังคงโยง เข้ากับการแก้ปัญหาความยากจน ซึ่งนับวันก็ยิ่งแผ่ขยายและมีอิทธิพลส่งผลก่อให้เกิดปัญหาสังคมอื่นๆ ตามมาอีกมากมาย

หากพิจารณากรอบความคิดเรื่อง “ความยากจน” และ “คนจน” ในปัจจุบันหลายฝ่ายเริ่มยอมรับว่า ระดับรายได้ที่ต่ำกว่าเส้นความยากจน (Poverty line) หรือ “การมีรายได้ต่ำ” โดยวัดจากเรื่องของเงินเพียงอย่างเดียวอาจไม่ใช่ศูนย์กลางความยากจนเสมอไป ในการประชุมของสหประชาชาติว่าด้วยนโยบายเศรษฐกิจและการลดความยากจนเมื่อเดือนมิถุนายน พ.ศ.2545 ที่ประชุมมีความเห็นร่วมกันว่า ความยากจนมิได้มีเฉพาะมิติด้านการเงินหรือวัตถุ แต่ความยากจนมีมิติของความซับซ้อนหลายด้านและมีเหตุปัจจัยหลายสาเหตุ ดังนั้น นโยบายและมาตรการแก้ไขจึงต้องมีหลายมาตรการ มิใช่เฉพาะมาตรการที่เกี่ยวข้องกับการเพิ่มรายได้เท่านั้น¹ เช่นเดียวกับธนาคารพัฒนาเอเชีย (Asian Development Bank) ก็ได้ปรับเปลี่ยนกรอบแนวคิดเรื่องคนจน โดยพิจารณาผู้ที่มีปัญหา “ความจน” ไม่เฉพาะกลุ่มที่จนเงินเท่านั้น แต่ยังได้พิจารณาไปถึงผู้ด้อยโอกาส ด้อยอำนาจ และด้อยศักดิ์ศรี ซึ่งคนกลุ่มนี้รวมๆ กันเรียกว่ากลุ่มที่มีความเสี่ยง มีความไม่แน่นอนในชีวิต (Vulnerable groups)² เช่น เด็ก คนชรา หญิงหม้าย หญิงโสเภณี คนพิการ ชนกลุ่มน้อย และแรงงานอพยพ เป็นต้น

กล่าวในทางวรรณกรรม นักเขียนซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของสังคม มักนำสภาพการณ์ต่างๆ ที่เกิดขึ้นรอบตัวมาเป็นข้อมูลในการเขียน ดังนั้น งานวรรณกรรมที่สร้างสรรค์ขึ้นมาจึงมีเนื้อหาสะท้อนให้เห็นสภาพสังคมที่นักเขียนดำรงอยู่ด้วยเสมอ นักสังคมวิทยาทางวรรณกรรมมีความเห็นสอดคล้องกันว่าวรรณกรรมกับสังคมมีความสัมพันธ์ต่อกันอย่างยากที่จะแยกจากกันได้ ดังตัวอย่าง หลุยส์ โบนัลต์ ผู้มีความเชื่อว่า วรรณกรรมเป็นเครื่องแสดงออกของสังคม³ หรือความเห็นของ

¹ ฌ็อง-ฌัก เพ็ชรประเสริฐ, บรรณาธิการ. (2545). คนจนไทยในมิติทางสังคม. หน้า 13 (อ้างอิงจาก Huber Bob.(2000). Economic Policy and Poverty Reduction : A high level policy dialogve in preparation of the United Nations General Assembly Special Session (June 2000). Deutsche Stiftung fur International Entwicklung. P.2)

² แหล่งเดิม. หน้า 14. (อ้างอิงจาก kellers Anita. (1999). Social Inclusion of Vulnerable Group : A Back Ground Paper for the ADB/World Bank Forum. 9-12 November 1999. Manila. P.4-5

³ เสถียร จันทิมาธร. (2525). คนอ่านหนังสือ. หน้า 26

เวลเล็กและวาเรน ที่ว่าวรรณกรรมเป็นสถาบันทางสังคมและเป็นองค์ประกอบหนึ่งของสังคม ทั้งนี้เมื่อนักเขียนซึ่งเป็นสมาชิกของสังคมสร้างงานเขียนขึ้นมาก็ย่อมสะท้อนภาพ และอุดมการณ์ทางสังคมออกมาด้วย ส่วนคาโคนิสและเดสมาเรียสได้อธิบายคำกล่าวของคามูสเกี่ยวกับความเป็นจริงต่อการแสดงออกทางศิลปะของศิลปินไว้ว่า นักเขียนใช้ความเป็นจริงในสังคมประกอบกับประสบการณ์ของตนเป็นพื้นฐานที่ทำให้เกิดจินตนาการแสดงความเป็นจริงในสังคมผ่านงานวรรณกรรมไปสู่ประชาชนทั่วไป¹ และวิทย์ ศิวะศรียานนท์ ก็ได้กล่าวถึงนักเขียนในฐานะผู้ผลิตวรรณกรรมไว้ว่า นักเขียนสมัยใดก็ตาม ไม่สามารถเลี่ยงอิทธิพลของสังคมในยุคสมัยของตนได้ ทั้งนี้เพราะนักเขียนคนเดียวเปรียบเสมือนคนสามคน คือ เป็นนักประพันธ์ เป็นหน่วยหนึ่งของคนรุ่นนั้น และเป็นพลเมืองของสังคม² ดังนั้น จึงอาจกล่าวได้ว่า วรรณกรรมเป็นภาพสะท้อนสังคมแห่งยุคสมัยที่นักเขียนจะจงใจสะท้อนออกมาหรือไม่ก็ตามวรรณกรรมกับสังคมย่อมสัมพันธ์กันอย่างไม่อาจปฏิเสธได้

หากพิจารณาความสัมพันธ์ของวรรณกรรมกับสังคม อาจเป็นได้ 3 ลักษณะดังนี้ 1) วรรณกรรมเป็นภาพสะท้อนของสังคมทั้งในด้านรูปธรรมและนามธรรม กล่าวคือ ด้านรูปธรรม หมายถึง เหตุการณ์ทั่วไปที่เกิดขึ้นในสังคม ส่วนด้านนามธรรม หมายถึง ค่านิยมในชีวิตจิตใจของคนในสังคม ทั้งนี้ จะโดยตั้งใจหรือไม่ก็ตาม ภาพสะท้อนนั้นย่อมมีความจริงสอดแทรกอยู่ 2) สังคมมีอิทธิพลต่อวรรณกรรมหรือต่อนักเขียน กล่าวคือ นักเขียนที่อยู่ในสังคมหนึ่งๆ ย่อมได้รับอิทธิพลจากสังคมทั้งด้านวัฒนธรรม ขนบประเพณี ศาสนา ปรัชญา และการเมือง โดยปัจจัยเหล่านี้ย่อมมีส่วนกำหนดชีวิตทัศน์และโลกทัศน์ของนักเขียนด้วย และ 3) วรรณกรรมหรือนักเขียนมีอิทธิพลต่อสังคม กล่าวคือนักเขียนที่ยิ่งใหญ่ย่อมมีความสามารถในการสร้างสรรค์วรรณกรรมที่มีพลังโน้มน้าวจิตใจผู้อ่านให้กระทำตามวรรณกรรม หรือสร้างค่านิยม ความรู้สึกนึกคิด อันมีแบบอย่างมาจากวรรณกรรมได้³

นับตั้งแต่พุทธศตวรรษที่ 25 เป็นต้นมา วรรณกรรมบันเทิงคดีของไทยมีเนื้อหาแนบชิดกับวิถีชีวิตของผู้คนในสังคมมากยิ่งขึ้นกว่าในอดีต นักเขียนบางคนเลือกที่จะเขียนวรรณกรรมโดยชี้ให้เห็นข้อบกพร่องของสังคม สะท้อนสภาพของปัญหา ซึ่งบางครั้งนักเขียนก็ได้แสดงทัศนะของตนที่มีต่อประเด็นปัญหานั้นไว้ด้วย ดังนั้น อาจกล่าวได้ว่าบทบาทของนักเขียนจึงขึ้นอยู่กับผลกระทบที่เขาได้รับโดยตรงจากสภาพแวดล้อม อันเป็นประสบการณ์ร่วมที่อาจสะท้อนออกมาได้อย่างเต็มที่ หรืออาจเป็นเพียงผลงานเพื่อสนองความต้องการหรือรู้สึกของตน แต่ทั้งนี้ก็ขึ้นอยู่กับว่านักเขียนเข้าใจแง่มุมของชีวิตและบทบาทการก้าวไปของสังคมมากน้อยเพียงใด⁴

¹ ลาวัญย์ สังขพันธุ์. (2529). ภาพสะท้อนสังคมไทยจากเรื่องสั้นร่วมสมัย. หน้า 1

² วิทย์ ศิวะศรียานนท์. (2531). วรรณคดีและวรรณคดีวิจารณ์. หน้า 96

³ ตรีศิลป์ บุญขจร. (2542). ทวนนิยายกับสังคมไทย 2475-2500. หน้า 5-7

⁴ สกฤต บุญยทัต. (2540). พันธะวรรณกรรม. หน้า 14

แนวคิดเรื่องความยากจนหรือทัศนะของนักเขียนที่มีต่อวิถีชีวิตของคนจน เป็นแนวคิดหนึ่งที่ปรากฏในวรรณกรรมไทยมาอย่างต่อเนื่อง ทั้งนี้ อาจเป็นเพราะว่าสังคมไทยยังประสบปัญหาเกี่ยวกับความยากจนอยู่ ถึงแม้ว่ารัฐบาลทุกยุคทุกสมัยจะมีนโยบายพัฒนาประเทศ ส่งเสริมให้ประชาชนมีรายได้สูงขึ้นก็ตาม แต่ปัญหาความยากจนก็ยังไม่หมดสิ้นไปจากสังคมไทย

ในบรรดาวรรณกรรมบันเทิงคดีทั้งหลาย อาทิ นวนิยาย เรื่องสั้น กวีนิพนธ์ เป็นที่น่าสังเกตว่านักเขียนนิยมใช้เรื่องสั้นสะท้อนภาพหรือแนวคิดทางสังคมมากกว่าวรรณกรรมประเภทอื่น¹ ทั้งนี้ อาจเป็นเพราะว่า เรื่องสั้นมีลักษณะเฉพาะที่สำคัญหลายประการ เช่น มีขนาดสั้นกระชับ การดำเนินเรื่องรวดเร็วไม่ซับซ้อน นักเขียนจึงสามารถเสนอแนวคิดได้มากกว่าวรรณกรรมประเภทอื่น โดยที่ผู้อ่านใช้เวลาในการอ่านไม่นานนัก ดังนั้น หากพิจารณาเรื่องสั้นไทยร่วมสมัยที่มุ่งสะท้อนภาพหรือแนวคิดทางสังคมแล้ว ส่วนหนึ่งจะพบว่า นักเขียนได้พยายามสร้างสรรค์วรรณกรรมที่มีแนวคิดเกี่ยวกับ “คนจน” และ “ความยากจน” ไว้อย่างลุ่มลึกและสะท้อนอารมณ์ได้ดีกว่า การแสดงผลที่เป็นข้อมูลตัวเลขทางสถิติ อย่างไรก็ตาม ถึงแม้ว่าเรื่องสั้นไทยร่วมสมัยจะเป็นเพียงกระจกส่องสะท้อนภาพของสังคมที่มีใช้ภาพจริงโดยสมบูรณ์ แต่อย่างน้อยที่สุดภาพสะท้อนและประเด็นที่เป็นจุดสะท้อนอารมณ์โดยผ่านทัศนะของนักเขียนแต่ละคนที่เป็นสมาชิกสามัญของสังคม² ซึ่งเมื่อสอดประสานกันเข้าก็อาจแสดงถึงกระบวนการทัศน์ หรือกรอบความคิดเกี่ยวกับความยากจนที่ปรากฏในเรื่องสั้นไทยร่วมสมัยได้เป็นอย่างดี

กระแสความสนใจเกี่ยวกับ “ความยากจน” และ “คนจน” โดดเด่นขึ้นอีกครั้งในสังคมไทยเมื่อรัฐบาลโดยการนำของ พ.ต.ท.ทักษิณ ชินวัตร นายกรัฐมนตรี ได้มีนโยบายประกาศสงครามกับความยากจน กำหนดมาตรการแก้ปัญหาสังคมและความยากจนเชิงบูรณาการ โดยจัดให้มีศูนย์ปฏิบัติการต่อสู้เพื่อเอาชนะความยากจน รับลงทะเบียนข้อมูลบุคคลต่างๆ ที่เข้าข่ายประสบปัญหาความยากจน 8 ประการ ได้แก่ ปัญหาเรื่องที่ดินทำกิน ปัญหาเรื่องคนเร่ร่อนหรือถูกทอดทิ้ง ปัญหาผู้ประกอบการอาชีพผิดกฎหมาย ปัญหาการให้ความช่วยเหลือนักเรียน นักศึกษา ให้มีรายได้ จากอาชีพที่เหมาะสม ปัญหาการถูกหลอกลวงทุกประเภท ปัญหาหนี้สินภาคประชาชน ปัญหาคนจนที่ไม่มีที่อยู่อาศัยและปัญหาอื่นๆ เช่น ปัญหาความพิการ รวมทั้งปัญหาการว่างงาน เป็นต้น³ ด้วยเหตุผลดังกล่าว จึงทำให้ผู้วิจัยสนใจที่จะศึกษา กระบวนทัศน์ความยากจนอันเป็นภาพสะท้อน ที่ปรากฏในเรื่องสั้นไทยร่วมสมัย โดยเลือกศึกษาจากเรื่องสั้นไทยร่วมสมัยในช่วง พ.ศ. 2501-2545 ที่สะท้อน

¹ ลาวัณย์ สังขพันธ์านนท์. (2529). ภาพสะท้อนสังคมไทยจากเรื่องสั้นร่วมสมัย. หน้า 1

² สุวรรณ เกรียงไกรเพชร. (2541). ความขัดแย้งทางค่านิยมที่ปรากฏในเรื่องสั้นไทยสมัยพัฒนาเศรษฐกิจ (พ.ศ.2493-2523). ภาษาและหนังสือ. 29 (ฉบับเฉลิมพระเกียรติฉลองพระชนมพรรษา 6 รอบ 5 ธันวาคม 2542) : 128

³ กรมการปกครอง กระทรวงมหาดไทย. (2546,26 ธันวาคม). การแก้ปัญหาสังคมและความยากจน. มติชน. หน้า 11

ภาพความยากจนอย่างชัดเจน จำนวน 128 เรื่อง ของนักเขียน 34 คน ทั้งนี้เพราะในช่วงระยะเวลาดังกล่าวสังคมไทยได้ให้ความสนใจเกี่ยวกับปัญหาความยากจนอย่างกว้างขวางและเด่นชัด ประกอบกับเรื่องสั้นหลายเรื่องมีเนื้อหาสอดคล้องกับสภาพสังคม สะท้อนให้เห็นแนวคิดของนักเขียน ที่มีต่อปัญหาความยากจนอย่างลุ่มลึกภายใต้ความเปลี่ยนแปลง และการก้าวไปของสังคมไทยได้เป็นอย่างดี

1.2 ความมุ่งหมายของการวิจัย

เพื่อให้เห็นกระบวนการทัศนหรือกรอบความคิดเกี่ยวกับความยากจนที่ปรากฏในเรื่องสั้นไทยร่วมสมัย พ.ศ.2501-2545 ของนักเขียน 34 คน จำนวน 128 เรื่อง ในด้านต่อไปนี้

- 1.2.1 ลักษณะความยากจน
- 1.2.2 สาเหตุแห่งความยากจน
- 1.2.3 ผลกระทบจากความยากจน
- 1.2.4 แนวทางแก้ไขปัญหาความยากจน

1.3 ความสำคัญของการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้ จะทำให้มองเห็นสภาพปัญหาความยากจน ในบริบทสังคมไทยอย่างเป็นกระบวนการ และชัดเจนยิ่งขึ้น ทำให้เกิดความสำนึกและตระหนักในการหาแนวทางป้องกันและแก้ไขปัญหาความยากจน โดยเฉพาะยิ่งนักบริหารงานภาครัฐ หรือผู้ที่เกี่ยวข้องกับการแก้ไขปัญหาความยากจน สามารถนำข้อมูลบางประการจากการวิจัยนี้ ไปประกอบการคิดและตัดสินใจ ตลอดจนนำไปประยุกต์ใช้เพื่อเป็นส่วนหนึ่งของการแก้ไขปัญหาความยากจนเชิงบูรณาการได้

1.4 ขอบเขตของการวิจัย

การศึกษาค้นคว้าเรื่อง "กระบวนการทัศนความยากจน : ภาพสะท้อนที่ปรากฏในเรื่องสั้นไทยร่วมสมัย" (พ.ศ.2501-2545) ครั้งนี้ กำหนดขอบเขตข้อมูลเรื่องสั้นไทยร่วมสมัยที่ใช้ศึกษาไว้ดังนี้

1.4.1 เป็นเรื่องสั้นที่เขียนโดยนักเขียนไทยและไม่ใช้เรื่องแปล ซึ่งตีพิมพ์รวมเล่มครั้งแรกในช่วง พ.ศ.2501-2545 ของนักเขียน 34 คน จำนวน 128 เรื่อง ดังปรากฏรายชื่อในภาคผนวก

1.4.2 เป็นเรื่องสั้นที่มีเนื้อหาสะท้อนให้เห็นแนวคิดเกี่ยวกับความยากจน ไม่ว่าจะโดยตรง หรือโดยอ้อม ในมิติใดมิติหนึ่งดังต่อไปนี้ จันทรพิณสิน จนนอกาส จนน่านาง และจันตักดิ์ศรี

1.4.3 เป็นเรื่องสั้นที่ไม่ใช้กลวิธีแบบสัญลักษณ์นิยม หรือแบบเหนือจริงที่ให้ภาพซับซ้อนคลุมเครือ และขึ้นอยู่กับ การตีความเฉพาะตัวมากเกินไป จนไม่สามารถสะท้อนให้เห็นแนวคิดเกี่ยวกับความยากจนได้อย่างชัดเจน

1.5 นิยามศัพท์เฉพาะ

กระบวนการค้นคว้าความยากจน หมายถึง กระบวนการของความคิดที่มีต่อปัญหาความยากจนในบริบทสังคมไทย อันได้แก่ ลักษณะความยากจน สาเหตุแห่งความยากจน ผลกระทบจากความยากจน และแนวทางแก้ไขปัญหาคความยากจน โดยพิจารณาจากภาพสะท้อนที่ปรากฏในเรื่องสั้นไทยร่วมสมัย

ความยากจน หมายถึง ภาวะอดคัดขัดสนอันเนื่องมาจากการขาดแคลนหรือไร้ซึ่งทรัพย์สิน โอกาส อำนาจ และศักดิ์ศรี

1.6 วิธีดำเนินการวิจัย

การดำเนินการวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยใช้วิธีการวิจัยเอกสาร (Documentary Research) และเสนอผลงานการวิจัยแบบพรรณนาวิเคราะห์ (Descriptive Analysis) โดยดำเนินการตามลำดับดังนี้

1.6.1 ขั้นเก็บรวบรวมข้อมูล

1.6.1.1 รวบรวมเรื่องสั้นร่วมสมัยตามขอบเขตที่ได้กำหนดไว้

1.6.1.2 รวบรวมเอกสารที่เกี่ยวข้องกับเรื่องสั้นที่นำมาศึกษาค้นคว้า เช่น บทความ บทวิจารณ์ บทสัมภาษณ์ บทกล่าวแนะนำหนังสือ และคำนิยม เป็นต้น

1.6.1.3 รวบรวมเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการศึกษาวรรณกรรมกับสังคม

1.6.1.4 รวบรวมเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับสภาพสังคมไทยในช่วง พ.ศ.2501-2545

1.6.1.5 รวบรวมเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับหลักเกณฑ์หรือทฤษฎีต่างๆ ทางสังคมศาสตร์ที่เป็นประโยชน์ต่อการวิเคราะห์กระบวนการค้นคว้าความยากจน

1.6.2 ขั้นศึกษาข้อมูล

1.6.2.1 ศึกษาเนื้อหาของเรื่องสั้นตามขอบเขตที่กำหนดไว้เพื่อจัดจำแนกประเภทของความยากจนตามลักษณะดังนี้ จนทรัพย์สิน จนโอกาส จนอำนาจ และจนศักดิ์ศรี

1.6.2.2 ศึกษาเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการศึกษาวรรณกรรมกับสังคม

1.6.2.3 ศึกษาสภาพสังคมไทย ในช่วง พ.ศ.2501-2545

1.6.2.4 ศึกษาหลักเกณฑ์หรือทฤษฎีต่างๆ ทางสังคมศาสตร์ที่เป็นประโยชน์ต่อการวิเคราะห์กระบวนการค้นคว้าความยากจน

1.6.3 ชั้นวิเคราะห์ภาพสะท้อนความยากจนที่ปรากฏในเรื่องไทยร่วมสมัย

1.6.3.1 วิเคราะห์ลักษณะของความยากจน

1.6.3.2 วิเคราะห์สาเหตุของความยากจน

1.6.3.3 วิเคราะห์ผลกระทบจากความยากจน

1.6.3.4 วิเคราะห์แนวทางแก้ไขปัญหาคความยากจน

1.6.4 ชั้นสรุปผลการศึกษาค้นคว้าและเสนอผลการวิจัย โดยใช้วิธีพรรณนาวิเคราะห์

(Descriptive Analysis)

บทที่ 2

เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

การวิจัยเรื่อง กระบวนทัศน์ความยากจน : ภาพสะท้อนที่ปรากฏในเรื่องสั้นไทยร่วมสมัย (พ.ศ.2501-2545) ครั้งนี้ ผู้วิจัยได้ใช้เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการศึกษาค้นคว้า ดังนี้

- เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการศึกษาวรรณกรรมกับสังคม
- เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับแนวคิด หรือทฤษฎีทางสังคมศาสตร์ที่กล่าวถึงความยากจน
- เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับสภาพสังคม เศรษฐกิจ และการเมืองไทยในช่วง พ.ศ. 2501-2545

2.1 เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการศึกษาวรรณกรรมกับสังคม

การศึกษาวิเคราะห์วรรณกรรมเป็นที่ยอมรับ โดยทั่วไปว่าวรรณกรรมกับสังคม มีความสัมพันธ์กันอย่างยากที่จะแยกออกจากกันได้ ดังคำกล่าวของ บรรจง บรรเจอดศิลป์ ที่ว่า “ดูวรรณคดีจากสังคมและดูสังคมจากวรรณคดี”¹ ทั้งนี้ อาจเป็นเพราะว่านักเขียนซึ่งเป็นผู้ผลิตวรรณกรรมเปรียบเสมือนคนสามคน คือ เป็นนักประพันธ์ เป็นหน่วยหนึ่งของคนรุ่นนั้น และเป็นพลเมืองของสังคม² ดังนั้น จึงอาจกล่าวได้ว่า ไม่มีศิลปินคนใดสร้างสรรค์งานในสุญญากาศ³ โดยไม่ได้รับอิทธิพลจากสังคมในยุคสมัยของตน

ตรีศิลป์ บุญขจร⁴ ได้แบ่งลักษณะความสัมพันธ์ระหว่างวรรณกรรมกับสังคมออกเป็น 3 ลักษณะ ดังนี้

ลักษณะแรก วรรณกรรมเป็นภาพสะท้อนของสังคม การสะท้อนสังคมของวรรณกรรมมิใช่การสะท้อนอย่างบันทึกเหตุการณ์ทำนองเอกสารประวัติศาสตร์ แต่เป็นภาพสะท้อนประสบการณ์ของผู้เขียนและเหตุการณ์ส่วนหนึ่งของสังคม วรรณกรรมจึงมีความเป็นจริงทางสังคมสอดแทรกอยู่ทั้งในด้านรูปธรรมและนามธรรม เช่น เหตุการณ์ทั่วไปที่เกิดขึ้นในสังคม ค่านิยมตลอดจนความรู้สึกนึกคิดของผู้เขียน

¹ บรรจง บรรเจอดศิลป์. (2524). ศิลปวรรณคดีกับชีวิต. หน้า 49

² วิทย์ คิวะศรียานนท์. (2531). วรรณคดีและวรรณคดีวิจารณ์. หน้า 96

³ สุธา ศาสตรี. (2515). วรรณคดีเปรียบเทียบ. หน้า 131 (อ้างอิงจาก Henry Nash Smith, (1978). Democracy and the Novel. New York : Oxford University Press 1978. P.4)

⁴ ตรีศิลป์ บุญขจร. (2542). นวนิยายกับสังคมไทย (2475-2500). หน้า 5-7

ลักษณะที่สอง สังคมมีอิทธิพลต่อวรรณกรรมหรือต่อนักเขียน กล่าวคือ นักเขียนซึ่งเป็นผู้อยู่ในสังคมย่อมได้รับอิทธิพลจากสังคม ทั้งในด้านวัฒนธรรม ขนบประเพณี ศาสนา ปรัชญา และการเมือง โดยปัจจัยเหล่านี้ย่อมมีส่วนกำหนดชีวิตทัศน์และโลกทัศน์ของนักเขียนด้วย

ลักษณะที่สาม วรรณกรรมหรือนักเขียนมีอิทธิพลต่อสังคม นักเขียนที่ยิ่งใหญ่นอกจากจะเป็นผู้มีพรสวรรค์ในการสร้างสรรค์วรรณกรรมให้มีชีวิตโน้มน้าวจิตใจผู้อ่านแล้ว ยังเป็นผู้มีทัศนะกว้างไกลกว่าคนธรรมดา ทั้งนี้ ส่วนหนึ่งเป็นเพราะเขามีความเข้าใจถึงสภาพของมนุษย์และสังคม จึงไม่เพียงแต่จะเสนอภาพปัจจุบันอย่างถึงแก่นของความจริงเท่านั้น แต่ยังคาดคะเนความเป็นไปในอนาคตได้อีกด้วย

กระแสร มัลยาภรณ์ และวิชุดา จิตพิทักษ์¹ ก็ได้กล่าวถึงความสัมพันธ์ระหว่างวรรณกรรมกับสังคมไว้ในทำนองเดียวกันว่า วรรณกรรมย่อมสะท้อนให้เห็นภาพของสังคม เพราะสังคมมีส่วนในการสร้างจินตนาการและความรู้สึกนึกคิดของนักเขียน วรรณกรรมกับสังคมย่อมมีอิทธิพลต่อกัน ความคิดของนักเขียนอาจเป็นตัวแทนความคิดของกลุ่มใดกลุ่มหนึ่งหรือของสังคมโดยรวมได้ ดังนั้นเมื่อพิจารณาเนื้อหาและรูปแบบของวรรณกรรม จะพบว่าวรรณกรรมทุกเรื่องเป็นงานเขียนที่อยู่ใต้อิทธิพลของเงื่อนไขและปัจจัยต่างๆ ทางสังคม โดยมียุคสมัยเป็นเครื่องกำหนดทิศทาง ซึ่งสอดคล้องกับความคิดเห็นของ ดวงมน จิตรจำนงค์² ว่าวรรณกรรมย่อมสะท้อนให้เห็นภาพของสังคม เพราะว่าสังคมมีส่วนสร้างจินตนาการและความรู้สึกของนักเขียน วรรณกรรมและสังคมย่อมมีอิทธิพลต่อกัน ความคิดเห็นของนักเขียนอาจเป็นตัวแทนความคิดของคนกลุ่มใดกลุ่มหนึ่งหรือของสังคมทั้งหมด ซึ่งอาจเป็นไปในลักษณะคล้ายตามหรือคัดค้านสังคมก็ได้ ส่วนการสะท้อนออกมานั้นจะถูกต้องแหลมคมและลุ่มลึกมากน้อยเพียงใด ก็ขึ้นอยู่กับเครื่องมือทางความคิด ที่ใช้ในการตรวจสอบชีวิตของมนุษย์และสังคมที่นักเขียนต้องการจะเขียนถึงเป็นสำคัญ³

เมื่อสภาพของสังคมมีผลต่อความรู้สึกนึกคิดและอารมณ์ของนักเขียน โดยเฉพาะอย่างยิ่งโครงสร้างทางสังคม อันประกอบด้วย สถาบันครอบครัว สถาบันการศึกษา สถาบันศาสนา และสถาบันการเมืองการปกครอง ในทางกลับกันวรรณกรรมก็ย่อมมีอิทธิพลต่อสังคมและความรู้สึกนึกคิดของนักเขียนเช่นเดียวกัน เพราะวรรณกรรมมีส่วนในการสร้างค่านิยมในสังคม ผู้อ่านมักซาบซึ้งหลงใหล เกิดความรู้สึกสะเทือนใจไปกับวรรณกรรมได้⁴ ดังนั้น การสะท้อนสภาพที่มาจากความรู้สึกนึกคิดและสำนึกของนักเขียนที่ได้รับมาจากสิ่งภายนอก จึงมีลักษณะผสมผสานและสะท้อนอย่างมีศิลปะซึ่งมีความเคลื่อนไหวไปตามความเป็นจริง ทั้งนี้ก็ขึ้นอยู่กับว่านักเขียนเลือกที่จะเป็นกระจกเงาให้แก่สังคมของชนชั้นใด อย่างไรก็ตามการที่นักเขียนจะผลิตงานวรรณกรรมให้มีคุณค่าแก่สังคม

¹ กระแสร มัลยาภรณ์ , และวิชุดา จิตพิทักษ์. (2528). มนุษย์กับวรรณกรรม. หน้า 101-102

² ดวงมน จิตรจำนงค์. (2527). สุนทรียภาพในภาษาไทย. หน้า 56

³ เสถียร จันทิมาธร. (2525). คนอ่านหนังสือ. หน้า 10

⁴ รื่นฤทัย สัจจพันธุ์. (2532). วรรณกรรมปัจจุบัน. หน้า 56

และมวลชนได้นักเขียนจะต้องมอมทะลุเข้าไปถึงวิถีแห่งพัฒนาการของสังคมที่มีความเปลี่ยนแปลงตลอดเวลา ทั้งสิ่งที่เป็นอยู่ในปัจจุบันและสิ่งที่กำลังจะมาถึงในอนาคต¹

จากแนวคิดดังกล่าวข้างต้นแสดงให้เห็นว่า วรรณกรรมกับสังคมมีความสัมพันธ์และมีอิทธิพลต่อกันอย่างยากที่จะหลีกเลี่ยง การที่นักเขียนคนหนึ่งจะสร้างสรรค์วรรณกรรมขึ้นมาเล่มหนึ่งนั้น นอกจากความพอใจส่วนตัวแล้ว สังคมและสิ่งแวดล้อมย่อมมีอิทธิพลต่อนักเขียนและวรรณกรรมนั้นด้วย ทั้งนี้เพราะนักเขียนเป็นส่วนหนึ่งของสังคม ดังนั้น เนื้อหาและรูปแบบของวรรณกรรมจึงอาจถูกกำหนดด้วยเงื่อนไขและปัจจัยต่างๆ ของสังคมไปโดยปริยาย

นักเขียนบางคนใช้สภาพสังคมเป็นฉากของเนื้อเรื่อง อันถือเป็นการสะท้อนภาพสังคมแต่นักเขียนที่มีความรับผิดชอบมากกว่านั้น จะเสนอปัญหาของสังคมและวางแนวทางแก้ไขหรือชี้แนะวิธีการแก้ไขปัญหาจากมุมมองของตนไว้ด้วย สังคมของนักเขียนจึงเป็นสิ่งที่ผู้ศึกษาวรรณกรรมไม่อาจมองข้ามได้ โดยเฉพาะอย่างยิ่งสภาพแวดล้อมในชีวิตและแรงกระตุ้นทางสังคมที่สำคัญที่สุดก็คือ ปัญหาที่พบในสังคม²

การที่นักเขียน อาทิ วิคเตอร์ ฮูโก บัลซัค วอลแตร์ และรุสโซ ได้เป็นที่รู้จักอย่างกว้างขวางในโลกวรรณคดีนั้น เป็นเพราะนักเขียนเหล่านี้ได้เสนอผลงานที่แสดงให้เห็นถึงความสำนึกในบทบาทของตนด้วยความรู้สึกว่าเป็นหน้าที่ที่จะต้องช่วยชี้นำ และแก้ปัญหาที่สังคมเผชิญอยู่ หากผู้อ่านเกิดคล้อยตามเห็นจริงในสิ่งที่วรรณกรรมได้กล่าว จนถึงขั้นลงมือปฏิบัติเพื่อแก้ปัญหาซึ่งนำไปสู่การเปลี่ยนแปลงในสังคมนั้นแล้ว ก็เรียกว่าวรรณกรรมหรือวรรณคดีมีอิทธิพลโดยตรงต่อสังคมซึ่งมักเห็นได้ชัดเจนในส่วนที่เกี่ยวข้องกับเศรษฐกิจและการเมืองการปกครอง³

ฐะปะนีย์ นาครทรรพ⁴ ได้กล่าวสรุปถึงวรรณคดีที่มีส่วนเกี่ยวเนื่องกับสังคมไว้อย่างน่าสนใจ ดังนี้

1. วรรณคดีสะท้อนชีวิตความเป็นอยู่และค่านิยมของคนในสังคม ถ้าจะศึกษาสังคมไทยในอดีตในทุกๆ ด้าน ย่อมศึกษาได้จากวรรณคดีไทยแต่ละสมัย
2. อัจฉริยภาพของกวีหรือผู้ประพันธ์วรรณคดีแสดงออกมาในรูปของวรรณศิลป์ และความนึกคิดที่ลึกซึ้งเกี่ยวกับปรัชญาชีวิตและจริยธรรมของสังคม
3. วรรณคดีให้ความบันเทิง ปัญญา และความเข้าใจในธรรมชาติและมนุษยชาติ

¹ พลศักดิ์ จิรไกรศิริ. (2522) วรรณกรรมการเมือง. หน้า 78-87

² ศิริรัตน์ ทวีเลิศนิธิ. (2538). การศึกษาเปรียบเทียบวรรณกรรมสตรีของเยอรมันกับไทย.

³ ชัดสุณี สินธุสิงห์. (2532). วรรณคดีศึกษา. หน้า 25-26.

⁴ ฐะปะนีย์ นาครทรรพ. (2521). "วรรณคดีช่วยพัฒนาสังคม". ใน สรุปผลสัมมนาวรรณคดีไทย.

4. การศึกษาวรรณคดีช่วยให้เกิดความเข้าใจในลักษณะของสังคมไทย ทั้งแง่ดีและแง่ด้อย
เกิดความเข้าใจในชีวิตและเห็นอกเห็นใจเพื่อนมนุษย์

5. วรรณคดีเป็นเครื่องมือที่กวีหรือผู้ประพันธ์ใช้เป็นทางระบายอารมณ์ในด้านต่างๆ ทั้งด้าน
สร้างสรรค์และทำลายสังคมได้

6. วรรณคดีจะทำหน้าที่เป็นมโนธรรมของสังคมและช่วยชักจูงสังคมไปในทิศทางอันถูกต้อง

7. วรรณคดีช่วยพัฒนาสังคมทั้งทางวัตถุและจิตใจ

8. วรรณคดีประเภทคำสอนที่เกี่ยวกับพุทธศาสนามีบทบาทสำคัญในการช่วยพัฒนาสังคม

ด้วยสภาพความเป็นจริงของวรรณกรรมที่มีส่วนเกี่ยวเนื่องกับสังคม ชลธิชา กลัดอยู่¹ จึง
ได้จัดระดับการสร้างสรรค์วรรณกรรมที่แสดงออกซึ่งพันธกิจไว้ดังนี้ 1) พันธกิจขั้นพื้นฐาน มี 2 ระดับ
คือ สมองอารมณ์ส่วนตัวและสะท้อนสังคมโดยไม่เจตนา 2) พันธกิจขั้นหลักการ คือ เสนอภาพสังคม
โดยเจตนา และ 3) พันธกิจขั้นอุดมคติ คือ สนับสนุนหรือสร้างอุดมการณ์

กล่าวโดยสรุป แง่มุมของสังคมและความเป็นไปของชีวิตมักเข้ามาเกี่ยวพันกับ
การสร้างสรรค์วรรณกรรมในทางใดทางหนึ่ง ทั้งนี้เพราะคนที่สร้างวรรณกรรมซึ่งเป็นผู้หนึ่งที่อยู่ใน
สังคมไม่อาจที่จะหลีกเลี่ยงอิทธิพลอันเนื่องมาจากสภาพแวดล้อมที่ตนอาศัยอยู่ได้

กล่าวในด้านการศึกษาวรรณกรรมในฐานะภาพสะท้อนสังคมมีผู้สนใจศึกษาไว้มากในที่นี้
จะกล่าวถึงบางเล่ม ดังนี้

ไพโรจน์ บุญประกอบ² ได้ศึกษาเรื่องสันแแนวการเมืองและสังคมในช่วง 14 ตุลาคม 2516
ถึง 6 ตุลาคม 2519 ผลการศึกษาพบว่า เนื้อหาเรื่องสันสะท้อนให้เห็นปัญหาทางการเมืองรวมไป
ถึงภาพความยากจน ซึ่งสอดคล้องกับสภาพความเป็นจริงในสังคม ผู้แต่งต้องการชี้ให้เห็นว่าต้นเหตุ
มาจากอำนาจรัฐที่ไม่เป็นธรรม ระบบเศรษฐกิจทุนนิยมเปิดโอกาสให้ผู้ที่ได้เปรียบยิ่งได้เปรียบขึ้น
แนวคิดในการแก้ปัญหาที่มีทั้งแนวคิดที่อยู่ในขอบเขตของกฎหมายและขัดแย้งกับกฎหมายในขณะนั้น
ทั้งนี้ ในการแก้ปัญหาทางเศรษฐกิจมีลักษณะเกี่ยวกับการแก้ปัญหาทางการเมือง ส่วนทางด้าน
วัฒนธรรมและค่านิยม เรื่องสันเกือบทุกเรื่องมีน้ำเสียงคัดค้านวัฒนธรรมค่านิยมที่ไม่เป็นประโยชน์
สนับสนุนให้สร้างวัฒนธรรมและค่านิยมที่สอดคล้องกับสภาพความเป็นจริงในสังคมไทยและเพื่อชีวิต
ที่ดีกว่าของประชาชนผู้ทุกข์ยาก

ปริญญญา ฤทธิ์เจริญ³ ได้ศึกษางานของนิมิตร ภูมิถาวร ทั้งนวนิยายและเรื่องสั้นระหว่าง
พ.ศ.2511-2524 ผลการศึกษาพบว่า งานเขียนของ นิมิตร ภูมิถาวร สะท้อนชีวิตและปัญหาใน

¹ ชลธิชา กลัดอยู่. (2518). ส่องวรรณกรรม รวมวรรณกรรมร่วมสมัยของไทย. หน้าคำนำ

² ไพโรจน์ บุญประกอบ. (2526). วิเคราะห์เรื่องสันแแนวการเมืองและสังคมไทย ช่วง 14
ตุลาคม 2516 – 6 ตุลาคม 2519. หน้า 133

³ ปริญญญา ฤทธิ์เจริญ. (2527). การศึกษาเชิงวิเคราะห์งานเขียนของนิมิตร ภูมิถาวร พ.ศ.2511-
2524. หน้า 101-102

สังคมชนบท โดยเฉพาะระบบการศึกษา ระบบราชการ การทำมาหากิน และความแตกต่างในเรื่องโอกาสของคนในเมืองและชนบท ตลอดจนเสนอแนะแนวทางในการพัฒนาสังคมชนบทไทย ซึ่งผู้เขียนได้ใช้ข้อมูลจากประสบการณ์การเป็นครูชนบท นำมาเป็นวัตถุดิบในการสร้างวรรณกรรม นิมิตร ภูมิถาวร สามารถใช้ภาษาที่มีความสอดคล้องกับเนื้อเรื่องแนวชีวิตชนบท นอกจากนี้ยังมีการสอดแทรกอารมณ์ขันด้วย

เรณู มหาวนา¹ ก็เป็นผู้หนึ่งที่ได้ศึกษางานเขียนของ นิมิตร ภูมิถาวร โดยศึกษาเฉพาะภาพสะท้อนสังคมและคุณค่าเชิงวรรณศิลป์ในเรื่องสั้น ผลการศึกษาพบว่า เรื่องสั้นของ นิมิตร ภูมิถาวร ได้สะท้อนภาพสังคม 5 ด้าน คือ เศรษฐกิจ การเมืองการปกครอง การศึกษา สภาพความเป็นอยู่ สภาพวัฒนธรรม และค่านิยม โดยเน้นหนักในด้านสภาพปัญหาทางการศึกษาและความเป็นอยู่ของสังคมในชนบท นอกจากนี้เขายังใช้วรรณกรรมในการวิพากษ์วิจารณ์สังคม พร้อมทั้งได้เสนอแนะแนวทางแก้ไขปัญหาสังคมไว้ด้วย ส่วนคุณค่าทางวรรณศิลป์ พบว่า ยังบกพร่องหรือหย่อนในศิลปะการสร้างองค์ประกอบอยู่บ้าง ทั้งนี้ อาจเป็นเพราะผู้แต่งต้องการเน้นหนักไปในการสะท้อนภาพสังคมมากกว่าการคำนึงถึงองค์ประกอบด้านวรรณศิลป์

เกี่ยวกับการศึกษาภาพสะท้อนสังคมไทยจากวรรณกรรม ลาวัณย์ สังขพันธ์านนท์² ก็เป็นผู้หนึ่งที่ได้ศึกษาเรื่องสั้นร่วมสมัย ซึ่งได้รับการคัดเลือกและรวบรวมตีพิมพ์เผยแพร่ โดยกองบรรณาธิการวารสาร “โลกหนังสือ” ในระหว่างปี พ.ศ. 2521-2524 ผลการศึกษาพบว่า นักเขียนในกลุ่มนี้ให้ความสนใจสภาพของสังคมทั้งในชนบทและเมือง สะท้อนให้เห็นปัญหาต่างๆ ที่เกิดขึ้นในสังคม เช่น ปัญหาเศรษฐกิจ ปัญหาการเมืองการปกครอง ปัญหาการศึกษา ปัญหาศาสนา ตลอดจนสภาพชีวิตความเป็นอยู่ทั่วไป การมองสภาพสังคมส่วนใหญ่ นักเขียนจะมองว่าสภาพสังคมเลวร้าย ผู้คนต้องเผชิญปัญหารอบตัว โดยเฉพาะอย่างยิ่งความยากจน ในด้านคุณค่าทางวรรณศิลป์ พบว่า เรื่องสั้นกลุ่มนี้มีความเด่นทางวรรณศิลป์น้อย แต่ชัดเจนในแก่นเรื่องที่แสดงชีวิตมนุษย์ในแง่มุมต่างๆ

ในปีเดียวกัน อรวรรณ จันลา³ ได้ศึกษาเรื่องสั้นจากคอลัมน์ “วัยหนุ่มสาว” ในสตรีสาร ตั้งแต่ พ.ศ.2523-2536 ผลการศึกษาพบว่า นักเขียนได้แสดงโลกทัศน์ด้านจริยธรรม สังคม การศึกษา เศรษฐกิจ ศาสนา รวมทั้งการเสนอทัศนะเกี่ยวกับปัญหาของสังคมชนบทและสังคมเมือง สะท้อนให้เห็นวิถีชีวิตและความเป็นอยู่ของสังคมไทยโดยเฉพาะวิถีชีวิตของวัยรุ่น

¹ เรณู มหาวนา. (2529). ภาพสะท้อนสังคมและคุณค่าเชิงวรรณศิลป์ ใน เรื่องสั้นของ นิมิตร ภูมิถาวร. หน้า162-171

² ลาวัณย์ สังขพันธ์านนท์. (2529). ภาพสะท้อนสังคมไทยจากเรื่องสั้นร่วมสมัย. หน้า 161-163

³ อรวรรณ จันลา. (2529) . การศึกษาเรื่องสั้นจากคอลัมน์ “วัยหนุ่มสาว” ใน สตรีสาร ตั้งแต่ พ.ศ. 2523-2526. หน้า 360-361

ปีต่อมา เลิศชาย ศิริชัย¹ ได้ศึกษาความแปลกแยกในเรื่องสั้นไทยช่วง พ.ศ. 2507-2519 โดยมุ่งวิเคราะห์ความแปลกแยกทางเศรษฐกิจ การเมือง และสังคม จากการศึกษาพบว่า สภาพการณ์ทางเศรษฐกิจ การเมือง และสังคมที่เป็นจริง สอดคล้องกับความแปลกแยกทางเศรษฐกิจ การเมือง และสังคมที่สะท้อนจากเรื่องสั้นโดยเฉพาะความแปลกแยกทางเศรษฐกิจ พบว่า ประชาชนต้องทำงานที่ทุกข์ยากโดยไม่มีทางเลือก ผลผลิตกลายเป็นสินค้าที่ถูกควบคุมโดยนายทุน ทำให้ประชาชนอยู่ในสภาพที่สิ้นหวังอดอยาก ไม่สามารถมองเห็นอนาคตของตนเอง สำหรับความแปลกแยกทางการเมือง พบว่า อำนาจอธิปไตยกลายเป็นอำนาจที่ดำรงอยู่อย่างเป็นอิสระจากเจตจำนงของประชาชนและกลับมีอำนาจควบคุมประชาชนให้ตกอยู่ภายใต้เครื่องพันธนาการของสังคมที่เอารัดเอาเปรียบ ส่วนความแปลกแยกทางสังคม พบว่า การศึกษามีอำนาจบงการประชาชนให้เรียนในสิ่งที่ไม่เป็นประโยชน์ต่อตนเอง เอาเปรียบเพื่อนมนุษย์ และไม่เป็นประโยชน์ต่อสังคม นอกจากนี้ยังพบว่าครอบครัวมีอำนาจพันธนาการเด็กให้ตกอยู่ในความทุกข์ทรมานและไร้อนาคตได้

ปี พ.ศ.2533 ประเสริฐ ไสววรรณ² ได้ศึกษานวนิยายและเรื่องสั้นที่สะท้อนชีวิตชาวชนบทอีสาน โดยเลือกศึกษาผลงานของ คำพูน บุญทวี นักเขียนผู้ได้รับรางวัลวรรณกรรมสร้างสรรค์ยอดเยี่ยมแห่งอาเซียน (ซีไรต์) ปี พ.ศ. 2522 ผลการศึกษาพบว่า คำพูน บุญทวี เป็นนักเขียนบันทึกชีวิตที่มุ่งเสนอชีวิต และความเป็นอยู่ของชาวชนบทอีสาน โดยนำประสบการณ์ชีวิตมาสร้างสรรค์เป็นวรรณกรรมด้วยทำนองเขียนและสำนวนภาษาอย่างมีศิลปะ ภาพชีวิตของชาวชนบทอีสานที่ปรากฏมีลักษณะเรียบง่ายผูกพันอยู่กับธรรมชาติอย่างแนบแน่น ยึดถือค่านิยมและความเชื่อตามบรรพบุรุษอย่างมั่นคงและเหนียวแน่น แม้จะมีฐานะยากจน ผู้คนเหล่านี้ก็ดำรงชีวิตอย่างมีความสุขตามอัตภาพ

นอกจากนี้ ยังมีผู้ศึกษาผลงานของ สุรัชย์ จันทิมาธร นักเขียนวรรณกรรมแนวเพื่อชีวิตและสังคม ผลการศึกษาพบว่า สุรัชย์ จันทิมาธร ได้เสนอทัศนะทางสังคม การเมือง เศรษฐกิจ และชีวิตมนุษย์ เป็นการชี้ให้เห็นปัญหาและข้อบกพร่องของสังคมที่ควรจะได้รับการแก้ไข เช่น ปัญหาชาวนาอพยพเข้ามาขายแรงงานในเมืองหลวง ปัญหาการว่างงาน ปัญหาโสเภณี ปัญหาคนชรา และปัญหาสุขภาพประชาชน เป็นต้น นอกจากนี้ สุรัชย์ จันทิมาธร ยังได้สะท้อนให้เห็นด้วยว่านักการเมืองมักอาศัยอำนาจหน้าที่ของตนเอารัดเอาเปรียบประชาชน โดยเฉพาะประชาชนที่ไม่มีอำนาจต่อรอง ส่วนในด้านเศรษฐกิจเขาได้ชี้ให้เห็นว่า ลูกจ้างไม่มีอำนาจในการต่อรองกับนายจ้าง ผู้คนในสังคมมักจะแบ่งชนชั้นกันด้วยฐานะทางเศรษฐกิจ ในขณะเดียวกันก็ต้องการจะมีชีวิตอิสระหลุดพ้นจากพันธนาการของกฎระเบียบสังคม แต่มนุษย์ก็ไม่สามารถหลีกเลี่ยงปัญหาต่างๆ ที่แวดล้อมตนเองได้³ เช่นเดียวกัน สมภาพ นาคพันธุ์ ได้วิเคราะห์เรื่องสั้นของ อังอร

¹ เลิศชาย ศิริชัย. (2530). ความแปลกแยกในเรื่องสั้นไทย (พ.ศ.2507-2519). หน้า 393-399

² ประเสริฐ ไสววรรณ. (2533). นวนิยายและเรื่องสั้นที่สะท้อนชีวิตชาวชนบทอีสาน ของ คำพูน บุญทวี. หน้า 230

³ วาสนา ไชยรัตน์. (2534). การวิเคราะห์เรื่องสั้นของ สุรัชย์ จันทิมาธร. หน้า311

ผลปรากฏว่าเรื่องสั้นของอิงอรในส่วนที่แสดงแนวคิดเกี่ยวกับสังคม ได้สะท้อนให้เห็นว่าสังคมกำลังถูกอิทธิพลของชาติตะวันตกเข้าครอบงำ บูดินเงิน ยกย่องคนร่ำรวย คนในสังคมเมืองมักมีแต่ความวุ่นวายแก่งแย่งชิงดีชิงเด่นกัน¹

ส่วน อนันต์ เลียงเพชร² ได้เลือกศึกษาภาพสะท้อนสังคมไทยในเรื่องสั้นจากสยามรัฐสัปดาห์วิจารณ์ ช่วง พ.ศ. 2520-2524 ผลการศึกษาพบว่า เนื้อหาส่วนใหญ่มุ่งเน้นสะท้อนปัญหาของสังคม เศรษฐกิจ การเมืองการปกครอง และสภาพความยากจนเป็นอันดับแรก รองลงมาเป็นเนื้อหาสะท้อนภาพเกี่ยวกับปัญหาทางการศึกษา ศาสนา ความเชื่อ และขนบธรรมเนียมประเพณี ซึ่งบางส่วนมีความสอดคล้องกับการวิเคราะห์แนวคิดในเรื่องสั้นของ ศรีดาวเรือง ที่ วาสนา อ่อนสินิล³ ได้ศึกษาไว้ กล่าวคือ ในด้านการเสนอแนวคิดเกี่ยวกับสังคม ศรีดาวเรือง ได้เสนอแนวคิดแบ่งเป็น 6 ประเด็น ได้แก่ การเมือง วัฒนธรรม ศาสนา เศรษฐกิจ สิทธิสตรี และความเป็นไปของสังคม นอกจากนี้ ศรีดาวเรืองยังได้เสนอแนวคิดเกี่ยวกับบุคคลต่างๆ ในสังคมไว้ด้วย เช่น บทบาทของชาวบ้านสะท้อนให้เห็นภาพชีวิตความเป็นอยู่ในแง่มุมต่างๆ รวมทั้งการเสนอถึงปัญหาและสาเหตุของปัญหาที่ชาวบ้านประสบอยู่ ดังตัวอย่างการสะท้อนภาพความยากจนของชาวบ้านว่ามีสาเหตุมาจากการเกี่ยวข้องกับอบายมุข เป็นต้น

สำหรับ พรเพ็ญ กล้วยไม้⁴ ได้ศึกษาพันธกิจทางสังคมของ มานพ ถนอมศรี ที่ปรากฏในเรื่องสั้น ผลการศึกษาพบว่า เรื่องสั้นของ มานพ ถนอมศรี ได้บันทึกเหตุการณ์ทางสังคมที่มีความสอดคล้องกับสภาพการณ์ที่เกิดขึ้นจริง 4 ประเด็น คือ สภาพสังคมเมืองและสังคมชนบท สภาพเศรษฐกิจ สภาพการเมืองการปกครอง สภาพวัฒนธรรมความเชื่อและค่านิยม โดยเฉพาะสภาพเศรษฐกิจ มานพ ถนอมศรี ได้สะท้อนให้เห็นว่าการพัฒนาประเทศด้านเศรษฐกิจทำให้เกิดความเหลื่อมล้ำทางด้านรายได้และชีวิตความเป็นอยู่ คือ คนรวยมากเป็นผู้ได้เปรียบในสังคม ส่วนคนชั้นกลางและคนจนเป็นผู้เสียเปรียบ คนรวยจึงเป็นนายทุนที่มีเศรษฐกิจดี คนจนหรือผู้ยากไร้คือคนที่มีเศรษฐกิจตกต่ำ เพราะขาดการกระจายรายได้ไปสู่ชนบททุกสิ่งทุกอย่างมารวมกันอยู่ในเขตเมือง ความไม่เท่าเทียมกันทางเศรษฐกิจจึงยังคงมีอยู่หากพิจารณาลักษณะการบันทึกเหตุการณ์ทางสังคมตามที่ พรเพ็ญ กล้วยไม้ ได้ศึกษาไว้ นั้น วิมล ไทรนันทน์ ก็เป็นนักเขียนอีกผู้หนึ่งที่ได้สร้างสรรค์ผลงานวรรณกรรมในลักษณะดังกล่าว แต่ทว่าทัศนะของ วิมล ไทรนันทน์ ที่แสดงผ่านวรรณกรรมนั้นอาจจัดเป็นทัศนะเชิงทุนนิยม

¹ สมภพ นาคพันธ์. (2534). การวิเคราะห์เรื่องสั้นของอิงอร. หน้า 293-295

² อนันต์ เลียงเพชร. (2535). ภาพสะท้อนสังคมไทยในเรื่องสั้นจากสยามรัฐสัปดาห์วิจารณ์ ช่วง พ.ศ. 2520-2524.

³ วาสนา อ่อนสินิล. (2539). การวิเคราะห์แนวคิดในเรื่องสั้นของศรีดาวเรือง. หน้า 210-214

⁴ พรเพ็ญ กล้วยไม้. (2539). เรื่องสั้นของ มานพ ถนอมศรี: พันธกิจทางสังคม. หน้า 254-255

ดังที่ กมล โพธิเย็น¹ ได้ศึกษาเรื่องสันและนวนิยายของ วิมล ไทรนิมโนล ไว้สรุปว่า วิมล ไทรนิมโนล แสดงทัศนะในด้านสภาพแวดล้อมตามธรรมชาติเกี่ยวกับสังคมชนบทที่เต็มไปด้วยความยากลำบากในการดำเนินชีวิต เนื่องจากพื้นดินแห้งแล้ง พืชผลเสียหาย และยังมีสภาพหนาวจัดทำให้ผู้คนล้มตาย ส่วนสภาพแวดล้อมสังคมเมืองหลวงก็เต็มไปด้วยฝุ่นควันอากาศเป็นพิษ ผู้คนอาศัยอยู่กันอย่างแออัด นอกจากนี้ผู้คนที่อ่อนแอยากจนและด้อยโอกาสในสังคมยังถูกฉ้อฉลกดขี่จากคนที่ร่ำรวย ในด้านเศรษฐกิจแสดงให้เห็นว่า คนในชนบททำมาหากินฝืดเคืองต้องตกเป็นลูกหนี้ของนายทุน ส่วนในสังคมเมืองผู้คนก็มีฐานะยากจนข้นแค้น รายได้ส่วนใหญ่มาจากการรับจ้าง และต้องพบกับความทุกข์ยากเสมอ

ในปี พ.ศ.2541 จันทนา วงษ์วิโรจน์² ได้วิเคราะห์เรื่องสั้นรางวัลดีเด่นของคณะกรรมการพัฒนาหนังสือแห่งชาติ ในช่วง พ.ศ. 2538-2539 ปรากฏภาพสะท้อนในเรื่องสั้นหลายเรื่องสอดคล้องกับสภาพสังคมปัจจุบัน กล่าวคือภาพสะท้อนสังคมเมืองหลวงมีปัญหาในหลายๆ ด้าน เช่น ปัญหาการอพยพเข้าเมืองของชาวชนบท ที่ต้องประสบชะตากรรมความทุกข์ยากและมีฐานะยากจน ทำให้เกิดปัญหาการไร้ที่อยู่อาศัย ปัญหาอาชญากรรม ปัญหาโสเภณีและปัญหาอื่นๆ โดยเฉพาะปัญหาความอยู่ดีธรรมในสังคม พบว่าภาพสะท้อนของผู้ด้อยโอกาส หรือผู้อ่อนแอกว่าถูกเอารัดเอาเปรียบจากคนในสังคม ส่วนภาพสะท้อนในสังคมชนบท พบว่าผู้เขียนได้สะท้อนปัญหาไว้ใกล้เคียงกับภาพสะท้อนสังคมเมือง เช่น คนชนบทส่วนหนึ่งมีฐานะยากจน ต้องทุกข์ทรมานและไม่ได้ได้รับความยุติธรรมในสังคม ต้องประสบกับความอดอยากแร้นแค้น ยอมรับสภาพและจำนนอยู่ใต้อำนาจของผู้ปกครองโดยไม่ต่อสู้หรือคัดค้านใดๆ

หากพิจารณาการศึกษาวรรณกรรม ในฐานะภาพสะท้อนสังคมหรือแนวคิดทางสังคมของนักเขียนเขียนในช่วงปี พ.ศ.2541 นอกเหนือจากผลการศึกษาของ จันทนา วงษ์วิโรจน์ ตามที่ได้กล่าวมาแล้ว ยังปรากฏผลการศึกษาวรรณกรรมในลักษณะเดียวกันนี้อีก อาทิ การวิเคราะห์ภาพสะท้อนสังคมในนวนิยายของ นิเวศน์ กันไทยราษฎร์ โดย เพ็ญจันทร์ มาประณีต³ ผลการศึกษาพบว่า นิเวศน์ กันไทยราษฎร์ ได้มุ่งสะท้อนภาพสังคมของคนในเมืองหลวงเป็นสำคัญ เน้นความสัมพันธ์ของครอบครัวที่มีความสมบูรณ์ สมาชิกทุกคนในครอบครัวทำหน้าที่ของตนอย่างครบถ้วนเป็นผลให้ครอบครัวมีความสุข ส่วนทัศนะด้านพฤติกรรมของคนในสังคม ผู้เขียนมองว่าพฤติกรรมของคนที่มีชาติศีลธรรม จรรยาและความยากจนของคน เป็นต้นเหตุสำคัญของปัญหา

¹ กมล โพธิเย็น. (2540). การวิเคราะห์ทัศนะเชิงทุนนิยมในเรื่องสั้นและนวนิยายของ วิมล ไทรนิมโนล. หน้า 175-177

² จันทนา วงษ์วิโรจน์. (2540). วิเคราะห์เรื่องสั้นรางวัลดีเด่นของคณะกรรมการพัฒนาหนังสือแห่งชาติ ในช่วง พ.ศ.2533-2539. หน้า 339-340

³ เพ็ญจันทร์ มาประณีต. (2541). การวิเคราะห์ภาพสะท้อนสังคมในนวนิยายของ นิเวศน์ กันไทยราษฎร์. หน้า 227

สังคมต่างต่าง ๆ ชนิตา อิศริวรรณ¹ วิเคราะห์เรื่องสั้นของ เจลิมศักดิ์ แห่งมงาม ผลปรากฏว่า เจลิมศักดิ์ แห่งมงาม ได้แสดงทัศนะเกี่ยวกับสภาพสังคมในชนบทภาคเหนือไว้ 5 ประการสำคัญ ดังนี้ 1) ทัศนะเกี่ยวกับสภาพเศรษฐกิจ 2) ทัศนะเกี่ยวกับสภาพการศึกษา 3) ทัศนะเกี่ยวกับสภาพการปกครอง 4) ทัศนะเกี่ยวกับสภาพศาสนา 5) ทัศนะเกี่ยวกับสภาพความเป็นอยู่ของชนบทภาคเหนือ สำหรับทัศนะเกี่ยวกับเศรษฐกิจ เจลิมศักดิ์ แห่งมงาม ได้แสดงให้เห็นถึงสาเหตุที่ทำให้ชาวชนบทภาคเหนือประสบปัญหาความยากจนว่า เกิดจากสาเหตุใหญ่ 2 ประการ คือ จากธรรมชาติและจากบุคคล ส่วนปัญหาที่พบในสังคมชนบท เจลิมศักดิ์ แห่งมงาม ชี้ให้เห็นว่าส่วนใหญ่เป็นปัญหาด้านสาธารณสุข ปัญหาสวัสดิภาพทางร่างกายและทรัพย์สิน ตลอดจนปัญหาความทุกันดารของถิ่นที่อยู่ เป็นต้น ซึ่งสอดคล้องกับการศึกษาของ สุนิสสา ศิวกุล² ที่วิเคราะห์เรื่องสั้นของ ปกรณ์ ปิ่นเกลียว ดังผลปรากฏว่า ปกรณ์ ปิ่นเกลียว มีทัศนะว่าทั้งสังคมเมืองและชนบทต่างมีปัญหาเดียวกัน ได้แก่ ความยากจน ขาดแคลนที่อยู่อาศัย การขาดแคลนสาธารณสุขขั้นพื้นฐาน ปัญหาอาชญากรรมและโสเภณี ส่วน โสภัญ รอดเหตุภัย³ ได้วิเคราะห์โลกทัศน์ ในวรรณกรรมของ จำลอง ผึ้งชลจิตร์ สรุปว่า จำลอง ผึ้งชลจิตร์ มีทัศนะต่อความเจริญก้าวหน้าทางเศรษฐกิจที่มุ่งพัฒนาวัตถุอย่างรวดเร็ว นั้น เป็นเหตุให้คนในสังคมมีการแก่งแย่งชิงดีชิงเด่น เพื่อให้มีความเป็นอยู่ที่ดี ดังนั้น สภาพจิตใจของคนในสังคมจึงเสื่อมทรามลงและเปลี่ยนแปลงจากเดิมที่เคยมีความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ต่อกัน ก็เปลี่ยนไปเป็นคนที่เห็นแก่ตัว ไร้นุญชธรรม มีความเป็นอยู่แบบตัวใครตัวมัน ซึ่งก่อให้เกิดปัญหาต่อบุคคลในสังคมตามมา เช่น ปัญหาความยากจนและปัญหาการอยู่ร่วมกันในสังคม นอกจากนี้ ประไพ ศรีสุข⁴ ยังได้ศึกษาภาพสะท้อนสังคมไทยในเรื่องสั้นและ นวนิยายของ ชาติ กอบจิตติ ผลการศึกษาพบว่า ชาติ กอบจิตติ สะท้อนให้เห็นภาพการเอาเปรียบของคนในสังคม สะท้อนภาพของคนที่บกพร่องในหน้าที่ สะท้อนภาพค่านิยมและความเชื่อ เช่น นิยมยกย่องคนที่มีฐานะและเชื่อในเรื่องไสยศาสตร์ สะท้อนภาพการเมืองการปกครอง สะท้อนภาพการศึกษา และสะท้อนภาพจากสังคมเกษตรกรรมเป็นสังคมอุตสาหกรรม อย่างไรก็ตาม หากพิจารณาผลจากการศึกษาวรรณกรรมตามที่ได้กล่าวมาแล้ว จะสังเกตเห็นได้ว่า นักเขียน มักให้ความสำคัญกับการสะท้อนภาพสังคม โดยเฉพาะปัญหาเรื่องความยากจนมักจะถูกหยิบยกขึ้นมากล่าวถึงเสมอ

¹ ชนิตา อิศริวรรณ. (2541). การวิเคราะห์เรื่องสั้นของ เจลิมศักดิ์ แห่งมงาม. หน้า 267-271

² สุนิสสา ศิวกุล. (2541). วิเคราะห์เรื่องสั้นของปกรณ์ ปิ่นเกลียว. หน้า 310-313,322

³ โสภัญ รอดเหตุภัย. (2541). การวิเคราะห์โลกทัศน์ในวรรณกรรมของ จำลอง ผึ้งชลจิตร์.

หน้า 197-199

⁴ ประไพ ศรีสุข. (2541). ศึกษาภาพสะท้อนสังคมไทยในเรื่องสั้นและนวนิยายของ ชาติ

กอบจิตติ. หน้า 150-156

ปี พ.ศ.2542 โชคชัย บัณฑิตศิลปะศักดิ์ ได้วิเคราะห์สังคมไทย จากเรื่องสั้นในนิตยสาร “ข้อการะเกด” ช่วง พ.ศ.2535-2539 ผลการศึกษาพบว่า ภาพสะท้อนด้านชีวิตความเป็นอยู่ทั่วไป สะท้อนให้เห็นชีวิตชาวชนบทที่เริ่มเปลี่ยนแปลงเป็นสังคมเมือง สภาพความเป็นอยู่ของคนในสังคมเมือง ซึ่งเปลี่ยนเป็นสังคมวัตถุนิยมที่บุคคลดำเนินชีวิตในลักษณะตัวใครตัวมัน ภาพสะท้อนครอบครัวสะท้อนปัญหาต่างๆ ในครอบครัว ภาพสะท้อนด้านการเมืองการปกครองสะท้อนให้เห็นพฤติกรรมของนักการเมืองและข้าราชการที่แสวงหาผลประโยชน์ ภาพสะท้อนด้านเศรษฐกิจสะท้อนปัญหาการใช้ที่ดิน และปัญหาการใช้แรงงานเด็กสะท้อนเจตคติด้านลบต่อระบบการศึกษาและกิจกรรมเสริมหลักสูตร ภาพสะท้อนด้านศาสนา วัฒนธรรม และประเพณี สะท้อนบทบาทของพระสงฆ์ในด้านที่ไม่เหมาะสม

สำหรับในปี พ.ศ.2546 พบการศึกษาวรรณกรรมในด้านแนวคิดและภาพสะท้อนสังคมที่น่าสนใจอย่างน้อยสองฉบับ คือ แนวความคิดและภาพสะท้อนสังคมในเรื่องสั้นของ ประชาคม ลุนาชัย การศึกษาเชิงวิเคราะห์ โดยพิเชษฐ์ คงโต² ผลการศึกษาพบว่า ประชาคม ลุนาชัย เสนอแนวคิดในเรื่องสั้น 4 ด้าน คือแนวความคิดเกี่ยวกับมนุษย์กับสังคม แนวความคิดเกี่ยวกับมนุษย์กับมนุษย์ แนวความคิดเกี่ยวกับมนุษย์กับการดำเนินชีวิต แนวความคิดเกี่ยวกับมนุษย์กับธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ในด้านสะท้อนสังคม ประชาคม ลุนาชัย สะท้อนภาพเมืองที่ไม่น่าอยู่ ด้านปัญหาอาชีพ สะท้อนปัญหาจากกลุ่มอาชีพชาวประมง โสเภณี และผู้ใช้แรงงาน ปัญหาการล่องลอยเมิดทางเพศ ปัญหาเด็กและเยาวชน ปัญหาความยากจน ปัญหาสิ่งแวดล้อมและภาวะเศรษฐกิจตกต่ำ ส่วน วาสนา ดอนจันทร์ทอง³ ได้ศึกษาภาพสะท้อนสังคมไทยในเรื่องสั้นจากนิตยสารเนชั่นสุดสัปดาห์ ช่วง พ.ศ.2536-2544 ผลการศึกษาพบว่า เรื่องสั้นที่ตีพิมพ์ในนิตยสารเนชั่นสุดสัปดาห์ ช่วง พ.ศ.2536-2544 สะท้อนภาพสังคมไทยในแง่มุมต่างๆ จำนวน 8 ด้านคือ ภาพสะท้อนด้านปัญหาสังคม ภาพสะท้อนด้านการเมืองการปกครอง ภาพสะท้อนด้านเศรษฐกิจ ภาพสะท้อนด้านการศึกษา ภาพสะท้อนด้านครอบครัว ภาพสะท้อนด้านศาสนา ภาพสะท้อนด้านธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม และภาพสะท้อนด้านความรัก ทั้งนี้ภาพสะท้อนด้านปัญหาสังคมมีจำนวนมากที่สุด โดยส่วนใหญ่ นักเขียนมักสะท้อนปัญหาต่อไปนี้ เช่น ปัญหาการอพยพเข้าเมือง

¹ โชคชัย บัณฑิตศิลปะศักดิ์. (2542). การวิเคราะห์สังคมไทยจากเรื่องสั้น ใน นิตยสาร “ข้อการะเกด” ช่วง พ.ศ.2535-2539.

² พิเชษฐ์ คงโต. (2546). แนวความคิดและภาพสะท้อนสังคมไทยในเรื่องสั้นของ ประชาคม ลุนาชัย : การศึกษาเชิงวิเคราะห์. หน้า 166-169

³ วาสนา ดอนจันทร์ทอง. (2546). ภาพสะท้อนสังคมไทยในเรื่องสั้นจากนิตยสารเนชั่นสุดสัปดาห์ ช่วง พ.ศ.2536-2544. หน้า 186-191

ปัญหาอาชญากรรม ปัญหาเด็กเร่ร่อน และปัญหาโสเภณี สำหรับปัญหาโสเภณีพบว่านักเขียนสะท้อนภาพความจำเป็นของหญิงสาวที่หันมาเป็นโสเภณีว่าส่วนหนึ่งเนื่องมาจากความยากจน

กล่าวโดยสรุป จากสภาพความเป็นจริงของวรรณกรรมแสดงให้เห็นว่าวรรณกรรมกับสังคม มีความเกี่ยวเนื่องและสัมพันธ์กันอย่างยากที่จะปฏิเสธได้ ประกอบกับมีผู้สนใจศึกษาวรรณกรรมในฐานะภาพสะท้อนสังคม หรือแนวคิดทางสังคมของนักเขียนที่ปรากฏในวรรณกรรม ซึ่งผู้วิจัยสามารถนำมาเป็นแนวทางในการศึกษาค้นคว้า และวิเคราะห์กระบวนการทัศนคติความยากจนภาพสะท้อนที่ปรากฏในเรื่องสั้นไทยร่วมสมัยได้เป็นอย่างดี

2.2 เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับแนวคิดหรือทฤษฎีทางสังคมศาสตร์ที่กล่าวถึงความยากจน

ท่ามกลางกระแสการก้าวไปของสังคมโลกในยุคโลกาภิวัตน์ ปัญหาความยากจนมักถูกหยิบยกขึ้นมากล่าวถึงควบคู่ไปกับการพัฒนาและความเจริญก้าวหน้าอยู่เสมอ ทุกประเทศถือว่าความยากจนเป็นปัญหาสำคัญที่รัฐบาลต้องให้ความสนใจและเร่งวางมาตรการแก้ไขอย่างจริงจัง

เมื่อเดือนมิถุนายน พ.ศ. 2535 องค์การสหประชาชาติได้จัดประชุมครั้งสำคัญระดับโลกว่าด้วยสิ่งแวดล้อมและการพัฒนา หรือที่เรียกกันโดยทั่วไปว่า Earth Summit ที่นครริโอเดจาเนโร ประเทศบราซิล ซึ่งที่ประชุมได้มีการลงนามรับรองเอกสาร 5 ฉบับ 1 ใน 5 นั้นคือแผนปฏิบัติการ 21 (Agenda 21) ที่ว่าด้วยการดำเนินงานที่จะทำให้เกิดการพัฒนาอย่างยั่งยืน ทั้งด้านเศรษฐกิจ สังคม และสิ่งแวดล้อม สารสำคัญประการหนึ่งของแผนปฏิบัติการ 21 คือ ขจัดความยากจน โดยทำให้ประชาชนที่ยากไร้มีโอกาสเข้าถึงทรัพยากรต่างๆ ที่จำเป็นต่อการดำรงชีวิต นอกจากนี้ยังเรียกร้องให้รัฐบาลประเทศพัฒนาต้องเกื้อกูลทางด้านเศรษฐกิจ สังคม และสิ่งแวดล้อมแก่ประเทศด้อยพัฒนา¹ ต่อมาในปี พ.ศ. 2543 องค์การสหประชาชาติ ได้จัดประชุมว่าด้วยนโยบายเศรษฐกิจและการลดความยากจน ซึ่งครั้งนี้ที่ประชุมเห็นร่วมกันว่า ความยากจนมิได้มีเฉพาะมิติด้านการเงินหรือวัตถุเท่านั้นแต่มี มิติของความซับซ้อนหลายด้าน และมีเหตุปัจจัยของความยากจนหลายสาเหตุ ดังนั้น นโยบายและมาตรการแก้ไข จึงต้องมีหลายมาตรการมิใช่เฉพาะทางรายได้เท่านั้น²

แม้หลายฝ่ายจะเริ่มยอมรับความยากจนในหลากหลายมิติเปิดมุมมอง การทำความเข้าใจเกี่ยวกับความยากจนมากขึ้นกว่าแต่ก่อน แต่ความชัดเจนเกี่ยวกับความหมายหรือคำจำกัดความของความยากจนก็มียกย่องถึงแตกต่างกันออกไป เช่น

¹ กระทรวงต่างประเทศ. (2537). แผนปฏิบัติการ 21. หน้า 15

² ณรงค์ เพ็ชรประเสริฐ, บรรณาธิการ. (2545). คำประกาศแห่งยุคสมัย. ใน คนจนไทยในมิติทางสังคม. หน้า 13

ความยากจน หมายถึง การขาดแคลนและไม่มั่นคงทางเศรษฐกิจ ซึ่งเป็นสถานการณ์ที่มีอยู่แก่ผู้ใดแล้ว ย่อมก่อให้เกิดความบกพร่องและไม่สามารถที่จะดำรงความเป็นอยู่ในทางเศรษฐกิจของตนให้อยู่ในระดับเดียวกับคนอื่น ๆ ในหมู่หรือกลุ่มที่ตนอยู่ร่วมกันได้ ด้วยเหตุนี้จึงทำให้ผู้นั้นไม่สามารถที่จะใช้ประสิทธิภาพทั้งร่างกายและสมองให้เป็นประโยชน์อย่างเต็มที่¹

ความยากจน หมายถึง สภาพการดำรงชีวิตของบุคคลซึ่งมีรายได้ไม่เพียงพอกับรายจ่าย และไม่สามารถจะบำบัดความต้องการทางร่างกายและจิตใจ จนเป็นเหตุให้บุคคลนั้นมีสภาพความเป็นอยู่ต่ำกว่าระดับมาตรฐานที่สังคมวางไว้²

โดยทั่วไปมักเข้าใจกันว่าความยากจนเป็นเรื่องเศรษฐกิจ ดังนั้น จึงมีเรื่องวัดเกี่ยวกับรายได้หรือการเป็นเจ้าของทรัพย์สิน ตามความเป็นจริงความยากจนเป็นเครื่องวัดทางสังคมด้วย กล่าวคือ สามารถหาเครื่องชี้เกี่ยวกับคนและความสัมพันธ์ทางสังคมได้ด้วย เช่น การสาธารณสุข ระดับการศึกษา ทักษะคติ ความเชื่อ และค่านิยม³ ดังนั้น ความยากจนจึงไม่ได้หมายความว่าเพียงการมีรายได้ต่ำเท่านั้น แต่ยังรวมไปถึงการขาดการศึกษา ทุพโภชนาการ สุขภาพอนามัยที่ไม่สมบูรณ์ และการมีอายุสั้น⁴ รวมไปถึงความจำเป็นเบื้องต้นทางสังคมและทางการเมืองด้วย⁵

หากพิจารณาการศึกษาปัญหาความยากจนจากอดีตถึงปัจจุบัน มักเกี่ยวข้องกับแนวความคิดเรื่อง “เส้นวัดความยากจน” (Poverty line) ซึ่งพยายามที่จะวัดออกมาเป็นตัวเลขว่าความยากจนนั้นวัดได้อย่างไร และมีประชาชนจำนวนเท่าใดที่อยู่ต่ำกว่าระดับความยากจน เช่น งานของ เมธี ครองแก้ว และจินตนา เชิญศิริ เรื่องการกำหนดระดับความยากจนในประเทศไทย (2518) และสภาวะความยากจนและการกระจายรายได้ของไทยปี 2518 - 2519 เป็นต้น ต่อมา การศึกษาวิจัยเกี่ยวกับความยากจนได้รับความสนใจ และแตกแขนงแนวทางของการศึกษาออกไปอีกมาก เช่น งานศึกษาด้านทัศนคติความพึงพอใจของคนจนต่อการพัฒนาการให้ความรู้ หรืองานประเมินผลโครงการแก้ปัญหาความยากจน งานศึกษาบริบทโครงสร้างทางเศรษฐกิจ สังคม การเมือง ที่สร้างปัญหาความยากจน งานศึกษาที่สะท้อนมุมมอง ความคิด วัฒนธรรม ตลอดจนความเคลื่อนไหวของคนจนในการปรับตัว หรือต่อต้านนโยบาย หรือโครงการพัฒนาที่มากกระทำต่อคนจน และงานศึกษาเพื่อกำหนดแนวทางการสร้างความเข้มแข็งและประชาสังคม เป็นต้น⁶

¹ อุดุลย์ ดันประยูร. (2526). ปัญหาสังคม. หน้า 151-152

² สุพัตรา สุภาพ. (2531). ปัญหาสังคม. หน้า 75

³ ประเสริฐ แยมกลิ่นฟูง, และคนอื่นๆ. (2537). สังคมและวัฒนธรรม. หน้า 141

⁴ เบิร์ตซอล , แนนซี. (2527). การเพิ่มประชากรกับความยากจนในโลกที่กำลังพัฒนา. แปลโดย พิชิต พิทักษ์เทพสมบัติ , และคนอื่นๆ. หน้า 5

⁵ แหล่งเดิม. หน้า 101

⁶ กฤษฎา บุญชัย. (2541). “ความยากจน” ในชนบท. ใน คนจนไทยในภาวะวิกฤต. หน้า 136

อย่างไรก็ตาม การศึกษาถึงที่มาของปัญหาความยากจนที่พุ่งเป้าไปที่ปัญหาทางโครงสร้าง เศรษฐกิจ สังคม การเมือง ที่กลุ่มชนชั้นนำใช้อำนาจควบคุมและปิดกั้นเกษตรกรในการเข้าถึง ทรัพยากรและโอกาสต่างๆ ทางสังคมได้เริ่มเกิดขึ้นอย่างจริงจัง ภายหลังความล้มเหลวของนโยบาย การพัฒนาที่มุ่งอุตสาหกรรม และแก้ปัญหาความยากจนที่การเพิ่มรายได้ งานศึกษาของกลุ่ม ดังกล่าวส่วนมากเป็นงานทางเศรษฐกิจ การเมือง และสังคมวิทยา มานุษยวิทยา เช่น งานของ ปรีชา เปี่ยมพงศ์สานต์ เรื่องความยากจน สิ่งแวดล้อม และการพัฒนา ซึ่งชี้ให้เห็นว่า ปัญหา ความยากจนแท้ที่จริงเกิดจากโครงสร้างที่ก่อปัญหา การผูกขาดอำนาจของชนชั้นนำในการควบคุม ทรัพยากร และการแย่งชิงทรัพยากรจากท้องถิ่น ตัวอย่างงานศึกษาที่เด่นชัดต่อปัญหาการพัฒนาที่ สร้างความยากจน โดยเฉพาะจากการแย่งชิงทรัพยากร เช่น งานของ เจิมศักดิ์ ปิ่นทอง เรื่อง วิวัฒนาการของการบุกเบิกที่ดินทำกินในเขตป่า ซึ่งเปิดภาพความเข้าใจใหม่ของชุมชนในเขตป่า นอกจากนี้ ยังมีงานวิจัยของสถาบันชุมชนท้องถิ่นพัฒนา เรื่อง ป่าชุมชนในประเทศไทย ที่ศึกษา บทบาทและเงื่อนไขของชุมชนท้องถิ่นในการจัดการทรัพยากรภาคเหนือและภาคอีสาน แม้จะไม่ได้ กล่าวถึงความยากจนโดยตรง แต่ก็สามารถชี้ให้เห็นว่านโยบายการพัฒนาของรัฐในนามการแก้ปัญหา ความยากจนหรืออื่นๆ ได้สร้างผลกระทบตลอดจนแรงกดดันต่อชุมชนและป่า ทำให้เกิดกระบวนการ ตอบโต้กระแสการพัฒนาโดยตรง¹

จากปรากฏการณ์การตอบโต้กระแสการพัฒนาที่เกิดขึ้น มีผู้ตั้งข้อสังเกตถึงจุดอ่อนของ การพัฒนาที่ไม่ได้ผลเท่าที่ควรโดยสรุปเป็นประเด็นสำคัญๆ ได้ดังนี้

1. ความเหลื่อมล้ำของการกระจายรายได้ หรือความแตกต่างระหว่างรายได้และมาตรฐาน การครองชีพของประชาชนในเขตเมืองและชนบท
2. ความไม่เท่าเทียมกันในด้านบริการของรัฐ โดยเฉพาะความเหลื่อมล้ำระหว่างบริการ ของรัฐในเขตเมืองและชนบท ซึ่งมีความแตกต่างกันมาก
3. ความเสื่อมโทรมของทรัพยากรธรรมชาติ อันเป็นผลสืบเนื่องมาจากการที่ประเทศไทย ได้ใช้ทรัพยากรธรรมชาติเพื่อการขยายตัวทางเศรษฐกิจเป็นจำนวนมาก โดยที่ทรัพยากรเหล่านี้มี จำนวนจำกัดและไม่อาจขยายตัวได้ในระยะเวลานาน
4. ประเด็นอื่นๆ เช่น ปัญหาเกี่ยวกับผลเสียของการพัฒนาเศรษฐกิจในด้านสังคม สิ่งแวดล้อม การเอารัดเอาเปรียบในการแข่งขันหรือระดับราคาสินค้าเพิ่มสูงขึ้นรวดเร็ว จนทำให้มาตรฐานความเป็นอยู่ ของคนไม่ดีเท่าที่ควร² เป็นต้น

จากการศึกษาเรื่องการเมืองของความยากจนหรือความยากจนในมิติการพัฒนา อาจสรุป ได้ว่า เป็นสัมพันธภาพทางอำนาจที่คนชายขอบหรือคนชนบทถูกกันออกจากการเข้าถึงทรัพยากร

¹ กฤษฎา บุญชัย. (2541). “ความยากจน” ในชนบท. ใน คนจนไทยในภาวะวิกฤติ. หน้า 143

² โฉมิต ปันเปี่ยมราษฎร์. (2526). ชนบทไทย : ความก้าวหน้าและล้าหลัง. หน้า 11-12

และโอกาสทางสังคม ตลอดจนถูกปิดล้อมครอบงำทางวัฒนธรรมและภูมิปัญญา ทำให้เกิดสภาพอ่อนแอโดยรวม ชุมชนล่มสลายอันก่อให้เกิดปัญหาลูกโซ่อื่นๆ ตามมา¹

ฉลาดชาย รมิตานนท์² ได้กล่าวถึงความเข้าใจเรื่องปัญหาความยากจน โดยวิเคราะห์จากหลายมิติ พอสรุปได้ดังนี้

มุมมองอนุรักษนิยม มองว่าความยากจนเป็นความล้มเหลว ความอ่อนแอ ความขี้เกียจ ความผิดพลาดของปัจเจกบุคคล โดยมีวิธีคิดที่พยายามจะล้มเลิกระบบสวัสดิการสังคมต่างๆ ให้คนจนออกไปหางานทำ ส่วนการให้ความช่วยเหลือนั้นต้องแยกเป็นสองส่วนโดยดูจากพฤติกรรม คือ ส่วนแรก เป็นคนจนที่สมควรได้รับความช่วยเหลือ และกลุ่มที่สองเป็นคนจนที่ไม่สมควรได้รับการช่วยเหลือและต้องออกไปหางานทำ ส่วนแนวคิดอนุรักษนิยมที่เกิดขึ้นแบบเฉพาะในเมืองไทยนั้น มองความยากจนของคนเป็นเรื่องบุญวาสนา เรื่องกรรมและพรหมลิขิต ฉะนั้นการให้สวัสดิการแก่คนจนจึงเป็นเรื่องของการทำบุญทำทานมากกว่าการคิดเรื่องระบบหรือการจัดระเบียบขององค์กรที่ชัดเจน

มุมมองแบบเสรีนิยมแนวปฏิรูป มองความจนเป็นผลจากการพัฒนาในบริบททางสังคม เศรษฐกิจการเมือง ที่ส่งผลให้สถานการณ์หนึ่งๆ เกิดขึ้นแก่ปัจเจกชนหรือกลุ่มคน เช่น ความเจ็บป่วย การว่างงาน หรือการได้ค่าจ้างแรงงานต่ำ สาเหตุเหล่านี้ถูกมองว่าเป็นสาเหตุโดยตรงของความยากจน แต่ความยากจนที่เกิดขึ้นมิใช่ความผิดหรือบกพร่องของบุคคล และขณะเดียวกันก็มิใช่ความผิดของระบบหรือโครงสร้างของสังคม ฉะนั้น เมื่อสถานการณ์ที่เกิดขึ้นมิใช่ความผิดของใคร นโยบายการจัดการช่วยเหลือจึงออกมาเป็นแบบครั้งคราว

มุมมองเชิงโครงสร้างผสมผสานกับแนวคิดแบบมาร์กซิสต์ เป็นมิติที่มองความจนถึงระดับรากเหง้า เป็นความยากจนที่ตกตาดำเนินตามวิถีคิดแบบเศรษฐศาสตร์มาร์กซิสต์ แบ่งคนออกเป็นชนชั้นต่างๆ คนจนที่เกิดขึ้นในปัจจุบันเป็นคนจนประเภทที่ไม่มีอยู่ในนิยามคนจนตามแนวคิดแบบมาร์กซิสต์ แต่เป็นคนจนที่เหมือนกับจันทาลเป็นชนชั้นล่างสุด เช่น ในประเทศอังกฤษหรือสหรัฐอเมริกา คนเหล่านี้คือ คนผิวดำ คนอพยพ และมีชนชั้นกรรมาชีพ นักวิชาการเรียกคนเหล่านี้ว่า “คนที่ถูกปฏิบัติ ในฐานะเป็นคนอื่น” ซึ่งมีฐานที่มาได้หลายอย่าง เช่น ต่างสีผิว ต่างเชื้อชาติ ต่างศาสนา หรือเป็นคนที่มาจากต่างประเทศ ตลอดจนฐานในเรื่องเพศและเพศสภาพด้วย นอกจากนั้น ชาวเขา ผู้ป่วยโรคเอดส์หรือโรคผิวหนัง คนพิการ ตลอดจนคนที่มีอาชีพเก็บขยะ และอาชีพขายบริการทางเพศ คนเหล่านี้ล้วนถูกจัดให้อยู่ในกลุ่มชนชั้นล่างสุด แต่กระบวนการต่อสู้เพื่อคนจนในสังคมไทยยังมิได้รวมกลุ่มคนเหล่านี้ไว้ด้วย

¹ กฤษฎา บุญชัย. (2541). ใน คนจนไทยในภาวะวิกฤติ. หน้า 144

² ฉลาดชาย รมิตานนท์. (2545). ความรวย ความจน : ทำบุญกุศลหรือสวัสดิการสังคม. ใน คนจนไทยในมิติสังคม. หน้า 47-50

นิธิ เอียวศรีวงศ์¹ กล่าวถึง “ความเป็นอื่น” โดยชี้ให้เห็นว่าความเป็นอื่นเป็นผลมาจากกระบวนการพัฒนาที่ไม่สมดุล ลำเอียง และขาดประสิทธิภาพ ยังผลให้คนจนในเมืองไทยถูกทำให้เป็นอื่นโดยไม่ได้รับความยุติธรรมจากสังคม

อนุช อภาภิรม² กล่าวว่า ในช่วง 100 ปีที่ผ่านมา ประชากรโลกที่ยากจนเกือบทั้งหมดอาศัยอยู่ในประเทศกำลังพัฒนาที่ไม่รับผลพวงจากการพัฒนาที่ดำเนินมาช้านาน แม้ความก้าวหน้าทางวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี ประกอบกับปัจจัยอื่นๆ เช่น การค้าระหว่างประเทศจะช่วยเพิ่มอัตราการเติบโตทางเศรษฐกิจก็ตาม แต่ความยากจนก็ยังปรากฏอยู่ทั่วไป ซึ่งพอสรุปสาเหตุแห่งความยากจนได้ ดังนี้

1. ความเสื่อมโทรมของสภาพแวดล้อม
2. การไม่ได้ถือครองปัจจัยการผลิต เช่น ที่ดิน
3. หนี้สิน
4. ผลผลิตการเกษตรตกต่ำ
5. ภาวะการว่างงาน
6. การค้าที่ไม่เป็นธรรม
7. การแทรกแซงกีดกันจากประเทศที่พัฒนาแล้ว
8. สงคราม ภัยพิบัติ และความรุนแรงในสังคม

พลอย เจริญสุข³ ก็ได้กล่าวถึงสาเหตุของความยากจนไว้ สรุปได้ดังนี้

1. เกิดจากการไม่มีงานทำ ในประเทศกำลังพัฒนาปัญหาเรื่องการไม่มีงานทำส่วนใหญ่จะปรากฏอยู่ในภาคเกษตรกรรมและชนบท
2. เกิดจากการเพิ่มของประชากร ซึ่งส่งผลให้ผลิตผลทางการเกษตรไม่เพียงพอและขาดแคลนอาหารในภูมิภาคที่ยากจนตามมา
3. อัตราการเติบโตทางเศรษฐกิจต่ำเมื่อเทียบกับอัตราการเติบโตของประชากร ปัญหาที่ประสบอยู่ในปัจจุบัน คือ สภาพของการขยายตัวทางเศรษฐกิจไม่สามารถขยายตัวให้ทันต่อการเพิ่มของประชากร นอกจากนี้ ยังมีปัญหาในเรื่องการกระจายรายได้ซึ่งไม่เป็นธรรม
4. ความเกียจคร้านและความเฉื่อยชา สาเหตุความยากจนข้อนี้ เกิดจากผู้ยากจนจำนวนหนึ่ง ไม่ชอบทำงาน ชอบอาศัยผู้อื่น ปราศจากความกระตือรือร้นในการทำงาน และปล่อยชีวิตไปตามยถากรรม

¹ นิธิ เอียวศรีวงศ์. (2542). คนจนกับนโยบายการทำให้จนของรัฐ. หน้า 34-35

² อนุช อภาภิรม. (2545). การพัฒนาอย่างยั่งยืนคำตอบอยู่ในความหลากหลาย. หน้า 19

³ พลอย เจริญสุข. (2530). มนุษย์กับสังคม. หน้า 139-140

5. ลักษณะของอุตสาหกรรม การประกอบอุตสาหกรรมชนิดใดก็ตาม มักต้องเกี่ยวข้องกับคนงานหรือกรรมกร ปัญหาความขัดแย้งที่เกิดขึ้นระหว่างลูกจ้างและนายจ้าง เช่น การพักหยุดงาน จะทำให้คนงานขาดรายได้ประจำ อันจะส่งผลให้เกิดความขาดแคลนตามมาได้

6. ปัจจัยด้านวัฒนธรรมและสังคม ในประเทศที่กำลังพัฒนาความเชื่อเรื่องไสยศาสตร์ มีอิทธิพลต่อความยากจน เช่น เชื่อว่าพืชผลต่างๆ จะงอกงามได้ขึ้นอยู่กับสิ่งที่มองไม่เห็น หรือสิ่งศักดิ์สิทธิ์บันดาลให้ เป็นต้น

7. ขาดการกระจายรายได้ที่เหมาะสม คือ รายได้ที่เกิดขึ้นมิได้กระจายไปสู่ชนทุกชั้น และทุกอาชีพในสังคม รายได้ส่วนใหญ่มักจะไปตกอยู่กับพ่อค้าคนกลางมิได้ตกอยู่กับเกษตรกร ซึ่งเป็นคนส่วนใหญ่ของสังคม

ส่วน สัญญา สัญญาวิวัฒน์¹ ได้แบ่งสาเหตุของความยากจนไว้ 5 สาเหตุสำคัญคือ

1. ความผิดปกติทางกายและจิตใจ เช่น ร่างกายพิการ ทูพพลภาพ ป่วยเป็นโรคประสาท ระดับปัญญาต่ำ ตลอดจนความชราภาพ ก็เป็นสาเหตุของความยากจนได้

2. การเสียระเบียบทางสังคม เช่น การแตกแยกของครอบครัว การว่างงาน การเกิดจราจลหรือสงคราม การเกิดภัยธรรมชาติ โรคระบาด การเพิ่มประชากรอย่างรวดเร็ว เป็นต้น

3. พฤติกรรมเบี่ยงเบน ความยากจนอาจเกิดจากการที่สังคมได้ให้โอกาสและวิธีการบรรลุปเป้าหมาย คือ การสร้างฐานะให้พอกินพอใช้แก่คนทุกชั้นทุกกลุ่ม บุคคลที่ไม่อาจไขว่คว้าหาโอกาสได้จะเกิดความท้อแท้ หมดความพยายามหรือกระเสือกกระสนสร้างความมั่งคั่งแก่ตนและครอบครัว

4. การขัดแย้งในค่านิยม บุคคลที่ยากจนอาจเป็นบุคคลที่เลือกเส้นทางหาความสุขสงบทางใจจึงมิได้พยายามสร้างฐานะตามค่านิยมแบบวัตถุนิยม เมื่อเปรียบคนสองกลุ่มจึงได้เกิดมีคนที่ยากจนเพราะมีเงินทองทรัพย์สินน้อยกว่าอีกกลุ่มหนึ่ง

5. การกำหนดมาตรฐานของสังคม บางทีคนกลุ่มใดกลุ่มหนึ่งมิได้มีความยากจน แต่เมื่อสังคมกำหนดว่า คนที่มีรายได้น้อยหรือลักษณะบางอย่างเป็นคนยากจน คนกลุ่มนั้นก็ได้อธิบายว่าเป็นคนยากจนไปได้เช่นกัน

นอกจากนี้ ขบวน พลตรี² ก็ได้กล่าวถึงสาเหตุของความยากจนในสังคมไทยสรุปได้เป็น 7 ประการดังนี้

1. การมีประชาชนเพิ่มขึ้นอย่างรวดเร็ว อัตราการเพิ่มของประชากรไทยอย่างรวดเร็ว ก่อให้เกิดผลกระทบทางด้านเศรษฐกิจเป็นอย่างยิ่ง เพราะการมีครอบครัวมีบุตรเพิ่มขึ้น ภาระงานเลี้ยงดูก็มากขึ้นจำนวนทรัพยากรมีจำกัดไม่สมดุลกับจำนวนประชากร จึงก่อให้เกิดความขาดแคลนในด้านต่างๆ

¹ สัญญา สัญญาวิวัฒน์. (2537). ปัญหาสังคมไทยในสังคมและวัฒนธรรม. หน้า 142-143

² ขบวน พลตรี. (2530). มนุษย์กับสังคม. หน้า 118 -119

2. การด้อยการศึกษา โดยเฉพาะอย่างยิ่งชาวชนบทที่เป็นเกษตรกร ซึ่งเป็นกำลังการผลิตที่สำคัญของชาติ ดังนั้น โอกาสในการประกอบอาชีพอื่นๆ นอกจากอาชีพการเกษตรแล้วมีน้อยมาก เกษตรกรผู้ได้รับการศึกษาดำเหล่านี้อย่างไม่สามารถพัฒนาระบบการผลิตของตนให้เจริญขึ้นได้เช่นเดียวกับเกษตรกรที่มีความรู้มีความก้าวหน้าในด้านเทคนิคการผลิตสมัยใหม่ ดังนั้น ชาวชนบทเหล่านี้จึงมีรายได้ต่ำ นับเป็นสาเหตุสำคัญที่นำไปสู่ความยากจนของสังคมไทยอีกประการหนึ่ง

3. มีรายได้ต่ำ ทั้งนี้เนื่องจากขาดการศึกษาที่จะนำเอาเทคนิคใหม่ๆ มาเพิ่มผลผลิตจึงต้องตกอยู่ในภาวะที่สูญเสียโอกาสที่จะมีรายได้เพิ่มสูงขึ้น

4. การว่างงาน เนื่องจากคนไทยส่วนใหญ่ประกอบอาชีพเกษตรกรรม โดยเฉพาะอย่างยิ่งการเพาะปลูก ซึ่งส่วนใหญ่มักทำงานเพียงปีละ 5-6 เดือน หลังจากนั้นก็ต้องว่างงาน มีบุคคลเพียงกลุ่มน้อยที่รู้จักใช้เวลาว่าง ทำงานอดิเรกเพื่อเพิ่มรายได้ให้กับครอบครัว นอกจากการว่างงานแบบตามฤดูกาลแล้วยังมีลักษณะของการว่างงานแบบแอมแปงอีกด้วย กล่าวคือ มีงานทำแต่ทำงานเพียงเล็กน้อย เพราะมีคนจำนวนมากเกินกว่างานที่มีให้ทำ ส่วนในเมืองนั้นปัจจุบันอาชีพอุตสาหกรรมและบริการก็ยังไม่สามารถขยายตัวรองรับคนว่างงานได้ ทั้งนี้เพราะสภาพการณ์เศรษฐกิจของโลกตกต่ำ ดังนั้นความต้องการแรงงานด้านอุตสาหกรรมจึงมีไม่มาก ผลจึงทำให้เกิดการว่างงานขึ้นทั้งในเมืองและชนบท

5. ภัยธรรมชาติ เนื่องจากความไม่แน่นอนของดินฟ้าอากาศ จึงมีผลต่อการประกอบอาชีพเกษตรกรรมเป็นอันมาก โดยเฉพาะปัจจุบันนี้ป่าไม้ถูกทำลายลง ทำให้ขาดความสมดุลตามธรรมชาติ ประเทศไทยจึงเกิดความแห้งแล้งและน้ำท่วมเป็นประจำ ก่อให้เกิดความเสียหายแก่เกษตรกรมาก ดังนั้น จึงทำให้เกษตรกรของไทยซึ่งปกติสภาพเศรษฐกิจค่อนข้างต่ำอยู่แล้ว ยิ่งยากจนลงและมีหนี้สินเพิ่มพูนขึ้นเรื่อยๆ

6. ความเกียจคร้านและเฉื่อยชา ชาวชนบททั่ว ๆ ไป นอกจากขาดแคลนความรู้ในการประกอบอาชีพอื่นๆ แล้วยังมีลักษณะการดำรงชีพที่ชอบความสะดวกสบาย ขาดความกระตือรือร้นในการประกอบอาชีพการงาน และมีอยู่จำนวนไม่น้อยที่ไม่ยอมทำงาน เพราะเลือกงานแต่กลับใช้เวลาว่างไปในทางที่ไม่ค่อยดี เช่น เล่นการพนัน เที่ยวเตร่ ฯลฯ บุคคลเหล่านี้มักจะอ้างว่างานที่มีอยู่เป็นงานชั้นต่ำ แต่พวกเขาก็มิได้มีความรู้จะประกอบอาชีพอื่นใดที่มีรายได้สูงตามความต้องการ ดังนั้นจึงนับได้ว่า ความเกียจคร้านและเฉื่อยชาและเลือกงานเป็นสาเหตุหนึ่งที่ก่อให้เกิดปัญหาความยากจนได้

7. การคุกคามของโจรผู้ร้าย ได้ก่อให้เกิดผลกระทบต่อความยากจนของสังคมไทย เช่นเดียวกัน เช่น การโจรกรรมสัตว์เลี้ยงจำพวก โค กระบือ และเครื่องมือทำการประมง ตลอดจนการปิดสวนยางพาราในภาคใต้ทำให้เกษตรกรต้องขาดแคลนสัตว์เลี้ยงที่ใช้ในการประกอบอาชีพต้องหาซื้อใหม่ด้วยราคาค่อนข้างจะสูง ส่วนชาวยางพารานั้นถูกคุกคามโดยการปิดสวนยาง เพื่อเรียกค่าคุ้มครองจากโจรกลุ่มต่างๆ ปรากฏการณ์เหล่านี้ย่อมก่อให้เกิดผลกระทบต่อความยากจนของเกษตรกรในชนบททั้งสิ้น

สำหรับ ณรงค์ เพ็ชรประเสริฐและคณะ ได้ทำการวิจัยเรื่อง การพัฒนาระบบสวัสดิการ สำหรับคนจนและคนด้อยโอกาสในสังคมไทย โดยพิจารณาความยากจนเป็นมิติคือ จนทรัพย์สิน จนโอกาส จนอำนาจและจนศักดิ์ศรี ทั้งยังได้สรุปสาเหตุแห่งความยากจนไว้เป็นสี่กลุ่ม คือ ทำที่ต่อชีวิต ปัจจัยการผลิตและการเข้าถึงทรัพยากรของสังคม ความสัมพันธ์ที่ไม่เสมอภาคทางเศรษฐกิจ การเมืองและสังคม ตลอดจนปัจจัยด้านระบบสวัสดิการ¹

กล่าวโดยสรุป ความยากจนเป็นทั้งเรื่องของปัจเจกบุคคลและสังคมโดยรวม ส่วนใหญ่มักให้น้ำหนักความหมายของความยากจน ไปที่ภาวะของการไม่สามารถบำบัดความต้องการทางร่างกายและจิตใจ ตลอดจนทำที่ต่อชีวิตและความสัมพันธ์ทางสังคมที่ไม่เอื้ออำนวยให้การดำรงชีวิตเป็นไปอย่างปกติสุข ส่วนปัจจัยหรือสาเหตุที่นำไปสู่ความยากจนนั้น อาจมีหลายประการซึ่งพอจะจำแนกเป็น 2 ปัจจัยสำคัญ คือ 1) ปัจจัยภายในที่เกี่ยวข้องกับตัวผู้ที่ยากจน เช่น ความผิดปกติทางร่างกายและจิตใจ ความเกียจคร้านและเฉื่อยชา ความไม่กระตือรือร้นในการทำงาน ด้อยการศึกษา ไม่มีความชำนาญการและทักษะในการประกอบอาชีพ ตลอดจนทัศนคติ ความเชื่อและค่านิยมส่วนตัวที่สามารถชักนำไปสู่ความยากจนได้ 2) ปัจจัยภายนอกที่มีอิทธิพลส่งผลกระทบทำให้เกิดความยากจน เช่น ความเสื่อมโทรมของทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม การไม่ได้ถือครองปัจจัยการผลิต อันเนื่องมาจากกฎระเบียบสังคมที่ไม่ยุติธรรม ตลอดจนมาตรฐานทางสังคมที่เหลื่อมล้ำและการเลือกปฏิบัติ เป็นต้น

กล่าวได้ว่า ความยากจนก่อผลกระทบต่อบุคคลและสังคมทั้งในแง่บวกและแง่ลบแต่ส่วนใหญ่จะเป็นผลกระทบในแง่ลบ ซึ่ง ขบวนการ พลตรี² ได้กล่าวไว้โดยสังเขป ดังนี้

1. เป็นภาระแก่สังคม การที่ประเทศชาติมีคนยากจนมากมาย ย่อมเป็นภาระแก่รัฐบาลและสังคม ตลอดจนยังเป็นปัญหาและอุปสรรคต่อการพัฒนาประเทศเกือบทุกด้าน โดยเฉพาะอย่างยิ่งการพัฒนาด้านเศรษฐกิจ สังคม และด้านสาธารณสุขการซึ่งต้องอาศัยรายได้จากประชาชนในรูปของภาษีอากรเพื่อนำมาพัฒนากิจการต่างๆ ของรัฐ

2. มีผลต่อบุคคลและครอบครัว คนที่มีความยากจนมักเกิดอารมณ์ท้อแท้หมดกำลังใจในชีวิต ซึ่งถือว่าเป็นปัญหาทางด้านสุขภาพจิตและมีผลต่อบุคลิกภาพ อันนับได้ว่าเป็นอุปสรรคต่อความเจริญก้าวหน้าของบุคคลและสังคมได้

3. ทำให้เกิดปัญหาความไม่มั่นคงทางด้านเศรษฐกิจ สังคม และการเมืองการปกครอง ในประเทศที่มีประชาชนยากจนจำนวนมาก ย่อมยากที่จะทำการพัฒนาเศรษฐกิจและขยายการลงทุน การจัดบริการทางด้านสาธารณสุขไปทั่วก็ไม่สามารถจะดำเนินการได้อย่างทั่วถึง นอกจากนั้น ปัญหาความยากจนยังได้มีส่วนสนับสนุนการคุกคามความมั่นคงของรัฐอีกด้วย

¹ ณรงค์ เพ็ชรประเสริฐ. (2546). บทสังเคราะห์ภาพรวมการพัฒนาระบบสวัสดิการสำหรับคนจนและคนด้อยโอกาสในสังคมไทย. หน้า 160 – 161

² ขบวนการ พลตรี. (2530). มนุษย์กับสังคม. หน้า 120

4. ทำให้เกิดปัญหาสังคมหลายประการ อาทิ ปัญหาอาชญากรรม ปัญหาการศึกษา ปัญหาการว่างงาน ปัญหาชุมชนแออัด ปัญหาอนามัยและปัญหาทางการเมืองการปกครอง เป็นต้น ซึ่งปัญหาเหล่านี้มีสาเหตุมาจากความยากจนทั้งสิ้น

ส่วน พลอย เจริญสุข¹ ได้กล่าวถึงผลกระทบจากความยากจนที่มีต่อบุคคลและสังคมไว้ 4 ลักษณะดังนี้

1. ความยากจนทำให้เกิดความไม่มั่นคงทางเศรษฐกิจ และปัญหาในการพัฒนาทางด้านเศรษฐกิจของประเทศ
2. ความยากจนก่อให้เกิดปัญหาสังคม เช่น ปัญหาอาชญากรรม ปัญหาการศึกษา รวมไปถึงปัญหาพฤติกรรมเบี่ยงเบนจากปกติ เช่น โสเภณี เป็นต้น
3. ความยากจนเป็นผลต่อสุขภาพจิตของบุคคล เช่น ก่อให้เกิดความท้อถอย มองโลกในแง่ร้าย ซึ่งจะมีผลต่อบุคลิกภาพของบุคคล
4. ความยากจน มีผลเชื่อมโยงถึงความทรุดโทรมของคุณภาพชีวิต เช่น การไม่ได้รับอาหารเพียงพอเกิดภาวะทุพโภชนาการ อันมีผลกระทบต่อการเจริญเติบโตและสมรรถภาพชีวิตในระยะยาว

จากที่กล่าวมา สามารถจำแนกผลกระทบของความยากจนได้เป็น 2 มิติ ที่สำคัญๆ ดังนี้ 1) ผลกระทบต่อบุคคล กล่าวคือ เมื่อภาวะความยากจนบังเกิดแก่ใครย่อมส่งผลกระทบต่อผู้นั้นตามมา เช่น ปัญหาทุพโภชนาและสุขภาพจิต ปัญหาขาดสภาพคล่องทางเศรษฐกิจ เป็นต้น 2) ผลกระทบต่อผู้อื่นและสังคม กล่าวคือ เมื่อภาวะความยากจนได้ขยายวงกว้างออกไปโดยมิได้จำกัดอยู่เฉพาะคนๆ เดียว หมายถึง ในสังคมหรือประเทศนั้นๆ มีประชากรที่ยากจนอยู่มาก ความยากจนนั้นก็จะเป็นปัญหาสังคมส่งผลกระทบในภาพรวมทั้งโดยตรงและโดยอ้อม ทำให้เกิดความไม่สงบสุขในสังคมหรือปัญหาอื่นๆ ตามมา เช่น ปัญหาอาชญากรรม ปัญหาการประกอบอาชีพที่ผิดกฎหมาย ปัญหาความเบี่ยงเบนของพฤติกรรมจากบรรทัดฐานทางสังคม ตลอดจนเป็นภาระและอุปสรรคต่อการพัฒนาประเทศ

ปัจจุบันความยากจนเป็นปัญหาที่มีอยู่ทั่วไปทั้งในเมืองและชนบท ประเทศเจริญแล้วและประเทศด้อยพัฒนา ความยากจนนับวันยิ่งทวีมากขึ้นไปพร้อมกับความเจริญทางด้านเทคโนโลยีและวัตถุของโลก อย่างไรก็ตาม ปัญหาความยากจนก็ได้มีผู้สนใจวางมาตรการหรือแนวทางในการแก้ไขปัญหามาแล้ว พอจะกล่าวถึงได้ ดังนี้

¹ พลอย เจริญสุข. (2530). มนุษย์กับสังคม. หน้า 140-141

ขบวน พลตรี¹ ได้กล่าวถึงการป้องกันและการแก้ไขปัญหาความยากจนในสังคมไทยไว้หลายวิธี ดังนี้

1. การให้การศึกษาแก่ประชาชน ทั้งทางด้านวิชาความรู้และวิชาชีพต่างๆ เพื่อจะสามารถนำไปใช้ให้เกิดประโยชน์ต่อการประกอบอาชีพ
2. การจัดหาเงินทุนสำหรับให้เกษตรกรได้กู้ยืมโดยคิดดอกเบี้ยในอัตราต่ำและมีระยะเวลาการส่งเงินคืนค่าง่าย
3. จัดการปฏิรูปที่ดิน เพื่อให้เกษตรกรได้มีที่ดินทำกินอย่างทั่วถึง และสามารถปรับปรุงคุณภาพของดินให้ดียิ่งขึ้น
4. จัดสร้างระบบชลประทานขนาดเล็ก โดยมีต้องพึ่งพาธรรมชาติแต่เพียงอย่างเดียว
5. จัดหาตลาดและประกันราคาพืชผลการเกษตร ลดการเอาเปรียบจากพ่อค้านายทุน
6. ส่งเสริมการจัดตั้งระบบสหกรณ์ในระดับหมู่บ้านและตำบล เพื่อให้เกษตรกรมีอำนาจในการต่อรองทางเศรษฐกิจ
7. ส่งเสริมและเผยแพร่เกษตรกรรมแผนใหม่ที่มีการใช้เทคโนโลยีอย่างกว้างขวาง
8. จัดให้มีบริการด้านการประกันความมั่นคงทางสังคม ทั้งในรูปของการประกันสังคมและสังคมสงเคราะห์
9. ปรับปรุงระบบภาษีอากรให้มีความเหมาะสม เพื่อจะได้นำมาช่วยเหลือผู้ที่ยากจนในสังคมได้กว้างขวางยิ่งขึ้น
10. พัฒนาและส่งเสริมอุตสาหกรรมและบริการ โดยกระจายการพัฒนาไปสู่ภูมิภาค
11. สร้างความมั่นคงและปลอดภัยในชีวิตและทรัพย์สินของประชาชน
12. มุ่งพัฒนาชนบท โดยเฉพาะชนบทที่มีความล้าหลังและขาดแคลน

ส่วน พลอย เจริญสุข² ได้กล่าวถึงแนวทางในการแก้ปัญหาความยากจน โดยแบ่งเป็น 2 ลักษณะคือ 1) การให้ความช่วยเหลือทางเศรษฐกิจ ได้แก่ การให้เงินกู้ยืมในอัตราดอกเบี้ยต่ำ ตลอดจนส่งเสริมการจัดตั้งสหกรณ์ เพื่อตัดปัญหาพ่อค้าคนกลางในการรับซื้อและขายสินค้าที่ไม่ยุติธรรม 2) การให้ความช่วยเหลือทางสังคม ได้แก่ จัดการศึกษาภาคบังคับแบบให้เปล่าแก่ประชาชน จัดสอนวิชาชีพหรือทักษะพิเศษตามความสนใจเฉพาะบุคคล บริการรักษาพยาบาลแบบไม่คิดค่าใช้จ่ายแก่ ผู้ที่มีรายได้น้อย จัดให้มีการประกันสังคมเพื่อช่วยเหลือในกรณีประสบอุบัติเหตุหรือเคราะห์กรรมจากการทำงาน และส่งเสริมให้มีการวางแผนครอบครัวเพื่อคุณภาพชีวิตที่สูงขึ้น

¹ ขบวน พลตรี. (2530). มนุษย์กับสังคม. หน้า 120-121

² พลอย เจริญสุข. (2530). มนุษย์กับสังคม. หน้า 141

สำหรับ สัญญา สัญญาวิวัฒน์¹ ได้วางแนวทางการป้องกันและแก้ไขปัญหาความยากจนไว้โดยสังเขป ดังนี้

1. ด้านร่างกาย จัดให้มีสวัสดิการเกี่ยวกับอาหารส่งเสริมความรู้และการปฏิบัติเกี่ยวกับการรักษาสุขภาพอนามัย ตลอดจนการให้การศึกษา เพื่อพัฒนาปัญญาความสามารถและทัศนคติ ค่านิยมให้มุ่งความสำเร็จ กล้าสู้กับปัญหาและอุปสรรค เป็นต้น
2. ด้านการจัดระเบียบสังคม สังคมหรือประเทศชาติจะต้องมีการวางระเบียบภายในให้เรียบร้อย แบ่งหน้าที่รับผิดชอบให้ชัดเจน สร้างกฎเกณฑ์การประพฤติดะหว่างกันให้แจ่มชัดและเข้มงวด ปลุกฝังความมีวินัยและความรักผูกพันต่อสังคม
3. ด้านโอกาส ต้องให้โอกาสและวิธีการบรรลุเป้าหมายที่สังคมปลุกฝังอย่างเท่าเทียมกัน เช่น การให้การศึกษา การมีส่วนร่วมทางการเมือง ตลอดจนมีหลักเกณฑ์ในการปันส่วนรายได้จากสังคมอย่างยุติธรรม เป็นต้น
4. การขจัดความขัดแย้งในค่านิยม ในกรณีของความยากจนการขัดกันในระบบค่านิยมเกี่ยวกับเศรษฐกิจ มีทั้งการส่งเสริมให้เห็นคุณค่าของเงินทอง ความสะดวกสบายทางวัตถุ และการส่งเสริมให้เห็นคุณค่าของความสุขสงบทางจิตใจ เช่นนี้ จึงต้องพยายามมิให้มีการขัดกันในค่านิยมนั้น
5. การพัฒนาชุมชน โดยอาศัยหลักการมีส่วนร่วมของประชาชน หลักประชาธิปไตย หลักการช่วยตนเอง หลักผู้นำและการรู้จักท้องถิ่นและวัฒนธรรม เป็นต้น

โดยสรุปการแก้ไขปัญหาความยากจนมีหลายประการ ซึ่งสามารถกล่าวถึงได้ดังนี้ 1) ปรับ เปลี่ยน ทัศนคติ ความเชื่อ ค่านิยม ตลอดจนทำที่ต่อชีวิตอันเป็นอุปสรรคต่อการพัฒนาและยก ระดับคุณภาพชีวิต เช่น ปลุกฝังแนวคิดให้เป็นคนที่มีระเบียบวินัย รับผิดชอบและไม่ย่อท้อต่อความยากลำบาก 2) พัฒนาระบบสวัสดิการและจัดระเบียบโครงสร้างของสังคมอย่างเสมอภาค โดยเน้นการมีส่วนร่วม เช่น จัดให้มีการให้เปล่าทางด้านการศึกษาหรือการรักษาพยาบาล ตลอดจนบริการสาธารณสุขในราคาที่ต่ำและเป็นธรรม ส่งเสริมให้มีการกระจายรายได้และจัดสรรปัจจัยในการผลิตขั้นพื้นฐานอย่างยุติธรรม สร้างกฎเกณฑ์การประพฤติดะหว่างสมาชิกในสังคมให้มีความรัก ความผูกพัน ตลอดจนถ่วงดุลความสัมพันธ์เชิงเศรษฐกิจ การเมือง และสังคม เพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืน

จากที่กล่าวมาทั้งหมด เห็นได้ว่านักวิชาการด้านสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา มองภาวะความยากจนเป็นปัญหาสังคมที่ส่วนหนึ่งสืบเนื่องมาจากผลพวงในการพัฒนาที่เน้นความเจริญเติบโตภาคอุตสาหกรรมและการกระจายรายได้ที่ไม่เป็นธรรม ส่งผลให้เกิดช่องว่างระหว่างคนจนและคนรวย ตลอดจนปัญหาสังคมต่างๆ ตามมาอีกมากมาย ส่วนความหมายของความยากจน ส่วนใหญ่

¹ สัญญา สัญญาวิวัฒน์. (2537). ปัญหาสังคมไทยในสังคมและวัฒนธรรม. หน้า 145-146

มิได้นิยามไว้เฉพาะระดับการครองชีพที่ต่ำจนไม่สามารถจะบำรุงรักษาสุขภาพและชีวิตให้ดำรงอยู่ได้เท่านั้น แต่ยังขยายครอบคลุมถึงความยากจนเชิงโครงสร้างที่เกิดจากความขัดสนในหลายๆด้านและการขาดโอกาสในการเข้าถึงบริการต่างๆจากรัฐ อันนำไปสู่ความไม่เสมอภาคและความเป็นธรรมทางเศรษฐกิจและสังคม¹ อย่างไรก็ตามความยากจนของสังคมหนึ่งๆ ไม่อาจนำไปเปรียบเทียบกันได้ เพราะสภาพของสังคมแต่ละแห่งแตกต่างกัน การพิจารณาถึงสาเหตุ ผลกระทบ และแนวทางในการแก้ไขปัญหาความยากจน จึงมีความหลากหลายแตกต่างกันออกไป ฉะนั้น การทำความเข้าใจต่อปัญหาความยากจน จึงจำเป็นต้องมองอย่างเป็นกระบวนการจากหลายปัจจัยที่มีความสัมพันธ์เกี่ยวโยงและต่อเนื่องกัน ซึ่งจะทำให้เข้าใจปัญหาความยากจนได้กระจ่างชัดมากยิ่งขึ้น

2.3 เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับสภาพสังคม เศรษฐกิจ และการเมืองไทย ในช่วง พ.ศ. 2501-2545

ภายหลังสิ้นสุดสงครามโลกครั้งที่ 2 สังคมโลกถูกแบ่งเป็นสองค่ายใหญ่ๆ คือ ค่ายประชาธิปไตยที่มีประเทศสหรัฐอเมริกาเป็นผู้นำกับค่ายคอมมิวนิสต์ที่มีประเทศรัสเซียเป็นผู้นำ ประเทศไทยอยู่ข้างฝ่ายประชาธิปไตย ซึ่งมีความสัมพันธ์อย่างแน่นแฟ้นกับประเทศสหรัฐอเมริกา และที่สำคัญประเทศไทยเป็นสังคมที่มีอิสระทางการเมืองการปกครอง ไม่ได้ถูกผนวกเข้าเป็นอาณานิคมของประเทศตะวันตก² ส่วนการเมืองในประเทศระยะแรกๆ ของยุคสงครามเย็น อำนาจการบริหารและการตัดสินใจต่างๆ ถูกผูกขาดอยู่กับกลุ่มผู้นำเพียงไม่กี่คน ซึ่งส่วนใหญ่เป็นทหารและตำรวจที่นิยมใช้อำนาจแบบเบ็ดเสร็จและเผด็จการ

พ.ศ.2500 จอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ ได้ทำรัฐประหารในสมัยรัฐบาลโดยการนำของจอมพล ป. พิบูลสงคราม และสนับสนุนให้ นายพจน์ สารสิน เป็นนายกรัฐมนตรี หลังจากนั้นอีก 90 วัน จึงจัดให้มีการเลือกตั้งทั่วไป ยังผลให้พลโทถนอม กิตติขจร (ยศในขณะนั้น) ได้รับการแต่งตั้งเป็นนายกรัฐมนตรี ท่ามกลางวิกฤตการณ์ทางการเมืองที่มีการต่อสู้กันของกลุ่มภายในพรรคการเมืองและในกองทัพ ส่งผลให้ จอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ ซึ่งไปพักรักษาตัวอยู่ที่ประเทศสหรัฐอเมริกาและประเทศอังกฤษ ได้เดินทางกลับมาทำรัฐประหารอีกครั้ง เมื่อวันที่ 20 ตุลาคม พ.ศ. 2501³

¹ สุขุม เฉลยทรัพย์. (2546, 25 ธันวาคม). การแก้ปัญหา “ความยากจน” ความดันรันทที่ไม่สิ้นสุด. ผู้จัดการ. หน้า 9

² ศรีศักร วัลลิโภดม. (2544). พัฒนาการทางสังคม-วัฒนธรรมไทย. หน้า 162

³ ลิขิต ชีระเวคิน. (2533). วิวัฒนาการการเมืองการปกครองไทย. หน้า 145

รัฐบาลคณะปฏิวัติของจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ ได้ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางสังคม การเมืองและวัฒนธรรมแก่บ้านเมืองเป็นอย่างมาก สิ่งที่เป็นความมุ่งหมายสำคัญของรัฐบาลนี้คือ เปลี่ยนแปลงการบริการขั้นพื้นฐาน และแนวทางที่ทำให้ประเทศไทยก้าวไปสู่การเป็นสังคมอุตสาหกรรม ซึ่งต่างจากรัฐบาลในสมัย จอมพล ป. พิบูลสงคราม ซึ่งเน้นการเป็นสังคมเกษตรกรรมที่มีการปลูกข้าวเป็นอาหารหลักและพืชเศรษฐกิจ ดังเนื้อเพลงปลุกใจในสมัยนั้นตอนหนึ่งว่า “กลีกรแข่งขันเป็นกระดูกสันหลังของชาติ ไทยจะเรืองอำนาจเพราะเราเป็นชาติกสิกรรม” ต่อมาสมัยจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ นโยบายการบริหารประเทศได้ปรับเปลี่ยนไปจากเดิมหลายประการ เช่น จัดให้มีการตั้งกระทรวงพัฒนาการแห่งชาติ¹ ตลอดจนดำเนินการจัดทำแผนพัฒนาเศรษฐกิจแห่งชาติขึ้นเป็นฉบับแรก (พ.ศ.2504-2509) กล่าวกันว่าการจัดทำแผนพัฒนาเศรษฐกิจแห่งชาติฉบับดังกล่าว เป็นการดำเนินงานตามคำแนะนำของสหรัฐอเมริกาซึ่งเป็นประเทศผู้นำของทุนนิยมศูนย์กลาง

ผลสำเร็จของแผนพัฒนาเศรษฐกิจแห่งชาติ ฉบับที่ 1 นับว่าอยู่ในเกณฑ์ที่น่าพอใจโดยพิจารณาจากการเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจเพิ่มขึ้นเป็นร้อยละ 8.1 ต่อปี รายได้เฉลี่ยต่อคนเพิ่มขึ้นร้อยละ 6.1 ต่อปี ผลผลิตด้านการเกษตรขยายตัวเป็นร้อยละ 6.3 ต่อปี ส่วนการเจริญเติบโตในสาขาอุตสาหกรรมก็มีอัตราการขยายตัวเพิ่มขึ้นเป็นร้อยละ 11.2 ต่อปี² แต่ถ้าพิจารณาช่องว่างระหว่างรายได้ของประชาชนตามกลุ่มอาชีพและช่องว่างระหว่างรายได้ตามพื้นที่ภาคต่างๆ ของประเทศกลับมีการขยายตัวเพิ่มมากขึ้น ทั้งนี้อาจเนื่องมาจากผู้ที่ได้รับผลประโยชน์จากโครงการ และแนวทางการพัฒนาของรัฐคือคนกลุ่มน้อย³ หากพิจารณาผลของการเปลี่ยนแปลงในขั้นตอนนี้ก็คือ การเปิดโอกาสและช่องทางที่ทำให้ชนชั้นกลาง ได้เข้าถึงแหล่งทรัพยากรธรรมชาติ และแหล่งที่จะดำเนินการทางเกษตรกรรม ตลอดจนอุตสาหกรรมอย่างไม่เคยมีมาก่อน อย่างไรก็ตามการตื่นตัวและการเคลื่อนไหวของชนชั้นกลางก็อยู่ในลักษณะที่ค่อยเป็นค่อยไป เพราะอำนาจทางการเมืองยังอยู่กับทหารและข้าราชการ

ในปี พ.ศ.2505 ประมาณว่ามีคนยากจนในชนบทถึงร้อยละ 61 ความยากจนของคนชนบทเหล่านี้ แสดงให้เห็นได้ในรูปของความอดอยากหิวโหยและขาดแคลน ไม่มีอาหารกิน หรือไม่มีความรู้ในเรื่องอาหารเพียงพอที่จะเลือกบริโภคได้ถูกต้องตามหลักโภชนาการ และความต้องการของร่างกาย ประกอบกับสภาพพื้นที่ทำการเกษตรกรรมไม่สมบูรณ์ ผลผลิตจึงมีจำนวนจำกัด

¹ ศรีศักร วัลลิโภดม. (2544). พัฒนาการทางสังคม-วัฒนธรรมไทย. หน้า 165

² กรรณิการ์ คงวิวัฒน์ไพศาล ; และประกิต คงวิวัฒน์ไพศาล. (2546). แผนพัฒนาเศรษฐกิจแห่งชาติ ฉบับที่ 1. (เอกสารประกอบการสัมมนา) หน้า 5

³ ศรีศักร วัลลิโภดม.(2544). เล่มเดิม. หน้า 175-176

ภายหลังจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ ถึงแก่อสัญกรรม เมื่อปี พ.ศ. 2506 จอมพลถนอม กิตติขจร ก็ได้สืบทอดอำนาจระบบการปกครองและแผนพัฒนาเศรษฐกิจของจอมพลสฤษดิ์ ก็ได้ดำเนินต่อไป¹ ในช่วง พ.ศ. 2504-2514 ปรากฏว่าได้มีการขยายบริการขั้นพื้นฐานไปอย่างกว้างขวาง เช่น เนื้อที่ชลประทานเพิ่มขึ้นจาก 9.80 ล้านไร่ ในปี พ.ศ.2504 เป็น 11.70 ล้านไร่ ในปี พ.ศ.2509 และเพิ่มเป็น 13.31 ล้านไร่ ในปี พ.ศ.2514 ทางด้านการติดตั้งกำลังผลิตพลังงานไฟฟ้าได้เพิ่มขึ้นหลายเท่าตัว กล่าวคือจากจำนวน 269 เมกะวัตต์ ในปี พ.ศ.2504 เป็นจำนวน 410 เมกะวัตต์ ในปี 2509 และเพิ่มเป็น 1,169 เมกะวัตต์ ในปี พ.ศ.2514 สำหรับถนนทั้งประเทศเพิ่มจาก 8,498 กิโลเมตร ในปี พ.ศ.2504 เป็น 9,314 กิโลเมตร ในปี พ.ศ.2509 และเพิ่มเป็น 11,761 กิโลเมตร ในปี พ.ศ.2514² แต่ในขณะเดียวกัน ประเทศชาติก็มีหนี้สินมากขึ้น เพราะรัฐบาลได้กู้ยืมเงินจากต่างประเทศมาเป็นทุนในการพัฒนาพื้นฐานดังกล่าว ทำให้ปริมาณเงินในประเทศหมุนเวียนเพิ่มขึ้น ดัชนีค่าครองชีพของประชาชนจึงสูงขึ้นตามมา ส่งผลให้ชาวชนบทอพยพเข้ามาขายแรงงานในเมือง สภาพทางวัฒนธรรมมีแต่ความฟุ้งเฟ้อ ประชาชนไม่มีเสรีภาพ³ ประกอบกับการขยายการผลิตและการค้า ทำให้มีการแย่งชิงทรัพยากรของชาติอย่างมหาศาลทั้งแร่ ป่าไม้ ยาง และสินค้าเกษตรต่างๆ แต่ความมั่งคั่งเหล่านี้มิได้เกิดขึ้นกับประชาชน เพราะประชาชน ได้รับค่าจ้างแรงงานหรือค่าตอบแทนการผลิตในอัตราที่ต่ำ ส่วนชนชั้นนายทุน โดยเฉพาะทุนนิยมจากต่างประเทศ เช่น สหรัฐอเมริกา และญี่ปุ่น กลับได้รับผลประโยชน์เพิ่มความมั่งคั่งมหาศาล⁴

การพัฒนาประเทศตามแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในภาคเกษตรกรรมหลายประการ ที่สำคัญคือเกิดการผนวกผลผลิตการกระจายแลกเปลี่ยนสาขาเกษตรกรเข้าเป็นส่วนหนึ่งของทุนนิยมโลกด้วยการพัฒนาเทคโนโลยีให้ทันสมัยและทำให้การเกษตรเปลี่ยนจากการผลิตเพื่อเลี้ยงชีพมาเป็นการผลิตเพื่อขายโดยอาศัยการสั่งซื้อ ปัจจัยการผลิตสมัยใหม่ เช่น ปุ๋ยเคมี ยาปราบศัตรูพืช ฯลฯ นอกจากนี้ กลุ่มทุนต่างชาติยังมีบทบาทในการร่วมมือกับกลุ่มทุนนิยมบริวาร ใช้มาตรการต่างๆ ที่จะกดราคาสินค้าเกษตรให้อยู่ในระดับต่ำเพื่อประโยชน์ทางธุรกิจของตน⁵ จากสถานการณ์ และภาวะความกดดันต่างๆ ส่งผลให้เกิดความเคลื่อนไหวของปัญญาชนที่เป็นชนชั้นกลาง ซึ่งมีรากฐานมาจากการสนับสนุนให้คนไปเรียนต่างประเทศเข้ามามีบทบาทในการจุดประกายความคิดแก่นักศึกษาและประชาชนอย่างต่อเนื่อง⁶ เช่น ศาสตราจารย์ ป๋วย อึ๊งภากร ศาสตราจารย์เสนห์ จามริก และนายสุลักษณ์ ศิวรักษ์ เป็นต้น

¹ ลิขิต ธีรเวคิน. (2533). วิวัฒนาการการเมืองการปกครองไทย. หน้า 181

² เลิศชาย ศิริชัย. (2530). ความแปลกแยกในเรื่องสั้นไทย (พ.ศ.2507-2519). หน้า 133

³ ภิญโญ กองทอง. (2528). ลักษณะ "ก้าวหน้า" ของเรื่องสั้นในช่วง พ.ศ. 2510-2516. หน้า 56

⁴ ศิริ ผาสุก. (2522). พัฒนาทุนนิยมของไทย. หน้า 79

⁵ วิทยากร เชียงกุล. (2526). การพัฒนาทุนนิยมในประเทศไทย. หน้า 47-48

⁶ ศรีตักกร วลิลโถม. (2544). การพัฒนาการทางสังคม-วัฒนธรรมไทย. หน้า 176

นับตั้งแต่ พ.ศ.2513 ขบวนการนักศึกษาจึงได้แสดงบทบาททางการเมืองมากขึ้นเป็นลำดับ มีการรวมกลุ่มทำกิจกรรมเคลื่อนไหวทางการเมืองและศึกษาแนวคิดต่างๆ เช่น กลุ่มสหภาพนักเรียน กลุ่มเศรษฐกรรม กลุ่มผู้หญิง กลุ่มสภากาแฟ กลุ่มฟื้นฟูโซดัสใหม่¹ ฯลฯ อาจกล่าวได้ว่าขบวนการนักศึกษาแทบทุกแห่งในโลกเป็นขบวนการที่เกิดขึ้นเพราะ “ช่องว่าง” ระหว่างมหาวิทยาลัยกับความเป็นจริงในสังคมเนื่องมาจากปัญหาบีบคั้นทางเศรษฐกิจและการเมือง² กล่าวในทางวรรณกรรม นักศึกษาเริ่มเขียนงานที่สะท้อนภาพทางการเมือง เปิดโปงภัยร้ายของจักรวรรดินิยมทั้งญี่ปุ่นและอเมริกัน เผยแพร่ในจุลสารเฉพาะกิจมากขึ้น เช่น คัมภีร์ ภัยขาว ภัยเขียว ลอมฟาง รวมทั้ง สังคมศาสตร์ปริทัศน์ที่มี สุชาติ สวัสดิ์ศรี เป็นบรรณาธิการ³

สำหรับบทบาทของกลุ่มการเมืองในช่วงการยึดอำนาจของ จอมพลถนอม กิตติขจร เมื่อ พ.ศ.2514 จนถึง 14 ตุลาคม พ.ศ.2516 นั้น มีกลุ่มใหญ่ๆ อยู่ 4 กลุ่มคือ กลุ่มการเมือง กลุ่มนักธุรกิจ กลุ่มผู้ใช้แรงงาน และกลุ่มปัญญาชน⁴ ซึ่งจากการเคลื่อนไหวของ 4 กลุ่มดังกล่าวนี้เอง ยังผลให้เกิดเหตุการณ์ 14 ตุลาคม พ.ศ.2516 หรือ “วันมหาวิปโยค” ตามมา

กล่าวกันว่าสาเหตุที่ประชาชนรวมตัวกันทำการปฏิวัติในครั้งนี้ เนื่องมาจากความไม่พอใจในการปกครองแบบเผด็จการทหารของรัฐบาลจอมพลถนอม กิตติขจร ที่ไม่สามารถแก้ไขปัญหาต่างๆ ได้ เช่น ปัญหาการคอร์รัปชันในวงการข้าราชการ ปัญหาค่าครองชีพที่สูงขึ้นเรื่อยๆ ตลอดจนปัญหาในด้านการเมืองที่มีการแทรกแซงของผู้ก่อการร้ายคอมมิวนิสต์ และการรุกรานทางทหารจากต่างชาติ สิ่งเหล่านี้ทำให้ความไม่พอใจให้แก่ประชาชนส่วนใหญ่ จุดสำคัญอีกประการหนึ่งก็คือ การเรียกร้องรัฐธรรมนูญ โดยกลุ่มนักศึกษาที่ถูกฝ่ายรัฐตอบโต้ด้วยมาตรการรุนแรง จึงทำให้เกิดการจลาจลขึ้นส่งผลให้รัฐบาลของจอมพลถนอม กิตติขจร ต้องพ้นสภาพไปในที่สุด⁵

หลังจากมีการประกาศใช้รัฐธรรมนูญฉบับ พ.ศ.2517 แล้ว รัฐบาลของอาจารย์สัญญา ธรรมศักดิ์ ก็จัดให้มีการเลือกตั้งทั่วไป เมื่อวันที่ 26 มกราคม พ.ศ.2518 มีพรรคการเมืองส่งผู้สมัครเข้ารับเลือกตั้ง 41 พรรค และมีผู้สมัครอิสระจำนวนหนึ่ง ซึ่งภายหลังการเลือกตั้ง ม.ร.ว. เสนีย์ ปราโมช หัวหน้าพรรคประชาธิปัตย์ได้จัดตั้งรัฐบาล แต่ก็ได้เป็นรัฐบาลในช่วงระยะเวลาสั้นๆ เท่านั้น เพราะสภาผู้แทนราษฎรลงมติ 152 เสียง ต่อ 111 เสียงไม่รับนโยบายของพรรคประชาธิปัตย์ รัฐบาลของ ม.ร.ว. เสนีย์ ปราโมช จึงต้องลาออกไป⁶ ยังผลให้ ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ ปราโมช

¹ ภิญโญ กองทอง. (2528). ลักษณะ “ก้าวหน้า” ของเรื่องสั้นในช่วง 2510-2516. หน้า 57

² สุชาติ สวัสดิ์ศรี. (2541). “จิตสำนึกขบถ” ใน เรื่องสั้นไทย พ.ศ. 2506-2519. ภาษาและหนังสือ. 29 ฉบับเฉลิมพระเกียรติฉลองพระชนมพรรษา 6 รอบ 5 ธันวาคม 2542 : 73

³ ไพลิน รุ่งรัตน์. (2541). สามปีดอกไม้บานร้อยดอก เรื่องสั้นเพื่อชีวิตบานร้อยเรื่อง พ.ศ. 2516-2519. ภาษาและหนังสือ. 29 ฉบับเฉลิมพระเกียรติฉลองพระชนมพรรษา 6 รอบ 5 ธันวาคม 2542 : 104

⁴ ลิขิต ธีรเวคิน. (2539). การเมืองการปกครองของไทย. หน้า 135

⁵ ลาวัลย์ สังขพันธานนท์. (2529). ภาพสะท้อนสังคมไทยจากเรื่องสั้นร่วมสมัย. หน้า 20

⁶ ณรงค์ สีนสวัสดิ์. (2539). การเมืองไทย : การวิเคราะห์เชิงจิตวิทยา. หน้า 153-154

หัวหน้าพรรคกิจสังคม น้องชายร่วมบิดามารดากับ ม.ร.ว.เสนีย์ ปราโมช ได้รับการสนับสนุนให้จัดตั้งรัฐบาลและขึ้นดำรงตำแหน่งนายกรัฐมนตรีต่อมา

เมื่อได้เข้าเป็นนายกรัฐมนตรี ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช ต้องประสบกับภาวะการบริหารประเทศที่สำคัญคือ ด้านการเมืองภายในต้องเผชิญกับปัญหาการก่อการร้ายของผู้ก่อการร้ายคอมมิวนิสต์ ในขณะที่ขบวนการเรียกร้องต่างๆ มีมากขึ้น จากทั้งนิสิต นักศึกษาและกลุ่มต่างๆ ส่วนในด้านภายนอกประเทศ ปรากฏว่าประเทศเพื่อนบ้านของไทยคือ เขมร ลาว และเวียดนาม ได้ตกไปอยู่ในการปกครองของฝ่ายคอมมิวนิสต์ ในขณะที่สหรัฐอเมริกาที่กำลังเริ่มจะคืนดีกับสาธารณรัฐประชาชนจีน ซึ่งมีส่วนช่วยเหลือพรรคคอมมิวนิสต์แห่งประเทศไทย อย่างไรก็ตาม ตลอดระยะเวลาที่บริหารประเทศผลงานของ ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช ที่สำคัญคือ การสถาปนาความสัมพันธ์ทางการทูตกับสาธารณรัฐประชาชนจีน การกำหนดเวลาให้ทหารสหรัฐอเมริกาถอนกำลังออกจากประเทศไทยการยุบองค์การซีโต้และการกระจายความเจริญไปยังชนบทโดยใช้เงินผัน เป็นต้น¹

ภายหลังที่ ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช ประกาศยุบสภา โดยกำหนดให้มีการเลือกตั้งใหม่ในวันที่ 4 เมษายน พ.ศ. 2519 ม.ร.ว.เสนีย์ ปราโมช ได้กลับมาเป็นนายกรัฐมนตรีอีกครั้ง ภายใต้สภาพทางการเมืองที่ตึงเครียด เกิดความขัดแย้งระหว่างกลุ่มสุดขั้วคือ ขวจัดและซ้ายจัด ความขัดแย้งทางผลประโยชน์และอำนาจของผู้นำทางการเมืองกับผู้นำทางทหาร ประกอบกับรัฐบาลเป็นรัฐบาลผสมที่อ่อนแอ ไม่สามารถยุติปัญหาต่างๆ ที่หมักหมมมานานในระบบเผด็จการพ่อขุนทำให้เกิดการเสียดุลระหว่างปัญหาและความสามารถของระบบที่จะแก้ปัญหานั้น กล่าวได้ว่าเป็นสภาพการณ์ที่ยากจะหลีกเลี่ยงเหตุการณ์ 6 ตุลาคม 2519 ได้²

เหตุการณ์ 6 ตุลาคม 2519 เริ่มต้นจากการเข้าประเทศของจอมพลถนอม กิตติขจร ซึ่งบวชเป็นเณร แต่ถูกนิสิตนักศึกษาและประชาชนต่อต้าน จนนำไปสู่การประท้วงโดยศูนย์กลางนิสิต นักศึกษา และประชาชน เช่นเดียวกับการชุมนุมประท้วงครั้งก่อนๆ แต่ทว่าการประท้วงในครั้งนั้น ได้มีการแสดงการแขวนคอที่ลานโพธิ์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ เพื่อล้อเลียนการเมือง แต่ภาพที่ตีพิมพ์ ในหนังสือพิมพ์ โดยเฉพาะ Bangkok Post และดาวสยามนั้น มีส่วนละม้ายคล้ายคลึงกับภาพของพระบรมวงศานุวงศ์พระองค์หนึ่ง จึงทำให้เกิดการชุมนุมต่อต้านการประท้วงของกลุ่มนิสิตนักศึกษา ผลสุดท้ายก็เกิดเหตุการณ์อันน่าเศร้าสลด³ โดยการปิดล้อมมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ปราบปรามนิสิต นักศึกษาด้วยวิธีการอันทารุณ เช่น การใช้อาวุธปืน การแขวนคอ การเผาโดยยางรถยนต์ การรุมฆ่า⁴ ฯลฯ ยังผลให้เสียเลือดเนื้อและชีวิตจำนวนมาก

¹ ณรงค์ สินสวัสดิ์. (2539). การเมืองไทย : การวิเคราะห์เชิงจิตวิทยา. หน้า 157-158

² ลิขิต ชีวะเวกิน. (2542). วิวัฒนาการการเมืองการปกครองไทย. หน้า 203-204

³ ณรงค์ สินสวัสดิ์. (2539). เล่มเดิม. หน้า 152-153

⁴ ลิขิต ชีวะเวกิน. (2542). เล่มเดิม. หน้า 206

ในตอนปลายวันที่ 6 ตุลาคมนั่นเอง ก็มีการยึดอำนาจทางการเมืองโดยกลุ่มบุคคลซึ่งเรียกตัวเองว่า คณะปฏิรูปการปกครองแผ่นดิน โดยมี พล.ร.อ.สงัด ชลออยู่ เป็นหัวหน้าคณะปฏิรูป ซึ่งเมื่อเข้ายึดอำนาจจากรัฐบาล ม.ร.ว.เสนีย์ ปราโมช แล้วก็ได้ประกาศยุบสภา ยกเลิกรัฐธรรมนูญ และแต่งตั้งนายธานินทร์ กรัยวิเชียร เป็นนายกรัฐมนตรี จัดตั้งรัฐบาลชุด“ปฏิรูป” ขึ้นบริหารประเทศ ตลอดจนถึงสถาปนาปฏิรูปประกอบด้วยสมาชิก 340 คน ทำหน้าที่รัฐสภา

ต่อมารัฐบาลของนายธานินทร์ กรัยวิเชียร ได้ถูกยึดอำนาจ เมื่อวันที่ 20 ตุลาคม พ.ศ. 2520 โดยคณะบุคคลซึ่งส่วนใหญ่ก็คือ กลุ่มผู้ยึดอำนาจในวันที่ 6 ตุลาคม พ.ศ. 2519 คณะผู้ยึดอำนาจจากนายธานินทร์ กรัยวิเชียร ได้ยกเลิกรัฐธรรมนูญฉบับ พ.ศ. 2519 และให้ พล.อ.เกรียงศักดิ์ ชมะนันทน์ เป็นนายกรัฐมนตรี แต่งตั้งสมาชิกสภานิติบัญญัติซึ่งทำหน้าที่ร่างรัฐธรรมนูญ และประกาศใช้เมื่อวันที่ 22 ธันวาคม พ.ศ.2521¹ จนเมื่อมีการเลือกตั้งสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรอีกครั้ง ใน พ.ศ.2522 ซึ่งไม่มีกลุ่มการเมืองใดได้รับเสียงข้างมากในสภา พล.อ.เกรียงศักดิ์ ชมะนันทน์ จึงอาศัยเสียงสนับสนุนจากวุฒิสมาชิกที่มีจำนวน 3 ใน 4 ของสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรได้รับเลือกตั้งให้ดำรงตำแหน่งนายกรัฐมนตรี แต่ในปีถัดไปก็ได้ประกาศลาออกจากตำแหน่งเมื่อสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรเตรียมเปิดอภิปรายไม่ไว้วางใจรัฐบาลประกอบกับเกิดภาวะวิกฤตการณ์ด้านปัญหาน้ำมันและค่าครองชีพ²

เมื่อ พล.อ.เปรม ติณสูลานนท์ ได้รับการสนับสนุนจากรัฐสภาให้ตั้งรัฐบาลและขึ้นดำรงตำแหน่งเป็นนายกรัฐมนตรีต่อจากรัฐบาลของ พล.อ.เกรียงศักดิ์ ชมะนันทน์ ในปี พ.ศ.2523 ปัญหาการคุกคามของผู้ก่อการร้ายคอมมิวนิสต์ ก็ค่อยๆ เริ่มลดความรุนแรงลง ประกอบกับการที่รัฐบาลได้มีคำสั่ง 66/23 ออกมาภัยโทษให้แก่พวกคอมมิวนิสต์ที่กลับใจ ซึ่งผลปรากฏว่าคำสั่ง 66/23 นี้มีผลทำให้คนออกจากป่ามากขึ้น³ ส่วนในด้านเศรษฐกิจและแนวทางการดำเนินนโยบายเศรษฐกิจช่วงปี พ.ศ.2523 - 2528 ประเทศไทยต้องประสบกับปัญหาเศรษฐกิจที่รุนแรงอันเนื่องมาจากความผันผวนของเศรษฐกิจโลกเช่นเดียวกับประเทศอื่นๆ ปัญหาที่สำคัญในระยะนั้น ได้แก่ การขาดเสถียรภาพทางการเงินระหว่างประเทศ ทั้งนี้เนื่องจากภาวะภายนอกที่ไม่เอื้ออำนวยและการใช้จ่ายเกินตัวภายในประเทศที่เป็นปัจจัยเสริมอีกทางหนึ่ง ในระบบเศรษฐกิจเปิด เช่น ประเทศไทยเมื่อมีการใช้จ่ายเกินตัวหรือมีอุปสงค์ส่วนเกินเกิดขึ้น ก็จะเป็นแรงดันต่อเสถียรภาพทางการเงินระหว่างประเทศ มากกว่าเป็นแรงกดดันต่อระดับราคาภายในประเทศ ในด้านอัตราเงินเฟ้อ ส่วนใหญ่เป็นผลมาจากปัจจัยทางด้านต้นทุนมากกว่าด้านอุปสงค์ นโยบายการเงินการคลังในระยะนี้ จึงมีจุดมุ่งหมายหลัก

¹ ณรงค์ สินสวัสดิ์. (2539). การเมืองไทย : การวิเคราะห์เชิงจิตวิทยา. หน้า 164-165

² การติ มหาพันธ์. (2527). ประวัติศาสตร์การปกครองไทย. หน้า 187

³ ณรงค์ สินสวัสดิ์. (2539). เล่มเดิม. หน้า 170

ที่การแก้ไขปัญหาด้านการเงินระหว่างประเทศ¹ แต่สภาพความเป็นอยู่ของคนส่วนใหญ่ก็ยังไม่ดี ในส่วนภูมิภาคโดยเฉพาะชนบท ส่วนใหญ่ยังมีปัญหาด้านโครงการ การลักลอบทำลายป่าไม้และความขัดแย้งทางการเมือง ซึ่งมีผลกระทบต่อสวัสดิภาพและความเป็นอยู่ของประชาชน ประกอบกับการที่ต้องประสบภัยจากธรรมชาติ จึงทำให้คนในชนบทต้องอพยพละทิ้ง ถิ่นฐาน สำหรับในสังคมเมืองยังมีปัญหาเกี่ยวกับคนว่างงาน การก่ออาชญากรรม ปัญหาโสเภณี ปัญหาแหล่งเสื่อมโทรม นอกจากนี้ ยังมีปัญหาความขัดแย้งระหว่างลูกจ้างกับนายจ้างซึ่งมีอยู่ ทั่วประเทศ แม้ว่ารัฐบาลจะพยายามแก้ไขปัญหาดังกล่าว แต่ก็ไม่ประสบผลสำเร็จเท่าที่ควร²

ในช่วงแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 5 (พ.ศ. 2525-2529) รัฐบาลได้กำหนดแผนพัฒนาสำหรับชนบทที่ยากจนขึ้นมาเป็นพิเศษ ซึ่งแนวนโยบายตามแผนดังกล่าวก็คือการยึดพื้นฐานยากจนเป็นหลัก โดยให้ความสำคัญแก่พื้นฐานซึ่งมีความยากจนหนาแน่นมากเป็นพิเศษ ต่อจากนั้นจึงพัฒนาฐานะประชาชนให้พออยู่พอกิน โดยจัดหาบริการพื้นที่ขั้นต่ำอย่างทั่วถึงโดยเน้นให้ประชาชนช่วยเหลือตัวเอง การดำเนินงานเพื่อให้บรรลุจุดประสงค์นี้ ประกอบไปด้วยโครงการหลายอย่าง เช่น ธนาคารข้าว ธนาคารกระบือ โครงการผลิตอาหารโปรตีน โครงการด้านสุขภาพอนามัย โครงการด้านน้ำดื่ม และปัจจัยพื้นฐานทางเศรษฐกิจ (ปุ๋ย เชื้อเพลิง ฯลฯ) ตลอดจนโครงการด้านการศึกษาชนบท เป็นต้น³ แต่อย่างไรก็ตาม การเติบโตทางเศรษฐกิจของไทยในช่วง พ.ศ.2519-2529 ก็มีลักษณะที่ “คนรวย รวยมากขึ้น โดยที่คนจนไม่ได้ถูกดึงให้รวยตาม” (Growth And Trickle down) หรืออีกนัยหนึ่งก็คือ เพิ่มช่องว่างทางเศรษฐกิจระหว่างคนรวยกับคนจน⁴ ทว่าความสำเร็จประการหนึ่งอันเนื่องมาจากแนวนโยบายของรัฐในช่วง พ.ศ.2505-2529 ก็คือ ความสามารถในการลดอัตราการเพิ่มของประชากรของประเทศ จากประมาณร้อยละ 3 ลงมาเป็นร้อยละ 1.7 ต่อปี ผลแห่งความสำเร็จดังกล่าว สืบเนื่องมาจากการยอมรับอย่างกว้างขวางในการวางแผนครอบครัว อีกส่วนหนึ่งเชื่อว่าเป็นผลทางด้านอุปสงค์ กล่าวคือ การที่ครอบครัวต่างๆ มีรายได้และระดับการศึกษาเพิ่มขึ้น ทำให้มีการเปลี่ยนแปลงแบบแผนของการดำเนินชีวิตไปในทางส่งเสริมให้อัตราการเพิ่มของประชากรลดลง แต่เนื่องจากจำนวนประชากรทั้งหมดนั้นยังคงเพิ่มขึ้นทุกปี แม้อัตราการเกิดของประชากรจะลดลงแล้วก็ตาม⁵

¹ ชัยวัฒน์ วิบูลย์สวัสดิ์. (มปป). การดำเนินนโยบายเศรษฐกิจของไทยในระหว่างปี พ.ศ. 2523-2530. ใน *หนึ่งทศวรรษเศรษฐกิจไทย*. หน้า 1

² ลาวินัย สังขพันธ์. (2529). ภาพสะท้อนสังคมไทยจากเรื่องสั้นร่วมสมัย. หน้า 20-21

³ ทองโรจน์ ย่อนจันทร์. (มปป). สภาพชีวิตความเป็นอยู่ของคนไทยในปัจจุบันและอนาคต : เน้นปัญหาความยากจน. ใน *สังคมไทยใน 200 ปี*. หน้า 415

⁴ สุริยพร พันพื้ง, และ ฟิลิปส์ เกสต์. (2539). ประชากรกับการพัฒนา : ก่อนและหลัง 60 ล้านในประชากรไทย 60 ล้านคน : สถานการณ์นโยบาย และมิติด้านการพัฒนา. หน้า 132

⁵ ฉลองภพ สุตกรัฎฐาญ, และ ยงยุทธ แฉล้มวงษ์. (2531). ประเด็นและปัญหาความต้องการแรงงานในประเทศไทย. ใน *เศรษฐกิจไทย : บนเส้นทางแห่งสันติประชาธรรม*. หน้า 433

เกี่ยวกับรายจ่ายในงบประมาณแผ่นดินต่อผลิตภัณฑ์มวลรวมประชาชาติ ในช่วงปี พ.ศ. 2523 - 2529 มีสัดส่วนเฉลี่ยเพิ่มสูงขึ้นเป็นร้อยละ 18.2 จากร้อยละ 15.9 ในช่วงปี พ.ศ. 2515 - 2522 ทั้งนี้เนื่องมาจากการชำระหนี้ของรัฐบาลทั้งนี้ภายในประเทศ และหนี้ต่างประเทศ¹ ส่วนขาดดุลบัญชีเดินสะพัด ซึ่งมีความสัมพันธ์อย่างใกล้ชิดกับยอดหนี้ต่างประเทศนั้น จะมีสัดส่วนต่อผลิตภัณฑ์มวลรวมประชาชาติสูงหรือต่ำขึ้นอยู่กับดุลบริการ บริการ และเงินโอน ซึ่งมีภาระหนี้ต่างประเทศเป็นองค์ประกอบสำคัญ²

ภายหลังที่ได้มีการประกาศยุบสภา เมื่อวันที่ 29 มิถุนายน พ.ศ.2531 และจัดให้มีการเลือกตั้งใหม่ ในวันที่ 24 กรกฎาคม ปีเดียวกัน พล.อ.เปรม ติณสูลานนท์ ได้ประกาศวางมือทางการเมือง ส่งผลให้ พล.ต.ชาติชาย ชุณหะวัณ ได้รับการเสนอชื่อจากพรรคการเมืองให้ดำรงตำแหน่งนายกรัฐมนตรี เมื่อวันที่ 4 สิงหาคม พ.ศ.2531 และเลื่อนยศเป็น พล.อ.ชาติชาย ชุณหะวัณ ในโอกาสต่อมา

รัฐบาลโดยการนำของ พล.อ.ชาติชาย ชุณหะวัณ เป็นสมัยที่นโยบายต่างประเทศของไทย และการพัฒนาอุตสาหกรรมเจริญรุดหน้าเป็นพิเศษ ความสำเร็จด้านต่างประเทศที่สำคัญคือ มีส่วนผลักดันให้เกิดรัฐบาลที่มาจากการเลือกตั้งในประเทศกัมพูชา ทำให้พวกชาวกัมพูชาอพยพซึ่งมาอยู่ที่ชายแดนไทยตั้งแต่ปี พ.ศ.2522 กลับไปประเทศตนจนหมด ส่วนในทางอุตสาหกรรมก็ผลักดันจนทำให้เกิดท่าเรือน้ำลึกที่แหลมฉบังจังหวัดชลบุรี และทำให้แผนพัฒนาอุตสาหกรรมของภาคตะวันออกได้กำเนิดขึ้นอย่างรวดเร็ว³ ตลอดระยะเวลาบริหารประเทศ รัฐบาล พล.อ.ชาติชาย ชุณหะวัณ ได้บริหารประเทศในท่ามกลางความพลวัตของธุรกิจการค้า ซึ่งส่วนหนึ่งมีผลมาจากเศรษฐกิจโลกและการปฏิบัติของรัฐบาล ตลอดจนบางส่วนก็มีผลมาจากนโยบายหรือผลงานของรัฐบาลชุดก่อน อันส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงทั้งในด้านการเมือง เศรษฐกิจ และสังคม แต่ผลในทางลบก็มีมาก โดยเฉพาะปัญหาเรื่องระบบพรรคพวกนิยม การฉ้อราษฎร์บังหลวง เงินเฟ้อ การแจกแจงรายได้ ซึ่งบางข้อนั้นตัวนายกรัฐมนตรีก็ไม่ยอมรับ⁴

กล่าวในด้านยุทธศาสตร์ที่ พล.อ.ชาติชาย ชุณหะวัณ ได้เลือกใช้เพื่อผลักดันประเทศให้พัฒนาไปสู่การเป็นประเทศอุตสาหกรรมใหม่นั้นก็คือ การปรับโครงสร้างและเร่งการพัฒนาประสิทธิภาพของระบบเศรษฐกิจ โดยใช้ความได้เปรียบทางด้านภูมิศาสตร์และนโยบายเศรษฐกิจแบบเสรีนิยม เป็นตัวดูดเงินทุนและความเชื่อมั่นจากต่างประเทศ ซึ่งมีเป้าหมายสุดท้ายอยู่ที่การพัฒนาประเทศไทยให้เป็นศูนย์กลางการเงินและเศรษฐกิจที่สำคัญในภูมิภาค นโยบายหลัก

¹ วีรพงษ์ รามางกูร, และ ปกรณ์ วิทยาภรณ์. (2531). นโยบายการเงินการคลังในสามทศวรรษ. ใน เศรษฐกิจไทย : บทเส้นทางแห่งสันติประชาธรรม. หน้า 588

² แหล่งเดิม. หน้า 592

³ ณรงค์ สินสวัสดิ์. (2539). การเมืองไทย : การวิเคราะห์เชิงจิตวิทยา. หน้า 187

⁴ ลิขิต ชีวะเวสน์. (2542). วิวัฒนาการการเมืองการปกครองไทย. หน้า 225

4 ประการที่เกิดขึ้นตามยุทธศาสตร์นี้ ได้แก่ 1) เพิ่มประสิทธิภาพของการจัดสรรทรัพยากรภายในประเทศ โดยดำเนินนโยบายการค้าเสรีและผ่อนคลายการควบคุมระบบเงิน 2) เน้นความสำคัญในการสนับสนุนการลงทุนของภาคเอกชน โดยพยายามชักชวนนักธุรกิจชาวต่างชาติให้เข้ามาลงทุน นอกจากนี้ยังให้ความสำคัญแก่ภาคเอกชนในการลงทุนในกิจการสาธารณูปโภค และสาธารณูปการของรัฐ เพื่อแลกเปลี่ยนกับความรวดเร็วในการเร่งขยายการผลิต 3) ให้ความสำคัญต่อการลงทุนของภาครัฐบาล เพื่อเป็นตัวกระตุ้นเศรษฐกิจ ซึ่งเน้นด้านการพัฒนาและปรับปรุงกิจการสาธารณูปโภค โดยเฉพาะด้านการกระจายการบริการไฟฟ้าและประปาไปสู่ภูมิภาค ผ่านกลไกของรัฐวิสาหกิจเป็นสำคัญ 4) พัฒนาประเทศไทยให้เข้าไปมีบทบาทสำคัญทางเศรษฐกิจในภูมิภาคและในทวีปเอเชีย โดยอาศัยความได้เปรียบของไทยในด้านภูมิศาสตร์ ทรัพยากรมนุษย์ และทรัพยากรธรรมชาติ มาเป็นตัวสนับสนุน¹

อย่างไรก็ตาม การเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจอย่างรวดเร็วในช่วงต้นทศวรรษ พ.ศ.2530 อันเป็นผลมาจากการขยายตัวของการลงทุนจากต่างประเทศ โดยเฉพาะสาขาหัตถอุตสาหกรรม ซึ่งมีส่วนแบ่งของการลงทุนสูงที่สุด ส่งผลทำให้ความต้องการแรงงานทุกประเภทเพิ่มมากขึ้น ปริมาณการจ้างงานเพิ่มขึ้นทั่วประเทศ โดยเฉพาะในช่วงปี พ.ศ. 2530-2534 ในขณะที่อุปทานของกำลังแรงงานชะลอตัวลงมาจนต่ำกว่าร้อยละ 2.5 ส่งผลทำให้อัตราค่าจ้างเพิ่มสูงขึ้น ต้นทุนการผลิตสูงขึ้น แม้จะทำให้ลูกจ้างจำนวนมากได้ประโยชน์ แต่ก็ทำให้การแข่งขันในตลาดโลกเป็นไปได้ยากด้วยเช่นกัน นอกจากนี้อุตสาหกรรมส่วนใหญ่ที่เกิดขึ้นในทศวรรษ พ.ศ.2530 มักเป็นกิจการร่วมทุนกับชาวต่างชาติที่มีขนาดใหญ่ใช้ทุนและเทคโนโลยีระดับสูง ซึ่งนิยมจ้างแรงงานที่มีพื้นฐานการศึกษาระดับมัธยมปลายและอาชีวศึกษาเป็นต้นไปจนสถาบันการศึกษาผลิตไม่ทัน เมื่อพิจารณาอุปทานของแรงงานที่ผลิตออกมาตามระดับการศึกษา พบว่า เมื่อสิ้นแผนเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 6 (2530-2534) แรงงานที่จบชั้นประถมศึกษาหรือต่ำกว่ายังมีอยู่สูงมาก คือ ประมาณร้อยละ 85 เมื่อเทียบกับแรงงานที่จบในระดับมัธยมศึกษา ร้อยละ 7 และที่จบในระดับที่สูงกว่า²

สุภาวศ์ จันทวานิช ได้ศึกษาการจัดช่วงชั้นทางสังคม : เกียรติภูมิของอาชีพต่างๆ ในสังคมไทย เมื่อปี พ.ศ. 2530 พบว่า อาชีพในสังคมไทยที่จัดเรียงตามเกียรติภูมิแล้ว รัฐมนตรีมีเกียรติสูงสุด รองลงมาคือ แพทย์ เกษตรกร นายพลทหาร ทูต อธิบดี ผู้ว่าราชการจังหวัด กลุ่มผู้บริหารระดับต่างๆ กลุ่มอาชีพผู้ประกอบการค้า กลุ่มผู้ประกอบการอาชีพบริการ กลุ่มอาชีพเกษตรกร กลุ่มผู้ผลิตหรือพนักงานและคนงาน ส่วนอาชีพลำดับท้ายๆ ที่มีเกียรติต่ำสุด ได้แก่ อาชีพหญิง

¹ บัณฑิต นิจถาวร, และ ณัฐ ตาปสนันท์. (มปป). จากเปรมถึงชาติชาย : นโยบายเศรษฐกิจมหภาคในช่วงสิบปี. ใน *หนึ่งทศวรรษเศรษฐกิจไทย*. หน้า 23

² กุศล สุนทรธาดา. (2539). แผนฯ 8 : จุดเปลี่ยนนโยบายประชากร. ใน *ประชากรไทย 60 ล้านคน : สถานการณ์ นโยบาย และมิติด้านการพัฒนา*. หน้า 206

บริการ กระเป๋า รถ โหระพา หอมสด พนักงานประจำลิฟท์ คนเฝ้าประตู และกรรมกรหรือคนงาน ทั้งนี้ ผู้ให้คะแนนเกียรติภูมิมักให้คะแนนตามภูมิหลังเกี่ยวกับเพศ วัย ระดับการศึกษา อาชีพและการรับรู้ข่าวสารของคน เมื่อพิจารณาเหตุผลสำหรับเกียรติภูมิสูงนั้น ได้แก่ ความโก้ความมีอำนาจ ความสามารถในการเป็นที่พึ่ง รายได้ ความท้าทาย และความเป็นตัวของตัวเอง ในการประกอบอาชีพ ส่วนเกียรติภูมิต่ำมักเกี่ยวข้องกับความรู้เกียรติหรือสังคมไม่ยอมรับ การใช้แต่แรงกายไม่ใช้ความรู้ การหลอกลวงหรือรีดไถผู้อื่น ความไม่มั่นคงในรายได้ ความไม่เป็นตัวของตัวเอง ความไม่เป็นประโยชน์และความจำเจน่าเบื่อหน่ายของอาชีพ¹

กล่าวในด้านกิจกรรมทางเศรษฐกิจที่เป็นแรงกระตุ้นสำคัญในปี พ.ศ.2533 ยังคงได้แก่ ภาคเศรษฐกิจหลัก 4 สาขา คือ ภาคการส่งออก ธุรกิจท่องเที่ยว การลงทุนจากต่างประเทศและธุรกิจก่อสร้าง ในส่วนของการส่งออกนั้นขยายตัวประมาณร้อยละ 16 แม้ว่าจะมีความผันผวนขึ้นในเศรษฐกิจการเมืองโลก โดยเฉพาะอย่างยิ่งปัญหาวิกฤตการณ์อ่าวเปอร์เซียที่ยืดเยื้อ ทำให้น้ำมันมีราคาแพงขึ้นมาก แต่ความรุนแรงของผลกระทบดังกล่าวก็ไปปรากฏอย่างเด่นชัด ในปี พ.ศ.2534 และระยะต่อไปมากกว่า สำหรับในภาคการผลิตนั้นภาคการเกษตรขยายตัวลดลงร้อยละ 2.0 แต่ภาคอุตสาหกรรมยังคงขยายตัวในอัตราสูงประมาณร้อยละ 13.7 ทั้งนี้หากพิจารณาด้านความมั่นคงทางการเงินของประเทศแล้ว ปี พ.ศ. 2533 จัดว่าอยู่ในเกณฑ์ดี ทำให้เครดิตของไทยในสายตานานาชาติยังเป็นที่น่าเชื่อถือ แม้ว่าระบบการเงินของประเทศต้องเผชิญกับปัญหาสภาพคล่องค่อนข้างรุนแรงก็ตาม²

ปี พ.ศ.2534 เป็นปีที่รัฐบาลและภาคธุรกิจต่างๆ ต้องเผชิญกับปัญหาทางเศรษฐกิจรุนแรงขึ้น เพราะเศรษฐกิจการค้าและการเงินของโลก มีความผันผวนแปรปรวนมากกว่าในระยะที่ผ่านมา ไม่ว่าจะเป็นปัญหาน้ำมันมีราคาแพง ปัญหาเงินเฟ้อ ปัญหาเงินดิ่งตัว ปัญหาขาดแคลนแรงงาน วิชาชีพ และปัญหาด้านแรงงานระหว่างนายจ้างกับลูกจ้าง ตลอดจนการขาดแคลนวัตถุดิบและวัตถุดิบมีราคาแพง อันมีผลให้เศรษฐกิจไทยปี พ.ศ.2537 จะลดตัวจากระดับร้อยละ 10 ในปี พ.ศ.2533 เหลือร้อยละ 7 ทำให้รัฐบาลและเอกชนผู้ผลิตพุ่งความสนใจไปที่การพึ่งพาตนเอง โดยพยายามใช้วัตถุดิบภายในประเทศมากขึ้น ปรับปรุงประสิทธิภาพการผลิตและเน้นการผลิตสินค้าที่มีคุณภาพ³

¹ อมรา พงศาพิชญ์, และ สุริยา วีรวงศ์. (2532). รายงานผลการวิจัย อิทธิพลภายในและภายนอกกับการเปลี่ยนแปลงของสังคม. หน้า 15 (อ้างอิงจาก สุภาภรณ์ จันทวานิช. (2530). ศึกษาการจัดช่วงชั้นทางสังคม : เกียรติภูมิของอาชีพต่างๆ ในสังคมไทย)

² ฝ่ายวิชาการ ธนาคารกสิกรไทย. (มปป). รายงานภาวะเศรษฐกิจ 2533. หน้า 8-9

³ แหล่งเดิม. หน้า 15-16

อาจกล่าวได้ว่า รัฐบาลพล.อ.ชาติชาย ชุณหะวัณ ได้ก้าวเข้ามาบริหารเศรษฐกิจของประเทศในช่วงที่อยู่ในภาวะมั่นคง แต่การกำหนดและดำเนินนโยบายที่มีลักษณะก้าวกระโดดได้ ทำให้ระบบเศรษฐกิจมีความเสี่ยงด้านเสถียรภาพมาก โดยเฉพาะอย่างยิ่งการดำเนินนโยบายเสรีเพื่อเอื้ออำนวยการค้าเงินตราต่างประเทศทางเศรษฐกิจแก่ภาคเอกชน ไม่ว่าจะเป็นการผ่อนคลายการควบคุมตลาดเงินในประเทศและระหว่างประเทศ หรือการสร้างแรงจูงใจด้านการลงทุนในต่างประเทศผ่านมาตรการการคลัง โดยเฉพาะด้านภาษี นโยบายเหล่านี้จะไม่สามารถดำเนินการได้ ถ้าฐานะทางการเงินของประเทศไม่แข็งแกร่ง¹

วันที่ 23 กุมภาพันธ์ พ.ศ.2534 รัฐบาลที่ พล.อ.ชาติชาย ชุณหะวัณ เป็นนายกรัฐมนตรี ถูกยึดอำนาจโดยคณะรักษาความสงบเรียบร้อยแห่งชาติ (รชช.) ซึ่งประกอบด้วย ทหารบก ทหารเรือ ทหารอากาศ ตำรวจ และพลเรือน โดยอ้างเหตุผลสำคัญ 5 ประการคือ 1) การทุจริตคอร์รัปชันในบรรดารัฐมนตรีร่วมรัฐบาลอย่างกว้างขวาง 2) ข้าราชการการเมืองรังแกข้าราชการประจำ 3) รัฐบาลเป็นเผด็จการทางรัฐสภา 4) มีการพยายามทำลายสถาบันทหาร 5) บิดเบือนคดีวันลอบสังหาร ซึ่งมีจุดมุ่งหมายล้มล้างสถาบันพระมหากษัตริย์ ต่อจากนั้นคณะรชช. จึงได้เลือกนายอานันท์ ปันยารชุน เป็นนายกรัฐมนตรี และได้แต่งตั้งสภานิติบัญญัติแห่งชาติ รวมทั้งคณะกรรมการร่างรัฐธรรมนูญขึ้น²

หลังการประกาศใช้รัฐธรรมนูญ พ.ศ.2534 และจัดให้มีการเลือกตั้งทั่วไป ในวันที่ 22 มีนาคม พ.ศ. 2535 พรรคการเมืองแกนนำรวม 5 พรรค ได้เลือกเสนอชื่อ พล.อ.สุจินดา คราประยูร เป็นนายกรัฐมนตรี เมื่อวันที่ 7 เมษายน พ.ศ. 2535³ กระแสการคัดค้านรัฐบาลของ พล.อ.สุจินดา คราประยูร จึงเริ่มขึ้นและมีคนหลายกลุ่มเข้าร่วมขบวนการต่อต้านมากขึ้นเป็นลำดับ ซึ่งส่วนใหญ่เป็นประชาชนที่อยู่ในวัยทำงาน สำหรับแกนนำที่สำคัญได้แก่ ร.ต.ฉลาด วรฉัตร พล.ต.จำลอง ศรีเมือง กลุ่มสหพันธ์ประชาธิปไตย กลุ่มคณะกรรมการณรงค์เพื่อประชาธิปไตย⁴ เป็นต้น

ผลที่สุด การประท้วงของประชาชนก็นำไปสู่การปะทะกับเจ้าหน้าที่ ซึ่งใช้กำลังเข้าปราบปรามจนมีผู้ได้รับบาดเจ็บ สูญหาย และเสียชีวิต เหตุการณ์จึงสงบลงในคืนวันที่ 20 พฤษภาคม พ.ศ.2535 ต่อมาเมื่อ พล.อ.สุจินดา คราประยูร ลาออกจากตำแหน่งนายกรัฐมนตรี ในวันที่ 25 พฤษภาคม พ.ศ.2535 ดร.อาทิตย์ อุไรรัตน์ ประธานสภาผู้แทนราษฎร ได้กราบบังคมทูลพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ให้แต่งตั้ง นายอานันท์ ปันยารชุน เป็นนายกรัฐมนตรีอีกครั้ง⁵ ระหว่างที่

¹ บัณฑิต นิธิตวาร์ , และ ณัฐ ตาปสนันท์. (มปป). จากเปรมถึงชาติชาย : นโยบายเศรษฐกิจมหภาคในช่วงสิบปีที่ผ่านมา. ใน *หนึ่งทศวรรษเศรษฐกิจไทย*. หน้า 26

² ลิขิต ชีรเวคิน. (2542). *วิวัฒนาการการเมืองการปกครองไทย*. หน้า 227

³ ณรงค์ สิ้นสวัสดิ์. (2539). *การเมืองไทย : การวิเคราะห์เชิงจิตวิทยา*. หน้า 198,201

⁴ แหล่งเดิม. หน้า 203-204

⁵ ลิขิต ชีรเวคิน. (2542). *เล่มเดิม*. หน้า 232

นายอานันท์ ปันยารชุน เป็นนายกรัฐมนตรี ครั้งที่ 2 นี้ สมาชิกแทนราษฎรก็ได้เคลื่อนไหวแก้ไขเพิ่มเติมรัฐธรรมนูญหลายครั้ง จนเมื่อมีการเลือกตั้งทั่วไป ในวันที่ 13 กันยายน พ.ศ.2535 พรรคประชาธิปัตย์ได้เป็นแกนนำในการจัดตั้งรัฐบาลนายชวน หลีกภัย จึงได้รับการเสนอชื่อเป็นนายกรัฐมนตรี¹ นโยบายหนึ่งของรัฐบาลนายชวน หลีกภัย เมื่อเริ่มเข้ารับตำแหน่งก็คือ การออกเอกสารสิทธิถือครองที่ดินให้แก่เกษตรกรผู้ยากไร้ สองปีแรกของรัฐบาลได้ออกเอกสารสิทธิ ส.ป.ก.4-01 ไป 592,809 ราย เนื้อที่ 11,564,925 ไร่ ในเดือนธันวาคม พ.ศ.2537 นายบรรหาร ศิลปอาชา ผู้นำฝ่ายค้านได้ยื่นญัตติขอเปิดอภิปรายไม่ไว้วางใจรัฐบาลทั้งคณะ แต่เนื่องจากขณะนั้นเป็นเวลาที่จะหมดสมัยการประชุมสภา ประธานสภาซึ่งเป็นสมาชิกพรรคประชาธิปัตย์จึงได้บรรจุญัตติการอภิปรายไม่ไว้วางใจในสมัยประชุมต่อมาซึ่งนายชวน หลีกภัย ก็ได้ประกาศยุบสภาในวันที่ 19 พฤษภาคม พ.ศ.2538 ก่อนถึงวันที่จะให้มีการลงมติไม่ไว้วางใจและกำหนดให้มีการเลือกตั้งใหม่ในวันที่ 2 กรกฎาคม พ.ศ. 2538 ซึ่งการเลือกตั้งคราวนี้ เริ่มให้ผู้ที่มีสิทธิ์เลือกตั้งอายุตั้งแต่ 18 ปี บริบูรณ์ขึ้นไปเป็นครั้งแรก²

กล่าวในด้านเศรษฐกิจตั้งแต่มีการเปลี่ยนแปลงทางการเมือง โดยการยึดอำนาจของคณะรักษาความสงบเรียบร้อยแห่งชาติ (รสช.) ประเทศต้องเผชิญกับปัญหาต่างๆ หลายประการที่เริ่มส่งสัญญาณเดือนกุมภาพันธ์มาตั้งแต่ปี พ.ศ.2531 ซึ่งเป็นช่วงที่เศรษฐกิจเจริญเติบโตถึงขีดสุดและเริ่มปรากฏภาพชัดเจนในปี พ.ศ.2532 สำหรับปัญหาเงินเฟ้อที่เกิดขึ้นจากแรงกดดันด้านความต้องการรวม (Demand Pull Inflation) นั้น ปรากฏชัดเจนเพราะเศรษฐกิจขยายตัวสูง ประชาชนเกือบทุกสาขาอาชีพมีรายได้เพิ่มสูงขึ้น จากการดำเนินธุรกิจที่มีแนวโน้มเจริญเติบโตอย่างต่อเนื่อง ส่วนปัญหาเงินออมเงินลงทุนเนื่องมาจากผลกระทบของวิกฤตการณ์อ่าวเปอร์เซียทำให้มูลค่าการซื้อขายหลักทรัพย์รวม (Market Capitalization) หดตัวลง อันมีผลให้การออมของภาคธุรกิจต่างๆ ลดน้อยลง สำหรับปัญหาการขาดดุลการค้ารุนแรงขึ้นในปี พ.ศ.2534 รัฐบาลต้องดำเนินมาตรการกระตุ้นการส่งออกกระจายตลาด เน้นการผลิตสินค้าคุณภาพและรณรงค์ให้ประชาชนลดการใช้จ่ายที่ไม่จำเป็น ด้านปัญหาการขาดดุลบัญชีเดินสะพัด เป็นผลจากการที่ธุรกิจการท่องเที่ยวชะลอตัวลง ซึ่งมาจากแรงกระทบอันเนื่องด้วยวิกฤตการณ์อ่าวเปอร์เซีย ส่งผลให้นักท่องเที่ยวต่างชาติลดลง ขณะเดียวกันรายได้ของแรงงานไทยในต่างประเทศที่ส่งกลับมาภายในประเทศก็ได้ปรับชะลอตัวลงมาก จึงส่งผลให้การขาดดุลบัญชีเดินสะพัดเพิ่มสูงขึ้น เฉพาะในปี พ.ศ.2534 เพิ่มขึ้นเป็น 1.8 แสนล้านบาทหรือเท่ากับ ร้อยละ 7.8 ของ GDP³

¹ ณรงค์ สีนสวัสดิ์. (2539).การเมืองไทย : การวิเคราะห์เชิงจิตวิทยา. หน้า 211

² แหล่งเดิม. หน้า 198,201

³ ฝ่ายวิชาการ ธนาคารกสิกรไทย. (มปป). รายงานภาวะเศรษฐกิจ 2533. หน้า 12-15

ส่วนในรอบปี พ.ศ.2535 ประเทศไทยต้องเผชิญกับความผันผวนหลายด้านทั้งที่กระทบมาจากปัจจัยภายนอกและปัจจัยภายในประเทศ ด้านผลกระทบจากปัจจัยภายในนอกเหนือจากปัญหาวิกฤตการณ์ทางการเมืองกรณี “พฤษภาทมิฬ” แล้วภาวะแห้งแล้งที่ยาวนาน บรรยากาศการค้าการลงทุนที่ซบเซา ความไม่เพียงพอของบริการสาธารณสุขโรคสาธารณสุขการขึ้นพื้นฐาน และการปรับตัวของธุรกิจเข้าสู่ระบบภาษีมูลค่าเพิ่ม ต่างมีส่วนสำคัญต่อการชะลอตัวของระบบเศรษฐกิจไทยในช่วงระยะเวลาดังกล่าว แต่เมื่อรัฐบาลใหม่ได้เข้ามาบริหารประเทศในเดือนตุลาคม พ.ศ. 2535 ก็ได้เรียกขวัญและกำลังใจของนักลงทุน นักธุรกิจ ทั้งชาวต่างประเทศและชาวไทยคืนมา ส่งผลให้เศรษฐกิจไทยในช่วงท้ายปี พ.ศ.2535 กระเตื้องขึ้น แต่ในด้านการเงินค่อนข้างมีความผันผวนมาก เพราะเป็นปีแห่งการปรับตัวครั้งสำคัญของระบบการเงินไทยไปสู่ความเป็นศูนย์กลางด้านการเงิน แห่งภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ด้านรายจ่ายภาครัฐบาลในปีงบประมาณ 2535 ขยายตัวเพิ่มขึ้น โดยมียอดรวม 4.16848 แสนล้านบาท ทั้งนี้ส่วนใหญ่ เป็นผลมาจากการปรับปรุงโครงสร้างอัตราเงินเดือน และค่าจ้างเพิ่มขึ้น ในขณะที่รัฐได้เร่งลงทุนด้านโครงสร้างพื้นฐานทางเศรษฐกิจ ทำให้การเบิกจ่ายในหมวดค่าครุภัณฑ์ ที่ดินและสิ่งปลูกสร้างสูงขึ้น นอกจากนั้นยังมีรายจ่ายจากนโยบายพิเศษของรัฐบาล เช่น การจัดตั้งกองทุนรวมช่วยเหลือเกษตรกร ค่าใช้จ่ายเพื่อสมทบกองทุนประกันสังคม การชดเชยให้กองทุนสงเคราะห์เกษตรกรและองค์การคลังสินค้า ซึ่งหากรวมงบประมาณส่วนนี้ทั้งหมดแล้วมีจำนวนถึง 1.478 หมื่นล้านบาท¹

หากพิจารณาการผลิตโดยรวมในภาคเกษตรกรรม ปี พ.ศ.2535 ซึ่งขยายตัวร้อยละ 3.6 แต่ชะลอตัวลงจากที่ขยายตัวร้อยละ 4.3 ในปีก่อนหน้า อันเนื่องมาจากปัญหาความแห้งแล้งและแหล่งรองรับสินค้าเกษตรของไทยขยายตัวน้อยเพราะเศรษฐกิจโลกซบเซา อย่างไรก็ตามการขยายตัวของภาคอุตสาหกรรมก็ยังสามารถยืนอยู่ได้ในระดับสูง ประมาณร้อยละ 9.4 ทั้งๆ ที่ต้องเผชิญกับสถานการณ์ทางการเมืองจากภาวะวิกฤตในเดือนพฤษภาคม แต่หลังมีการจัดตั้งรัฐบาลใหม่เสร็จในเดือนตุลาคม การผลิตและการจำหน่ายสินค้าอุตสาหกรรมก็กลับสู่ภาวะปกติ สินค้าส่งออกสำคัญ 10 อันดับแรกที่สามารถสร้างรายได้เงินตราต่างประเทศ ได้แก่ ผลิตภัณฑ์สิ่งทอ ผลิตภัณฑ์อิเล็กทรอนิกส์ เครื่องใช้ไฟฟ้า วัตถุดิบและเครื่องประดับ รองเท้าและชิ้นส่วน ผลิตภัณฑ์พลาสติก เฟอร์นิเจอร์และชิ้นส่วนของเด็กเล็ก นาฬิกา และเครื่องใช้สำหรับเดินทาง สำหรับธุรกิจด้านอสังหาริมทรัพย์นั้น เกิดภาวะชะงักงัน ดังจะเห็นว่าสถิติที่อยู่อาศัยจดทะเบียนเพิ่มขึ้นในเขตกรุงเทพมหานครและปริมณฑล ในช่วง 9 เดือนแรกของปี พ.ศ.2535 ลดลงจากช่วงเดียวกันในปีก่อนหน้า ร้อยละ 16.9 จากภาวะซบเซาของธุรกิจอสังหาริมทรัพย์ อาคารสำนักงานโดยทั่วไปถูกกระทบอย่างรุนแรง ถึงขนาดบางพื้นที่ไม่สามารถขายหรือให้เช่าได้ถึงร้อยละ 30 ของพื้นที่รวม ในขณะที่ราคาค่าเช่าอาคารสำนักงานหลายแห่งปรับตัวต่ำลงไม่ต่ำกว่าร้อยละ 30²

¹ ฝ่ายวิชาการ ธนาคารกสิกรไทย. (มปป). รายงานภาวะเศรษฐกิจ 2533. หน้า 12-15

² แหล่งเดิม. หน้า 10-13

อย่างไรก็ตาม เมื่อพิจารณาสถานการณ์ความยากจนของคนไทยจากการพัฒนาเศรษฐกิจที่ผ่านมา ซึ่งทำให้เศรษฐกิจของประเทศขยายตัวอย่างรวดเร็ว ส่งผลให้รายได้ของครัวเรือนหรือบุคคลเพิ่มสูงขึ้น ประชาชนมีความเป็นอยู่ดีกว่าในอดีตหรืออีกนัยหนึ่งคือ สัดส่วนความยากจนของคนในชาติลดลง พิจารณาจากประชาชนที่มีระดับการครองชีพต่ำกว่าเส้นความยากจน (Poverty line) มีแนวโน้มลดลง จากร้อยละ 57 ในปี พ.ศ. 2505/06 เหลือร้อยละ 18.8 ในปี พ.ศ. 2535 แต่จำนวนคนยากจนในประเทศก็ยังมีอยู่ถึงประมาณ 11 ล้านคน หรือเกือบ 1 ใน 5 ของประชากรทั้งประเทศ นอกจากนี้ สัดส่วนของคนจนเป็นรายภาค พบว่าในปี พ.ศ. 2535 คนจนในภาคเหนือและภาคใต้ มีสัดส่วนลดลงเหลือ ประมาณ 1 ใน 4 ของคนจน ในปี พ.ศ. 2505/06 ส่วนภาคตะวันออกเฉียงเหนือ และภาคกลาง สัดส่วนของคนจนลดลงเหลือประมาณ 1 ใน 3 ส่วนหนึ่งเนื่องจากทรัพยากรธรรมชาติและดินฟ้าอากาศไม่เอื้ออำนวย ทั้งนี้ รายได้เฉลี่ยของสมาชิกครัวเรือนในภาคตะวันออกเฉียงเหนือและภาคเหนือยังคงต่ำสุดตามลำดับ นับตั้งแต่เริ่มใช้แผนพัฒนาเศรษฐกิจเป็นต้นมา¹

กล่าวในด้านนโยบายประชากร ตามแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 7 (พ.ศ. 2535-2539) ได้กำหนดเป้าหมายการลดอัตราเพิ่มประชากรให้เหลือ ร้อยละ 1.2 โดยเน้นการพัฒนาที่คุณภาพประชากร ซึ่งเป็นวิสัยทัศน์ที่ปรับเปลี่ยนทิศทางการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมโดยใช้กลยุทธ์การวางแผนครอบครัว² ภายใต้สมมติฐานที่กำหนดให้ภาวะเจริญพันธุ์อยู่ในระดับปานกลาง³ ที่สอดคล้องกับเป้าหมายหลักของแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 7 คือ การพัฒนาเศรษฐกิจ การกระจายรายได้และความเจริญออกไปสู่ภูมิภาค เพื่อยกระดับคุณภาพชีวิตและอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ตลอดจนลดความไม่เท่าเทียมกันในเรื่องความร่ำรวย การรักษาเสถียรภาพทางการเมืองอันมีรัฐบาลที่เป็นประชาธิปไตย การเอาชนะการคุกคามจากโรคเอดส์และการสงวนรักษาค่านิยมทางสังคมและครอบครัวไทย⁴ ถึงกระนั้นในช่วงปลายแผน พัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 7 สังคมไทยโดยรวมก็ยังมีปัญหาทางเศรษฐกิจเกิดขึ้นมากมาย เช่น ปัญหาการกระจายรายได้ และอัตราความยากจนมีแนวโน้มเพิ่ม

¹ ชีระพล รัตนาลังการ, และวิภา ผดุงชีวิต. (2538). บทบาทนโยบายการเงินการคลังต่อการแก้ปัญหาความยากจนและการกระจายรายได้. ใน บทความวิชาการวิเคราะห์นโยบายเศรษฐกิจ ปี 2538. หน้า 105-106

² กุศล สุนทรธาดา. (2539). แผน 8 : จุดเปลี่ยนนโยบายประชากร. ใน ประชากรไทย 60 ล้านคน : สถานการณ์ นโยบาย และมิติด้านการพัฒนา. หน้า 201

³ อัญชลี วรากรณ์, กาวิน โจนส์ และฟิลิป เกสส์. (2539). ทางเลือกนโยบายประชากรของประเทศไทย : เมื่ออัตราเพิ่มชะลอตัว. ใน ประชากรไทย 60 ล้านคน : สถานการณ์ นโยบาย และมิติด้านการพัฒนา. หน้า 117

⁴ แหล่งเดิม. หน้า 180

สูงขึ้น สังเกตได้จากรายได้ของคนอีสานต่ำกว่ากรุงเทพมหานครประมาณ 12 เท่า กลุ่มผู้ได้รับผลกระทบมากที่สุด คือกลุ่มผู้ด้อยโอกาส ซึ่งไม่สามารถปรับตัวได้ทันกับสถานการณ์ที่เปลี่ยนแปลง ต้องเผชิญกับภาวะการถูกเลิกจ้างงาน และภาวะค่าครองชีพที่สูงขึ้น ส่งผลให้ประชาชนมีหนี้และขาดรายได้ กลายเป็นกลุ่มคนยากจนและรายได้น้อย¹ หลายฝ่ายมีความเห็นว่าสถานการณ์ที่เกิดขึ้นเป็นผลมาจากยุทธศาสตร์การพัฒนาประเทศในช่วงที่ผ่านมา ซึ่งเน้นความสำคัญที่จะทำให้มีการเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจโดยส่วนรวมก่อนแล้ว จึงกระจายผลการพัฒนาหรือรายได้ในภายหลัง ดังนั้น ผลที่ปรากฏให้เห็นประการหนึ่งก็คือ ความเจริญเติบโตของภาคธุรกิจอุตสาหกรรม ส่วนภาคเกษตรและชนบทกลับถูกทอดทิ้งให้ด้อยพัฒนาล้าหลัง และถูกดูดซับทรัพยากร ตลอดจนผลประโยชน์ไปหล่อเลี้ยงภาคธุรกิจอุตสาหกรรมให้ขยายตัวเพิ่มขึ้น จนก่อให้เกิดความเหลื่อมล้ำของการกระจายรายได้ตามมา²

สำหรับภาพรวมด้านเศรษฐกิจในรอบปี พ.ศ.2536 ช่วงครึ่งปีแรกไม่ค่อยจะสดใสนัก โดยเฉพาะภาคธุรกิจส่งออก แต่ในช่วงครึ่งปีหลังสถานการณ์ด้านการส่งออกของไทยดีขึ้น ส่งผลให้มูลค่าการส่งออกโดยรวมขยายตัวสูงขึ้น ตรงข้ามกับการผลิตในภาคเกษตรที่ชะลอตัวต่อเนื่องจากปีก่อน อันเป็นผลมาจากปัญหาความแห้งแล้ง ส่วนด้านระบบการเงินมีการเปลี่ยนแปลง ทั้งในเรื่องของการแข่งขันที่รุนแรงอันเนื่องมาจากนโยบายการเงินเสรี การผ่อนคลายปรวิวรรตเงินตราต่างประเทศ การเริ่มประกอบธุรกรรมวิเทศธนกิจ (BIBFs) และการอนุญาตให้กิจการขนาดใหญ่สามารถหาแหล่งระดมทุนได้เองโดยไม่ต้องกู้ยืมผ่านธนาคารพาณิชย์ อย่างไรก็ตาม หากพิจารณาไปยังฐานะความมั่นคงทางการเงินของประเทศแล้ว ยังจัดว่าอยู่ในเกณฑ์ที่ดีมาก ทุนสำรองระหว่างประเทศ ณ วันสิ้นปี พ.ศ.2536 มีจำนวนสูงถึง 2.6 หมื่นล้านดอลลาร์สหรัฐ เทียบเท่าการนำเข้าได้นานถึง 7 เดือนเต็ม ส่วนเสถียรภาพของระบบเศรษฐกิจไทยในปี พ.ศ.2537 ก็ยังอยู่ในเกณฑ์ที่ดี อัตราเงินเฟ้อรวมยังทรงตัวในระดับต่ำใกล้เคียงกับปี พ.ศ. 2536³ ในส่วนของการจัดสรรงบประมาณแผ่นดิน ได้จัดสรรงบประมาณเพื่อการกระจายความเจริญไปสู่ภูมิภาคเพิ่มมากขึ้น ทั้งนี้โดยผ่านคณะกรรมการพัฒนาชนบท และกระจายความเจริญไปสู่ภูมิภาคตามโครงการหลัก 5 โครงการ คือ 1) โครงการพัฒนาชนบทภายใต้ 7 กระทรวงหลัก 2) โครงการพัฒนาจังหวัด 3) โครงการพัฒนาตำบล 4) กองทุนพัฒนาชนบท 5) แผนงานกระจายความเจริญไปสู่ภูมิภาค⁴

¹ วาสนา ดอนจันทร์ทอง. (2546). ภาพสะท้อนสังคมไทยในเรื่องสั้นจากนิยายสารเนชั่น สุดสัปดาห์ ช่วง พ.ศ. 2536-2544. หน้า 12

² เพ็ญจันทร์ มาประชา. (2541). การวิเคราะห์ภาพสะท้อนสังคมในนวนิยายของนิเวศน์กันไทย ราชบุรี. หน้า 9

³ ฝ่ายวิชาการ ธนาคารกสิกรไทย. (มปป). รายงานภาวะเศรษฐกิจ 2536. หน้า 1-2, 7-8

⁴ ชีระพล รัตนาลังการ , และวิภา ผดุงชีวิต. (2538). บทบาทนโยบายการเงินการคลังต่อการแก้ไขปัญหาความยากจนและการกระจายรายได้. ใน บทความวิชาการวิเคราะห์นโยบายเศรษฐกิจ ปี 2538. หน้า

ปี พ.ศ.2538 ด้านการเมือง ภายหลังที่ได้จัดให้มีการเลือกตั้ง เมื่อวันที่ 2 กรกฎาคม นายบรรหาร ศิลปอาชา หัวหน้าพรรคชาติไทย ได้รับรวบรวมพรรคการเมือง 7 พรรค เพื่อร่วมกัน จัดตั้งรัฐบาล ซึ่งต่อมาได้รับพระบรมราชโองการแต่งตั้งเป็นนายกรัฐมนตรี คนที่ 21 ของไทย¹ ในขณะที่ภาวะเศรษฐกิจของประเทศเริ่มชะลอตัวลงและประสบกับปัญหาหลายด้านแต่ความแข็งแกร่งของเศรษฐกิจโลกยังขยายตัวใกล้เคียงกัน แม้จะเกิดวิกฤตการณ์การเงิน และเหตุการณ์น้ำท่วมแทบทุกภูมิภาคในประเทศ ตั้งแต่ปลายเดือนกรกฎาคม – พฤศจิกายน ส่งผลให้ผลผลิตทางการเกษตร และธุรกิจบางส่วนเสียหาย² แต่สถานการณ์โดยรวมก็ยังถือว่าอยู่ในเกณฑ์ดี ถ้าไม่คำนึงถึงความเสี่ยงที่เกิดขึ้นจากการเชื่อมตลาดทุนและตลาดเงินภายใต้ระบบอัตราแลกเปลี่ยนคงที่ ก็ต้องนับว่า เศรษฐกิจไทยตั้งแต่ พ.ศ. 2533 - 2538 ได้มีโอกาสก้าวหน้าไปอย่างรวดเร็ว³ สอดคล้องกับช่วงแห่งความเจริญรุ่งเรืองทางเศรษฐกิจของประเทศในภูมิภาคเอเชีย หรือที่เรียกว่า “ความมหัศจรรย์แห่งเอเชีย” (Asia Miracie) ซึ่งโดยเฉลี่ยความเติบโตของการขยายตัวทางเศรษฐกิจในภูมิภาคอยู่ที่ร้อยละ 7.9 ทั้งนี้อาศัยพื้นฐานของการใช้กลไกตลาด และการเปิดเสรีทางการเงินมาช่วยเพิ่มประสิทธิภาพของการใช้ทรัพยากรเพื่อเพิ่มการลงทุนและส่งออก ตลอดจนข้อดกลงการค้าระหว่างประเทศที่มุ่งให้มีการค้าเสรีไม่มีการกีดกันทางด้านภาษีอากรและการบริหารการเงิน รวมไปถึงกระแสความคิดในเรื่องเศรษฐกิจไร้พรมแดน (Globalization) ประเทศต่างๆ ในภูมิภาค ตลอดจนประเทศไทยจึงได้เปิดเสรีทางการเงินมากขึ้นเป็นเหตุให้มีเงินทุนเคลื่อนย้ายจากต่างประเทศ จำนวนมากไหลเข้ามาสู่ภูมิภาคเอเชีย โดยเฉพาะในปี พ.ศ.2537-2538 มีจำนวนถึง 82.4 และ 104.3 พันล้านดอลลาร์สหรัฐ แต่ส่วนใหญ่เป็นเงินทุนระยะสั้นที่เข้าไปลงทุนในตลาดหุ้น ส่งผลให้ดัชนีตลาดหลักทรัพย์ของประเทศในแถบภูมิภาคนี้ปรับตัวสูงขึ้น ซึ่งส่วนหนึ่งเข้าไปสู่ภาคธุรกิจที่ไม่ก่อให้เกิดผลผลิตทำให้เกิดภาวะอุปทานล้นตลาด⁴ และพัฒนากลายเป็นสาเหตุหนึ่งของปัญหาวิกฤตเศรษฐกิจ “ฟองสบู่” ตามมา

นับตั้งแต่ปลายปี พ.ศ. 2538 เป็นต้นมา ความกังวลเกี่ยวกับภาวะเศรษฐกิจของไทยเริ่มเพิ่มมากขึ้น เพราะทุนสำรองระหว่างประเทศนั้นต้องนำไปใช้ในสองด้านคือ ใช้สำรองในสภาวะที่ประเทศไทยขาดดุลบัญชีเดินสะพัดปีละ 12,000 ล้านดอลลาร์สหรัฐ เพื่อให้เจ้าหน้าที่มั่นใจว่าทุนสำรอง ยังมีระดับสูงพอที่จะใช้หนี้ระยะสั้นได้อย่างเพียงพอ⁵ เหตุทั้งนี้ เพราะการเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจอย่างรวดเร็วในลักษณะก้าวกระโดดของหลายปีที่ผ่านมา บรรดานักลงทุนทั้งในประเทศ

¹ ณรงค์ สิ้นสวัสดิ์. (2539). การเมืองไทย : การวิเคราะห์เชิงจิตวิทยา. หน้า 222

² ชูศักดิ์ จรุงสวัสดิ์. (2543). ระบบเศรษฐกิจและพัฒนาการเศรษฐกิจไทย. หน้า 138-139

³ คณะกรรมการศึกษาและเสนอแนะมาตรการเพิ่มประสิทธิภาพการบริหารจัดการระบบการเงินของประเทศ (ศปร.). (2542). รายงาน ศปร. ฉบับสมบูรณ์. หน้า 16

⁴ ยอดตรง ทับทิวไม้. (2541). ความพิษของเศรษฐกิจไทย...ใครทำ?. หน้า 142

⁵ ศุภวุฒิ สายเชื้อ , และ ถนอมศรี ฟองอรุณรุ่ง. (2543). เศรษฐกิจไทยพลาดสู่วิกฤติ. หน้า 50

และต่างประเทศต่างเห็นโอกาสที่จะได้ผลตอบแทนสูงจากการลงทุน แต่เนื่องจากการลงทุนที่สูงเช่นนี้มักจะไม่สามารถระดมเงินออมมาจากภายในประเทศได้ นักลงทุนจึงต้องอาศัยเงินจากต่างประเทศเพื่อเสริมการออมในประเทศ¹ ประกอบกับในช่วงกลางปี พ.ศ. 2538 เมื่อรัฐบาลนายบรรหาร ศิลปอาชา เข้ามาบริหารประเทศ ค่าเงินดอลลาร์สหรัฐได้สูงขึ้นอย่างรวดเร็ว ทำให้ค่าเงินบาทที่กำหนดตายตัวกับดอลลาร์สหรัฐสูงขึ้นตามไปด้วย ส่งผลให้ความสามารถในการแข่งขันของประเทศไทยลดลง ในขณะที่มีการส่งเสริมให้กู้เงินจากต่างประเทศอย่างไม่มีขีดจำกัด ประมาณไตรมาสละกว่า 5 พันล้านดอลลาร์สหรัฐ และเป็นการกู้ระยะสั้นเกือบทั้งหมด ทั้งนี้อยู่บนมาตรการเปิดเสรีทางการเงิน แต่รักษาอัตราแลกเปลี่ยนคงที่ จึงทำให้มาตรการทางการเงินไร้ประสิทธิภาพในการชะลอเศรษฐกิจ² เงินที่กู้เข้ามาทำให้ราคาสินทรัพย์ต่างๆ รวมทั้งที่ดินและหุ้นสูงขึ้น ในปี พ.ศ.2538 การขาดดุลบัญชีเดินสะพัดของไทยได้ขยายตัวไปถึงจุดวิกฤต คือ ร้อยละ -8.2 ของ GDP³

ในที่สุดเศรษฐกิจของประเทศไทยก็ได้หยุดชะงักลงนับตั้งแต่ปี พ.ศ.2539 ตัวเลขการส่งออกจากที่เคยเติบโต เฉลี่ยร้อยละ 20 ต่อปี ลดลงไปอยู่ที่ ร้อยละ 0 และเริ่มเกิดปัญหาหนี้ที่ไม่ก่อให้เกิดรายได้ NPL (Non Performing Loan) ซึ่งสืบเนื่องจากการลงทุนที่มากเกินไปในธุรกิจบ้านและที่ดิน ทั้งนี้ปัญหาที่เกิดขึ้นอาจเป็นผลโดยตรงจากการรับพันธะข้อ 8 ของ IMF ในปี พ.ศ. 2535 ว่าด้วยเรื่องเปิดเสรีทางการเงิน ในขณะที่ยังกำหนดอัตราแลกเปลี่ยนแบบระบบตะกร้าเงิน ซึ่งผูกค่าเงินบาทไว้กับเงินดอลลาร์สหรัฐ ในสัดส่วนที่สูงมาก⁴ นอกจากนี้การดำเนินนโยบายการเงินอย่างเข้มงวดที่ต่อเนื่องจากปี พ.ศ.2538 เพื่อรักษาเสถียรภาพทางเศรษฐกิจ โดยเฉพาะการชะลออัตราเงินเฟ้อและการขาดดุลบัญชีเดินสะพัด ได้ส่งผลให้การอุปโภคบริโภคโดยรวมลดลง อย่างไรก็ดี แม้เศรษฐกิจไทยจะชะลอตัวในด้านการส่งออก การลงทุนภาคเอกชน การใช้จ่ายภายในประเทศ การผลิตภาคอุตสาหกรรม รวมถึงการขาดดุลบัญชีเดินสะพัดสูงก็ตาม แต่ภาคการเกษตรส่วนใหญ่ยังขยายตัวในเกณฑ์ดี ประกอบกับการที่รัฐก็เร่งขยายการลงทุนในโครงสร้างพื้นฐานต่างๆ ดังนั้นเศรษฐกิจไทย ในปี พ.ศ.2539 จึงยังเติบโตร้อยละ 5.9⁵

กล่าวโดยสรุป เศรษฐกิจไทยในช่วง พ.ศ.2531-2539 เป็นช่วงที่มีการเจริญเติบโตอย่างรวดเร็วเหมือนฟองสบู่ แต่ไม่มีความจริงยั่งยืน เพราะเป็นการเจริญเติบโตโดยอาศัยทุน และการกู้

¹ คณะกรรมการศึกษาและเสนอแนะมาตรการเพิ่มประสิทธิภาพการบริหารจัดการระบบการเงินของประเทศ (ศปร.). (2542). รายงาน ศปร. ฉบับสมบูรณ์. หน้า 16

² ศุภวุฒิ สายเชื้อ , และ ถนอมศรี ฟ่องอรุณรุ่ง. (2543). เล่มเดิม. หน้า 50-51

³ สุรศักดิ์ นานานุกุล. (2542). ฟองสบู่แตก ยึดทรัพย์สิน ขายชาติ ขายแผ่นดิน. หน้า 34-35

⁴ นันทวัฒน์ บรมานันท์. (2543). กฎหมายเศรษฐกิจในยุควิกฤติเศรษฐกิจ. ใน แนวทางแก้ไข ปัญหาเศรษฐกิจ-การเมืองไทย. หน้า 67

⁵ ชูศักดิ์ จรูญสวัสดิ์. (2543). ระบบเศรษฐกิจและพัฒนาการเศรษฐกิจไทย. หน้า 141-142

ยืมเงินจากต่างชาติเพื่อลงทุนในสาขาธุรกิจ การบริโภคที่ฟุ่มเฟือย และการเก็งกำไร เช่น อสังหาริมทรัพย์ ตลาดหุ้น การซื้อรถยนต์ส่วนตัว และเครื่องใช้ไฟฟ้า รวมไปถึงการเดินทางไปท่องเที่ยวต่างประเทศ¹ ดังนั้น จึงอาจกล่าวได้ว่า ตลอดระยะเวลาในหลายรัฐบาลที่ผ่านมามีการดำเนินนโยบายด้านเศรษฐกิจของประเทศเปรียบเสมือนการสะสมฟองสบู่ที่พร้อมจะแตกทำลายได้ตลอดเวลาจนกระทั่งปรากฏให้เห็นชัดเจนในสมัยรัฐบาลที่ พล.อ.ชวลิต ยงใจยุทธ เป็นนายกรัฐมนตรี

เมื่อสถานการณ์ทางเศรษฐกิจเลวร้ายลง ประกอบกับมีวิกฤตทางการเมือง นายบรรหาร ศิลปอาชา จึงประกาศยุบสภาและจัดให้มีการเลือกตั้งใหม่ ในวันที่ 17 พฤศจิกายน พ.ศ.2539 พรรคความหวังใหม่ชนะการเลือกตั้งได้เป็นแกนนำจัดตั้งรัฐบาล และ พล.อ.ชวลิต ยงใจยุทธ เป็นนายกรัฐมนตรีบริหารประเทศ แต่ก็ยังไม่สามารถเรียกความมั่นใจจากนักลงทุนกลับมาได้ในทางตรงกันข้ามสถานการณ์กลับยิ่งรุนแรงมากขึ้น² ในปี พ.ศ.2540 ซึ่งเป็นปีแรกของแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 8 วิกฤตการณ์ทางการเงิน การคลัง และเศรษฐกิจส่วนรวมได้ส่งผลกระทบต่อความมั่นคงทางเศรษฐกิจของประเทศและชีวิตความเป็นอยู่ของประชาชนมากขึ้น

จากข้อมูลทางด้านเศรษฐกิจที่ไม่ค่อยดี ก่อให้เกิดกระแสการเก็งกำไรจากค่าเงินบาทอย่างต่อเนื่องตั้งแต่ต้นปีและรุนแรงขึ้นในเดือนพฤษภาคม ซึ่งรัฐบาลต้องนำเงินทุนสำรองระหว่างประเทศไปป้องกันค่าเงินบาท ทำให้สูญเสียเงินเป็นจำนวนมาก³ ประกอบกับการขาดดุลบัญชีเดินสะพัดเพิ่มสูงขึ้น มีการกู้ยืมเงินต่างประเทศจำนวนกว่า 9 หมื่นล้านดอลลาร์สหรัฐ เป็นหนี้ภาคเอกชนประมาณ 7.2 หมื่นล้านดอลลาร์สหรัฐ เป็นหนี้ของรัฐบาลและรัฐวิสาหกิจ 16.8 ล้านดอลลาร์สหรัฐ ซึ่งต่อมาได้มีการปิดกิจการของบริษัทเงินทุนหลักทรัพย์ 58 บริษัท จนในวันที่ 2 กรกฎาคม พ.ศ. 2540 รัฐบาลจึงประกาศปล่อยให้ค่าเงินบาทลอยตัว ยังผลให้ค่าเงินบาทลดต่ำลงเรื่อยๆ จากดอลลาร์สหรัฐ ละ 25 บาท เป็น 50 บาท⁴ สำหรับการดำเนินการแก้ปัญหาหนี้ รัฐบาลไทยได้ปฏิบัติตามคำแนะนำของกองทุนการเงินระหว่างประเทศ (IMF) ด้วยการเพิ่มภาษีมูลค่าเพิ่ม ดัดงบประมาณ ปิดกิจการบริษัทเงินทุน เป็นผลให้ธุรกิจอื่นเล็กกิจการ คนตกงาน เงินเดือนถูกปรับลดกำลังซื้อของประชาชนลดลง ขณะที่สินค้ามีราคาสูงขึ้น ทำให้กิจกรรมทางเศรษฐกิจทั้งระบบตกต่ำ ประชาชนทั่วประเทศได้รับความเดือดร้อนอย่างกว้างขวาง⁵

¹ วิทยากร เชียงกุล. (2545). เศรษฐกิจไทย เศรษฐกิจโลก. หน้า 59

² ชูศักดิ์ จรูญสวัสดิ์. (2543). ระบบเศรษฐกิจและพัฒนาการเศรษฐกิจไทย. หน้า 142

³ แหล่งเดิม. หน้า 142

⁴ สมพร เทพสิทธิ. (2541). ภาวะวิกฤตของสังคมไทยในปัจจุบัน. หน้า 3

⁵ วิทยากร เชียงกุล. (2545). เล่มเดิม หน้า 60

การเข้ามาของ IMF ระยะแรกแทบไม่มีปฏิกิริยาต่อต้าน แต่ผลจากวิกฤตการณ์ที่รุนแรง ประกอบกับการขาดความเชื่อมั่นในการบริหารของรัฐบาล พล.อ.ชวลิต ยงใจยุทธ¹ ซึ่งแม้จะใช้ความพยายามอย่างเต็มที่ในการแก้ปัญหาเศรษฐกิจก็ตาม แต่รัฐบาลก็ไม่สามารถฝ่าฟันมรสุมเศรษฐกิจ และกระแสการต่อต้านอย่างต่อเนื่องได้ ในที่สุด พล.อ.ชวลิต ยงใจยุทธ จึงได้ประกาศลาออกจากตำแหน่งนายกรัฐมนตรี เมื่อวันที่ 6 พฤศจิกายน พ.ศ.2540 นำไปสู่การจัดตั้งรัฐบาลของนายชวน หลีกภัย หัวหน้าพรรคประชาธิปัตย์ ที่สามารถดึงพรรคกิจสังคม พรรคเสรีธรรม และ 12 ส.ส. กลุ่มงูเห่าของพรรคประชากรไทยมารวมกันจัดตั้งรัฐบาลได้สำเร็จ²

คณะรัฐบาลของนายชวน หลีกภัยเริ่มปฏิบัติหน้าที่เมื่อวันที่ 14 พฤศจิกายน พ.ศ. 2540 โดยยึดถือการรักษาเสถียรภาพทางเศรษฐกิจ เป็นเป้าหมายหลักของการดำเนินนโยบายเศรษฐกิจมหภาค ตลอดจนเพียรพยายามรักษาเสถียรภาพของอัตราแลกเปลี่ยนและปฏิบัติตามเงื่อนไขที่ผูกติดมากับเงินกู้ฉุกเฉินของกองทุนการเงินระหว่างประเทศอย่างเคร่งครัด นอกจากนี้ รัฐบาลยังได้แก้ปัญหาการไหลออกของเงินทุนภาคเอกชนด้วยการกีดกันต่างประเทศของภาครัฐบาลนอกเหนือจากการกู้ฉุกเฉินเพื่อเสริมสร้างฐานะของทุนสำรองระหว่างประเทศ ซึ่งทำให้โครงสร้างหนี้ต่างประเทศเปลี่ยนแปลงไปในสัดส่วนที่รัฐบาลมีหนี้มากขึ้น แต่เอกชนมีหนี้ลดลง³ สำหรับกลยุทธ์การบริหารงบประมาณในช่วงปลายปี พ.ศ.2540 รัฐบาลได้ใช้งบประมาณเกินดุลคือ ลดงบประมาณเพื่อชะลอการใช้จ่ายในขณะที่รายรับลดลง ดังนั้น เมื่อสิ้นปีดุลบัญชีเดินสะพัดจึงแสดงฐานะดีขึ้น แต่ตลอดระยะเวลาหนึ่งปีที่เข้ารับงาน รัฐบาลมิได้ตั้งใจจะตั้งงบประมาณขาดดุล เพื่อกระตุ้นเศรษฐกิจ และรัฐบาลยังได้ละเลยกระบวนการเบิกจ่ายงบประมาณ ซึ่งล่าช้าติดขัดไปหมดทั้งระบบ แต่ในขณะเดียวกันรัฐบาลกลับหันไปส่งเสริมการขาดดุลด้านรัฐวิสาหกิจ ซึ่งมีสัดส่วนการนำเข้าสูง ไม่มีผลต่อการกระตุ้นเศรษฐกิจ เช่น การผลักดันโครงการ SDH Fiber Optic ขององค์การโทรศัพท์ โครงการละกว่าสองหมื่นล้านบาท ซึ่งส่งผลกดดันเงินทุนสำรองระหว่างประเทศด้วย⁴

นอกจากนี้ รัฐบาลของนายชวน หลีกภัย ยังได้พยายามแก้ไขปัญหาด้านเศรษฐกิจด้วยการจัดทำกฎหมายในรูปของ “พระราชกำหนด” ออกมาจำนวนหนึ่ง เช่น พระราชกำหนดให้อำนาจกระทรวงการคลังกู้เงินจากต่างประเทศเพื่อฟื้นฟูเศรษฐกิจ ซึ่งลงประกาศในราชกิจจานุเบกษา เมื่อวันที่ 7 พฤษภาคม พ.ศ.2541 พระราชกำหนดให้อำนาจกระทรวงการคลังกู้เงินเพื่อเสริมสร้างความมั่นคงของระบบสถาบันการเงิน พ.ศ.2541 ประกาศในราชกิจจานุเบกษา เมื่อวันที่ 23 สิงหาคม พ.ศ. 2541 พระราชกำหนดแก้ไขเพิ่มเติมพระราชบัญญัติการธนาคารพาณิชย์ พ.ศ.2505 (ฉบับที่ 4) พ.ศ. 2541 ประกาศในราชกิจจานุเบกษา เมื่อวันที่ 23 สิงหาคม พ.ศ.2541 พระราชกำหนดแก้ไข

¹ ชูศักดิ์ จรูญสวัสดิ์. (2543). ระบบเศรษฐกิจและพัฒนาการเศรษฐกิจไทย. หน้า 146

² ชูศักดิ์ นานานุกูล. (2545). ฟองสบู่แตก ยึดทรัพย์สิน ขยายชาติ ขยายแผ่นดิน. หน้า 44-45

³ รังสรรค์ ธนะพรพันธุ์. (2545). เศรษฐกิจไทยหลังวิกฤตการณ์ ปี 2540. หน้า 156

⁴ ชูศักดิ์ นานานุกูล. (2542). เล่มเติม. หน้า 50

เพิ่มเติม พระราชบัญญัติการประกอบธุรกิจเงินทุน ธุรกิจหลักทรัพย์และธุรกิจเครดิตฟองซิเอร์ พ.ศ.2522 (ฉบับที่5) พ.ศ. 2541 ประกาศในราชกิจจานุเบกษา เมื่อวันที่ 23 สิงหาคม พ.ศ.2541และ พระราชกำหนดบริษัทบริหารสินทรัพย์ พ.ศ.2541 ประกาศในราชกิจจานุเบกษา เมื่อวันที่ 23 สิงหาคม พ.ศ.2541 เป็นต้น โดยเฉพาะ พ.ศ.2542 นับเป็นปีที่สำคัญอีกปี สำหรับการออกกฎหมายเศรษฐกิจ กล่าวกันว่ากฎหมายเหล่านี้มีที่มาจากข้อตกลงระหว่างรัฐบาลไทยกับกองทุนการเงินระหว่างประเทศ (IMF) ซึ่งเนื้อหาของกฎหมาย ส่วนใหญ่เกี่ยวข้องกับการเปิดโอกาสให้ชาวต่างชาติเข้ามาประกอบ ธุรกิจในประเทศไทย แต่เนื่องจากกฎหมายต่าง ๆ เหล่านี้เกิดขึ้นด้วยเหตุแห่งความจำเป็นเฉพาะ หน้าที่จะแก้ไขปัญหามาอย่างจริงจังเป็นไปด้วยความรีบเร่ง ขาดการศึกษาวิจัยอย่างเป็นระบบ อีกทั้ง กฎหมายบางฉบับ มีเนื้อหาที่อาจทำให้เข้าใจได้ว่า จัดทำขึ้นเพื่อประโยชน์ของคนบางกลุ่มหรือเพื่อ ประโยชน์ของต่างชาติ ดังนั้น การแก้ไขปัญหาด้านเศรษฐกิจด้วยการจัดทำกฎหมายในลักษณะ ดังกล่าว จึงไม่สามารถบรรลุ ถึงวัตถุประสงค์สูงสุดในการแก้ไขปัญหาเศรษฐกิจของประเทศได้¹

ณ ต้นปี พ.ศ. 2542 ภาครัฐมีหนี้ต่างประเทศสูงถึง ร้อยละ 29 ของ GDP ประกอบกับ เมื่อรวมหนี้ภายในประเทศแล้ว รัฐบาลมีหนี้สินรวมร้อยละ 45 ของ GDP ซึ่งเริ่มจะเข้าขีดอันตราย อีกทั้งอัตราการขยายตัวของเศรษฐกิจหดตัวอย่างรุนแรงที่ร้อยละ -9.4 ทำให้ในปี พ.ศ.2542 คน ไทยได้ถอยไปเป็นประเทศยากจนอีกครั้ง เพราะมีรายได้ต่อคนต่อปีต่ำกว่า 2,000 ดอลลาร์สหรัฐ² ซึ่งเมื่อพิจารณารายงานของสำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ (สภาพัฒน์) เมื่อวันที่ 20 เมษายน พ.ศ. 2541 สรุปว่ามีประชากรไทยที่อยู่ในข่ายความยากจน เพียง 6.84 ล้านคน คิดเป็นร้อยละ 11.4 ของจำนวนประชากรทั่วประเทศกว่า 60 ล้านคน ทั้งนี้ สภาพัฒน์ฯ มิได้ให้ตัวเลขของช่องว่างทางรายได้ไว้ แต่ในรายงานขององค์การแรงงานระหว่าง ประเทศ เมื่อปี พ.ศ. 2540 ระบุว่าช่องว่างทางรายได้ของประเทศอยู่ในระดับอันตรายเพราะ ภาคเกษตรกรรมที่มีประชากรถึงร้อยละ 51 ของประเทศ มีรายได้เพียงร้อยละ 10 ของรายได้ ประชาชาติ³ อย่างไรก็ตาม หากพิจารณาโครงสร้างการกระจายทรัพย์สินและรายได้ที่ไม่เป็นธรรม สูง ในปี พ.ศ. 2542 คนไทยร้อยละ 20 ที่รวยที่สุดมีรายได้เป็น ร้อยละ 58.5 ของคนทั้งประเทศ ขณะที่คนส่วนใหญ่ราวร้อยละ 80 ของประเทศ ยากจน มีการศึกษาแค่ชั้นประถมเป็นเกษตรกรราย ย่อยและแรงงานไร้ฝีมือประสิทธิภาพต่ำ ดังนั้น การที่คนไทยร้อยละ 80 หรือ 48 ล้านคน มีรายได้ น้อย ไม่มีอำนาจซื้อสินค้าและบริการต่างๆ มากพอ ทำให้เศรษฐกิจ ภายในประเทศไม่มีพื้นฐานที่ เข้มแข็ง ตลาดภายในประเทศเล็กลงเพราะคนมีรายได้ต่ำ เมื่อเกิดวิกฤต ทำให้ธุรกิจเลิกหรือลดการผลิต คนตกงาน รายได้น้อย ของแพง อำนาจซื้อลดลง จึงเป็นการซ้ำเติมให้เศรษฐกิจตกต่ำมากยิ่งขึ้น⁴

¹ นันทวัฒน์ บรมานันท์. (2543). กฎหมายเศรษฐกิจในยุควิกฤติเศรษฐกิจ. ใน แนวทางแก้ไข ปัญหาเศรษฐกิจ-การเมืองไทย. หน้า 69-72

² สุรศักดิ์ นานานุกุล. (2542). ฟองสบู่แตก ยืดทรัพย์สิน ขายชาติ ขายแผ่นดิน. หน้า 55-56

³ วิภาพันธ์ ก่อเกียรติขจร , บรรณาธิการ. (2542). สรุปสถานการณ์สังคมไทย 2541. หน้า 144

⁴ วิทยากร เชียงกุล. (2545). เศรษฐกิจไทย เศรษฐกิจโลก 63 - 64

ถึงกระนั้น เมื่อเทียบภาวะวิกฤติเศรษฐกิจในช่วง 2 ปีก่อน พ.ศ.2542 เศรษฐกิจในปี พ.ศ.2542 ก็ปรับตัวดีขึ้นเกือบทุกสาขา ในช่วงไตรมาสที่ 2 ของปี อุปสงค์ภายในประเทศได้ขยายตัวร้อยละ 8.5 ด้านการค้าระหว่างประเทศ มูลค่าการส่งออกขยายตัวร้อยละ 7.0 แต่เนื่องจากมีการนำเข้าสูงจึงทำให้ดุลการค้าแม้จะเกินดุลแต่ก็ยังต่ำกว่าในปี พ.ศ.2541 ที่เกินดุล 12.2 พันล้านดอลลาร์สหรัฐ นับเป็นปัจจัยถ่วงต่อการขยายตัวทางเศรษฐกิจ ในด้านอัตราเงินเฟ้ออยู่ในระดับต่ำ คือ ร้อยละ 0.3 ต่อปี แม้ราคาน้ำมันในตลาดโลกจะสูงขึ้นในช่วงครึ่งหลังของปีก็ตาม แต่เนื่องจากอัตราการแลกเปลี่ยนที่เสถียรภาพ ราคาสินค้าโภคภัณฑ์ในตลาดโลกลดลง และอุปสงค์ในประเทศเริ่มฟื้นตัวจึงไม่กดดันระดับราคาทั้งยังมีผลต่อการปรับโครงสร้างหนี้ด้วย¹

ปี พ.ศ.2543 วิกฤติเศรษฐกิจยังคงมีอยู่อย่างต่อเนื่อง แม้รัฐบาลจะได้วางมาตรการเพื่อแก้ไขปัญหาต่างๆ อย่างเต็มความสามารถแล้วก็ตาม แต่เนื่องจากสถานการณ์ความถดถอยของเศรษฐกิจโลกที่มีอิทธิพลต่อประเทศไทย รวมไปถึงทิศทางการดำเนินนโยบายเศรษฐกิจมหภาคที่ไม่ชัดเจนของรัฐบาล จึงมีส่วนสำคัญในการทำลายความน่าเชื่อถือและกระแสดความนิยมรัฐบาลที่ลดลงตามลำดับ อย่างไรก็ตาม เศรษฐกิจไทยในไตรมาสที่ 2 ของปี พ.ศ.2543 เมื่อพิจารณาจากผลิตภัณฑ์มวลรวมภายในประเทศ ขยายตัวร้อยละ 6.6 เมื่อเทียบกับไตรมาสเดียวกันของปี พ.ศ. 2542 และเมื่อหักรายได้สุทธิจากปัจจัยการผลิตระหว่างประเทศแล้ว พบว่า ผลิตภัณฑ์มวลรวมประชาชาติขยายตัวได้ร้อยละ 8.0 แต่เนื่องจากภาวะการใช้จ่ายของครัวเรือนที่ชะลอลง และปริมาณการผลิตสินค้าเกษตรที่มีมาก จึงส่งผลให้มีการสะสมสินค้าคงคลังเพิ่มขึ้นด้วย² กล่าวในภาพรวมเศรษฐกิจไทยปี พ.ศ.2543 การฟื้นตัวเป็นไปอย่างเปราะบาง และอาศัยการใช้จ่ายจากรัฐบาลเป็นหลัก ขณะที่การส่งออกดีขึ้นเกือบร้อยละ 25 โดยครึ่งปีแรกเป็นการส่งออกในสินค้าอุตสาหกรรมบางสาขา ส่วนสินค้าเกษตรกรรมยังคงมีปัญหาการขาดดุลอยู่ในระดับต่ำ ด้านการลงทุนและการใช้จ่ายของภาคเอกชนแม้จะมีทิศทางดีขึ้นกว่าปีก่อน แต่ระดับความเชื่อมั่นของนักลงทุนและผู้บริโภคยังไม่แน่นอน สำหรับรายได้ของประชาชนโดยส่วนใหญ่ก็ยังไม่เพิ่มขึ้น ประกอบกับภาคการเงินซึ่งเป็นภาคที่มีปัญหามาโดยตลอด ยังไม่ถือว่า อยู่ในภาวะปกติ นอกจากนี้ยังมีปัจจัยภายนอกประเทศ เช่น การชะลอตัวทางเศรษฐกิจของกลุ่มสำคัญ ราคาน้ำมันสูง ค่าเงินในภูมิภาคอ่อนตัวลงในภาวะที่เศรษฐกิจเพิ่มเริ่มฟื้นตัวเพียงเล็กน้อย ความเสี่ยงจากภายนอกเหล่านี้ เป็นปัจจัยที่กดดันให้ประเทศต้องระวังในการใช้นโยบายมากยิ่งขึ้น³

¹ ชูศักดิ์ จรูญสวัสดิ์. (2543). ระบบเศรษฐกิจและพัฒนาการเศรษฐกิจไทย. หน้า 153-154

² สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ. (2543, 13 พฤศจิกายน) ประมาณการภาวะเศรษฐกิจปี 2543. มติชนสุดสัปดาห์. 21 (1056) : 6

³ ธนวรรณ พลพิชัย. (2543, 13 พฤศจิกายน). 3 ปีหลังวิกฤต : เศรษฐกิจไทยได้เวลาฟื้นหรือยัง (2). มติชนสุดสัปดาห์. 21 (1056) : 21

ตลอดระยะเวลา 3 ปีของรัฐบาลชวน หลีกภัย ได้ถูกวิพากษ์วิจารณ์อย่างหนักหน่วงว่าไม่สามารถแก้ไขปัญหาบ้านเมืองได้ เศรษฐกิจไม่ฟื้นตัว ปัญหาคนยากจนไม่ได้รับการแก้ไข ทั้งยังทำร้ายคนจนให้ได้รับบาดเจ็บและตกเป็นจำเลยต้องขึ้นศาล การทุจริตคอร์รัปชันในวงราชการและวงการเมืองปรากฏอยู่ทั่วไป¹ ท้ายที่สุด นายชวน หลีกภัย จึงนำความกราบบังคมทูลฯ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวฯ ขอให้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ตราพระราชกฤษฎีกายุบสภาผู้แทนราษฎร ในวันที่ 9 พฤศจิกายน พ.ศ. 2543 และจัดให้มีการเลือกตั้งสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรใหม่ ในวันที่ 6 มกราคม พ.ศ. 2544² ยังผลให้ พ.ต.ท.ทักษิณ ชินวัตร หัวหน้าพรรคไทยรักไทยอดีตนักธุรกิจที่ประสบความสำเร็จได้มีโอกาสจัดตั้งรัฐบาลและดำรงตำแหน่งนายกรัฐมนตรี โดยเริ่มใช้นโยบายแก้ปัญหาสังคมและความยากจนเชิงบูรณาการ ตลอดจนการกระตุ้นเศรษฐกิจระดับรากหญ้าในปีต่อๆ มา

กล่าวโดยสรุป กว่าสี่สิบทศวรรษที่ผ่านมา นับตั้งแต่ พ.ศ. 2500 ประเทศไทยได้รับการกล่าวถึงไปทั่วโลก ในฐานะประเทศที่เคยประสบความสำเร็จในการพัฒนาเศรษฐกิจ องค์การระหว่างประเทศหลายแห่งต่างยกตัวอย่าง “ความสำเร็จของประเทศไทย” หรือที่เรียกว่า “The Success of Thailand” ในการพร่ำสอนถึงแนวทางพัฒนาต่างๆ แต่ประเทศไทยก็มีปัญหาจากผลพวงแห่งการพัฒนานั้นตามมา เช่น ปัญหาความยากจนที่มีมาตรฐานการดำรงชีวิตต่ำกว่าเกณฑ์เส้นแบ่งความยากจน ซึ่งมีได้วัดจากเงินเพียงอย่างเดียวแต่วัดจากปริมาณ และคุณภาพของอาหาร เครื่องนุ่งห่ม การมีที่อยู่อาศัยถาวร ความสามารถเข้าถึงบริการทางการแพทย์ที่มีคุณภาพและเพียงพอ ตลอดจนการมีชีวิตทางด้านวัฒนธรรมและสันทนาการที่จะทำให้ภูมิใจในความเป็นมนุษย์ รวมไปถึงปัญหาการกระจายรายได้ที่เป็นธรรมระหว่างกลุ่มในระดับต่างๆ ซึ่งมีความแตกต่างกันมาก³ ทั้งนี้อาจเป็นเพราะการพัฒนาเศรษฐกิจในอดีตเน้นภาคธุรกิจมากกว่าภาคประชาชน เน้นภาคเมืองมากกว่าภาคชนบท และเน้นภาคอุตสาหกรรมมากกว่าเกษตรกรรมมาโดยตลอด จนในแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 8 (2540-2544) จึงได้เริ่มปรับเปลี่ยนทิศทางการพัฒนาประเทศโดยเน้น “คน” เป็นจุดมุ่งหมายหลักของการพัฒนาและให้การพัฒนาเศรษฐกิจเป็นเพียงเครื่องมือในการพัฒนาคนเท่านั้น

จากที่กล่าวมาทั้งหมด แสดงให้เห็นว่าการที่จะศึกษากระบวนการทศวรรษความยากจน โดยผ่านภาพสะท้อนที่ปรากฏในเรื่องสั้นไทยร่วมสมัยนั้น ผู้วิจัยจำเป็นต้องเข้าใจสภาพของเรื่องสั้นไทยร่วมสมัย ความสัมพันธ์ระหว่างวรรณกรรมกับสังคม แนวคิดและทฤษฎีทางสังคมศาสตร์ที่กล่าวถึงความยากจน ตลอดจนสภาพสังคม เศรษฐกิจและการเมือง ในช่วง พ.ศ. 2501 - 2545 ดังที่ได้กล่าวไว้แล้ว จึงจะสามารถทำให้วิเคราะห์กระบวนการทศวรรษความยากจน ภาพสะท้อนที่ปรากฏในเรื่องสั้นไทยร่วมสมัยได้ชัดเจนยิ่งขึ้น

¹ บุญเลิศ ช้างใหญ่. (2543, 20 พฤศจิกายน). มติชนสุดสัปดาห์. 21 (1057) : 13

² พระราชกฤษฎีกายุบสภา. (2543, 13 พฤศจิกายน) มติชนสุดสัปดาห์. 21 (1056) : 8

³ สมชัย ฤชุพันธุ์. (2542). IMF เป็นใคร มาจากไหน. หน้า 101-102

บทที่ 3

ลักษณะและสาเหตุความยากจน

3.1 ลักษณะความยากจน

ในช่วงหลังปี พ.ศ.2500 เป็นต้นมา นโยบายการพัฒนาประเทศไทยของรัฐบาลหลายยุคหลายสมัยส่วนใหญ่มุ่งเน้นการพัฒนาระบบโครงสร้างพื้นฐาน สาธารณูปโภค สาธารณูปการ ตลอดจนการขยายตัวทางด้านธุรกิจอุตสาหกรรมและธุรกิจบริการตามแบบระบบเศรษฐกิจทุนนิยม แม้ว่าขอบเขตและความเข้มข้นของการเปลี่ยนแปลงในแต่ละพื้นที่จะแตกต่างกันไป แต่การเปลี่ยนแปลงเหล่านี้ก็ได้ส่งผลกระทบต่อวิถีชีวิตและมาตรฐานความเป็นอยู่ของประชาชน ทั้งในระดับสังคมวงกว้างและปัจเจกบุคคลอย่างทั่วถึง

อย่างไรก็ตาม ภายใต้บริบทการพัฒนาประเทศดังกล่าว ประกอบกับโครงสร้างความสัมพันธ์เชิงอำนาจที่ไม่เท่าเทียมกัน ตลอดจนการบังคับใช้กฎหมายอย่างลำเอียงและเลือกปฏิบัติส่งผลให้การกระจายรายได้และสวัสดิการต่างๆ ทางสังคมเป็นไปอย่างเหลื่อมล้ำ เกิดช่องว่างระหว่างชนชั้น “คนรวย รวยมากขึ้น แต่คนจนกลับจนดึกดำน” จากการเก็บรวบรวมข้อมูลของคณะผู้วิจัย เรื่อง การพัฒนาระบบสวัสดิการสำหรับคนจนและคนด้อยโอกาสในสังคมไทย ทำให้ทราบว่ามีคนจนหลากหลายประเภทต้องดิ้นรนดำรงชีพในลักษณะแตกต่างกัน บางกลุ่มมีความยากจนรอบด้าน คือ ขาดรายได้ ขาดปัจจัยการผลิต ขาดอำนาจต่อรอง ถูกเบียดขับและเหยียดหยามจากสังคม ตลอดจนมีการศึกษาดำต่ำ เช่น เด็กๆ ที่ขาดพ่อแม่ไร้ผู้อุปถัมภ์ หญิงหม้ายที่ไร้ที่ทำกินทั้งยังต้องเลี้ยงดูบุตรหลายคน และคนชราที่ถูกทอดทิ้งให้เผชิญกับชะตากรรมตามลำพัง¹

อาจกล่าวได้ว่า คนจนและคนด้อยโอกาสในสังคมไทย มีวิถีชีวิตการดำรงอยู่ในหลายลักษณะ อะไรคือ “ตัวชี้วัด” หรือ “อาการ” ของคนจนเหล่านี้ หากพิจารณาภาพรวมคนส่วนใหญ่มักให้ความสำคัญไปที่ภาวะความขาดแคลนทรัพยากรและวัตถุดิบปัจจัยในการดำรงชีวิต เช่น ที่อยู่อาศัย อาหาร เครื่องนุ่งห่ม ยารักษาโรค และเงินทอง เป็นต้น บ้างก็อาจมองเลยไปถึงภาวะความขาดแคลนและด้อยโอกาสในการเข้าถึงทรัพยากร ตลอดจนการบริการทางสังคม เช่น การถือครองที่ดิน การศึกษา และการรักษาพยาบาล เป็นต้น

¹ ณรงค์ เพ็ชรประเสริฐ. (2546). บทสังเคราะห์ภาพรวมการพัฒนาระบบสวัสดิการสำหรับคนจนและคนด้อยโอกาสในสังคมไทย. หน้า 1

สำหรับงานวิจัยนี้ ถึงแม้จะเป็นการศึกษาความยากจนจากข้อมูลขั้นทุติยภูมิ โดยมองจากภาพสะท้อนที่ปรากฏในเรื่องสั้นไทยร่วมสมัยตามขอบเขตของการวิจัยที่กำหนด ผู้วิจัยยังได้พยายามนำข้อมูลทางสถิติ และบันทึกปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นจริงในสังคมมาประกอบการวิเคราะห์และพิจารณา เพื่อให้เห็นกระบวนการทัศนความยากจนในบริบทสังคมไทยได้อย่างชัดเจนมากยิ่งขึ้น

การศึกษาลักษณะความยากจนโดยพิจารณาจากภาพสะท้อนที่ปรากฏในเรื่องสั้นไทยร่วมสมัยครั้งนี้ ได้แบ่งการวิเคราะห์ออกเป็นสี่ลักษณะคือ จนทรัพย์สิน จนโอกาส จนอำนาจ และจนศักดิ์ศรี ดังผลที่ปรากฏเป็นดังนี้

3.1.1 จนทรัพย์สิน หมายถึง ภาวะขาดแคลนรายได้และวัตถุปัจจัยที่มีความจำเป็นต่อการดำรงชีวิต เช่น ที่อยู่อาศัย อาหาร เครื่องนุ่งห่ม และยารักษาโรค จากนิยามและความหมายดังกล่าวแสดงให้เห็นถึงภาวะความขาดแคลนปัจจัยสี่ ซึ่งถือได้ว่าเป็นสิ่งจำเป็นพื้นฐานของชีวิต (basic needs) โดยนักเขียนได้หยิบยกมาสะท้อนไว้ในเรื่องสั้น ดังพอจะกล่าวถึงได้ต่อไปนี้

3.1.1.1 รายได้ อาจกล่าวได้ว่า เรื่องสั้นที่สะท้อนภาพความยากจนในเชิงทรัพย์สิน นักเขียนมักบรรยายให้เห็นสภาพวิถีชีวิตของผู้ยากไร้ที่ตกอยู่ในภาวะหาเช้ากินค่ำ รายรับไม่สมดุลกับรายจ่าย ส่วนใหญ่เงินที่หามาได้ก็ใช้เลี้ยงตนเองและครอบครัวไปวันหนึ่งๆ ยากที่จะเหลือเก็บออมสำหรับสร้างอนาคต ดังตัวอย่างเรื่อง ผู้ให้กำเนิด ตัวละครหญิงหม้ายต้องดิ้นรนเลี้ยงดูบุตรที่อยู่ในวัยศึกษาเล่าเรียนถึงสี่คน แม้นางจะพยายามทำงานทุกอย่างโดยไม่เห็นแก่ความเหน็ดเหนื่อยทั้งทำนา หาปลาขาย และรับจ้างเย็บผ้า แต่รายได้ก็ยังไม่เพียงพอต่อการเลี้ยงดูครอบครัว ดังจดหมายที่นางมีไปถึงบุตรชายคนโตที่กำลังศึกษาอยู่ในมหาวิทยาลัยว่า "...ด้วยเหตุนี้เงินที่ลูกขอไปเก็บร้อยแม่จึงส่งมาให้สองร้อยก่อนที่จะเหลือแม่จะส่งไปให้ที่หลัง..."¹ ส่วนบุตรชายของนางเมื่อได้รับจดหมายจากผู้เป็นแม่ จึงตัดสินใจเดินทางกลับบ้านช่วยแม่หาปลาขายอยู่ระยะหนึ่ง ก่อนจะเข้าไปทำงานในโรงแรมที่ให้เงินเดือน "...กว่าครึ่งพันไม่กี่บาท..."² สุดท้ายจึงต้องแอบจัดหาหญิงบริการให้แก่ผู้ที่เข้ามาพักในโรงแรมเพื่อหารายได้พิเศษและไม่กลับไปเรียนหนังสือต่ออีกเลย

เป็นที่น่าสังเกตว่า เรื่องสั้นในกลุ่มที่นำมาวิเคราะห์นี้ หากเป็นเรื่องที่กล่าวถึงสภาพชีวิตของเกษตรกรชาวไร่ชาวนา ส่วนหนึ่งนักเขียนมักสะท้อนให้เห็นถึงความลำบากยากเข็ญจากการลงแรงทำงานอย่างหนักหน่วง แต่ผลผลิตที่แปลมาเป็นเงินหรือรายได้กลับไม่เหลือพอใช้จ่าย ทั้งยังอาจต้องกู้หนี้ยืมสินเพื่อมาลงทุนในฤดูกาลต่อไป เช่น เรื่องคนกับควาย นักเขียนได้พรรณนาความรู้สึกของตัวละครไว้ดังนี้ "...เด่นไม่เข้าใจฤดูทำนา เต้นทำนาตัวเป็นเกลียวแทบจะไม่ได้หยุดพักผ่อน แต่มันก็ไม่เห็นมีอะไรดีขึ้น ต้องไปหยิบยืมเงินของผู้มีอันจะกินมาเป็นทุนระหว่างลงนา...เงินก็ไม่เคยพอใช้ ได้เดือนหมดเดือน ไม่พอสำหรับเก็บออมไว้เป็นทุนฤดูทำนาปีหน้า..."³

¹ จำลอง ผึ้งชลจิตร. (2543). ผ้าทอลายหางกระรอก. หน้า 84

² แหล่งเดิม. หน้า 81

³ เฉลิมศักดิ์ แห่งมงาม. (2521). คนกับควาย ใน โลกหนังสือฉบับวันเวลาที่ผ่านเลย. หน้า 119

ส่วนในเรื่อง **ปีชาวนา** นักเขียนก็ได้สะท้อนไว้ในทำนองเดียวกันว่า “...รายได้จากการขายข้าวที่เหลือจากหักเป็นดอกเบี้ยยให้ค่าเช่ามาแล้วก็แทบไม่พอจะใช้จ่ายไปให้ตลอดปี และหากเกิดมีใครเจ็บไข้ได้ป่วยรุนแรง...มีทางเดียวคือ...ขอกู้หนายทุนทบเข้าอีก...อย่าว่าแต่ขายเอาเงินไว้ใช้จ่ายเลย แม้แต่จะกินก็ยังไม่พอ...”¹ สำหรับเรื่อง **ข้าจะสู้จนสุดฤทธิ์** ก็เป็นอีกเรื่องหนึ่งที่นักเขียนให้ภาพของความเหนื่อยยากจากการทำนา กล่าวคือ ตัวละครในเรื่องต้องทำงานอย่างหนักเรียกได้ว่าอาบเหงื่อต่างน้ำ ดังที่นักเขียนสะท้อนผ่านความรู้สึกของตัวละครไว้ว่า “...ผลที่ได้หลังเก็บเกี่ยวแล้ว จะได้สักที่ถึงก็กระสอบ งานหนักข้าสู้ได้มาตลอด...ข้าว่าข้ามาด้วยความเหนื่อยยาก หากแต่มันไม่มีราคาเหมือนดินเหมือนทราย...”² เช่นเดียวกัน “หนานอิน” ตัวละครชาวนาในเรื่อง **วันหนึ่งในชีวิตของหนานอิน** ผืนนาที่เขาและภรรยาสู้อุตสาหะลงแรงด้วยความเหน็ดเหนื่อย ก็ให้ผลผลิตเป็นที่น่าพอใจ หนานอินคิดถึงความสุขของครอบครัวจากการเปลี่ยนข้าวเปลือกเป็นเงินรายได้ แต่เขาต้องเจ็บปวดอย่างแสนสาหัส เมื่อเจ้าหนี้ของเขามาทวงหนี้โดยแต่ละคนต่างคิดเป็นข้าวเปลือก ข้าวของเขาจึงเหลือเพียงสามถัง ดังที่นักเขียนบรรยายไว้ว่า “...บัดนี้สิ่งที่กองอยู่เบื้องหน้าหนานอิน...มันเป็นเพียงเศษข้าวเปลือกที่กระจายเป็นหย่อมเล็กหย่อมน้อยอยู่ทั่วเสื่อรำแพน ถ้าหนานอินสามารถกอบมันขึ้นมาได้ทุกเม็ดก็คงจะได้ข้าวไว้กับตัวเองสักสามถัง ซึ่งแปรเป็นข้าวสารแล้วก็คงจะเลี้ยงชีวิตในบ้านของแกได้ไม่เกินสามวัน...”³ นอกจากนี้ในเรื่อง **ชาวไร่เบี้ย “ลุงมี”** ตัวละครชาวไร่ก็ต้องประสบกับภาวะชักหน้าไม่ถึงหลัง คนในครอบครัวล้มเจ็บลงเงินแม้สักบาทก็ไม่มีติดบ้าน แกจึงไปยืมเงินจากเศรษฐีบุญจำนวนห้าร้อยบาทคิดดอกเบี้ยเป็นถั่วร้อยละห้าถึง ต่อมาเมื่อเกิดภาวะฝนแล้ง ผลผลิตไม่พอจะส่งดอกเบี้ยย หนี้สินจึงทบตันทบดอกรวมกันเป็นเงินสองพันบาท เศรษฐีบุญจึงให้ลุงมีทำหนังสือฝากฝังใบเหยียบย่ำกรรมสิทธิ์ที่ดินให้ตนถือไว้ก่อน ซึ่งลุงมีก็ยินยอมเพราะตนไม่มีเงินใช้หนี้เศรษฐีบุญ ดังนักเขียนได้พรรณนาให้เห็นถึงความรู้สึกของลุงมีว่า “...ทุกครั้งที่คิดถึงหนี้สิน ชายชรารู้สึกเจ็บในอกหายใจไม่ออก ปีแล้วปีเล่าแทนที่มันจะบรรเทาเบาบางลงกลับนับวันพอกพูนเพิ่มขึ้น แกเคยทุ่มเทจนหมดแรงในร่างกาย ทำงานเพื่อเบี่ยงหนี้พ้อผ่อนลงบ้าง แต่อีกไม่นานก็ต้องชมซานไปกู้มาอีก...”⁴

หากพิจารณารายได้ของตัวละครในกลุ่มที่มีอาชีพเป็นเกษตรกร จะเห็นได้ว่า ตัวละครมีรายได้หลักจากการขายผลผลิตทางการเกษตรของตน รายได้อื่นที่เกือหนุนแทบไม่ปรากฏ อีกทั้งส่วนใหญ่ต้องกู้เงินเพื่อนำมาเป็นทุนสำรองสำหรับใช้จ่ายระหว่างรอผลผลิต โดยมากกู้มาจากนายทุนนอกกระบบ ดังนั้นเมื่อถึงฤดูเก็บเกี่ยว แม้ผลผลิตปีนั้นจะดีหรือไม่ก็ตาม รายได้หรือผลผลิตส่วนหนึ่ง

¹ ศรีตะวัน. (2522). ปีชาวนา ใน ขานรับปีชาวนา. หน้า 7

² ประเสริฐ จันดำ. (2535). นางไต้. หน้า 37

³ เสกสรรค์ ประเสริฐกุล. (2535). ฤดูกาล. หน้า 76-77

⁴ ลาว คำหอม. (2545). ฟ้าบ่กั้น. หน้า 97

ก็ต้องถูกหักส่งมอบให้แก่นายทุนเจ้าหนี้ ส่วนที่เหลือเป็นของเกษตรกรอย่างแท้จริงแทบไม่พอสำหรับยังชีพ

ในสังคมไทยนับตั้งแต่อดีตอันยาวนาน ประชากรบริโภคข้าวเป็นอาหารหลักทั้งยังเหลือเป็นสินค้าส่งออกที่สำคัญของประเทศ จากตัวเลขบ่งชี้ให้เห็นว่าข้าวยังคงเป็นสินค้าส่งออกอันดับต้นๆ ของไทย กล่าวคือ ในปี 2545 มีมูลค่าการส่งออกถึง 70,004 ล้านบาท ด้วยปริมาณส่งออก 7.33 ล้านตัน¹ อย่างไรก็ตามคือภาพรวมในด้านเศรษฐกิจมหภาค แต่หากพิจารณาในระดับครัวเรือน โดยเฉพาะเกษตรกรรายย่อยที่มีทุนในการผลิตต่ำ ผลผลิตต่อไร่อาจไม่เหลือพอขายแปรเป็นรายได้สำหรับเลี้ยงครอบครัวได้ตลอดปี ดังผลการสำรวจของ ไชสิต บันเปียมราษฎร์ และคณะที่ศึกษาการอพยพและความยากจนในชนบทไทย เมื่อปี 2526 ว่าผลผลิตข้าวของครัวเรือนอพยพในภาคอีสานตอนบนที่ได้ข้าวไม่พอเลี้ยงครอบครัว คิดเป็นร้อยละ 38.5 พอเลี้ยงครอบครัวแต่ไม่เหลือขาย ร้อยละ 38.5 และพอเลี้ยงครอบครัวทั้งยังเหลือขาย คิดเป็นร้อยละ 23.0² อาจกล่าวได้ว่า เรื่องสั้นที่ยกมาแสดงข้างต้นเป็นตัวอย่างเรื่องสั้นที่สะท้อนให้เห็นถึงภาวะความยากจนอันเนื่องมาจากการขาดแคลนรายได้ของผู้ประกอบอาชีพเกษตรกรรายย่อย ภายใต้ภาวะหนี้สินอันก่อให้เกิดวัฏจักรความยากจน หรือ “จนตักดาน” เพราะต้องไปกู้เงินมาใช้จ่ายในครัวเรือนจนหนี้พอกพูนเกินกำลังความสามารถที่จะใช้คืนได้

ระบบเศรษฐกิจในยุคที่มุ่งเน้นการพัฒนาประเทศจากกระแสความคิดเรื่องทันสมัย ก่อให้เกิดผลกระทบต่อการดำรงชีวิตของประชากร ตลอดจนความสัมพันธ์ระหว่างกลุ่มต่างๆ ในสังคมที่เป็นไปอย่างมีเงื่อนไขในเชิงธุรกิจเพิ่มมากขึ้น ชนชั้นนายทุนเริ่มเข้ามามีบทบาทต่อการกำหนดทิศทางการขยายตัวของเศรษฐกิจในทุกระดับ ทั้งยังได้พยายามสร้างอาณาจักรความร่ำรวยของตนให้มั่นคงยิ่งขึ้น ในขณะเดียวกันคนกลุ่มหนึ่งในสังคม ได้แก่กลุ่มผู้ใช้แรงงานหรือกรรมกรต้องประสบกับภาวะขาดแคลนรายได้ ชีวิตต้องลำบากยากเข็ญ เงินค่าจ้างที่ได้รับไม่เพียงพอต่อการดำรงชีวิตอย่างมีความสุขตามอัตภาพ นักเขียนในฐานะผู้สะท้อนภาพสังคมร่วมสมัย โดยเฉพาะวรรณกรรมแนวสังคมนิยมที่มุ่งเน้นภาพความเป็นอยู่และวิถีชีวิตของผู้คนตามความเป็นจริง แม้จะแตกต่างกันไปบ้างตามประสบการณ์รับรู้และการมองเห็นของนักเขียนแต่ละคนดังที่ เอมีล โซลา นักเขียนชาวฝรั่งเศสในช่วงปลายศตวรรษที่ 19 กล่าวไว้ว่า การสร้างสรรค์วรรณกรรมเปรียบเสมือนการเพยบานหน้าต่างออกไปมองภาพภายนอก โดยมีจอร์ภาพซึ่งอยู่ สิ่งที่แลเห็นผ่านจอนั้นอาจแปรเปลี่ยนจากความเป็นจริงไปบ้าง ไม่มีทางที่จะเที่ยงตรงและจริงแท้เหมือนธรรมชาติ³ แต่ถ้านักเขียนผู้นั้น

¹ ณรงค์ เพ็ชรประเสริฐ. (2546). บทสังเคราะห์ภาพรวมการพัฒนาระบบสวัสดิการสำหรับคนจนและคนด้อยโอกาสในสังคมไทย. หน้า 110

² ไชสิต บันเปียมราษฎร์ , และคณะอื่น ๆ. (2526). การอพยพและความยากจนในชนบท. หน้า 73

³ ทศนิย์ นาควัชร. (2547). บทบาทของวรรณกรรมและพันธกิจของนักเขียนในทัศนะของเอมีล โซลา. หน้า 26

มีอัจฉริยภาพในการเฝ้าสังเกตธรรมชาติมนุษย์ จนสามารถหยั่งถึงกันบึงภายในจิตใจมนุษย์และสร้างสรรค์มาเป็นผลงานวรรณกรรมได้ วรรณกรรมชิ้นนั้นๆ ก็อาจถือได้ว่าเป็นบันทึกประวัติศาสตร์ร่วมสมัยของสังคมที่มีอาจมองข้ามได้

กล่าวในด้านรายได้ของผู้ใช้แรงงานหรือกรรมกร ที่นักเขียนไทยสะท้อนผ่านวรรณกรรม โดยพิจารณาจากเรื่องสั้นร่วมสมัยที่นำมาวิเคราะห์นี้ เห็นได้ว่ากลุ่มผู้ใช้แรงงานหรือกรรมกรมักได้ค่าตอบแทนต่ำ ไม่เพียงพอต่อการดำรงชีวิต สภาพความเป็นอยู่แร้นแค้น แม้บางคนจะทุ่มเททำงานอย่างสุดกำลังความสามารถและกระหมัดกระหม่อมในเรื่องค่าใช้สอยแล้วก็ตาม ดังตัวอย่างที่ปรากฏในเรื่องสั้นต่อไปนี้

เรื่อง **เรา-เหล่าลูกหลานคนจน** นักเขียนสะท้อนให้เห็นภาพวิถีชีวิตผ่านตัวละครครอบครัวหนึ่งซึ่งมี “พ่อ” เป็นกรรมกรอยู่ท่าเรือ คอยรับจ้างแบกหามสินค้าที่ขนส่งมาทางเรือเมล์ ส่วน “แม่” เป็นแม่ค้าขายขนมหวานและรับจ้างซักผ้า ถึงแม้ทั้งสองจะตรากตรำทำงานอย่างหนักไม่ค่อยมีเวลาพักผ่อน ทำให้ร่างกายทรุดโทรมและล้มเจ็บลง แต่รายได้ก็แทบไม่พอใช้จ่าย ดังที่นักเขียนพรรณนาไว้ว่า “...แม่บอกว่าสงสารพ่อมากที่ต้องตรากตรำงานหนักมาตั้งแต่ได้เสียกันใหม่ๆ ร่างกายของพ่อจึงทรุดโทรม... ปกติแม่จะหาบของขายจนถึงบ่ายสองโมงหรือสามโมงเป็นอย่างช้า แต่เมื่อพ่อป่วยแม่กลับบ้านจนเกือบจะมืดค่ำทุกวัน เงินทองที่หามาได้แม่ไปซื้อยาให้พอกินที่เหลืแบ่งไว้สำหรับหุงหาอาหาร...”¹ ในเรื่อง รถเหลือง ตัวละคร “ทัด” กรรมกรดักแด้มีรายได้จากการดักแด้เป็นชีวิต (เทียว) ชีวิตย่ำแย่หนักหน่วงหนึ่งชีวิตจนได้สามสิบตัน เรือขนแร่ที่ทัดทำงานอยู่มีทั้งสิ้นเปลือง แต่ทัดจะต้องผลิตกับกรรมกรอื่นเพื่อออกดักแด้ เวลาในการทำงานมีทั้งกลางวันและกลางคืนอย่างไรก็ตามในเดือนหนึ่งๆ เมื่อนายเหมืองมาจ่ายค่าแรง ทัดกลับได้รับเงินอย่างไม่เต็มเม็ดเต็มหน่วยเพราะถูกนายเหมืองหักค่าแรงตามอำเภอใจ ดังบทสนทนา

“อ้ายทัด!”

“ของมึงเก้าร้อยยี่สิบ...”

“มันควรเป็นพันสองนะครับ?” ทั้งที่ทัดทักท้วงไม่ได้

“หมายความว่ามึงไม่รู้ระเบียบดีซีนี้...”

“กูหักค่ารับมึงทำงานร้อยหนึ่ง ถ้ามึงไม่ยอมทำคนอื่นมีกูคินมึงร้อยบาท...เอามั้ย?”

เขาทั้งสองรอฟังคำตอบจากทัด เมื่อไม่มีเสียงเขากล่าวต่อ

“ห้าสิบบาทค่าโมนาผ้าป่าที่กูเป็นประธาน อีกร้อยหลานสาวกูจะแต่งงานมะรีนนี้หรือมึงทำบุญไม่เป็น?”²...

¹ คมสัน พงษ์สุธรรม. (2521). เรา-เหล่าลูกหลานคนจน ใน โลกหนังสือฉบับเรื่องสั้น ชุด วันเวลาที่ผ่านเลย. หน้า 226-227

² จำลอง ผึ้งชลจิตร. (2543). ผ้าทอลายทางกระรอก. หน้า 61

เรื่อง พวกในป่า ก็เป็นอีกเรื่องหนึ่งที่นักเขียนสะท้อนภาพวิถีชีวิตของกรรมกรที่ทำงานในเมืองแร่ ตัวละครสองตาดายทำงานรับจ้างเก็บแร่ในหุบเขา ทุกวันทั้งสองจะออกจากบ้านพร้อมกัน ทั้งลูกชายวัยสิบหกปีให้อยู่เฝ้าบ้านปลูกพืชผัก ส่วนค่าแรงนั้นสองตาดายจะได้รับเป็นรายสัปดาห์ แต่พอหักค่าเช่าของประเภทจิปาถะแล้วทั้งสองก็เหลือเงินไม่เกินหนึ่งร้อยบาท ดังที่นักเขียนพรรณนาไว้ว่า "...ค่าแรงอาทิตย์หนึ่งหลังจากหักค่าเช่าของประเภทข้าวสาร น้ำปลา กะปิ ปลาร้า และยาเส้นแล้ว ทั้งสองก็เหลือเงินพออยู่ได้ไม่เกิน 100 บาท ซึ่งก็อยู่กันได้เพราะผักหญ้าไม่ต้องซื้อ..."¹ ส่วนในเรื่อง คลื่นไถ่น้ำ ตัวละคร "ระเหต" หนุ่มวัยยี่สิบสามปีผู้มุ่งหวังรายได้จากการรับจ้างเป็นลูกเรือประมงแทนการอยู่ช่วยครอบครัวปลูกผักขาย นักเขียนสะท้อนให้เห็นทัศนคติและความมุ่งหวังของระเหตที่ตัดสินใจไปเป็นลูกเรือว่า "...เราไม่ต้องยกร่องไม่ต้องพรวนดิน ไม่ต้องใส่ปุ๋ยหรือรดน้ำให้เสียเวลาเหมือนผักพวกนี้ มีเรียวแรงก็ออกไปเก็บกวาดปลาในทะเลไม่มีวันหมด...ระเหต-หนุ่มวัยยี่สิบสามผู้มีหัวใจอันระอุที่จะหาเงินก้อนมาใช้พยุฐานะครอบครัวสร้างเนื้อสร้างตัว...ความหวังเปี่ยมล้นอก..."² เช่นเดียวกับตัวละครอีกสองตัวในเรื่อง คนโซ นักเขียนสะท้อนสภาพชีวิตของลูกเรือประมงรับจ้างที่มีรายได้ไม่แน่นอน ขึ้นอยู่กับปริมาณปลาที่จับได้และการแบ่งของเจ้าของเรือซึ่งบางครั้งก็ถูกโกง ส่วนถ้าลูกเรือคนใดรับเงินค่าจ้างเป็นรายเดือน ถึงแม้จะมีรายได้ประจำแต่ก็ไม่สูงมากนัก ดังบทสนทนาของตัวละครว่า

"เรามาจากแหลมงอบ" เขาตอบพ่นควันบุหรี่ผ่านปลายจุกสูทหน้าสดใสขึ้น

"แบ่งไม่ดีหรือ" ผมเป็นฝ่ายรุกเขาบ้าง

"โอ้ เรือลากคูมีแบ่งเบิ่งอะไรกัน เงินเดือนแค่พันกว่าบาท"...

"อยู่ได้ไม่มีเหลือเลยหรือ" เขาถามเมื่อผมหันหน้ากลับมา

"เรือลัมบ์ญซี แม่งโกง" ผมตอบด้วยสีหน้าสลด สองปีกับเรืออวนล้อม ความหวังแสนงามของผมพังพินาศ เห็นเรือจับปลาได้มากมาย ผมก็หวังจะมีเงินก้อนใหญ่กลับบ้าน แต่สุดท้ายเหลือเพียงตัวเปล่าๆ กับชีวิตที่เซซัง³

หากพิจารณาจากเรื่องที่ยกมาข้างต้น จะเห็นได้ว่าอาชีพแรงงานประมงรับจ้างเป็นอาชีพที่มีรายได้ต่ำ ถ้าเป็นประเภท "แบ่ง" รายได้ก็จะไม่แน่นอนขึ้นอยู่กับปริมาณปลาที่หามาได้ ทั้งๆ ที่งานประมงเป็น "...งานที่หนักบดขบ ทำติดต่อกันสามวันสามคืน หลังไม่ติดพื้น..."⁴ แต่นั่นก็เป็นหนทางหนึ่งที่สามารถสร้างความหวังในชีวิตให้แก่เหล่าแรงงานลูกเรือประมงรับจ้างที่จะมีเงินก้อนอันมาจากน้ำพักน้ำแรงของตนเอง

¹ ศรีดาวเรือง. (2533). แก้วหยดเดียว. หน้า 81

² จำลอง ผังชลจิตร. (2524). กองคาราวาน. หน้า 35-36

³ ประชาคม ลุนาชัย. (2541). ลูกแก้วสำรอง. หน้า 74,76

⁴ แหล่งเดิม. หน้า 77

อาจกล่าวได้ว่าผลผลิตจากการประมงนับเป็นผลผลิตหลักอย่างหนึ่งของเศรษฐกิจไทย ทั้งในแง่การเป็นแหล่งดำรงชีพของชุมชน แหล่งจ้างงาน และเป็นที่มาของรายได้ประเทศ ผู้ที่ดำรงชีพด้านการประมงแบ่งได้เป็นสี่กลุ่มใหญ่ๆ คือ กลุ่มธุรกิจแปปลาและห้องเย็น กลุ่มธุรกิจเรือประมง กลุ่มลูกเรือประมง และกลุ่มประมงพื้นบ้าน สำหรับลูกเรือประมงสามารถแยกย่อยได้อีกสองลักษณะคือ กรรมกรประมงในเรือขนาดเล็กที่นายจ้างมีคนงานไม่เกิน 20 คน และกรรมกรประมงที่ทำงานกับนายจ้างซึ่งมีลูกจ้างเกินกว่า 20 คน ทั้งนี้กรรมกรในกลุ่มที่อยู่กับนายจ้างซึ่งมีลูกจ้างไม่เกิน 20 คน จะไม่ได้รับความคุ้มครองภายใต้กฎหมายคุ้มครองแรงงาน¹ ดังนั้น กรรมกรประมงเหล่านี้จึงกลายเป็น "กรรมกรชายขอบ" ไม่มีโอกาสได้รับสวัสดิการตามที่กฎหมายกำหนด ต้องผจญชีวิตไว้กับเรือซึ่งล่องไปบนผืนน้ำอันกว้างใหญ่ ไม่มีหลักประกันอันใดในชีวิตนอกจากความหวังที่จะจับปลาให้ได้มากๆ และกลับถึงฝั่งอย่างปลอดภัย

นอกจากนี้ กรรมกรในกลุ่มรับจ้างทั่วไปซึ่งไม่มีนายจ้างประจำนักเขียนก็ได้สะท้อนไว้ให้เห็น เช่น ช่างบัดกรีและคนรับจ้างดายหญ้า ลักษณะการทำงานเป็นแบบ "หาเช้ากินค่ำ" รายได้จึงไม่แน่นอน ขึ้นอยู่กับชิ้นงานที่ทำหรือค่าจ้างต่อวันที่มีคนมาว่าจ้างให้ทำตามแต่จะตกลงราคาไม่มีมาตรฐานที่แน่นอน เช่น เรื่อง คนอย่างเราไม่มีเวลาหอรอกพ่อ ตัวละคร "พ่อ" มีอาชีพเป็นช่างบัดกรี ซึ่งต้องแข่งขันกับช่างชาวจีน "...งานเลยมีไม่มากนัก และเมื่อต้องลงทุนทำทุกอย่างด้วยตนเองแล้ว ต้นทุนจึงสูงกว่าคนอื่น แต่พ่อเรียกราคาเท่ากับเขา..."² ดังนั้น "...รายได้ของพ่อทั้งๆ ที่สมทบกับรายได้หาบเร่ของแม่แล้วด้วยซ้ำไป ก็ยังไม่อาจจะเรียกได้ว่าพอกินพอใช้..."³ ส่วนเรื่อง คนดายหญ้า นักเขียนสะท้อนให้เห็นว่า รายได้แต่ละวันที่ได้รับหลังจากทำงานให้นายจ้าง ส่วนใหญ่จะถูกใช้จ่ายไปกับค่าอาหาร อย่างไรก็ตาม บางครั้งแรงงานเหล่านี้ก็เลือกที่จะใช้สอยเงินที่มีอยู่อย่างจำกัดไปกับการสนองความสุขเล็กน้อยที่พอจะไขว่คว้า มากกว่าเก็บหอมรอมริบไว้เพื่อซื้อสิ่งที่สำคัญและจำเป็นกว่า ดังที่นักเขียนพรรณนาถึงการใช้จ่ายของตัวละคร "คนดายหญ้า" ไว้ดังนี้

...คนดายหญ้าเลิกงานแล้ว เขากำลังเดินออกจากคูสวนเพื่อไปรับเงินค่าแรงงานจากเจ้าของบ้านก่อนกลับบ้านเป็นประจำ เขาจะแวะร้านกาแฟเพื่องมหาแรงด้วยหัวใจอันแห่งไทย และตัดสินใจเอาเงินค่าแรงซื้อเหล้าขาวเสีย 3 บาท...ข้าวสาร 3 ลิตร น้ำมันหมู 2 ขีด ผักกาดดอง 2 ต้น ไข่เป็ด 1 ฟอง กับผงชูรส 1 ห่อเล็ก แม่ค้าบอกราคา 23 บาท 25 สตางค์ เมื่อคนดายหญ้าควักเงินในกระเป๋าที่เพิ่งได้รับค่าแรงมา ตอนนั้นมันเหลือเพียงแค่ 22 บาท เพราะเขาซื้อเหล้าไปแล้ว 3 บาท..."⁴

¹ ณรงค์ เพ็ชรประเสริฐ. (2546) บทสังเคราะห์ภาพรวมการพัฒนาระบบสวัสดิการสำหรับคนจนและคนด้อยโอกาสในสังคมไทย. หน้า 114

² นิเวศน์ กันไทยราษฎร์. (2522). คนอย่างเราไม่มีเวลาหอรอกพ่อ ใน โลกหนังสือฉบับราคาแห่งชีวิต. หน้า 133

³ แหล่งเดิม. หน้าเดิม

⁴ ศรีดาวเรือง. (2533). แก้วหยดเดียว. หน้า 186

ผลปรากฏว่าตัวละคร “คนตายหย้า” ตัดสินใจเลือกซื้อผงซุกรสกับทอफीไปฝากลูก แต่นักเขียนก็สะท้อนให้เห็นภาวะความขัดแย้งภายในจิตใจของตัวละครเองว่า “...เขาถอนหายใจเอือกใหญ่...พลางคิดไม่ออกว่า ทำไมเขาเลือกเอาผงซุกรสไม่เลือกเอาไข่ และคิดไม่ออกอีกเหมือนกันว่า ทำไมเขาจึงมีเงินเหลือเพียงแค่ซื้อทอफीแทบทุกวัน ส่วนเสื้อกันหนาวซื้อไม่ได้สักที...”¹ ส่วนในเรื่อง ‘นครรุกชาติ’ ตัวละครก็มีอาชีพเป็นคนตายหย้าเช่นกัน แต่ต่างกันที่มีสถานะเป็นลูกจ้างชั่วคราวของบริษัทรับเหมาปลูกสวนแห่งหนึ่ง “...ทุกๆ เช้ารถกระบะจะพาพวกเขาไปปล่อยทิ้งไว้ที่นี้หรือที่โน้นๆ ก็สุดแท้แต่ทางบริษัทจะบัญชาลงมา...” ดังนั้นรายได้ของตัวละครในเรื่องนี้จึงมีแนวโน้มที่สม่ำเสมอหรือนั่นน้อยกว่าในเรื่อง “คนตายหย้า” ส่วนอัตราค่าจ้างที่ได้รับน่าจะไม่สูงเท่าใดนัก ดังที่นักเขียนสะท้อนผ่านบทสนทนาระหว่างตัวละครชายหนุ่มกับชายชราที่แสดงให้เห็นถึงความมั่งหวังในการครอบครองที่ดินสักผืนจากค่าแรงของตนว่า

“จริงๆ นะลุง ตอนนี้ฉันกำลังพยายามเก็บเงินอยู่แล้วสักวันฉันจะไปอยู่ที่นั่น ถ้าลุงไม่รังเกียจฉันจะชวนไปอยู่ด้วยกัน-จริงๆ นะลุง...” ชายหนุ่มยิ้มทำทางจริงจัง

“นั่นมันก็ไม่แน...”

“แต่ก็อย่างว่าแหละลุง ฉันไม่รู้ว่าจะอีกนานสักแค่ไหนถึงจะเก็บได้พอ ค่าแรงวันๆ ของเรามันก็ไม่กี่บาทที่ดังค์...” ชายหนุ่มพูดเหมือนกำลังบ่นรำพัน²

จากรายงานของ สุรางค์รัตน์ วศินารมณ และกิตติยา รัตนกร ที่จัดพิมพ์โดยกรมการจัดหางาน กระทรวงแรงงานและสวัสดิการสังคม ซึ่งให้ในปี 2539 รายงานรับจ้างตายหย้าหรือรับจ้างทั่วไป เพศชาย ได้รับค่าแรงประมาณวันละ 100-130 บาท ส่วนเพศหญิง ได้รับประมาณวันละ 80-100 บาท³ กล่าวในด้านค่าจ้างขั้นต่ำในสังคมไทย แม้จะมีกฎหมายรองรับบังคับใช้ แต่ในความเป็นจริงยังมีลูกจ้างอีกมากที่ได้รับค่าจ้างต่ำกว่าอัตราค่าจ้างขั้นต่ำ โดยเฉพาะลูกจ้างที่ทำงานให้แก่รายจ้างแบบชั่วคราวชั่วคราว ไม่มีสัญญาเป็นลายลักษณ์อักษร

สำหรับในเรื่อง โรงเรียนเปิดแล้ว เป็นเรื่องที่นักเขียนสะท้อนให้เห็นภาวะความอดัดขัด ขัดสนของกรรมกรรับจ้างแบกข้าวสารในโรงสีข้าวแห่งหนึ่ง ตัวละคร “ผิน” มีความมั่งหวังให้ ลูกชาย “ทอง” ได้เรียนหนังสือสูงๆ ไม่ต้องมาทำงานที่ลำบากยากเข็ญเช่นเดียวกับเขาที่ต้องออกจากโรงเรียนมาตั้งแต่จบ ชั้น ป.4 จนกลายมาเป็นคนโกยข้าว แบกทั้งข้าวเปลือกและข้าวสารข้าซากจำเจทุกวัน ดังที่นักเขียนได้พรรณนาความรู้สึกของผินที่ต้องหาเงินมาเป็นค่าหนังสือและค่าเล่าเรียนของลูกชายไว้ว่า

¹ ศรีดาวเรือง. (2533). แก้วหยดเดียว. หน้า 187

² เรวัตร์ พันธุ์พิพัฒน์. (2545). ชีวิตสามะหาอันใด. หน้า 109

³ สุรางค์รัตน์ วศินารมณ , และกิตติยา รัตนกร. (2540). ภาวะการมีงานทำและการว่างงาน.

“...สี่ห้าร้อยบาท”

มันไม่ใช่เงินจำนวนน้อยเลยสำหรับคนจนๆ อย่างเขา ทุกวันนี้เงินที่หามาได้ โดย ผืนรับจ้างแบกข้าวสารในโรงสีกับแหวน (ภรรยา) ที่หาลำไพ่พิเศษด้วยการรับขนมห่อมา กระเตี้ยดขายก็แทบไม่พอกินพอใช้ในแต่ละวัน แล้วเงินจำนวนมากมายอย่างนั้น เขาจะหา มันมาได้จากไหน¹

เช่นเดียวกับเรื่อง สายเลือดเดียวกัน นักเขียนก็ได้สะท้อนให้เห็นภาวะทางการเงินของ ตัวละคร “จับกัง” ในโรงสีข้าวไว้ว่า “...แม้ว่าหน้าที่ของเขาจะเปลี่ยนแปลงค่าแรงจะสูงขึ้น แต่มันก็ แทบไม่พอกับค่ากินค่าอยู่ที่ผ่านมาไปในแต่ละวัน ทำให้บางครั้งเขาเกิดความคิดที่อยากจะหางานที่ได้ เงินมากกว่าที่เป็นอยู่...”² ตามแนวคิดเศรษฐกิจศาสตร์มาร์กซิสต์ แรงงานรับจ้างหรือผู้ที่ยังชีพอยู่ได้ ด้วยการขายแรงงานตนเองเพียงอย่างเดียว มาร์ก เรียกคนเหล่านี้ว่า ชนชั้นกรรมาชีพ (Proletariats) ผู้ปราศจากปัจจัยการผลิตของตนเอง³ ดังนั้น แรงงานรับจ้างในภาคอุตสาหกรรม การผลิตที่ทำงานแลกกับค่าจ้าง จึงจัดได้ว่าเป็นชนชั้นกรรมาชีพ หากพิจารณาเรื่องสั้นในกลุ่มที่นำมาวิเคราะห์นักเขียนได้สะท้อนให้เห็นถึงสภาพชีวิต ตลอดจนรายรับ-รายจ่ายของคนเหล่านี้ไว้ด้วย เช่น เรื่อง แก้วหยดเดียว “อนงค์” ตัวละครหญิงสาวที่ทำงานในโรงงานผลิตแก้ว เธอต้องทำงาน ทั้งในเวลาและนอกเวลา ตลอดจนงานพิเศษอื่นที่จะทำให้เธอมีรายได้เพิ่มมากขึ้น เพื่อเลี้ยงตนเอง และครอบครัว ดังบทสนทนาระหว่างตัวละคร “อนงค์” กับ “ถวิล” ที่สะท้อนให้เห็นถึงการใช้จ่าย เงินภายใต้รายได้ที่มีอยู่อย่างจำกัดไว้ว่า

“แหม...พี่นึกคิดมากยิ่งกะเป็นของตัวเอง ทำๆ ไปเถอะช่างหัวมันปะไร เงินเดือน 140 บาท ค่าเช่าห้องเขาเอาไปคนละเท่าไรละ”
 “คนละ 20 บาท”
 “ส่งไปบ้านเท่าไร”
 “100 นี่”
 “เหลือ 20 บาทพอใช้หรือเปล่าละ นี่ยังดีว่าเขาเลี้ยงข้าวนะ ไม่งั้นมีหวังอดตาย แหงๆ”

¹ อำนาจ เย็นสบาย. (2540). ใต้ผืนน้ำ. หน้า 36

² _____. (2541). ขอเพียงเข้าใจ. หน้า 20

³ ณรงค์ เพ็ชรประเสริฐ. (2546). บทสังเคราะห์ภาพรวมการพัฒนากระบวนการสวัสดิการสำหรับคนจนและคนด้อยโอกาสในสังคมไทย. หน้า 117

“...เงินเดือนประจำมันไม่พอใช้อยู่แล้วละ แต่ฉันก็ทำโอ เออ...เห็นหลงจูบอกว่า จะมึงงานพิเศษให้เดือนละ 30 บาท ถ้าใครอยากล้างตัวคนงาน หลงจูแกจะจ้างเอง ไม่เกี่ยวกับโรงงาน บางทีฉันคงจะเอา...”¹

ส่วนเรื่อง สายฝนและคำคืน ก็เป็นอีกเรื่องหนึ่งที่สะท้อนภาพชีวิตของชนชั้นกรรมาชีพ ตัวละคร “ผม” มีอาชีพเป็นช่างซ่อมบำรุง รายได้ที่รับเดือนหนึ่งๆ แทบไม่พอใช้จ่าย ทั้งยังถูกกดขี่จากนายจ้างด้วยกฎระเบียบมากมาย ตลอดจนการจ่ายเงินซึ่งช้ากว่าที่อื่น ดังที่นักเขียนพรรณนาไว้ว่า

...ผมเช่าห้องอยู่คนเดียว...เพื่อนร่วมงานทุกคนต่างก็มีฐานะการเงินไม่ดีไปกว่าผมแต่เดือนผมมีรายได้และรายจ่ายค่อนข้างจำกัด หากเดือนไหนเกิดเงินไม่พอใช้ก็หมายความว่าผมต้องหาทางเอาชนะความอดหิวให้ได้ตามลำพัง...ที่ผมทำงานมีกฎระเบียบมากมายล้นบัญญัติขึ้นด้วยมันสมองของฝ่ายบริหาร เหมือนประสงค์กดขี่และเอารัดเอาเปรียบพนักงานทุกฝ่าย รวมทั้งอัตราค่าจ้างที่แสนถูกและจ่ายล่าช้ากว่าที่อื่นๆ มีรายการหักเงินเดือนจุกจิกอยู่นับสิบรายการ...²

นอกเหนือจากที่กล่าวมาทั้งหมด เรื่องสั้นในกลุ่มที่นำมาวิเคราะห์ยังพบลักษณะความยากจนในเชิงทรัพย์สินที่นักเขียนสะท้อนผ่านตัวละครผู้ใช้แรงงานที่ทำงานให้แก่ตนเอง (Self employed) เช่น ค้าขายเล็กๆ น้อยๆ ประเภทหาบเร่ แผงลอย เกือบของเก่าจากกองขยะ เรขายหนังสือพิมพ์ รวมไปถึงอาชีพผิดกฎหมายและไร้อำนาจในสายตาของคนทั่วไป เช่น ค้าประเวณี วณิกหรือขอมาน เป็นต้น

สำหรับกลุ่มหาบเร่แผงลอยหรือค้าขายรายเล็กรายน้อยส่วนใหญ่ยังชีพด้วยการขายอาหาร ผัก ผลไม้ หนังสือพิมพ์ ฯลฯ แหล่งทำมาหากินมักเป็นริมถนนบนทางเท้าหรือไม่ก็เป็นบริเวณที่มีงานเทศกาลต่างๆ ดังที่ปรากฏในเรื่องสั้นต่อไปนี้ เช่น

เรื่อง เรา-เหล่าลูกหลานคนจน นักเขียนได้แสดงให้เห็นถึงภาวะความยากจนของครอบครัวหนึ่ง ซึ่งมี “พ่อ” เป็นกรรมกรผู้เจ็บป่วยไม่สามารถทำงานได้อย่างเต็มที่ ดังนั้นภาระการหารายได้ส่วนใหญ่จึงตกไปยัง “แม่” ซึ่งมีอาชีพหาบเร่ ถึงแม้จะเหน็ดเหนื่อยและลำบากยากเข็ญแต่รายได้ที่รับก็เพียงพอประทังชีวิตเท่านั้น ดังนักเขียนพรรณนาไว้ต่อไปนี้

¹ ศรีดาวเรือง. (2533). แก้วหยดเดียว. หน้า 19

² ประชาคม ลุนาชัย. (2541). ลูกแก้วสำรอง. หน้า 101-102

...แม่เป็นคนที่สูงกับชีวิตอย่างไม่ยอมแพ้แก่ความยากเข็ญ แม่เป็นคนมีจิตใจเมตตา และเอื้อเฟื้อลูกหลานคนจนๆ ด้วยกัน แม่เคยหยิบยื่นขนมมณเฑียรของแม่ให้กิน โดยไม่เรียกร้องอะไรทั้งสิ้น เพราะแม่รักและเห็นใจคนยากคนจนด้วยกัน แม่ขายขนมถูกเพราะแม่ไม่ต้องการเอาเปรียบใคร การค้าขายของแม่จึงได้กำไรแต่น้อยพอประทังชีวิต...¹

ในเรื่อง **ส่งไปสู่นรก** นักเขียนก็ได้สะท้อนให้เห็นรายได้ของเหล่าแม่ค้าหาบเร่แผงลอยไว้เช่นกัน ดังนี้

...หาบเล็กๆ ของแม่และแม่ค้าคนอื่นๆ ซึ่งหมายถึงรายได้เล็กน้อยสำหรับคนยากจน ที่ไม่มีโอกาสไปทำอาชีพอื่น ฉันเคยบอกให้แม่เช่าแผงลอยในตลาด...แต่แม่เล่าว่าแผงเต็มหมดแล้วและแผงเหล่านั้นก็ต้องเช่าในราคาแพงมาก...ฐานะยากไร้อย่างแม่หรือจะอาจเอื้อมเอาแผงมาเป็นของแม่ได้...ในที่สุดแม่ก็ต้องยอมถอยหาบเข้าไปขายข้างในซอย ซึ่งแม่จะขายไม่ค่อยดีเหมือนเดิมเพราะเป็นการซ่อนหาบลึกเข้าไปจนคนไม่ผ่าน หรือถ้าไม่มองกันจริงๆ แล้วก็แทบจะไม่เห็นหาบของแม่เลย...²

ส่วนเรื่อง **ผู้รับผิดชอบ** ตัวละครหญิงหม้าย สามียหายสาบสูญหลังจากเดินทางไปหางานทำทางภาคใต้ นางต้องเลี้ยงลูกเพียงลำพังด้วยการเร่ขายของตามงานวัด บางครั้งก็ขายไม่ดีเนื่องจากฝนตก ไม่มีคนออกมาเที่ยวงาน รายได้ของนางจึงไม่พอใช้จ่ายแม้กระทั่งค่าเทอมลูกก็ถือได้ว่าเป็นปัญหาสำหรับนาง ดังที่นักเขียนสะท้อนผ่านคำพูดของตัวละครว่า

“...ช่วยเหลือเงินเปลวเอ๊ย ฝนมันดันตกลงมาเกือบทุกคืน คนเที่ยวงานนับหัวได้ ข้ากับเจ้าป้อมต้องกินก๋วยเตี๋ยวเหลือกันจนพุงกาง...นี้ไม่รู้พอค่าเทอมเอ็งหรือเปล่า หักค่ารถค่าราก็เกือบหมดแล้ว”

... แต่จนแล้วจนรอดแม่ก็ไม่สามารถหาเงินได้เป็นก้อนครบร้อยบาทเสียที่³

เช่นเดียวกันในเรื่อง **พลเมืองดี** ตัวละคร “ป้าคำ” ก็มีอาชีพเป็นแม่ค้าหาบเร่ นางขายข้าวแกงอยู่บนทางเท้าบริเวณที่มีชายพิการนั่งขอทานอยู่ใกล้ๆ ทั้งสองฝ่ายต่างรับรู้ความทุกข์ของกันและกัน ข้าวแกงของป้าคำไม่ได้ขายดีทุกวันมีบ้างเหมือนกันที่ “...ป้าคำขายข้าวแกงไม่หมด...

¹ กมลสัน พงษ์สุวรรณ. (2521). เรา-เหล่าลูกหลานคนจน ใน โลกหนังสือฉบับเรื่องสั้น ชุด วนเวลาที่ผ่านเลย. หน้า 228-229

² นิเวศน์ กันไทยราษฎร์. (2521). เดินสวนตะวัน. หน้า 86-87

³ เสกสรรค์ ประเสริฐกุล. (2535). ฤดูกาล. หน้า 49-50

ชายพิการมีท่าทีว่าจะอดมือเย็น ป้าคำก็จะดักข้าวทิ้งไว้ให้พร้อมน้ำแกงที่ราดพอชุ่มลิ้น..."¹ หากพิจารณาอาชีพหาบเร่แผงลอย มักมีรายได้ไม่แน่นอนขึ้นอยู่กับปริมาณของที่ขายได้ ทั้งยังต้องเสี่ยงกับการถูกเจ้าหน้าที่ตำรวจหรือเทศกิจจับกุม ดังในเรื่องเมื่อป้าคำถูกจับและไม่มีเงินไปเสียค่าปรับ ลูกชายของนางจึงตัดสินใจทำผิดกฎหมายด้วยการกระชากสร้อยของผู้หญิงคนหนึ่งที่มาทำบุญเลี้ยงอาหารเพลพระ แต่สุดท้ายก็ถูกจับได้ เพราะวิ่งไปสะดุดขาของชายพิการที่ยืนมาขวางไว้ ดังที่นักเขียนได้สะท้อนความรู้สึกร่วมของตัวละครไว้ว่า

“เตี้ยว ขอเวลาเตี้ยวจำ ผมไม่หนีหรอกน้า” เด็กชายวัยรุ่นปราดเข้ามายืนเท้าสะเอว

...

“อ้อ...ไอ้กุด...มึงเองหรือที่ชั๊ดขากู ขอดูหน้าพลเมืองดีหน่อยวะไอ้ห่า ก็กูขอเขาแตกเหมือนมึงไม่ได้นี่หว่า...มึงรู้มั๊ยแม่กูถูกจับเมื่อวานนี้ ไม่มีเงินเสียค่าปรับยังนอนตะรางอยู่เลย ไม่มีข้าวมาให้มึงยัดแล้ว...กูย”²

นอกจากนี้ในเรื่อง **คือความเจ็บปวด** นักเขียนก็ได้สะท้อนภาพชีวิตของกรรมกรก่อสร้างที่ต้องดิ้นรนหารายได้พิเศษด้วยการถีบรถสามล้อ เร่ขายขนม ถึงแม้รายได้ไม่สูงและต้องเสี่ยงกับภาวะขาดทุน แต่ก็เป็หนทางหนึ่งที่พอจะเพิ่มรายได้ให้มากขึ้น ดังที่นักเขียนพรรณนาไว้ว่า

...ท้องดีพารถของเขาแล่นไปเอื่อยๆ ...เวลายังไม่ดีก็มากหนักและขนมของเขาก็กังไม่หมดดีมันยังเหลือติดกันถาดอยู่อีกถาดละสองสามชิ้น ซึ่งถ้าเขาขายมันได้หมดอย่างที่คิดเอาไว้ตั้งแต่ครั้งแรกเขาจะได้ส่วนที่เป็นกำไรของเขาถึงสามสิบบาท แต่ถ้าเขาเหลือของเหล่านี้อีกกลับไป กำไรและทุนของเขาก็ต้องหดลงไปด้วย³

สำหรับเรื่อง **ความหวังขึ้นสุดท้าย** เป็นการสะท้อนภาพความทุกข์ยากของหญิงชราที่ถูกปล่อยให้อยู่อย่างโดดเดี่ยวและไร้ความสนใจจากคนในสังคม ชีวิตของตัวละคร “ยาย” เปรียบเสมือน “...ดอกผักบุ้งเหี่ยวๆ ซึ่งรอให้ขั้วปลิดออกจากก้านกิ่ง...”⁴ ยายดิ้นรนหาเลี้ยงชีพด้วยการปลูกผักบุ้งขาย ฉะนั้น แผผักบุ้งจึงมีความหมายสำหรับแก่มาก เป็นสมบัติล้ำค่าชิ้นเดียวที่สามารถแปรเปลี่ยนมาเป็นรายได้ สำหรับเลี้ยงปากท้องในยามชรา ดังที่นักเขียนได้พรรณนาไว้ว่า “...ผักบุ้งนี้แหละที่เป็นสิ่งเดียว ซึ่งช่วยให้แกมีรายได้มาเลี้ยงชีวิต...อย่างน้อยผักบุ้งสี่ห้าแพงของแกที่ปลูก

¹ เสกสรรค์ ประเสริฐกุล. (2535). ฤดูกาล. หน้า 49-50

² แหล่งเดิม. หน้า 66

³ มานพ ภูมอมศรี. (2521). ความหวังขึ้นสุดท้าย. หน้า 57

⁴ แหล่งเดิม. หน้า 241

เอาไว้ก็เพียงพอแล้วสำหรับข้าวและกับดุกๆ ของแกในหนึ่งวัน..."¹ อย่างไรก็ตาม แพ้ผักบุ้งที่หญิงชราปลูกไว้นี้อยู่บนแหล่งน้ำสาธารณะเมื่อเจ้าหน้าที่มาลอกคลอง ผักบุ้งที่เป็นความหวังชิ้นสุดท้ายของแกก็ต้องถูกทำลายลงไปด้วย ดังนั้นเขียนสะท้อนความรู้สึกของตัวละครไว้ว่า

...คนงานเกือบสิบคนกระจ่ายกันออกไปสองสามคนไผ่เข้าไปที่แพผักบุ้งของยาย... ยายรู้สึกวิงเวียน และทรุดลงนั่งอย่างสิ้นเรี่ยวแรงมองแพผักที่แกเฝ้าทะนุถนอม และปลูกมันมาด้วยความรู้สึกดีบนแน่น น้ำตาแห่งความน้อยใจซึมออกมาจนมองเห็นภาพอย่างฝ้าฟาง...พริบตาเดียวสมบัติล้ำค่าชิ้นเดียวของแกก็เหลือเพียงซาก...ยายรู้สึกเจ็บปวดเหมือนคมมีดเหล่านั้นกรีดซ้ำแล้วซ้ำเล่าลงไปบนหัวใจ..."²

การเสนอภาพความยากจนในเชิงทรัพย์สินที่สะท้อนให้เห็นภาวะการขาดแคลนรายได้ของกลุ่มอาชีพค้าขายรายย่อยหรือหาบเร่แผงลอย นักเขียนมิได้สะท้อนผ่านตัวละครที่อยู่ในวัยทำงานหรือผู้สูงอายุเท่านั้น เด็กที่มีพ่อแม่ยากจนหรือเด็กที่ถูกทอดทิ้ง ต้องเร่ร่อนหาเลี้ยงชีพด้วยตัวเอง นักเขียนก็ได้นำมาถ่ายทอดไว้ในวรรณกรรม ดังปรากฏในเรื่องสั้นบางเรื่องที่น่าสนใจวิเคราะห์ เช่น

เรื่อง พ่อกับลูก นักเขียนสะท้อนภาพชีวิตของเด็กชายวัยสิบขวบที่ต้องเร่ขายไอศกรีมในขณะที่ผู้เป็นพ่ออยู่ในภาวะตกงานและเจ็บป่วย เด็กน้อยต้องรับภาระหาเงินเพื่อเป็นค่าอาหารและค่ายารักษาโรคให้พ่อ แต่ไอศกรีมของเขาใช้ว่าจะขายได้หมดทุกวัน ดังคำพูดของเด็กน้อยว่า "...เขาไล่ผมจริงๆ ผมขายไม่ได้เลยเมื่อวานฝนก็ตกด้วย..."³ ดังนั้นเด็กน้อยจึงเกิดความวิตกกังวลเพราะรายรับไม่พอกับรายจ่าย ดังที่นักเขียนได้พรรณนาไว้ว่า "...สิ่งที่เขากังวลก็คือวันนี้คงจะต้องเป็นอีกวันหนึ่งที่สูญเปล่า แล้วพ่อกับเขาจะเอาอะไรรอกท้องในตอนเย็น...จะเอาเงินที่ไหนไปซื้อยา เขารู้สึกแสบใจว่าพ่อเป็นไข้มาหลายวันแล้ว..."⁴ หากพิจารณาจะเห็นได้ว่าเด็กน้อยต้องแบกรับภาระเกินวัยอันควร งานที่เขาทำถึงแม้จะเป็นเพียงการค้าขายเล็กๆ น้อยๆ มีกำไรไม่มากนัก แต่ก็สร้างความลำบากตรากตรำให้แก่เด็กน้อยยิ่ง กล่าวคือ "...พ่อหนูน้อยก้าวเท้าช้าๆ ขณะที่ตะโกนร้องขายสินค้าของตนเสียงเจื้อยแจ้ว...มันหนักอึ้งจนทำให้เขาต้องเดินเอียงไปข้างหนึ่ง แขนที่คล้องหูกระดิกขาเข้าไปจนถึงปลายนิ้ว ดวงตาที่โศกเศร้าฉายแววกังวลเหมือนหมาหิว..."⁵

¹ มานพ ทัศนอมศรี. (2521). ความหวังชิ้นสุดท้าย. หน้า 246

² แหล่งเดิม. หน้า 250

³ เสกสรรค์ ประเสริฐกุล. (2535). ฤดูกาล. หน้า 38

⁴ แหล่งเดิม. หน้า 39-40

⁵ แหล่งเดิม. หน้า 38

จากเรื่องเดียวกันนี้ นักเขียนยังได้สะท้อนภาพความอดอยากของละครหญิง ที่ต้องเลี้ยงดูลูกเพียงลำพัง โดยที่สามีไปหางานทำต่างจังหวัด เงินใช้จ่ายก็ร่อยหรอมีจำกัดไว้สำหรับซื้อข้าวเท่านั้น ดังนั้นนักเขียนได้สะท้อนผ่านคำพูดของตัวละครว่า

“...ฉันไม่มีเลย สิ่งเดียวก็ซื้อไม่ได้ เอาไว้ซื้อข้าวกินเท่านั้น...พ่อเด็กไปหางานทำที่ต่างจังหวัด เกือบสองเดือนแล้วยังไม่กลับมาเลย”

“แม่จำ...หนูจะเอาหวานเย็น...”

“ไอ้ลูกเวร ข้าวจะแตกยังไม่มีแล้วเสือกอยากกินขนมอีก...รอให้พ่อมีมามาก่อน ฉิบหายเอ๊ย...ไม่รู้ไปติดสาวอยู่ที่ไหนไม่กลับมาสักที...”¹

ในตอนท้ายของเรื่องนักเขียนได้สะท้อนให้เห็นความมีน้ำใจของผู้ยากไร้ ถึงแม้จะตกอยู่ในภาวะลำบาก แต่ก็ยังมีจิตใจที่เอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ ดังที่พ่อของเด็กน้อยขายไอศกรีมแจกไอศกรีมให้แก่เด็กๆ กินโดยไม่คิดเงิน ทั้งที่รู้อยู่แก่ใจว่าการทำเช่นนี้ยิ่งทำให้ตนเองและลูกทุกข์ยากมากขึ้น ดังนั้นนักเขียนพรรณนาไว้ว่า

...พ่อลูบหัวเจ้าลูกคนเล็กของหญิงร่างผอมแล้ว...หยิบหวานเย็นส่งให้เด็กน้อยทุกคน...พ่อแจกไปเรื่อยๆ จนกระทั่งหวานเย็นเหลือไม่ถึงครึ่งกระติก...คืนวันนั้นสองพ่อลูกเข้านอนแต่หัวค่ำ ผู้เป็นพ่ออดลูกชายวัยสิบขวบของเขาไว้นั้น...เด็กน้อยเอามือลูบคางที่สาบไปด้วยเขราของพ่อ...แต่แล้วเขาก็ใจหายวาบเมื่อรู้สึกว่ามีหยาดน้ำอุ่นๆ หยดลงมาบนใบหน้า มือเล็กๆ รีบวัดโอบรอบคอพ่อไว้นั้น ใบหน้าอันอ่อนเยาว์ซุกใช้ไปตามแผ่นอกกว้างอย่างทุนทวาย...²

ในทำนองเดียวกันเรื่อง เด็กน้อยและคนเฝ้าศาลเจ้า นักเขียนได้นำสภาพชีวิตของเด็กที่ต้องดิ้นรนหาเลี้ยงตนเองด้วยการเร่ขายหนังสือพิมพ์มาถ่ายทอด ถึงแม้หนังสือพิมพ์จะขายหมดแทบทุกวันแต่เด็กน้อยก็มีรายได้เพียงแค่ซื้ออาหารสำหรับรับประทานไปวันหนึ่งๆ เท่านั้น ดังนั้นนักเขียนพรรณนาไว้ว่า “...เด็กขายหนังสือพิมพ์เดินเอามือล้วงกระเป๋า ผิวปากมาอย่างสบายอารมณ์ มือหนึ่งหิ้วห่อกล้วยเตี๋ยรูดหน้ามันเยิ้มถึงกระดามาด้วยหนึ่งห่อ...วันนี้แจ่วเลยขายหมดทุกเล่ม...”³ ส่วนเรื่อง วันสุดท้ายของจ้อย ก็มีตัวละครเป็นเด็กเร่ขายหนังสือพิมพ์เช่นกัน นักเขียนได้สะท้อนให้เห็นถึงความเหน็ดเหนื่อยของเด็กน้อยและรายได้ที่เขาหามาได้ไว้ว่า

¹ เสกสรรค์ ประเสริฐกุล. (2535). ฤดูกาล. หน้า 41

² แหล่งเดิม. หน้า 42

³ แหล่งเดิม. หน้า 101

...จ้อยนอนกอดแม่น้ำตาไหลซึม กัดฟันกรอดด้วยความหิว และนึกถึงทุกซ์ที่จะมาถึงวันพรุ่งนี้...เลิกเรียนแล้วรีบออกไปรับหนังสือพิมพ์มาเดินเร่ขายวันละประมาณสามสิบฉบับ...เดินขายตั้งแต่เย็นจนเกือบสามทุ่ม คนค่อนข้างจะบางแล้วนั้นแหละถึงจะได้กลับบ้านด้วยความเหนื่อยอ่อน บางครั้งกลับไปคืนโรงพิมพ์ตอนเช้า มีหน้าข้าเงินที่ได้จากหยาดเหงื่อแรงงานยังถูกพ่อตุ๋นค่าเคี้ยวเชิฐเอาไปอีกเกือบครึ่ง...¹

กล่าวในด้านรายได้ จากเรื่องสั้นในกลุ่มที่ตัวละครมีอาชีพค้าขายเล็กๆ น้อยๆ ประเภทหาบเร่แผงลอยหรือเร่ขายหนังสือพิมพ์ สะท้อนให้เห็นว่า ผู้ที่ค้าขายรายย่อยนอกจากมีรายได้ต่ำแล้วยังต้องเผชิญกับภาวะเสี่ยง เรื่องความไม่แน่นอนของรายได้มากกว่าผู้ใช้แรงงานประเภทรับจ้างหรือกรรมกรในโรงงาน เพราะรายได้จากการค้าขายขึ้นอยู่กับปริมาณที่ขายได้ในแต่ละวัน ทั้งยังต้องกังวลเรื่องขาดทุนและการถูกเจ้าหน้าที่ตำรวจหรือเทศกิจจับกุม เพราะส่วนใหญ่การค้าขายประเภทนี้มักใช้บริเวณพื้นที่บนทางเท้า ซึ่งอาจกีดขวางทางจราจร ดังนั้น “แม่ค้า พ่อค้า” โดยเฉพาะรายย่อยจึงมีชีวิตอย่างที่เรียกได้ว่า “ปากกัดตีนถีบ” มีรายได้ยังชีพวันต่อวัน ไม่มีความมั่นคงในชีวิต อาจกล่าวได้ว่านักเขียนสะท้อนภาพเหล่านี้ได้ใกล้เคียงกับความเป็นจริง ดัง ณรงค์ เพ็ชรประเสริฐ ได้สรุปสภาพความจนของผู้ประกอบอาชีพหาบเร่แผงลอยไว้ในบทสังเคราะห์ภาพรวมการพัฒนา ระบบสวัสดิการ สำหรับคนจนและคนด้อยโอกาสในสังคมไทยไว้พอที่จะนำมาเทียบเคียงกับเรื่องสั้นในกลุ่มที่นำมาวิเคราะห์ได้ คือเป็นผู้ที่ไม่มีที่ดินเป็นของตนเอง ที่อยู่อาศัยคับแคบ รายได้ต่ำ มีความเสี่ยงในการประกอบอาชีพบนทางเท้า เช่น อันตรายจากการจราจรและการถูกจับขังไล่ ทั้งยังใช้เวลาในการทำงานยาวนาน แต่รายได้ไม่แน่นอน ถิ่นที่อยู่อาศัยขาดแคลนบริการสาธารณะ และไม่มีเวลาอยู่กับครอบครัว²

สำหรับกลุ่มคนที่ดำรงชีพด้วยการเก็บของเก่าจากกองขยะ ก็เป็นอีกกลุ่มอาชีพหนึ่งที่ใช้แรงงานทำงานให้แก่ตนเอง แม้ในเชิงธุรกิจผู้ประกอบการธุรกิจขยะจะกลายเป็นผู้ที่ร่ำรวย เช่น นายสมไทย วงษ์เจริญ เจ้าของโรงงานคัดแยกขยะรีไซเคิลจังหวัดพิษณุโลกที่สามารถรองรับปริมาณขยะได้ถึงประมาณวันละ 80-100 ตัน มีสาขาทั่วประเทศ 20 สาขา³ แต่สำหรับคนเก็บขยะรายย่อย กองขยะเป็นเพียงปัจจัยยังชีพที่ทำให้มีกินมีใช้ไปวันๆ เท่านั้น

กล่าวในทางวรรณกรรมชีวิตของผู้ที่มีอาชีพ “คุ้ยขยะขาย” ก็ถูกนักเขียนนำมาถ่ายทอดและตีแผ่ให้สังคมได้รับรู้ถึงความทุกข์ยากของคนเหล่านี้อยู่เนืองๆ ดังปรากฏในเรื่องสั้นที่นำมาวิเคราะห์ เช่น เรื่อง เพียงธูลีดิน ตัวละคร “พร” ยังชีพด้วยการตระเวนเก็บของเก่าจากกองขยะขาย เช่น “...เศษเหล็ก ลวด ทองเหลือง อะลูมิเนียม สายไฟ ขวด ถังพลาสติก กระดาษและอื่นๆ ที่มันสามารถจะเปลี่ยนเป็นเงินได้...”⁴ ส่วนแม่ของเขาซึ่งเป็นหญิงหม้าย มีรายได้จากการรับจ้าง

¹ วิชเทพ ลือชาฤทธิ์. (2519). วันสุดท้ายของจ้อย ใน รวมเรื่องสั้นชุดเหมือนอย่างไม่เคย. หน้า 112-113

² ณรงค์ เพ็ชรประเสริฐ. (2546). บทสังเคราะห์ภาพรวมการพัฒนา ระบบสวัสดิการสำหรับคนจนและคนด้อยโอกาสในสังคมไทย. หน้า 130

³ แหล่งเดิม. หน้าเดิม

⁴ วิมล ไทรนิมโนล. (2539). วันฟ้าหม่น. หน้า 34

ทั่วไป "...แต่เงินที่แม่ได้รับตอบแทนมันน้อยนิดเสียเหลือเกิน..."¹ ในขณะที่เดียวกันรายได้ของพรก็ไม่น้อยอน ทั้งนี้ก็ขึ้นอยู่กับว่าพรสามารถเก็บสิ่งของที่จะนำไปขายในแต่ละวันได้มากน้อยเพียงใด ดังนักเขียนได้พรรณนาไว้ว่า "...วันนี้พรโชคไม่ดีอีกตามเคย พรได้แค่ขวด "ยาบำรุง" ห้าใบ สายไฟเส้นสั้นๆ สามเส้น เศษเหล็กสามสี่ชิ้น กับกระดาดอีกไม่ถึงกิโลกรัม พอไปขายให้เจ๊กโกที่ตลาดห้องแถว ก็ได้เงินแค่หกบาทเท่านั้น..."² ส่วนเรื่อง มือ นักเขียนสะท้อนภาพหญิงชราพิการ นิ้วมือขาด นางไม่มีญาติพี่น้อง ไม่มีที่อยู่อาศัยเป็นของตนเอง และยังชีพด้วยการเก็บถุงพลาสติกจากกองขยะขาย ดังที่นักเขียนได้พรรณนาไว้ว่า

...กองขยะละๆ ปายวันนี้มีเด็กสามสี่คน...ยื้อแย่งผลึกใสพลางคุ้ยเขี่ยหาของกัน รอบๆ ฉันลงนั่งก้มคุ้ยหาถุงพลาสติกตามขยะเปียกที่กองสุมรวมกันเป็นเนินย่อมๆ ลูกแล้ว ลูกเล่า และ ค่อยๆ ใส่ลงในถุงใบโต มือข้างหนึ่ง...นิ้วเหลือไม่เท่าเก่า...มือที่หยาบกร้านมาตลอดชีวิต มือที่เส้นเอ็นปูดโปนด้วยงานหนัก มาบัดนี้กำลังมีอาการอักเสบ...ฉันดัดกังวล ก้มความหาสิ่งที่เจ้าของเดิมโยนทิ้ง แต่ฉันกับลูกค้าของฉันยังต้องการ...ไอ้ถุงเปื้อนๆ ที่เขาทิ้งแล้วนี่แหละมันจะวนเวียนกลับมาให้เขาทิ้งอีกหลายครั้ง...แล้วฉันก็จะมาคุ้ยความหา... เก็บมันขึ้นมา..."³

หากพิจารณาในด้านรายได้ของผู้ที่มีอาชีพเก็บสิ่งของกองขยะขาย ในเรื่อง มือ แม้ นักเขียนมิได้สะท้อนไว้อย่างชัดเจนเหมือนเรื่อง เพียงธูลีดิน แต่การให้ภาพความทุกข์ยากของหญิงชราพิการที่ต้องดิ้นรนหาเลี้ยงตนเองเพียงลำพัง ทั้งยังต้องอาศัยศาลาวัดเก่าๆ ที่พระไม่ได้ใช้ประโยชน์แล้วเป็นที่อยู่อาศัย น่าจะสะท้อนให้เห็นได้ว่า การมีอาชีพเก็บสิ่งของจากกองขยะขาย โดยเฉพาะหญิงชราที่มีมือพิการรายได้คงจะไม่สูงนัก

ยิ่งกว่านั้น คนยากจนประเภทที่ดำรงชีพด้วยการขอทาน ให้ที่นี้รวมไปถึงผู้ที่ติดสืตึเป่าโดยไม่เรียกร้องค่าดู ค่าฟัง แต่รับทรัพย์สินตามแต่ผู้ดูผู้ฟังจะสมัครใจให้ก็เป็นอีกกลุ่มอาชีพหนึ่งที่นักเขียนได้นำมาสะท้อนไว้ในวรรณกรรม

จากสถิติของสถานแรกรับคนไร้ที่พึ่งจังหวัดนนทบุรี กรมประชาสงเคราะห์ บ่งชี้ว่าปี 2539 ในเขตกรุงเทพมหานครและปริมณฑล มีขอทานจำนวน 1,860 คน แยกเป็นคนไทย 780 คน และคนต่างชาติ 1,080 คน⁴ ส่วนในปี 2540 ได้มีการสำรวจจำนวนคนเร่ร่อนและคนขอทานทั่วประเทศ ในส่วนของคนขอทานได้มีการแยกประเภทเป็นคนขอทานร่างกายปกติและคนขอทานร่างกายพิการ ผลการสำรวจพบว่า คนขอทานร่างกายปกติมีจำนวน 2,103 คน และคนขอทาน

¹ วิมล ไทรนิมิต. (2539). วันฟ้าหม่น. หน้า 31

² แหล่งเดิม. หน้า 34

³ ศรีดาวเรือง. (2533). แก้วหยดเดียว. หน้า 117-118

⁴ นฤมล อุบลทิพย์. (2541). รายงานผลการสำรวจคนเร่ร่อนและขอทานปี 2540. หน้า 2

ร่างกายพิการมีจำนวน 982 คน¹ ภาคที่มีคนเร่ร่อนและคนขอทานมากที่สุดคือภาคกลาง รองลงมาคือภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ส่วนจังหวัดที่พบคนเร่ร่อน และคนขอทานมากที่สุดคือ กรุงเทพมหานคร รองลงมาคือ จังหวัดสมุทรปราการ² สำหรับสาเหตุที่ทำให้จำนวนคนเร่ร่อนและคนขอทานเพิ่มมากขึ้น ผลการสำรวจบ่งชี้ว่ามีผู้ยากไร้จากต่างประเทศ เช่น เขมร พม่า และเวียดนาม หลบหนีเข้าเมืองมาประกอบอาชีพขอทานในเมืองไทยเป็นจำนวนมาก ในส่วนของคนไทยเองเกิดจากภาวะเศรษฐกิจตกต่ำคนไม่มีงานทำหรือทำงานรายได้ไม่เพียงพอ คนชนบทอพยพเข้าเมืองเพื่อแสวงหาชีวิตความเป็นอยู่ที่ดีกว่า แต่ด้วยความที่ด้อยโอกาสทั้งการศึกษา ฝีมือแรงงาน จึงไม่สามารถหางานที่มั่นคงและรายได้ดีได้ สุดท้ายจึงกลายมาเป็นขอทาน³

ในเรื่อง ไร่ร้าง นักเขียนสะท้อนภาพชีวิตของหญิงชรา “...แขนด้วนข้างขวาจนถึงต้นแขน ขาข้างซ้ายโค้งงอออกจนน่าเกลียด ดาอีกข้างก็บอดสนิท...”⁴ นางยังชีพด้วยการขอทาน “...หวัง เศษเงินเพียงเล็กน้อยพอประทังชีวิต...”⁵ แต่รายได้จากการขอทานก็น้อยนิดจนแทบไม่สามารถยังชีพของนางให้เป็นปกติสุขได้ ดังนั้นนักเขียนได้พรรณนาไว้ว่า “...ฉันจำต้องนั่งอยู่ตรงท่าเรือแห่งนี้ พร้อมกับกระป๋องสังกะสีสนิมรื้อรับความเมตตาจากคนที่ผ่านไป...ลำพังเศษเงินไม่ถึงสามบาท ก็แทบจะไม่พอค่าอาหารถูกๆ เสียแล้ว ...ฉันจะทำอย่างไร ท้องก็หิวแสนหิว...”⁶

ส่วนเรื่อง ซอสายขาด เป็นการสะท้อนภาพชีวิตของชายชราาณิก ผู้มีแขนข้างหนึ่งเล็กลีบ หาเลี้ยงครอบครัวด้วยการสืบทอดแต่จะมีคนหยิบยื่นให้ ดังนั้นนักเขียนได้พรรณนาความรู้สึกของตัวละครที่มีต่ออาชีพของตนเองว่า “...นี่คือการทำงานของผม เป็นอาชีพที่สะอาด บริสุทธิ์ ไม่เบียดเบียนใคร ผมไม่ได้ขอเงินใครเฉยๆ หากแต่ผมได้ทำงานตอบแทน...ผมสืบทอดให้ฟัง ใครชอบก็ให้เงิน ใครไม่ชอบ ผมก็ไม่เคยบังคับ...”⁷ ด้วยเหตุนี้รายได้ของผมจึงไม่แน่นอน “...เงินจะกินไปวันๆ ยังต้องทำงานตั้งแต่เช้ายันค่ำ...”⁸ ชีวิตจึงตกอยู่ในวังวนของการต่อสู้ดิ้นรนเพียงแค่งชีพไปวันหนึ่งๆ ยากที่จะมีเงินเก็บออมสำหรับสร้างความมั่นคงในชีวิตและอนาคตที่ดีกว่านี้ได้ สำหรับเรื่อง ผู้จัดการของไอ้แคะ เป็นเรื่องที่นักเขียนสะท้อนภาพชีวิตของขอทานผู้พิการขาเล็ก หัวโตกว่าคนปกติ บริเวณหลังมีหนอกนูนขึ้นมาคล้ายวัว แต่ละวันเขาต้องไปทำหน้าที่ขอทาน

¹ นฤมล อุบลทิพย์. (2541). รายงานผลการสำรวจคนเร่ร่อนและขอทานปี 2540. หน้า 11

² แหล่งเดิม. หน้า 19-20

³ แหล่งเดิม. หน้า 22-23

⁴ ประเสริฐ จันดำ. (2513). ดอกคูณและเสียงแคน. หน้า 80

⁵ แหล่งเดิม. หน้าเดิม

⁶ แหล่งเดิม. หน้า 80-81

⁷ มานพ ถนอมศรี. (2522). ฟ้ายาเงิน. หน้า 44

⁸ แหล่งเดิม. หน้า 40

โดยมีผู้จัดการเกี่ยวกับการเดินทาง อาหารและที่พักให้ นักเขียนได้สะท้อนให้เห็นภาวะการกดขี่ข่มเหงของคนปกติที่มีต่อคนพิการ ทั้งการทำร้ายร่างกาย การบังคับใช้แรงงาน รวมไปถึงการถูกเหยียดหยาม หากพิจารณาในด้านรายได้ เนื่องจากตัวละครในเรื่องมีอาชีพขอทาน ลักษณะที่อาจเรียกได้ว่าเป็น “แก๊งขอทาน” ที่มีได้ขอทานเพื่อนำเงินมาเลี้ยงดูตัวเองโดยตรง หากแต่มีผู้ควบคุมจัดระบบการทำงาน มีรถรับส่งให้ไปนั่งขอทานตามจุดที่กำหนด ดังที่นักเขียนพรรณนาไว้ว่า “...พี่โตจะออกมาส่งเขาและพวกพ้องตามจุดต่างๆ ของกรุงเทพแต่เช้ามีดทุกวัน และจะวกกลับมารับพวกเขาอีกครั้งก็ต่อเมื่อไม่มีรถเมล์วิ่งอยู่บนถนนแล้ว...”¹ และ “...น้ำด้วนได้ขึ้นไปบนสะพาน ยายเต็มเดินหายไปในตลาดและเขาข้ามฟากมานั่งอยู่ที่บาทวิถีหน้าโรงหนังและย่านการค้า ซึ่งทุกอย่างเป็นไปตามคำสั่งของพี่โตทั้งสิ้น...”² ไม่เว้นแม้แต่เงินที่ได้รับมาจากการขอทาน “...ทุกวันที่พี่โตรับพวกเขากลับบ้าน พวกเขาจะถูกต้อนเข้าไปรวมกันในห้องหนึ่งของบ้านพี่โต เพื่อรวมเงินที่หามาได้ไว้เป็นกองเดียวกัน จากนั้นจึงแยกย้ายกันกลับลงไปที่บ้านเล็กซึ่งพี่โตปลุกให้พวกเขาอยู่รวมกัน...”³ หากพิจารณาตัวละครขอทานมิได้ใช้เงินที่ตนเองหามาได้ เงินเหล่านั้นถูกพี่โตเก็บรวบรวมไปหมดรายได้ที่แท้จริงของตัวละครขอทานจึงไม่มี ดังที่นักเขียนได้พรรณนาความรู้สึกของตัวละครไว้ว่า “...เขาไม่มีความหวังอะไรมากไปกว่าอาหารที่จะต่อชีวิตของเขาให้อยู่ต่อไป ในวันพรุ่งนี้และที่ซุกหัวนอนสักแห่งหนึ่ง...เพราะเขาหวังในสิ่งอื่นของชีวิตมากไปกว่านี้ไม่ได้...ทุกอย่างเพียงเพื่อต่อชีวิตของตัวเองเท่านั้น...”⁴

อาจกล่าวได้ว่า ผู้ที่ดำรงชีพด้วยการขอทาน ไม่ว่าจะขอโดยตรงหรือเสนอสิ่งแลกเปลี่ยน เช่นการเล่นดนตรีประเภทที่ใช้เครื่องดนตรีไม่มากชิ้น ส่วนหนึ่งนักเขียนสะท้อนให้เห็นว่าคนเหล่านี้มักมีความมกพร่องทางร่างกาย ทำให้ต้องมาเป็นขอทานด้วยภาวะจำยอม ส่วนรายได้แต่ละวันไม่มากนักแทบไม่พอใช้จ่ายสำหรับเลี้ยงปากท้อง ทั้งยังประสบปัญหาการถูกกดขี่ข่มเหง ถูกเหยียดหยามจากสังคมและजनศักดิ์ศรี ซึ่งจะกล่าวถึงต่อไปข้างหน้า

สำหรับกลุ่มอาชีพ “โสเภณี” หรือผู้ที่ขายบริการทางเพศ ก็เป็นอีกอาชีพหนึ่งที่นักเขียนได้นำภาพชีวิตมาถ่ายทอดลงในวรรณกรรม สำหรับเรื่องสั้นในกลุ่มที่นำมาวิเคราะห์นี้ หากพิจารณาในด้านรายได้ จะเห็นได้ว่าตัวละครที่ประกอบอาชีพโสเภณีมักมาจากครอบครัวที่ยากจน บางเรื่องแม้การเป็นโสเภณีจะช่วยแก้ปัญหาความอดอยากทุกข์ยากไปได้บ้าง แต่ก็ไม่มั่นคงยั่งยืนทั้งยังต้องหลบๆ ซ่อนๆ เพราะอาชีพโสเภณีเป็นอาชีพที่ผิดกฎหมาย ดังที่นักเขียนสะท้อนไว้ต่อไปนี้

¹ มานพ ถนอมศรี. (2522). ฟ้ายาเงิน. หน้า 55

² แหล่งเดิม. หน้า 62

³ แหล่งเดิม. หน้า 56

⁴ แหล่งเดิม. หน้า 63-64

เรื่อง ในมมิต ตัวละครหญิงที่เป็นโสเภณี เธอต้องเลี้ยงดูเด็กถึงสามคน หนึ่งในนั้นเป็นลูกของเธอเอง รายได้จากการขายบริการทางเพศของเธอไม่สูงนัก คินหนึ่งๆ แค่พอเลี้ยงปากเลี้ยงท้อง ดังที่นักเขียนสะท้อนผ่านคำพูดของตัวละครว่า “...หาแขกอีกสักคนสองคนพอได้ค่ากับข้าวก็จะกลับแล้ว...”¹ หากพิจารณารายจ่ายที่เธอต้องรับผิดชอบแต่เพียงผู้เดียว ไม่ว่าจะเป็นค่าเช่าห้องพักในย่านสลัมเดือนละหนึ่งพันห้าร้อยบาท ค่าจ้างเลี้ยงดูลูกเดือนละหนึ่งพันบาท ค่าแท็กซี่เพื่อเดินทางไปทำงานคืนละเกือบร้อยบาท ไม่รวมค่าใช้จ่ายอื่นๆ ซึ่งนักเขียนไม่ได้สะท้อนไว้ให้เห็นอย่างชัดเจน ฉะนั้นลำพังรายได้จากการขายบริการเธอจึงหวังเพียง “พอได้ค่ากับข้าว” ดังที่ไดกล่าวไว้แล้วนั้น น่าจะแสดงให้เห็นถึงความลำบากทุกข์ยากของเธอได้เป็นอย่างดี

นอกจากนี้ นักเขียนยังได้สะท้อนให้เห็นด้วยว่าก่อนที่จะกลายเป็นโสเภณีหรือหญิงขายบริการทางเพศ เธอก็เป็นผู้หญิงคนหนึ่งที่มีความมุ่งมั่นในการไต่จ้านทำที่ดี แต่เมื่ออับจนล้นหนทางสัญชาตญาณแห่งการอยู่รอดก็ผลักดันให้เธอต้องขายบริการทางเพศ ดังที่นักเขียนสะท้อนผ่านคำพูดของเธอว่า “...เราคนจนด้วยกัน ก่อนจะเป็นผู้หญิงหากินพี่ก็จากบ้านมาหางานทำเหมือนน้องนี้แหละลำบากและอดหิวแทบเอาชีวิตไม่รอด...”²

ส่วนเรื่อง อาชญากรรมและการลงทัณฑ์ ก็เป็นอีกเรื่องหนึ่งที่มีตัวละครหญิงสาวซึ่งถูกสภาพความอดอยากทุกข์ยากบีบบังคับให้เธอต้องกลายเป็นหญิงขายบริการทางเพศ หลังจากที่ถูกอพยพเข้ามากรุงเทพฯ พร้อมกับครอบครัวที่มุ่งหวังจะมิงานทำ มีรายได้เพื่อประคับประคองชีวิต ดังที่นักเขียนได้พรรณนาการเข้าสู่อาชีพขายบริการทางเพศของเธอไว้ว่า “...น้องสาวของเขาวัยสิบแปดออกหางานได้เดือนเดียว ก็ตัดสินใจขายตัวแถวส่วนจตุจักร...เธอหายไปครึ่งหลายๆ วันเมื่อกลับมาก็มีเงินมาให้พ่อเก็บไว้ใช้...”³ อย่างไรก็ตาม รายได้จากการขายบริการทางเพศของเธอก็ยังไม่เพียงพอสำหรับเลี้ยงดูคนในครอบครัวเพราะแม่กำลังป่วยและพ่อต้องคอยดูแล ส่วนพี่ชายและน้องชายก็ยังดกงานไม่มีรายได้ ดังที่นักเขียนได้พรรณนาถึงสภาพชีวิตของเธอและครอบครัวภายใต้เงินที่หาได้จากการขายบริการทางเพศว่า

...มีคนเขาแนะนำให้ไปสมัครงานที่คาเฟ่ ได้ค่าแรงมากหน่อย แต่ทางร้านเขาก็หักไว้เยอะ แต่ช่วงมันเยอะยังงั้นมันก็ยังดีกว่า...นอนแบกกับดิน ตามมมิตและต้องระแวงระวังเหมือนกำลังก่ออาชญากรรม ข้ากว่าจะหาคนมาซื้อเนื้อตัวเธอชั่วคราวแต่ละครั้งก็แสนยาก ราคาตัวของผู้หญิงที่ยืนตามรั้ว ตามเสาไฟฟ้าหรือตามมุมสลัวนั้นมันต่ำล้นดี ข้าบางครั้งเธอก็ยังถูกโกงหน้าด่านๆ...แต่หนึ่งอาทิตย์ไปแล้วเธอยังไม่มา เงินที่เธอให้ไว้ก็หมดไปกับค่ายาของแม่และน้องชาย รวมทั้งค่าอาหารของทุกคนด้วย ถ้าเธอไม่กลับมาในวันนี้พรุ่งนี้เล่า ทุกคนจะเป็นอย่างไร จะกินอะไรกัน...”⁴

¹ ประชาคม ลุนาชัย. (2541). ตัวละครตกสมัย. หน้า 188

² แหล่งเดิม. หน้า 191

³ วิมล ไทรนิมโนล. (2534). กระแสลมที่พัดกลับ. หน้า 97-98

⁴ แหล่งเดิม. หน้า 98-100

สำหรับเรื่อง ลมหายใจดอกไม้ นักเขียนได้สะท้อนภาพชีวิตของโสเภณีที่กำลังมีครรภ์ แต่ต้องทนทำงานขายบริการทางเพศตามปกติ เพราะเธอไม่มีรายได้อื่นใดที่จะนำมาเลี้ยงตนเองและมารดาผู้ซึ่งอดีตก็เคยเป็นโสเภณี ดังนักเขียนได้พรรณนาการเข้ามาสู่อาชีพโสเภณีของตัวละครไว้ว่า

...นับตั้งแต่การมีแม่เป็นผู้หญิงหากิน เป็นลูกที่หาพ่อไม่พบ แม้กระทั่งทุกบทตอน ของชีวิตที่หันเหให้เธอเดินไปบนเส้นทางเดียวกับแม่ของเธอ แลละเพื่อเงินเลี้ยงชีวิต...ดู เหมือนอายุเพียงสิบสามปีกว่าเท่านั้น...เธอยังโตไม่พอที่จะรู้สึกด้วยซ้ำไปว่า ในร่างกายของ เธอ มีสิ่งอันเป็นความหื่นกระหายของผู้ชายซุกซ่อนอยู่ ไม่รู้แม้แต่ว่าในอวัยวะชิ้นนั้นเองที่มีค่าราคามากที่สุดในตัวเธอมากพอที่จะใช้มันสำหรับหาเงินเลี้ยงแม่และตนเองให้อยู่รอดไป อย่างไม่ฝืดเคืองจนเกินไป...¹

อย่างไรก็ตาม จากรายได้การขายบริการเพียงครั้งละยี่สิบบาทน่าจะไม่สามารถสร้างรายได้มากพอ สำหรับเลี้ยงคนสองชีวิต โดยเฉพาะถ้าวันใดเธอขายบริการได้น้อยหรือถูกเจ้าหน้าที่ตำรวจจับกุม นั่นก็หมายถึงความเดือดร้อนของทั้งเธอและมารดา ดังที่นักเขียนพรรณนาความรู้สึกของตัวละครไว้ว่า

...ก่อนน้อยใจตีบแน่นขึ้นมาบอก ซ้ำเลื่องกลับไปมองแม่ที่กอดหลักแจวอยู่อย่าง หมดอาลัยดายอยาก ด้วยความสงสารแม่คงผิดหวังและกลัดกลุ้มไม่แปกไปกว่าเธอหรอก แลล้นนึกภวานาในใจอันเศร้าหมอง เธอขอเพียงสักครั้งหรือสองครั้งก็ยิ่งดี พอแล้วสำหรับ เป็นค่าข้าวปลาและสิ่งจำเป็นเล็กน้อยของแม่และเธอในวันพรุ่งนี้..."²

หากพิจารณาภาพชีวิตของตัวละครหญิงโสเภณีที่ยกมาข้างต้น จะเห็นได้ว่าพวกเธอต้อง ตกอยู่ในภาวะอดคัดขัดสน ไม่มีรายได้อื่นใดนอกจากการขายบริการทางเพศ ถึงแม้ค่าตัวจะต่ำและ เสี่ยงต่อการถูกเจ้าหน้าที่ตำรวจจับกุม แต่นั่นก็เป็นหนทางเดียวที่จะสามารถทำให้พวกเธอมีรายได้ พอเลี้ยงตนเองและครอบครัวได้

เป็นที่น่าสังเกตว่า ความยากจนมักได้รับการกล่าวอ้างว่าเป็นสาเหตุปัจจัยที่นำไปสู่ กระบวนการขายบริการทางเพศ แม้กระทั่งในวรรณกรรมเองนักเขียนส่วนหนึ่งก็ใช้สมมติฐานนี้มา สร้างแรงจูงใจในการสร้างสรรค์ผลงาน เมื่อนำความคิดดังกล่าวมาพิจารณาโดยเปรียบเทียบกับ การเจริญเติบโตทางด้านเศรษฐกิจ ภายหลังจากที่ได้มีแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ รายได้ ต่อหัวของประชาชนชาวไทยสูงขึ้นทุกปี อัตราการขยายตัวทางเศรษฐกิจและการส่งออกเป็นที่น่า พอใจแม้บางยุคบางสมัยจะชะงักงันหรือเกิดภาวะวิกฤติบ้าง การค้าประเวณีหรือการขายบริการทาง เพศก็ควรจะลดลง เมื่อการพัฒนาเศรษฐกิจของประเทศดีขึ้น

¹ มานพ ถนอมศรี. (2521). ความหวังอันสุดท้าย. หน้า 96-97

² แหล่งเดิม. หน้า 101

จากข้อสังเกตข้างต้น ถ้าตัวเลขดัชนีบ่งชี้ถึงภาวะการเจริญเติบโตทางด้านเศรษฐกิจดีขึ้น และส่งผลให้รายได้เฉลี่ยของประชาชนทั้งประเทศสูงขึ้น ในขณะที่เดียวกันสถิติโสเภณีไม่ลดลง ฉะนั้น คำกล่าวที่ว่ารายได้ต่อหัวของประชากรสูงขึ้นจริงๆ แล้วสูงขึ้นอย่างไร จากการศึกษาและวิจัยมีผู้ชี้ให้เห็นว่ารายได้ต่อหัวของประชากรโดยส่วนรวม และรายได้ต่อหัวนอกภาคเกษตรกรรมสูงขึ้นอย่างรวดเร็ว ส่วนรายได้ของภาคเกษตรกรรมซึ่งมีประชากรกว่าร้อยละ 80 มิได้สูงขึ้นตาม จึงอาจกล่าวได้ว่าเกษตรกรส่วนใหญ่ยังคงยากจน¹ และจากความยากจนที่เกิดขึ้นในภาคเกษตรกรรมนี้เอง สิ่งหนึ่งที่ปรากฏขึ้นให้เห็นในสังคมไทย ก็คือ การอพยพเข้าเมืองเพื่อหางานทำของเหล่าเกษตรกร ผู้ยากไร้ สำหรับสตรีบางคนเมื่อถึงที่สุดไม่สามารถหางานทำได้หรือเป็นเพราะถูกหลอกหลวง ก็อาจผันตัวเองเข้าสู่กระบวนการค้าประเวณีหรือขายบริการทางเพศได้ ดังที่นักเขียนได้สะท้อนให้เห็น จากตัวอย่างที่ยกมาแล้วนั้น

นอกจากกลุ่มอาชีพที่กล่าวมาทั้งหมด อันแสดงให้เห็นถึงภาวะความยากจนทรัพย์สินในเชิงรายได้ กลุ่มอาชีพข้าราชการชั้นผู้น้อย โดยเฉพาะที่อาศัยอยู่ในชนบทห่างไกล นักเขียนก็ได้นำมาถ่ายทอดไว้ในวรรณกรรม พอจะกล่าวได้ต่อไปนี้

เรื่อง เงินเดือนเพิ่ม ตัวละคร “ครูแก้ว” ข้าราชการพลเรือน ผู้ได้รับเงินเดือนหนึ่งพัน เจ็ดร้อยห้าสิบบาท แต่ต้องเลี้ยงดูคนในครอบครัวถึงเจ็ดชีวิต ลำพังรายได้จากเงินค่าสอนหนังสือ แทบไม่พอใช้จ่าย ครูแก้วจึงต้องดิ้นรนหาเงินเพิ่มเติมด้วยการทำไร่นา ปลูกผักสวนครัว “...ทำทุกอย่างแม้กระทั่งทอดแหหาปลา...”² แต่รายรับ-รายจ่ายก็ยังไม่สมดุลกัน ความเป็นอยู่ถูกจำกัด ด้วยตัวเลขของเงินเดือน แม้ครูแก้วจะตัด “...งานสังคมออกเกือบหมด งานกินเลี้ยง งานสังสรรค์ ที่อำเภอ จังหวัด ถ้าไม่จำเป็นจริงๆ ก็ไม่ไป...”³ อาชีพครูแม้เป็นอาชีพที่มีเกียรติ “...แต่การเงินมันไม่เหมาะสมกับเกียรติที่เพิ่มขึ้นเลย ถ้าคิดกันในเรื่องค่าของเงิน...”⁴ ดังที่นักเขียนได้สะท้อนให้เห็นว่า

...ครูแก้วยังจำได้ว่าเมื่อเงินเดือน 500 นั้น ข้าวเกวียนละ 400 บาท...เดี๋ยวนี้ เงินเดือนของแก 1,350 บาท เป็นข้าราชการท้องถิ่นระดับสาม...เข้าชั้นกระบะทปใหญ่ นายอำเภอเมื่อก่อนทีเดียว แต่ราคาข้าวเปลือกเกวียนหนึ่งสองพันกว่าบาท...รับเงินเดือน เสรีก็ต้องแหวะที่ทำการไปรษณีย์ส่งเงินให้ลูก แคะแจกให้ลูกห้าคนแล้วยังไม่ถึงเมีย แล้วจะเอาอะไรกิน จะอยู่อย่างไรชีวิตของครูบ้านนอกอย่างครูแก้ว...⁵

¹ สุชาติ ประสิทธิ์รัฐสินธ์. (มปป.) โสเภณีเด็ก สภาพปัญหา ปัจจัยสาเหตุและแนวทางแก้ไข.

² นิมิตร ภูมิถาวร. (2521). ครูครับผมจน. หน้า 101

³ แหล่งเดิม. หน้า 102

⁴ แหล่งเดิม. หน้า 100

⁵ แหล่งเดิม. หน้า 99-101

หากพิจารณาสิ่งที่นักเขียนได้สะท้อนให้เห็นในเรื่อง **เงินเดือนเพิ่ม** อาจกล่าวได้ว่า นักเขียนผู้นี้มีจิตใจโน้มเอียงเข้าข้างข้าราชการชั้นผู้น้อย ในที่นี้คือข้าราชการครูซึ่งประจำอยู่ในชนบทห่างไกล ที่เป็นเช่นนี้ส่วนหนึ่งอาจมาจากการมีประสบการณ์ร่วมรู้ซึ่งถึงความทุกข์ยากอดคัดค้าน ขัดสน เพราะในชีวิตจริงนักเขียนผู้นี้ก็มิอาจหนีเป็นครู ทั้งน่าจะเคยผ่านช่วงชีวิตที่ยากแค้นลำเค็ญมาก่อน แต่ถ้าหากพิจารณาในเชิงเปรียบเทียบอาชีพข้าราชการครูแม้จะเป็นชั้นผู้น้อย ก็น่าจะมี ความมั่นคงและมีรายได้ที่แน่นอนกว่าหลายอาชีพที่กล่าวมาข้างต้น อย่างไรก็ตาม หากพิจารณาจาก สภาพความเป็นจริง ทางด้านการเมืองเศรษฐกิจและสังคมของประเทศ ในช่วงที่เรื่องสั้นเรื่องนี้ได้ รับการตีพิมพ์เป็นครั้งแรก (เดือนพฤศจิกายน พ.ศ.2521) สถานการณ์ภายในประเทศก็ตกอยู่ใน ภาวะผันผวนทั้งด้านปัญหาน้ำมันและค่าครองชีพ ส่วนภาวะเงินเฟ้อซึ่งผ่อนคลายความรุนแรงลงใน ระหว่าง พ.ศ.2518-2519 ได้กลับทวีความรุนแรงขึ้น นับตั้งแต่ พ.ศ.2520 เป็นต้นมา อัตราเงิน เฟ้อใน พ.ศ.2520 และ พ.ศ.2521 อยู่ที่ร้อยละ 7.6 และ 7.9 สาเหตุใหญ่ของภาวะเงินเฟ้อ ในช่วงนี้เกิดจากการขึ้นราคาน้ำมันของกลุ่มประเทศผู้ส่งออกน้ำมันเป็นสินค้า ส่งผลให้ต้นทุนของ สินค้าทางการเกษตรและอุตสาหกรรมมีราคาสูงขึ้น และเกิดภาวะชะงักงันด้านการผลิตในประเทศ อุตสาหกรรมซึ่งพึ่งพาพลังงานจากน้ำมันมาก การขยายตัวของอุตสาหกรรมการผลิตของไทยจึงหด ตัวตามไปด้วย¹ ดังนักเขียนได้สะท้อนให้เห็นถึงภาวะราคาสินค้าที่สูงขึ้นไว้ว่า “...ข้าวของมันแพง ขึ้นไปอีกหลายเท่าตัว...ข้าวสารขึ้นไปถึงละค่อนร้อย หมู เป็ด ไก่ มันขึ้นทั้งนั้น...”² และ “...เจ๊ก ในตลาดมันหมูไวดาไวเหลือเกิน เมื่อเดือนก่อนปูนซีเมนต์ซื้อมาทำส้วมโรงเรียนถูกละ 34 บาท เดือน นี้ 45...สังกะสี ก็แพงขึ้นไปอีกไม่รู้เท่าไร...”³

ส่วนเรื่อง **วันรับเงินเดือน** ก็เป็นอีกเรื่องหนึ่งที่นักเขียนสะท้อนให้เห็นถึงภาวะความ อดคัดค้านของครูที่มีอาชีพเป็นครู ซึ่งประจำการอยู่ในโรงเรียนชนบทห่างไกลจากในเมือง ไม่มี รายได้พิเศษอื่นใดนอกเหนือจากเงินเดือนหนังสือ หลังจากเงินเดือนออก ตัวละคร “ครูรอง” จำต้องตระเวนนำเงินที่เหลือหนึ่งร้อยห้าสิบบาทไปใช้หนี้ต่างๆ ที่เขาก่อไว้ระหว่างเดือน จนเหลือ เงินในกระเป๋าเพียงน้อยนิดสำหรับเป็นค่าใช้จ่ายจนกว่าเงินเดือนใหม่จะออก ดังนักเขียนได้พรรณนา ความรู้สึกของตัวละครไว้ว่า “...เสียงเหรียญบาทในกระเป๋ากางเกงกระทบกันอยู่รุ่มร่ามตามจังหวะ ขาที่ถีบขึ้นลง เขาเพิ่งจะได้ยินมันเดี๋ยวนี้เอง และรู้สึกว่าเสียงของมันเสียดแทงหัวใจอันหดหู่ของเขา อย่างบอกไม่ถูก ครูร่อนน้ำตาคลอหน่วยอยู่ในความมืดนั้น...”⁴

¹ มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช. (2538). เอกสารการสอนชุดวิชา 10201 ประวัติศาสตร์ไทย. หน้า 671

² นิมิตร ภูมิถาวร. (2521). ครูครับผมจน. หน้า 102-103

³ แหล่งเดิม. หน้า 106

⁴ สุรัชย์ จันทิมาธร. (2531). มาจากที่ราบสูง. หน้า 51

กล่าวโดยสรุป ภาพรวมของผู้ที่มีความยากจนในเชิงทรัพย์สิน หากพิจารณาไปที่รายได้ นักเขียนมักสะท้อนให้เห็นว่า “คนจน” (the poor) ไม่ว่าจะเพศใด อาชีพอะไร และอายุเท่าไร ส่วนใหญ่ต้องต่อสู้ดิ้นรนทำงานหนักชนิดที่เรียกได้ว่า “อาบเหงื่อต่างน้ำ” แต่รายได้ที่รับกลับไม่พอเพียงต่อการใช้จ่ายเพื่อยังชีพ ดังนั้นจึงมีต้องหวังเงินที่เหลือพอเก็บออมสำหรับการใช้จ่ายเพื่อความจำเป็นอื่นๆ หรือสร้างอนาคตที่ดีกว่า โดยเฉพาะในกลุ่มอาชีพแรงงานรับจ้าง (wage workers) และผู้ที่ยังชีพได้ด้วยการขายแรงงานเป็นกรรมกรรายวันไม่มีนายจ้างที่แน่นอน และสถานที่ทำงานที่เป็นหลักแหล่ง ค่าตอบแทนที่ได้รับอาจจะต่ำกว่าค่าจ้างแรงงานขั้นต่ำตามที่กฎหมายกำหนด ทั้งยังไม่มีโอกาสได้รับการคุ้มครองตามกฎหมายแรงงานและสวัสดิการอื่นๆ เช่นเดียวกับแรงงานในระบบ ดังนั้นจึงถูกจัดอยู่ในกลุ่ม “แรงงานชายขอบ” ที่ต้องเสียเปรียบในสภาพการจ้างงานอยู่เสมอ เช่น ลูกเรือประมงเล็ก กรรมการในภาคเกษตรกรรม และคนรับจ้างทั่วไป

สำหรับคนจนในกลุ่มอาชีพที่ใช้กำลังแรงงานเพื่อตนเอง (self employed) เช่น ค้าขาย เล็กๆ น้อยๆ ประเภทหาบเร่แผงลอยและเก็บสิ่งของจากกองขยะขาย รวมไปถึงขอทานและโสเภณี นอกจากจะมีความลำบากทุกข์ยากเช่นเดียวกับกลุ่มอาชีพแรงงานรับจ้างหรือกรรมกรแล้วยังต้องประสบกับความไม่แน่นอนของรายได้ เสี่ยงต่อการขาดทุนและถูกเจ้าหน้าที่ตำรวจจับกุม

ส่วนอาชีพข้าราชการชั้นผู้น้อยโดยเฉพาะที่อยู่ในชนบทห่างไกล ถึงแม้จะมีรายได้ที่แน่นอนกว่าคนจนในกลุ่มอาชีพอื่นๆ แต่ในบางยุคบางสมัยที่ประเทศชาติประสบกับภาวะวิกฤติค่าครองชีพสูงและสินค้ามีราคาแพง ลำพังรายได้จากเงินเดือนเพียงทางเดียวก็ไม่พอเพียงต่อการใช้จ่ายและยังชีพได้

3.1.1.2 ที่อยู่อาศัย โดยทั่วไปที่อยู่อาศัยคือทรัพย์สินอย่างหนึ่งที่ถูกนำมาเป็นตัวชี้วัดหรือเครื่องแสดงฐานะของปัจเจกชน คนจนหรือชนชั้นผู้ยากไร้ส่วนใหญ่อาศัยอยู่ในสิ่งปลูกสร้างที่ไม่ใหญ่โต ทรุทร่า บ้างก็เก่าทรุดโทรม ไม่สามารถคุ้มแดดคุ้มฝน บางรายก็เป็นบ้านเช่าหรือห้องแถวที่แออัดไม่ได้มาตรฐาน ชำร่วยไปกว่านั้นสำหรับคนจนที่อพยพเร่ร่อน สถานที่พำนักของพวกเขาจึงไม่เป็นหลักแหล่ง บ้างอาศัยหลบนอนตามสถานีรถโดยสารและสวนสาธารณะต่างๆ หากพิจารณา บ้านพักอาศัยตามความหมายขององค์การอนามัยโลก หมายถึง สิ่งก่อสร้างที่มีโครงสร้างและใช้วัสดุถาวร มีสิ่งสนับสนุนในการประกอบกิจกรรมต่างๆ ของมนุษย์ มีสภาพแวดล้อมเหมาะสมต่อร่างกายและจิตใจของบุคคลที่พักอาศัยให้สามารถดำรงชีวิตอยู่ได้ในสังคม ฉะนั้นบ้านหรือที่อยู่อาศัยจึงควรมีลักษณะที่ตอบสนองความต้องการทางร่างกายและจิตใจ ดังต่อไปนี้

สนองความต้องการด้านสรีระ ควรรักษาอุณหภูมิในบ้านมิให้ร้อนหรือเย็นเกินความต้องการของร่างกาย จัดให้มีแสงสว่างเพียงพอ ทั้งแสงจากดวงอาทิตย์และแสงจากไฟฟ้าแต่ต้องไม่จ้าเกินไป

สนองความต้องการทางจิตใจ ควรจัดพื้นที่ให้เป็นสัดส่วนที่เหมาะสม หรือให้มีห้องส่วนตัวที่สมาชิกจะหาความสงบ เพื่อสามารถดำเนินชีวิตในครอบครัวและชุมชนได้ตามปกติ

การป้องกันโรคติดต่อและอุบัติเหตุต่างๆ กล่าวคือ บ้านควรปลูกสร้างด้วยวิธีการที่ดีจากวัสดุที่แข็งแรง จัดให้มีส้วมที่ถูกสุขลักษณะ มีน้ำสะอาดใช้ และมีทางระบายน้ำโสโครก มีที่เก็บอาหารมิดชิดปลอดภัยจากสัตว์และแมลงที่อาจเป็นพาหะนำโรคได้¹ สำหรับงานวิจัยฉบับนี้ ผู้วิจัยพิจารณาเฉพาะที่อยู่อาศัยของคนจนโดยแบ่งออกเป็นสองกลุ่มคือ ที่อยู่อาศัยของคนจนเมืองและที่อยู่อาศัยของคนจนชนบทจากภาพสะท้อนที่ปรากฏในเรื่องสั้นไทยร่วมสมัย ดังที่นักเขียนถ่ายทอดไว้ต่อไปนี้

1) ที่อยู่อาศัยของคนจนเมือง จากเรื่องสั้นในกลุ่มที่นำมาวิเคราะห์ให้นักเขียนได้สะท้อนสภาพที่อยู่อาศัยของคนจนเมืองไว้ในหลายลักษณะ เช่น ที่พักอาศัยในแหล่งชุมชนแออัดหรือสลัม บ้านพักหรือห้องเช่าราคาถูก กระโจมหรือเพิงที่ทำจากวัสดุเหลือใช้ รวมไปถึงสถานที่สาธารณะต่างๆ ซึ่งผู้เร่ร่อนใช้เป็นแหล่งพักพิง ดังตัวอย่างที่ปรากฏในเรื่องสั้นต่อไปนี้

เรื่อง **แพะในกุโบร์** นักเขียนสะท้อนสภาพที่อยู่อาศัยของชุมชนชาวมุสลิมที่เก่าและทรุดโทรม ลักษณะโดยทั่วไปเป็น “...เรือนไม้สับรังเค...”² หรือ “...บ้านไม้เก่าคร่ำเป็นสีฝุ่นเรียงรายอัดแน่นตลอดแนวถนน หลังคาสังกะสีสนิมกร่อนไหวพะเยิบ...”³ ซึ่งกำลังจะถูกแทนที่ด้วยสถานีจอดรถโดยสารรายล้อมด้วยอาคารโอ้อ่าและแนวตึกผองดั่งงำ ท่ามกลางกระแสการพัฒนาโครงสร้างพื้นฐานอันเบียดขับให้ “...ชุมชนมุสลิมกลายเป็นสิ่งขัดแย้ง...”⁴ อาจกล่าวได้ว่า สภาพที่อยู่อาศัยของชุมชนชาวมุสลิมในเรื่องสะท้อนให้เห็นลักษณะที่อยู่อาศัยของคนจนเมืองที่เรียกว่า ชุมชนแออัดหรือสลัม (slum) ได้อย่างชัดเจน

เมื่อประมาณปี พ.ศ.2503 คำว่า “slum-สลัม” ได้ถูกถอดมาใช้ในภาษาไทยว่า “บริเวณวิบัติ บริเวณเสื่อมโทรม แหล่งอบายมุข แหล่งทรุดโทรม และแหล่งเสื่อมโทรม” ต่อมาได้มีความพยายามลบภาพเชิงลบของสลัมโดยเปลี่ยนคำเรียก “สลัม” จากแหล่งเสื่อมโทรมมาเป็น “ชุมชนแออัด” ในปี พ.ศ.2525⁵ หากพิจารณาความหมายที่สามารถบ่งชี้ให้เห็นลักษณะโดยรวมของชุมชนแออัด ได้มีผู้กล่าวถึงแตกต่างกันออกไปเช่น “ชุมชนแออัด” ในความหมายของกระทรวงมหาดไทย หมายถึง สภาพของย่านเคหะสถานหรือบริเวณที่พักอาศัยในเมืองที่ประกอบด้วยอาคารเก่าแก่ทรุดโทรม หรือบริเวณที่สกปรกรุงรัง ประชากรอยู่กันอย่างแออัด ผิดสุขลักษณะต่ำกว่ามาตรฐานทำให้การดำเนินชีวิตไม่เป็นปกติวิสัย เพราะไม่มีความปลอดภัยในสุขอนามัย ส่วนการเคหะแห่งชาติได้ให้คำจำกัดความไว้ว่า บริเวณพื้นที่ที่มีสภาพไม่ถูกสุขลักษณะ มีน้ำขังอับชื้นหรือสกปรก มีปริมาณผู้อยู่อาศัยอย่างแออัด เป็นอันตรายต่อสุขภาพอนามัยและความปลอดภัย⁶

¹ วิชาวิ เกียรติศิริ. (2529). สวัสดิศึกษา. หน้า 17-18

² กนกพงศ์ สงสมพันธุ์. (2539). แผ่นดินอื่น. หน้า 286

³ แหล่งเดิม. หน้า 285

⁴ แหล่งเดิม. หน้า 284

⁵ อकिन รพีพัฒน์. (2542). ชุมชนแออัด : องค์ความรู้กับความเป็นจริง. หน้า 15

⁶ แหล่งเดิม. หน้า 18

สำหรับเกณฑ์ในการพิจารณาว่า ชุมชนใดเป็นสลัมหรือชุมชนแออัดหรือไม่อาจวิเคราะห์ได้จากสิ่งต่อไปนี้คือ ที่ตั้งอาคารแออัดหนาแน่น สบสนไม่เป็นระเบียบ มีผู้อยู่อาศัยตั้งแต่ 80 คน/ไร่ หรือ 15 ครอบครัว/ไร่ สภาพอาคารไม่ได้สร้างตามแบบแผน ผิดจากบ้านทั่วไปใช้วัสดุเก่า ผิดประเภทและทรุดโทรมขาดการดูแล ส่วนด้านสภาพแวดล้อม อากาศมักถ่ายเทไม่ดี ระบบระบายน้ำไม่เหมาะสม ขาดไฟฟ้า ประปา ที่ว่างสาธารณะและระบบกำจัดขยะ รวมไปถึงทางเดินเท้าที่ไม่เหมาะสม¹

กล่าวในทางวรรณกรรมถึงแม้นักเขียนจะได้สะท้อนสภาพที่อยู่อาศัย ซึ่งสามารถ เรียกได้ว่าเป็นสลัมหรือชุมชนแออัดไว้อย่างชัดเจนตามเกณฑ์ที่ยกมาข้างต้น แต่โดยภาพรวมในความหมายที่นักเขียนพยายามสะท้อนให้เห็นนอกเหนือจากการกล่าวอ้างถึง “สลัม” ที่ระบุออกมาโดยตรงส่วนใหญ่ก็พออนุมานได้ว่า เป็นแหล่งชุมชนที่มีความแออัดหรือเป็นสิ่งปลูกสร้างที่อยู่ในเขตเมือง ซึ่งมีสภาพเก่าทรุดโทรมอาจสร้างจากวัสดุเหลือใช้ มีทั้งลักษณะถาวร กึ่งถาวร และชั่วคราว ดังตัวอย่างเรื่อง *แพะในกุโบร์* ที่กล่าวมาแล้วนั้น ยังปรากฏภาพสะท้อนที่อยู่อาศัยของคนจนเมืองในลักษณะเดียวกันนี้อีกจากเรื่องสั้นเรื่องอื่นๆ เช่น

เรื่อง *ในมุมมืด* ตัวละครหญิงโสเภณี เข้าห้องพักในย่านสลัมกับเด็กสามคน นักเขียนได้สะท้อนสภาพสลัมผ่านความคิดของตัวละครเด็กหนุ่มคนหนึ่งไว้ว่า...ย่านสลัมกลิ่นน้ำคร่ำที่เหม็นอับ สภาพความแออัดเหมือนป่าที่บดบัง และเต็มไปด้วยเชื้อโรคที่ซึ่งชีวิตผู้คน เหมือนแมลงวันไร้ค่า และน่าขยะแขยง...² ส่วนเรื่อง *วันสุดท้ายของจ้อย* นักเขียนก็ได้สะท้อนสภาพที่อยู่อาศัยของตัวละคร “จ้อย” เด็กน้อยผู้ยากไร้ในย่านสลัมไว้ทำนองเดียวกันว่า “...รังเล็ก ๆ ยัดเยียด อยู่กลางสลัม อันหินขึ้นไปด้วยน้ำคร่ำ ตัวเรือดและยุง ย่านที่ผู้ดีทั้งหลายเรียกว่าถิ่นคนสกปรก ฝ้าบ้านที่เอามาปะก็เพียงไม้จากลังฉำฉาที่เขาทิ้งแล้ว จ้อยไม่อยากจะเรียกมันว่าบ้านเลย...”³ สำหรับ เรื่อง *ความพ่ายแพ้ของเจ้าทองคำ* แม้ นักเขียนมิได้ชี้ให้เห็นถึงสภาพความแออัดของที่อยู่อาศัย แต่ก็ได้พรรณนาความทรุดโทรมของบ้านเรือนไว้ว่า “... บ้านของแกเป็นชอยเล็ก ซึ่งตัดแยกออกจากถนนใหญ่...แต่ละหลังล้วนเป็นบ้านของคนยากจน เก่าทรุดโทรมและซอมซ่อ...แกเลี้ยวเข้าประตูบ้านไม้ชั้นเดียวหลังเก่าที่ต่อเติมส่วนต่างๆ จนดูไม่เป็นรูปทรง แผ่นสังกะสีสีแดงเข้มสนิมเกรอะกรังไปทั้งแผ่น...”⁴ เช่นเดียวกันเรื่อง *ดอกหญ้าปลายสวน* นักเขียนก็ได้กล่าวถึงสภาพความทรุดโทรมของบ้านในย่านสลัม โดยสะท้อนผ่านลักษณะบ้านของตัวละครว่า

¹ อคิน รพีพัฒน์. (2542). *ชุมชนแออัด : องค์ความรู้กับความเป็นจริง*. หน้า 299

² ประชาคม ลุนาชัย. (2541). *ตัวละครตกสมัย*. หน้า 192-193

³ วิชเทพ ลือชาฤทธิ์. (2519). *วันสุดท้ายของจ้อย* ใน *รวมเรื่องสั้นเหมือนอย่างไม่เคย*. หน้า

⁴ มานพ ถนอมศรี. (2521). *ความหวังขึ้นสุดท้าย*. หน้า 121-122

...พื้นแตกและช่องรั่วที่กระดานยาวไม่ถึงกันขึ้นไปบนหลังคา มันไม่น่าจะเรียกว่าเป็นหลังคาเสียเลย อะไรก็ไม่รู้ปูปะวางทับกันอยู่บนนั้น บางที่ซึ่งเป็นแผ่นถุงพลาสติกหย่อนยานลงมาเพราะน้ำหนักของน้ำที่อุมซังอยู่ หยดน้ำไหลลงมาจากที่ตรงนั้นตรงนี้และตรงโน้นจนพื้นกระดานเปียกนองไปทั่ว...กลิ่นเน่าเหม็นของน้ำคร่ำ ซึ่งหล่นนองอยู่ตามพื้นปลิวขึ้นอากาศ...อาจเป็นเพราะซากขยะที่เริ่มแห้งด้วยแสงแดดกลับเปียกชื้นขึ้นมาอีกก็ได้...¹

จะเห็นได้ว่านักเขียนสะท้อนลักษณะทางกายภาพของที่อยู่อาศัย ซึ่งจัดได้ว่าเป็นที่พักพิง ของคนจน อันสอดคล้องกับความหมายและนิยามของคำว่า “สลัม” หรือ “ชุมชนแออัด” ตามที่กระทรวงมหาดไทยและการเคหะแห่งชาติให้ไว้ นอกจากนี้ยังพบลักษณะที่อยู่อาศัยของคนจนเมืองในรูปแบบอื่นซึ่งมิได้รวมกันอยู่เป็นชุมชนตามความหมายของสลัมหรือชุมชนแออัด หากแต่เป็นบ้านพักหรือห้องเช่าราคาถูกที่ไม่ได้มาตรฐาน มีสภาพเก่าและคับแคบ หรือที่อยู่อาศัยในเขตก่อสร้างและโรงงาน รวมไปถึงเพิงพักต่างๆ เช่น เรื่อง พรุ้งนี้ นักเขียนสะท้อนลักษณะบ้านเช่าที่ตัวละครหญิงหม้ายเช่าอยู่กับน้องและลูกๆ ของนางว่า “...ซอยลูกวังขรุขระ ซึ่งอัดเยียดด้วยบ้านโกโรโกโส...ถัดจากเสาไฟไปอีกเจ็ดหลังเป็นบ้านไม้สองชั้น ซึ่งเห็นเป็นเงาดำและคงสังเกตเห็นได้ง่ายเพราะตัวบ้านโยเอนมาข้างหน้าด้วยความชราของมัน...”² หรือเรื่อง คนไร้ค่า ตัวละคร “เบน” ชายหนุ่มผู้ใฝ่ฝันที่จะเป็นศิลปิน เขาอาศัยอยู่ในห้องเช่าราคาถูก ดังที่นักเขียนพรรณนาไว้ว่า “...แปดปีที่มันคลุกคลีกับกลุ่มคนทำงานศิลปะ...แปดปีที่มันเร่ร่อนไปคนเดียวตามห้องเช่าสกปรกแคบๆ แปดปีที่มันมีความฝันอยากเป็นศิลปิน...”³ ส่วนเรื่อง แก้วหยดเดียว นักเขียนให้ภาพที่อยู่อาศัยของเหล่าหญิงสาวที่ทำงานในโรงงานผลิตแก้วไว้ว่า “...ห้องเช่าที่อยู่หลังโรงงาน...ปลูกคร่อมท้องร่องอยู่ในสวนมะพร้าว...ภายในห้องโล่งไร้สิ่งประดับตะเกียงกระป๋องยั้งแดง ประตูห้อง มิได้ลงกลอนจนกว่าสมาชิกคนสุดท้ายจะกลับมา...”⁴ หากพิจารณาสถานที่ตั้งของห้องเช่า และพฤติกรรมการนอน ซึ่งไม่มีการลงกลอนประตูจนกว่าสมาชิกคนสุดท้ายจะกลับมา สะท้อนให้เห็นถึงภาวะความเสี่ยงและความไม่ปลอดภัยในชีวิตและทรัพย์สิน เพราะตัวละครในเรื่องที่เช่าห้องอยู่ร่วมกันล้วนเป็นหญิง ทั้งมิได้อยู่พร้อมกันโดยตลอด หากเกิดเหตุร้ายอาจมิได้รับความช่วยเหลือ อย่างทันทั่วถึง

เกี่ยวกับห้องเช่า นอกเหนือจากลักษณะทางกายภาพที่ส่วนใหญ่ักเขียนมักสะท้อนให้เห็นถึงความคับแคบ สกปรก และทรุดโทรม หากพิจารณาเชื่อมโยงไปถึงจำนวนผู้อยู่อาศัยต่อพื้นที่อาศัย คนจนและผู้ยากไร้ในเขตเมืองมักอาศัยอยู่รวมกันอย่างแออัดยัดเยียดในห้องหรือหนึ่งพื้นที่อยู่อาศัย

¹ มานพ ถนอมศรี. (2522). ฟาสีน้ำเงิน. หน้า 72-73,76

² ชาติ กอบจิตติ. (2533). มืดประจำตัว. หน้า 17

³ แหล่งเดิม. หน้า 81

⁴ ศรีดาวเรือง. (2533). แก้วหยดเดียว. หน้า 20

โดยธรรมชาติมนุษย์ทุกคนต้องการพื้นที่รอบๆ ตัว (space) ในการดำรงชีวิตมากหรือน้อยก็ขึ้นอยู่กับลักษณะนิสัยวัฒนธรรมประเพณีของผู้นั้น ส่วนความแออัดของคนกล่าวกันว่าจะแปรเปลี่ยนไปตามลักษณะของเศรษฐกิจ สังคม และสิ่งแวดล้อม นักจิตวิทยาหลายคนลงความเห็น ว่า ความแออัด (crowding) นำไปสู่ปัญหาสุขภาพจิตได้ เช่น ซอมเมอร์ อธิบายว่า พื้นที่รอบร่างกายถ้ามีใครล่วงล้ำเข้าไปโดยผู้นั้นไม่พอใจจะถือว่าถูกคุกคาม ทำให้เกิดความวิตกกังวล และเกิดพฤติกรรมการป้องกันหรือต่อต้าน ดังนั้น พื้นที่รอบตัวจึงเปรียบเสมือนเกราะหุ้มตัว (body-buffer-zone)¹

ประเทศไทยได้มีการศึกษาเรื่องสุขภาพจิตและความแออัด เช่น งานศึกษาของ ฟุลเลอร์ เอ็ดเวิร์ด และสายฤดี วรกิจโกภาธร ในปี 2530 ซึ่งให้เห็นว่าในเขตกรุงเทพมหานคร ความแออัดในที่อาศัยมีความสัมพันธ์กับความรู้สึกแออัด (subjective crowding) และความรู้สึกแออัดกับความรู้สึกที่ต้องบริการรับใช้ผู้อื่น (felt demand) มีความสัมพันธ์กับสุขภาพจิต กล่าวคือ ความแออัดในที่อยู่อาศัยทำให้เกิดความเครียดเรื้อรังและมีผลต่อสุขภาพจิตของคนในกรุงเทพมหานครหากพิจารณาพื้นที่ทางจิตวิทยารอบตัวบุคคล ได้มีผู้แบ่งไว้เป็นสี่ลักษณะคือ 1) ความห่างระหว่างคนสนิทสนมกัน เป็นระยะห่างของการแตะต้องตัวได้อยู่ระหว่าง 6-18 นิ้ว 2) ความห่างระหว่างคนรู้จักกันธรรมดา เป็นระยะห่างที่เอื้อมมือถึงกัน หรือเห็นหน้ากันได้ชัดเจน อยู่ระหว่าง 1.5-4 ฟุต 3) ความห่างระหว่างคนเพื่อการสังสรรค์ ที่สามารถพูดคุยกันได้ยิน อยู่ระหว่าง 4-12 ฟุต และ 4) ความห่างระหว่างคนทั่วไปในชุมชนเป็นระยะที่สามารถติดต่อสื่อสารกันได้อยู่ระหว่าง 12- 22 ฟุต²

ดังนั้นเมื่อพิจารณา “ความแออัด” จากเรื่องสั้นในกลุ่มที่นำมาวิเคราะห์ จะเห็นได้ว่า นักเขียนสะท้อนความแออัด ผ่านสภาพความเป็นอยู่ของตัวละครผู้ยากไร้ที่ต้องเช่าห้องอยู่รวมกันหลายๆ คน เช่น “อนงค์” ในเรื่องแก้วหยดเดียว เธอพักอยู่กับเพื่อนคนงานถึงสี่คน เวลานอนต้องนอนเรียงต่อกันบนพื้นกระดานที่ไม่มี “หมอน ที่นอน เสื่อ...แม้แต่ผ้าห่มหรือมุ้งก็ไม่มี...”³ ในห้องแทบไม่มีสิ่งประดับอื่นใด ความที่ห้องคับแคบและไม่ใช้คนร่ำรวย เมื่อนอนหลับพักผ่อน “...ทั้งร่างกายของแต่ละคนมีเพียงผ้าถุงกระโจมอกที่ไม่แน่นอนนามิตชิดอะไรนัก...”⁴ อาจกล่าวได้ว่า นี่คือการสภาพการดำรงอยู่ของกรรมกรหญิงที่ต้องต่อสู้ดิ้นรน อันสะท้อนให้เห็นปัญหาความแออัดของที่อยู่อาศัย ซึ่งต้องเบียดเสียดอัดเยียดอยู่ในห้องเดียวกัน ขาดความเป็นส่วนตัวเพราะพื้นที่อาศัยบีบบังคับ หากพิจารณาสถานที่ที่ใช้ในการชำระล้างร่างกาย ซึ่งน่าจะเป็นส่วนที่มิดชิดที่สุด โดยเฉพาะผู้หญิง แต่ในเรื่องจะเห็นได้ว่า ตัวละครหญิงสาวปฏิบัติกิจวัตรนี้อย่างโจ่งแจ้งในคูน้ำบริเวณห้องเช่า ดังที่นักเขียนพรรณนาไว้ว่า “...อนงค์ใช้ผ้าถุงของเพื่อนผืนที่ยังเปียกมาผลัดเสื้อกางเกงออก...ชักเสร็จก็อาบน้ำเปล่าในคูและแปรงฟันกับน้ำเปล่าในคูเสร็จกิจส่วนตัวก็ดับตะเกียง...”⁵ ส่วนเรื่อง

¹ อัมพร โอตระกูล. (2538). สุขภาพจิต. หน้า 185-186

² แหล่งเดิม. หน้า 187-188

³ ศรีดาวเรือง. (2533). แก้วหยดเดียว. หน้า 21

⁴ แหล่งเดิม. หน้าเดิม

⁵ แหล่งเดิม. หน้าเดิม

ผลตอบแทน ตัวละครนักศึกษาที่เข้ามาเรียนหนังสือในเมือง พวกเขาต้องเช่าบ้านอยู่ร่วมกันถึงห้าคน แต่นักเขียนมิได้ให้รายละเอียดหรือภาพความทุกข์ยาก อันเนื่องมาจากแออัดยัดเยียด ส่วนใหญ่มุ่งสะท้อนให้เห็นความอัดอั้นตันตันด้านรายได้มากกว่า เช่นเดียวกันเรื่อง *พุ่มนี้* แม้นักเขียนจะสะท้อนลักษณะทางกายภาพของบ้านเช่าที่เก่าทรุดโทรม ทั้งยังมีสมาชิกอาศัยอยู่ถึงห้าคน แต่นักเขียนก็มิได้พรรณนาให้เห็นถึงความแออัดยัดเยียดของตัวละคร หากแต่ให้ความสำคัญไปที่วิถีการดำรงอยู่ของตัวละครภายใต้รายได้ที่จำกัดมากกว่า

นอกเหนือจากที่กล่าวมานี้ ยังพบลักษณะที่อยู่อาศัยของคนจนหรือผู้ยากไร้ในเขตเมือง ซึ่งมีลักษณะที่เรียกว่าเพิง ตามความหมายในพจนานุกรม “เพิง” หมายถึง สิ่งปลูกสร้างมีทั้งชนิดชั่วคราวขนาดเล็กและชนิดถาวร ประกอบด้วยหลังคาปีกเดียว ถ้าเอียงลาด เรียกว่า เพิงหมาแหงน ถ้ามีแขนงค้ำคองหน้าเรียกว่า เพิงแขนง ถ้าปลายข้างหนึ่งฝังอยู่กับสิ่งก่อสร้างหลัก เรียก เพิงพะ หรือ พะเพิง¹ หากพิจารณาลักษณะเพิงที่ปรากฏในเรื่องสั้นจากกลุ่มเรื่องสั้นที่นำมาวิเคราะห์ ส่วนใหญ่นักเขียนสะท้อนให้เห็นถึงลักษณะทางกายภาพที่เก่าทรุดโทรม บ้างใช้วัสดุผิดประเภทหรือสิ่งของเหลือใช้มาปะติดปะต่อเพียงแค่อาศัยพักผ่อนหลับนอนได้ ดังตัวอย่างที่ปรากฏในเรื่องสั้นต่อไปนี้

เรื่อง *ของขวัญผู้ยากไร้* นักเขียนสะท้อนให้เห็นลักษณะของเพิงและความรู้สึกของตัวละครผู้ยากไร้ที่มีต่อสถานที่พักพิงของเขาว่า “...เขาต้องลิ้มด้ายขึ้น...เมื่อสัมผัสกับแสงสีเหลืองอ่อนซึ่งทอดรายบางส่วนลงบนหลังคา...หลังคาที่ปะติดปะต่อกันด้วยจากแผ่นพลาสติก ลังกระดาด และอื่นๆ อีกหลายสิ่งหลายอย่าง...เขาลุกขึ้นและเดิน...มองเข้าไปที่บ้านซึ่งเป็นเพียงเพิงสกปรก แต่เป็นที่ชุกกายนอนมาอย่างเป็นสุข...นี่คือบ้านอันเกิดจากน้ำกักน้ำแรง...”² ถึงแม้ที่อยู่อาศัยของตัวละคร “...จะเป็นเพียงเพิงสกปรกซอมซ่อ...”³ แต่นักเขียนก็ได้พรรณนาให้เห็นถึงความเหน้อยยากของตัวละครที่พยายามเก็บสิ่งของต่างๆ มาประกอบกันเป็นที่อยู่อาศัยของเขาว่า “...ไม่ว่าละชิ้นกระดาดแต่ละแผ่น มันหมายถึงหยาดเหงื่อและความมูมานะ...ไผ่หามาประกอบเป็นเรือนร่าง ทุกครั้งที่พบสิ่งของซึ่งจะนำมาต่อเติมให้กับบ้านได้ รู้สึกดีใจเป็นที่สุด ช่วยกันนำมาล้างในครุฑไฟแล้วลงมือปะทำด้วยตัวเอง...”⁴ หากพิจารณาตามที่กล่าวมานี้ ที่อยู่อาศัยของตัวละครในเรื่องน่าจะเป็นเพิงพักชนิดชั่วคราวขนาดเล็กที่ไม่มั่นคงและมิดชิดเท่าใดนัก ส่วนเรื่อง *ความหวังขึ้นสุดท้าย* นักเขียนฉายให้เห็นสภาพที่อยู่อาศัยของตัวละครหญิงชรา โดยเปรียบเทียบกับความทรุดโทรมของสังขารและความโดดเดี่ยวของตัวละครว่า “...เพิงหลักเล็กที่ยืนอยู่ท่ามกลางความว้าเหวของแกแยกตัวออกมาจากหมู่บ้านหลังอื่นๆ ความทรุดโทรมของมันเหมือนสังขารใครสักคนหนึ่ง...ที่รอวันดับสลาย...

¹ ราชบัณฑิตยสถาน. (2546). พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2542. หน้า 801

² มานพ ถนอมศรี. (2521). *ความหวังขึ้นสุดท้าย*. หน้า 76-77

³ แหล่งเดิม. หน้าเดิม

⁴ แหล่งเดิม. หน้าเดิม

ถึงมันจะเก่าและทรุดโทรม..."¹ และ "...หลังคาบ้านซึ่งผุพังบางส่วน จะมองเห็นประกายสีทองของดวงจันทร์ข้างขึ้นที่ทอดทอแสงอยู่ภายนอก..."² แต่ในความรู้สึกของตัวละคร "...มีเหมือนกันที่มันเต็มไปด้วยความอบอุ่น หากแต่...มันช่างเป็นเวลาที่สั้นเต็มที..."³ จากน้ำเสียงของตัวละครอาจกล่าวได้ว่า นักเขียนได้สะท้อนความรู้สึกของผู้ยากไร้ที่อาศัยอยู่ในสิ่งปลูกสร้าง ซึ่งอาจไม่สะดวกสบายนัก แต่เพราะความผูกพันต่อสิ่งที่ดินรนเพียรหามาด้วยความเหน็ดเหนื่อยจากน้ำพักน้ำแรงของตนเอง ก็ทำให้ผู้ที่อาศัยในเพิงเก่าๆ และทรุดโทรม ก็สามารถมีความสุขได้แม้บางช่วงบางขณะก็ตาม

เช่นเดียวกัน เรื่อง ซอสาขายาด นักเขียนได้พรรณนาถึงที่อยู่อาศัยของตัวละครชายชรา วณิกไว้ว่า "...ชายชรา...เงยหน้ามองออกไปนอกเพิงเล็กที่แกพยายามหาเศษไม้ ลังกระดาด สังกะสีเก่าๆ และสิ่งอื่นเท่าที่จะหาได้ปะติดต่อกันให้พอที่ซุกตัวนอน...บริเวณนี้กองขยะที่เขาเอาออกมาจากตลาดส่งกลิ่นเหม็น...แมลงวันหลายตัวบินตอมบางสิ่งบางอย่างที่เริ่มเน่าเฟะ...จึงเกาะอยู่ที่สังกะสีผุๆ ซึ่งแกเพิ่งเก็บมาสอดแซมไว้เมื่อสองวันก่อน..."⁴ ส่วนเรื่อง ลมหายใจดอกไม้วัดละครหญิงโสเภณีก็อาศัยอยู่ใน "...เพิงหลังหนึ่งที่ยื่นโยเยอยู่ริมน้ำสีดำ..."⁵ และต้องดิ้นรนหาเลี้ยงตนเองอย่างลำบากไม่ต่างไปจากตัวละครผู้ยากไร้อื่นๆ ที่กล่าวมาบ้างแล้ว สำหรับเรื่อง เพียงชั่วขณะหนึ่ง หากพิจารณาในด้านที่อยู่อาศัยจะพบว่าตัวละครผู้มีอาชีพเป็นกรรมกรก่อสร้างต้องอยู่อาศัยในสถานที่ซึ่งมีการก่อสร้าง สภาพห้องพักก็คับแคบ แสงสว่างไม่พอ ดังที่นักเขียน พรรณนาไว้ว่า "...ห้องพักคนงานก่อสร้างปลูกสร้างเป็นแถว-แถวละสิบห้องมีทั้งหมดสามแถว ยกพื้นสูงจากดินแค่สองศอก หลังคาและข้างฝาติดกันหยาบๆ ด้วยสังกะสี..."⁶ ภายในเป็นห้อง "สี่เหลี่ยมคับแคบ"⁷ แสงสว่าง "...มัวชั่วพอเห็นได้ว่า ฝาสังกะสีเก่าคร่ำครี..."⁸ หากพิจารณาตามหลักความปลอดภัยและความเหมาะสมของบ้านพักคนงานหรือกรรมกรก่อสร้าง ได้มีผู้แนะนำไว้ว่า บ้านพักคนงานควรจะอยู่นอกเขตก่อสร้าง ส่วนในกรณีที่มีพื้นที่กว้างขวางพอก็อาจสร้างบ้านพักให้อยู่ในบริเวณที่ก่อสร้างได้ แต่ต้องมีรั้วกันให้แยกจากกัน โดยภาพรวมบ้านพักต้องมีสุขลักษณะที่ดีและอากาศสามารถถ่ายเทได้สะดวก⁹

¹ มานพ ถนอมศรี. (2521). ความหวังอันสุดท้าย. หน้า 244

² แหล่งเดิม. หน้า 237-238

³ แหล่งเดิม. หน้า 244

⁴ มานพ ถนอมศรี. (2522). ฟ้ายืนน้ำเงิน. หน้า 35-37

⁵ _____ (2521). เล่มเดิม. หน้า 90

⁶ เรวดี พันธ์พิพัฒน์. (2545). ชีวิตสามมหาอันใด. หน้า 161

⁷ แหล่งเดิม. หน้า 163

⁸ แหล่งเดิม. หน้าเดิม

⁹ อรุณ ชัยเสรี. (2536). อันตรายจากการก่อสร้างและวิธีป้องกัน. หน้า 102

ดังนั้น อาจกล่าวได้ว่าภาพสะท้อนที่อยู่อาศัยของคนจนเมืองจากเรื่องสั้นในกลุ่มที่นำ มาวิเคราะห์ไม่ว่าจะเป็นบ้านในย่านสลัม ห้องพักหรือบ้านเช่าราคาถูก เฟิงพัก ตลอดจนห้องแถวหรือ สิ่งปลูกสร้างเพื่อการอยู่อาศัยในเขตก่อสร้างของเหล่ากรรมกร ล้วนแล้วแต่มีลักษณะทางกายภาพ ที่ คล้ายคลึงกัน กล่าวคือ ไม่มั่นคงแข็งแรง เก่าและทรุดโทรม ส่วนสภาพแวดล้อมก็ไม่เหมาะสมต่อ สุขภาพอนามัยที่ดี

สำหรับคนจนเมืองอีกประเภทหนึ่งที่อาจกล่าวได้ว่า ต้องประสบกับความลำบากทุกขียาก ไม่น้อยกว่าคนจนในกลุ่มอื่นๆ ก็คือ “คนเร่ร่อน” เป็นที่น่าสังเกตว่าคนเร่ร่อนหรือผู้ที่ไม่มีที่อยู่ อาศัยเป็นหลักแหล่ง โดยเฉพาะในเขตเมืองส่วนใหญ่อพยพมาจากภาคเกษตรกรรม ดังนั้นการ อพยพจึงมีทั้งลักษณะชั่วคราวและถาวร จากผลการศึกษาเกี่ยวกับสาเหตุการเคลื่อนย้ายแรงงาน หรือการอพยพของประชากรในประเทศไทยที่ผ่านมา ส่วนใหญ่สรุปผลในทำนองเดียวกันว่า สาเหตุ สำคัญประการหนึ่งที่ทำให้เกิดการเคลื่อนย้ายแรงงานก็คือ ปัญหาทางด้านเศรษฐกิจ การไม่มีงาน ทำหรือการมีฐานะยากจนนั่นเอง¹

กล่าวกันว่ากรุงเทพมหานคร มีคนเร่ร่อนหรือคนไร้บ้านจำนวนมาก ทั้งนี้อาจเป็นเพราะว่า กรุงเทพมหานครเป็นเมืองหลวงที่มีความเจริญทางด้านวัตถุ เป็นศูนย์กลางเศรษฐกิจของประเทศ จึงมีผู้อพยพเข้ามาหางานทำจำนวนมาก แต่ตำแหน่งงานอาจไม่เพียงพอแก่คนทุกคน ฉะนั้นส่วน หนึ่งจึงกลายเป็นคนไม่มีงานทำ ยังคงพำพักอยู่ในกรุงเทพมหานคร สุดท้ายจึงกลายเป็นคนเร่ร่อน ไร้บ้านหรือขอทานไปในที่สุด อย่างไรก็ตามได้มีผู้ศึกษาวิถีชีวิตคนไร้บ้านไว้ โดยตั้งข้อ สังเกตว่า จากข้อเท็จจริงอันหลากหลายเกี่ยวกับคนที่หลบนอนในพื้นที่สาธารณะไม่ว่าจะเรียกขานใดๆ พวก เขาไม่ใช่คนเร่ร่อนขอทาน เพราะส่วนใหญ่ไม่ได้เป็นผู้ประกอบอาชีพขอทาน ในขณะที่เดียวกันพวก เขาก็มิใช่คนเร่ร่อนในมโนภาพเดิมๆ ประเภทผมเผ้ารุงรังวิกจริต ถึงแม้คนลักษณะนี้จะมีอยู่จริง แต่ก็ยังมีอีกหลายคนมีสุขภาพร่างกายและจิตใจเป็นปกติ² เพียงแต่พวกเขาเป็นคน ไร้บ้าน ไม่มีที่ อยู่อาศัยเป็นของตนเองอย่างมั่นคงถาวรเท่านั้น

กล่าวในทางวรรณกรรมนักเขียนไทยก็ได้สะท้อนลักษณะที่อยู่อาศัยของคนเหล่านี้ไว้ อย่างหลากหลาย ดังปรากฏให้เห็นในเรื่องสั้นที่นำมาวิเคราะห์ต่อไปนี้

เรื่อง สนามหลวง ตัวละครเด็กหนุ่มผู้เฟิงพันโทษ เขามีเงินติดตัวเพียงเล็กน้อย และตั้งใจ เก็บรักษาไว้สำหรับใช้เป็นค่ารถกลับบ้าน ดังนั้นเขาจึงต้องอาศัยสนามหลวงเป็นที่หลบนอน เช่นเดียวกับคนเร่ร่อนหรือคนไร้บ้านอื่นๆ ดังที่นักเขียนสะท้อนไว้ว่า “...เขาส่ายส่ายตาหาม้านั่ง วางยังไม่พบสักตัว เขารอได้รอให้ตึกสั่นคึก คนมีบ้านก็น่าจะพากันกลับ...”³ เด็กหนุ่มนั่งรออยู่

¹ โฆสิต บันเปี่ยมรัฐและคณะ. (2526). การอพยพและความยากจนในชนบทไทย. หน้า 75

² บุญเลิศ วิเศษปรีชา. (2546). โลกของคนไร้บ้าน. หน้า 208

³ จำลอง ผังชลจิตร. (2535). สีของหมา. หน้า 98

เนิ่นนานจนในที่สุด “...จึงคว่ำกระเป๋าดินเลี้ยวไปทางด้านตะวันตก ตั้งใจว่าจะหาม้านั่งทางด้านทิศเหนือของท้องสนามหลวงเป็นเตียงนอน...เขาเลือกม้านั่งใต้ต้นไม้เงาครึ้ม วางกระเป๋าลงข้างตัว...ม้านั่งตัวอื่นๆ ยังมีคนนั่งตะคุ่มๆ อยู่ บางคนมีคนนอนและอาจจะนอนจนสว่าง ดีเสียอีกจะได้เป็นเพื่อนนอนสนามหลวงร่วมคืนกับเขา...”¹ หากพิจารณาข้อเท็จจริงตามที่ บุญเลิศ วิเศษปรีชา ได้ศึกษาชีวิตชีวิตของคนไร้บ้าน โดยเขียนเป็นวิทยานิพนธ์ทางมานุษยวิทยา ปี 2546 ส่วนหนึ่งชี้ให้เห็นว่า บริเวณสนามหลวงมีคนไร้บ้านหรือคนเร่ร่อนที่เคยเป็นนักโทษซึ่งเมื่อพ้นโทษแล้วมิได้กลับไปยังภูมิลำเนาเดิมของตน แต่อาศัยสนามหลวงเป็นแหล่งพักพิงและทำมาหากิน เช่น เป็นคนเดินเสื่อ (ผู้ที่หาลูกค้ามาเช่าเสื่อสำหรับนั่งหรือนอนที่สนามหลวง)² เช่นเดียวกันในเรื่อง การตัดสินใจในคืนอันเงียบบางา ตัวละคร “ทิม” อดีตนักโทษผู้เพิ่งได้รับอิสรภาพจากการจองจำ เขามีความตั้งใจอย่างเต็มเปี่ยมที่จะทำงานและเริ่มต้นชีวิตใหม่ แต่นักเขียนได้สะท้อนให้เห็นว่าสังคมไม่ยอมรับและให้ออกาสเขา “...ดูเหมือนผู้คนรอบตัวที่เดินอยู่ในโลกของอิสรภาพใบนี้ไม่เปิดทางให้คนคุกอย่างเขาเลย...” และด้วยว่าเพิ่งออกมาจากเรือนจำ จึงไม่มีที่อยู่อาศัยเป็นหลักแหล่ง เขาต้องอาศัยศาลาเป็นที่พักพิง ดังที่นักเขียนพรรณนาไว้ว่า “...ทิมค่อยๆ เอนตัวลงนอนบนที่นั่งของศาลาท้องเริ่มคลิดคลาดไปด้วยฤทธิ์ของความหิว...”³ แม้คนที่เขารู้จักและเคยทำงานด้วยก็ปฏิเสธที่จะให้ที่พักพิงแก่เขา ดังนักเขียนสะท้อนไว้ในบทสนทนาของตัวละครว่า

...แล้วคืนนี้เอ็งจะไปนอนไหนละ แก่แก่ถาม...ทิมรู้สึกแหม่ขึ้นขึ้นบ้างสำหรับความห่วงใยที่ได้รับ เขาหวังต่อไปว่า คำต่อไปของเก่าแก่ก็คือชวนให้เขาไปพักที่บ้านของเก่าแก่ชั่วคราวก่อน

“ยังไม่รู้เหมือนกัน” เขาบอก...แต่แล้วเก่าแก่ก็ขยับตัวลุกขึ้น และบิดชี้เกียดจรั้นๆ

“ไปหาศาลาวัดนอนสักคืนสองคืนก่อนชื้อวะ” แก่แก่แนะนำ

ทิมมองหน้าเก่าแก่อย่างไม่เชื่อหูตนเอง เขารู้สึกปวดแปลบเข้าไปในหัวใจ เดินกลับออกมา...จนอาทิตย์ตกหายไปจากฟ้า...เขาจึงเดินหลบเข้ามานั่งอยู่ในศาลาพักคนโดยสารรถเมล์ที่เหงาและว้าเหว...เวลานานที่ผ่านไปอย่างเชื่องช้า เขาคงนั่งอยู่ตรงนี้ไม่รู้ว่าจะไปอยู่ตรงไหนที่ดีกว่า...”⁴

ส่วนในเรื่อง คนโซ เป็นการสะท้อนภาพชีวิตของกรรมกรลูกเรือประมงที่ต้องเร่ร่อนหางานทำ ไม่มีที่อยู่อาศัยเป็นหลักแหล่ง ดังนักเขียนได้พรรณนาความรู้สึกของตัวละครที่มีต่อสถานที่พักผ่อนหลับนอนของตนเองว่า “...คนอย่างผม...จะนอนตากยุงสักคืนที่ไหนก็ได้ ไม่ว่า จะริมท่า

¹ จำลอง ฝั่งชลจิตร. (2535). สีของหมา. หน้า 100

² บุญเลิศ วิเศษปรีชา. (2546). โลกของคนไร้บ้าน. หน้า 196

³ มานพ ถนอมศรี. (2523). ลมหายใจดอกไม้. หน้า 83

⁴ แหล่งเดิม. หน้า 88-91

น้ำหรือสวนหย่อมหน้าศาลหลักเมือง...”¹ เช่นเดียวกันเรื่อง **ในมุมมืด** ก็เป็นอีกเรื่องหนึ่งที่นักเขียนได้พรรณนาให้เห็นถึงสภาพความเป็นอยู่ของคนเร่ร่อน ซึ่งอาศัยหลับนอนตามสวนสาธารณะต่างๆ โดยนักเขียนสะท้อนผ่านพฤติกรรมของตัวละครเด็กหนุ่มไว้ว่า “...เขาปลดสายเบีออกจากไหล่...ค่อยๆ เอนตัวนอนราบและห้อยขายาวเลยม้านินลงยันพื้นหญ้า ปิดเปลือกตาหลับด้วยความเหนื่อยอ่อน เสียงกระเซ็นของน้ำพุ...ซบกล่อมให้เขาดิ่งลึกลงสู่ห้วงนิทรารมณ...”² อีกทั้งนักเขียนได้ชี้ให้เห็นด้วยว่า “...ไม่ใช่ครั้งแรกที่เขามาอาศัยวงเวียนแห่งนี้เป็นที่หลับนอน...คืนต่อไปถ้ายังหางานทำไม่ได้ เขาคงจะต้องหาสวนหย่อมแห่งใหม่ อาจเป็นหน้าสถานีรถไฟหรือใต้สะพาน...”³ เช่นเดียวกับคนจรทั่วไปที่ “...นอนเหยียดยาวอยู่บนม้านินบังกองรวมกันอยู่ได้ร่มไม้ พวกเขาคืออาคันตุกะที่ไม่ได้รับเชิญและกลายเป็นเครื่องประดับถาวรของสวนหย่อม...”⁴ เป็นที่น่าสังเกตว่าคนเร่ร่อนไร้บ้าน ส่วนหนึ่งนอกจากจะหลับนอนตามสวนสาธารณะต่างๆ แล้ว ป้ายรถเมล์หรือสถานีรถไฟโดยสาร ก็เป็นอีกทางเลือกหนึ่งที่คนเหล่านี้ใช้เป็นสถานที่พักพิง ดังเช่นเรื่อง **การเดินทางของแม่เฒ่าและเด็กน้อย** นักเขียนพรรณนาให้เห็นสถานที่พักพิงของตัวละครว่า “...หลายวันจากการเดินทางมาถึง แม่เฒ่าพยายามตามหาลูกสาวและลูกเขยอย่างโอดเคี้ยว เมื่อเวลาค่ำมาถึงก็ซุกภายในที่ซึ่งพอจะหาได้ บางครั้งเป็นชายคาบ้าน บางคราวเป็นป้ายรถเมล์และต่อมาแกก็พยายามหาทางกลับสถานีรถไฟและหลับนอนอยู่ที่นั่น...”⁵ สำหรับเรื่อง **อาชญากรรมและการลงทัณฑ์** นักเขียนได้สะท้อนภาพการอยู่อาศัยของคนเร่ร่อนที่เข้ามาอาศัยในสถานีรถไฟโดยสาร ไว้ดังนี้

“...พวกเขาอนนชดระกะระกะตามพื้นซีเมนต์อันเย็นเฉียบ...บางมุมมีมุ้งกางไหลมตีพะเยิบพะยิบจนดินมุ้งเปิด และดินคนนับสิบดินโผล่ออกมาให้ยุ่งกินเลือด...ข้างผนังตึกด้านนอกเป็นที่อาศัยซุกหัวนอนของพ่อ แม่ น้อง และเขามาแรมเดือนแล้ว...ไม่มีใครเดือดร้อนที่ซุกหัวนอนมากนัก เพราะกลางวันก็แยกกันออกไปเสาะหางานทำเหมือนกับคนอื่นๆ กลางคืนก็มารวมกันที่นี่...เขานอนอยู่ปลายดิน มองดูร่างสกปรกนอนเป็นแถวเรียงกันตั้งแต่น้อง แม่ และพ่อ ทุกคนนอนชดเหมือนจะบีบตัวให้ลีบเล็กที่สุดจนความหนาวของยามดึกไม่อาจชอกซอนเนื้อที่ไร้ผ้าห่มกันหนาวเย็นนั้นได้...”⁶

¹ ประชาคม ลุนาชัย. (2541). **ลูกแก้วสำรอง**. หน้า 71

² _____ (2541). **ตัวละครดกสมัย**. หน้า 184

³ แหล่งเดิม. หน้า 186-187

⁴ แหล่งเดิม. หน้า 183

⁵ มานพ ถนอมศรี. (2521). **การเดินทางของแม่เฒ่าและเด็กน้อย ใน รวมเรื่องสั้นวันเวลา**

ที่ผ่านเลย. หน้า 189

⁶ วิมล ไทรนิมโนล. (2534). **กระแสดมที่พัดกลับ**. หน้า 95-97,100

ในเรื่อง บุรุษนิรนาม ตัวละครผู้ยากไร้ก็เป็นผู้เร่ร่อนไร้บ้าน เขาอาศัยหลับนอนที่ป้ายรถเมล์ "...ชุดตัวนี้อยู่บนที่นั่งพักสำหรับผู้โดยสาร...บริเวณย่านชุมชนกลางใจเมือง..."¹ ไม่ต่างกันตัวละครหญิงกลางคน ในเรื่อง โลกสมมุติของหญิงกลางคน ก็ถูกนักเขียนสร้างสรรค์ขึ้นมาโดยสะท้อนให้เห็นภาพชีวิตผู้ที่ยากไร้ ไม่มีแม้กระทั่งที่อยู่อาศัยต้องหลับนอนบริเวณทางเท้า อันเปรียบเสมือน "...ฟูกซีเมนต์ที่ปูลาดด้วยต้นหญ้าเล็กๆ ข้างถนน..."² อย่างไรก็ตามจากการวิเคราะห์ลักษณะที่อยู่อาศัยของคนจนเมือง โดยผ่านภาพสะท้อนที่ปรากฏในเรื่องสั้นไทยร่วมสมัยตามที่กล่าวมาแล้วนั้น ยังพบอีกด้วยว่านักเขียนบางคนได้ถ่ายทอดภาพชีวิตผู้ยากไร้ โดยสร้างสรรค์ให้ตัวละครบางตัวต้องประสบกับความขาดแคลน ไม่มีที่อยู่อาศัยเป็นของตนเอง ต้องอาศัยพักพิงในเขตวัดหรือศาสนสถานต่างๆ เช่น

เรื่อง ไร้รัง ตัวละครหญิงชราพิการ อาศัยศาลาวัดเป็นสถานที่สำหรับพักผ่อนหลับนอน แม้ศาลาวัดจะสามารถคุ้มแดดได้ แต่ก็มีอาจคุ้มฝนในยามที่ฟ้าคะนองกระหน่ำ ดังนักเขียนได้พรรณนาความรู้สึกของตัวละครไว้ว่า "...ทุกวันฉันเสียค่าเรือข้ามฟากไปนอนศาลาวัด และได้พำนักรมาเป็นเวลานานพอสมควร แต่คืนนี้คืนที่ทุกแห่งเปียกโชกไปด้วยฝน ศาลาวัดแห่งนั้นก็คงจะถูกฝนสาดเปียกโชกไปหมดแล้ว..."³ เช่นเดียวกัน ตัวละครหญิงชราในเรื่อง มือ นางก็อาศัยศาลาวัดเป็นแหล่งพักพิง ถึงแม้ศาลานั้นจะเก่าและทรุดโทรม พระสงฆ์มิได้ใช้ประโยชน์แล้ว แต่นางก็รู้สึกศาลานั้นคือบ้านของนาง ดังนักเขียนพรรณนาไว้ว่า "...บ้านฉันคือศาลาวัดที่พระไม่ใช้ เพราะส่วนหนึ่งมันพัง บ้านฉันอยู่ติดคลองหลังวัดโน่น...น้ำดำคร่ำ...ฉันเข้ามาอยู่ที่ศาลาหลังเก่านานร่วมเดือนแล้ว อาศัยอยู่โดยไม่ต้องเช่า..."⁴ ส่วนเรื่อง เด็กน้อยกับคนเฝ้าศาลเจ้า เป็นการสะท้อนภาพชีวิตของคนสองวัยที่โคจรมาอยู่ร่วมกันภายใต้ชายคาของศาลเจ้าแห่งหนึ่งในเมืองหลวง ดังนักเขียนพรรณนาไว้ว่า

...ในศาลเจ้าแห่งนี้มีคนสองคนอาศัยอยู่ และกลายเป็นส่วนประกอบของสถานที่ดังกล่าวไปโดยไม่มีใครตั้งข้อสงสัย คนหนึ่งเป็นชายวัยกลางคนทำหน้าที่เป็นคนเฝ้าศาลเจ้าคอยดูแลปิดกวาดอาณาบริเวณ และบอกรายละเอียดของพิธีกรรมเช่นไหว้สำหรับคนที่เพิ่งมาหาเจ้าพ่อเป็นครั้งแรก อีกคนหนึ่งเป็นเด็กวัยสิบขวบ ไม่มีพ่อแม่ กลางวันรับหนังสือพิมพ์ไปขาย กลางคืนมาอาศัยนอนร่วมกับคนเฝ้าศาลเจ้า..."⁵

¹ อำนาง เย็นสบาย. (2540). ใต้ผืนน้ำ. หน้า 111

² มานพ ถนอมศรี. (2522). ฟ้ายืนน้ำเงิน. หน้า 5

³ ประเสริฐ จันดำ. (2513). ดอกคูณและเสียงแคน. หน้า 81

⁴ ศรีดาวเรือง. (2533). แก้วหยดเดียว. หน้า 122

⁵ เสกสรรค์ ประเสริฐกุล. (2535). ฤดูกาล. หน้า 97-98

สำหรับเรื่อง **แพะในกุโบร์** นอกจากนักเขียนได้สะท้อนวิถีชีวิตของชุมชนชาวมุสลิมที่กำลังถูกกระแสนการพัฒนาเชิงธุรกิจเบียดขับให้ต้องมีการปรับเปลี่ยนสภาพความเป็นอยู่อย่างรุนแรงแล้ว กล่าวในด้านภาพสะท้อนที่อยู่อาศัยของชุมชนชาวมุสลิมที่อาศัยอยู่กันอย่างแออัดแล้ว นักเขียนยังได้ถ่ายทอดภาพชีวิตของผู้ที่อาศัยกุโบร์ศาสนสถานสำหรับฝังร่างผู้ที่ล่วงลับของชาวมุสลิมเป็นสถานที่พักพิง ไม่ต่างไปจากคนไร้บ้านที่อาศัยอยู่ในวัดหรือศาลเจ้า ดังนักเขียนพรรณนาไว้ว่า “...สำหรับวะกอเสมแล้ว ไม่ว่าวิถีโคจรของอาทิตย์และจันทร์จะผันเปลี่ยนไปเพียงไร ดิกรามจะบังแสงเรืองรองขึ้นขนาดไหน...หลายปีแล้วเช่นกันที่แกเองมาใช้ชีวิตวนเวียนอยู่ในกุโบร์ ยึดศาลาเป็นที่พำนัก กระทั่งกลายเป็นคนเฝ้ากุโบร์ไปโดยปริยาย...”¹ ดังนั้นอาจกล่าวได้ว่า ศาสนสถานบางแห่งนอกจากใช้เป็นสถานที่ประกอบพิธีกรรมทางศาสนาแล้ว ยังเป็นที่ที่ผู้ยากไร้ไม่มีบ้านเป็นของตนเองได้เข้าไปอาศัยพำนักพักพิงด้วย

กล่าวโดยสรุป ภาพสะท้อนที่อยู่อาศัยของคนจนเมืองที่ปรากฏในเรื่องสั้นไทยร่วมสมัยจากกลุ่มเรื่องสั้นที่นำมาวิเคราะห์ชี้ให้เห็นว่า ลักษณะที่อยู่อาศัยของคนจนเมืองส่วนใหญ่มีสภาพเก่าทรุดโทรม บ้างประกอบสร้างจากวัสดุเหลือใช้หรือใช้วัสดุผิดประเภทมีทั้งชั่วคราวและถาวร ในกรณีที่เป็นชุมชนมักมีความแออัดหนาแน่น อากาศถ่ายเทไม่สะดวก อาจมีกลิ่นเหม็นของขยะและน้ำคั่งรา ฟุ้งกระจาย ในส่วนที่เป็นบ้านพักหรือห้องเช่าราคาถูกมักคับแคบจนทำให้ขาดความเป็นส่วนตัวเมื่อต้องอาศัยอยู่รวมกันหลายคน สำหรับที่อยู่อาศัยของคนจนหรือผู้ยากไร้ประเภทที่ไม่มีที่อยู่อาศัยเป็นของตนเองนั้น ส่วนใหญ่พำนักอยู่ตามสวนสาธารณะ สถานีรถไฟโดยสาร ป้ายรถเมล์ ทางเท้า รวมไปถึงศาสนสถานต่างๆ เช่น ศาลาวัด ศาลเจ้า และกุโบร์ เป็นต้น

หากพิจารณาลักษณะที่อยู่อาศัยของตัวละครผู้ยากจน โดยเชื่อมโยงกับความเป็นจริงที่เกิดขึ้นในสังคม จะเห็นได้ว่าช่วงต้นทศวรรษ 2500 ประเทศไทยได้เริ่มใช้แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติเป็นครั้งแรก กล่าวกันว่าแผนนี้ส่วนใหญ่พยายามที่จะเปลี่ยนทิศทางการพัฒนาประเทศจากประเทศเกษตรกรรมเป็นประเทศอุตสาหกรรม ส่งผลให้กรุงเทพมหานครกลายเป็นเมืองหลวงที่มีการขยายตัวอย่างรวดเร็ว เป็นศูนย์กลางการค้า การท่องเที่ยว และมีโรงงานอุตสาหกรรมเกิดขึ้นมากมาย สิ่งหนึ่งที่เปลี่ยนแปลงไปพร้อมกับการขยายตัวของเมืองก็คือ การเพิ่มขึ้นของประชากร ซึ่งส่วนหนึ่งมาจากการอพยพแรงงานจากภาคชนบทเข้าสู่เมือง

การเพิ่มขึ้นอย่างรวดเร็วของประชากรในอัตราที่สูง โดยเฉพาะช่วง พ.ศ.2516-2520 เป็นช่วงที่ที่ดินมีราคาแพง มีการก่อสร้างมาก ดังนั้นความต้องการแรงงานจึงมีมากขึ้นด้วย ไม่เว้นแม้แรงงานในภาคอุตสาหกรรม ตลอดจนธุรกิจการค้าและบริการ การอพยพเข้ามาในเมืองของผู้คนจึงมีมาจากทุกภาคของประเทศ² ปัญหาที่อยู่อาศัยจึงทวีความรุนแรงมากขึ้น เกิดมีย่านสลัมหรือ

¹ กนกพงษ์ สงสมพันธุ์. (2539). แผ่นดินอื่น. หน้า 289

² อकिन รพีพัฒน์. (2542). ชุมชนแออัด : องค์กรความรู้กับความเป็นจริง. หน้า 295

ชุมชนแออัดในหลายพื้นที่ สำหรับสลัมแห่งแรกๆ ของกรุงเทพมหานคร กล่าวกันว่าเป็น สลัมเปรมประชาเกิดขึ้น เพราะโรงปูนสร้างให้คนงานก่อสร้างอยู่¹ ต่อมาเมื่อเข้าไปอยู่อาศัยเพิ่มขึ้นจึงพัฒนาการมาเป็นสลัมในที่สุด

เป็นที่น่าสังเกตว่า ถ้าจัดระดับความยากจน โดยพิจารณาภาพสะท้อนที่อยู่อาศัยของคนจนเมือง ตามข้อเสนอแนะของศูนย์วิชาการที่อยู่อาศัยและการตั้งถิ่นฐานมนุษย์ การเคหะแห่งชาติ คนที่อยู่ในสลัมยังไม่ใช่กลุ่มคนที่ยากจนที่สุด เพราะอย่างน้อยก็มีที่อยู่อาศัยเป็นของตนเอง ไม่ต้องกังวลกับค่าเช่าบ้าน ส่วนคนที่อยู่บ้านเช่า ก็จัดอยู่ในกลุ่มที่พอช่วยตัวเองได้ สำหรับกลุ่มคนที่อาจกล่าวได้ว่ายากจนที่สุดในเมืองน่าจะได้แก่ คนเร่ร่อนไร้บ้าน จากภาพสะท้อนที่ปรากฏคนกลุ่มนี้ แม้มีอาหาร เครื่องนุ่งห่ม ค่าเดินทางและของใช้ประจำวันเล็กๆ น้อยๆ แต่ก็อดขัดสน ทั้งยังไม่มีที่อยู่อาศัยเป็นของตนเอง จึงต้องผจญกับความลำบากทุกข์ยาก ไม่สะดวกในการดำรงชีวิต

2) ที่อยู่อาศัยของคนจนชนบท กล่าวกันว่าคนจนส่วนใหญ่กำเนิดมาจากภาคชนบท หรือภาคเกษตรกรรมเคยมีภูมิหลังเป็นเกษตรกรมาก่อน จากตัวเลขของสำนักงานสถิติแห่งชาติและสำนักงานคณะกรรมการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ เมื่อปี 2543 พบว่า จำนวนประชากรที่มีรายได้อยู่ใต้เส้นความยากจน (สัมบูรณ์) มีทั้งสิ้นประมาณ 9.34 ล้านคน ในจำนวนนี้เป็นผู้ที่อยู่ในชนบท 8.66 ล้านคน อยู่ในเทศบาลและสุขาภิบาลเพียง 0.68 ล้านคน และยังพบด้วยว่า ในจำนวน 8.66 ล้านคนนั้น เป็นเกษตรกรถึง 5.1 ล้านคน เป็นลูกจ้างภาคเกษตรอีกประมาณ 1 ล้านคน² หากพิจารณาภาพสะท้อนที่อยู่อาศัยของคนจนชนบทจากเรื่องสั้นไทยร่วมสมัย ในกลุ่มเรื่องสั้นที่นำมาวิเคราะห์โดยภาพรวมมีลักษณะคล้ายคลึงกับที่อยู่อาศัยของคนจนเมือง คือ เก่าและทรุดโทรม หากแต่ไม่หนาแน่นแออัด ทั้งยังอาจมีพื้นที่ว่างรอบๆ ตัวบ้านสำหรับทำกิจกรรมอื่นๆ ได้ ดังตัวอย่างที่ปรากฏในเรื่องสั้นต่อไปนี้

เรื่อง พรุ่งนี้จำเป็นจะไปโรงเรียน นักเขียนได้พรรณนาให้เห็นสภาพที่อยู่อาศัยของตัวละคร “จอม” ชายวัยสี่สิบเศษที่ต้องหาเลี้ยงตนเองและครอบครัวด้วยการเป็นแรงงานรับจ้าง ในภาคชนบทไว้ดังนี้

...ข้าพเจ้าก้าวขึ้นบันไดไม้ไผ่สามขั้นขึ้นไปบนกระท่อมหลังนั้น พื้นฟากที่มองเห็นดินลันเอยิดอาด กระดกกระโถ้ กระท่อมไหวยวบเหมือนมันจะร้องขอความเห็นใจว่าคนน้ำหนักเจ็ดสิบกิโลฯ อย่างข้าพเจ้าไม่ควรเหยียบย่ำมันแรงนัก เตี้ยรวรับน้ำหนักไม่ไหวมันจะยุบฮวบลงมากลายเป็นเศษไม้ บ้านของนายจอม คือโรงนาขนาดเล็กที่ไม่มีเหล็ก ตะปู หรือสังกะสีมาเป็นส่วนประกอบเลยแม้แต่ชิ้นเดียว เสาไม้กลมๆ ไม่ได้เลื่อยไม่ได้ตาก เพียงแต่

¹ อकिन รพีพัฒน์. (2542). ชุมชนแออัด : องค์ความรู้กับความเป็นจริง. หน้า 295

² ณรงค์ เพ็ชรประเสริฐ. (2546). บทสังเคราะห์ภาพรวมการพัฒนากระบวนการสวัสดิการสำหรับคนจนและคนด้อยโอกาสในสังคมไทย. หน้า 109

ปลอกเปลือกรับน้ำหนักโครงหลังคาไม้ไผ่และหญ้าคา ฝาขัดแตะสีน้ำตาลเข้ม บอกถึงความชราและอ่อนแอ...ข้าพเจ้าเห็นดูหลังคาสีน้ำตาลปนสีดำจากเขม่าไฟ มองเห็นแสงแดด ลอดลงมาเป็นลำแสงต่ำลงมาบนพื้นฟาก มีเสื่อไม้สีน้ำตาลขึ้นมันปลาบปูอยู่ผืนหนึ่ง...นั่นคือเครื่องนอนในห้องนอน ห้องนั่งเล่น ห้องรับแขกของนายจอม อีกมุมหนึ่งเป็นเตาไฟผืน ก้อนเส้าสามก้อนตั้งอยู่ตรงกลาง หม้อกระทะสีดำวางอยู่ข้างๆ¹

จะเห็นได้ว่าลักษณะบ้านของตัวละครในเรื่อง **พุ่มนี้จำปีจะไปโรงเรียน** เป็นเรือนไม้ยกพื้นปลูกสร้างขึ้นด้วยวัสดุธรรมชาติที่พอหาได้ตามชนบททั่วไป เช่น ไม้ไผ่ เศษไม้ และหญ้าคา ส่วนการจัดห้องและการใช้ประโยชน์พื้นที่ภายในบ้าน นักเขียนพรรณนาให้เห็นว่าไม่ได้มีการจัดแยกพื้นที่ใช้สอยในตัวเรือนอย่างเป็นสัดส่วนหรือกันเป็นห้องนอน ห้องนั่งเล่น และห้องครัวอย่างชัดเจน อีกทั้งไม่มีเครื่องประดับอื่นใด นอกจากสิ่งจำเป็นที่ต้องใช้ในชีวิตประจำวัน เช่น เครื่องนอนและเครื่องครัว เป็นต้น

เช่นเดียวกันในเรื่อง **ไปเรื่อยไร** ตัวละคร “ทิดปลั่ง” ก็อาศัยอยู่ในบ้านซึ่งปลูกสร้างขึ้นจากวัสดุธรรมชาติ ดังนักเขียนพรรณนาไว้ว่า “...ในที่สุดก็มาถึงบ้านสุดท้ายคือบ้านทิดปลั่ง ซึ่งอยู่ใกล้โรงเรียนที่สุด มันเป็นกระท่อมที่ท้งอยเหงาที่สุดในระแวกนั้น เพราะมุงแฝขัดแตะยีนห่อไหล่อยู่ท่ามกลางเรือนไม้มุงสังกะสีราวับนับสิบหลัง ทิดปลั่งเจ้าของกระท่อมนั่งจักตอกอยู่ใต้ถุนบ้านลูกเล็กๆ แก้วตัวส่อนจอนนั่งเล่นขี้ฝุ่นอยู่สี่ห้าคน...”² ส่วนเรื่อง **คนหมู** นักเขียนก็ได้สะท้อนที่อยู่อาศัยของตัวละครชนบทยากจนไว้ทำนองเดียวกันว่า “...โพธิ์หันไปมองภรรยาที่ยังนอนคุดคู่และหลับใหล...ค่อยย่องจากที่นอน พื้นไม้ฟากดังออดแอต กระท่อมน้อยไหวยวไปทั้งหลัง...”³ สำหรับเรื่อง **ผู้แพ้** แม้นักเขียนจะใช้คำเรียกที่อยู่อาศัยของตัวละคร “โด่ง” และครอบครัวยุ่ว่า “กระต๊อบ” แต่โดยความหมายและลักษณะที่ปรากฏก็คือ กระท่อมเล็กๆ ที่ทำพออยู่ได้ ดังนักเขียนพรรณนาไว้ว่า “...นางหยิบไม้กวาดทางมะพร้าวกวาดพื้นครัว อันที่จริงแล้วควรจะเรียกว่ากวาดลานดินมากกว่า เพราะมีเพียงแต่ที่นอนเท่านั้นที่ยกพื้นกระดานโล่งๆ โดยมีฝาจากกันทั้งสี่ด้านและหลังคาเมื่อรวมกันเข้ามันก็กลายเป็นกระต๊อบนั่นเอง...”⁴ นอกจากนี้นักเขียนยังได้สะท้อนให้เห็นด้วยว่าที่อยู่อาศัยของตัวละครอยู่ใกล้กับลำน้ำ เมื่อพลบค่ำหรือมืดลงตัวละครต้องเผชิญกับยุงซึ่งอาจมีจำนวนมาก จึงต้องสูมควันไฟไล่ยุง ดังนักเขียนได้พรรณนาไว้ว่า

¹ นิมิตร ภูมิการ. (2521). **ครูครับผมจน**. หน้า 5-6

² _____. (2518). **ไปเรื่อยไร ใน รวมเรื่องสั้นชุดแล้งเข็ญ**. หน้า 228

³ ลาว คำหอม. (2545). **ฟ้าบ่กั้น**. หน้า 72

⁴ ชาติ กอบจิตติ. (2540). **ทางชนะ**. หน้า 15

...เสียงแม่ตะโกนเรียกให้ขึ้นบ้านเพราะเกือบจะมีดอยู่แล้ว โด่งเดินจากสะพานทำน้ำซึ่งทอดด้วยไม้ผุๆ เพียงสองแผ่นผ่านกอกกและหญ้าขึ้นๆ เขาชินกับมันเกือบหลับตาเดินได้อย่างสบายๆ กับรู้ว่าเมื่อขึ้นไปถึงบ้านจะต้องเจอควันไฟเต็มบ้านและน้ำดาต้องไหล เพราะแสบตาแม่เคยบอกกับโด่งว่าจะให้ยิงกัตหรือจะทนต์แสบตา โด่งเองก็เลือกยอมแสบตาดีกว่า กองไฟที่สุมไว้นั้นถ้าลูกเป็นไฟแม่ต้องเอาน้ำคอยพรอมอยู่เรื่อยๆ เพื่อที่จะได้มีควันอยู่ตลอดเวลาจนถึงเข้านอน..¹

เกี่ยวกับการจัดแยกพื้นที่สำหรับใช้สอย โดยเฉพาะ “ครัว” หรือพื้นที่ที่ใช้ในการประกอบอาหาร ในเรื่อง ผู้แพ้ นักเขียนสะท้อนให้เห็นว่าครัวหรือพื้นที่ที่ใช้ประกอบอาหารของตัวละครเป็นเพียงลานดินที่มีไถยกพื้นหรือจัดแยกไว้อย่างเหมาะสม ทั้งนี้ตามหลักสุขอนามัยครัวมีความสำคัญและควรจัดแยกไว้เฉพาะ เพื่อให้การประกอบอาหารเป็นไปตามสุขลักษณะ สะดวก และปราศจากสิ่งปนเปื้อน ตลอดจนเชื้อโรคที่อาจปะปนอยู่ในอากาศ เช่นเดียวกันเรื่อง ต่ำตืดดิน “นางบุง” ก็ประกอบอาหารบนลานดิน ไม่มีห้องครัวที่จัดแยกไว้โดยเฉพาะ ดังที่นักเขียนได้พรรณนาไว้ว่า “...กอบวางกะตำข้าวสารลงที่พื้นดิน หน้าบ้านซึ่งก็คือครัวของนางบุงนั่นเอง ครัวกลางแจ้งอันไม่พึ่งพาห้องหับเหมือนบ้านอื่นเรือนใดเขา...”²

กล่าวในลักษณะทางกายภาพของที่อยู่อาศัยคนจนชนบทที่นักเขียนมักสะท้อนไว้ให้เห็นอีกประการหนึ่งก็คือ ความเก่าและชำรุดทรุดโทรมของบ้านเรือน ดังพอจะสังเกตได้จากเรื่องสั้นต่อไปนี้

เรื่อง ผู้เฒ่า นักเขียนได้พรรณนาถึงบ้านของตัวละครซึ่งเก่าและชำรุดทรุดโทรมไว้ว่า “...ดกคำลมพัดแรงจนเรือนจากโกโรโกโสของผู้เฒ่าไหวโยก เมฆฝนแผ่ครึ้มทั่วฟ้า...ไม่นาน มันก็โปรยปรายลงมา...ลงมาและโปรยปรายหนักขึ้นทุกขณะ ผู้เฒ่ารู้สึกดีใจตื่นเต้นแม้หลังจากจะรู้ว่าจันทที่หลบไม่ได้ก็ตาม...”³ ในเรื่อง ผู้รับผิดชอบ หลังคาบ้านของตัวละครเด็กชาย “เปลว” ก็ชำรุดอีกทั้งพื้นกระดานก็ห่างทำให้ยังสามารถเข้ามาในบ้านได้มาก ดังนักเขียนได้พรรณนาไว้ว่า “...เปลวหรือเด็กชายในวัยแตกเนื้อหนุ่ม...เขาเลือกมุมนอกสุดของพื้นบ้านนั่งทอดเข่ามองหยดน้ำฝนที่รั่วจากหลังคาใส่กะละมังอยู่ดั่งๆ...ถัดไปที่โคนเสากลางเรือน เด็กหญิงตัวเล็กๆ สองคนซุกตัวอยู่กับมุ้งผืนเดียวกันที่ใช้คลุมตัวแทนผ้าห่มและกันยุงที่บินขึ้นมาหึ่งๆ ตามร่องห่างของพื้นกระดานบริเวณนั้นดูเหมือนเป็นที่ที่ฝนร่วงลงมาน้อยที่สุด...”⁴ ส่วนในเรื่อง คนกินดิน นักเขียนก็ได้พรรณนาถึงสภาพที่

¹ ชาติ กอบจิตติ. (2540). ทางชนะ. หน้า 16

² ประเสริฐ จันดำ. (2535). นางให้. หน้า 63

³ วิมล ไทรนิ่มนวล. (2521) ผู้เฒ่า ใน โลกหนังสือฉบับเรื่องสั้น ชุด วันเวลาที่ผ่านเลย. หน้า 111

⁴ เสกสรรค์ ประเสริฐกุล. (2535). ฤดูกาล. หน้า 44,47-48

อยู่อาศัยอันชำรุดทรุดโทรมของตัวละครผู้เฒ่าสองผัวเมียไว้ว่า “...ที่เถียงนามงูเห่าคาเก่าขาดเห็น ฟ้าแจจางปาง แม่เฒ่ากำลังโศกแฉ่อยอยู่ในครก พ่อเฒ่ามาแต่หาเก็บผักแถวลำห้วย...ความเป็นจริงในชีวิตสอนให้พวกเขากินอยู่อย่างเรียบง่าย เมื่อฝาแสบตอง (มุงด้วยใบไม้) ขาดเป็นรูโหว่กัน ลมหนาวไม่ได้ พวกเขาก็ไปนอนในกองฟาง บ้างก็อาศัยกองไฟเป็นผ้าห่ม...”¹

สำหรับเรื่องอื่นๆ ในกลุ่มเรื่องสั้นที่นำมาวิเคราะห์ ถึงแม้ว่านักเขียนจะมีได้ให้รายละเอียด ลักษณะที่อยู่อาศัยซึ่งชำรุดทรุดโทรมไว้อย่างชัดเจน แต่หากพิจารณาจากคำที่นักเขียนใช้เมื่อกล่าวถึงที่อยู่อาศัยของตัวละครผู้ยากไร้ก็พอจะเข้าใจได้ว่า ที่อยู่อาศัยของตัวละครนั้นๆ มีสภาพที่เก่า และชำรุดทรุดโทรมเช่นกัน ดังตัวอย่างเรื่อง **แล้งเข็ญ** นักเขียนกล่าวถึง “เรือน” ของ ตัวละครไว้ว่า “...ลมแล้งกู่กรรโชกเข้าปะทะเรือนซานที่โย้เย้อยู่แล้วให้สะเทิ้มสั่นเหมือนจับไข้...”² ส่วนเรื่อง **เผือกเอ๋ย** นักเขียนใช้คำว่า “...บ้านซอมซ่อ”³ เมื่อกล่าวถึงที่อยู่อาศัยของตัวละคร “ลุงเยียม” และ “ป้าจันทร์” ด้าน “อีสา” ตัวละครสำคัญในเรื่อง **ธูลีประดับดิน** นักเขียนใช้คำที่แสดงความรู้สึกของตัวละครที่มีต่อเรือนของตนเองไว้ว่า “...เรือนของหนูนะมันโย้เย้อยะพังเมื่อไรก็ไม่รู้...”⁴

นอกจากนี้ในเรื่อง **สายเลือดเดียวกัน** ยังปรากฏแรงงานรับจ้างในชนบทที่ไม่มีที่อยู่อาศัยเป็นของตนเอง ต้องเข้าพำนัก “...ภายในเรือนพักคนงานจับกังที่แออัดคับแคบบริเวณหลังโรงสี...”⁵ อันถือได้ว่าเป็นเรื่องสั้นเพียงเรื่องเดียวในจำนวนเรื่องสั้นทั้งหมดที่นำมาวิเคราะห์ที่สะท้อนภาพที่อยู่อาศัยของกรรมกรแรงงานรับจ้างในชนบทซึ่งไม่มีที่อยู่อาศัยเป็นของตนเอง อย่างไรก็ตาม หากพิจารณาความเป็นจริงจากผลการจัดเก็บข้อมูลความจำเป็นพื้นฐาน (จปฐ) ทุกครัวเรือนในเขตชนบทประจำปี 2545 เกี่ยวกับครัวเรือนที่มีความมั่นคงในที่อยู่อาศัยและบ้านที่มีสภาพคงทนถาวร (สามารถอยู่ได้โดยไม่ต้องกังวลว่าจะมีปัญหาเรื่องที่พักอาศัยและบ้านมีหลังคามุงสังกะสีหรือกระเบื้อง และมีฝาครบ 4 ด้าน) สามารถอยู่อาศัยต่อไปได้อีกอย่างน้อย 5 ปี ในภาพรวมทั้งประเทศ พบว่า ครัวเรือนที่มีที่อยู่อาศัยมั่นคงและสภาพคงทนถาวรผ่านเกณฑ์ จำนวน 6,876,492 ครัวเรือน คิดเป็นร้อยละ 94.1 จากจำนวนครัวเรือนทั้งหมด 7,305,239 ครัวเรือน ซึ่งต่ำกว่าเป้าหมายร้อยละ 5.9 โดยภาคเหนือเป็นภาคที่ผ่านเกณฑ์น้อยที่สุด จำนวน 1,569,926 ครัวเรือน⁶

¹ วัฒน์ วรรณยางกูร. (2522). ข้าวแคน. หน้า 132,139

² สุรัช จันทิมาธร. (2531). มาจากที่ราบสูง. หน้า 40

³ เกษ แก้วเกษศรี. (2521). เผือกเอ๋ย ใน โลกหนังสือฉบับเรื่องสั้น ชุด วันเวลาที่ผ่านเลย.

หน้า 135

⁴ ปรีชาพล บุญช่วย. (2523). ธูลีประดับดิน ใน โลกหนังสือฉบับเรื่องสั้น ชุด เพชรน้ำงาม.

หน้า 295.

⁵ อำนาง เย็นสบาย. (2541). ขอเพียงเข้าใจ. หน้า 22

⁶ กรมการพัฒนาชุมชน. (2546). รายงานคุณภาพชีวิตของคนไทยจากข้อมูลความจำเป็น

พื้นฐาน (จปฐ) ปี 2545. หน้า 24

หากพิจารณาในด้านสิ่งแวดล้อมระหว่างที่อยู่อาศัยในสังคมเมืองกับที่อยู่อาศัยในสังคมชนบท โดยภาพรวมคนที่อาศัยอยู่ในสังคมเมืองมักคุ้นเคยกับสิ่งปลูกสร้าง ใกล้ชิดกับของเทียมหรือสิ่งปรุงแต่งมากกว่าของแท้ ทั้งยังต้องเผชิญกับปัญหามลภาวะนานัปการ เช่น มลภาวะทางเสียง มลภาวะทางน้ำ และมลภาวะทางอากาศ เป็นต้น ส่วนในสังคมชนบท แม้คนเขียนจะสะท้อนสถานที่ตั้งบ้านเรือนของตัวละครให้อยู่ในบริเวณที่มีสิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติ แต่ส่วนหนึ่งนักเขียนถ่ายทอดให้เห็นว่า ชีวิตของชาวชนบทส่วนใหญ่หรือเกษตรกร ยิ่งโดยเฉพาะที่ยากจนข้นแค้น มักผจญกับความไม่แน่นอนของธรรมชาติ เช่น ความผิดปกติของฤดูกาล ความแห้งแล้ง ที่ก่อให้เกิดความเสียหายแก่พืชผลทางการเกษตร อันนำไปสู่ปัญหาเศรษฐกิจของประชากรในชนบทได้อีกประการหนึ่งด้วย อย่างไรก็ตามเนื่องจากการทำเกษตรกรรมนั้น ทำให้เกิดความหนาแน่นของประชากรต่อพื้นที่ดินต่ำ (low man – to – land ratio) ชาวชนบทจึงอยู่กระจัดกระจายกันออกไปตามลักษณะพื้นที่เกษตรกรรม มีบ้านเรือนอยู่ห่างกัน¹ ไม่หนาแน่นแออัดเหมือนในชุมชนเมืองและเนื่องจากการตั้งถิ่นฐานในลักษณะดังกล่าวอาจเป็นสาเหตุให้ชาวชนบทต้องเสียโอกาสในการใช้สิ่งบริการสาธารณะต่างๆ ที่เป็นประโยชน์และจำเป็นต่อการดำรงชีวิตได้ เช่น โรงพยาบาล สถานศึกษา และสถานีตำรวจ เป็นต้น

กล่าวโดยสรุป ภาพสะท้อนที่อยู่อาศัยของคนจนชนบทที่ปรากฏในเรื่องสั้นไทยร่วมสมัยจากกลุ่มเรื่องสั้นที่นำมาวิเคราะห์ส่วนใหญ่มีสภาพเก่าทรุดโทรม หากแต่ไม่หนาแน่นแออัด ทั้งยังอาจมีพื้นที่ว่างโดยรอบสำหรับทำกิจกรรมอื่นๆ ได้ สำหรับวัสดุที่ใช้ปลูกสร้างเป็นวัสดุธรรมชาติ ที่หาได้ในชนบททั่วไป เช่น ไม้ไผ่ เศษไม้ และหญ้าคา เป็นต้น ส่วนการจัดห้องและการใช้ประโยชน์พื้นที่ภายในไม่ได้มีการจัดแยกพื้นที่ใช้สอยอย่างเป็นสัดส่วน หรือกันเป็นห้องเฉพาะอย่างชัดเจน เช่น ห้องนอน ห้องนั่งเล่น และห้องครัว

3.1.1.3 อาหาร เป็นหนึ่งในปัจจัยที่มีความจำเป็นต่อการดำรงชีวิต มนุษย์ล้วนต้องการอาหาร ถ้าปราศจากอาหารหรือได้รับอาหารไม่เพียงพอ ทั้งในด้านปริมาณและคุณภาพร่างกายก็ จะอ่อนแอไม่สมบูรณ์แข็งแรง อาจถูกโรคร้ายไข้เจ็บเบียดเบียน หากรุนแรงมากอาจทำให้เสียชีวิตได้ โดยปกติคนไทยนิยมบริโภคอาหารวันละ 3 มื้อคือ มื้อเช้า มื้อกลางวัน และมื้อเย็น แต่สำหรับคนจนหรือคนที่ยากไร้มักประสบปัญหาการขาดแคลนอาหาร ต้องอดมื้อกินมื้อหรือบริโภคอาหารที่จำเจ ขาดคุณค่าทางโภชนาการ

กล่าวในทางวรรณกรรม นักเขียนไทยก็ได้สะท้อนให้เห็นภาวะการขาดแคลนอาหารของคนจนหรือคนที่ยากไร้ ตลอดจนอาหารที่คนเหล่านี้บริโภค หรือจำเป็นต้องบริโภคเมื่อยามที่อับจนสิ้นหนทางเพื่อความอยู่รอดของชีวิต ดังปรากฏให้เห็นในเรื่องสั้นต่อไปนี้

¹ ณรงค์ ศรีสวัสดิ์. (2515). สังคมวิทยาชนบท. หน้า 11

เรื่อง คนตายหย่า นักเขียนนำสภาพชีวิตของคนจนเมืองที่มีอาชีพรับจ้างตายหย่ามาสะท้อนให้เห็นถึงปัญหาความอึดอัดขัดสนด้านรายได้ ที่มีผลกระทบต่อพฤติกรรมทางเลือกซื้ออาหาร ดังนั้นอาจกล่าวได้ว่า รายได้ที่จำกัดมีส่วนสำคัญอย่างยิ่งในการกำหนดปริมาณ และคุณค่าทางโภชนาการของอาหารที่จะบริโภค ดังตัวอย่าง ตัวละคร “คนตายหย่า” เขาได้รับค่าจ้างจากการทำงานเป็นเงิน 25 บาท เจียดเงินส่วนหนึ่งซื้อเหล้าดื่ม เพื่อขจัดความเหงาในหัวใจ สำหรับเงินที่เหลือเขานำมาจ่ายเป็นค่าอาหาร อันประกอบไปด้วย ข้าวสาร 3 ลิตร น้ำมันหมู 2 ชีด ผักกาดดอง 2 ต้น นอกจากนี้ยังมี ผงชูรส 1 ห่อเล็ก และทอฟฟี่ด้วย หากพิจารณาจะเห็นได้ว่าอาหารหรือสิ่งที่ตัวละครเลือกซื้อเพื่อบริโภคนั้นน่าจะมีคุณค่าทางโภชนาการไม่สูงนัก ทั้งบางอย่างอาจเป็นอันตรายต่อสุขภาพในระยะยาว เช่น เหล้า ผงชูรส และทอฟฟี่ แต่การที่ตัวละครเลือกซื้อสิ่งเหล่านี้ นอกเหนือจากความเคยชินแล้ว การมีรายได้ที่จำกัดอาจนำไปสู่การไขว่คว้าหาความสุขเฉพาะหน้า ถึงแม้ความสุขประเภทนี้จะเล็กน้อยฉาบฉวย แต่ก็ตอบสนองความต้องการภายในจิตใจและร่างกายได้อย่างรวดเร็ว ดังที่ตัวละครคนตายหย่าเลือกใช้เงินค่าแรงจากการทำงานของตนซื้อเหล้าดื่มและเลือกผงชูรสแทนไข่เป็ด ดังข้อความ “...เขาจะแวะร้านกาแฟเพิงหมาแหงนด้วยหัวใจอันเหงา และตัดใจเอาเงินค่าแรงซื้อเหล้าขาว...ดื่มรวดเดียวหมดก่อนจะเดินไปซื้อกับข้าว...เขามองผงชูรสในห่อพลาสติกกับไข่เป็ดลูกนั้น...”¹ ก่อนจะบอกแม่ค้าว่า “...เอ้อ...เอาผงชูรส...ไข่ไม่เอา...ลดไปบาทเจ็ดสิบห้าไซ้ไหม เหลือดั่งค์ทอน 50 ดั่งค์ เอาทอฟฟี่”² ทั้งนี้หากพิจารณาอาจเป็นเพราะว่า ไข่เป็ดเพียงฟองเดียว ไม่น่าจะเพียงพอต่อการบริโภคของคนทั้งครอบครัว แต่ผงชูรสเมื่อผสมกับอาหารอื่นหรือเติมน้ำปลาละลายให้เข้ากัน แล้วนำมาคลุกกับข้าวเปล่าก็สามารถบริโภคได้ทั้งครอบครัวทั้งยังช่วยชูรสอาหารนั้นด้วย เช่นเดียวกันการที่ตัวละครใช้เงินส่วนสุดท้ายซื้อทอฟฟี่ให้ลูกแทนที่จะเก็บเงินรวบรวมไว้ซื้อเสื้อกันหนาว ก็อาจเป็นเพราะว่าเงินที่เหลือเพียงน้อยนิดกว่าจะรวบรวมให้ได้มากพอที่จะซื้อเสื้อกันหนาว ต้องใช้ระยะเวลานานในการเก็บเงิน แต่ถ้าหากซื้อทอฟฟี่ อย่างน้อยที่สุดลูกของเขาจะได้ลิ้นรสความหวานจากน้ำตาลที่ผสมอยู่ในทอฟฟี่ทันทีโดยไม่ต้องทนรอคอย ถือได้ว่าเป็นความสุขเฉพาะหน้าอย่างหนึ่งของเด็ก

ในเรื่อง นครรัฐชาติ นักเขียนได้สะท้อนสภาพชีวิตลูกจ้างชั่วคราวของบริษัทรับเหมาปลูกสวนแห่งหนึ่ง โดยหน้าที่ตัวละครในเรื่องนี้ทำงานลักษณะเดียวกับตัวละครในเรื่องคนตายหย่า กล่าวคือ งานตายหย่า พรวนดิน ขุดหลุม และตัดแต่งกิ่งก้านต้นไม้ หากแต่มีผู้บังคับบัญชาหรือหัวหน้างานของบริษัทคอยควบคุมการทำงานอีกทีหนึ่ง เพราะมิได้ทำงานให้แก่ผู้ว่าจ้างโดยตรงเหมือนตัวละครในเรื่องคนตายหย่า ส่วนอาหารการกินนั้น ถึงแม้ว่านักเขียนจะได้สะท้อนให้เห็นถึงความอึดอัดหรือภาวะขาดแคลนอาหารอย่างชัดเจน แต่จากน้ำเสียงตัวละครทำให้รู้สึกได้ว่าผู้ยากไร้

¹ ศรีดาวเรือง. (2533). แก้วหยดเดียว. หน้า 186

² แหล่งเดิม. หน้าเดิม

ที่ต้องทำงานรับจ้างอยู่ในเมือง อาจจำเป็นต้องบริโภคอาหารที่จำเจ และคงไม่บ่อยนักที่จะได้บริโภคอาหารที่ครบถ้วนตามหลักโภชนาการ ดังบทสนทนาของตัวละครว่า

...ว่าแต่ลุงเถอะ วันนี้เอาอะไรมากินกับข้าวล่ะ แล้วลุงอย่าบอกล่ะว่าเป็นปลาเค็ม
เหม็นหืนทอดน้ำมันเหมือนเคยนั่น” ชายหนุ่มหัวเราะเบาๆ
“ถ้าเป็นยังงั้นจริงๆ วันนี้ฉันจะให้ลุงนั่งกินข้าวคนเดียว”
“เปล่าหรอก วันนี้ข้าเอายำปลากะป๋องมา” แล้วทั้งสองก็กระเบิดหัวเราะขึ้นพร้อมๆ กัน
“ของฉันทันนี้แกงส้มยอดผักทองเขียวนะลุง” ชายหนุ่มว่าแล้วทำท่าซัดซัดปาก...¹

จากบทสนทนาสะท้อนให้เห็นว่า ตัวละครน่าจะบริโภค “ปลาเค็ม” ที่ทอดด้วยน้ำมันเหม็นหืนเป็นประจำหรืออย่างตีกียำปลากะป๋อง ดังนั้นเมื่อตัวละครอีกฝ่ายนำ “แกงส้มยอดผักทอง” มาบริโภค จึงทำให้อาหารมื้อนั้นน่าบริโภคมากขึ้น ทั้งยังมีคุณค่าทางโภชนาการสูงขึ้นด้วย หากพิจารณาคำว่าโภชนาการ หมายถึง อาหารที่เข้าสู่ร่างกายแล้วร่างกายสามารถนำมาใช้ประโยชน์ด้านการเจริญเติบโต การดำรงสุขภาพให้ปกติและซ่อมแซมส่วนต่างๆ ของร่างกาย โภชนาการจึงมีความหมายกว้างกว่าและแตกต่างจากคำว่าอาหาร เพราะอาหารที่รับประทานในแต่ละวันมีดีเลวต่างกัน อาหารหลายชนิดเมื่อรับประทานแล้วทำให้อิ่มท้องแต่ไม่มีประโยชน์ซ้ำยังก่อโทษต่อร่างกายได้² ดังนั้นการบริโภคอาหารจึงต้องคำนึงถึงหลักโภชนาการ เช่น เลือกรับประทานอาหารหลักให้ครบ 5 หมู่ รับประทานไขมันในขนาดพอเหมาะ รับประทานน้ำตาลแต่พอควร รับประทานอาหารที่ให้ใยอาหารอย่างสม่ำเสมอ และควรระวังเรื่องการดื่มสุราหรือของมีแอลกอฮอล์

จากตัวอย่างที่ยกมา ทั้งเรื่อง คนตายหย้า และ นครรัฐชาติ เห็นได้ว่าอาหารที่ตัวละครบริโภค นอกจากไม่ครบตามอาหารหลัก 5 หมู่แล้ว บางชนิดยังก่อโทษต่อร่างกายเสี่ยงภัยต่อการเจ็บป่วย แต่ทั้งนี้และทั้งนี้สะท้อนให้เห็นว่า การบริโภคอาหารของบุคคลส่วนหนึ่งอยู่ภายใต้เงื่อนไขของสถานะทางเศรษฐกิจ ความรู้ในการเลือกอาหารบริโภค ตลอดจนพฤติกรรมกรรมการบริโภคและรสนิยมของแต่ละบุคคลด้วย

ส่วนในเรื่อง ยามืดสี่ชมพู นักเขียนสะท้อนภาพชีวิตของหญิงชรายากจน ที่อยู่คนเดียวเพียงลำพัง “...ต้องดิ้นรนต่อสู้เพื่อความอยู่รอดไปวันหนึ่งอย่างลำบากยากเข็ญ...”³ ในด้านอาหาร

¹ เรวัตร์ พันธุ์พัฒนา. (2545). ชีวิตสามมหาอันโต. หน้า 106

² คณะกรรมการจัดทำข้อกำหนดสารอาหารประจำวันที่ร่างกายควรได้รับของประชาชนชาวไทย. (2532). ข้อกำหนดสารอาหารที่ควรได้รับประจำวันและแนวทางการบริโภคอาหารสำหรับคนไทย. หน้า 135

³ มานพ ถนอมศรี. (2520). ยามืดสี่ชมพู ใน รวมเรื่องสั้นชุดคลื่นเจ้าพระยา. หน้า 170

การกินนักเขียนสะท้อนให้เห็นภาวะความอดัดขัดสนของตัวละคร แม้ในยามที่ร่างกายเจ็บป่วย ทรุดโทรมควรได้รับการบริโภคอาหารที่เหมาะสมและพอเพียงตามคำแนะนำของแพทย์ แต่ตัวละคร ก็มิอาจทำตามคำแนะนำนั้นได้ ดังนักเขียนสะท้อนไว้ว่า

“คุณป้าต้องทานอาหารประเภทตับหรือมะเขือเทศให้มากหน่อยนะครับ” หมอบอก หลังจากผลึกบังดาออกมาเขียนหนังสืออยู่ที่โต๊ะสูงหน้าห้องแล้ว ป้าพยักหน้ารับทั้งที่รู้ดีว่าแก่เกินไปเพียงเพื่อเป็นการรับฟังคำพูดของหมอเท่านั้นเอง อย่าวาแต่ตับหรือมะเขือเทศเลย แม้แต่ปลาทุสก็แข่งหนึ่งก็หาโอกาสได้กินมันยากเย็นเหลือเกิน...¹

สำหรับเรื่อง วันสุดท้ายของจ้อย นอกจากนักเขียนจะสะท้อนให้เห็นถึงความอดัดขัดสนด้านอาหารของตัวละครที่ต้องดิ้นรนเร่ขายหนังสือพิมพ์ เพื่อหาเงินมาเป็นค่าอาหารและสมทบเป็นค่าใช้จ่ายต่างๆ ในครอบครัวแล้ว นักเขียนยังสะท้อนให้เห็นด้วยว่าคนร่ำรวยที่มีอยู่มากในบางคนใช้จ่ายอย่างฟุ่มเฟือย โดยไม่คำนึงว่าในโลกนี้ยังมีคนที่อดอยากยากไร้อีกมากที่ไม่มีโอกาสได้รับประทานอาหารแม้เพียงเศษส่วนที่เหลือทิ้งขว้างของตน ดังข้อความ

...จ้อยขยับออกมายืนตรงข้ามร้านอาหารหัวมุมที่ขายก๋วยเตี๋ยว ข้าวมันไก่ ข้าวหมูแดง และข้าวต้ม มีผู้คนนั่งอยู่ค่อนข้างหนาตา บ้างร้องสั่งเครื่องดื่มมาวางไว้ตรงหน้าเพื่อฆ่าเวลาคอยให้ฝนขาดเม็ด

เด็กน้อยเริ่มรู้สึกว้าท้อกำลังร้องเมื่อเห็นอาหารน่ากินเหล่านั้น ตั้งแต่เที่ยงแล้ว น้ำเปล่าที่โรงพิมพ์เพียงสองแก้วเท่านั้นที่เป็นเพื่อนท้อง...ฝนยังไม่ขาดเม็ด มีคนลุกขึ้นเดินออกจากโต๊ะอาหาร ทั้งๆ ที่ยังมีส่วนที่เหลืออยู่ในจานตั้งครั่งก่อน จ้อยมองผาดไปที่โต๊ะด้วยความรู้สึกบอกไม่ถูก สังเกตเห็นแทบทุกโต๊ะที่ผู้คนนั่งอ้อยสร้อยมีสภาพคล้ายๆ กัน คนมีเงินกินทิ้งกินขว้าง...จ้อยมองดูด้วยความเสียดาย...ที่บ้านอย่างดีก็น้ำพริกปลาทุ มีเศษผักที่เก็บจากตลาดเล็กๆ น้อยๆ เท่านั้น พอมีรสชาติได้...²

หากพิจารณา นักเขียนได้ใช้กลวิธีทางวรรณศิลป์กระตุ้นให้ผู้อ่านเห็นว่า คนจนหรือคนที่ยากไร้ในสังคมมักตกเป็นฝ่ายเสียเปรียบ ทั้งๆ ที่ได้พยายามทำงานอย่างหนักแต่รายได้ก็ยังไม่เพียงพอที่จะสร้างสุขขั้นพื้นฐานให้แก่ตนเองและครอบครัว แม้อาหารซึ่งถือได้ว่าเป็นปัจจัยที่จำเป็นอย่างยิ่งในการดำรงชีวิตก็ยังอดัดขัดสนไม่มีความแน่นอน

¹ มานพ ถนอมศรี. (2520). ยามืดสืชมพู่ ใน รวมเรื่องสั้นชุดคลื่นเจ้าพระยา. หน้า 177-178

² วิชเทพ ลือชาฤทธิ์. (2519). วันสุดท้ายของจ้อย ใน รวมเรื่องสั้นชุดเหมือนอย่างไม่เคย. หน้า

ความอึดอัดขัดสนด้านอาหารของคนที่ยากไร้ สังเกตได้จากปริมาณและคุณค่าทางโภชนาการของอาหารที่ได้รับในแต่ละวัน กล่าวในทางหลักโภชนาการอาหารที่รับประทานอยู่ทุกวันนี้ จัดได้เป็น 5 หมู่ คือ หมู่ที่ 1 เนื้อสัตว์ ไข่ นม และถั่วเมล็ดแห้ง สารอาหารที่สำคัญ คือ โปรตีน หมู่ที่ 2 ข้าว ผัก ผลไม้ และน้ำตาล อาหารหมู่นี้เป็นแหล่งสำคัญที่ให้พลังงานมีคาร์โบไฮเดรตในปริมาณสูง หมู่ที่ 3 พืชผักต่างๆ อุดมไปด้วยวิตามินและเกลือแร่ หมู่ที่ 4 ผลไม้ อาหารหมู่นี้ นอกจากจะมีวิตามินและเกลือแร่แล้วยังเป็นแหล่งที่ให้ใยอาหารอีกด้วย และหมู่ที่ 5 ไขมัน เป็นแหล่งอาหารที่ให้พลังงานที่ดี ดังนั้นในวันหนึ่งๆ ควรรับประทานอาหารให้ครบทั้ง 5 หมู่ และในสัดส่วนที่ถูกต้อง ร่างกายจึงจะสมบูรณ์แข็งแรง อย่างไรก็ตามในความเป็นจริงยังมีคนอีกจำนวนมากที่ไม่สามารถรับประทานอาหารได้ถูกต้องตามหลักโภชนาการ หรือรับประทานอาหารได้ครบทั้ง 5 หมู่ในวันหนึ่งวัน ข้ำวยไปกว่านั้นบางคนต้องเผชิญกับความอดอยาก หิวโหย ไม่มีแม้อาหารที่จะใส่ปากใส่ท้องให้พอมิเรียวแรงที่จะดำรงชีวิตอยู่ได้

ในเรื่อง วันเด็กของหรั่ง นักเขียนสะท้อนภาพชีวิตของหญิงชราและเด็กชายยากจนที่หาเลี้ยงชีพด้วยการพับถุงกระดาษและหาของเก่าขาย สำหรับอาหารของคนทั้งคู่นอกจากจะ “...ไม่ครบมือ...”¹ และ “...จืดชืด...”² แล้ว ส่วนหนึ่งเป็นผักและผลไม้ที่ “...เก็บตกมาจากตลาด...”³ หากพิจารณาโดยตลอดทั้งเรื่องพอจะเข้าใจได้ว่าทั้งหญิงชราและเด็กชายน่าจะไม่ค่อยได้รับประทานอาหารที่ถูกต้องตามหลักโภชนาการ ตลอดจนปริมาณที่เหมาะสม ดังที่นักเขียนพรรณนาให้เห็นถึงความรู้สึกและท่าทีของตัวละครเด็กชายในวันที่โรงเรียนจัดงานเลี้ยงวันเด็ก ไว้ว่า

...เด็กๆ เกือบทั้งหมดนั่งล้อมวงกินข้าว หรั่งรู้สึกล้งเล...เขาไม่มั่นใจว่า เขาจะมีส่วนได้เข้าร่วมกับเด็กๆ เหล่านั้นบ้างหรือไม่ แต่แล้วก็ยิ้มขึ้นมาอย่างตื่นเต้น ผู้ใหญ่คนที่ยืนรวมอยู่กับวงเด็ก...ยกมือโบกเรียกหรั่งรีบวิ่งเข้าไปหาทันที...ผู้หญิงสาวหน้าตาสวยหลายคนที่โรงอาหารเป็นคนดักข้าวให้เด็กๆ พวกเธอทุกคนยิ้มและพูดกับเด็กทุกคนเพราะเหลือเกิน ข้าวที่ตักใส่จานมาให้ก็เต็มพูนจาน แกงไก่กับผัดผักกาดที่ราดเต็มลงมาก็หอมฉุยและโชยกลิ่นลอยขึ้นไปบนอากาศ น้ำลายของหรั่งออกมารวมกันอยู่ที่ปากเกือบจะไหลออกมา...ความหิวและความน่อกินทำให้หรั่งอดไม่ได้ที่จะแอบหยิบชิ้นไก่ชิ้นหนึ่งใส่ปาก...ถึงเวลาอาหารเย็นซึ่งเป็นมื้อสุดท้ายของวันอันแสนสนุกและมีความหมาย...หรั่งคิดว่ายายน่าจะได้อินอาหารอันร่อยอย่างที่เขากินนี้บ้าง...ที่สุด...เขา ตัดสินใจหันหลังออกวิ่งจากโรงเรียนมุ่งหน้ากลับมาสู่เพิง...คว่ำขามสังกะสีได้โบหนึ่งก็วิ่งกลับไปทางเดิม...เมื่อหรั่งวิ่งกลับมาถึงโรงเรียน...เขาหวังว่าเขาจะได้พบกับครูใจดีเหล่านั้น เพื่อขออาหารสักจานหนึ่งสำหรับยาย

¹ มานพ ถนอมศรี. (2527). ทางสายรุ้ง. หน้า 44

² แหล่งเดิม. หน้าเดิม

³ มานพ ถนอมศรี. (2527). เล่มเดิม. หน้า 42

ของเขา แต่หรั่งก็ต้องผิดหวัง โรงอาหารที่เขาก้าวเข้าไปว่างเปล่า ครูใจดีทั้งหมดหายไปเสียแล้ว...¹

จากที่กล่าวไปข้างแล้ว ในกลุ่มเรื่องสั้นที่นำมาวิเคราะห์นี้ยังปรากฏภาพสะท้อนความอดอยากทุกข์ยากของกลุ่มผู้ยากไร้ในเมืองที่ต้องเร่ร่อน ไม่มีที่อยู่อาศัยเป็นของตนเอง อาหารการกินก็ผิดเคืองเนื่องจากไม่มีเงินที่จะซื้ออาหารใส่ปากใส่ท้อง และยังเลวร้ายไปกว่านั้นเมื่อส่วนหนึ่งนักเขียนสะท้อนให้เห็นว่า ในสังคมไทยยังมีผู้ที่ยากจนข้นแค้นถึงที่สุด ต้องคุ้ยหาเศษอาหารในกองขยะหรือจากที่คนอื่น รับประทานเหลือทิ้งไว้มารับประทานเพื่อประทังชีวิตดำรงอยู่ต่อไปได้ในวันหนึ่งๆ ดังตัวอย่างที่ปรากฏในเรื่อง **ที่เห็นและเป็นอยู่** นักเขียนได้สะท้อนภาพคนที่ดำรงชีพด้วยการคุ้ยเขี่ยหาเศษอาหารเพื่อรับประทานไว้ดังนี้

...ชายแก่วัยเลยหลักห้าไปแล้ว แก่ค่อยชะเง้อคอมองลงไปในปีนโปที่วางอยู่หน้าร้านข้าวต้ม กราดดวงตามาวามีแววหวังล้วงมือง่วนอยู่ในน้ำสีเหลือง ซึ่งมีหยดมันจับเป็นดวงที่ผิว แก่หยิบได้ข้าวไก่ที่เหลือแต่กระดูกขาวาวขึ้นมาชิ้นหนึ่ง เอียงคอสำรวจชิ้นเนื้อที่เร้นอยู่ตรงข้อ แก่เศษเนื้อขนาดก้านไม้ขีดใส่ปาก แก่เคี้ยวบๆ สองสามครั้ง แล้วกลืนหายไปถมความว่างเปล่าในท้อง แม้จะได้พื้นที่เพียงเศษหนึ่งส่วนร้อยก็ตามที่...แก่หยิบเปลือกไข่เค็มขึ้นมาได้อีกซีกหนึ่ง ใช้หัวแม่มือที่เล็บดำยาวแตะไปตามส่วนโค้งของเปลือกด้านในแกะชิ้นไข่ขาวที่เหลือจากปลายข้อใส่ปากอีกที รสเค็มของมันทำเอาแก่หน้าปุเปลี่ยน...²

เช่นเดียวกันในเรื่อง **ขยะสังคม** นักเขียนก็ได้สะท้อนให้เห็นภาพผู้ยากไร้ที่ดิ้นรนหาเศษอาหารจากถังขยะและที่คนอื่นรับประทานเหลือไว้มาประทังชีวิตว่า

...เขาก็มองมองถังขยะที่ฝาปิดด้ง มีเสลดเหนียวเหนอะติดอยู่ หากเขามีได้สนใจ เขาใช้มือดันให้ฝาเปิดออกแล้วก้มมองอย่างสำรวจใช้มือคุ้ยลวกๆ สองสามที แต่มันก็แทบไม่มีอะไรนอกจากเศษกระดาษ กุ้งพลาสติก กระดาษขีดหน้า เปลือกเงาะและเปลือกส้ม...เอ้อ...ในกุ้งพลาสติกมีน้ำสีคล้ำๆ อยู่บ้างเล็กน้อย...เขาหยิบมันขึ้นมาเทใส่ปากอย่างกระหาย...เขาเดินข้ามถนนเลี้ยวเข้าไปที่ตลาด...แม่ค้าคัดเงาะที่ไม่เอาโยนลงมามาก และก่อนที่เงาะเน่าๆ จะลงถึงปากตะเข่ง เขาก็คว้าเงาะไว้ก่อนกลางอากาศ เขากัดเปลือกเงาะทิ้งกินเนื้อเงาะเน่าๆ อย่างเฉยเมย... แม่ค้าโยนเงาะเน่าและส้มเน่าลงมามากหลายครั้ง เขาคว้าไว้กินบ้างปล่อยให้หลุดลงตะเข่งบ้าง เพื่อให้เด็กทำทางโซที่มาก่อนเขาเก็บใส่ถุงพลาสติก...

¹ มานพ ถนอมศรี. (2527). ทางสายรุ้ง. หน้า 43,47

² จำลอง ฝั่งชลจิตร. (2522). ที่เห็นและเป็นอยู่ ใน **โลกหนังสือฉบับเรื่องสั้น ชุด คลื่นหัวแดง**.

ถึงเวลาเที่ยงตอนนั้นเริ่มมีคนทยอยเข้าไปในร้านอาหารแล้ว เขาลุกขึ้นยืนแอบมองอยู่ห่างๆ เพื่อรอที่จะมีใครสักคนอ้อมจากอาหาร... เมื่อผู้หญิงท่าทางเจ้าเนื้อคนหนึ่งเรียกเด็กส่งอาหาร มาคิดเงินลูกอย่างอ้อยอิ่ง...พ้นจากโต๊ะอาหารแล้ว เขาก็รีบพรวดพราดตรงเข้าไปยกชาม เกี้ยวขึ้นตีมัก...จนน้ำเกี้ยวชามที่สองหมดเกลี้ยง จึงรีบกวาด เศษข้าวในจานใส่ปาก... ความรู้สึกหิวและปวดท้องท้อถอยหายไป เขายังเดินต่อไปเรื่อยๆ ไม่มีจุดหมายและตั้งใจ ไว้ว่า ถ้าเขาพบร้านอาหารร้านอื่นอีก เขาก็จะเข้าไปทำเช่นเดิม...¹

ไม่ต่างกันนักในเรื่อง การเดินทางของแม่เต่าและเด็กน้อย นักเขียนสะท้อนภาพชีวิต ของหญิงชราและเด็กน้อยที่อพยพเข้ามาในเมือง สุดท้ายก็กลายเป็นขอทานและจำต้องรับประทานเศษ อาหารที่คนอื่นรับประทานเหลือทิ้งไว้ ดังข้อความ "...หลังแม่เต่าเริ่มคงอ ความหิวทำให้แกต้อง แก้งมารยาสาไทเพื่อเรียกร้องความน่าสนใจในครั้งแรก ต่อมาความหิวบังคับให้แกเป็นไปเองโดย ธรรมชาติ ไม่ต้องเสแสร้ง แกรู้จักเดินเข้าไปในร้านอาหารและกวาดอาหารที่เหลือมาแบ่งกับเด็ก น้อยซึ่งผอมโซโครก..."² ส่วนเรื่อง เพียงธูลีดิน นักเขียนได้สะท้อนภาพความอดอยากทุกข์ยาก ของผู้ยากไร้ผ่านชีวิตของตัวละคร เด็กน้อยคนหนึ่งที่ต้องดิ้นรนหาอาหารใส่ปากใส่ท้องด้วยการ ตระเวนเก็บของเก่าขาย บางครั้งต้องไปแย่งเศษอาหารจำพวกเศษเนื้อและเศษผักในตลาดมาประกอบ อาหารสำหรับรับประทาน ดังนักเขียนพรรณนาไว้ว่า

...พระกระวนกระวายให้ถึงตลาดเร็วไว ปานนี้ไ้ม่อม ไอ้เปี้ยก ไอ้แพน อีแคปล คงคุ้ยค้นหาขุดตามกองขยะและเข่งในตลาดกันจ้าละหวั่นหมดแล้ว บางทีอาจจะไม่มีใครได้ค้อ ไก่ หัวไก่ ตีนไก่ หรือไม้ก็เศษเนื้อแล้วก็ได้...พรหวังไว้เดิมที่ว่าจะต้องได้เศษเนื้อมาผัดพริก ไบกะเพราให้แม่และตนเองและแบ่งตัมกับผักกาดขาวให้น้องด้วย แต่แล้วพรก็ต้องผิดหวังเพราะ ไปถึงตลาดเกือบค่ำร้านค้าและแผงลอยปิดจนหมดแล้ว...พรรู้สึกเสียดายเมื่อได้ยินไอ้เปี้ยก กับไ้ม่อมคุยว่า ได้เศษเนื้อคนละหลายชิ้นและหัวไก่อีกคนละสองสามหัว พรฟังแล้วก็เดิน ไปคุ้ยเศษผักที่พื้นปูนอันแฉะและสกปรก พรไม่ได้หวังหรอกว่าจะมีเศษเนื้อตีนไก่หรือหัวไก่ หลงดาอยู่...พรจึงเลือกเอาเศษผักที่ซ้ำและไม่มากนักสองสามอย่าง แล้วก็กลับกระต๊อบ... ตั้ง แม่ป่วยพรและน้องรวมทั้งตัวแม่ต้องอด โขหนักลงอีก...กับข้าวก็กินกันแต่ผักต้ม ผัด ผักที่พรเก็บมาจากตลาด กะปิ น้ำปลา กระเทียม แม้แต่ข้าวสารก็พลอยป่วยไข้ไปกับแม่ ...พรจึงได้แต่มองหม้อข้าวว่างเปล่าจะบอกแม่ก็ไม่กล้าทั้งที่น้องและตัวเองหิว และจำเป็น ต้องกิน...กินเพื่อให้มีชีวิตอยู่ไปวันหนึ่งๆ...³

¹ วิมล ไทรนิมนวล. (2522). ขยะสังคม ใน โลกหนังสือฉบับเรื่องสั้น ชุด คลื่นหัวแดง. หน้า 84-85, 88-89

² ปรีชาพล บุญช่วย. (2521). การเดินทางของแม่เต่าและเด็กน้อย ใน โลกหนังสือฉบับวันเวลาที่ ผ่านเลย. หน้า 189

³ วิมล ไทรนิมนวล. (2539). วันฟ้าหม่น. หน้า 28-30

สำหรับในเรื่อง พลเมืองดี นักเขียนสะท้อนให้เห็นถึงภาวะความไม่แน่นอนในชีวิตของผู้ที่ดำรงชีพด้วยการขอทาน บางครั้งแม้เพียงอาหารก็ต้องอาศัยให้มีผู้หยิบยื่นให้ ทั้งนี้เพราะรายได้จากการขอทาน นอกจากจะไม่แน่นอนแล้วอาจไม่เพียงพอที่จะนำไปซื้ออาหารเพื่อรับประทานได้ ดังนักเขียนพรรณนาไว้ว่า “...วันไหนป้าค้าขายข้าวแกงไม่หมดหรือวันไหนเขาขอทานได้ไม่ถึงสองบาท เป็นต้น บางครั้งบางครั้งว เมื่อชายพิการมีท่าทีว่าจะอดมือเย็น ป้าค้าก็จะดักข้าวทิ้ง ไว้ให้พร้อมน้ำแกงที่ราดพอมั้มลิ้น...”¹ ส่วนเรื่อง เด็กน้อยกับคนเฝ้าศาลเจ้า ถึงแม้ตัวละคร คนเฝ้าศาลเจ้า จะมีได้ อัดคิดขัดสนจนถึงขนาดต้องขอทานหรือรับอาหารจากความเมตตาของผู้อื่น แต่หากพิจารณา เนื่องจากคนเฝ้าศาลเจ้าไม่มีรายได้ประจำที่แน่นอน อีกทั้งอาหารก็อาศัยรับประทานจากที่มีคนนำมาไหว้เจ้า ดังนั้น จึงอาจกล่าวได้ว่าตัวละครคนเฝ้าศาลเจ้าก็ต้องเผชิญกับความไม่แน่นอนในชีวิต โดยเฉพาะเมื่อเขาถูกขับไล่ออกจากศาลเจ้า ความอดอยากทุกข์ยากก็อาจถาโถมเข้ามาอีก ดังความที่นักเขียนพรรณนาไว้ว่า

...ชายวัยกลางคนลุกขึ้นยืน มือหนึ่งหิ้วกล่องกระดาษ ทั้งสองเดินเคียงคู่กันไปตามทางเดินเท้า..

“ไปหาที่นั่งกินก๋วยเตี๋ยวหน่อนี้กันเถอะ รूमัยกูอดมาตั้งแต่เช้าแล้ว... ไม่มีใครให้สักสิ่งเลย ของไหว้เจ้ามันก็ไม่ให้กิน” อดีตคนเฝ้าศาลเจ้าบอกเด็กชายหนังสือพิมพ์ด้วยน้ำเสียงแหบแห้ง

เด็กน้อยเอามือกอดเอวชายวัยกลางคนอย่างเห็นใจ แต่ตาก็ยังไม่วายเหลือบไปมองแสงจันทร์จากเสาสาไฟฟ้าฟากถนนตรงข้ามอย่างอาลัยอาวรณ์...²

หากพิจารณาเฉพาะที่เกี่ยวกับอาหารการกินตามที่กล่าวมาทั้งหมดนี้ เห็นได้ว่าคนจนหรือคนที่ยากไร้ต้องเผชิญกับความอดอยากทุกข์ยาก อาหารการกินไม่บริบูรณ์ครบถ้วนตามหลักโภชนาการ สาเหตุส่วนหนึ่งมาจากการมีรายได้ที่จำกัด ขำร้ายไปกว่านั้นในเรื่องสั้นบางเรื่องยังสะท้อนให้เห็นถึงความอดอยากยากแค้นถึงที่สุด สัญชาตญาณแห่งการอยู่รอดก็ทำให้มนุษย์ที่อ่อนจนต้องทนค้นหาเศษอาหารจากถังขยะ หรือแม้แต่ที่ผู้อื่นรับประทานเหลือไว้มาใส่เข้าไปในกระเพาะที่ว่างเปล่า ถึงแม้จะเล็กน้อยแต่ก็สามารถบรรเทาความหิวโหยและต่อให้ชีวิตยืนยาวได้

อย่างไรก็ตาม จากภาพสะท้อนเหล่านี้ถึงแม้จะฉายให้เห็นความอดอยากทุกข์ยากสักเพียงใด ก็ยังพอล่าวได้ว่ามีอาหารตกถึงท้อง แต่สำหรับกลุ่มเรื่องสั้นที่จะกล่าวถึงต่อไปข้างหน้า นักเขียนได้พรรณนาถึงความอดอยากทุกข์ยากของตัวละคร โดยมีได้กล่าวถึงว่าตัวละครรับประทานอาหารอะไร มีเพียงน้ำดื่มเท่านั้นที่ปรากฏในบางเรื่องว่าตัวละครใช้ดื่มเพื่อบรรเทาความหิวโหย ดังเรื่องสั้นต่อไปนี้

¹ เสกสรรค์ ประเสริฐกุล. (2535). ฤดูกาล. หน้า 64

² แหล่งเดิม. หน้า 102-103

เรื่อง คนโซ นักเขียนได้สะท้อนให้เห็นถึงความอดอยากหิวโหยที่อาจกลายเป็นความคุ้นเคยไปเสียแล้วสำหรับแรงงานประมงรับจ้างที่ต้องเร่ร่อนไปตามสถานที่ต่างๆ ที่มีการเปิดรับลูกเรือประมงเข้าทำงาน ดังความที่นักเขียนสะท้อนผ่านบทสนทนาต่อไปนี้

...ไม่มีปัญหาอีกเช่นกันที่ผมจะอดข้าวสักมือสองมือ ชีวิตผมคุ้นเคยกับความหิวมานาน มันเป็นเหมือนเพื่อนเก่าที่มักมาเยี่ยมเยียนทุกครั้งที่ผมเกิดว่างงาน ...

“นายหิวข้าวไหม” เขาถามขึ้น ผมส่ายหน้า คิดว่าถึงอย่างไรคงไม่มีหวังได้กินสิ่งที่เรียกว่าอาหารเข้าไปตลอดคืนนี้ทั้งคืน

“เราจะไปหามาให้” เขายับลุกขึ้น

“ไม่เป็นไรหรอก เราอดได้”...

“เถอะนะ เราหาแถวๆ นี้เอง เราก็หิวเหมือนกัน”

เขาก้าวเดินเข้าไปทางกุฏิพระสองหลังหายไปครู่หนึ่ง กลับออกมาแกมดูแข่งขะที่โคนต้นมะขามเทศ ล้วงมือควานลงไปในเชิงพักหนึ่ง ชักกลับขึ้นมาพร้อมขวดพลาสติกบีแบนสองใบ

เขาหายไปทางกุฏิพระเป็นคำรบสอง กลับมาพร้อมน้ำเต็มสองขวดยื่นให้ผมขวดหนึ่ง เขายกขึ้นดื่มอึกๆ อีกขวด

“ข้าวปลาในเชิงสงฆ์แหมมันคาบไปกินหมด ไม่เหลือไว้เลยกินน้ำรองท้องหน่อยก็ยังดี รองมาจากก๊อกข้างกำแพงนี่เองไม่ต้องซื้อ” เขาว้ายิ้มๆ...

ในเรื่อง การตัดสินใจในคืนอันเจิบเหงา ก็เช่นเดียวกัน ตัวละครผู้เฟื่องพันโทจะต้องผจญกับความหิวที่ทรมานร่างกายอย่างแสนสาหัส เมื่อหันหน้าไปพึ่งวัดหวังใจว่าจะได้รับความเมตตาจากพระช่วยจัดความหิวโหย แต่ก็มิได้เป็นอย่างที่คิดกลับถูกปฏิเสธอย่างหวาดระแวง ดังนักเขียนพรรณนาไว้ว่า

“...หิมค่อยๆ เอนตัวลงนอนบนที่นั่งของศาลา ท้องเริ่มคลิดคลาดไปด้วยฤทธิ์ของความหิว ดูเหมือนเขายังไม่ได้กินอะไรลงไปเลยทั้งที่หิวจนเจ็บระบมท้อง...พระชรา รูปร่างอ้วนสมบูรณ์ กำลังยืนมองออกมาทางเขาด้วยสายตาไถ่ถามและสงสัย

“หลวงพ่อบอรับ” เขาเอ่ยขึ้น “ผมเพิ่งออกมาจากคุกไม่มีเงินเลยขอข้าวหลวงพ่อสักมือเถอะครับ”

พระรูปนั้นสะดุ้งนิดหนึ่ง ...อย่างหวาดระแวง ก่อนหันกลับมองเพ่งพินิจร่างกายเขาอย่างไม่ไว้วางใจและถอยห่างออกไปสองสามก้าว

¹ ประชาคม ลุนาชัย. (2541). ลูกแก้วสารรอง. หน้า 72,76-77

“ไม่มีหรอก ข้าวปลาที่ไหนเย็นจนปานนี้แล้ว เด็กวัดมันคงทิ้งให้หมากินหมดแล้ว” ท่านปฏิเสธสีหน้าท่าทางเต็มไปด้วยความระมัดระวังตัว

“ไปหาที่อื่นเถอะ” ท่านออกปากเบาๆ ...

ระยะทางจากวัดไปที่คิวรถต้องเดินลัดตลาด เขาจำได้ว่าเขาหิวจนอยากอาเจียน เมื่อกลิ่นอาหารตามร้านรวงข้างถนนโชยเข้าจมูก มันช่างเป็นความรู้สึกที่ทรมานเสียเหลือเกินสำหรับความรู้สึกที่มีสิ่งต้องการรออยู่ข้างหน้า แต่เขาไม่มีปัญญากินมันได้...¹

ส่วนเรื่อง โลกสมมติของหญิงกลางคน เป็นการสะท้อนภาพชีวิตของหญิงกลางคน ซึ่งดูเหมือนว่าจะมีสติไม่สมประกอบในสายตาของตัวละครอื่นๆ หากพิจารณาเกี่ยวกับอาหาร “น้ำ” คืออาหารเพียงอย่างเดียวที่นางบริโภคในมือเช้าของทุกๆ วัน ก่อนที่จะก้าวออกไปเผชิญโลกสมมติแห่งความเป็นจริง ดังนักเขียนพรรณนาไว้ว่า “...หญิงกลางคนเงยหน้าขึ้นมองท้องฟ้าและหมุนคอมองไปรอบๆ...แขนข้างหนึ่งเอื้อมออกไปข้างหน้า และหยิบกระป๋องนมที่เปิดฝาด้านหนึ่งออก และผูกห้อยด้วยเชือกพลาสติก แกยกมันขึ้นจรดปากและดื่มน้ำเข้าไปอีกหนึ่ง ซึ่งนั่นคืออาหารเช้าที่แกจัดเอาไว้สำหรับตัวเองทุกวันหลังจากตื่นนอน...”² สำหรับเรื่อง ผู้อพยพ นักเขียนได้สะท้อนภาพชีวิตผู้ยากไร้ผ่านตัวละครหญิงชราที่ตัดสินใจอพยพหนีความอดอยากแร้นแค้นเข้ามาเผชิญชีวิตในเมืองกรุง อย่างไรก็ตามชีวิตในเมืองกรุงก็แทบจะไม่แตกต่างจากที่นางเคยอยู่ในชนบท ข้ำความอดอยากหิวโหยยิ่งทวีความรุนแรงขึ้น ดังนักเขียนสะท้อนให้เห็นต่อไปนี้

“...หญิงชรายังคงเดินต่อไปเรื่อยๆ แสงแดดกล้ำสยายมากขึ้น เมื่อดวงตะวันลอยพ้นขึ้นจากหลังคาตึก หญิงชราเริ่มรู้สึกหิว แกหันมองไปในร้านรวงที่เดินผ่าน...ในท้องป่วนป่วนและลั่นครีคราด...แดดคงเพิ่มความร้อนและจัดจ้านมากขึ้นเรื่อยพร้อมกับความหิวโหยที่มาเยือน รุ่งเดือนให้แกเจ็บปวดมากขึ้น หญิงชรายังคงก้าวเดินไปข้างหน้าทั้งที่ยังไม่รู้จะเดินไปไหน ช่างเลื่อยลื่อยเหลือเกิน แกไม่ยากคิดหรือว่าคำนี้จะนอนไหน วันนี้พรุ่งนี้และวันต่อไปจะกินอะไร...หญิงชราเมื่อขบไปตลอดร่าง ระยะทางไม่น้อยเลยทีเดียวสำหรับการก้าวเดินไปข้างหน้าอย่างไร้จุดหมายปลายทาง เหงื่อหลายเม็ดซึมอยู่ตามผิวน้ำ หญิงชรารู้สึกอ่อนเพลียและความหิวโหยเริ่มโหมกระหน่ำขึ้นมาอีก...”³

เช่นเดียวกันในเรื่อง อาชญากรรมและการลงทัณฑ์ ก็เป็นการสะท้อนภาพชีวิตของผู้ยากไร้ที่อพยพเร่ร่อนเข้ามาใช้ชีวิตในเมือง นักเขียนพรรณนาให้เห็นว่า หลายชีวิตต้องประสบกับความอดอยากทุกข์ยาก ความหิวโหยเมื่อถึงที่สุดก็สามารถคร่าชีวิตของมนุษย์ได้อย่างโหดเหี้ยม ดังความที่นักเขียนสะท้อนผ่านบทสนทนาต่อไปนี้

¹ มานพ ถนอมศรี. (2523). ลมหายใจดอกไม้ว. หน้า 83,85-87

² _____. (2522). ฟ้ายืนน้ำเงิน. หน้า 4-5

³ _____. (2522). ผู้อพยพ ใน โลกหนังสือฉบับเรื่องสั้น ชุด คลื่นหัวแดง. หน้า 155-157

...เขาไม่แน่ใจว่าเป็นโชคคิของน้องสาวหรือเปล่าที่เกิดมาเป็นผู้หญิง อับจนหนทางก็ ยังขายตัวได้...แต่นี้หนึ่งอาทิตย์ไปแล้วเธอก็ยังไม่มา เงินที่เธอให้ไว้ก็หมด...ถ้าเธอไม่กลับมาในวันนี้พรุ่งนี้เล่า ทุกคนจะเป็นอย่างไร จะกินอะไรกัน มันไม่น่าเชื่อว่าคนแข็งแรงสอง คนไม่สามารถหาอะไรขายใส่ได้ในประเทศนี้...

พ่อสายหน้า เขามองที่ร่างโทรมๆ ของแม่และน้องชาย...

“อืป้องกันหน้าจะมา...”

เขาไม่ได้แสดงความเห็น แต่คิดว่าหากไม่มีน้องสาว มืดตายกันหมดหรือ?...

...ฉันจะทำทุกอย่างเพื่อให้เรามีกิน อะไรฉันก็จะทำมันทั้งนั้น...ฉันได้รู้ได้คิดแล้วว่า การเป็นคนดี มีความซื่อสัตย์สุจริตนั้นมันทำให้เราเอาตัวไม่รอด...”

แล้วพ่อก็พูดอะไรไม่ออก ความกลัว ความตระหนกและความหวั่นไหวมันยึดปากไว้ เสียแน่น

“พ่ออย่าคิดอะไรมากเกินไป...ไม่ว่าใครจะทำอะไรมันก็เหมือนกัน เพื่อตัวเองกันทั้งนั้น แล้วทำไมฉันจะต้องมาทนอดทนหิวเพื่อจะเป็นคนดีอยู่ด้วยเล่า”

“มึงอย่าไปคิดทำชั่วเลยวะไท เชื้อพ่อเถอะ”...

“พ่อจะให้ฉันทำดี ทั้งที่กำลังจะอดตายจ้ะนี่? นั่น!” เขาชี้มือไปที่ร่างของชายหนุ่มที่นอนขดอยู่ถัดไป “พ่อเห็นมัย นั่นละคนดีผลมันเป็นยังไง มันนอนทำนั่นมาสองวันสองคืนแล้ว พ่อไม่เห็นหรือไม่ว่าทั้งแมลงวัน ทั้งยุงมันตอมกันหึ่งไปหมด พ่อยังไม่รู้หรือว่าไอ้คนดีนั้นนะมันตายไปแล้ว ตายไปกี่วันแล้ว!”

พ่อมองอย่างตกอกตกใจ...¹

จากบันทึกของนักเขียนที่ปรากฏในตอนท้ายของเรื่อง อาชญากรรมและการลงทัณฑ์ ฉบับพิมพ์รวมเล่มครั้งที่ 2 ชุดกระแสดมที่พลิกกลับ สะท้อนให้เห็นว่านักเขียนได้แรงบันดาลใจ มาจากการพบเห็นสภาพความเป็นจริงที่เกิดขึ้นในสังคม ดังความที่นักเขียนกล่าวไว้ว่า

...หลายครั้งที่ผมไม่สามารถกลับบ้านได้...แล้วก็นั่งตบยุงที่สถานีขนส่งนั้นแหละดึกดึก ผมแทบจะไม่เชื่อสายตาตัวเองว่าจะได้พบภาพความทุเรศในประเทศนี้ เป็นภาพผู้คนนับสิบ นับร้อย นอนกันเกลื่อน และผมก็รู้ว่าผู้คนเหล่านี้เป็นคนไร้ที่อยู่อาศัยเป็นคนที่ยอดเยี่ย...เพื่อมาหางานทำในกรุงเทพฯ แต่เขาก็หาไม่ได้ กลางวันพวกเขาหาขายปะปนไปกับผู้คนอื่นๆ คนแก่และเด็กไปนั่งขอทาน ผู้ชายไปขายแรงงาน ไปหางานหรือ (บางที) ไปก่ออาชญากรรม เพื่อจะได้มีกินกันตาย ผู้หญิงไปขายตัว ผมพบแถวสวนจตุจักรสองหน พวกเขากลายเป็นคนอดเยี่ยไร้ที่อยู่อาศัย ไร้อาหาร ไร้เครื่องนุ่งห่ม และไร้เรี่ยวแรงลงทุกวัน ผมพบคนหนุ่ม ของประเทศนั้นนอนตายที่ตลาดหมอชิตถึงสามคน ตามป้ายรถเมล์อีกนับไม่ถ้วน...²

¹ วิมล ไทรนิมโนล. (2534). กระแสดมที่พลิกกลับ. หน้า 98,100-102,106-108

² แหล่งเดิม. หน้า 109

ฉะนั้นหากสิ่งที่นักเขียนบันทึกไว้เป็นความจริง ภาพสะท้อนวาระสุดท้ายของชีวิตที่ผู้ยากไร้อดสารถหอบหิ้วร่างกายและความหวังเข้ามาสู่เมืองอันศิวิไลซ์ แต่กลับต้องเผชิญกับความอดอยากหิวโหย ทั้งร่างอันปราศจากชีวิตไปอย่างอเนกอนาจ ก็ดูจะไม่เกินจริงเท่าใดนัก

จากวิทยานิพนธ์ของ บุญเลิศ วิเศษปรีชา ที่ศึกษาชีวิตของคนไร้บ้านสะท้อนให้เห็นว่าผู้ยากไร้ในเมืองที่เร่ร่อนไปตามสถานที่ต่างๆ โดยไม่มีอาชีพประจำและไม่ค่อยมีเงินติดตัว ส่วนหนึ่งแสวงหาอาหารเพื่อยังชีพด้วยการขอข้าววัด ซึ่งสอดคล้องกับภาพสะท้อนที่ปรากฏในเรื่องสั้นบางเรื่องตามที่ได้กล่าวมาแล้ว จากข้อมูลชี้ให้เห็นว่าวัดที่ขึ้นชื่อที่สุด ย่านสนามหลวงประมาณปี 2544 ที่ผู้ยากไร้สามารถไปขออาหารรับประทานได้คือ วัดบวรนิเวศฯ อย่างไรก็ตามระยะหลังมานี้เนื่องจากมีคนไร้บ้านไปขอข้าววัดมากขึ้น จนอาจเป็นภาระแก่ทางวัดมากเกินไป ประกอบกับบางครั้งเกิดการแย่งชิงกันและข้าวของบางอย่างสูญหาย เช่น จาน และชาม วัดบวรนิเวศฯ จึงหยุดให้ข้าวแก่คนไร้บ้าน จะให้เฉพาะคนที่อยู่ช่วยงานวัดหรือพระเท่านั้น¹

เป็นที่น่าสังเกตว่า แม้วัดจะเป็นสถานที่สำหรับพักพิงและช่วยเหลือด้านอาหารแก่ผู้ตกทุกข์ได้ยากในสังคมไทยมาช้านาน ทั้งจากความเป็นจริงและที่ปรากฏให้เห็นในวรรณกรรม แต่ก็มีบ้างเหมือนกันที่นักเขียนสะท้อนให้เห็นว่าพระสงฆ์หรือนักบวชซึ่งปวารณาตัวเป็นผู้ลดละกิเลส ตัณหา บำเพ็ญศีล ฝึกจิต ให้สงบเยือกและมีเมตตา จะแสดงอาการหวาดระแวงและไม่แยแสต่อชะตากรรมที่ทุกข์ยากของเพื่อนมนุษย์ ผู้อดอยากหิวโหย ดังปรากฏในเรื่อง การตัดสินใจในคืนอันเงียบเหงา ทั้งนี้ในความเป็นจริงก็พอมีให้เห็น และอาจจะเลวร้ายกว่าที่นักเขียนนำมาสะท้อนไว้ในวรรณกรรมก็ได้ เช่น กรณีพระลูกวัดแห่งหนึ่งในกรุงเทพมหานครทะเลาะวิวาทกับแม่ค้าขายไก่ย่างถึงขั้นทำร้ายร่างกาย โดยแม่ค้าเข้าแจ้งความกับเจ้าหน้าที่ตำรวจและให้การว่า ตนได้ไปกู้เงินมาจากพระคู่กรณีเป็นเงิน 5,000 บาท เสียดอกเบี้ยร้อยละ 20 ต่อเดือน ภายหลังการค้าขาดทุนทำให้ไม่สามารถส่งดอกเบี้ยตามที่ตกลงกันได้ไว้ได้ พระคู่กรณีจึงไม่พอใจมาทวงเงินและทำร้ายร่างกายตน² หากพิจารณาพฤติกรรมของพระรูปดังกล่าวตามที่ เป็นข่าว นอกจากจะเหมือนนายทุนปล่อยเงินกู้ขูดรีดคนจนผู้ยากไร้แล้ว ยังผิดวินัยสงฆ์ และกฎหมายด้วย

อย่างไรก็ตาม นอกจากวัดแล้วยังมีสถานที่อื่นๆ อีกที่ผู้ยากไร้สามารถไปขออาหารรับประทานได้ เช่น สมาคมสงเคราะห์ โรงเจตลาดพลู ศูนย์วาระศรัทธาหรือโบสถ์ซิกข์ และบริเวณสระน้ำข้างวัดเทพศิรินทราวาส โดยสมาคมชาวไทยเชื้อสายจีนจะนำอาหารมาเลี้ยง³ สำหรับสถานที่เหล่านี้ ในกลุ่มเรื่องสั้นที่นำมาวิเคราะห์ไม่ปรากฏว่านักเขียนได้นำมาสะท้อนไว้ให้เห็น

¹ บุญเลิศ วิเศษปรีชา. (2546). โลกของคนไร้บ้าน. หน้า 108

² พระเงินกู้. (2547, 21 ธันวาคม). เดลินิวส์. หน้า 17

³ บุญเลิศ วิเศษปรีชา. (2546). เล่มเดิม. หน้า 109, 113-114

กล่าวโดยสรุป เกี่ยวกับอาหารที่คนจนเมืองบริโกล นักเขียนในกลุ่มเรื่องสั้นที่นำมาวิเคราะห์นี้ สะท้อนให้เห็นว่าคนจนหรือคนที่ยากไร้ในเมืองมักประสบปัญหาการขาดแคลนอาหารทั้งในด้านปริมาณและคุณค่าทางโภชนาการ อาหารบางชนิดเมื่อรับประทานไปแล้วเพียงแต่ทำให้อิ่มท้องเท่านั้น แต่อาจมีโทษต่อร่างกายในระยะยาว นอกจากนี้ในกลุ่มของคนจนที่เร่ร่อนไม่มีที่อยู่อาศัยเป็นหลักแหล่ง ส่วนหนึ่งนักเขียนสะท้อนให้เห็นว่าคนเหล่านี้อดอยากทุกข์ยากถึงที่สุด ต้องคุ้ยเขี่ยหาเศษอาหารในถังขยะ หรือที่คนอื่นรับประทานเหลือทิ้งไว้มารับประทาน โดยไม่ขยะแขยงต่อสิ่งสกปรกหรือเกรงกลัวเชื้อโรคที่อาจปะปนอยู่ในอาหารนั้นแต่อย่างใด

สำหรับกลุ่มผู้ยากจนในชนบท ซึ่งส่วนใหญ่ประกอบอาชีพเกษตรกรรม ปัญหาความอดอยาก ทุกข์ยากด้านอาหารก็เป็นปัญหาหนึ่งที่นักเขียนได้นำมาสะท้อนไว้ในวรรณกรรม หากพิจารณาจากเรื่องสั้นไทยร่วมสมัยที่นำมาวิเคราะห์ พอจะกล่าวได้ดังต่อไปนี้

เรื่อง **เผือกเอ๋ย** เป็นการสะท้อนภาพเกษตรกรชนบทที่ต้องประสบความทุกข์ยากในหลายมิติ กล่าวในด้านอาหารการกิน นักเขียนได้พรรณนาให้เห็นความอดคัดขัดสนผ่านวิถีความเป็นอยู่ของตัวละครชาวนาคนหนึ่ง ดังนี้

...ลุงเยียมติดไฟหุงข้าวเสร็จ ก็เข้าไปดูอาการเมีย แล้วกลับออกมาดัมกบตัวที่จับได้ ตอนไถนาเมื่อเย็น อาหารเย็นมีอยู่นี้คงจะไม่มีอะไรนอกจากกบดัมตัวเดียว..

“แกหุงข้าวแล้วจะเอาอะไรเป็นกับข้าวล่ะ ปลาแห้งที่ซื้อมาหมดแล้วมิใช่หรือ” เสียงจากเมียถามขึ้น ถ้าไม่มีอะไรก็ไปเอาไข่อีคำที่กองฟืนมาดัมได้ ไบ่เดี๋ยวก็น้อ ข้าเองไม่หิวอะไรหรอก แกกินคนเดียวเถอะ...”¹

หากพิจารณา แม้ตัวละครจะมีอาหารบริโกล แต่ก็ เป็น “กบดัม” เพียงตัวเดียวที่บังเอิญจับได้ขณะไถนา ส่วนไข่นักเขียนมิได้ให้รายละเอียดไว้อย่างชัดเจนว่าไข่เปิดหรือไข่ไก่ และตัวละครได้นำมาดัมตามคำแนะนำของภรรยาหรือไม่ ดังนั้น จึงอาจกล่าวได้ว่า อาหารในมือนี้ของตัวละครมีแค่กบดัมและข้าวเปล่า ส่วนสารอาหารสำคัญที่จะได้รับจากการบริโกลน่าจะได้แก่ โปรตีน และคาร์โบไฮเดรตเท่านั้น

ในเรื่อง **เขียดชาคำ** ก็เป็นเรื่องสั้นอีกเรื่องหนึ่งที่สะท้อนภาพความอดอยากด้านอาหารการกินได้เป็นอย่างดี กล่าวคือตัวละคร นายนาถ นางาม ชาวนายากจนผู้มีลูกมากถึง ห้าคน ได้พาลูกชายไปหาจับเขียดที่ทุ่งนาข้างบ้านเพื่อนำมาเป็นอาหารเช้า หากพิจารณาแม้การออกหาจับเขียดหรือแมลงต่างๆ เพื่อนำมาปรุงเป็นอาหารดูจะเป็นเรื่องธรรมดา หรืออาจกล่าวได้ ว่าเป็นวิถีชีวิตของชาวชนบทไทยแต่ทั้งนี้และทั้งนั้นส่วนหนึ่งมาจากการที่ต้องผจญกับความแห้งแล้งทุรกันดาร

¹ เกษ แก้วเทศศรี. (2521). เผือกเอ๋ย ใน โลกหนังสือฉบับเรื่องสั้น ชุด วันเวลาที่ผ่านเลย.

อาหารการกินไม่สมบูรณ์ ผู้ยากไร้ในชนบทจึงต้องดิ้นรนเอาตัวรอดหาอาหารใส่ปาก ใส่ท้องตามที่พอจะหาได้ในท้องถิ่นของตน เช่น นายนาค นางาม ตัวละครผู้ออกหาจับเขียดตามรอยแดกระแหงกลางแปลงนาตั้งแต่ยามเช้าที่มีอากาศหนาวเหน็บ ดังนักเขียนได้พรรณนาไว้ว่า

...แดดกล้าแรงเหมือนจงใจจะแผดเผาทุกชีวิตบนทุ่งกว้าง...รอบตัวมีแต่ความอ้างว้างแห้งแล้ง...เขามองดูฝ่าเท้าที่พองเพราะความร้อนไหม้ของพื้นทราย...โกรธดินฟ้าอากาศซึ่งช่างมีแต่ความทารุณไม่จบสิ้น เขานี้มันยังหนาวเหน็บจนถึงกระดูก แต่ขณะนี้กลับร้อนจนรู้สึกว่าจะแตก...เขากับลูกเล็กๆ สองคนพากันออกไปหาเขียด เพื่ออาหารมื้อเช้า...ใช้จอบจตรอยระแหง ...บางครั้งถ้าโชคดีนอกจากจะได้เขียดยังพบหอยกาบ หอยจู้บแจ่งที่หมกตัวรอฝน...¹

เช่นเดียวกันในเรื่อง แล้งเข็ญ ตัวละครผากและครอบครัวก็ต้องเผชิญกับความแห้งแล้ง แม้ความที่เลี้ยวไวก็ "...ผอมโซจนที่ว่าหมดอาลัยตายอยากในชีวิต..."² สำหรับอาหารการกินก็หนีไม่พ้น กบ เขียด นก และรังผึ้งที่พอจะหาได้ในท้องถิ่น ดังนักเขียนสะท้อนไว้ให้เห็นต่อไปนี้

...ทุ่งน้อยบ้ายวันนั้น แม้แดดจะร้อนระอุนาระอา เจ้าสองพ่อลูกยังดุ่มเดินไปตามท้องทุ่ง ดาก็มองหา กบ หนู บางทีพบแล้วยามชุดลงไปกลับไม่มีแม่แต่ซึกบให้เห็น เจ้าตัวนผู้ลูกไม่ได้บัน สักคำ ในช่องยังไม่มิกบสักตัว มีแต่เขียนสี่ห้าตัวพล่านจนน่าเหนื่อยแทนนักมันควรจะรูปร่างว่า ไม่มีทางกลับออกไปใช้ชีวิตอย่างเดิมอีกแล้ว เย็นนี้ก็ต้องตกเป็นเหยื่อคน เนื้อกระดูกกร่อยหยอก เมื่อไหร่...จนจะวันบ้ายลงไปมากโข ผากจึงได้กบตัวหนึ่งถึงแม่มันจะผอมโซไปหน่อย แต่เนื้อของมันก็มีมากกว่าเนื้อเขียดมากนัก คำนี้ผากจะกินเนื้อกบให้สมอยากทีเดียว มันจะแบ่งเป็นสองส่วน ส่วนหนึ่งให้เมียตำป่นน้ำพริกปลาร้าโขลกพริกกลงไปเยอะๆ เผ็ดๆ นั่นเป็นเสมือนส่วนกลางอีกส่วนหนึ่ง มันปิ้งกิน จิ้มกับพริกเกลือ...เย็นนั้นผากกับเจ้าตัวนกลับบ้านอย่างเหน็ดเหนื่อยในกำลัง เจ้าตัวนนั้นพอวางข้องได้ก็วิ่งไปเล่นกับเพื่อน เจ้าย่ามแดงกำลังเหลาลูกดอกกรออยู่พอดี

"พรงนี้เอ็งไปกับข้าไหมล่ะ ไปยิงนกที่ยอดห้วย" เจ้าย่ามแดงชวนทันที

"ก็ได้ แต่่นกต้องแบ่งกัน" เจ้าตัวนว่า

แล้วมันก็ช่วยกันเหลาลูกดอกจนได้ร่วมสิบลูก พ่อใหญ่ของเจ้าย่ามแดงนั่งกินรังผึ้งอยู่ข้างบน กลืนหอมโซยมาเข้าจุมูกเจ้าตัวน มันจึงถามเจ้าย่ามแดง

"เอ็งไปได้ผึ้งมาจากไหน หอมจัง"

"ที่ตีนดงนี่เองวะ ข้ากับไอ้น้อย ไอ้ชาย ช่วยกันเอาไอ้น้อยโดนผึ้งต่อยชะแยมที่หัวหู มันไม่มีผ้า..."³

¹ ลาว คำหอม. (2545). ฟ้าบ่กั้น. หน้า 63-65

² สุรัช จันทิมาธร. (2531). มาจากที่ราบสูง. หน้า 40

³ แหล่งเดิม. หน้า 42-43

หากพิจารณาในด้านอาหารการกิน จากที่นักเขียนสะท้อนผ่านพฤติกรรมของตัวละครชนบท ไม่ว่าจะเป็นเรื่อง ผือกเอี้ย, เขียดชาคำ และ แล้งเข็ญ จะเห็นได้ว่า ตัวละครสำคัญทุกตัวต้องดิ้นรนหาเลี้ยงตนเองและครอบครัวอย่างลำบากยากเข็ญ ต้องเผชิญกับความหนาวเย็นหรือร้อนอบอ้าว ตลอดจนความไม่ปลอดภัยในชีวิตจากการถูกทำร้ายโดยสัตว์ที่มีพิษต่างๆ เช่น งู และผึ้ง ทั้งนี้เพียงเพื่อหาสิ่งที่สามารถนำมาปรุงเป็นอาหารได้ เช่น กบ เขียด ปู หอย และนก เป็นต้น ในบรรดาสัตว์ที่กล่าวมานี้ กบ ดูจะเป็นอาหารชั้นดีที่ได้รับความนิยมบริโภคมากชนิดหนึ่ง รองลงมา น่าจะได้แก่ เขียด ถึงแม้จะมีปริมาณเนื้อน้อยกว่ากบ แต่ถ้าหลายตัวเข้าก็สามารถนำมาปรุงอาหารสำหรับเลี้ยงครอบครัวที่มีสมาชิกไม่มากนักได้ ประกอบกับเขียดสามารถดัดแปลงเป็นอาหารได้หลายชนิด เช่น ต้มใส่ตะไคร้และใบโหระพา แกงคั่วกับยอดมะขาม ตำป่นน้ำพริก และทาเกลือปิ้งจิ้มกับน้ำปลาหรือพริกเกลือ รับประทานกับข้าวเหนียวหรือข้าวสวยร้อนๆ ก็สามารถทำให้เจริญอาหารได้ยิ่งขึ้น แต่อย่างไรก็ตาม จากภาพสะท้อนที่ปรากฏสัตว์ที่สามารถนำมาปรุงอาหารได้เหล่านี้ ถึงแม้จะมีในท้องถิ่นแต่มีได้บริบูรณ์หาได้ง่ายนัก ดังนั้นต้องชวนขวายนี้อย่างน้อยจึงจะนำสัตว์เหล่านี้มาบริโภคได้ เช่น นายนาค นางาม ตัวละครในเรื่อง เขียดชาคำ ต้องพาลูกชายเล็กๆ สองคนไปช่วยหาเขียดท่ามกลางความหนาวเหน็บในยามเช้าและความร้อนอบอ้าวในยามสาย ชำร่ายไปกว่านั้น เขาต้องสูญเสียลูกชายไปหนึ่งคนเพราะถูกงูพิษกัด ส่วนนายผากและตัวนผู้ลูกตัวละครในเรื่อง แล้งเข็ญ ก็ต้องใช้เวลาเกือบทั้งวันในการหากบและเขียดท่ามกลางแดดอันร้อนระอุที่ทำให้เหน็ดเหนื่อยเมื่อยล้า แต่ก็หาได้เพียงกบผอมๆ หนึ่งตัวและเขียดสี่ห้าตัวเท่านั้น

เป็นที่น่าสังเกตว่า ในเรื่องสั้นที่ถ่ายทอดวิถีชีวิตชาวบ้านชนบทที่ต้องหาอยู่หากินด้วยการจับสัตว์ เช่น กบ เขียด ปู หอย และนก มาบริโภคนั้น นอกจากผู้ชายซึ่งส่วนใหญ่เป็นหัวหน้าครอบครัว แล้วพวกเด็กๆ ก็ถือได้ว่าเป็นแรงงานสำคัญที่มีส่วนในการหาอาหารประเภทนี้มาเจือจานคนในครอบครัว สำหรับครอบครัวที่ไม่มีพ่อบ้านหรือหัวหน้าครอบครัวไม่อยู่และไม่มีผู้ชายที่พอจะออกไปหาสัตว์เหล่านี้มาปรุงเป็นอาหารได้ ภาระนี้จึงตกแก่แม่บ้านหรือ “ผู้เป็นแม่” ดังเรื่อง เขียดขึ้น ที่นักเขียนสะท้อนผ่าน ตัวละครหญิงที่สามีไปทำงานต่างจังหวัดไว้ว่า

“นวล นวลเอี้ย ได้อะไรกับข้าวมือเที่ยงนี้”

เสียงร้องถามมาจากคันทาสสูง...

“ไม่มีของกับของกินอะไรดอก ได้เขียดน้อยมาห้าหกตัว ว่าจะต้มป่นกับน้ำปลาร้ากินกับข้าว ก็เท่านี้แหละพร”

แม่ลูกอ่อนตอบคำเพื่อนหญิงชานาของหล่อน ฝ่ายนั้นแบกเสียมคอนคุ้งเดินเลยไป ก็คงจะหาขุดเขียดขุดปูนั้นแหละ มันคล้ายกับเป็นธรรมเนียมอย่างหนึ่งที่พวกผู้หญิงจะหาเขียดหาปูไปเป็นอาหารประจำวัน...

“หาเขียดหาปูครึ่งวันก่อนวันก็ได้แค่กับข้าวมือเดียว ไม่รู้มันหายไปอยู่ที่ไหนกันหมด” ...

“มันไปอยู่ตามตลาดหมอนะซี จะเอาอะไรจะซื้ออะไรมาให้ทั้งนั้น ขอแต่ให้เราเงินอยู่ในกระเป๋” ...

นางพรพุดแล้วก้าวเดินจากไป อาหารของพวกเขาหล่นอยู่ตามท้องทุ่ง ท้องนา มิได้อยู่ตามตลาดลาดลีเหมือนที่เขาอยู่ในเมือง...พอตะวันตกงั่ว ท้องก็ร้องอุทธรณ์ว่าหิว ปนเขียนด้วยน้อย ข้าวเหนียวหนึ่งในกระติบตั้งแต่เมื่อเช้ากับผักแวงสดๆ คือ อาหารโอชะสำหรับหล่น...กระทั่งบ่ายสี่โมงเย็น ลูกสาวลูกชายกลับจากโรงเรียน...นวลมอบหมายให้ลูกสาวคนโตเลี้ยงน้อง ภายหลังป้อนนมหล่นก็ถือเสียมคอนซ่งลงไปในพื้นที่นาอีกครั้งหนึ่ง คราวนี้เป็น การหากับข้าวสำหรับหล่นและลูกในมือเย็น จะเป็นการหาเขียน ปู หอย เอาทั้งนั้น ไม่เคยมีคำว้าเลือก เห็นลูกผอมมีแต่ซี่โครงแล้วทุกขี้ใจ ไม่มีปัญหาหาเหือหาปลามาเลี้ยงดูเหมือนคนที่เขามีพ้ออยู่บ้าน...

“แม่ๆ น้องหลับแล้ว” ลูกสาวรายงาน

“เอาน้องลงแปลลูก แล้วมาช่วยหาผักให้แม่ ผักแวง ผักบุ้งในนาภิเอา มือเย็นนี้เราจะได้มีผักกินกัน”

เด็กหญิงขมิ้มมันลงจากกระต๊อบนา หิวจะกร้าสานมาด้วย แกล็ดเลาะคันนาเก็บผัก นานาชนิดอย่างเอาการเอางาน...¹

เกี่ยวกับการหาอาหารประเภทเนื้อสัตว์ นอกเหนือจากบซึ่งถือว่าเป็นอาหารชั้นดีที่อุดมไปด้วยคุณค่าทางโภชนาการ ทั้งยังมีปริมาณเนื้อที่มากกว่าเขียนหรือสัตว์เล็กอื่นๆ แล้ว ปลาและนกน้ำจะเป็นอาหารชั้นดีอีกชนิดหนึ่งที่ชาวบ้านชนบทพอจะหาได้จากธรรมชาติภายในท้องถื่นของตน โดยปกติการหาปลาและนกส่วนใหญ่เป็นหน้าที่พ้อบ้านหรือสมาชิกผู้ชายในครอบครัวที่พอจะช่วยเหลือตัวเองได้แล้ว ทั้งนี้เพราะการหาปลาและนกอาจต้องใช้แรงงาน ความชำนาญในการใช้เครื่องมือบางชนิด เช่น แหและปิ่น ตลอดจนกรรมวิธีที่ซับซ้อนและต้องใช้เวลาที่เนิ่นนานไม่เหมาะแก่ผู้หญิงที่ต้องคอยดูแลบ้านเรือน และต้องเลี้ยงดูลูกที่ยังเล็ก ดังในเรื่อง *เขียนขึ้น* ที่นักเขียนสะท้อนความเห็นผ่านบทพรรณนาไว้ว่า “...การทอดแหหาปลาเป็นงานของพวกเขาพ้อบ้าน งานของพวกเขาผู้ชาย...”² สอดคล้องกับเรื่อง *ข้าวแค้น* ที่นักเขียนถ่ายทอดวิถีการดำรงอยู่ในยามแร้นแค้นของตัวละครพ้อลูกคู่หนึ่งที่ต้องดิ้นรนหาปลาและสัตว์อื่นๆ ด้วยความยากลำบากเพื่อนำมาปรุงเป็นอาหารและนำไปแลกข้าวสาร ดังที่นักเขียนพรรณนาไว้ต่อไปนี้

...ส่วนตัวเขาและบักห้า-ลูกชายคนโตไปหาวิดปลาตามแอ่งน้ำขาดในลำห้วย แอ่งน้ำขาดทำให้สองพ้อลูกใจเกือบขาด...พ้อและบักห้าหิวข้าวจนมือสั่น ปลาพากันหนีเข้าใต้ก้อนหินในฝั่งห้วยเสียงมันด้นขลุขลักอยู่ในถ้ำเล็กนั้น ลองเอามือควานเข้าไปก็ไม่ถึง ตอนนั้นพ้อเหมือนมวยที่ขมมาจนถึงยกสุดท้ายแล้ว หัวใจกำลังจะขาดรอนๆ ด้วยความเหนื่อยอ่อน ถ้าไม่คิดว่าลูกและเมียจะไม่มีข้าวกิน เขาก็อาจยอมแพ้ปล่อยให้ท่านบพังลง...แต่คิดเห็นแว

¹ ประเสริฐ จันดำ. (2535). นางให้. หน้า 92-96

² แหล่งเดิม. หน้า 92

ดาที่บอกความหิวโหยของลูกน้อยเขาก็กัดฟัน...บักหาคาทุกครั้งที่ได้ยินเสียงปลาดีน พ่อสังเกตเห็นว่าริมฝีปากของลูกชายซีดลงทุกที เจ้าหนูคงเหนื่อยและหิว ขนาดตัวพ่อเองยังมีซีดเหี่ยว เมื่อเข้าก็กินข้าวหุงปนกลอยย่อมไม่อึดท้องเหมือนกินข้าวหนึ่ง พวกเขาต้องกินข้าวหุงเพราะประหยัดกว่าหนึ่งกิน ข้าวสารเหลืออยู่จำกัดต้องชะลอให้ถึงวันที่พ่อกลับจากขอข้าว เมื่อกลางวันก็ไม่มีอะไรตกถึงท้อง นอกจากมดแดงดำกับใบกระโดน...พ่อเลือกทิ้งไม้ไผ่หนามาพักควั่นอัดใส่ถ้ำเพื่อไล่ปลาออกมา เสียงปลาสาละกวันดินขลุขลัก เขียดตาโอดตัวใหญ่เท่าหนึ่งๆ กบกระโจนผลุงออกมาก่อน สักครู่กบก็ตามออกมา สองพ่อลูกลืมหินดีเหินโยยไล่จับกบเขียดใส่ครุ้ง ปลาข้อใหญ่ (ปลาช่อน) ยังดินขลุขลัก...แล้วปลาข้อตัวหนึ่งที่พุ่งปั้งออกมา หัวทุ้ง ของมันกระแทกลิ้นปีบักห่าอย่างถนัดถนี่เสียงดังบักใหญ่...ร่างผอมแกร็นนั้นหงายหลังปลิงกับดินเลน...น้ำไหลเอ่อลงมายังแอ่งที่สองพ่อลูกกำลังจับปลาอยู่ ร่างบักห่ายังนอนหงายอยู่กับดิน ส่วนหนึ่งของร่างกายจมลงไปในดินเลน...เขาเป็นห่วงลูกชายอยู่แต่คิดว่าถ้าเจ้าหนูถูกน้ำท่วมสักครู่คงไม่ถึงตายหรอก เขาตัดสินใจว่าครู่ถึงโผล่เข้าครอบเจ้าปลาข้อตัวนั้นไว้...สอดมือลอดเข้าไปกำคอมันไว้ใช้สองมือหักคอมันสุดแรงมันจึงสิ้นฤทธิ์ลง แล้วเขาก็หันมาอุ้มลูกชายขึ้นจากน้ำอย่างหวุดหวิดถูกน้ำท่วม...¹

จากบทพรรณนาที่ยกมา เห็นได้ว่าตัวละครสองพ่อลูกต้องใช้เรี่ยวแรงและความอดทนอย่างยิ่งในการวิดน้ำเพื่อจับปลา โดยมีสัตว์อื่นๆ เช่น กบและเขียดเป็นผลพลอยได้ ตัวละครลูกชาย-บักห่า เกือบต้องเสียชีวิตเพราะปลาข้อใหญ่ (ปลาช่อน) พุ่งกระแทกลิ้นปีบักห่าจนหงายอยู่กับดินเลนในขณะที่น้ำกำลังไหลเอ่อท่วมร่าง ส่วนผู้เป็นพ่อแม้จะเป็นห่วงลูกสักปานใด แต่ปลาข้อใหญ่ก็มีความสำคัญแก่ทุกๆ คนในครอบครัว เขาจึงพยายามจับปลาให้ได้เสียก่อนที่จะหันมาอุ้มลูกชายให้รอดพ้นจากการถูกน้ำท่วม อย่างไรก็ตามแม้จะเหน็ดเหนื่อยและต้องเสี่ยงชีวิตสักเพียงใด ตัวละครสองพ่อลูกตลอดจนสมาชิกในครอบครัวก็มีอาจบบริโภคปลาข้อใหญ่ตัวนี้ได้ ตามที่นักเขียนสะท้อนไว้ให้เห็นต่อไปนี้

...วันนั้นพ่อเจ้าหนูกลับจากหาปลาด้วยความเหนื่อยหิว มาถึงก็หาลมให้บักห่าและหาข้าวให้กิน แบ่งเขียดสองสามตัวมาต้มปนกิน ส่วนกบกับปลาข้อใหญ่เก็บเอาไว้เป็นของฝากสมทบกับผักหวานที่แม่เจ้าหนูเก็บมา แต่ลูกคนเล็กซึ่งเพิ่งพูดได้ร้องไห้แรงๆ จะกินปลาข้อใหญ่ ไม่ยอมกินปนเขียด ปล่อยประโลมอย่างไรเด็กลูกน้อยก็ไม่ยอมหยุดร้องไห้ เขาบอกกับลูกว่าจะเอาปลาไว้แลกข้าว แต่ลูกยังร้องแรงๆ อ้อนออดไม่หยุด พ่อเอาไม้เล็กๆ หวดขวิดๆ เข้าที่ต้นขาจนเนื้อแตกเลือดซึมออกมาทันที...²

¹ วัฒน์ วรรลยางกูร. (2522). ข้าวแค้น. หน้า 68-71

² แหล่งเดิม. หน้า 73

ดังนั้นในเรื่อง ข้าวแค้น หากพิจารณาอาหารที่ตัวละครบริโภคอย่างแท้จริงไม่รวมสิ่งที่หา มาเพื่อแลกข้าว เช่น ปลาและกบ อาหารที่ตกถึงท้องของตัวละครตามที่นักเขียนพรรณนาไว้ ก็เห็นจะ ได้แก่ ข้าวหุงปนกลอยในมือเช้า มดแดงตำกับใบกระโดนในมือกลางวัน และป่นเขียดในมือเย็น ส่วนวันต่อมาเมื่อนำปลาและกบไปแลกข้าวแล้ว นักเขียนจึงพรรณนาถึงอาหารที่ตัวละครบริโภคไว้ คือ ข้าวเหนียวสุกกับแกงผักหวานใส่ปลาแดก

สำหรับในเรื่อง กระแสมที่พดกลับ นักเขียนพรรณนาให้เห็นถึงการล่านกเพื่อนำมา เป็นอาหาร ตัวละครซึ่งเป็นพ่อบ้านต้องเลี้ยงดูครอบครัวในยามที่ต้องประสบกับภาวะอดอยาก ยากแค้นอันเนื่องมาจากแผ่นดินแห้งแล้ง เรือกสวนไร่นาไม่สามารถออกดอกผลให้เก็บเกี่ยวมาบริโภค หรือขายได้ตามปกติ ดังข้อความที่สะท้อนให้เห็นต่อไปนี้

...ท้องฟ้าที่ดูโล่งสูงค่อยเปลี่ยนเป็นสีน้ำเงินเข้ม ผุ่่นกกระยางบินมาจากทะเลทางทิศ ตะวันออก ข้ามทิวมะพร้าวที่ชบเซา...พ่อยกปิ่นประทับบ่าเล็งดักหน้าแล้วเหนียวไก เสียงที่ ดังโป่งสะท้อนไกลออกไป นกกระยางสองตัวสะดุ้งเหือก แล้วก็หล่นวูบลงสู่เบื้องล่าง... ผมยิ่งรู้สึกเศร้าและสงสารมันอย่างบอกไม่ถูก และคิดว่าผมคงจะกินมันไม่ลง พ่อมองหน้า ผมด้วยสายตาฉงนคงเห็นผมหน้าเศร้าหมองลงละมัง

“ฉันไม่อยากให้พ่อยิงนกอีกแล้ว”

“ที่จริงพ่อเลิกยิงไปหลายปีแล้ว แต่ตั้งแต่แล้งมานี้มันไม่มีอะไรจะกิน จะให้พ่อปล่อย ให้แม่ให้น้องและตัวเองอดไต่ยังงิ พ่อทำก็เพราะจำเป็น...”

“ฉันเข้าใจ แต่...”

“คนอย่างเราจะมีหน้าไปทำอะไรที่ตลกกว่านี้ได้” ...

ผมไม่รู้จะพูดว่าอะไรพ่อจึงจะเข้าใจความรู้สึกของผม แต่สิ่งที่ผมคิดก็คือ トラบใดที่ ความอดอยากยากแค้นยังดำรงอยู่ トラบนั้นทุกชีวิตก็ต้องดิ้นรนทุกวิถีทาง....¹

หากพิจารณาจากข้อความที่ยกมานี้ อาจสังเกตเห็นได้ว่าแท้จริงแล้วตัวละครมิได้มีความ ปรารถนาที่จะยิงนกเพื่อนำมาบริโภคเท่าใดนัก แต่เพราะความอดอยากยากแค้นอันจนสิ้นหนทาง จึง ต้องเอาตัวรอดด้วยการยิงนกมาเป็นอาหาร เช่นเดียวกับเรื่อง ฟาโปรด ตัวละครชายชราและเด็ก น้อยก็บริโภคนกเป็นอาหารกลางวัน หากแต่ในเรื่องนี้ นักเขียนสะท้อนให้เห็นถึงความรู้สึกของ ตัวละครที่บริโภคนกด้วยความเต็มใจ ไม่เศร้าสงสารเหมือนตัวละครในเรื่อง กระแสมที่พดกลับ ดังพอสังเกตได้จากบทสนทนา ต่อไปนี้

¹ วัฒน ไทรนิมโนล. (2534). กระแสมที่พดกลับ. หน้า 138-139

“แล้วเมื่อตอนกลางวันดากินอะไรเข้าไปบ้างล่ะ?”

ชายแก่ทรุดตัวลงบนคันนา รู้สึกเคืองใจที่ได้ฟังเด็กน้อยครวหหลานลำเล็กเหมือนเรียกหาบุญคุณ

“ดารู้ไหม?” มันทวงขึ้นมาอีก “นกกะปูดตัวที่ปึงตอนกลางวันมันไม่ได้ตกจากฟ้ามาเองกว่าจะได้ ช้ำกับอ้ายเอียงเหนียวแทบชัก”¹

ในบรรดาสัตว์ต่างๆ ที่นักเขียนสะท้อนให้เห็นว่า ชาวบ้านชนบทได้นำมาปรุงเป็นอาหารเพื่อการบริโภคโดยเฉพาะในยามอับจนขั้นแค้น นอกเหนือจาก กบ เขียด และนก เป็นต้น ยังปรากฏสัตว์อีกชนิดหนึ่งที่สามารถนำมาบริโภคได้ คือ กิ้งก่าหรือกะปอม (ถิ่น-อีสาน) กิ้งก่า เป็นสัตว์เลื้อยคลานในวงศ์ Agamidae ตัวมีเกล็ด หางยาว ชอบอาศัยบนต้นไม้ มีหลายสกุลและหลายชนิด เช่น กิ้งก่าบ้านหัวน้ำเงิน และกิ้งก่าเขา เป็นต้น² ดังในเรื่อง คนกินดิน นักเขียนได้พรรณนาให้เห็นถึงการนำกิ้งก่ามาปรุงเป็นอาหารไว้ว่า

...ถึงฤดูฝนตกใหม่แกก็ออกหากะปอม (กิ้งก่า) มาลอบให้พ่อเฒ่ากิน จนกะปอมละแวกนั้นแทบสูญพันธุ์ แม่เฒ่าจะเอากะปอมมาลอกหนังตัดหัวทิ้งเอาเครื่องในออก ปึงจนเหลือหอมฉุยก็ฟัก (สับ) จนละเอียด แล้วใส่เครื่องปรุงเปรี้ยวมันเค็ม เหยาะน้ำปลาตกลงไป... เฒ่าทอดนั้งจ้องตาเป่งถามถึงเรื่องกะปอมจะหมดป่าด้วยน้ำเสียงกลัวน้ำลาย แม่เฒ่าคลุกเครื่องปรุงให้เข้ากับเนื้อกะปอมตอบว่า

“กะปอมหมดก็จะมีหาอย่างอื่นให้กิน โปรตีนมากกว่านี้ด้วย อย่างจิ้งหรีด อย่างปึงนี้ มันก็ 6 ดิน 8 ดิน ปุ้นันก็อร่อยมันมีตั้งสิบดิน”

จากบทพรรณนาที่ยกมานอกจากจะแสดงให้เห็นถึงการนำกิ้งก่ามาบริโภคแล้ว ยังปรากฏให้เห็นด้วยว่าสัตว์จำพวกแมลงบางชนิดก็สามารถนำมาเป็นอาหารได้ เช่น จิ้งหรีดและปึง เป็นต้น ส่วนในเรื่อง ฟ้าโปรด เป็นการสะท้อนให้เห็นถึงการนำกูดจี (ถิ่น-อีสาน) แมลงปีกแข็งที่ชอบอาศัยอยู่ในมูลสัตว์ประเภทวัวและควายมาบริโภค ดังนักเขียนพรรณนาให้เห็นถึงการทะเลาะวิวาทของเด็กน้อย ตลอดจนพฤติกรรมผู้เฒ่าที่คิดจะขโมยกูดจีไปบริโภคเสียเอง ในยามที่ทุกคนต้องเผชิญกับความแห้งแล้งและอดอยากพอๆ กันว่า

...อากาศชุ่มมัวและเย็บเยียบ หัวใจของชายชราเต้นไม่เป็นจังหวะ ขณะที่ตัวเองเดินเลียบมาตามแนวป่าไผ่เดี่ยวๆ ใจหนึ่งอยากได้ ใจหนึ่งสงสารเด็กๆ และสำนึกบาป แต่อีกความคิดหนึ่งก็ปลอบใจตัวว่ามีใช่เป็นการขโมย ถ้าคนอื่นมันมาพบมันก็ต้องเอาเหมือนกัน... แต่พอโผล่พ้นแนวต้นไม้ชายชราก็ชะงัก เมื่อเห็นเด็กน้อยสองคนแบกจอบวิ่งฝ่าหมอกสลัวเข้ามา

¹ ลาว คำหอม. (2545). ฟ้าบังกัน. หน้า 166

² ราชบัณฑิตยสถาน. (2546). พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ.2542. หน้า 126

“อับรึยแล้วไหมละ อ้ายพวกไม่มีศีล-ชะ-อ้า” แกสบถตะกุกตะกักอันเป็นอาการปกติของแกเมื่อยามตำผู้อื่น แต่ณคิดขึ้นได้ว่ากำลังตำตัวเองรวมไปด้วย ในจิตใจต่อมาความรู้สึกชายชราเปลี่ยนเป็นตื่นเต้น ...

“อ้ายล่อม”

“อ้ายเอียง”

“อ้ายหน้าซีโกง”

“มึงสิซีโกง”

“ควายของกูนะเว้ย”

“นาของกูนี้หว่า ควายของมึงทำไมไม่บังคับให้มันไปชี้ที่หน้าของมึงหือ?”

“เฮ้ย อย่าอ้าแงๆ ให้มันมากนัก พ่อมึงเอาไปจ้มนำเขาหลุดมิหลุดอยู่แล้วเว้ย อย่าทำเป็นอ้าแง”

“อ้าย ...มึงเล่นถึงฟอกกูรีวะ?” ขาดคำเอียงพุ่งหมัดตรงเอาเข้าตาของฝ่ายตรงข้าม ล้อมถอยหลบ ฝ่ายที่พุ่งหมัดออกก่อนเสียหลักล้มหัวทิ่ม ล้อมเงื้อด้ามจอบพร้อมกับที่ชายแก่ถลาวิ่งออกไป ฝนหลงฤดูพรั่งมาเหมือนเทน้ำ...

“ฮือ อ อ อ...” เฒ่าชมครงออกมาเบาๆ สิ้นเคราะห์ไปที่ไม่เป็นไรแล้ว เด็กน้อยเอ๋ยถึงจะไม่ได้กินกุดจีวันนี้ แต่ฟ้าก็ได้มาโปรดเราแล้ว เมื่อแผ่นดินเย็นลง ยอดดิวผักหวาน ดอกชะเจียว คงอกให้พวกเอ็งได้เก็บกินกันบ้างหรอก...”¹

เกี่ยวกับ “กุดจี” อาจมีผู้ตั้งข้อสังเกตหรือสงสัยได้ว่า กองขี้ควายหนึ่งกองสามารถเก็บกุดจีได้สักกี่ตัว อีกทั้งอาหารที่ได้มาจากมูลสัตว์นี้ มีอิทธิพลทำให้เด็กต้องทะเลาะวิวาทกัน ส่วนผู้ใหญ่จะกลายเป็นคนตบตะแลงถึงขั้นหลอกเด็กๆ แล้วตัวเองแอบมาขโมยขุดกุดจีไปก่อนเชียวหรือ หากพิจารณาในความเป็นจริงขี้ควายหนึ่งกองอาจเก็บกุดจีได้ไม่น้อย บางครั้งอาจมากถึง 30-40 ตัว ดังนั้น ในยามที่ต้องเผชิญกับความแห้งแล้งอดอยากปากหอม ไม่สามารถเก็บพืชผักตามธรรมชาติมารับประทานได้ ความหวังที่จะนำกุดจีจากกองขี้ควายมาเป็นอาหารจึงมีอานุภาพทำให้เด็กไร้เดียงสาทะเลาะวิวาทกันได้ แม้ผู้ใหญ่เองเมื่อความหิวโหยคุกคาม สัญชาตญาณแห่งการเอาตัวรอดก็อาจทำให้กลายเป็นคนเห็นแก่ตัว ไร้จิตสำนึกก็เป็นได้

หากพิจารณาในความเป็นจริง คนไทยบริโภคแมลงเป็นอาหารมาเนิ่นนานแล้วโดยเฉพาะแถบภาคอีสาน แมลงยอดนิยมที่นำมาบริโภค ได้แก่ จิ้งหรีด ตั๊กแตน กุดจี แมงดา แมงกระซอน แมงมัน แมงตับเต่า ดักแด้ และไข่มดแดงหรือตัวอ่อนของมดแดง เป็นต้น สำหรับสารอาหารที่ได้รับจากการบริโภคแมลง มีทั้งโปรตีน คาร์โบไฮเดรต แร่ธาตุ และวิตามิน ดังตัวอย่าง จิ้งหรีดมีปริมาณสารอาหารโดยประมาณ คือ โปรตีน 17.5 กรัม คาร์โบไฮเดรต 2.4 กรัม ฟอสฟอรัส

¹ ลาว คำหอม. (2545). ฟ้าบ่กั้น. หน้า 172-173

143 มิลลิกรัม วิตามินเอรวม 21 ไมโครกรัม โซเดียมหรือบี 0.11 มิลลิกรัม และไนอาซีนหรือ บี 3 3.2 มิลลิกรัม ส่วนพลังงานรวมประมาณ 188 แคลอรี¹ ดังนั้นจึงอาจกล่าวได้ว่า การบริโภคแมลงนอกจากจะเป็นอาหารที่ช่วยประทังความหิวโหย และให้สารอาหารที่มีประโยชน์ต่อร่างกายแล้ว ยังอาจถือเป็นภูมิปัญญาในการเอาชนะแมลงร้ายบางชนิดที่ บุกรุกทำลายพืชผลทางการเกษตรได้อีกประการหนึ่งด้วย

กล่าวโดยสรุป อาหารประเภทเนื้อสัตว์ที่ผู้ยากไร้ในชนบทพอที่จะหาบริโภคได้เองตามธรรมชาติ โดยเฉพาะในภาวะที่ต้องเผชิญกับความแห้งแล้งอดอยากทุกข์ยาก นักเขียนในกลุ่มเรื่องสั้นที่นำมาวิเคราะห์นี้ได้สะท้อนไว้ให้เห็นคือ กบ เขียด นก ปู ปลา หอย มดแดง กิ้งก่า จิ้งหรีด และกูดจี เป็นต้น

สำหรับอาหารประเภทพืชผัก นักเขียนก็ได้นำมาสะท้อนไว้ในวรรณกรรม ซึ่งพอแสดงให้เห็นว่า ชาวบ้านชนบทยังโดยเฉพาะผู้ที่ยากจนข้นแค้นมักบริโภคอาหารประเภทพืชผักเป็นประจำ ไม่พอยนักที่จะได้รับประทานอาหารประเภทเนื้อสัตว์ เช่น เนื้อหมู เนื้อปลา หรืออาหารที่มีคุณค่าตามหลักโภชนาการ ดังพอจะกล่าวถึงได้จากตัวอย่างเรื่องสั้นต่อไปนี้

เรื่อง **คนกับควาย** นักเขียนพรรณนาถึงอาหารของตัวละครที่เป็นชาวนายากจนไว้ว่า “...เด่นไม่ปฏิเสธเลยที่แม่อยากให้เป็นชาวนา...แต่นี้เพราะเหตุใดเขาถึงต้องย่ำเท้าอยู่กับที่ ข้าฐานะครอบครัวกลับยากจน น้ำพริก ผักต้ม เป็นอาหารที่เมีย ลูก และเขาเองกินอย่างจำเจ นานๆ ครั้งกว่าจะได้ลิ้มรสอาหารอันโอชะมีราคาแบบผู้ใหญ่บ้าน...”² เช่นเดียวกันเรื่อง **น่าน้ำฟ้า** นักเขียนก็ได้พรรณนาให้เห็นถึงอาหารที่ตัวละครชาวนาบริโภคไว้ดังนี้ “...ข้าวเหนียวกระดืบใหญ่กับน้ำพริก น้ำปูและยอดด้ว ผักหวาน มันทำให้คลายเหนื่อยไปอีกโข บุญผางกับไอ้หนุ่มคำแบ่งจึงไม่ทิ้งร่องรอยเหลือไว้ ทั้งข้าวเหนียวทั้งน้ำพริก...”³ ส่วนเรื่อง **พรุ้งนี้จำปีจะไปโรงเรียน** นักเขียนได้พรรณนาให้เห็นถึงความอดัดขัดสนด้านอาหารของตัวละคร เพราะอย่างมากมายมีแค่ข้าวสวยกับยอดผักเท่านั้นที่รับประทานประทังชีวิตไปวันหนึ่งๆ ดังข้อความต่อไปนี้

...จำปีเปิดฝามื้อชุดข้าวที่แห้งแข็งกรังติดอยู่กันและขอบม้อได้สักกำมือหนึ่ง เอาใส่จานสังกะสีเก่าเหมือนกะลาส่งให้น้องคนที่ร้องไห้หัว เจ้าเด็กน้อยใช้มือเปิบข้าวเปล่าหมดไปจนเม็ดสุดท้าย...หญิงร่างโทมเหมือนคนไข้ที่เพิ่งพักฟื้น หอบกระบุงขึ้นมานบนกระต้อม

¹ นาโน. (2547, ธันวาคม). มื้ออะไร..ในแมลง. วารสารใกล้หมอ. 28(12) : 80-81

² เฉลิมศักดิ์ แห่งมงาม. (2521). คนกับควาย ใน โลกหนังสือฉบับเรื่องสั้น ชุด วันเวลาที่ผ่านเลย. หน้า 120

³ สถาพร ศรีสังข์. (2518). น่าน้ำฟ้า ใน รวมเรื่องสั้นชุดแล้งเข็ญ. หน้า 352

วางหาลงเหยงอ้อยไม่ทันหมด... จำปีไปคันกระบุงแม่ได้ถุงข้าวสารมาสักสองลีดกับผักบั้งหน้า แล้งยอดเรียวกมิดหนึ่ง เธอเอาข้าวเทใส่หม้อครึ่งหนึ่งชามน้ำตั้งบนก้อนเส้า ข้าพเจ้าหายไม่ผิดว่าอาหารมือเย็นของเขามีอะไรบ้าง...¹

สำหรับเรื่อง คำขานรับของชาวนา ก็ไม่ต่างกันมากนัก นักเขียนได้พรรณนาถึงอาหารที่ตัวละครชายชราบริโภคไว้ว่า "...ชายชราคว่ำขามเปล่าด้วยมืออันสั่นเทาตักข้าวที่หุงไว้นานจนเย็นชืด คลุกกับน้ำพริกเหมือนอย่างเคย ไม่มีอย่างอื่นนอกจากผักจิ้ม พอหายหิวก็เลิกกิน กะในใจจะเก็บไว้กินพร้อมหลานอีกครั้งหนึ่ง..."² ส่วนเรื่อง ฝนแล้ง ก็เป็นในทำนองเดียวกัน นักเขียนฉายให้เห็นความอดอยากทุกข์ยากของตัวละครที่ต้องเผชิญกับความแห้งแล้ง อาหารการกินก็ร่อยหรอลงไปทุกวัน จะมีหวังอยู่บ้างก็ต้องอพยพไปหาปลาที่อยู่ในแหล่งน้ำธรรมชาติซึ่งอยู่ห่างไกลออกไปดังนักเขียนพรรณนาไว้ต่อไปนี้

...หลังจากฝนฟ้าที่หุดหายไปแล้วไม่ตกลงมาตามวันเวลาที่รอคอย ความยากลำบากในการมีชีวิตอยู่ของชาวนาจนๆ อย่างพ่อและครอบครัวก็หมุนกลับมาหาอีก ข้าวในไถ่ลดปริมาณลงไปกว่าเดิม น้ำปลาในขวดเหือดแห้ง และพริกในกรักเหลือน้อยลงไปทุกที ... พ่อจึงต้องพาครอบครัวเดินทางไปสู่ที่นั่น แม้ว่ามันจะเป็นระยะทางอันไกลแสนไกล ... แม้ไม่ว่าอะไรยกกระโปงที่คล้องแขนมาตั้งกลางวงสว่างไปหยิบกระติบข้าวที่อัดรวมไว้กับของจำเป็นอื่นๆ ออกมาวาง แม่เทพริกปนลงไปในตัวสังกะสีใบเล็กแล้วจึงกระโดดน้ำปลาในขวดใส่ตามลงไป

"กินแจ่วพริกไปอีกสักมื้อหนึ่งก่อน" พ่อมองถ้วยสังกะสีที่ตั้งอยู่กลางวงและเอ่ยกับทุกคน ดวงตาของพ่อมีความหวัง "มือหน้าเราก็จะได้กินปลาเนื้อหวานกันแล้ว..."³

หากพิจารณาในแง่การบริโภคอาหารของตัวละครที่เป็นชาวบ้านชนบท ในภาวะที่ต้องเผชิญกับความแห้งแล้ง ผลผลิตทางเกษตรตกต่ำ รายได้ไม่เพียงพอต่อการยังชีพ นักเขียนได้สะท้อนให้เห็นว่า ครอบครัวชนบทได้ยืดหยุ่นการบริโภคอาหารจากการ "ซื้อ" ด้วยเงินมาเป็นการ "หา" ด้วยแรงมากยิ่งขึ้น โดยอาศัยทรัพยากรธรรมชาติที่มีอยู่ในชุมชนท้องถิ่นเป็นสำคัญ ทั้งยังอาจลดการบริโภคหรือที่เรียกว่า การขูดรีดตนเอง (Self exploitation) เพราะอาหารมีอยู่อย่างจำกัด ตลอดจนไม่คำนึงถึงคุณค่าทางโภชนาการที่จะได้รับจากการบริโภคอาหารนั้นๆ ดังปรากฏในเรื่องสั้นนอกเหนือจากที่กล่าวมาบ้างแล้ว ต่อไปนี้

¹ นิมิตร ภูมิถาวร. (2541). ครูศรีบ่มผมน. หน้า 10-11

² ประทีป ชุมพล. (2522). คำขานรับของชาวนา ใน รวมเรื่องสั้นขานรับปีชาวนา. หน้า 93

³ มานพ ถนอมศรี. (2522). ฝนแล้ง ใน รวมเรื่องสั้นขานรับปีชาวนา. หน้า 154,162

เรื่อง ลูกคนที่หก นักเขียนสะท้อนภาพชีวิตของชาวเขาคบครัวหนึ่งที่กำลังเผชิญกับภาวะอดคัดขัดสนด้านอาหาร แม้ข้าวที่บูดก็นำมาแปรเป็นขนม ส่วนข้าวสารก็ต้องกันเอาไว้เพื่อให้มีบริโภคในวันรุ่งขึ้น สำหรับมันเผาก็อาจเป็นอาหารที่ช่วยบรรเทาความหิวโหยได้ ดังนักเขียนสะท้อนไว้ต่อไปนี้

“...อุ้งรีวเดินกลับออกมาอีกครั้งหนึ่ง ไปตักน้ำในถังไม้หลังบ้านล้างหน้าซู่ๆ ก่อนจะกลับมานั่งบนตั่งไม้เล็กๆ ข้างกองไฟ

“ข้าวหมดหรือยัง” เขาเอ่ยถาม

“ข้าเผื่อสำหรับพี่แล้ว”

“พຽ່ງนี้หมดแล้วซี”

“ข้ากินไว้หຽ່ງพຽ່ງนี้ด้วย”

สามีเขี่ยหัวมันที่ลายก่ายหมกไฟออกมาหัวหนึ่ง กลิ้งไปมาบนฝ่ามือก่อนจะใช้ปลายเล็กแกะเปลือกแล้วเขี่ยให้เนื้อในหลุดตามออกมา สักครู่ก็บีบใส่ปากเคี้ยวกินทีละน้อยดับความหิว... ไม่ทันเอ๋ยพูดปรึกษากันต่อเสียงเจ้าลูกคนรองจากเจ้าเก่าฟามก็ร้องไห้จ้า จนทำให้ทั้งลายก่ายและอุ้งรีวต้องหันไปมอง นางหน้านีวอย่างไม่พอใจ เมื่อเห็นเก่าฟามกำลังแย่งข้าวบูดจากน้อง นางป็นเป็นก้อนกลมๆ เหลาไม้ซี่เล็กๆ แทะไปที่ก้อนข้าวบูดนั้น เป็นไม้จับปังข้าวบูดจนได้ที่จะกลับกลายเป็นขนมให้ลูกๆ กินได้อย่างอร่อยปากทีเดียว...นางสายหน้าไปมาอย่างอ่อนนอกอ่อนใจ นางขอตัวข้ากันหม้อเมื่อมีอกกลางวัน ป็นได้แค่สามก้อน แล้วนางก็เอาไปตากแดดไว้ เก้าฟามมันคงเห็นจึงนำออกมาปิ้งไฟแจกน้องๆ ได้สองคน และตนเองจะเอาอันหนึ่งก็พอดี เจ้าคนที่สองเข้ามาแย่งเสียก่อน เก้าฟามจึงอดกินไป...¹

ในเรื่อง **อีกไม่นานเธอจะรู้** ก็เป็นอีกเรื่องที่สะท้อนให้เห็นสภาพชีวิตของผู้ยากไร้ในชนบทที่มีบุตรมาก อาหารการกินจึงอาจไม่เพียงพอ ดังนักเขียนพรรณนาไว้ว่า “...ฤดูหนาวตะวันตกดินช้า เย็นนั้นทองม้วนกับน้องๆ พวกกันกินข้าวก่อน แม้กับข้าวจะมีเพียงน้ำพริกใสๆ กับลูกแดงเปรี้ยวที่พ่อคัดออกจากตะกร้า แต่เธอและน้องๆ ก็พากันมูมมามกินอย่างเอร็ดอร่อย...”² ส่วนในเรื่อง **ทางกลับ** นักเขียนสะท้อนภาวะความอดคัดขัดสนอันเนื่องมาจากความแห้งแล้ง “...ทุ่งนาที่ทำมาหากินเหมือนทะเลทรายในที่ราบสูงไม่มีผิคลำปะโดง ซึ่งเคยนองเจิ้งไปด้วยน้ำใสสะอาดเย็นชื่น มีปลาอุดมสมบูรณ์ บัดนี้มันแห้งขอดมองเห็นแต่โคลนตม...”³ อาหารการกินจึงมีเพียง “...เผือกมันในป่า...ข้าวต้มปนกับรำ...”⁴ สำหรับในเรื่อง **ปลาเคื่อใหญ่** นักเขียนพรรณนาให้เห็นถึงความอดอยากหิวโหยของตัวละคร แม้ข้าวหรือรำก็ไม่มีให้บริโภค ดังพิจารณาได้จากข้อความต่อไปนี้

¹ เฉลิมศักดิ์ แห่งมงาม. (2533). *เรือนหลังใหญ่*. หน้า 72-74

² ลาว คำหอม. (2545). *ฟ้าบ่กั้น*. หน้า 248

³ ประเสริฐ จันดำ. (2513). *ดอกคูณและเสียงแคน*. หน้า 173

⁴ แหล่งเดิม. หน้า 176

...ควันไฟลอยอ้อยอิ่งม้วนตัวไปมาราวกับลำไส้กำลังปั่นป่วนด้วยพิษน้ำย่อย ลูกๆ
นั่งตัวงอกุมท้องร้องไห้โฮยหิว ผู้เป็นแม่ก้มหน้าก้มตาเป่าไฟพินชุ่มฝนติดไฟยาก หน่อไม้
ต้มไม่อาจสุกได้ง่าย สอน-ผู้เป็นพ่อนั่งเฝ้ามือกุมท้อง ตาสอดสายไปมา...จะเอาอาหารที่
ไหนมาประทังความหิวของลูก เมียของเขาลอบขึ้นไปหาหน่อไม้บนภูเขาามาพอได้ต้มกิน มัน
ไม่อร่อยและไม่อึดท้องนัก กินหน่อไม้เหี่ยวออกที่เดียวก็หมดแรง แต่ก็ยังดีกว่าไม่มีอะไร
กินเลย รำที่เคยเอามาห่อใบตองหมกกินแทนข้าวได้หมดลง เขาเองก็รู้สึกผิดคอเต็มที่
ขณะที่ทุกคนหวังได้กินข้าวหนึ่งนึ่งๆ สั้นคอ แต่ข้าวแพงเหมือนทองคำ...¹

โดยปกติคนไทยนิยมบริโภค “ข้าว” เป็นอาหารหลักและมีเนื้อสัตว์หรือพืชผักที่ปรุงสำเร็จ
แล้วมาประกอบเป็น“กับข้าว” ดังนั้น การบริโภคอาหารเพื่อให้ได้คุณค่าทางโภชนาการที่ครบถ้วน
จึงขึ้นอยู่กับว่าในมื้อหนึ่งๆ เราได้บริโภคอาหารอะไรไปบ้าง สำหรับคนรวยหรือคนที่มียาได้สูงอาจ
มีโอกาและความสามารถในการเลือกซื้ออาหาร เพื่อการบริโภคมากกว่าคนจนหรือคนที่มียาได้
ต่ำ ทั้งนี้เพราะเงินคือปัจจัยสำคัญที่ใช้ในการแลกเปลี่ยนสิ่งของตลอดจนอาหารในสังคม ปัจจุบัน

ตามที่ได้กล่าวมาข้างแล้วสำหรับอาหารการกินของคนจน หรือผู้ยากไร้ในชนบท
โดยพิจารณาจากภาพสะท้อนที่ปรากฏในเรื่องสั้นไทยร่วมสมัยตามขอบเขตของการวิจัยที่กำหนด
ส่วนหนึ่งเห็นได้ว่า นักเขียนให้ความสำคัญไปที่ภาวะขาดแคลนอาหาร ตัวละครบางเรื่องต้องอด
มือกินมือ บ้างต้องลดการบริโภคและดิ้นรนชวนขายเพื่อให้ได้มา ซึ่งอาหารจนแทบเอาชีวิตไม่รอด
อย่างไร ก็ตามในเรื่องสั้นบางเรื่องได้สะท้อนภาพความอดอยากหิวโหยอย่างถึงที่สุด แม้ “ข้าว” ซึ่ง
ดูเหมือน จะเป็นอาหารที่ขาดมิได้สำหรับคนไทย นักเขียนก็ได้นำมาถ่ายทอดไว้ให้เห็นว่า
ผู้ยากไร้บางคนต้องเผชิญกับความลำบากทุกข์ยากถึงขนาดไม่มีแม้ข้าวที่จะรับประทาน ดังตัวอย่าง
เพิ่มเติมนอกเหนือ จากที่กล่าวมาแล้วต่อไปนี้

เรื่อง คนหมู ตัวละคร “โพธิ์” ชาวนาผู้ยากจนต้องประสบกับความแห้งแล้งอดคัดขัดสน
ทั้งอาหารและน้ำ เขามีภรรยาหนึ่งคนซึ่งเพิ่งคลอดบุตร เนื่องจากความยากจนไม่มีอาหารบริโภค
อย่างเพียงพอและเหมาะสม แม้ข้าวสารไม่ถึงสองขันที่ได้รับแจกจากราชการก็ทำให้เขาและภรรยา
ตื่นเต้นมีความสุขได้ ดังนักเขียนพรรณนาไว้ว่า

...เมื่อกลับถึงบ้าน เขารีบยกตะกร้าไปอวดภรรยา

“มาดูซิ นี่ไงข้าวสาร เกือบสองขันเทียวนะ” เขาหัวเราะเอิ๊กๆ ... ภรรยาของเขา
ล้วงมือลงไปกอบแล้วยกขึ้น ปล่อยให้เมล็ดข้าวสารค่อยๆ ไหลลงระหว่างนิ้วอย่างเป็นสุข
“โอ้ ข้าว ข้าวสารจริงๆ” ...²

¹ วัฒน์ วรรลยางกูร. (2522). ข้าวแค้น. หน้า 145

² ลาว คำหอม. (2545). ฟ้ายับถิ่น. หน้า 74

อย่างไรก็ตามต่อมานักเขียนได้สะท้อนให้เห็นว่า ตัวละครได้กลับไปสู่ภาวะไม่มีข้าวบริโภคอีกครั้ง ภรรยาของโพธิ์ไม่มีน้ำมันให้ลูกดื่ม เนื่องจากร่างกายของเธอขาดสารอาหารที่จำเป็นต่อการสร้างน้ำมัน ดังนักเขียนพรรณนาไว้ว่า

...เพื่อนบ้านทยอยกันกลับทีละคนสองคนเหลือแต่พวกเด็กๆ และหมาผอมวิ่งไล่กัน นอกจากนั้นเป็นพรรคพวกของนางหมอที่มาแจกข้าวและหยูกยา

“นางหมอครับ เมียผมมีลูก” เขาบอกหลังจากอีกอึกกันไปคู่อึ่ง

“ก็ดีนี่ค่ะ” ยิ้มเห็นไรฟันงาม

“แต่เมียผมไม่มีนม” เขาพูดอย่างแผ่วเบา...

“ก็อย่างงี้ครับ เมียผมมีลูก เมียผมไม่มีนม” เขาพูดเรื่อย ๆ

“คือไม่มีน้ำมันครับ ไม่รู้เป็นอย่างไร นมก็มี แต่มันแบนเหมือน เอ้อ เหมือนหุ้ว”

ใบหน้าภรรยาที่ซีดอยู่แล้วยังกลับจางลงไปอีก ...นางหมอคิดใบหน้าที่เอบอ้มเมื่อครู่กลับชาเฉย มีเพียงดวงตาเท่านั้นที่ยังเคลื่อนไหวไปมา

“ข้าวก็ไม่มี ไข่ก็ไม่มี” เธอว่า ...

“ต้องกินรำเสียแล้วละค่ะ” เสียงนั้นเรียบๆ แต่โพธิ์เย็นวาบหมดตัว ...

“ร่างกายของพี่สาวขาดอาหาร ขาดวิตามินสำคัญ จะแก้ได้ก็แต่กินรำพohaได้ใช่ไหมคะ?” เธอถาม...¹

หากพิจารณาตามที่นักเขียนได้สะท้อนให้เห็น เมื่อถึงที่สุดตัวละครไม่มีข้าวหรืออาหาร อื่นใดบริโภค ก็จำเป็นต้องบริโภครำซึ่งโดยปกติจะถูกนำไปเป็นอาหารเลี้ยงสัตว์ เช่น หมูหรือไก่ เป็นต้น นอกจากนี้นักเขียนยังได้พรรณนาให้เห็นว่า การบริโภครำสามารถช่วยแก้ปัญหาความอดอยากลงไปได้บ้าง เพราะรำหาง่ายกว่าข้าว แม้จะรับประทานลำบาก แต่เมื่อนานๆ เข้าก็คุ้นชิน ทั้งยังนำไปปรุงเป็นอาหารได้หลายชนิด ดังนักเขียนพรรณนาไว้ว่า

...จะหมกกับกล้วยหรือหมกกับผักทองก็ได้...แม้จะไม่ค่อยเชื่อแต่เขาก็พยายามปฏิบัติตามคำบอกเล่านั้นเป็นอย่างดี ตอนแรกๆ ก็กินลำบากบ้าง นานๆ ก็ค่อยชินจนภรรยาของเขากินมันด้วยความเต็มใจ สำหรับตัวเขาเองก็มีความสบายขึ้นที่สามารถแก้ปัญหาเรื่อง อดข้าวลงได้ครั้งหนึ่ง เพราะเมียเปลี่ยนไปกินรำเสียแล้ว ถึงอย่างไรรำก็ยังหาง่ายกว่าข้าวในตอนหลังเมื่อหาข้าวไม่ได้ เขาเองยังอาศัยกินรำนั่นด้วย...

“กินรำหรือยัง?” เขาถามอย่างเป็นห่วง

“ยังเลย ก็คอยพี่โพธิ์อยู่นี่” เธอตอบ “วันนี้ข้าวสารหมดฉันแกล้งรำกับต้นผักขมเผื่อพี่แล้วขาดเกลือไปหน่อยหนึ่ง ฉันใส่ใบโหระพากับแมงลักด้วย...”²

¹ ลาว คำหอม. (2545). ฟ้าบ่กั้น. หน้า 76-77

² แหล่งเดิม. หน้า 77-78

ส่วนในเรื่อง **เหี้ย** แม้นักเขียนจะสะท้อนภาวะความอดัดขัดด้านอาหารและมี ตัวละครที่ไม่สามารถให้นมแก่บุตรได้เช่นกัน แต่หากพิจารณาตัวละครในเรื่องนี้จะมีโอกาสได้รับการบริโภคอาหารที่ดีกว่าตัวละครในเรื่อง **คนหมู** เพราะอย่างน้อยก็มีข้าว มีน้ำพริกผักต้มและปลาเค็มรับประทาน ดังสังเกตได้จากบทสนทนาต่อไปนี้

“...ลูกมึงจะอดตาย ไม่มีนมจะกิน”

เขาถอนใจเอือกเหมือนจะระบายความกลัดกลุ้ม หน้าตาเหมือนแบกโลกไว้ทั้งโลก

เขา สายหน้าเหมือนอับจนปัญญา

“ฉันก็ไม่รู้จะทำยังไง”

นางเขม้นมองหน้าเขา ตัดสินใจแล้วจะยอมเสียไก่เพื่อหลานชาย

“พรงนี้มึงเชือดไก่เข้าตัวนี่...”

“ก็แม่จะเก็บไว้ทำพันธุ์”

เขารู้ว่าแม่จะทำยาประสะน้ำมันให้เมียของเขากิน

“ช่างเถอะ ลูกมึงนะมันสำคัญกว่า หลับๆ ตื่นๆ เกือบทั้งวันทั้งคืน ร้องจนเสียงแหบเสียงแห้ง แล้วเมียมึงนะดูชิบักโกรกเหมือนผีตายซาก”

“แค่ตัวเดียวจะไปได้เรื่องอะไร”

“หมดแล้วก็เชือดอีกตัว ถึงอย่างไรก็ยังดีกว่าให้กินแต่น้ำพริกผักต้ม ปลาเค็มกับข้าวต้ม”

เขามองหน้าแม่ กลืนน้ำลายอย่างฝืดเคือง...”¹

สำหรับเรื่อง **คนกินดิน** อาจถือได้ว่าเป็นเรื่องสั้นที่สะท้อนภาพเกี่ยวกับอาหารการกินตลอดจนวิถีชีวิตและค่านิยมในการบริโภคอาหารของผู้ยากไร้ในชนบทได้ดีอีกเรื่องหนึ่ง กล่าวคือนักเขียนได้พรรณนาให้เห็นถึงภาวะความแห้งแล้งของธรรมชาติที่ส่งผลกระทบทำให้เกิดความอดัดขัดด้านอาหาร ผู้ยากไร้ต้องดิ้นรนขวนขวายหาอาหารจากสิ่งที่มีอยู่เองตามธรรมชาติ เช่น พืชผักและสัตว์ต่างๆ มาบริโภค ไม่เว้นกระทั่งดิน ดังนักเขียนถ่ายทอดไว้ให้เห็นต่อไปนี้

...ที่เถียงนามงหญ้าคาเก่าขาดเห็นฟ้าแจ่มจางปาง แม่เฒ่ากำลังโขลกแจ่วอยู่ในครก พ่อเฒ่ามาแต่หาเก็บผักแถวลำห้วย มือซ้ายของแกถือผัก มือขวากำอะไรอย่างหนึ่งมาในท่าที่ซ่อนเร้นสักหน่อย พ่อเฒ่าเอาผักหนามใส่หม้อต้ม...เสียงลมแล้งพัดหวีดหวีผ่านต้นไม้ใบโกร๋น...ดวงตะวันแดงแจ๋เหมือนไฟเผาเผาหน้าเหือดระเหยน้า กล้าตายวายเหลืออดไต่เต่ ...ผู้คนเมื่อขุดดินจนหน้าดำแล้วได้น้ำไม่พอกิน ก็พากันแข่งฟ้าด่าพระอินทร์...เช่นเดียวกับคนอื่นๆ ในหมู่บ้านความเรียกร้องต้องการของร่างกาย กระตุ้นเรียกร้องให้พวก

¹ วิจารณ์ ไทรนิมโนว. (2534). กระแสมลที่พัดกลับ. หน้า 29-30

เขาเสาะแสวงหาทุกสิ่งทุกอย่างที่กินได้ใส่ลงไปในกระเปาะ เขียดตัวน้อยๆ เเท่แก้วัยเด็กกว่าจะได้กินต้องลงแรงขุดแะระแหงดินหมดเหงื่อเป็นปึบ...อาหารพื้นฐานของชีวิตคือแจ่วพริกตาแดงที่มีเพียงพริกดำกับเกลือละลายน้ำ...ได้สัตว์บางชนิดมาก็โยนใส่เตา พอมักลิ่นหอมไหม้ก็เขี่ยออกมาเป่าชี้เฝ้าออกมาพอเป็นพิธิ แล้วใส่ปาก...เผ้าหรือดโปรดปรานทั้งกินดิบและกินดิน ดินที่แวกินเป็นดินเปรี้ยวสีขาวจากบ่อ หรือไม่ก็ดินปลวกที่ขึ้นตามต้นไม้หอม...บางครั้งครว้ ขุดดินจอมปลวกไปปั้นก้อนเส้า (อิฐเตาไฟ) พอก้อนเส้าไหม้ไฟทั้งแม่ทั้งลูกก็ช่วยกันกินเส้าจนต้องทำใหม่..."¹

เกี่ยวกับอาหารการกินของผู้ยากไร้ในชนบท โดยเฉพาะกลุ่มของอาหารที่เป็นพืชผัก ในบรรดาเรื่องสั้นที่นำมาวิเคราะห์นี้สะท้อนให้เห็นว่า ชาวบ้านชนบทที่ยากจน บริโภคอาหารที่เป็นพืชผัก โดยมีข้าวเป็นอาหารหลักและมีน้ำพริกผักต้ม เช่น ผักบุง ยอดติ้ว ผักหวาน แดงกวา และผักหนามมาประกอบเป็นกับข้าว สำหรับในยามอดคัดขัดสนถึงที่สุดไม่มีแม้กระทั่งข้าวรับประทานก็อาศัยบริโภค เผือก มัน หน่อไม้ และรำ ประทังชีวิตแทน

หากพิจารณา ตามรายงานคุณภาพชีวิตของคนไทย จากข้อมูลความจำเป็นพื้นฐาน (จปฐ) ปี 2545 โดยกรมการพัฒนาชุมชน กระทรวงมหาดไทย ซึ่งให้เห็นว่า ในภาพรวมทั้งประเทศมีครัวเรือนที่ได้กินอาหารที่มีคุณภาพและได้มาตรฐานผ่านเกณฑ์ 6,172,235 ครัวเรือน คิดเป็นร้อยละ 85.4 จากจำนวนครัวเรือนทั้งหมด 7,305,239 ครัวเรือน ส่วนที่ไม่ผ่านเกณฑ์นั้นมีทั้งหมด 1,133,005 ครัวเรือน คิดเป็นร้อยละ 14.6 สำหรับภูมิภาคที่ผ่านเกณฑ์น้อยที่สุด คือ ภาคเหนือ² เป็นที่น่าสังเกตว่าในบรรดาครัวเรือนที่ไม่ผ่านเกณฑ์มาตรฐาน ถึงแม้จะมีตัวเลขทางสถิติในสัดส่วนที่ไม่สูงนัก แต่หากให้ความสำคัญไปที่จำนวนสมาชิกในครัวเรือน อาจทำให้แลเห็นจำนวนผู้ที่ได้กินอาหารซึ่งไม่ผ่านเกณฑ์มาตรฐานเป็นรายหัวอย่างน้อยก็อาจสูงเป็นสองหรือสามเท่าของจำนวนตัวเลขครัวเรือนที่ปรากฏ เพราะโดยปกติในหนึ่งครัวเรือนอาจมีสมาชิกตั้งแต่สองคนเป็นต้นไป ดังนั้นในจำนวนผู้ไม่ผ่านเกณฑ์มาตรฐานดังกล่าวนี้ นอกจากไม่ได้กินอาหารที่มีคุณภาพตามมาตรฐานตัวชี้วัดที่กำหนด เช่น นมพร้อมดื่มและอาหารบรรจุกระป๋อง เป็นต้น คนเหล่านี้หรือรวมไปถึงกลุ่มคนที่ตกสำรวจไม่ได้อยู่ในจำนวนคนที่ถูกเก็บข้อมูล ยังอาจเผชิญกับความอดอยากหิวโหย ต้องดิ้นรนขอขายหาอาหารใส่ปากท้อง บ้างต้องอดมือกินมือ ไม่มีแม้ข้าวที่จะรับประทานในวันหนึ่งๆ ดังที่ปรากฏให้เห็นในวรรณกรรมตามที่ได้กล่าวมาแล้วนั้นก็ไม่ได้

¹ วัฒน์ วรรณยางกูร. (2522). ข้าวแค้น. หน้า 132,135-136,138-139

² กระทรวงมหาดไทย. (2546). รายงานคุณภาพชีวิตของคนไทยจากข้อมูลความจำเป็นพื้นฐาน (จปฐ) ปี 2545. หน้า 21

อย่างไรก็ตาม สำหรับอาหารการกินของคนจนหรือผู้ยากไร้ในชนบท นอกเหนือจากเนื้อสัตว์ ซึ่งส่วนใหญ่เป็นสัตว์ที่หาได้จากชุมชนท้องถิ่นตามธรรมชาติ เช่น กบ เขียด นก ปลา หอย กุ้งก้าม และแมลงต่างๆ แล้ว อาหารประเภทพืชผักโดยเฉพาะข้าวดูเหมือนจะจำเป็นที่สุด เพราะปกติคนไทยบริโภคข้าวเป็นอาหารหลัก แต่จากภาพสะท้อนที่ปรากฏในเรื่องสั้นที่นำมาวิเคราะห์ นักเขียนส่วนหนึ่งได้ถ่ายทอดภาพความอึดอัดขัดสนด้านอาหาร บางเรื่องตัวละครอับจนถึงที่สุดต้องบริโภคเผือก มัน แทนข้าว ชำร่วยไปกว่านั้นที่บริโภครำหรือดินก็มีสะท้อนให้เห็น

กล่าวโดยสรุป ภาพสะท้อนด้านอาหารการกินของคนจนหรือผู้ยากไร้ ที่ปรากฏในเรื่องสั้นไทยร่วมสมัยตามขอบเขตของการวิจัยที่กำหนด ชี้ให้เห็นว่าคนจนไม่ว่าจะในสังคมเมืองหรือสังคมชนบทต่างต้องดิ้นรนขวนขวายให้ได้มาซึ่งอาหารเพื่อเลี้ยงปากเลี้ยงท้อง โดยส่วนใหญ่มิได้คำนึงถึงคุณค่าทางโภชนาการ ขอเพียงแค่มีกินเพื่อมิให้อดอยากหิวโหย ความอึดอัดขัดสนด้านอาหาร นั้นสังเกตได้จากความสม่ำเสมอในการบริโภคอาหาร ตลอดจนปริมาณและความจำเป็นของอาหารที่บริโภค ในสังคมเมืองความอดอยากทุกซีกทุกด้าน อาจบีบบังคับให้ผู้ยากไร้ต้องค้นหาเศษอาหารในกองขยะ หรือที่ผู้อื่นรับประทานเหลือทิ้งไว้มาบริโภค ส่วนในสังคมชนบทแม้อาหารจะพอหาได้จากธรรมชาติ แต่ก็ใช่ว่าจะบริบูรณ์พร้อม เพราะในยามที่แห้งแล้งผู้ยากไร้บางคนอาจต้องบริโภคผัก มัน รำ ไม่เว้นแม้กระทั่งดินแทนข้าว

3.1.1.4 เครื่องนุ่งห่ม เป็นหนึ่งในปัจจัยสี่ที่สำคัญ ทั้งนี้เพราะเครื่องนุ่งห่มหรือเสื้อผ้า นอกจากมีประโยชน์ใช้ปกปิดร่างกาย ป้องกันความร้อนหนาวเพื่อปกป้องมิให้ร่างกายเจ็บป่วยแล้วยังมีบทบาทสำคัญเกี่ยวพันกับขนบธรรมเนียมประเพณีและค่านิยม ตลอดจนสร้างเสริมบุคลิกภาพของบุคคล ทำให้เกิดความเชื่อมั่นเป็นที่ยอมรับนับถือของผู้อื่นได้

ในสังคมปัจจุบัน ส่วนหนึ่งมักวัดกันที่เสื้อผ้าเครื่องแต่งกายที่สวมใส่ ดังนั้นจึงมีคนจำนวนมากทุ่มเทเงินมิใช่น้อยไปกับการใช้จ่ายใช้สอยเพื่อเลือกซื้อเสื้อผ้าเครื่องนุ่งห่ม ดังปรากฏรายงานการสำรวจภาวะเศรษฐกิจด้านการใช้จ่ายของครอบครัวไทยภาคกลาง พ.ศ.2531 โดยสำนักงานสถิติแห่งชาติว่า ครอบครัวไทยต้องจ่ายค่าเสื้อผ้าเครื่องแต่งกายถึงประมาณร้อยละ 6.2¹ เหตุดังนี้จึงมีอาจปฏิเสธได้ว่า ค่าใช้จ่ายเกี่ยวกับเสื้อผ้าเครื่องนุ่งห่มจะไม่เกี่ยวพันกับเศรษฐกิจทั้งในระดับส่วนบุคคล ครอบครัว และประเทศชาติ ยิ่งโดยเฉพาะคนจนหรือคนที่มีรายได้น้อย ค่าใช้จ่ายเกี่ยวกับเสื้อผ้าเครื่องนุ่งห่มอาจกลายเป็นภาระที่กระทบต่อเศรษฐกิจในชีวิตประจำวันได้

¹ วารุณี วงษา. (2542). การจัดการบ้านเรือน. หน้า 178

กล่าวในทางวรรณกรรม นักเขียนไทยได้นำสภาพชีวิตของคนจนมาถ่ายทอดไว้อย่างหลากหลาย ส่วนหนึ่งใช้วิธีพรรณนาให้เห็นถึงความอดคัดขัดสนด้านรายได้ ที่อยู่อาศัยซึ่งเก่าและชำรุดทรุดโทรม อาหารการกินไม่เพียงพอต่อการยังชีพ ตลอดจนภาวะขาดแคลนเครื่องนุ่งห่มและยารักษาโรค หากพิจารณาเรื่องสั้นร่วมสมัยในกลุ่มที่นำมาวิเคราะห์นี้ นักเขียนได้พรรณนาให้เห็นถึงลักษณะการแต่งกายและภาวะขาดแคลนเสื้อผ้าเครื่องนุ่งห่มของคนจนผู้ยากไร้ ดังพอจะกล่าวถึงได้ต่อไปนี้

เครื่องแต่งกายที่ทำขึ้นเองอย่างเรียบง่ายและถึงแม้จะเก่า แต่ก็ได้มีการซ่อมแซมเพื่อให้สามารถใช้ประโยชน์ได้อย่างเต็มที่ ดังนักเขียนพรรณนาถึงเสื้อผ้าเครื่องแต่งกายของตัวละครหญิงคนหนึ่ง ในเรื่อง ผู้แพ้ ไว้ว่า

...นางสะบัดมุ้งสองสามทีแล้วรีบมุดตัวออกมากระชับเสื้อให้เข้าที่ แล้วเดินมานั่งข้างลูกชาย พลังก้มมองเสื้อคอกระเช้าที่เย็บเองด้วยมือจากผ้าดิบขาว แล้วย้อมด้วยเปลือกไม้กระบวนจึงกลายเป็นสีเข้ม...นางเดินเอาหม้อและชามลงล้างที่ทำน้ำ ชุดที่ใส่เป็นเสื้อแขนยาวสีดำซึ่งมีรอยปะเกือบตลอดตัวและผ้าถุงสีน้ำเงินซีด เป็นเครื่องแบบที่นางใช้ทำงานเกือบทั้งวันและเกือบทุกวัน...¹

อย่างไรก็ตาม ในบรรดาเรื่องสั้นที่นำมาวิเคราะห์นี้ ส่วนใหญ่มักสะท้อนเสื้อผ้า เครื่องแต่งกายของคนจนผู้ยากไร้ว่าเก่า ขาดอยู่ สีซีดจาง อีกทั้งขนาดและสัดส่วนอาจไม่เหมาะสมกับร่างกายผู้สวมใส่ ดังนักเขียนได้ถ่ายทอดไว้ในเรื่องสั้นต่างๆ ต่อไปนี้

เรื่อง พรุ่งนี้จำปีจะไปโรงเรียน นักเขียนได้พรรณนาถึงเสื้อผ้าเครื่องแต่งกายของตัวละคร “เด็กหญิงจำปี” ว่า

...จำปีไม่สวมเสื้อนุ่งเศษผ้าถุงของแม่ผีนเก่าที่แบ่งฉีกกันเป็นสีน้ำตาลอ่อนเพราะความเก่า มีชายขาด กระโปรงสีกรมท่าและเสื้อสีขาวที่โรงเรียนแจกให้วางพาดอยู่บนกระบุงมันก็เก่าขาดวัน แต่ดูเหมือนเจ้าของยังรักและทะนุถนอมมันเป็นสมบัติอันมีค่าที่สุด เสื้อกระโปรงชุดนี้โรงเรียนได้รับแจกมาจากทางราชการใช้เงินงบประมาณซื้อผ้าสำเร็จรูปมาเป็นโหล การตัดเย็บเหมือนเด็กเพิ่งหัด เนื้อผ้าก็เลวเหมือนผ้าเก่าค้างปีมาสิบปี สวมได้วันเดียว จามสักสองหนกระดุมก็กระเด็น หลุดเกือบหมด แต่จำปีก็ยังใช้มันมาได้เป็นปี...²

¹ ชาติ กอบจิตติ. (2540). ทางชนะ. หน้า 18,25

² นิมิตร ภูมิถาวร. (2513). ดอกคูณและเสียงแคน. หน้า 7

เห็นได้ว่า นอกจากนักเขียนจะสะท้อนลักษณะเสื้อผ้าเครื่องแต่งกายของตัวละครว่าเก่าและขาดวินแล้ว ยังได้สอดแทรกความคิดเห็นวิพากษ์วิจารณ์การใช้เงินงบประมาณแผ่นดินของ ทางการที่ตัดเย็บชุดนักเรียนสำเร็จรูปมอบให้แก่นักเรียนที่ยากจน โดยไม่ได้คำนึงถึงคุณภาพของ เนื้อผ้าและความประณีตในการตัดเย็บชุดนักเรียนดังกล่าวอย่างแท้จริง

ในเรื่อง ข้าพเจ้าครูประชาบาล นักเขียนได้สะท้อนลักษณะเสื้อผ้าเครื่องแต่งกายของ เด็กนักเรียนผู้ยากไร้ในชนบทที่มีสภาพไม่ดีเท่าใดนักว่า “...กางเกงขาสั้น เสื้อแขนสั้น ขาดเก่า ปุปะ ดินเปื้อน ต้องกอดอกอยู่เกือบตลอดเวลา เด็กหญิงมักจะนุ่งผ้าถุงเป็นพื้น เสื้อสีขาว ดินไม่มีเกือก ไม่มีรองเท้าเช่นเดียวกัน...”¹ ส่วนเรื่อง โรงเรียนเปิดแล้ว ถึงแม้ตัวละครเด็กน้อยจะต้อง สวมใส่ชุดนักเรียนที่เก่าและผ่านการซ่อมแซมมาแล้ว แต่เขาก็กังมีโอกาสดำรงชุดนักเรียนใหม่อีกชุด ดังสังเกตได้จากบทสนทนาระหว่างตัวละครผู้เป็นพ่อแม่ของเด็กน้อยว่า

กางเกงกับเสื้อเก่ายังพอใส่ได้ ซื้อมใหม่ให้มันอีกสักชุดก็คงพอ” แหวนบอกผีนใน ขณะที่มือยังประชันกางเกงให้ลูกชาย

“ที่ยังขาดจริงๆ ก็มีแต่คำหนังสือกับคำเล่าเรียน” ผีนเปรย...

ทองเข้านอนแล้วเหลือผีนกับแหวนนั่งปรับทุกข์กันอยู่เงียบๆ...”²

สำหรับเรื่อง พรุ่งนี้ นอกจากตัวละครเด็กน้อยจะต้องสวมกางเกงตัวเก่าที่มีรอยปะแล้ว เมื่อเขาเฝ้าตามผู้เป็นแม่ถึงกางเกงตัวใหม่ตามที่เคยร้องขอให้ซื้อ แม่กลับรำคาญพาลดุด่า ทั้งนี้ เพราะ นางอารมณ์เสียเนื่องจากล้อตเตอร์ที่ซื้อไว้ไม่ถูกรางวัล ดังสังเกตได้จากบทสนทนาต่อไปนี้

“แม่ซื้อให้ฉันใหม่เถอะนะ ตัวนี้มันเก่าแล้ว”

“ยังพอใส่ได้ก็ใส่ไปก่อน สดุ้งสตาจยังไม่ค่อยมีเดี๋ยวตอนเย็นๆ เอาไปปะที่ร้าน ปากซอย” หน้าซึ่งปริ่มด้วยความหวังของลูกชายสลดลง ...

“แม่ พรุ่งนี้ถูกหวยแล้วซื้อกางเกงให้ฉันสองตัวนะแม่”

“เออ แล้วแม่จะซื้อให้” นางลูบหัวลูกชาย ...

ตอนเย็นลูกชายสองคนกลับจากโรงเรียน ทั้งสองหยอกล้อกันเหมือนเช่นทุกวัน อย่างสนุกสนาน แต่นางกลับฟังเสียงไว้เฉยสถานนั้นเป็นเสียงน่ำรำคาญและเมื่อลูกชายคนโต โผล่เข้าบ้าน เขาไปหาแม่ด้วยท่าทางอหะหะเอาใจ

“แม่ครับ ซื้อกางเกงให้ผมหรือเปล่า?”

“มีงมันไซของไม่ระวัง ไปหาไม้ม่า ไปสิ ไม่โดนเสียมั่ง ก็ไม่รู้หรอก สันดาน” ...³

¹ ประเสริฐ จันดำ. (2513). ดอกคูณและเสียงแคน. หน้า 7

² อำนาจ เย็นสบาย. (2540). ใต้ผืนน้ำ. หน้า 35-36

³ ชชาติ กอบจิตติ. (2533). มืดประจักษ์. หน้า 24,30,32-33

ส่วนในเรื่อง **เพียงธูลีดิน** นักเขียนสะท้อนเครื่องแต่งกายในชุดสำรองของเด็กน้อย ผู้ไม่มีโอกาสได้เรียนหนังสือไว้ว่า “...ร่างผ่ายผอมของพรออยู่ในเสื้อผ้ากระด้ากระด้างและหลวมโพรงยาวมาคลุมกางเกงขาสั้น มันเก่าขาดเสียจนควรจะทำหน้าที่เป็นผ้าขี้ริ้วได้แล้ว...”¹

จากตัวอย่างที่ยกมา แม้นักเขียนจะมีได้สะท้อนให้เห็นปัญหาอันเนื่องมาจากการสวมเสื้อผ้าที่เก่าและทรุดโทรม ไม่ว่าจะเป็นปัญหาที่มีผลกระทบต่อร่างกายโดยตรงหรือปัญหาที่มีผลกระทบต่อจิตใจ เช่น ความรู้สึกน้อยเนื้อต่ำใจที่ตนเองมีเสื้อผ้าไม่สวยงาม อายุที่ต้องสวมเสื้อผ้าชุดเดิมซ้ำบ่อยๆ หรือรู้สึกอิจฉาผู้อื่นที่มีเสื้อผ้าใหม่กว่าตน เหล่านี้คือปัญหาที่เกิดขึ้นได้ทั้งยังอาจพัฒนากลายเป็นปัญหาการปรับตัวในสังคม ยิ่งโดยเฉพาะเด็กไร้เดียงสาต่างก็ต้องการแต่งกายให้ปรากฏออกมาในลักษณะที่สวยงามน่ามอง เป็นที่ยอมรับของผู้อื่นที่ตนเองมีปฏิสัมพันธ์ด้วย ในส่วนเสื้อผ้าเครื่องนุ่งห่มของผู้ใหญ่ที่ยากจน นอกเหนือจากเรื่องผู้แพ้ตามที่ได้กล่าวมาแล้วนั้น อาจสังเกตได้อีกจากเรื่องสั้นต่อไปนี้

เรื่อง **ไร้รัง** นักเขียนพรรณนาให้เห็นถึงเสื้อผ้าที่ตัวละครหญิงชราขอทานใช้สวมใส่ไว้ว่า “...เสื้อผ้า สีกระด้ากระด้าง บางและขาดกระรุ่งกระริ่งต้องปะช้ำแล้วซ้ำอีกจนแทบจะมองไม่เห็นเนื้อเดิม ผ้าตุกก็เก่าพอๆ กัน...”² ในเรื่อง **น้ำกับไฟ** นักเขียนคนเดียวกันก็ได้กล่าวถึงเครื่องแต่งกายของตัวละครชานายากจนไว้ว่า “...เหงื่อเป็นมันเยิ้ม เสื้อกุดเฮงเก่าๆ มีรอยปะหลายแห่งขึ้นเกลื่อขาวเป็นหย่อมๆ แทบจะลอกมันออกมาใส่แกงกินได้...”³ ส่วนเรื่อง **ของขวัญผู้ยากไร้** เป็นการสะท้อนภาพชีวิตที่อดคัดขัดสน แม้เสื้อผ้าก็จำต้องสวมใส่ชุดเดิมแทบทุกวัน ดังข้อความ “...ความหม่นหมองทำให้เขาไม่อยากพูดอะไรมากนัก เดินออกมาจากมุ้งหีบกางเกงตัวเก่าที่สวมใส่มันมาเกือบทุกวันขึ้นสวม เสื้อสีคล้ำตัวเดิมใส่ทับลงไปยัดชายเสื้อใส่ในกางเกง หีบรองเท้า ทหารทรุดโทรมออกไปหน้าบ้าน...สมศรีเริ่มยกข้าวของออกมากองไว้ภายนอก ผ้าห่มผืนเก่าที่หุ้มห่อสีคล้ำถูกโยนลงมาก่อน เสื้อผ้าสองสามตัวของเขาและเมียคงอัดรวมอยู่ในนั้น...”⁴ สำหรับเรื่อง **ผู้อพยพ** นักเขียนก็ได้สะท้อนลักษณะเสื้อผ้าเครื่องแต่งกายของตัวละครหญิงชราผู้ตกทุกข์ได้ยากไว้ในทำนองเดียวกันว่า “...หญิงชรายกมือโอบกอดตัวเอง เสื้อผ้าเก่าๆ และขาดวินที่แกใส่อยู่ไม่ได้ช่วยให้ความอบอุ่นเกิดขึ้นได้มากนัก...”⁵ เช่นเดียวกันในเรื่อง **เหยื่อ** นักเขียนได้ใช้คำที่แสดงถึงลักษณะสภาพเครื่องแต่งกายของชาวบ้านชนบทยากจนไว้ว่า “...เสื้อผ้าของทั้งเด็กและผู้ใหญ่สกปรกขาดวิน...”⁶ นอกจากนี้ในเรื่อง **ขยะสังคม** อาจถือได้ว่าเป็นภาพสะท้อนเสื้อผ้าเครื่องนุ่งห่ม

¹ วิมล ไทรนิมโนล. (2539). วันฟ้าหม่น. หน้า 27

² ประเสริฐ จันดำ. (2513). ไร้รัง. หน้า 80

³ แหล่งเดิม. หน้า 25

⁴ มานพ ถนอมศรี. (2521). ความหวังขึ้นสุดท้าย. หน้า 80,85

⁵ _____. (2522). ผู้อพยพ ใน โลกหนังสือฉบับเรื่องสั้น ชุด คลื่นหัวแดง. หน้า 149

⁶ สกาวพร ศรีสังข์. (2519). เหยื่อ ใน รวมเรื่องสั้นชุดเหมือนอย่างไม่เคย. หน้า 314

ของผู้ยากจนที่อดคัดัดสนถึงที่สุด เพราะแม้ชุดที่สวมใส่อยู่ก็ไม่ต่างอะไรกับผ้าขี้ริ้วจากกองขยะ ดังนักเขียนพรรณนาไว้ว่า “...เสื้อและกางเกงขาสั้นเก่าขาดและสกปรก รวากับไปเก็บผ้าขี้ริ้วจากกองขยะมาใส่ มันส่งกลิ่นเหม็นห็น แต่เขาก็ไม่อนุยาร้อนใจ...”¹

หากพิจารณาลักษณะเสื้อผ้าเครื่องแต่งกายของตัวละครผู้ยากไร้ ตามที่ปรากฏในเรื่อง สันต่าง ๆ ที่ยกมานี้ อาจสังเกตได้ว่านักเขียนสะท้อนให้เห็นลักษณะทางกายภาพของเสื้อผ้า เครื่องแต่งกายที่เก่าทรุดโทรม โดยส่วนใหญ่ใช้ภาษาพรรณนาให้เห็นภาพลักษณ์ เช่น เสื้อสีกระด้า กระด้าง บางและขาดกระรุ่งกระริ่ง เสื้อกุดเซงเก่าๆ มีรอยปะหลายแห่งขึ้นเกลียวขาวเป็นหย่อมๆ เสื้อผ้าของทั้งเด็กและผู้ใหญ่สกปรกขาดวิน เป็นตัน เหล่านี้ล้วนเป็นภาษาที่ช่วยเสริมสร้างภาพในใจแก่ผู้อ่านให้สามารถแลเห็นลักษณะเสื้อผ้าเครื่องแต่งกายของตัวละครผู้ยากไร้ได้ชัดเจนมากยิ่งขึ้น

กล่าวในส่วนที่นอกเหนือจากการสะท้อนลักษณะทางกายภาพของเครื่องนุ่งห่มแล้ว นักเขียนยังได้พรรณนาให้เห็นถึงภาวะขาดแคลนเสื้อผ้าเครื่องนุ่งห่ม ซึ่งถือได้ว่าเป็นปัญหาสำคัญประการหนึ่งที่ส่งผลกระทบต่อการดำรงชีวิต ตัวละครหลายเรื่องมีเสื้อผ้าเครื่องนุ่งห่มไม่มากนัก ทั้งยังถือเป็นสมบัติเพียงไม่กี่ชิ้นที่มีอยู่ในชีวิต บางเรื่องสะท้อนให้เห็นความสำคัญเมื่อปราศจากเสื้อผ้าเครื่องนุ่งห่ม อาจทำให้ประสบกับความหนาวเย็นถึงขั้นเสียชีวิตได้ ดังพิจารณาได้จากเรื่องสันต่อไปนี้

เรื่อง คนโซ่ นักเขียนสะท้อนภาพชีวิตกรรมกรประมงยากไร้ที่ต้องเร่งร้อนไปตามสถานที่ต่าง ๆ เพื่อหางานทำหนึ่งในสมบัติที่มีค่าเพียงไม่กี่ชิ้นของเขาก็ือเสื้อผ้า ดังนักเขียนพรรณนาไว้ว่า “...ในถุงปุ๋ยที่แบกรับบนไหล่ นอกจากสบู่ครึ่งก้อนและยาสีฟันครึ่งหลอดแล้วก็มีเสื้อผ้าเก่าๆ สามสี่ชุดที่ไม่เคยหมดกลิ่นคาวปลา มันเป็นสมบัติมีค่าที่สุดของผมนายนี้ มีความหมายต่อผมพอกับเรือนหลังใหญ่ของมหาเศรษฐีนั้นเลยทีเดียว...”² เช่นเดียวกันในเรื่อง การตัดสินใจในคืนอันเจียบเหงา นักเขียนได้พรรณนาถึงเสื้อผ้า ซึ่งถือได้ว่าเป็นสมบัติเพียงชิ้นเดียวของตัวละครไว้ว่า “...ทิมทอดสายตาไปข้างหน้า ผ้าความมิดและแสงสลัวของกลางคืน... เมื่อลุกขึ้นยืนและหยิบถุงกระดาษใส่เสื้อผ้าอีกสองตัวอันเป็นสมบัติชิ้นเดียวที่เขามีในเวลานี้...”³ ส่วนในเรื่อง แก้วหยดเดียว สะท้อนให้เห็นภาวะขาดแคลนเครื่องนุ่งห่ม แม้ผ้าถุง ซึ่งโดยปกติจัดเป็นของใช้ส่วนตัว แต่นักเขียนได้สะท้อนให้เห็นว่า กรรมกรหญิงที่อดคัดัดสนไม่ถือสาหรือรังเกียจที่จะใช้ของเหล่านี้ร่วมกัน ดังข้อความ “...อนงค์ใช้ผ้าถุงของเพื่อน ผืนที่ยังเปียกมาผลัดเสื้อกางเกง ออกซัก... บรรดาหญิงคนงานต่างวัย ซึ่งมีได้มาจากภาคเดียวกันก็จะหลับไหลลงในเวลาเกือบพร้อมกัน...”

¹ วิมล ไทรนิมโนล. (2522). ขยะสังคม ใน โลกหนังสือฉบับเรื่องสั้น ชุด คลื่นหัวแดง. หน้า 84

² ประชาคม ลุนาชัย. (2541). ลูกแก้วสารรอง. หน้า 72

³ มานพ ถนอมศรี. (2523). ลมหายใจดอกไม้อื่น. หน้า 93

แม้แต่ผ้าห่มหรือมุ้งก็ไม่มี... ทั้งร่างกายของแต่ละคนมีเพียงผ้าถุงกระโจมอกที่ไม่แน่นอนามิตชิดอะไรนัก..."¹ สำหรับในเรื่อง วันเด็กของหรั่ง นักเขียนได้สะท้อนภาวะขาดแคลนผ้าห่มผ่านสภาพชีวิตของตัวละครเด็กน้อยและหญิงชรา ดังพิจารณาได้จากข้อความต่อไปนี้

...ทันทีที่หรั่งลืมตาขึ้น หรั่งก็เห็นร่างของยายนั่งคลุมผ้าผวยผืนเก่าของแกอยู่ข้างตะเกียงน้ำมัน...ยายนั่งพับถุงกระดาศของยายอยู่เจียบๆ เหมือนไม่รู้สึกรู้สากับความหนาวเย็นที่กระหน่ำเข้ามาตลอดเวลา...

“หนาวอย่างนี้ ไม่ต้องไปเก็บของก็ได้ลูก...”

หรั่งไม่ตอบ หันมองยายแล้วส่ายหน้า หยิบถุงผ้าของเขารื้อขึ้นพาดไหล่ ยายเงยหน้าจากถุงกระดาศขึ้นมองอย่างห่วงใย แล้วก็ปลดผ้าผวยผืนที่ยายคลุมตัวอยู่ออกมาส่งให้

“เอาไปห่มไปลูกไป...ข้างนอกลมแรงมาก เดี่ยวจะหนาวตาย...”

จริงอย่างที่ยายบอกข้างนอกหนาวเหลือเกิน หนาวจนรู้สึกเจ็บปวดและมีอาการภายในแปลกประหลาด

อย่างนี้กระมังที่ยายบอกว่า จะหนาวตาย

แต่ใครจะเอาผ้าผวยที่ยายส่งให้ติดออกมาได้ บ้านทั้งบ้านมีเพียงผ้าผืนนั้น หรั่งเอาติดออกมาเสียยายคงไม่มีอะไรจะห่ม...²

ไม่ต่างกันมากนักในเรื่อง อาชญากรรมและการลงทัณฑ์ ตัวละครผู้ยากไร้ ซึ่งอพยพเร่ร่อนเข้ามาหางานทำในเมือง ต้องประสบกับความลำบากทุกซีก แม้ผ้าห่มคลุมกาย ในยามพักผ่อนนอนหลับก็ยังหายาก อย่างดีก็มีแค่ผ้าขาวม้า ดังนักเขียนพรรณนาไว้ว่า

...พวกเขาจะกระเกระตามพื้นซีเมนต์อันเย็นเจียบ มีเพียงเสื้อผ้าเก่าคร่ำด้ามอมห่อร่างเท่านั้น บางคนมีกระดาศหนังสือพิมพ์ปูและห่ม บางคนมีผ้าขาวม้าสีชืดคลุมโปง บางคนมีกระเป๋ใบเล็กหนุนหัว บางคนมีเพียงท่อนแขนอันอ่อนล้าและเปล้าเปลือยหนุนนอนหลายคนนอนกอดตัวเองเดียวดาย ...

เขายืนอยู่ปลายดิน มองดูร่างสกปรกนอนเป็นแถว...ทุกคนนอนขดเหมือนจะบีบตัวให้ลีบเล็กที่สุดจนความหนาวของยามดึกไม่อาจชอกชอนเนื้อที่ไร้ผ้าห่มกันความหนาวเย็นนั้นได้...³

¹ ศรีดาวเรือง. (2533). แก้วหยดเดียว. หน้า 21

² มานพ ถนอมศรี. (2527). ทางสายรุ่ง. หน้า 40-41

³ วิมล ไทรนิมโนล. (2534). กระแสมที่พัดกลับ. หน้า 95,100

ส่วนในเรื่อง ผู้รับผิดชอบ ผู้อ่านสามารถแลเห็นภาวะความอึดอัดขัดสนด้านเครื่องนุ่งห่มของตัวละคร โดยพิจารณาได้จากข้อความ "...ถัดไปที่โคนเสากลางเรือน เด็กหญิงตัวเล็กๆ สองคนนั่งซุกตัวกับมุ้งผืนเดียวกันที่ใช้คลุมตัวแทนผ้าห่มและกันยุงที่บินขึ้นมาหึ่งๆ ตามร่องห่างของพื้นกระดาน..."¹ สภาพการณ์ความทุกข์ยากของผู้ยากไร้ที่ต้องประสบกับความอึดอัดขัดสนเครื่องนุ่งห่มมิได้หยุดยั้งเพียงแค่นี้ เพราะนักเขียนบางคนได้สะท้อนภาพชะตากรรมอันโหดร้ายของคนยากจนต่ำต้อยที่ถูกกระหน่ำซ้ำจากธรรมชาติ ต้องเผชิญกับความหนาวเหน็บ และเมื่อไม่สามารถดิ้นรนหาสิ่งที่จะเพิ่มความอบอุ่นให้แก่ร่างกายได้ ชีวิตที่ต้องทนทุกข์ก็อาจจบลงอย่างน่าเวทนาเป็นความสูญเสียที่สังคมพึงตระหนัก ดังเรื่อง ข้าจะสู้จนสุดฤทธิ์ ที่นักเขียนสะท้อนไว้ให้เห็นต่อไปนี้

...อากาศมันหนาวเย็นมากขึ้น ผ้าห่มเก่าบางไม่ให้ความอบอุ่นเท่าที่ควร...ปีกลายมีคนแก่หนาวตายไปเพราะไม่มีผ้าห่มคนหนึ่ง แกเป็นคนไร้ญาติขาดมิตร อยู่กระต๊อบปลายสวนคนเดียวโดดเดี่ยว เมื่อแกตายไปนั้นแหละจึงมีคนสะท้อนใจแต่สายเสียแล้วได้แต่ช่วยกันคนละไม้คนละมือต่อโลงไปเผาที่วัดด้วยพิธีง่าย ๆ ของพวกเราชาวนาคนจน..."²

สำหรับเรื่อง คนเกิน ก็เป็นอีกเรื่องหนึ่งที่สะท้อนให้เห็นถึงโศกนาฏกรรมของชีวิตอันเนื่องมาจากการขาดแคลนเสื้อผ้าเครื่องนุ่งห่ม และที่ต้องเผชิญกับสภาพอากาศที่หนาวเย็นอย่างรุนแรง ดังนักเขียนสะท้อนไว้ต่อไปนี้

...ลมหนาว ซึ่งโบกโบยมาตั้งแต่หัวดึกทวีความรุนแรงขึ้น...ปองซึ่งนอนคุดคุตครึ่งหลับครึ่งตื่นอยู่ข้างกองไฟลุกขึ้นใส่ไฟที่กำลังจะมอดดับ ร่างผอมเกร็งดำเกรียมสั่นงั๊กๆ พ้นกระทบบันดั่ง กึกกัก ใส่ไฟเสร็จก็ลงนอนคุดคุตต่อไปอีก...

"พ่อ ... หนาว..."

ลูกชายคนโตอายุ 6 ขวบนอนขดร่างผอมโกรกข้างน้องคราวบอกเสียงสั่น ผ้าถุงที่คลุมร่างนั้นสั่นระริก ปองหันไปมองหน้าเมีย...

"ผ้าถุงมีอีกไหม" น้ำเสียงของเขาร้อนรน

"ให้มันห่มนั่นไง"

"ไม่มีอีกเลยรี"

นางพยักหน้ารับ ปองหันไปมองหน้าลูกชายคนโตซึ่งนอนหลับคางสั่นกึกๆ

"ไปผิงไฟกับพ่อไหมแล้ว"

¹ เสกสรรค์ ประเสริฐกุล. (2535). ฤดูกาล. หน้า 47

² ประเสริฐ จันตา. (2535). นางไห้. หน้า 40-41

เด็กชายลืมหัดดาครางฮือๆ ค่อยๆ ลุกขึ้นอย่างยากเย็นราวกับว่าร่างของเขาแข็งเป็นท่อนไม้ ปองลุกยืนค้อมหลังทอดดอกเปลือยเปล่าตัวสันๆ ...

“ทำไมพ่อไม่หากระสอบมาอีก? ฉันทนาวจิง”

เขาหมายถึงกระสอบใส่ข้าวสาร เมื่อฤดูหนาวปีที่แล้วพ่อเคยมีกระสอบให้เขาและแม่ห่มคนละใบ เขาจำได้ว่ามันอุ่นดีกว่าผ้าถุงขณะนี้อีก...

“พ่อจะซื้อผ้าห่มให้”

เด็กชายลุกขึ้นนั่ง ลืมความหนาวเมื่อครู่นี้สิ้น...

“ผ้าห่มหรือพ่อ...? โอ้ โห...!”...

ขณะกำลังกินข้าวเขายกมือขึ้นว่า “เดี๋ยวอ้อมข้าวข้าจะไปหาเต้าแก่ จะยืมเงินเขาสักพัน ซื้อผ้าห่ม”

“ผ้าห่มอะไรตั้งพัน?” เมียเลิกคิ้วถาม

“เอ็งรู้หรือเปล่าเดี๋ยวนี้มันฝนจะเท่าไร?”

นางไม่ตอบ เพราะไม่รู้—หลายปีมาแล้วนางไม่เคยซื้อผ้าห่มเลย ถึงหน้าหนาวคราวใด ก็ใช้กระสอบบัง ผ้าผ่อนที่มีอยู่ในบ้านบ้าง หรือไม่กี่สุมไฟไล่หนาว...

พอตะวันลับทิวไม้ ดาวประจำเมืองก็ปรากฏ...ปองรีบย่ำฝ่าลมหนาวกลับบ้านมาตามคันนา เขาหนาวสันสะท้อนไปทั่วตัว น้ำค้างที่แทบจะเป็นน้ำแข็งตามต้นหญ้าระดินจนปวดชา...เขาคิดไปถึงลูกชายคนเล็กปานนี้จะเป็นยังงัยมั่งก็ไม่รู้ จะหนาวจนหน้าเขียวปากแข็งเหมือนเมื่อคืนอีกหรือเปล่า? คนโตก็คงนอนขดห่มผ้าถุงอยู่ข้างห้อง คิดแล้วก็เร่งฝึเท้าขึ้นอีก...พอก้าวเข้าในเรือนก็เห็นลูกหลับไปแล้ว ... เขาวางผ้าห่มลงบนตักเมีย แต่นางยังคงนั่งนิ่งเป็นขอนไม้...

“เอ็งเป็นอะไรไป?” เขาหันมาจ้องหน้านางเห็นสีหน้าซีดเผือด...

“ลูก...” แล้วปากของนางก็เบะระริก หน้าตาบิดเบี้ยวเหเยเก ทว่ากลับไม่มีน้ำตา

...

เขาหันไปเอื้อมจับตัวลูก แล้วเงยบอ้ง สีหน้าและดวงตาของเขาเหมือนตกอยู่ในภวังค์ ครู่ต่อมาหน้าตาจึงรินไหล เขาใช้ฝ่ามืออันสากกร้านป้ายน้ำตา พร้อมกับกลั๊กลั่นก่อนความเจ็บปวดอาดูรลงอกหันมาจับไหล่เมียเขย่าปลอบใจ

“ไม่เป็นไร...ดีแล้ว...” เสียงของเขาแหบพร่า... ดีแล้วละ – จะได้พอดีกับผ้าห่ม”

เขาป้ายน้ำตาอีกครั้ง พุดไม่ออกบอกไม่ถูกอีกต่อไป...¹

¹ วิมล ไทรนิมิต. (2539). วันฟ้าหม่น. หน้า 39-43,45-47

อาจกล่าวได้ว่าเรื่อง **คนเกิน** เป็นเรื่องสั้นที่สะท้อนให้เห็นภาพความทุกข์ยากของคนจนผู้ยากไร้ที่ต้องเผชิญกับชะตาชีวิตอันโหดร้ายภายใต้ภาวะความขาดแคลนเสื้อผ้าเครื่องนุ่งห่มท่ามกลางสภาพอากาศที่หนาวเย็นอย่างรุนแรงจนสามารถคร่าชีวิตของผู้คนได้ ดังโศกนาฏกรรมที่เกิดขึ้นกับ “ปอง” และครอบครัว ตามที่นักเขียนได้ถ่ายทอดไว้อย่างสะท้อนอารมณ์ยิ่ง

นอกจากนี้ ในบรรดาเรื่องสั้นที่นำมาวิเคราะห์ยังปรากฏเรื่องสั้นที่สะท้อนให้เห็นถึงความหวังของผู้ยากไร้ที่ต้องการจะมีเสื้อผ้าเครื่องนุ่งห่มใหม่ๆ ทดแทนของเดิมที่มีอยู่ซึ่งอาจเสื่อมสภาพ ไม่สวยงามหรือใช้งานได้ไม่เต็มประสิทธิภาพ ดังสังเกตได้จากเรื่องต่อไปนี้

เรื่อง **ผู้จัดการของไอ้แคะ** นักเขียนพรรณนาถึง “แคะ” ตัวละครผู้พิการซึ่งมีความต้องการที่จะได้เสื้อตัวใหม่ไว้สวมใส่ว่า

“...แผงขายเสื้อผ้าเด็กที่ตั้งอยู่ข้างเขาประกาศลดราคา...เขาละสายดาไปอย่างไม่มีจุดหมายและที่สุดมันก็มาหยุดนิ่งอยู่ที่แผง...เขาเอื้อมมือล้วงเข้าไปในกระเป๋าสี่ที่สะพายอยู่ข้างตัว ดาจับต้องเสื้อยืดแขนยาวสีแดงตัวหนึ่งบนแผงไม่กระพริบ เศษเหรียญหลายชนิดที่ผู้คนซึ่งผ่านไปมาหยอดลงในกระป๋องของเขาและเขาเทมันลงไปรวมกันในกระเป๋านี้ อีกทีหนึ่งเพิ่มมากขึ้นจนรู้สึกถึงความหนักของมันกองรวมกันอยู่นั้น เขากำมันไว้ในมือและนึกถึงเสื้อตัวเล็กๆ สักตัวที่จะทำให้เขาไม่ต้องทนอยู่กับความเจ็บแสบแผ่นหลังเพราะความร้อนของแสงแดด...”¹

ส่วนเรื่อง **วันหนึ่งในชีวิตของหนานอิน** เป็นการสะท้อนให้เห็นความหวังของตัวละคร “หนานอิน” ชาวนาผู้ยากจนที่ต้องการซื้อเสื้อตัวชุดใหม่ๆ ให้แก่สมาชิกในครอบครัวของตนว่า

“ซินส์สดๆ สำหรับแม่บัวเรียงสักสองผืน” หนานอินเริ่มคิดถึงความสุขที่ข้าวทองนี้จะนำมาสู่ครอบครัว

“กระโปรงสำหรับอี๋น้อยใส่ไปโรงเรียน”

“เสื้อยืดให้ไอ้ดำสักตัวหนึ่ง มันเกือบจะไม่ได้นุ่งผ้ากับเขาเลยปีนี้...”²

สำหรับเรื่อง **คนตายหย่า** นักเขียนสะท้อนให้เห็นว่า เสื้อกันหนาวเป็นสิ่งที่ตัวละคร “คนตายหย่า” และสมาชิกในครอบครัวทุกคนต้องการ แต่จนแล้วจนรอดความหวังของพวกเขาก็ไม่ประสบผลสำเร็จ ดังนักเขียนพรรณนาไว้ว่า

¹ มานพ ทัศนอมศรี. (2522). ฟ้ายืนน้ำเงิน. หน้า 65-66

² เสกสรรค์ ประเสริฐกุล. (2532). ฤดูกาล. หน้า 74

...ระหว่างทางเขาเดินสวนกับแขกขายของผ่องส่ง เขามองเห็นสิ่งที่ทุกคนในบ้านของเขาอยากได้อยู่ในอ้อมกอดของอาบั้งหอบใหญ่ มันเป็นเสื้อกันหนาวหลากสี สีสวยๆ ทั้งนั้น มีทั้งของเด็กและผู้ใหญ่ คนขายหญ้ากำทอफीที่ซื้อมาฝากลูกแน่น เขาถอนหายใจเอือกใหญ่ก่อนที่จะเริ่มเดินเข้าบ้านไปอย่างรวดเร็ว...พลางคิดไม่ออกว่า...ทำไมเขาจึงมีเงินเหลือเพียงแค่ซื้อทอफीแทบทุกวัน ส่วนเสื้อกันหนาวซื้อไม่ได้สักที..."¹

หากพิจารณาถึงความหวังและความต้องการด้านเสื้อผ้าเครื่องนุ่งห่มของตัวละครตามที่ยกมานี้ อาจกล่าวได้ว่า นักเขียนสะท้อนให้เห็นถึงความต้องการและความหวังที่มีต่อเสื้อผ้าเครื่องนุ่งห่ม ในฐานะสิ่งจำเป็นพื้นฐานที่ใช้ปกปิดร่างกาย ป้องกันความร้อนหนาวเพื่อให้ร่างกายเจ็บป่วยเป็นสำคัญ อีกทั้งยังเพื่อสนองตอบความขาดแคลน มิใช่เพื่อมุ่งหวังสร้างเสริมบุคลิกภาพและการแสดงออกทางรสนิยม หรือการโอ้อวดฐานะทางสังคม

กล่าวโดยสรุปเกี่ยวกับเครื่องนุ่งห่มของคนจนหรือผู้ยากไร้ที่ปรากฏในเรื่องสั้นไทยร่วมสมัยจากกลุ่มเรื่องสั้นที่นำมาวิเคราะห์สะท้อนให้เห็นว่า ส่วนใหญ่มีสภาพที่เก่า สีสันซีดจาง อีกทั้งขนาดและสัดส่วนอาจไม่เหมาะสมกับร่างกาย บ้างขาดกระรุ่งกระริ่ง มีรอยปะ นอกเหนือจากลักษณะทางกายภาพแล้ว ในบรรดาเรื่องสั้นกลุ่มนี้ ยังได้สะท้อนให้เห็นถึงภาวะขาดแคลนเสื้อผ้าเครื่องนุ่งห่มที่มีผลกระทบทำให้ชีวิตดำเนินไปอย่างลำบากทุกข์ยาก บางเรื่องสะท้อนให้เห็นถึงความสำคัญขนาดว่าถ้าปราศจากเครื่องนุ่งห่มอาจทำให้เสียชีวิตได้ สำหรับความหวังและความต้องการเสื้อผ้าเครื่องนุ่งห่ม สะท้อนให้เห็นว่า คนจนหรือผู้ยากไร้ให้ความสำคัญไปที่การใช้ประโยชน์ในฐานะสิ่งจำเป็นพื้นฐานที่ร่างกายขาดแคลนมิได้ มิใช่เพื่อความมุ่งหวังสร้างเสริมบุคลิกภาพและการแสดงออกทางรสนิยมหรือฐานะทางสังคม

3.1.1.5 ยารักษาโรค โดยทั่วไปหมายถึง สารหรือสารเคมีซึ่งมีฤทธิ์ต่อสิ่งมีชีวิต ใช้ในการป้องกันรักษา บรรเทาความเจ็บป่วย ขจัดความทุกข์ทรมานและช่วยในการทำให้ชีวิตเป็นปกติสุข ส่วนยาโดยคำจำกัดความขององค์การอนามัยโลก หมายถึง สารหรือผลิตภัณฑ์ที่มีวัตถุประสงค์ในการใช้ เพื่อให้เกิดความเปลี่ยนแปลงทางสรีรวิทยาของร่างกายหรือทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงของกระบวนการทางพยาธิวิทยาซึ่งทำให้เกิดโรค ทั้งนี้เพื่อก่อให้เกิดประโยชน์แก่ผู้ได้รับยานั้น ดังนั้นยาจึงถูกจัดให้เป็นหนึ่งในปัจจัยสี่ที่มีความสำคัญในการดำรงชีวิต²

¹ ศรีดาวเรือง. (2533). แก้วหยดเดียว. หน้า 186-187

² ก่าพล ศรีวัฒนกุล. (2541). คู่มือการใช้ยา. หน้า 31-32

กล่าวกันว่า ยามีความผูกพันกับวัฏจักรชีวิตของมนุษย์ นับตั้งแต่เกิดจนกระทั่งตาย มนุษย์ต้องอาศัยยาช่วยในระหว่างการคลอด และเมื่อถึงวาระสุดท้ายของชีวิตยาก็อาจมีส่วนช่วยให้ ความตายเป็นไปอย่างไม่ทรมานมากนัก อย่างไรก็ตาม ยาก็คือสินค้าชนิดหนึ่งที่ปัจจุบันมีการผลิต ออกมาวางจำหน่ายในท้องตลาดมากมายหลายชนิด บางประเภทมีราคาแพง ทำให้ผู้ที่เจ็บป่วย และมีความจำเป็นต้องใช้ยานั้นประกอบการรักษาพยาบาล ต้องประสบกับปัญหาด้านค่าใช้จ่ายได้ เป็นที่น่าสังเกตว่ารายจ่ายด้านสุขภาพต่อหัวของประชากรไทยมีแนวโน้มสูงขึ้น ค่าใช้จ่ายด้านยา ซึ่งเป็นปัจจัยสำคัญในรายจ่ายด้านสุขภาพ จึงมีแนวโน้มไปในทิศทางเดียวกันด้วย

สำหรับในทางวรรณกรรม ซึ่งเป็นที่ยอมรับโดยทั่วไปว่าเนื้อหาส่วนหนึ่งมักสะท้อนภาพ ความเป็นอยู่ และวิถีชีวิตของผู้คนในสังคมแวดล้อมที่หลากหลาย หนึ่งในนั้นก็คือวิถีชีวิตของคนจน ผู้ยากไร้ ดังนั้นในงานวิจัยฉบับนี้ เมื่อศึกษาถึงลักษณะของความยากจน โดยพิจารณาจากเรื่องสั้น ไทยร่วมสมัยตามขอบเขตงานวิจัยที่กำหนด พบว่า ในบรรดาเรื่องสั้นที่นำมาวิเคราะห์ส่วนหนึ่ง สะท้อนให้เห็นว่า ผู้ที่มีความยากจนในด้านทรัพย์สิน นอกจากมีรายได้ต่ำไม่เพียงพอต่อการใช้จ่าย ในชีวิตประจำวัน ไร้ที่อยู่อาศัยหรือมีที่พักชั่วคราวที่ไม่มั่นคงถาวร ตลอดจนขาดแคลนอาหารและ เครื่องนุ่งห่มแล้ว ภาวะความขาดแคลนด้านยารักษาโรคก็เป็นอีกหนึ่งตัวชี้วัดที่แสดงถึงลักษณะของ ความยากจนในเชิงทรัพย์สินได้ ดังพิจารณาได้จากเรื่องสั้นต่อไปนี้

เรื่อง ผีอกเอ๋ย นักเขียนสะท้อนให้เห็นถึงภาวะความยากจนของชาวนา ผู้มีภรรยาป่วย เป็นโรคปอด และเนื่องจากสภาพทางการเงินย่ำแย่ อีกทั้งยังเป็นหนี้เป็นสิน ดังนั้นเมื่อยาที่ใช้ใน การรักษาภรรยาของเขาหมดลง เขาจึงจำเป็นต้องปล่อยให้นางนั้นหมดไปก่อน ดังนักเขียนพรรณนา ไว้ว่า “...ตั้งแต่ป้าจันทร์ป่วย สภาพก็ย่ำแย่ลงมาก เป็นหนี้เป็นสินมาก ลุงเยียมต้องเอาป้าจันทร์ ไปโรงพยาบาลหลายแห่ง...นี่ยากี่หมดแล้วยังไม่ได้ไปเอาใหม่เลย คิดว่าคงจะแล้งปีหน้าโน้นจึงจะ ไปเอา...”¹ กล่าวในความเป็นจริงหลักการใช้จ่ายทั่วไปเพื่อให้เกิดประโยชน์สูงสุด ผู้ป่วยหรือผู้ที่ได้รับ การรักษาจะต้องใช้ยาให้ครบและต่อเนื่องตามที่แพทย์สั่ง ทั้งนี้ เพื่อป้องกันไม่ให้เชื้อโรคเจริญเติบโต แล้วทำให้เกิดอาการขึ้นมาอีก ยาบางอย่างอาจจะต้องใช้ตลอดชีวิตหรือใช้ต่อเนื่องระยะเวลานาน ยาเหล่านี้มักได้แก่ยาที่ใช้รักษาโรคเรื้อรัง เนื่องจากโรคเรื้อรังเป็นโรคที่ไม่สามารถรักษาให้หายขาด จำเป็นต้องได้รับยาอย่างต่อเนื่องเพื่อช่วยควบคุมสภาวะหรืออาการของโรคไม่ให้กำเริบขึ้นมาอีก² หากพิจารณาพฤติกรรมการใช้ยาของตัวละครในเรื่อง ผีอกเอ๋ย เห็นได้ว่าตัวละครมิได้ไปรับยา เพิ่มเติมตามที่แพทย์สั่งไว้ว่า “...ยาหมดแล้วค่อยกลับมาเอาใหม่...”³ ถึงแม้จะ

¹ เกษ แก้วเกษศรี. (2521). ผีอกเอ๋ย ใน โลกหนังสือฉบับเรื่องสั้น ชุด วันเวลาที่ผ่านเลย.

หน้า 135,137

² มหาวิทยาลัยเชียงใหม่. (2544). รอบรู้เรื่องยาและปัญหาสุขภาพ. หน้า 19

³ เกษ แก้วเกษศรี. (2521). เล่มเดิม. หน้า 137

ตั้งใจไปรับยาแต่ก็เป็นช่วง “....แล้งปีหน้า...”¹ ซึ่งอาจทำให้ร่างกายไม่ได้รับยาอย่างต่อเนื่อง เป็นผลให้อาการของโรคกำเริบหรือทวีความรุนแรงมากขึ้นได้ ดังนั้นนักเขียนพรรณนาไว้ตอนท้ายของเรื่องว่า “...เสียงไอของป้าจันทร์ที่เข้าและในที่สุดก็เงียบหาย...”² ทั้งนี้หากอาการไอของตัวละครตามที่นักเขียนพรรณนาไว้นี้ หมายถึงวาระสุดท้ายของชีวิตก็ยังสามารถทำให้เข้าใจได้ว่า ในยามที่ร่างกายเจ็บป่วยและจำเป็นต้องได้รับยาอย่างต่อเนื่อง หากบังเอิญเป็นผู้ยากไร้ไม่มีเงินเพียงพอที่จะซื้อยา และไม่มีทางออกอื่นใดที่จะบรรเทาความเจ็บป่วย เชื่อโรคอาจเจริญเติบโตจนร่างกายไม่สามารถต้านทานไว้ได้

ในเรื่อง ยามืดสีชมพู เป็นการสะท้อนให้เห็นภาวะความเจ็บป่วยของหญิงชรา ซึ่งมีอาการปวดสมองจนแผ่ซ่านไปทั่วตัวบางคราวปวดมาก “...ราวเหมือนมีสัตว์เล็กๆ หลายร้อยหลายพันตัวซ่อนไซ ลมออกหูดังหวิวและรู้สึกนัยน์ตาพร่าพราย...ท้ายทอยหนักอึ้งคล้ายกับมีหินก้อนมหึมาถ่วงทับเรียวแรงซึ่งเคยมีเหลืออยู่บ้างเหือดหายไป...หัวใจเต้นแรงและถี่เร็ว...เหงื่อแตกซิกไปทั่วขมขื่นและรู้สึกตัวเย็นเฉียบจนสะท้อนเข้าไปในอก...”³ หากพิจารณาถึงยาที่ใช้ในการรักษาอาการเจ็บปวดดังกล่าว ตามที่นักเขียนสะท้อนไว้ให้เห็นมีเพียง “ยาหม่องและยาหอม” เท่านั้นที่ตัวละครนำมาใช้เพื่อบรรเทาความเจ็บปวด ทั้งๆ ที่ไม่ได้ช่วยอะไรได้มากนัก ดังพิจารณาได้จากข้อความต่อไปนี้

...ทุกครั้งที่ความเจ็บปวดเริ่มต้นขึ้น ป้าช่วยต้องพยายามบาลตัวเองด้วยวิธีการนี้ คือกักยาหม่องขโลมทาไปทั่วตัว และพยุ่งร่างขึ้นเดินไปเสื่อพร้อมกับทอดตัวลงนอนเพื่อรอให้มันหายไปเอง หรือบางครั้งที่ยังพอมิเรียวแรงและมีเงินติดตัวอยู่บ้าง ป้าช่วยจะหอบร่างอันอิดโรย เดินฟังเสียงลมที่มันวิ่งออกจากหูและเสียงหัวใจซึ่งเต้นรัวแรงไปซื้อยาหอมจากร้านของชำเอามาเทเข้าปาก ดูเหมือนยารักษาความเจ็บป่วยของแกมีอยู่เพียงสองอย่างเท่านั้นเองคือยาหม่องและยาหอม...หลายครั้งที่แกอยากปล่อยให้มันเป็นอยู่อย่างนั้น เพื่อที่มันจะได้ปลิดชีวิตอันแสนอัปจนของแกลงเสียที แต่ทุกครั้งแกก็ทนกับความทุกข์ทรมานและความเจ็บปวดซึ่งเพิ่มมากขึ้นไม่ไหว ต้องควานมือหยิบยาหม่องอันเดิมขึ้นมาทาถูไปตามเนื้อตัวของแกเองจนได้ ทั้งที่แกพอจะรู้หรือกว่า มันไม่สามารถทำให้อาการเจ็บปวดของแกสูญหายไปได้...⁴

อย่างไรก็ตาม เมื่อความเจ็บปวดทวีความรุนแรงขึ้น ตัวละครหญิงชราจึงตัดสินใจรวบรวมเงินทั้งหมดที่เป็นผลกำไรจากการขายขนมไปหาหมอเพื่อรับการรักษา แต่ปรากฏว่าเงินที่มีอยู่เพียงสามสิบบาท ที่แกเฝ้าเก็บออมมาเป็นเวลาหลายต่อหลายวัน สามารถซื้อได้เพียง “ยามืดสีชมพู” สองเม็ดเท่านั้น ดังนั้นนักเขียนสะท้อนไว้ต่อไปนี้

¹ เกษ แก้วเกษศรี. (2521). ผีอกเอ๋ย ใน โลกหนังสือฉบับเรื่องสั้น ชุด วันเวลาที่ผ่านเลย.

² แหล่งเดิม. หน้า 141

³ มานพ ถนอมศรี. (2520). ยามืดสีชมพู ใน รวมเรื่องสั้นชุดคลื่นเจ้าพระยา. หน้า 167

⁴ แหล่งเดิม. หน้า 168-169

“ทั้งหมดแปดสิบบาทครับ” หมอบอกด้วยแววเมตตาขึ้นมามาก ...

ป้าช่วยใจหายวูบ...รู้สึกเหมือนอาการวิงเวียนวิ้งพล่านขึ้นมามาก แกยกมือจับขอบโต๊ะไว้ พร้อมกับตัดสินใจยื่นซองกระดาษเหล่านั้นกลับคืนไป

“อีดันไม่เอานี้ได้ไหมคะ” ป้าช่วยบอก หมอมองหน้าแกพักหนึ่งแล้วยิ้มออกมา

“ทำไมเล่าครับ”

“อีดันมีอยู่เพียงแค่สามสิบบาท” ป้าช่วยพูดเสียงอ่อยแกวางเงินในมือไว้บนโต๊ะ

“สามสิบบาทเป็นค่าตรวจก็เกือบไม่พอแล้วนี่ป้า” ...

“ถ้าอย่างนั้นป้าคงไม่ได้ยาไปทานซี”

“ค่า ช่างมันเถอะ ทั้งเนื้อทั้งตัวอีดันมีอยู่เท่านี้แหละค่า ถ้าคุณหมอเมตตาอีดัน ขอยาที่กินแล้วแมงในหัวมันตายหมดสักเม็ดหนึ่งก็เป็นพระคุณเหลือเกินแล้วละค่ะ” ป้าช่วยว่าพร้อมยกมือทว่มหัว

“จะเอาอย่างนั้นก็ตามใจ” หมอบอก “แต่สามสิบบาทมันไม่พอค่าตรวจหรอกนะ” หมอพูดด้วยสีหน้า และท่าทีที่เปลี่ยนเป็นไม่สู้พอใจ รวบเงินสามสิบบาทของแกโยนลงไปลิ้นชักโต๊ะ ก่อนหยิบขวดสีชาใบใหญ่ขึ้นเทเม็ดยาออกมาส่งให้แก่ด้วยอาการเฉยชาสองเม็ด... ป้าช่วยก้มลงมองเม็ดยาสีชมพูสองเม็ดที่วางอยู่ในมือ แกนึกถึงเงินสามสิบบาทของแกที่เฝ้าเก็บออมมาเป็นเวลาหลายวัน...แกกำเม็ดยาสีชมพูสองเม็ดในมือข้างที่แกใช้กำเงินและค่อยๆ ก้าวเดินออกมาจากคลินิกแห่งนั้นด้วยอาการและความเจ็บปวดซึ่งไม่ผิดแผกไปกว่าเมื่อขามา...¹

เห็นได้ว่าท้ายที่สุด ตัวละครหญิงชวาก็จำเป็นต้องสูญเสียเงินที่มีอยู่ให้แก่หมอ เพื่อแลกกับยาเพียงสองเม็ด ซึ่งอาจไม่ได้ช่วยบรรเทาความเจ็บปวดหรือทำให้โรคร้ายที่เป็นอยู่หายไปได้ หากพิจารณาภาวะความอึดอัดขัดสน แม้ในยามเจ็บป่วยซึ่งควรได้รับการรักษาพยาบาลหรือได้รับยาเพื่อการบำบัดรักษาอาการเจ็บป่วยต่างๆ อย่างทันท่วงที แต่ถ้าหากผู้เจ็บป่วยเป็นผู้ยากไร้อึดอัดขัดสน การได้รับการรักษาพยาบาลอาจล่าช้าเนื่องมาจากไม่สามารถเข้าถึงบริการที่รัฐจัดไว้ให้ได้ ทั้งนี้มีสาเหตุหลายประการ เช่น สถานพยาบาลอยู่ไกลและไม่ได้รับความสะดวกในการติดต่อ ฯลฯ ดังนั้นเมื่อต้องดูแลรักษาตัวเอง ผู้ยากไร้บางคนอาจไม่มีแม้ยาที่ช่วยบรรเทาอาการเจ็บป่วยในขั้นพื้นฐาน ดังนักเขียนสะท้อนไว้ให้เห็น ในเรื่อง พ่อกับลูก ว่า “...สิ่งที่เขาหวังที่สุดก็คือคนที่เขารักยิ่งกว่าใครๆ ซึ่งกำลังเดินตามมาอยู่ห่างๆ นี่ จะเอาเงินที่ไหนซื้อยา เขารู้้อยู่แกล้งว่าพ่อเป็นไข้มาหลายวันแล้วโดยไม่มียาสักเม็ดตกถึงท้อง...”²

¹ มานพ ถนอมศรี. (2520). ยาเม็ดสีชมพู ใน รวมเรื่องสั้นชุดคลื่นเจ้าพระยา. หน้า 178-180

² เสกสรรค์ ประเสริฐกุล. (2535). ฤดูกาล. หน้า 40

ส่วนเรื่อง ลูกคนที่หก เป็นการสะท้อนภาพชาวเขาที่ขาดแคลนยารักษาโรค แม้ กระทั่งยาที่จำเป็นพื้นฐานประเภทยาสามัญประจำบ้าน เช่น ยาแก้ไข้และยารักษาแผล รวมไปถึงยากุมกำเนิดหรือยาที่ใช้ป้องกันการตั้งครรภ์ เป็นที่น่าสังเกตว่าในอดีตยาเหล่านี้ยังไม่เป็นที่แพร่หลาย อาจมีเก็บไว้ที่ผู้นำหมู่บ้านคนใดคนหนึ่ง หรือผู้ที่มีความรู้พอที่จะใช้ยาได้อย่างไม่เป็นอันตราย สำหรับในเรื่อง ลูกคนที่หก ผู้ที่มียาเก็บไว้แจกจ่ายให้แก่ชาวบ้านก็คือ “ครู” ดังนั้นเมื่อครูไม่อยู่ชาวบ้านก็พลอยไม่มียาใช้ไปด้วย ดังนั้นนักเขียนพรรณนาไว้ว่า

“...เดือนหนึ่งครูจะกลับไปในเมืองครั้งหนึ่ง แต่พอระยะปลายเดือน เมื่อเดือนที่ผ่านมาจนกระทั่งเข้ากลางเดือนนี้ ครูก็หายเงียบไป...หลายอย่างที่เคยได้รับจากครูก็พลอยหายไปด้วย อย่างพวกยาแก้ไข้ ยารักษาแผล ยาคุมไม่ให้มีลูก ครูมีให้พวกเราทุกอย่าง ครูไม่เข้ามาในหมู่บ้าน พวกเราก็เดือดร้อน ลายก่ายรู้สึกถึงความยุ่งยากเริ่มจะเกิดขึ้นในชีวิต...”¹

หากพิจารณาภาพสะท้อนที่ปรากฏในเรื่อง ลูกคนที่หก นักเขียนมิได้สะท้อนให้เห็นเฉพาะภาวะขาดแคลนยาที่ใช้ในการรักษาอาการเจ็บป่วยอันเนื่องมาจากโรคภัยไข้เจ็บเท่านั้น “ยาคุมไม่ให้มีลูก” หรือยากุมกำเนิดที่ใช้เพื่อป้องกันการตั้งครรภ์ ก็ถูกนำมาสะท้อนไว้ให้เห็นถึงความขาดแคลนเช่นกัน

เกี่ยวกับยากุมกำเนิดหรือยาที่ใช้เพื่อป้องกันการตั้งครรภ์ ประเทศไทยเริ่มนำมาใช้เป็นครั้งแรกในปี 2505 (เป็นชนิดฮอร์โมนรวมโดยใช้รับประทาน) ต่อมาปี 2508 จึงเริ่มใช้ยาฉีดคุมกำเนิดชนิด 3 เดือน ส่วนชนิด 2 เดือน เริ่มใช้ในปี 2526² สำหรับยาฝังคุมกำเนิดถึงแม้จะมีบริการแต่ก็ยังไม่เป็นที่นิยมแพร่หลายนัก ยิ่งโดยเฉพาะในกลุ่มผู้ยากจนและขาดความรู้ ยาคุมกำเนิดเหล่านี้อาจไม่ใช่สิ่งจำเป็นในชีวิตเทียบได้กับอาหารแม้หนึ่งมื้อก็เป็นได้

จากผลสำรวจความจำเป็นพื้นฐาน ปี 2545 ชี้ให้เห็นว่า ในภาพรวมทั้งประเทศมีครัวเรือนที่มีความรู้ในการใช้ยาที่ถูกต้องเหมาะสม (ไม่กินยาชุด ไม่กินยาสมุนไพร หรือยาแผนโบราณที่ไม่ได้ปรุงขึ้นเฉพาะสำหรับตนเอง ซึ่งได้มาจากผู้ที่ไม่ได้ประกอบวิชาชีพทางการแพทย์ แผนโบราณและใช้ยาสามัญประจำบ้าน) ผ่านเกณฑ์จำนวน 6,249,182 ครัวเรือน คิดเป็นร้อยละ 85.2 จากจำนวนครัวเรือนทั้งหมด 7,305,239 ครัวเรือน ซึ่งต่ำกว่าเป้าหมายร้อยละ 14.8 ส่วนรายภาค ภาคเหนือเป็นภาคที่ผ่านเกณฑ์น้อยที่สุด คิดเป็นร้อยละ 80.9 ต่ำกว่าเป้าหมายร้อยละ 19.1³ ดังนั้นเมื่อพิจารณาภาพสะท้อนที่ปรากฏในวรรณกรรมจึงอาจแลเห็นได้ว่า ตัวละคร

¹ เฉลิมศักดิ์ แห่งมงาม. (2533). เรือนหลังใหญ่. หน้า 70

² มหาวิทยาลัยเชียงใหม่. (2544). รอบรู้เรื่องยาและปัญหาสุขภาพ. หน้า 25-26

³ กระทรวงมหาดไทย. (2546). รายงานคุณภาพชีวิตคนไทยจากข้อมูลความจำเป็นพื้นฐาน (จปฐ.) ปี 2545. หน้า 22

ส่วนหนึ่งเป็นผู้ยากไร้ที่ต้องประสบกับปัญหาความอดขัดขัดสน แม้ยารักษาโรคก็อาจมีไม่เพียงพอ ทั้งนี้เพราะในความเป็นจริงสังคมไทย บางส่วนยังมีผู้ที่ไม่มีความรู้ในการใช้ยาที่เหมาะสมและขาดแคลนยารักษาโรคอยู่ไม่น้อย นักเขียนในฐานะผู้บันทึกภาพสังคม จึงนำมาถ่ายทอดไว้ในวรรณกรรม ดังตัวอย่างที่กล่าวมาแล้วนั้น

กล่าวโดยสรุป ภาพสะท้อนความยากจนในเชิงทรัพย์สินที่ปรากฏในเรื่องสั้นไทยร่วมสมัย ตามขอบเขตของการวิจัยที่กำหนด ในด้านยารักษาโรคสะท้อนให้เห็นว่า คนจนหรือผู้ยากไร้เมื่อเจ็บป่วยไม่ว่าจะรุนแรงหรือเล็กน้อย อาจต้องประสบกับปัญหาขาดแคลนค่ายาและค่ารักษาพยาบาล แม้ยาสามัญประจำบ้าน ซึ่งถือได้ว่าเป็นยาจำเป็นพื้นฐานที่ใช้รักษาอาการเจ็บป่วยเบื้องต้น เช่น ยาแก้ปวดลดไข้ ยาแก้ไอขับเสมหะ และยาสำหรับใส่แผล ก็ยังยากที่จะมีไว้ประจำบ้าน

อย่างไรก็ตาม เกี่ยวกับภาพสะท้อนความอดขัดขัดสนด้านยารักษาโรค นักเขียนบางคนได้สะท้อนไว้ให้เห็นอย่างมีนัยสำคัญอันเกี่ยวข้องกับความยากจนโอกาส ในด้านการรักษาพยาบาล ซึ่งมีอาจแยกออกจากกัน เพื่อพิจารณาได้อย่างสิ้นเชิง ดังนั้น ผู้วิจัยจึงนำไปวิเคราะห์ร่วมกับภาพสะท้อนความยากจนโอกาสในด้านการรักษาพยาบาล ซึ่งจะกล่าวถึงต่อไปข้างหน้า

3.1.2. จนโอกาส หมายถึง การไม่มีโอกาสที่จะเข้าถึงบริการสาธารณะ ตลอดจนทรัพยากรและปัจจัยการผลิตในสังคม เช่น การศึกษา การรักษาพยาบาล และการคมนาคม เป็นต้น จากนิยามและความหมายดังกล่าว แสดงให้เห็นถึงภาวะความด้อยโอกาสในการเข้าถึงระบบบริการสังคม (Social Services) หรือบริการสาธารณะ (Public Services) ซึ่งเป็นบริการที่ตอบสนองความต้องการพื้นฐานของประชาชนและความมั่นคงในระดับมาตรฐาน

หากพิจารณาภาวะความยากจนโอกาส โดยมองผ่านภาพสะท้อนที่ปรากฏในเรื่องสั้นไทยร่วมสมัย ตามขอบเขตของงานวิจัยที่กำหนด นักเขียนได้ถ่ายทอดไว้อย่างหลากหลาย ดังพอจะกล่าวถึงได้ต่อไปนี้

3.1.2.1 ด้านการศึกษา เป็นที่ยอมรับกันโดยทั่วไปว่า การศึกษาเป็นปัจจัยสำคัญประการหนึ่งที่ใช้ให้เห็นถึงระดับคุณภาพชีวิตของประชากร กล่าวกันว่า บุคคลที่ได้รับการศึกษามากเป็นผู้ มีความคิด มีสติปัญญา รู้จักเหตุผลสามารถแก้ไขปัญหาได้อย่างชาญฉลาดและเท่าทันสถานการณ์ ที่เปลี่ยนแปลงไป จากเหตุดังกล่าวจึงมีคนจำนวนมากพยายามไขว่คว้าให้ได้มาซึ่งโอกาสทาง การศึกษา เพื่อพัฒนาศักยภาพและขีดความสามารถของตนให้สูงขึ้น อย่างไรก็ตามแม้ การศึกษาจะขยายตัวในเชิงปริมาณครอบคลุมการศึกษาขั้นพื้นฐาน แต่เมื่อพิจารณาอัตราการเรียนต่อของนักเรียน ตามภาคและจังหวัด พบว่า ในระดับมัธยมศึกษาตอนต้น จังหวัดที่มีอัตราการเรียนต่ำส่วนใหญ่ เป็นจังหวัดในภาคใต้และภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ส่วนการศึกษาในระดับอุดมศึกษา ผู้ที่สามารถสอบเข้าเรียนในมหาวิทยาลัยจำกัดรับของรัฐได้ก็มาจากครอบครัวที่มีฐานะทางเศรษฐกิจและสังคมชั้นสูงเป็นส่วนใหญ่

ดังผลการสำรวจอาชีพของผู้ปกครองนักศึกษา ที่ทบวงมหาวิทยาลัยรวบรวม และจัดพิมพ์เผยแพร่ในปี 2539 ปรากฏว่า นักศึกษาผู้มาจากครอบครัวเกษตรกรสามารถเข้าศึกษา ได้เพียงร้อยละ 11 ในขณะที่เกือบร้อยละ 50 มาจากครอบครัวที่เป็นพ่อค้า นักธุรกิจ ทั้งๆ ที่ประชากรจากกลุ่มนี้ มีเพียงร้อยละ 9 ของประชากร ทั้งหมดของประเทศ¹ สาเหตุหนึ่งมาจากโครงสร้างทางเศรษฐกิจ การเมือง มีศูนย์อำนาจอยู่ที่คนกลุ่มน้อยซึ่งกระจายรายได้และทรัพย์สิน ต่างๆ มีความไม่เป็นธรรมสูง ทำให้ลูกคนจนมีโอกาสเรียนหนังสือน้อยกว่า โดยเฉพาะเด็กที่ต้องติดตามพ่อแม่ไปประกอบอาชีพ เช่น คนงานก่อสร้างมักขาดโอกาสที่จะเรียนอย่างต่อเนื่อง หลาย คนพ่อแม่ไม่สามารถส่งให้เรียนได้เนื่องมาจากไม่มีค่าน้ำเชื้อ อุปกรณ์การเรียน ค่าเดินทาง ค่าเสื้อผ้า และค่าอาหารกลางวัน เป็นต้น²

กล่าวในทางวรรณกรรมนักเขียนเรื่องสั้นไทยร่วมสมัย ได้เสนอภาพสะท้อนภาวะความยากจนโอกาสทางการศึกษาไว้หลายแง่มุม ดังพอจะกล่าวถึงได้จากตัวอย่างที่ปรากฏในเรื่องสั้นต่อไปนี้

เรื่อง ‘คนกับควาย’ นักเขียนสะท้อนภาวะความยากจนโอกาสทางการศึกษาผ่านตัวละคร “เด่น” ชาวนาผู้ยากไร้ที่มีโอกาสเรียนหนังสือแค่ชั้นประถมศึกษาปีที่ 4 ทั้งที่จริงๆ แล้ว เขาใฝ่ฝันที่จะเป็นตำรวจ แต่เพราะสำนักในฐานะที่ยากจนจึงต้องยอมสืบทอดอาชีพทำนาต่อจากบรรพบุรุษ ดังนักเขียนถ่ายทอดไว้ต่อไปนี้

...เด่นเรียนจบแค่ชั้น ป.4 ต้องออกแรงมาก ดากแดดดากลมทั้งวัน นึกๆ ก็ให้
แค้นใจตนเองที่เกิดมาเป็นคนจน

“แม่...ข้าอยากไปเรียนต่อในเมือง” เมื่อตอนเป็นเด็กเด่นเคยพูดกับแม่

“จะเรียนไปถึงไหนวะ...เด่นเอ๊ย...เอ็งก็รู้ว่าพ่อแม่ยากจน” แม่ตอบยานคาง
พยายามทอดเสียงเศร้าๆ ให้เด่นเกิดสำนึกในฐานะของตนเอง

“ข้าอยากเป็นตำรวจเหมือนน้ามี ไปไหนมีแต่คนยำเกรง” เด่นหมายถึงสิบโทมี
ลูกผู้ใหญ่ฉาย

“เราจะไปเปรียบเขาไม่ได้หรอกลูก...ผู้ใหญ่ฉายเขามีเงินเป็นหมื่นๆ มีนาเป็น
ร้อยๆ ไร่”

¹ เจือจันทร์ จงสถิตอยู่. (มปป.). การปฏิรูปการศึกษา : ทางออกเพื่อการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมของประเทศอย่างยั่งยืน. หน้า 28.

² แหล่งเดิม . หน้าเดิม.

“ยั้งนั้นข้าต้องเป็นชวานาตากตานไปตลอดชาตินะซีแม่” เด่นพูดอย่างท้อแท้ แม่สั้นหน้า แวดตาเศร้าสร้อย

“แม่ปลงแล้ว ปู่เจ้า ตาเจ้า โครตของเราล้วนแต่เป็นชวานา พวกเขายังอยู่มาได้ถึงยังงี้เองก็ต้องเป็นชวานาสืบแทนพ่อเอ็งต่อไป”¹

ในเรื่อง **ผู้แพ้** นักเขียนสะท้อนภาพความยากจนโอกาสและความไม่เสมอภาคทางการศึกษาผ่านสภาพชีวิตของตัวละครเด็กชาย “โด่ง” ผู้มีพ่อเป็นกรรมกรในเรือ และแม่ซึ่งมีอาชีพรับจ้างทำนาเกลือ นักเขียนสะท้อนไว้ว่า เมื่อคราวที่โด่งเข้าเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 1 โด่งเข้าเรียนตามเกณฑ์อายุ แต่ “พิทยา” ลูกชายเจ้าของเรือที่พ่อของโด่งทำงานอยู่ด้วยเข้าเรียนก่อนเกณฑ์ ทั้งยังเป็นปีเดียวกันกับที่โด่งเข้าเรียน ด้านพ่อแม่ของโด่งนั้นถึงแม้จะอดคัดค้านแต่ก็ตั้งใจ ที่จะให้ลูกของตนได้เรียนหนังสือสูงๆ โด่งเองก็หวังเช่นนั้น อย่างไรก็ตามสุดท้ายโด่งก็มีโอกาสได้เรียนหนังสือแค่ชั้นประถมศึกษาปีที่ 7 ส่วนพิทยาได้เรียนต่อในชั้นที่สูงกว่า ดังนั้นนักเขียนสะท้อนไว้ให้เห็นในหมายเหตุตอนท้ายของเรื่องดังนี้

...เจ็ดปีต่อมา โด่งก็จบประถมเจ็ดด้วยคะแนนสอบที่ค่อนข้างดี แต่โด่งไม่ได้เรียนต่อ เพราะแม่ของเขาล้มเจ็บและทำงานต่อไปอีกไม่ได้ โด่งจึงรีบฝีกอาชีพด้วยการไปเรือกับพ่อ ส่วนพิทยาเข้าไปเรียนต่อ ม.ศ.หนึ่ง ในตัวจังหวัด..ความแตกต่างในชีวิตอย่างธรรมดาสามัญดำเนินบทบาทของมันต่อไป...²

ส่วนเรื่อง **เสมือนพี่น้อง** อาจถือได้ว่าเป็นภาคต่อของเรื่อง **ผู้แพ้** หากพิจารณาจะเห็นว่านักเขียนได้สะท้อนทัศนะเกี่ยวกับสาเหตุที่ทำให้ “โด่ง” ไม่สามารถเรียนต่อตามที่ตั้งใจไว้ได้เนื่องมาจากความอดคัดค้านด้านรายได้ ดังนั้นนักเขียนพรรณนาผ่านความรู้สึกของตัวละครผู้เป็นแม่ของโด่งไว้ว่า

“เอ็งมันโชคไม่ดีที่มากเกิดกับข้าไม่ไปเกิดกับคนมีดั่งค์” นางพูดให้ลูกชายฟัง พลงคิดเลยไปว่าไม่ใช่เงินหรือหอกหรือที่ไม่สามารถส่งลูกเรียนได้ และต้องล้มเจ็บลงเพราะทำงานหนักขึ้น เพียงหวังจะให้ลูกได้เรียนต่อ...ยังไม่เป็นการเพียงพออีกหรือสำหรับชีวิตหนึ่งที่มีความยากไร้เป็นสมบัติมาตลอด ทำไมอีกชีวิตหนึ่งซึ่งไม่รู้เรื่องด้วยเลยจะต้องมารับมรดกนี้สืบต่อไป...³

¹ เฉลิมศักดิ์ แห่งมงาม. (2521). คนกับควาย ใน โลกหนังสือฉบับเรื่องสั้น ชุด วันเวลาที่ผ่านไป. หน้า 119-120

² ซาติ กอบจิตติ. (2522). ผู้แพ้ ใน โลกหนังสือฉบับเรื่องสั้น ชุด คลื่นหัวแดง. หน้า 228

³ _____. (2540). ทางชนะ. หน้า 89

หากพิจารณาจากบทพรรณานักเขียนสะท้อนไว้ให้เห็นได้ว่าตัวละครผู้เป็นแม่ไม่ต้องการให้ลูกต้องมาเผชิญกับความยากลำบากเช่นเดียวกับตน จึงพยายามดิ้นรนทำทุกอย่างเพื่อให้ลูกได้รับการศึกษา แม้ตนเองจะล้มเจ็บลงก็ตาม

จากรายงานการวิจัยชุดโครงการการพัฒนาระบบสวัสดิการสำหรับคนจนและคนด้อยโอกาสในสังคมไทย ซึ่งให้เห็นว่า คนจนคนด้อยโอกาสในสังคมไทยไม่ต้องการให้บุตรหลานของตนต้องประสบกับความยากจนและด้อยโอกาสเหมือนตน และเห็นว่าการศึกษาคือเครื่องมือที่ทำให้บุตรหลานของตน พ้นสภาพความยากจนและด้อยโอกาสได้ถึงร้อยละ 64 ทั้งยังได้เรียกร้องให้รัฐจัดสวัสดิการเพื่อคนจนคนด้อยโอกาสได้เรียนต่อในระดับสูงๆ ด้วย¹

สำหรับเรื่อง ลูกทะเล นักเขียนก็ได้สะท้อนให้เห็นถึงภาวะความยากจนโอกาสในการศึกษาอันเนื่องมาจากฐานะทางเศรษฐกิจที่ไม่ดีไว้ว่า

...หลังจบการศึกษาภาคบังคับ โด่งไผ่ฝันอยากเรียนต่อในชั้นสูงๆ เพื่อที่จะได้ทำงานสบายไม่ลำบากตรากตรำเหมือนชาวประมงทั่วไป แต่ความฝันของเขาเดินสวนทางกับความเป็นจริงเพราะพ่อแม่ไม่อยู่ในฐานะที่จะส่งเสริมเขาได้

โด่งออกเรือวนลากลำเดียวกับที่พ่อทำงานเป็นนายท้าย เริ่มต้นฝึกงานตั้งแต่ตัวยังเล็กๆ แม้ช่วยงานผู้ใหญ่ในเรือได้ไม่มาก แต่เงินค่าแรงของเขาก็มีความหมายต่อครอบครัว ซึ่งมีแม่ที่เพิ่งคลอดลูกคนที่สอง กับพ่อที่รายได้ไม่สูงนักเป็นหัวแรง...²

เช่นเดียวกันเรื่อง งานศพ นักเขียนก็ได้สะท้อนให้เห็นถึงภาวะความยากจนในด้านทรัพย์สิน ที่มีผลให้เด็กส่วนหนึ่งซึ่งเป็นบุตรหลานของคนจนผู้ยากไร้ต้องออกจากการศึกษาต่างๆ ที่ยังไม่จบหลักสูตร ทั้งนี้เพราะต้องช่วยผู้ปกครองประกอบอาชีพเพื่อหารายได้มาจุนเจือครอบครัว ดังตัวละครเด็กน้อยในเรื่อง งานศพ ที่ต้องสูญเสียพ่อไปเพราะโรคกระเพาะ ส่วนตนเองก็ต้องออกจากโรงเรียนเพื่อหาเลี้ยงแม่และน้อง โดยนักเขียนได้สะท้อนให้เห็นถึงความตั้งใจและความรู้สึกของตัวละครเด็กน้อยที่ต้องออกจากโรงเรียนไว้ว่า

“ฉันจะออกจากโรงเรียนเอง แม่คนน้องคน คงไม่ถึงกับอดตาย”

“เอ็งจะไปทำอะไรลูก เรียนก็ยังไม่จบ”

“ควายมันก็ต้องออกลูกเป็นควายวันยังค่ำละแม่ เรียนไปก็เท่านั้น ทำงานอย่างพ่อก็เลี้ยงลูกมาจนโตได้” เขาบอกแข็งกร้าว...หันมองเชิงตะกอนของพ่อแล้วก็ก้มหน้าร้องไห้ออกมา นี่เขาจะต้องออกจากโรงเรียนแล้วหรือ³

¹ ณรงค์ เพ็ชรประเสริฐ. (2546). บทสังเคราะห์ภาพรวมการพัฒนาระบบสวัสดิการสำหรับคนจนและคนด้อยโอกาสในสังคมไทย. หน้า 106.

² ประชาคม ลุนาชัย. (2541). ลูกแก้วสารรอง. หน้า 18

³ มานพ ถนอมศรี. (2522). ฟาสีน้ำเงิน. หน้า 114-115, 117

จากภาพสะท้อนที่ปรากฏเกี่ยวกับโอกาสในการศึกษาของบุตรคนจน เห็นได้ว่าคนที่เป็นพี่หรือเป็นบุตรคนแรก เมื่อครอบครัวถึงคราวคับขันต้องการแรงงานเพิ่มเติมเพื่อแปรเป็นรายได้สำหรับจุนเจือครอบครัว คนที่เป็นพี่หรือบุตรคนแรก มักต้องออกจากโรงเรียนเข้าสู่ตลาดแรงงานเสียสละโอกาสทางการศึกษาของตนให้แก่น้อง ซึ่งสอดคล้องกับความเป็นจริง ดังที่ได้มีผู้สำรวจไว้ว่าบุตรคนสุดท้ายมีโอกาสได้รับการศึกษาดีกว่าบุตรคนแรก กล่าวคือ ร้อยละ 52.3 บุตรคนสุดท้ายของครอบครัวคนจน สามารถเรียนจบการศึกษาระดับอุดมศึกษา ร้อยละ 12.9 จบระดับมัธยมศึกษาตอนปลาย ร้อยละ 8.4 จบระดับมัธยมศึกษาตอนต้น และมีเพียงร้อยละ 13.8 ที่ยังคงได้รับการศึกษาเพียงระดับประถมศึกษา ส่วนโอกาสทางการศึกษาของบุตรคนแรก ผลการสำรวจพบว่าบุตรคนแรกของกลุ่มคนจนต้องโอกาสที่ทำการสำรวจ ร้อยละ 51 จบประถมศึกษา ร้อยละ 18.3 จบมัธยมศึกษาตอนต้น ร้อยละ 16.2 จบมัธยมศึกษาตอนปลาย ร้อยละ 5.7 จบระดับอนุปริญญา ร้อยละ 18.6 จบระดับปริญญาตรี และร้อยละ 1 จบระดับปริญญาโท เหตุที่บุตรคนสุดท้ายได้รับการศึกษาดีขึ้นมาจากปัจจัยสำคัญ คือ บริการด้านการศึกษารัฐในช่วงหลังได้กระจายทั่วถึงมากขึ้น ทำให้คนจนมีโอกาสเข้าถึงการศึกษาได้มากขึ้น ส่วนปัจจัยที่สำคัญอีกประการหนึ่งซึ่งนักเขียนได้นำมาสะท้อนไว้ให้เห็นในวรรณกรรมก็คือ บุตรคนแรกและคนรองๆ หรือคนที่มีฐานะเป็นพี่ต้องเข้าสู่ตลาดแรงงาน นำเงินรายได้ไปช่วยเหลือด้านการศึกษาของน้องๆ โดยเฉพาะคนที่เป็นบุตรคนสุดท้ายของครอบครัว¹ จะยังมีโอกาสได้รับการศึกษามากกว่าคนอื่นๆ

ในเรื่อง ปิชาวนา นักเขียนได้ถ่ายทอดภาพสะท้อนการขาดโอกาสทางการศึกษาของตัวละครบุตรหลานชาวนาผู้ยากจนไว้ในทำนองเดียวกัน กล่าวคือ “จ้อย” บุตรของ “จ่าง” มีโอกาสเรียนจนจบชั้นประถมศึกษาปีที่ 6 ส่วนบรรดาพี่ๆ ของเขาได้เรียนแค่ชั้นประถมศึกษาปีที่ 4 แต่ถ้าหากเปรียบเทียบกับ “เบิ้ม” บุตรของ “ลุงเลื่อน” ผู้มีฐานะดีกว่า จ้อยจึงเป็นเพียงตัวละครตัวหนึ่งที่สะท้อนให้เห็นถึงการขาดโอกาสทางการศึกษาของเหล่าลูกหลานคนจน ดังนักเขียนถ่ายทอดไว้ต่อไปนี้

...ความจริงจ้อยอยากเรียนต่อเหลือเกิน จ้อยเรียนหนังสือเก่ง ครูชมกันทุกคน ครูใหญ่เสียใจมากที่จ้อยไม่ได้เรียนต่อถึงกับอุทิศผ้ามาที่บ้านจ้อย ขอร้องพ่อให้ส่งจ้อยไปเรียนต่อพร้อมเบิ้มลูกลุงเลื่อน...

“ผมอยากให้จ้อยไปเรียนต่อใจจะขาดเที่ยวคร่ำครวญ ผมเองไม่ได้เรียนหนังสือ หนังสือแม่ฉันก็ไม่ได้เรียน จึงถูกเขาโกงเอาที่ดินที่นาไป เพราะผมไม่รู้หนังสือ...”

พ่อหยุดกลืนความเจ็บแค้นในขณะที่ครูใหญ่นั่งเจียนบัน ส่วนจ้อยเริ่มเข้าใจอะไรๆ ดีขึ้น...

¹ เทรนค์ เพ็ชรประเสริฐ. (2546). บทสังเคราะห์ภาพรวมการพัฒนาระบบสวัสดิการสำหรับคนจนและคนด้อยโอกาสในสังคมไทย. หน้า 104.

“ผมมาคิดได้ก็สายไปแล้ว ต้องกัดฟันเข้าที่นาของตัวเองทำต่อไป...ผมสาบานว่า จะต้องให้ลูกทุกคนได้เรียนหนังสือ จะต้องไม่โง่ดกดานอย่างพ่อแม่ของมัน แต่ผมก็มีปัญหา ให้พี่ๆ ของจ้อยเรียนได้แค่ ป. 4 เท่านั้น ครูใหญ่ก็คงรู้ว่าเพราะอะไร...”

“เอาเถอะครับครู ผมจะให้จ้อยจ้อยหยุดอยู่กับบ้านสักปีเดียว ปีหน้าผมจะให้มัน ได้เรียนแน่ๆ ฝนฟ้าคงไม่แล้ง ติดต่อกันสองปีหรอก...”

...พ่อเอื้อมมือมาลูบหลังจ้อยอย่างปรานี

“ปีหน้านะลูกนะ พ่อจะส่งแกไปเรียนต่อแน่ๆ ”...¹

อย่างไรก็ตามสุดท้าย “จ้อย” ก็ไม่มีโอกาสได้เรียนต่อตามที่ตัวเองและพ่อตั้งใจไว้ โดยนักเขียนสะท้อนให้เห็นด้วยว่า การที่จ้อยไม่มีโอกาสได้เรียนต่อนั้นส่วนหนึ่งมาจากการถูกเอารัดเอาเปรียบและการฉกฉวยโอกาสของนายทุนเจ้าที่ดินที่ครอบครองของจ้อยเช่าที่ดินทำนาอยู่ ดังนักเขียนถ่ายทอดไว้ต่อไปนี้

“จ้อยเอ๊ย พ่อเสียใจเหลือเกินที่ต้องผิดคำพูดกับแกอีก”

“ทำไมรีพ่อ” น้ำเสียงของจ้อยตกใจเต็มที่

“นายฮกมาที่นี่ เขาบอกว่าข้าวปีนี้เราจะเอาไว้ได้แค่พอกินเท่านั้น ที่เหลือเขาต้องเอาทั้งหมด พ่อพยายามขอร้องเขา ขอให้เขาสงสารแกให้แกได้มีโอกาสได้เรียนบ้าง นายฮกเขาไม่ยอม เขาว่าปีกลายเราก็ผลิตข้าวไว้ที่หนึ่งแล้ว และปีนี้เขาก็จำเป็นจะต้องส่งลูกชายไปเรียนเหมือนกัน นายฮกว่า เขาต้องลำบากกว่าเรามาก ต้องหาเงินตั้งมากมายเพื่อส่งลูกชายไปเรียนที่เมืองนอก ลูกชายของเขาไม่ยอมเรียนในเมืองไทย เขามันไม่ทันสมัย ต้องไปซบตัวที่เมืองนอก...”

“ถ้าเราไม่ยอมเขาละพ่อ...เราไม่ยอมเขาได้ไหมครับ” พ่อสายหน้าอย่างหนักใจ

“เราต้องยอมเขาวนยังคำ นายฮกว่า ความจริงที่เราผิดสัญญาเมื่อปีกลายนี้เขามีสิทธิ์ยึดที่นาคืนให้คนอื่นเช่าทำได้แล้ว แต่เขาสงสารเราจึงไม่เอาเรื่อง”...

“ทนไปอีกสักปีนะลูกนะ ปีหน้าแกคงได้ไปเรียนต่อแน่...”

จ้อยน้ำตาไหลพรากแต่พยายามสะกดเสียงสะอื้นลงได้

“จ้อยไม่เรียนแล้วละพ่อ อย่าไปคิดถึงปีหน้าเลยครับ ไม่มีปีของชวานอย่างเราหรอก จะมีก็แต่ปีของนายทุนเท่านั้น...ปีไหนๆ ก็เป็นของนายทุนทั้งนั้น”²

¹ ศรีตะวัน. (2522). ปิชาวนา ใน รวมเรื่องสั้นชนบทรับปิชาวนา. หน้า 10-12

² แหล่งเดิม. หน้า 17-19

อาจกล่าวได้ว่า สภาพชีวิตของจ้อยสะท้อนให้เห็นถึงภาวะความยากจนโอกาสทางการศึกษาได้อย่างแจ่มชัด ยิ่งโดยเฉพาะเมื่อนำไปเปรียบเทียบกับ “เบ้ม” ที่ได้เรียนต่อ ม.1 และ “ลูกชายนายฮก” ผู้ซึ่งจะไปเรียนต่อต่างประเทศ ส่วนจ้อยแม้มีความหวังอย่างเปี่ยมล้นที่จะได้เรียนต่อบ้างแต่เมื่อนายฮกต้องการข้าวทั้งหมดจนนอกเหนือจากที่ให้ไว้เฉพาะพอกิน โอกาสที่จ้อยจะได้เรียนต่อก็พลอยต้องหลุดลอยไปด้วย

นอกจากนี้ นักเขียนยังได้แสดงทัศนะผ่านความคิดของตัวละครไว้ด้วยว่าการที่ท้องถิ่นชนบทไม่มีโรงเรียนอยู่ใกล้ๆ เด็กๆ จะต้องเดินทางไปเรียนในเมืองที่อยู่ห่างไกล ต้องเสียค่าใช้จ่ายมากขึ้น ก็ถือได้ว่าเป็นอุปสรรคที่ทำให้ลูกหลานคนจนขาดโอกาสทางการศึกษาได้ ดังนักเขียนพรรณนาไว้ว่า

“...รัฐบาลจะต้องช่วยให้เกษตรกรชาวนาชาวไร่อย่างพวกผมมีความเป็นอยู่ที่ดี... เงินที่เอาไปจ้างตัดเสื่อมาแจกตั้งมากมายนั้นเจียดมาสร้างโรงเรียนมัธยมที่นี้สักโรงก็จะดี อย่างน้อยยายจ้อยหรือลูกใครๆ ก็ไม่ต้องถ่อกันไปเรียนถึงในเมืองซึ่งต้องใช้เงินทองมากขึ้น เท่ากับกัดกันลูกชาวนาจนๆ อย่างผมไม่ให้มีโอกาสเรียนต่อเท่านั้นเอง”¹

สำหรับในเรื่อง เหยื่อ แม้จะเป็นการสะท้อนภาวะความยากจนโอกาสในด้านการ ศึกษา เช่นเดียวกับเรื่องอื่นๆ ดังที่ได้กล่าวมาบ้างแล้ว แต่ในเรื่องนี้นักเขียนสะท้อนให้เห็นว่าครอบครัวที่ยากจน บางครอบครัวอาจให้ความสำคัญเกี่ยวกับโอกาสทางการศึกษาไปที่บุตรชายมากกว่าบุตรหญิง ดังตัวละคร “คำปัน” ที่มีโอกาสเรียนหนังสือจนจบปีสามโรงเรียนพาณิชย ส่วนน้องสาวของเขากอกจากโรงเรียนตั้งแต่จบชั้นประถมศึกษาปีที่ 4 ดังนักเขียนพรรณนาไว้พอสังเขปได้ต่อไปนี้

...คำปันเรียน จบ ม.6 จากโรงเรียนประจำจังหวัดเนื่องจากมีน้องสาวเพียงคนเดียว พ่อซึ่งยังมีเงินทองเหลืออยู่บ้างจึงส่งเสริมให้เรียนต่อ...พ่อตั้งใจให้เขามาเรียนครูหรือเป็นตำรวจ แต่พ่อก็ต้องผิดหวัง เมื่อเขาสามารถเพียงได้เข้าเรียนในโรงเรียนพาณิชยการ เพิ่งตั้งแห่งหนึ่ง ทั้งค่าเรียนก็แพงบรรลั จะทำอย่างไรได้ความล้าหลังทางวิชาการ ประกอบกับความเป็นนักเรียน ม.6 บ้านนอกของเขาคือส่วนสำคัญที่ทำให้เขาสอบเข้าเรียนที่ไหนไม่ได้แม้แต่โรงเรียนพลยตำรวจ ...ส่วน...น้องสาวคนเล็กของคำปันที่ออกโรงเรียนตั้งแต่จบชั้น ป.4 ชาวนาจนๆ อย่างตาคำแบ่งจะมีความสามารถส่งลูกไปเรียนในเมือง พร้อมกันได้ อย่างไรก็ตามถึง 2 คน หนังสือหนึ่งหา ค่าเล่าเรียน ค่าใช้จ่ายในเมืองแพงบรรลั ตาคำแบ่งแกคิดอย่างนั้น²

¹ ศรีตะวัน. (2522). ปิชาวนา ใน รวมเรื่องสั้นชนบทรับปีชาวนา. หน้า 13

² สถาพร ศรีสังข์. (2519). เหยื่อ ใน รวมเรื่องสั้นชุดเหมือนอย่างไม่เคย. หน้า 310,313

นอกจากนี้เขียนจะเสนอภาพสะท้อนเกี่ยวกับปัญหาการขาดโอกาสทางการศึกษา ดังที่เกิดขึ้นกับตัวละครผู้เป็นน้องสาวของ “คำปิ่น” แล้วนั้น หากพิจารณาถึงปรากฏข้อคิดที่น่าสนใจอีกประการหนึ่ง คือ มาตรฐานทางคุณภาพการศึกษาที่แตกต่างกัน กล่าวคือ แม้ตัวละครคำปิ่นจะสามารถเรียนจนจบชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 6 จากโรงเรียนประจำจังหวัด แต่นักเขียนก็ได้สะท้อนให้เห็นว่า คุณภาพทางวิชาการของโรงเรียนที่เขาจบมานั้น ไม่เพียงพอที่จะช่วยให้เขาสอบเข้าเรียนต่อในที่อื่นๆ ได้มากนัก ดังนั้นหากพิจารณาตามที่นักเขียนสะท้อนไว้จากกล่าวได้ว่า มาตรฐานทางคุณภาพการศึกษาของโรงเรียนต่างๆ มีความเหลื่อมล้ำกัน ยิ่งโดยเฉพาะโรงเรียนในชนบท แม้ลูกหลานคนจนจะมีโอกาสได้เข้าเรียน แต่หากโรงเรียนนั้นมีความล้าหลังทางวิชาการ ไม่มีการปรับหลักสูตรกระบวนการสอนที่ทันสมัย และอุปกรณ์ต่างๆ ที่เอื้อต่อการเรียนรู้ ก็อาจทำให้การเรียนการสอนด้อยคุณภาพกว่าโรงเรียนในเมืองที่มีความพร้อมมากกว่าได้

เกี่ยวกับคุณภาพทางการศึกษาของเด็กไทยในภาพรวมแม้จะมีความพยายามที่จะปรับปรุงคุณภาพด้วยการกำหนดให้มีแผนพัฒนาการศึกษาแห่งชาติมาแล้วหลายฉบับ โดยเฉพาะฉบับที่ 8 (พ.ศ.2540-2544) ซึ่งถือได้ว่าเป็นฉบับที่มุ่งเน้นให้การศึกษามีบทบาทเชิงรุกมากขึ้น สังเกตได้จากนโยบายที่สำคัญ คือ เร่งขยายและยกระดับความรู้พื้นฐานของประชาชนอย่างทั่วถึงและมีคุณภาพ ปฏิรูประบบการเรียนการสอนให้ผู้เรียนได้พัฒนาขีดความสามารถของตนอย่างเต็มศักยภาพและมีคุณลักษณะที่พึงประสงค์ ปฏิรูประบบการผลิตและพัฒนาครูให้ครูมีศักยภาพ เพื่อพัฒนาการเรียนการสอน เร่งผลิตและพัฒนากำลังคนระดับกลางและสูง เพื่อสร้างศักยภาพและความก้าวหน้า ความมั่นคงทางเศรษฐกิจของประเทศในประชาคมโลกบนฐานแห่งความเป็นไทยและการพึ่งพาตนเอง และปฏิรูประบบบริหารจัดการศึกษาให้มีอิสระมากขึ้น กระจายอำนาจการจัดการศึกษาให้ทุกส่วนมีส่วนร่วมและรับผิดชอบการจัดการศึกษาให้มีรูปแบบที่หลากหลาย และมีคุณภาพตลอดจนสร้างความเป็นธรรมในสังคมมากขึ้น¹

ทั้งหลายทั้งปวงอาจกล่าวได้ว่า แผนพัฒนาการศึกษานับนี้ มีเนื้อหาสาระมุ่งไปที่การพัฒนาคนให้มีคุณภาพบนพื้นฐานการกระจายความรู้อย่างเป็นธรรมในสังคม โดยเน้น “คน” เป็นศูนย์กลางการพัฒนา อย่างไรก็ตามการปรับปรุงดังกล่าวก็ยังไม่เป็นที่น่าพอใจนัก ดังพิจารณาได้จากข้อมูลต่อไปนี้

จากการประเมินคุณภาพผู้เรียนในระดับประถมศึกษา พบว่า เพียงร้อยละ 30 ผ่านเกณฑ์การพัฒนาด้านสติปัญญา ความรู้ความสามารถในวิชาคณิตศาสตร์และวิทยาศาสตร์ ยังอยู่ในเกณฑ์ต่ำ ส่วนในระดับมัธยมศึกษาข้อค้นพบคล้ายคลึงกัน คือ ผลการเรียนรู้ในวิชาคณิตศาสตร์และวิทยาศาสตร์ต่ำ แม้ความสามารถในวิชาภาษาไทยและภาษาอังกฤษก็ยังอยู่ในเกณฑ์ที่ควรปรับปรุงสำหรับอาชีวศึกษาและอุดมศึกษา ปรากฏว่า คุณภาพผู้สำเร็จการศึกษายังแตกต่างกันมากระหว่าง

¹ เจื้อจันทร์ จงสถิตอยู่. (มปป.). การปฏิรูปการศึกษา : ทางออกเพื่อการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมของประเทศไทยอย่างยั่งยืน. หน้า 16.

สถาบันการศึกษา และที่สำคัญไม่สามารถพัฒนาคุณภาพที่พึงประสงค์ได้ เช่น ขาดความคิดริเริ่มสร้างสรรค์ ขาดทักษะในการใช้ภาษาทั้งภาษาไทยและภาษาอังกฤษ¹

อย่างไรก็ตาม หากประเมินในภาพรวมโดยใช้ตัวชี้วัดด้านการศึกษา เช่น อัตราส่วนนักเรียนต่อประชากร จำนวนปีเฉลี่ยที่ได้รับการศึกษา พบว่า มีแนวโน้มที่ดีขึ้นในทุกระดับการศึกษาและทุกกลุ่มอายุ ถึงแม้ยังมีคนไทยเป็นจำนวนมากที่ยังไม่ได้รับการศึกษาจนถึงภาคบังคับ ดังเจตนารมณ์ของรัฐธรรมนูญและพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติที่กำหนดว่า บุคคลย่อมมีสิทธิเสมอภาคกันที่จะได้รับการศึกษาขั้นพื้นฐาน 12 ปี โดยไม่เสียค่าใช้จ่าย²

เป็นที่น่าสังเกตว่า “ความยากจน” นอกจากจะส่งผลกระทบโดยตรงต่อโอกาสในการศึกษาเล่าเรียนแล้ว ยังเป็นอุปสรรคสำคัญอีกประการหนึ่งที่อาจทำให้คุณภาพทางการศึกษาไม่เป็นที่น่าพอใจ กล่าวคือ ลูกหลานคนจนจำนวนหนึ่งแม้จะได้เข้าเรียนตามปกติแต่ในขณะเดียวกันก็ยังคงต้องช่วยพ่อแม่ ผู้ปกครองทำงานต่างๆ แบ่งเบาภาระของครอบครัว เช่น ดูแลน้อง หาดอาหาร ทำนา ทำสวน หรือแม้กระทั่งต้องขาดเรียนเพื่อไปหารายได้จุนเจือครอบครัวส่งผลให้ไม่ได้รับการศึกษาอย่างเต็มเม็ดเต็มหน่วย เมื่อมีการวัดผลทางการศึกษา เด็กเหล่านี้อาจไม่ผ่านเกณฑ์มาตรฐานหรือปรากฏผลระดับคะแนนการศึกษาที่ต่ำกว่าผู้อื่น ดังเรื่อง ผู้รับผิดชอบ นักเขียนสะท้อนสภาพดังกล่าวผ่านตัวละครเด็กชาย “เปลว” และน้องชายของเขาที่ต้องขาดเรียนบ่อยๆ เพราะมีภาระต้องดูแลน้องและช่วยแม่หารายได้จากการค้าขายเพื่อเลี้ยงตนเองและครอบครัว ส่งผลให้เมื่อมีการวัดผลตามเกณฑ์ที่กำหนด ‘เปลว’ จึงสอบตกต้องเรียนซ้ำชั้น ดังนักเขียนสะท้อนไว้ต่อไปนี้

...แม่ของเปลวต้องออกขายของตามงานวัด เพื่อหารายได้เพิ่มขึ้น เปลวเคยไปช่วยแม่ล้างจานอยู่ครั้งสองครั้ง เพราะสิ่งที่แม่ขาย คือ ก๋วยเตี๋ยวผัดไทยและน้ำแข็งใส น้ำหวาน ซึ่งอย่างแรกนั้นต้องการลูกมือ หัววันที่ผ่านมา แม่หอบเตา หอบกระทะไปขายของที่วัดแห่งหนึ่ง แต่ครั้งนี้เขาไปด้วยไม่ได้ เพราะแม่ไปไกลและเขาก็กำลังติดสอบ เจ้าน้องชายคนรองจึงรับหน้าที่แทน มันไม่ได้ไปโรงเรียนมาปีหนึ่งแล้ว...ก่อนไปแม่ทิ้งคำกับข้าวไว้ยี่สิบบาท พร้อมทั้งข้าวสารสี่ห้าทะนานในตุ่มดิน เปลวพยายามทำหน้าที่ของเขาอย่างดีที่สุดด้วยการหาของกินมาเพิ่มโดยไม่ต้องซื้อ...วันใดถ้าเขาสอบเสร็จเร็ว เปลวจะรีบเปลี่ยนเสื้อผ้าตรงไปยังคลองส่งน้ำใกล้ท้องนา ดำฟุดดำว่ายอยู่สักพักหนึ่งก่อนจะกลับมาพร้อมด้วยปลา...สำหรับทุกคนในมือเย็นแต่ถึงเปลวจะยอมใช้เวลาเกี่ยวกับเรื่องนี้เงินไม่เป็นอันดูหนังสือสอบ เขาก็ไม่อาจเลี้ยงน้องกับหมาด้วยหยาดเหงื่อของตัวเองได้ทุกมืออยู่ดี...วันนี้เปลวไปโรงเรียนแต่เช้าเพราะมันเป็นวันประกาศผลสอบไล่ปลายปีของนักเรียนชั้น ป.7

¹ เจือจันทร์ จงสถิตอยู่. (มปป.). การปฏิรูปการศึกษา : ทางออกเพื่อการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมของประเทศอย่างยั่งยืน. . หน้า 29.

² สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ. (2546). รายงานประจำปี 2545 การพัฒนาประเทศเพื่อความอยู่ดีมีสุขของคนไทย. หน้า 46.

เขารู้สึกตื่นเต้นเป็นพิเศษ เพราะได้ตกลงกับแม่ไว้ว่าจบชั้นนี้แล้วเขาจะออกจากโรงเรียน... เขารู้ดีว่า การออกจากโรงเรียนของเขา หมายถึงคิวของเจ้าน้องชายคนถัดไปที่จะได้เข้าโรงเรียนอีก มันเป็นวิธีของแม่ที่จะให้ลูกทุกคนได้เรียนหนังสือ ด้วยวิธีผลัดกัน...เสียงประกาศชื่อและคะแนนของนักเรียนแต่ละคนไล่ตามบัญชีเรียกชื่อ เปลวใจเต้นระทึก ชื่อต่อไปจะถึงตัวเขาแล้ว...

“เปลว เสียใจด้วยนะ...เธอสอบตก”

“อ้าว ทำไมล่ะครับ”

“เฮ้อ...ครูไม่เข้าใจเลย แม้แต่วิชาเกษตรเธอยังได้ศูนย์ ผักในแปลงของเธอไม่ขึ้นสักต้นเดียว เสียตายจริงๆ มันน่าจะช่วยวิชาอื่นได้บ้าง...เห็นจะต้องเรียนซ้ำชั้นอีกปีหนึ่งนะเปลว”¹

นอกจากนี้ในบรรดากลุ่มเรื่องสั้นที่นำมาวิเคราะห์ นักเขียนบางคนยังได้สะท้อนให้เห็นถึงภาวะความยากจนโอกาสทางการศึกษา อันเนื่องมาจากความยากจนและการต้องเผชิญกับปัญหาครอบครัวแตกแยก ไม่มีพ่อแม่ผู้ปกครองช่วยเหลือสนับสนุนทุนทรัพย์ทางการศึกษา ดังปรากฏในเรื่องสั้นต่อไปนี้

เรื่อง มือ นักเขียนได้ถ่ายทอดชีวิตของตัวละครหญิงชราที่อยู่คนเดียวเพียงลำพังเธอต้องออกจากโรงเรียนตั้งแต่วัยเด็ก ดังนักเขียนพรรณนาไว้ว่า “...สมัยเด็กฉันไม่มีอะไรจะคิดถึง พ่อแม่เลิกกัน ไม่มีใครยอมเอาฉันไปอยู่ด้วย แม่ยกฉันให้กับญาติห่าง เขาเลี้ยงฉันไว้ใช้งาน... ตอนนั้นฉันเพิ่งเข้าโรงเรียนได้ไม่นาน แต่เมื่ออยู่กับคนอื่นก็ต้องทำงานให้คุ้ม ฉันเลยต้องออกจากโรงเรียนอยู่ให้เขาใช้งานมาจนโต เป็นสาวกึ่งหนีตามคนอื่นเข้ากรุง...”² ส่วนเรื่อง ในมุมมืด นักเขียนสะท้อนความยากจนโอกาสทางการศึกษาของเด็กน้อยที่พ่อแม่แยกทางกัน เขาต้องอาศัยอยู่กับหญิงโสเภณีผู้เป็นเพื่อนของแม่ ดังนักเขียนสะท้อนให้เห็นผ่านคำพูดของตัวละครว่า

“พ้อยู่กับเด็กสามคน สองคนแรกโตแล้ว อายุย่างสิบขวบไม่ได้เข้าโรงเรียนหรอก กลางวันไปเป็นลูกมือช่างรองเท้าได้ค่าจ้างวันละยี่สิบบาท พวกเขาเป็นลูกของเพื่อนพี่ที่ทิ้งไว้ตั้งแต่ยังเล็กๆ คนหนึ่งย้ายไปอยู่สุโขทัยอีกคนไปหากินถึงสิงคโปร์ ตอนแรกก็ส่งเงินมาให้ลูกอยู่หรอก แต่ตอนหลังหายเจียบไปไม่รู้เป็นตายร้ายดีอย่างไร”³

เช่นเดียวกันในเรื่อง เด็กน้อยกับคนเฝ้าศาลเจ้า นักเขียนได้พรรณนาให้เห็นว่าตัวละครเด็กชายที่อาศัยอยู่กับคนเฝ้าศาลเจ้า ไม่มีพ่อแม่ ผู้ปกครองคอยดูแล ต้องเร่ร่อนขาย

¹ เสกสรรค์ ประเสริฐกุล. (2535). ฤดูกาล. หน้า 46-47, 49-51

² ศรีดาวเรือง. (2533). แก้วหยดเดียว. หน้า 119

³ ประชาคม ลุนาชัย. (2541). ตัวละครตกสมัย. หน้า 192

หนังสือพิมพ์เพื่อเลี้ยงชีพทั้งยังเรียนหนังสือแค่ชั้นประถมศึกษาปีที่ 3 ดั่งนักเขียนสะท้อนไว้ พอสังเกตได้ต่อไปนี้

...คนหนึ่งเป็นเด็กวัยสิบขวบ ไม่มีพ่อแม่ กลางวันรับหนังสือพิมพ์ไปขาย กลางคืนมาอาศัยนอนร่วมกับคนเฝ้าศาลเจ้า...

เด็กขายหนังสือพิมพ์กอดไหล่ชายวัยกลางคนแล้วยิ้มน้อยยิ้มใหญ่

“ลุงรู้มั๊ยเจ้าพ่อสิงห์ของเรามาจากไหน”

“ระยา...กูจะไปรู้ได้อย่างไร” คนเฝ้าศาลเจ้าตอบกับเจ้าหนูอย่างลึมตัว

“แต่ฉันรู้...”

“มีงอย่าแก่แดด...”

“ฉันรู้จริงๆ ...มีอยู่วันหนึ่งฉันอ่านหนังสือพิมพ์ ฉันจบ ป. 3 ก็พออ่านได้ เขา เขา ...เขาเขียนว่ารูปปั้นสิงโตจีนตามทางสามแพร่งไม่ใช่ขวิเศษอะไร แต่ก่อนเขาใช้ถ่วงเรือสำเภามาจากเมืองจีน...”¹

ไม่ต่างกันนักในเรื่อง วันเด็กของหรั่ง ตัวละคร “หรั่ง” เด็กน้อยผู้กำพร้าบิดามารดา ต้องอาศัยอยู่กับหญิงชราคนหนึ่งซึ่งมิใช่ญาติของตน ชีวิตของตัวละครทั้งสองประสบกับความอดคัด ขัดสน หากพิจารณาไปที่ตัวละคร “หรั่ง” แม้จะอยู่ในวัยที่ควรได้รับการศึกษาแต่เขาก็ไม่มีโอกาสได้เข้าเรียนหนังสือเหมือนอย่างเด็กคนอื่นๆ ในวัยเดียวกัน ดั่งนักเขียนพรรณนาไว้ให้เห็นต่อไปนี้

...โรงเรียนอยู่ห่างจากบ้านของเขามาก แต่มันก็รวมอยู่ในหมู่บ้านอันกว้างใหญ่ของคนแถบท่าเรือนี้ทั้งหมด

หรั่งยังไม่เคยไปที่โรงเรียน เพราะหรั่งไม่ได้เรียนหนังสือ แต่สิ่งนั้นไม่ใช่อุปสรรคอะไรนักหรอกสำหรับการเข้าไปร่วมงานกับเด็กคนอื่นๆ หรั่งมั่นใจว่าเขาต้องได้พบกับเด็กคนอื่นๆ อีกมากมายหลายคนที่เขาจะพลอยร่วมเดินเข้าไปในโรงเรียนพร้อมกันด้วยได้

จริงอย่างที่หรั่งคิด ที่โรงเรียนมีเด็กๆ มากเหลือเกิน มากเสียจนทำให้หรั่งรู้สึกตื่นเต้นขึ้นมาในใจ เขาริบเดินเข้าไปในโรงเรียนทันที ลืมไปเสียแล้วว่า เขาเคยหวาดหวั่นเกี่ยวกับการเข้าไปในโรงเรียน²

ส่วนเรื่อง ครีบก้น แม้นักเขียนจะมีได้พรรณนาให้เห็นถึงภาวะความยากจนโอกาสทางการศึกษาของตัวละครไว้อย่างแจ่มชัด แต่ถ้าหากพิจารณาไปที่ “เปี้ยก” ตัวละครเด็กชายวัย 10-11 ขวบ ลูกจ้างในร้านขายปลาตุ๋น ที่มีตัวละคร “เฮียกู่” เป็นเจ้าของ เห็นได้ว่าเปี้ยกมีภาระงานที่ต้องทำแทบทั้งวันและทุกวัน ทั้งที่ความจริงแล้วเด็กในวัยอย่างเปี้ยกควรที่จะได้รับการศึกษา อย่างน้อย

¹ เสกสรรค์ ประเสริฐกุล. (2535). ฤดูกาล. หน้า 97-98,100-101.

² มานพ ถนอมศรี. (2527). ทางสายรุ้ง. หน้า 43.

ที่สุดก็น่าจะต้องเรียนอยู่ในชั้นประถมศึกษาปีที่ 4 หรือ 5 แต่เขาก็ไม่มีโอกาสได้ไปเรียนหนังสือ เพราะจะต้องทำงานหาเลี้ยงตัวเอง ดังนั้นเขียนพรรณนาให้เห็นถึงงานที่เขาจะต้องทำไว้ว่า

...เกือบปีเห็นจะได้ที่เขาเข้ามาเป็นลูกจ้างร้านขายปลาตู้แห่งนี้ แม้งานจะเบาว่าการเป็นลูกมือช่างปูนและไม่ต้องแก่งแย่งกับใครเหมือนตอนที่รับจ้างเข็นรถผักในตลาด วันทั้งวันอยู่แต่ในบ้านทำความสะอาดตู้ปลา ขายปลา ลูกน้ำ หนอนแดง และข้าวของเครื่องใช้เกี่ยวกับการเลี้ยงปลาไปตามเรื่อง...ทุกวันเด็กชายจะต้องรีบตื่นแต่เช้ามาเก็บกวาดร้าน เช็ดล้างถาดน้ำตู้ปลา ให้อาหารปลา และจัดข้าวของต่างๆ พอสัก 10 โมงเช้า เขี่ยก๊วยจึงจะขึ้นเก้าอี้ออกจากห้องนอนมาตรวจความเรียบร้อยอย่างละเอียดลอออีกครั้ง... ดึกมากแล้วแสงทึมๆ จากโคมไฟข้างถนนที่ลอดเข้ามาทางหน้าต่างกระจกหน้าร้านขายปลาตู้ทำให้มองเห็นร่างเล็กๆ ของเด็กชายอายุราว 10-11 ที่นั่งอยู่บนม้านั่งเดี่ยวๆ ตรงชั้นเหล็กใต้ตู้ปลา...เขี่ยก๊วยเงยหน้าจากโต๊ะเขียนหนังสือตัวเล็กในห้องนอนที่ปูพรมหน้าอยู่ แกมองไปทางนาฬิกาตั้งโต๊ะที่บอกเวลา 2 นาฬิกาของวันใหม่...แต่ก่อนที่จะเอื้อมมือไปปิดสวิตช์ไฟที่ข้างฝาสายตาอันคมไวของเขาก็เลื้อยไปเห็นร่างตะคุ่มของเด็กชายที่นั่งเฝ้าหงบอยู่กับกะละมังบนบ่อน้ำที่ใส่ปลาครีบน้ำ...

สำหรับในเรื่อง โรงเรียนเปิด นักเขียนได้พรรณนาให้เห็นถึงภาวะความยากจนโอกาสทางการศึกษาของตัวละคร นับตั้งแต่รุ่นพ่อจนมาถึงรุ่นลูก คล้ายกับเป็นมรดกแห่งความยากจนที่จำต้องสืบทอดกันมาโดยมิอาจปฏิเสธได้ ดังนั้นเขียนสะท้อนไว้ต่อไปนี้

“ลูกเรียนจบปีนี้แล้วจะให้มันเรียนต่อที่ไหนวะ” ครูบุญเลื่อนวัยใกล้เกษียณ ซึ่งสอนทั้งเขาและลูกเอ่ยถามเมื่อพบกันเมื่อเดือนที่แล้ว

“ผมกะจะให้มันออก”

“อะไรผิน ลูกชายเรียนเก่ง” ครูเน้นเสียง

“ผม...ผม ไม่มีปัญญาส่งมันเรียนหรอกครับครู” ผินส่ายหน้าอย่างท้อแท้

“เด็กมันยังเล็ก ให้ออกตอนนี้มันก็ยังช่วยทำอะไรไม่ได้ อีกหน่อยมันโตขึ้นมันจะลำบากเหมือนอย่างผินนา...” ลำบากเหมือนอย่างผิน...ลูกที่เขารักนะหรือจะต้องลำบากเหมือนเขา ผินเจ็บลึกเข้าไปในอก นึกถึงภาพชีวิตครั้งเยาว์วัย ที่ต้องออกจากโรงเรียนตั้งแต่ จบชั้น ป.4 แล้วมารับจ้างโรงสีกวาดข้าวตก พับกระสอบ เพื่อช่วยแม่หาเงินซื้อข้าวให้น้องๆ กิน จนเมื่ออย่างเข้าวัยแตกเนื้อหนุ่มก็กลายเป็นคนโกยข้าว แบกทั้งข้าวเปลือกและข้าวสารเข้าซากร้าทุกวัน แล้วลูกชายของเขา ลูกชายที่เขารักและเป็นห่วง เขาจะยอมให้ชีวิตมันเป็นเยี่ยงเขาได้อย่างไร...²

¹ ประภัสสร เสวิกุล. (2545). ครีบน้ำ. หน้า 43-44, 48-49

² อำนาจ เย็นสบาย. (2540). ใต้ผืนน้ำ. หน้า 34-35

อย่างไรก็ตามในตอนท้ายของเรื่อง นักเขียนก็ได้สะท้อนให้เห็นว่าเมื่อตัวละคร “ผิน” ประสบอุบัติเหตุต้องกลายเป็นคนขาพิการ ความหวังและความฝันที่จะให้ลูกชายได้เรียนต่อก็มีอันต้องสูญสลายไปด้วย ดังนักเขียนพรรณนาถึง “ทอง” ลูกชายของ “ผิน” ไว้ว่า

...ใครๆ เห็นไอ้ทองก็รู้ ชุดที่มันใส่ขณะนี้ ชุดนักเรียน แต่มันก็ไม่มีโอกาสไปโรงเรียน ทองกำลังกวาดข้าวตอกและหัดพับกระสอบอยู่หน้าโรงสี อีกไม่นานทองก็จะเก่งเหมือนพ่อ พ่อผู้ขาพิการ และกำลังนอนพักอยู่ในเรือนคนงานหลังโรงสี...¹

กล่าวโดยสรุปจากภาพสะท้อนที่ปรากฏในเรื่องสั้นไทยร่วมสมัยที่นำมาวิเคราะห์นี้ชี้ให้เห็นว่า คนจนผู้ยากไร้มักขาดโอกาสทางการศึกษาชีวิตส่วนใหญ่ต้องดิ้นรนทำมาหากิน บุตรหลานของคนจนส่วนหนึ่งต้องออกจากการศึกษาทั้งๆ ที่ยังเรียนไม่จบหลักสูตรภาคบังคับ ทั้งนี้เพราะไม่มีเงินเพียงพอสำหรับเป็นค่าใช้จ่าย เช่น ค่าเทอม ค่าอุปกรณ์การเรียน และค่าเครื่องแบบนักเรียน เป็นต้น ประกอบกับเด็กบางคนต้องช่วยเหลือผู้ปกครองหารายได้มาจุนเจือครอบครัว ยิ่งโดยเฉพาะครอบครัวที่มีบุตรหลายคน นักเขียนสะท้อนให้เห็นว่าบุตรคนโตหรือคนที่เป็พี่ มักต้องออกจากโรงเรียนเข้าสู่ตลาดแรงงาน เสียสละโอกาสทางการศึกษาของตนให้แก่น้อง นอกจากนี้นักเขียนยังได้สะท้อนไว้ให้เห็นด้วยว่า ครอบครัวที่ยากจนบางครอบครัวอาจให้โอกาสทางการศึกษาไปที่บุตรชายมากกว่าบุตรหญิง อีกทั้งการที่ท้องถิ่นชนบทไม่มีโรงเรียนอยู่ใกล้ๆ เด็กๆ จะต้องเดินทางไปเรียนในเมืองที่อยู่ห่างไกล ทำให้ต้องเสียค่าใช้จ่ายมากขึ้น ถือได้ว่าเป็นอุปสรรคอย่างหนึ่งในการเข้าถึงการศึกษาของบุตรหลานคนจน ส่วนในด้านมาตรฐานคุณภาพทางการศึกษา แม้บุตรหลานของคนจนบางคนจะมีโอกาสได้เล่าเรียน แต่ถ้าหากเรียนในโรงเรียนชนบทที่มีความล้าหลังทางวิชาการและขาดแคลนอุปกรณ์ในการเรียนการสอน ก็อาจทำให้ผลของการศึกษานั้นด้อยกว่านักเรียนที่เรียนอยู่โรงเรียนที่มีความพร้อมกว่าได้

3.1.2.2 ด้านการรักษาพยาบาล ดังที่ได้กล่าวมาข้างแล้วว่าความยากจนในเชิงทรัพย์สิน มีผลกระทบทำให้ผู้ยากไร้ที่เจ็บป่วย ไม่ว่าจะมีความเจ็บป่วยหรือรุนแรง อาจต้องประสบกับ ปัญหาค่าใช้จ่ายในการรักษาพยาบาล ดังข้อมูลในปี 2542 ของสถาบันวิจัยระบบสาธารณสุข (สวรส.) ชี้ให้เห็นว่า คนไทยใช้จ่ายเงินไปกับค่ารักษาสุขภาพสูงถึงปีละ 2 แสนล้านบาท โดยร้อยละ 73 เป็นค่าใช้จ่ายที่ผู้ใช้บริการต้องจ่ายด้วยตัวเอง² อย่างไรก็ตามหากพิจารณาในระบบสวัสดิการสังคม การรักษาพยาบาล และการป้องกันแก้ไขปัญหาสุขภาพอนามัยของประชากรถือเป็นหน้าที่

¹ อำนาง เย็นสบาย. (2540). ได้ผินน้ำ. หน้า 40.

² สถาบันวิจัยสังคม จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย. (2543). พฤติกรรมสุขภาพเมื่อเจ็บป่วยของประชาชนในภาวะวิกฤตเศรษฐกิจ. หน้า 1 (อ้างอิงจาก จัปกระแส. (2542,ตุลาคม). จดหมายข่าวสถาบันวิจัยระบบสาธารณสุข. 4(11) : 47.)

ของรัฐ โดยมีกระทรวงสาธารณสุข เป็นหน่วยงานหลักที่ดูแลรับผิดชอบ แต่ถึงกระนั้นในเบื้องต้น ประชาชนก็จำเป็นต้องพึ่งตนเอง เพราะบริการที่รัฐจัดให้นั้น แม้จะเป็นบริการแบบให้เปล่าหรือเสียค่าใช้จ่ายในราคาถูก แต่ในความเป็นจริงรัฐยังไม่สามารถกระจายบริการดังกล่าวไปได้อย่างทั่วถึง และเพียงพอต่อความต้องการของประชาชนทั้งประเทศอย่างแท้จริง

สำหรับนโยบายเกี่ยวกับปัญหาสุขภาพอนามัย และการพัฒนาระบบสาธารณสุขในหลายๆ ปีที่ผ่านมา นับตั้งแต่แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 5 ซึ่งให้เห็นว่ารัฐบาลได้พยายามกระจายบริการด้านการรักษาพยาบาลบุคลากร ตลอดจนงบประมาณในการพัฒนาระบบสาธารณสุข โดยเน้นไปที่ชนบท เพื่อมุ่งขจัดความเหลื่อมล้ำของบริการสาธารณสุข ระหว่างคนจนในชนบทกับคนมั่งมีในเมือง¹

ส่วนในแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 9 ได้มีความพยายามดำเนินการปฏิรูประบบสุขภาพ พร้อมทั้งสร้างหลักประกันและโอกาสในการเข้าถึงบริการสาธารณสุขที่ได้มาตรฐานอย่างทั่วถึงและเท่าเทียม โดยมีการกำหนดกรอบและทิศทางที่ชัดเจนด้วยการจัดทำแผนพัฒนาสุขภาพแห่งชาติ ฉบับที่ 9 (พ.ศ.2545-2549) เพื่อใช้เป็นแผนแม่บทและแนวนโยบายในการดำเนินงานซึ่งมุ่งเน้นการมีส่วนร่วมของภาคประชาชนมากยิ่งขึ้น²

อย่างไรก็ตามในความเป็นจริง ยังมีประชาชนอีกจำนวนมากที่ไม่มีโอกาสเข้าถึงบริการด้านสาธารณสุขและการรักษาพยาบาลตามแนวนโยบายของรัฐ ยิ่งโดยเฉพาะกลุ่มประชาชนที่มีความยากจน ขาดความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับสิทธิที่ตนจะพึงมีพึงได้

กล่าวในทางวรรณกรรม นักเขียนเรื่องสั้นไทยร่วมสมัยได้นำเสนอภาพความยากจนโอกาสด้านการรักษาพยาบาล โดยส่วนหนึ่งสะท้อนให้เห็นว่าประชาชนในท้องถิ่นชนบทห่างไกล ยังขาดแคลนสถานพยาบาล ขาดบุคลากรทางการแพทย์ เมื่อเจ็บป่วยก็ต้องเดินทางไปรับการรักษาที่โรงพยาบาลในเมือง ซึ่งต้องใช้เวลาในการเดินทางยาวนานและสิ้นเปลืองค่าใช้จ่าย ยิ่งถ้าหากเกิดอาการเจ็บป่วยที่รุนแรงและเรื้อรัง เช่น โรคมะเร็ง อาจต้องเสียค่ารักษาพยาบาลเป็นเงินจำนวนมาก ดังพอจะกล่าวถึงได้จากตัวอย่างที่ปรากฏในเรื่องสั้นต่อไปนี้

เรื่อง ‘คือชีวิตและน้ำตา’ นักเขียนสะท้อนภาวะความยากจนโอกาสในการรักษาพยาบาล และอุปสรรคในการเข้าถึงบริการทางการแพทย์ของคนจนผู้ยากไร้ ผ่านสภาพชีวิตครอบครัวของ “เถื่อน” ตัวละครที่มีภรรยาป่วยเป็นโรคมะเร็งมดลูกเนื่องมาจากการทำแท้งอย่างไม่ถูกหลักวิธีทางการแพทย์

¹ ศิริ ฮามสุโพธิ์. (2543). ประชากรกับการพัฒนาคุณภาพชีวิต. หน้า 230

² ภาณี วงษ์เอก, นุชปียา รั้วพิทักษ์ , และสุพัฒน์ จินดาวัฒน์. (2546). กระบวนทัศน์ใหม่ของการส่งเสริมสุขภาพอนามัยแม่และเด็ก : เรียนรู้จากไทรโยค. หน้า จ

นักเขียนได้พรรณนาให้เห็นว่าบ้านของเถื่อนอยู่ในชนบทห่างไกล สุขศาลาที่อำเภอไม่อาจรักษาพยาบาลภรรยาของเขาได้ เขาต้องพาภรรยาเข้าไปรักษาถึงในโรงพยาบาลประจำภาค แต่ถึงกระนั้นโรงพยาบาลก็ไม่มีเตียงว่าง เเถือนกับภรรยาต้องอาศัยหลับนอนที่ระเบียงโรงพยาบาลเพราะเขามีเงินไม่เพียงพอที่จะเข้าพักในโรงแรม ลำพังค่ารักษาพยาบาลก็เป็นภาระที่หนักมากอยู่แล้วสำหรับคนจนๆ อย่างเขา ดังนั้นนักเขียนได้สะท้อนไว้ให้เห็นต่อไปนี้

...สุขศาลาที่อำเภอไม่อาจจะให้การรักษาเมียเขาได้ หมอแนะนำให้เขาพาเมียไปรักษาที่โรงพยาบาลประจำภาค เพราะที่นั่นมียาและอุปกรณ์การรักษครบครัน แต่ที่นั่นไกลจนเถื่อนรู้สึกท้อ เขาเองเป็นคนบ้านนอกไม่ได้ร่ำรวยมาจากไหน เงินแต่ละบาทที่หาได้ก็หามาด้วยความยากลำบาก...เมื่อพาเมียมาถึงโรงพยาบาลประจำภาค กว่าจะได้รับตรวจก็เกือบเย็น ผู้คนหน้าตาหม่นหมองไม่รู้มาจากไหนแน่นโรงพยาบาลไปหมด เเถือนต้องคอยเข้าแถวแทนเมียตามหมอเรียก วันนั้นพอหมอตรวจเมียของเขาเสร็จก็บอกเขาว่าเมียของเขาต้องฉายแสงวันพรุ่งนี้ วันนี้ฉายให้ไม่ทัน หมดเวลาราชการ...คืนนั้น เเถือนกับเมียต้องนอนค้างที่ระเบียงโรงพยาบาลชั้นล่าง เเถือนมีเงินไม่พอจะพาเมียไปนอนโรงแรม โรงพยาบาลก็ไม่มีที่พักรักษาคนต่างจังหวัด

...โรงพยาบาลไม่มีเตียงคนไข้ว่างเลย คนไข้มีมากเกินกว่าโรงพยาบาลจะรับได้ คนป่วยบางคนแม้จะป่วยหนัก แต่ถ้าหากพอจะไปรักษาที่บ้านได้หมอจะให้ยากลับทันที คนป่วยหลายคนนอนครวญครางอยู่ตามระเบียงแคบๆ ของโรงพยาบาล เขาหวังว่าพรุ่งนี้เตียงคงว่างและหมอจะให้เมียเขานอน ...รุ่งเช้าหลังจากพาเมียไปฉายแสงแล้ว หมอที่โรงพยาบาลก็ให้ยามากินที่บ้าน ส่วนเถื่อน หมอเรียกเข้าไปหาในห้องทำงาน และตั้งคำถาม ถามเขาชนิดคาดไม่ถึง

“เมียเคยทำแท้งมาก่อนไหม” เเถือนอึ้งอยู่นาน

“เคยครับ”

“เมื่อไหร่...ที่ไหน”

“นานแล้วครับ ทำกับหมอเถื่อนในหมู่บ้าน” หมอสั่นหัวทำทางเอือมระอา

“ไม่น่าไปทำยงั้นเลย ทำยงั้นสกปรกและอันตราย”

“เมียผมกลัวมีลูกมาก”

“คุณอย่างอื่นก็ได้...มีถมเถไป”

“เอ้อ...ผมไม่รู้จะ...”

“เออะ...เออะ” หมอตัดบท¹

¹ เฉลิมศักดิ์ แห่งมงาม. (2523). คือชีวิตและน้ำตา ใน โลกหนังสือฉบับเรื่องสั้น ชุด เพชรน้ำงาม.

หากพิจารณาจะเห็นได้ว่า นักเขียนได้สะท้อนภาวะความยากจนโอกาสของผู้ยากไร้แม้การรักษายาบาล ซึ่งถือเป็นบริการทางสังคมที่รัฐควรดำเนินการจัดให้แก่ประชาชนก็มีความยากลำบากในการเข้าถึง ทั้งยังไม่พอเพียงต่อจำนวนผู้เจ็บป่วย ดังตัวอย่างที่ยกมาเห็นได้ว่าในหมู่บ้านชนบทห่างไกลไม่มีสุรศาลาหรือสถานอนามัยประจำหมู่บ้าน เมื่อเจ็บป่วยก็ต้องเดินทางไปรับการรักษายาบาลที่สุรศาลาในอำเภอ ซึ่งยังมียา อุปกรณ์ทางการแพทย์ และบุคลากรผู้ให้การรักษาไม่มากนัก หากมีอาการเจ็บป่วยที่รุนแรงก็จำเป็นต้องเดินทางไปรับการรักษาในโรงพยาบาลระดับจังหวัดหรือระดับภาค แต่ถึงกระนั้นก็ยังอาจไม่ได้รับการรักษาอย่างทันทั่วที่ เพราะผู้เจ็บป่วยมีจำนวนมาก แต่อุปกรณ์และบุคลากรทางการแพทย์มีจำกัด นอกจากนี้ผู้ยากไร้ที่มาจากชนบทต้องเสียค่าใช้จ่ายในการเดินทาง ค่าที่พัก ค่ายา และค่าใช้จ่ายอื่นๆ ที่เกี่ยวข้องเป็นเงินจำนวนมิใช่น้อยทำให้ผู้ยากไร้รู้สึกว่าการรักษายาบาลเป็นภาระที่หนักหน่วง มีอุปสรรคนานกว่าจะเข้าถึงระบบบริการที่รัฐจัดไว้ให้ได้

ข้อสังเกตอีกประการหนึ่งเกี่ยวกับความยากจนโอกาสที่ปรากฏให้เห็นในเรื่องสั้นนี้ ก็คือการขาดบุคลากรทางการแพทย์แผนใหม่ที่มีความรู้คอยช่วยแนะนำการป้องกันและรักษาโรคภัยไข้เจ็บ ตลอดจนการวางแผนครอบครัวอย่างมีประสิทธิภาพ ดังนักเขียนสะท้อนให้เห็นว่า ตัวละคร “เถื่อน” และภรรยาไม่มีความรู้ในเรื่องการคุมกำเนิด ดังนั้นเมื่อเกิดภาวะตั้งครรภ์ที่ไม่พึงประสงค์ เขาทั้งสองจึงแก้ไขปัญหาด้วยการไปทำแท้งกับหมอเถื่อนในหมู่บ้าน ต่อมาเมื่อภรรยาล้มป่วยเป็นโรคมะเร็ง เถื่อนก็เข้าใจว่าเป็นเพราะภูติผี ปีศาจ เขาจึงพยายามรักษาภรรยาด้วยวิธีการทางไสยศาสตร์ ดังนักเขียนพรรณนาไว้ต่อไปนี้

อนิจจา....ผีห้าซาดานตนใดหนอที่ทำให้เมียของเขาต้องมาป่วยนอนชม กะทันหันเลือดไหลออกมาทางช่องคลอดไม่หยุด ครั้งแรกเถื่อนเข้าใจว่า เจ้าป่าเจ้าเขาคงเล่นงานเมียของเขาแน่ อุตสาหะไปตามหมอผีถึงบ้านคั่งตะเคียน ซึ่งมีชื่อว่าตูดอกน้ำมันดีได้ดมมังกหมอยหยดดอกน้ำมันดีเสร็จก็ตบอกผางบอกว่า เจ้าพ่อหนองผัดบหลังบ้านเล่นงานเข้าแล้วท่านอยากกินไก่ตัวหนึ่ง ถ้าเมียหายแล้วให้เอาไก่ไปถวายท่านแต่หมอดอกน้ำมันดีจากไปไม่ทันข้ามคืน เมียของเขาก็นอนแช่ว หายใจระทวย...¹

จากการสำรวจข้อมูลเกี่ยวกับบุคลากรทางการแพทย์ และสาธารณสุขระหว่างปี พ.ศ. 2532 - 2534 ซึ่งให้เห็นว่าบุคลากรทางการแพทย์และสาธารณสุขมีจำนวนไม่มากนักเมื่อเปรียบเทียบกับจำนวนประชากรทั้งประเทศที่เพิ่มขึ้น ทั้งนี้ อาจเกิดจากปัญหาสมองไหลของบุคลากรไปยังโรงพยาบาลเอกชนจึงทำให้อัตราการเพิ่มต่ำ ดังผลการสำรวจปรากฏว่า ในปี 2532 มีแพทย์

¹ เฉลิมศักดิ์ แห่งมงาม. (2523). คือชีวิตและน้ำตา ใน โลกหนังสือฉบับเรื่องสั้น ชุด เพชรน้ำงาม.

จำนวน 12,713 คน ปี 2533 ลดลงเหลือ 12,520 คน และในปี 2534 เพิ่มขึ้นมาเป็น 12,803 คน ส่วนพยาบาลแม้จะมีจำนวนที่เพิ่มขึ้นแต่ก็ไม่มากนัก ดังผลสำรวจ ปี พ.ศ. 2532 มีพยาบาลจำนวน 37,515 คน เพิ่มขึ้นเป็น 39,021 คน ในปี พ.ศ.2533 และ 40,684 คน ในปี พ.ศ.2534¹

นอกจากนี้ ยังพบว่าศูนย์บริการสาธารณสุขยังคงกระจุกตัวอยู่ในกรุงเทพมหานคร หรือในเมืองมากกว่าชนบท ทั้งที่ความเป็นจริงแล้ว ประชากรส่วนใหญ่ของประเทศอาศัยอยู่ในชนบทมากกว่าในเมือง ดังตัวอย่างอัตราส่วนบุคลากรทางการแพทย์และสาธารณสุขต่อประชากรของจังหวัดเลย ในปี พ.ศ.2536 ที่พอจะสะท้อนให้เห็นถึงภาวะความขาดแคลนบุคลากรทางการแพทย์และสาธารณสุขได้อย่างชัดเจน กล่าวคือ มีแพทย์จำนวน 61 คน คิดเป็นอัตราส่วนต่อประชากร 1 : 9,761 ทันตแพทย์ 8 คน คิดเป็นอัตราส่วนต่อประชากร 1 : 74,430 เภสัชกร 13 คน คิดเป็นอัตราส่วนต่อประชากร 1 : 45,803 และพยาบาลวิชาชีพ 206 คน คิดเป็นอัตราส่วนต่อประชากร 1 : 2,809²

เรื่อง ท้องฟ้าและแผ่นดิน ก็เป็นอีกเรื่องหนึ่งที่นักเขียนสะท้อนภาวะความยากจนโอกาสในการเข้าถึงบริการด้านการรักษาพยาบาลของชาวชนบทห่างไกลผ่านตัวละคร “บุญยัง” ผู้ต้องสูญเสียภรรยาไป เพราะอาการเจ็บครรภ์คลอดบุตรอย่างรุนแรง สุขศาลาหรือสถานื่อนามัยที่เขาสู้อุตสาหะดิ้นรนพาภรรยาเดินทางไปทำคลอดด้วยความยากลำบาก แต่กลับไม่มีแพทย์หรือผดุงครรภ์อยู่ปฏิบัติหน้าที่ให้ความช่วยเหลือภรรยาของเขาเลยแม้แต่คนเดียว ดังนักเขียนสะท้อนไว้ต่อไปนี้

“อดเอา-อดเอา อดทนเถอะจันทร์เอ๋ย ไกลจะถึงแล้ว-ไกลถึงแล้ว” บุญยังสูปโลบโยนเมียของตนทั้งที่หนทางยังอยู่อีกไกลแสนไกล และแสนจะทุรกันดาร บุญยังหลับตารู้สึกเหมือนจะเป็นลมล้มฟุบไป แต่อีกใจหนึ่งของมันก็เตือนตนเอง “เร่งไวๆ เอ็งต้องพาเมียของเอ็งไปให้ไวๆ ช้าไม่ได้ มันอยู่ที่สองไหล่อันกว้างแกร่งและสองมือสองขาอันเข้มแข็งของเอ็งนี่แหละที่จะทำให้เมียเอ็งรอดตาย...” บุญยังครางฮึดฮัด...ฟ้าแลบ แลบบลาลบ ฝนซาเม็ดลงมาบ้าง ลมจากช่องเขายังครางฮือๆ บุญยังรู้สึกมีความหวังขึ้นมาบ้าง แม้สองไหล่จะปวดร้าวระบมไปหมด เท้ามันบวมเมื่อเหยียบไปบนก้อนหินที่แหลมคมและหนักราวกับถูกถ่วงไว้ด้วยเหล็ก เทบจะถอนยกก้าวต่อไปไม่ได้ เมื่อเหยียบย่ำลงไปในหล่ม เมื่อลงไปตามที่ราบเรียบหนองใหญ่ ดัดทางไปยังตำบลซึ่งเป็นความหวังข้างหน้า...

“เป็นยังงัยบ้างอีจันทร์เต็ม...” บุญยังเอื้อมมือไปจับต้องเมียของมันเบาๆ

“มันเจ็บจนหมดแรง...” พ่อลูกทาเช็ดเหงื่อที่หน้าผาก พุดมีแวววิตกกังวล

¹ ศิริ ฮามสุโพธิ์. (2543). ประชากรกับการพัฒนาคุณภาพชีวิต. หน้า 204

² แหล่งเดิม. หน้า 205

“ยังหรอกล่า...ยังหรอกล่า...ยังไม่สาย...เราจะถึงแล้ว-เราจะถึงแล้ว...” บุญยังพูดซ้ำๆ ซากๆ...

“ถึงแล้ว-ถึงแล้ว ถึงสุขศาลาแล้ว ไปเรียกหมอเร็ว ๆ เข้าเจ้าดวงคำ...” บุญยังพูดกระหืดกระหอบ...

“ใครเป็นอะไร-ใครเป็นอะไร...” ชาวบ้านที่เห็นพวกบุญยังหามาคนเจ็บกะร่องกะแรงล่องกองมา ต่างวิ่งหน้าตื่นกันเข้ามามุงดู...สาธุจึงออร้องอุทาน ควักชีวิตมาจุดสูบถอนใจยาวๆ... ข้าได้ยินข่าวว่าหมอเขาไม่อยู่นี่นา...

“ไม่อยู่?” บุญยังร้องเสียงดังผลุดลุกขึ้นอย่างรวดเร็ว...

“ก็ใครๆ ก็รู้หมอบไปในเมืองตั้งสี่ห้าวันมาแล้ว ท่านว่าจะไปราชกรมราชการอะไรนี้แหละ

ข้าก็ฟังไม่ถนัด...”

“โอ้...” บุญยังร้องคราง เอามือกุมขมับ...

“เขาวามีผดุงครรภ์อีกคนไม่ใช่หรือ...” เจ้าแก้วลูกชายคนโตพูดเหมือนนึกได้

“ไหน-ไหน อยู่ทางไหนบอกข้า” บุญยังทะเล้งตัวขึ้น เหมือนมีความหวังขึ้นมาใหม่...แต่จันทร์เต็มก็ตายเสียแล้วทั้งกลม ณ ที่สถานื่อนามัยอันไร้หมอแห่งนั้นเอง ผดุงครรภ์อีกคนก็ไม่อยู่เช่นกัน ดูเหมือนว่าจะไปวิ่งเต้นขอย้ายที่จังหวัดเพื่อจะหนีห่างร้างไกลไปจากหมู่บ้านชนบทอันแสนกันดารแห่งนั้น...¹

หากพิจารณาจากภาพสะท้อนที่ปรากฏ เห็นได้ว่างานอนามัยแม่และเด็กในท้องถิ่นชนบทยังขาดประสิทธิภาพและเหลื่อมล้ำกับชุมชนเมืองอยู่มาก แม้ในความเป็นจริงกิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับการสงเคราะห์แม่และเด็กจะได้รับความสนใจจากรัฐบาล มาตั้งแต่ก่อนการสถาปนากกรมสาธารณสุขขึ้นเป็นกระทรวงสาธารณสุข ในปี พ.ศ.2485 ดังเห็นได้ชัดเจนมากยิ่งขึ้นเมื่อรัฐบาลเริ่มมีการให้ทุนการศึกษาวิชาพยาบาลผดุงครรภ์ ในปี พ.ศ.2497 เพื่อผลิตพยาบาลอนามัยออกปฏิบัติงานประจำ ณ สถานื่อนามัยในจังหวัดต่างๆ ทั่วประเทศ²

สำหรับงานอนามัยแม่และเด็กภายใต้แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติก็ได้เล็งเห็นและให้ความสำคัญเกี่ยวกับเรื่องนี้มากขึ้น เช่น ฉบับที่ 1 และ 2 (พ.ศ.2504-2514) ได้มุ่งเน้นไปที่การผลิตบุคลากร (ผดุงครรภ์ พยาบาลอนามัย หมอตำแย ผดุงครรภ์โบราณ) เพื่อช่วยแบ่งเบาภาระของแพทย์ในการให้บริการด้านอนามัยแม่และเด็ก ในฉบับที่ 3 (พ.ศ.2515-2519) นอกจากจะ

¹ พิบูลศักดิ์ ละครพล. (2520). ท้องฟ้าและแผ่นดิน ใน รวมเรื่องสั้นชุดคลื่นเจ้าพระยา. หน้า 111-112, 115-118

² ภาณี วงษ์เอก , นุชปียา ร้วพิทักษ์ , และสุพัฒน์ จินดารัตน์. (2546). กระบวนทัศน์ใหม่ของการส่งเสริมสุขภาพอนามัยแม่และเด็ก : เรียนรู้จากไทรโยค. หน้า 11

เร่งผลิตผดุงครรภ์และพยาบาลอนามัยจำนวนมากแล้ว ยังได้มีการจัดตั้งศูนย์อนามัยแม่และเด็กเพื่อขยายงานออกไปอย่างกว้างขวางในส่วนภูมิภาคด้วย ส่วนฉบับที่ 4 (พ.ศ.2520-2524) เน้นหนักไปที่การลดการตายของแม่และเด็ก โดยเพิ่มประสิทธิภาพสาธารณสุขและขยายบริการให้ครอบคลุมประชากรอย่างทั่วถึง¹ เป็นที่น่าสังเกตว่า งานอนามัยแม่และเด็กภายใต้แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 4 มีนโยบายลดการตายของแม่และเด็ก แต่จากภาพสะท้อนที่ปรากฏในเรื่องท้องฟ้าและแผ่นดิน ซึ่งตีพิมพ์รวมเล่มครั้งแรกในปี พ.ศ.2520 และอยู่ในช่วงการดำเนินงานตามแผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 4 นักเขียนก็ยังคงถ่ายทอดให้เห็นว่า หญิงตั้งครรภ์ที่อยู่ในชนบทห่างไกลอาจไม่ได้รับความช่วยเหลืออย่างจริงจังและทันทั่วถึง ตามที่แผนได้กำหนดไว้ก็เป็นได้

ส่วนในแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับอื่นๆ งานอนามัยแม่และเด็กก็ยังคงได้รับการสานต่อมาอย่างต่อเนื่อง เช่น ฉบับที่ 5 (2525-2529) เน้นหนักในการลดอัตราการป่วยและอัตราการตายของแม่และเด็กอายุต่ำกว่า 5 ปี ฉบับที่ 6 (2530-2534) มุ่งเน้นการให้บริการดูแลก่อนคลอด การทำคลอด และหลังคลอด รมงคลีให้มีการฝากครรภ์ในระยะแรกของการตั้งครรภ์ มากขึ้น ฉบับที่ 7 (2535-2539) เน้นงานอนามัยแม่และเด็กให้ครอบคลุม 3 ช่วง ได้แก่ ช่วงก่อนแต่งงานและมีบุตร ช่วงตั้งครรภ์และหลังคลอด ช่วงทารกและเด็กก่อนวัยเรียน โดยเฉพาะกลุ่ม เป้าหมายที่อยู่ห่างไกล ฉบับที่ 8 (2540-2544) นอกจากในภาพรวมที่มุ่งเน้นการพัฒนาสุขภาพของประชากร โดยแบ่งเป็นกลุ่มอายุในการพัฒนาแล้ว ยังได้กำหนดเป้าหมายเกี่ยวข้องกับงานอนามัยแม่และเด็กไว้ เช่น อัตราส่วนการตายของมารดา ไม่เกิน 20 ต่อ 100,000 การเกิดมีชีพ และอัตราส่วนการตายของทารก ไม่เกิน 21 ต่อ 1,000 ทารกเกิดมีชีพ ส่วนในฉบับที่ 9 (2545-2549) ได้มองภาพรวมของระบบสุขภาพในขอบเขตที่กว้างขวางขึ้น สำหรับในงานอนามัยแม่และเด็ก ก็ได้กำหนดเป้าหมายไว้ พอจะกล่าวถึงได้ เช่น อัตราส่วนการตายของมารดา ไม่เกิน 18 ต่อ 100,000 การเกิดมีชีพ และอัตราส่วนการตายของทารก ไม่เกิน 15 ต่อ 1,000 ทารกเกิดมีชีพ เป็นต้น²

เกี่ยวกับการอนามัยแม่และเด็กนี้ ในเรื่อง กระดานไฟ ก็เป็นอีกเรื่องหนึ่งที่พอจะสังเกตเห็นได้ว่า ชาวบ้านชนบทห่างไกลยังคงขาดโอกาสในการเข้าถึงระบบบริการสาธารณสุข และการแพทย์แผนใหม่ บางคนติดยึดในความเชื่อเดิมอย่างงมงาย ดังนักเขียนสะท้อนผ่านวิถีชีวิตของตัวละครชาวบ้านมาต้ายซึ่งมี “พ่อยัง” ผู้อาวุโสของหมู่บ้านที่คอยชักนำให้ชาวบ้านบวงสรวง เช่นไหว้สิ่งศักดิ์สิทธิ์ไม่เว้นแม้แต่ต้นไม้ นอกจากนี้ยังได้ปลูกฝังความเชื่อเกี่ยวกับการทำคลอดของผู้หญิงในหมู่บ้านไว้ว่าหากผู้หญิงคนใดจะคลอดบุตรต้องนำกระดานไฟ “อีแม่ตะเคียนทอง” อันศักดิ์สิทธิ์ของแกไปรองระหว่างการทำคลอด ก็จะทำให้ทั้งแม่และเด็กปลอดภัย ดังนักเขียนพรรณนาไว้ต่อไปนี้

¹ ภาณี วงษ์เอก , นุชปียา รั้วพิทักษ์ , และสุพัฒน์ จินดารัตน์. (2546). กระบวนทัศน์ใหม่ของการส่งเสริมสุขภาพอนามัยแม่และเด็ก : เรียนรู้จากไทยยุค. หน้า 13-15

² แหล่งเดิม. หน้า 15-18

...เมื่อยังเด็ก ทุกครั้งที่พ่อหรือแม่พาเดินผ่าน เขาได้เห็นพ่อแม่ค้อมหัวยกมือไหว้ ต่อไม้นั้นอย่างนอบน้อม เมื่อโตขึ้นหน่อยพ่อแม่ก็เริ่มสอนให้เขายกมือไหว้ เมื่อทำงานเอง เขาพากันยกมือไหว้โดยไม่ต้องมีใครบอก และเมื่อต้องพาน้องคนน้อยๆ เดินผ่าน เขาก็ได้เป็นผู้สอนให้น้องกราบไหว้เช่นเดียวกัน ดันปีใหม่คนในทุกรอบครัวจะพากันมารวมชุมนุม เช่นไหว้บวงสรวงขอความร่มเย็นเป็นสุข โดยมีชายแก่ที่ทุกคนเรียก‘พ่อย้ง’ พากล่าวอ้อนวอน และทำหน้าที่ฝากทารกน้อยผู้เกิดใหม่ในหมู่บ้านให้เจ้าแม่แผ่นดินมี คุ่มกันรักษา... ชายหนุ่มเดินอย่างรีบเร่งไปตามทางแคบ แต่ก่อนจะก้าวเข้าสู่ลานบ้านของ ผู้เป็นหัวหน้า เข้าไม่เว้นที่จะค้อมหัวคารวะด้วยศรัทธาต่อต่อไม้สืคล้ำ และเมื่อเงยขึ้นอีกครั้งใบหน้าเขาซิดสลดลง เมื่อพบว่าบนชานบ้านหลังเตี้ยมีชายวัยกลางคนนั่งซบซิบกับชายชราอยู่ก่อน...

“พ่อย้ง” เขาเรียกชื่อผู้เป็นประมุขในหมู่บ้านแล้วหันไปทางชายวัยกลางคน “แล้วก็น้ำเขียวด้วย เมตดาฉันเถอะ เมียของฉันมันท้อง ท้องสาวยังไม่เคยออกลูก น้ำนวลของน้ำเขียวเคยแล้ว เมตดาฉันเถอะ” เขาพูดกระเส้า...

“สุดแต่บุญกรรมของใครเถอะเคน ท้องสาวท้องเฒ่าก็มีทางตายเท่าๆ กัน สุดแต่บุญลูกของเราเถอะ ใครเกิดก่อนเอาไปก่อนก็แล้วกัน เราเคยทำกันมาอย่างนั้นใช้ไหมพ่อ?” พูดจบก็มีเสียงกู่จากท้ายบ้านทิศใต้ ทิดเขียวลุกพื้บอย่างลึ้มตัว ชายหนุ่มตัวแข็งที่อมองตามชายแก่ผู้เป็นหลักของบ้านที่ลุกขึ้นอย่างเข้มข้ำ และเดินเคร่งขรึมเข้าไปในเรือน แล้วกลับออกมาพร้อมกับแผ่นไม้กระดานสีดำแผ่นใหญ่ที่ชาวมาบดาวยังเรียกว่า ‘อีแม่ตะเคียนทอง’¹

หากพิจารณาจะเห็นได้ว่า ตัวละครชาวบ้านมาบดาวยัง ยังคงยึดติดในความเชื่อดั้งเดิมเกี่ยวกับพลังอำนาจลึกลับของสิ่งศักดิ์สิทธิ์ต่างๆ ว่าจะสามารถแผ่บารมีคุ้มครองรักษาชีวิตของผู้คนให้เป็นปกติสุขได้หากให้ความเคารพและบวงสรวงเช่นไหว้ ไม่เว้นแม้แต่การคลอดบุตร ชาวบ้านก็ยังคงมีความเชื่อว่า “กระดานไฟอีแม่ตะเคียนทอง” ซึ่งเป็นเพียงเศษไม้กว้างประมาณสองศอก ยาววาเศษๆ ที่ “พ่อย้ง” บากไว้เมื่อครั้งภรรยาของแกคลอดบุตรคนหัวปี สามารถดลบันดาลให้แม่และเด็กปลอดภัยได้หากนำไปใช้ในระหว่างการทำคลอด สำหรับวิธีทำคลอดนั้นนักเขียนได้สะท้อนให้เห็นว่าชาวบ้านยังทำคลอดกันด้วยวิธีโบราณ ซึ่งมีหมอตำแยคอยควบคุมดูแลหาได้ใช้วิธีทางการแพทย์แผนใหม่ไม่ ดังนักเขียนสะท้อนวิธีการทำคลอดแบบโบราณของหมอตำแย ผ่านบทสนทนาต่อไปนี้

¹ ลาว คำหอม. (2545). ฟ้าบ่กั้น. หน้า 156-158

...ในห้องกรรยาของเขานั่งคุกเข่าบนพื้นกระดานมือโหนดผ้าที่ผูกติดกับข้อหน้าตา
 บิดเบี้ยว

หมอดำแยหญิงแก่ๆ สองคนกำลังก้มๆ เงยๆ อยู่บริเวณท้อง

“เป็นไงบ้างป้า?” เขาถาม

“จวนแล้วพ่อ” ตอบโดยไม่ทันหันหันมามอง...

หมอดำแยมีสีหน้าชื่นชม

“นี่พร้อมทุกอย่างแล้วสินะ” หญิงที่เขาเรียกป้าถามขึ้นอีก

“จะ เชิงกราน ฟันไฟ พริกไทย ดีปลี” เขาตอบเร็วปรือ

“ยาเลืดล่ะ? เกลือล่ะ?”

“ยัง”

“อ้าว”

“เกลือมีแล้ว” มีเสียงตอบจากข้างหลัง

“ยังงั้นยาเลืดเองต้องเตรียมให้พร้อม”

“อะไรบ้างป้า?”

“ซอไฟ น้ำเยียว”

“ซอไฟฉันไม่รู้จัก”

“ไอ้หน้าโง่ จะเป็นพ่อคนอยู่แล้วยังไม่ประสา ก็เขมาควั่นสิตำที่เกาะอยู่ตามหญ้า
 หรือชายดอกเหี่ยวเตาไฟในครัวนั่นไง เอามาบดให้ละเอียด ละลายน้ำเยียวให้มันกิน”

เขาเดินออกมา นั่งหน้าห้อง เสียงไฟในเตาแตกดังเปรี้ยะๆ ขณะเดียวกันก็มีเสียง
 โครกพริกไทย ดีปลี ดังปุกปุกมาจากข้างนอก...

“หือ” เขาทะเล็งลุกยืน “เสียงอะไร?” ตามพลางสืบท้าเข้าไปในห้อง

“ผ้าขาดนะไอ้ป้า” นางหมอดำแยหันมาเอ็ดพร้อมทั้งเสียงเด็กร้องจ้า

“ผ้าหรือ? เออ ลูกเกิดแล้ว” เขาพูดตื่นเต้น ตาจ้องทารกที่ตื่นกระแฉ่วๆ เหนือพื้น

กระดาน

“ซัดเข้าไป ซัดเข้าไปอีก สาดเข้าไปอีก”

เสียงเม็ดเกลือร่วงลงบนพื้นกระดานกราวๆ ทุกครั้งที่หมอดำแยสั่ง

“แสบไหมเล่า?” อีกคนถามซ้ำๆ ซากๆ ครู่หนึ่งต่อมาจึงมีเสียงตอบอิดโรย

“แสบ”...¹

จากบทสนทนาที่ยกมา นักเขียนสะท้อนให้เห็นว่ากรรยาของเคนสามารถคลอเคลียได้
 อย่างปลอดภัย ภายใต้การดูแลของหมอดำแยหญิงชราสองคน อีกทั้งมิได้ใช้กระดานไฟอันศักดิ์สิทธิ์
 ตามความเชื่อของคนส่วนใหญ่ในหมู่บ้าน เช่นเดียวกันเรื่อง ราคาแห่งความตาย นักเขียนก็ได้

¹ ลาว คำหอม. (2545). ฟ้าบ่กั้น. หน้า 159-160

กล่าวถึงการทำคลอดด้วยวิธีของหมอดำแยไว้ว่า "...ถ้าหากไม่ได้หมอดำแยตามดออย่างแก่ในหมู่บ้านของเรา ฉันจะทำอย่างไร แม้กับน้องจะเป็นอย่างไร หมอที่สุขศาลานั้นใครๆ ก็รู้ว่าตามตัวยาก..."¹ อย่างไรก็ตามหากพิจารณาในความเป็นจริงแม้การทำคลอดด้วยวิธีการของหมอดำแยจะเป็นภูมิปัญญาแขนงหนึ่งที่ปฏิบัติสืบทอดกันมาอย่างยาวนาน และได้ผลเป็นที่น่าพอใจ แต่ การทำคลอดด้วยวิธีการดังกล่าว อาจมีความเสี่ยงต่อการติดเชื้อสูง และทำให้เป็นอันตรายถึง ชีวิตได้

ในเรื่อง **อีหล่าน้อย** แม่นักเขียนจะมีได้สะท้อนไว้อย่างชัดเจนว่าตัวละครผู้เป็นแม่ของ "อีเขียว" ต้องเสียชีวิตไปหลังจากคลอดบุตรว่าเป็นการทำคลอดด้วยวิธีการแบบหมอดำแยหรือการแพทย์แผนปัจจุบัน แต่หากพิจารณาก็จะเห็นถึงอันตรายจากการคลอดบุตรและการขาดความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับการรักษาพยาบาลผู้ป่วยอย่างถูกต้องและเหมาะสมของชาวบ้านชนบท ไว้ดังนี้

แม่ของนางเริ่มไม่สบายอย่างรุนแรงหลังจากเกิดน้องชายได้ไม่นาน อาการของแม่น่ากลัวมาก พุดจาฟังไม่รู้เรื่อง บางครั้งแม่ร้องไห้ บางครั้งแม่หัวเราะ บ่อยทีเดียวที่แม่ร้องว่าหนาว นอนตัวสั่น ทั้งที่ร่างของแม่ร้อนเหมือนไฟ...แม่เพ้อคลั่งด้วยการดิ่งทิ้งเนื้อตัวผมเผ้าตลอดเวลา...แม่เริ่มเป็นอย่างนั้นสักสองสามวัน ชาวบ้านก็เริ่มพูดกันว่า แม่เป็นผี ในตัวแม่มีผีอาศัยอยู่ ยิ่งในระยะหลังที่แม่มีอาการรุนแรงมากขึ้น ถึงขนาดหยิบถ่านไฟแดงๆ จากในเตามาใส่ปากเคี้ยวกิน พร้อมกับส่งเสียงร้องไห้และหัวเราะสลับกัน...ในที่สุดทุกคนจึงตัดสินใจไปนิมนต์พระจากวัดในหมู่บ้านอีกแห่งหนึ่ง ซึ่งชาวบ้านเล่าลือกันว่ามีอาคมแก่กล้ามากมารักษาอาการของแม่...พระนั่งลงหน้าแม่ หลับตาสวดมนต์ พร้อมกับปล่อยให้เทียนหยดลงไปในน้ำ พอน้ำมันเสร็จท่านก็ลุกขึ้นหยิบจอกขึ้นตักน้ำสาดลงไปในตัวแม่ แม่สะดุ้งสุดตัว ร้องกรีดเสียงดังและพรวดคำด่าออกมาอย่างรวดเร็ว

"ผีมันเฮง" พระหันมาทางชาวบ้านแล้วพูดขึ้นยิ้มๆ ก่อนตักน้ำสาดไปที่ร่างของแม่อีก แม่ร้องโหยหวนและนอนตัวสั่นอยู่พักใหญ่ก็เงยบลงไป พระสาदन้าต่อไปจนหมดถึง...

"เอ้า ซอยกันอาบน้ามนต์ให้มันชะ คืดแต่พระพุทฺธ พระธรรม พระสงฆ์ เป็นที่ตั้งเด้อ....."

พอรับขันจากท่านมาอย่างนอบน้อม...ผู้ใหญ่อื่นๆ ที่มามุงดูอยู่ก็พลอยได้รับอนุญาตจากพระให้ทำอย่างเดียวกับพ่อด้วยทุกคน ตอนนั้นร่างของแม่สงบนิ่งไปแล้ว ไม่มีเสียงร้อง ไม่มีเสียงพูด ไม่มีอาการหนาวสั่น และไม่มีอาการเคลื่อนไหว...วันรุ่งขึ้น นางเห็นพ่อนั่งร้องไห้อยู่ข้างร่างของแม่แล้วชาวบ้านก็ช่วยกันหามแม่มาที่โคก ซึ่งคนในหมู่บ้านเรียกกันว่า "ป่าช้า" ช่วยกันขุดหลุมแล้วใส่ร่างของแม่ลงไป...²

¹ ศรีดาวเรือง. (2533). แก้วหยดเดียว. หน้า 136-137

² มานพ ถนอมศรี. (2527). ทางสายรุ้ง. หน้า 81-83

อย่างไรก็ตามในความเป็นจริง จากข้อมูลที่ปรากฏ พบว่า อัตราการตายของมารดาได้ลดลงมากกว่า 10 เท่า นับตั้งแต่ได้เริ่มดำเนินงานด้านอนามัยแม่และเด็ก ในปี พ.ศ.2513 กล่าวคือ อัตราการตายของมารดาได้ลดลงจาก 2.3 เหลือ 0.5 ต่อเด็กเกิดมีชีวิตพันคน และส่วนใหญ่เป็นการตายที่พบว่าเกิดขึ้นอยู่ในชนบท ส่วนสาเหตุสำคัญของการตายของมารดาในชนบทก็คือ การตกเลือดหลังคลอด พิษแห่งการตั้งครรภ์และชัก เป็นต้น¹

ในเรื่อง คนกินดิน ก็เช่นเดียวกัน นักเขียนได้สะท้อนให้เห็นถึงภาวะความยากจนโอกาสในการรักษาพยาบาลและความเชื่ออันงมงายบางอย่างที่มีผลกระทบต่อวิถีชีวิตและพฤติกรรมในการดูแลรักษาสุขภาพของชาวบ้านชนบท โดยผ่านตัวละคร “เฒ่าหรอด” และครอบครัว ดังพอสังเกตได้ต่อไปนี้

...เมื่อเฒ่าหรอดยังเด็กเขาเห็นแม่ตายไปต่อหน้าต่อตา เพราะลำไส้เน่าเนื่องจากจากพิษของยาบรรเทาปวดของละสสิ่งทีนางกินเข้าไปทุกเมื่อเชิวัน แม่จำเป็นต้องพึ่ง “โรงพยาบาลในช่องกระดาศ” นั้นเพราะไม่มีหมอมารักษา มีแต่หมอผีมาฆ่าไก่ ฆ่าหมูทรงเจ้าเข้าผี โรคประจำตัวของแม่ เนื่องมาจากการอยู่ไฟหลังคลอดที่ต้องกินแต่น้ำกับน้ำจนเกินความต้องการของร่างกายและไตอาจจะทำงานหนักเกินไป อาหารมีแต่ข้าวกับเกลือจะกินไก่กินเนื้อก็ไม่ได้เพราะ “ผิดผี” จนแม่เป็นโรคขาดอาหาร เลือดจาง มีโรคแทรกซ้อนและตาย! ยังมีคนเชื่อว่าเป็นเพราะ “ผีปอบ” กินไส้...ชื่อเฒ่าหรอดเอง ก็หมายถึง “รอด” คือรอดตายจากพิษไข้ป่าในวัยเด็กอย่างหวุดหวิด พ่อหาชุดไส้เดือนมาแช่น้ำทุกวัน พ่อว่าเมื่อไส้เดือนช่วยลดไข้ พี่น้องท้องเดียวกับเฒ่าหรอดมีทั้งหมด 9 คน แต่รอดชีวิตมาเพียง 4 คนพี่ชายคนหนึ่งตายในวัยเด็กด้วยโรคปอดบวม เมื่อศพเริ่มบวมอืดมีพยาธิไส้เดือนเลื้อยออกมาทางรูจมูกเป็นกระจุก จนถึงรุ่นลูกของเฒ่าหรอด ลูกของแ่กคนหนึ่งถูกเรียกว่า “บั๊กซี่เหลือ” เพราะเป็นโรคท้องร่วงปางตาย...²

จะเห็นได้ว่า เนื่องจากตัวละครชาวบ้านไม่มีความรู้เกี่ยวกับการรักษาพยาบาลด้วยวิธีการแพทย์แผนใหม่อีกทั้งในหมู่บ้านก็ไม่มีหมอ ดังนั้นชาวบ้านจึงต้องดูแลรักษาอาการป่วยไข้กันเองตามยถากรรม บ้างพึ่งยาบรรเทาปวดหรือที่นักเขียนเรียกว่า “โรงพยาบาลในช่องกระดาศ” เป็นต้นเดิมทีเดียวคนไทยในชนบท ส่วนใหญ่เมื่อมีอาการเจ็บป่วยก็จะพึ่งพาการรักษาจากหมอพื้นบ้านรับประทานยาสมุนไพรที่มีทั้งยาหม้อ ยาทา ยาลูกกลอน ฯลฯ ส่วนการคลอดบุตรก็อาศัยหมอดำแยเป็นหลัก ฉะนั้นการรักษาด้วยวิธีตามความเชื่อและประเพณีที่สืบทอดกันมานี้ แม้บางอย่างจะ

¹ ภาณี วงษ์เอก , นุชปียา รั้วพิทักษ์ , และสุพรรณ จินดารัตน์. (2546). กระบวนทัศน์ใหม่ของการส่งเสริมสุขภาพอนามัยแม่และเด็ก : เรียนรู้จากไทรโยค. หน้า 21

² วัณณ์ วรलयงกูร. (2522). ข้าวแค้น. หน้า 136-137

ได้ผลและมีประโยชน์ แต่ผู้รับการรักษาก็ต้องรู้จักใช้เหตุผลพิจารณาอย่างเหมาะสม มิใช่เชื่อและปฏิบัติตามอย่างมกมาย เพราะบางอย่างอาจทำให้เกิดโทษได้ ดังเรื่อง คนกินดิน แม่ของ “เฒ่าหรอด” ต้องเสียชีวิต สาเหตุส่วนหนึ่งมาจากโรคขาดอาหาร เลือดจาง และไตทำงานหนักเกินไป ทั้งนี้เนื่องมาจากในครั้งที่นางคลอดบุตร นางปฏิบัติตามความเชื่อเรื่องการอยู่ไฟ กล่าวคือ นางไม่รับประทานอาหารอื่นใดนอกจากน้ำและข้าวกับเกลือ หากพิจารณาตามความเชื่อเรื่องการอยู่ไฟ นอกจากจะต้องนอนผิงหรืออังอยู่ใกล้กองไฟเป็นระยะเวลาหลายวันแล้ว มารดาที่อยู่ไฟจะรับประทานข้าวกับเกลือได้เท่านั้น ไข่หรือเนื้อรับประทานไม่ได้ เพราะ “ผิดผี” บางตำราว่าสามารถรับประทานหัวผักกาดเค็มหรือหัวผักกาดหวานและปลาช่อนย่างกับเกลือได้ ส่วนทารกนั้นในระยะแรกๆ ให้ป้อนน้ำตาลละลายน้ำแทนน้ำนมแม่¹ จากความเชื่อดังกล่าวบาง อย่างอาจไม่ก่อให้เกิดประโยชน์และอาจเป็นโทษได้

ส่วนในเรื่อง ลูกคนที่หก นอกจากนักเขียนจะสะท้อนให้เห็นถึงภาวะการขาดแคลนการรักษาโรค จำพวกยาแก้ไข้ ยารักษาแผล และยาคุมกำเนิดแล้ว นักเขียนยังได้พรรณนาให้เห็นด้วยว่า ตัวละครชาวเขายัง “ล่ายก่วย” และครอบครัวยุติพลอดจนคนอื่นๆ ในหมู่บ้าน ต่างต้องเผชิญกับความยากลำบากในการเข้าถึงบริการด้านการแพทย์ ทั้งนี้เพราะหมู่บ้านไม่มีสถานอนามัยหรือสุขศาลาไว้คอยบริการ เมื่อเจ็บป่วยก็ต้องเดินทางเข้าไปรักษาในเมืองซึ่งอยู่ห่างไกล ดังนักเขียนพรรณนาไว้ว่า

...ล่ายก่วยตะโกนเรียกลูกๆ ห้าคนที่กำลังวิ่งเล่นอยู่บนลานสนามหน้าโรงเรียนให้เข้ามาในบ้าน ลมภูเขาเริ่มโหมกระหน่ำรุนแรงมากขึ้นเหมือนกับทุกๆ คืน ลมเย็นนัก ลูกๆ ผียังบาง ไม่เคยชินเหมือนผู้ใหญ่ เย็นเกินไปถ้าเจ็บป่วยไข้ก็ลำบากที่จะพาไปรักษาโรงหมอในเมือง...หลายอย่างที่เคยได้รับจากครูก็พลอยหายไปด้วย อย่างพวกยาแก้ไข้ ยารักษาแผล ยาคุมไม่ให้มีลูก...²

สำหรับในเรื่อง เชียดชาคำ ก็เป็นอีกเรื่องหนึ่งที่สะท้อนสภาพชีวิตของชาวบ้านชนบทผู้ยากไร้ กล่าวเฉพาะด้านภาวะความยากจนโอกาสในการรักษาพยาบาล นักเขียนสะท้อนให้เห็นว่าชาวบ้านในท้องถิ่นชนบททุรกันดาร หากล้มเจ็บหรือป่วยไข้ ก็ยังคงรักษาตนเองด้วย วิถีตามความเชื่อดั้งเดิมจากหมอพื้นบ้านหรือหมอยากลางบ้าน ที่มีใช้วิทยาการทางการแพทย์แผนใหม่ ดังตัวละครลูกชายของ “นายนาค นางาม” ซึ่งถูกงูเห่ากัดมือ บรรดาชาวบ้านต่างก็พากันมาแนะนำ

¹ ไพบูลย์ แสงเงิน. (2543). พินิจวรรณกรรมชุด ฟ้าบ่กั้น ของ ลาว คำหอม. หน้า 78

² เฉลิมศักดิ์ แห่งมงาม. (2533). เรือนหลังใหญ่. หน้า 69-70

วิธีการรักษา บ้างให้เอาเชื้อมาสับปิดที่แผล และบ้างก็บอกให้ปิ้งตับงูให้เด็กกิน ดังนักเขียนพรรณนาไว้ว่า

ลูกของเขาร้องไห้และครางเบาๆ ตลอดทาง มือของเด็กตบที่หน้าอกบอกว่า หายใจไม่ออก เมื่อถึงบ้านทุกสิ่งโกเลาหลไปหมด วังหาหมอน้ำมนต์หมอยากลางบ้านเท่าที่คิดซื้อได้

“เอาเชื้อมาสับปิดที่แผล” เพื่อนบ้านคนหนึ่งร้องบอก

“ปิ้งตับงูให้มันกิน” อีกคนตะโกนเสียงดัง เขาวิ่งไปที่ซาngu ผ่าท้องหาตับ ในขณะที่เมียของเขาเฝ้าแต่นั่งร้องไห้ ยิ่งสายคนก็ยิ่งมาก เพื่อนบ้านที่ประชุมอยู่บ้านผู้ใหญ่เมื่อทราบข่าวก็แตกฮือมาสมทบ¹

เป็นที่น่าสังเกตว่า ไม่มีเพื่อนบ้านคนใดเลยที่จะแนะนำให้หานายาคพาลูกชายไปรักษายังสถานบริการทางการแพทย์แผนใหม่ หรือรับการฉีดเซรุ่มเพื่อแก้พิษงู ทั้งนี้อาจเป็นเพราะว่าชาวบ้านยังขาดความรู้ และอยู่ห่างไกลจากสถานบริการทางการแพทย์แผนใหม่ของรัฐ เช่น โรงพยาบาล สถานีอนามัยหรือสุขศาลา ดังนั้นการรักษาด้วยหมอน้ำมนต์และหมอยากลางบ้านจึงอาจเป็นวิธีที่ชาวบ้านคิดว่าจะสามารถช่วยชีวิตของเด็กน้อยให้รอดพ้นจากพิษของงูร้ายได้

ในเรื่อง ราคาแห่งความตาย นักเขียนได้สะท้อนให้เห็นถึงการสูญเสียชีวิตของผู้ป่วยหรือผู้บาดเจ็บที่ไม่ได้รับการรักษาพยาบาลอย่างทันท่วงที ผ่านตัวละครเด็กน้อยที่จมน้ำไว้ดังนี้

น้องตกน้ำตาย...ไม่ใช่..พูดอย่างนั้นไม่ถูก..อันที่จริงต้องพูดว่าน้องตกน้ำ แต่ยังไม่ตาย เมื่อตอนที่ตกลงไปงมเขาขึ้นมาแล้วยังร้องได้..ร้องให้คนช่วยตั้งล้นไปด้วยซ้ำ...สิ่งที่เกิดขึ้นต่อมา..ฉันจำได้ว่าพ่อรีบวิ่งไปตามหมอที่สุขศาลา ทุกคนกระวนกระวายรอคอยหมอซึ่งอยู่ห่างออกไปประมาณ 2 กิโลเมตร ไม่นานพ่อก็วิ่งกระหืดกระหอบกลับมา ฉันเห็นพ่อกลับมาคนเดียว ทำทางของพ่อเหนื่อยมาก พ่อรีบวิ่งเข้าไปอุ้มน้องพลางกล่าวสะอื้นกับแม่

“เขาให้เอาไปโน่น” แม่กับฉันรีบวิ่งเดินครั้งวิ่งตามพ่อไป เราไม่มีทางทำอะไรให้เร็วกว่านี้ เกรียนก็ไม่มี รถเข็นก็ไม่มี หากจะไปขอยืมใครต่อใครก็เกรงจะยิ่งเสียเวลา พ่ออุ้มน้องวิ่งครั้งเดินครั้ง ฉันกับแม่ก็เช่นกัน เราใช้เวลานานพอสมควรกว่าจะมาถึงสุขศาลา ครั้นมาถึง...หมอสุขศาลาออกมาตรวจดูน้อง แล้วก็พูดกับพ่อ

“ค่าฉีดยาแปดสิบบาท” พ่อหนึ่งอึ้งก่อนจะตะกุกตะกักตอบหมอวัยกลางคนว่า

“ผมไม่ได้เตรียมมาเลยครับ..หมอกุณณาฉีดยาให้เด็กก่อนเถอะครับ” ฉันเองก็ไม่รู้จนบัดนี้ว่า ทำไมคนจมน้ำจะต้องฉีดยาด้วย จำได้ก็แต่ว่าพ่อบอกแม่ให้เฝ้าดูน้อง และพูดว่าจะรีบไปขอยืมเงินคนรู้จักกันแถวนั้น พักใหญ่พ่อก็กลับมาพร้อมกับเงินค่ายาแปดสิบบาท

¹ ลาว คำหอม. (2545). ฟ้าบ่กั้น. หน้า 65

ตอนนั้นสามสิบปีล่วงมา...ฉันยังจำภาพนั้นได้ดีตา จนนัดนี้เพราะสิ่งแรกตอนที่พ่อวิ่งกระหืดกระหอบกลับมาเห็นก็คือเสียงสะอื้นเบาๆ ของแม่ และน้ำตาที่ไหลพรากลงมาอาบแก้มของฉัน..และตอนนั้นเองที่พ่อรู้ว่าน้องตายแล้ว¹

จากข้อความที่ยกมาแสดงให้เห็นว่า แม้ตัวละครผู้เป็นพ่อจะรีบนำลูกไปรับการรักษาพยาบาลยังสุขศาลาที่อยู่ห่างออกไปประมาณ 2 กิโลเมตร แต่เขาก็มีอาจช่วยเหลือชีวิตลูกไว้ได้ทัน เพราะในการเดินทางต้อง “...ใช้เวลานานพอสมควรกว่าจะมาถึงสุขศาลา...”² ประกอบกับดูเหมือนว่าหมอที่สุขศาลาจะมีได้กระตือรือร้นรักษาลูกของเขาเท่าใดนัก ดังตอนแรกที่เขาวิ่งไปตามหมอให้มารักษาลูกของเขาที่บ้าน แต่หมอกลับให้เขาพาลูกไปยังสุขศาลาซึ่งเขาก็ปฏิบัติตามอย่างโดยดี แม้จะทำให้เสียเวลามากขึ้นก็ตาม ครั้นเมื่อเขาพาลูกมาถึงสุขศาลา หมอก็เพียงแค่ดูอาการและเรียกเก็บค่าฉีดยาก่อนเป็นอันดับแรก ด้วยเพราะความรีบร้อนเขาจึงมิได้นำเงินติดตัวมา ทำให้ต้องไปขอยืมเงินคนที่รู้จักกันแถวนั้นมาก่อน และกว่าจะได้เงินมาให้หมอ ลูกของเขาก็เสียชีวิตแล้ว

ดังนั้นจึงอาจกล่าวได้ว่า การที่คนจนผู้ยากไร้หรือชาวบ้านชนบทในท้องถิ่นทุรกันดาร นอกจากจะขาดโอกาสในการเข้าถึงบริการทางการแพทย์แผนใหม่ เพราะไม่มีสถานบริการอยู่ใกล้ๆ แล้วการที่เจ้าหน้าที่ของรัฐไม่ให้ความสนใจ ปฏิบัติหน้าที่อย่างย่อหย่อน หรือละเลยที่จะให้การดูแลตามที่ควรจะเป็น ก็อาจถือได้ว่าคนจนเหล่านี้ถูกเลือกปฏิบัติ และถูกทำให้ด้อยโอกาสไปโดยปริยาย

ส่วนในเรื่อง น้าหนั้นดั่งลั่น เป็นการสะท้อนให้เห็นถึงภาวะความยากจนโอกาสในการรักษาพยาบาลของผู้ต้องขังในเรือนจำ โดยนักเขียนสะท้อนผ่านตัวละคร “น้าหนั้น” ผู้ต้องขังที่มีอาการป่วย ปวดตามข้อ ต้นคอ และสันหลังว่า กว่าเขาจะได้รับอนุญาตให้มีการตรวจรักษาก็ต้องยื่นคำร้องต่อเจ้าหน้าที่ไว้เป็นเวลานาน ซึ่งในขณะที่รอการอนุญาตเขาก็ต้องดูแลรักษาอาการป่วยของตนเองเท่าที่พอจะทำได้ในเรือนจำ อีกทั้งเมื่อได้รับอนุญาตแล้วกรมราชทัณฑ์ก็ไม่มีเครื่องมือเพียงพอสำหรับตรวจรักษาอาการของเขา จึงต้องทำหนังสือส่งตัวเขาไปยังโรงพยาบาลตำรวจ อย่างไรก็ตาม ณ ที่นั้น เขาก็ไม่ได้รับการรักษาพยาบาลเช่นกัน ดังนักเขียนสะท้อนไว้ต่อไปนี้

...เย็นนั้นสภาพของน้าหนั้นแย่กว่าตอนเช้า แกนอนตัวแข็งทื่อมือขวาแนบลำตัวแทบไม่กระดุกกระดิก...ขนาดต้องหาไม้เท้ามาช่วยยัน มือขวาก็ถือไม้เท้าไม่ไหว ใช้มือซ้ายก็ไม่ถนัด ญาติมาเยี่ยมเดินขึ้นลงบันไดแต่ละที น้าเห็นใจมาก กว่าจะขยับขึ้นลงตึก 4 ชั้น เรียกว่าแทบน้ำตาเล็ดเลยทีเดียวน...ผมแนะนำน้าหนั้นว่าควรจะทำคำร้องขอไปรักษาคู่ที่โรงพยาบาล น้ายื่นเสนอคำร้องไปทันที แต่รอแล้วรอเล่า ก็ยังไม่ถึงมือหมอ

¹ ศรีดาวเรือง. (2533). แก้วหยดเดียว. หน้า 137-138.

² แหล่งเดิม. หน้าเดิม

น้ำต้องนอนเจ็บปวด กินแต่พาราเซตเป็นกำวันละหลายครั้ง...คนคุกด้วยกันกับบรรดาญาติมิตรประเภทหมอลำบ้านบึง หมอเถื่อนบ้างจากหลายแผนหลายสำนักก็รุมกันเข้ามามะรุมมะตุ้มให้ความช่วยเหลือ... แล้วเรื่องน้ำนั้นป่วยในคุกไม่ได้รับการดูแลรักษาจากฝ่ายรับผิดชอบคุมขัง ก็เป็นข่าวดังในหน้าหนังสือพิมพ์ หมอใหญ่ของกรมราชทัณฑ์รีบให้เจ้าหน้าที่มารับตัวน้ำนั้นไปตรวจรักษาทันที...หมอยกหน้าและบอกว่าที่ข้อบวมตามเท้า เขา นั้นเข้าใจว่าเป็นโรคเกาต์ แถวข้อนิ้วอาจเป็นรูมาตอยด์ ส่วนต้นคอกับหลังนั้น ยังไม่แน่ใจว่ากระดูกจะทับเส้นประสาทหรือเปล่า ทำให้มีอาการชาและกล้ามเนื้อแขนขาลีบลง ทางกรมราชทัณฑ์มีเครื่องมือตรวจไม่พอ จะทำหนังสือส่งตัวให้โรงพยาบาลตำรวจซึ่งทันสมัยมากช่วยรับตัวไปตรวจให้ต่อไป...หมอโรงพยาบาลตำรวจที่น้ำนั้นไปพบนั้น มียศสูงขนาดนายพันตำรวจเอก...หน้าเครียดยิ้มไม่มีรอยยิ้ม แถมตาคู จ้องหน้าคนไข้เขม็งแบบไม่กะพริบ...หมอนายตำรวจถามน้ำนั้นเสียงห้วนว่า “คุณเป็นอะไรไป” น้ำนั้นก็อึกๆ อักๆ ไม่แน่ใจว่าจะตอบอย่างไรดี...หมอก็ตวาดเสียงฉุนส่ำทับมาอีก “อ้าว! เป็นไปหรือมาผิดแผนกันนี้ เป็นไปไปตึกโน้น”...หมอนายตำรวจหงุดหงิดไม่คลาย...เสียงห้วนห้ำกระชั้นขึ้นอีก “นี่ ! คุณ ไอ้ที่แป๊ะปะอยู่ตามเนื้อตามตัวคุณเต็มไปหมดนะ มันอะไรกัน” น้ำนั้นชี้ที่ข้อมือกับข้อศอกขวา บอกว่าเป็นก้อเอื้อะเยอร์มัน ส่วนที่ต้นคอท่อนหลังกับเข่าเป็นก้อเอื้อะหนังหมา ที่ได้ลงไปอีกคือข้อเท้าพันห่อไว้ด้วยใบพลับพลึงผิงไฟตำละเอียด...หมอจ้องหน้าน้ำเขม็ง “ใครบอกคุณทำแบบนี้” น้ำก็ตอบโดยชี้ให้หมอทราบถึงการรักษาด้วยแผนโบราณแบบชาวบ้าน แถมอธิบายการรักษาสารพัดวิธีด้วยความหวังดีว่า หมอจะได้เข้าใจสภาพความจำเป็นที่น้ำต้องมะรุมมะงาหราช่วยตัวเอง เพราะติดคุกไม่ได้รับการรักษาในโรงพยาบาลทันสมัย แต่หมอลกลับกัฏกรามใส่หน้าอย่างเหลืออดว่า “ไป คุณกลับไปได้แล้ว ผมไม่รักษาคุณ นี่คุณมั่วไปหมด...ผมไม่รักษาให้คุณ เตียวคุณเป็นอะไรไปเพราะไอ้สารพัดวิธีบ้าๆ ทั้งหลายนั่น ผมก็ต้องรับผิดชอบ ผมไม่เอา เสียชื่อผม คุณกลับไปได้”¹

จะเห็นได้ว่า ตัวละคร “น้ำนั้น” ผู้ต้องขังซึ่งมีอาการปวดตามข้อ ต้นคอ และสันหลัง เขาต้องดูแลรักษาอาการของตนเองด้วยสารพัดวิธีที่ญาติมิตรและผู้ต้องขังคนอื่นแนะนำ ซึ่งส่วนใหญ่เป็นวิธีทางการแพทย์แผนโบราณ จนเมื่อข่าวที่เขาเจ็บป่วย แต่ไม่ได้รับการดูแลรักษาจากฝ่ายรับผิดชอบ ได้ถูกเผยแพร่ในหนังสือพิมพ์ เจ้าหน้าที่จึงได้หันมาให้ความสนใจและอนุญาตให้มีการตรวจรักษาอาการของเขา แต่ถึงกระนั้นทางกรมราชทัณฑ์ก็มีเครื่องมือในการตรวจรักษาไม่เพียงพอ ต้องทำหนังสือส่งตัวไปยังโรงพยาบาลตำรวจ อย่างไรก็ตามท้ายที่สุดนักเขียนได้สะท้อนให้เห็นว่า ณ โรงพยาบาลตำรวจ หมอที่เขาถูกส่งตัวไปพบนั้น ก็ปฏิเสธที่จะให้การรักษาอาการเจ็บป่วยของเขา

¹ พิรุณ ฉัตรวณิชกุล. (2544). คนไม่ยอมจำนน. หน้า 166 , 169 , 171-174

หากพิจารณาตามหลัก “สิทธิมนุษยชนและสิทธิพลเมือง” แม้ตัวละคร “น้ำหนัก” จะเป็นผู้ต้องขังแต่เขาก็คงยังได้รับการคุ้มครองภายใต้รัฐธรรมนูญ ตามมาตรา 4 ที่ระบุไว้ว่า “ศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ สิทธิ และเสรีภาพของบุคคล ย่อมได้รับความคุ้มครอง”¹ ดังนั้นเขาจึงมีสิทธิที่จะเรียกร้องให้รัฐกระทำการ เพื่อให้เขาสามารถเข้าถึงประโยชน์ในการใช้สิทธิขั้นพื้นฐานของปัจเจกชน เช่น การรักษาพยาบาล ฯลฯ ประกอบกับ ในมาตรา 52 ก็ได้ระบุไว้อย่างชัดเจนว่า “บุคคลย่อมมีสิทธิเสมอกันในการรับบริการทางสาธารณสุข และผู้ยากไร้มีสิทธิได้รับการรักษาพยาบาลจากสถานบริการสาธารณสุขของรัฐ โดยไม่เสียค่าใช้จ่ายทั้งนี้ตามที่กฎหมายบัญญัติ...”² หากวิเคราะห์จากที่นักเขียนสะท้อนผ่านตัวละคร เห็นได้ว่า ถึงแม้ “น้ำหนัก” จะพยายามใช้สิทธิตามที่กฎหมายกำหนดภายใต้การคุ้มครองจากรัฐธรรมนูญ แต่เจ้าหน้าที่ของรัฐก็ไม่ค่อยสนใจและให้ความสะดวกในการใช้สิทธิอันพึงมีพึงได้ของเขา ดังตอนท้ายของเรื่องที่เขาได้รับการรักษาพยาบาลก็เพราะความไม่พอใจส่วนตัวของแพทย์ที่มีต่อตัวเขาซึ่งเป็นผู้ป่วยเท่านั้น

นอกจากนี้ เกี่ยวกับภาวะความยากจนโอกาสในการได้รับการรักษาพยาบาล นักเขียนยังได้สะท้อนผ่านตัวละครอีกกลุ่มหนึ่ง คือ คนพิการและผู้ป่วยทางจิต ดังปรากฏให้เห็นในเรื่องสั้นต่อไปนี้

เรื่อง **ค่าแห่งชีวิต** นักเขียนสะท้อนให้เห็นถึงภาวะความยากจนโอกาสในการเข้าถึงระบบบริการด้านสาธารณสุขหรือการรักษาพยาบาล โดยถ่ายทอดผ่านตัวละครชายชราพิการที่ป่วยเป็นโรคเรื้อรังและต้องดิ้นรนหาเลี้ยงชีพด้วยการเป็นขอทาน สุดท้ายก็ต้องจบชีวิตอย่างอเนจอนาถไร้ผู้เหลียวแล ดังนักเขียนสะท้อนไว้ต่อไปนี้

ชายชรายังนั่งห่อหมกอยู่ที่เดิม...ดวงตาของแกแห้งผากราโรยไร้วางแห่งความเป็นชีวิต นานเหลือเกินแล้วกว่าจะมีใครสักคนหยุดเดินแล้วทักเฝ้าดูเล็กๆ ลงในกระป๋องบวบเบี้ยวของแก...ร่างกายของแกดูบวมฉุ ผมยุงสกปรก ใส่เสื้อผ้าเก่าขาด ซึ่งดูเหมือนจะเป็นชุดเดียวในชีวิต ตามผิวมีผื่นและตุ่มสีน้ำตาลขึ้นอยู่เกือบทั่วตัว ใบหูและจมูกเห่อบวม ที่แขนขา ปลายมือและปลายตีนที่กุดตัวนั้นมีเลือดไหลซึม พื้นดินที่แกเหยียบอยู่ชุ่มด้วยเลือดสีจางๆ แผลงวันจากกองขยะชายแม่น้ำบินมาตอมกันหึ่ง แต่แกไม่แสดงท่าทีรำคาญหรือเดือดร้อนแต่อย่างใด...แม้แต่จะร้องขอความสงสารเมตตาจากผู้คนที่เดินผ่านไปมา....ฉันล้วงเหรียญบาทเตรียมไว้ แต่พอถึงมุมตึกกลับเห็นแกนอนขดนิ่ง ฉันแปลกใจ เพราะทุกวันจะเห็นแกนั่งขอทานแล้ว หรือว่าวันนี้แกไม่สบายหรือหิวจนไม่มีแรงลุกนั่ง ฉันหยุดเดินดูแกอย่างพิจารณาหลบทางให้คนเดินผ่าน แกนอนนิ่งเหมือนไม่หายใจ แผลงวันตอมตามแผล

¹ สุรศักดิ์ วาจาสิทธิ์, บรรณาธิการ. (2541). รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย ฉบับค้นคว้า - อ้างอิง. หน้า 4

² แหล่งเดิม. หน้า 22

และเลือดที่ไหลซึม แต่ตอนนี้รู้สึกว่าจะเลือดจะหยุดไหลแล้ว...ฉันมองดูศพชายชรา พร้อมกับตัดสินใจว่าจะทำอะไรต่อไปดี มีคนเข้ามามุงดู ได้ยินเสียงพูดว่าน่าสงสาร น่าสงสารแล้วก็จากไป คนใหม่เข้ามาแทนแต่ยังไม่มีใครคิดจะจัดการกับศพของชายชรา “โรงพักอยู่ตรงไหน” เด็กหนุ่มถามขึ้น “ผมจะไปบอกตำรวจ ไม่อย่างนั้นแกก็อยู่อย่างนี้แหละ” ฉันนึกขมำใจของเขา...คิดถึงความตายของหมาโซตัวนั้นและคิดถึงความตายของแก...

ในเรื่อง พลเมืองดี ก็เช่นเดียวกันนักเขียนได้พรรณนาถึงสภาพร่างกายของตัวละครขอทานผู้พิการซึ่งป่วยเป็นโรคเรื้อนไว้ว่า “...คนไข้เรื้อนอย่างพวกเขาทุกคนก็จะมีหน้าตาเหมือนกันหมด อย่างน้อยที่สุดก็สำหรับชาวเมืองหลวง คนส่วนใหญ่ที่เดินผ่านเขาไปแสดงการยอมรับการดำรงอยู่ของเขาด้วยการเดินหลีกเลี่ยงของเขาเป็นวงกว้างอย่างน้อยก็เพื่อเป็นหลักประกันว่าหากพลัดตกหล่นลงไปก็คงไม่มีอวัยวะส่วนใดไปถูกต้องกับขาที่บวมเป่งและเยิ้มไปด้วยน้ำเหลืองของเขา...”²

อาจกล่าวได้ว่าโรคเรื้อนเป็นโรคเก่าแก่ชนิดหนึ่งที่อยู่กับโลก และสังคมไทยมาเป็นเวลานาน แม้เทคโนโลยีทางการแพทย์จะก้าวล้ำไปมากแต่ก็ยังมีอาจจัดให้โรคนี้หมดสิ้นไปได้เป็นที่น่าสังเกตว่า ผู้ป่วยที่เป็นโรคเรื้อน หากไม่ได้รับการรักษาพยาบาลอย่างทันทั่วถึงและถูกต้องเหมาะสม เชื้อโรคซึ่งเป็นเชื้อแบคทีเรีย ชื่อ *Mycobacterium leprae* ก็จะทำให้เกิดอาการที่ผิวหนัง เส้นประสาทส่วนปลาย และเยื่อบุท่อทางเดินหายใจส่วนบน ที่สำคัญเมื่อเชื้อโรคทำลายเส้นประสาทแล้วก็จะทำให้เกิดความพิการตามมาได้³

ส่วนเรื่อง โลกสมมุติของหญิงกลางคน เป็นการถ่ายทอดภาพชีวิตของตัวละครผู้ป่วยทางจิตหญิงคนหนึ่งที่ไม่ได้เข้ารับการบำบัดรักษาในโรงพยาบาล ทั้งยังต้องอยู่คนเดียวเพียงรำพังโดยที่ไม่มีผู้ใดเหลียวแล ดังนักเขียนสะท้อนไว้ต่อไปนี้

...หญิงกลางคนคงก้าวเดินไปข้างหน้า พร้อมด้วยกระจาดใบเก่าของแก บางครั้งบางหนแกพำนักคำพูดอยู่ในลำคอ บ่อยครั้งแกยกมือชี้กราดไปข้างหน้า และถ่มถุยน้ำลาย...ดินเปล่าเปลือยและคำคำล้อของแกก้าวเดินอย่างรีบร้อน มีผู้คนสวนทางแกมาจากถนนซอยบ้างแล้วบางคนหันมองแกแวบหนึ่งอย่างไม่สนใจอะไรมากไปกว่าการเป็นสิ่งมีชีวิตอีกสิ่งหนึ่งที่มียูอยู่บนโลกนี้...แกไม่รู้สึกแปลกประหลาดอะไรเลย สำหรับการพูดคุยกับตัวเองที่แกกำลังทำอยู่...หญิงกลางคนเดินเข้าไปหยุดยืนอยู่ที่ป้ายรถเมย์นั้นบ้าง แกไม่รู้สึกแปลกใจอีกเช่นกัน สำหรับสายตาและที่ทำรังเกียจจากคนข้างเคียง...⁴

¹ วิมล ไทรนิมโนล. (2534). กระแสมดที่พัดกลับ. หน้า 75-76 , 80-83

² เสกสรรค์ ประเสริฐกุล. (2535). ฤดูกาล. หน้า 61-62

³ โรคเรื้อน : ปัญหาที่ยังไม่สูญสิ้น. (2548, 20 มกราคม). ผู้จัดการ. หน้า 42

⁴ มานพ ถนอมศรี. (2522). ฟาสีน้ำเงิน. หน้า 6-8

เช่นเดียวกันในเรื่อง **บุรุษนิรนาม** นักเขียนก็ได้สะท้อนภาพของผู้ป่วยทางจิตผ่านตัวละครชาย “บุรุษนิรนาม” ที่ดำรงชีวิตอยู่อย่างโดดเดี่ยว ไม่ได้รับช่วยเหลือจากผู้คนในสังคม ดึงนักเขียนสะท้อนไว้อีกต่อไป

...ชายคนนั้นผมสยายยาวรุงรัง บางตอนมยวัดด้วยยางลวกๆ บางแห่งเส้นผมเกรอะกรังจับคราบจนเห็นเป็นปึก ใบหน้าซีกหนึ่งของเขาชะมุกชะมอม กระดูโกโหนกแก้มหนุนเด่น ดวงตาโหลลึก ขนจุกโผล่แลบ หนวดเคราหรือมแสริมแต่ยาว ริมฝีปากเผยอจนเห็นฟันซี่ห่างจับคราบสีน้ำตาลเข้ม เลือที่สวมเสื้อล้ากุดกระดุมไม่ตรงรัง แผลอกมีผาจุขูดผากระป๋องห้อยระยระยาราวกับบอกชั้นยศ...เขาเดินกลับมาอย่างที่เดิม หมุนตัวไปรอบๆ รถบรรทุกมหาสมบัติ จากนั้นเขาก็ค่อยๆ เข็นรถไปเรื่อยๆ จากฟุตบาท ลงสู่ถนนท่ามกลางสายตาของผู้คน ที่มีทั้งยิ้มแบบสมเพช มีทั้งด่าและสาปแช่ง...¹

จากข้อมูลตามความเป็นจริงเกี่ยวกับผู้ป่วยทางจิตในสังคมไทยชี้ให้เห็นว่า ผู้ป่วยทางจิตบางคนไม่มีบัตรประชาชน เพราะเป็นผู้ป่วยที่เรื้อรอนอยู่ตามถนน หรืออาจป่วยเป็นโรคจิตและหลงทางออกมาจากบ้าน ฉะนั้น เมื่อไม่มีบัตรประชาชนจึงทำให้มีปัญหาเกี่ยวกับการขอใช้สิทธิในการรักษาพยาบาล² หากพิจารณา ตัวละครคนพิการและผู้ป่วยทางจิตที่นักเขียนนำมาสะท้อนไว้ให้เห็นนี้ นอกจากจะดำรงชีวิตอยู่อย่างโดดเดี่ยวและลำบากยากเข็ญแล้ว นักเขียนยังได้สะท้อนให้เห็นด้วยว่า ตัวละครเหล่านี้มิได้เข้ารับการบำบัดรักษาอาการผิดปกติที่เกิดขึ้นกับตัวเองแม้แต่น้อย ทั้งนี้อาจมีสาเหตุมาจากความยากจน การขาดความรู้เกี่ยวกับการใช้สิทธิตามที่กฎหมายกำหนด ตลอดจนการไม่ได้รับความช่วยเหลือและเอาใจใส่อย่างจริงจัง จริงใจจากผู้คนในสังคม และเจ้าหน้าที่ของรัฐที่มีหน้าที่รับผิดชอบ ทำให้ต้องขาดโอกาสในการรักษาพยาบาล หรือโอกาสในการเข้าถึงระบบบริการสาธารณสุขที่จะช่วยให้สามารถดำรงชีวิตอยู่ในสังคมได้อย่างเป็นปกติสุข ดังเจตนารมณ์ของรัฐธรรมนูญที่พยายามให้ความช่วยเหลือผู้พิการและทุพพลภาพ โดยบัญญัติไว้ในมาตรา 55 ว่า “บุคคลซึ่งพิการหรือทุพพลภาพ มีสิทธิได้รับสิ่งอำนวยความสะดวกอันเป็นสาธารณะและความช่วยเหลืออื่นจากรัฐ ทั้งนี้ ตามที่กฎหมายบัญญัติ”³

จากรายงานของสำนักงานสถิติแห่งชาติ พ.ศ.2544 เกี่ยวกับความต้องการของคนพิการที่ต้องการให้รัฐบาลและสังคมช่วยเหลือ ชี้ให้เห็นว่า ประชากรร้อยละ 94.1 ของคนพิการต้องการความช่วยเหลือจากรัฐและสังคม โดยร้อยละ 40.7 ต้องการความช่วยเหลือด้านการรักษาพยาบาล

¹ อานาจ เย็นสบาย. (2540). ใต้ผืนน้ำ. หน้า 112, 114

² ยอดคนโรคจิตพุ่ง ญาติหึง รพ. (2548, 28 กุมภาพันธ์). ไทยรัฐ. หน้า 16.

³ สุรศักดิ์ วาจาสิทธิ์, บรรณาธิการ. (2541). รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย ฉบับค้นคว้าอ้างอิง. หน้า 23

การผ่าตัด และกายภาพบำบัด ร้อยละ 12.7 ต้องการเงินกู้สำหรับอาชีพ และร้อยละ 12.7 ต้องการความช่วยเหลือด้านอาชีพและการมีงานทำ¹ จากตัวเลขที่ปรากฏเห็นได้ว่าคนพิการมีความต้องการให้รัฐบาลและสังคมช่วยเหลือ ในด้านการรักษาพยาบาลและโอกาสในการมีงานทำ ทั้งนี้อาจเป็นเพราะว่าเขายังมีความหวังที่จะหายเป็นปกติ หรืออย่างน้อยที่สุดก็สามารถช่วยเหลือตัวเองทำมาหากินเลี้ยงปากเลี้ยงท้องและครอบครัวได้ โดยไม่เป็นภาระแก่ผู้ใด ดังข้อมูลบ่งชี้ว่า คนพิการบางคนสามารถขายของประเภทยาต้ม ยาอม ลูกอม ฯลฯ มีรายได้บางวันสูงถึง 2,000 บาท เพียงพอที่จะเลี้ยงสมาชิกในครอบครัว ซึ่งมีอวัยวะสมบูรณ์ได้²

ดังนั้นหากเชื่อมโยงความเป็นจริง และภาพสะท้อนที่ปรากฏในวรรณกรรมเข้าด้วยกัน แม้ประเทศไทยจะมีรัฐธรรมนูญที่ระบุไว้อย่างชัดเจน เกี่ยวกับสิทธิและโอกาสของบุคคลซึ่งพิการหรือทุพพลภาพ แต่ในทางปฏิบัติอาจกล่าวได้ว่า สังคมไทยยังไม่ค่อยคำนึงถึงศักดิ์ศรี สิทธิและโอกาสของคนเหล่านี้อย่างยิ่งจึงและเป็นรูปธรรม เช่น ไม่มีทางข้ามถนนสำหรับคนตาบอดโดยเฉพาะ หน่วยงานราชการบางแห่งไม่มีสื่อบุคคลและลิฟต์สำหรับคนพิการที่นั่งรถเข็น เป็นต้น สะท้อนให้เห็นความด้อยสิทธิด้อยโอกาสในชีวิตประจำวันของคนพิการที่ถูกมองข้ามและละเลย

3.1.2.3 ด้านสาธารณูปโภคพื้นฐาน นับตั้งแต่ปี พ.ศ.2504 เป็นต้นมา หรือเมื่อมีการจัดทำแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติขึ้นเป็นฉบับแรก ประเทศไทยก็ได้เริ่มปรับตัวเข้าสู่กระแสความคิดเรื่องทันสมัยและเร่งพัฒนาประเทศไปสู่การเป็นประเทศอุตสาหกรรมใหม่ ทั้งนี้ในระยะแรกๆ ของการพัฒนา รัฐบาลมักให้ความสำคัญไปที่การยกระดับโครงสร้างพื้นฐานของประเทศ เช่น การคมนาคมขนส่ง การชลประทาน และการพลังงาน เป็นต้น อย่างไรก็ตามตลอดระยะเวลาที่ผ่านมาแม้โครงสร้างพื้นฐานดังกล่าว จะเพิ่มขึ้นทั้งในด้านปริมาณและคุณภาพ แต่หากพิจารณาไปที่โอกาสในการเข้าถึงและความครอบคลุมในการให้บริการแก่ประชาชน ก็ยังถือได้ว่ามีเหลื่อมล้ำและไม่เสมอภาคอยู่

สำหรับในงานวิจัยฉบับนี้ จะพิจารณาภาวะความยากจนโอกาสในการเข้าถึงระบบสาธารณูปโภคพื้นฐาน เช่น การไฟฟ้า การชลประทาน และการคมนาคม เป็นต้น โดยมองผ่านภาพสะท้อนที่ปรากฏในเรื่องสั้นไทยร่วมสมัยตามขอบเขตของการวิจัยที่กำหนด ดังพอจะกล่าวถึงได้จากเรื่องสั้นต่อไปนี้

เรื่อง **ผู้แพ้** นักเขียนได้พรรณนาสภาพชีวิตของตัวละคร “โต้ง” และครอบครัวที่ต้องเผชิญกับความอึดอัดขัดสน หากพิจารณาไปที่โอกาสในการเข้าถึงระบบสาธารณูปโภคพื้นฐาน นักเขียนได้สะท้อนให้เห็นว่า ในหมู่บ้านที่ตัวละครอาศัยอยู่นั้นยังไม่มีไฟฟ้าใช้ ส่วนคนที่พอมีรายได้ก็ใช้

¹ ณรงค์ เพ็ชรประเสริฐ. (2546). บทสังเคราะห์ภาพรวมการพัฒนาระบบสวัสดิการสำหรับคนจนและคนด้อยโอกาสในสังคมไทย. หน้า 142

² แหล่งเดิม. หน้าเดิม

ไฟฟ้าจากเครื่องปั่นไฟ สำหรับครอบครัวที่ยากจนอย่างโด้งต้องอาศัยแสงสว่างจากตะเกียง เพราะไม่มีเงินพอที่จะซื้อเครื่องปั่นไฟ ดังนั้นบทสนทนาที่นักเขียนสะท้อนให้เห็นถึงความหวังของตัวละครที่ต้องการจะมีเครื่องปั่นไฟไว้ว่า

...โด้งหันมามองทางแม่ซึ่งบัดนี้เห็นแต่เงาดำๆ มีเพียงแสงวูบวาบจากตะเกียง เท่านั้นที่ส่องให้เห็นใบหน้ารางๆ...

“ทำไมต้องเรียนด้วยล่ะแม่?”

“อ้าว เอ็งจะได้ไม่ต้องลำบากอย่างพ่อกับแม่ เรียนเก่งๆ จะได้เป็นเจ้าคนนายคน”

“ฉันจะเป็นตำรวจ ฉันอยากเป็น”

“ต้องจับโจรเก่งๆ นะ” นางหนูนุก

“ฉันจะปลูกบ้านใหญ่ๆ อย่างบ้านนักพิภยให้แม่อยู่”

“มีเครื่องปั่นไฟเหมือนอย่างของเขาด้วยไหม”

“มีสิ ซื้อเครื่องติดเรือให้แม่ด้วยจะได้ไม่ต้องพาย”...¹

หากพิจารณา ไฟฟ้าเป็นสาธารณูปโภคพื้นฐาน ซึ่งโดยปกติรัฐจะเป็นผู้ดำเนินการจัดให้แก่ประชาชน สำหรับในเรื่องนี้สะท้อนให้เห็นว่า ไฟฟ้าที่รัฐดำเนินการจัดให้ยังไม่มีความครอบคลุมและเพียงพอต่อความต้องการของประชาชน โดยเฉพาะประชาชนที่อยู่ในท้องถิ่นชนบท “เครื่องปั่นไฟ” จึงกลายเป็นสิ่งที่มีค่าและสำคัญ ประชาชนชนจึงต้องการที่จะมีไว้ในครอบครอง เพราะเครื่องปั่นไฟสามารถทำให้เกิดกระแสไฟฟ้าสำหรับใช้ในบ้านเรือนได้โดยมิต้องรอคอยความช่วยเหลือด้านกระแสไฟฟ้าตามโครงการของรัฐ

เรื่อง คำขานรับของชาวนา ก็เป็นอีกเรื่องหนึ่งที่นักเขียนได้พรรณนาให้เห็นถึงภาวะความยากจนโอกาสในการเข้าถึงระบบสาธารณูปโภคพื้นฐาน โดยสะท้อนผ่านสภาพชีวิตของตัวละครชายชราผู้ยากไร้ที่ต้องดำรงชีวิตอยู่อย่างอัตคัดขัดสน ท่ามกลางสาธารณูปโภคที่จำเป็นแต่เขาไม่มีโอกาสได้ใช้ประโยชน์จากสิ่งที่เขาต้องการนั้นแม้แต่น้อย ดังนั้นนักเขียนพรรณนาไว้พอสังเกตได้ต่อไปนี้

ชายชราเงยหน้าขึ้นมองฟ้าที่จั่วจืดแดด เหมือนขอความเมตตาจากสวรรค์ เขากวาดสายตาไปสู่เบื้องหน้าอันไกลลิบโพ้น เห็นเสาไฟแรงสูงขนาดใหญ่ปักเรียงรายผ่านท้องทุ่งไปสู่ตัวจังหวัด ดกกลางคืนตัวเมืองสว่างไสวไปด้วยแสงไฟฟ้า แต่กลางท้องทุ่งนาที่สายไฟผ่านกลับมืดสนิท เขาไม่เคยเข้าใจนโยบายของหลวงท่าน แต่เมื่อนึกถึงบาปบุญ เขาก็สามารถอธิบายปัญหาที่เขาเคยขบคิดมานานนั้นได้²

¹ ชาติ กอบจิตติ. (2540). ทางชนะ. หน้า 18,21

² ประทีป ชุมพล. (2522). คำขานรับของชาวนา ใน รวมเรื่องสั้นขานรับปีชวาวนา. หน้า 91

จากข้อความที่ยกมาแสดงให้เห็นได้ว่า แม้รัฐจะมีนโยบายเกี่ยวกับการบริการด้านกระแสไฟฟ้าให้แก่ประชาชน แต่หากพิจารณาผู้ที่ได้รับประโยชน์ส่วนใหญ่ยังคงเป็นประชาชนที่อาศัยอยู่ในเมือง ส่วนประชาชนที่อยู่ในบริเวณชานเมืองหรือชนบทห่างไกล ถึงแม้บนพื้นที่ของพวกเขาจะมีเสาไฟฟ้าแรงสูงปักเรียงรายอยู่ แต่นั่นก็เป็นเพียงการทอดผ่านของสายไฟที่นำกระแสไฟฟ้าเข้าสู่เมือง โดยที่พวกเขาไม่ได้รับประโยชน์หรือมีส่วนในการใช้กระแสนี้นั้นแต่อย่างใด

ในเรื่องเดียวกันนี้ นักเขียนยังได้พรรณนาถึงภาวะขาดแคลนน้ำเพื่อการอุปโภคและบริโภค ตลอดจนโอกาสในการเข้าถึงแหล่งน้ำ ซึ่งมีความเหลื่อมล้ำกันระหว่างประชาชนในชนบทกับเมือง ดังพอสังเกตได้จากข้อความต่อไปนี้

...นึกถึงน้ำในตุ่มที่บ้านที่แห้งขอด ทำให้ความเมื่อยล้าหายไปเหมือนปลิดทิ้ง ชายชาวกลางคว่ำคอนหาบถังใส่น้ำ เดินลัดเมืองโบราณไปสู่อีกฟากหนึ่งของตัวเมืองไป เพื่อจะขอน้ำชุนๆ จากบ่อที่ชาวบ้านช่วยกันขุดไว้นอกตัวเมืองไว้กิน...ผ่านใจกลางเมืองมีวัดร้างที่บูรณะเรียบร้อยแล้ว ดูสะอาดงามตา เจดีย์ทรงพุ่มข้าวบิณฑ์อันเป็นประธานสูงตระหง่าน เจาทอดลงตระพังอันเป็นสระใหญ่ขังน้ำอยู่เต็ม แต่สำหรับเขาแล้วดูน่าดื่มกินมากกว่าที่จะคิดเป็นอย่างอื่น คิดพลางก็กลืนน้ำลายที่เขี้ยวควาลงสู่คอที่แห้งผาก ใจหนึ่งอยากขโมยน้ำจากสระขึ้นมาแต่ก็มึนล้าเมื่อนึกถึงคำพูดของเจ้าหน้าที่ผู้ดูแล “ห้ามชาวบ้านมาตักน้ำในสระทุกสระในตัวเมืองเก่า หลวงท่านอุตสาหกรรมทอดมาจากท่านบพบนนอกเมือง น้ำนี้เก็บไว้ให้นักท่องเที่ยวดู เพื่อความสวยงามที่เป็นสิ่งมีคุณค่า แต่เข้าใจค่อนข้างยากเอาละเมื่อชาวบ้านไม่เข้าใจก็ไม่มีใครเชื่อว่า แต่อย่าทำลายก็แล้วกัน เดี่ยวเขาจะดูถูกว่าพวกเราเป็นคนเถื่อน ไม่มีวัฒนธรรม และอีกอย่างหนึ่งมันเป็นเรื่องผิดกฎหมาย ”...เขาเคยคิดเคยหวาดผวาคำสอน มิได้คิดว่าจะมาประสบพบเห็นในชาตินี้ แต่ก็ได้มาพบ น้ำในสระอันสะอาดน่าดื่มกินอยู่เบื้องหน้า ซึ่งเขาเพียงมอง แต่ไม่มีสิทธิ์ดื่ม...แล้วชายชราาก็คิดไปถึงน้ำประปา ที่คนในเมืองเขาใช้อาบและดื่มก็ใจหาย คิดไปถึงบาปกรรมของตัวเองที่เคยกระทำไว้ในชาติปางก่อน มิน่าเล่าเขาจึงไม่มีสิทธิ์ใช้น้ำประปาเหล่านั้น ชาติก่อนคนในเมืองคงสร้างบุญบารมีไว้อย่างมหันต์ ผลบุญจึงตกทอดมาถึงชาตินี้...¹

ในเรื่อง สองมือเรามีแรง ก็เช่นเดียวกัน นักเขียนได้พรรณนาถึงภาวะความแห้งแล้ง ตัวละครชาวบ้านต้องผจญกับความเหือดแห้งของแม่น้ำในลำคลอง อีกทั้งน้ำประปาในหมู่บ้านก็ยังไม่ มี ดังนั้นชาวบ้านจึงต้องดิ้นรนหาทางช่วยเหลือตัวเอง ต้องฝืนทนใช้น้ำในคลองที่มีอยู่อย่างน้อยนิดและสกปรกนั้นร่วมกัน โดยมีหน่วยงานใดจากภาครัฐให้ความช่วยเหลือ ดังนั้นนักเขียนสะท้อนไว้ต่อไปนี้

¹ ประทีป ชุมพล. (2522). คำขานรับของชาวนา ใน รวมเรื่องสั้นขานรับปีชาวนา. หน้า 88-90

...พ่อก็ลงมือชูดบ่อ โดยมีลูกสาวกับลูกชายเป็นลูกมือ...เหตุผลของพ่อก็คือคลองมันตื้นเขินขึ้นทุกวัน วัควายก็ลงอาบ ชีเยี้ยว ชาวบ้านก็เอาผ้าอ้อมซัก เด็กๆ ลงเล่นกันขุ่นเป็นตม...ฉันยังคงไปตักน้ำที่คลองซึ่งกำลังแห้งขอดทุกทีด้วยอย่างเข้าเดือนห้า เวลาหายน้ำ หากไปตอนเช้าก็จะเจอฝูงควายกำลังข้ามคลองไปหากินตามท้องนาที่ยังมีหญ้าอยู่ประปราย คนชักผ่านานาชาตจะชักกันในตอนเช้าเช่นกัน สะพานทำายอุ้ตซึ่งเจ้าของทำไว้อาบและล้างปลาไม่แห้งลงได้เลยจบจนตะวันตกฟ้า หรือหากตอนเย็นควายกลับจากทุ่ง คนตักน้ำจะได้น้ำกลับมาขุ่นกว่าตอนกลางวัน "ขุ่นก็กินได้วะ คิดเสียว่าเป็นยาชี...กะอีแคชีควาย เยี้ยวควายเป็นไรนักหนาเชียวะ"¹

เช่นเดียวกันในเรื่อง ฝนแล้ง นักเขียนก็ได้ถ่ายทอดให้เห็นถึงภาวะความขาดแคลนน้ำของประชาชนในท้องถิ่นชนบท โดยสะท้อนให้เห็นว่าแหล่งน้ำที่มีอยู่ตามธรรมชาตินั้นแห้งขอด ส่วนการช่วยเหลือจากภาครัฐก็ล่าช้าไม่ทันทั่วถึง ดังนั้นนักเขียนพรรณนาไว้ว่า

...น้ำในสระหน้าวัดห้วยบงกำลังจะแห้ง ชาวบ้านหลายคนเริ่มหวั่นวิตก...ผู้ใหญ่ทิมวิ่งวุ่นมาหลายวันแล้ว แกเรียกประชุมคณะกรรมการชาวบ้านเพื่อปรึกษากันเรื่องแล้งน้ำนี้ ครูเชิดให้ความเห็นว่า ควรไปขอน้ำอำเภอมารับ ชาวบ้านเพราะภายในอาทิตย์หน้า น้ำจะหมดสระแน่นอน ทุกวันนี้ก็เป็นโคลนขุ่นควักอยู่แล้ว แต่ชาวบ้านก็ทนดื่มกินกันมา...ในที่สุดที่ประชุมก็สรุปว่า ขอให้ผู้ใหญ่ทิมไปขอฝนเทียมที่อำเภอ แต่ในสถานการณ์เฉพาะหน้านี้ต้องขอรถน้ำของอำเภอมารับในหมู่บ้าน หมู่บ้านวังน้ำลัดที่อำเภอท่าตะโก ยังขอได้เป็นประจำ แต่ห้วยบงขอในภาวะที่น้ำมันแห้งขอดทั้งหมู่บ้านจริงๆ...วันศุกร์แล้ว แต่รถขนน้ำก็ยังไม่มา ผู้ใหญ่ทิมใจร้อนเป็นไฟ แกเข้าไปอำเภอแทบทุกวัน และก็กลับเข้ามาในหมู่บ้านด้วยสีหน้าท่าทางแสดงความมั่นใจ "อีกสองวันรถขนน้ำจะมา" ทว่าการรอคอยก็เจ็บปวดสร้างความร้อนรุ่มใจให้แก่ทุกคน...²

จากข้อความที่ยกมาสะท้อนให้เห็นได้ว่า หมู่บ้านห้วยบงยังไม่มีระบบน้ำประปาประจำหมู่บ้าน ชาวบ้านต้องอาศัยแหล่งน้ำสาธารณะใหญ่ซึ่งมีเพียงแห่งเดียว คือ สระน้ำหน้าวัดห้วยบง ดังนั้นเมื่อเกิดภาวะภัยแล้งน้ำในสระแห้งขอด ชาวบ้านจึงต้องดิ้นรนขอรับความช่วยเหลือจากทางราชการ เช่น ขอให้ราชการจัดทำฝนเทียมและจัดรถขนน้ำให้ อย่างไรก็ตามการให้ความช่วยเหลือในลักษณะดังกล่าวจากราชการก็ยังไม่ครอบคลุมและทั่วถึงอีกทั้งยังล่าช้า ดังนั้นนักเขียนพรรณนาถึงชาวห้วยบงที่รอความช่วยเหลือจากทางราชการด้วยความร้อนรุ่มใจ แต่สุดท้ายก็ไม่ได้ได้รับการสนองตอบอย่างทันทั่วถึง

¹ ประทีป ชุมพล. (2522). คำขานรับของชาวนา ใน รวมเรื่องสั้นขานรับปีชาวนา. หน้า 97,99

² เฉลิมศักดิ์ แห่งมงาม. (2541). ห้วยบง. หน้า 54 , 56 , 59

สำหรับเรื่อง แล้ง เป็นการสะท้อนให้เห็นถึงการดำเนินงานตามโครงการต่างๆ ของภาครัฐ ที่พยายามจะแก้ไขปัญหาเกี่ยวกับภัยแล้ง และจัดระบบบริการน้ำสาธารณะให้แก่ประชาชน แต่ทั้งนี้ และทั้งนั้นก็ไม่ประสบผลสำเร็จ ประชาชนในถิ่นทุรกันดารยังคงขาดแคลนน้ำ และไม่มีโอกาสเข้าถึง ระบบบริการน้ำสาธารณะหรือระบบน้ำประปาเหมือนอย่างประชาชนในเขตเมือง ดังนักเขียนสะท้อน ไว้ต่อไปนี้

...สองสามแล้งมาแล้วที่มีสภาพเหมือนกันไม่มีผิด น้ำบ่อที่แกขุดไว้เพิ่งแห้งไม่กี่วันมานี้เอง น้ำที่บ่อบัวก็พลอยแห้งไปด้วย วันนี้แกเลยต้องมาเอาน้ำที่ฝาย นี่กว่าจะเดินทางมาถึงก็เล่นเอาหัวแทบไหม้ นี่ถ้าน้ำแห้งหัวฝายอีกละก็ แกยังนึกอยู่ว่าจะต้องไปเอาน้ำไกลถึงไหน...แต่แกก็อดนึกถึงที่สูงๆ มันเล่าให้ฟังไม่ได้ มันบอกว่าน้ำที่คนกรุงเทพฯ เขาใช้รดส้วมมันไวยิ่งกว่าน้ำห้วยน้ำบ่อที่แกใช้กินอีก...

“คนกรุงเทพฯ นะเขาราดส้วมที่ใช้น้ำเป็นโองเลยนะ” แกนึกถึงตอนที่ลูกคุยให้ฟัง อย่างออกรสเมื่อตอนกลับมาครั้งที่แล้ว

“ที่เป็นโองเลี่ยนหรือวะ ภูเห็นคนฝั่งสิงห์เขาราดส้วมใช้น้ำแค่สองชั้น” แกอดคิดไม่ได้ว่าลูกมันไม่ให้ฟังเล่นหรือเปล่า

“ใช้น้ำกันเปลืองฉิบ ขิงกูใช้อย่างนั้นมันคงอดน้ำตายไปแล้ว”...

“โอ้ย...ไม่หรอกพ่อ เขามีน้ำก๊อกใช้กัน ไช้แกก็เดียวน้ำก็พุ่งเป็นน้ำพุแล้ว”

“พุ่งแรงอย่างตอนน้ำมันปาเข้านาเราหรือเปล่าวะ”

“อย่างนั้นเลยละพ่อ”...

คณะสำรวจเข้ามาแถวนี้ตั้งแต่สองปีก่อน ครั้งแล้วครั้งเล่า ไม่รู้ที่พวกก็หน แกยังจำได้ถึงความตื่นเต้นในครั้งแรกๆ รู้สึกมีความหวังตอนที่เขามาถามไถ่...หลังจากนั้นก็ คณะสำรวจตามกันมาอีก มาดูนั่นดูนี่ ถามโน่น ถามนี่ มากันอยู่หลายระลอกแทบไม่รู้จัก เว้น ชาวเขาจะเอาฝายลงตรงโน้นตรงนี้ ชาวเขาจะตั้งบ่อเจาะน้ำใต้ดิน ชาวเขาจะขุดลอก ห้วย ชาวเขาจะสร้างเขื่อนกันน้ำที่กึ่ง ชาวต่างๆ มากับคณะสำรวจครั้งแล้วครั้งเล่า ทุกอย่างล้วนเคยเป็นชาวเขาหู แล้วก็เจียบหาย...แกเบื่อก็คิดถึงการช่วยเหลือของพวกเขา คณะสำรวจที่บอกจะสร้างโน่นทำนี่ให้ ไอ้ควายสองตัวของแกก็ยังช่วยแกได้มากกว่า...¹

ไม่ต่างกันนักในเรื่อง นาน้ำฟ้า นักเขียนได้สะท้อนให้เห็นถึงความเหลื่อมล้ำและความด้อย สิทธิด้อยโอกาสของประชาชนผู้ยากไร้ในการเข้าถึงแหล่งน้ำสาธารณะ เช่น เขื่อนและฝายกักเก็บน้ำ ต่างๆ ที่รัฐดำเนินการสร้างขึ้น ดังนักเขียนสะท้อนผ่านบทสนทนาของตัวละคร “บุญผาง” และ “คำแปง” ชาวนาสองพ่อ-ลูก ไว้ต่อไปนี้

¹ ยอดดา ฮะเซ็มเซ็ง. (2542). กบดักในสมรภูมิ. หน้า 8-12

“ก็น้ำหลวงมันเคยผ่านที่ไอพวกจนๆ อย่างเราบ้างหรือเปล่าละ...อย่างน้อยมันก็ต้องที่ของผู้ใหญ่ ข้าไปถามที่ไรเขาก็บอกว่าทำตามแผนที่ ถ้าเหมืองถ้ำฝ่ายมันแพง มันสร้างยากสร้างเย็น ข้าก็ให้สงสัยอยู่เหมือนกันว่า ไอที่กันคลองเก็บน้ำไว้ที่เหนือเขื่อนนะ มันเก็บไว้หาพระแสงอะไร...แต่ข้าไม่ได้ถามสักที..เออ...สักวันเถอะ ข้าจะถามมันจนได้แหละ ...” บุญผางตอบเจ้าลูกชายเสียยียาว

“มันยังงัยกัน...ฉันไม่เข้าใจ...” คำเป่งยังสงสัยต่อ

“มันก็ฝ่ายเฉพาะนาของจนรวย แกไม่เข้าใจอีกเระะ อย่างเพิ่งไปสนใจมันเลย เราก็ทำนาหน้าฟ้าของเราไปเถอะ ถ้าฟ้าไม่ให้น้ำก็ไม่ต้องทำมัน ปู่แกทวดแกก็ทำมาอย่างนี้ไม่เห็นเขาอดตาย...”¹

ส่วนเรื่อง อีกไม่นานเธอจะรู้ เป็นการสะท้อนภาวะความยากจนโอกาสในการเข้าถึงระบบการคมนาคมขนส่ง โดยนักเขียนสะท้อนผ่านตัวละครเด็กหญิง “ทองม้วน” และชาวบ้านกลุ่มหนึ่งที่โดยสารรถประจำหมู่บ้านมุ่งหน้าไปยังเมือง แต่ถูกตำรวจสกัดกั้นมิให้รถที่พวกเขาโดยสารมาขึ้นไปบนถนน ชาวบ้านต่างพากันงุนงงสงสัยว่าใครกันเป็นคนหวงห้ามมิให้รถวิ่งบนถนน แม้จะได้รับคำตอบว่า “เจ้าของทาง-เจ้าสัมปทาน” พวกเขา ก็ยังไม่เข้าใจความหมายของคำตอบนั้นอยู่ดี ดังนักเขียนพรรณนาไว้ต่อไปนี้

...เวลาผ่านไปค่อนข้างนาน รถโดยสารเล็กจากหมู่บ้านอื่นๆ อีกหลายคันทยอยตามเข้ามาจอดด้านหลัง มีเสียงตะโกนถามจากคนบนรถที่มาใหม่...และโจษขานกันว่าอะไรเกิดขึ้นจากคนที่นั่งอัดคอยอยู่...ก่อนที่จะเดือดแซดขึ้นมาอีกด้วยคำคำทอ...เมื่อถูกคะยั้นคะยอมากเข้าเด็กท้ายรถจึงแหกปากตอบ

“รถเราขึ้นถนนไม่ได้วะ”

“ทำไม? ทำไม?” เสียงร้องถามจากผู้โดยสารหลายคนดังขึ้นเกือบจะพร้อมกัน

“ตำรวจท่านว่าเจ้าของทางเขาไม่ยอม”

การป่นด่าที่สงบลงชั่วครู่ก็ยิ่งขึ้นมาอีก บนถนนเบื้องหน้ามีรถวิ่งไปมาที่...ทองม้วนซึ่งกระสับกระส่ายมานาน ฟังพวกผู้ใหญ่เขาตอบโต้กันจนพอจับใจความได้ว่ารถที่เธอโดยสารมาจะวิ่งต่อไปอีกไม่ได้ จึงจะถูกตะกักถามขึ้น

“แล้วจะทำอย่างไร”

“ข้าจะไปรู้เระะ” เด็กท้ายรถตอบในขณะที่คนขับรถเดินกลับออกมา

“ใครกันนะที่มันมาหวงห้าม” เสียงหัวๆ ดังมาจากข้างหลัง

“ก็เจ้าของทาง” คราวนี้คนขับรถเป็นผู้ตอบ

“ใคร?”

“ข้าก็ไม่รู้ ตำรวจบอกแต่ว่ามันเป็นเจ้าสัมปทาน”²

¹ สถาพร ศรีสังข์. (2518). นาน้ำฟ้า ใน รวมเรื่องสั้นชุดแล้งเข็ญ. หน้า 353

² ลาว คำหอม. (2545). ฟ้าบ่กั้น. หน้า 256-257

หากพิจารณา การให้สัมปทานกิจการเดินรถประจำทางแก่เอกชน แม้จะเป็นการหารายได้เข้ารัฐและถือเป็นบริการด้านขนส่งมวลชนแก่ประชาชนทางหนึ่ง แต่สำหรับในเรื่อง อีกไม่นานเธอจะรู้ นักเขียนได้สะท้อนให้เห็นว่า หากนายทุนผู้ได้รับสัมปทานผูกขาดและเข้มงวดในการเดินรถ โดยมุ่งเน้นผลประโยชน์ในเชิงธุรกิจมากเกินไป นายทุนผู้ได้รับสัมปทานนั้นอาจกลายเป็นอภิสิทธิ์ชนที่มีอิทธิพลสามารถเอารัดเอาเปรียบและเบียดขับให้ประชาชนบางกลุ่ม เช่น ตัวละครเด็กหญิงทองม้วนและชาวบ้านที่ต้องประสบกับความยุ่งยากในการใช้ถนนเพื่อการสัญจรและการขนส่งสินค้า ทั้งนี้เพราะรถที่พวกเขาโดยสารมามิใช่รถของนายทุนเจ้าสัมปทาน ตำรวจจึงไม่ยอมให้รถขึ้นไปบนถนน ดังนั้นจึงอาจกล่าวได้ว่า ระบบเจ้าสัมปทานและนายทุนมีส่วนลดทอนโอกาส ของประชาชนบางกลุ่มในการเข้าถึงสาธาณูปโภคพื้นฐานที่เป็นสิ่งบริการสาธารณะได้

สำหรับเรื่อง ท้องฟ้าและแผ่นดิน ก็เป็นอีกเรื่องหนึ่งที่นักเขียนได้สะท้อนให้เห็นถึงความลำบากทุกข์ยากในการเดินทางของประชาชนที่อาศัยอยู่ในท้องถิ่นชนบทห่างไกล โดยพรรณนาผ่านสภาพการเดินทางของตัวละคร “บุญยัง”ที่กำลังพาภรรยาไปทำคลอดว่า

ฝนลงจ๊กจ๊ก ไม่ยอมหยุด เหมือนเสียงร้องไห้ในหัวใจของบุญยัง น้ำในหัวใจไหลเดือดปุดๆตั้งบ้าคลั่ง ...“ยังมี ยังมีทางเดินบนภูเขา...” บุญยังวาดหวังร้อนรุ่มในใจบอกลูกชายให้เร่งเดินไปข้างหน้า มิให้หยุดเจ้าแก้วลูกชายคนโตหายใจพี๊ดฟาด เพราะความเหน็ดเหนื่อยและความเป็นห่วงแม่ของมัน...

“...ใกล้จะถึงแล้ว-ใกล้จะถึงแล้ว” บุญยังสูบลอยโยนเมียของตนทั้งที่หนทางยังอยู่อีกไกลแสนไกล และแสนจะทุรกันดาร บุญยังหลับตารู้สึกเหมือนจะเป็นลมล้มฟุบ...

“พ่อ เราไปทางริมน้ำไหม...” ดวงคำเจ้าลูกชายเสนอความเห็นขึ้น

“ข้าว่าทางนั้นจะง่ายกว่า ไม่มีหล่ม”

“ทางนี้และ ทางนี้ใกล้กว่า ทางนั้นป่ารกและหลงง่าย” บุญยังค้าน...

“หยุดสักครู่เถิดพ่อ หยุดสักครู่เถอะ...ข้าอ่อนเพลียเต็มที หากมันตูดเลือดขาดาย...” เจ้าแก้วร้องเสียงดัง...

“...อดเอา-อดเอา เดี่ยวก็พันทางหล่มรกแล้ว ขึ้นเนินก็สบายไม่นานก็ถึง”...

“เมื่อไหร่หนอนถนนหนทางมันจะตัดเข้ามาถึงที่หมู่บ้านเสียที...”เจ้าแก้วนึกในใจไปตลอดทาง

“ข้าจะเข้าร่วมช่วยทันทีเชียว ไอ้อย่างคราวที่แล้วข้าไม่อยากจะทำ ทางอะไรทำกัน ยังไง แม้แต่เกวียนก็ยังเดินไม่ได้...”¹

¹ พิบูลศักดิ์ ละครพล. (2520). ท้องฟ้าและแผ่นดิน ใน รวมเรื่องสั้นชุดคลื่นเจ้าพระยา. หน้า

จากภาพสะท้อนที่ปรากฏ เห็นได้ว่าตัวละคร “บุญยัง” ต้องประสบกับความยากลำบากในการเดินทางมิใช่น้อย ทั้งนี้เพราะหมู่บ้านของเขาอยู่ในชนบทห่างไกลและทุรกันดาร ความเจริญทางด้านคมนาคมยังขยายเข้าไปไม่ถึง ถนนหนทางที่ใช้สัญจรจึงเป็นแค่ทางเกวียนที่รถยนต์มีอาจแล่นได้

อย่างไรก็ตาม หากพิจารณาสภาพสังคมของไทยนับตั้งแต่ พ.ศ.2500 เป็นต้นมา จะเห็นได้ว่า แม้รัฐบาลหลายยุคหลายสมัยจะพยายามผลักดันและเร่งรัดการก่อสร้างโครงสร้างพื้นฐานประเภทสาธารณูปโภคที่จำเป็นต่อการดำรงชีวิตอย่างมากก็ตาม แต่ก็ยังมีอาการกระจายการพัฒนานั้นให้ครอบคลุมและเท่าเทียมกันได้ทั่วประเทศ ดังนั้นผลประโยชน์ส่วนใหญ่จึงตกอยู่กับประชาชน ในเขตเมือง ส่วนประชาชนในชนบทก็ยังคงมีวิถีชีวิตที่ค่อยเป็นค่อยไป ไม่สามารถเข้าถึงบริการ ต่างๆ ที่รัฐดำเนินการจัดให้อย่างสะดวกนัก

กล่าวโดยสรุป ความยากจนโอกาสในการเข้าถึงสาธารณูปโภคพื้นฐานที่ปรากฏในเรื่องสั้นไทยร่วมสมัยตามขอบเขตของการวิจัยที่กำหนดสะท้อนให้เห็นว่า ประชาชนที่อาศัยอยู่ในท้องถิ่นชนบทห่างไกล มักไม่ได้รับโอกาสในการเข้าถึงสาธารณูปโภคพื้นฐาน เช่น การคมนาคมขนส่ง ไฟฟ้า และประปา อย่างเท่าเทียมกันกับประชาชนที่อาศัยอยู่ในเมือง อีกทั้งยังอาจถูกนายทุนหรือผู้มีอิทธิพลใช้ระบบเจ้าสัมป์ทานเอารัดเอาเปรียบ และลดทอนโอกาสในการเข้าถึงสิ่งบริการสาธารณะต่างๆ ได้

3.1.2.4 ด้านการคุ้มครองความปลอดภัยในชีวิตและทรัพย์สิน หากพิจารณาตามหลักสิทธิและเสรีภาพของบุคคล อาจกล่าวได้ว่า “สิทธิในชีวิต” ถือเป็นสิทธิขั้นพื้นฐานที่สำคัญที่สุดในการที่จะมีชีวิตอยู่และได้รับการคุ้มครองให้ปลอดภัย ยิ่งโดยเฉพาะถ้าพิจารณาตามเจตนารมณ์ของรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ.2540 ซึ่งถือได้ว่าเป็นรัฐธรรมนูญประชาชนฉบับแรกของประเทศไทย ที่ได้มีการบัญญัติคุ้มครองสิทธิเสรีภาพของประชาชนไว้อย่างชัดเจนและมากที่สุดฉบับหนึ่ง เช่น มาตรา 4 ระบุว่า “ศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ สิทธิ และเสรีภาพของบุคคล ย่อมได้รับความคุ้มครอง” ส่วนมาตรา 5 ระบุว่า “ประชาชนไทย ไม่ว่าเหล่ากำเนิด เพศ หรือศาสนาใด ย่อมได้รับความคุ้มครองแห่งรัฐธรรมนูญนี้เสมอกัน”¹ อย่างไรก็ตาม หากพิจารณาจากสภาพความเป็นจริงของสังคมไทย ในส่วนที่เกี่ยวข้องกับความปลอดภัยในชีวิตและทรัพย์สิน อาจสังเกตเห็นได้ว่า ปัญหาอาชญากรรม รวมไปถึงผลกระทบอันเนื่องมาจากอุบัติเหตุที่มนุษย์เป็นผู้กระทำและก่อให้เกิดความเสียหายต่อชีวิตและทรัพย์สินยังคงมีแนวโน้มที่รุนแรงและเพิ่มสูงขึ้น

¹ คณิน บุญสุวรรณ. (2544). คู่มืออ่านรัฐธรรมนูญฉบับใหม่ : โครงสร้างและหลักการของรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2540. หน้า 255

สำหรับในเรื่องสั้นไทยร่วมสมัย ตามขอบเขตของการวิจัยที่กำหนด นักเขียนบางคนได้นำเสนอภาพสะท้อนสังคมเกี่ยวกับปัญหาอาชญากรรมและโจรกรรม อันมีสาเหตุส่วนหนึ่งมาจากเจ้าหน้าที่ของรัฐมิได้ให้ความคุ้มครองและป้องกันเหตุร้ายอย่างทั่วถึงและทันทั่วถึง ดังพอจะกล่าวถึงได้จากเรื่องสั้นต่อไปนี้

เรื่อง คนกับควาย นักเขียนได้สะท้อนให้เห็นว่าประชาชนในสังคมชนบทไม่ได้รับการคุ้มครองความปลอดภัยในชีวิตและทรัพย์สิน ผ่านตัวละคร “เด่น” และเพื่อนบ้านที่ต้องร่วมกันติดตามหาควายซึ่งถูกโจรกรรม จนเกิดการปะทะกับคนร้ายและได้รับบาดเจ็บ โดยทั้งนี้พวกเขาได้รับความช่วยเหลือจากเจ้าหน้าที่ตำรวจแต่ประการใด ดังนักเขียนสะท้อนไว้ต่อไปนี้

“มันเอาควายของเราไป...พ่อ”

นานหลายชั่ววินาที กว่าลูกจะหลุดคำพูดออกมาอย่างยากเย็น น้ำตาไหลพร่างพรู
ไม่ขาดสาย...

“เริ่มตามหรือยังวะ...ก้มมองอะไรเพลินเชียว”

เสียงทิดทองปลุกเด่นตื่นขึ้นจากความครุ่นคิด เด่นหันมายิ้มแห้งๆ

“ข้านี้กเสียเพลิน” เด่นตอบ

“นี่อะไรวะ”

“นี่ถึงไอ้ดอน”

“ว่า...” ทิดทองสั่นหัว “นี่ทำไมวะ...มันแล้วไปแล้ว ไอ้ดอนมันเจ็บแต่มันก็ยัง
ไม่ถึงตาย...ตอนนี้ เราต้องรีบตามควายให้ได้ก่อน เดี่ยวมันจะหนีไปสุดกู่ ควายมึงเหลือ
เพียงตัวเดียวไม่พอลากล้อหรือก๊วย ตัวนี้ไถนาก็ยังไม่เป็น..”

“ข้าเพียงแต่นึกปลงเท่านั้น เดี่ยวนี้โจรมันรอก ปล้นกันกลางวันแสกๆ ”...เด่นยิ้ม
แห้ง ๆ มองเพื่อนบ้านเจ็ดคนอย่างซึ่งในบุญคุณ ทิดขวัญ ทิดมัน ไอ้คอน ไอ้เพิ่ม ลุงตวย
ดา มิ่ง และทิดทอง เราช่วยกันเพราะด้วยใจ ไม่มีการจ้าง ไม่มีการวาน...บางคนทำงาน
ก็ทิ้งงาน มีธุระก็ทิ้งธุระ ตะโกนบอกกันไม่ถึงครึ่งชั่วโมง ต่างคนต่างก็คว้าปืนคนละกระบอก
น้ำคนละกระดิก ...ตำบลบ้านทุ่งเดี๋ยวนี้ ชาวนาหลายครอบครัวต่างนอนหวาดผวา คอย
เฝ้าแหวดระวังก้าวขโมยจะมัลกั้วควาย แทบทุกอาทิตย์ ทุกคำคืนที่ฝนตกหนัก แม้แต่
กลางวันแสกๆ หากปล่อยให้เด็กเอาควายไปเลี้ยงไกลสายตา ชาวที่จะได้ตามมาก็คือโจร
ดีเด็กจนสลบเหมือดแล้วด้อนเอาวัวควายเข้าป่าไป...¹

¹ เฉลิมศักดิ์ แห่งมงาม. (2521). คนกับควาย ใน โลกหนังสือฉบับเรื่องสั้น ชุด วันเวลาที่ผ่านเลย.

จากข้อความที่ยกมาสะท้อนให้เห็นว่า ชาวบ้านที่อาศัยอยู่ในชนบทยังขาดความปลอดภัยในชีวิตและทรัพย์สิน ทั้งยังไม่ได้รับการคุ้มครองจากเจ้าหน้าที่ของรัฐเท่าที่ควร ดังนักเขียนพรรณนาไว้ว่า หลายครอบครัวต้องนอนอย่างหวาดผวาระแວງระวังทรัพย์สินของตนเองมิให้สูญหาย อีกทั้งหากสูญหายไปก็ต้องออกติดตามด้วยตนเอง ทั้งที่หน้าที่นี้ควรเป็นของเจ้าหน้าที่ตำรวจ ดังกรณีของ “เด่น” ซึ่งถูกโจรกรรมควาย แม้เขาจะได้รับความช่วยเหลือจากเพื่อนบ้านจนสามารถนำควายกลับคืนมาได้ แต่เขาก็ได้รับบาดเจ็บจากการปะทะกับคนร้าย และเมื่อเขากลับมาบ้านก็ต้องพบว่าควายตัวที่ถูกไว้ข้างกองฟางถูกโจรกรรมไปอีก ดังนักเขียนสะท้อนไว้ว่า

เด่นเสียวูป ความเจ็บปวดแค้นเป็นริ้วไปที่ปากแผล ก้อนเลือดเริ่มเกาะตัวเหนียว และมีเลือดใสๆ ไหลซึมมาเประที่แขนเสื้อไม่หยุดหย่อน เขาเอื้อมมือบีบกล้ามเนื้อแขน สกัดกันความเจ็บปวด แต่มันก็ช่วยทุเลาไม่ได้มากนัก...เด่นรู้สึกว้าบาดแผลที่ถูกยิงเริ่มอักเสบ มันบวมเบ่งจนเนื้อแทบจะปริแยกจากกันเสียให้ได้ เพื่อนบ้านต้องช่วยกันขยี้ใบสาบเสื่อข้างทาง มาโปะไว้บริเวณปากแผล...เงาบ้านสูงทะมึนแลเห็นอยู่เบื้องหน้า เกือบถึงแล้ว เด่นยิ้มขึ้นฝืนๆ ความมั่นใจหวนกลับมาหาเขาดังเดิม เมื่อเด่นก้าวไปตามทางเข้าสู่รั้วบ้าน...

“ทำไมแม่เอ็งถึงร้องไห้ ก็ข้าตามควายมาให้แล้วไง”

“ตอนพ่อออกไปตามควาย อีจันที่พ่อผูกมันให้กินหญ้าอยู่ข้างกองฟาง มัน มันถูกขโมยไปอีกตัว...”¹

ทำนองเดียวกัน ในเรื่อง ผีอกเอ๋ย ตัวละคร “ลุงเยี่ยม” ชาวนาผู้ยากไร้ต้องสูญเสีย “อีผีอก” ควายคู่ทุกข์คู่ยากไป เพราะถูกคนร้ายแอบมาโจรกรรมในขณะที่กำลังพาภรรยา ซึ่งป่วยเป็นวัณโรคไปรับการตรวจรักษาจากหน่วยแพทย์เคลื่อนที่ ที่มาเปิดให้บริการยังศาลาวัดในหมู่บ้าน ดังนักเขียนสะท้อนไว้ต่อไปนี้

...อีผีอกเป็นควายตัวเดียว ที่ยังเหลืออยู่ในจำนวนควายทั้งหมดห้าตัว ซึ่งถูกขโมยไปเสียสอง ปลอ่ยขึ้นป่าเสือกินไปตัวหนึ่ง และอีกตัวหนึ่งขายเอาเงินไปใช้หนี้ผู้ใหญ่ มีและใช้เป็นค่ายาคำรักษาของป้าจันทร์ ซึ่งป่วยเป็นโรคปอด...

ศาลาวัดเนินหญ้าแพรกเต็มไปด้วยผู้คน ภายในไม่กี่นาทีก็เต็มไปด้วยเสียงร้องเจี๊วเจี๊ว ทั้งผู้ใหญ่เด็กเล็กมากมาย มาดูบ้าง มาตรวจโรคบ้าง มาขอยาบ้าง ลุงเยี่ยมกับป้าจันทร์มาถึงศาลาวัดแล้วก็นั่งอยู่อีกมุมหนึ่งเพื่อคอยเข้าแถวตรวจ...

¹ เฉลิมศักดิ์ แห่งมงาม. (2521). คนกับควาย ใน โลกหนังสือฉบับเรื่องสั้น ชุด วันเวลาที่ผ่านเลย.

“แกผูกอีเผือกไว้ที่ไหน..” ป้าจันทร์พูดขึ้นขณะที่นั่งฟังเส้าไอออกมาอีก “ยิ่งฝนตกหนักอย่างนี้ ช่างกลัวเหลือเกิน บ้านก็ไม่มีคนอยู่”

“คงไม่เป็นไรหรอก ข้าผูกไว้ดีแล้ว อีเผือกมันคงไม่ตื่นฝนหรอก” ลุงเยี่ยมตอบเมื่อยึดเอาบุหรืใบตองแห้งออกมาสูบ ส่วนใจก็อดเป็นห่วงควายตัวเดียวของแกไม่ได้ ยิ่งฝนตกหนักไว้อายาก อีดำที่ถูกขโมยไปคราวนั้นก็เพราะฝนตกอย่างนี้...

ผู้คนที่อยู่บนศาลาก็เริ่มทยอยกันกลับ...เมื่อป้าจันทร์มาถึงบ้านเรียบร้อย ลุงเยี่ยมก็วิ่งไปกระต๊อบกลางนาอย่างกระหืดกระหอบกระวนกระวาย...ลุงเยี่ยมวิ่งมาจนถึงกระต๊อบกลางนา ก็ใจหาย แกไม่ได้ยินกระดิ่งอีเผือกเลย

“อีเผือกถูกขโมย” แกตะโกนขึ้นท่ามกลางความมืด แต่..ไม่มีแม้เสียงสะท้อนกลับ จะมีก็เพียงเสียงกบเขียดเท่านั้น น้ำตาของลุงเยี่ยมเริ่มไหล¹

สำหรับเรื่อง ซึ่งรวนแตกทำลาย นักเขียนก็ได้ถ่ายทอดให้เห็นว่า ชาวบ้านในชนบทยังมิได้รับความคุ้มครองด้านความปลอดภัยในชีวิต และทรัพย์สินจากเจ้าหน้าที่ตำรวจเท่าที่ควร กล่าวคือ “ลุงแจ้ว” ตัวละครผู้รับจ้างเลี้ยงวัว ถูกคนร้ายบุกเข้าโจรกรรมวัวอย่างอุกอาจ ทั้งเห็นเหตุการณ์โดยตลอดแต่เขาก็มีอาจขัดขวางหรือร้องขอความช่วยเหลือจากใครได้ ดังนั้นนักเขียนสะท้อนไว้ต่อไปนี้

ดึกสงัดคืนนั้น อ้ายดอกก็แห่กระโซกขึ้นอย่างดกใจ เสียงของมันปลุกคนให้ตื่นขึ้นท่ามกลางความสัว ลุงแจ้ว ป้าอ้อม และฉัน มองเห็นชายฉกรรจ์ห้าหกคนในมือถือปืนทำเตรียมพร้อม ทุกคนไม่ใส่ใจกับเสียงหมาที่ปลุกคนให้ตื่น หากแต่ตั้งหน้าตั้งตาตรงไปเปิดคอกวัว พร้อมกับตัดเชือกจูงวัวออกมาฉันได้ยินหนึ่งในจำนวนนั้นพูดว่า “ไม่ต้องกลัวมันจูงวัวออกมาให้หมด...บ้านเจ็ดแปดหลังนี้มีปืนเถื่อนกระบอกเดียว ขึ้นสู้ก็เอาน้อยหน้าให้มันแตกซะ..”

ลุงแจ้วกำปืนลูกซองสั้นนิ่งตะลึง ใครเล่าหนอจะกล้า บ้านน้องชายที่อยู่ถัดไปก็คงตื่นขึ้นมาเห็นแล้ว แต่ใครเล่าจะกล้า ทุกคนคงนั่งดูการปล้นวัวอย่างเงิบกริบในความมืด อีกทั้งยังกลัวว่าไอคนเล็กตื่นขึ้นร้องให้จ้า ทำให้พวกโจรอารมณ์เสีย นี่บ้านนี้เมืองนี้..คนดีต้องกลัวโจรไปแล้วหรือ²

ส่วนเรื่อง น้ำกับไฟ ก็เป็นอีกเรื่องหนึ่งที่นักเขียนได้ถ่ายทอดให้เห็นถึงความไม่ปลอดภัยในชีวิตและทรัพย์สินของประชาชนในชนบทที่ต้องเผชิญกับกลุ่มคนร้ายที่คอยดักปล้นระดมในขณะที่กำลังอพยพทั้งถิ่นฐานหนีภัยแล้ง ดังนั้นนักเขียนสะท้อนไว้ต่อไปนี้

¹ เกษ แก้วเกษศรี. (2521). เผือกเอ๋ย ใน โลกหนังสือฉบับเรื่องสั้น ชุด วันเวลาที่ผ่านเลย. หน้า 133,140-141

² ศรีดาวเรือง. (2533). แก้วหยดเดียว. หน้า 115-116

...เขาสั่งให้กลุ่มนักอพยพหยุดพักตรงลำชีพอติ ปล่อยควายที่ตอนมาให้เล็มหญ้าเตรียมหุงหาอาหารกินกัน

“อะไรได้ พี่ทิด ไ้หนุ่มอีสานของเรามันหนีไปกรุงเทพฯ จนจะเกลี้ยงหมู่บ้านอยู่แล้ว หมาแท้อย ก็แทบไม่มีแรงเท่า ที่นี้ก็เหมือนกันแหละขโมยขโจรก็ซุกซมเหลือกำลัง ระวังไว้บ้างก็แล้วกัน มันชิงจัวชิงควายเอาดีๆ ก็มี ”...

แทนเดินทางเข้าไปในหมู่บ้าน เพื่อรายงานตัวต่อผู้ใหญ่บ้าน อันเป็นธรรมเนียมที่ดีของนักเดินทางอพยพทั้งหลาย อย่างน้อยที่สุดผู้ปกครองหมู่บ้านก็จะรับรู้ถึงจุดประสงค์ถึงการมาของพวกเขา พร้อมกันนั้นก็เป็นการขอความคุ้มครองไปในตัว...เมื่อดาวเลื่อนหรือแสง...หลายชีวิตที่เดินทางมาอย่างเหนื่อยอ่อนตอนกลางวันก็หลับไหล...เสียงปิ่นก็ระเบิดกัมปนาทขึ้นหลายนัด แทนพรวดพราดขึ้นเหมือนโดนแรงกระชาก แล้วเขาก็เห็นคนหมู่บ้านหนึ่งนับจำนวนได้เกือบโหลขี่ม้าดาหน้าเข้ามา ทุกคนใช้ผ้าดำคลุมหน้า จุดคบเพลิงสว่างไสว แทนยกปิ่นขึ้นเล็งทันควัน...

“แทนยิงสกัดเอาไว้” แทนได้ยินเสียงเหิมตะโกนบอก เลือดเข้าตาเขาเสียแล้ว...ฝ่ายหนึ่ง เพื่อปกป้องทรัพย์สินอันชอบธรรมของเขา อีกฝ่ายหนึ่ง มุ่งปล้นแย่งชิงอย่างโหดเหี้ยม...

เหมือนใบไม้แกว่ง ที่หล่นร่วงจากขั้ว แทนทรุดลงเลือดท่วมตัว เขาไม่รู้ว่าโดนเข้าตรงไหน แต่ตะเกียกตะกายไม่ขึ้น ทิดจ้วงแผ่นเข้ามา แต่ต้องกระเด็นออกไปอีกคน เพราะแรงจากพานท้ายปืนของโจรบนหลังม้าคนหนึ่ง

“ตอนควายมันออกไปให้หมด คุณไว้ให้ตีใครลุกขึ้นยิ่งให้ดับ!”

แทนสะอื้นในอก เขาไม่มีเรี่ยวแรงต่อสู้เลย ลำพังปืนสองสามกระบอกจากที่มีมา ก็ไม่มีทางจะสกัดมันไว้ได้ เพียงครู่ต่อมาควายทั้งฝูงก็ถูกตอนหายลับไปต่อหน้าต่อตา...แสงตะวันค่อยๆ เพิ่มความร้อนแรงขึ้นเป็นลำดับ เหิมนำพ่อผู้ใหญ่บ้านมาจากหมู่บ้านด้วยความเงืองหงอย หมดกันแล้วทุกๆ อย่างที่จะตั้งต้นชีวิตใหม่...

“พอจะจำหน้าพวกมันได้ไหม?”

ผู้ใหญ่ถามเสียงเรียบๆ เหมือนกับเป็นเรื่องธรรมดาเสียเหลือเกิน

“ไม่หรอกครับ คุณพ่อ มันใช้ผ้าปิดหน้า” เหิมตอบ

“ถ้าเช่นนั้นก็เหมือนที่ฉันบอกไว้แต่หัวค่านั้นแหละทิด ไ้พวกนี้คงไม่ผิดไปจากพวกผู้ก่อการร้ายแน่นอน...”

“พวกก่อการร้าย?” เหิมเพิ่มพ้ำ

“ใช่ไม่ผิดหรอก”...

ผู้ใหญ่บ้านหัวเราะเหมือนเสียงยมบาล...¹

¹ ประเสริฐ จันดำ. (2513). ดอกคูณและเสียงแคน. หน้า 26 , 29 , 32-36

จากข้อความที่ยกมา เห็นได้ว่าผู้อพยพต้องเผชิญกับเหตุการณ์เลวร้าย สูญเสียทรัพย์สิน และได้รับบาดเจ็บทั้งทางร่างกายและจิตใจ โดยมีได้รับความช่วยเหลือใดๆ จากเจ้าหน้าที่ของรัฐ ถึงแม้หลังจากเหตุการณ์จะมีผู้ใหญ่บ้านมาตรวจที่เกิดเหตุ แต่ก็ด่วนสรุปกันไปว่าเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นเป็นฝีมือของผู้ก่อการร้าย ทั้งยังแสดงความรู้สึกว่าเป็นเรื่องธรรมดา มิได้ใส่ใจที่จะดำเนินการสืบสวนหาข้อมูล ข้อเท็จจริงและติดตามหาผู้กระทำผิดแต่อย่างใด

ซ้ำร้ายไปกว่านั้นในเรื่อง **เหยื่อ** นักเขียนได้สะท้อนให้เห็นว่า เจ้าหน้าที่ตำรวจ ผู้มีหน้าที่พิทักษ์สันติราษฎร์มิได้ให้ความสนใจต่อความเดือดร้อนของประชาชนอย่างจริงจัง ยิ่งโดยเฉพาะเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นกับประชาชนผู้ยากไร้ เจ้าหน้าที่ตำรวจบางคนอาจรู้สึกว่าเป็นเรื่องเล็กน้อยไม่สำคัญอะไร ดังนักเขียนสะท้อนไว้ต่อไปนี้

...แม่เป็นคนแรกที่ไวยวายขึ้นในเช้าวันนั้นว่า ควายตัวเดียวที่มีอยู่หายไปเสียแล้ว พ่อมีสีหน้าที่บอกไม่ถูก น้องสาวคนเดียวของคำบั้นร้องไห้ คำบั้นเองไม่รู้จะทำอย่างไรต่อไป ถ้าไม่มีควายก็หมายความว่า การทำนาที่ยังคงไถค้ำอยู่เป็นไปด้วยความยากลำบาก พ่อตัดสินใจไปแจ้งความที่สถานีตำรวจ ซึ่งต้องเดินไปเป็นหลายกิโล และเดินกลับมาด้วยสีหน้าที่ไม่ค่อยมีความหวังมากนัก คำบั้นปรีเข้าไปถามเมื่อพ่อกลับมาถึงบ้าน ยังมีทันหย่อนกันนั้น

“ตำรวจ เขาว่าไง พ่อ”

“ก็จะว่าไง เขาว่าเราอนไม่ระวัง และดูเหมือนไอ้คนที่มีควายบนบ่ามันจะมองเป็นเรื่องเล็กๆ ไม่สลักสำคัญอะไรนัก...ดูเหมือนทางนายตำรวจเขาจะมายุก็ไม่รู้ว่าจะมาเมื่อไหร่ บ้านเรานั้นก็เป็นอย่างนี้แหละเดี๋ยวนี้มันหายกันบ่อย คนมันจนลง...”¹

ไม่ต่างกันมากนักในเรื่อง **ส่งไปสู่หนรก** นักเขียนได้สะท้อนให้เห็นถึงภาวะด้อยสิทธิ ด้อยโอกาสของประชาชนผู้ยากไร้ ในการได้รับความดูแลและคุ้มครองความปลอดภัยในชีวิตและทรัพย์สิน ผ่านตัวละครแม่ค้าขายผลไม้ที่ถูกคนร้ายขโมยสัม อีกทั้งเมื่อนางเข้าแจ้งความ เจ้าหน้าที่ตำรวจก็ได้เร่งดำเนินการหรือใส่ใจในคดีของนางเท่าใดนัก ดังนักเขียนสะท้อนไว้ต่อไปนี้

แต่ความเดือดร้อนของแม่ยังไม่หมดสิ้น สายวันหนึ่งแม่ลุกไปเข้าห้องน้ำในตลาดซึ่งอยู่ไกล แม่จึงเอาห่อเงินติดตัวไปด้วย คงเหลือแต่ส้มเต็มกระจาดเมื่อแม่กลับมาปรากฏว่าส้มหายไหมด เหลือแต่สาแหรกเก่าๆ คู่นั้น ติดตามถามหาจนทั่วตลาดก็ไม่มีใครรู้เห็นความเดือดร้อนของแม่

แม่ไปสถานีตำรวจ และพยายามจะเข้าแจ้งความตามสิทธิที่แม่มี มันเป็นครั้งแรกที่แม่ขึ้นสถานีตำรวจเพื่อแจ้งความ ผิดกับคราวก่อนๆ ที่แม่ขึ้นไปบนสถานที่แห่งนั้นเพราะ

¹ สถาพร ศรีสังข์. (2519). **เหยื่อ** ใน **รวมเรื่องสั้นชุดเหมือนอย่างไม่เคย**. หน้า 317

ถูกจับ เอาไปปรับ แม่ไม่รู้หรอกว่าเขาจะต้องทำอะไรกันบ้าง คนเก่าๆ อย่างแม่ขึ้นไปหมุน เก๋ๆ กัน

จนถูกดู นานแสนนานทีเดียวว่าเขาจะรับแจ้ง...แต่แม่อยากได้ของคืนแม่จึงบาก หน้าที่ไปพึ่งพา และหลังจากเป็นตุตถกให้เด็กคราวหลานในเครื่องแบบตุตถกเอาตะคอกเอาจน สะใจแล้ว แม่ก็ค่อยๆ เดินกลับมาบ้านด้วยความหวังว่าแม่จะได้ของเหล่านั้นคืนมา

จากสองวันเป็นสามวัน และเนิ่นนานจนกระทั่งหลายเดือนต่อมา ไม่มีข่าวคราว เรื่องของแม่ ไม่มีรู้แว่วว่าใครจะจัดการกับสิ่งที่เกิดขึ้นกับแม่ได้ อย่าถึงกับจะให้ตำรวจเอา ของนั้นกลับคืนมาเลย เอาเพียงว่าให้ได้ตัวขโมยก็ยังไม่เห็นหนทางว่าจะทำได้

แม่เลิกหวัง หาซื้อกระจาดใหม่...ทั้งๆ ที่ไม่แน่ใจเหมือนกันว่า วันหนึ่งแม่จะโดนขโมย เอาไปอีก หรือบางทีวันหนึ่งเมื่อแม่ไม่ยอมละทิ้งหาบไปไหนให้มันขโมยได้ มันก็อาจจะ ปราดเข้ามาแย่งเอาเสียดื้อๆ ก็ได้ ที่ไม่แน่ใจก็เพราะว่าไม่มีอะไรเป็นเครื่องพอจะรับประกัน ได้เลยว่า สิ่งเลวร้ายเหล่านั้นมันไม่เกิดขึ้นอีก ดังนั้นหลังจากได้เตรียมเครื่องมือทำมาหากิน ได้แล้วก็เพิ่มความระมัดระวังตัวเองให้มากๆ ก็เห็นจะทำได้เพียงเท่านั้น สำหรับการมีชีวิต อยู่ในบ้านนี้ เมืองนี้

เช่นเดียวกันในเรื่อง ค่าแรงของสำรวย นักเขียนก็ได้สะท้อนให้เห็นถึงภาวะด้อยสิทธิ ด้อยโอกาส ที่จะได้รับการดูแลและคุ้มครองความปลอดภัยในชีวิตและทรัพย์สิน ผ่านตัวละคร “สำรวย” หนุ่มผู้อับโชค ซึ่งถูกทำร้ายร่างกายและชิงทรัพย์ โดยเจ้าหน้าที่ตำรวจมิได้ให้ความสนใจต่อ เหตุการณ์ที่เกิดขึ้นกับเขา ทั้งยังปฏิเสธที่จะรับแจ้งความด้วย ดังนั้นนักเขียนสะท้อนไว้ต่อไปนี้

...สำรวยสะดุ้งเหือก และยังไม่ทันที่เขาจะอำปาก...ขวิดเบียร์เปล่าไปหนึ่งก็ฟาด เบียร์ลงมากลางกบาลของเขาเต็มรัก สำรวยหัวที่มกลาเหมือนวัวถูกค้อนทุบหน้าผาก พอ พยุงตัวขึ้นอีกครั้งหนึ่ง

เขาก็ต้องพบกับของแข็ง นานาชนิดซึ่งปลิวว่อนมาจากทุกทิศทุกทาง...อีกอีตใจ ต่อมาสำรวยจึงค่อยๆ ลืมตาขึ้นมองไปรอบๆ ตัว...แต่แล้วก็ต้องใจหายวาบเมื่อพบว่า เฟอร์นิเจอร์เรือนงามได้อันตรธานไปจากมือของเขาเสียแล้ว เขาตบกระป๋องตัวเอง อย่างขวัญเสีย ปรากฏว่าทุกสิ่งทุกอย่างในนั้นก็หายไปหมดสิ้นเช่นกัน...

“ไป ไป ไป แจ้งความเห็จ อยากเข้าตะรางหรือไง” นายสิบเวรหน้าบอกบุญไม่รับ แจกฎีกาไม่เอาตะคอกสำรวยลั่นโรงพัก พลตำรวจสองสามคนซึ่งนั่งเอกเขนกอยู่บนม้ายาว ไกลๆ กันระเบิดเสียงหัวเราะออกมาอย่างไม่เกรงใจ เมื่อเห็นสำรวยผะอืดผะอมไปอย่างตกใจ แค่นี้ก็เกินพอแล้วสำหรับหนุ่มข้าวเหนียวอย่างเขา...

¹ นิเวศน์ กันไทยราษฎร์. (2521). เด็นสวนตะวัน. หน้า 88-90

“มาเหล้าดีกันกูไม่จับกับกูแล้ว...” เสียงหมู่หน้าเหี้ยมตะโกนไล่หลังมา ยิ่งทำให้
 สำรวมก้าวเท้ายาวขึ้น¹

สำหรับในเรื่อง โจร นักเขียนได้สะท้อนให้เห็นว่า แม้ในชุมชนเมืองบางพื้นที่ก็อาจเกิด
 อาชญากรรมที่คุกอาจสร้างความหวาดผวให้แก่ประชาชนได้บ่อยครั้ง โดยที่เจ้าหน้าที่ตำรวจ
 มีอาจให้ความคุ้มครองหรือป้องกันเหตุร้ายที่จะเกิดขึ้นกับประชาชนได้ ดังนักเขียนพรรณนาไว้
 ต่อไปนี้

ผมรีบเดินอย่างรีบเร่งเพราะตึกมากแล้ว กลัวว่าร้านขายยาจะปิดเสียก่อนร้านขาย
 ยาละแวกนี้ปิดกันแต่หัวค่ำ เพราะกลัวถูกปล้น ร้านขายยาที่ผมจะไปซื้อนั้นเคยถูกปล้นมา
 สามครั้งแล้ว และไม่มีใครจับคนร้ายได้เลย ขณะที่ผมเดินอยู่ก็นึกเสียวเหมือนกัน กลัวจะ
 ถูกจี้ แม้จะไม่มีอะไรให้คนร้าย ก็อาจจะโดนเสียบด้วยมีดเหมือนกับที่หลายๆ คนโดนกัน
 มาแล้วก็ได้

ในซอยเงียบเชียบ บางตอนมืดมัว บางตอนมีแสงสว่างจากดวงไฟที่ประตูรั้วบ้าน
 ไม่มีคนเดินเหมือนเมื่อผมเข้ามาอยู่ใหม่ๆ สี่ห้าปีมาแล้วที่เป็นอย่างนี้ก็เพราะกลัวถูกจี้
 ถูกปล้น ถูกข่มขืนแล้วฆ่า ผมจำไม่ได้ว่าเกิดเรื่องราวเลวร้ายในบริเวณที่ดินแบ่งขายชาน
 เมืองแห่งนี้ก็ร้อยครั้งแล้ว มันเกิดขึ้นแทบทุกคืน เพิ่งจะมาซาลงระยะหลังนี้เอง เพราะไม่
 ค่อยมีใครออกจากบ้าน นอกจากจำเป็นจริงๆ บางทีก็วิ่งราว บางทีก็ปล้น บางทีก็ยกเค้กัน
 กลางวันแสบๆ ก็มีผมจำได้ว่าตั้งแต่ต้นปีมานี้มีคนต๊อง ถูกฆ่าตายไปสามหรือสี่คน ส่วนที่
 บาดเจ็บและสูญเสียชีวิตพรายนั้นผมจำไม่ได้ นี่เฉพาะที่เกิดขึ้นในซอยบ้านผมและบริเวณ
 ข้างเคียงเท่านั้น ส่วนซอยที่อยู่ถัดออกไป ผมไม่รู้

แทบทุกบ้านจะโดนจี้โดนแะ หรือไม่ก็โดนยกเค้ บางบ้านโดนซ้ำกันถึงสองสามครั้ง
 ยิ่งบ้านคนที่มีฐานะดีด้วยแล้วโดนบ่อยกว่าเพื่อน มีอยู่บ้านหนึ่งฐานะดีกว่าบ้านอื่นๆ โดน
 ถึงห้าครั้ง เจ้าของบ้านไปแจ้งตำรวจทุกครั้ง แต่ตำรวจจับมือใครดมไม่ได้ และดูเหมือนว่า
 ตำรวจไม่ใส่ใจจะจัดการให้ด้วยซ้ำ ในที่สุดเจ้าของบ้านหมดที่พึ่งจึงเขียนหนังสือตัวโตๆ ติด
 ไว้ที่ประตูรั้วว่า

“บ้านนี้ถูกยกเค้แล้ว...ได้โปรดอย่ารบกวนกันอีก”

ผมไม่แน่ใจว่าเจ้าของบ้านเขียนอ้อนวอนพวกโจร หรือเขียนประชดตำรวจกันแน่
 แต่ที่แน่ๆ ก็คือ มันเป็นเรื่องบอกกล่าวประชาชนในประเทศนี้ดูจะหมดที่พึ่งแล้วจริงๆ
 นอกจากพึ่งตัวเอง²

¹ เสกสรรค์ ประเสริฐกุล. (2535). ฤดูกาล. หน้า 88-90

² วิมล ไทรนิมิต. (2523). โจร ใน โลกหนังสือฉบับเรื่องสั้น ชุด เพชรน้ำงาม. หน้า 129-130

เกี่ยวกับภาวะความยากจนโอกาส ด้านการคุ้มครองความปลอดภัยในชีวิตและทรัพย์สิน จากภาพสะท้อนที่ปรากฏในเรื่องสั้นไทยร่วมสมัยตามขอบเขตของการวิจัยที่กำหนด สรุปได้ว่าประชาชนไม่ได้รับความคุ้มครองด้านความปลอดภัยในชีวิตและทรัพย์สินจากเจ้าหน้าที่ของรัฐอย่างทั่วถึงและเท่าเทียม ยิ่งโดยเฉพาะประชาชนในสังคมชนบท นักเขียนได้สะท้อนให้เห็นว่าชาวบ้านต้องคอยเฝ้าระวังทรัพย์สินของตัวเอง อีกทั้งเมื่อเกิดเหตุการณ์ร้ายแรงหรือมีการโจรกรรมทรัพย์สินของชาวบ้าน เช่น วัว ควาย ชาวบ้านต้องระดมกำลังออกติดตามคนร้ายด้วยตนเอง ทั้งนี้เพราะ บางที่เจ้าหน้าที่ตำรวจมิได้ให้ความสนใจที่จะช่วยเหลือชาวบ้านอย่างจริงจัง ซ้ำร้ายไปกว่านั้นเจ้าหน้าที่ตำรวจบางคนกลับรู้สึกว่าการเดือดร้อนของชาวบ้านเป็นเรื่องเล็กน้อย และปฏิเสธที่จะรับแจ้งความทั้งที่ตามหลักกฎหมายแล้วเจ้าหน้าที่ตำรวจมีอำนาจกระทำการอย่างนั้นได้

กล่าวโดยสรุป หากพิจารณาภาวะความยากจนโอกาส โดยมองผ่านภาพสะท้อนที่ปรากฏในเรื่องสั้นไทยร่วมสมัย ตามขอบเขตของงานวิจัยที่กำหนด นักเขียนได้ถ่ายทอดไว้อย่างหลากหลาย ซึ่งส่วนใหญ่แสดงให้เห็นถึงภาวะความด้อยสิทธิ ด้อยโอกาสในการเข้าถึงระบบบริการสังคม (Social Services) หรือบริการสาธารณะ (Public Services) อันเป็นบริการที่ตอบสนองความต้องการพื้นฐานของประชาชนและความมั่นคงในระดับมาตรฐาน เช่น

ด้านการศึกษา นักเขียนสะท้อนไว้ว่าคนจนผู้ยากไร้ที่ขาดโอกาสทางการศึกษา ชีวิตส่วนใหญ่ ต้องดิ้นรนทำมาหากิน บุตรหลานของคนจนส่วนหนึ่งต้องออกจากการศึกษาทั้งๆ ที่ยังเรียนไม่จบหลักสูตรภาคบังคับ ทั้งนี้เพราะไม่มีเงินเพียงพอสำหรับเป็นค่าใช้จ่าย เช่น ค่าเทอม ค่าอุปกรณ์การเรียน และค่าเครื่องแบบนักเรียน ประกอบกับเด็กบางคนต้องช่วยเหลือผู้ปกครองหารายได้มาจุนเจือครอบครัว ยิ่งโดยเฉพาะครอบครัวที่มีบุตรหลายคน บุตรคนโตหรือคนที่เป็นผู้พี่มักต้องออกจากโรงเรียนเข้าสู่ตลาดแรงงานเสียสละโอกาสทางการศึกษาของตนให้แก่น้อง นอกจากนี้บางครอบครัวยังให้โอกาสทางการศึกษาไปที่บุตรชายมากกว่าบุตรหญิง อีกทั้งการที่ท้องถิ่นชนบทไม่มีโรงเรียนอยู่ใกล้ๆ เด็กๆ จะต้องเดินทางไปเรียนในเมืองทำให้ต้องเสียค่าใช้จ่ายมากขึ้น ถือเป็นอุปสรรคอย่างหนึ่งในการเข้าถึงการศึกษาของคนจน ส่วนในด้านมาตรฐานคุณภาพทางการศึกษา นักเขียนได้สะท้อนให้เห็นว่าโรงเรียนในชนบท ยังล้าหลังทางวิชาการและขาดแคลนอุปกรณ์การเรียนการสอนอยู่มาก

ด้านการรักษาพยาบาล นักเขียนได้นำเสนอภาพความยากจนโอกาสในด้านการรักษาพยาบาล โดยสะท้อนให้เห็นว่ารัฐยังไม่สามารถกระจายการบริการทางการแพทย์และสาธารณสุขได้อย่างทั่วถึงและเพียงพอต่อความต้องการของประชาชนอย่างแท้จริง กล่าวคือ ประชาชนในชนบทยังขาดแคลนสถานพยาบาล บุคลากรทางการแพทย์ และเวชภัณฑ์ ดังนั้นเมื่อเจ็บป่วยจึงต้องเดินทางไปรับการรักษาในเมืองซึ่งต้องใช้เวลาในการเดินทางยาวนานและสิ้นเปลืองค่าใช้จ่าย หรือมิฉะนั้นก็ต้องดูแลรักษาตนเองตามความเชื่อเดิม โดยอาศัยยากลางบ้าน ยาสมุนไพร ฯลฯ รวมไปถึงการรักษาด้วยวิธีทางไสยศาสตร์ แม้บางอย่างจะได้ผลและมีประโยชน์ แต่บางอย่างหากผู้รับรักษามีได้พิจารณาพิจารณาอย่างเหมาะสม อาศัยแต่ความเชื่ออย่างงมงายก็อาจทำให้เกิดอันตรายถึง

ชีวิตได้ นอกจากนี้ยังสะท้อนให้เห็นด้วยว่า เจ้าหน้าที่ของรัฐมิได้ให้ความสนใจที่จะดูแลรักษาผู้ป่วยที่เป็นผู้ยากไร้อย่างจริงจัง ยิ่งโดยเฉพาะกับผู้ยากไร้ที่เป็นคนพิการ คนพิการ และผู้ต้องขัง คนเหล่านี้อาจถูกละเลย ทำให้ต้องดำรงชีวิตอยู่อย่างโดดเดี่ยวและลำบากยากเข็ญ

ด้านสาธารณูปโภคพื้นฐาน นักเขียนสะท้อนให้เห็นว่าประชาชนที่อาศัยอยู่ในท้องถิ่นชนบทห่างไกล มักไม่ได้รับโอกาสในการเข้าถึงสาธารณูปโภคพื้นฐาน เช่น การคมนาคมขนส่ง ไฟฟ้า และประปา อย่างเท่าเทียมกันกับประชาชนที่อาศัยอยู่ในชุมชนเมือง อีกทั้งยังอาจถูกนายทุนหรือผู้ที่มีอิทธิพลใช้ระบบเจ้าสัปดาห์เอาเปรียบ และลดทอนโอกาสในการเข้าถึงสิ่งบริการสาธารณะต่างๆ ได้

ด้านการคุ้มครองความปลอดภัยในชีวิตและทรัพย์สิน นักเขียนถ่ายทอดไว้ให้เห็นว่าประชาชนไม่ได้รับความคุ้มครองด้านความปลอดภัยในชีวิตและทรัพย์สินจากเจ้าหน้าที่ของรัฐ อย่างทั่วถึงและเท่าเทียม ยิ่งโดยเฉพาะประชาชนในสังคมชนบท นักเขียนได้สะท้อนให้เห็นว่าชาวบ้านต้องคอยเฝ้าระวังทรัพย์สินของตนเอง อีกทั้งเมื่อเกิดเหตุการณ์ร้ายแรงหรือมีการโจรกรรมทรัพย์สินชาวบ้านต้องระดมกำลังช่วยกันติดตามคนร้าย โดยที่เจ้าหน้าที่ตำรวจมิได้เข้ามาให้ความช่วยเหลือซ้ำร้ายไปกว่านั้น เจ้าหน้าที่ตำรวจบางคนกลับรู้สึกว่าการเดือดร้อนของชาวบ้านเป็นเรื่องเล็กน้อยและปฏิเสธที่จะรับแจ้งความ

3.1.3. จนอำนาจ หมายถึง ไม่มีสิทธิ์ ไม่มีเสียง ไร้อำนาจต่อรอง ไม่มีส่วนร่วมทางการเมือง และได้รับผลจากการกระทำของผู้ที่อำนาจเหนือกว่า ไม่ว่าอำนาจรัฐหรืออำนาจทุน จากนิยามความหมายดังกล่าว แสดงให้เห็นถึงภาวะของปัจเจกบุคคลและกลุ่มบุคคลที่ถูกกระทำหรือได้รับผลจากการกระทำจากผู้ที่มีอิทธิพลเหนือกว่า ทั้งนี้โดยสมัครใจหรือไม่ก็ตามก็อาจคัดค้านหรือต่อรองได้ เช่น กลสิกรที่อยู่ภายใต้ระบบพันธะสัญญาการเพาะปลูก (contract farming) ขาดอำนาจต่อรองในการเจรจาทำสัญญา ลูกจ้างที่อยู่ภายใต้การบังคับบัญชาของนายจ้างโดยไม่สามารถแสดงความคิดเห็น เรียกร้อง หรือต่อรองใดๆ ได้ และชาวบ้านที่สูญเสียผลประโยชน์หรือได้รับผลกระทบจากนโยบายและโครงการต่างๆ ของรัฐ โดยไม่มีส่วนร่วมในการจัดการ หรือคัดค้านได้ เป็นต้น

กล่าวในทางวรรณกรรม นักเขียนเรื่องสั้นไทยร่วมสมัยได้นำเสนอภาพสะท้อนภาวะความยากจนในมิติของ “จนอำนาจ” โดยมุ่งไปที่การขาดอำนาจต่อรอง ไร้สิทธิ์ ไร้เสียง และได้รับผลจากการกระทำของรัฐหรือผู้ที่ใช้อำนาจรัฐ ตลอดจนนายทุนหรือผู้ที่มีฐานะเหนือกว่า ดังพอจะกล่าวถึงได้ต่อไปนี้

3.1.3.1 ไร้อำนาจในการต่อรองและได้รับผลจากการกระทำของรัฐ หรือผู้ที่ใช้อำนาจรัฐ อาจกล่าวได้ว่า รัฐ คือองค์กรที่เป็นกลาง และมีอำนาจเบ็ดเสร็จในการจัดการโดยอาศัยการบัญญัติกฎหมายภายใต้รัฐธรรมนูญ หากพิจารณา อำนาจรัฐสามารถแบ่งได้เป็นสามอำนาจหลัก คือ อำนาจนิติบัญญัติ อำนาจบริหาร และอำนาจตุลาการ อำนาจเหล่านี้มีกลไกรัฐเป็นเครื่องมือในการแสดงออก เช่น รัฐสภา ระบบราชการ และศาล เป็นต้น

จะเห็นได้ว่า รัฐคือศูนย์รวมอำนาจที่กลายเป็นองค์อำนาจอย่างหนึ่งที่มีอำนาจเหนือประชาชน สามารถควบคุมและชี้นำวิถีการดำรงอยู่ของประชาชนได้ ดังตัวอย่าง การจัดการทรัพยากรธรรมชาติป่าไม้ ที่ดิน และน้ำ รัฐได้ยึดอำนาจการจัดการมาจากประชาชนโดยอาศัยกฎหมายเป็นเครื่องมืออาญาสิทธิ์อ้างความชอบธรรมในการดำเนินการ บัญญัติกฎหมายตามหลักและวิธีการของรัฐเพื่อควบคุมและกำกับการจัดการทรัพยากร มีการจัดตั้งหน่วยงานขึ้นมากำกับดูแลวางอำนาจเหนือประชาชน ฉะนั้นในภาวะเช่นนี้ประชาชนอาจถูกปิดกั้นไม่ให้มีส่วนร่วมในการจัดการทรัพยากร จนอาจนำไปสู่ปัญหาความขัดแย้ง เกิดเป็นข้อพิพาทระหว่างรัฐกับประชาชน ดังกรณีเขื่อนปากมูลที่สมัชชาคนจนและเครือข่ายย่อยอื่นๆ ได้รวมตัวกันเคลื่อนไหว ต่อสู้ เพื่อเรียกร้องสิทธิการจัดการทรัพยากร ในขณะที่เดียวกันรัฐก็ได้ตอบโต้ประชาชนด้วยการปราบปรามและจับกุมโดยอาศัยอำนาจกฎหมายแม้อำนาจไปทางขัดต่อสิทธิตามรัฐธรรมนูญ แต่ถึงกระนั้นก็ดูเหมือนว่าประชาชนยังคงตกเป็นเบี้ยล่าง ไร้ซึ่งสิทธิและเสียงในการต่อรอง อีกทั้งได้รับผลจากการกระทำของรัฐในรูปแบบต่างๆ อย่างยากที่จะหลีกเลี่ยง

สำหรับในเรื่องสันไทยร่วมสมัยตามขอบเขตการวิจัยที่กำหนด นักเขียนได้สะท้อนภาวะไร้อำนาจในการต่อรองและได้รับผลจากการกระทำของรัฐหรือผู้ที่ใช้อำนาจรัฐ ดังพอจะกล่าว ถึงได้ต่อไปนี้

เรื่อง แก้วชีวิต นักเขียนได้สะท้อนภาพความลำบากทุกข์ยากของชาวบ้านในชนบทที่ต้องได้รับผลแห่งการกระทำ อันเนื่องมาจากปัญหาความขัดแย้งเกี่ยวกับอุดมการณ์ทางความคิดด้านการเมือง โดยรัฐใช้อำนาจเข้าปราบปรามฝ่ายตรงข้าม ด้วยวิธีการที่รุนแรงและเหี้ยมโหด คุกคามสวัสดิภาพของประชาชน โดยไม่คำนึงว่าปฏิบัติการนั้นจะก่อให้เกิดความเดือดร้อนและไม่เป็นธรรมแก่ประชาชนผู้บริสุทธิ์หรือไม่ ดังนักเขียนสะท้อนไว้ต่อไปนี้

4 ปีแล้วที่ผมไม่ได้กลับบ้าน ผมเพิ่งได้ยินคนเขาพูดกันเมื่อเร็วๆ นี้ว่ามี การปราบปรามกันยกใหญ่แถวบ้านผม และความจริงที่ผมพบก็คือ “บ้านของผมเองถูกเผาทิ้งไปแล้ว ชาวบ้านถูกย้ายไปอยู่นิคมด้วย” เพื่อนมันบอกข่าว...

ผมไปที่นิคม แต่ไม่พบคนในครอบครัวของผม เพื่อนบ้านบอกว่า พ่อกับคนในหมู่บ้านอีกจำนวนหนึ่งไม่ยอมลงมาอยู่นิคมอย่างที่ทางการออกคำสั่ง แต่กลับไปตั้งหมู่บ้านอยู่ในป่าลึกนั้นอีก...

วันต่อมา พ่อพาผมไปดูซากหมู่บ้านที่ถูกเผา

ผมย่างก้าวเข้าสู่แผ่นดินถิ่นเกิดพร้อมด้วยพ่ออยู่เคียงข้าง มีแต่ความเจ็บปวดทรมาน เห็นเพียงตอเสาเรือนดำๆ ไม่ยังมีไหมไฟไม่หมด...ควันไฟจากกองข้าวเปลือกในยุ้งยังลอยกรุ่น พ่อมองควันไฟด้วยสายตาบ่งบอกความเจ็บปวดคับแค้น...พ่อเล่าว่า “พ่อกำลังจะลงมือกินข้าว เขาก็มาเรียกลงจากเรือนไปรวมกันกลางหมู่บ้าน บอกว่าอยู่ที่นี้ไม่ได้

อันตราย พวกเราไม่ยอม อันตรายก็อยู่ ปู่ย่าตาทวดเราอยู่ที่นี้ นาไร่ ไร่ควายบ้านเรือนเราก็คืออยู่ที่นี้ ไปอยู่ที่อื่นจะเอาอะไรกินเข้าไป คนมันต้องกินข้าว ไม่ได้กินข้าวอย่างหมา เขาก็ว่าใครหัวแข็งจะต้องโดนตี ถูกจับไปหลายคนลูกเอ๋ย พ่อเราถูกกวาดต้อนออกจากหมู่บ้าน ควันไฟก็พลุ่งขึ้นฟ้า พวกเราแตกฮือจนคุมกันไม่อยู่ ต่างวิ่งมาเก็บข้าวของในเรือน ช่วยกันดับไฟ เครื่องบินมันวนมาyingใส่บ้านเรา บางคนตายมือยังคาถังน้ำ ตายคาหัวบันได บางคนตายลูกยังคาอก”

...ผมทรุดกายลงอย่างสิ้นแรง ก้มลงกอบขี้เถ้ากำแน่นด้วยความรู้สึกที่บอกไม่ถูกในขี้เถ้าเหล่านี้ มีทั้งเลือดเนื้อ กระดูกและชีวิตของคนยากไร้ที่ถูกเผาไป...

...ผมอยู่ที่นั่นได้เกือบปี หมู่บ้านของเราจึงถูกเผาอีกวาระหนึ่ง พวกเราที่ถูกกล่าวหาว่าเป็นพวกหัวแข็งก็ตกลงกันว่า จำเป็นต้องไปอยู่ที่ใหม่...¹

จากข้อความที่ยกมาสะท้อนให้เห็นว่า ประชาชนต้องเผชิญกับความลำบากทุกข์ยากท่ามกลางความแตกร้างทางความคิดด้านการเมือง ซึ่งรัฐได้ใช้อำนาจเข้าปราบปรามกลุ่มที่เป็นปฏิปักษ์ด้วยวิธีการที่รุนแรง โดยไม่คำนึงว่าปฏิบัติการของตนนั้นจะก่อให้เกิดความเดือดร้อน และไม่เป็นธรรมต่อประชาชนผู้บริสุทธิ์อื่นๆ

ในความเป็นจริงเหตุการณ์ทำนองนี้ได้เกิดขึ้นมาแล้วในสังคมไทย ดังกรณี เหตุการณ์ 14 ตุลาคม 2516 และ 6 ตุลาคม 2519 ที่นักศึกษาและประชาชนถูกฆ่าอย่างโหดเหี้ยมและทารุณเป็นจำนวนมาก โดยรัฐใช้กองกำลังทหารและตำรวจเข้าปราบปรามแล้วอ้างว่าเป็นการปราบปรามสมาชิกพรรคคอมมิวนิสต์และแนวร่วมเพื่อความมั่นคงของประเทศและสถาบันพระมหากษัตริย์ แม้ผู้ที่ถูกสงสัยว่าให้การสนับสนุนคอมมิวนิสต์ก็จะถูกฆ่า เช่น ชาวบ้านพัทลุงถูกเผาจนถึงแดงทั้งเป็น กว่า 3,000 ศพ และหมู่บ้านนาทราย จังหวัดหนองคาย ถูกเผาทำลายเพียงเพราะเจ้าหน้าที่ของรัฐสงสัยว่าหมู่บ้านนี้เป็นแหล่งแทรกซึมและช่องสุ่มของพรรคคอมมิวนิสต์ ส่งผลให้ประชาชนจำนวนมากต้องไร้ที่อยู่อาศัยและไร้ที่ทำกิน²

นอกจากรัฐจะใช้อำนาจอย่างเด็ดขาด และไร้มนุษยธรรมในการปราบปรามประชาชน โดยอ้างว่า เพื่อรักษาความมั่นคงให้แก่รัฐและสถาบันพระมหากษัตริย์แล้ว เจ้าหน้าที่รัฐบางคนยังใช้อำนาจรัฐในทางมิชอบเพื่อแสวงหาผลประโยชน์ส่วนตน วางตัวเป็น “เจ้านาย” และเบียดเบียนชาวบ้าน โดยใช้อำนาจกลไกของรัฐ ตลอดจนด้วยบทกฎหมายข่มขู่ประชาชน ดังในเรื่อง เล่าชีวิตนักเขียนได้สะท้อนให้เห็นว่า นักเลงหัวไม้ในหมู่บ้านอาศัยบารมีเจ้านายมาข่มขู่ประชาชนบ้าง เหม่เกริมถึงขนาด “ลักปล้นจี๋ข่มเหงตามอำเภอใจ”³ นอกจากนี้ยังร่วมกับตำรวจ อส. ใช้กำลังเข้าทำร้ายผู้อื่น ดังนักเขียนพรรณนาไว้ว่า

¹ วัฒน์ วรรลยางกูร. (2522). ข้าวแค้น. หน้า 23-26, 29

² เลิศชาย ศิริชัย. (2530). ความแปลกแยกในเรื่องสันไทย (พ.ศ.2507-2519). หน้า 66

³ วัฒน์ วรรลยางกูร. (2522). เล่มเดิม. หน้า 17

“...คืนนั้นพวกตำรวจ อส. กินเหล้ากันอยู่ที่เรือนผู้ใหญ่บ้าน...พวกตำรวจอส. ซึ่งเป็นพรรคพวกของเจ้าอำเภอลที่เรามาช่วยพวกกันฉายไฟแวบๆ มาจากหัวบ้าน พี่ให้ผมหลบหนีไปก่อน

พื่ออยู่รับหน้าพวกมันโดยทำที่เป็นหาปลาอยู่ในทุ่งดินบ้านเพื่อสกัดพวกมันไม่ให้ตามผมไป

พี่ถูกจับซ้อมสะบักสะบอม สำหรับผมถูกคุกคามจนต้องหลบหนีออกจากหมู่บ้าน... เพื่อนที่กลับจากไปเยี่ยมบ้านบอกผมว่า พี่ชายของผมหายสาบสูญไปไม่รู้เป็นตายร้ายดี...”¹

เห็นได้ว่า ไม่ใช่เจ้าหน้าที่รัฐเท่านั้นที่ใช้อำนาจกดขี่ข่มเหงประชาชน แม้พรรคพวกของเจ้าหน้าที่รัฐก็สามารถแอบอ้างใช้อำนาจรัฐเข้าคุกคามประชาชน โดยที่ประชาชนไม่สามารถต่อรองหรือเรียกร้องความเป็นธรรมได้

เนื่องจากมนุษย์เป็นสิ่งมีชีวิตทางสังคม (Social Being) ที่ดำรงอยู่และพัฒนาลักษณะความเป็นมนุษย์ของตนด้วยการอยู่ร่วมกันเป็นสังคม ที่มีกิจกรรมในเชิงปะทะสังสรรค์เพื่อพัฒนาไปสู่ความเป็นสังคมที่มีอารยธรรม ดังนั้น การเมืองจึงถือกำเนิดขึ้นด้วยจุดประสงค์ที่จะระคับประครองไม่ให้ผลประโยชน์ของประชาชนเกิดความขัดแย้งและนำไปสู่ความปั่นป่วนในสังคม อย่างไรก็ตาม หากพิจารณาตามหลักทฤษฎีความแปลกแยก ซึ่งเห็นว่าคนส่วนน้อยในสังคมปกครองคนส่วนใหญ่ กิจกรรมทางการเมืองของประชาชนจึงถูกควบคุมโดยผู้ปกครอง และไม่ได้ปรากฏในลักษณะที่ทำให้มนุษย์มีเสรีภาพและศักดิ์ศรี แต่กลับปรากฏขึ้นมาในลักษณะที่คนส่วนน้อยซึ่งเป็นชนชั้นผู้นำได้เข้ามาควบคุมคนกลุ่มใหญ่ และดำรงรักษาไว้ซึ่งผลประโยชน์ของกลุ่มตนอย่างเหนียวแน่น อันก่อให้เกิดความแปลกแยกระหว่างประชาชนกับรัฐหรือการเมือง ยิ่งหากเป็นรัฐทุนนิยมความแปลกแยกระหว่างประชาชนกับรัฐ อาจบรรลุถึงขั้นสุดยอดที่รัฐสามารถควบคุมชะตากรรมและครอบงำชีวิตของประชาชนได้อย่างสิ้นเชิง เจตจำนงใดๆ ทางสังคมของประชาชนล้วนถูกรัฐควบคุมบงการ โดยส่วนหนึ่งอาศัยกลไกทางการบริหารผ่านระบบราชการ เช่น กองกำลังทหาร และตำรวจ ดังนั้นกองกำลังทหารและตำรวจโดยพื้นฐานแล้วจะแปลกแยกกับประชาชน เพราะเป็นกองกำลังที่มีไว้ปกป้องรัฐ ควบคุมและปราบปรามประชาชนให้อยู่ภายใต้การกำกับของรัฐ นอกจากนี้ กองกำลังทหารและตำรวจก็ยังมีอิสระในตัวเอง เป็นองค์กรที่ดำรงอยู่ด้วยอำนาจและระเบียบกฎเกณฑ์ การบังคับบัญชาที่เป็นของตนเอง อีกทั้งมีบุคลากรจำนวนมาก จึงทำให้ตัวเองมีชีวิตชีวาขึ้นมาอยู่นอกเหนือจากความต้องการของอำนาจส่วนกลาง แต่ทั้งนี้ก็ไม่ขัดประโยชน์กันเพราะในที่สุดแล้วต่างก็มุ่งเข้าปราบปรามประชาชนเช่นเดียวกัน²

¹ วัฒน์ วรรณยางกูร. (2522). ข้าวแค้น. หน้า 17 - 19

² เลิศชาย ศิริชัย. (2530). ความแปลกแยกในเรืองสั้นไทย (พ.ศ.2507-2519). หน้า 54,56,65

เป็นที่น่าสังเกตว่า จากแนวคิดความแปลกแยก ประชาชนดูเหมือนจะตกเป็นเบี้ยล่าง เป็นฝ่ายถูกกระทำ และได้รับผลแห่งการกระทำจากรัฐ ซึ่งมีกลไกของการใช้อำนาจหลายช่องทาง ผ่านการบังคับบัญชา เครือข่ายองค์กร และกฎระเบียบต่างๆ โดยที่ประชาชนยากที่จะหลีกเลี่ยง ต่อรอง หรือเรียกร้องสิทธิอันชอบธรรมได้

ในเรื่อง ข้าวแค้น ก็เช่นเดียวกัน นักเขียนได้สะท้อนให้เห็นถึงการใช้อำนาจรัฐเข้ากดขี่ข่มเหงประชาชน โดยเจ้าหน้าที่ส่วนหนึ่งอาศัยอำนาจและนโยบายของรัฐ กระทำตนเป็นผู้มีอิทธิพล ขูดรีดและสร้างความไม่เป็นธรรม ก่อความเดือดร้อนให้แก่ประชาชน จนประชาชนเกิดความคับแค้นชิงชังเจ้าหน้าที่เหล่านั้น ดังนักเขียนสะท้อนไว้ต่อไปนี้

...หมู่บ้านของเขาอยู่ติดกับภูเขา เป็นที่สูงทำนาไม่ค่อยได้ผลเพราะฝนตกน้ำไหลลงไปหมด พวกเขามักไปทางป่าทำสวนทำไร่พอได้ปลูกผักปลูกแดงกิน ส่วนข้าวก็อาศัยหาของป่าไปแลกทางทุ่งพอได้กินคราวหนึ่งๆ แต่เมื่อหมู่บ้านของเขาถูกประกาศเป็นเขตเคลื่อนไหวนของ “พวกป่า” อะไรๆ ก็ดูยากเย็น พวกเจ้านายอ้างความจำเป็นว่าที่ต้องออกกฎต่างๆ มากก็เพื่อความมั่นคงของประเทศชาติ สาเหตุแท้จริงคือ เพื่อป้องกันชาวบ้านไปติดต่อหรือส่งเสียงให้พวกป่า...แต่แล้ว กฎข้อห้ามที่พวกเจ้านายอ้างว่าเพื่อความมั่นคงของประเทศชาติได้ทำให้กระเพาะลำไส้ของคนอย่างพ่อบักहांไม่มั่นคงเสียแล้ว คำประกาศปิดป่ามันหมายความว่า คนที่เจ้าหน้าที่ไปพบในป่าเป็นคนผิดกฎหมาย มีโอกาสตายฟรีง่ายๆ หรือการซื้อข้าวของก็ยากเพราะมีด่านคอยตรวจ ข้อกำหนดให้เอาข้าวมากินได้ครั้งละไม่เกิน 6 กก.นั้น มันจะกินได้สักกี่คาบก็มือ และชาวบ้านก็ไม่มีเวลาเหลือเพื่อที่จะเที่ยวเข้าเที่ยวออกเอาข้าวมากินที่ละ 6 กิโลกรัม...¹

จากข้อความที่ยกมาสะท้อนให้เห็นได้ว่า ชาวบ้านต้องเผชิญกับความยากลำบากในการดำรงชีวิตมากยิ่งขึ้น เมื่อรัฐใช้อำนาจประกาศกฎและข้อบังคับต่างๆ เพื่อกดขี่ “พวกป่า” หรือกลุ่มประชาชนที่มีความคิดเห็นทางการเมืองไม่สอดคล้องกับตน โดยไม่คำนึงว่าประชาชนในพื้นที่ที่ไม่มีส่วนเกี่ยวข้องกับพวกในป่าจะได้รับผลกระทบต้องประสบกับความเดือดร้อนหรือทุกข์ยากลำบากเพียงใด อีกทั้งเจ้าหน้าที่บางคนยังใช้อำนาจรัฐแสวงหาผลประโยชน์ ด้วยการเบียดเบียนและกดขี่ข่มเหงประชาชน สร้างความคับข้องใจให้แก่ผู้ยากไร้ซึ่งถูกกระทำ ดังนักเขียนสะท้อนไว้ต่อไปนี้

¹ วัฒน์ วรรณยางกูร. (2522). ข้าวแค้น. หน้า 66-67

...บักหำพูดอย่างไม่พอใจว่า “ผีห่า.....อยากเตะปากเจ้านายเตี เตะแรงกว่าที่ปลาหมันฟุ้งชนข้า แรงกว่าฟอตีน้อง อยากเตะปากเจ้านายเตี....”

เจ้าหนูงงไม่ยอมลืมนื่องที่พ่อเพ็งเล่าให้ฟังเมื่อครู่ เรื่องซึ่งเกิดที่ด่านตรวจอันเป็นเหตุกรวดดินที่ปะปนอยู่ในข้าวขณะนี้ พ่อเล่าว่าเมื่อได้ข้าวจากบ้านทุ่งก็หามมาถึงด่านตรวจ ทั้งรถทั้งคนจะผ่านด่านต้องถูกตรวจค้น โดยเฉพาะคนในบ้านดินจะถูกกวัดข้นเป็นพิเศษ ของประเภทข้าวสาร ยารักษาโรค ถ่านไฟฉายอย่านึกว่าจะผ่านไปได้ง่ายๆ ใครมีถ่านไฟฉายเพียงคู่เดียวก็ถูกหัวหน้า อส. ตัวร้ายคนนั้นตะคอกใส่ว่า “จะเอาทุ่นรถเจ้าหน้าที่หรือ ” ทุ่นก็หมายถึงทุ่นระเบิดนั่นเอง แต่ถ้าใครมีธนบัตรสีเขียวๆ สักใบสองใบให้คนพวกนั้นจะเสียง้อลงทันที แต่สำหรับพ่อบักห่าไม่มีธนบัตรสีเขียวสักใบ ข้าวที่หามมาก็ปริมาณเกินอัตรากำหนด 6 กิโลกรัม จึงเกิดปัญหา...หัวหน้า อส. ทำอิดเอื้อนรอกำว่าเมื่อไรคู่กรณีจะหยิบธนบัตรออกมาให้ เมื่อไม่สมหวัง ก็เลยโมโหเอากะบุงข้าวเทลงกับดินเหลือติดกะบุงไว้หนอยหนึ่งโยนมาตรงหน้าพ่อบักห่า...¹

จากบทพรรณนาที่ยกมา หัวหน้า อส. ซึ่งถือได้ว่าเป็นเจ้าหน้าที่ของรัฐ ได้ใช้อำนาจในทางมิชอบ ส่อไปทางคอร์รัปชัน เรียกเก็บเงินค่าผ่านทางสำหรับผู้ที่นำสิ่งของซึ่งรัฐประกาศห้ามประชาชนนำเข้าพื้นที่เขตเคลื่อนไหว เช่น ถ่านไฟฉายและข้าวสารที่หนักเกินกว่า 6 กิโลกรัม โดยไม่คำนึงว่า การกระทำของตานั้นจะก่อให้เกิดความเดือดร้อนแก่ประชาชน และทำลายความรู้สึกที่ดีของประชาชนที่มีต่อรัฐ อันนำไปสู่ปัญหาทางการปกครอง และช่องว่างระหว่างรัฐกับประชาชนมากยิ่งขึ้น

สำหรับในเรื่อง ปลาค่อใหญ่ ก็เป็นเรื่องสั้นอีกเรื่องหนึ่งในรวมเรื่องสั้นชุด “ข้าวแค้น” ที่นักเขียนสะท้อนให้เห็นถึงพฤติกรรมฉ้อฉลของเจ้าหน้าที่รัฐ ซึ่งวางตัวเป็น “นาย” เหนือประชาชน โดยเบียดเบียนชาวบ้านที่ยากจนเพื่อเอื้อประโยชน์ให้แก่ตนเองและพวกพ้อง จนทำให้ประชาชนเกิดความเกลียดชังและแสดงตนเป็นปฏิปักษ์กับรัฐ ดังนักเขียนสะท้อนไว้ต่อไปนี้

...เมื่อเข้านี้สอนและเพื่อนบ้านพากันเข้าไปที่ตัวอำเภอเพื่อรับแจกข้าว แต่แล้วพวกเขาก็ต้องผิดหวังกลับมานั่งหิวอยู่ที่บ้านในตอนเย็น เพราะคนที่รับแจกต้องมีสำเนาทะเบียน ...คนขับรถซึ่งไปเข้าคิวที่หลัง แต่ได้สำเนาทะเบียนบ้านก่อนหิ้วถุงข้าวสารที่ได้รับแจกเร่เข้ามากระซิบที่ข้างหูว่า “ชินชำหมตข้าวแน่ เขากำลังขนข้าวไปใส่โกดังเก่าแก่กันยกใหญ่ อยากได้สำเนาไวดึงเอาปลาค่อใหญ่ไปแลก” (ปลาค่อใหญ่หมายถึงปลาช่อน-เป็นภาษาอีสาน) คำเตือนของคนขับรถทำให้สอนหัวหนักอึ้งขึ้นทันที นั่นสิ ข้าวตั้งมากมายแต่กลับประกาศว่าจะแจกในวันพรุ่งนี้อีกวันเดียวเท่านั้น....เอาปลาค่อใหญ่ไปแลก สอนพอจะ

¹ วัฒน์ วรรณยางกูร. (2522). ข้าวแค้น. หน้า 73-75

เข้าใจความหมายแฝงเร้นของคนขับรถได้ มันมีความหมายอย่างเดียวกันกับ “คำน้ำร้อน น้ำชา” สำหรับเจ้านายบนอำเภอก แต่สอนจะเอาที่ไหนไปให้ เพียงแค่รถเข้าไปตัวอำเภอก็แทบไม่มีแล้ว...สอนสังเกตเห็นผู้คนซึ่งทำทางจะเป็นคนในตลาดก็มาคัดสำเนาทะเบียนบ้านกันขวักไขว่ แล้วคนเหล่านั้นก็ไปรับแจกข้าวด้วยเช่นกัน...

“คนของพวกพ่อค้ากับของเจ้านายนะ” คนขับรถผู้หูตากว้างขวางกระซิบบอกสอน “เขาใช้สิทธิ์ไปรับข้าวแทนคนบ้านนอกที่ไม่ได้มารับแจก”

สอนและเพื่อนบ้านรอคัดสำเนาทะเบียนบ้านอยู่จนเที่ยง จนบ่ายคล้อย...บางคนหลับคอพับคอร่อนไป พอตื่นขึ้นมาก็รีบถามคนข้างๆ ว่าถึงคิวตนหรือยัง...สอนอยากจะเข้าไปเร่งเจ้าหน้าที่ เหมือนกับที่คนแต่งกายหรูหราบางคนทำ แต่เขาก็ไม่กล้า เขาคิดว่าตัวเองคงไม่มีสิทธิ์อะไรมาถึงขนาดนั้น ดูเจ้านายท่านหน้าตาอยู่ยอarmiไม่คอยติดอยู่ด้วย...เพื่อนบ้านที่ออกไปดูการแจกข้าว กลับมากระซิบบอกกันต่อๆ ว่า มีคนแปลกหน้าไปเข้าคิวรับแจกข้าวหลายคน รวมทั้งข้าวก็เหลืออีกไม่มาก... สอนรวบรวมความกล้าลุกขึ้นจากที่ เผลียวมองนาฬิกาที่ติดอยู่ข้างฝา...

“ถึงคิวผมหรือยัง ขอรับ”

เสียงของสอนแหบต่ำอยู่ในลำคอ ประกอบกับเสียงออดหมดเวลาราชการดังขึ้น เจ้าหน้าที่คนนั้นยังเฉยชา เงยหน้ามองสอนนิดหนึ่ง แล้วมองผ่านไปราวกับร่างของสอนเป็นถุงพลาสติกใสๆ สอนยังคงยืนนิ่งมองไปยังคนในเครื่องแบบสีทากด้วยสายตาวีงวอน เจ้าหน้าที่ เก็บของลงโต๊ะแล้วลุกจากที่ขณะที่สอนยังคงยืนนิ่งงงวย ใบคำร้องยังเสียบอยู่ที่เหล็กแหลมราวกับเศษกระดาษที่ไร้ค่า...

ดวงตะวันแห่งวันใหม่จรัสจ้า เพื่อนบ้านหลายคนที่ยืนไปหาล่าสัตว์บนภูเขาอย่างไม่เกรงกลัวโทษทัณฑ์ได้กลับมาพร้อมกับข้าว พวกเขาแต่ละคนได้ปลาค้อใหญ่ขนาดสองมือกำไม่รอบเพื่อเอากำนำส่งเจ้านายแลกข้าวกิน...

“นี่ไง ปลาค้อใหญ่ ต้องเอาอย่างนี้เราจึงจะได้กินข้าว” เพื่อนบ้านคนอื่นๆ เอาสองมือกำสิ่งหนึ่งชูขึ้น มันมิใช่ปลาค้อใหญ่ แต่เป็นท่อนไม้ตีขนาดใหญ่ที่มีหนามอยู่โดยรอบ

“ดูที่ว่ามันจะยอมหรือไม่ยอมให้ข้าวเรา ฤๅ! ข้าวแจกก็ทำมาเรื่องจะกินปลาค้อใหญ่ ลองดูถ้าพวกมันจะกินท่อนไม้ตีก็เอา”

แล้วหลายๆ คนรวมทั้งสอนก็ตัดต้นต้วเป็นท่อนๆ แบ่งกันถือ...ทุกคนพร้อมใจมุ่งสู่ตัวอำเภอก ยิ่งคนมารวมกันมากขึ้นสอนก็ยิ่งเชื่อมั่นการตัดสินใจของตนมากขึ้น...¹

¹ วัฒน์ วรรณยางกูร. (2522). ข้าวแค้น. หน้า 146, 151-154, 156-157

นอกจากนี้ นักเขียนยังได้สะท้อนให้เห็นถึงนโยบายของรัฐที่มีต่อปัญหาความขัดแย้งด้านอุดมการณ์ความคิดทางการเมือง โดยรัฐได้ออกกฎหมายข้อบังคับต่างๆ ที่มีผลกระทบทำให้ประชาชนได้รับความเดือดร้อน ดังนักเขียนสะท้อนไว้ต่อไปนี้

มาปีที่แล้วนี้เองมีเจ้านายมาลาดตระเวนแถวตีนภูบ่อยๆ แล้วทางการก็ประกาศว่าเทือกภูแถวนี้มี “คอม” มาเคลื่อนไหวอยู่ ฉะนั้นห้ามประชาชนขึ้นภูเขาอย่างเด็ดขาด ใครไม่เชื่อฟัง ไม่รับรองความปลอดภัย...ต่อมามีคนในหมู่บ้านใกล้เคียงถูกยิงตายขณะไปนอนค้างคืนที่ไร่บนภูเขา เพื่อนบ้านของสอนก็เริ่มเห็นว่าบนภูเขาไม่ปลอดภัยจริงๆ พวกเจ้านายพยายามโฆษณาว่า เรื่องร้ายบนภูเขาเกิดจากฝีมือของ “พวกคอม” แต่ผู้คนในหมู่บ้านก็ซุบซิบกันว่ามันไม่มีเหตุผลอะไรที่พวกบนภูเขาจะทำเช่นนั้น และข้อสรุปที่แน่นอนของชาวบ้านคือ การขัดใจเจ้านายล้วนแต่ นำอันตรายสู่ตัวเองทั้งสิ้น พวกเขาจึงไม่อาจขึ้นไปหากินบนภูเขาได้โดยเปิดเผยเช่นแต่ก่อน¹

จากภาพสะท้อนที่ปรากฏ เห็นได้ว่านอกจากรัฐจะใช้อำนาจออกกฎหมายข้อบังคับต่างๆ ที่มีผลกระทบต่อวิถีการดำรงชีวิตของประชาชนแล้ว รัฐยังพยายามริดรอนเสรีภาพของประชาชนในการวินิจฉัยเรื่องราวต่างๆ โดยการโฆษณาชวนเชื่อผ่านเจ้าหน้าที่ผู้ใช้อำนาจรัฐทำลาย เจตจำนงในการตัดสินใจอย่างมีอิสระเสรีของประชาชน ด้วยการข่มขู่และให้ข้อมูลข่าวสารที่บิดเบือนทำให้ประชาชนรับรู้และยอมรับเฉพาะสิ่งที่รัฐต้องการให้เชื่อหรือปฏิบัติเท่านั้น

สำหรับคำว่า “พวกคอม” หรือ “พวกป่า” ที่ปรากฏในเรื่องสั้นต่างๆ ที่กล่าวมาแล้วนั้น แท้จริงก็คือ “คอมมิวนิสต์” ซึ่งในยุคสมัยหนึ่ง รัฐบาลพยายามทำให้ประชาชนมีความรู้สึกต่อคำนี้ว่าเป็นสิ่งที่เลวร้าย น่ากลัว และเป็นบ่อนทำลายความมั่นคงของชาติ ฯลฯ โดยประชาชนไม่มีโอกาสรู้ข้อมูล ข้อเท็จจริงบางแง่มุมอื่นๆ เช่น ลัทธิคอมมิวนิสต์ ก็คือลัทธิหนึ่งทางด้านการเมือง การปกครองที่มีพื้นฐานมาจากการเอาวัดเอาเปรียบของระบบทุนนิยม ผู้ที่เป็นคอมมิวนิสต์ส่วนหนึ่ง ก็คือคนไทยด้วยกันเองที่ต้องการล้มล้างระบบการขูดรีดแบบทุนนิยมหรือไม่ก็เป็นผู้รักความเป็นธรรมแต่ถูกรัฐบาลคุกคาม ปรามปราม จึงต้องหนีไปอยู่ในป่าและกลายเป็นสมาชิกพรรคคอมมิวนิสต์อย่างแท้จริง ดังนั้นเมื่อประชาชนมีมโนทัศน์เกี่ยวกับ “คอมมิวนิสต์” ในทางลบเป็นสัญลักษณ์แห่งความชั่วร้าย จึงส่งผลให้รัฐบาลหรือเจ้าหน้าที่รัฐบางคนที่มีอิทธิพล ใช้คำนี้ใส่ร้ายประชาชนที่คัดค้านหรือเป็นปฏิปักษ์กับตน โดยกล่าวหาว่าเป็นคอมมิวนิสต์ ดังกรณี ขบวนการนิสิตนักศึกษาในสมัย เหตุการณ์ 14 ตุลาคม 2516 และ 6 ตุลาคม 2519 หรือแม้กระทั่งในประวัติศาสตร์วงการสงฆ์ไทยก็ยังเคยมีการกล่าวหาพระสงฆ์ชั้นผู้ใหญ่รูปหนึ่งว่าเป็นคอมมิวนิสต์มาแล้ว เป็นต้น

¹ วัฒน วรรณยางกูร. (2522). ข้าวแค้น. หน้า 148-149

ในเรื่อง สายเลือดเดียวกัน ก็เป็นอีกเรื่องหนึ่งที่สะท้อนให้เห็นว่า รัฐได้ใช้หมโนทัศน์ในทางลบ อันเนื่องมาจากการโฆษณาชวนเชื่อที่สร้างให้ “คอมมิวนิสต์” เป็นสัญลักษณ์แห่งความชั่วร้าย เพื่อนำไปสู่ความชอบธรรมในการใช้กำลังเข้าปราบปราม หรือใส่ร้ายประชาชนที่คัดค้านและเป็นปฏิปักษ์กับรัฐ ดังนักเขียนสะท้อนไว้ต่อไปนี้

ที่จริง ทั้งเจ็ดและคนงานจับกัง ก็ได้ยินคำว่า พวกคอมมิวนิสต์จากวิทยุกระจายเสียงบ่อยครั้ง จากปากไอ้เก๊าผู้เคยผ่านการอบรมกับกลุ่มผู้ใหญ่บ้านก็พูดให้ได้ยิน ซึ่งแม้เขาจะไม่ชอบหน้าไอ้เก๊า แต่เจ็ดก็เกลียดและกลัวความน่ากลัวของคอมมิวนิสต์มากกว่ายิ่งมาในระยะหลังๆ เจ็ดและเพื่อนคนงานมักจะได้ยินข่าวคราวโดยเฉพาะจากไอ้เก๊าว่ามี พวกคอมมิวนิสต์เข้าแทรกซึมเข้ามาตามโรงงานต่างๆ มากมาย รวมทั้งโรงสีนี้ที่พวกคอมมิวนิสต์ จะยึดเอาไว้เป็นสมบัติของตน ก็ยิ่งทำให้พวกเขารู้สึกว่า ภัยร้ายกำลังย่างกรายเข้ามา...

ข่าวการปลดคนงานอายุมาก ทำให้หลายคนที่เป็นคนงานจับกังรู้สึกไม่ชอบใจมีบางคนจับกลุ่มคุยกันแบบไม่เห็นด้วย บางคนแสดงท่าโกรธ บางคนใช้คำหยาบคายตำหนิได้ยินไปทั่ว...

“ประท้วงแม่เองเลย” เสียงเจ็ดดังฟังชัดเจนน่ามกลางกลุ่มคนงาน ในขณะที่ไอ้เก๊ากับพวกของมันอีกกลุ่มเดินมา...

“ชะ...ไอ้พวกขายชาติ นักแผ่นดิน ภูวแล้ว พวกคอมมิวนิสต์เข้ามาในโรงสีนี้แล้วจริงๆ” ไอ้เก๊าประทับตราให้เจ็ดเรียบร้อย...

กระทั่งยามสาม คนงานจับกังที่นอนพักในเรือนคนงานด้านหลังและมิได้เฝ้ามาอย่างหมดสติ ก็ต้องสะดุ้งตื่น เมื่อมีเสียงผู้คนเอะอะโด้เถียง พร้อมกับมีแสงไฟจากกระบอกไฟฉายหลายกระบอกกวาดฉายไปตามห้องต่างๆ ในเรือนพักคนงาน

เจ็ดที่เพื่อนคนงานรัก ชอบพอกับเดชคนงานใหม่ที่มีความคิดอ่านดี ถูกคนกลุ่มหนึ่งจับใส่กุญแจมือ และถูกจุดกระชากไปตามถนนแคบๆ หลังโรงสีท่ามกลางความมืดของราตรีที่มีดาวทอแสงเคลื่อนฟ้า

ลูงยวงทอดสายตามองฝ่าความมืด เหมือนค้นหาเงาร่างของผู้ถูกจับกุม ก่อนที่ลูงยวงจะเสียวแปลบลึกไปในหัวใจ เมื่อมีเสียงปืนชุดหนึ่งดังขึ้นในทิศทางของผู้ถูกจับไป...¹

เกี่ยวกับภาพสะท้อนที่แสดงถึงการใช้อำนาจหน้าที่ของเจ้าหน้าที่รัฐ ซึ่งมีผลกระทบต่อประชาชนในทางที่ก่อให้เกิดความเดือดร้อนและไม่เป็นธรรม โดยที่ประชาชนไม่สามารถต่อรอง ทั้งต้องยอมรับผลแห่งการกระทำนั้นอย่างไม่สามารถหลีกเลี่ยงได้ นักเขียนเรื่องสั้นไทยร่วมสมัยตามขอบเขต ของการวิจัยที่กำหนด ได้สะท้อนไว้ให้เห็นอีกจำนวนหนึ่ง ดังพอจะกล่าวถึงได้ต่อไปนี้

¹ อำนาง เย็นสบาย. (2541). ขอเพียงเข้าใจ. หน้า 24 , 26-27

เรื่อง โจร นักเขียนสะท้อนให้เห็นว่า ตำรวจซึ่งเป็นเจ้าหน้าที่ของรัฐ ได้ใช้อำนาจหน้าที่ของตนในทางมิชอบ โดยจับกุมประชาชนผู้บริสุทธิ์และยึดยึดข้อหาเมียเสพติดไว้ในครอบครอง หากขัดขึ้นหรือแสดงอาการไม่พอใจก็ใช้กำลังเข้าทำร้ายร่างกาย อีกทั้งหากไม่ยอมถูกลงโทษก็ต้องหาเงินมาให้เป็นค่าปิดคดี ดังนักเขียนสะท้อนไว้ต่อไปนี้

มันกระชากคอเสื้ออย่างรุนแรง พร้อมกับนั้นกำปั้นอันหนาเตอะและหนักหน่วงก็พุ่งสวนกระแทกเข้าที่กรามของผมหดกรั้ว แก้วหูผมลั่นเปรี้ยะ รู้สึกเหมือนร่วงผล็อยลงจากที่สูงกันกระแทกพื้น ...ผมไม่แน่ใจ มีมือหนักๆ ดบที่หน้าผมเบาๆ ผมพยายามปรับสายตาเพื่อจะมองเจ้าของมือ แต่ภาพที่ปรากฏพรำมัวไปหมด หูยังอื้อสมอึงมีนงงและหนักอึ้ง...

“หมวดสั่งให้ขังไว้ก่อน”

ผมใจหายวูบ คาดไม่ถึงว่าจะเป็นได้ถึงเพียงนี้ มันน่าสอบสวนผมให้รู้แล้วรู้รอดว่าผิดถูกอย่างไร หรือมันจะแกล้งขังผมจริงๆ...

“ผมผิดอะไร”

“เดี๋ยวก็รู้”

“ผมขอพบหมวด”

“ลื้อไม่มีสิทธิ์พบใครทั้งนั้น”

“แล้วคุณมีสิทธิ์อะไรมาขังผม ทั้งๆ ที่ผมไม่มีความผิด”

ผมพูดเสียงดังจนร้อยเวรมองหน้า แล้วก็พยักหน้าให้ผมเข้าไปหา...

“คุณออกมาทำอะไรทั้งๆ ที่มันดึกแล้ว”

“ออกมาซื้อยาแก้ท้องเสียให้แม่”

“ไหนดยาแก้ท้องเสีย”

“ผมยังไม่ได้ซื้อ”

“แล้วทำไมต้องขัดขึ้นการตรวจค้น”

“เขามีสิทธิ์อะไรมาตรวจค้นผม”

“เขาเป็นตำรวจ”

“ผมรู้ว่าเขาเป็นตำรวจ แต่การมาค้นสุ่มสี่สุ่มห้ามันไม่ถูก ถ้างั้นไม่พอใจจะค้นใครก็ค้นนะซี”...

“คุณไม่ถูกกับตำรวจสองนายนั้นหรือไง”

“เปล่า ผมไม่ชอบตำรวจ”...

“เมื่อคุณไม่ชอบตำรวจ พอตำรวจค้นคุณ คุณก็เลยขัดขึ้น”

“ผมเพียงแต่ไม่ให้ค้น”

“นั่นแหละ...ขัดขึ้น”

เขายืนย่นกิ่งคาคัน ผมรู้สึกฉิวกับวิธีการสอบสวนแบบยึดยึด

“แล้วคุณเองก็ชกตำรวจ”

ผมตกใจอย่างไม่คาดไม่ถึง

“ผมไม่ได้ชก!”

“คุณชก”...

“ผมตะหากที่ถูกมันชก”...

“คุณไม่มีพยานหลักฐานอะไร ส่วนเจ้าหน้าที่มีพยานครบถ้วนว่าคุณขัดขืนจับกุม ตรวจค้น ทำร้ายเจ้าหน้าที่ และมียาเสพติดในครอบครอง....ตำรวจค้นพบผงขาวในกระเป๋าคุณ”...

“คุณไปเอาผงขาวมาจากไหน”

“เปล่า มันยัดใส่กระเป๋าของผมต่างหาก มันยัดใส่ตอนที่ผมถูกชกหมดสติ”...

“ผมจะชกคุณไว้ก่อน พรุ่งนี้ถึงจะสอบสวนใหม่ก่อนจะส่งฟ้องศาล”...

คงจะประมาณสองโมงเช้าละมัง ผมได้จากเสียงจ๊อกแจ๊กจ๊อแจของผู้คนและเสียงเครื่องยนต์ที่ถนน พ่อกับแม่ของผมนั่งที่สถานีตำรวจ...ถามถึงเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นก่อนจะกลับไปบ้านแม่กลับพ่อจึงกลับมาอีกครั้ง พุดกลับตำรวจที่เคาน์เตอร์สักสองสามประโยค ก็พากันเข้าไปในห้องสารวัตรอีกครั้ง สักพักจึงออกมาหาผมพร้อมกับตำรวจอีกสองนาย

“เขาปล่อยลูกแล้ว”...

กลับถึงบ้านผมถามพ่อว่า ทำไมตำรวจจึงปล่อยตัวผม ทั้งที่เมื่อคืนผมถูกตั้งข้อหา ตั้งสามข้อหา และบอกว่าจะส่งฟ้องศาลอีกด้วย พ่อมองหน้าแม่เหมือนจะขอความเห็น...

“พ่อเสียเงินให้มันใช้ไหม”

พ่อถอนใจ ผมรู้ว่าพ่อไม่ต้องการบอกเรื่องราวโสโครกแบบนี้ให้ผมรู้

“เราไม่มีทางเลือก”...

“พ่อเสียให้มันเท่าไร”

“สามหมื่น”...

“ที่แรกเขาจะเอาตั้งห้าหมื่น....” แม่พูดบ้าง ด้วยน้ำเสียงเศร้าๆ

“ต้องอ้อนวอนเขาเป็นชั่วโมงกว่าจะยอม....”

...บัดนี้ผมรู้แล้วว่า ทำไมโจรผู้ร้ายในแผ่นดินนี้จึงชุกชุมเหมือนยุง และตำรวจทำไมไม่ใส่ใจที่จะทำหน้าที่อันถูกต้องดีงาม ที่เป็นเช่นนี้ก็เพราะตำรวจบางคนก็เป็นโจร ได้เหมือนกัน หากแต่ต่างกันเพียงแต่ว่าเป็นโจรรับราชการ มีเงินเดือน มีอำนาจ มีกฎหมาย มีอาวุธได้...¹

¹ วัฒน ไร่นามวล (2523). โจร ใน โลกหนังสือฉบับเรื่องสั้น ชุด เพชรน้ำงาม. หน้า 121-122, 125-128 , 133-36

จากบทสนทนาที่ยกมา เห็นได้ว่าตำรวจใช้อำนาจหน้าที่ของตนในทางมิชอบ ยัดเยียดข้อหา และทำร้ายร่างกายผู้บริสุทธิ์ โดยใช้อิทธิพลและเล่ห์เหลี่ยมในฐานะผู้ถือกฎหมายมาเป็นข้ออ้างในการข่มขู่และดำเนินคดีเอาผิดกับประชาชน ก่อนที่จะมีการกรรโชกทรัพย์เพื่อเป็นค่าปิดคดี โดยที่ประชาชนต้องยอมจำนนต่อข้อเรียกร้องที่ไม่เป็นธรรมนั้น แรกกับการหลุดพ้นจากข้อกล่าวหาและอิสรภาพ ซึ่งคนมิได้เป็นผู้กระทำผิดแต่อย่างใด

เรื่อง ชะตากรรม ก็เช่นเดียวกันนักเขียนได้สะท้อนให้เห็นถึงการใช้อำนาจหน้าที่ของเจ้าหน้าที่ตำรวจ ในทางที่ก่อให้เกิดความเดือดร้อนแก่ประชาชน โดยไม่คำนึงว่าการกระทำของตนนั้นจะมีชอบด้วยกฎหมาย ทั้งยังลิดรอนสิทธิและเสรีภาพของประชาชนผู้บริสุทธิ์ ดังนักเขียนสะท้อนไว้ต่อไปนี้

...ทันใด! ตำรวจสี่นายโผล่พรวดเข้ามาประชิดตัวเขา ควักข้อมือและหมุนแขนของเขาไว้หลังไว้อย่างรวดเร็ว ขณะถูกผลักเข้าไปชิดผนัง คำกอบร้องคำแปลกๆ ออกมา คำหนึ่ง ตำรวจนายหนึ่งปลดกระเป๋าสื่อผ้าลงจากบ่าของเขาส่งให้อีกนาย แล้วใช้ฝ่ามือตบสำรวจทั่วเสื้อและกางเกงของเขา...

“ผมทำผิดอะไร?”

แต่ไม่มีใครตอบคำถามเขา ด้วยมือที่ยังไขว้หลังอยู่ถูกดันให้เดินไปข้างหน้า ...

“ผมว่าต้องมีอะไรผิดพลาด?...” คำกอบพยายามพูด...

“ผมว่า...ผมว่าต้องเกิดใครเข้าใจผิดแล้วละ ผมไม่ได้ทำอะไรผิด”

“เออละ...ปล่อยแขนเขาได้แล้ว” ตำรวจนายเดิมพูด

คำกอบงอแขนเข้าออกสองสามครั้ง พลังถามย้ำคำถามเดิม “ผมผิดอะไร”

แต่ยังไม่มีใครให้ความกระจ่างแก่เขา เขาถามย้ำอีก ทุกคนยังปิดปากเงียบ...

เสียงลั่นกุญแจดังขึ้น...คำกอบทรุดนั่งลงกับพื้นซีเมนต์อย่างเหนื่อยอ่อน มองลอดซี่กรงเหล็กออกไปข้างนอก สิบเวรกำลังนั่งเฝ้าอยู่ที่โต๊ะตัวใหญ่ตรงหน้าบันได ตำรวจในเครื่องแบบเดินผ่านมาให้เห็นเป็นระยะ...

กระทั่งเที่ยงแล้วสว่างเข้าสู่บ่าย เขาก็ยังไม่รู้อะไรมากไปกว่าเมื่อตอนหัวค่ำ เขาถูกจับกุม แล้วผลักให้เขามาอัดอัดอยู่ในห้องเล็กๆ นี่ไม่ใช่เรื่องสนุกนัก...แล้วสิ่งซึ่งมากระทบเขาอยู่บัดนี้เล่า?...แน่ละ มันคือการถูกจำกัดเสรีภาพอันนำมาซึ่งความสงสัยที่กำลังทุบตีสมองเขาซ้ำแล้วซ้ำอีก เออละ...คนพวกนั้นมีสิทธิ์สงสัยเขาเท่าๆ กับสิทธิ์ทำร้ายเขา โดยการจำกัดเสรีภาพ ทว่าไม่มีใครบังอาจมีสิทธิ์จะสงวนเหตุผลในการทำร้าย...

เห็นแก่คนรก!...เขาไม่ควรก้มหน้ารับชะตากรรมโดยไร้เหตุผลนี้อีกต่อไป

คำกอบลุกพรุดขึ้น สองมือกำกรงเหล็กไว้แน่น ทั้งร่างเขากำลังสั่นอย่างวายวาย ครั้นแล้วเขาได้ระเบิดตะโกนออกไปสุดเสียง

ตำรวจซึ่งลือคณเขวที่สถานีรณไฟเตร่เข้ามาใกล้ กรวดมองเขวตั้งแต่หัวจรดเท้า สามสี่ครั้ง

“ใจเย็นไว้หน้อยพวก”

คํากอบถลิ่งตาเข้าใส่ “ผมควรรู้ข้อหา...”

“ใจเย็นเข้าไว้เสี่ยว”

“ผมจะฟ้องร้อง...” น้ำเสียงของเขวถูกกลืนหายลงในลำคอเมื่อความรู้สึกอัดแน่นในหน้าอกพลันบังเกิดขึ้น

นายตำรวจหลิวตาพลงหัวเราะ “เอาสิถ้าคิดว่าพวกแน่...การสอบสวนคงง่ายขึ้น จม หากลือพุดคํ่าเมื่อกี้ให้เข้าหูอีว้อีกครั้ง”

ดวงตาของคํากอบลอยคว้าง เรี่ยวแรงสูญหาย ร่างรูตระลงตามแนวกรงเหล็ก... คนอย่างเขวไม่มีสิทธิ์ที่จะไม่พอใจต่อสภาพการณ์หนึ่งใดซึ่งเกิดขึ้นเลย...

ไม่มีสิ่งใดจะดีไปกว่าการต่อไป...เขมนาฬิกาเรือนใหญ่ข้างโต๊ะสิบเวรเคลื่อนไป อย่างช้าๆ

เวลาตลอดบ่ายคํากอบใช้หมดไปด้วยการนับเวลาแต่ละวินาที กระทั่งเหลืออีกสิบ นาทีที่จะห้าโมงเย็น ตำรวจนายเดิมเดินแกว่งกุกญแจตรงมาทางเขว...ครั้นแล้วจึงไขกุญแจ พลงพุด “ลือเป็นคนดีอย่างบรรลัษเลยละ ว่ามั๊ย?” ...เขาเปิดประตูออกกว้าง “เอาละ...ออกมาสูดอากาศข้างนอกกันได้แล้วเกลอเอ๊ย”

“หมายความว่าไง?”

เขวหัวเราะ “หมายความว่าลือโชคดีย่างบรรลัษนะสิ ถ้าหากไม่ติดใจเรื่องที่เกิดขึ้น ว่ามั๊ย?...อุบัติเหตุมันเกิดขึ้นได้เสมอๆ นั้นแหละ ไม่ใช่เรื่องเลวร้ายอะไรไซ้ไหม หากจะมีการเข้าใจผิดเกิดขึ้นบ้าง? ลือคงให้อภัยกรมตำรวจได้อยู่หรอก”¹

จากบทสนทนาที่ยกมาเห็นได้ว่า เจ้าหน้าที่ตำรวจวางตัวเป็นนายเหนือประชาชน ใช้ อำนาจในฐานะเจ้าหน้าที่ของรัฐเข้าบังคับจับกุมประชาชนที่ไม่มีความผิด ทั้งยังกักขังหน่วงเหนี่ยว อิศรภาพ โดยไม่มีการแจ้งข้อกล่าวหาหรือสอบสวนหาข้อเท็จจริง เปิดโอกาสให้ประชาชนได้ชี้แจง เหตุผลเพื่อปกป้องความบริสุทธิ์ของตนเอง นอกจากนี้ยังทำราวกับว่าความผิดพลาดที่เกิดขึ้นจากการปฏิบัติหน้าที่ เป็นเพียงความเข้าใจผิดหรืออุบัติเหตุ ทั้งๆ ที่ประชาชนได้รับผลแห่งการกระทำ อันกระทบต่อสิทธิและเสรีภาพของเขาไปแล้ว

ส่วนในเรื่อง ทางกลับ เป็นการสะท้อนให้เห็นถึงการกดขี่ข่มเหงประชาชนโดยอาศัย อำนาจทางกฎหมาย และอิทธิพลในฐานะเจ้าหน้าที่ของรัฐเพื่อแสวงหาผลประโยชน์ ดังนักเขียน สะท้อนไว้ต่อไปนี้

¹ กนกพงศ์ สงสมพันธุ์. (2536). สะพานขาด. หน้า 104 ,106-110

มีเสียงคนเอะอะอยู่ที่ถนน....เรื่องชะเง้อมองแล้วเกริกก็เห็นหน้าของเรื่องซิดเผือดไม่มีสีเลือด

“เกิดอะไรขึ้น เรื่อง” เขาพรวดพราดลุกขึ้นมองบ้าง แต่แล้วก็ต้องเบิกตาโพลงเมื่อชายฉกรรจ์สามคน แต่งเครื่องแบบสีกากี พร้อมกับถือเหล็กแหลมในมือปราดเข้ามาที่กระไดเรือน

“พวกสรรพสามิต!” เรื่องพูดเหมือนคนกำลังจะสิ้นใจ
เรื่องทำท่าจะยกไหเหล้าสาโทหลบเข้าไปในเรือน แต่เขาก็หยุดชะงักเมื่อเสียงแสดงอำนาจดาดขึ้น

“อย่าหลบนะ หนอยแน่นะเห็นต่อหน้าต่อตายังจะหนี”
ชายชราอีกคนตามขึ้นมา ผู้ใหญ่แน่นั่นเอง เรื่องขบกรามกรอดขณะที่เกริกนั่งเฉย

“ผู้ใหญ่นั้นเอง ไม่นึกเลยผมเลี้ยงรับรองเพื่อนเท่านั้นเอง เกริกเขามาจากกรุงเทพฯ”

“เขาไม่รับรู้ด้วยเว้ย เรื่อง เจ้าหน้าที่เขาปฏิบัติตามหน้าที่ของเขา และข้าก็เป็นผู้ปกครองบ้านนี้เองจะรับรองใครไม่สำคัญ เพราะสาโทของเอ็งมันผิดกฎหมาย” ผู้ใหญ่แน่นตอบเสียงเย็น

“ต้องจับกันละ ผู้ใหญ่ ลูกบ้านของผู้ใหญ่เองนี่ ความจริงผมไม่อยากจะทำหรอก เพราะถือว่าหมู่บ้านนี้ผมผ่านไปผ่านมาบ่อย ๆ แต่หน้าที่ต้องเป็นหน้าที่”

“ค่าปรับสักเท่าไรครับ” เกริกถามคำแรก ทำให้ทุกคนหันมามองเป็นตาเดียว

“คงไม่เกิน 500 บาทหรอก!”

“ไม่เป็นไร ผมจะนำไปเสียเอง พรุ่งนี้”

“เฮ้ย ใครจะไปเชื่อข้าหน้านายได้วะ” อีกคนพูดดูหมิ่น

“เรื่องรับรองได้ไหม พรุ่งนี้ให้แกไปเสียค่าปรับเขา” เกริกบอกกับเรื่อง

“ถ้าเป็นเช่นนั้น ไม่มีอะไรขัดข้อง แต่ทางที่ดีเราเป็นคนกันเองไม่อยากให้ยุ่งยากปรับเสียที่นี้เลย แค่อสองร้อยบาทเท่านั้น” ผู้ใหญ่สอดขึ้น

เกริกไม่ต่อความยาวสาวความยืด เขาล้วงกระเป๋าสตางค์ออกมานับเงินสองร้อยบาทให้แก่ผู้ใหญ่นั่น ทั้งหมดลงเรือนไป...

“มันเป็นสรรพสามิตจริงหรือปลอมก็ไม่รู้ สงสัยว่าจะเป็นพวกผู้ใหญ่นั่นมากกว่า คนพวกนี้มันไว้วางใจอะไรไม่ได้เลย”...

รุ่งขึ้นที่สถานีขนส่งในจังหวัดเกริกหิ้วกระเป๋าผ่านเข้ามา เขาเห็นผู้ใหญ่นั่นกับพวกหลายคนนั่งกินเหล้าอยู่ มีพวกสามคนที่จับเหล้ารวมอยู่ด้วย เมื่อเห็นเขาทั้งหมดหันมาหัวเราะ เสียงใครคนหนึ่งพูดอย่างเย้ยหยันว่า

“หมูในอวอย!”¹

¹ ประเสริฐ จันดำ. (2513). ดอกคูณและเสียงแคน. หน้า 177-179

หากพิจารณาจะเห็นได้ว่าตัวละคร “เรื่อง” และ “เกริก” ต้องเสียเงินค่าปรับสาโทให้แก่ “ผู้ใหญ่แมน” และเจ้าหน้าที่สรรพสามิต (ซึ่งอาจไม่ใช่เจ้าหน้าที่สรรพสามิตที่แท้จริง ทั้งยังเป็นเพียงพรรคพวกของผู้ใหญ่แมน) โดยที่เงินค่าปรับดังกล่าวอาจมิได้ส่งถึงทางการตามกระบวนการที่ถูกต้องตามกฎหมาย อีกทั้ง อาจเป็นเพียงการอาศัยอำนาจหน้าที่และข้อกำหนดในการแสวงหาผลประโยชน์เข้าตนเองและพวกพ้องของผู้ใหญ่แมนก็เป็นได้

เป็นที่น่าสังเกตว่า เจ้าหน้าที่ที่ประพฤติมิชอบ โดยอาศัยอำนาจรัฐแสวงหาผลประโยชน์ส่วนหนึ่งมักอ้าง “ข้อกำหนด” และ “การปฏิบัติตามหน้าที่” เพื่อสร้างความชอบธรรมให้แก่ตนเอง ที่จะบังคับใช้กฎหมายเอาผิดประชาชน ก่อนที่จะมีการข่มขู่และขู่ติดหรือแม้กระทั่งกรโชกทรัพย์สินประชาชน

สำหรับในเรื่อง ความหวังขึ้นสุดท้าย แม้ผู้เขียนจะได้สะท้อนให้เห็นถึงความชอบธรรมในการปฏิบัติหน้าที่ของเจ้าหน้าที่รัฐ แต่เจ้าหน้าที่นั้นก็ได้อำนาจอย่างแข็งแกร่งโดยปราศจากเมตตาธรรม อันมีผลทำให้ประชาชนที่ได้รับผลแห่งการกระทำนั้นลำบากยากเข็ญและเดือดร้อนลำเค็ญมากยิ่งขึ้น ดังผู้เขียนสะท้อนผ่านตัวละครหญิงชรายากไร้ที่ต้องดิ้นรนหาเลี้ยงชีพด้วยการปลูกผักบุ้งในคลองสาธารณะเพื่อเก็บยอดขาย แต่ความหวังในชีวิตที่ฝากไว้กับผักบุ้ง ก็มีอันต้องพังทลายลงด้วยน้ำมือของเจ้าหน้าที่รัฐ ซึ่งนางมีอาจต่อรองหรือเรียกร้องขอความเห็นใจได้ ดังผู้เขียนสะท้อนไว้ต่อไปนี้

...กลางสายน้ำออกไปมีกอผักบุ้ง และจากกอผักบุ้งนี้แหละที่เป็นสิ่งเดียวซึ่งช่วยให้แกมีรายได้มาเลี้ยงชีวิต ...อย่างน้อยผักบุ้งสี่ห้าแพของแกที่ปลูกเอาไว้ ก็เพียงพอแล้วสำหรับเป็นค่าข้าวและกับตูกๆ ของแกในหนึ่งวัน...

ยายมองกลับไปยังถนน สะพานลอยวางอยู่ไกลลิบนั่นมีรถราวิ่งไปมาไม่ขาดสาย เสาไฟฟ้าเรียงขนานไปตามความยาวของถนนไล่เลี่ยกันไปจนเห็นเป็นจุดเล็ก รถสีส้มที่วิ่งลงมาจากสะพานโอบเข้ามาจอดข้างทาง ยายชะงักมือที่ง่วนอยู่กับการถูดผักปลัง และเขม็งมองไปที่รถคันนั้นอย่างเพ่งพินิจ

ผู้คนซึ่งนั่งอัดกันอยู่กระบะหลังทยอยกันโดดลงมายืนบนถนน...ยายมองไปตามคูที่ทอดขนานกับถนน มองผักตบชวาและต้นหญ้าหลากหลายซึ่งขึ้นอยู่รอบๆ และหันกลับไปมอง จอบ คราด มีดทางหญ้า ที่คนงานเหล่านั้นส่งให้กัน ผู้ชายแต่งชุดกากีก้าวลงมาจากตอนหน้ารถอย่างเคร่งขรึม เขาเดินลงมายืนริมน้ำผ่านสายตาไปตามคู แขนข้างหนึ่งยกขึ้นเท้าเอวและแขนอีกข้างชี้ไปตามสิ่งต่างๆ ที่ขึ้นอยู่ริมน้ำ

“เอาออกให้หมด” เขาสั่งดังมาถึงยาย แก่รู้สึกใจหายวูบ สายตาและมือที่เขาชี้ออกไปนั้นมันรวมถึงผักบุ้งของยายด้วย...ยายรีบลุกขึ้นยืน และตัดสินใจก้าวเดินเข้าไปหาชายในชุดสีกากีด้วยความรู้สึกครั่นคร้าม...ยายไม่เคยเข้าเจ้าเข้านายมาก่อนเลย...

หากแต่ยายไม่มีทางเลือกแล้ว คนเราคงมีเมตตาอยู่ในใจกันบ้างหรอก ถ้าเขารู้ว่าแพผักบุ้งเหล่านี้ มีความหมายสำหรับคนจนอย่างมากมาย เขาคงไม่ให้คนงานรื้อแพผักบุ้งก็ได้ กระมังยายคิด

“คุณคำ” ยายเอ่ยเรียกพร้อมกับทุดตัวนั่งสงบเสงี่ยม ชายคนนั้นหันมามองอย่างสงสัย...

“อย่าตัดผักบุ้งได้ไหมคำ” ยายพูดต่อ “อีฉันปลูกไว้เองแหละ จะเอาไว้อายกิน” ยายว่า ชายคนนั้นจึงมองหน้ายายครู่หนึ่งเหมือนตัดสินใจแล้วจึงเอ่ยขึ้น

“ผมเองก็ไม่อยากตัดหรอกยาย แต่เขาสั่งมาให้ลอกคลองให้สะอาด จะทำอย่างไรได้ละ ที่นี้ไม่ใช่ที่ของยายไม่ใช่หรือ” เขابอก แสงแห่งความหวังของยายหวั่นไหวลงทันที

“แต่อีฉันไม่ได้ทำให้รักเลยนี้คำ” สงสารคนจนเกิดคำ คุณตัดไปแล้วอีฉันก็ไม่รู้จะเอาอะไรกิน” ยายอ้อนวอน ชายคนนั้นมีสีหน้ายุ่งยากใจ แต่ในที่สุดเขาก็หันตัวกลับและเดินห่างออกจากยายไปยืนอยู่ที่ไกลๆ โดยไม่พูดอะไรอีกเลย

“อ้าว ลงมือ” เสียงตะโกนสั่ง “ลอกให้หมด”

คนงานเกือบสิบคนกระจ่ายกันออกไป สองสามคนโผล่เข้าไปที่แพผักบุ้งของยาย... ยายรู้สึกวิงเวียนและทรุดลงนั่งอย่างสิ้นเรี่ยวแรง มองแพผักบุ้งที่แก่เฒ่าทะนุถนอมและปลูกมานานด้วยความรู้สึกตื้นตัน น้ำตาแห่งความน้อยใจซึมออกมาจนมองเห็นภาพฝ้าฟาง...

อย่างไรก็ตามนักเขียนได้สะท้อนให้เห็นว่า การปฏิบัติหน้าที่ของเจ้าหน้าที่รัฐในเรื่องนี้เป็นไปตามคำสั่งที่มีการบัญชามาให้ทำการลอกคลอง จึงดูเหมือนว่าจะมีความชอบธรรมในการรื้อทำลายวัชพืช รวมทั้งแพผักบุ้งของหญิงชราผู้ยากไร้ ทั้งนี้เพราะส่วนหนึ่งเป็นการช่วยทำให้คลองสะอาดไม่มีสิ่งกีดขวาง เป็นประโยชน์แก่ชุมชนและคนหมู่มาก อีกทั้งผักบุ้งที่หญิงชราได้ปลูกไว้ก็อยู่ในคลองที่เป็นแหล่งน้ำสาธารณะ มิใช่ในพื้นที่ของตนเอง จึงยากที่จะหลีกเลี่ยงการรื้อทำลายได้

แต่ทั้งนี้และทั้งนั้น ก็แสดงให้เห็นว่ารัฐยังคงเป็นผู้มีอำนาจล้นพ้น ที่ประชาชนมีอาจ ขัดขืนหรือต่อรองได้ ยิ่งโดยเฉพาะถ้าเป็นการใช้อำนาจที่ชอบด้วยกฎหมาย เจ้าหน้าที่ผู้ใช้อำนาจนั้น ใช้อำนาจอย่างแข็งกร้าวและปราศจากเมตตาธรรม อาจส่งผลกระทบต่อประชาชนบางหมู่เหล่าให้ได้รับความเดือดร้อนหรือยากแค้นลำเค็ญมากยิ่งขึ้นได้

ในเรื่อง คำขานรับของชาวนา ก็เช่นเดียวกัน นักเขียนได้สะท้อนให้เห็นถึงการใช้อำนาจที่อยู่บนพื้นฐานของตัวบทกฎหมายซึ่งกำหนดขึ้นโดยรัฐ และมีเจ้าหน้าที่ของรัฐเป็นผู้บังคับใช้ โดยที่ประชาชนไม่สามารถต่อรองหรือขัดขืนได้ ดังนักเขียนสะท้อนผ่านตัวละคร “ชายชรา” และ “เด็กน้อย” ผู้อำภพ ไว้ดังต่อไปนี้

¹ มานพ ถนอมศรี. (2521). ความหวังอันสุดท้าย. หน้า 246 , 248-251

...ชายชราพลางคว้าคอนหาบถึงใส่เท้า เดินลัดเมืองโบราณไปสู่อีกฟากหนึ่งของตัวเมือง...พลางก็กลืนน้ำลายที่เขี้ยวควลงสู่ลำคอที่แห้งผาก ใจหนึ่งอยากจะขโมยน้ำจากสระขึ้นมา แต่ก็มึนล้าเมื่อนึกถึงคำพูดของเจ้าหน้าที่ผู้ดูแล

“ห้ามชาวบ้านมาตักน้ำในสระทุกสระในตัวเมืองเก่า หลวงท่านอุตส่าห์ทอดมาจากท่านบนบานนอกเมือง น้ำนี้เก็บไว้ให้นักท่องเที่ยวดูเพื่อความสวยงาม...เดี๋ยวเขาจะดูถูกว่าพวกเราเป็นคนเถื่อน ไม่มีวัฒนธรรม และอีกอย่างหนึ่งมันเป็นเรื่องผิดกฎหมาย”...

แดดอ่อนๆ ลามเลียทั่วใบหน้าชายชรา แก้มตาขึ้นมองอย่างอ่อนระโหย แสงแดดแยงตาแลดูฝางไปหมด ครู่หนึ่งจึงนึกได้ว่าตนกลับไปบนแคว้นนอกชานบ้านนั่นเอง สายมากแล้วก็ไม่เห็นหน้าหลานชาย เขาหายไปไหน อย่างไม่มีวี่แวว...

พอรู้ว่าหลานชายถูกจับ หัวใจของชายชราแห้งผ่อ กายแทบทรนอยู่ไม่ไหว เรียวแรงอ่อนระโหย ใจพลางคิดว่าหลานของแกชั่วร้ายนักหรือ เปล่าเลย เพราะโดยแท้ที่จริงแล้ว ของที่ไอ้ชงหลานชายแกล้งไปขายนั้นล้วนแล้วแต่เป็นของที่ทำปลอมขึ้น และรับเขามาขายอีกต่อหนึ่ง...

“จำแหวงมันบอกให้ลงนำเงินไปประกันตัวด่วนไม่งั้นมันจะส่งไปขังคุกที่กรุงเทพ”...

ชายชราใจหายวาบ...แล้วเขาจะช่วยได้อย่างไร เงินทองก็แทบจะไม่มีติดตัวโดนดที่นาก็จำนองเขาอยู่จะเอาอะไรไปประกันหลานรักได้อย่างไรกัน

สุดท้ายเขาตัดสินใจไปสถานีตำรวจ เพื่อวิงวอนจำแหวงเพื่อขอให้เขาปล่อยไอ้ชงออกมา...

ชายชราเดินลัดทุ่งนาตัดเข้าสู่ตัวเมืองโบราณเพื่อที่จะไปยังสถานีตำรวจ...

ขณะเดินผ่านวัดร้าง แกมมองเห็นพระพุทธรูป...พลางภาวนาขอให้ท่านช่วยบรรดาลให้ไอ้ชงหลานชายรอดพ้นจากคุก...

เสียงกระแอมของใครคนหนึ่งดังขึ้นข้างหลัง ชายชราสะดุ้งเล็กน้อยพลางหันหน้ามาดู...

“ผู้ใหญ่นี้เอง ทำเอาตกใจไปหมด”

“ถึงขั้นบนบานศาลกล่าวเขี้ยวหรือเปล่าซม” ผู้ถูกเรียกว่าผู้ใหญ่ร้องทัก

“ผู้ใหญ่จะไปไหนหรือ เห็นแต่งเสียงามไปเลย ผู้ใหญ่มาก็ดีแล้วช่วยไปพูดให้แหวงลูกเขยผู้ใหญ่มันช่วยปล่อยไอ้ชงมันทีเถิด นึกว่าเอาบุญ”

“ชั้นไม่ละเลยหรอกเรื่องไอ้ชงนะชั้นไปพูดกับไอ้แหวงมันตั้งแต่เมื่อคืนแล้วไอ้แหวงมันเป็นตำรวจ มันก็ทำไปตามหน้าที่ที่ผู้ใหญ่สั่ง... เรื่องกฎหมายเปล่าซมไม่เข้าใจหรอก ชั้นขี้เกียจจะอธิบาย...”

“เด็กมันผิดไปแล้ว ช่วยไปพูดให้เขาปล่อยมันเถิด คิดว่าช่วยลูกนกลูกกา...”

“ไอ้ชั้นเรื่องอื่นก็พอช่วยได้ แต่เรื่องกฎหมายก็ต้องว่ากันตามเนื้อผ้า เอาอย่างนี้ก็แล้วกัน ช่วยคำนำร่อนน้ำชาไอ้แหวงมันหน่อย จะได้สบายใจกันทั้งสองฝ่าย”

“ชั้นไม่มี...ไม่มีอะไรเลย ผู้ใหญ่ก็รู้ดี...”

ชายชราพูดพลางลุกขึ้นอย่างช้าๆ เรี่ยวแรงที่เคยมีไม่รู้ว่าหายไปไหนหมด
 “แล้วแกจะไปไหนเล่าชม ลืมแล้วหรือวันนี้ทางกรมศิลป์เขาเรียกประชุมเรื่อง
 เวนคืนที่ดินนั้นละ นี่ก็เกือบถึงเวลาแล้ว ชั้นจะไปเดี๋ยวนี้ละ แกไม่ไปหรือหรือ ถ้าขัดขึ้น
 มันผิดกฎหมายบ้านเมืองนะ”

ไซลิ...วันนี้เป็นวันประชุมยื่นคำขาดในการขับไล่ที่ ซึ่งทางการเรียกอย่างหุรหุรา
 ว่าเวนคืน...

“ชั้นจะไป...ไปสถานีตำรวจ เป็นตายก็ไม่ไปประชุมหรือ หินๆ ก็ถูกไล่ที่แน่ๆ
 อยู่แล้ว คนจนอย่างเราทำอะไรๆ ก็ผิดกฎหมายทั้งเพ ชั้นตัดสินใจที่จะไปอยู่คุกกับไอ้ธง
 เพราะอย่างน้อยก็ไม่อดตาย”

และชายชรากร่ำไห้...¹

หากพิจารณา จะเห็นได้ว่าตัวละคร “ชายชรา” และ “เด็กน้อย” ซึ่งเป็นประชาชนผู้ยากไร้
 ต้องตกอยู่ภายใต้อิทธิพลและได้รับผลแห่งการกระทำจากรัฐ โดยที่รัฐได้ใช้ระบบบริหารราชการ
 กฎหมาย และข้อบังคับต่างๆ เป็นเครื่องมือในการแสดงออกซึ่งอำนาจ เพื่ออ้างความชอบธรรมใน
 การควบคุมและบงการประชาชน โดยที่ประชาชนไม่สามารถต่อรองหรือคัดค้านได้

อย่างไรก็ตาม ตามหลักแนวคิดความแปลกแยก อาจกล่าวได้ว่าโดยธรรมชาติแล้วรัฐเป็น
 ปฏิักษ์กับประชาชน วางอำนาจอยู่เหนือประชาชน มีอำนาจล้นพ้นในการควบคุมความเป็นไปของ
 บังเอิญบุคคล ทั้งที่จริงแล้วรัฐถูกสร้างขึ้นโดยฝีมือมนุษย์ เป็นผลผลิตของสังคม ณ ชั้นใดชั้นหนึ่ง
 แห่งการพัฒนา แต่กลับครอบงำและดำรงอยู่โดยอิสระที่เป็นปฏิักษ์และค้านกลับประชาชนทำให้
 ประชาชนอยู่ในฐานะนุชารัฐ สะดากกรรมของประชาชนล้วนถูกรัฐควบคุมบงการ โดยผ่านระบบ
 ราชการที่มีลักษณะใหญ่โต มีระเบียบแบบแผนมากมาย มีบุคลากรอยู่ในระบบจำนวนมาก อีกทั้ง
 ยังมีสายการบังคับบัญชาที่ซับซ้อนหลายระดับ จนก่อให้เกิดประเพณีปฏิบัติบางอย่างขึ้นโดยไม่
 เกี่ยวข้องกับกฎระเบียบหรือคำสั่งใดๆ² หากแต่อาศัยกฎระเบียบหรือคำสั่งนั้นๆ เป็นเครื่องมือ
 แสดงออกซึ่งปรากฏการณ์ เช่น การถือตัวว่าเป็นเจ้าขุนมูลนาย เจ้ายศเจ้ายาง แปลกแยกห่างเหิน
 จากประชาชน ตลอดจนใช้อำนาจ เพื่อแสวงหาผลประโยชน์โดยการทุจริตคอร์รัปชัน เป็นต้น

ดังเรื่อง เหี้ย นักเขียนสะท้อนให้เห็นว่า ประชาชนในชนบทซึ่งเป็นผู้ถูกปกครองยังคงเห็น
 เจ้าหน้าที่ของรัฐเป็น “เจ้านาย” ที่มีอำนาจเหนือกว่า โดยที่ตนต้องยอมรับสภาพการถูกเอารัด
 เอาเปรียบนั้น อย่างไม่สามารถคัดค้านหรือหลีกเลี่ยงได้ ดังนักเขียนสะท้อนไว้ผ่านบทสนทนาต่อไปนี้

¹ ประทีป ชุมพล. (2522). คำขานรับของชาวนา. หน้า 88-89 , 93-98

² เลิศชาย ศิริชัย. (2530). ความแปลกแยกในเรื่องสั้นไทย (พ.ศ. 2507-2519). หน้า 56,67

“แม่...เมื่อตอนฉันกลับมาที่นี่เจอกับผู้ใหญ่ เขาบอกให้เราไปประชุมที่วัด พวกที่จังหวัดกับอำเภอเขาจะมาประชุม...”

“เออ ภูไปเอง มึงอยู่กับไหนหาหนุเข้า”

“มันไม่แค่นั้นหรอกแม่ ผู้ใหญ่เขาบอกว่า พวกเจ้านายเขามากันเยอะ แล้วก็มาตั้งไกล อาหารการกินก็ลำบาก กำนันกับผู้ใหญ่บ้านเลยตกลงกันว่า จะเลี้ยงอาหารกับเหล้าเขาบ้าง”

“แล้วมันเกี่ยวอะไรกะเราด้วยเล่า”

“เกี่ยวซิแม่ ผู้ใหญ่เขาขอความร่วมมือจากเรา เขาขอบ้านและยี่สิบบาท”

“จะเอาहांที่ไหนไปให้ คนจะอดตายกันอยู่แล้ว นางพูดอย่างเดือดดาล”

“ฉันก็บอกเขาแล้วว่าเราไม่มีเงินกันเลย” เขาพยายามเก็บกอดอารมณ์ “เขาบอกว่าไม่มีก็ไม่มีเป็นไร แต่ขอไก่สักตัวสองตัว ฉันเลยพูดอะไรไม่ออกเกรงใจเขาเขาเคยมีบุญคุณกับเรา แล้วอีกอย่างคนอื่น ๆ เขาก็ให้ความร่วมมือกันทุกบ้าน ถ้าเราไม่ไปร่วมด้วยเขาจะคิดยังไง อีกหน่อยเราเดือดร้อนขึ้นมากก็จะพึ่งพาเขาไม่ได้”

นางเจียบ ยอมรับเหตุผลของการจำยอมของลูกชาย...นางเองก็บอกไม่ถูกว่ารู้สึกแค้นเคืองหรือขมขื่นกันแน่ เมื่อนึกถึงคำพูดของพวกจังหวัดว่า “บ้านเมืองเรานั้นร่มเย็นเป็นสุข น่าอยู่อาศัย อาหารการกินอุดมสมบูรณ์ดีกว่าประเทศไหน”นางคิดว่าพวกเขาคงดู “ความอุดมสมบูรณ์” จากสำรับกับข้าวสารพัดชนิดและบานเบอะจนต้องกินทิ้งกินขว้าง นั้นมากกว่า...ภาพที่พวกจังหวัดพวกอำเภอและผู้ติดตามเกือบยี่สิบคนกินเหล้ากินเบียร์และอาหารที่วางเต็มโต๊ะอย่างฟุ่มเฟือย ทำให้นางโกรธแค้นมากขึ้น¹

จากภาพสะท้อนที่ปรากฏ เห็นได้ว่าชาวบ้านต้องยอมเสียสละเงินและสิ่งของ เพื่อรวมกันจัดเลี้ยงต้อนรับข้าราชการที่มาจากจังหวัดและอำเภอ ทั้งที่ความจริงแล้วประชาชนในชนบทส่วนใหญ่ต่างอดคัดค้าน ลำพังตนเองที่จะให้มีอยู่มีกินไปวันหนึ่งๆ ก็แสนจะลำบาก แต่เพราะเกรงใจผู้ใหญ่บ้านที่เคยมีบุญคุณ และหวังที่จะได้รับความช่วยเหลือด้านต่างๆ จากรัฐ จึงต้องจำยอม “ขูดรีดตัวเอง” เพื่อความสะดวกสบายของข้าราชการที่เป็น “เจ้านาย” แม้จะมีบางคนไม่พอใจอยู่บ้างก็ตาม

ส่วนเรื่อง ซึ่งรววันแตกทำลาย เป็นการสะท้อนให้เห็นถึงการดำเนินงานตามโครงการของรัฐ ซึ่งเจ้าหน้าที่มิได้สอบถามถึงความต้องการของประชาชน หรือเปิดโอกาสให้ประชาชนมีส่วนร่วมในการตัดสินใจ แสดงความคิดเห็น หรือคัดค้านใดๆ ได้ ดังนักเขียนสะท้อน ไว้ต่อไปนี้

¹ วิมล ไทรนิมโนล. (2534). กระแสลมที่พัดกลับ. หน้า 30 , 32-34

...ครั้นเคยมาถึงเรื่องทำถนนเข้าวัดจากเงินแผ่นดินของรัฐบาล ลุงแจ้วก็แสดงความในใจออกมาอย่างเดือดดาล

“มึงก็รู้...ไอ้ชาวบ้านอย่างเราจะมีปากก็เหมือนมีตุต เขาเอาเงินมาทำถนน แต่ที่จริงมันก็เป็นเพียงทำทางที่มีอยู่เท่านั้นเอง เพียงแต่ขุดเอาดินข้างทางขึ้นมาถมๆ ...”

“ทางมันสะดวกขึ้น ทำไมไม่ดีกับพวกเราหรอก” ฉั่นแย้ง

“โธ่เอ๊ย...มึงคิดดูนะ ถนนที่ทำนั้นมันอยู่ปากคลองฝ่งโน้น..” พุดพลางก็ชี้มือไปทางสะพานรถไฟที่ทอดข้ามคลองไปทางท่าฮ่อ “..คนที่จะมาจากบ้านในนั้นก็ต้องเดินอ้อมมาข้ามสะพานรถไฟตามเดิม ถ้าหากมันเอาเงินไปสร้างสะพานให้รถยนต์ข้ามทางวัดบางกระทุ่มในคงจะย่นระยะทางขึ้นอีกมาก ถนนหลวงสายเก่าทางฝ่งนี้มันยาวไปจรดแม่น้ำแล้วมันผ่านเข้าไปใกล้ฝ่งตรงข้ามวัด อีกอย่างถนนสายเก่าก็แข็งแรงกว่าถนนที่ถมขึ้นใหม่มากนัก ตอนเช้ามีรถไปรับแม่ค้าออกมาจากสวน หรือพาคนซื้อเข้าไปซื้อของจากสวนได้ ไม่ต้องเดินอ้อมข้ามสะพานรถไฟ มึงคิดดูก็แล้วกัน มันทุ่นเวลาแล้วก็ได้ประโยชน์มากกว่าตั้งเยอะ”

“แล้วทำไมลุงไม่บอกกำนันหรือผู้ใหญ่บ้านเขาละ เขาไม่ถามพวกเราก่อนหรือว่าอยากให้ทำอะไรกันมั่ง”

“โธ่..กูไม่เห็นแมงมันบอกใคร จู๋ๆ ก็หาจ้างคนไปขุดดินแล้วก็ออกข่าว พวกนั้นเป็นเจ้าเป็นนาย เขาก็ถือว่าเขารู้ดีกว่าเรา”¹

กล่าวโดยสรุป สำหรับภาวะไร้อำนาจต่อรองและการได้รับผลจากการกระทำของรัฐหรือผู้ที่ใช้อำนาจรัฐ ดังที่ปรากฏในเรื่องสั้นไทยร่วมสมัยตามขอบเขตของการวิจัยที่กำหนด นักเขียนได้สะท้อนให้เห็นว่า รัฐได้วางตัวเป็นศูนย์รวมอำนาจอยู่เหนือประชาชน ยิ่งโดยเฉพาะประชาชนผู้ยากไร้ส่วนใหญ่มักตกอยู่ภายใต้อิทธิพลและได้รับผลแห่งการกระทำของรัฐ ทั้งนี้โดยรัฐได้อำศัยระบบราชการ เจ้าหน้าที่ของรัฐ กฎหมาย ตลอดจนข้อบังคับต่างๆ เป็นเครื่องมือในการแสดงออกซึ่งอำนาจ เพื่อควบคุมและบงการประชาชน ทำให้ประชาชนอยู่ในฐานะบอบช้ำ ยากที่จะต่อรองหรือคัดค้านใดๆ ดังนั้น เมื่อรัฐมีอำนาจล้นพ้น เจ้าหน้าที่ของรัฐบางคนจึงอาศัยอำนาจแห่งรัฐนั้นวางตัวเป็นเจ้าของมูลนายกดขี่ข่มเหง เอารัดเอาเปรียบและขูดรีดประชาชนสร้างความเดือดร้อน และความลำบากทุกข์ยากให้แก่ประชาชนได้

3.1.3.2 ไร้อำนาจในการต่อรองและได้รับผลจากการกระทำของนายทุน หรือผู้มีฐานะเหนือกว่า กิจกรรมทางเศรษฐกิจนับเป็นกิจกรรมพื้นฐานสำหรับชีวิต การที่มนุษย์จะอยู่รอดได้ต้องร่วมกันทำการผลิต และแจกจ่ายผลผลิตที่ได้มานั้นไปสู่สมาชิกในสังคม หากพิจารณากิจกรรมทางเศรษฐกิจในสังคมปัจจุบัน ส่วนใหญ่เป็นกิจกรรมที่คนส่วนน้อยควบคุมและบงการให้คน

¹ ศรีดาวเรือง. (2533). แก้วหยดเดียว. หน้า 111-112

ส่วนใหญ่ดำเนินงาน เป็นที่น่าสังเกตว่าหนึ่งในคนส่วนน้อยนั้นก็คือนายทุน ผู้ซึ่งอาศัยอำนาจเงินเป็นเครื่องมือในการครอบงำให้ผู้ใช้แรงงานดำเนินกิจกรรมทางเศรษฐกิจ เพื่อสร้างความมั่งคั่งให้แก่ตน ดังที่ คาร์ล มาร์กซ ได้กล่าวไว้ว่า แรงงานในระบบทุนนิยมนั้นเป็นสิ่งที่อยู่นอกเหนือตัวผู้ใช้แรงงาน อีกทั้งงานนั้นก็เป็นงานของคนอื่น¹ ซึ่งในขั้นต้นนั้นก็เป็นของนายทุนนั่นเอง

หากพิจารณาเกี่ยวกับ “อำนาจต่อรอง” ตามหลักทฤษฎีการต่อรองค่าจ้าง (Bargaining Theory of Wage) ที่อธิบายว่า ค่าจ้างจะถูกกำหนดจากกระบวนการต่อรองระหว่างตัวแทนแรงงาน และตัวแทนของฝ่ายจัดการ ซึ่งอำนาจของแต่ละฝ่ายขึ้นอยู่กับประเพณี กฎหมาย และการปฏิบัติการรวมกลุ่ม (Collective Action) แต่สำหรับในสังคมไทย เนื่องจากเรามีค่านิยมความสัมพันธ์ระหว่างผู้ใหญ่-ผู้น้อย ในลักษณะแบบไม่เท่าเทียม ทั้งยังยอมรับความสัมพันธ์ไม่เสมอภาคของผู้ที่มีฐานะเหนือกว่ากับผู้ที่มีฐานะด้อยกว่า สังคมไทยจึงเป็นสังคมที่มีลำดับชั้นทางสังคมที่เข้มข้น ฉะนั้นโดยประเพณีและค่านิยม นายจ้างจึงเป็นผู้มีลำดับชั้นที่เหนือกว่าลูกจ้าง (Superior) ส่วนลูกจ้างนั้นเป็นผู้ด้อยกว่า (inferior)² จึงทำให้ลูกจ้างกลายเป็นกลุ่มที่ขาดอำนาจในการต่อรองอย่างแทบที่จะไม่มีเงื่อนไข

อย่างไรก็ตาม ภาวะความยากจนอำนาจในการต่อรอง มิได้จำกัดอยู่เฉพาะผู้ใช้แรงงานที่อยู่ในภาคอุตสาหกรรมและบริการเท่านั้น ผู้ใช้แรงงานในภาคเกษตรกรรมที่เป็นลูกจ้างให้แก่คนอื่น และรวมไปถึงคนที่ทำงานให้แก่ตนเองแต่ขาดแคลนปัจจัยการผลิต ก็อาจตกเป็นผู้ที่ไร้อำนาจในการต่อรองได้เช่นกัน

สำหรับในเรื่องสันไทยร่วมสมัยตามขอบเขตการวิจัยที่กำหนดนักเขียนได้สะท้อนให้เห็นถึงภาวะไร้อำนาจในการต่อรองและการได้รับผลจากการกระทำของนายทุนหรือผู้ที่มีฐานะเหนือกว่า ดังพอจะกล่าวถึงได้ต่อไปนี้

เรื่อง ผ้าทอลายหางกระรอก ถือได้ว่าเป็นเรื่องสั้นที่สะท้อนให้เห็นถึงกิจกรรมทางเศรษฐกิจในระบบทุนนิยม ที่นายทุนมีอำนาจครอบงำให้ประชาชนผู้ใช้แรงงานดำเนินกิจกรรมทางเศรษฐกิจให้แก่ตน ทั้งนี้โดยอาศัยปัจจัยการผลิตเป็นเครื่องมือในการต่อรองและบงการ ส่งผลให้เกิดการเปลี่ยนแปลงจากระบบการผลิตในครัวเรือนสู่การผลิตในระบบทุนนิยมอุตสาหกรรมที่นายทุนเข้ามามีบทบาทอย่างเต็มที่ทั้งในด้านการผลิตและการจัดจำหน่าย รวมไปถึงการกำหนดราคาสินค้า โดยที่ชาวบ้านผู้ผลิตที่แท้จริงปราศจากการมีส่วนร่วม และต้องตกอยู่ภายใต้อิทธิพลระบอบตลาดของ

¹ เลิศชาย ศิริชัย. (2530). ความแปลกแยกในเรื่องสันไทย (พ.ศ. 2507-2519). หน้า 36

² ณรงค์ เพ็ชรประเสริฐ. (2546). บทสังเคราะห์ภาพรวมการพัฒนาระบบสวัสดิภาพสำหรับคนจนและคนด้วยโอกาส. หน้า 120-121

พ่อค้าขายทุน กลายเป็นแรงงานในระบบทุนนิยมที่ผลแห่งงานนั้นอยู่นอกเหนือตัวเอง และกลายเป็นงานของคนอื่น ดังนักเขียนสะท้อนผ่านตัวละคร “จรรยา” ชายหนุ่มผู้มีอาชีพทอผ้า แต่กลับต้องเสียเงินซื้อผ้าที่เขาทอขึ้นมาเองให้แก่พ่อค้าคนกลางที่เป็นเจ้าของด้ายด้วยราคาที่แพง และโดยที่เขาไม่มีส่วนในการกำหนดราคาหรือต่อรองได้ ดังนักเขียนถ่ายทอดไว้ว่า

นายชวนมีกี่ทอผ้าถึงสามสิบกี่ ชาวบ้านผู้ใดไม่มีเงินพอที่จะสร้างกี่ก็มาทอผ้ารับจ้าง คนจีนชื่อ หว่า จากตัวเมืองเป็นตัวแทนจำหน่ายผ้าให้เขาเคยบอกว่าเขาส่งผ้าไปขายที่กรุงเทพฯ ด้วย พร้อมๆ กับเป็นผู้ซื้อด้ายมาจำหน่ายอีกด้วยเช่นกัน บ่อยครั้งที่คนจีนคนนั้นจะนั่งเรือหางยาวมาที่บ้านนายชวนหยิบเส้นได้มาเป็นลังๆ ก่อนขนผ้ากลับไป สี่ห้าปีให้หลังนายชวนตาย เมียของแกกับลูกชายก็รับช่วงแทน กานดาเข้าทอผ้าจ้างที่บ้านนายชวนมาหกเจ็ดปี ทอมาตั้งแต่เนื้อสาวยังไม่แตก จากค่าจ้างหลาละสามบาทจนถึงเจ็ดบาท-สิบบาท

คนจีนที่ชื่อหว่ายังคงไปมาที่เกาะบ่อยๆ เขาลงทุนสร้างกี่ขึ้นที่เกาะให้ชาวบ้านที่ไม่มีกี่ ส่วนเขาจะหาด้ายมาป้อนให้คนทอเป็นค่าจ้างทอเหมือนกัน

ดาจัน-พ่อของจรรยา ก็อยู่สองตัว...วันหนึ่งทอผ้าได้ถึงหกหลาเจ็ดหลา...แต่นั้นแหละทุกๆ สัปดาห์เขาจะได้ยินข่าวจากคนจีนชื่อหว่าคนนั้น เกี่ยวกับราคาเส้นด้ายที่เปลี่ยนไป โรงงานทางกรุงเทพฯ ไม่ยอมปล่อยเส้นด้ายให้พ่อค้าย่อย จะซื้อก็ต้องซื้อกันทีละเป็นร้อยๆ กิโล พันกิโล...

“แต่อ้าวไม่อยากเห็นงานศิลปะพื้นบ้านที่ด้อย่างนี้ต้องหยุดไป....” คนจีนหยุดคำพูดหันไปสำรวจใบหน้าที่มีแววดีใจขึ้นทุกดวง “อ้าวจะต้องรักษาสິงเหล่านี้เอาไว้ให้ ลูกหลาน แต่อ้าวอยากขอร้องคนทอผ้าทุกคนนะ ทุกคนที่เอาด้ายไปจากอ้าวต้องขายผ้าให้ อ้าว...”

นับจากนั้นมา ดาจันกับจรรยา แม้แต่เจ้าของกี่คนอื่นๆ ที่มีกี่เองไม่มีกำลังเงินมากพอที่จะไปซื้อด้ายมาจากโรงงานครั้งละมากๆ ก็ตกเป็นลูกจ้างของคนจีนชื่อหว่าไปโดยปริยาย ตกลงราคากันแต่ลายไหนจะยาก-ง่าย...

เมื่อปลายวันหนึ่งหลังจากนั้นห้าหกวัน คนจีนชื่อหว่า นั่งเรือหางยาวมาที่เกาะอีกครั้ง เขาเอาด้ายมาเต็มลำเรือพร้อมกับเลยมาเก็บผ้าทอที่บ้านดาจัน

“เถ้าแก่หว่าครับ...ผ้าสองหลานี้ผมซื้อนะครับ...” เขายกผ้าทอลายทางกระรอกสีฟ้าปนขาว ซึ่งเขาบรรจงทออย่างดีที่สุดสำหรับเจ้าสาวของเขา และตัดเก็บมันไว้ต่างหาก

“เอาซี....อ้าวหักค่าแรงลื้อสองหลานะ....สิบแปดบาท” เขายิ้มยินดีกับจรรยา

“อ้าวคิดจะลื้อแค่....แค่สองร้อยยี่สิบเท่านั้น....” ใบหน้าของเขาอ่วมอูมขาวเป็นมัน “อะไรกันเถ้าแก่....ทำไมแพงอย่างนี้....!”

จรรยาโผล่ออกไปพลางดึงกระสวยกราวใหญ่ ก็ตอนที่เขาทอเองเมื่อไม่กี่เดือน
ราคามันหลาละเจ็ดสิบบาทแค่นั้นเอง เขารู้ราคามันดีอยู่เพราะทอผ้าขายมาจนมือด้านแล้ว
แม้เจ็ดสิบบาทก็เป็นราคาขายที่ได้กำไรมากอยู่

“ลื้อนะไม่รู้อะไร....” ชายจีนพยายามชี้แจง พลังดบไหล่เขาเบาๆ “เชื่ออ๊วซี....
ด้ายมันแพงที่สุดตั้งแต่อ๊วซือมา แล้วอีกอย่างหนึ่งลื้อเชื่อมัย....” เขามองหน้าจรรยา ก่อนที่
จะกล่าวต่อไป

“ลื้อเชื่อมัย...ลื้อจะได้ผ้าทอผืนที่ดีที่สุดบนเกาะนี้เลยทีเดียวนะ...” เขาอุบหลัง
จรรยาอีกครั้งหนึ่ง พลันหัวเราะจนแก้มกระพือมเนื้อ

ไม่มีใครได้ยินเสียงพูดของชายหนุ่ม แม้แต่ตาจันพ่อของเขา ซึ่งนั่งอยู่ข้างๆ....¹

หากพิจารณาจะเห็นได้ว่า นักเขียนได้สะท้อนให้เห็นถึงวิถีการเปลี่ยนแปลงของ
การผลิตผ้าทอพื้นบ้าน กล่าวคือ จากการผลิตในครัวเรือนที่มีอิสระไปสู่การผลิตในระบบทุนนิยม
ผูกขาด ที่นายทุนและพ่อค้าคนกลาง เข้ามามีบทบาทอย่างเต็มที่ในการควบคุมการผลิตและการจัด
จำหน่าย จนทำให้ชาวบ้านบางคนต้องหันเหตัวเองไปสู่การเป็นผู้ใช้แรงงานรับจ้างผลิตให้แก่นายทุน
อีกทั้งนักเขียนยังได้ตอกย้ำให้เห็นถึงการถูกเอารัดเอาเปรียบและภาวะไร้อำนาจต่อรองของชาวบ้าน
ด้วยการกำหนดให้ตัวละคร “จรรยา” ต้องซื้อผ้าที่ตนเองทอมากับมือในราคาสูงกว่าปกติ โดยที่เขาไม่
สามารถต่อรองใดๆ ได้

ในเรื่อง รถเลื่อง ก็เช่นเดียวกัน นักเขียนได้สะท้อนให้เห็นถึงการใช้อำนาจและอิทธิพล
ของนายทุนบนพื้นฐานระบบเศรษฐกิจทุนนิยม ที่ประชาชนผู้ใช้แรงงานต้องตกอยู่ในฐานะเบี้ยล่าง
ไร้อำนาจต่อรองและขัดขืน ทั้งยังได้รับผลจากการกระทำของบริษัทเหมืองแร่ซึ่งมีนายทุนญี่ปุ่นเป็น
เจ้าของ แต่มอบหมายให้ “นายเอิบ” กำหนดผู้ทรงอิทธิพลเป็นผู้ควบคุมดูแลกิจการ ดังนักเขียน
สะท้อนไว้ต่อไปนี้

บนถนนลูกรังยาวเกือบสามสิบกิโลเมตร จากภูเขาเลื้อยลากมาถึงริมทะเล
รถเลื่องเป็นเจ้าถนนที่น่ายำเกรง... รถเลื่องไม่เคยหยุดให้รถอื่น รถอื่นต่างหากที่ต้อง
หยุดให้มันหรือหลีกทางให้เพียงฝ่ายเดียว รถเลื่องชนคนแล้วต้องตายคือคาถาอัน
ศักดิ์สิทธิ์เบรคจะถูกใช้เมื่อมันหยุดเพื่อขึ้นหรือลงแร่ มันถูกกำหนดให้วิ่งบนทางสายเดียว...
ด้วยลมหายใจและเวลาตามที่โรงงานถลุงเหล็กในญี่ปุ่นเรียกร้อง...

รถเลื่องจ่ายค่าธรรมเนียมเหยียบคนตาย...ข่าวสารหนึ่งกระสอบ เงินสตออีกสาม
พันบาท...ช่วยงานศพ จะโดยเหยียบแกลังหรือโดยบริสุทธ์ใจก็ตามที่ ...

¹ จำลอง มิ่งชลจิตร. (2523). ผ้าทอลายหางกระรอก ใน โลกหนังสือฉบับเรื่องสั้น ชุด เพชรน้ำงาม.

พอมันเริ่มชนแร่ มันเหยียบหมาตาย ชนควายที่ทะเล่ขี่มามบนถนนไล่แตก กระแทกเกวียนบรรทุกข้าวเปลือกที่ร่วมทางลงไปนอนในคูหลายครั้ง มันเป่าฝุ่นขึ้นหลังคา เรือจนแดงฉาน บดโคลนใส่คนเดินทางอย่างไม่เกรงใจ ...ในที่สุดนักเรียนสองคนถูกมัน ฉีดยาหัก นายเอิบ - คนไทยวัยสี่สิบผู้ทำงานให้กับบริษัทญี่ปุ่นด้านคุมเส้นทาง จัดหา คนงานและให้ความปลอดภัยกับกิจการของบริษัท ได้พาร่างกายของเขาไปเยียนผู้บาดเจ็บ “เดินกันบ้าง อย่างนี้ได้ตายกันหมดหรอก” เขาฉุนเฉียวขณะขึ้นเสียงตะคอก “ทีหน้าขอเตือน ค่ายาบาทหนึ่งจะไม่ให้ รู้ชี้ว่าเป็นทางของบริษัท” เขาวัดอำนาจ...¹

เห็นได้ว่า “นายเอิบ” ผู้เป็นตัวแทนของบริษัทเหมืองแร่ บริษัทข้ามชาติจากญี่ปุ่น ได้ใช้อิทธิพลของตนข่มขู่ชาวบ้านผู้ได้รับความเดือดร้อนจากกิจการของบริษัท ยิ่งโดยเฉพาะกรณีเหตุการณ์ที่เกิดจากรถเหลืองของบริษัท (รถชนแร่) ชนคนได้รับบาดเจ็บหรือเสียชีวิต นายเอิบ มักกล่าวหาว่า เป็นความผิดของชาวบ้านเองเพราะถนนนั้นเป็นถนนของบริษัท จึงมีทำเนียมจ่ายค่าเสียหายเพียงแค่ข่าวสารหนึ่งกระสอบกับเงินสดอีกสามพันบาท และยังเลวร้ายไปกว่านั้นเมื่อนายเอิบแสดงอำนาจข่มเหงชาวบ้านด้วยการละเมิดทำเนียมที่ตนตั้งขึ้นมาอย่างไม่เป็นธรรมนั่นเอง แต่ชาวบ้านก็มีอาจต่อรองหรือขัดขืนได้ ดังนักเขียนสะท้อนไว้อย่างนี้

หัดเพิ่งกลับมาจากทะเล งานเที่ยวนี้หนักและเหนื่อยเอากการ พอเสร็จสิ้นแรบนเรือ เขากับนอมต้องออกไปกระโดดทะเลไล่ความร้อน เรือยักษ์จากเกาะญี่ปุ่นจะกลับไปอีกเที่ยวแล้ว...

“อ้ายหัด...อ้อ...ย...หัด!” นอมละล้าละลักมาจากคิวรถสองแถว

“อะไรกัน ถึงวิ่งตาเหลือกตาตั้ง”

“รถเหลือง รถเหลือง...” นอมปากคอสั่น หน้าซีดหัดสะท้านวูบในใจ

“รถเหลืองเหยียบลูกสาวมึง เขาสั่งมา...” หัดไม่กล้าถามต่อ เขาพอจะคิดอะไรได้ ปากคอสั่นเต็ม...

นายเอิบมาที่บ้าน เมื่อเที่ยงวัน...

“กูเพิ่งได้ข่าว นึกว่าลูกใคร ทำไมปล่อยให้มันวิ่งบนถนนอย่างนั้น”

หัดรู้สึกว่าเขาพูดเพราะกว่าครั้งก่อน แต่จะมีประโยชน์อะไร

“ที่แรกนึกว่าเป็นลูกชาวบ้าน เมื่อเป็นลูกมึงซึ่งเป็นคนงานบริษัท กูจะให้ข่าวสารช่วยกระสอบหนึ่ง มึงก็รู้ดี แต่เงิน...จะให้พันเดียว มันคิดที่มึงไม่คิดเดือนลูกเอง” น้ำเสียงหนักเนิบลึกวางอำนาจ...

“นายเอิบ คุณไปเสียให้พัน...” เขาตวาดแกมขอร้อง “เอาข่าวสารกระสอบนี้กลับไปด้วย”

¹ จำลอง ผังชลจิต. (2543). ผ้าทอลายทางกระรอก. หน้า 58-60

“มึง ไม่เอาก็ดี” นายเอิบเปลี่ยนสรรพนามทันที “กูเมตตา มึงแล้วนะ หากมึงต้องการอย่างนี้ ก็ช่วยไม่ได้ เฮ้ย...ช่วยกันยกข้าวสารไปใส่รถ” เขาส่งลูกน้องสามสี่คน หันหลังเดินกลับไปไม่มองแม่หางดา¹

นอกจากนี้ นักเขียนยังได้สะท้อนให้เห็นถึงพฤติกรรมของนายเอิบที่ใช้อำนาจกดขี่ข่มเหง เอาเปรียบเปรียบคนงานในบริษัท ดังนักเขียนสะท้อนผ่านบทสนทนาตอนที่มีการจ่ายเงินค่าแรง คนงาน ต่อไปนี้

“อ้ายทัด!”

“ของมึงเก๋าร้อยห้าสิบ...”

“มันควรเป็นพันสองนะครับ ?” ทั้งที่หัวน้ๆ ทัดอดที่จะทักท้วงไม่ได้

“หมายความว่ามึงไม่รู้ระเบียบตี่ซี้เน่ คนของกูไม่บอกมึงมั่งหรือใจ?... ”

“กูหักค่ารับมึงทำงานร้อยหนึ่ง ถ้ามึงไม่ยอมทำคนอื่นมี กูคืนมึงร้อยบาท... เอามั้ย?” เขาทิ้งช่วงรอฟังคำตอบจากทัด เมื่อไม่มีเสียงเขากล่าวต่อ

“ห้าสิบบาทค่าโมทนาผ้าป่าที่กูเป็นประธาน อีกร้อยหลานสาวกูจะแต่งงานมะรินนี้ หรือมึงทำบุญไม่เป็น?”²

หากพิจารณาจะเห็นได้ว่า “นายเอิบ” ใช้อำนาจหน้าที่ของตนเอาเปรียบ “ทัด” และผู้ใช้แรงงานอื่นๆ ด้วยการเรียกเก็บค่าสมัครเข้าทำงาน และหักเงินค่าแรงของคนงานตามอำเภอใจ โดยอ้างเหตุผลเรื่องการทำบุญ แม้ทัดและคนงานคนอื่นๆ จะไม่พอใจแต่ก็มีอาจปฏิเสธหรือขัดขืนได้

นอกจากนี้ หากนำพฤติกรรมของ “นายเอิบ” ที่เรียกเก็บเงินค่าสมัครเข้าทำงานมา พิจารณาตามพระราชบัญญัติคุ้มครองแรงงาน พ.ศ.2541 จะเห็นได้ว่านายเอิบได้กระทำการอันขัดต่อพระราชบัญญัติฉบับนี้ กล่าวคือ หมวด 1 บททั่วไป มาตรา 10 บัญญัติไว้ว่า

มาตรา 10 ภายใต้บังคับมาตรา 51 วรรคสอง ห้ามมิให้นายจ้างเรียกหรือรับเงินประกันการทำงานหรือเงินประกันความเสียหายในการทำงานจากลูกจ้าง เว้นแต่ลักษณะหรือสภาพของงานที่ทำนั้น ลูกจ้างต้องรับผิดชอบเกี่ยวกับการเงินหรือทรัพย์สินของนายจ้าง ซึ่งอาจก่อให้เกิดความเสียหายแก่นายจ้างได้ ทั้งนี้ ลักษณะหรือสภาพของงานที่ให้เรียกหรือรับเงินประกันจากลูกจ้างได้ ตลอดจนจำนวนเงินและวิธีการเก็บรักษาให้เป็นไปตามหลักเกณฑ์และวิธีการที่รัฐมนตรีประกาศกำหนด...³

¹ จำลอง ผึ้งชลจิตร. (2543). ผ้าทอลายหางกระรอก. หน้า 63-65

² แหล่งเดิม. หน้า 61

³ วิจิตรา (พุงลัดดา) วิเชียรชม. (2545). ย่อหลักกฎหมายแรงงาน. หน้า 235

สำหรับเรื่อง พวกในป่า ก็เช่นเดียวกัน ในตอนต้นของเรื่องนั้น นักเขียนได้สะท้อนให้เห็นถึงความไม่ปลอดภัยในชีวิตและการถูกเอารัดเอาเปรียบของกรรมกรผู้ใช้แรงงานในเมืองแร่ โดยส่วนใหญ่กรรมกรจะยอมจำนนและไม่เรียกร้องใดๆ ดังนักเขียนสะท้อนไว้ต่อไปนี้

ที่นั่น..คนงานเก็บแร่จะเริ่มงานตั้งแต่ 8 โมงเช้า เรื่อยไปจนถึง 6 โมงเย็น กิจการเหมืองแร่ฟลูออไรท์แห่งนี้เพิ่งเปิดดำเนินการมาได้ไม่นาน ทั้งเจ้าของและลูกจ้างส่วนใหญ่ยังไม่สัมผัสชัดเจนกับงานชนิดนี้มาก่อน นอกจากพวกนักธรณีวิทยาที่รับจ้างมาสืบรวจชั่วคราวและให้คำแนะนำถึงไว้

เมื่อวาน..มีการระเบิดชะง่อนหินเพื่อค้นหาสายแร่ด้านริมผา แต่ทว่าดินระเบิดน้อยไปจึงมิได้ทำให้ชะง่อนหินใหญ่พังลง บังเอิญพายุฝนพัดกระหน่ำลงมาอย่างรุนแรง...เสียงระเบิดบีมไม่ทำให้คนงานแปลกใจ ที่นี้เสียงระเบิดแร่ เสียงยิงสัตว์ เสียงการต่อสู้ตามป่าเขามักดังอยู่เสมอ ...

เสียงผาหินคำรามลั่นพังกรินลงมาอย่างไม่คาดฝัน... ความซุลมุนเกิดขึ้น...ภาพที่ปรากฏต่อสายตาของคนงานที่บาดเจ็บเล็กน้อยก็คือ เสียงโอดโอย พวกเขาพยายามลุกตะเกียกตะกายหนีออกให้พ้นบริเวณ...บ้างตรงเข้าช่วยเหลือ ชายคนหนึ่งเบือนหน้าหนีเพราะหญิงท้องแก่คนหนึ่งถูกก้อนหินทับตรงท้อง ทั้งเด็กในครรภ์และตัวไส้พุงของแม่ไหลทะลักออกมากองข้างตัว คนงานบางคนแขนขาหัก บางคนดูไม่ออกแต่เห็นเลือดสาดกระจาย...

...เด็กหนุ่มผู้นำสงสารไม่ยอมมองเงินที่นายเหมืองใช้ให้... เงินที่เป็นค่าแห่งชีวิต พ่อแม่ของเขา...สองพันบาทสำหรับชีวิตคนสองคน

เหตุการณ์ในวันอัปโชคครั้งนั้นล่วงเลยมาอีกหลายปี ฉันทราบข่าวต่อมาว่าเด็กหนุ่มคนนั้นขายที่ดินซึ่งเป็นมรดกชิ้นสุดท้ายของตายายที่เสียชีวิตให้กับนายเหมือง แล้วก็หายสาบสูญไปจากหมู่บ้านอย่างหัก จนกระทั่งเกิดเหตุที่เรียกว่า 14 ตุลา บ้านเมืองจะเปลี่ยนแปลงไปแค่ไหนฉันไม่รู้ แต่ฉันก็ยังเป็นเสมียนในบริษัทเหมืองแร่ที่เดิม อัตราจ้างเท่าเดิม เสียงภัยเหมือนเดิม...¹

เห็นได้ว่าเรื่อง พวกในป่า ในตอนต้นของเรื่องนั้น นักเขียนได้สะท้อนให้เห็นถึง สภาพการทำงานของกรรมกรในเมืองที่ไม่ค่อยมีความปลอดภัยในชีวิต เสียงอันตรายอย่างน่าใจหาย ประกอบกับสวัสดิการและค่าตอบแทนที่ต่ำ "...เจ็บป่วยก็ไม่ได้เบิกค่ายา หยุดงานเพราะป่วยก็ไม่ได้ค่าแรง ถ้าถึงตายในขณะที่ทำงานก็ได้เงินพาดหัวแค่พันสองพัน...ชีวิตคนที่ทำงานแลกกับค่าแรงวันละสี่สิบห้าบาท มันดูไม่คุ้มกันเลย ไหนจะต้องหาข้าวมากินเอง ไหนจะถูกหักค่าแรงเวลาป่วย"² แต่ถึงกระนั้น กรรมกรส่วนใหญ่ก็จำต้องยอมทนเพราะเขาไม่มีทางเลือกมากนัก

¹ ศรีดาวเรือง. (2533). แก้วหยดเดียว. หน้า 81-83

² แหล่งเดิม. หน้า 85

อย่างไรก็ตามในตอนท้ายของเรื่อง นักเขียนได้สะท้อนให้เห็นถึงบทบาทของเหล่ากรรมกรผู้ใช้แรงงานที่พยายามต่อสู้ดิ้นรน สลัดบ่วงอำนาจของนายทุนที่ร่ำรวยระดะดาชีวิตของพวกเขาไว้ด้วยการรวมตัวกันประท้วงต่อรอง เรียกร้องทวงสิทธิ์อันชอบธรรมของตน ดังนักเขียนสะท้อนไว้ต่อไปนี้

จากวันนั้นจนถึงวันนี้..

ขณะนี้ พวกเรากำลังนั่งอยู่ต่อหน้าเจ้านาย พวกเรากำลังต่อรองยื่นข้อเรียกร้องขอค่าแรงเพิ่ม ขอสวัสดิการ ขอวันหยุด และขอเวลาทำงานที่เหมืองเพียง 8 ชั่วโมง

พวกเราซึ่งมีฉันทามติอยู่ ได้ปรึกษาหารือกันแล้วเห็นพ้องต้องกันว่า ทุกคนที่มีชื่อข้างล่างนี้จะร่วมมือกันลุกขึ้นทวงสิทธิ์อันควร

นี่หากภายในสามวัน เรายังตกลงกันไม่ได้ พวกเราจะเดินขบวนไปพบเจ้าหน้าที่แรงงานที่จังหวัด และถ้าหากอีกห้าวันยังตกลงกันไม่ได้ พวกเราจะหยุดงาน...¹

หากพิจารณา การนัดหยุดงาน (strikes) ถือเป็นวิธีการหนึ่งที่ผู้ใช้แรงงานมักใช้เป็นเครื่องมือในการต่อรองกับนายจ้างกรณีเกิดข้อพิพาทหรือความขัดแย้งทางด้านแรงงาน การนัดหยุดงานเกิดขึ้นในหลายรูปแบบ ทั้งแบบที่ถูกกฎหมายและผิดกฎหมาย ส่วนใหญ่เกิดขึ้นภายใต้การนำของสหภาพแรงงาน เพื่อกดดันให้เกิดการเจรจาต่อรองหรือเรียกร้องให้ฝ่ายนายจ้างสนใจกับผลประโยชน์ของลูกจ้าง เช่น ค่าจ้าง ค่าตอบแทนสำหรับการทำงานล่วงเวลา โบนัส ข้อกำหนดเกี่ยวกับวันและเวลาการทำงาน ความปลอดภัย และสวัสดิการต่างๆ เป็นต้น การนัดหยุดงานแบบนี้เป็นการนัดหยุดงานด้วยเหตุผลทางเศรษฐกิจ (Economic Strikes) เป็นอำนาจการต่อรองของลูกจ้างเพื่อบีบบังคับให้นายจ้างตกลงตามข้อเรียกร้อง ซึ่งหากการนัดหยุดงานเป็นการนัดหยุดงานที่ชอบด้วยกฎหมาย กล่าวคือลูกจ้างยื่นข้อเรียกร้องถูกต้องแล้วดำเนินตามขั้นตอนของการทำข้อตกลงเกี่ยวกับสภาพการจ้างมาอย่างถูกต้อง จนเกิดเป็นข้อพิพาทแรงงานที่ตกลงกันไม่ได้ ลูกจ้างย่อมได้สิทธิ์นัดหยุดงานตามกฎหมายที่มีอยู่ (Jurisdictional Strike) ซึ่งการนัดหยุดงานโดยชอบด้วยกฎหมาย ก็จะทำให้ลูกจ้างได้รับความคุ้มครองโดยไม่ถือเป็นการละทิ้งหน้าที่และไม่ใช้การจู่โจมให้นายจ้างเสียหาย² แต่หากเกิดในสถานประกอบการที่ไม่มีสหภาพแรงงาน การประท้วงของลูกจ้างที่ไม่รู้ตัวบทกฎหมายมักจะกลายเป็นการนัดหยุดงานที่ผิดกฎหมาย (Illegal Strikes) เช่น การนัดหยุดงานอย่างฉับพลันทันที (Wildcat Strike) โดยไม่มีการแจ้งให้ฝ่ายจัดการหรือนายจ้างทราบล่วงหน้า การนัดหยุดงานประเภทนี้มักไม่ได้อยู่ภายใต้การนำของสหภาพแรงงาน หรืออยู่ภายใต้การนำของสหภาพแรงงานที่อ่อนแอ เป็นการต่อสู้ของบรรดาลูกจ้างที่ขาดประสบการณ์และทิศทางในการเรียกร้อง³ ตลอดจนความรู้ในข้อกฎหมาย ซึ่งท้ายที่สุดอาจนำไปสู่การกระทำที่ผิดกฎหมายก่อความเสียหายและร้ายแรงโดยที่รู้เท่าไม่ถึงการณ์ได้

¹ ศรีดาวเรือง. (2533). แก้วหยดเดียว. หน้า 86

² วิจิตรา (ฟุ้งลัดดา) วิเชียรชม. (2545). ย่อหลักกฎหมายแรงงาน. หน้า 195-196

³ สังคิต พิริยะรังสรรค์. (2546). แรงงานสัมพันธ์. หน้า 89

ทำนองเดียวกันในเรื่อง แก้วหยดเดียว นักเขียนได้สะท้อนให้เห็นถึงภาวะไร้อำนาจและการถูกเอารัดเอาเปรียบของกรรมกรที่ทำงานอยู่ในโรงงานอุตสาหกรรมผลิตแก้วที่มีประธานบริษัทเป็นนายตำรวจ ส่วนผู้จัดการโรงงานเป็นคนจีน โดยนักเขียนสะท้อนผ่านตัวละคร “อนงค์” กรรมกรสาวและเพื่อนร่วมงานของเธอที่ต้องตกอยู่ในชะตากรรมเดียวกัน ดังนักเขียนสะท้อนไว้ ต่อไปนี้

...เช้าวันนี้เธอเห็นผู้จัดการมายืนหน้าบึ้งรออยู่หน้าออฟฟิศ พอเห็นอนงค์เขาก็ปราดเข้ามาเล่นงานทันที

“อาว..ลื้อคึดแก้วหยั่งอี๊วะได้อะไร หา แก้วที่พอใช้ได้ลื้อก็คึดเป็นแก้วเลวหมด แล้วจะเหลือแก้วดีสักก็ไป...อี๊วะเห็นหลงจูชมว่าลื้อทำงานดี ตีอะไรกัน ถ้าอี๊วะมีคณงานอย่างลื้อมาก ๆ อี๊วกี้เจ็งเท่านั้น”

อนงค์ก็หันหลังเงียบ ไม่มีคำโต้แย้ง คณงานแทบทุกคนเกรงกลัวผู้จัดการมาก เสียวว่าประธานบริษัทที่เป็นนายตำรวจไทยคนนั้นด้วยซ้ำ...นั่นแหละอนงค์จึงออกไปพ้นหน้าผู้จัดการ แต่ก็ด้วยน้ำตาคลอเบ้า

วันนั้นรถไฟลัดตัวของโรงงานตระเวนส่งแก้ว...กว่าจะหมดก็บ่าย นายเหลียงคนรถเห็นป้ายคล้อยก็จอดรถแวะกินข้าวกันข้างทาง ชายรุ่นหน้าอดบ่ลอบใจเด็กสาวไม่ได้ เพราะเห็นเงียบซึ่มมาแต่เช้า

“น่า...อย่าคิดอะไรวะเลียงเอ๊ย..เรามั่นคนจนก็ต้องยอมเขา แล้วมันก็ไม่เหลือบ่ากว่าแรงอะไร ดีไม่ตีมันก็เรื่องของเขา...”

...“ลื้อไปไหนกันมาวะ อาเหลียง ส่งของแค่นี้ทำไมไปเกือบทั้งวัน”

“ผมแวะกินข้าวกลางวัน”

“อ้อ..นี่อาเหลียง ลื้อจำไว้ว่า ส่งของเสร็จลื้อต้องรีบกลับมาโรงงานก่อนซี บางทีมีของที่ต้องรีบส่งอีก...ไม่ใช่เอารถไปแซ่กินข้าวกันตามใจชอบ เกิดลื้อไปกินเหล้าแล้วขับรถไปชนอะไรเข้า...พวกลื้อตายนะไม่ใช่เรื่องของอี๊วหรอก แต่รถอี๊วมั่นจะพัง”ผู้จัดการเทศนาตามหลักนักการค้าอย่างยืดยาว...หันหลังเรียกหลงจูเสียงลั่น

“หลงจู! อ่า..หลงจู..ลื้อมาจัดการเรื่องนี้ให้เรียบร้อยทีนา ไส้มันออกไปไม่ต้องจ้อมัน ”เขาเดินเข้าออฟฟิศ ปิดประตูโครม ...

กระทั่งหมดกะทำงาน เสียงซุบซิบแผ่กระจายจนเกือบกลายเป็นเสียงตะโกนระบายความอัดอั้นตันใจหน้าโรงงาน...หลงจูเดินออกมาหน้าโรงงาน สีหน้าของเขาแสดงความยุ่งยากใจ

“นี่พวกเราเบาๆ หนอยได้ไหม อะไรกัน เหลียงเองเขายังไม่โววาย...ไอ้พรรคพวกกันฉันก็เห็นใจ แต่เธอก็รู้ว่าฉันเป็นลูกจ้างเขาเหมือนกัน...พวกแกเองก็ไม่มีทางแก้ไขอะไรหรอก เชื้อฉันซี ประธานบริษัทเขาเป็นตำรวจ พวกแกมีอะไรจะไปสู้เขา”...

“...พวกเราถูกเขาเอาเปรียบอย่างไร..”

“...น่าเจ็บใจตรงนี้แหละ คิดดูสิครับ เด็กในโรงงานอายุแค่ 9 ขวบ 10 ขวบ ต้องเดินเอาแก้วที่เป่าแล้วไปส่งหน้าเตาอบทีละใบๆ วันหนึ่งๆ ทำงาน 9 ชั่วโมง คิดเวลาที่มันเดินไปเดินมาดูสิว่าระยะทางสักเท่าไร เมื่ออาทิตย์ที่แล้วมีคนงานถูกแก้วเหลวหยดใส่มือ มือนี้บีดงอไปหมด แล้วผู้จัดการให้คำตอบแทนอะไรบ้างไหม มีหน้าซ้ำยังพูดว่า ชุ่มชาม ไม่ระวัง เขาช่วยอะไรไม่ได้...โรงงานนี้ไม่มีสวัสดิการอะไรเลย ค่ารักษาพยาบาลค่าแรงที่เป็นธรรม ค่าชดเชยเมื่อพิการหรือถูกไล่ออกจากงาน อาหารก็แทบต้องแย่งกันกิน...”

“ผู้จัดการครับ เพื่อความสงบเรียบร้อย ผมขอผู้จัดการสักครึ่งเถอะครับ ผมขอให้หาเหลียงเข้าไว้ทำงานตามเดิม แล้วขอให้พิจารณาเงินเดือนกับพวกที่ทำงานมานานๆ และทำงานดี”

“หลงจู.. ลื้อนี้ชักมากไปแล้ว ไป..อ้าวไม่มีอะไรจะพูดกะลื้อ...”

ผู้จัดการโบกมือไล่ให้เขาออกไป...¹

จากภาพสะท้อนที่ปรากฏ เห็นได้ว่ากรรมกรที่ทำงานอยู่ในโรงงานอุตสาหกรรมผลิตแก้ว นอกจากจะมีสวัสดิการที่ต่ำแล้วยังไร้ซึ่งอำนาจในการต่อรอง กระทั่งการแสดงความคิดเห็นก็ถูกปิดกั้น แม้ “หลงจู” ผู้ซึ่งอยู่ในระดับหัวหน้าคนงานและเป็นตัวแทนของเหล่ากรรมกรทั้งหมดก็ยังไม่สามารถเจรจาต่อรองใดๆ กับผู้จัดการได้

ส่วนเรื่อง เสมือนพี่น้อง ก็เป็นการสะท้อนให้เห็นถึงภาวะไร้อำนาจในการต่อรอง และความไม่เป็นธรรมที่ผู้ใช้แรงงานได้รับจากนายจ้าง ยิ่งโดยเฉพาะกรณีการถูกเลิกจ้างงานอันเนื่องมาจากความพิการ เพราะประสบอุบัติเหตุขณะปฏิบัติงานให้แก่ นายจ้าง ดังนักเขียนสะท้อนไว้ต่อไปนี้

...เสียงเรือปะทะกันดังสนั่น ลุงชั้นเสียวแปลบที่ตีน เรือสะเทือนไปทั้งลำ...

“โด้ง มึงอ้มกูไปท้ายเรือที่ กูโดนเรือกระแทก”...ดินข้างนั้นและจนไม่เป็นรูป กระตุกสีโผล่ออกมาตรงชอกเนื้อ เลือดไหลออกแดงไปทั้งตีน...โด้งพาลุงชั้นไปโรงพยาบาล ทั้งชุดที่เปียกปอนเช่นนั้น

“ทางเราจะออกค่ารักษา และให้เงินทำขวัญอีกสองพัน” ผู้จัดการบอกกับเมียลุงชั้น ซึ่งยืนอยู่เบื้องหน้า เขายกถ้วยน้ำชาขึ้นชดแล้วพนันเสลดลงกระโถน “ส่วนเรื่อนั้นก็ต้องหาคนอื่นมารับผิดชอบใหม่ เพราะนายชั้นคงไปเรืออีกไม่ได้แล้ว เห็นเขาว่าต้องตัดตีนออกใช้ไหม?”

¹ ศรีดาวเรือง. (2533). แก้วหยดเดียว. หน้า 21-26

“จ๊ะ” นางกัมหนักรับคำเบาๆ พยายามรวบรวมความกล้าเพื่อพูดในสิ่งที่อยากพูดออกไป “เรื่องเงินทำขวัญนั้นขอสักห้าพันไม่ได้หรือถ้าแก่?” นางรู้สึกโล่งที่พูดออกมาได้

“ที่จริงทางเราจะไม่ให้เลยก็ได้ เพราะไม่ใช่ความผิดของเรา เรื่องมันเกิดเพราะความประมาท แต่ที่นี้เห็นว่านายชั้นเป็นคนดีก็อยากช่วยเหลือ” เขาเคาะปากกากับกระดาดบนโต๊ะ

“เอาอย่างนี้แล้วกัน จะขอเพิ่มกับทางบริษัทเขาให้เป็นสองพันห้า มากกว่านี้คงไม่ไหว ไหนจะค่ารักษาอีกล่ะ”

“ถ้าอย่างนั้นขอให้จ้างผัวฉันรับผิดชอบเรืออย่างเต็มที่ไหม?” นางเงยหน้าขึ้นมองอย่างอ่อนหวาน

“โอ้ย....ไม่ได้หรอก เรือนั้นมันราคาตั้งยี่สิบสามสิบหมื่น จะให้คนพิการรับผิดชอบได้อย่างไร ถ้าเกิดเรือเป็นอะไรไปทางเราไม่แยءหรือ”

นางเดินออกจากเรือนไม้ที่ทำทรายนั่นอย่างละเหี่ย...¹

จากบทสนทนาที่ยกมา ถึงแม้ว่านายจ้างจะยินยอมจ่ายค่ารักษาพยาบาลและค่าทำขวัญเป็นเงินสองพันบาท จากกรณีที่ตัวละคร “ลุงชั้น” ต้องประสบอุบัติเหตุสูญเสียเท้าไปข้างหนึ่งขณะปฏิบัติงาน โดยลุงชั้นได้พยายามปกป้องมิให้เรือของนายจ้างได้รับความเสียหายจากการถูกเรืออีกลำหนึ่งของผู้อื่นพุ่งชน ซึ่งจากเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นและพฤติกรรมของลุงชั้นที่กระทำไปเพื่อป้องกันรักษาผลประโยชน์ของนายจ้าง เขาควรที่จะได้รับเงินทดแทนและการช่วยเหลืออื่นๆ ที่ดีกว่านี้หรือมากกว่านี้ ยิ่งหากพิจารณาตามพระราชบัญญัติเงินทดแทน พ.ศ.2537 และกฎหมายที่เกี่ยวข้อง

สำหรับเรื่อง สีสืบห้าบาท ก็เป็นอีกเรื่องหนึ่งที่สะท้อนให้เห็นถึงการใช้อำนาจและอิทธิพลของนายจ้าง ในทางที่ก่อให้เกิดความเดือดร้อนและไม่เป็นธรรมแก่ลูกจ้าง ด้วยการกดขี่ข่มเหงและเอารัดเอาเปรียบ ดังนักเขียนสะท้อนผ่านตัวละคร “ทุย” พนักงานผู้ดูแลที่จอดรถในห้างสรรพสินค้าแห่งหนึ่ง ดังพอสังเกตได้ต่อไปนี้

...ทุยนึกถ่มน้ำลายดูถูกอยู่ในใจ กระทั่งเงินสี่สิบห้าบาทซึ่งควรจะเป็นของเขาโดยชอบธรรม มันก็ยังไมยอมให้...งานในหน้าที่พนักงานดูแลที่จอดรถเงินเดือนเก้าร้อยบาท ทำงานหกวันในหนึ่งสัปดาห์ และวันหนึ่งจะต้องทำงานมากกว่าเก้าชั่วโมงขึ้นไป ไม่มีค่าล่วงเวลา ไม่มีค่าอาหาร ค่ารักษาพยาบาล ไม่มีสิทธิขาดงาน ไม่มีสิทธิลาป่วย ไม่มาทำงาน หมายถึงไม่ได้เงินในวันนั้น ไม่มีสิทธิรับเงินค่าทิปจากลูกค้าของห้าง ไม่มีสิทธิ

¹ ชาติ กอบจิตติ. (2540). เสมือนพี่น้อง. หน้า 106-108

มาสาย ไม่มีสิทธิ์ออกไปนอกบริเวณที่จอดรถ อะไรๆ ก็ล้วนแต่ไม่มีสิทธิ์ทั้งนั้น เขาเพียงแต่มีสิทธิ์รับเงินเก๋าร้อย ถ้าไม่เคยมาสายและไม่เคยขาดงานเท่านั้นเอง...

“เราควรจะทำงานกันแค่วันละแปดชั่วโมงเท่านั้น ถ้าเราทำงานกันเกินแปดชั่วโมงอย่างนี้เราควรจะได้รับเงินเพิ่มเป็นค่าโอเวอร์ไทม์ และในหนึ่งอาทิตย์เราควรจะทำงานเพียงสี่สิบชั่วโมง หมายความว่าเราไม่ควรจะต้องมาทำงานวันเสาร์หรือถ้าจะต้องมาทำเราก็ควรจะได้เป็นเงินพิเศษนอกไปจากเงินเดือน”...

เพื่อนร่วมงานคนนั้นเห็นจริงด้วยว่ามันควรจะต้องเป็นเช่นนั้น แต่ก็ไม่มีความเห็นต่อว่าควรจะทำอะไรกับความคิดนี้ “เรากลัวตงานวะ นายจะทำอะไรก็เอา อย่าให้เราออกหน้าเลย”

“ไม่เป็นไร นายไม่ต้องทำอะไร พอเราหาคนเห็นด้วยได้มากพอ เราก็เข้าชื่อกันเขียนหนังสือถึงนายห้าง”...

“ไหน...ไหน ไ้คนไหนที่เตรียมจะชักชวนคนสไตรค์ ลือเธอ...”นายห้างเดินมาหาทุย...

“หัวหมอนักหรือลือนะ ลือกลับบ้านไปได้แล้ว อ้าวไล่ลือออกและอย่ามาให้เห็นหน้าอีก...” นายห้างเน้นเสียงอย่างโกรธจัด “...อ้าวขอบอกให้ทุกคนรู้ไว้ด้วยว่า...” นายห้างหันไปรอบๆ มีพนักงานหลายคนยืนเจียบดูเหตุการณ์อยู่ “...อ้าวห้ามไอ้คนนี้...” นายห้างชี้นิ้วมาที่ทุย “...มาที่นี่อีกเป็นอันขาด ไม่ว่าจะมาเดินเล่นหรือมาซื้อของก็ตาม ทุกคนจำเอาไว้” ว่าแล้วนายห้างก็เดินกลับเข้าไปข้างในก็เท่านั้นเอง ทุยนึก รู้สึกเสียใจลึกๆ ต่ออำนาจบาปใหญ่ที่นายห้างทำกับตน ความรู้สึกของตัวเองเป็นคนเล็กๆ คนหนึ่งที่ยากจนและไม่มี ความหมายใดๆ ในสังคมนี้ มันดูรังเขาไว้มิให้ได้เถียง และทุยก็รู้ว่ามันไม่มีประโยชน์อันใดที่จะโต้เถียง...ตัวเขาและคนยากจนทั้งหลาย เป็นเหยื่อของคนรวยไร้น้ำใจแบบนายห้าง เป็นเครื่องมือสร้างความมั่งคั่งให้แก่เจ้าของร้านเจ้าของโรงงานทั้งหลายมันเป็นการเอาเปรียบกันอย่างเห็นได้ชัดแจ้ง แต่ทุยก็ไม่รู้เหมือนกันว่าทำไมมันถึงได้เป็นอย่างนี้ หรือว่ากรุงเทพฯ นี่เป็นที่สิงสู่ของสัตว์ป่าไปหมดแล้ว เสือเป็นเจ้าป่า นายห้างเป็นเจ้าเมือง เขาเป็นกวางเป็นสัตว์เล็ก เป็นคนโง่คนรับจ้าง ไม่มีสิทธิ์ไม่มีเสียง เก่งกวางที่ไหนจะร้องบอกเสือได้ว่าอย่ารังแกกันซี อย่าเอาเปรียบกันเลย ก็เหมือนอย่างคนรับจ้างทั่วไป ใครจะกล้าบอกกับนายจ้างถึงความคับแค้น ถ้าใครกล้าก็คงจะเหมือนกับเขา คือถูกไล่ออกมา ดีไม่ดีก็ถูกว่าเป็นภัยสังคมส่งไปเลย...

นายห้างผรุสวาทเขาว่า “ไอ้คอม...” เขายังจำได้ คงจะหมายถึงว่าเป็นคอมมิวนิสต์ คนรวยได้เปรียบเสมอจะพูดยังงี้ จะด่ายังงี้ก็ได้...¹

¹ วาณิช จรุงกิจอนันต์. (2531). ซอยเดียวกัน. หน้า 213-216, 224-225

หากพิจารณาจะเห็นได้ว่า ตัวละคร “ทุย” ถูกนายจ้างมองว่าเป็นผู้ก่อความวุ่นวายเป็นบ่อนทำลาย เป็นผู้ชักนำให้เกิดการประท้วง (Strike) ทั้งยังกล่าวหาว่าเป็น “ไอ้คอม” หรือคอมมิวนิสต์ ซึ่งถือได้ว่าเป็นการกล่าวหาที่รุนแรงมากในยุคสมัยหนึ่ง นอกจากนี้นายจ้างยังได้ไล่เขาออกจากงานโดยไม่จ่ายค่าแรงและค่าชดเชยใดๆ ส่วนเขาเองก็มีอาจโต้แย้งหรือขัดขืนนายจ้างได้

เป็นที่น่าสังเกตว่า นักเขียนได้สะท้อนให้เห็นถึงการใช้อำนาจของนายจ้างอย่างเบ็ดเสร็จเด็ดขาดบนพื้นฐานการบังคับบัญชาในแนวตั้ง (vertical authority) และแนวคิดในเรื่อง “สิทธิ” และ “อำนาจ” ในการจัดการภายในองค์กรธุรกิจว่าเป็นของนายจ้างแต่ผู้เดียว ดังนั้นเมื่อนายจ้างต้องเผชิญกับลูกจ้างที่พยายามใช้ “สิทธิ” เพื่อ “อำนาจ” ในการต่อรอง นายจ้างจึงมองว่าลูกจ้างนั้น “เบี่ยงเบน” และ “ทำลาย” หรือ “แข็งข้อ” ต่ออำนาจควบคุม (control) ของตน ทั้งนี้เพราะนายจ้างถือว่าตัวเองมีสิทธิในการตัดสินใจที่เหนือกว่าลูกจ้าง เนื่องจากตนเป็นเจ้าของปัจจัยการผลิตคือ เป็นเจ้าของทุนและเป็นผู้จ้างงาน ฉะนั้น นายจ้างจึงคิดว่าตนมีความชอบธรรมในการจัดการและบังคับบัญชาลูกจ้าง เพื่อรักษาไว้ซึ่งอำนาจในการควบคุมและปกป้องผลประโยชน์ของตน ด้วยเหตุนี้ ลูกจ้างที่เป็นปัจเจกบุคคลจึงดูเหมือนว่าเป็นผู้ที่ไร้ซึ่งอำนาจในการทำหรือต่อรองกับอำนาจของนายจ้างและถ้าหากลูกจ้างคนใดหาญกล้ากระทำการอันขัดต่อความประสงค์ของนายจ้าง ลูกจ้างคนนั้นก็อาจเสี่ยงต่อการถูกเลิกจ้างได้ ดังเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นกับตัวละคร “ทุย” ซึ่งนักเขียนได้สะท้อนไว้ให้เห็นแล้วนั้น

อย่างไรก็ตาม หากพิจารณากรณีการถูกเลิกจ้างของ “ทุย” ตัวละครในเรื่อง สีสืบหาบาท อาจกล่าวได้ว่า เขาได้รับการกระทำอันไม่เป็นธรรมหรือได้รับการกระทำอันไม่สมควรทางด้านแรงงานจากฝ่ายนายจ้าง เหมือนถูกกลั่นแกล้ง เอาผิดเอาเปรียบ หรือขัดขวางต่อการใช้สิทธิต่างๆ ตามกฎหมาย ซึ่งกฎหมายได้กำหนดมาตรการคุ้มครองต่อการใช้สิทธิไว้ ดังนั้น แม้ “นายห้าง” จะใช้สิทธิของนายจ้างไล่ทุยออกจากงานอย่างทันที แต่ทั้งนี้ การที่นายห้างจะไล่ทุยออกจากงานอย่างทันทีนั้น ก็ต้องเนื่องมาจากทุยได้กระทำความผิดอันเข้าลักษณะร้ายแรงตามมาตรา 583 แห่งประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์¹ เป็นต้น อีกทั้งโดยทั่วไปการใช้สิทธิเลิกจ้างของนายจ้างควรเป็นไปโดยสุจริตและต้องมีเหตุผลอันควร จึงจะทำให้การเลิกจ้างนั้นชอบด้วยกฎหมายและไม่เป็นการเลิกจ้างที่ไม่เป็นธรรม

สำหรับการเลิกจ้างกรณีพิเศษ กฎหมายกำหนดหน้าที่ให้นายจ้างต้องแจ้งวันที่จะเลิกจ้างเหตุผลของการเลิกจ้างและรายชื่อลูกจ้างต่อพนักงานตรวจแรงงานและลูกจ้างที่จะเลิกจ้างทราบล่วงหน้าไม่น้อยกว่า 60 วัน ก่อนที่จะเลิกจ้าง ในกรณีที่นายจ้างไม่แจ้งแก่ลูกจ้างทราบล่วงหน้าหรือไม่แจ้งน้อยกว่าระยะเวลาที่กำหนด² ดังเช่นกรณีของ “ทุย” นายจ้างที่เป็น “นายห้าง” ต้องจ่าย

¹ วิจิตรา (พืงลัดดา) วิเชียรชม. (2545). ย่อหลักกฎหมายแรงงาน. หน้า 16

² แหล่งเดิม. หน้า 127

ค่าชดเชยพิเศษแทนการบอกกล่าวล่วงหน้าแก่ทุย เท่ากับค่าจ้างอัตราสุดท้าย 60 วัน โดยให้ถือว่า การจ่ายค่าชดเชยพิเศษแทนการบอกกล่าวล่วงหน้า¹ นอกจากนี้ หากการเลิกจ้างเป็นการเลิกจ้างที่ไม่เป็นธรรม ลูกจ้างผู้ต้องเสียหายจากการกระทำนั้น มีสิทธิขอให้นายจ้างรับกลับเข้าทำงานตามเดิม พร้อมทั้งให้จ่ายค่าจ้างในระหว่างที่ไม่ได้ทำงานได้ หรือมิฉะนั้นก็สามารถเรียกค่าเสียหายแทนการรับกลับเข้าทำงาน โดยดำเนินการตามขั้นตอนของการเรียกร้องสิทธิอันเกิดจากการกระทำนั้นได้ แต่จากเนื้อเรื่องที่นักเขียนสะท้อนไว้ให้เห็น นอกจากทุยจะถูกไล่ออกในทันทีโดยไม่มีเหตุผลและมิได้รับแจ้งล่วงหน้าแล้ว เขายังไม่ได้รับแม้เงินค่าแรงในวันนั้นซึ่งได้ทำงานมาแล้วครึ่งวัน หรือค่าชดเชยใดๆ ที่ควรจะได้รับตามที่กฎหมายได้กำหนดไว้

จากภาพสะท้อนที่ปรากฏ อาจกล่าวได้ว่าแม้สังคมไทยจะเป็นสังคมประชาธิปไตยแต่สังคมประชาธิปไตยอย่างไทย ดูเหมือนจะยังไม่พร้อมที่จะยอมรับความขัดแย้งระหว่างผู้เหนือกว่า (Superior) และผู้ด้อยกว่า (Inferior) ดังนั้น การที่นายจ้างปฏิเสธการต่อรองของลูกจ้างจึงเป็นเรื่องปกติทั่วไป ทั้งนี้อาจเป็นเพราะนายจ้างเคยชินกับการใช้อำนาจ การเป็นผู้ควบคุมอำนาจและความเป็นผู้ที่อยู่เหนือกว่าลูกจ้างมาตลอด ฉะนั้นอำนาจในการต่อรองของลูกจ้างจึงค่อนข้างด้อยกว่า นายจ้างหรือนายทุนผู้เป็นเจ้าของปัจจัยการผลิต ทั้งในธุรกิจอุตสาหกรรม บริการ หรือแม้แต่เกษตรกรรม

เป็นที่น่าสังเกตว่า ในสังคมทุนนิยม “เงินตรา คือ พระเจ้า” คนที่มีเงินมักจะสามารถในการซื้อทุกสิ่งทุกอย่าง ทั้งยังได้รับการยอมรับนับถือ และมีอำนาจแฝงที่จะชี้นำและผลักดันสังคมให้ไปในทิศทางที่ตนเองต้องการได้ อาจกล่าวได้ว่า คนที่มีเงินคือผู้ที่มีฐานะทางสังคมสูง ซึ่งบางคนก็อาศัยอำนาจเงินเป็นเครื่องมือในการครอบงำให้ผู้อื่นดำเนินกิจกรรมต่างๆ เพื่อสร้างความมั่งคั่งให้แก่ตนและพวกพ้อง ยิ่งโดยเฉพาะถ้าคนมีเงินเหล่านี้มีพวกพ้องเป็นข้าราชการหรือเจ้าหน้าที่ของรัฐซึ่งมีผลประโยชน์ร่วมกัน การได้รับความร่วมมือและสนับสนุนจากพวกพ้องของตน ก็อาจทำให้อำนาจที่เขาถืออยู่แม้เป็นอำนาจแฝงและไม่เป็นทางการ ก็อาจได้รับการหนุนเนื่อง และผสมผสานจนกลายเป็นอำนาจที่ทรงพลังและมีอิทธิพลได้

ดังนั้นจึงไม่แปลกอะไร ที่มีผู้ตั้งข้อสังเกตว่า นายทุนกับข้าราชการไทยสามารถเข้ากันได้ดี ถ้ามีการนิพินาพระหว่างนายทุนกับประชาชนและข้าราชการต้องเขาไปเกี่ยวข้องด้วย ฝ่ายนายทุนจะเป็นฝ่ายชนะรำไป² สำหรับในเรื่องสันไทยร่วมสมัยตามขอบเขตของงานวิจัยที่กำหนด นักเขียนก็ได้สะท้อนให้เห็นถึงการใช้อำนาจของนายทุนที่ทรงพลังและมีอิทธิพลเหนือประชาชนทั่วไป โดยที่ประชาชนหรือปัจเจกชนไม่สามารถต่อรองใดๆ ได้ ทั้งยังต้องยอมรับผลแห่งการกระทำนั้น แม้จะไม่เห็นด้วยก็ตาม ดังพอจะกล่าวถึงได้จากตัวอย่างเรื่องสันต่อไปนี้

¹ วิจิตรา (พึงลัดดา) วิเชียรชม. (2545). ย่อหลักกฎหมายแรงงาน. หน้า 127

² เลิศชาย ศิริชัย. (2530). ความแปลกแยกในเรื่องสันไทย (พ.ศ.2507 - 2519). หน้า 69

เรื่อง ‘ผืนน้ำและแผ่นดิน’ นักเขียนได้สะท้อนให้เห็นถึงภาวะไร้อำนาจในการต่อรองของประชาชนกับนายทุน กรณีข้อพิพาทเกี่ยวกับกรรมสิทธิ์ที่ดิน ซึ่งนายทุนได้อำนาจเงิน กลไกของรัฐ เล่ห์เหลี่ยมกลโกง ตลอดจนความรู้ในทางกฎหมาย และความเชื่อบางอย่างของประชาชนที่เป็นประโยชน์กับตน เข้าหลอกล่อจนสามารถยึดที่ดินของประชาชนมาเป็นของตัวเองได้อย่างถูกต้องตามกฎหมาย โดยที่ประชาชนไม่สามารถโต้แย้งหรือขัดขืนได้ ดังที่ตัวละคร “เถ้าแก่แสง” กระทำต่อ “ชาวเล” ซึ่งนักเขียนได้สะท้อนไว้ให้เห็นต่อไปนี้

“ที่ดินหาดตึกแกเดิมเป็นของใครกันแน่ครับ ได้ข่าวว่าเถ้าแก่แสงกว้านซื้อไปหมดจริงไหม” ผมถามรุก

“แผ่นดินเป็นของเรา--” ยูโซ่ปุดด้วยน้ำเสียงขมขื่น “หลวงออกไป นส.3 ให้กับมูเนาะ หัวหน้าหมู่บ้าน มูเนาะชอบกินเหล้าเมายาและชอบพอกับเถ้าแก่แสงซึ่งเข้ามาซื้อปลาที่นี้บ่อยๆ ต่อมากูเนาะก็ถูกเถ้าแก่แสงมอมเหล้าแล้วให้เซ็นชื่อลงบนกระดาษเสร็จแล้วกระดาษนั้นมันก็กลายมาเป็นใบซื้อขายที่ดินบริเวณแหลมตึกแกนี้ทั้งหมด...”

“ทำไมทางคุณไม่ร้องเรียนนายอำเภอหรือท่านข้าหลวง” ผมถามต่อ

“ก็เคย--แต่ก็เหลวทั้งเพ” ยูโซ่ปุดอย่างผิดหวัง มองออกไปทางหน้าต่างอย่างไร้จุดหมาย

“พวกเราเคยต่อสู้ เคยเรียกร้อง แต่สิ่งที่ได้คือให้รอไปก่อน ในที่สุดพวกเราก็ถูกขู่เชิญคุกคาม เถ้าแก่แสงเคยประกาศว่าจะขับไล่พวกเราลงทะเลให้หมดถ้าก่อความวุ่นวายลามุห่มผีประจำหมู่บ้าน ซึ่งขึ้นเป็นหัวหน้าหมู่บ้านแทนมูเนาะ ได้ขอร้องให้พวกเราอยู่ในความสงบ ลามูได้ต่อรองกับเถ้าแก่แสง ขอให้พวกเราอาศัยอยู่ในแผ่นดินนี้ได้ต่อไปโดยไม่ต้องเสียค่าเช่าใดๆ ทั้งสิ้น แต่มันมีข้อห้ามอยู่อย่างเดียวคือ ห้ามตั้งร้านค้าขายทุกชนิด--”¹

หากพิจารณา นอกจาก “เถ้าแก่แสง” จะใช้เล่ห์เหลี่ยมกลโกง ตลอดจนความรู้ในทางกฎหมายและกลไกของรัฐ จนสามารถยึดเอาที่ดินของชาวเลเป็นของตนเองได้สำเร็จแล้ว เถ้าแก่แสงยังได้ใช้อำนาจของตนกดขี่ข่มเหงเหล่าชาวเลให้ตกอยู่ภายใต้อิทธิพลและการครอบงำของตนไม่เว้นแม้แต่การผูกขาดการค้าขายภายในพื้นที่ และถ้าหากใครกล้าขัดขืนหรือโต้แย้งในสิ่งที่ตนกระทำ เถ้าแก่แสงก็มีคร้ามที่จะใช้อำนาจอิทธิพลของตนจัดการกับผู้นั้นอย่างเด็ดขาด โดยไม่คำนึงว่าผลจากการกระทำของตนนั้นจะชอบด้วยกฎหมายหรือสร้างความเสียหายร้ายแรงแก่คนอื่นสักเพียงใด ดังนักเขียนสะท้อนให้เห็นถึงสิ่งที่เกิดขึ้นกับชาวเล ยิ่งโดยเฉพาะกับ “ปูลู” ผู้นำชาวเลรุ่นใหม่ที่หาญกล้าท้าทายอำนาจของ “เถ้าแก่แสง” ดังพอสังเกตได้ต่อไปนี้

¹ ประทีป ชุมพล. (2522). ผืนน้ำและแผ่นดิน ในโลกหนังสือฉบับเรื่องสั้น ชุด ราคาแห่งชีวิต.

...ห้ามนำของเข้ามาขายในหมู่บ้านนี้เด็ดขาด...

“ถ้าแก่เสียงเจ้าของร้านตรงทางเข้านั้นแหละ มันติดประกาศห้ามไว้นานแล้วผู้ใหญ่บ้านเองก็ไม่ว่าอะไร เพราะพวกเรายูบย่นที่ดินของถ้าแก่เสียง มันไม่เก็บค่าที่ เพียงแต่ห้ามไม่ให้ใครมาค้าขายในหมู่บ้าน...”

...ปูลูกล่าวแทบตะโกน มือขวากำแน่น ซูขึ้น และพูดต่อไปว่า

“พวกเราเห็นขวดเหล้าไหม มันมีมากเกินไป อย่าคิดว่าปูลูซื้อมานะ เพราะมันเป็นของถ้าแก่เสียง อย่าไปคิดว่าเป็นความกรุณาของมัน พวกเรากินเลือดเนื้อของเราเองมิใช่เหล้า มันต้องยึดอายุให้เราตายช้าๆ เพื่อผลประโยชน์ของมัน เงินทองที่เราหาได้มาจะต้องไปซื้อของที่ร้านของมัน ซึ่งราคาแพงกว่าของที่อื่น พวกเรายูบย่นตั้งสี่ห้าร้อยคน คิดดูซิว่ามันจะได้กำไรวันละเท่าไร และพวกเราจะได้อะไรบ้าง...ถ้าเรายูบย่นเฉยโดยไม่ทำอะไรอีกไม่นาน มันก็จะขับไล่พวกเราลงทะเล หรือไม่ก็เอาเราไปกักกันไว้บนบกเพื่อรอวันตาย มีทางเดียวที่พวกเราจะได้แผ่นดินของเราคืน ก็คือต้องรวมตัวกันต่อสู้ รวมตัวกันไปทวงแผ่นดินคืนจากท่านผู้ว่า ชี้แจงให้ท่านฟังว่าเราถูกโกง--บางที่อาจจะได้คืนแต่ถ้าเขาไม่คืนให้เราก็คงจะไม่ยอมหันหลังกลับ เราจะต้องอยู่ต่อสู้ที่ศาลากลางจังหวัดให้แผ่นดินที่นั่นกลับมาคืนดีกว่ากลับมาตายบนแผ่นดินที่เราถูกโกง...”

“เมื่อปูลูพูดจบก็มีเสียงปรบมือโห่ร้อง และต่างจับตามองไปยังถ้าแก่เสียง...ลามูผู้เป็นใหญ่ในหมู่บ้านซึ่งนั่งกินเหล้ากับถ้าแก่เสียงจึงลุกขึ้นยืนและตวาดให้ทุกคนเงียบ...”

“ยังมีคนที่ลามูจะพูดจบก็มีเสียงป็นดังขึ้นสองสามนัดติดๆ กันในความมืด ผ่งคนแตกกระจายต่างลุกขึ้นวิ่งหนีเอาตัวรอด...”

“วันรุ่งขึ้นตลอดวันที่ร้านถ้าแก่เสียงเงียบหงอย เพราะไม่มีชาวเลคนใดแวะเข้าไปซื้อของในร้านเลย ทุกคนต่างพากันไปหาปูลู ความคิดในการเดินขบวนของปูลูชักจะมี ความหวังมากยิ่งขึ้น แต่ในเย็นวันนั้น...เมื่อใกล้ค่ำลามูก็มาหาปูลู เขานำเหล้าโรงติดมือมาด้วยสองขวด...และชวนปูลูกินเหล้าเพื่อปรับความเข้าใจกัน เมื่อทั้งสองพูดจากันดีแล้ว ลามูก็ยื่นข้อเสนอให้ปูลูยอมรับเงื่อนไขของถ้าแก่เสียง ซึ่งจะซื้ออวนและเรือให้ แต่ปูลูไม่ยอม...ลามูจึงกลับไปด้วยความผิดหวัง...ฤทธิ์ของเหล้าทำให้ปูลูเกือบหมดสติ...”

“ตอนเข้ามิดของวันใหม่ น้ำทะเลเพิ่งจะแรกขึ้น เรือหาปลาของชาวเลคืนกลับสู่ฝั่ง มีผู้เห็นเรือของปูลูลอยล้าอยู่ในทะเล...แสงอ่อนเรื่อๆ ให้พอจะเห็นร่างของปูลูนอนคว่ำอยู่ในเรือ...”

...“เพียงครู่เดียว ชาวเลทั้งหมู่บ้านก็มามุงดูศพปูลูกันเต็มไปหมด อะนะทรุดลงกับพื้นทรายพลางกอดผ้ารำไหอย่างเวทนา...ทุกคนช่วยกันยกศพปูลูและประคองอะนะกลับมาส่งบ้าน--”

“ร่างของปูลูนอนนิ่งอยู่บนพื้นบ้าน อะนะร้องไห้พลางคำขมมันผสมน้ำขโมมร่างของผัวก่อนนำใส่โลงพาไปฝัง...อะนะพิจารณาเห็นว่าร่างของปูลูเต็มไปด้วยรอยจ้ำๆ เหมือนถูกทุบด้วยของแข็ง...”

“เมื่อปลุกตาย การต่อสู้ของชาวเลสิ้นสุดลงไม่มีใครคิดจะต่อสู้อีก...”

...คำพูดของปลูเป็นสัจธรรม เช่นที่เขากล่าวไว้ว่า---พระอาทิตย์ก็เป็นของพวกเขา ปลาในทะเลก็เป็นของพวกเขา และแผ่นดินก็เป็นของพวกเขา – แต่พวกเขาไม่มีสิทธิ์ในสิ่งเหล่านั้น...¹

เช่นเดียวกัน ในเรื่อง ลำน้ำแห่งชีวิต ก็เป็นการสะท้อนให้เห็นถึงอำนาจและอิทธิพลของนายทุนที่อยู่เหนือประชาชน อีกทั้งข้าราชการหรือเจ้าหน้าที่ของรัฐบางคนก็ยังให้ความช่วยเหลือและสนับสนุนกิจการต่างๆ ของนายทุน แม้บางกิจการจะก่อให้เกิดความเดือดร้อนหรือสร้างความเสียหายให้แก่ประชาชนอย่างรุนแรงก็ตาม ดังกรณีโรงงานอุตสาหกรรมปล่อยน้ำเสียลงสู่แหล่งน้ำสาธารณะ ทำให้ประชาชนต้องได้รับผลกระทบเกี่ยวกับปัญหามลพิษทางน้ำ ไม่สามารถใช้ประโยชน์จากแหล่งน้ำได้ตามปกติ แต่ข้าราชการก็ยังสมคบกับนายทุนละเลยที่จะให้ความช่วยเหลือหรือแก้ไขปัญหาย่างจริงจัง ดังนักเขียนสะท้อนไว้ต่อไปนี้

“ข้าเพิ่งรู้ว่าก๊งปลาที่หายากทุกวันนี้ที่จริงมันเกิดขึ้นมาจากอะไร มันไม่ใช่เรื่องของเรื่องชวย หรือพระแม่คงคาลงโทษข้าหรือ แต่มันเกิดขึ้นเพราะอ้ายพวกโรงงานกระดาษ โรงงานทอผ้าที่คั่งน้ำข้างบนมันปล่อยน้ำเสียลงแม่น้ำ” ตาของเขาลุกวาว

“ข้ากับอ้ายอินพวยเรือไปดูมัน ข้าเห็นมันกับตา พวกมันเอาท่อแอบซุกไว้ใต้ศาลาริมน้ำ ใครไม่สังเกตก็มองไม่เห็น แต่ข้าเห็นฟองขาวๆ กับสีน้ำแปลกๆ เป็นทางยาวทั่วไปหมด ข้าถามมาหลายคนแล้ว ใครๆ มันก็ว่า อ้ายนี่ละที่เป็นต้นเหตุ”...

“ข้าทนไม่ไหว อยู่ยงี้ก็มีแต่อดตาย ที่สำคัญข้าไม่ได้ไปก่อความเดือดร้อนให้กับใคร ข้าคิดว่าอำเภอเขาช่วยข้าได้” ดูเสริมมันมันใจนัก

“เอ็งลืมไปแล้วหรือไง ที่เอ็งเคยล้มกร่ำ แล้วอ้ายพวกนั้นมันก็แหกกันมาชู่ตะคอก เอ็งว่าเอ็งไม่ได้เสียภาษีส่าน้ำ ที่สุดให้พวกนั้นมันก็ยึดกั๋งยึดปลาของเอ็งไปเกือบหมด ครั้งนั้นไม่ติดคุกก็บุญไซแล้ว คิดดูให้ตื่นะเสริม”

เหมือนสายน้ำแห่งความมุ่งมั่นที่มีอาจสกดกันได้ด้วยศิลาแกร่ง เสริมดัดสันใจ เด็ดขาดที่จะลองดูสักครั้ง...

“เขาเดือดร้อนเหมือนผมจริงๆ ครับนาย แต่พวกเขามุ่งงานยุ่งกันทุกคน ผมกับอินก็เลยมาร้องเรียนให้ท่านได้โปรดช่วยเหลือ” เสริมค้อมตัวไปข้างหน้าพร้อมทั้งยกมือไหว้ด้วยไหล่ที่หลุบลุ่

¹ ประทีป ชุมพล. (2522). ผืนน้ำและแผ่นดิน ใน โลกหนังสือฉบับเรื่องสั้น ชุด ราคาแห่งชีวิต.

“เอาอย่างนี้ ตอนนี้นางยังยุ่ง แต่ทางอำเภอจะรับเรื่องไว้พิจารณา” เสียงนั้นบอกถึงความรำคาญ...เดือนหนึ่งผ่านไปแล้วหลังจากที่เสริมและอินไปร้องเรียนที่อำเภอ แต่ทุกอย่างในลำน้ำก็ยังเหมือนเดิม...

จากความอดทน เริ่มกลายเป็นความเหลืออด จากความคิดที่เจียนงำก็เริ่มก่นด่าสาปแช่ง จากปัญหาของคนหากุ้งหาปลาเริ่มลุกลามไปถึงชาวนา ชาวสวน และคนเลี้ยงปลาในบ่อ ทำให้ความเดือดร้อนลุกลามไปทั่วสารทิศที่ลำน้ำสายนั้นไหลผ่าน...

“ครั้งที่แล้วผมมากับอิน ท่านก็ว่า คนสองคนเดือดร้อนเท่านั้น แต่ตอนนี้พอเขามากตามที่ท่านต้องการ ท่านก็ว่าพวกเรารุนววย ผมไม่เข้าใจ ผมไม่เข้าใจจริงๆ ครับท่าน” สีหน้าของเสริมบ่งบอกถึงความประหม่ามีนง

“ไอนั้นไม่สำคัญแล้ว” คนคนนั้นเริ่มเปลี่ยนประเด็น “ที่สำคัญตอนนี้มันอยู่ในช่วงประกาศกฎอัยการศึก ห้ามประท้วง ห้ามชุมนุม ห้ามเดินขบวน การทำอย่างนี้มันผิดกฎหมายรู้รึเปล่า”

เป็นครั้งแรกที่ทำให้ทุกคนเริ่มรู้สึกขัดใจกับคำว่ากฎหมาย ทำไมกฎหมายจึงไม่เห็นใจหรือเข้าข้างพวกเขาบ้าง...ทำไมกฎหมายจึงไม่ลงโทษأيายพวกเจ้าของโรงงานที่ทำให้พวกเขาเดือดร้อนบ้าง...เสียงโอดครวญวิงวอนดังระงม...ประจวบคนคนนั้นเป็นเทพเจ้าที่จะบันดาลทุกสิ่งทุกอย่างให้พวกเขาได้

“แล้วจะให้ทางอำเภอทำยังไง” เทพเจ้าองค์นั้นฉุนเฉียว

“ทำยังไงก็ได้ครับ ขอให้ข้าพเจ้านำ พวกเราก็จบใจแล้วครับท่าน” เสริมมันยกมือไหว้เป็นครั้งที่เท่าไรแล้วก็ไม่รู้

“ปิดโรงงานหรือ?”

“ก็แล้วแต่ท่านจะเห็นควรเถอะครับ”

“ทำอย่างนั้นมันไม่ด้าย...” เขาลากเสียง “บ้านเมืองเรามีชื่อมีแปะ ชินทำไปมันผิดกฎหมาย ที่สำคัญเรายังต้องการบรรยากาศทางการลงทุนจากต่างชาติ ชินทำไปพวกนี้ก็กลับประเทศหมด บ้านเมืองจะยิ่งเดือดร้อนหนักขึ้นไปอีก”

...เศรษฐกิจการลงทุนของคนต่างชาติ ฟังๆ ดูก็รู้สึกเป็นเรื่องลึกซึ้ง น่ากลัวถึงกระนั้น พวกเขาก็เริ่มอดสงสัยไม่ได้ว่า ทำไมพวกนั้นจึงสำคัญกว่าคนไทยตาดำๆ อย่างพวกเขามากนัก...

พวกเขาทุกคนไม่มีวันและไม่มีทางเข้าใจ ตราบใดที่พวกเขาทั้งหลายไม่มีโอกาสรู้ว่าในขณะที่คนชืดหนาบนอำเภอกำลังประชุมกันอย่างเคร่งเครียดนั้น ก่อนเที่ยงคนชืดหนาได้สั่งให้ลูกน้องลอบนำจดหมายส่วนตัวไปมอบให้กับบรรดาเจ้าของโรงงานด้วยข้อความที่ชั่วร้าย...¹

¹ อำนาจ เ็นสบาย. (2541). ขอเพียงเข้าใจ. หน้า 11-16, 18

จากภาพสะท้อนที่ปรากฏ เห็นได้ว่านายทุนข้ามชาติมีอำนาจและอิทธิพลมากในระบบเศรษฐกิจที่ต้องการเงินทุน แม้ข้าราชการหรือเจ้าหน้าที่ของรัฐก็ยังให้ความยำเกรง ทั้งยังให้ความร่วมมือและปกป้องนายทุนเหล่านี้ มากกว่าประชาชนที่ได้รับความเดือดร้อนจากผลพวงซึ่งเกิดจากกิจการต่างๆ ของนายทุน

กล่าวในความเป็นจริง ในบางยุคบางสมัยหนึ่ง นับตั้งแต่รัฐบาลโดยการนำของจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ ได้ดำเนินนโยบายเปิดโอกาสให้มีการลงทุนจากต่างประเทศ ให้สิทธิพิเศษแก่ผู้ลงทุนอย่างเต็มที่ เช่น งดอากรขาเข้าสำหรับเครื่องจักรและอุปกรณ์ที่ใช้ในกิจการโรงงานอุตสาหกรรม อนุญาตให้นำเงินออกนอกประเทศเป็นเงินตราต่างประเทศ สำหรับทุน กำไร และค่าลิขสิทธิ์ หรือแม้กระทั่งรัฐบาลได้ให้หลักประกันว่าจะไม่ตั้งโรงงานขึ้นมาแข่งขัน เป็นต้น¹ ระบบเศรษฐกิจแบบทุนนิยมศูนย์กลางจึงได้ขยายเข้ามามีบทบาทและครอบงำเศรษฐกิจของไทยให้กลายเป็นประเทศทุนนิยมบริวารที่สร้างความมั่งคั่งให้แก่ตนและประเทศของตนมากยิ่งขึ้น แต่ในขณะเดียวกันกิจการต่างๆ ที่ดำเนินไปนั้น อาจสร้างความเสียหายและเบียดเบียนประชาชนที่เป็นเจ้าของประเทศอย่างแท้จริงได้

สำหรับเรื่อง โลกใบเล็กของซัลมาน ก็เป็นอีกเรื่องหนึ่งที่สะท้อนให้เห็นถึงพลังและอำนาจอิทธิพลของนายทุนในระบบเศรษฐกิจทุนนิยม ที่อยู่เหนือประชาชน และปัจเจกชนผู้ยากไร้ โดยนักเขียนได้ถ่ายทอดผ่านวิถีชีวิตของ “ซัลมาน” ตัวละครชาวประมงมุสลิมและครอบครัวที่ต้องเผชิญกับภาวะแรงกดดันในชีวิต ท่ามกลางกระแสการเปลี่ยนแปลงของสังคมและอำนาจอิทธิพลของนายทุนที่พยายามบีบให้เขาขายที่ดินทำกินให้เพื่อนำไปประกอบกิจการโรงแรม หรือแม้กระทั่งฉกฉวยเอาการดำรงชีวิตของเขาและครอบครัวไปเป็นสินค้าดึงดูดแขกให้เข้ามาพักในโรงแรม โดยที่เขาไม่สามารถคัดค้านหรือโต้ตอบความอยุติธรรมในสิ่งที่ผู้อื่นกระทำต่อเขาได้ ดังนักเขียนสะท้อนไว้ต่อไปนี้

ก่อน อันตามัน อินน์ จะเข้ามายึดครองเวียงอ่าวเล็กๆ สวยงามนี้ไว้...เมื่อสี่ปีก่อนนี้เองที่อันตามัน อินน์ เข้ามาสืบหาหนี่เพื่อเตรียมสร้างโรงแรมสำหรับนักท่องเที่ยวซึ่งเริ่มล้นจากเกาะพีพี แหลมบอกกับข้าพเจ้าว่า นายหน้าซื้อที่ดินเข้ามาได้จังหวะเหมาะเจาะ ขณะชาวประมงกำลังสูญเสียความหวังในหวังน้ำเบื่องหน้า...ยิ่งฟังข้าพเจ้าก็ยิ่งฉงนครั้งหนึ่ง ข้าพเจ้าเชื่อตามที่หลेमว่า แต่อีกครั้งเกิดสังหรณ์ใจแปลกๆ แหลมเล่าให้ฟังต่อไปเป็นฉากๆ ว่า หลังจากพวกนายหน้ากว้านซื้อที่ดินจนหมดทั้งเวียงอ่าวแล้ว ยังคาราคาซังอยู่ก็แต่ที่ของซัลมาน จำเพาะว่าที่ตรงนั้นมีผลอย่างมากต่อโครงสร้างของโรงแรมเสียด้วย...ต่างคาดกันว่าซัลมานคงโดนเก็บเพื่อให้ปัญหานี้ยุติ แต่โชคเป็นของซัลมานด้วยเจ้าของ

¹ เลิศชาย ศิริชัย. (2530). ความแปลกแยกในเรื่องสั้นไทย (พ.ศ. 2507 - 2519). หน้า 132

โรงแรมเป็นผู้มีอิทธิพล และจำเพาะว่าอิทธิพลที่ว่ำนั้น เกี่ยวพันแน่นแฟ้นกับสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรคนหนึ่งของจังหวัด พวกเขาคงนึกคิดว่าหากซัลมานกลายเป็นศพไปนั้นเท่ากับเปิดจุดอ่อนให้คู่แข่งขันของท่านผู้แทนโจมตีได้ ดังนั้น จึงยอมเปลี่ยนโครงสร้างของโรงแรมเสียใหม่ให้เป็นรูปโค้งครึ่งวงกลมล้อมโลกของซัลมานไว้ ข้าพเจ้านึกนิยมในความคิดนี้ นอกจากเป็นวิธีแก้ปัญหาก็ดีแล้วยังได้ตัวโรงแรมซึ่งดูสวยแปลกตาซ้ำทัศนียภาพหน้าโรงแรมที่'ได้เปล่า' และโดยไม่มีใครคาดคิดมาก่อนก็ทรงเสน่ห์อย่างไม่มีใดเทียม

ทุกอย่างช่างเข้าข้างเจ้าของโรงแรมเหมือนมีใครแกล้ง รัฐอนุมัติเงินอุดหนุนเข้ามาทันทีที่โรงแรมเริ่มทะเลสา ธุรกิจบริการนักท่องเที่ยวชวนกันมาบานสะพรั่งตลอดแนวฝั่งด้านนี้ หมู่บ้านชาวประมงถูกถอนรากถอนโคนจนหมดสิ้นในช่วงระยะเวลาแค่ปีเดียว...บัดนี้, หกกิโลเมตรจากตัวเมืองตามถนนเลียบชายฝั่ง ข้าพเจ้าเห็นแต่บังกะโล รีสอร์ท บาร์เหล้า แลคมบอกว่าสิบกิโลเมตรจากนี้ไปทางตะวันตกก็ไม่ต่างอันใดกัน ถึงตอนนี้ข้าพเจ้าไม่แปลกใจเลยที่ในเอกสารแนะนำของโรงแรมหรือในนิตยสารเกี่ยวกับการท่องเที่ยวคราวใดมีภาพของโรงแรมอันดามัน อินน์ ปรากฏ ก็จะต้องมีสักภาพหนึ่งถ่ายจากมุมซึ่งคล้ายต้องการบอกว่า เพียงคุณมาพักที่นี่ คุณก็สามารถเห็นบ้านชาวประมงอันเจียบสงบน่าอยู่ โดยที่คุณไม่จำเป็นต้องกระดิกตัวออกจากห้องเลย...ข้าพเจ้าไม่อยากจะเชื่อ แต่ข้าพเจ้ารู้ว่าที่แหลมพุดนั้นเป็นความจริง เขาบอกว่ากว่าครึ่งหนึ่งของนักท่องเที่ยว โดยเฉพาะชาวต่างประเทศที่เลือกอันดามัน อินน์ ก็เพราะประทับใจเมื่อเห็นภาพโลกใบเล็กของซัลมาน!...คิดดูอีกทีก็เป็นเรื่องน่าขันที่นักท่องเที่ยวชวนกันไปยืนมองโลกของซัลมานเหมือนเป็นอาหารน่าลิ้มลอง แต่ด้วยการกระทำ ซึ่งไม่มีคนคิดเช่นนี้แหละที่ก่อความพินาศแก่โลกของซัลมาน...หลังฟังเรื่องราวจากแหลมจบลง ข้าพเจ้าพยายามคิดสรุป ข้าพเจ้ามองเห็นผู้รุกรานซัลมาน แต่มองไม่เห็นว่ใครกระทำผิดกฎหมาย...¹

จากภาพสะท้อนที่ปรากฏ เห็นได้ว่าบรรดานายทุนและผู้มีอิทธิพลได้เข้ามามีบทบาทในการเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตของชาวประมงพื้นบ้าน ด้วยการกว้านซื้อที่ดินและปรับเปลี่ยนให้เป็นโรงแรมบังกะโล รีสอร์ท และบาร์เหล้า เพื่อรองรับการขยายตัวของธุรกิจท่องเที่ยว ท่ามกลางกระแสการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและเศรษฐกิจในระบบทุนนิยม โดยทั้งนี้นายทุนได้อำนาจอำนาจเงินและวิธีการทางธุรกิจปิดล้อมและกดดันให้ชาวบ้านเป็นไปอย่างที่ดินเองต้องการ แม้บางคนจะพยายามยืนหยัดต่อสู้ แต่สุดท้ายก็มีอาจหักทวนหรือต่อรองกับอำนาจของนายทุนได้ ดังกรณีของ "ซัลมาน" ซึ่งถูกนายทุนผู้มีอิทธิพลกว้านซื้อที่ดินโอบล้อมที่ดินของเขาเพื่อสร้างโรงแรม แล้วฉกฉวยเอา "กระท่อมไม้สับปะรังเค" ตลอดจนวิถีชีวิตประจำวันของครอบครัวเขาไปเป็นสินค้าและจุดขายที่สร้างผลประโยชน์ให้แก่ธุรกิจของตน ทั้งนี้โดยที่ซัลมานมีอาจคัดค้านหรือตอบโต้ใดๆ ได้

¹ กนกพงศ์ สงสมพันธุ์. (2539). สะพานขาด. หน้า 66 , 68-69 , 71

หากพิจารณา เกี่ยวกับอำนาจและอิทธิพลของนายทุนในระบบเศรษฐกิจทุนนิยมจะเห็นได้ว่า นายทุนมีส่วนในการผลักดันและกำหนดทิศทางการเปลี่ยนแปลงของสังคม ตลอดจนการขยายตัวทางเศรษฐกิจ โดยมีรัฐหรือผู้ที่มีอิทธิพลในสายการบริหารให้การรับรองสิทธิการจัดการและสนับสนุนกิจการต่างๆ ดังนั้น นายทุนจึงค่อนข้างมีความชอบธรรมในการควบคุมและจัดการทรัพยากรที่มีอยู่ให้เป็น "สินค้า" อย่างสมบูรณ์แบบ เช่น การกว้านซื้อที่ดินของชาวบ้านเพื่อปรับเปลี่ยนเป็นโรงแรม บังกะโล รีสอร์ท บาร์เหล้า ฯลฯ เพื่อรองรับการขยายตัวของธุรกิจท่องเที่ยว บางกรณีที่ดินที่ได้มานั้น นายทุนอาจใช้กระบวนการที่แยบคาย ทำให้ที่ดินต้องหลุดจากมือชาวบ้านไปเป็นของตนโดยไม่คำนึงถึงมนุษยธรรมหรือความชอบธรรมในแง่ของกฎหมายแต่อย่างใด

เป็นที่น่าสังเกตว่า การจัดการทรัพยากรและการเปลี่ยนแปลงของชุมชน อำนาจในการตัดสินใจและการขับเคลื่อนส่วนใหญ่จะอยู่ในกำมือของภาครัฐและเอกชน โดยที่ประชาชนในระดับท้องถิ่นและปัจเจกบุคคลแทบไม่มีส่วนร่วม ทั้งที่ความเป็นจริงแล้วผลจากการจัดการและการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นจะก่อให้เกิดผลกระทบต่อประชาชนและวิถีของชุมชนเป็นส่วนใหญ่

ในเรื่อง แพะในกุโบร์ ก็เช่นเดียวกัน นักเขียนได้สะท้อนให้เห็นถึงอำนาจและอิทธิพลของนายทุน ภายใต้กระแสการเปลี่ยนแปลงของสังคมบนรากฐานเศรษฐกิจแบบทุนนิยม ซึ่งเปิดโอกาสให้คนมีเงินเข้าถึงทรัพยากร ตลอดจนสิทธิในการควบคุมและจัดการทรัพยากร โดยปฏิเสธการมีส่วนร่วมและการตัดสินใจของประชาชนในชุมชนท้องถิ่น ซึ่งนักเขียนได้สะท้อนผ่านตัวละครชาวมุสลิมที่กำลังถูกนายทุนรุกไล่ชุมชน เพื่อนำที่ดินไปสร้างเป็นท่าจอดรถทัวร์และอาคารพาณิชย์ต่างๆ ดังพอสังเขปได้ต่อไปนี้

...เมื่อฝากถนนฝั่งตรงข้าม ชุมชนชาวมุสลิมหรือทุบตึกแถว เพื่อแปรเป็นศูนย์การค้า...ในวันเวลาเช่นนี้เอง ที่สายตาของนักพัฒนาการทางธุรกิจมองว่า โครงสร้างพื้นฐานของสังคมอย่างชุมชนมุสลิมกลายเป็นสิ่งขัดแย้ง...

อานนท์ - บุตรชายคนเดียวของท่านนายท. อมร เรียกประชุมกรรมการชุมชน ชั่วโมงไม่ทันอาทิตย์ตกดิน ทว่าข่าวย้ายชุมชนมุสลิมออกไปเพื่อสร้างท่าจอดรถทัวร์แทรกซอนลงไปถึงกันหลุมอันเหลือเฟือกระดูกของอิสมาแอ...

คุณแม่มาลียังนอนไม่หลับ...ความคิดที่จะย้ายชุมชนมุสลิมออกไปอยู่ชานเมืองคือข่าวร้าย ซึ่งเข้าคุกคามวัยชราของนาง...นางไม่อาจทำความเข้าใจได้ แม้จะมองเห็นว่าค่าเช่าท่าจอดรถ ซึ่งต้องจ่ายให้บริษัทขนส่งปีละร่วมสิบล้านบาทนั้นเป็นภาระหนักเช่นไร แต่นางก็เชื่อเช่นเดียวกับสามีของนาง : กุโบร์สถานอันร่ำรวยของพี่น้องมุสลิมไปสู่โลกบารักดนั้นมีค่าเกินกว่ามนุษยธรรมตาคนใดอาจหาญประเมิน!

เนื้อที่แปดไร่อันเป็นที่ตั้งชุมชนมุสลิม สามีของนางโอนกรรมสิทธิ์ให้ลูกชายเมื่อห้าปีก่อน

...ห้วงเวลาซึ่งกิจการรถทัวร์เดินเข้าสู่ระบบธุรกิจสมัยใหม่ ห้วงเวลาซึ่งคนรุ่นลูกก้าวเท้าขึ้นมาแทนที่คนรุ่นพ่อ...กรรมสิทธิ์เหนือที่ดินชุมชนมุสลิม จึงจำเป็นต้องถ่ายโอนไปอยู่ในมือของลูกชาย...กระทั่งเมื่อสองปีก่อนนี้เอง เมื่อศูนย์การค้าก่อสร้างขึ้นอีกฝากถนนของชุมชนราคาที่ดินรายรอบเพิ่มสูงขึ้นจนน่าตกใจ...กิจการที่จะบังเกิดมีขึ้นบนเนื้อที่แปดไร่ นั้นทำให้นางหวาดผวามาก นอกจากท่าจอดรถ รายรอบคือสิ่งที่เรียกกันว่ามินิมาร์ทซึ่งเป็นแนวยาวหันหน้าเข้าหาศูนย์การค้าบนถนนสายที่สี่ ซีกตะวันตกของลานจอดรถ คือ สำนักงานทัวร์และศูนย์บริการนำเที่ยว ขณะสวนอาหาร , บาร์เบียร์และสถานบันเทิงเรียงรายเต็มแน่นอยู่กับโรงแรมขนาดสามร้อยหกสิบห้องในซีกตะวันออก คนละฝั่งกับมัสยิด!...นางเข้า ใจ - ในแงกฎหมายบ้านเมือง แล้วลูกชายของนางมีสิทธิ์ทำอะไรได้ทุกอย่างเหนือหลุมศพของคนเหล่านั้น...หากวันใดโลกสมัยใหม่อ้างความจำเป็นขึ้นมา แม้แต่มัสยิดอีกฝากของถนนสายที่ห้าก็อาจถูกแทรกเตอร์ไถทิ้ง!... มีข่าวว่าพวกเด็กหนุ่มๆ ในชุมชนมุสลิมซึ่งแผ่นผ้าเขียนถ้อยคำรุนแรงไว้ที่กำแพงกูโบร์...กูโบร์เหมือนนั่งจ้องอยู่ในการตายอีกครั้งของวิญญาณจะกอเสริมกับหน้าผาซึ่งพูดได้คำเดียวคือ : แล้วแต่ความกรุณาของอัลลอฮ์ ...เป็นเรื่องธรรมดาที่คนเราจะรู้สึกผูกพันกับคนซึ่งล่วงลับไปแล้ว แต่หากเปิดใจให้กว้างมองทุกอย่างตามที่เป็นจริงก็จะเห็นเหตุจำเป็น เหตุสุดวิสัย วันหนึ่งเมื่อพวกเขาไปเยี่ยมกูโบร์แห่งใหม่เขาก็สามารถอ่านกุรอานส่งจิตใจมาถึงญาติมิตรในกูโบร์เก่าได้ มีถนนตั้งหลายสายที่จำเป็นต้องตัดผ่านกูโบร์ ดิกรามมากมายที่สวมครอบลงบนกูโบร์...แล้วโลกทุกวันนี้ก็มีเหตุจำเป็นร้อยแปด ศูนย์การค้าก็เป็นเหตุจำเป็น โรงแรมโรงแรมหนึ่งโรงละคร มันจำเป็นทั้งนั้น อย่างว่าแต่กูโบร์เลย...สังคมเปลี่ยนยุคจากโอบอ้อมจุนเจือมาเป็นแก่งแย่งทำลาย บริษัททัวร์โดยสารนับสิบๆ กำลังต่อสู้ขับเคี่ยวกัน โดยไม่คำนึงถึงศีลธรรม ต่อแขนต่อขาออกไปเพื่อยึดครองเส้นทางให้มากที่สุด...โรงแรมขนาดสามร้อยหกสิบห้อง เพื่อรองรับลูกค้าจากแผนกนำเที่ยวสถานบันเทิงและมินิมาร์ทเพื่อเก็บดอกผลค่าเช่ามาขยายกิจการทัวร์โดยสาร ท่าจอดรถของบริษัทเองเพื่อรองรับการเดินทางทั้งภูมิภาคไม่สำคัญหรอกว่า สิ่งเหล่านี้จะตั้งอยู่บนอะไร...

อานนท์เอนหลังพิงพนักเก้าอี้ พูดเหมือนเบื่อหน่าย “ผมจะไม่พูดถึงเรื่องนี้อีกแล้วทุกอย่างผมตัดสินใจไปเรียบร้อยแล้ว ผมจะไม่ฟังใครพูดอะไรอีก...”

...“ผมเข้าใจดี...” จะกอเสริมเงยหน้าขึ้น “มันเป็นเรื่องของสมัยใหม่ เป็นเรื่องธุรกิจผมเข้าใจ แม้ผมจะไม่รู้ว่ามันคืออะไรก็ตาม...ผมก็ได้แต่ปลอบโยนอาบีนะเหมือนกับที่ปลอบโยนตัวเอง สิ่งที่ผมอยู่ได้พื้นนั้นเป็นเพียงกระดูก ทว่าจริงๆ แล้วพวกเขาอยู่กับเรา อยู่ในจิตใจของเรา นี่ ทั้งกอเสริม ทั้งอับดุลรอหมาน ก็อยู่ในจิตใจของอาบีนะเหมือนอย่างอับดุลและนีอัสมาอยู่ในจิตใจผม ไม่สำคัญหรอกว่าจะเกิดอะไรขึ้น พวกเขายังคงอยู่กับเรา...”¹

¹ กนกพงศ์ สงสมพันธุ์. (2539). แผ่นดินอื่น. หน้า 284 , 287 , 291 , 293 , 295-300 , 304-305 , 316-317, 326 , 328-329

จากภาพสะท้อนที่ปรากฏ เห็นได้ว่าการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและการขยายตัวทางเศรษฐกิจ มีบทบาทสำคัญในการผลักดันให้นายทุนในระบบเศรษฐกิจทุนนิยมต้องขยายกิจการเพื่อรองรับการเจริญเติบโต ตลอดจนการแข่งขันที่เข้มข้นทางธุรกิจ ทั้งนี้เอกชนบางรายได้อาศัยอำนาจและสิทธิที่ชอบด้วยกฎหมายเข้าจัดการทรัพยากร และดำเนินกิจกรรมทางธุรกิจของตน โดยมีคำนึงถึงผลกระทบที่จะมีต่อประชาชนหรือชุมชนในบริเวณที่ธุรกิจของตนตั้งอยู่ ดังตัวละครชาวมุสลิมในเรื่อง *แพะในกุโบร์* ที่ถูก “อานนท์” นายทุนนักธุรกิจรุ่นใหม่ไล่ที่เพื่อจะนำไปสร้างท่าจอดรถทัวร์ แม้พื้นที่ส่วนหนึ่งจะเป็นกุโบร์ (สถานที่ฝังศพของชาวมุสลิม) แต่อานนท์ก็ไม่ฟังเสียงคัดค้านหรือต่อรองใดๆ จากชาวมุสลิมที่อาศัยอยู่ในชุมชนแห่งนั้น

ในความเป็นจริง เหตุการณ์ลักษณะเช่นนี้ก็มีเกิดขึ้นให้เห็นอยู่เนืองๆ ดังกรณี การขยายตัวของชุมชนเมือง (urbanization) จังหวัดสงขลา ซึ่งเป็นผลมาจากยุทธศาสตร์การกระจายความเจริญไปสู่ภูมิภาค เพื่อลดความหนาแน่นของกรุงเทพฯ โดยแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 7 กำหนดให้หาดใหญ่และสงขลาเป็นเมืองหลักของภาคใต้ มุ่งเน้นพัฒนาให้เป็นศูนย์กลางการค้า บริการการท่องเที่ยว และการบริหารราชการของภาคใต้ตอนล่าง ด้วยเหตุดังนี้จึงส่งผลให้ระดับราคาของที่อยู่อาศัยในจังหวัดสงขลาค่อนข้างสูง ประชาชนส่วนใหญ่ในเขตเทศบาลที่เป็นผู้ด้วยโอกาสทางเศรษฐกิจและสังคมจึงกระจุกตัวอยู่ในเขตชุมชนแออัด บ้างอยู่ในสถานะผิดกฎหมายเนื่องจากอาศัยอยู่บนที่ดินที่เป็นกรรมสิทธิ์ของผู้อื่น ส่วนในระดับจังหวัด แผนพัฒนาของจังหวัดสงขลา ระหว่างปี 2540-2544 ก็ได้ขานรับแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติด้วยการพยายามผลักดันโครงการต่างๆ ที่มุ่งสร้างและพัฒนาความเจริญของจังหวัด เช่น แผนพัฒนาโครงสร้างพื้นฐานโครงการทำเรื่อน้ำลึก โครงการอุตสาหกรรมภาคใต้ และแผนพัฒนาการท่องเที่ยว เป็นต้น แต่จังหวัดสงขลาไม่มีแผนหรือโครงการใดๆ เกี่ยวกับชุมชนแออัด โดยทั้งนี้จังหวัดถือ ว่าเป็นหน้าที่ของเทศบาลและหน่วยงานด้านนโยบายระดับล่างอื่นๆ¹ หากพิจารณาภาพของชุมชนแออัดในจังหวัดสงขลา ประชากรส่วนใหญ่เป็นชาวประมงขนาดเล็ก และทำงานที่ทำเทียบเรือ จำนวนครัวเรือนเฉลี่ย 4.2 คน โครงสร้างอายุชี้ว่าประชากรเด็กที่อายุต่ำกว่า 15 ปี มีร้อยละ 32 และหนึ่งในสามของประชากร หรือร้อยละ 36.6 มีรายได้อยู่ในระดับที่ต่ำกว่าขีดความยากจน (ข้อมูลธนาคารโลกปี พ.ศ.2531-2532 ขีดความยากจนอยู่ที่ 2,350 บาท / เดือน)² ดังนั้นผลพวงจากโครงการพัฒนาต่างๆ ส่วนหนึ่งจึงส่งผลกระทบโดยตรงต่อประชาชนในเขตชุมชนที่อยู่ในกลุ่มเป้าหมายของการพัฒนา เช่น แก้วเส็ง บ่อนวัวแก้ว กุโบร์ บ่อหว่า และสำโรง เป็นต้น เป็นที่น่าสังเกตว่าสมาชิกส่วนใหญ่ของชุมชนต่างๆ เหล่านี้ก็คือผู้ที่ถูกไล่ที่มาจากชุมชนแออัดเดิมในเขตเทศบาลสงขลา หรือเป็นผู้ที่โยกย้ายมาจากเขตอื่นของจังหวัด สำหรับชุมชนแก้วเส็ง ซึ่งมีศูนย์รวมของชุมชนอยู่ 2 แห่ง คือ มัสยิดกับวัด ในครั้งหนึ่งเทศบาล โดยนโยบายของจังหวัดสงขลา ได้มีแผนปรับปรุง

¹ อคิน รพีพัฒน์, บรรณาธิการ. (2542). ชุมชนแออัด : องค์กรความรู้กับความเป็นจริง. หน้า 214-215, 224-225

² แหล่งเดิม. หน้า 226

ที่ดินบริเวณชุมชนเก่าเสี่ยงให้เป็นแหล่งท่องเที่ยว ดังนั้น จึงเกิดกระแสการไล่รื้อชุมชนขึ้น ทำให้ชาวชุมชนต้องหันหน้ามาร่วมมือกันเพื่อเรียกร้องขออาศัยอยู่ในที่เดิม จนทางจังหวัดต้องชะลอโครงการออกไป แต่ก็มิได้มีการบอกยกเลิกโครงการนั้น¹

อย่างไรก็ตามหากพิจารณา ภาพสะท้อนที่ปรากฏในเรื่อง **แพะในกุโบร์** กับเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นจริงในจังหวัดสงขลาในยุคสมัยหนึ่งตามที่ได้กล่าวมาแล้วนั้นมีความแตกต่างกันออกไปบ้างเกี่ยวกับผู้ที่ใช้อำนาจในการไล่รื้อชุมชน หรือโยกย้ายชาวบ้านออกจากบริเวณแออัด กล่าวคือในเรื่อง **แพะในกุโบร์** ผู้ที่ทำการผลักดันไล่รื้อที่ของชาวมุสลิมคือนายทุนรุ่นใหม่ที่ต้องการขยายธุรกิจ ส่วนเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นจริงในจังหวัดสงขลาถือเป็นการกระทำของรัฐ แต่ทั้งนี้และทั้งนั้นก็เนื่องมาจากกระแสการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและการขยายตัวทางเศรษฐกิจ ซึ่งมุ่งเน้นความเจริญบนพื้นฐานเศรษฐกิจทุนนิยมและลัทธิบริโภคนิยมแทบทั้งสิ้น

นอกจากนี้ หากพิจารณาเกี่ยวกับภาวะไร้อำนาจในการต่อรองและการได้รับผลจากการกระทำของนายทุนหรือผู้ที่มีฐานะทางสังคมเหนือกว่า นอกเหนือจากที่ได้กล่าวมาแล้ว ส่วนใหญ่เป็นภาพสะท้อนระหว่างนายทุนกับผู้ใช้แรงงานในภาคอุตสาหกรรม และนายทุนกับกลุ่มบุคคลผู้ยากไร้ในเขตเมือง อย่างไรก็ตามในบรรดาเรื่องสั้นร่วมสมัยตามขอบเขตของการวิจัยที่กำหนดยังปรากฏภาพสะท้อนภาวะไร้อำนาจในการต่อรองของประชาชนผู้ยากไร้กับนายทุนในภาคเกษตรกรรมด้วย ดังพอจะกล่าวถึงได้ต่อไปนี้

เรื่อง **ชาวไร่เบี้ย** นักเขียนได้สะท้อนภาวะไร้อำนาจในการต่อรองและการได้รับผลจากการกระทำของนายทุนผ่านตัวละคร “ลุงมี” ชาวไร่ที่ต้องสูญเสียใบเหี้ยบย่ำกรรมสิทธิ์ที่ดิน ซึ่งถือเป็นสมบัติชิ้นสำคัญให้แก่ “เศรษฐีบุญ” นายทุนเงินกู้ อย่างที่ไม่สามารถคัดค้านหรือต่อรองใดๆ ได้ดังนักเขียนสะท้อนไว้ต่อไปนี้

...เมื่อหมดปัญญาของตัวเอง จึงชวนกันไปจนถึงบ้านของเศรษฐีบุญ...แล้วจึงออกปากขอกู้เงิน 500 บาท คิดดอกเบี้ยเป็นถั่วร้อยละห้าถึง...ถึงวันเก็บเกี่ยวผล เศรษฐีบุญได้มาเยี่ยมจนถึงบ้าน...ปีนั้นถั่วถึงละยี่สิบบาท ลุงมีขายถั่วและข้าวโพดได้ทั้งหมด 2,000 บาท ซึ่งเป็นจำนวนที่แถมเห็นเป็นอัศจรรย์ ...แม้ว่ามันจะเป็นของเศรษฐีบุญเสียครึ่งหนึ่ง...

¹ อคิน รพีพัฒน์, บรรณาธิการ. (2542). ชุมชนแออัด : องค์กรความรู้กับความเป็นจริง. หน้า 246 ,

ปีต่อมาลุงมีเปลี่ยนเสากระท่อมใหม่ แซมหญ้าฆ่ามุงหลังคาให้หนากว่าเดิม...แต่เมื่อถึงเวลาพืชในไร่เริ่มผลิดอก ฝนที่เคยเทจ๊จ๊ มาตลอดเดือนกลับหายไปเฉยๆ ลันปีแทนที่เศรษฐีบุญจะเป็นฝ่ายมาเยี่ยม ลุงมีกลับเป็นฝ่ายลนลานไปหาจนถึงบ้าน...

ชายชราพูดเหมือนกับที่แกเคยอ้อนวอนท้าวอาร์ักษ์

“ถ้านายกรุณาผ่อนผันอีกสักรุ่น ฟ้าฝนไม่ทำกรรม ข้าคงมีเหลือส่ง”...

“เผามีแกนะเป็นคนขยัน” นิ่งครู่หนึ่งแล้วพูดต่อ

“ฉันรู้ ถ้าไม่แล้งตอนปลายมือ เผามีก็คงพอมีเหลือใช้หนี้ได้...” หันหน้าไปทาง

ชายชรา “แต่ก็นั่นแหละแกเอ๊ย เราต่างคนต่างแก่เผ่าด้วยกัน...เรื่องนี้สินนี้ก็รู้กันเพียงเราสองคน

ลูกหลานมันไม่รู้เรื่องคงยุ่ง บาปกรรมก็จะติดไปถึงตัวเราที่ของเผามีก็มีใบเหี้ยบย่ำกรรมสิทธิ์เรียบร้อยไม่ใช่หรือ?”...

“เอามาไว้เสียที่ฉัน” เศรษฐีบุญพูดต่อ “ทำหนังสือฝากฝังไว้ เมื่อใดเผามีทำไร่ได้เงินมาให้ฉัน เผามีก็เอาใบของเผามีคืนไป ฉันว่าอย่างนี้ เผามีเห็นยังง?”...¹

จากภาพสะท้อนที่ปรากฏ เห็นได้ว่าเกษตรกรในชนบทยังคงทำการเกษตรในรูปแบบที่ยังต้องพึ่งพาน้ำจากธรรมชาติ ดังนั้นเมื่อฝนไม่ตกต้องตามฤดูกาล ทำให้พืชผลได้รับความเสียหายไม่สามารถเก็บเกี่ยวได้เต็มเม็ดเต็มหน่วย แต่ในขณะเดียวกันสำหรับคนที่มั่งมีสินดอกเบี้ยกลับยิ่งเพิ่มพูนทบตันทบดอกจนยากที่จะชำระให้หมดได้ ดังในตอนท้ายของเรื่อง ชาวไร่เบียดตัวละคร “ลุงมี” จำต้องยอมโอนที่ดินของแกให้แก่ “เศรษฐีบุญ” นายทุนผู้เป็นเจ้าของนี้ อย่างที่ไม่สามารถต่อรองหรือร้องขอความเห็นใจได้ ดังนักเขียนสะท้อนไว้ต่อไปนี้

...ชายร่างอ้วนแดงตัวสีขาว สวมหมวกกะโล่สีสนิมเหล็ก ถือไม้เท้าสีดำ ยืนตระหง่านเฉพาหน้า มีตำราวจและเจ้าหน้าที่อำเภอยืนอยู่ทั้งสองข้าง...

“ชะช้า เผามี...วันนี้แกต้องไปอำเภอ โอนที่ดินให้ข้า ข้าวโพด ถั่ว งามา ขายให้ใครไม่ได้ และต้องออกจากที่ข้าวันพรุ่งนี้”

“ครับนาย”²

เป็นที่น่าสังเกตว่า การที่ “ลุงมี” เกษตรกรผู้เป็นเจ้าของที่ดินต้องสูญเสียกรรมสิทธิ์ในที่ดินให้แก่ “เศรษฐีบุญ” อย่างที่ไม่สามารถต่อรองหรือเรียกร้องใดๆ ได้อีก ทั้งนี้เพราะลุงมีได้ไปกู้เงินจากเศรษฐีบุญมาใช้จ่ายล่วงหน้าก่อนที่จะมีการเก็บเกี่ยวผลผลิต ทั้งยังได้ทำ “หนังสือฝากฝัง” ใบเหี้ยบย่ำกรรมสิทธิ์ (อาจเป็นหนังสือสัญญาการกู้ยืมเงินโดยใช้ที่ดินเป็นสิ่งประกัน หรือไม่ก็เป็น

¹ ลาว คำหอม. (2545). ฟ้าบ่กั้น. หน้า 93-96

² แหล่งเดิม. หน้า 100-101

หนังสือสัญญาการจำนองที่ดิน) ไว้ก่อนแล้ว ดังนั้น เมื่อไม่สามารถหาเงินมาใช้คืนได้ ลุงมีจึงอาจรู้สึกว่าการตนเองเป็นฝ่ายทำผิดสัญญา และเศรษฐกิจก็มีสิทธิ์ที่จะยึดที่นาของตนไปได้โดยชอบธรรม

อาจกล่าวได้ว่า จากการขยายตัวของระบบเศรษฐกิจทุนนิยม ที่เปิดโอกาสให้นายทุนได้เข้าไปมีบทบาทเป็นส่วนหนึ่งในโครงสร้างการผลิต ไม่ว่าจะเป็นการถือครองปัจจัยการผลิตหรือเป็นแหล่งเงินทุนให้แก่เกษตรกร บทบาทเหล่านี้ล้วนเกื้อหนุนให้ชนชั้นนายทุนมีอำนาจเหนือเกษตรกร ทั้งยังสามารถใช้อำนาจนั้นหาผลประโยชน์จากเกษตรกรได้ โดยมีกฎหมายเป็นเครื่องสำคัญในการอ้างความชอบธรรมและลดทอนอำนาจต่อรองของเกษตรกร

หากพิจารณา การที่นายทุนเข้าไปมีบทบาทและอิทธิพลเหนือเกษตรกร ส่วนหนึ่งส่งผลให้โครงสร้างทางการผลิตเกิดการเปลี่ยนแปลง ไม่เว้นแม้แต่วิธีในการผลิตที่ทำให้เกษตรกรต้องอาศัยชนชั้นนายทุนมากยิ่งขึ้น เช่น จากเดิมที่เกษตรกรเคยทำนาโดยใช้ควายไถนา ไม่ใส่ปุ๋ย หรือยาฆ่าแมลงที่เป็นสารเคมีต่างๆ ก็เปลี่ยนมาใช้รถไถนา ใช้ปุ๋ยเคมีและยาฆ่าแมลง ซึ่งต้องใช้ทุนในการผลิตสูงขึ้นทำให้ต้องกู้เงินมาลงทุนมากขึ้น บ้างทำสัญญาการกู้โดยผูกพันหนี้สินไว้กับที่ดิน บ้างทำข้อตกลงกับเจ้าหนี้โดยยินยอมให้แบ่งผลผลิตจากการเก็บเกี่ยวในอัตราส่วนที่ไม่เป็นธรรม และตนต้องตกเป็นฝ่ายเสียเปรียบ ฯลฯ

ดังในเรื่อง ปิชาวนา นักเขียนได้สะท้อนให้เห็นถึงการเอารัดเอาเปรียบของนายทุนต่อเกษตรกรผู้ยากไร้ ที่ไม่มีแม้อำนาจในการต่อรองเพื่อร้องขอความเห็นใจใดๆ ดังพอสังเกตได้ต่อไปนี้

ระหว่างที่ชาวนาอาบน้ำเสร็จต่างนำทำนาเอาความสมครสมานสามัคคีมาเป็นพลังใจในการทำงานเพื่อให้คลายเหนื่อยเหน็ดและกินอยู่ตามประสาที่หาได้ นายทุนก็นอนกระดิกเท้าอยู่บนเตียงอันอ่อนนุ่ม พักผ่อนอย่างสุขสบายเพื่อลุกขึ้นมากินอาหารดีๆ แล้วพอเวลาเก็บเกี่ยวดอกเบี๋ยมาถึง นายทุนก็แบมือขอส่วนแบ่งของเขอย่างเต็มเม็ดเต็มหน่วย ไม่ให้ตกหล่นแม้แต่เมล็ดเดียว ไม่เลือกว่าปีนั้นผลผลิตของชาวนาจะเป็นเช่นไร...

นายฮกคงมาดูข้าวเป็นแน่ แถวนี่ต้องเช่าหานายฮกทำทั้งนั้น ปีนี้ นายฮกจะต้องร่ำรวยขึ้นอีกมากเพราะข้าวได้ผลเต็มที่ทั้งทุ่ง... จ้อยอดรู้สึกแปลกใจที่พบว่าพ่อนั่งเฝ้าอยู่บนแคร่ไม้ไผ่ได้ถนัดบ้าน...

“จ้อยเอ๊ย พ่อเสียใจเหลือเกินที่ต้องผิดคำพูดกับแกอีก”

“ทำไมรีพ่อ” น้ำเสียงของจ้อยตกใจเต็มที่

“นายฮกมาที่นี่ เขาบอกว่าข้าวปีนี้เราจะเอาไว้ได้เพียงแต่พอกินเท่านั้น ที่เหลือเขาต้องเอาหมด พ่อพยายามขอร้องเขา ขอให้เขาสงสารแก ให้แกได้มีโอกาสได้เรียนบ้าง นายฮกเขาไม่ยอม เขาว่าปีกลายเราก็ผลิตเขาไว้ทีหนึ่งแล้ว...”

“ถ้าเราไม่ยอมเขาล่ะพ่อ....เราไม่ยอมเขาได้ไหมครับ”

พ่อส่ายหน้าอย่างหนักใจ

“เราต้องยอมเขาวินัยคำ นายสกว่า ความจริงที่เราผิดสัญญาเมื่อปีกลายนี้เขามีสิทธิ์ยึดที่นาคืนให้คนอื่นเช่าทำได้แล้ว...”¹

เช่นเดียวกัน ในเรื่อง วันหนึ่งในชีวิตของหนานอิน นักเขียนก็ได้สะท้อนให้เห็นถึงการเอารัดเอาเปรียบของนายทุนภายใต้ระบบพันธะสัญญาการเพาะปลูก (Contract Farming) ที่เกษตรกรไม่มีอำนาจในการต่อรอง ทั้งยังต้องตกเป็นฝ่ายเสียเปรียบจากข้อตกลงที่ไม่เป็นธรรมในการแบ่งปันผลผลิตจากการเก็บเกี่ยว ดังนักเขียนสะท้อนไว้ต่อไปนี้

เสียงล้อเกวียนบนผืนนา ซึ่งบัดนี้เหลือแต่ตอฟาง ดังเอี้ยดอ้าดใกล้เข้ามา ทำให้จินตนาการอันเพลิดเพลินของหนานอินสะดุดก็กลง...

“เฮ้ย อิน...พ่อดำคำให้เข้ามาเอาข้าว” ชายกลางคนในชุดม่อฮ่อมมีผ้าขาวม้าเคียนหัวกล่าวขึ้นด้วยเสียงอันดัง ทันทีที่พาเกวียนมาหยุดอยู่ข้างกองข้าวเปลือกเหลืองอร่ามนั้น เกวียนที่มามีตัวกันอีกเล่มหนึ่ง อ้อมมาทางด้านตรงข้ามแล้วจอดนิ่งอยู่โดยคนขี่ไม่พูดอะไร ทั้งสองเป็นคนของเฒ่าดำคำเจ้าของที่ดินใหญ่ในละแวกนี้ซึ่งหนานอินเช่านาของเฒ่าดำ คำ เมื่อวานนี้เฒ่าดำคำได้ข่าวว่าหนานอินดีข้าวเสร็จแล้ว วันนี้จึงให้ลูกน้องมาเอาค่าเช่า

“ความจริงกฎหมายเขาว่า ให้เก็บค่าเช่าสิบสามถังครึ่งต่อห้าสิบถัง” หนานอินพูดลอยๆ ขณะที่ทุกคนกำลังช่วยกันตวงข้าวเปลือกใส่เกวียน...

“ทำไมพูดอย่างนี้วะหนานอิน” คนที่มากับเกวียนเล่มแรกยึดตัวขึ้นมองหน้าหนานอินอย่างไม่พอใจ “ก็เอ็งตกลงกับพ่อดำคำเองว่าได้เท่าไรแบ่งกันคนละครึ่ง แล้วจะมาพูดทำไมเรื่องกฎหมาย ปีหน้าเอ็งไม่พอใจทำก็ไม่ต้องทำก็ได้นี่หว่า คนที่เขาจะเช่ายังมีอีกเยอะแยะ...”

ไม่มีปากคำอะไรอีกจากหนานอิน

เกวียนสองเล่มจากไปพร้อมกับข้าวเปลือกครึ่งหนึ่งของทั้งหมด²

ส่วนในเรื่อง คนร้าย ตัวละคร “เฒ่าอินสอน” จำต้องยกยอกข้าวที่เป็นผลผลิตจากน้ำพักน้ำแรงของตนเอง ก่อนที่เหล่านายทุนจะมาแบ่งส่วนของพวกเขาไป โดยนักเขียนได้สะท้อนความรู้สึกของเฒ่าอินสอนที่ถูกนายทุนเอารัดเอาเปรียบ และตนก็ไม่สามารถคัดค้านหรือต่อรองใดๆ ได้ไว้ว่า “...ข้าวของกู ให้กูกินบ้าง พวกมึงเอาไปหมดทุกปี เจ้าหนี้บ้าง เจ้าที่ดินบ้าง กูไม่เคยได้กินเลย...”³

¹ ศรีตะวัน. (2522). ปีชวาใน รวมเรื่องสั้นชนบทรับปีชวา. หน้า 8-9, 16-18

² เสกสรรค์ ประเสริฐกุล. (2535). ฤดูกาล. หน้า 74-75

³ แหล่งเดิม. หน้า 84

กล่าวโดยสรุป ในบรรดาเรื่องสั้นไทยร่วมสมัยตามขอบเขตของการวิจัยที่กำหนด นักเขียน ได้นำเสนอภาพสะท้อนภาวะความยากจนในมิติของ “จนอำนาจ” โดยมุ่งไปที่การขาดอำนาจในการต่อรอง ไร้สิทธิ์ ไร้เสียง และได้รับผลจากการกระทำของรัฐหรือผู้ที่ใช้อำนาจรัฐ ตลอดจนนายทุนหรือผู้ที่มีฐานะเหนือกว่า

สำหรับภาวะไร้อำนาจในการต่อรองและได้รับผลจากการกระทำของรัฐหรือผู้ที่ใช้อำนาจรัฐ นักเขียนได้สะท้อนให้เห็นว่า รัฐได้วางตัวเป็นศูนย์รวมอำนาจอยู่เหนือประชาชน ยิ่งโดยเฉพาะประชาชนผู้ยากไร้ ส่วนใหญ่มักตกอยู่ภายใต้อิทธิพลและได้รับผลจากการกระทำของรัฐ ทั้งนี้โดยรัฐได้อาศัยระบบราชการ เจ้าหน้าที่ของรัฐ กฎหมาย ตลอดจนข้อบังคับต่างๆ เป็นเครื่องมือในการแสดงออกซึ่งอำนาจเพื่อควบคุมและบงการประชาชน ทำให้ประชาชนอยู่ในฐานะบุชารัฐยากที่จะต่อรองหรือคัดค้านได้ อีกทั้งเมื่อรัฐมีอำนาจล้นพ้น เจ้าหน้าที่ของรัฐบางคนจึงอาศัยอำนาจแห่งรัฐนั้นวางตัวเป็นเจ้าของมูลนายกดขี่ข่มเหง เอาเปรียบ และขูดรีดประชาชนสร้างความเดือดร้อนและความลำบากทุกข์ยากให้แก่ประชาชนได้

ส่วนภาวะไร้อำนาจในการต่อรอง และได้รับผลจากการกระทำของนายทุน หรือผู้ที่มีฐานะเหนือกว่า นักเขียนได้สะท้อนให้เห็นว่า สังคมไทยเป็นสังคมที่นายทุนหรือนายจ้างอยู่ในลำดับขั้นที่เหนือกว่าลูกจ้างหรือผู้ใช้แรงงานทั่วไป ดังนั้น นายทุนจึงมีอำนาจควบคุมให้ผู้ใช้แรงงานดำเนินกิจกรรมต่างๆ เพื่อรักษาไว้ซึ่งประโยชน์ให้แก่ตน ทั้งนี้โดยอาศัยเงินและปัจจัยการผลิตเป็นเครื่องมือสร้างความชอบธรรมในการจัดการและบังคับบัญชา เหตุฉะนี้ผู้ใช้แรงงานจึงตกอยู่ในฐานะเบี้ยล่างไร้ซึ่งอำนาจในการต่อรองและขัดขืน สำหรับผู้ใช้แรงงานหรือลูกจ้างในธุรกิจอุตสาหกรรม หากผู้ใดหาญกล้ากระทำการณ์อันขัดต่อความประสงค์ของนายจ้าง ลูกจ้างคนนั้นก็เสี่ยงต่อการถูกเลิกจ้างได้ นอกจากนี้ นักเขียนยังได้สะท้อนให้เห็นด้วยว่าการที่นายทุนมีอำนาจและอิทธิพลเหนือประชาชนนั้น ส่วนหนึ่งเป็นเพราะข้าราชการหรือเจ้าหน้าที่ของรัฐบางคนได้คอยให้ความช่วยเหลือและสนับสนุน ส่วนในภาคเกษตรกรรม นักเขียนได้สะท้อนให้เห็นว่า การที่นายทุนได้เข้าไปมีบทบาทเป็นส่วนหนึ่งในโครงสร้างการผลิต ไม่ว่าจะเป็นการถือครองปัจจัยการผลิตหรือเป็นแหล่งเงินทุนให้แก่เกษตรกร บทบาทเหล่านี้ล้วนเกื้อหนุนให้ชนชั้นนายทุนมีอำนาจเหนือเกษตรกร ทั้งยังสามารถใช้อำนาจนั้น แสวงหาผลประโยชน์จากเกษตรกร โดยอาศัยกฎหมายเป็นเครื่องมือสำคัญในการอ้างความชอบธรรมและลดทอนอำนาจต่อรองของเกษตรกร

อย่างไรก็ตาม หากพิจารณาภาพสะท้อนเกี่ยวกับภาวะความยากจนอำนาจ ที่ปรากฏในเรื่องสั้นไทยร่วมสมัยตามที่ได้กล่าวมาแล้วนั้น จะเห็นได้ว่า ผู้ที่ตกอยู่ในภาวะ “จนอำนาจ” ก็คือผู้ที่ถูกเบียดบัง กดขี่ข่มเหง แย่งชิงทรัพยากร ตลอดจนโอกาสในการเข้าถึงปัจจัยที่จำเป็นต่อการดำรงชีวิตไปอย่างไร้ซึ่งอำนาจในการต่อสู้และต่อรอง ทำให้ชีวิตต้องได้รับความเดือดร้อนคับขันไม่สามารถยืนหยัดอยู่ในสังคมได้อย่างเป็นอิสระ ทั้งนี้ส่วนหนึ่งอาจเป็นเพราะสังคมไทยเป็นสังคมที่มีลำดับชั้นทางสังคมในลักษณะความสัมพันธ์ไม่เท่าเทียมกัน กล่าวคือ โดยประเพณีสังคมมักยอมรับ

ให้ “เจ้านาย-ข้าราชการ” มีอำนาจเหนือ “ประชาชน” ส่วน “นายทุน - นายจ้าง” ก็มีอำนาจเหนือ “ผู้ใช้แรงงาน-ลูกจ้าง” ดังนั้นจึงไม่แปลกอะไรที่เราจะพบว่าในสังคมประชาธิปไตยของไทย เจ้านาย-ข้าราชการ-นายทุน-นายจ้างจะวางตัวเป็นผู้มีอำนาจเหนือประชาชนทั่วไป ยิ่งโดยเฉพาะกับผู้ที่อยู่ภายใต้การบังคับบัญชาของตน นอกจากนี้ผู้ที่มีอำนาจบางคนยังไม่พร้อมที่จะยอมรับการต่อรองจากผู้ที่ย่อยกว่า เพราะส่วนหนึ่งคุ้นเคยกับการใช้อำนาจ และการเป็นผู้ควบคุมบังคับ ดังนั้นจึงมองว่าการต่อรองของผู้ที่ย่อยกว่าเป็นการแข็งข้อและท้าทายอำนาจของตนที่มีอยู่อย่างเหนือกว่ามาโดยตลอด

3.1.4. จนศักดิ์ศรี หมายถึง การถูกดูถูกเหยียดหยาม ไม่เป็นที่ยอมรับของสังคม ไรศักดิ์ศรี ในสายตาของคนในสังคมได้รับการปฏิบัติในสังคมอย่างไม่เสมอภาค เช่น เหยียดชนชั้นเหยียดอาชีพจากนิยามความหมายดังกล่าว สะท้อนให้เห็นถึงภาวะของปัจเจกบุคคลหรือกลุ่มบุคคลที่ถูกแบ่งแยกแตกต่าง (Discrimination) ถูกเบียดขับให้ออกห่าง (Social Exclusion) หรือแม้กระทั่งการละเลยจากสังคม จนทำให้ไม่สามารถดำรงอยู่ในสังคมได้อย่างมีศักดิ์ศรีเยี่ยงสามัญชนทั่วไป

หากพิจารณา คำว่า “ศักดิ์ศรี” ที่พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ.2542 ให้ความหมายไว้ว่า “เกียรติศักดิ์” ซึ่งแปลว่า “เกียรติตามฐานะของแต่ละบุคคล” ดังนั้นจึงอาจเข้าใจได้ว่า ศักดิ์ศรีคือลักษณะบางประการที่เป็นคุณค่าผูกพันกับบุคคล เพื่อแสดงความเป็นมนุษย์ของบุคคลนั้น ทั้งนี้โดยไม่จำกัดเพศ เชื้อชาติ ศาสนา วัย สถานะ อาชีพหรือคุณสมบัติอื่นๆ

อย่างไรก็ตาม ศักดิ์ศรีของปัจเจกชนอาจเป็นเรื่อง “ภาวะวิสัย” นั่นคือทำที่หรือทัศนคติของประชาชนทั่วไปที่มีต่อปัจเจกชนภายใต้กรอบของความคาดหวัง หรือบรรทัดฐานของสังคม¹ และในขณะเดียวกัน ก็อาจเป็นเรื่อง “อัตวิสัย” ที่บุคคลจะตีค่าศักดิ์ศรีของบุคคลอื่น ด้วยทัศนคติของตนแต่เพียงผู้เดียว

ดังที่ได้กล่าวมาแล้วว่า “ศักดิ์ศรี” คือลักษณะบางประการที่เป็นคุณค่าผูกพันกับบุคคล เพื่อแสดงความเป็นมนุษย์ของบุคคลนั้น สำหรับในสังคมไทยแม้จะมีวัฒนธรรม “ชั้นชน” และค่านิยมเกี่ยวกับ “อำนาจ” ที่สืบทอดกันมาอย่างยาวนานและเข้มข้น แต่หากพิจารณาไปที่ค่านิยมเรื่อง “ศักดิ์ศรี” ก็อาจแสดงให้เห็นได้ว่าสังคมไทยเป็นสังคมที่ให้ความสนใจตระหนักในคุณค่าและ เกียรติตามฐานะของบุคคลมาอย่างเหนียวแน่นด้วยเช่นกัน ดังในรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2540 ได้มีบัญญัติ รับรองศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ (Human Dignity) ไว้ถึงสามมาตรา คือ มาตรา 4 ของบททั่วไป มาตรา 26 และมาตรา 28 ของหมวดว่าด้วยสิทธิและเสรีภาพของชนชาวไทย

¹ อุดม รัฐอมฤต , นพนิธิ สุริยะ , และบรรเจิด สิงคะเนติ. (2544). การอ้างศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์หรือใช้สิทธิและเสรีภาพของบุคคลตามมาตรา 28 ของรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2540. หน้า 68

อย่างไรก็ตาม หากพิจารณาจากปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นเกี่ยวกับ “เกียรติ” และ “ศักดิ์ศรี” ของปัจเจกชนและกลุ่มบุคคลในบริบทสังคมไทย แม้รัฐธรรมนูญจะได้บัญญัติให้การรับรองและคุ้มครองไว้อย่างชัดเจนเป็นรายลักษณะอักษร แต่ก็ยังปรากฏให้เห็นว่ามีผู้ที่ถูกล้อเกียรติ เหยียดหยาม หรือถูกกระทำให้ไร้ซึ่งศักดิ์ศรีแห่งความเป็นมนุษย์อยู่เสมอๆ

กล่าวในทางวรรณกรรม นักเขียนเรื่องสั้นไทยร่วมสมัยก็ได้นำเสนอภาพสะท้อนภาวะความยากจนในมิติของ “จนศักดิ์ศรี” โดยสะท้อนให้เห็นถึงการถูกล้อเกียรติ เหยียดหยาม หรือถูกกระทำให้ไร้ซึ่งศักดิ์ศรี ผ่านตัวละครที่มีวิถีการดำรงชีพแตกต่างกันออกไป ดังพอจะจำแนกได้เป็นดังนี้

3.1.4.1 กลุ่มอาชีพกรรมกรหรือแรงงานรับจ้าง ดังที่ได้กล่าวมาข้างแล้วว่า สังคมไทยเป็นสังคมที่มีชั้นชน ทั้งยังมีค่านิยมการยอมรับในความสัมพันธ์ที่ไม่เสมอภาคของผู้ที่มีฐานะเหนือกว่ากับผู้ที่มีฐานะด้อยกว่า ดังนั้นจึงไม่แปลกอะไรที่เราจะพบว่าในสังคมไทยเจ้านาย-ข้าราชการ-นายทุน-นายจ้าง จะวางตัวเป็นผู้มีอำนาจเหนือประชาชนทั่วไป ทั้งยังอาจรู้สึกว่ามีผู้อื่นอยู่ในฐานะที่ด้อยต่ำต้องพึ่งพาอาศัยตน ดังนั้นในมโนสำนึกของคนเหล่านี้ จึงอาจมองเห็นตัวเองเป็นศูนย์กลางที่มีอำนาจในการชี้ถูกชี้ผิดหรือประเมินคุณค่าของผู้อื่น โดยที่บางครั้งมิได้คำนึงว่าทำที่ ทศนคติ และการแสดงออกของตนจะเป็นการถูกล้อเกียรติ เหยียดหยาม ทำให้ผู้อื่นต้องไร้ซึ่งศักดิ์ศรี ยิ่งโดยเฉพาะกับกลุ่มกรรมกรหรือแรงงานรับจ้าง คนเหล่านี้มักถูกมองอย่างด้อยเกียรติ ดังงานวิจัยของสถาบันวิจัยสังคม จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยที่ทำการสำรวจการจัดช่วงชั้นทางสังคม : เกียรติภูมิของอาชีพต่างๆ ในสังคมไทยชี้ให้เห็นว่า อาชีพกรรมกรเป็นอาชีพที่อยู่ในกลุ่มที่มีเกียรติภูมิต่ำที่สุด¹ ดังนั้นเมื่ออาชีพกรรมกรถูกมองว่าเป็นอาชีพที่อยู่ในกลุ่มที่มีเกียรติภูมิต่ำ ผู้คนที่อยู่ในกลุ่มอาชีพอื่นๆ จึงอาจถือโอกาสปฏิบัติต่อกลุ่มอาชีพกรรมกรหรือผู้ใช้แรงงานอย่างไม่เสมอภาค ทั้งยังอาจถูกล้อเกียรติ เหยียดหยาม ทำให้ไร้ซึ่งศักดิ์ศรี ดังตัวอย่างที่ปรากฏให้เห็นในเรื่องสั้นต่อไปนี้

เรื่อง คนโซ่ นักเขียนได้ถ่ายทอดให้เห็นถึงวิถีการดำรงชีวิตของแรงงานประมงรับจ้างที่ต้องเร่ร่อนไปตามสถานที่ต่างๆ อย่างไรหลักประกันในชีวิต ทั้งยังถูกผู้ที่อยู่ในฐานะสูงกว่า แสดงท่าทีดูหมิ่น ดังนักเขียนสะท้อนไว้ต่อไปนี้

ไม่มีปัญหาอีกเช่นกันที่ผมจะอดข้าวสักมือสองมือ ชีวิตผมคุ้นเคยกับความหิวมานาน...เงินในกระเป๋าถูกใช้จ่ายในระหว่างเดินทางแทบหมดเกลี้ยง...ในถุงปุ๋ยที่แบกรังบนไหล่ นอกจากสบู่ครึ่งก้อนและยาสีฟันครึ่งหลอดแล้วก็มีเสื้อผ้าเก่าๆ สามสี่ชุด...

¹ สุภางศ์ จันทวานิช. (2534). การจัดช่วงชั้นทางสังคม : เกียรติภูมิของอาชีพต่างๆ ในสังคมไทย.

เขาเป็นชายหนุ่มวัยฉกรรจ์ นั่งฟังเสาวอยู่อย่างเงื่องหงอยสารรูปบอกรึ่หือชัดเจนว่าเป็นคนทะเล ผมสีน้ำตาลปนแดงยาวรุงรังสกปรก ผิวหน้าหยาบกร้านเหมือนหนังปลา ฉลาม เสื้อแขนสั้นลายสก๊อตเก่ามอขาดวิน เผยให้เห็นบางส่วนของรอยสักบนแผงอก กางเกงจีนสีเข้มมีรอยขาวด่างเปื้อนอยู่ทั่ว...

เรืออวนลากสีแดงที่ผมหมายตาไว้ตอนแรก กำลังลงเสเบียงคนเรือนับสิบพล่านอยู่บนสะพานเทียบเรือ คงใกล้ได้เวลาออกสู่ทะเลเต็มที ผมมองแล้วรู้สึกเสียดายไม่หาย หากได้ออกไปพร้อมเรือลำนี้ ค็นนี้ผมคงไม่ต้องอดข้าวและนอนดบยง...ผมนั่งเจียบ อดควันบุหรีเข้าปอด ขณะอยู่กับอวนล้อมผมได้ยินใครต่อใครพูดถึงอวนลากอย่างดูหมิ่นว่าทำงานตราบดร้า เนื้อตัวสกปรก...ผมเองเคยคิดสาปส่ง...

“เมื่อเข้าได้ก่งมันมองเราดังแต่หัวจรดเท้า คงเห็นว่าเราโทรม กระเป่าเสื้อผาก็ไม่มี มันเห็นดาเราเป็นอย่างนี้ คงเข้าใจว่าเราติดผง ...”

...ชายสองคนที่ปลุกเรายืนตระหง่าน จ้องมองเราด้วยสายตาหมิ่นๆ คนท้วมผิวขาวสวมกางเกงแพรไหมเอี่ยม อีกคนอายุน้อยกว่าผิวคล้ำอยู่ในชุดขาวเล่¹

จากข้อความที่ยกมา สะท้อนให้เห็นได้ว่าแรงงานประมงรับจ้างแม้จะมีส่วนสำคัญในการช่วยสร้างรายได้ให้แก่นายทุนที่เป็นเจ้าของเรือ แต่นายทุนบางคนก็ได้สำนึกที่จะให้เกียรติและปฏิบัติต่อแรงงานประมงรับจ้างเหล่านี้เยี่ยงสามัญชนทั่วไปที่มีศักดิ์ศรี สังเกตได้จาก “การมองตั้งแต่หัวจรดเท้า” และ “การจ้องมองด้วยสายตาหมิ่นๆ” หากพิจารณาตามขนบธรรมเนียมของไทย พฤติกรรมการแสดงออกเช่นนี้ถือว่าการกระทำที่ไม่ให้เกียรติผู้ที่ถูกกกระทำในที่นี้คือ ตัวละครที่เป็นแรงงานประมงรับจ้าง

ในเรื่อง **สายฝนและคำคืน** ก็เป็นอีกเรื่องหนึ่งที่นักเขียนได้พรรณาให้เห็นว่าสังคมมักตีค่าความเป็นคนด้วยรูปร่างภายนอกและฐานะของบุคคล โดยนักเขียนสะท้อนผ่านความรู้สึกของตัวละครชายที่เป็นช่างซ่อมบำรุง ซึ่งถูกเพื่อนร่วมงานสาวที่อยู่คนละแผนกมองด้วยสายตาหวาดระแวงและเย็นชา ไว้ดังนี้

...แต่ทว่าเมื่อพิเคราะห์ท่าทีของเธอแล้ว ผมต้องระงับความคิดนี้ไว้ เธอมองผมด้วยสายตาหวาดระแวงและเย็นชา เรานั่งห่างกันไม่กี่เมตร แต่เหมือนมีกำแพงที่มองไม่เห็นกั้นขวางไว้ ผมไม่มั่นใจว่าเธอจะตอบสนองไมตรีผมด้วยท่าทีเช่นไร อาจทำให้บรรยากาศอยู่ร่วมกันเลวร้ายยิ่งกว่าเดิมก็เป็นได้

¹ ประชาคม ลุนาชัย. (2541). ลูกแก้วสำรอง. หน้า 72-73 , 75-76 , 78-79

การแต่งตัวมอมแมมของผมอาจเป็นสาเหตุให้เธอตั้งข้อรังเกียจ สังคมเมืองมักตีค่าความเป็นคนด้วยรูปร่างภายนอกและฐานะยากจนไม่มีสิทธิ์เรียกร้องความเป็นเพื่อนจากคนที่ร่ำรวยกว่า โลกยุคนี้พร้อมเหยียบย่ำซ้ำเติมคนที่ด้อยและอ่อนแอกว่าเสมอ¹

ส่วนเรื่อง คนไร้ค่า นักเขียนได้ถ่ายทอดภาวะ “ด้อยศักดิ์ศรี” ผ่านตัวละคร “แบน” ชายหนุ่มผู้ใฝ่ฝันอยากจะเป็นศิลปินที่มีชื่อเสียง ทั้งที่ความเป็นจริงแล้วเขาไม่มีความรู้และความสามารถทางด้านศิลปะแม้แต่หน่อย อีกทั้งยังต้องหารายได้เลี้ยงชีพด้วยการเป็นกรรมกรขายแรงงาน ดังนั้นเขาจึงเป็นเพียงตัวตลกในสายตาของคนอื่น ไร้ซึ่งเกียรติและศักดิ์ ดังนั้นนักเขียนสะท้อนไว้ต่อไปนี้

...แปดปีที่มันเร่รอนไปคนเดียวตามห้องเช่าสกปรกแคบๆ แปดปีที่มันมีความฝันอยากเป็นศิลปิน แปดปีที่เดี่ยว...เวลาแปดปีไม่ได้เปลี่ยนแปลงความฝันของแบนได้เลย ลงถ้ามั่นใจจ่อมตุตร่วมวงเหล้ากับวงไหนละก็วงนั้นจะมีเสียงหัวเราะอยู่ไม่ขาด เพราะเหมือนกับมีคนเมา คนบ้า คนปัญญาอ่อน รวมอยู่ในตัวมันคนเดียว ยิ่งดื่มเหล้าลงแก้วมากครั้งขึ้น มาดศิลปินก็ยิ่งออกหลดลลายมากขึ้น ทำทางพองๆ ของมันจึงเหมือนตัวตลกในสายตาคนอื่น...

ความรู้ความอ่านของมันก็แค่ ป.สี่ ไม่สูงพอที่จะให้มันเลือกงานได้ ห้ายสุดมันก็เป็นคนงานชุดท่อข้างถนน...

เมื่อแบนได้เข้าไปยืนดูรูปเขียนในหอศิลป์ โลกทั้งโลกเหมือนกับสว่างจ้าด้วยท้องฟ้าในยามเช้าที่โปร่งใส...แบนคุยกับศิลปินผู้นั้นอยู่จนเย็น สัมกับความอยากของมันที่รบเร้าอยู่ในใจ ทั้งยังได้อาสาช่วยขนงานขึ้นรถกลับบ้านให้อีกด้วย...แบนช่วยแบกหิน แกะสลัก

ก่อนแล้วก่อนเล่า...

“เฮ้ย...เฮ้ย ชื่นนี้ระวังหน่อยนะ”

แบนหายใจหอบแฮกๆ ประคองโน้มหินที่สูงเกือบสองเมตรลงมาแล้วค่อยเอาไหล่เข้ารับน้ำหนัก เมื่อน้ำหนักกดลงมาเต็มที่มันหนักกว่าที่คิดเอาไว้ ร่างที่ล่ำแรงทรุดฮวบลง หินก้อนนั้นไหลเลื่อนลงรวดเร็ว แต่ก่อนที่จะถึงพื้นแบนมันเสือกขาเข้าขวางไว้ทันกันหิน จะกระแทกกับพื้น

“เฮ้ย...ไอ้ห่ากูบอกมึงแล้ว” แบนมันปวดขาแปลบเสียงกระดูกลั่น

“ฉิบหายเฮ้ย...” เสียงหินกระทบกับพื้นปูนดังครืน ช่วงที่เป็นคอคอตกหักลง
ไปอีกทาง

“หมดกันกู...” เสียงศิลปินดังลั่น

¹ ประชาคม ลุนาชัย. (2541). ลูกแก้วสารอง. หน้า 103

แบนตกใจกลัว มันกลายเป็นผู้ทำลายศิลปะเข้าแล้ว มันค่อยๆ ก้มลงเก็บเศษหิน...
มืออันสั่นเทาของความกลัว พยายามข่มขางที่ปวดไว้

“มึงรู้มั้ย ชินนี่ธนาคารเมืองหลวงจองเอาไว้แล้วสามหมื่นนะมึงไม่ใช่บ่อยๆ กูต้อง
นั่งเสียเวลาทำให้เขาใหม่อีก อย่างน้อยก็เดือนนึง ไม่ต้องเก็บแล้ว จะไปไหนก็ไป ไอ้จิ้งเอ๊ย
...”

...เป็นครั้งแรกที่แบนถูกตำว่าเป็น “ไอ้จิ้ง” แต่ช่างมันเถอะ ไม่ใช่ “ไอ้โง่” ...แต่
แบนมันรู้สึกเสียใจและอายที่ถูกตีสืบต่อกันไปอย่างกับหมูหมา แบนก้มหน้าพยายาม
จะลุกเดินแต่ก็ลุกขึ้นไม่ไหวเสียแล้ว¹

จากภาพสะท้อนที่ปรากฏเห็นได้ว่า “แบน” คือ ลักษณะของบุคคลคนที่ถูกผู้อื่นมอง
ด้วยความรู้สึกเหยียดหยัน บ้างเห็นเขาเป็นคนเมา คนบ้า คนปัญญาอ่อน หรือแม้กระทั่งตัวตลก
ซ้ำร้ายไปกว่านั้น บางคนถึงกลับลำคอและขบไล่เขา “อย่างกับหมูหมา” เพราะเห็นวัตถุสำคัญกว่า
คุณค่าแห่งความเป็นมนุษย์ของเขา

สำหรับในเรื่อง ‘อความเจ็บปวด นอกจากนักเขียนจะได้ถ่ายทอดให้เห็นถึงสภาพ
ชีวิตอันลำบากยากเข็ญของกรรมกรก่อสร้างแล้ว นักเขียนยังได้สะท้อนให้เห็นด้วยว่ากรรมกร
ก่อสร้างที่เป็นแรงงานอพยพมาจากชนบท มักถูกข่มเหง รังแก และเหยียดชาติพันธุ์ถิ่นกำเนิด
ดังในเรื่องนี้ ตัวละคร “ทองดี” ได้ใช้เวลาหลังจากเลิกงานก่อสร้างไปรับขนมมาตระเวนขาย เพื่อหา
รายได้พิเศษแต่ก็ถูกกลุ่มอันธพาลรุมทำร้ายและใช้วาจาดูถูกเหยียดหยาม ดังพอสังเกตได้ต่อไปนี้

เสียงตะโกนจากกลุ่มคนสองสามคนที่ยืนอยู่ข้างหน้าทำให้ทองดีสะดุ้งนิดหนึ่ง...

“ขนมหมดแล้วครับ” เขาตะโกนตอบออกไป...

“หมดไม่หมด กูเรียกมึงต้องจอด” คนที่อยู่ใกล้ตัวพูดเสียงห้าว “อยากขายของ
ในซอยนี้อีกหรือเปล่าวะ”

ทองดีไม่ตอบอะไร เขาก็มองหน้ามองพื้น หัวใจเริ่มเต้นแรงด้วยความหวาดหวั่น
น้ำเสียงและท่าทีของคนกลุ่มนี้ช่างไม่น่าวางใจเสียเลย เขาค่อยๆ เลื่อนมือไปที่กระเป๋า
กางเกง แต่เขาก็ถูกมือของคนที่อยู่ใกล้ตัวตะครุบไว้

“จะหยิบอะไร” มันตะคอกใส่กระซางมือเขาออกไปพร้อมกับคลำที่กระเป๋าเขาแทน
“อ้อ”

“อ้อ เงิน” มันว่า “แบ่งกันใช้บ้างได้ไหมเพื่อน” และลดเสียงเป็นกระซิบอ้อๆ
ทำให้สองคนที่ยืนถัดไปหัวเราะและส่งเสียงสนับสนุนขึ้นบ้าง

“เสียอย่างเอ็งใช้เงินเป็นหรือ” คนหนึ่งว่า

¹ ชาติ กอบจิตติ. (2533). มิดประจำตัว. หน้า 81 , 83 , 87 , 89-91

“ไปทอดแหทำปลาแดกก็พอแล้ว” อีกคนเสริมอย่างคะนองปาก ทองดีรู้สึกเจ็บแปลบเข้าไปในหัวใจ เขากลัวจนเสียงที่พูดและมือที่ยกขึ้นไหวสั่นรัว

“สงสารผมเถอะครับ” เขาอ้อนวอน “ผมจน พี่เอาไป ผมก็คงอดตาย”

“ไม่สน” ไอ้คนหนึ่งตวาดแว๊ด “จะให้หรือจะเจ็บตัว”

“อิดเอื้อนนัก เอาแม่เลย” เสียงคนหนึ่งตะโกนขึ้นมามีอย่างพอใจ ยังไม่ทันสิ้นเสียง เขาก็รู้สึกเหมือนใครคนหนึ่งกระโดดถีบทางเบื้องหลัง...

“สนุกจริงเว้ย เตะไอ้เสี่ยวเหมือนเตะหมา”...

มีเสียงพูดดังสอตขึ้นมามีอีก...ไอ้สองคนที่กำลังเพลิดเพลินอยู่กับการเหวี่ยงมือติลลงบนร่างของเขา หัวเราะกันขึ้นมาเหมือนมีความสุขเต็มที่ ทองดีรู้สึกว่เสียงนั้นบาดลึกเข้าไปในหัวใจ น้ำตาของความอดกลั้นที่พองแน่นขึ้นมาด้วยความรู้สึกแห่งการถูกรังแกแล้วไม่สามารถตอบโต้อะไรได้ไหลซึมออกมา...

“แค่นี้ก็ต้องให้ออกแรง” มันพูดเบาๆ “ให้กูเสียแต่ที่แรกก็คงไม่ต้องเจ็บตัวโง่แบบนี้แหละเขาถึงเรียกไอ้เสี่ยว” มันบนพึมพำ พร้อมกับเหวี่ยงขาเตะสะโพกเขาเหมือนหยอกเอ็นอีกครั้งหนึ่ง ก่อนแยกย้ายกันวิ่งหายไปในความมืด¹

จากภาพสะท้อนที่ปรากฏเห็นได้ว่า นอกจาก “ทองดี” ถูกทำร้ายร่างกายและถูกชิงทรัพย์ไปอย่างง่ายดายโดยที่เขาไม่สามารถต่อสู้หรือขัดขืนได้แล้ว นักเขียนยังได้สะท้อนให้เห็นด้วยว่า กลุ่มคนร้ายได้ใช้วิชาจากถูกเหยียดหยามและเหยียดหยันทองดีอย่างคะนองปาก ยิ่งโดยเฉพาะเกี่ยวกับชาติพันธุ์ถิ่นกำเนิด กลุ่มคนร้ายเรียกทองดีว่า “ไอ้เสี่ยว” ซึ่งมีนัยของความหมายว่า คนอีสาน (มักมีสำเนียงเหยียด) ทั้งที่ความเป็นจริง “เสี่ยว” ในภาษาถิ่นอีสานหมายถึงเพื่อน ,เกลอ แต่เนื่องจากการนำมาใช้ในความหมายที่เปลี่ยนแปลงไป ทำนองเหยียดหยัน แบ่งแยกแตกต่าง และ เหยียดชาติพันธุ์ถิ่นกำเนิด ดังนั้นเสี่ยวอย่างทองดีจึงถูกมองอย่างด้อยต่ำ ไร้ซึ่งศักดิ์ศรีในสายตาของผู้อื่น พิจารณาได้จากคำพูดที่นักเขียนสะท้อนไว้ต่อไปนี้ “เสี่ยวอย่างเอ็งใช้เงินเป็นหรือ, ไปทอดแหทำปลาแดกก็พอแล้ว, เตะไอ้เสี่ยวเหมือนเตะหมา และโง่แบบนี้แหละเขาถึงเรียกไอ้เสี่ยว” เป็นต้น

ในเรื่อง **ค่าแรงของสำรว** นักเขียนก็ได้สะท้อนภาพของกรรมกรแรงงานรับจ้างที่ถูกข่มเหง รังแก และถูกหลอ่ล่ยรีดเหยียดหยาม ผ่านตัวละคร “สำรว” ชายหนุ่มผู้มีชาติพันธุ์ถิ่นกำเนิดจากชนบทอีสาน ดังพอสังเกตได้ต่อไปนี้

สำรวเพิ่งจะได้รับค่าเหนื่อยของเขาในการร่วมกันทำไร่ข้าวโพด กับผู้มีอันจะกินรายหนึ่ง... เขานี้เขาได้เงินแล้ว ส่วนแบ่งที่เป็นเงินสดถึงสองพันบาทกับนาฬิกาสิ่ประกายรั้งอีกหนึ่งเรือน...

¹ มานพ ถนอมศรี. (2521). ความหวังอันสุดท้าย. หน้า 69-73

สำรวยค่อยๆ เอาท่อนแขนบรรจงปาดฟองเบียร์ที่จับอยู่สองมุมปากตามมาดของ พระเอกหนังไทย...เขาไม่เข้าใจเลยว่า ทำไมจิกโก่เมืองสองสามตัวที่นั่นอยู่ใต้ริมประตูร้าน จึงจ้องมองเขาหน้าคน เขาไม่รู้หรือว่าเบียร์สองขวดที่หมดไปนั้น มันไม่ค่อยรับกับ ใบหน้าของตัวเองเท่าใดนัก...แต่เหตุการณ์ก็ผันแปรไปอย่างรวดเร็วกว่าที่เขาคิดเสียแล้ว

“เฮ้ย...มองหน้าทำไมวะ อยากแตกตื่นอะ” หนุ่มกางเกงยีนส์จากใต้ริมประตู ปราดเข้ามาตะคอก...ขวดเบียร์เปล่าใบหนึ่ง ก็ฟาดเปรี้ยงลงกลางกบาลของเขาเต็มรัก... พอพุงตัวขึ้นอีกครั้งหนึ่ง เขาก็ต้องพบกับของแข็งนานาชนิดซึ่งปลิวว่อนมาจากทุกทิศ ทุกทาง...

“ไป ไป ไป แจ้งความเห้ย อยากเข้าตะรางหรือไง” นายสิบเวรหน้าตาบอก บุญไม่รับ แจกฏีกาไม่เอา ตะคอกสำรวยลั่นโรงพัก พลตำรวจสองสามคนซึ่งนั่งเอกเขนก อยู่บนม้ายาวใกล้ๆ กันระเบิดเสียงหัวเราะออกมาอย่างไม่เกรงใจเมื่อเห็นสำรวยผยองออกไปอย่างตกใจ แต่นี่ก็เกินพอแล้วสำหรับหนุ่มข้าวเหนียวอย่างเขา สำรวยรีบหันหลังเดิน ลงจากสถานีตำรวจ รู้สึกว่าตัวเองตัวเล็กลงกว่าหมัดหมา...นานนับอดีตที่สำรวยเดินเก้งๆ กังๆ ไปอย่างไม่มีจุดหมายปลายทาง...

“อ้าว...เจอกันอีกแล้ว ไปไหนรึพวก”

สำรวยสะดุ้งเมื่อพบว่าเจ้าของเสียงคือเจ้าจิกโก่กลุ่มนั้น เขาถอยกรูดไปติด เสาไฟฟ้าอย่างคุ่มเชิง ไม่รู้ว่าพวกมันจะเอาอย่างไรอีก

“ไม่มีคำรถกลับบ้านสิท่า...เฮ้ย...เฮ้ยนี่ไป” จิกโก่ตัวหนึ่งยิ้มกวนๆ แล้วล้วงมือ เข้าไปในกระเป๋ากางเกง หยิบของอย่างหนึ่งโยนมาให้สำรวย...นาฬิกาสปริงข้อมือของเขา นั้นเอง...

“แล้วเงินล่ะ...” สำรวยถามขึ้นอย่างไม่รู้ตัว เขางงไปหมดกับเรื่องราวที่เกิดขึ้น

“เงินอะไรวะ แกพูดเรื่องอะไร ไม่เห็นรู้เรื่อง”

“เงินของฉันนะ เกือบสองพันบาท ขาดไปร้อยเดียว ฉันเพิ่งได้ส่วนแบ่งทำไร ขาวโผดมาเมื่อเช้านี้เอง”

“เฮ้ย เเจ๊ยแฉะอะไรไม่รู้เรื่องว้ย หน้าอย่างแกมีเงินเป็นพันๆ เชียวรึ”

แล้วพวกจิกโก่เมืองกลุ่มนั้นก็ฮาออกมาดังใหญ่ จากนั้นก็เดินล่าตามกันไปโดยไม่สนใจสำรวยอีก...เขาบอกกับตัวเองว่ามันปล้นกันชัดๆ แต่ตำรวจก็ไม่ยอมรับแจ้งความ ยืนมีนอยู่สักครู่สำรวยก็นึกมาได้ว่า...โรงจำนำแห่งเดียวในจังหวัดกำลังจะปิด...เขารับ ก้าวเท้าออกจากที่นั่นอย่างรวดเร็ว...

“ไอ้ย ... ลื้ออย่ามาเล่นตลก ของเก้งๆ ขายซิหนามหลวงสามเลื่องล้อย ... เหิงอ๊ว เป็นหมูรียังไงวะ...ไป ไป ไป จะปิกบ้านเลี้ยว...”

...เขาเพิ่งเข้าใจเดี๋ยวนี้เองว่าทำไม ‘นายทุน’ ของเขาจึงใจดีนัก คะยันจะยอมให้ เขารับนาฬิกาอันแสนแพงแทนเงินห้าร้อยบาท...เขาเพิ่งเข้าใจเดี๋ยวนี้เองว่า ทำไมเจ้าอันธพาล กลุ่มนั้นจึงเป็นห่วงเป็นใยกลัวเขาจะไม่มีคำรถกลับบ้าน...

มันเจ็บยิ่งกว่าโดนหนามไม้ทิ่มเสียอีก เมื่อพบว่าใครๆ ก็เห็นเขาเป็นไอ้จ๋...ถนน
ในเมืองดูสงัดจนเขาอยากจะหอนออกมาดังๆ¹

จากภาพสะท้อนที่ปรากฏ อาจกล่าวได้ว่า “สำรวย” คือ ลักษณะของบุคคลที่ได้รับการปฏิบัติจากสังคมอย่างไม่เสมอภาค ถูกเอารัดเอาเปรียบ และถูกมองอย่างหยามหมิ่น แม้ตำรวจซึ่งเป็นเจ้าหน้าที่ของรัฐก็ยังปฏิบัติต่อเขาอย่างไม่ให้เกียรติเยี่ยงสามัญชนทั่วไป เช่น ชู ตะคอก หัวเราะใส่ และปฏิเสธที่จะรับแจ้งความจากเขา ส่วนกลุ่มจิกโก่หรืออันธพาลนั้น นอกจากจะทำร้ายร่างกายและฉวยเอาเงินของเขาไปแล้ว ยังได้ใช้วาจาดูหมิ่นเหยียดหยามเขาด้วย ดังคำกล่าว “หน้าอย่างแกมีเงินเป็นพันๆ เขียวรี” หากพิจารณาจากกล่าวได้ว่า ทั้งเจ้าหน้าที่ตำรวจ และกลุ่มจิกโก่ต่างอาจรู้สึกที่สำรวยเป็นคนอีกชั้นหนึ่งที่ย่ำแย่กว่าตน ดังนั้นจึงกล้าที่จะใช้อำนาจของตน ช่มเหง รังแก ดูหมิ่นเหยียดหยาม หรือละเลยที่จะปฏิบัติต่อเขาเยี่ยงสามัญชนทั่วไปที่มีเกียรติ มีศักดิ์ศรี

ในขณะเดียวกัน นักเขียนก็ได้สะท้อนให้เห็นด้วยว่า สำรวยเองก็เหมือนจะเข้าใจและรับรู้ ว่าตนอยู่ในสถานะใดในสายตาของคนอื่น ดังนักเขียนได้พรรณนาความรู้สึกของตัวละครไว้ พอสังเกตได้จากข้อความต่อไปนี้ “เขาก็รู้อยู่หรอกว่าเบียร์สองขวดที่หมดไปนั้นมันไม่ค่อยรับกับใบหน้าของตัวเองเท่าใดนัก” หรือ “แค่นี้ก็เกินพอแล้วสำหรับหนุ่มข้าวเหนียวอย่างเขา สำรวยรีบหันหลังเดินลงจากสถานีตำรวจ รู้สึกว่าตัวเองตัวเล็กลงกว่าหมัดหมา” และ “มันเจ็บยิ่งกว่าโดนหนามไม้ทิ่มเสียอีก เมื่อพบว่าใครๆ ก็เห็นเขาเป็นไอ้จ๋”

กล่าวโดยสรุป นักเขียนได้สะท้อนให้เห็นว่ากลุ่มอาชีพกรรมกรหรือแรงงานรับจ้างเป็นกลุ่มอาชีพที่สังคมมักให้ค่าเกียรติและศักดิ์ศรีต่ำ ทั้งนี้อาจเป็นเพราะว่าอาชีพกรรมกรหรือแรงงานรับจ้างเป็นอาชีพที่มีรายได้น้อย ต้องต่อสู้ดิ้นรนอย่างลำบากยากเข็ญ ไร้หลักประกันในชีวิต อีกทั้งอาจต้องเร่รอนไปตามสถานที่ต่างๆ และมีแนวโน้มที่จะถูกปฏิบัติอย่างไม่เสมอภาค ถูกเอารัดเอาเปรียบและถูกมองด้วยสายตาที่เหยียดหยันหรือมีเจตนาที่ดูหมิ่นเหยียดด้วยวาจาและท่าทีที่ทำให้รู้สึกด้อยต่ำ ยิ่งโดยเฉพาะกรรมกรหรือแรงงานรับจ้างที่มีความแตกต่างเกี่ยวกับชาติพันธุ์ถิ่นกำเนิด เช่น เป็นคนชนบทอีสาน คนเหล่านี้อาจถูกแบ่งแยกแตกต่าง (discrimination) ได้รับการปฏิบัติเยี่ยงผู้ต่ำต้อย หรือแม้กระทั่งการละเลยจากสังคม จนทำให้ไม่สามารถดำรงอยู่ในสังคมได้อย่างมีเกียรติ มีศักดิ์ศรีดุจสามัญชนทั่วไป

¹ เสกสรรค์ ประเสริฐกุล. (2535). ฤดูกาล. หน้า 87-92

จากภาพสะท้อนที่ปรากฏ เป็นที่น่าสังเกตว่าฐานะทางเศรษฐกิจ ความรู้ ปรากฏภายนอก และชาติพันธุ์ถิ่นกำเนิด ถือเป็นตัวชี้วัดที่สำคัญซึ่งสังคมยอมรับให้เป็นเครื่องแสดงถึงภาวะความยากจนศักดิ์ศรี และด้วยเหตุดังนี้ กลุ่มอาชีพกรรมกรหรือแรงงานรับจ้าง ซึ่งส่วนใหญ่เป็นผู้ที่มีรายได้น้อย ทั้งยังต้องต่อสู้ดิ้นรนอย่างลำบากยากเข็ญและไม่มีหลักประกันใดๆ ในชีวิตจึงอาจถูกมองเยี่ยงผู้ต่ำต้อย ต้อยเกียรติ ต้อยศักดิ์ศรี ในสายตาของคนอื่นได้

3.1.4.2 กลุ่มผู้ประกอบการอาชีพอิสระหรือผู้ที่ทำงานให้ตนเอง เนื่องจากงานวิจัยฉบับนี้เป็นการศึกษาข้อมูลชั้นทุติยภูมิ โดยพิจารณาจากภาพสะท้อนที่ปรากฏในเรื่องสั้นไทยร่วมสมัย ดังนั้นกลุ่มผู้ประกอบการอาชีพอิสระหรือผู้ที่ทำงานให้ตนเองในที่นี้จึงมาจากการมองผ่านลักษณะวิถีการดำรงชีพของตัวละครที่นักเขียนได้สะท้อนไว้ กล่าวคือ มีสถานภาพอยู่ในกำลังแรงงานเป็นผู้ ที่ทำงานให้ตนเอง (self employed) เช่น ประมงพื้นบ้าน คนเก็บขยะ และค้าขายรายย่อย เป็นต้น และทั้งนี้มิใช่ผู้ที่มีอาชีพอิสระซึ่งเข้าข่ายเป็นผู้ประกอบการรายใหญ่หรือเป็นผู้ประกอบวิชาชีพ (professional)

หากพิจารณาภาพสะท้อนวิถีการดำรงชีพของตัวละคร ตามกรอบที่ได้กล่าวไว้แล้วนั้น เห็นได้ว่า ตัวละครที่มีวิถีการดำรงชีพเข้าข่ายกลุ่มผู้ประกอบการอาชีพอิสระหรือผู้ที่ทำงานให้ตนเองนั้น นักเขียนได้สะท้อนให้เห็นว่า ส่วนหนึ่งถูกมองเยี่ยงผู้ต่ำต้อย ต้อยเกียรติ ต้อยศักดิ์ศรี ดังพอจะกล่าวถึงได้ต่อไปนี้

เรื่อง โลกใบเล็กของชัลมาน นอกจากนักเขียนจะได้ถ่ายทอดให้เห็นถึงการใช้อำนาจและอิทธิพลของนายทุนที่พยายามบีบบังคับให้ "ชัลมาน" ตัวละครชาวประมงมุสลิมผู้ยากไร้ยอมขายที่ดินให้แก่ตนเพื่อนำไปสร้างโรงแรมแล้ว นักเขียนยังได้สะท้อนให้เห็นด้วยว่า นายทุนและนักท่องเที่ยวส่วนหนึ่งพร้อมที่จะฉกฉวยเอาวิถีชีวิตของชัลมาน และครอบครัวมาเป็นสิ่งที่ให้ความบันเทิงแก่ตนเอง ดุจสินค้าที่สามารถหาซื้อได้ด้วยเงิน ดังนักเขียนถ่ายทอดไว้พอสังเกตได้ต่อไปนี้

...กระท่อมไม้สับปะรังเคหลังหนึ่งในดงมะพร้าวคันส่วนโรงแรมไว้ด้วยพุ่มรั้วเตี้ยๆ
...คว้นไฟสีขาวซ่าแรกกรุ่นขึ้นมาเหนือหลังคากระท่อม ข้าพเจ้าก็อดนึกชมเชยความคิด
เจ้าของโรงแรมไม่ได้อีก ข้าพเจ้าเชื่อว่าแขกทุกคนคงรู้สึกยินดีต่อทิวทัศน์อันสวยงาม
ประหนึ่งภาพวาด...ข้าพเจ้าเห็นแขกที่มาพักหลายคนโผล่หน้าออกมาถ่ายภาพเก็บไว้...
ไม่นึกว่าเจ้าของโรงแรมจะหัวใสจัดมาโชว์ไว้ตรงหน้าแบบนี้...ทว่านั่นแหละคือโลกใบเล็ก
ของ ชัลมาน...โลกอันปดราวและน่าหัวเราะเยาะ ในขณะเดียวกัน!...ถึงตอนนี้ข้าพเจ้า
ไม่แปลกใจเลยที่ในเอกสารแนะนำของโรงแรมหรือในนิตยสารเกี่ยวกับการท่องเที่ยว

คราวใดมีภาพของโรงแรมอันดามัน อินน์ ปรากฏ ก็จะต้องมีสักภาพหนึ่งถ่ายจากมุมซึ่งคล้ายต้องการ บอกว่า เพียงคุณมาพักที่นี่คุณก็สามารถเห็นบ้านชาวประมงอันเจียบสงบ น่าอยู่ โดยที่คุณไม่จำเป็นต้องกระดิกตัวออกจากห้องเลย...

ข้าพเจ้าไม่อยากจะเชื่อ...กว่าครึ่งหนึ่งของนักท่องเที่ยว โดยเฉพาะชาวต่างประเทศ ที่เลือกอันดามัน อินน์ ก็เพราะประทับใจเมื่อเห็นภาพโลกใบเล็กของซัลมาน ! ... คิดดูอีกที ก็เป็นเรื่องน่าขันที่นักท่องเที่ยวชวนกันไปยืนมองโลกของซัลมานเหมือนเป็นอาหารน่าลิ้มลอง

...เวลาช่วงหน้าร้อนของข้าพเจ้าหมดลง บัดนี้ข้าพเจ้าได้แต่พลิกดูภาพในเอกสาร แนะนำโรงแรมอันดามัน อินน์ โลกใบเล็กของซัลมานยังดูสวยงามทรงเสน่ห์อยู่เสมอ แต่ข้าพเจ้าก็ไม่ลืมที่จะหยิบอีกภาพหนึ่งมาเทียบด้วยทุกครั้ง ภาพนั้นเกิดจากฝีมือดาล้องธรรมดาๆ ของข้าพเจ้าเอง แต่มันก็มากมายเกินพอที่จะเก็บความรู้สึกของภาพไว้

ข้าพเจ้ายินดีจ่ายไปหาร้อยบาทสำหรับของที่ระลึกจากอันดามัน อินน์ และโลกใบเล็กของซัลมาน ซึ่งเป็นเพียงภาพผู้หญิงคนหนึ่งกับลูกสองคนของหล่อนในรอยยิ้มที่ผิดฝันและแห่งแสงเสียเต็มประดา¹

จากภาพสะท้อนที่ปรากฏ อาจกล่าวได้ว่าทั้งนายทุนและนักท่องเที่ยวต่างเห็นวิถีชีวิตของซัลมานและครอบครัว เป็นเพียง 'โชว์' (การแสดงของชีวิต) หรือ 'อาหารที่น่าลิ้มลอง' ซึ่งสามารถซื้อหาได้ด้วยเงิน ทั้งนี้โดยมิได้คำนึงว่า ความสุขและความบันเทิงที่ตนได้รับการฉกฉวยเอาจากวิถีชีวิตของซัลมานและครอบครัวนั้น จะเป็นการละเมิดซึ่งเกียรติและศักดิ์ศรีของพวกเขา

ในเรื่อง ผืนน้ำและแผ่นดิน เป็นการถ่ายทอดภาพชีวิตและวิถีการดำรงอยู่ของชาวเลชนกลุ่มน้อยที่อดีตเคยเร่ร่อนและหาเลี้ยงชีพด้วยการทำประมง โดยส่วนหนึ่งนักเขียนได้สะท้อนให้เห็นว่า ชาวเลนั้นมักถูกเหยียดหยาม ไร้อำนาจในสายตาของผู้อื่น อีกทั้งยังได้รับการปฏิบัติอย่างไม่เสมอภาค ดังพอสังเกตได้จากที่นักเขียนสะท้อนไว้ต่อไปนี้

"ลื้อมาจากไหน คงมาถ่ายรูปพวกชาวเลใช้ไหม" ชายชาวจีนวัยกลางคนถามผมด้วยน้ำเสียงภาษากลาง หลังจากที่ยกโอเลี้ยงและจานใส่ขนมมาวางบนโต๊ะ...

"ลื้อพักในเมืองมิใช่หรือ รีบๆ ถ่ายรูปเข้าสิแล้วรีบกลับไป เตี่ยวรทมดลื้อจะลำบาก ที่นี่ไม่ปลอดภัยสำหรับคนแปลกถิ่น..."

"ผมไม่รีบร้อนอะไรหรอก ตั้งใจจะพักอยู่ที่นี้สัก 10 วัน ถ้างานไม่เสร็จคงยัดออกไปอีกสองสามวัน-- "...

¹ กนกพงศ์ สงสมพันธุ์. (2539). สะพานขาด. หน้า 61 , 69 , 71 , 76

“ลื้อจะอยู่ที่นี้หลายวัน อ้าวไม่ยากเชื่อเลย แล้วลื้อจะพักที่ไหน ที่นี่ไม่มีโรงแรมนะ พวกนี้สกปรกจะตาย อ้าวลื้อไปเช่า-เย็นกลับจะเหมาะกว่า”...คำพูดของชายชาวจีนยังก้องอยู่ในหัวว่า “พวกนี้สกปรกจะตาย” แต่ผมยังไม่เข้าใจต่อคำพูดอันเหยียดหยามนั้น ผมเดินไปเรื่อยๆ และสอบถามชาวเลหาผู้ช่วยผู้ใหญ่ที่ปลัดจังหวัดแนะนำมา...

ยูโซปเป็นชาวเล มีรูปร่างค่อนข้างเตี้ย ผอมเกร็ง ทะมัดทะแมงเหมือนผู้ชายชาวเลทั่วๆ ไป ผมของเขาหยิกหยองเล็กน้อย นุ่งกางเกงขาก๊วยสีดำ กายท่อนบนเปลือย ผิวหนังอันดำชุ่มไปด้วยเหงื่อ เขากำลังสาละวนอยู่กับการซ่อมเรือ...ผมแจ้งวัดอุประสงค์และบอกเขาว่า จะมาพักที่หมู่บ้านสกลิวัน ยูโซปทำหน้าประหลาดใจ...จากนั้นเขาก็พาผมขึ้นบนบ้าน...คุยกันอยู่ครู่หนึ่ง...

“ที่ดินหาดตึกแถมเดิมเป็นของใครกันแน่ครับ ได้ข่าวว่าเจ้าแกเส็งกว้านซื้อไปหมดจริงไหม” ผมถามรุก

“แผ่นดินเป็นของเรา--”ยูโซปพูดด้วยน้ำเสียงขมขื่น “ หลวงออกไป นส.3 ให้งบผูกเนาะหัวหน้าหมู่บ้าน...ต่อมาก็ถูกเจ้าแกเส็งมอมเหล้า แล้วให้เซ็นชื่อลงบนแผ่นกระดาษเสร็จแล้วกระดาษนั้นมันก็กลายมาเป็นใบซื้อขายที่ดินบริเวณแหลมตึกแถมนี้ทั้งหมด...”

“ทำไมทางคุณไม่ร้องเรียนนายอำเภอหรือข้าหลวง” ผมถามต่อ

“ก็เคย--แต่ก็เหลวทั้งเพ” ยูโซปพูดอย่างผิดหวัง...ในที่สุดพวกเราถูกขู่เข็ญคุกคาม เจ้าแกเส็งเคยประกาศว่า จะขับไล่พวกเราลงทะเลให้หมดถ้าก่อความวุ่นวาย...สังเกตจากสีหน้าและแววตาของยูโซป เขาคงต้องการที่จะระบายออก...

“...การจบชั้นประถมดูออกจะง่ายสำหรับเด็กไทย แต่กับพวกเราช่างยากเหลือ เกิน ปีหนึ่งๆ เราจบปอสี่กันไม่กี่คน บางปีไม่มีใครจบเลย ไม่ใช่พวกเราจะไม่เก่งอย่างที่คนเมืองคิด แต่ลูกหลานของพวกเราเป็นคนบาป เพราะอยู่บ้านต้องพูดภาษาชาวเลไปโรงเรียนคุยกับเพื่อนที่เป็นเด็กไทยต้องใช้ภาษาได้ พอเข้าห้องเรียนต้องพูดข้าหลวงใครจะไปปรับตัวทัน ไหนจะถูกเพื่อนล้อ ครูตำ ถ้าเด็กคนไหนทนได้ก็ถูกไถจนจบปอสี่กว่าจะจบชั้นหนึ่งๆ เราต้องใช้เวลาไม่น้อยกว่าสองปี ผมเองก็เป็นเช่นนั้น--”¹

จากที่นักเขียนสะท้อนไว้ เห็นได้ว่าชาวเลนั้นเป็นกลุ่มชาติพันธุ์ที่มีรูปร่างหน้าตาและภาษาที่มีเอกลักษณ์เป็นของตนเอง แต่อย่างไรก็ดีจากความแตกต่างนี้เองจึงมีส่วนทำให้พวกเขาถูกแบ่งแยกแตกต่าง (Discrimination) ไม่เป็นที่ยอมรับของสังคม ไร้อำนาจในสายตาของผู้อื่น เช่น ถูกดูหมิ่นเหยียดหยามว่าสกปรก ไร้ค่า ถูกล้อเรียน ถูกขู่เข็ญ คุกคาม และถูกเอารัดเอาเปรียบ

¹ ประทีป ชุมพล. (2522). ผืนน้ำและแผ่นดิน ใน โลกหนังสือฉบับเรื่องสั้น ชุด ราคาแห่งชีวิต.

หากพิจารณา แม้ชื่อที่ถูกเรียกขานว่า “ชาวเล” ตามความหมายของคนเมืองในอดีต ส่วนหนึ่งก็ได้ให้ความหมายในทำนองดูหมิ่นว่า “คนเถื่อนในทะเล” ทั้งที่จริงแล้วคนเหล่านี้มีภาษาที่เรียกตนเองว่า “อูรัง ลาโอด” หมายถึง “คนที่อยู่ในน้ำ” ซึ่งก็คือคนที่มีวิถีชีวิตผูกพันอยู่กับทะเลนั่นเอง กล่าวกันว่า บรรพบุรุษของ อูรัง ลาโอด หรือ ชาวเล เดิมทีเดียวนั้นเร่ร่อนอยู่ตามเกาะต่างๆ ในหมู่เกาะทะเลใต้ ยิ่งโดยเฉพาะทางด้านตะวันตกของแหลมมลายู ส่วนรูปร่างหน้าตานั้น นอกจากจะมีร่างกายค่อนข้างเตี้ย ผิวดำ ตาดำ ขอบคิ้วหนาแล้ว ส่วนใหญ่ยังมีผมที่หยิกด้วย¹ และเนื่องจากชาวเลเป็นชนกลุ่มน้อย ไร้อำนาจในการต่อรอง ประกอบกับมีรูปร่างหน้าตา ตลอดจนวัฒนธรรมประเพณีและวิถีชีวิตที่ไม่เหมือนกับคนเมืองหรือคนบนพื้นราบทั่วไป ดังนั้นจึงเป็นธรรมดาอยู่เอง ที่กระบวนการทางสังคมอาจมีส่วนทำให้เกิดการแบ่งแยกแตกต่าง ถูกเบียดขับ และไม่เป็นที่ยอมรับ ยิ่งหากสมาชิกในสังคมไม่เปิดใจยอมรับความแตกต่างเกี่ยวกับชาติพันธุ์ถิ่นกำเนิด ตลอดจนยึดถือระบบชั้นชนอย่างเหนียวแน่นแล้ว อูรัง ลาโอด หรือ ชาวเล ก็อาจต้องเผชิญกับการถูกดูหมิ่นเหยียดหยาม ถูกขู่เข็ญ คุกคาม และถูกเอารัดเอาเปรียบ อย่างไรก็ตามสิ่งที่ศักดิ์ศรีแห่งความเป็นมนุษย์ได้ดั่งที่นักเขียนสะท้อนให้เห็นแล้วนั้น

สำหรับเรื่อง ส่งไปนรก เป็นการสะท้อนให้เห็นถึงวิถีชีวิตของผู้ยากไร้ที่ประกอบอาชีพค้าขายรายย่อย ประเภทหาบเร่ ที่ต้องหาเช้ากินค่ำ ไม่มีความมั่นคงในชีวิต ทั้งยังไร้อำนาจต่อรองด้วยซึ่งเกียรติและศักดิ์ศรีในสายตาของผู้อื่น ดั่งนักเขียนถ่ายทอดไว้ ผ่านตัวละครหญิงชราที่มีอาชีพขายผลไม้ พอสังเกตได้ต่อไปนี้

...ด้วยอาชีพหาบผลไม้ขายของแม่ตัวเอง แรกๆ ฉันเคยอายเพื่อนๆ เหมือนกัน ที่มีแม่หาบของขาย...แต่การที่จะให้แม่เลิกอาชีพอันเหน็ดเหนื่อยนั้น เป็นไปได้ยาก...ลูกๆ อย่างพวกฉันก็ยังต้องปากกัดตีนถีบ...ฉันรู้ หาบผลไม้ของแม่วางเกะกะบนทางเท้า และมันผิดแน่ๆ แต่มันก็ไม่ได้เกะกะอะไรจนถึงกับเดินไม่ได้ เพราะที่มันเกะกะมากนั่นคือร้านใหญ่ๆ ที่แขวนสิ่งของและอะไรต่อมิอะไรยื่นออกมาต่างหาก น่าเจ็บใจจริงๆ ที่ตำรวจไม่กล้าจับร้านเหล่านั้น แต่กลับมาจับหาบเล็กๆ ของแม่และแม่ค้าคนอื่น ๆ ...

แต่ความเดือดร้อนของแม่ยังไม่หมดสิ้น สายวันหนึ่งแม่ลุกไปเข้าห้องน้ำในตลาดซึ่งอยู่ไกล แม่จึงเอาห่อเงินติดตัวไปด้วย คงเหลือแต่ส้มเต็มกระจาดเมื่อแม่กลับมาปรากฏว่า ส้มหายไปหมด เหลือแต่สาหร่ายเก๋ๆ คุณั้น ติดตามถามหาจนทั่วตลาดก็ไม่มีใครรู้เห็นความเดือดร้อนของแม่

แม่ไปสถานีตำรวจ และพยายามจะเข้าแจ้งความตามสิทธิที่แม่มี...คนแก่ๆ อย่างแม่ขึ้นไปหมุนเก้ๆ กังๆ จนถูกดู นานแสนนานทีเดียวกว่าเขาจะรับแจ้ง แต่แม่ก็ต้องได้รับ

¹ ประทีป ชุมพล. (2522). ผืนน้ำและแผ่นดิน ในโลกหนังสือฉบับเรื่องสั้น ชุด ราคาแห่งชีวิต.

ฟังคำเยาะเย้ย ถากถางต่างๆ นานา...เพียงแต่เขาดูแม่ก็กลัวจนลนลานเสียแล้ว แต่แม่อยากได้ของคืนแม่ จึงบากหน้าไปฟังพา และหลังจากเป็นตัวตลกให้เด็กครวหหลาน ในเครื่องแบบดุเอาตะคอกเอาจนพอใจแล้ว แม่ก็ค่อยๆ เดินกลับมาบ้านด้วยความหวัง...¹

จากที่นักเขียนถ่ายทอดไว้ เห็นได้ว่าตัวละครหญิงชราที่มีอาชีพขายผลไม้ ได้รับการปฏิบัติจากเจ้าหน้าที่ตำรวจอย่างไม่เสมอภาค ทั้งยังถูกเยาะเย้ย ถากถาง ดุ และตะคอกใส่เยี่ยงตัวตลกผู้ต่ำต้อย ทั้งนี้โดยไม่คำนึงว่า นางก็มีเกียรติ มีศักดิ์ศรี เยี่ยงสามัญชนทั่วไป แม้ว่านางจะเป็นเพียงแม่ค้าขายผลไม้ เล็กๆ น้อยๆ ที่มีได้ร่ำรวยก็ตาม

ส่วนในเรื่อง ของขวัญผู้ยากไร้ เป็นการถ่ายทอดให้เห็นถึงท่าทีของคนในสังคมที่ปฏิบัติต่อผู้ที่ยากไร้ที่ดำรงชีพด้วยการเก็บของเก่าขายเสมือนว่าพวกเขาเป็นคนต่ำต้อยด้อยค่า ไร้ซึ่งเกียรติและศักดิ์ศรี ดังนักเขียนสะท้อนผ่านตัวละครสามีภรรยาคนหนึ่ง ที่ถูกไล่ที่ ทำให้ต้องสูญเสีย "บ้าน" ซึ่งแม้จะเป็นเพียงเพิงพักที่สกปรกขอมซอในสายตาของคนอื่น แต่ใครจะรู้อีกว่านั่นคือที่ฝากความหวัง โอบอุ้มความอบอุ่น ความสุข และกำลังใจของเขาทั้งสอง ดังนักเขียนถ่ายทอดไว้พอสังเกตได้ต่อไปนี้

...บางครั้งชีวิตก็คือความเจ็บปวด และความเจ็บปวดก็มักเกิดขึ้นด้วยการกระทำของมนุษย์ด้วยกันเอง...

"พวกเขาคงมากันแล้ว..."

เขาเอ่ยแผ่วเบาขึ้นมาอีกครั้งเมื่อหันหน้ามองไปที่รถบรรทุกคันใหญ่ที่วิ่งมาหยุดลงข้างๆ ...

"นายใช้ไหม เจ้าของเพิงหลังนี้" ชายคนหนึ่งที่นั่งอยู่ทางตอนหน้าเดินเข้ามาหาและเอ่ยถามขึ้น เขาสะดุ้งนิดหนึ่งก่อนพยักหน้ารับอย่างไม่เข้าใจอะไรมากนัก

"เดี๋ยวฉันจะให้คนงานมารื้อมันแล้ว นายเตรียมตัวเก็บข้าวของออกมาแล้วหรือยัง" เขาพยักหน้าอีกครั้ง แต่มันเชื่องช้าและอ่อนระอา เมียหันมองหน้าเขาหนึ่งเฉย ลึกเข้าไปในความรู้สึกเธอปวดร้าวและอยากร้องไห้ ต่อไปนี้เป็นวาระแห่งการสูญเสียสิ่งที่เธอรักที่สุดและใฝ่หามาตลอดเวลากำลังจะถูกพังทลายให้หมดสิ้นไปด้วยน้ำมือของใครก็ไม่รู้ เขามาเหมือนผู้มีสิทธิ์ และกำชีวิตของคนอย่างเธอและเขาเอาไว้อย่างเหี้ยมโหด ถึงมันจะเป็นเพียงเพิงสกปรกขอมซอในสายตาของคนอื่น แต่ใครจะรู้อีกว่ามันคือที่ฝากความหวัง โอบอุ้มความอบอุ่น ความสุขและกำลังใจของคนเล็กๆ อย่างเขาและเธอเอาไว้แล่นเปี่ยม...

บางครั้งเขาก็ถามไถ่ตนเอง...ทางออกถูกปิดตัน และบิดเบือนให้เจ็บปวดทุกวี่วัน ด้วยน้ำมือของคนที่มีโอกาสมากกว่า ร่ำรวยกว่า...ซึ่งนั่นก็ไม่น่าจะเป็นสิ่งสำคัญนัก ถ้าผู้คน

¹ นิเวศน์ กันไทยราษฎร์. (2521). เด็นสวนตะวันตก. หน้า 83-84 , 86 , 88 - 89

อยู่กันด้วยความเอื้ออาทร ไม่ยึดแต่ประโยชน์ส่วนตนจนลืมมองค่าของความเป็นคนอันทัดเทียม คนจนไม่มีสิทธิ์บ้างเชียวหรือ สำหรับการอาศัยอยู่บนผืนแผ่นดินที่เขาเกิดและเติบโตมา คนจนไม่มีสิทธิ์บ้างเลยหรือในการซุกหัวนอนอยู่ในผืนแผ่นดิน...แต่ถ้าโลกเป็นของคนร่ำรวย พวกเดียวแล้ว คนจนอย่างเขาจะไปซุกอยู่ที่ไหนกัน...

“ทุกสิ่งวอดวายหมดแล้ว” เสียงสมศรีแผ่วสะอื้นปลุกเตือนให้เขาหันกลับไปมอง ซากบ้าน ที่กองรวมอยู่กับพื้นดิน...

หมดสิ้นไปแล้ว สำหรับที่ซึ่งเคยเป็นสรวงสวรรค์ของเขา หมดสิ้นไปแล้วบ้านที่ เคยซุกหัวนอน ...เขาก็มลงหยิบห่อผ้าห่มขึ้นแบกไว้บนบ่า มืออีกข้างหิ้วกระดกเตาใบเก่า สมศรียกกระดกขึ้นมาถือ หันกลับไปมองเศษซากสิ่งของที่เคยรวมกันเป็นบ้าน และค่อยๆ ก้าวเดินตามหลังเขาออกมา

“เฮ้....นี่ นายนั้นนะ” เสียงตะโกนตามหลัง...

“มานี่เดี๋ย.....”...

“เจ้าของที่เขาฝากเงินมา เขาไม่ได้ใส่เราเปล่าๆ เขามีคำรื้อถอนมาให้ด้วย”

ชายคนเดิมพูดต่อ พร้อมกับหยิบกระเป๋าสเงินออกมาเปิดล้วงมือเข้าไปดึงกระดาก สีแดงสองแผ่นออกมายื่นให้

“เพิงโกโรโกโสอย่างนี้ แค่อสองร้อยบาทก็มากพอดูแล้ว” ชายคนนั้นว่า

เขารู้สึกเจ็บแปลบเข้าไปในหัวใจ ใบหน้าร้อนช้ำไปด้วยความรู้สึกบางอย่างที่ พลุ่งพล่านขึ้นมา เขาก็มลงมองเงินสองร้อยบาทที่อยู่ในมือของชายผู้นั้น ก่อนเงยหน้าขึ้น มองสบประสาณดวงตาคนที่ยืนอยู่เบื้องหน้าด้วยแววก้าวาว

“ไม่.....ผมไม่เอา”

เขาบอกแข็งกร้าว หันหลังกลับรวดเร็ว รู้สึกร้าวรานและเจ็บปวดเหลือเกิน...¹

จากข้อความที่ยกมา เห็นได้ว่าตัวละครสองสามีภรรยาผู้ยากไร้ได้รับการปฏิบัติจาก เจ้าของที่ดินเยี่ยงผู้ต่ำต้อยด้อยอำนาจ เนื่องจากเจ้าของที่ดินได้ส่งคนมารื้อเพิงพักซึ่งเป็นที่อยู่อาศัย ของคนทั้งสอง โดยไม่คำนึงว่าเพิงที่สกปรก ซอมซ่อ โกโรโกโส และไร้ค่าในสายตาของตนและ คนอื่นๆ นั้นจะมีค่าเปี่ยมล้นเป็น “บ้าน” ที่เปรียบเหมือนสรวงสวรรค์ที่ฝากความหวัง โอบอุ้ม ความอบอุ่น ความสุข และกำลังใจของสองสามีภรรยาผู้นี้เอาไว้

อย่างไรก็ตาม การที่เจ้าของที่ดินได้ฝากเงินมาเป็นคำรื้อถอนให้แก่สองสามีภรรยาเพื่อ แสดงถึงน้ำใจ แต่หากพิจารณาการกระทำดังกล่าว อาจถือได้ว่าเจ้าของที่ดินและผู้ที่มารื้อถอนได้ กระทำการอันหมิ่นเกียรติและดูถูกสองสามีภรรยาอยู่ในที่ สักเกตได้จากคำพูดของผู้ที่มารื้อถอน ที่ได้กล่าวถึงบ้านของสองสามีภรรยาผู้ยากไร้ไว้ว่า “เพิงโกโรโกโสอย่างนี้ แค่อสองร้อยบาทก็มากพอดู แล้ว”

¹ มานพ ถนอมศรี. (2521). ความหวังอันสุดท้าย. หน้า 82-89

กล่าวโดยสรุป นักเขียนได้สะท้อนให้เห็นว่ากลุ่มผู้ประกอบการอาชีพอิสระหรือผู้ที่ทำงานให้ตนเองที่มีความอึดอัดขัดสนในด้านรายได้และความแตกต่างด้านชาติพันธุ์ถิ่นกำเนิดเป็นพื้นฐานอาจถูกผู้อื่นมองเยี่ยงผู้ต่ำต้อยด้อยค่า ไม่เป็นที่ยอมรับ ทั้งนี้อาจเป็นเพราะว่าผู้ที่อยู่ในกลุ่มอาชีพนี้บางคนนอกจากจะมีความอึดอัดขัดสนในด้านรายได้หรือมีความแตกต่างด้านชาติพันธุ์ถิ่นกำเนิดแล้ว ส่วนใหญ่ต้องหาเช้ากินค่ำ ไม่มีความมั่นคงในชีวิต ทั้งยังไร้อำนาจต่อรองทำให้ได้รับการปฏิบัติอย่างไม่เสมอภาค ถูกเอารัดเอาเปรียบ แม้กระทั่งวิถีชีวิตของคนเหล่านี้ บางครั้งก็ยังถูกฉกฉวย เอาไปเป็นสินค้าหรือเครื่องบันเทิงใจในสายตาของผู้อื่น โดยที่พวกเขาอาจเรียกร้องเกียรติ และศักดิ์ศรีที่ถูกลบล้างละเมิดนั้นได้

3.1.4.3 กลุ่มผู้ที่อยู่นอกกำลังแรงงาน ในทางสถิติกำลังแรงงาน ผู้ที่อยู่นอกกำลังแรงงาน คือ ผู้ที่มีอายุต่ำกว่า 15 ปี และเกิน 60 ปี ทั้งนี้ก็ยังรวมไปถึงผู้ที่มีอายุอยู่ในวัยกำลังแรงงานแต่มีได้อยู่ในตลาดแรงงานจริงหรือยังไม่พร้อมที่จะทำงาน เช่น นักเรียน นักศึกษา แม่บ้าน และคนพิการ เป็นต้น

สำหรับในงานวิจัยฉบับนี้ นอกจากจะยึดลักษณะของผู้ที่อยู่นอกกำลังแรงงานตามที่ได้กล่าวมาแล้วนั้น ผู้วิจัยยังหมายรวมเอาผู้ซึ่งประกอบอาชีพที่มีขอบด้วยกฎหมายและกลุ่มเสี่ยงที่ประสบปัญหาทางสังคม เช่น โสเภณี คนขอทาน และผู้ที่เคยต้องโทษไว้ในกลุ่มของผู้ที่อยู่นอกกำลังแรงงานนี้ด้วย

ดังที่ได้กล่าวไว้แล้วว่า งานวิจัยฉบับนี้เป็นการศึกษาข้อมูลชั้นทุติยภูมิ ฉะนั้นเมื่อพิจารณาลักษณะวิถีดำรงชีพของตัวละครตามกรอบที่ได้กำหนดไว้ จะเห็นได้ว่าตัวละครที่มีวิถีการดำรงชีพเข้าข่ายกลุ่มผู้ที่อยู่นอกกำลังแรงงาน ส่วนหนึ่งถูกมองอย่างดูหมิ่นเหยียดหยาม ด้อยเกียรติ ด้อยศักดิ์ศรี ดังนักเขียนสะท้อนไว้ พอจะกล่าวถึงได้ต่อไปนี้

เรื่อง ผู้รับผิตชอบ เป็นการสะท้อนสภาพชีวิตของเด็กน้อยที่เกิดในครอบครัว ซึ่งอึดอัดขัดสน โดยนักเขียนได้ถ่ายทอดผ่านตัวละคร “เปลว” เด็กน้อยที่ต้องรับผิตชอบดูแลน้องๆ ทั้งยังต้องขาดเรียนในบางครั้งเพื่อไปช่วยมารดาค้าขาย นอกจากนี้ นักเขียนยังได้สะท้อนให้เห็นด้วยว่า แม้ในสังคมของเด็กๆ เอง ก็ยังมีการแบ่งแยกแตกต่าง กล่าวคือ เด็กบางคนอาจถูกเหยียดหยันดูหมิ่น ล้อเลียน หรือไม่เป็นที่ยอมรับในหมู่เพื่อนฝูงเพียงเพราะเขายากจน ดังสังเกตได้จากที่นักเขียนสะท้อนไว้ต่อไปนี้

“นายเปลว สีคราม...” ครูประจำชั้นวัยกลางคนอ่านชื่อเขาแล้วหยุดอยู่แค่นั้น “อ้อ...เอาค่าเทอมมาชำระแล้วยังล่ะเปลว”

เปลวลุกขึ้นเสียงตัวออกจากโต๊ะเรียน เดินตรงไปยังโต๊ะครูหน้าห้องเรียน...

“นี่ครับ คำนำรุ่ง” เปลวล้วงมือเข้าไปในกระเป๋าทางเกงหยิบห่อพลาสติกใส่เงิน ซึ่งเต็มไปด้วยธนบัตรเก่าๆ และเศษสตางค์ออกมาส่งให้ครูอย่างนอบน้อม ท่ามกลางเสียงหัวเราะคิกคักของเพื่อนร่วมชั้น เขารู้สึกอึดอัดเล็กน้อย เพราะเขาไม่ถูกว่าเพื่อนๆ หัวเราะห่อสตางค์ที่มีดัดด้วยยางจนแน่นหรือหัวเราะกันทางเกงที่ปะด้วยผ้าสีต่างๆ ของเขากันแน่ ...

“เปลว เสียใจด้วยนะ...เธอสอบตก”...

“เฮ้อ...ครูไม่เข้าใจเลย แม้แต่วิชาเกษตรเธอยังได้ศูนย์ ผักในแปลงของเธอไม่ขึ้นสักต้นเดียว เสียตายจริงๆ มันน่าจะช่วยวิชาอื่นได้บ้าง...เห็นจะต้องเรียนซ้ำชั้นอีกปีหนึ่งนะเปลว”

เด็กชาย...ค่อยๆ หันหลังเดินกลับมานั่งที่ของตนอย่างเลื่อนลอย

พวกที่นั่งอยู่ท้ายห้องคนหนึ่งแกลังทำเศษสตางค์ตกเป็นเชิงล้อเลียน¹

หากพิจารณาจะเห็นได้ว่า นอกจากตัวละครเด็กน้อยผู้มีนามว่า “เปลว” ไม่สามารถสอบเลื่อนชั้นได้เหมือนกับเพื่อนๆ ในห้องแล้ว การที่เขานำห่อพลาสติกใส่เงินซึ่งเต็มไปด้วยธนบัตรเก่าๆ และเศษสตางค์มาชำระค่าเทอมนั้น อาจทำให้เพื่อนๆ รู้สึกต่อเขาเยี่ยงผู้ต่ำต้อยด้อยค่าบ้างหัวเราะเยาะเย้ยหยันและล้อเลียนเขา โดยไม่คำนึงว่าเขาก็มีศักดิ์ศรีแห่งความเป็นมนุษย์ เช่นเดียวกับทุกๆ คน

ในเรื่อง แววดาแม่ ก็เช่นเดียวกัน นักเขียนได้สะท้อนให้เห็นถึงสภาพชีวิตของเด็กน้อยผู้ยากไร้ที่มักได้รับการปฏิบัติจากผู้ใหญ่อีกอย่างดูหมิ่นเหยียดหยาม โดยนักเขียนถ่ายทอดไว้พอสังเขปได้ดังต่อไปนี้

...ท่ามกลางสายฝน...เด็กชายร่างเล็กวัยประมาณ 12 ปี เดินคว่ำงมด้วยความหนาวเย็น เสื้อกางเกงของเขาเปียกโชก...เขาคือ “แดง” ของทุกคน นับตั้งแต่พี่และน้องๆ เพื่อนและครูที่โรงเรียน แม้กระทั่งไอ้โกเจ้าของร้านขายเครื่องเล่นจิปาดะสำหรับเด็กๆ ที่มักใช้สายดาเหยียดหยามจ้องเขม็งมายังเขา...ที่โรงเรียนแดงมักมีเรื่องวิวาทกับเพื่อนๆ ที่แต่งตัวดีมีสตางค์...พวกนี้มักแสดงท่าทางเหยียดหยามผู้ที่ต้อยกว่าตนจนแดงไม่อาจทนได้ ...รองเท้าคู่เก่าที่แดงใส่พื้นก็บางและขาดทะลุเป็นรูจนเพื่อนๆ มันพากันล้อว่า “อ้ายแดงใส่รองเท้าระบายอากาศไว้อ!”²

¹ เสกสรรค์ ประเสริฐกุล. (2535). ฤดูกาล. หน้า 50-51

² พลกุล อังกินันท์. (2519). แววดาแม่ ใน รวมเรื่องสั้นชุดเหมือนอย่างไม่เคย. หน้า 89-90 , 92

จากข้อความที่ยกมาสะท้อนให้เห็นได้ว่า คนที่ถูกดูหมิ่นเหยียดหยาม ไร้อำนาจในสายตาของคนในสังคม ส่วนหนึ่งมักถูกมองจากรูปร่างภายนอกและการถือครองทรัพย์สิน แม้ในสังคมของเด็กๆ เอง ก็ยังมีการแบ่งแยกและเหยียดหยามกันจากเครื่องแต่งกายที่สวมใส่ ดังนักเขียนได้ถ่ายทอดไว้ให้เห็นแล้วนั้น

เช่นเดียวกัน ในเรื่อง วันสุดท้ายของจ้อย นักเขียนก็ได้ถ่ายทอดให้เห็นถึงสภาพชีวิตของเด็กน้อยผู้ยากไร้ผ่านตัวละคร “จ้อย” ที่ต้องต่อสู้ดิ้นรนขายหนังสือพิมพ์เพื่อหารายได้เลี้ยงปากเลี้ยงท้องและส่งตนเองเรียน นอกจากนี้นักเขียนยังได้สะท้อนให้เห็นด้วยว่าการที่จ้อยเกิดในครอบครัวที่ยากจนมีปัญหาด้านการเงิน จ้อยจึงดูต่ำต้อย ไร้อำนาจในสายตาของเพื่อนๆ ดังนักเขียนถ่ายทอดไว้ พอสังเกตได้ต่อไปนี้

คะเนอายุไม่เกินสิบสามปี ผิวคล้ำ ดัดผมสั้นเกรียน กางเกงสีกากีขาสั้นเก่าๆ มีรอยปะขุนที่กันและเสื้อขาวที่สวมปกปิดร่างกายนั้น มันเกือบจะไม่เป็นสีขาว...เนื้อตัวมอมแมมหน้าเยิ้มมันไปด้วยเหงื่อ สายตาสอดส่ายหาผู้คน que เดินผ่านหน้าไปมา บางครั้งจะยื่นหนังสือพิมพ์ในมือส่งให้เป็นเชิงถามความต้องการ แต่ดูเหมือนไม่มีคำว่าโชคสำหรับจ้อย ...

...พรุ่งนี้เป็นวันสุดท้ายที่ทางโรงเรียนขีดเส้นตายไว้สำหรับค่าเทอมและค่ากระดาดสอบ...ทุกครั้งที่ในชั้นเรียนมีเรื่องเกี่ยวกับการเงิน จ้อยจะถูกเพื่อนๆ มองเหมือนสัตว์ประหลาดที่หลงเข้ามาอยู่ในกลุ่ม ถ้อยคำถากถางจากเพื่อนหลายปากเหยียบย่ำจิตใจ จ้อยให้มีความเจ็บปวดอย่างบอกไม่ถูก

จ้อยกัดฟันนิ่ง พยายามที่จะข่มความรู้สึกทั้งหลายลงอย่างลำบาก น้ำตาแห่งความน้อยเนื้อต่ำใจพาลจะไหลออกมาง่าย ๆ ...¹

หากพิจารณาจะเห็นได้ว่า แม้จ้อยจะพยายามอย่างเต็มที่ในการหาเงินเพื่อนำไปชำระค่าเทอมและค่ากระดาดสอบ แต่จ้อยก็มักถูกเพื่อนๆ มองเหมือนกับสัตว์ประหลาดที่หลงเข้ามาอยู่ในกลุ่ม เพื่อนหลายคนใช้ถ้อยคำถากถางทำให้จ้อยต้องเจ็บปวดและน้อยเนื้อต่ำใจ แต่จ้อยก็จำต้องข่มความรู้สึกนั้นไว้ แม้น้ำตาจะพาลไหลออกมาก็ตาม

สำหรับในเรื่อง ตำดัดดิน ก็เป็นการสะท้อนให้เห็นถึงสภาพชีวิตของผู้ยากไร้ที่ด้อยซึ่งเกียรติและศักดิ์ศรีในสายตาของผู้อื่น ดังนักเขียนถ่ายทอดผ่านตัวละครแม่ลูกคู่หนึ่งที่ขาดผู้ปกครองครอบครัวยังไม่มีรายได้เพียงพอต่อการยังชีพ แม้ข้าวที่จะใช้รับประทานก็ยังขาดแคลน และเมื่อต้องเอ่ยปากขอยืมจากผู้อื่น ก็ถูกดูแคลน หยามหยิ่น ดังพอสังเกตได้จากที่นักเขียนสะท้อนไว้ต่อไปนี้

¹ วิฑเฑ ลือชาฤทธิ. (2519). วันสุดท้ายของจ้อย ใน รวมเรื่องสั้นชุดเหมือนอย่างไม่เคย. หน้า

“กูจะอดตายเหมือนหมาข้างถนนเที่ยวหรีอวะ”

บุงคิดในใจอย่างดุเดือด ตรองหาเส้นทางที่จะหาข้าวมากินยึดชีวิตตัวเองกับลูก...

“มึงจะเอาหยัง บุญมี”...

“แม่ให้ข้อยมาขอยืมข้าวลุง”

เด็กน้อยตัดสินใจบอกไปตามตรง แล้วแหม่วท้องรอคำตอบ

“ทำไมแม่มึงไม่มาเองละ มึงจะหิวไปไหน”

“ไหน ลุง”

บุญมีตอบอย่างหนักแน่น ความหวังกำลังจะปรากฏเป็นจริง

“ไปตักเอาเองไป อยู่ในกระสอบในครุwnั้นแหละ เอาแค่พอไปไหนนะไวย...”

เด็กชายบุญมีดวงข้าวใส่กะต๋าดได้ครึ่งหนึ่ง...พอดีปานวลเมียลุงพุ่มโผล่หน้าเข้าไป

ในห้องครัว นางไม่พอใจอย่างมากที่เห็นหลานผัวมาดวงข้าวสารจากกระสอบ

“ใครให้มึงมาเอาข้าว หา, บักบุญมี”

เด็กน้อยตัวสั่นเทาอย่างห้ามไม่อยู่

“ลุง...ลุงพุ่มให้ข้อยมาเอานะ ป้า”

“ลุงรี ดีละ ต่ไปมึงอย่าเลือกโผล่หน้ามาเอาข้าวกูอีกนะ กูไม่ได้ตั้งโรงแจกทาน
เข้าใจมัย”

บุญมีพยักหน้าน้ำตาคลอหน่วย คำพูดของป้าที่ไม่มีเยื่อใยนั้น มันบีบคั้นหัวใจ
น้อยๆ ยิ่งนัก...¹

เป็นที่น่าสังเกตว่า ตัวละครสองแม่ลูก โดยเฉพาะลูกซึ่งเป็นเด็กน้อยนั้น จำต้องบากหน้าไป
ขอความช่วยเหลือจากผู้อื่น ทั้งๆ ที่แท้จริงแล้ว คนที่เขาขอให้ช่วยเหลือนั้นก็คือญาติของตัวเอง แต่
ทั้งนี้ก็มีวายที่จะถูกดูหมิ่น ถากถางให้ต้องเจ็บช้ำน้ำใจ ดูว่าเขาเป็นคนที่ไร้ซึ่งเกียรติและศักดิ์ศรี

ส่วนในเรื่อง การเดินทางของแม่เฒ่าและเด็กน้อย เป็นการสะท้อนให้เห็นถึงภาวะไร้ซึ่ง
ศักดิ์ศรีและวิถีชีวิตที่ต้องดิ้นรนของผู้ที่อยู่นอกกำลังแรงงานซึ่งเป็นเด็กน้อยและคนชรา โดยนักเขียน
ได้ถ่ายทอดไว้ ดังพอสังเกตได้ต่อไปนี้

หลายวันหลังจากเดินทางมา...เงินบาทสุดท้ายจากการขายที่นาหมดลงแล้ว แต่
แกก็ยังไม่อาจพบลูกของแก แม่เฒ่ารู้สึกอับอายเมื่อแกต้องแบมือขอทานเป็นครั้งแรกเพราะ
เด็กน้อยร้องหิว ทั้งคู่มอมแมมและทรุดโทรมหนักกว่าก่อนการเดินทาง กรุงเทพฯ ทำให้แม่
เฒ่าเจ็บปวดและขมขื่น แกถามตัวเองว่าทำไมหนอแกจึงโชคร้ายปานนี้ จนวันนี้ การแบมือ
ขอทานเพื่อขอเงินและเสียงสาปแช่งของผู้ถูกขอกลายเป็นความเคยชินของแม่เฒ่าไปแล้ว...

¹ ประเสริฐ จันดำ. (2535). นางไห้. หน้า 60-61

แต่ละวันแม่เฒ่าจะเดินไปอย่างไร้จุดหมาย แกด้านชาต่อเสียงคนขับรถที่ตะโกนด่า เมื่อแกข้ามถนนอย่างเลื่อนลอย แกชินชาต่อเสียงฆ้องวงที่กึกก้องขึ้น สิ่งที่แกชอบทำอยู่แทบเท่าผู้คนบนถนนและตามร้านอาหารกลายเป็นสิ่งที่แกชินชา แม้กระทั่งเด็กน้อยหลานของแกก็อาจส่งสายตาวินวอนร้องขอได้โดยแกไม่ต้องสอน ความทุกข์ยากมันช่วยสอนให้คนทั้งสองอย่างขมขื่น...แกไม่แยแสกับเสียงตวาดขับไล่จากเจ้าของร้าน แกเดินไปอย่างตื้อๆ ตัวแกสกปรก เกินกว่าเจ้าของร้านจะกล้าเข้ามาจับต้อง เด็กน้อยก็ยึดผ้าถุงตามแกเข้าไปอย่างระวัง...แม่เฒ่าก้าวไปยืนอยู่หน้าขายใจอารี...

ชายคนนั้นหยุดหัวเราะ คนทั้งหมดหันมามองแม่เฒ่าและเด็กน้อยอย่างสัต์ว์ประหลาด ชายใจอารีคนนั้นโบกมือส่ายหน้าตอบเสียงสะบัด

“ไม่มีเศษดั่งค์”

ใบหน้าแม่เฒ่าสลดพยายามเปล่งเสียง...ไม่ทันจบก็รู้สึกเหมือนมีมือยักษ์มาจุกกระซอกทางเบื้องหลังจนทำให้แกเซกเลา แม่เฒ่าและเด็กน้อยถูกรุนหลัง สุดท้ายแกก็ถูกผลักมากองอยู่กับฟุตบาทหน้าร้าน เหมือนกองขยะโสโครก

“กูบอกว่าย่าเข้ามา อีห่า พูดยังไม่รู้ภาษาคนหรือยังเงิ เหม็นสาบจิบ...”

...หลังจากผ่านการเดินทางอันยาวไกล แม่เฒ่าก็ได้เรียนรู้ว่าหนทางของคนจนนั้นสิ้นหวังและตึบตัน บางทีหากแม่เฒ่าเรียนให้รู้มากกว่านี้ แกอาจจะรู้ว่าชีวิตคนเรานั้นอาจจะหยิบมาเป็นสินค้าบนหน้ากระดานกำลังว่างเปล่าได้ดีทีเดียว...¹

จากตัวอย่างที่ยกมาข้างต้น เป็นการสะท้อนให้เห็นถึงท่าทีของคนในสังคมที่ปฏิบัติต่อผู้ยากไร้ซึ่งจัดอยู่ในกลุ่มนอกกำลังแรงงานดูจนเหล่านี้นับเป็นผู้ต่ำต้อยด้อยค่า ไร้ซึ่งเกียรติและศักดิ์ศรี แต่หากพิจารณาจากภาพสะท้อนที่ปรากฏ สำหรับตัวละครที่เป็นเด็กน้อยผู้ยากไร้ ส่วนใหญ่มีความประพฤติที่น่าจะได้รับการยกย่อง กล่าวคือ บางคนต้องทำงานอย่างหนัก และต้องรับผิดชอบเกินวัย อันควร บ้างไม่ได้รับการศึกษา ขาดแคลนปัจจัยยังชีพที่พอเพียง ทำให้ต้องดิ้นรนช่วยเหลือตัวเองและครอบครัว แต่อย่างไรก็ตามเนื่องจากความยากจนและความแตกต่างด้านชั้นชน ตลอดจนข้อจำกัดอื่นๆที่เกี่ยวกับฐานะทางเศรษฐกิจ เด็กน้อยผู้ยากไร้เหล่านี้จึงอาจถูกแบ่งแยกแตกต่างไม่เป็นที่ยอมรับของสังคม แม้ในกลุ่มของเด็กๆ ด้วยกันเอง ก็ยังมีการแสดงท่าทีดูถูกเหยียดหยาม ดังที่นักเขียนได้ถ่ายทอดไว้ให้เห็นแล้วนั้น

และตามกรอบที่ได้กล่าวไว้แล้วว่า “คนพิการ” หรือ “ผู้ทุพพลภาพ” ก็จัดอยู่ในกลุ่มคนนอกกำลังแรงงาน ซึ่งสังคมไทยส่วนใหญ่ยังไม่ค่อยคำนึงถึงศักดิ์ศรี สิทธิและโอกาสของคนเหล่านี้เท่าใดนัก หากพิจารณาจากสถิติ ในปี 2544 ประมาณว่า ประเทศไทยมีคนพิการประเภทต่างๆ 1.1 ล้านคน เป็นคนที่ไม่มียานพาหนะถึง 680,000 คน และสำหรับผู้ที่มีงานทำมีรายได้ ก็จะได้รับรายได้ต่ำ

¹ ปรีชาพล บุญช่วย. (2521). การเดินทางของแม่เฒ่าและเด็กน้อย ใน โลกหนังสือฉบับเรื่องสั้น
วันเวลาที่ผ่านเลย. หน้า 189-191

กว่าบุคคลปกติประมาณครึ่งหนึ่ง¹ ดังนั้นจึงอาจกล่าวได้ว่า คนพิการเป็นกลุ่มคนยากจนในมิติของ รายได้ค่อนข้างชัดเจน และการที่ส่วนใหญ่ไม่มีงานทำเป็นผู้ไร้ความสามารถ ต้องพึ่งพาคนอื่น ตลอดจนการมีร่างกายที่แตกต่างไม่เหมือนกับคนปกติทั่วไป ก็อาจทำให้คนพิการกลายเป็นคนยากจนในทุกมิติได้

กล่าวในทางวรรณกรรม นักเขียนเรื่องสั้นไทยร่วมสมัยก็ได้สะท้อนให้เห็นถึงการถูกเหยียดหยาม “คนพิการ” ดุจผู้ไร้ซึ่งเกียรติและศักดิ์ศรี ดังพอจะกล่าวถึงได้ต่อไปนี้

เรื่อง ไร้รัง นักเขียนได้สะท้อนให้เห็นถึงภาวะไร้ซึ่งเกียรติและศักดิ์ศรีของคนพิการผ่านตัวละครหญิงชราที่แขนข้างขวาด้วน ขาข้างซ้ายโก่ง ส่วนตาขวานั้นบอดสนิท ดังพอสังเกตได้ต่อไปนี้

ฉันอยากจะหลบเข้าไปข้างใน ซึ่งฝนสาดไม่ถึงเหมือนกัน แต่ตอนหัวค่ำฉันถูกไล่ออกมาหนึ่งแล้ว เขาคงเห็นฉันไปนั่งเกะกะทางคนจะลงเรือหรือไม่ก็แสดงให้เห็นว่าคนอย่างฉันอย่าไปปะปนอยู่กับคนดี ๆ ทั้งหลายให้เขาแปดเปื้อนเลย ...

“บ๊ะ ขอทานนี่เกะกะจริง ทำไมตำรวจไม่กวาดจับไปให้หมดเสียทีนะ” คนหนึ่งเกือบเหยียบเอาฉันเข้าให้แล้ว ทั้งๆ ที่ฉันหลบอยู่ คำพูดของเขา ทำให้ฉันใจหาวบวบอย่างช่วยไม่ได้ นอกจากเขาไม่มีเมตตา เขายังแสดงใจคอโหดเหี้ยมต่อฉันเสียอีก...

ฉันกลัวคนเมาเหล้า เขาไม่เคยพูดเพราะๆ นอกจากกระโชกกระชากเอากับฉันเมื่อฉันยกมือไหว้ขอทานเศษเงิน...เขาไม่ค่อยยินดีให้กับคนขอทาน นอกจากจะไม่อยากให้แล้ว เขายังจवादอีก...ถ้าฉันมีเงินเท่ากับจำนวนที่เขาจ่ายค่าเหล้ายา อาหารแพงๆ เหล่านั้นฉันจะไม่มาขอทานให้หนาวสั่นและเสี่ยงต่อการถูกตำรวจจับอย่างนี้เป็นแน่...

...ฉันลงเรืออย่างทุลักทุเล แม่สาวคนที่แต่งตัวงามๆ หอมฟุ้งไปทั้งตัว รีบเขยิบหนีอย่างขะแยง...ฉันจับเสาเหล็กเอาไว้แน่น ขณะที่เรือโคลงเคลงเพราะคลื่นแรง มันทำให้หลายคนเซไปมาชนกันเข้า...คนสกปรกอย่างฉันชี ไม่บังควรจะไปชนกับใคร เสื้อผ้าเขาอาจจะเปื้อน หรือไม่อย่างนั้นจมูกของเขาจะเหม็นสาปเหม็นสาบฉัน จะทำให้เขาโกรธ...คิดมากก็เปล่าการ ฉันกำลังหิวมาก...ซื้อข้าวราดแกงสักสองบาทก็คงพอ

“ไปข้างหน้าเถอะยาย เขากำลังขายของ” เสียงเด็กหนุ่มเดินโตะออกปากขับไล่ ...

“ซื้อข้าวราดแกงสองบาท”ฉันบอกกับคนขายผู้หญิง เขามองฉันตั้งแต่หัวจรดตีน...

“ไหนล่ะ เงิน” เขาแบมือมาก่อน ฉันหยิบเงินส่งให้

“อี ขอทาน” เสียงเขาเหยียดหยาม ขณะโยนเงินของฉันใส่ลิ้นชักอย่างไม่สนใจ...

¹ ณรงค์ เพ็ชรประเสริฐ. (2546). บทสังเคราะห์ภาพรวมการพัฒนาระบบสวัสดิการสำหรับคนจนและคนด้อยโอกาสในสังคมไทย. หน้า 142

ฉันรู้ว่าตึกมากแล้ว จึงรีบเดินกลับศาลาวัด...แล้วจะได้นอนเสียที่ ฉันก้าวเข้าไป
ในศาลาวัดที่พักนอนแต่แล้วก็ต้องหยุดชะงัก

“ไปให้พ้น ยายแก่ขอทาน แกจะนอนตรงนี้ได้ พรุ่งนี้ขบวนผ้าป่าของเจ้านาย
ท่านจะผ่านมา ไปสิ ยังจะยืนเช่อยู่อีก” เด็กวัดคนนั้นตวาดซ้ำ...¹

จากภาพสะท้อนที่ปรากฏเห็นได้ว่า ในเรื่องนี้ตัวละครหญิงชราผู้หาเลี้ยงชีพด้วยการ
เป็นขอทาน นอกจากจะต้องเผชิญกับความลำบากทุกข์ยากในการดำรงชีวิตแล้ว นักเขียนยังได้
สะท้อนให้เห็นด้วยว่า หญิงชราผู้พิการที่เป็นขอทานนี้ยังได้รับการปฏิบัติในสังคมอย่างไม่เสมอภาค
ถูกดูหมิ่นเหยียดหยาม รังเกียจียดฉันท และแบ่งแยกแตกต่างจวบจนเธอเป็นผู้ต่ำต้อยด้อยค่า ไร้ซึ่ง
เกียรติและศักดิ์ ไม่เหมือนสมาชิกในสังคมคนอื่นๆ ทั่วไป

ในเรื่อง ขอสายขาด ก็เช่นเดียวกัน นักเขียนได้ถ่ายทอดให้เห็นถึงสภาพชีวิตของผู้พิการ
ที่ต้องดิ้นรนหาเลี้ยงตนเองและครอบครัว ด้วยการเป็นวนพิชชี่ขอแลกกับเงินที่พอจะมีผู้หยิบยื่นให้
แต่ถึงกระนั้นก็ยังมีความรังเกียจียดฉันท แสดงท่าทีดูหมิ่นเหยียดหยาม ดังนักเขียนสะท้อนไว้
ต่อไปนี้

...จากตรงนี้ไปก็ต้องผ่านตลาดสด...แล้วจึงจะถึงร่มเงาใต้สะพานลอยซึ่งเป็น
ทำงานประจำของแก...

“นี่ลุง เมื่อไหร่จะขยับขยายไปเสียทีละ ลุงมาอยู่เป็นตัวอย่างเลยพลอยมีคนแห่
กันมาเป็นแถวไปหมด”...

“อีกหน่อยเห็นที่จะต้องให้ตำรวจเขามาจัดการให้เสียแล้ว”คุณนายมักขู่เข็ญอย่างนี้
เสมอ...

“รับจัดการเสียละ ไม่อย่างนั้นฉันจะให้คนของฉันมารื้อให้”สารพัดคำพูดที่จะสรร
มาขู่บังคับ

“ชั้นจะเอาไว้ทั้งขยะ”

ชะช้า คนอะไรเห็นคนมีค่าน้อยกว่าขยะปฏิญ...

ตลาดผ้าหลากหลายสีสันทันพราวอยู่สองข้างทางที่แกเดินผ่านไป แกรู้สึกอายขึ้นมา
เหมือนกันเมื่อนึกถึงสภาพเสื้อผ้าของตัวเอง เสื้อเชิ้ตสีขาวเข้มมัวมอมกับกางเกงขายาวปะ
ชุนสีกรมท่า สะพายซอกเก่าๆ กับการเดินไปดินเปล่า...ทำให้แกรู้สึกเหมือนเดินหลงเข้าไป
ในดินแดนของคนอีกโลกหนึ่ง ที่แกกลายเป็นเพียง มด ปลวก ไม่มีราคาและเป็นที่รังเกียจ...
วันนี้ผู้คนมากมายเหมือนทุกวัน ถึงกระนั้นก็เถอะ แกยังรู้สึกว่ามันยังน้อยเกินไปสำหรับ
จะช่วยให้การทำงานของแกได้ผลตอบแทนเต็มที่จะมีสักกี่คนที่สนใจไยดีกับแกเวลาแห่ง

¹ ประเสริฐ จันดำ.(2513).ดอกคูณและเสียงแคน.หน้า 83 – 88

การทำงานที่ผ่านมามอบให้แก่วัฒนที่เลยว่ ผู้คนให้ความรู้สึกร้อยไรต่อแก แต่ันั้นแหละ แกก็คงเป็นแกที่มีความภาคภูมิในอาชีพของตนเองตลอดเวลา...

“ลุง”

แกชะงักสายซอที่กำลังจะเริ่มต้นใหม่เงยหน้าขึ้นสบตา

“ลุงช่วยเล่นเพลงให้ผมฟังสักเพลงได้ไหมครับ” เขาพูดต่อ ชายชรายิ้มรับ...

“ผมชอบเพลง “พัดชาย” ที่ขึ้นว่า---รีรีรี---ขึ้นจิต---นะ” เขาบอก ชายชรา พยักหน้าเบาๆ แกกวาดสายตามองผู้คนรอบๆ ที่หันมองแกและเขาเป็นตาเดียวกันในแววดา เหล่านั้น บางคู่ก็ทอดอารมณ์ร่วมอยากฟังเพลงเขาด้วย บางสายตาคุ่นคิดสงสัยและ บางสายตาหมีนแกลน ชายชรารู้สึกแปลกปลาบเข้าไปในหัวใจ ก็กับแค่มีคนคนหนึ่งเดินเข้ามาหาแกและพูดคุยกับแกเท่านั้นมันเป็นเรื่องแปลกนักหรือ

ข้าก็เป็นคนธรรมดาเหมือนพวกเอ็งนะเว้ยแกอยากตะโกนออกไปอย่างนั้น...

เสียงเหรียญหล่นกระป๋อง ยังดังอยู่บ้าง แต่ก็ห่างไป ชายชรารู้สึกว่าคุณคนที่เดินเข้ามาหยอดเหรียญของเขาไม่ได้สนใจต่อเสียงเพลงที่แกบรรเลงเลย...พวกเขา กำลังเสียเงินเพื่อขอทางให้ผ่านไปไ้เท่านั้น

ทอดสายตาไปเบื้องหน้า หนุ่มสาวคู่หนึ่งเคียงคู่กันลงมาจากบันไดสะพานลอย... ฝ่ายหญิงแต่งตัวสะอาดทำทางเรียบร้อยแก็เห็นเธอก็ลงหยอดเหรียญลงในกระบอกพลาสติกของขอทานที่เชิงบันได แล้วจึงเดินตามผู้ชายแต่งตัวทันสมัยที่หันไปมองอย่างไม่สัพอใจ ก่อนวกเลี้ยวมาทางที่แกนั่งอยู่

ฝ่ายหญิงปรีแยกออกมาทางแก หยอดเหรียญเหรียญหนึ่งลงไปในกระป๋องอย่าง นิ่มนวล แต่แล้วแขนอีกข้างหนึ่งของเธอก็ถูกกระซางจุดดึงออกไป

“ไปให้มันทำไม ไอ้พวกไม่รู้จึกทำมาหากิน แบมือขอชาวบ้านให้เดือดร้อนไปหมด น่ารำคาญ” ชายคนนั้นหงุดหงิดเสียงดัง

ชายชราชะงักมือที่กำลังกรีดสายซอ รู้สึกใจหายวาบ มองตามร่างของชายคนนั้น ไปด้วยความรู้สึกเจ็บปวดที่บาดลึกเข้าไปในหัวใจ

ทำไมเขาจึงคิดว่าแกเป็นขอทาน ชายชราคิด แต่ก็ยังไม่เข้าใจ¹

หากพิจารณาตามที่นักเขียนถ่ายทอดไว้อาจสังเกตเห็นได้ว่า ตัวละครชายชราผู้พิการมิได้ น้อยเนื้อต่ำใจในอาชีพของตนเลยแม้แต่น้อย ทั้งยังภาคภูมิใจว่างานที่ตนทำ “เป็นอาชีพที่สะอาด บริสุทธิ์ ไม่เบียดเบียนใคร...ไม่ได้ขอเงินใครเฉยๆ หากแต่...ได้ทำงานตอบแทน...สืขอให้ฟัง...ใคร ชอบก็ให้เงิน...ใครไม่ชอบ...ก็ไม่เคยบังคับ...”² แต่สำหรับในสายตาของคนอื่น ดูเหมือนนักเขียนจะ สะท้อนให้เห็นว่า ชายชราผู้พิการที่ดำรงชีพด้วยการเป็นวณิพกสืขอแลกเงินตามแต่จะมีผู้พอใจให้

¹ มานพ ถนอมศรี. (2522). ฟาสิน้ำเงิน. หน้า 39-41, 47-48, 50-51

² แหล่งเดิม. หน้า 44

ส่วนหนึ่งมองอย่างดูถูกเหยียดหยามว่าเป็นอาชีพขอทาน ซึ่งสร้างความรำคาญและความเดือดร้อนให้แก่คนอื่น ดังนั้นนักเขียนจึงได้สะท้อนให้เห็นด้วยว่ามีบางคนแสดงท่าทีรังเกียจเหยียดฉันท์ และถึงขั้นแบ่งแยกเบียดขับให้ออกห่าง เช่นการการรุกรไล่ที่ ดังที่นักเขียนได้ถ่ายทอดไว้แล้วนั้น

ส่วนเรื่อง ผู้จัดการของไอ้แคะ เป็นการถ่ายทอดให้เห็นถึงสภาพชีวิตของผู้พิการที่จำต้องไปเป็นขอทาน ภายใต้อิทธิพลและการควบคุมของกลุ่มมิจฉาชีพที่กำลังกดขี่ข่มเหง ทั้งยังถูกผู้อื่นมองอย่างดูถูกเหยียดหยาม ดูพวกเขาเป็นคนไร้ซึ่งเกียรติและศักดิ์ศรี ดังนักเขียนสะท้อนไว้อย่างนี้

...ทุกวันที่พี่โตรับพวกเขากลับบ้าน พวกเขาจะถูกด้อนเข้าไปรวมกันในห้องหนึ่งของบ้านพี่โต เพื่อรวมเงินที่หามาได้ไว้เป็นกองเดียวกัน จากนั้นจึงแยกย้ายกลับลงไปที่บ้านเล็กซึ่งพี่โตปลุกให้พวกเขายู่รวมกันอีกทีหนึ่ง...

เกือบทุกเดือน บ้านหลังเล็กของเขามีสมาชิกเพิ่มขึ้นมาเสมอ และทุกคนที่พี่โตรับมาอยู่ใหม่ก็ดูจะไม่มีสักคนเดียวที่มีร่างกายสมบูรณ์ครบ แม้บางคนจะมีอายุแตกต่างกัน แต่ทุกคนก็มีสิ่งเหมือนกันอยู่อย่างหนึ่งคือความพิการ ความน่าเกลียดน่าชัง ชวนสังเวช...

“ขออย่าให้รู้ว่ามีกรอมเกิดขึ้นเป็นอันขาดนอกจากเจ็บตัวแล้วก็จะไม่เลี้ยงอีกด้วย คงไม่ต้องบอกนะว่า พวกแกจะอดตายถ้าพ้นไปจากบ้านนี้”...

“เร็วๆ ้วย” พี่โตตะโกนลั่น ขณะสะบัดดินลงบนร่างของคนที่ยังไม่ตื่น “ไอ้พวกนี้นอนกันเหมือนหมา” พี่โตสบถอีกครั้งและเดินออกไป

เขาผลักร่างตัวเองที่สูงไม่เกินสองฟุตขึ้นยืนและเดินตามออกมาข้างนอกในบางครั้งเขาดน้อยใจในรูปร่างและสังขารของตัวเองไม่ได้...เมื่อเขาลุกขึ้นหรือเดินไปทางใดผู้คนจะหันมามองเขาเป็นตาเดียว มองจนทำให้เขารู้สึกเหมือนกับตนเองเป็นสัตว์ประหลาดหรือเป็นมนุษย์อีกโลกหนึ่ง ซึ่งลงมาเดินปะปนอยู่กับพวกเขาฉะนั้น...บางครั้งเขาคิดและสงสัยในตัวเองไม่ได้ว่า เขาทำสิ่งเหล่านี้ไปเพื่ออะไรกัน นอกจากชีวิตที่ได้ยู่รอดไปวันหนึ่งแล้ว...เขาไม่มีความหวังอะไรมากไปกว่าอาหารที่จะต่อชีวิตของเขาให้อยู่รอดต่อไปในวันพรุ่งนี้...เสียงเหรียญหลายเหรียญชิงกันดังกระทบกระป๋องที่เขาถืออยู่ทันทีที่เขาเดินเข้าไปถึง มันจะเป็นเพราะความเมตตาสงสาร หรือความทุเรศนัยน์ตาที่พวกเขาเหล่านั้นมองเห็นเขาก็ตามที่เกิด...

เขาเฝ้าแต่ครุ่นคิดอยู่เช่นนี้ ตลอดเวลา...จนความมืดเริ่มมาเยือน...ถนนกลับคืนสู่ความว่างเปล่า รถพี่โตโฉบเข้ามาจอดที่เดิม จนวิ่งกลับถึงบ้าน...

ทันทีที่ลงจากรถ เขาและพวกก็ถูกด้อนเข้าไปรวมกันอยู่ในห้องเดิม...เพื่อเศษเหรียญที่แต่ละคนหาได้ให้ไว้กับพี่โตเช่นทุกวัน...

“อะไรวะไอ้แคะ” พี่โตตะโกนขึ้นอย่างเดือดดาล ทันทีที่เขาเหวี่ยงญูออกจาก กระเป่า “ทั้งวันมึงได้เท่านี้หรือ” พี่โตพูดต่อพร้อมกับกรากเข้ามาหาเขา...

“ไอ้นี้หัดอม” พี่โตป่นมึงำ กระชากกระเป่าในมือของเขาไปดู...

“ไอ้ฉิบหายนี่อมจริงๆ” พี่โตตะโกนลงอย่างโกรธจัดเขาริบถลันลูก...แต่ก็เข้าไป กว่าพี่โตที่ปรีเข้ามาหาและเหวี่ยงดินเปรี้ยงบานล่ำตัวเขากระดอนไปติดฝา บิดตัวไปมา และร้องให้ออกมาด้วยความเจ็บปวด¹

เป็นที่น่าสังเกตว่า ตัวละครคนพิการในเรื่องนี้นอกจากจะถูกกดขี่ข่มเหง ถูกทำร้ายร่างกาย และทำให้ยับยายอย่างไรซึ่งศักดิ์ศรี โดยไม่สามารถปกป้องหรือช่วยเหลือตัวเองได้แล้ว พวกเขายังตกเป็นเครื่องมือในการหารายได้ของพวกมิจฉาชีพที่คอยบังคับขู่เข็ญให้ผู้พิการต้องออกไปตระเวนขอทานในสถานที่ต่างๆ ทั้งๆ ที่ผู้พิการบางคนก็ได้สมัครใจที่จะทำเช่นนั้นด้วย

สำหรับในเรื่อง พลเมืองดี นักเขียนก็ได้สะท้อนให้เห็นถึงการแสดงท่าทีรังเกียจเหยียดหยามผู้พิการที่เป็นโรคเรื้อนที่ดำรงชีพด้วยการเป็นขอทานไว้ ดังพอสังเกตได้ต่อไปนี้

...น้อยคนนักที่จะสังเกตว่าเขาั่งอยู่ตรงนั้นเป็นประจำ บางทีอาจจะเป็นเพราะว่า วันทั้งวันเขาเกือบจะไม่ได้ลุกไปไหนเลย ทำให้ผู้คนที่ผ่านไปมาคิดว่าเขาเป็นส่วนประกอบอย่างหนึ่งของทางเดินเท้าดังเช่นเสาไฟ หรือถึงขยะก็ได้ อันที่จริงคนอย่างเขาก็กรังอยู่ตามทางเดินเท้าทุกหนทุกแห่งไม่แพ้เจ้าของสิ่งนั้นเหมือนกัน และเช่นเดียวกับถึงขยะทุกใบที่ทาสีเขียว คนที่เรื้อนอย่างพวกเขาทุกคนก็ดูจะมีหน้าตาเหมือนกันหมด อย่างน้อยที่สุดก็สำหรับชาวเมืองหลวง

คนส่วนใหญ่ที่เดินผ่านเขาไปแสดงการยอมรับการดำรงอยู่ของเขา ด้วยการเดินหลีกห่างของเขาเป็นวงกว้าง อย่างน้อยก็เพื่อเป็นหลักประกันว่าหากพลัดตกหล่นลงไปก็คงไม่มีอวัยวะส่วนใดไปถูกต้องกับขาที่บวมเป่งและเยิ้มไปด้วยน้ำเหลืองของเขา คนจำนวนหนึ่งเดินผ่านไปพร้อมกับเสียงบ่นดังๆ เป็นเชิงตำหนิรัฐบาลที่ปล่อยให้สิ่งสกปรกอย่างเขามากองอยู่กับถนนได้ชั่ววันตาปี หลายต่อหลายครั้งที่ชายพิการต้องหลบตาพวกเขาด้วยความหวาดผวา กลัวว่าสักวันหนึ่งพลเมืองผู้เคร่งระเบียบเหล่านี้ จะเอารถขยะมาใส่เขาไปหมกตากแดดตากฝนเช่นเดียวกับสิ่งปฏิกูลอื่นๆ

แต่ก็อีกนั่นแหละ ยังมีคนอีกประเภทหนึ่งที่ทำให้เขามีเหตุผลพอที่จะนั่งอยู่ตรงนี้ และสามารถนั่งลงได้เป็นเวลานานปีนั่นคือคนที่โยนเศษสตางค์ใส่ในกระป๋องนมวัวที่เขาวางไว้ปลายดิน สำหรับคนเหล่านี้แล้ว ชายที่เรื้อนคือส่วนประกอบอย่างหนึ่งที่ช่วยให้การมาแสวงบุญ...สมบูรณ์ยิ่งขึ้น²

¹ มานพ ถนอมศรี. (2522). ฟาสน้ำเงิน. หน้า 56 , 58 – 59 , 63 , 66 - 69

² เสกสรรค์ ประเสริฐกุล. (2535). ฤดูกาล. หน้า 61-62

จากภาพสะท้อนที่เกี่ยวกับ “ผู้พิการ” หรือ “ผู้ทุพพลภาพ” ตามที่ได้กล่าวมาทั้งหมด เป็นที่น่าสังเกตว่า นักเขียนส่วนใหญ่มักสะท้อนให้เห็นว่าคนเหล่านี้มีวิธีการดำรงชีพด้วยการเป็นขอทาน ทั้งนี้เพราะเนื่องมาจากร่างกายหย่อนกำลังความสามารถที่จะประกอบการทำงานหรือทำมาหากินด้วยวิธีอื่น และถ้าหากพิจารณาไปที่ลักษณะของวิธีการขอทานตามที่นักเขียนก็ได้ถ่ายทอดไว้ก็อาจแบ่งได้เป็นสองประเภท คือ 1) การขอโดยตรง สังเกตได้จากพฤติกรรมของตัวละครในเรื่อง ‘ไร้รัง’ เรื่อง ‘ผู้จัดการของไอ้แคะ’ และเรื่อง ‘พลเมืองดี’ 2) การเสนอสิ่งแลกเปลี่ยน เช่น เล่นดนตรี ดังพอสังเกตได้จากพฤติกรรมของตัวละครในเรื่อง “ซอสายขาด” สำหรับสถานที่ที่เป็นแหล่งขอทาน นักเขียนมักบรรยายสะท้อนให้เห็นว่าเป็นบริเวณชุมชนที่มีคนพลุกพล่าน เช่น ทางเท้า สะพานลอย ตลาดสด และท่าเรือ เป็นต้น

เป็นที่แน่นอนว่า ความพิการเป็นสิ่งที่มนุษย์ไม่ต้องการ แต่ในบางครั้งก็ไม่สามารถหลีกเลี่ยงได้ ยิ่งโดยเฉพาะหากความพิการนั้นบังเกิดกับผู้ที่ยากจนข้นแค้น ขาดโอกาส และขาดการช่วยเหลือจากสังคมอย่างเพียงพอ ผู้พิการนั้นอาจต้องประสบกับปัญหาอื่นๆ ตามมาอีกมาก เช่น ปัญหาเกี่ยวกับรายได้ ปัญหาสุขภาพจิต และปัญหาการไม่เป็นที่ยอมรับของสังคม เป็นต้น แต่ถึงกระนั้นก็ได้หมายความว่า ผู้พิการจะกลายเป็นภาระของคนรอบข้างและสังคมเสมอไป ดังข้อมูลของทีมงานวิจัยการพัฒนาระบบสวัสดิการสำหรับคนจนและคนด้อยโอกาสในสังคมไทยบ่งชี้ว่าผู้พิการบางคนสามารถทำงานมีรายได้บางวันสูงถึง 2,000 บาท¹ (อาจสูงกว่าคนปกติบางคน) ซึ่งเพียงพอที่จะเลี้ยงครอบครัวที่ประกอบไปด้วยภรรยาและบุตรที่เป็นคนมีอวัยวะสมบูรณ์ได้

อย่างไรก็ตาม ได้มีผู้ตั้งข้อสังเกตเกี่ยวกับสถานะของคนพิการ ซึ่งสอดคล้องกับภาพสะท้อนที่ปรากฏในเรื่องสั้นไทยร่วมสมัยตามที่ได้อ้างมาแล้ว พอสรุปได้ว่า สังคมไทยส่วนใหญ่มักจะไม่ค่อยคำนึงถึงศักดิ์ศรี สิทธิและโอกาสของคนพิการ ที่จะส่งเสริมให้พวกเขามีสิทธิและโอกาสเสมอเหมือนคนปกติทั่วไป ดังนั้นจึงไม่แปลกอะไรที่เราจะพบว่าถนนในเมืองไทยแทบจะไม่พบทางข้ามถนนสำหรับคนตาบอด ไม่ค่อยมีลิฟต์และทางลาดสำหรับคนพิการที่นั่งรถเข็น สำหรับในส่วน of ปัจเจกบุคคล เราอาจสังเกตเห็นได้ว่า คนปกติทั่วไปนั้นบางคนปฏิบัติต่อคนพิการด้วยความรู้สึกแบ่งแยกแตกต่าง ดูถูกเหยียดหยาม ดูพวกเขาเป็นผู้ต่ำต้อย ด้อยค่า ไร้ซึ่งเกียรติและศักดิ์ศรี

นอกจากนี้ หากพิจารณาลักษณะของคนพิการตามที่กระทรวงสาธารณสุขได้กำหนดไว้ “คนบ้า” หรือ “คนวิกลจริต” ที่มีลักษณะจิตใจและพฤติกรรมปรวนแปร ผิดปกติจากคนทั่วไปในบางครั้งบางเวลา ไปจนถึงคนที่มีพฤติกรรมผิดปกติ ควบคุมตนเองไม่ได้ ก็ถือได้ว่าเป็นคนพิการประเภทหนึ่ง คือ “คนพิการทางจิต” ซึ่งคนประเภทนี้ก็จัดอยู่ในกลุ่มคนนอกกำลังแรงงานที่สังคมไทยส่วนใหญ่ยังไม่ค่อยคำนึงถึงศักดิ์ศรี สิทธิและโอกาสของพวกเขาเช่นเดียวกับคนพิการประเภทอื่นๆ ดังที่ได้กล่าวมาบ้างแล้ว

¹ ณรงค์ เพ็ชรประเสริฐ. (2546). บทสังเคราะห์ภาพรวมการพัฒนาระบบสวัสดิการสำหรับคนจนและคนด้อยโอกาสในสังคมไทย. หน้า 142

กล่าวในทางวรรณกรรม นักเขียนเรื่องสั้นไทยร่วมสมัยตามขอบเขตของการวิจัยที่กำหนด ก็ได้สะท้อนให้เห็นถึงภาวะด้อยเกียรติ ด้อยศักดิ์ศรีของคนพิการทางจิต ดังพอจะกล่าวถึงได้ต่อไปนี้

เรื่อง โลกสมมติของหญิงกลางคน นักเขียนได้สะท้อนให้เห็นถึงท่าทีของคนปกติที่ปฏิบัติต่อผู้พิการทางจิต ดังพอสังเกตได้ต่อไปนี้

ดินเปล่าเปลือยและดำคล้ำของแกก้าวเดินอย่างไม่รีบร้อน มีผู้คนสวนทางแกมา จากถนนซอยข้างแล้ว บางคนหันมองแกแวบหนึ่งอย่างไม่ใส่ใจอะไรมากไปกว่าการเป็นสิ่งมีชีวิตอีกสิ่งหนึ่งที่มีอยู่บนโลกนี้ร่วมกับพวกเขา และหลายคนเหมือนกันที่ความรู้สึกแปลกประหลาดและถามไถ่ถึงความเป็นมาของแกลอดออกมาจากความเกียจคร้านในดวงตา แต่แล้วทุกคนก็เดินเลยผ่านแกไปอย่างไม่ใส่ใจเหมือนเดิม...

หญิงกลางคนเดินมาถึงทางแยก แกเลี้ยวไปทางขวามือ...ป้ายรถเมล์อยู่ไม่ไกลจากทางแยกมากนัก...หญิงกลางคนเดินเข้าไปหยุดยืนอยู่ที่ป้ายรถเมล์นั้นบ้าง แกไม่รู้สึกแปลกใจอีกเช่นกัน สำหรับสายตาและท่าทีรังเกียจจากคนข้างเคียง...

หญิงกลางคน...กระวีกระวาดขึ้นรถเมล์คันแรกที่วิ่งผ่านมา เสียงกระเป๋ารถไล่แกให้ลงสองสามคำแต่หญิงกลางคนคงนั่งเฉยเสีย กระนั้นแกก็ยังไม่วายถูกผลักไล่ กระชากกระชั้นจากเด็กผู้ชายคนนั้นอย่างไม่พึงพอใจ หญิงกลางคนคงนั่งเฉยเหมือนเดิม ดูเหมือนแกจะเคยชินกับเหตุการณ์อย่างนี้เสียแล้ว

“มันโง่งกันนี้หว่า” เสียงแกเอะอะขึ้นมา ผู้คนในรถหันมองเป็นตาเดียว แต่เมื่อทุกคนเห็นร่างผอมบาง สกปรกมอมแมมและผมที่เป็นกระเซิงของแก ทุกคนก็หันกลับไปตามเดิม พร้อมกับนึกคิดอยู่เพียงในใจว่า วันนี้เราเดินทางมากับคนบ้า

...หญิงกลางคนหลบหลีกผู้คนที่เดินอยู่บนบาทวิถีเข้าไปในตลาดสด...

“อี้ามาอีกแล้ว” แม่ค้าคนหนึ่งตะโกนบอกเพื่อนที่แผงข้างๆ ขณะที่แกโฉบเข้าไปเก็บหัวผักกาดขาวที่หล่นลงมา “ไป---ไปเก็บที่อื่น---” แม่ค้าคนนั้นโบกไม้ยาวที่ติดจานใบย่อยไว้สำหรับเงินจากลูกค้ามาทางหญิงกลางคน และครั้งหนึ่งมันฟาดลงไปบนไหล่แก

...ก่อนเดินออกไปทางอื่น...แกก็ไม่วายถูกขับไล่จากเหล่าแม่ค้าพ่อค้าที่แกเดินผ่านไป...¹

¹ มานพ ถนอมศรี. (2522). ฟาสีน้ำเงิน. หน้า 6-11

จากภาพสะท้อนที่ปรากฏเห็นได้ว่า ผู้พิการทางจิต หรือ “คนบ้า คนวิกลจริต” มักได้รับการปฏิบัติอย่างไม่เสมอภาค ถูกเบียดขับให้ออกห่าง และไม่เป็นที่ยอมรับของคนปกติทั่วไป ทั้งที่ในความเป็นจริงแล้ว คนเหล่านี้ควรได้รับการดูแลจากคนใกล้ชิด และการรักษาฟื้นฟูสมรรถภาพจากแพทย์หรือผู้เชี่ยวชาญ ตลอดจนการเหลียวแลจากสังคมอย่างจริงจัง มิใช่แบ่งแยกแตกต่างหรือปล่อยปละละเลยให้พวกเขาต้องเผชิญชีวิตอย่างเลื่อนลอยและทุกข์ยากลำเค็ญจนทำให้ไม่สามารถดำรงอยู่ในสังคมได้อย่างมีเกียรติ มีศักดิ์ศรี เยี่ยงสามัญชนทั่วไป

ในเรื่อง บุรุษนิรนาม ก็เช่นเดียวกัน นักเขียนได้สะท้อนให้เห็นถึงภาวะด้อยเกียรติ ด้อยศักดิ์ศรีของคนพิการทางจิตที่ดำรงชีวิตอยู่อย่างอดัดอดสนและถูกดูหมิ่นเหยียดหยามจากคนปกติทั่วไป ดังนักเขียนได้ถ่ายทอดไว้ต่อไปนี้

เกือบเที่ยง...

ชายคนนั้น ยังนอนขดตัวนั่งเฝ้าบออยู่ในท่าเดิม เช่นเดียวกับรถเข็นบรรทุกมหาสมบัติ เศษขยะ ดูเหมือนเขาจะเริ่มรู้สึกตัวแล้ว เพราะหมาข้างถนนปิ่นตะกายขึ้นไปบนรถ...เขาเผยอเปลือกตา มองนั่งอยู่สักครู่ แล้วค่อยๆ ยันร่างลุกขึ้นนั่ง...เดี๋ยวยิ้มให้คนโน้น เดี๋ยวยิ้มให้คนนี้ สลับกับการใช้เล็บมือตะกุยเการอบๆ หัว ดังแกรกๆ เมื่อถูกสัตว์เล็กๆ แอบแผ่รบกวน

“ขอตัว” เขาเดินมาหาชายหนุ่ม เอ่ยปากขอบุหรี่พร้อมยื่นมือ ชายหนุ่มผู้ซึ่งกำลังสูบบุหรี่คนนั้นถอยหนี สีหน้าบ่งบอกถึงความรำคาญ แต่เขากียังยิ้ม ยิ้มจนกระทั่งชายหนุ่มก้าวขึ้นรถเมล์ปรับอากาศ และขวางบุหรี่ครึ่งมวนทิ้งไว้บนพื้นถนน...เขาลุกขึ้นยืน หันซ้ายหันขวาเดินไปที่กำแพงวัดหลังป้ายรถเมล์ หันหน้าเข้าหา ถลกขาทางเกวหลวมโพรง เพื่อปัสสาวะทั้งๆ ที่ถ้าเขาจะจัดมันออกมาจากเป้าทางเกวไม่รุติชิปดูจะง่ายกว่า แต่เขาก็ไม่ทำ

“เฮ้ย มึงดูนั่น” เด็กนักเรียนวัยรุ่นนอกรอบายคนหนึ่งสะกิดเพื่อน...

“อ้าว แม่งทะเล่สิ่ง ส่ายชะด้วย”

เด็กนักเรียนกลุ่มนั้น หัวเราะกันเป็นที่สนุกสนาน

“เฮ้ย มันมองวะ”

“แน่ะ เลือกยิ้ม”

“ไอ้ห่า หน้าด้านชิบหาย”...

หน้าตาล้อเลียน คำตำหนิตีเดียวน ไม่ได้ทำให้เขามีความรู้สึกโกรธเคืองแต่อย่างใด...

เขาเริ่มโกยเริ่มคุ้ยเศษอาหาร จนขยะกระจุยกระจายโชคดีเป็นของเขา ฝรั่งนำครึ่งลูกอยู่เกือบสุดกันถึง เขาหยิบมันขึ้นมากัดแทะ โดยไม่สนใจกับคราบน้ำเหนอะเหนียวจับเป็นยางยืดแต่อย่างใด

“ไป โอ้บ้า” แม่ค้าหาบเร่คนหนึ่งตะโกนไล่
 “แน่ะ ยังไม่ไปอีก”
 แต่เหมือนมนโธรมหวนกลับคืนมา แม่ค้าหาบเร่คนนั้นคว้าส้มเขียวหวาน 3 ลูก
 ยัดใส่ถุงส่งยื่นให้
 “เอ้า-แตกซะ...”
 เวลาบ่าย...
 ชายคนเดิมยังคงเชิฐารถ ไปตามท้องถนนเหมือนมีจุดหมายปลายทาง แต่ไร้
 จุดหมายปลายทาง...
 “หยุด เฮ้ย! บอกให้หยุด
 ลั่นเสียง ชายหนุ่มในชุดเครื่องแบบสะพายอาวุธสองคนก็เดินรี่เข้ามาหา...
 “คันก่อนสิวะ เพื่อเจออาวุธร้ายแรง”
 “มีคันสิ”
 “ไม่ไหว มีดีกว่า”
 “ฮึ้ยยย...มีงั้นดีแล้ว”
 “ไม่ไหววะ” เขาสา่ยหัว “ขนาดกูอยู่ห่างสามวา ยังได้กลืนลอยมา ยังกะหมาตาย
 ชักสามตัว”
 “ถ้างั้น ไล่แม่งไปเลยดีกว่านี่”
 “เออ”
 “เฮ้ยๆ ไปทางโน้น” เสียงของเขาดัง ตาจ้องเขม็ง...¹

จากภาพสะท้อนที่ปรากฏ เห็นได้ว่าตัวละครที่เป็น “บุรุษนิรนาม” ซึ่งมีลักษณะเข้าข่าย
 “พิการทางจิต” ดำรงชีวิตอยู่อย่างอัตคัดขัดสน ไร้ที่อยู่อาศัย ไร้อาหารการกินที่เหมาะสมและ
 ถูกดูถูกเหยียดหยาม ทั้งยังไม่มีโอกาสได้เข้ารับการบำบัดรักษา ฟันฟูสมรรถภาพตามสิทธิที่ควร
 จะได้รับและถึงแม้จะมีบางที่บางคนได้ให้ความช่วยเหลือเกื้อกูล แต่ก็เข้าไปในลักษณะที่เกิดจาก
 ความสมเพช เวทนา ดูเขาเป็นผู้ต่ำต้อย ต้อยค่า ในสังคม

ส่วนในเรื่อง ชยะสังคม แม้กเขียนจะมีได้ถ่ายทอดไว้อย่างชัดเจนว่า ตัวละครที่ดำรงชีวิต
 อยู่ด้วยการคุ้ยเขี่ยหาอาหารตามถังขยะหรือที่คนอื่นรับประทานเหลือไว้มาบริโภคนั้นเป็นผู้พิการ
 ทางจิตหรือไม่ แต่หากพิจารณาจากวิถีการดำรงชีพของตัวละคร น่าจะเข้าข่ายอยู่ในกลุ่มนอกกำลัง
 แรงงานที่ไม่พร้อมจะทำงาน หากแต่เร่ร่อนหาเลี้ยงตัวเองดูคนอนาถา ไร้ซึ่งเกียรติและศักดิ์ศรีใน
 สายตาของผู้อื่น ไม่ต่างอันใดกับขอทาน ดังกเขียนสะท้อนไว้พอสังเกตได้ต่อไปนี้

¹ อานาจ เย็นสบาย. (2540). ใต้ผืนน้ำ. หน้า 112-117

เขาจะต้องไปที่ตลาด เขาคิดและเดินผ่านกลุ่มคนที่ยืนคอยรถเมล์ ร่างของเขาค่อนข้างสูง แต่ผอมซูบซีด หัวเข่า ข้อตืด ข้อศอก และข้อมือปูดโปน ขณะที่ท่อนแขนกับขาเล็กลีบ กันแฟบเหมือนแผ่นกระดาน เสื้อและกางเกงขาสั้นเก่าขาดและสกปรกราวกับไปเก็บผ้าขี้ริ้วจากกองขยะมาใส่ มันส่งกลิ่นเหม็นหืนแต่เขาก็มิได้อนาทร้อนใจ...

ตอนนั้น เขาเพิ่งสังเกตเห็นพระภิกษุสองรูป กำลังยืนอุ้มบาตรอยู่...เขามองพระแล้วมองคนใส่บาตร...เขาคิดต่อไป..ทำไมผู้คนเหล่านี้จึงทำบุญใส่บาตรแต่กับพระ ทำไมไม่ทำทานให้เขาบ้าง ทั้งๆ ที่เขาก็เป็นคน ทั้งๆ ที่เขาก็หิวเหมือนกัน...หรือค่าของความหิวค่าแห่งความเป็นคนเช่นเขามันต่ำต้อยเกินกว่าที่ใครจะหยิบยื่นให้แม้เพียงเศษอาหาร...

เขาเดินมาหยุดที่หน้าร้านอาหารคูหาเดียว...ยืนมองใ้ก่อวอ้วนสามตัวที่แขวนโชว์ในตู้กระจก...เขายังคงยืนอยู่ตรงนั้น จนเจ้าของร้านอดทนไม่ไหว

“ไป..ไอ้ห่า..ไปให้พ้น..ยืนมองอยู่ได้”

ชายเจ้าของร้านขว้างหน้าไ้ไล่เขาดุๆราวกับว่าสายตาของเขาจะทำให้ใ้ก่อวอ้วนสามตัวนั้นสกปรกหรือผอมลง..

ถึงเวลาเที่ยง ตอนนั้นเริ่มมีคนทยอยเข้าไปในร้านอาหารแล้ว เขาลุกขึ้นยืนแอบมองห่างๆ เพื่อรอที่จะมีใครสักคนอึ้งจากอาหาร...เขากลิ่นน้ำลายอย่างผิดคอ ความหิวทำให้เขามึนหัว มือเท้าสั่น...เมื่อผู้หญิงท่าทางเจ้ามือคนหนึ่งเรียกเด็กส่งอาหารมาคิดเงินเรียบร้อยแล้ว...เขาก็รีบพรวดพราดตรงเข้าไปยกชามก๊วยขึ้นตีมดั่งอีก พวกผู้หญิงชะงักเล็กน้อยพร้อมกับหันมามอง แต่แล้วก็ส่งเสียงคิกคักเดินออกไป...

เจ้าของร้านคงรู้เข้ามาหาเขา พร้อมกับตะหลิวในมืออย่างโกรธ เกลียด พร้อมกับร้องไล่ตะเพิด

“ไอ้ห่า..ออกไป..ออกไปให้พ้นนะ”

เจ้าของร้านเงื้อมตะหลิว...แต่กระนั้นเจ้าของร้านก็เพียงเงื้อมชูเท่านั้น...ไม่กล้าฟาดตะหลิวลงบนเนื้อตัวที่แสนสกปรกของเขาก็ได้

“ออกไป..ไอ้ห่านี้..มึงออกไปเดี๋ยวนี้”

เขารีบกวาดเศษอาหารจานสุดท้ายมาไว้ในมือ พร้อมกับรีบออกมานอกร้าน เจ้าของร้านยังเดินตามมายืนหน้าร้าน ชี้นิ้วเขาด้วยตะหลิว ส่งเสียงด่าดั่งลั่น

“ไปให้พ้นนะมึง..อย่าเสือกมาให้กูเห็นหน้าอีกเชียว”...

เขาเดินมาได้สักครู่...ไม่มีจุดหมาย...หนทางข้างหน้ายังอีกยาวไกล...ชีวิตของเขาสิ้นไร้ ชีวิตของเขาเป็นมูลดินอันต่ำต้อย..เป็นเศษเดนอันไร้คุณค่า..เป็นขยะสังคมที่ยังหายใจได้¹

¹ วัฒน ทรนิมมวล. (2522). ขยะสังคม ใน โลกหนังสือฉบับเรื่องสั้น ชุด คลื่นหัวแดง. หน้า 84-90

จากภาพสะท้อนที่ปรากฏ เห็นได้ว่าตัวละครชายผู้เร่รอน ในเรื่อง ขยะสังคม นี้ดูจะเป็นผู้ที่ไร้ซึ่งศักดิ์ศรีในสายตาของผู้อื่น ทั้งนี้อาจเป็นเพราะว่าเขามีชีวิตที่ไม่มั่นคง ทั้งยังดำรงอยู่อย่างลำบากยากเข็ญ แม้อาหารการกินก็อาศัยรับประทานจากที่คนอื่นรับประทานเหลือทิ้งไว้ ด้านเครื่องแต่งกายที่สวมใส่ก็เก่า สกปรก และทรุดโทรมเกินกว่าที่จะใช้ประโยชน์ได้อย่างเต็มประสิทธิภาพ และหากพิจารณาไปที่วิถีการดำรงชีพ จะเห็นได้ว่าเขามีได้ประกอบการงานหรือ อาชีพอะไรที่เป็นหลักแหล่ง ที่จะทำให้มีรายได้เลี้ยงตัวเอง หากแต่เร่รอนไปตามสถานที่ต่างๆ อย่าง ไร้จุดหมาย หรืออย่างมากก็เพียงเพื่อที่จะคุ้ยเขี่ยหาอาหารรับประทานเท่านั้น

สำหรับในเรื่อง การตัดสินใจในคืนอันเจียบเหงา เป็นการสะท้อนให้เห็นถึงการถูกแบ่งแยกแตกต่าง และการไม่เป็นที่ยอมรับในสังคมของอดีตผู้ต้องขังที่เพิ่งพ้นโทษออกมาแล้วยังไม่มีงานทำ ทั้งยังไร้ซึ่งที่อยู่อาศัยต้องเร่รอนไปตามสถานที่ต่างๆ ดังนั้นนักเขียนได้ถ่ายทอดไว้พอสังเกตได้ต่อไปนี้

ผู้คนบนรถเมล์คันนั้นหันมองเขาเป็นตาเดียวกัน เหมือนแปลกประหลาดใจต่อสิ่งที่เห็นอยู่ต่อหน้า ทิมรู้สึกอายที่ถูกมองด้วยสายตานั้น ผู้โดยสารอื่นถอยห่างออกไปเป็นวงกว้างในสายตาที่สับกับ บางคนเขาพอรู้ตกว่ามันมีความหมายเกินไปกว่าการรังเกียจเสื้อผ้าและร่างกายอันสกปรก

“เอ็งมันซี้คุก” ในสายตาเหล่านั้นพูดอย่างนั้น...

ค่อยก้าวลงจากรถเมล์ที่หน้าวัดแห่งหนึ่ง...ก้าวเดินเข้าไปในกำแพงรั้วอย่างนอบน้อมและตรงเข้าไปยกมือไหว้พระภิกษุรูปหนึ่ง ด้วยความเคารพศรัทธาอย่างจริงใจ...

“หลวงพ่อบอรับ” เขาเอ่ยขึ้น “ผมเพิ่งออกมาจากคุก ไม่มีเงินเลย ขอข้าวหลวงพ่อสักมือเถอะครับ”

พระรูปนั้นสะดุ้งนิดหนึ่งเมื่อเขาบอกว่าเขาเพิ่งออกจากคุก ท่านหันเข้าไปในโบสถ์อันเป็นที่ไว้พระพุทธรูปทองคำและข้าวของมีค่าหลายอย่าง อย่างหวาดระแวง ก่อนหันกลับมองเพ่งพินิจร่างกายเขาอย่างไม่ไวใจ และถอยห่างออกไปสองสามก้าว

“ไม่มีหอรก ข้าวปลาที่ไหนเย็นจนป่านนี้แล้ว เด็กวัดมันคงทิ้งให้หมากินหมดแล้ว” ท่านปฏิเสธสัปดาห์ทำทางเดิมไปด้วยความระมัดระวัง

“ไปหากินที่อื่นเถอะ” ท่านออกปากเบาๆ

...เขารู้สึกผิดหวังเมื่อหันกลับจากวัดออกมา เขามีได้โกรธเคืองพระภิกษุรูปนั้นเลยเป็นธรรมดาของผู้คนในยุคสมัยอันหมางเมินต่อกันนี้ที่จะไม่อนุญาตให้ไว้วางใจคนแปลกหน้า โดยเฉพาะคนที่รู้มาว่าเคยมีความผิดอย่างเขา แต่กระนั้นเขาก็อดที่จะน้อยใจและแปลกประหลาดในความเป็นเขาไม่ได้อิสภาพของเขาน่าเกลียดน่ากลัวมากมายถึงเพียงนี้เชียวหรือ...

เพื่อนฝูงที่เคยขับรถเข้ามาทักทายอย่างเฉยเมยสองสามคำเมื่อเห็นเขาเดินเข้าไปในคิวนรถ จากนั้นทุกคนก็ถอยห่างออกไป

“เขาปล่อยเอ็งเมื่อไหร่วะ ไอ้ทิม” เจ้าของรถที่ใครๆ เรียกกันว่าเจ้าแก่อ้อยทักขึ้น เขายิ้มให้ก่อนยกมือไหว้

“เมื่อเช้าเองแหละ” เขาตอบ...

“เออ” เจ้าแก่อ้อยยกหน้า “แล้วเอ็งมาทำไมที่นี่ล่ะ”

“ว่าจะมาของงานเจ้าแก่อ้อยขับรถ” เขาตอบกุกกัก...

“รถมันเต็มหมดแล้วนี่หว่า ข้าจะเอาอะไรให้เอ็งขับล่ะ”

ทิมคอดกรูสึกหมดแรงเหมือนอยากล้มลงไปในงบนพื้น...

“แล้วคืนนี้เอ็งจะไปนอนที่ไหนล่ะ” เจ้าแก่อ้อยถามขึ้นอีก ทิมรู้สึกแฉะขึ้นบ้างสำหรับความหวังโยที่ได้รับ เขาหวังต่อไปว่า คำต่อไปของเจ้าแก่อ้อยก็คือชวนให้เขาไปพักที่บ้านของแกชั่วครวรง่อน

“ยังไม่รู้เหมือนกัน” เขามองเจ้าแก่อ้อยเงยหน้าขึ้น...

“ไปหาศาลาวัดนอนสักคืนสองคืนก่อนซิวะ” แก่นะหน้า

ทิมมองหน้าเจ้าแก่อ้อยอย่างไม่เชื่อหูตนเอง เขารู้สึกปวดแปลบเข้าไปในหัวใจ เดินกลับออกมาจากคิวนรถอย่างหมดอาลัย...

เขาเดินไปตามบาทวิถีอย่างเหม่อลอย พอสังเกตได้บางครั้งหรือกว่า สายตาของผู้คนที่เขาเดินผ่านไปมา ให้ความรู้สึกอะไรแก่เขา ทิมรู้สึกเจ็บปวดยิ่งขึ้น เมื่อเขาคิดว่าเขากลายเป็นสัตว์ หรือสิ่งของสักสิ่งหนึ่งอันเป็นที่รังเกียจของผู้คน...ทิมยอมรับว่าสมองเขายังมีนต้อและมองไม่เห็นวันเวลาข้างหน้าได้เลย...ดูเหมือนผู้คนรอบตัวที่เดินอยู่ในโลกของอิสรภาพใบนี้ ไม่เปิดทางให้คนคุกอย่างเขาเลย...บัดนี้เขาได้กลับมาเป็นตัวของตัวเองอย่างสะอาดหมดจด สังคมก็ควรเปิดโอกาสให้กับเขาบ้าง มิใช่ว่าจะสร้างกำแพงแห่งความรังเกียจในการเป็นคนคุกของเขาหว่านล้อมไว้จนไม่สามารถก้าวพ้นออกมาจากมันไปได้...เขารู้ได้ในเดี๋ยวนี้เองว่าที่เขาเห็นอยู่ก็คือกำแพงกักกันอันใหญ่โตที่ผู้คนพวกหนึ่งซึ่งบอกกับตัวเองตลอดเวลาว่าเขาเหล่านั้นเป็นคนดีได้สร้างขึ้นมาด้วยความเฉยเมยโดยมีความรังเกียจเป็นนายคุก และมีความไว้วางใจเป็นผู้คุม เพื่อคุมขังคนที่พวกเขาปฏิเสธให้ตายไปด้วยความอับเฉา¹

¹ มานพ ถนอมศรี. (2523). ลมหายใจดอกไม้. หน้า 85-89, 92-93

จากภาพสะท้อนที่ปรากฏ เห็นได้ว่าผู้ที่เคยถูกตัดสินจากกระบวนการยุติธรรมให้ต้องได้รับโทษจำคุกหรือคุมขัง เมื่อพ้นโทษออกมาสังคมก็มักจะตราหน้าว่า “เป็นคนชั่วคุก” ซึ่งเป็นเสมือนตราบาปที่จะติดตัวไปนานจนหมดศักดิ์ศรีไม่เป็นที่ยอมรับของสังคม ผู้คนมักหวาดระแวงไม่ไว้วางใจ ดังนั้นจึงไม่แปลกอันใดที่คนเหล่านี้จะมีปัญหาเรื่องการปรับตัว หางานทำยาก และอาจรู้สึกว่าตนกำลังถูกแบ่งแยกแตกต่าง บดขยี้ให้ออกห่าง ทำให้ลำบากทุกข์ยากยิ่งกว่าอยู่ในคุกเสียอีก

สำหรับผู้ทำงานขายบริการทางเพศ นอกจากจะถูกจัดให้อยู่ในกลุ่มนอกกำลังแรงงานตามกรอบของการวิจัยที่ได้กล่าวไว้แล้วนั้น คนที่ขายบริการทางเพศหรือที่สังคมมักเรียกว่า “โสเภณี” นั้นถือเป็นอาชีพที่ผิดกฎหมาย ทั้งยังเป็นกลุ่มเสี่ยงที่ประสบปัญหาทางสังคม และแม้จะพิจารณาไปที่รายได้ของผู้ที่ขายบริการทางเพศ ซึ่งบางคนอาจมีรายได้สูงเพียงพอที่จะเลี้ยงดูตนเองและครอบครัวได้ แต่สิ่งที่คนเหล่านี้ขาดแคลนหรือขาดสนออย่างยิ่งก็คือ ศักดิ์ศรี และการยอมรับจากสังคมนั่นเอง

กล่าวในเรื่องสั้นไทยร่วมสมัยตามขอบเขตของการวิจัยที่กำหนด นักเขียนก็ได้ถ่ายทอดให้เห็นถึงความยากจนในมิติของ “จนศักดิ์ศรี” ของผู้ที่ทำงานขายบริการทางเพศหรือ “โสเภณี” ไว้พอจะกล่าวถึงได้ต่อไปนี้

เรื่อง ลมหายใจดอกไม้ นักเขียนได้สะท้อนให้เห็นถึงท่าทีของคนทั่วไปที่ปฏิบัติต่อหญิงที่ขายบริการทางเพศจนทำให้พวกเธอรู้สึกน้อยเนื้อต่ำใจในความเป็นชีวิตของตนเอง ดังสังเกตได้จากตัวละคร “แนลล์ม” โสเภณีสาวที่ตั้งครรภ์ไม่พึงประสงค์ ซึ่งนักเขียนได้ถ่ายทอดไว้อย่างนี้

...บนเรือนร่างที่เดินออกมาสู่เรือ ก็บอกให้ผู้พบเห็นรู้ได้ทันทีว่าเธอกำลังตั้งท้อง และท้องมาแล้วไม่ต่ำกว่าหกเดือน...หัวเรือลำนั้นเร่งเข้าหาฝั่งหญิงกลางคนวาดแจวเป็นวงกว้าง

...เสียงจ่อมแจ่มของพายที่จ้วงลงน้ำ ทำให้ผู้คนที่อยู่บนฝั่ง และที่นั่งอยู่ในเรือลำอื่นหันมองเป็นตาเดียว ผู้หญิงลำอื่นส่งประกายตาค้อนมาให้อย่างเปิดเผยและจงใจหลายคน บ้วนน้ำลายออกจากปากด้วยเสียงดังลั่นมาถึงเรือของแก...

“เที่ยวใหม่จะ” เอ่ยชักชวนขึ้นไปอย่างไม่เฉพาะเจาะจง...

ชายหนุ่มล่ำสันสามคนที่เดินเข้ามาทางเรือของเธอยุคมองสวนคำแสนอนั้นพวกเขา
มองไปบนใบหน้านวลขาวที่มีรอยยิ้มหวาน ก่อนไล่สายตาลงไปที่เนินอก ท่อนขา และ
กลับมาหยุดนิ่งที่ท้องอันปดป้องของเธอ เหมือนดัดสินใจ

“ตัวนี้ท้องนี้หว่า” น้ำเสียงแปร่งปรำของคนหนึ่งหันไปกระซิบ...

แจ่มลอนใจยาว ผู้คนที่เดินผ่านไปอย่างไม่สนใจไยดี...เธอรู้สึกน้อยใจในความ
เป็นชีวิตของตนเอง...บ่อยครั้งที่เธอรู้สึกเหงาเหลือเกิน เหงาในความรู้สึกที่เหมือนถูกปล่อย

ให้อยู่คนเดียวในโลกอันกว้างใหญ่และเต็มไปด้วยคนแปลกหน้าซึ่งให้แต่ความบั่นปึงและการเหยียดหยาม...¹

หากพิจารณาจากที่นักเขียนได้ถ่ายทอดไว้ จะสังเกตเห็นได้ว่าผู้ที่ประกอบอาชีพขายบริการทางเพศ นอกจากจะได้รับการปฏิบัติจากผู้อื่นอย่างดูถูกเหยียดหยาม ไร้ซึ่งเกียรติและศักดิ์ศรีแล้ว นักเขียนยังได้สะท้อนให้เห็นด้วยว่า แม้ผู้ที่อยู่ในอาชีพนี้เองก็ยังไม่ภูมิใจในตัวเอง ทั้งยังน้อยเนื้อต่ำใจในความเป็นชีวิตของตน เหมือน“ถูกปล่อยให้อยู่คนเดียวในโลกอันกว้างใหญ่และเต็มไปด้วยคนแปลกหน้าซึ่งให้แต่ความบั่นปึงและการเหยียดหยาม”² ดังความรู้สึกของ “แฉล้ม” ที่นักเขียนได้ถ่ายทอดไว้ให้เห็นแล้วนั้น

ในเรื่อง กระหึกลับบ้าน ก็เช่นเดียวกัน นักเขียนได้สะท้อนให้เห็นถึงการแบ่งแยกแตกต่าง และการดูถูกเหยียดหยามของคนทั่วไปที่มีต่อหญิงขายบริการทางเพศ ดังสังเกตได้จากสิ่งที่เกิดขึ้นกับ “แดงสา” หญิงสาวที่ไปขายบริการอยู่ต่างถิ่นแล้วกลับมาเยี่ยมบ้านเกิด โดยนักเขียนได้ถ่ายทอดไว้ต่อไปนี้

แดงสาสูงงามเหิดระหง ใส่สันสูง สวมแว่นดำขับหน้าผากขาวเกลี้ยง ผมยาวดัดฟูเคลือบใสสีเหลืองทอง ประกายแดด โฉบฉายไปมาทั่วหมู่บ้าน มือหนึ่งกางร่มชายหาด สีฉูดฉาดบาดตา อีกมือถือถุงหิ้ว พอแต่คนร่างรัด ดัดผมฟูขึ้นบ้านใด บ้านนั้นก็มึนงงว่า อีสาวผู้นี้เป็นโคตรพ่อโคตรแม่กูทางใดหนอ งามฉูดฉาดบาดตาไม่เคยเห็นหน้า ต่อเมื่อแดงสาอ้าปากสีกลิบบัวบอกกล่าว เขาจึงรู้จักว่าเป็นแดงสา แต่พอกลับหลัง เขาก็ปองปากซุบซิบขยิบตาว่ากล่าว ว่าอีสาวผู้นี้หากเป็นกะหรี่ช็อกกาลี

แดงสาเอาแอ๊ปเปิ้ลขึ้นเรือนอีคำสุกเพื่อนเก่า ...วันนี้แดงสามาเยี่ยมเพื่อน แต่เพื่อนกลับเฉยเมยเหมือนไม่รู้จัก

“กูเอาแอ๊ปเปิ้ลมาฝากมึง คำสุก”

“เอาวางไว้นั้นแหละ”

โฆษกประกาศโหวกๆ ให้ช่างฟ้อนไปแต่งผมแต่งหน้าที่เรือนพ่อหลวง แต่คำสุกยังหน้าเขียว...

“มึงมานั่งหน้าเผือดหน้าเหลืองอยู่เยี่ยะหยัง เป็นโฉบไปเกล้าผมบ่มช้อง”

“ระดูกูมา กูฟ้อนบได้แล้ว”

“กูฟ้อนแทนก็แล้วกัน”...

“แดงมาไหวแม่หลวง”

¹ มานพ ถนอมศรี. (2521). ความหวังอันสุดท้าย. หน้า 92-95 ,100

² แหล่งเดิม. หน้า

“เออ” แม่หลวงไม่รับไหวเพราะมือไม่ว่าง “...อีคำผุยมึงแต่งหน้าแล้วก็ไปบอก
อีคำสุกมาเร็ว จะฟ้อนอยู่แล้วยังบ่ได้เกล้าผม”

“อีคำสุกฟ้อนบ่ได้ ระวังมา” แดงสาบอก “แดงสาฟ้อนแทนก็แล้วกัน”

“มึงฟ้อนบ่ได้” จุมปีโพล่ง

“เป็นไตกูฟ้อนบ่ได้”...

“มึงฟ้อนบ่ได้ มึง...มึง...”

“อย่างใด กูเป็นอย่างใด จุมปี”

“มึง...”

จุมปีอีกอึก จะบ่งบอกออกปากว่ามึงเป็นกะหรี่ก็พูดไม่ออก แม่หลวงคาบคืบเหน็บ
ผมอยู่ ก็เลยเอากีบออกปากแล้วตัดบทว่า

“มึงบ่ต้องฟ้อนก็ได้แดงสา แม่หลวงเตรียมละอ่อนใหม่ไว้แล้ว...”

อีคำผุยยิ้มกับอีจุมปี ซิกๆ ซี้ๆ ป้องปากกับกัน ถึงมันจะพูดค่อย แต่แดงสาก็ยัง
ได้ยินว่า มืออย่างที่ไหน กะหรี่ฟ้อนเล็บ งานบุญจะแปดเปื้อนหมด...

ก้มกราบพระประธานบนแท่นแล้วจุกอกตันคอ...อีแดงสาคอนี้มันใคร่ให้แท่นัก ข้า
เจ้าอีแดงสาก็เป็นคนบ้านนี้เหมือนกัน เคยหมอบกราบราบสาพระเจ้าอย่างคนอื่นเหมือนกัน
แต่เป็นไตผู่เขาชาวบ้านซี้เหลียดเกลียดซังข้าเจ้า คนเคยเป็นเพื่อนกับเป็นเพื่อน ใครู้
ใครจา บ่มีใผู้ใผากับข้าเจ้าคนมาอู้มาคุยกลับเป็นคนบ้านอื่นบ่รู้จักกัน...หัวใจก็หวิวๆ
วับหวาด้วยฟ้อายเรย์แบนยี้มให้ยี้มเก...แดงสาสะเห็นเงินจันเกือบพลัดตกสันสูง...อายจน
เงอะเงะ จันทนาแดงแต่ปากก็ยังส่งยี้มรับยี้มฟ้อายเรย์แบนเดินเข้ามาหา...

“แดง แแดงสา”

“เจ้า” สำรวมเสียง สำรวมสายตา... “มีอะหยังเจ้า อ้าย”

“แดงสา...อ้ายเหมาทั้งคิน จะคิดเท่าใด”

แดงสาคอนสันสูงเดินโดดเดก...ออกพ้นวัดมาก็มีด เดินอยู่คนเดียวตัวเปลี่ยว
ตัวหมอง นึกๆ ก็เจ็บซ้ำแถมกล้าน้อยเนื้อต่ำใจ ดูที่หรือพี่น้องชาวบ้าน กิดกันไม่ให้ร่วมบุญ
ยังไม่ว่า ยังมีหน้ามาบอกอ้ายบ่าวเรย์แบนว่ากูเป็นกะหรี่ มีอย่างหรือ ในวัดแท้ๆ กลางช่วง
แก้วอาราม ยังมีหน้ามาถามเหมาทั้งคินว่าจะเอาเท่าใด¹

จากภาพสะท้อนที่ปรากฏเห็นได้ว่า ผู้หญิงที่ประกอบอาชีพขายบริการทางเพศมักถูก
แบ่งแยกแตกต่าง ไม่เป็นที่ยอมรับของคนในสังคม บ้างถูกนิทาหยาเหยียด และกิดกันไม่ให้มีส่วน
ร่วมในกิจกรรมบางอย่าง ไม่เว้นแม้แต่งานบุญงานกุศล

¹ มาลา คำจันทร์. (2535). ไฟพรางเทียน. หน้า 104-106, 110-112

เช่นเดียวในเรื่อง มิดแล้วสว่าง นักเขียนก็ได้ถ่ายทอดให้เห็นถึงการถูกดูถูกเหยียดหยาม การไม่เป็นที่ยอมรับของสังคม ตลอดจนภาวะกล้ำกลืนฝืนทนของหญิงขายบริการทางเพศ ดังพอสังเกตได้ต่อไปนี้

อ้อยเจียบ ฉันเหลือบเห็นใบหน้าหวานรูปไข่ของเธอเริ่มมีน้ำตาซึมแต่ทว่าไร้เสียงสะอื้น อ้อยคงจะเก็บความขมขื่นไว้ภายในมากมายจนยากกว่าที่ใครจะล่วงรู้....

“อาชีพนี้นั้นมันไม่ยั่งยืนนะ....อ้อย โรคภัยเบียดเบียนก็เยอะพี่เห็นเป็นกันไม่ได้ เว้น...”

“หนูรู้จะพี่ แต่หนูต้องทนเอาสักพักก่อนจะเลิก....”

“แต่ก่อนเลิก เธอก็ควรหางานใหม่ให้เรียบร้อยเสียก่อน จะได้ไม่ต้องหวนกลับมาอีก”...

“จะ....หนูเองก็คิดเหมือนกัน เวลาแขกออฟหนูออกจากบ้านไปโรงแรม ใครๆ ก็ชอบมองดู....หนูรู้ว่าพวกเขาดูถูกหนู....แต่เขาไม่รู้หัวอกหนูหรอกว่า กว่าหนูจะได้เงินมาแบ่งกับผู้จัดการคนละครึ่ง หนูต้องใช้ความอดทนมากขนาดไหน บางคนเขาไม่รู้ก็คิดว่าเป็นผู้หญิงหากินนะสบาย แต่งตัวสวยๆ แล้วก็นั่งบนนอนแบคอยแต่รับเงิน โชพี่....มันจะสนุกได้ยังไง มันสารพัดที่แขกจะทำกับเรา....พลิกหน้า พลิกหลัง เตี้ยยีน เตี้ยยีนง เขาสั่งให้ทำยังไงก็ต้องทำ”...

แต่ไม่นานพ้นเดือนที่สาม อ้อยก็มีท่าทางสดชื่น...

“พี่....หนูจะออกจากงานสิ้นเดือนนี้ละ....พี่จำผู้ชายคนที่มาออฟหนูสองครั้งติดๆ กันนั้นได้ไหม...”...

“...เขาจะฝากให้หนูทำงานเป็นกระเป๋ารถเมล์...เป็นแค่กระเป๋ารถเมล์ก็ยังไม่ดีนะพี่....”...

“มันคงไม่ลำบากกว่าการที่ต้องทนกลืนเหล้า กลืนอาเจียร หรือทนให้แขกบางคนด่าว่าเอาเจิบๆ แสบๆ หรือพี่”

“นั้นซิ....คนที่เยวพวกนี้เขาคิดว่าเขามีศักดิ์ศรีเหนือกว่าเรา เขาถือว่าเขามีเงินก็เยวมาบังคับให้เราตามใจ พี่ว่าของพี่นะ ถูกหรือเปล่าไม่รู้ คือถ้าหากพวกเขามีศักดิ์ศรีเหนือเราจริงๆ ทำไมพวกเขาจึงชอบมาเยวแบบนี้....จริงไหมอ้อย...”

...เวลาผ่านไปเป็นปี...ครั้งสุดท้ายเมื่อเราพบกัน อ้อยบอกกับฉันว่าเธอมีสามีใหม่แล้ว...

ฉันอดถามปัญหาเก่าๆ ของผู้หญิงที่มีอดีตอย่างอ้อยไม่ได้ เพราะอย่างน้อยอดีตดังกล่าวมักตกเป็นดราม่าที่สังคมประทับใจให้ผู้หญิงเช่นเธอไปชั่วกาลนานจนยากแก่การลืม

“เขารู้จะพี่....มีคนบอกเขา หนูเองก็รีบกับเขาตามตรง... เมื่อก่อนหนูไม่สบายใจเลย จะมองหน้าใครก็มองไม่สนิท”¹

¹ ศรีดาวเรือง. (2523). มิดแล้วสว่าง ใน โลกหนังสือฉบับเรื่องสั้น ชุด เพชรน้ำงาม. หน้า 212-217

จากภาพสะท้อนที่ปรากฏเห็นได้ว่า ผู้หญิงที่ทำงานขายบริการทางเพศ นอกจากจะได้รับการดูหมิ่นเหยียดหยามจากคนทั่วไปแล้ว นักเขียนยังได้สะท้อนให้เห็นด้วยว่าแม้ผู้ชายที่มาซื้อบริการทางเพศเองก็ยังมีรู้สึกต่อพวกเธอเยี่ยงผู้ต่ำต้อย ไร้ศักดิ์ศรี ดุจเครื่องสนองความต้องการทางเพศที่ตนมีสิทธิที่จะบังคับ ขู่ขู่ขู่ให้พวกเธอกระทำสวสากับตนในท่วงท่าต่างๆ ตามแต่จะพอใจได้

ส่วนในเรื่อง เส้นทางไปสู่เสรีภาพ เป็นการสะท้อนให้ถึงสภาพชีวิตของหญิงขายบริการทางเพศที่เป็นคนต่างด้าว ซึ่งถูกกระทำย่ำยี กดขี่ข่มเหง และถูกดูหมิ่นเหยียดหยาม โดยที่เธอไม่สามารถเรียกร้องขอความเป็นธรรมหรือความเห็นใจจากใครได้ แม้แต่จากคนในชาติเดียวกันก็ยังรู้สึกว่ากระทำของพวกเธอเป็นขายเกียรติของชาติ ดังนักเขียนถ่ายทอดไว้พอสังเกตได้ต่อไปนี้

ความรู้สึกของทัม ธิ บินห์คล้ายถูกรุมด้วยไฟอุณระอรุนแรงเร่งเร้า หล่อนกางม่านความสำนึกแข็งขันความรู้สึกเสียชานปล่อยให้เขาป้ายปืนดะโคมโลมลูบไปทั่วร่าง...เธอตัดสินใจขายตัวครั้งนี้เพื่อหาทางออกไปจากนรกที่นี่เสียที...ความเป็นหญิงอย่างเดียวกับพอจะนับเอาเป็นทรัพย์สินได้ หล่อนจึงต้องขายมันเพื่อปลดปล่อยความยากลำบากในค่าย แล้วแผ้วสร้างเส้นทางไปสู่เสรีภาพด้วยทรัพย์สินสุดท้ายนี้ด้วย...

หล่อนค่อยๆ นั่งลงด้วยความเหนื่อยอ่อน ปวดระบมไปทั่วร่าง...พวกหล่อนหนีเข้าออกเหมือนหนูหนีแมว หลบสายตาหนุ่มฉกรรจ์ที่คอยเค้นคอพวกหล่อนอย่างอาฆาตมาดร้ายในตอนกลางวัน...ถูกละ พวกหล่อนขายเกียรติของคนทั้งชาติ...

ทัม ธิ บินห์หลับไปนานเท่าไรไม่รู้ แต่หล่อนสะดุ้งตื่นขึ้นมาด้วยน้ำหนึกที่กดทับลงไปบนร่างมีมือข้างหนึ่งอุดปากหล่อนแน่น มืออีกข้างหนึ่งจิ้มมีดลงบนใบหน้าของหล่อน... ฟอนเฟินลงบนเรือนร่าง มันผู้นี้มีตำแหน่งหน้าที่เล็กๆ รอบๆ ค่ายที่หล่อนพักนี่เอง¹

จากภาพสะท้อนที่ปรากฏเห็นได้ว่า กลุ่มคนต่างด้าวในลักษณะของผู้อพยพพลัดถิ่น หรือผู้ลี้ภัยสงคราม คนเหล่านี้มักถูกแบ่งแยกเหยียดหยาม ต้องเผชิญกับความลำบากทุกข์ยากยิ่ง โดยเฉพาะเพศหญิง อาจถูกกดขี่ข่มเหง กระทำย่ำยี และถูกกดขี่ต่าง ๆ นานา จนทำให้ต้องยอมไปเป็นผู้ขายบริการทางเพศก็เป็นได้

จากตัวอย่างทั้งหมดเกี่ยวกับผู้ที่ประกอบอาชีพขายบริการทางเพศ สะท้อนให้เห็นว่าอาชีพขายบริการทางเพศ แม้จะช่วยให้มีรายได้เพียงพอที่จะเลี้ยงดูตนเองและครอบครัว แต่สิ่งที่ผู้ประกอบอาชีพนี้ขาดแคลนหรือขัดสนอย่างยิ่งก็คือ “ศักดิ์ศรี” และการเป็นที่ยอมรับของสังคม ดังจะเห็นได้ว่าแม้ผู้ที่อยู่ในอาชีพนี้ก็ยังมีรู้สึกไม่ภูมิใจในตัวเอง ทั้งยังรู้สึกน้อยเนื้อต่ำใจในชีวิตของตนด้วย

¹ จำลอง ผังชลจิตร. (2543). ผ้าทอลายหางกระรอก. หน้า 36 – 38 , 40 - 41

กล่าวสำหรับผู้ที่ยอยู่นอกกำลังแรงงานตามกรอบที่ได้กำหนดไว้ เห็นได้ว่า เด็ก คนชรา คนพิการ คนขอทาน ผู้ที่เคียดแค้นโทษ และผู้ที่ประกอบอาชีพขายบริการทางเพศหรือโสเภณี นักเขียนได้สะท้อนให้เห็นว่า คนเหล่านี้มักได้รับการปฏิบัติในสังคมอย่างไม่เสมอภาค ถูกดูหมิ่นเหยียดหยาม ถูกแบ่งแยกแตกต่าง ถูกเบียดขับให้ออกห่าง หรือแม้กระทั่งถูกละเลยจากสังคม ผู้ด้อยค่า ด้อยค่า ไร้ซึ่งเกียรติและศักดิ์ศรี แม้บางคนจะมีความประพฤติบางอย่างที่น่าจะได้รับยกย่องและนำมาเป็นแบบอย่างได้ แต่ที่เป็นดังนี้เพราะคนส่วนใหญ่มักมองพวกเขาแต่เพียงรูปร่างภายนอก ทรัพย์สินที่ครอบครอง และวิถีการดำรงชีพที่ลำบากทุกข์ยาก ไร้หลักประกันในชีวิตนั่นเอง

กล่าวโดยสรุป ในบรรดาเรื่องสั้นไทยร่วมสมัยตามขอบเขตของการวิจัยที่กำหนด นักเขียนได้นำเสนอภาพสะท้อนภาวะความยากจนในมิติของ “จนศักดิ์ศรี” โดยถ่ายทอดให้เห็นถึงการถูกหลู่เหยียดเหยียดหยาม การไม่เป็นที่ยอมรับของสังคม การถูกแบ่งแยกแตกต่าง การถูกเบียดขับให้ออกห่างและแม้กระทั่งการละเลยจากสังคมของกลุ่มคนที่มีลักษณะวิถีการดำรงชีพ ดังต่อไปนี้

กลุ่มอาชีพกรรมกรหรือแรงงานรับจ้างเป็นกลุ่มอาชีพที่สังคมมักให้ค่าเกียรติและศักดิ์ศรีต่ำ ทั้งนี้อาจเป็นเพราะว่าอาชีพกรรมกรหรือแรงงานรับจ้าง เป็นอาชีพที่มีรายได้ต่ำ ต้องต่อสู้ดิ้นรนอย่างลำบากยากเข็ญ ไร้หลักประกันในชีวิต อีกทั้งอาจต้องเร่รอนไปตามสถานที่ต่างๆ ยิ่งโดยเฉพาะกรรมกรหรือแรงงานรับจ้าง ที่มีความแตกต่างเกี่ยวกับชาติพันธุ์ถิ่นกำเนิด เช่น เป็นคนชนบทอีสาน คนเหล่านี้อาจถูกแบ่งแยกแตกต่าง ได้รับการปฏิบัติเยี่ยงผู้ด้อยค่า หรือแม้กระทั่งการละเลยจากสังคม จนทำให้ไม่สามารถดำรงอยู่ในสังคมได้อย่างมีเกียรติ มีศักดิ์ศรีเยี่ยงสามัญชนทั่วไป

กลุ่มผู้ประกอบอาชีพอิสระหรือผู้ที่ทำงานให้ตนเองในที่นี้ คือ ชาวประมงพื้นบ้านคนเก็บขยะ และผู้ที่ค้าขายรายย่อยที่มีใช้ผู้ประกอบการรายใหญ่หรือผู้ประกอบการวิชาชีพ ซึ่งนักเขียนได้ถ่ายทอดให้เห็นว่าการที่คนในกลุ่มอาชีพนี้ถูกผู้อื่นมองเยี่ยงผู้ด้อยค่าและไม่เป็นที่ยอมรับของสังคม ทั้งนี้อาจเป็นเพราะว่าผู้ที่อยู่ในกลุ่มอาชีพนี้บางคน นอกจากจะอดคัดขัดสนในด้านรายได้และมีความแตกต่างด้านชาติพันธุ์ถิ่นกำเนิดแล้ว ส่วนใหญ่มักต้องหาเช้ากินค่ำไม่มีความมั่นคงในชีวิต ทั้งยังไร้อำนาจต่อรองทำให้ได้รับการปฏิบัติอย่างไม่เสมอภาค ถูกเอารัดเอาเปรียบ แม้กระทั่งวิถีชีวิตของคนเหล่านี้บางครั้งก็ยิ่งถูกฉกฉวยเอาไปเป็นสินค้าหรือเครื่องบันเทิงใจในสายตาของผู้อื่น โดยที่พวกเขาอาจเรียกร้องเกียรติและศักดิ์ศรีที่ถูกละเมิดนั้นได้

กลุ่มผู้ที่อยู่นอกกำลังแรงงาน ตามกรอบที่ได้กำหนดไว้ได้แก่ เด็ก คนชรา คนพิการ คนขอทาน ผู้ที่เคยต้องโทษและผู้ประกอบอาชีพขายบริการทางเพศหรือโสเภณี นักเขียนได้สะท้อนให้เห็นว่า คนเหล่านี้มักได้รับการปฏิบัติในสังคมอย่างไม่เสมอภาค ถูกดูหมิ่นเหยียดหยาม ถูกแบ่งแยกแตกต่างถูกเบียดขับให้ออกห่าง และแม้กระทั่งถูกละเลยจากสังคม จุดผู้ต่ำต้อยด้อยค่าไว้ซึ่งเกียรติและศักดิ์ศรี โดยทั้งนี้เพราะคนส่วนใหญ่มักมองพวกเขาแต่เพียงรูปร่างภายนอก ทรัพย์สินที่ครอบครอง และวิถีการดำรงชีพที่ลำบากทุกข์ยาก ไร้หลักประกันในชีวิตมากกว่า ความประพฤติดังบางอย่างที่น่ายกย่องและสามารถจะนำไปเป็นแบบอย่างได้

จากที่กล่าวมาทั้งหมด เห็นได้ว่า “ศักดิ์ศรีของความเป็นมนุษย์” (Human Dignity) คือ สิ่งสำคัญที่แสดงถึงความเป็นมนุษย์ชน (Humanity) ซึ่งมีลักษณะเป็นสากล ที่ผูกพันและบ่งบอกคุณค่าของบุคคลนั้นๆ โดยไม่จำกัด เพศ เชื้อชาติ ศาสนา วัย สถานะ อาชีพหรือคุณสมบัติอื่นๆ

หากพิจารณา อาจสังเกตเห็นได้ว่าทัศนคติที่เกี่ยวกับ ศักดิ์ศรีของความเป็นมนุษย์ คือ อุดมการณ์หนึ่งที่บ่งชี้ถึงธรรมชาติพื้นฐานของมนุษย์ที่มีความเท่าเทียมกัน แต่อย่างไรก็ตามหากพิจารณาถึงนัยที่แฝงเร้น ทัศนคติที่เกี่ยวกับศักดิ์ศรีของความเป็นมนุษย์นี้อาจเป็นหลักธรรมข้อหนึ่งที่ช่วยให้มนุษย์ตระหนักและยอมรับในความแตกต่างของกันและกัน อย่างเห็นอกเห็นใจและไม่เห็นแก่ตัว ดังนั้นศักดิ์ศรีของความเป็นมนุษย์จึงมิใช่เรื่องเฉพาะปัจเจกบุคคล หากแต่เป็น “คุณค่าสากล” ที่แสดงออกถึงกระบวนการทางความคิดที่พัฒนามาจากศีลธรรมและจิตใจที่มีอยู่ในตัวมนุษย์ ซึ่งก่อให้เกิดความเป็นเอกภาพที่อยู่เหนือตัวบุคคล เหนือเรื่องส่วนบุคคลใดๆ เป็นส่วนประกอบพิเศษที่อยู่ในตัวมนุษย์โดยธรรมชาติ¹

แต่ถึงกระนั้น เนื่องจากมนุษย์มีรูปแบบการดำรงชีวิตที่เป็นกลุ่มเป็นสังคม ซึ่งมีความแตกต่างหลากหลายจึงไม่แปลกอันใดที่เราจะพบว่ามนุษย์มักกระทำย่ำยีศักดิ์ศรีของกันและกัน จนทำให้ต้องมีการบัญญัติรับรองและคุ้มครอง “คุณค่าสากล” นี้เป็นลายลักษณ์อักษร เช่น ปฏิญญาสากลขององค์การสหประชาชาติว่าด้วยสิทธิมนุษยชนและรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2540 เป็นต้น

¹ อุดม รัฐอมฤต , นพนิต สุริยะ , และบรรเจิด สิงคะเนติ. (2544). การอ้างศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ หรือใช้สิทธิและเสรีภาพของบุคคลตามมาตรา 28 ของรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2540. หน้า 28-29

3.2 สาเหตุความยากจน

จากลักษณะของความยากจนในมิติต่างๆ ตามที่ได้กล่าวมาแล้ว เห็นได้ว่าการพิจารณาเรื่องความยากจนมิได้จำกัดอยู่เฉพาะเพียงความยากจนในมิติที่เกี่ยวข้องกับรายได้หรือเศรษฐกิจเท่านั้น แต่ความยากจนยังหมายรวมไปถึง มิติทางสังคม การเมือง และวัฒนธรรมด้วย ดังนั้น การทำความเข้าใจเรื่องความยากจนจึงต้องมองจากหลายมิติ เพราะแต่ละมิติอาจมีความสัมพันธ์เกี่ยวโยงและซ้อนทับกันอย่างยากที่จะแยกออกได้

ดังนั้น หากจะพิจารณาสาเหตุแห่งความยากจน จึงจำเป็นอย่างยิ่งที่ต้องอาศัยการบูรณาการความรู้ความเข้าใจที่เกี่ยวข้องกับความยากจนในหลากหลายมิติเช่นกัน แต่ถึงกระนั้นก็หามีความชัดเจนไม่ ในการที่จะระบุสาเหตุแห่งความยากจนได้อย่างเที่ยงตรงและแม่นยำ ดังนักเศรษฐศาสตร์มักจะมองสาเหตุแห่งความยากจนไปที่ประเด็นความขาดแคลนเทคโนโลยี ผลผลิตต่ำ รายได้ต่ำ เงินออมต่ำ และการลงทุนต่ำ เป็นต้น ส่วนในทางสังคมศาสตร์ได้ขยายความเข้าใจเกี่ยวกับสาเหตุของความยากจนครอบคลุมไปถึงปัจจัยต่างๆ นอกเหนือจากมิติทางเศรษฐกิจ เช่น ความผิดปกติทางร่างกายและจิตใจ ต้อยการศึกษา ว่างงาน ขาดผู้นำครอบครัว มั่วสุมอบายมุข ถูกโจรผู้ร้าย คุกคาม และการประสพภัยธรรมชาติ เป็นต้น

กล่าวในทางวรรณกรรม นักเขียนเรื่องสั้นไทยร่วมสมัยตามขอบเขตของการวิจัยที่กำหนด ก็ได้สะท้อนให้เห็นถึง “สาเหตุของความยากจน” ดังพอสรุปได้เป็น 4 กลุ่มปัจจัยใหญ่ๆ คือ ทศนคติและท่าทีต่อชีวิต ความเจ็บป่วยและความผิดปกติทางร่างกาย โครงสร้างความสัมพันธ์ที่ไม่เสมอภาค และการขาดแคลนปัจจัยการผลิต ซึ่งพอจะกล่าวถึงได้ต่อไปนี้

3.2.1. ทศนคติและท่าทีต่อชีวิต เป็นกลุ่มสาเหตุที่วางน้ำหนักไว้ที่ตัวของผู้ยากไร้หรือคนจนเอง ในที่นี้หมายถึง แนวความคิดหรือวิสัยทัศน์ในการมองโลก มองตน และมองสถานการณ์ต่างๆ ที่เกิดขึ้น ตลอดจนท่าทีการแสดงออกที่มีผลกระทบต่อวิถีชีวิต เช่น การไม่รู้จักวางแผนชีวิตและมีพฤติกรรมที่เบี่ยงเบน (deviant behavior) ไปจากบรรทัดฐานสังคม และการยอมจำนนต่อชะตากรรมและย่อท้อต่ออุปสรรค ตลอดจนความลำบากทุกข์ยาก ดังนั้นนักเขียนถ่ายทอดไว้พอสังเกตได้ต่อไปนี้

3.2.1.1 ขาดการวางแผนชีวิต และมีพฤติกรรมที่เบี่ยงเบนไปจากบรรทัดฐานสังคม เป็นที่น่าสังเกตว่า คนจนหรือผู้ยากไร้ส่วนหนึ่งมักขาดวิสัยทัศน์ในการมองโลก มองตนและมองสถานการณ์อย่างเรียนรู้และเท่าทัน ทำให้บางคนไม่มีการคาดการณ์อนาคต ไม่มีการวางแผนชีวิต ไม่มีการวางแผนการครองชีพที่เหมาะสมกับตน ตลอดจนบางคนก็มีพฤติกรรมและท่าทีที่เบี่ยงเบนไปจากบรรทัดฐานสังคม เช่น มั่วสุมอบายมุข ดิดเหล้า และติดการพนันจนนำพาให้ชีวิตดำเนิน

ไปสู่ความอึดอัดขัดสนและลำบากทุกข์ยากได้ สำหรับในเรื่องสั้นไทยร่วมสมัยตามขอบเขตของการวิจัยที่กำหนด นักเขียนได้สะท้อนไว้ให้เห็นดังนี้

เรื่อง โลกใบเล็กของชัลมาน นักเขียนได้สะท้อนให้เห็นถึงการขาดวิสัยทัศน์ในการวางแผนชีวิต การไม่รู้จักรวเคราะห์ความสามารถและความถนัดของตนเอง ตลอดจนการใช้จ่ายเงินเกินตัวและมีว่สมอบายมุขจนทำให้ชีวิตถดถอยไปสู่ภาวะลำบากทุกข์ยากได้ ดัง “ชาวประมงพื้นบ้าน” ที่นักเขียนได้ถ่ายทอดไว้พอสังเกตได้ต่อไปนี้

...ทันทีที่ผืนดินหลุดจากมือ...แต่ละคนต่างทำส่วนแบ่งของตนแยกย้ายกันไปตามครรลองของตัวเอง...ชาวประมงแต่ละคนซึ่งขายที่ของตนไปผลาญเงินกันเก่งมาก ข้าพเจ้าคิดว่าเป็นเรื่องธรรมดา คนไม่เคยมีเงินจำนวนร้อยติดบ้าน ครั้นเกิดมีเงินล้านหลามจนทับอกเป็นไปได้ง่ายเหลือเกินที่จะคำนวณค่าของมันผิดพลาด คนจนซึ่งเคยมีเงินไม่ฉลาดในการใช้มันเท่าพวกเศรษฐีหรอก...บางคนเอาเงินไปซื้อสวนยางพารา หรือไม่ก็สวนปาล์มบ้างก็อุดหนุนลงทุนสัมปทานเส้นทางรถโดยสาร ทั้งๆ ที่ตัวเองผูกพันอยู่กับการหาปลาหากุ้งมาแต่หัวเท่ากำปั้น และความไม่ชำนาญต่ออาชีพใหม่ก็ผลาญเงินทองไปอย่างรวดเร็วจนน่าใจหาย หลายคนจ้งจ้งกับความร่ำรวยของตนแล้วเดินหลงไปในเส้นทางอบายมุข มีอีกหลายคนที่ไม่โดนเพื่อนฝูงญาติพี่น้องหลอกต้มจนหมดตัว ข้าพเจ้าเคยเศร้าใจมากเมื่อได้ยินมาว่าตายายคู่หนึ่งขายที่ดินตรงปลายแหลมหน้าเกาะพีพีได้ถึงยี่สิบล้าน แต่ช่วงเวลาสองปีที่ขึ้นมาใช้ชีวิตบนฝั่ง แกใช้มันหมดไปถึงสิบแปดล้าน เล่าต่อกันว่าบางครั้งกวแหมารถทัวร์โดยสารเป็นสิบคันขนคนขึ้นไปทอดกฐินถึงเชียงใหม่ สาเหตุใหญ่ที่แกทำเงินหายไปอย่างน่าเศร้าใจก็ด้วยที่เจ้าอาวาสรูปหนึ่ง ซึ่งแกไม่ได้รู้จักมักคุ้นมาก่อน ค่อยันจะยอให้แกสร้างโบสถ์ให้กับวัดคราวนั้นสูญเสียเงินไปร่วมหมื่นล้าน...

จากที่นักเขียนได้ถ่ายทอดไว้ เห็นได้ว่าชาวประมงที่ขายที่ดินได้ต่างใช้จ่ายเงินอย่างสุรุ่ยสุร่าย ขาดการวางแผนการใช้จ่ายที่เหมาะสม เช่น การนำเงินไปลงทุนในกิจการหรืออาชีพที่ตนไม่มีความถนัด ไม่มีความเชี่ยวชาญ บ้างนำเงินไปเล่นการพนันหรือบริจาทนคราวละมากๆ ด้วยความหลงศรัทธา จนทำให้สูญเสียเงินไปอย่างรวดเร็ว และกลับไปสู่ภาวะลำบากทุกข์ยากเช่นเดิม

¹ กนกพงศ์ สงสมพันธุ์. (2539). สะพานขาด. หน้า 64-65

เรื่อง ผู้ให้กำเนิด นักเขียนก็ได้ถ่ายทอดให้เห็นถึงทัศนคติและท่าทีต่อชีวิตของผู้ที่มีพฤติกรรมเบี่ยงเบนไปจากบรรทัดฐานสังคม ไม่มีความภูมิใจในตนเองและเงินที่หามาได้ ดังนั้นจึงทำให้ขาดการวางแผนการใช้จ่ายที่เหมาะสม ดังนักเขียนสะท้อนผ่านตัวละครที่อยู่ในวงจรธุรกิจค้าประเวณี ซึ่งพอสังเกตได้ต่อไปนี้

...แอว์ดีใจที่ผมเรียกมันให้แขก มันเองก็จะได้มีข้าวกินวันพรุ่ง บางทีอาจเหลือพอเล่นไพ่บ้าง มันอยู่ของมันให้รอดๆ ไม่คิดถึงอนาคตอะไรให้นักสมอง เหมือนกับผู้หญิงราคาร้อยอีกหลายๆ คนที่ผมสนิทสนม...

ผมไม่เคยบอกแม่ไม่เคยบอกน้องๆ ว่าเงินที่เอามาจ่ายวันละร้อยสองร้อย ได้อย่างไร ไม่เคยเอาเรื่องที่โรงแรมมาพูด ทั้งทำที่บัดซบเหล่านั้นไว้ที่โรงแรม ผมเพียงแต่รู้ว่าผมจ่ายเงินคล่องมาก มีความรู้สึกว่าเป็นเงินที่ไม่น่าหวง ไม่มีน้ำหนักรั้คุณค่า และสกปรก แต่ผมจะต้องเอามันไว้ให้มากที่สุด แล้วจ่ายให้เกลี้ยงในวันรุ่งขึ้น เพื่อให้มันอยู่ได้ เลี้ยงผองเพื่อนจนเป่ เพราะเงินมันหาง่ายนัก...ตลอดเวลาที่ทำงานโรงแรม ผมเอาใจใส่กับการขายผู้หญิง ผมทำเพื่อเงิน ไม่รู้เหมือนกันว่าจะเอามาถมตรงส่วนไหนเพราะมันว่าง ไปหมดได้มาก็จ่ายไปอย่างตะกละ เย้ยและหยันมัน¹

หากพิจารณาจากที่นักเขียนได้ถ่ายทอดไว้ เห็นได้ว่าตัวละครที่อยู่ในวงจรธุรกิจค้าประเวณี นอกจากจะใช้จ่ายเงินอย่างสุรุ่ยสุร่าย (กิน เที่ยว ต้ม และเล่นการพนันแล้ว) ดูเหมือนว่าพวกเขาจะไม่ค่อยภูมิใจในอาชีพและเงินที่ได้มานักดูเงินนั้น “เป็นเงินที่ไม่น่าหวง ไม่มีน้ำหนักรั้คุณค่าและสกปรก” ดังนั้น พวกเขาจึงไม่สนใจที่จะวางแผนการใช้จ่ายอย่างเหมาะสมไม่มีการเก็บออม และไม่คิดถึงอนาคต

ในเรื่อง คนโซ่ นักเขียนได้ถ่ายทอดให้เห็นถึงสภาพชีวิตของแรงงานประมงรับจ้างที่ดำเนินชีวิตอย่างไร้จุดหมาย ไม่มีการวางแผนการใช้จ่ายที่เหมาะสม ทั้งยังมีพฤติกรรมที่เบี่ยงเบนไปในทางเสื่อมทำให้ชีวิตยิ่งตกต่ำ อับจน ดังพอสังเกตได้ต่อไปนี้

กระเป๋าสีเสื้อผ้างจึงเป็นเหมือนหลักทรัพย์ค่าประกัน กราบน้ำเค็มและรอยเกรียมกร้านบนเนื้อตัวก็เป็นประกาศนียบัตรรับรองว่าเคยผ่านงานทะเลมาก่อน...

“สิบห้าปีได้แล้วมั้ง นายท้ายก็เป็นหัวหน้าอวนก็เคย แต่ตำแหน่งสำคัญอย่างนั้นเราทำได้ไม่นานหรอก เรามันขี้เมา ชอบกินเหล้า กล้วยาก็เอาเป็นบางครั้ง”...

¹ จำลอง ผังชลจิตร. (2543). ผ้าทอลายทางกระรอก. หน้า 85-86 , 89

เราคุยถึงร้านเหล้า สาวเสิร์ฟที่เอาใจเก่งจนเราหลงเสน่ห์ เรือถึงฝั่งต้องหอบเงินไปทิ้งที่ร้านของเธอเหมือนคนติดยาเสพติด นักร้องสาวสวยที่มานั่งตักอ่อนขอพวงมาลัย ความอ่อนหวานของเธอทำให้เราหลงจนใจหัวไม่ขึ้น สุดท้ายก็ไม่เคยมีเงินเหลือเก็บ¹

เช่นเดียวกัน ในเรื่อง คลื่นใต้น้ำ ก็เป็นการสะท้อนให้เห็นพฤติกรรมของแรงงานประมงรับจ้างที่เปี่ยงเบนไปจากบรรทัดฐานสังคม ซึ่งนำไปสู่ความอดัดขัดสนได้ ดังพอสังเกตได้จากนักเขียนถ่ายทอดไว้ว่า “วะเหตเป็นลูกเรือคนเดียวที่เฝ้าแกล้งรักใคร่ เขาไม่เคยจ่ายเงินสุ่ยสุ่ยเหมือนลูกเรือคนอื่น ซึ่งเอาแต่กินเหล้า เล่นการพนันทุกแบบ เทียวกะหรือทุกคืนที่เรือเข้าเบิกเงินล่วงหน้ากันไปบ้าง ชนิดทำงานใช้เที่ยวต่อเที่ยวไม่หยุด...”²

คล้ายคลึงกัน ในเรื่อง วันสุดท้ายของจ้อย นักเขียนก็ได้สะท้อนให้เห็นพฤติกรรมที่เปี่ยงเบนไปจากบรรทัดฐานสังคม ซึ่งมีผลทำให้ชีวิตตกต่ำ อดัดขัดสน และลำบากทุกข์ยากได้ โดยสังเกตได้จากพฤติกรรมตัวละคร “พ่อของจ้อย” ซึ่งนักเขียนได้ถ่ายทอดไว้ต่อไปนี้

...จ้อยออกจะโชคร้ายที่มีพ่อเป็นคนขี้เมา ชอบเสียงโซคกับการพนันงานขับรณเมล์ของพ่อนั่นหรือดูเหมือนจะเป็นงานอดิเรกมากกว่า ไปทำงานสองวันหยุดสามวัน เป็นอยู่เช่นนี้เรื่อยมา เงินทุกบาททุกสตางค์ของพ่อ แม่ไม่เคยได้แตะต้องเลยสักครั้ง มีหน้าซ้ำยังเคี้ยวเขี้ยวเอาจากแม่ที่มีรายได้มาจากการหาของเร่ขายไปตามถนน เมื่อไม่ได้ก็พาลหาเรื่องตำหนิติเตียนอยู่เนือง ๆ พ่อไม่เคยสนใจสภาพแท้จริงของทางบ้านเลย...

ถ้าพ่อไม่เมามาจากทำงานก็ต้องให้จ้อยเอาเงินจากแม่ไปซื้อเหล้า...ถ้าวันไหนพ่อไม่ไปทำงานก็หายหัวเข้าบ่อนไฟ เสียเงินมาละก็วันนั้นจ้อยจะเคราะห์ร้าย...

เดือนที่แล้วพ่อถูกบริษัทสั่งให้พักงาน 7 วัน ฐานขับรถไปชนกับเสาไฟฟ้า...และยังถูกอายัดเงินเดือนงวดนั้นด้วย พ่อเดินโซเซกลับมาพร้อมกลิ่นเหล้าฟุ้งตามเคย เรียกหาจ้อยเสียงลั่น...

“ตั้งค้ค่ากับข้าวอยู่ไหน เอาไปซื้อเหล้ามา...”

“แล้วเย็นนี้เราจะกินอะไร” จ้อยยังไม่ทันจบประโยคพ่อปราดเข้ามาเงื้อแขนฟาดโครมลงไปที่บนหน้าจอนซาไปหมดทั้งตัว...

...จ้อยนอนกอดแม่น้ำตาไหลซึม กัดฟันกรอดด้วยความหิวและนึกถึงทุกข์ที่จะมาถึงวันพรุ่งนี้³

¹ ประชาคม ลุนาชัย. (2541). ลูกแก้วสำรอง. หน้า 75, 77-78

² จำลอง ฝั่งชลจิตร. (2534). กองคาราวาน. หน้า 37

³ วิชเทพ ลือชาฤทธิ์. (2519). วันสุดท้ายของจ้อย ใน รวมเรื่องสั้นชุดเหมือนอย่างไม่เคย. หน้า

ไม่ต่างกันนัก ในเรื่อง วันรับเงินเดือน อาจสังเกตเห็นได้ว่าผู้ที่มีอาชีพเป็นข้าราชการครู นอกจากมีเงินเดือนที่ไม่สูงแล้ว หากมีพฤติกรรมมั่วสุมอบายมุขและไม่รู้จักวางแผนในการใช้จ่ายอย่างเหมาะสมแล้ว ชีวิตอาจต้องเผชิญกับความอึดอัดขัดสน เงินเดือนที่ได้มาอาจไม่พอใช้จ่าย ดังสังเกตได้จากตัวละคร “ครูรอง” ซึ่งนักเขียนได้ถ่ายทอดไว้ต่อไปนี้

ครูรองรับเงินเดือนที่เหลือเพียง 150 บาทในตอนบ่าย...

...เขาจิบเหล้าช้ากว่าเพื่อน ในแวตตาของเขามีแววกังวลอยู่ มันมีทั้งแววอิดโรย และสีขุ่นหมอง เขาไม่ได้ยิ้มกับใคร เขานั่งกินเหล้าอยู่เงียบๆ ...

“เมื่อคืนไปเมาที่ไหนมาหรือ รอง” ครูใหญ่ถาม

“นิดหน่อยครับ ที่บ้านปลัดเดิม” เขابอกยิ้ม ๆ ตามความจริง

“แล้วก็เล่นไฟนิดหน่อย” ครูสนิทหยอเขา

“ใช่แน่” เขายกเหล้าขึ้นจิบ “ถ้าผมมีเงินสัก 30 หรือ 40 บาทอยู่ในกระเป๋า” แล้ว เขาก็หัวเราะเบาๆ...

เขาผล่อออกจากวงเหล้าด้วยอาการมึนๆ ในหัว ถีบจักรยานคันเก่าที่ไม่มีไฟฟ้า ความมืดไปตามถนนโรยกรวด...จนถึงหน้าร้านขายของเล็กๆ ซึ่งแจ่มประตูลือไว้เพียงช่องเดียว...

“ศรีนวล” เขาเรียก

ศรีนวล เด็กสาวที่เคยเป็นลูกศิษย์เขาถือตะเกียงออกมาต้อนรับ...เขาควักกระเป๋า หยิบเงินออกให้

“หนี้ของครูเท่าไรจะ” เขาถาม

“55 บาทจะ” เธอยิ้ม...

“เอาไป 50 บาทก่อนก็แล้วกัน...” เขายื่นแบงก์ให้

...เขาเดินออกมาจับจักรยานปั่นต่อไปทางตลาด...มาหยุดลงที่ร้านอาหารหัวตลาด...

“สวัสดิ์น้ำพิศ ของผมเท่าไร” เดือนนี้...

“ของครู 67 บาทเท่านั้น เดือนนี้น้อยกว่าเดือนก่อน”...

เขาล้วงกระเป๋า ควักแบงก์ร้อยออกมายื่นให้...

เขารับเงินทอน เดินออกมาด้วยใจที่โล่งลงอีกกว่าเดิม...ปั่นจักรยานมาอีกไม่ถึงสิบช่วงเสาไฟฟ้าก็เลี้ยวเข้าไปในเขตบ้านหลังหนึ่ง...

“ไฟจะ” เขาเรียกเบา ๆ ...

“ครูหรือจะ มาทำไมไม่รู้ดิ๊กๆ ดึ๊งๆ”...

...“มีเหล้าเหลืบบ้างไหมล่ะขอจิบหน่อย เห็นเขابอกว่าขายดีนี่ คงอร่อยละมัง”

“หมดแล้ว แล้วหนี้เมื่อไหร่จะใช้สักที อยากให้ไปทวงแหวๆ เอาที่โรงเรียนนั่นกระมัง”

“ก็มานี้แล้วไง” เขาคัทกระเป่าหีบธนบัตร ซึ่งเหลือไม่ถึงครึ่งร้อยออกมา
“เท่าไรจ้ะ”

“ของครู...” เธอทำท่าคิด “ฉันจำไม่ค่อยได้เอาว่า 30 บาทก็แล้วกัน ฉันจะตัดเศษออก...”

“จ้ะเอาไป 25 บาทก่อนนะ เหลือแค่นี้เองจะพอ” เขายื่นแบงก์ให้เธอ...

ถีบจักรยานออกจากเขตบ้านของแม่หม้ายประไพ...เสียงเหรียญบาทในกระเป่า

กางเกง

กระทบกันอยู่กรังกรังตามจังหวะขาถีบขึ้นลง...รู้สึกว่เสียงของมันเสียดแทงหัวใจ
อันหดหู่ของเขาย่างบอกไม่ถูก ครูรอน้ำตาคลอหน่วยอยู่ในความมืดนั้น¹

จากที่นักเขียนได้ถ่ายทอดไว้เห็นได้ว่า ในรอบหนึ่งเดือน “ครูรอน” เป็นหนี้ที่ต้องตามชำระ
ถึงสามราย หนึ่งในสามรายนั้นคือหนี้ค่าเหล้าที่ดูเหมือนว่าจะค้างชำระมานาน และหากพิจารณาจาก
ที่นักเขียนได้ถ่ายทอดไว้ถึงพฤติกรรมการดื่มเหล้าของครูรอน อาจกล่าวได้ว่าเขาเป็น “นักดื่ม” ซึ่ง
มิใช่เฉพาะช่วงเทศกาลหรืองานรื่นเริงเท่านั้น นอกจากนี้ยังเห็นได้ว่าครูรอนนั้นเป็นคนที่ชอบเล่น
การพนันอย่างน้อยที่สุดก็เล่นไพ่

ดังนั้น หากประมวลพฤติกรรมทั้งหมดที่นักเขียนได้ถ่ายทอดไว้ ดูเหมือนว่า “ครูรอน” จะ
ดำเนินชีวิตโดยไม่มีการวางแผนอย่างเหมาะสม อีกทั้งถ้าหากเขายังคง ดื่ม-เล่น จนเป็นนิสัย
ครูรอนอาจต้องเผชิญกับความอดัดขัดสนและลำบากทุกข์ยากยิ่งกว่าที่นักเขียนถ่ายทอดไว้แล้วนั้น
ได้ เกี่ยวกับพฤติกรรมการใช้จ่ายอย่างสุรุ่ยสุร่าย มั่วสุมอบายมุข เช่น ดื่มเหล้า เล่นการพนัน
หรือเที่ยวเตร่ในยามค่ำคืน จนอาจทำให้ชีวิตต้องเผชิญกับความอดัดขัดสน เป็นหนี้สิน และลำบาก
ทุกข์ยากนั้น นอกเหนือจากที่ได้กล่าวมาแล้วนักเขียนเรื่องสั้นไทยร่วมสมัยตามขอบเขตของ
การวิจัยที่กำหนด ยังได้ถ่ายทอดไว้ให้เห็นถึงท่าทีและพฤติกรรมของตัวละครในลักษณะดังกล่าวอีก
จำนวนหนึ่ง ดังพอจะกล่าวถึงได้ดังนี้

เรื่อง เฒ่าปิ่น นักเขียนได้ถ่ายทอดให้เห็นถึงชีวิตของ “เฒ่าปิ่น” ตัวละครที่มีความหวังและ
ความฝันที่จะเป็นคนร่ำรวย แต่หากพิจารณาจากที่นักเขียนได้ถ่ายทอดไว้ นอกจากเฒ่าปิ่นจะใช้
ชีวิตอย่างเลือนลอยหาเช้ากินค่ำแล้ว เขาก็ยังมีนิสัยชอบ ดื่ม-เที่ยว-เล่นการพนัน ซึ่งนั่นอาจเป็น
หนทางที่ทำให้ความหวังและความฝันดังกล่าวไม่สามารถเป็นจริงได้ นักเขียนได้ถ่ายทอดไว้ต่อไปนี้

¹ สุรัช จันภิมาธ. (2531). มาจากที่ราบสูง. หน้า 46-47 , 49-51

“ถ้ากูรวาย จะพาพวกมึงไปในเมือง” เฒ่าบ้านสุ่มฝัน

“ไปยะหยังวะ” เฒ่าเบ้งถามอย่างสงสัย

“เข้าโรงแรม จะแตกเหล้ากันให้เปรม”

“เอากันอย่างนั้นเชียวหรือ”

“เออ กูจะหานักร้องงามๆ มานั่งข้างๆ พวกเราทุกคน”...

และแล้วสามเฒ่าก็ยกแก้วเหล้าขึ้นดื่ม...กว่าเหล้าจะหมดขวด น้ำค้างก็เริ่มลง
ดึกโขแล้ว สามเฒ่าเพื่อนเกลอจึงเดินสะเงาะสะเงาะกลับเข้าสู่หมู่บ้าน...เฒ่าบ้านตื่นขึ้นมาเมื่อ
สายมากแล้ว ลมพัดหลังคาบ้านใบตองตึงกระพือไหว...รู้สึกล้าคอแห้งผากเพราะฤทธิ์เหล้าโรง
เมื่อคืน...ได้เจอเพื่อนร่วมรุ่น จึงควักเงินที่ได้จากชนไก่ ชวนเพื่อนซอมกันซื้อเหล้าออกไป
นั่งชายทุ่งนึกถึงความหลัง...

แกลุกขึ้นคว่ำกระบวยตักน้ำในหม้อดินดื่มอึกๆ ให้คอหายแห้ง...

“บุญศรีเอ๋ย” เอ่ยขานเรียกหลานชาย มันกำลังเล่นว่อน้อยดินเหนียวปั้นอยู่
ดินปั้นได้...

“มาเอาข้าวให้อุ้มกินหน่อยเร็ว”...

“เออ...หนอ ถ้าถูกลีตเตอร์สักใบ รางวัลที่หนึ่ง อุ้มจะซื้อของเล่นให้มึงเยอะๆ
บุญศรีเอ๋ย” แกล่ำฟุ้งในลำคอ

...ชีวิตของแกและเมียเป็นชีวิตเรียบง่าย หาเช้ากินค่ำ...จะเอาอะไรกันนักหนา กับ
ชีวิตสมณะ ลุ่มๆ ดอนๆ ตั้งแต่หนุ่มจนแก่เฒ่าปานนี้¹

อาจกล่าวได้ว่า ตัวละครเฒ่าบ้านนั้นดำเนินชีวิตอย่างสมณะ ไร้หลักประกันในชีวิตการได้ดื่ม
สุรา เล่นการพนัน (ไก่ชน, ลีตเตอร์) และการคิดฝันว่าตนจะร่ำรวย แม้จะเป็นความสุขที่สามารถ
จกฉวยได้ในทันทีสำหรับคนในวัยชราและมีฐานะอย่างแก แต่หากพิจารณาพฤติกรรมเหล่านี้ อาจ
เป็นสาเหตุนำมาซึ่งความอึดอัดขัดสน ตลอดจนความลำบากทุกข์ยากมาสู่ชีวิตแกและครอบครัว
ยิ่งขึ้นได้

ในเรื่อง พรุ้งนี้ ก็เป็นอีกเรื่องหนึ่งที่นักเขียนได้ถ่ายทอดให้เห็นถึงพฤติกรรมของตัวละคร
ที่ใช้จ่ายเงินไปกับการพนัน (ลีตเตอร์) โดยไม่คำนึงว่าเงินที่สูญเสียนั้น หากนำมา ใช้จ่ายใน
ด้านอื่นๆ เช่น ซื้อเครื่องนุ่งห่ม ซื้ออาหารการกิน หรือแม้แต่ซื้ออุปกรณ์การเรียนให้แก่บุตรก็จะเกิด
ประโยชน์สูงกว่า ดังนักเขียนถ่ายทอดไว้พอสังเกตได้ต่อไปนี้

¹ เฉลิมศักดิ์ แห่งมงาม. (2533). หาดทรายสีขาว. หน้า 135-139

บ้ายคล้อยหญิงหม้ายเข็นรถเข้าซอย ...ทุกครั้งก่อนวันห่วยออก นางจะซื้อกระดาษแห่งความหวังอย่างน้อยก็ห้าใบจากเจ้าประจำ แน่نون ไม่ได้รวมถึงเงินจำนวนหนึ่งซึ่งนางมีความหวังกับไต้ดินอีกต่างหาก นางไม่เคยคิดเลยว่าการซื้อล็อตเตอรี่เป็นการเล่นการพนัน

...เสียงอีกทีก็ปลุกนางให้ตื่นขึ้น ลูกชายสองคนกลับจากโรงเรียน

“แม่ ไอ้ใหญ่ตุตขาด” ลูกชายคนเล็กฟ้อง...

“ไปโดนอะไรมา?” นางจับลูกชายหันหลัง...

“แม่ซื้อให้ฉันใหม่เถอะนะ ตัวนี้มันเก่าแล้ว”

“ยังพอใส่ได้ก็ใส่ไปก่อน สดุ้งตางค์ยังไม่ค่อยมี เตี้ยวตอนเย็นๆ เอาไปปะ...”

ค่าแล้วทุกคนในครอบครัวอยู่พร้อมหน้า...น้องชายนางกำลังยกหม้อไข่ต้มลงจากเตา...

“งวดนี้ที่โรงงานเอ็งเขาเล่นอะไรกัน?” หญิงหม้ายเอ่ยถามน้องสาว...

“หนึ่ง หนึ่ง ฉันยังแทงไปสิบบาทเลย”...

“ที่ตลาดเขาเล่นหกสี่กันเยอะ พวกขายของด้วยกันเขาไปได้อาจารย์ตีมา”

“แล้วพี่แทงเมื่อฉันด้วยหรือเปล่า?” น้องสาวถาม...

“เออ พรุ่งนี้เอ็งกับข้าจะรวยด้วยกัน” นางปลอบกับน้องสาว พลังชั่วเลื่องสายตามองทางน้องชาย...

“พรุ่งนี้ พรุ่งนี้...เคยถูกกันบ้างไหม...ฉันไม่เข้าใจเลยทำไมถึงทนเล่นกันอยู่ได้ ทำไมถึงทนให้เขากินได้ เออเอาเงินที่ซื้อห่วยซื้อล็อตเตอรี่มาซื้อของกินยังดีกว่า ยังได้เข้าห้องเราบ้าง หรือเอาไว้ซื้อกางเกงให้ไอ้ใหญ่มันใส่ไปโรงเรียน ยังเข้าท่ากว่า ...”¹

หากพิจารณาจากที่เขียนถ่ายทอดไว้ เห็นได้ว่าตัวละครผู้เป็นแม่ใช้จ่ายเงินจำนวนหนึ่งไปกับการซื้อล็อตเตอรี่ (กระดาษแห่งความหวัง) อย่างน้อยงวดละ 5 ใบ และทั้งนี้มิได้รวมไปถึงเงินอีกจำนวนหนึ่งซึ่งนางจ่ายไปกับการซื้อห่วยไต้ดิน ดังนั้นอาจกล่าวได้ว่า ในงวดหนึ่งๆ นางได้สูญเสียเงินไปกับการเสี่ยงโชคด้วยการซื้อล็อตเตอรี่และห่วยไต้ดินเป็นเงินมิใช่น้อย ซึ่งถ้าหากนางนำเงินจำนวนนั้นเก็บออมไว้ หรือใช้จ่ายในส่วนที่จำเป็นอื่นๆ เช่น ซื้อกางเกงตัวใหม่ให้แก่บุตรทดแทนตัวเก่าที่ชำรุดก็น่าจะถือได้ว่าเป็นการใช้จ่ายเงินที่ก่อให้เกิดประโยชน์สูงกว่า

ส่วนในเรื่อง ลูกคนที่หก เป็นการสะท้อนให้เห็นถึงความอดัดขัดสนและความลำบากทุกข์ยากของชาวเขาที่ยังคงเสพติดฝิ่นและขาดการวางแผนครอบครัว ปลอຍให้มีบุตรมากจนกระทบต่อการยังชีพและฐานะเศรษฐกิจ ดังนักเขียนถ่ายทอดไว้พอสังเขปได้ ต่อไปนี้

¹ ชาติ กอบจิตติ. (2533). มิดประจำตัว. หน้า 23-26 , 28-29

ค่ามากแล้ว ดาวแวมดวงกลางฟ้าระยิบ...เมื่อกำลังตำผ้าโขมงโจงเงง สาเหตุ เพราะผ้าขายขาวโพลได้เท่าไรก็เอาเงินไปซื้อผืนดุดหมด จนลูกร้องไห้กระจองอแงกลับบ้าน...

“ท้องอีกแล้วซิ” อ่องรีวบน “พี่เห็นลายแพ้ท้องมาสามสี่วันแล้ว”

“อาจไม่ใช่” นางปลอบตนเอง

“ยาที่ครูให้หมดหรือยัง” สามีหมายถึงยาเม็ดเล็กๆ ที่ครูให้ลายก้วยมาเป็นแผงๆ

“หมดแล้ว...หมดตั้งแต่ต้นเดือนก่อน”

“คงใช่...กูคงมีลูกอีกแล้ว ผีป่าจะแกลังกูไปถึงไหน กูยังไม่ค่อยมีกิน”

อ่องรีวบน ไบหน้าหมองลง ลายก้วยจำได้ถึงลูกคนที่ห้า...เมื่ออ่องรีวกลับมาจากไร่ เพื่อนบ้านตะโกนบอกว่าเมียคลอดลูกแล้วที่บ้าน เขาเดินเข้ามาในบ้านด้วยสีหน้าเฉยเมย สายตาที่ก้มมองลูกคนสุดท้ายบ่งบอกถึงความร้าวราน และหมดหวังในชีวิตที่กำลังผ่านเข้ามา...

“ข้าวมืดหรือยัง” เขาเอ่ยถาม

“ข้าเผื่อสำหรับพี่แล้ว”

“พรงนี้หมดแล้วซิ”

“ข้ากินไว้พรงนี้ด้วย”

สามีเขี่ยหัวมันที่ลายก้วยหมกไฟออกมา...บีใส่ปากเคี้ยวกินทีละน้อยดับความหิว

“บอกหมอ ถ้าเรามีลูกอีก เราจะอดตาย” อ่องรีวย้ำ เหมือนกลัวนางจะลืม¹

เช่นเดียวกัน ในเรื่อง เงินเดือนเพิ่ม เป็นการถ่ายทอดให้เห็นถึงภาวะอดขัดขัดสนผ่านตัวละคร “ครูแก้ว” ซึ่งสาเหตุส่วนหนึ่งมาจากการที่เขามีบุตรมากและต้องใช้จ่ายเงินเพื่อการเลี้ยงดู ตลอดจนการสูญเสียให้บุตรทั้งหลายได้รับการศึกษาตามที่ตนคาดหวังไว้ ดังพอสังเกตได้จากที่นักเขียนได้ถ่ายทอดไว้ต่อไปนี้

ครูแก้วทำงานมาหลายสิบปี ความก้าวหน้าในทางราชการก็เลื่อนขั้นเลื่อนอันดับ มาตามลำดับ...แต่การเงินมันไม่เหมาะสมกับเกียรติยศที่เพิ่มขึ้นเลย ถ้าคิดกันในเรื่อง ค่าของเงิน แกยังทำงานแบบถอยหลังเข้าคลองเสียด้วยซ้ำไป

จากหนุ่มตัวคนเดียว มาเป็นเมียหนึ่งลูก 5 คนโตเรียนวิทยาลัยครู คนที่สองเรียน มศ.4 รองลงมา มศ.3-2 และ ป.6 ทั้งห้าคนล้วนเป็นเจ้าหนี้โดยกำเนิด สิ้นเดือนต่างก็แบมือขอ จดหมายทวง รับเงินเดือนเสร็จก็ต้องแะที่ทำการไปรษณีย์ส่งเงินให้ลูก

ค่าแจกให้ลูกห้าคนมันก็หมดไปแล้ว ยังไม่ถึงเมียแล้วจะเอาอะไรกิน จะอยู่กัน อย่างไร ชีวิตของครูบ้านนอกอย่างครูแก้ว...

ครูแก้วรอคอยเงินเพิ่มเหมือนชวานาคอยฝน มีข่าวเล่าลือเป็นระลอก...พวกครู ในโรงเรียนจับกลุ่มคิดเงินเพิ่มกันทุกวัน...¹

¹ เฉลิมศักดิ์ แห่งมงาม. (2533). เรือนหลังใหญ่. หน้า 69, 71-73

สำหรับในเรื่อง ไปเรื่อยไร แม้กเขียนจะมีได้สะท้อนไว้ให้เห็นว่าการมีบุตรมากโดยไม่ได้
รับการวางแผนครอบครัวและการวางแผนการใช้จ่ายที่เหมาะสม จะนำไปสู่ภาวะอึดอัดขัดสนหรือ
ยากจนได้อย่างชัดเจน แต่หากพิจารณาจากที่นักเขียนถ่ายทอดไว้ผ่านตัวละคร “ทิดปลั่ง” ก็อาจจะ
พอสังเกตเห็นได้ ดังข้อความต่อไปนี้

...ทิดปลั่ง...มีลูกดกไปหนอยรวมทั้งในท้องด้วยก็ไหลพอดี กำลังเป็นหนุ่มเป็น
สาวเสียสีกำลังเรียนเสียสีก...ถึงจะจนกรอบยังไวกี่ข้างเถอะ แต่เข้าใจ...เสียสละเพื่อส่วนรวม
แล้วเท่าไรเท่ากัน...

ทิดปลั่งเจ้าของกระท่อมนั่งจักดอกอยู่ใต้ถุนบ้าน ลูกเล็ก ๆ แก้วผ้าตัวล่อนจ้อน
นั่งเล่นขี้ฝุ่นอยู่สี่ห้าคน

ผู้ใหญ่เถียรเดินนำหน้า ข้าพเจ้าหอบถุงสี่เหลี่ยมตามหลัง

“อย่าไปรบกวนมันเลย ไอ้ปลั่งลูกมันเยอะ” ผู้ใหญ่เถียร หยุดหันมากระซิบ

“ทำไมรีครับ”

“ข้ามันยังไม่มีให้ลูกกิน เมื่อวานต้องให้มันยืมมาสองถึง”...

“เราเดินผ่านบ้านไป แกจะไม่น้อยใจเอาหรือครับ” ข้าพเจ้าดัง...

“คงไม่เป็นไรน่า ครูคิดมากไปเอง เลยไปเหอะ”...

เช้าวันรุ่งขึ้น ทิดปลั่งแบกกระบุงข้าวไปโรงเรียน

“ผมจน ทำบุญด้วยครึ่งถึง ลูกผมก็เรียนอยู่ตั้ง 4 คน”²

จากที่นักเขียนได้ถ่ายทอดไว้ ตัวละคร “ผู้ใหญ่เถียร” และ “ครู” เป็นตัวแทนของชุมชน
ในการออกเรียไรข้าวเพื่อนำมาแปลงเป็นเงินทุนสำหรับค่าใช้จ่ายในกิจการของโรงเรียน แต่หาก
พิจารณาจะเห็นได้ว่า ตัวละคร “ทิดปลั่ง” ดูเหมือนจะได้รับการปฏิบัติอย่างแบ่งแยกแตกต่าง
สังเกตได้จากที่ผู้ใหญ่เถียรปฏิเสธที่จะเข้าไปเรียไรข้าวจากทิดปลั่ง โดยให้เหตุผลว่า “อย่าไปรบกวนมันเลย
ไอ้ปลั่งลูกมันเยอะ...ข้ามันยังไม่มีให้ลูกกิน เมื่อวานต้องให้มันยืมมาสองถึง” จากคำพูดดังกล่าวของ
ผู้ใหญ่เถียร และบริบทอื่นๆที่นักเขียนถ่ายทอดไว้ สะท้อนให้เห็นได้ว่า ทิดปลั่งนั้นจะเป็นผู้ยากไร้
ในสายตาของคนอื่น การมีบุตรมากถึงสิบสองคน (รวมทั้งที่อยู่ในครรภ์ของภรรยา) อาจเป็นสาเหตุ
หนึ่งที่ทำให้เขาต้องเผชิญกับความอึดอัดขัดสน ดังนั้นผู้ใหญ่เถียรจึงงัดเงินที่จะไปเรียไรข้าวจาก
ทิดปลั่ง ทั้งนี้อาจเป็นเพราะรู้ว่า ลำพังข้าวที่ใช้บริโภคภายในครอบครัว ทิดปลั่ง ยังต้องขอยืมมา
จากเพื่อนบ้าน

¹ นิมิตร ภูมิถาวร. (2521). ครูครับผมจน. หน้า 100-101, 106

² _____. (2518). ไปเรื่อยไร ในรวมเรื่องสั้นชุดแล้งเข็ญ. หน้า 222, 228-229

อย่างไรก็ตาม การที่ผู้ใหญ่เถียงและครูไม่ไปเรียไรข้าวจากทิดปลั่ง แม้จะเป็นความตั้งใจอันดีไม่ยากรบกวนให้ทิดปลั่งต้องเดือดร้อน แต่ถึงกระนั้นทิดปลั่งก็อาจรู้สึกได้ว่า ตนนั้นถูกปฏิบัติอย่างแบ่งแยกแตกต่าง กล่าวคือ การเรียไรข้าวนั้นถือเป็นงานบุญงานกุศลที่ทุกคนล้วนมีส่วนร่วม ตนเองก็เป็นส่วนหนึ่งของชุมชน ทั้งยังมีบุตรที่กำลังเรียนอยู่ในโรงเรียนนั้นด้วย ดังนั้นเขาจึงควรมีส่วนร่วมในกิจกรรมของชุมชนด้วยการนำข้าวไปบริจาคให้แก่โรงเรียนด้วยตนเอง (ทั้งที่มีอยู่ก็แทบไม่เพียงพอต่อการบริโภค) แม้จะไม่มีใครเรียกร้อง และครอบครัวของเขาอาจต้องเผชิญลำบากทุกข์ยากมากขึ้นก็ตาม

กล่าวโดยสรุป จากที่นักเขียนได้ถ่ายทอดไว้ สะท้อนให้เห็นได้ว่าภาวะความยากจนหรือภาวะความอดคัดขัดสน ส่วนหนึ่งอาจมาจากผู้ที่ยากไร้นั้น ขาดวิสัยทัศน์ในการมองโลก มองตนและมองสถานการณ์อย่างเรียนรู้และเท่าทันทำให้ไม่มีการคาดการณ์อนาคต ไม่มีการวางแผนชีวิต วิเคราะห์ความสามารถและความถนัดของตน รวมทั้งไม่มีการวางแผนครอบครัวและการครองชีพที่เหมาะสม ใช้จ่ายเงินเกินตัว สรุ่ยสุร่าย ไม่เก็บออม ทั้งบางคนยังมีพฤติกรรมและทำที่ที่เบี่ยงเบนไปจากบรรทัดฐานสังคม มั่วสุมอบายมุข เช่น ดิตสุรา ดิตการพนัน จนทำให้ชีวิตถดถอยไปสู่ภาวะอดคัดขัดสนและลำบากทุกข์ยากได้

3.1.1.2 การยอมจำนนต่อชะตากรรมและย่อท้อต่อปัญหาอุปสรรค ดังที่ได้กล่าวมาแล้วว่า การไม่วางแผนชีวิตและมีพฤติกรรมที่เบี่ยงเบนไปจากบรรทัดฐานสังคม เป็นสาเหตุหนึ่งที่น่าไปสู่ภาวะความยากจนได้ และหากพิจารณาการที่บุคคลมีท่าทีต่อชีวิตในลักษณะที่เรียกได้ว่ายอมจำนนต่อชะตากรรมและย่อท้อต่อปัญหาอุปสรรค มีความรู้สึกเหนื่อยหน่าย พ่ายแพ้ ปล่อยชีวิตให้ไหลล่อยไปโดยไม่ต่อสู้ฝ่าฟัน ก็เป็นอีกสาเหตุหนึ่งที่สามารถนำพาให้ชีวิตถดถอยไปสู่ภาวะอดคัดขัดสน และยากจนขั้นแค้นได้ ดังพอสังเกตได้จากที่นักเขียนถ่ายทอดไว้ต่อไปนี้

เรื่อง แก้วหยดเดียว นักเขียนได้ถ่ายทอดให้เห็นถึงสภาพชีวิตของแรงงานรับจ้างในโรงงานแห่งหนึ่งที่พนักงานต้องเผชิญกับความอดคัดขัดสน ถูกกดขี่ข่มเหง และถูกเอารัดเอาเปรียบ แต่หากพิจารณา การที่แรงงานรับจ้างเหล่านี้ต้องมีสภาพชีวิตในลักษณะดังกล่าว ส่วนหนึ่งนักเขียนได้สะท้อนให้เห็นว่าเป็นเพราะท่าทีต่อชีวิตของแรงงานรับจ้างบางคนที่ยอมจำนนต่อชะตากรรม บ้างปล่อยชีวิตให้ไหลล่อยไปภายใต้การควบคุมบงการของนายจ้าง ไม่ต่อสู้ฝ่าฟัน หรือไม่มีการเรียกร้องให้มีการแก้ไขปัญหาต่างๆ แม้ในสิ่งที่ไม่เป็นธรรมแก่ตน ยิ่งไปกว่านั้นบางคนยังกลบเกลื่อนความรู้สึกที่ถูกกดขี่ข่มเหง ด้วยการหันเหความสนใจไปสู่อบายมุข ดังนักเขียนถ่ายทอดไว้พอสังเกตได้ต่อไปนี้

อนงค์ก้มหน้าลงเจิบ ไม่มีคำโต้แย้ง คนงานแทบทุกคนเกรงกลัวผู้จัดการ...
ชายรุ่นน้องตบไล้ใจเด็กสาวไม่ได้ เพราะเห็นเจิบซึมมาแต่เช้า

“น่า...อย่าคิดมากเลยนงค์ เอ๊ย..เรามั่นคนจนก็ต้องยอมเขา...ดีไม่ดีมันก็เรื่องของเขา เอ้อ..ใครๆ ก็มีเรื่องกลุ้มกันทั้งนั้นแหละ น้ำใจบางที่ยังต้องเอาเหล่าแก้มกลุ้มเลย แต่เอ็งมันลูกผู้หญิงทำอะไรไม่ได้หรอก มีทางเดียวอย่าคิดมาก ตั้งหน้าตั้งตาทำงานไปเถอะ”...

กระทั้งหมดกะทำงาน เสียงซุบซิบแผ่กระจาย จนเกือบกลายเป็นเสียงตะโกน...
หลงจูเดินออกมาหน้าโรงงาน สีหน้าของเขาแสดงความยุ่งใจ

“นี่พวกเธอเบาๆหน่อยได้ไหม...เธอก็รู้ว่าฉันเป็นลูกจ้างเขาเหมือนกัน ฉันแก่แล้ว ถ้าถูกไล่ออกฉันจะไปทำอะไรอีกได้ พวกแกเองก็ไม่มีทางแก้ไขอะไรหรอก เชื่อฉันสิ ประธานบริษัทเขาเป็นตำรวจ พวกแกมีอะไรจะไปสู้เขา”¹

จากที่นักเขียนได้ถ่ายทอดไว้ เห็นได้ว่าแรงงานกรรมกรนั้น บางคนมีหน้าที่ที่เรียกได้ว่ายอมจำนนต่อชะตากรรม กล่าวคือ มีความรู้สึกว่าตนนั้นยากจน ไม่มีอำนาจในการต่อรอง ไม่สามารถแก้ไขอะไรได้หากสิ่งนั้นเป็นสิ่งที่นายจ้างต้องการ ดังนั้นเพื่อให้ถูกไล่ออกก็ต้องปฏิบัติตามคำสั่งของนายจ้างโดยดุษณี เพราะอย่างน้อยที่สุดก็เป็นหลักประกันว่านายจ้างจะพอใจและยินยอมให้ทำงานต่อไปได้

ในเรื่อง แรงงานกับเงิน ก็เป็นอีกเรื่องหนึ่งที่นักเขียนได้ถ่ายทอดให้เห็นว่าแรงงานกรรมกรบางส่วนมักไม่กล้าต่อรองหรือยื่นข้อเรียกร้องใดๆ ต่อนายจ้าง บ้างยอมจำนนให้นายจ้างมีอิทธิพลเหนือตนเอง ยิ่งหากเป็นลูกจ้างหญิงมักไม่นิยมเป็นผู้นำในการแสดงความคิดเห็นหรือต่อรองเรียกร้องใดๆ ดังนักเขียนถ่ายทอดไว้พอสังเกตได้ต่อไปนี้

“วันที่ 1 นี้วันกรรมกรใช้มัยพี เขาถามมาว่าพวกเราทางนี้จะไปร่วมชุมนุมกันที่สนามหลวงหรือเปล่า ทางพวกเราจะไปกัน” คนงานหญิงรุ่นพี่สีหน้าไม่ยินดียินร้าย

“โอ้เอ๊ย..นงค์..ทำงานเถอะ ถ้าอยากหยุดก็ไปดูหนังดูลิเกสักเรื่องดีกว่า ไปชุมนุมได้อะไรขึ้นมา ดีไม่ดีเขามีเรื่องกันจะลำบาก”...

“ว่าแต่นอกจากจะไปสนามหลวงกันแล้ว เราน่าจะมาช่วยกันคิดว่า ทำอย่างไรค่าแรงกับสวัสดิการมันถึงจะเพิ่มขึ้นสักหน่อยไม่ดีกว่า”

“นงค์..ให้พวกผู้ชายเขานำดีกว่ามั้ง มา..นั่งลง..น่าเกลียด” ผู้หญิงบางคนท้วงติง...

“ถ้าเขาไล่เราออกล่ะ”

“เขาก็ไม่มีคนทำงาน...”

¹ ศรีดาวเรือง. (2533). แก้วหยดเดียว. หน้า 21-22 , 24

“นั่นซี..จ้ะถ้าพวกเราร่วมมือกันได้...ค่าแรงผู้หญิงกับผู้ชายที่ทำงานหน้าที
อย่างเดียวกัน ค่าแรงน่าจะได้เท่ากัน”

“โห..อีนี่มันอยากมีหมวดไว้อย่าง..แหม..ผืนกลางวันแสก ๆ ”...

“อีนี่ช่างก่อความวุ่นวายดีแท้ ถ้าหากโรงงานเกิดปิดขึ้นมา คนไม่รู้เรื่องจะพลอย
เดือดร้อนไปด้วย แล้วใครเล่ารับผิดชอบ ลูกเต้าจะพลอยอดแตก หรือเอ็งจะรับผิดชอบ...
โธ่เอ๊ย..เสียใจแท้ ๆ ”¹

หากพิจารณาจากท่าทีของตัวละครในเรื่อง “แก้วหยดเดียว” และ “แรงงานกับเงิน” สะท้อน
ให้เห็นได้ว่า ตัวละครแรงงานรับจ้างบางคนมีท่าทียอมจำนนต่อชะตากรรม บ้างปล่อยให้ชีวิตไหล
ล่องไปตามการควบคุมของนายจ้าง ไม่คิดที่จะต่อสู้ดิ้นรน แม้กระทั่งการต่อรองเรียกร้องเกี่ยวกับ
ผลประโยชน์อันชอบธรรมที่พึงจะได้รับ บางคนก็ยังไม่กล้าที่จะแสดงออก ยิ่งโดยเฉพาะแรงงาน
รับจ้างที่เป็นผู้หญิงมักไม่ได้รับการสนับสนุนให้เป็นแกนนำในการต่อรองเรียกร้อง อีกทั้งผู้หญิง
ส่วนใหญ่เองก็ยอมรับยอมจำนนในทำเนียบปฏิบัตินี้

ในเรื่อง การตัดสินใจในคืนอันเงียบเหงา เป็นการถ่ายทอดให้เห็นถึงท่าที และความรู้สึก
ของอดีตนักโทษผู้ได้รับการปฏิบัติในสังคมอย่างแบ่งแยกแตกต่าง ถูกเบียดขับให้ออกห่างจนเกิด
ความรู้สึกเศร้าหมอง ท้อถอย และปล่อยให้ชีวิตให้ไหลล่องไปโดยไม่ต่อสู้ ดิ้นรน จุจคนไม่มีความหวัง
ในชีวิต ดังนักเขียนถ่ายทอดไว้พอสังเกตได้ต่อไปนี้

ทิมก้มลงมองร่างกายของตนเอง เขาถอนหายใจเศร้าหมอง นี่หรือวันแห่ง
การต้อนรับของอิสรภาพ มันช่างเป็นวันที่ผิดฝันเต็มที่ โลกใหม่ของเขาที่ก้าวเดินออกมาหา
เหมือนเป็นโลกอันหวาดเสียวของคนอื่น ซึ่งตัวเขาเป็นเพียงส่วนเกิน และไม่ต้องการของคน
เหล่านั้น...

เขาเดินออกจากบริเวณนั้นอย่างเศร้าหมอง รู้สึกผิดหวัง ทั้งที่เขาไม่ได้ตั้ง
ความหวังเอาไว้เลย...ตลอดระยะเวลาสองปีที่ผ่านมา เขาจะไม่เคยได้ออกมาเห็นบ้านเมือง
ที่ผู้คนอยู่กันอย่างอิสรภาพ...ผู้คนบนรถเมล์คันนั้นหันมองเขาเป็นตาเดียวกัน เหมือนแปลก
ประหลาดใจต่อสิ่งที่เห็นอยู่ต่อหน้า...

“เอ็งมันคนขี้คุก” ในสายตาเหล่านั้นพูดอย่างนั้น...

ทิมทอดความรู้สึกหมดแรงเหมือนอยากล้มลงไปนั่งบนพื้น หมดแล้วสำหรับความหวัง
ของเขาก่อนที่จะกลับมาใช้ชีวิตอิสรภาพได้อย่างมีความสุขเหมือนเดิม...เขาทอดทิ้งไปข้างหน้า
อย่างไม่มีจุดหมายพร้อมกับความนึกคิดถึงสิ่งต่างๆ ที่ผ่านมาในชีวิตของเขาคิดถึงความ
เจ็บปวดที่ได้รับนับตั้งแต่หมดอิสรภาพ...เขาเดินไปตามบาทวิถีอย่างเหม่อลอย พอสังเกต

¹ ศรีดาวเรือง. (2533). แก้วหยดเดียว. หน้า 67 , 70-71

ได้บางครั้งหรือกว่า สายตาของผู้คนที่เขาเดินผ่านไปมา ให้ความรู้สึกอะไรแก่เขา ทิมรู้สึกเจ็บปวดยิ่งขึ้น เมื่อเขาคิดว่าเขากลายเป็นสัตว์ หรือสิ่งของสักสิ่งหนึ่งอันเป็นที่รังเกียจของผู้คน...เขาพาตัวเองเดินไปข้างหน้า มองมองครุ่นคิดถึงสิ่งต่างๆ พร้อมกับท่องติดดิน โอตโอตด้วยความหิว...เขาจึงเดินหลบเข้ามานั่งอยู่ในนี้ ศาลาพักคนโดยสารรถเมล์ที่เหงาและว้าเหว่...ชีวิตของเขายามนี้เหมือนกลางคืน ซึ่งมีดมนทั้งอากาศรอบตัวและการทอดสายตาไปเบื้องหน้า

...จนกระทั่งบัดนี้ คงไม่มีใครเหลืออีกเลยกระมังที่ยังลืมนิทาโพลงอยู่กับความมกัลดลุ่ม รันทด เหงา นอกจากเขาคนเดียว ... ทิมยอมรับว่าสมองเขายังมีนื้อและมองไม่เห็นวันเวลาข้างหน้าเลย...ดูเหมือนผู้คนรอบตัวที่เดินอยู่ในโลกของอิสรภาพใบนี้ไม่เปิดทางให้คนคุกอย่างเขาเลย...¹

หากพิจารณาจากที่นักเขียนถ่ายทอดไว้ เห็นได้ว่าตัวละคร “ทิม” คือลักษณะของคนที่ต้องเผชิญกับสภาวะการณ์ไม่เป็นที่ยอมรับ ถูกคนในสังคมแบ่งแยกแตกต่าง เบียดขับให้ออกห่างจนทำให้รู้สึกเหงาและเศร้าหมอง หมดกำลังใจที่จะต่อสู้ดิ้นรน ยอมจำนนต่อชะตากรรมอันโหดร้าย เขาจึงปล่อยให้ชีวิตดำเนินไปอย่างเลื่อนลอยไร้ความหวัง ซึ่งนั่นก็เป็นหนทางหนึ่งที่อาจจุดรั้งให้เขายังกลายเป็นคนด้อยต่ำอับจนมากยิ่งขึ้นได้

ส่วนในเรื่อง ขยะสังคม เป็นการถ่ายทอดให้เห็นถึงวิถีชีวิตอยู่ของผู้ยากไร้ที่เร่รอนไร้จุดหมาย ไม่มีงานทำ ไม่มีรายได้ ไม่มีที่อยู่อาศัย และไม่มีแม้อาหารที่จะบริโภคอย่างเพียงพอต่อความต้องการของร่างกายในวันหนึ่งๆ อย่างไรก็ตามหากพิจารณาจากที่นักเขียนได้ถ่ายทอดไว้ จะสังเกตเห็นได้ว่าการที่ตัวละครผู้ยากไร้ใช้ชีวิตอย่างเร่รอนไร้จุดหมายนี้ ส่วนหนึ่งอาจเป็นเพราะว่าตัวเขาเองนั้นยอมจำนนต่อชะตากรรม รู้สึกต่อตัวเองเยี่ยงผู้ต่ำต้อย ต้อยค่า ดังนั้นจึงปล่อยให้ชีวิตไหลลลยไปโดยไม่ต่อสู้ ฝ่าฟัน ดังนักเขียนได้ถ่ายทอดให้เห็นถึงท่าทีและความรู้สึกของตัวละครพอสังเกตได้ต่อไปนี้

เขาเดินมาตามถนนพร้อมกับคิดถึงชายชรา ชายชราขอทานโชคดีที่พิการ และใช้ความพิการนั้นเป็นเครื่องเรียกร้องความเห็นใจ เขาเองก็อยากจะขอทานเหมือนกันหากคนมีอติดีนดีเช่นเขา ใครเล่าจะเห็นใจ...

เขาเดินมาได้สักครู่ ในใจลืมนึกเรื่องที่เกิดขึ้นเมื่อสักครู่หมดสิ้น เขารู้สึกสบายขึ้นนิดหน่อย ความรู้สึกหิวและปวดที่ช่องท้องค่อยหายไป เขายังเดินต่อไปเรื่อยๆ ไม่มีจุดหมาย...หนทางข้างหน้ายังอีกยาวไกล ..ยาวไกลจนดูเหมือนไม่มีจุดจบสิ้นลงง่ายๆ ..แต่ตอนนี้เขาไม่รีบร้อนแล้ว เขาไม่มีเวลา ไม่มีจุดหมายปลายทาง ไม่กลัวมืดค่ำ ไม่กลัวสว่าง ไม่กลัว

¹ มานพ ถนอมศรี. (2523). ลมหายใจดอกไม้อ. หน้า 82 , 84 -85 , 88-92

ไม่มีที่ซุกหัวนอน ชีวิตของเขาสิ้นไร้ ชีวิตของเขาเป็นขลุ่ยดินอันต่ำต้อย...เป็นเศษเดนอันไร้คุณค่า...เป็นขยะสังคมที่หายใจได้...¹

จากที่นักเขียนได้ถ่ายทอดไว้ เห็นได้ว่าตัวละครชายผู้ยากไร้ที่เร่ร่อนนี้ มีร่างกายที่เป็นปกติ มีสติเยี่ยงคนทั่วไป หากแต่เขาเลือกที่จะดำเนินชีวิตเร่ร่อน (ทั้งนี้จะโดยตั้งใจหรือไม่ก็ตาม) ไม่ทำงาน (ไม่มีงานทำ?) และยังชีพอยู่ด้วยการคุ้ยเขี่ยหาอาหารจากกองขยะหรือที่ผู้อื่นรับประทานเหลือไว้มาบริโภค ซึ่งถ้าหากพิจารณาจะเห็นได้ว่า ตัวละครชายผู้ยากไร้เองก็มีทัศนคติและท่าทีต่อชีวิตในทำนองที่เรียกได้ว่ายอมจำนนต่อชะตากรรม เห็นตัวเองเป็นผู้ต่ำต้อย ต้อยค่า เป็นขยะสังคม ทั้งยังไม่คิดที่จะต่อสู้ ฝ่าฟัน เพื่อให้ตนเองนั้นหลุดจากบ่วงกรรมที่ลำบากทุกข์ยากนี้ด้วย

สำหรับเรื่อง คนไร้ค่า แม้ นักเขียนจะมีได้ถ่ายทอดให้เห็นว่าตัวละครผู้ยากไร้มีทัศนคติและท่าทีต่อชีวิตที่เป็นไปในลักษณะยอมจำนนต่อชะตากรรมหรืออุปสรรคต่างๆ ที่เข้ามาทำให้ชีวิตต้องตกต่ำลำบาก แต่หากพิจารณาจากที่นักเขียนได้ถ่ายทอดไว้พอจะสังเกตเห็นได้ว่า ตัวละครที่มีนามว่า “เบน” มีความเชื่อว่าชะตาชีวิตนั้นถูกกำหนดไว้แล้ว ดังนั้นการที่เขาได้รับการทำนายจากพระหมอดูว่าเขานั้นจะเป็นคนฉลาด อัจฉริยะ และสามารถเป็นศิลปินได้หากทำงานที่เกี่ยวข้องกับศิลปะ ด้วยเหตุดังนี้ เขาจึงยอมสงบต่อชะตาชีวิตที่ถูกกำหนดไว้แล้ว (ตามคำทำนาย) อย่างยินดี และไม่คิดที่จะชวนขวายเรียนรู้หรือทำงานอื่นใดอย่างจริงจัง นอกจากงานที่เกี่ยวข้องกับศิลปะ ทั้งที่แท้จริงแล้วเขาไม่มีความสามารถทางด้านศิลปะเลย ดังนักเขียนได้ถ่ายทอดไว้พอสังเกตได้ต่อไปนี้

ก็คราวหนึ่งละที่พระหมอดูเคยได้เห็นเส้นนี้บนฝ่ามือของเบน แก่ถึงกับออกปากพูดกับมัน “เอ็งนี้ไม่ใช่คนธรรมดาเสียแล้ว เอ็งมันอัจฉริยะทีเดียว แต่ถ้าจะให้ดีต้องทำงานเกี่ยวกับทางศิลป์...” “ชีวิตแต่หนหลังของมันเป็นเหมือนนิยายโกหก...คนที่รู้เรื่องราวเรื่องที่เบนเล่าจริงหรือเท็จ มีอยู่เพียงคนเดียว ซึ่งเบนมันขอตามมาจากต่างจังหวัด...เพราะเป็นทางเดียวที่เบนจะได้มาเกี่ยวข้องกับศิลปะ...มันชื่นชมศิลปินและท้ายสุดมันคิดว่าตัวมันเป็นอัจฉริยะ ควรจะร่วมคลุกคลีกับพวกอัจฉริยะด้วยกัน...เบนไม่เคยห่างจากวงการศิลปะ มันมีความเชื่ออย่างที่พระหมอดูเคยบอก...เบนมันเคยหัดเขียนรูปเหมือนกันโดยการยอมเป็นคนใช้ในบ้านศิลปินใหญ่ๆ...แต่ครั้งเมื่อลงมือวาด รูปที่ออกมาเลอะเทอะ...มันจึงเบื่อแล้วก็เลิกไปเอง แต่ในใจยังหวังว่าสักวันหนึ่ง มันต้องเป็นศิลปิน เป็นอัจฉริยะ เพราะเส้นสมอบบนฝ่ามือชี้บ่งไว้...

¹ วัลล ไทรนิมมวล. (2522). ขยะสังคม ใน โลกหนังสือฉบับเรื่องสั้น ชุด คลื่นหัวแดง. หน้า 86 ,

ลำพังปากเดียวท้องเดียวแบนมันก็มีกิน ไม่ค่อยครบมืออยู่แล้ว นี่เป็นสองปาก และอีกไม่นานก็จะเพิ่มเป็นสามปาก เพราะอีดำท้อง...แต่คราวนี้มันจะเลือกงานเฉพาะแต่ที่มันชอบไม่ได้ เพราะงานแสดงรูปไม่มีให้มันทำทุกวัน ถึงจะมีก็ไม่พอใช้จ่าย...ท้ายสุดมันก็เป็นคนงานชุดท่อข้างถนน มันปลอบใจตัวเองว่ามันเป็นศิลปินตกยาก...แต่หัวหน้าคนงานไม่คิดอย่างนั้น...เพราะฉะนั้นมือสองข้างที่เคยอ่อนนุ่มของแบน จึงต้องกำด้ามอีเตอร์ให้มันเงื่อฟาดลงไปบนพื้นซีเมนต์จนสุดแรง...แต่มันกลับไม่พอใจ ด้วยว่าทำให้เส้นลายมือของมันเลือนรางลงเรื่อย ๆ...แต่แบนยังมีความเชื่ออยู่ว่า สักวันหนึ่งมันจะต้องเป็นอัจฉริยะ สักวันหนึ่งมันจะต้องเป็นศิลปิน...¹

จากที่นักเขียนถ่ายทอดให้เห็นได้ว่าตัวละคร “แบน” มีความติดความเชื่อเกี่ยวกับโชคชะตา ดังนั้นการที่เขาได้รับฟังคำทำนายจากพระหมอดูว่า “เอ็งนี่ไม่ใช่คนธรรมดาเสียแล้ว เอ็งมันอัจฉริยะทีเดียว แต่ถ้าจะให้ดีต้องทำงานเกี่ยวกับทางศิลปะ” จากคำทำนายดังกล่าว ยิ่งทำให้เขาเกิดลุ่มหลงในวาสนาของตัวเอง สงบยอมและเชื่อมั่นในคำทำนายที่บ่งชี้ชะตาชีวิตของเขาไว้ โดยไม่ชวนขวยไขว่คว้าหรือเรียนรู้ที่จะทำกิจการงานใดๆ อย่างจริงจัง นอกเหนือไปจากที่เกี่ยวข้อกับศิลปะ ทั้งที่จริงแล้วเขาไม่มีความสามารถด้านศิลปะที่พอจะสร้างสรรค์งานเพื่อหารายได้เลี้ยงปากเลี้ยงท้องในยามที่อดคัดัดสนและลำบากทุกข์ยากได้เลย

กล่าวโดยสรุป จากที่นักเขียนได้ถ่ายทอดไว้ สะท้อนให้เห็นได้ว่าการที่บุคคลมีหน้าที่ต่อชีวิตในลักษณะยอมจำนนต่อชะตากรรม และย่อท้อต่อปัญหาอุปสรรค มีความรู้สึกเหนื่อยหน่าย พ่ายแพ้ ปลดปล่อยชีวิตให้ไหลล่อยไปโดยไม่ต่อสู้ ฝ่าฟัน หรือลุ่มหลงในโชคชะตาวาสนาอย่างปราศจากวิจรรณญาณ ไม่ชวนขวยไขว่คว้าหรือเรียนรู้ที่จะทำกิจการงานใดๆ อย่างจริงจัง ก็สามารถทำให้ภาวะความยากจนหรืออดคัดัดขัดสนบังเกิดแก่คนผู้นั้นได้

กล่าวโดยรวม เกี่ยวกับทัศนคติและท่าทีต่อชีวิต นักเขียนได้สะท้อนให้เห็นว่าผู้ที่ต้องเผชิญกับความอดคัดัดขัดสน สาเหตุส่วนหนึ่งมาจากการมีวิสัยทัศน์ในการมองโลก มองตนและมองสถานการณ์ที่เกิดขึ้นอย่างขาดการเรียนรู้และเท่าทัน ทั้งยังไม่มี การวางแผนชีวิตที่เหมาะสมและบ้างก็มีพฤติกรรมที่เบี่ยงเบนไปจากบรรทัดฐานสังคม ยอมจำนนต่อชะตากรรมและอุปสรรคต่างๆ ที่รุมเร้า เป็นที่น่าสังเกตว่าทัศนคติและท่าทีต่อชีวิตเป็นกลุ่มสาเหตุของความยากจนที่วางน้ำหนักไว้ที่ตัวของผู้ยากไร้หรือคนจนเอง กล่าวคือ คนจนหรือผู้ยากไร้ส่วนหนึ่งมักขาดวิสัยทัศน์ ในการมองโลก มองตน และมองสถานการณ์อย่างเรียนรู้และเท่าทัน ทำให้บางคนไม่สามารถคาดการณ์อนาคต และวางแผนชีวิตวางแผนการครองชีพได้อย่างเหมาะสม อีกทั้งบางคนก็มีพฤติกรรมและท่าทีที่เบี่ยงเบนไปจากบรรทัดฐานสังคม มั่วสุมอบายมุข ดิดเล่ห์ และติดการพนันทำให้ต้องสิ้นเปลืองค่าใช้จ่ายโดย

¹ ชาติ กอบจิตติ. (2533). มิดประจำตัว. หน้า 75-79, 82-84

ใช้เหตุ นอกจากนี้หากพิจารณาไปที่ทำที่ต่อชีวิตในด้านการมองตน จะสังเกตเห็นได้ว่าผู้ที่ต้องประสบกับความลำบากทุกข์ยากหรือผู้ที่ยังไม่มี ความมั่นคงในชีวิต บางคนมักจะทอดทิ้ง ปล่อยชีวิตให้ไหลลลยไปโดยไม่ต่อสู้ ฝ่าฟัน ทั้งยังยอมจำนนต่อชะตากรรม ไม่สร้างความหวังในชีวิต และขาดอึดวิสัยที่จะเอาชนะอุปสรรค ขาดความมุ่งมั่นเพียรพยายาม ซึ่งก็ล้วนแล้วแต่เป็นสาเหตุที่สามารถนำพาชีวิตให้ถดถอยไปสู่ภาวะอึดคัตขัดสนและยากจนข้นแค้นได้

3.2.2. ภาวะความเจ็บป่วยและความผิดปกติทางร่างกาย เป็นอีกหนึ่งกลุ่มสาเหตุแห่งความยากจนที่วางน้ำหนักไว้ที่ตัวของผู้ป่วยหรือคนจนเองที่ต้องเผชิญกับสถานการณ์ต่างๆ ภายใต้ข้อจำกัดอันเนื่องมาจากสุขภาพและร่างกายของตนเอง ซึ่งมีผลกระทบต่อความสามารถในการประกอบอาชีพการงาน วิถีชีวิต และรวมไปถึงฐานะทางเศรษฐกิจได้

กล่าวได้ว่า ภาวะความเจ็บป่วยและความผิดปกติทางร่างกาย เป็นสิ่งที่มนุษย์ทุกคนไม่ต้องการ แต่ในบางครั้งก็ไม่สามารถหลีกเลี่ยงได้ ยิ่งไปกว่านั้นเมื่อความเจ็บป่วยและความผิดปกติทางร่างกายเกิดขึ้นกับผู้ป่วย ปัญหาที่เนื่องมาจากความเจ็บป่วยและความผิดปกติทางร่างกายนั้นก็อาจส่งผลกระทบต่อวิถีชีวิตความเป็นอยู่ของคนผู้นั้นได้ เป็นต้นว่า ต้องเสียเวลาในการทำงาน เสียค่าใช้จ่ายในการรักษาพยาบาล และหากอาการเจ็บป่วยนั้นถึงขั้นรุนแรงหรือเรื้อรัง ก็อาจนำมาซึ่งความอึดคัตขัดสนและความยากจนข้นแค้นได้ หากพิจารณาในเรื่องสั้นไทยร่วมสมัยตามขอบเขตของการวิจัยที่กำหนด ส่วนหนึ่งนักเขียนก็ได้สะท้อนให้เห็นถึงภาวะอึดคัตขัดสนและความยากจนข้นแค้น ที่มีสาเหตุมาจากความเจ็บป่วยและความผิดปกติทางร่างกาย ซึ่งจากการศึกษาวิเคราะห์สามารถจำแนกได้เป็นสองลักษณะสำคัญๆ คือ ความเจ็บป่วยชั่วคราวหรือเรื้อรังกับความพิการดังที่นักเขียนถ่ายทอดไว้พอสังเกตได้ต่อไปนี้

3.2.2.1 ความเจ็บป่วยชั่วคราวหรือเรื้อรัง เมื่อกล่าวถึง “คุณภาพชีวิต” โดยทั่วไปคนส่วนใหญ่มักให้ความสำคัญและความหมายไปที่สภาพความเป็นอยู่ของบุคคลในด้านร่างกาย อารมณ์ สังคม ความคิด และจิตใจ สำหรับในด้านร่างกาย ตัวชีวิตที่บ่งชี้ความเป็นปกติ ซึ่งเป็นยอดปรารถนาของทุกคนก็คือ การมีสุขภาพร่างกายที่สมบูรณ์แข็งแรงปราศจากโรคภัยไข้เจ็บ ดังพุทธสุภาษิตที่ว่า “อโรคยา ปรมา ลาภา” การไม่มีโรคเป็นลาภอันประเสริฐ

นอกจากนี้หากพิจารณาในเชิงเศรษฐกิจ การมีสุขภาพร่างกายที่ดีก็สามารถนำมาสู่ความเจริญทางด้านเศรษฐกิจได้ กล่าวคือ บุคคลที่มีสุขภาพร่างกายสมบูรณ์แข็งแรง ไม่มีโรคภัยไข้เจ็บย่อมมีพลังกำลังและความสามารถในการประกอบกิจการงานได้อย่างเต็มประสิทธิภาพ ทั้งยังสามารถเพิ่มผลผลิตทำให้มีรายได้ที่สูงขึ้นได้ ประกอบกับเมื่อมีสุขภาพที่ดีก็ไม่จำเป็นต้องใช้จ่ายเงินไปกับการรักษาพยาบาล ซึ่งก็ถือได้ว่าเป็นการช่วยประหยัดเงินได้อีกทางหนึ่งด้วย

¹ อนุวัฒน์ ศุภชติกุล, บรรณาธิการ. (2541). สุขภาพกับความสูญเสีย : ลำดับเหตุและปัจจัยทำร้ายคนไทย. หน้า 28

กล่าวในทางกลับกันหากบุคคลใดมีสุขภาพร่างกายที่ไม่สมบูรณ์แข็งแรง นอกจากจะส่งผลกระทบต่อคุณภาพชีวิตแล้วยังทำให้สูญเสียรายได้ไปกับการรักษาพยาบาลขาดประสิทธิภาพในการประกอบกิจการงาน ซึ่งอาจส่งผลกระทบทำให้รายได้ลดลงหรือขาดแคลนได้

สำหรับในเรื่องสั้นไทยร่วมสมัยตามขอบเขตของการวิจัยที่กำหนด นักเขียนได้ถ่ายทอดไว้พอสังเกตได้ต่อไปนี้

ในเรื่อง **เมือกเอ้ย** นักเขียนได้ถ่ายทอดให้เห็นถึงสภาพชีวิตของตัวละคร สามี - ภรรยา คู่หนึ่งที่ต้องเผชิญกับความลำบากทุกซีก รวยได้ที่หามาส่วนหนึ่งต้องสูญเสียไปกับการรักษาอาการเจ็บป่วยที่เรื้อรังของผู้ภรรยา ซึ่งส่งผลทำให้สภาพทางเศรษฐกิจของครอบครัวย่ำแย่ลงถึงขั้นเป็นหนี้สิน ดังนักเขียนถ่ายทอดไว้พอสังเกตได้ต่อไปนี้

...ควายทั้งหมดห้าตัวซึ่งถูกขโมยไปเสียสอง ปล่อยขึ้นป่าเสือกินไปตัวหนึ่ง และอีกตัวหนึ่งขายเอาเงินไปใช้หนี้ผู้ใหญ่มีและใช้เป็นค่ายาการรักษาของป้าจันทร์...ป้าจันทร์ป่วยเป็นวัณโรคนาน ไม่อาจช่วยงานอะไรได้...เมื่อก่อนฐานะทางครอบครัวก็พออยู่พอกิน แต่ปัจจุบัน ตั้งแต่ป้าจันทร์ป่วย สภาพก็ย่ำแย่ลงมาก เป็นหนี้เป็นสินมาก ลุงเยี่ยมต้องเอาป้าจันทร์ไปโรงพยาบาลหลายแห่งเงินทองไม่มีก็ยืมคนอื่นบ้าง เอานาจำนองบ้าง...¹

จากที่นักเขียนได้ถ่ายทอดไว้ สะท้อนให้เห็นว่าภาวะความเจ็บป่วยหากบังเกิดขึ้นกับผู้ใด นอกจากจะทำให้ไม่สามารถประกอบกิจการงานได้อย่างเป็นปกติแล้ว ถ้าอาการเจ็บป่วยนั้นรุนแรงหรือเรื้อรัง ก็อาจทำให้ต้องเสียค่าใช้จ่ายในการรักษาพยาบาลเป็นเงินจำนวนมาก ยิ่งโดยเฉพาะกับผู้ที่อึดอัดขัดสน จำนวนเงินที่ต้องสูญเสียไปกับการรักษาพยาบาล อาจกลายเป็นปัญหากระหน่ำซ้ำให้ชีวิตต้องลำบากทุกข์ยากมากยิ่งขึ้นได้

ในเรื่อง **เรา-เหล่าลูกหลานคนจน** นักเขียนก็ได้ถ่ายทอดให้เห็นถึงความลำบากทุกข์ยากและความอึดอัดขัดสนของตัวละครครอบครัวหนึ่ง ซึ่งมีหัวหน้าครอบครัวล้มป่วยไม่สามารถทำงานได้เป็นปกติ อีกทั้งรายได้บางส่วนที่สมาชิกในครอบครัวหามาได้ ก็ต้องนำมารักษาอาการเจ็บป่วยที่นับวันก็ยิ่งรุนแรงขึ้น จนทำให้รายได้ที่รับแทบไม่พอกับรายจ่าย ดังนักเขียนถ่ายทอดไว้พอสังเกตได้ต่อไปนี้

...พ่อเป็นกรรมกรอยู่ท่าเรือ คอยรับจ้างแบกหามสินค้าที่ขนส่งมาทางเรือเมล์ แต่ร่างกายของพ่อไม่ค่อยดีนัก พ่อจึงเจ็บป่วยอยู่บ่อยๆ ...

พ่อล้มป่วยลงอีก คราวนี้ถึงกับล้มหมอนนอนสือ พ่ออาเจียนออกมาเป็นโลหิต เปื้อนผ้าปูที่นอนแดงฉาน

¹ เกษ แก้วเกษศรี. (2521). **เมือกเอ้ย** ใน **โลกหนังสือฉบับเรื่องสั้น ชุด วันเวลาที่ผ่านเลย**.

แม่ต้องทำงานหนักมากยิ่งขึ้น...เงินทองที่หามาได้ แม่ไปซื้อยามาให้พ่อกิน ที่เหลือแบ่งไว้สำหรับหุงหาอาหารไว้กินสำหรับสองผัวเมีย...¹

จากที่นักเขียนได้ถ่ายทอดไว้ เห็นได้ว่าภาวะความเจ็บป่วยนอกจากจะทำให้เกิดความทุกข์ทรมานซึ่งเกิดขึ้นกับร่างกายโดยตรงแล้ว ยังก่อให้เกิดการสูญเสียรายได้เป็นจำนวนเงินไม่น้อยยิ่งโดยเฉพาะในครอบครัวที่มีมีรายได้จำกัด ทั้งยังขาดสมาชิกที่อยู่ในวัยแรงงาน ภาวะความเจ็บป่วยของสมาชิกคนใดคนหนึ่ง ย่อมหมายถึงการสูญเสียแรงงานและรายได้ อันส่งผลกระทบต่อฐานะทางเศรษฐกิจของครอบครัว ยิ่งถ้าหากค่าใช้จ่ายในการรักษาพยาบาลสมาชิกที่เจ็บป่วยนั้นสูงเกินกว่ารายรับของครอบครัวหรือมากจนกระทบต่อความสามารถในการที่จะชำระได้ ผู้ที่เดือดร้อนจากภาวะความเจ็บป่วยนี้จึงมิใช่เฉพาะผู้ที่เจ็บป่วยเองเท่านั้น หากแต่เป็นความเดือดร้อนของสมาชิกทุกคนในครอบครัว ดังนักเขียนได้ถ่ายทอดไว้ให้เห็นแล้วนั้น

ในเรื่อง ยามืดสี่ชมพู เป็นการถ่ายทอดให้เห็นถึงภาวะความเจ็บป่วยของตัวละครหญิงชรา ซึ่งมีอาการปวดสมองอย่างรุนแรง บางคราวปวดมากจนไม่สามารถทำงานได้ อีกทั้งเมื่อความเจ็บป่วยทวีความรุนแรงขึ้นจนยากจะทนทน นางจึงต้องตัดสินใจนำเงินที่มีอยู่อย่างจำกัดไปจ่ายเป็นค่ารักษาพยาบาล ทำให้นางต้องสูญเสียเงินที่เฝ้าเก็บออมมานาน ทั้งๆ ที่อาการเจ็บป่วยนั้นก็มีได้ทุเลาลง ดังนักเขียนถ่ายทอดไว้พอสังเกตได้ต่อไปนี้

...ป้าช่วยหลับตาลงอย่างอ่อนเพลีย ความเจ็บปวดยังคงรุมเร้าอยู่ตลอดเวลา และดูเหมือนว่า มันยิ่งเพิ่มทวีมากขึ้นไปอีก...ป้าช่วยค่อยๆ ผืนลิ้มตาขึ้น หลังจากหลับพักอยู่ครู่ใหญ่หัวใจเต้นแรง สมองยังปวดร้าว และท่ายทอยยังมีงง...แถมมองไปยังกล้วยน้ำว้าที่ถูกบดให้ละเอียดเพื่อนำมาผสมกับแป้งในหม้อ...ถึงอย่างไรเสียแกก็ต้องฝืนใจทำขนมให้เสร็จ เพราะหากปล่อยไว้มันคงเน่าเสียไปอย่างไม่มีประโยชน์

แกขยับตัวขึ้นนั่งหัวใจยังเต้นดัง...มือที่สั่นระริกเพราะความป่วยไข้คนขยำให้แบ่งและกล้วยเข้ากัน...ไฟไหม้อื้อ เสียงน้ำในซึ่งเดือดปุด...ป้าช่วยลุกพรวดขึ้นทันที แต่แล้วแกก็ต้องรู้สึกวาบหวีไปทั้งตัว หน้ามืด ตาลาย ใจที่สั่นร้าวอยู่แล้วกระหน่ำแรง...ช่างมันก่อนเถอะสำหรับขนม สึกตัวดีว่าแกทำต่อไปไม่ไหวแล้ว...ป้าช่วยนอนชมอยู่อย่างนั้น จนตะวันบ่ายคล้อย...ป้าช่วยจะทนอยู่กับอาการเหล่านี้อีกต่อไปไม่ไหวแน่ ...ป้าช่วยพุงตัวขึ้นนั่งอย่างยากลำบาก ม้วนเงินกำไว้ในมือและค่อยๆ ลุกขึ้นยืน...เดินออกจากบ้านอย่างเชื่องช้า...

“เสร็จแล้วครับ” หมอบอก ก่อนหันหลังไปที่อ่างล้างมือ ป้าช่วยขยับตัวขึ้นนั่งอย่างงวยงง เท่านั้นเองหรือสำหรับการตรวจ...

“ทั้งหมดแปดสิบบาท” หมอบอก...

¹ กมลสัน พงษ์สุธรรม. (2521). เราเหล่าลูกหลานคนจน ใน โลกหนังสือฉบับเรื่องสั้น ชุด วันเวลาที่ผ่านมาเลย. หน้า 225-227

ป่าช่วยใจหายวูบ เหงื่อซึมชานออกมาทั่วตัว...แกนึกถึงเงินสามสิบบาทของแกที่
เฝ้าเก็บออมมาเป็นเวลาหลายต่อหลายวัน...¹

จากที่นักเขียนถ่ายทอดไว้ สะท้อนให้เห็นได้ว่าภาวะความเจ็บป่วยเป็นอุปสรรคอย่างยิ่งใน
การทำงานกล่าวคือผู้ที่เจ็บป่วยมักทำงานได้ไม่เต็มศักยภาพ ยิ่งหากเป็นงานที่เกี่ยวข้องกับการผลิต
หรือการค้า ผลผลิตและยอดขายอาจตกต่ำ ทั้งยังอาจต้องเจียดเงินส่วนหนึ่งไปเป็นค่ารักษาพยาบาล
ด้วย เกี่ยวกับภาวะความเจ็บป่วยในงานวิจัยฉบับนี้หมายรวมเอาอาการป่วยทางจิต (วิกัลจจริต) เข้าไว้
ในกลุ่มของผู้ที่มีภาวะความเจ็บป่วยเรื้อรังและหากพิจารณาจากภาพสะท้อนที่ปรากฏในเรื่องสั้นไทย
ร่วมสมัยตามขอบเขตของการวิจัยที่กำหนด นักเขียนส่วนหนึ่งได้ถ่ายทอดให้เห็นว่าอาการป่วยทาง
จิตหรือวิกัลจจริตสามารถทำให้ชีวิตของคนตกต่ำและลำบากทุกข์ยากยิ่งขึ้นได้ โดยเฉพาะกับผู้
ที่ไร้ญาติขาดมิตรไม่สามารถเข้าถึงสวัสดิการสังคม ดังตัวอย่าง ผู้ป่วยที่เรื้อรอนอยู่ตามถนน ไม่มี
ทรัพย์สิน ไม่มีรายได้ อีกทั้งบางรายไม่มีบัตรประชาชน ทำให้ต้องขาดโอกาสในการขอใช้สิทธิต่าง ๆ
ในฐานะพลเมืองของประเทศ จนบางรายต้องกลายเป็นผู้ยากไร้ในเกือบทุกมิติ ดังนักเขียน
ถ่ายทอดไว้พอสังเกตได้ต่อไปนี้

ในเรื่อง โลกสมมุติของหญิงกลางคน นักเขียนได้สะท้อนให้เห็นว่าผู้ที่มีอาการป่วยทาง
จิตหากไม่ได้รับการดูแลและช่วยเหลือจากญาติมิตรหรือคนในสังคม ส่วนใหญ่จะไม่สามารถ
ช่วยเหลือตัวเองให้รอดพ้นจากความอึดอัดขัดสนและลำบากทุกข์ยากได้ ดังนักเขียนถ่ายทอดไว้พอ
สังเกตได้ต่อไปนี้

...แกยกมันขึ้นจรดปากและดื่มน้ำเข้าไปอีกหนึ่ง ซึ่งนั่นคืออาหารเข้าที่แกจัด
เอาไว้สำหรับตัวเองหลังจากตื่นนอนและลุกขึ้นจากฟูกซีเมนต์ที่ปูลาดด้วยต้นหญ้าเล็กๆ
ข้างถนน...

ตื่นเปล่าเปลี่ยวและด่ำด้าของแกก้าวเดินอย่างไม่รีบร้อน มีผู้คนสวนทางแกมา
จากถนนซอยข้างแล้วบางคนหันมองแกแวบหนึ่งอย่างไม่สนใจอะไรมากไปกว่าการเป็น
สิ่งมีชีวิตอีกสิ่งหนึ่ง...

หญิงกลางคนกระตือรือร้นกระจาดของแกเดินไปอย่างไม่เร่งร้อน แกผ่านร้านและ
ผู้คนที่กำลังขายของเหล่านั้น ไปหยุดอยู่ที่หน้าร้านขายผ้าที่แกเคยนั่งมาทุกวัน...แดดบ่าย
คล้อยลงไปทุกที หญิงกลางคนสังเกตเห็นว่ามีผู้คนมากมายเดินผ่านไปมา แต่ยังไม่มีการ
เดินมาเลือกซื้อของจากกระจาดของแกสักคนเดียว...²

¹ มาณพ ถนอมศรี. (2520). ยามืดสี่ชมพู ใน รวมเรื่องสั้นชุดคลื่นเจ้าพระยา. หน้า 167,170-
174 , 177-178 ,180

² _____. (2522). ฟ้ายินน้ำเงิน. หน้า 4-6 , 13-14

หากพิจารณา อาจสังเกตเห็นได้ว่า ผู้ที่มีอาการป่วยทางจิตนั้น มักถูกมองอย่างต่ำต้อย ด้อยค่า แม้บางครั้งเขาจะพยายามช่วยเหลือตัวเอง แต่หากไม่ได้รับการสนับสนุนจากผู้อื่น ชีวิตก็อาจอึดอัดขัดสนและลำบากทุกข์ยากได้

ในเรื่อง **บุรุษนิรนาม** ก็เป็นอีกเรื่องหนึ่งที่นักเขียนได้ถ่ายทอดให้เห็นถึงสภาพชีวิตของผู้ที่มีอาการป่วยทางจิต ซึ่งไม่สามารถประกอบอาชีพการงานได้อย่างเป็นปกติ ต้องเร่ร่อนดำรงชีวิตอย่างโดดเดี่ยว ไม่มีทรัพย์สิน ไม่มีรายได้ ดังพอสังเกตได้จากที่นักเขียนถ่ายทอดไว้ต่อไปนี้

แต่ชายคนนั้นยังคงนอนขดตัวนั่งอยู่บนที่นั่งพักสำหรับผู้โดยสารนั่งรถเมล์ประจำทาง บริเวณย่านชุมชนกลางใจเมือง...

ดูเหมือนเขาจะเริ่มรู้สึกตัวแล้ว เพราะหมาข้างถนน...จากฟุตบอลลงสู่ถนนท่ามกลางสายตาของผู้คน ที่มีทั้งยิ้มแบบสมเพช มีทั้งด่าและสาปแช่ง เพราะกีดขวางทางจราจร แต่เขาก็ยังเป็นเขาที่ไม่รู้ร้อนรู้หนาว...เขาเริ่มโกยเริ่มคุ้ยเศษอาหาร จนขยะกระจาย กระเจาย โชคดีเป็นของเขา ฝรั่งเฝ้าเครื่องลุกอยู่เกือบสุดกันถึง เขาหยิบมันขึ้นมากัดแทะ...¹

กล่าวโดยสรุป สำหรับภาวะความเจ็บป่วยชั่วคราวหรือเรื้อรัง ถือได้ว่าเป็นสาเหตุประการหนึ่งที่สามารถนำไปสู่ความอึดอัดขัดสนและลำบากยากจนได้ ทั้งนี้เป็นเพราะหากภาวะความเจ็บป่วยเกิดขึ้นกับผู้ใดคนผู้หนึ่งก็มักจะไม่สามารถประกอบกิจการงานได้อย่างเป็นปกติหรือเต็มประสิทธิภาพ ทำให้ขาดรายได้ ทั้งยังต้องเพิ่มรายจ่ายไปกับการรักษาพยาบาล ซึ่งอาจเป็นเงินจำนวนมิใช่น้อย ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับอาการของผู้ป่วยนั้นว่าจะรุนแรงหรือเรื้อรังเพียงใด ยิ่งโดยเฉพาะหากผู้ป่วยเป็นสมาชิกของครอบครัวที่มีรายได้จำกัดและขาดแคลนผู้ที่อยู่ในวัยทำงาน ภาวะความเจ็บป่วยนั้นย่อมทำให้สูญเสียแรงงานและรายได้ ซึ่งอาจส่งผลกระทบทำให้ฐานะทางเศรษฐกิจของครอบครัวถดถอยไปสู่ความยากจนขั้นแค้นได้อีกทางหนึ่ง

3.2.2.2 ความพิการ เป็นที่ยอมรับโดยทั่วไปว่าความพิการ เป็นสิ่งที่มนุษย์ไม่ต้องการ แต่ในบางครั้งก็ไม่สามารถหลีกเลี่ยงได้ หากพิจารณาความพิการเกิดขึ้นได้จากหลายสาเหตุ เช่น จากการเจ็บป่วยหรือโรคภัยต่างๆ จากอุบัติเหตุ หรือแม้กระทั่งจากการปฏิบัติหน้าที่

จากตัวเลขของสำนักงานสถิติแห่งชาติ ปี 2544 ประมาณว่า มีคนพิการ 1.1 ล้านคน คนพิการที่มีจำนวนมากที่สุดคือ กลุ่มคนพิการทางร่างกาย มีประมาณร้อยละ 40.6 ของคนพิการทั้งหมด² อย่างไรก็ตาม เป็นที่น่าสังเกตว่าหากความพิการเกิดขึ้นแก่ผู้ใดแล้วจะแก้ไขให้หายขาดนั้นเป็นเรื่องยาก

¹ อำนาง เย็นสบาย. (2540). ใต้ผืนน้ำ. หน้า 111-112, 114-116

² ณรงค์ เพ็ชรประเสริฐ. (2546). บทสังเคราะห์ภาพรวมการพัฒนาระบบสวัสดิการสำหรับคนจนและคนด้อยโอกาสในสังคมไทย. หน้า141

จากข้อมูลงานวิจัยเรื่อง "ปัญหาการเข้าสู่แรงงานของคนพิการที่เคยได้รับการฟื้นฟูอาชีพจากศูนย์ฟื้นฟูอาชีพคนพิการ" ชี้ให้เห็นว่า คนพิการนั้นต้องเผชิญกับปัญหาหลากหลายประการ เช่น ปัญหาเรื่องสุขภาพกาย สุขภาพจิต และปัญหาเรื่องความสัมพันธ์กับเพื่อนร่วมงาน แต่ปัญหาที่พบมากที่สุด คือ ปัญหาเรื่องเงินไม่พอใช้ ต้องกระหมัดกระหม่อม และอยู่ในสภาพที่ต้องหยิบยืมผู้อื่น คิดเป็นร้อยละ 68 และโดยที่ร้อยละ 40 ยังมีหนี้สินอยู่ด้วย¹

ดังนั้น จึงอาจกล่าวได้ว่า ภาวะความพิการ ไม่ว่าจะเป็นการสูญเสียอวัยวะหรือความผิดปกติของอวัยวะจนทำให้ไม่สามารถใช้งานได้อย่างเป็นปกติ เช่น แขน-ขาเล็กน้อย หลังค่อมหรือกระดูกคดงอนผิดรูป นอกจากจะทำให้ผู้พิการรู้สึกได้ว่า ตนเองนั้นมีความผิดแปลกแตกต่างจากคนทั่วไปแล้ว ภาวะความพิการยังอาจส่งผลกระทบต่อวิถีชีวิต และฐานะทางเศรษฐกิจของผู้พิการและครอบครัวนั้นได้ ยิ่งโดยเฉพาะผู้พิการที่มีได้รับการฟื้นฟู และการช่วยเหลือจากสังคมผู้พิการนั้น อาจมีชีวิตที่ตกต่ำ อับจน และดำรงอยู่อย่างทุกข์ยากได้

สำหรับในเรื่องสันไทยร่วมสมัยตามขอบเขตของการวิจัยที่กำหนด นักเขียนก็ได้สะท้อนให้เห็นถึงภาวะความพิการที่มีผลกระทบต่อวิถีชีวิตและฐานะทางเศรษฐกิจของผู้พิการไว้ ดังพอลจะกล่าวถึงได้ต่อไปนี้

ในเรื่อง ซอสาขายาด นักเขียนได้ถ่ายทอดให้เห็นถึงสภาพชีวิตของตัวละครชายชราที่ต้องเผชิญกับความลำบากทุกข์ยาก หลังจากประสบอุบัติเหตุกลายเป็นคนพิการแขนข้างหนึ่งเล็กน้อย ต้องมาประกอบอาชีพหาเลี้ยงตนเองและครอบครัวด้วยการเป็นวนิพก สืบทอดกับเศษเงินตามแต่จะมีผู้หยิบบิณฑ์ให้ ทั้งๆ ที่ก่อนหน้านี้เขาเคยเป็นนักดนตรีไทยและกรรมกรก่อสร้าง ซึ่งพอลจะมีรายได้ให้ใช้จ่ายอยู่บ้าง ดังนักเขียนถ่ายทอดไว้พอสังเกตได้ต่อไปนี้

...มันช่างเป็นคราวเคราะห์ของแกเสียจริงที่สายซอที่แกใช้หาเลี้ยงครอบครัวมา ขาดเอาวันที่แกจำเป็นต้องใช้เงินมากกว่าวันอื่นๆ ...ชายชราเดินออกจากบ้าน แกอดชื่นชมในตัวเองไม่ได้ที่สามารถแก้ไขข้ออันเก่าของแกได้อีกครั้งหนึ่ง นี่ถ้าต้องไปจ้างเขาทำ หรือหาซื้อสายซอจริงมาเปลี่ยน มันก็คงต้องเปลืองเงินทองไปหลายบาททีเดียว...

นี่ก็ถึงตั้งแต่ครั้งที่แกยังหนุ่มแน่น เคยติดตามวงเครื่องสายที่แกประจำอยู่ไปเล่นในงานต่างๆ...ขณะนั้นฐานะของแกดีกว่านี้มาก...อะไรต่ออะไรดูมันสะดวกสบายไปหมด...จนกระทั่งวงแตก...หันไปรับจ้างเป็นคนงานก่อสร้าง...แม้จะผิดเคืองไปกว่าเดิมบ้างแต่ก็ยังพอกล้ากลืนกินได้อย่างไม่ลำบากยากเย็นนัก

¹ อรพินทร์ พิทักษ์มหาเกตุ. (2537). ปัญหาการเข้าสู่แรงงานของคนพิการที่เคยได้รับการฟื้นฟูอาชีพจากศูนย์ฟื้นฟูอาชีพคนพิการ. หน้า 45

แต่เหมือนความซวยของแกยังไม่หมดสิ้น แกโดนเคราะห์กรรมกระหน่ำเข้าอีก และดูเหมือนจะเป็นคลื่นลูกใหญ่ที่พลิกชีวิตของแกให้เปลี่ยนแปลงไป...แกถูกรถเก้งคันหนึ่งพุ่งชนเต็มแรง

รู้สึกตัวครั้งแรกเมื่อเห็นแขนข้างหนึ่งของแกเข้าเฝือก...สับสนและพิการมาจนบัดนี้...

เสียงเหรียญหล่นกระป๋อง ยังดังอยู่บ้าง แต่ก็ห่างไป...

“ไปให้มันทำไม ไอ้พวกไม่รู้จึกทำมาหากิน แบนมือขอชาวบ้านให้เดือดร้อนไปหมด น่ารำคาญ” ชายคนนั้นหงุดหงิดเสียงดัง

ชายชราชะงักมือที่กำลังกรีดสายซอ รู้สึกใจหายวาบ มองตามร่างของชายคนนั้น ไปด้วยความรู้สึกเจ็บปวดที่บาดลึกเข้าไปในหัวใจ¹

จากที่นักเขียนถ่ายทอดไว้ อาจสังเกตเห็นได้ว่าตัวละครชายชราเมื่อประสบอุบัติเหตุต้องกลายมาเป็นผู้พิการ วิถีชีวิตของเขาก็มีอันต้องเปลี่ยนแปลงไป ยิ่งโดยเฉพาะเกี่ยวกับการประกอบอาชีพและรายได้ กล่าวคือ จากที่เคยทำงานเป็นนักดนตรีไทยและกรรมกรก่อสร้าง ซึ่งพอจะมีรายได้ให้ใช้สอยไม่ลำบากมากนัก แต่พอหลังจากประสบอุบัติเหตุทำให้ต้องพิการแขนข้างหนึ่งสับสน เล็กง เขา ก็ไม่สามารถทำงานได้อย่างเป็นปกติ ส่งผลให้รายได้ลดลงถึงขั้นอดคัดขัดสน ทั้งยังถูกผู้อื่นดูหมิ่นในอาชีพ (วณิก) ที่ตนทำอยู่ด้วย

ในเรื่อง มือ ก็เป็นอีกเรื่องหนึ่งที่นักเขียนได้ถ่ายทอดให้เห็นถึงภาวะความพิการที่ลดทอนประสิทธิภาพในการทำงาน ทั้งยังมีส่วนเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตของคนที่เคยเป็นปกติให้ต้องอดคัดขัดสนและลำบากทุกข์ยากได้ ดังนักเขียนถ่ายทอดไว้พอสังเกตได้ต่อไปนี้

...ฉันลงนั่งก้มคุ้ยหาถุงพลาสติกตามขยะ...มือข้างหนึ่ง..นิ้วเหลือไม่เท่าเก่า..มือที่หยาบกร้านมาตลอดชีวิต มือที่เส้นเอ็นปูดโปนด้วยงานหนัก มาบัดนี้กำลังมีอาการอักเสบตามรอบขอบเล็บที่เหลืออยู่นิ้วเดียว ต่อไปเล็บอาจหลุดออก...วันนี้รู้สึกอ่อนเพลียมากกว่าทุกวัน...แต่ฉันยังเดินไม่ถึงที่พักสักที ลูบหน้าแรงๆ เพราะคันเหงื่อ ไม่ว่ามือจะลुบไปตรงไหนก็รู้สึกได้ถึงความรู้สึกที่เป็นมา ฉันหงายมือดูข้อนิ้วที่แตกโต รอยแผลเป็นข้างละเล็กจะน้อย โรคเชื้อราเกาะกินซอกเล็บและที่ดูมันอยู่เสมอก็คือมือข้างที่นิ้วเหลือไม่เท่าเก่า..มือข้างนี้แหละที่เคยโชกโชน...คิดถึงตัวเองตอนที่ยังแข็งแรงคราวนั้น ฉันเป็นลูกน้องเจ้าแก้มดิน ฉันยังแข็งแรงกว่านี้นัก...ก่อนหน้านั้นฉันเคยเป็นลูกจ้างร้านอาหาร...จากคนถมดินหันเนื้อ ก็มาทำโรงงานทอผ้า...โรงเบตเดอรี...โรงงานสบู่...

¹ มานพ ถนอมศรี. (2522). ฟ้ายาเงิน. หน้า 35 , 38 , 45-47 , 50-51

เมื่อพิจารณาแล้วเหลือไม่เท่าเก่า นายจ้างก็ไม่ต้องการฉันทอีกต่อไป..ใครๆ ก็ไม่ต้องการ...ฉันยังทำงานเท่าที่ฉันยังทำได้...เออหนอ...หัวก็ปวดหนึบๆ ขึ้นมาอีก...นิ้วมือที่เหลือไม่เท่าเก่าเกร็งแน่นอยู่กับพอนถุง...

มันก็เหมือนชีวิตที่ผ่านมาของฉันที่เหลือไม่เท่าเก่า

ฉันกำลังล้า และคงจะล้มหายตายจากในไม่ช้า ไม่มีอะไรที่ฉันจะต้องสูญเสียอีกต่อไปแล้ว นอกจากนิ้วมือที่เหลืออยู่ ชีวิตเท่าที่ผ่านมาของฉันก็เหมือนมือข้างที่เหลืออยู่...¹

จากที่นักเขียนถ่ายทอดไว้ เห็นได้ว่าตัวละครหญิงผู้พิการนี้ เดิมทีเดิมเป็นคนแข็งแรงเคยทำงานมาหลายประเภท แต่เมื่อต้องมาประสบอุบัติเหตุจากการทำงาน นิ้วมือขาด เธอจึงถูกนายจ้างปลดออกจากงาน กลายเป็นผู้พิการที่ต้องเร่ร่อนหาเลี้ยงชีพด้วยการเก็บถุงพลาสติกจากกองขยะไปขาย ซึ่งก็มีผลทำให้แผลที่เกิดจากนิ้วขาดหายไปในัน รุกราม อักเสบ และติดเชื้อ เพราะต้องสัมผัสกับสิ่งสกปรกในกองขยะ สร้างความเจ็บปวดและทุกข์ทรมานแก่เธอไม่น้อย

ในเรื่อง ไร่ร้าง ก็ไม่ต่างกันนัก นักเขียนได้ถ่ายทอดให้เห็นถึงความลำบากทุกข์ยากของผู้พิการผ่านตัวละครหญิงชราที่ต้องดำรงชีวิตด้วยการขอร้องยอมนทนให้ผู้อื่นเหยียดหยาม ทั้งนี้เพราะไม่มีญาติพี่น้องคอยดูแลและร่างกายก็ไม่เอื้ออำนวยให้ประกอบอาชีพอื่นใดได้อย่างเต็มประสิทธิภาพ ดังนักเขียนถ่ายทอดไว้พอสังเกตได้ต่อไปนี้

...หญิงวัยชรา แขนด้วนข้างขวาจนถึงต้นแขน ขาข้างซ้ายโค้งออกจนน่าเกลียด ตาอีกข้างบอดสนิท ฉันจำต้องนั่งอยู่ตรงท่าเรือแห่งนี้พร้อมกับกระป๋องสังกะสีขึ้นสนิม รอรับความเมตตาจากทุกคนที่ผ่านไป หวังเศษเงินเพียงเล็กน้อยพอประทังชีวิต ซึ่งไร้ญาติขาดมิตรไม่มีรังนอนเหมือนนกพิการตัวหนึ่ง คินนี้ ฉันจะนอนที่ไหนดี ลำพังเศษเงินไม่ถึงสามบาทก็แทบจะไม่พอค่าอาหารราคาถูๆ เสียแล้ว...ฉันจะทำอย่างไร ท้องก็หิวแสนหิว...

“บ๊ะ ขอร้องนี่เถอะจริง ทำไมตำรวจไม่กวาดจับไปให้หมดเสียทีนะ” คนหนึ่งเกือบเหยียบเอาฉันเข้าให้แล้ว ทั้งๆ ที่ฉันหลบอยู่...

ฉันรู้ว่าตึกมากแล้ว จึงรีบเดินกลับศาลาวัด...แล้วจะได้นอนเสียที ฉันก้าวเข้าไปในศาลาวัดที่พักนอนแต่แล้วก็ต้องหยุดชะงัก

“ไปให้พ้น ยายแก่ขอร้อง แกจะนอนตรงนี้ได้ พรงนี้ขบวนผ้าป่าของเจ้านาย ท่านจะผ่านมา ไปซิ ยังจะยืนเช่อยู่อีก” เด็กวัดคนนั้นตวาดซ้ำ...²

¹ ศรีดาวเรือง. (2533). แก้วหยดเดียว. หน้า 117-123

² ประเสริฐ จันดำ. (2513). ดอกคูณและเสียงแคน. หน้า 80-81 , 84 , 87-88

ในเรื่อง ผู้จัดการของไอ้แคะ ก็เช่นเดียวกัน นักเขียนก็ได้ถ่ายทอดให้เห็นถึงความลำบากทุกข์ยากและความยากจนข้นแค้น ส่วนหนึ่งเป็นเพราะการมีร่างกายที่พิการจำต้องทนขอทานเลี้ยงชีพภายใต้การบังคับขู่เข็ญ กดขี่ข่มเหง และเอาเปรียบจากผู้ที่มีอำนาจเหนือกว่า โดยที่ไม่สามารถต่อสู้หรือขัดขืนได้ ดังนักเขียนถ่ายทอดไว้พอสังเกตได้ต่อไปนี้

...ทุกคนที่พี่ได้รับมาอยู่ใหม่ก็ดูจะไม่มีสักคนเดียวที่มีร่างกายสมประกอบ แม้บางคนจะมีอายุแตกต่างกัน แต่ทุกคนก็มีสิ่งเหมือนกันอยู่อย่างหนึ่ง คือ ความพิการ ความน่าเกลียด น่าชัง ขวนสัງเวช และประการสำคัญที่สุดคนเหล่านั้นทุกคนเปรียบเหมือนคนไม่มีอนาคต และชีวิตอยู่อย่างหาความหวังอะไรไม่ได้...

“เร็ว ๆ ้วย” พี่โตตะโกนลั่น ขณะสะบัดดินลงบนร่างของคนที่ยังไม่ตื่น “ไอ้พวกนี้นอนกันเหมือนหมา”...

หลังจากเขาและพรรคพวกเกือบสิบคน ขึ้นมาอยู่ทางตอนหลังของรถกระบะเล็กแล้ว พี่โตก็ขับรถออกจากบ้าน...ลมและละอองน้ำค้างที่พัดกระโชกเข้ามาในรถ ทำให้เขาและพวกทอดกระซิบอกระซิบกัน บางคนกางสันกระตบกัน ดูเหมือนจะมีแต่พี่โตเท่านั้นกระมังที่คงนั่งขับรถไปอย่างสบาย...เขาช่างไม่สนใจใยดี หรือแม้แต่จะเหลียวหลังมองมาทางพวกเขาบ้าง...

รถของพี่โตหักเลี้ยวเข้าไปในซอย...พี่โตห้ามล้อเสียงดัง และหยุดรถ...เขาโดดลงมาเป็นคนแรก ยายเต็มไทกอดตามลงมาเป็นคนที่สอง ขณะที่น้ำด้วนกระเถิบถัดและกำลังหึ่งตัวตามลงมา...ถ้ารอให้พี่โตมาช่วยพยุง แกคงถูกกระชากลงมากลึงอยู่ข้างล่าง

ทั้งที่สังขารของเขาก็ไม่ดีไปกว่าน้ำด้วนเท่าใดนัก แต่ในบางครั้ง เช่นครั้งนี้ เขาอดสงสารแกไม่ได้ เพราะถ้าจะเปรียบกับเขาแล้ว ดูน้ำด้วนจะโชคร้ายกว่าเขามากมายหลายเท่านัก น้ำด้วนเกิดมาอย่างพรักพร้อมทุกอย่าง แต่แล้วน้ำด้วนก็ต้องเสียความพรักพร้อมนั้นไปอย่างสุดเสียตาย แกเล่าว่าแกต้องเสียขาให้กับการรบที่เมืองลาว...

เมื่อเวลานานที่เพิ่มมากขึ้น บางครั้งเขาอดคิดและสงสัยในตัวเองไม่ได้ว่า เขาทำสิ่งเหล่านี้ไปเพื่ออะไรกัน นอกจากชีวิตที่ได้ยู่รอดไปวันหนึ่งแล้ว...เขาไม่มีความหวังอะไรมากไปกว่าอาหารที่จะต่อชีวิตของเขา...และที่ซุกหัวนอนสักแห่ง...แม้ความเป็นคนของเขาจะเคยกระชิบความอยากต่างๆ นานาที่หู แต่สังขารและความเป็นตัวของเขาขณะนี้ทำให้เขาปฏิเสธมันอย่างสิ้นเชิง แม้เขาเคยสงสัยว่า เขาทนอยู่กับสายลมแสงแดดที่กัดผิวเนื้อจนแสบขยิบอย่างนี้ทุกวันเพื่อสร้างความร่ำรวย และสุขสบายให้กับคนที่มีร่างกายสมบูรณ์ และพรักพร้อมเช่นพี่โตไปทำไม...¹

¹ มานพ ถนอมศรี. (2522). ฟาสีน้ำเงิน. หน้า 56-61, 63-64

จากที่นักเขียนถ่ายทอดไว้ อาจสังเกตเห็นได้ว่าภาวะความพิการนอกจากจะก่อให้เกิดความลำบากทุกข์ยากโดยตรงต่อร่างกายแล้ว ผู้ซึ่งพิการนั้นอาจต้องสูญเสียความพรักพร้อมต่างๆ ที่เคยมีมาในชีวิตได้ เช่น อาชีพการงาน ความสัมพันธ์อันดีกับบุคคลอื่น หรือแม้แต่รายได้ที่ดี อันเหมาะสมกับความรู้ความสามารถที่สติปัญญาและร่างกายจะกระทำได้

นอกจากนี้ภาวะความพิการยังอาจทำให้ผู้ซึ่งพิการนั้น ดูไร้ศักดิ์ศรีในสายตาของผู้อื่น บ้างถูกทำร้ายร่างกาย ถูกบังคับขู่เข็ญ ถูกกดขี่ข่มเหง โดยที่ไม่สามารถต่อสู้หรือขัดขืนได้และสุดท้ายอาจกลายเป็นผู้อันจนหนทางต้องเผชิญกับภาวะความยากจนได้ทุกมิติ

ไม่ต่างกันมากนัก ในเรื่อง พลเมืองดี นักเขียนก็ได้ถ่ายทอดให้เห็นถึงความลำบากทุกข์ยากและความอัดคัดขัดสนของตัวละครผู้พิการที่ดำรงชีพด้วยการขอทาน ดังพอจะสังเกตได้ต่อไปนี้

...เขาไม่เคยรู้สึกเบื่อหน่ายที่จะประจบนี้วักๆ ของตนกราบแล้วกราบอีกต่อคน ใจบุญทุกคน...เขามานั่งอยู่ตรงนี้หรือถ้าจะพูดให้ถูกต้องคือมากองอยู่ตรงนี้เป็นเวลาไม่กี่เดือน ก็ปีแล้วตัวเขาเองก็จำไม่ได้...เขารู้แต่ว่าตัวเองกินนอนอยู่กับทางเข้าออกประตูวัดด้านนี้ จนคุ้นเคย...นอกจากที่นั่งขอทานและทางเดินสาธารณะแล้ว ก็มีเพียงอีกมุมหนึ่งของกำแพง ด้านในที่เขาใช้หลับนอน...ในละแวกนี้ชายพิการจะคุ้นเคยกับป้าคำที่สุด...บางครั้งบางครั้งเมื่อชายพิการมีท่าทีว่าจะอดมื้อเย็น ป้าคำก็จะตักข้าวทิ้งไว้ให้พร้อมน้ำแกงที่ราดพอ ชุ่มลิ้น...มันเป็นมาอย่างนี้นับปี...¹

สำหรับในเรื่อง ค่าแห่งชีวิต นักเขียนได้ถ่ายทอดให้เห็นถึงความทุกข์ทรมานของผู้พิการ ซึ่งมีใช้จำกัดอยู่เฉพาะแค่ความอัดคัดขัดสนหรือความยากจนขั้นแค้นเท่านั้น นักเขียนยังได้สะท้อนให้เห็นด้วยว่าผู้ที่ประสบกับความพิการบางประเภท หากมิได้รับการบำบัดรักษาหรือฟื้นฟูสมรรถภาพอย่างถูกต้องและเหมาะสม อาจส่งผลกระทบทำให้เกิดโรคแทรกซ้อน รุกราม และทำลายสุขภาพเป็นอันตรายถึงชีวิตได้ ดังนักเขียนถ่ายทอดไว้พอสังเกตได้ต่อไปนี้

ชายชราয়ั้งนั่งหง่อมอยู่ที่เดิม ที่มุมตึกแถวด้านแม่น้ำ...ยกมือแปะๆ ไม่มีนิ้วเลย สักนิ้วขึ้นไหวผู้คนที่เดินผ่านไปมา ดวงตาของแกแสวงหากราไรไรแวแห่งความเป็นชีวิต นานเหลือเกินกว่าจะมีใครสักคนหยุดเดิน แล้วทิ้งเหรียญเล็กๆ ลงในกระป๋องบุบเบี้ยวของ แก...

ร่างกายของแกดูบวมฉุ ผมยุงสกปรก...ตามผิวหนังมีผื่นและตุ่มสีน้ำตาลขึ้นอยู่ เกือบทั่วตัว ใบหูและจมูกเห่อบวม ที่แขน ขา ปลายมือและปลายตีนที่กุดตัวนั้นมีเลือดไหลซึม ...แมลงวันจากกองขยะชายแม่น้ำบินมาตอมหึ่ง...

¹ เสกสรรค์ ประเสริฐกุล. (2535). ฤดูกาล. หน้า 62-64

แกนอนนิ่งเหมือนไม่หายใจ...

“แกคงตายแล้ว”...

“...ตายไปแล้ว...”

“...มีชีวิตรอดอยู่ก็มีแต่ความทุกข์ ความหิว...”

...บัดนี้แกได้พบความสุขที่แท้จริงแล้ว ความสุขที่ไม่ต้องมีชีวิต ไม่ต้องพบความทุกข์ทรมานและความเจ็บปวดอีกต่อไป...¹

กล่าวโดยสรุป นักเขียนได้สะท้อนให้เห็นว่า ความพิการไม่ว่าจะในลักษณะใด นอกจากจะทำให้ผู้พิการรู้สึกได้ว่า ตนเองนั้นมีความผิดแตกต่างจากคนทั่วไปแล้ว ภาวะความพิการยังอาจส่งผลกระทบต่อวิถีชีวิตและฐานะทางเศรษฐกิจของผู้พิการและครอบครัวได้ ยิ่งโดยเฉพาะผู้พิการที่ไม่ได้รับการฟื้นฟูและการช่วยเหลือจากสังคมอย่างถูกต้องและเหมาะสม ผู้พิการนั้นอาจต้องเผชิญกับความลำบากยากแค้น มีชีวิตที่ตกต่ำ อับจน ทั้งยังไร้ศักดิ์ศรีในสายตาของผู้อื่น บ้างถูกทำร้ายร่างกาย ถูกบังคับขู่เข็ญ ถูกกดขี่ข่มเหง โดยที่ไม่สามารถต่อสู้หรือขัดขืนใดๆ ได้

หากพิจารณา จากข้อมูลของสำนักงานสถิติแห่งชาติ เมื่อปี พ.ศ.2544 ที่บ่งชี้ว่า คนพิการจำนวน 1.1 ล้านคน เป็นคนที่ไม่มียานพาหนะถึง 680,000 คน ในจำนวนนี้ ประมาณครึ่งหนึ่งเป็นผู้ที่ไม่สามารถทำงานได้ เนื่องจากเป็นผู้ไร้ความสามารถ ส่วนผู้ที่มียานพาหนะก็ได้รับรายได้ต่ำกว่าบุคคลปกติประมาณครึ่งหนึ่ง² ดังนั้นจึงอาจกล่าวได้ว่า คนพิการก็คือกลุ่มคนที่มีความอดัดขัดสนด้านรายได้ ทั้งยังมีความเสี่ยงที่จะประสบกับความยากจนได้ทุกมิติด้วย

ด้วยเหตุดังนี้ สังคมจึงควรให้ความช่วยเหลือผู้พิการอย่างจริงจังและเหมาะสม เพราะนอกจากพวกเขาจะต้องเผชิญกับความลำบากทุกข์ยากในชีวิตแล้ว ผู้พิการบางคนที่ยังจนหนทางอาจต้องจำใจประกอบอาชีพขอทานและอพยพเร่ร่อนไปตามสถานที่ต่างๆ ทำให้เกิดปัญหาสังคมได้

กล่าวโดยรวม สำหรับภาวะความเจ็บป่วยและความผิดปกติทางร่างกาย ถือได้ว่าเป็นอีกหนึ่งกลุ่มสาเหตุที่สามารถนำไปสู่ปัญหาความอดัดขัดสนและความยากจนขั้นแค้นได้ กล่าวคือ เมื่อความเจ็บป่วยและความผิดปกติทางร่างกายเกิดขึ้นกับผู้ใด คนผู้นั้นก็มักไม่สามารถประกอบกิจการงานได้อย่างเป็นปกติหรือเต็มประสิทธิภาพ ซึ่งอาจมีผลทำให้ต้องขาดแคลนรายได้ ทั้งยังอาจต้องเพิ่มรายจ่ายไปกับการรักษาพยาบาล ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับว่าผู้ป่วยนั้นมีอาการรุนแรงหรือเรื้อรังเพียงใด ยิ่งโดยเฉพาะหากผู้ป่วยเป็นสมาชิกของครอบครัวที่มีรายได้จำกัดและขาดแคลนผู้ที่อยู่ในวัยทำงาน

¹ ริมล ไทรมโนบล. (2534). กระแสลมที่พัดกลับ. หน้า 75-76, 81-82

² ณรงค์ เพ็ชรประเสริฐ. (2546). บทสังเคราะห์ภาพรวมการพัฒนากระบวนการสวัสดิการสำหรับคนจนและคนด้อยโอกาสในสังคมไทย. หน้า 142

ภาวะความเจ็บป่วยนั้นย่อมทำให้สูญเสียแรงงานและรายได้ ส่งผลกระทบทำให้ฐานะทางเศรษฐกิจของครอบครัวถดถอยไปสู่ความยากจนขั้นแค้นได้

สำหรับในกลุ่มของผู้พิการ นอกจากจะมีโอกาสเผชิญกับความอึดอัดขัดสนและความลำบากยากแค้นไม่น้อยไปกว่าผู้ที่เจ็บป่วยทั่วไป ภาวะความพิการไม่ว่าจะในลักษณะใดอาจทำให้ผู้พิการรู้สึกได้ว่าตนมีความผิดแผกแตกต่างจากคนทั่วไป หากผู้พิการนั้นที่ได้รับการฟื้นฟูและช่วยเหลือจากสังคมอย่างถูกต้องเหมาะสม ชีวิตของพวกเขาอาจตกต่ำ อับจน ทั้งยังไร้ซึ่งศักดิ์ศรีในสายตาของผู้อื่นได้

3.2.3 โครงสร้างความสัมพันธ์ที่ทำให้เกิดความเหลื่อมล้ำทางเศรษฐกิจการเมือง และสังคม อาจกล่าวได้ว่า โครงสร้างความสัมพันธ์ที่ทำให้เกิดความเหลื่อมล้ำ ก็คือความสัมพันธ์ที่ไม่เสมอภาคในด้านเศรษฐกิจ การเมือง และสังคม อันถือได้ว่าเป็นสาเหตุหนึ่งที่น่าไปสู่ภาวะความอึดอัดขัดสนและความยากจนขั้นแค้นได้

ตลอดระยะเวลาอันยาวนาน สังคมไทยเป็นสังคมที่เต็มไปด้วยชนชั้น (hierarchical society) และในแต่ละชนชั้นก็ยังมีกลุ่มคนที่ไม่เท่าเทียมกันอยู่ด้วย หากพิจารณาตามโครงสร้างความสัมพันธ์ดังกล่าว อาจสังเกตเห็นได้ว่าในความแตกต่างของกลุ่มคนและชนชั้นนั้นมีความเหลื่อมล้ำต่ำสูงตลอดจนความไม่เสมอภาค อันนำไปสู่การเอารัดเอาเปรียบและกดขี่ข่มเหง ซึ่งทำให้ผู้ที่อยู่ในชนชั้นที่ถูกกระทำอาจต้องเผชิญกับความลำบากทุกข์ยากได้

กล่าวในทางวรรณกรรม นักเขียนเรื่องสั้นไทยร่วมสมัย ตามขอบเขตของการวิจัยที่กำหนดได้นำเสนอภาพสะท้อนโครงสร้างความสัมพันธ์ที่ทำให้เกิดความเหลื่อมล้ำทางเศรษฐกิจ การเมือง และสังคม ซึ่งทำให้เกิดความอึดอัดขัดสนและความยากจนขั้นแค้นไว้ ดังพอจะกล่าวถึงได้ต่อไปนี้

3.2.3.1 ความสัมพันธ์ระหว่างรัฐกับประชาชน นับจากอดีตจวบปัจจุบัน ชนชั้นผู้ปกครองในสังคมไทย มักจะกำหนดนโยบายและแผนในการบริหารจัดการจากบนลงล่าง โดยที่ชนชั้นผู้ถูกปกครองหรือชนชั้นล่างแทบไม่มีส่วนร่วมอย่างแท้จริงในการกำหนดหรือเลือกนโยบายที่ตนปรารถนา¹ ในขณะเดียวกัน ชนชั้นปกครอง ซึ่งส่วนใหญ่ข้าราชการ นักการเมือง และกลุ่มทุนธุรกิจที่มีความสัมพันธ์กับข้าราชการและนักการเมือง ต่างมีโอกาสในการกำหนดนโยบายที่สอดคล้องหรือเอื้อประโยชน์ให้แก่กลุ่มของตนได้

¹ ณรงค์ เพ็ชรประเสริฐ. (2546). บทสังเคราะห์ภาพรวมการพัฒนาระบบสวัสดิการสำหรับคนจนและคนด้อยโอกาสในสังคมไทย. หน้า 173

หากพิจารณา การที่ข้าราชการ นักการเมือง และกลุ่มทุนทางธุรกิจจะสามารถดำเนินการใด ๆ เพื่อผลประโยชน์ของตนได้อย่างราบรื่นนั้น จำเป็นต้องอาศัยอำนาจและความชอบธรรมจากกลไกของรัฐ ซึ่งบางครั้งประชาชนก็ตกเป็นผู้ได้รับความเดือดร้อนจากพฤติกรรมแสวงหาประโยชน์นั้น เป็นที่น่าสังเกตว่า แม้รัฐจะเป็นองค์กรที่เป็นกลางแต่ก็มีอำนาจเบ็ดเสร็จในการจัดการโดยอาศัยการบัญญัติกฎหมายขึ้นมาบังคับใช้ ดังนั้นรัฐจึงเป็นศูนย์รวมอำนาจที่กลายเป็นองค์กรอำนาจที่มีอิทธิพลเหนือประชาชน สามารถควบคุมและชี้นำประชาชนได้ อย่างไรก็ตามจากโครงสร้างความสัมพันธ์ที่ทำให้เกิดความเหลื่อมล้ำไม่เสมอภาคนี้ บางกรณีนำไปสู่การใช้อำนาจที่เบียดเบียนและซ้ำเติมให้ประชาชนต้องเผชิญกับความลำบากทุกข์ยากได้ ดังนั้นเขียนถ่ายทอดไว้พอสังเกตได้ต่อไปนี้

เรื่อง โลกใบเล็กของชลมาน นอกจากนักเขียนจะได้ถ่ายทอดให้เห็นถึงอำนาจและอิทธิพลของนายทุนในระบบเศรษฐกิจทุนนิยมแล้ว นักเขียนยังได้สะท้อนให้เห็นด้วยว่าการดำเนินงานของรัฐบางกรณีสอดคล้องและเอื้อประโยชน์ให้แก่ธุรกิจของเอกชนมากกว่าการคำนึงถึงผลประโยชน์ของประชาชน อีกทั้งรัฐยังไม่เปิดโอกาสให้ประชาชนในท้องถิ่นได้มีส่วนร่วมในการกำหนดหรือเลือกนโยบายที่ตนปรารถนา ประชาชนจึงต้องเป็นผู้รับผลพวงอันเนื่องมาจากการดำเนินงานต่างๆของรัฐอย่างยากที่จะหลีกเลี่ยง ดังนั้นเขียนถ่ายทอดไว้พอสังเกตได้ต่อไปนี้

...หลังจากนายหน้ากว้านซื้อที่ดินจนหมดทั้งเว้งอ่าวแล้ว ยังคาราคาซังอยู่ก็แต่ที่ของชลมาน

...ด้วยเจ้าของโรงแรมเป็นผู้มีอิทธิพล และจำเพาะว่าอิทธิพลที่วานั้นเกี่ยวพันแน่นแฟ้นกับสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรคนหนึ่งของจังหวัด พวกเขาคงนึกคิดว่า หากชลมานกลายเป็นศพไปนั้น เท่ากับเปิดจุดอ่อนให้คู่แข่งขันของท่านผู้แทนโจมตีได้...

ทุกอย่างช่างเข้าข้างเจ้าของโรงแรม...รัฐอนุมัติเงินตัดถนนเข้ามาทันที ที่โรงแรมเริ่มเทเสา...ธุรกิจบริการนักท่องเที่ยวชวกันบานสะพรั่ง ตลอดแนวฝั่งด้านนี้ หมู่บ้านชาวประมงถูกถอนรากถอนโคนจนหมดสิ้น...บัดนี้หกกิโลเมตรจากตัวเมืองตามถนนเลียบริมชายฝั่ง ข้าพเจ้าเห็นแต่บังกะโล รีสอร์ท บาร์เหล้า...ชีวิตของชลมานก็ยิ่งตกต่ำลง...เขากำลังสูญเสียครอบครัว เขาถูกบีบให้ยอมรับความพ่ายแพ้และนำมาซึ่งการสูญเสียตัวเอง¹

จากที่นักเขียนถ่ายทอดไว้ สะท้อนให้เห็นได้ว่ารัฐนั้นมีอำนาจเหนือประชาชน การดำเนินนโยบายหรือโครงการต่างๆ อันเนื่องมาจากการต้องการของรัฐ สามารถส่งผลกระทบต่อธุรกิจของเอกชนตลอดจนวิถีชีวิตของประชาชนได้ แต่ทั้งนี้ ก็ขึ้นอยู่กับว่ารัฐนั้น เลือกที่จะดำเนินนโยบายหรือ

¹ กนกพงศ์ สงสมพันธุ์. (2539). สะพานขาด. หน้า 68-69, 71

โครงการต่างๆ เพื่อวัตถุประสงค์ใด และเพื่อใคร สำหรับในเรื่อง โลกใบเล็กของชัลมาน ดูเหมือนว่ารัฐจะเอื้อประโยชน์ให้แก่ธุรกิจของเอกชนมากกว่าการคำนึงถึงผลประโยชน์ของประชาชนอย่างแท้จริง ดังเห็นได้จากสุดท้ายหมู่บ้านชาวประมงก็ถูกถอนรากถอนโคนจากการกว้านซื้อที่ดินของนายทุนนักธุรกิจ ส่งผลให้ชาวประมงที่ไม่รู้เท่าทันต้องสูญเสียความเป็นตัวของตัวเอง สูญเสียวิถีชีวิตที่เคยปฏิบัติมา กลายเป็นผู้อับจนขั้นแค้น ครอบครัวย่ำแย่ต้องเผชิญกับความลำบากทุกข์ยากในชีวิตได้

ในเรื่อง ลำน้ำแห่งชีวิต ก็เช่นเดียวกัน นักเขียนได้ถ่ายทอดให้เห็นถึงความสัมพันธ์ที่ไม่เสมอภาคระหว่างรัฐกับประชาชน โดยนักเขียนสะท้อนผ่านพฤติกรรมของตัวละครเจ้าหน้าที่รัฐบางคนที่ยึดถือผลประโยชน์และอำนาจของรัฐคอยให้ความช่วยเหลือและสนับสนุนกิจการต่างๆ ของนายทุน แม้ในบางกรณีจะสร้างความเดือดร้อนหรือสร้างความเสียหายให้แก่ประชาชนอย่างรุนแรง ดังกรณีโรงงานอุตสาหกรรมปล่อยน้ำเสียลงสู่แหล่งน้ำสาธารณะทำให้ประชาชนไม่สามารถใช้ประโยชน์จากแหล่งน้ำนั้นได้อย่างปกติ ส่วนข้าราชการก็ยังไปสมคบกับนายทุนละเลยที่จะให้ความช่วยเหลือประชาชนผู้ที่เดือดร้อนอย่างจริงจัง ดังนักเขียนได้ถ่ายทอดไว้พอสังเกตได้ต่อไปนี้

เป็นที่รู้กันทั่วไปว่าเสริมกับอินไปร้องเรียนอำเภอ แต่ก็ต้องกลับมาด้วยความผิดหวัง...

เดือนหนึ่งผ่านไปแล้ว...แต่ทุกอย่างในลำน้ำก็ยังเหมือนเดิม...

“แล้วทำไมจึงต้องแหกกันมามากมายขนาดนี้”...

“ครั้งที่แล้วผมมากับอิน ท่านก็บอกว่า คนสองคนเดือดร้อนเท่านั้น...”

“ไอนั้นไม่สำคัญแล้ว”...“ที่สำคัญตอนนี้มันอยู่ในช่วงประกาศกฎอัยการศึกห้ามประท้วง ห้ามชุมนุม ห้ามเดินขบวน การทำอย่างนี้มันผิดกฎหมายรู้รึเปล่า”...ในขณะที่คนขีดหนาบ่นอำเภอกำลังประชุมกันอย่างเคร่งเครียดนั้น ก่อนเที่ยง คนขีดหนาได้สั่งให้ลูกน้องลอบนำจดหมายส่วนตัวไปมอบให้บรรดาเจ้าของโรงงานด้วยข้อความที่ชั่วร้าย¹

จากที่นักเขียนถ่ายทอดไว้สะท้อนให้เห็นได้ว่ารัฐนั้นมีอำนาจอย่างเบ็ดเสร็จในการปกครองประชาชน ทั้งนี้โดยอาศัยกลไกการบัญญัติกฎหมายขึ้นมาบังคับใช้ ประชาชนในฐานะผู้ถูกปกครองจึงต้องปฏิบัติตามกฎหมาย มิฉะนั้นจะมีความผิดและอาจถูกลงโทษได้ แต่อย่างไรก็ตาม แม้กฎหมายจะเป็นบรรทัดฐานของสังคมในการที่จะทำให้สมาชิกอยู่ร่วมกันได้อย่างเป็นปกติสุข แต่ในบางครั้งกฎหมายก็อาจกลายเป็นเครื่องมือของผู้ปกครองที่ไม่เป็นธรรม โดยใช้อำนาจแห่งกฎหมายนั้นผิดไปจากเจตนารมณ์ของการบัญญัติกฎหมาย สร้างความเดือดร้อนให้แก่ประชาชนและในขณะเดียวกันก็อาจใช้กฎหมายนั้นแสวงหาผลประโยชน์ใส่ตนและพวกพ้องหรือไม่ก็สมคบกับนายทุนกดขี่ข่มเหง กระทำร้ายประชาชนที่ขัดผลประโยชน์ของตน ดังนักเขียนได้ถ่ายทอดไว้ให้เห็นแล้วนั้น

¹ อำนาจ เย็นสบาย. (2531). ขอเพียงเข้าใจ. หน้า 13-15, 18

ส่วนในเรื่อง ที่เห็นและเป็นอยู่ นักเขียนได้สอดแทรกความคิดเห็นในเชิงวิพากษ์วิจารณ์โครงสร้างทางการเมืองที่เปิดโอกาสให้คนร่ำรวยเอาเปรียบคนยากจนโดยอาศัยกฎหมายเป็นเครื่องมือไว้ดังนี้

ใช่...มันเป็นการเมืองที่มีโครงสร้างกดขี่ขูดรีดต่างหาก โครงสร้างที่เปิดโอกาสให้คนร่ำรวยเอาเปรียบคนยากจน ทั้งที่คนร่ำรวยมีเพียงหยิบมือเดียว ถ้าไม่เพราะระบบกฎหมายให้ทำแล้ว พวกที่ร่ำรวยก็ไม่อาจขี้อ่อนจนๆ ได้มากขนาดนี้หรอก มีวิถีทางใด คนร่ำรวยจะรักษากฎหมายหรือโครงสร้างที่เอื้ออำนวยต่อความได้เปรียบของพวกเขาแล้ว พวกเขาจะยอมทั้งนั้น แม้ว่าจะเช่นฆ่าคนไทยตาต้าๆ¹

สำหรับในเรื่อง เล้าชีวิต นักเขียนได้ถ่ายทอดให้เห็นถึงความลำบากยากแค้นของประชาชนที่ต้องพลอยได้รับผลจากการกระทำของรัฐ อันเนื่องมาจากปัญหาความขัดแย้งเกี่ยวกับอุดมการณ์ทางการเมือง ทั้งนี้โดยที่รัฐได้ใช้อำนาจเข้าปราบปรามฝ่ายตรงข้ามด้วยวิธีการที่รุนแรง และไม่คำนึงว่าปฏิบัติการนั้น จะก่อให้เกิดความเดือดร้อนแก่ประชาชนผู้บริสุทธิ์ ดังนักเขียน ถ่ายทอดไว้พอสังเกตได้ต่อไปนี้

ข้าวที่เก็บเกี่ยว...กองอยู่เต็มลาน ฟางแห้งถูกโยนเข้ากองไฟตรงหน้า มันเป็นทั้งเชื้อไฟและที่นอนหนุนมอมม่นของคนยากในยามหนาวเหน็บ ไฟลุกโชนขึ้นก่อนจะดับหายไปโดยไว ทั้งชี้เก๋ออ่อนยุ่ยกองรวมอยู่กับถ่านฟืนแดงๆ ตรงหน้า...เบื้องหลังแสงไฟสีส้มสวยงามบาดตาคือความเจ็บปวดผิดหวังของคนอย่างผม คือความอดหิวของคนยากจนอีกมากมาย คือการเอาเราเปรียบกันอย่างโหดร้าย...

7 วันแล้วควันไฟจากกองข้าวเปลือกในยุ้งยังลอยกรุ่น พอมองควันไฟด้วยสายตา บ่งบอกความเจ็บปวดคับแค้น ข้าวแต่ละเม็ดกว่าจะได้มา พวกคนที่เผาไม่รู้หรือว่าเราเหน็ดเหนื่อยเมื่อยล้า ต้องใช้ความอดทนแค่ไหน...²

จากที่นักเขียนถ่ายทอดไว้ สะท้อนให้เห็นว่าประชาชนต้องพลอยได้รับความลำบากทุกข์ยากท่ามกลางความแตกแยกทางความคิดด้านการเมือง ซึ่งรัฐได้ใช้อำนาจเข้าปราบปรามกลุ่มที่เป็นปฏิปักษ์กับรัฐด้วยวิธีการที่รุนแรง สร้างความเดือดร้อนและไม่เป็นธรรมต่อประชาชนผู้บริสุทธิ์อื่นๆ ดังในสมัยหนึ่งเกิดกรณี หมู่บ้านนาทราย จังหวัดหนองคาย ถูกเผาทำลายเพียงเพราะเจ้าหน้าที่ของรัฐสงสัยว่าหมู่บ้านนี้เป็นแหล่งแทรกซึมและช่องสุ่มของพรรคคอมมิวนิสต์ ส่งผลให้ประชาชนจำนวนมากต้องไร้ที่อยู่อาศัยและไร้ที่ทำกิน³ เปรียบเช่นเดียวกับชาวบ้านในเรื่อง เล้าชีวิต ที่นักเขียนได้นำมาถ่ายทอดไว้ให้เห็นแล้วนั้น

¹ จำลอง ฝั่งชลจิตร. (2522). ที่เห็นและเป็นอยู่ ใน โลกหนังสือฉบับเรื่องสั้น ชุด คลื่นหัวแดง. หน้า 55

² วัฒน์ วรรณยางกูร. (2522). ข้าวแค้น. หน้า 15, 23-24

³ เลิศชาย ศิริชัย. (2530). ความแปลกแยกในเรื่องสั้นไทย (พ.ศ.2507-2519). หน้า 66

นอกจากรัฐจะใช้อำนาจเข้าปราบปรามกลุ่มที่เป็นปฏิปักษ์กับรัฐอย่างรุนแรงและไร้มนุษยธรรมแล้ว เจ้าหน้าที่รัฐบางคนยังใช้อำนาจที่เลื่อมล้ำมันในทางมิชอบ แสวงหาผลประโยชน์ใส่ตนวางตัวเป็น “เจ้านาย” และเบียดเบียนประชาชน โดยใช้อำนาจกลไกของรัฐตลอดจนตัวบทกฎหมายข่มขู่

ดังในเรื่อง ข้าวแค้น นักเขียนได้สะท้อนให้เห็นถึงการใช้อำนาจรัฐเข้ากดขี่ข่มเหงก่อความเดือดร้อนให้แก่ประชาชน จนประชาชนเกิดความคับแค้น ซึ่งซึ่งเจ้าหน้าที่เหล่านั้น ดังนักเขียนถ่ายทอดไว้พอสังเกตได้ต่อไปนี้

...หมู่บ้านของเขาอยู่ติดกับภูเขา เป็นที่สูงทำนาไม่ค่อยได้ผลเพราะฝนตกน้ำไหลลงไปหมด พวกเขามักไปถางป่าทำสวนทำไร่พอได้ปลูกผักปลูกแตงกิน ส่วนข้าวก็อาศัยหาของป่าไปแลกทางทุ่งพอได้กินคราวหนึ่งๆ แต่เมื่อหมู่บ้านของเขาถูกประกาศเป็นเขตเคลื่อนไหวกของ “พวกป่า” อะไรๆ ก็ดูยากเย็น พวกเจ้านายอ้างความจำเป็นว่าที่ต้องออกกฎต่างๆ มากก็เพื่อความมั่นคงของประเทศชาติ สาเหตุแท้จริงคือ เพื่อป้องกันชาวบ้านไปติดต่อหรือส่งเสบียงให้พวกป่า...แต่แล้ว กฎข้อห้ามที่พวกเจ้านายอ้างว่าเพื่อความมั่นคงของประเทศชาติได้ทำให้กระเพาะลำไส้ของคนอย่างพ่อบักห่าไม่มั่นคงเสียแล้ว คำประกาศปิดป่ามันหมายความว่า คนที่เจ้าหน้าที่ไปพบในป่าเป็นคนผิดกฎหมาย มีโอกาสตายฟรีง่ายๆ หรือการซื้อข้าวของก็ยากเพราะมีด่านคอยตรวจ ข้อกำหนดให้เอาข้าวมากินได้ครั้งละไม่เกิน 6 กก.นั้น มันจะกินได้สักกี่คาบก็มือ และชาวบ้านก็ไม่มีเวลาเหลือเพื่อที่จะเที่ยวเข้าเที่ยวออกเอาข้าวมากินทีละ 6 กิโลกรัม...

เจ้าหน้าที่ไม่ยอมลืมเรื่องที่พ่อเพ็งเล่าให้ฟังเมื่อครู เรื่องซึ่งเกิดที่ด่านตรวจอันเป็นเหตุกรวดดินที่ปะปนอยู่ในข้าวขณะนี้ พ่อเล่าว่าเมื่อได้ข้าวจากบ้านทุ่งก็หามมาถึงด่านตรวจ ทั้งรถทั้งคนจะผ่านด่านต้องถูกตรวจค้น โดยเฉพาะคนในบ้านดินจะถูกกวัดข้นเป็นพิเศษของประเภทข้าวสาร ยารักษาโรค ถ่านไฟฉายยี่ห้อว่าผ่านไปได้ง่ายๆ ใครมีถ่านไฟฉายเพียงคู่เดียวก็ถูกหัวหน้า อส. ตัวร้ายคนนั้นตะคอกใส่ว่า “จะเอาทุ่นรถเจ้าหน้าที่หรือ” ทุ่นก็หมายถึงทุ่นระเบิดนั่นเอง แต่ถ้าใครมีธนบัตรสีเขียวๆ สักใบสองใบให้ คนพวกนั้นจะเสียงอ่อนลงทันที แต่สำหรับพ่อบักห่าไม่มีธนบัตรสีเขียวสักใบ ข้าวที่หามมาก็ปริมาณเกินอัตรากำหนด 6 กิโลกรัม จึงเกิดปัญหา...หัวหน้า อส. ทำอิดเอื้อนรอกทำว่าเมื่อไรคู่กรณีจะหยิบธนบัตรออกมาให้ เมื่อไม่สมหวังก็เลยโมโห เอากระบุงข้าวเทลงกับดินเหลือติดกระบุงไว้หน่อยหนึ่งโยนมาตรงหน้าพ่อบักห่า...¹

¹ วัฒน์ วรรณยางกูร. (2522). ข้าวแค้น. หน้า 66-67, 73-75

จากที่นักเขียนถ่ายทอดไว้ สะท้อนให้เห็นว่าชาวบ้านต้องเผชิญกับความยากลำบากในการดำรงชีวิตมากยิ่งขึ้น เมื่อรัฐใช้อำนาจประกาศกฎและข้อบังคับต่างๆ เพื่อกดดัน “พวกป่า” หรือกลุ่มประชาชนที่มีความคิดเห็นทางการเมืองไม่สอดคล้องกับรัฐ ทั้งนี้โดยไม่คำนึงว่าประชาชนในพื้นที่ ซึ่งไม่มีส่วนเกี่ยวข้องกับพวกในป่าจะพลอยได้รับผลกระทบ ต้องประสบกับความเดือดร้อนยากแค้นลำเค็ญสักเพียงใด

ในเรื่อง ชะตากรรม ก็เช่นเดียวกัน นักเขียนได้ถ่ายทอดให้เห็นถึงความสัมพันธ์ที่เลื่อมล้ำระหว่างรัฐกับประชาชนผ่านการใช้อำนาจของตัวละครที่เป็นเจ้าหน้าที่ตำรวจกับอดีตนักโทษผู้ต้องได้รับผลจากการใช้อำนาจนั้น ดังนักเขียนถ่ายทอดไว้พอสังเกตได้ต่อไปนี้

...ทันใด! ตำรวจสืบนายโผล่พรวดเข้ามาประชิดตัวเขา คว้หิ้วมือและหมุนแขนของเขาไขว้หลังไว้อย่างรวดเร็ว ขณะถูกผลักเข้าไปชิดผนัง กำกอบร้องคำแปลกๆ ออกมา คำหนึ่ง ตำรวจนายหนึ่งปลดกระเป๋าสื่อผ้าลงจากปากของเขาส่งให้อีกนาย แล้วใช้ฝ่ามือดบลำรวจทั่วเสื้อและกางเกงของเขา...

“ผมทำผิดอะไร?”...

“ผมว่า...ผมว่าต้องเกิดใครเข้าใจผิดแล้วละ ผมไม่ได้ทำอะไรผิด”

“เออละ...ปล่อยแขนเขาได้แล้ว” ตำรวจนายเดิมพูด

คำกอบบงแขนเข้าออกสองสามครั้ง พลังถามย้ำคำถามเดิม “ผมผิดอะไร”

แต่ยังไม่มีใครให้ความกระจ่างแก่เขา เขาถามย้ำอีก ทุกคนยังปิดปากเงียบ...

เสียงลั่นกุญแจดังขึ้น...คำกอบบงทุดนั่งลงกับพื้นซีเมนต์อย่างเหนื่อยอ่อน มองลอดซี่กรงเหล็กออกไปข้างนอก...กระทั่งเที่ยงแล้วสว่างเข้าสู่บ่าย เขาก็ยังไม่รู้อะไรมากไปกว่าเมื่อตอนหัวค่ำ เขาถูกจับกุม แล้วผลักให้เขามาอัดอัดอยู่ในห้องเล็กๆ นี่ ไม่ใช่เรื่องสนุกนัก...แน่ละ มันคือการถูกจำกัดเสรีภาพอันนำมาซึ่งความสงสัยที่กำลังทุบตีสมองเขาซ้ำแล้วซ้ำอีก เอาละ...คนพวกนั้นมีสิทธิ์สงสัยเขาเท่าๆ กับสิทธิ์ทำร้ายเขาโดยการจำกัดเสรีภาพ ทว่าไม่มีใครบังอาจมีสิทธิ์จะสงวนเหตุผลในการทำร้าย...

“ใจเย็นไว้หน่อยพวก”

คำกอบบงลืงดาเข้าใส่ “ผมควรรู้ข้อหา...”

“ใจเย็นเข้าไว้เสีย”

“ผมจะฟ้องร้อง...” น้ำเสียงของเขาถูกกลืนหายลงในลำคอเมื่อความรู้สึกอัดแน่นในหน้าอกพลันบังเกิดขึ้น

นายตำรวจหลิวตาพลงหัวเราะ “เอาสิถ้าคิดว่าพวกแน่ ... การสอบสวนคงง่ายขึ้น จมหากลือพูดคำเมื่อกี้ให้เข้าหูอีก”

ดวงตาของคำกอบลอยกว้าง เร็วแรงสูญหาย ร่างรูถะลงตามแนวกรงเหล็ก...
 คนอย่างเขาไม่มีสิทธิ์ที่จะไม่พอใจต่อสภาพการณ์หนึ่งใดที่เกิดขึ้นเลย...

ไม่มีสิ่งใดจะดีไปกว่าการรอต่อไป...เข้มนาฬิกาเรือนใหญ่ข้างโต๊ะสิบเวอร์เคลื่อนไป
 อย่างช้าๆ

เวลาตลอดบ่ายคำกอบใช้หมดไปด้วยการนับเวลาแต่ละวินาที กระทั่งเหลืออีกสิบ
 นาทีจะห้าโมงเย็น ตำรวจนายเดิมเดินแกว่งกุ่มแจตรมาทางเขา...ครั้นแล้วจึงไขกุญแจ
 พลงพูด “ลือเป็นคนตัวอย่างบรรลี่ยเลยละ วามัย?” ...เขาเปิดประตูออกกว้าง “เออะ...
 ออกมาสูดอากาศข้างนอกกันได้แล้วเกลอเอ๋ย”

“หมายความว่าไง?”

เขาหัวเราะ “หมายความว่าลือโชคตัวอย่างบรรลี่ยนะสิ ถ้าหากไม่จิตใจเรื่องที่
 เกิดขึ้น วามัย?...อุบัติเหตุมันเกิดขึ้นได้เสมอๆ นั่นแหละ ไม่ใช่เรื่องเลวร้ายอะไรใช่ไหม
 หากจะมีการเข้าใจผิดเกิดขึ้นบ้าง? ลือคงให้อภัยกรมตำรวจได้อยู่หรอก”¹

จากที่นักเขียนถ่ายทอดไว้ เห็นได้ว่าเจ้าหน้าที่ตำรวจวางตัวเป็นนายเหนือประชาชน
 ใช้อำนาจในฐานะเจ้าหน้าที่ของรัฐเข้าบังคับจับกุมประชาชนที่ไม่มีความผิด ทั้งยังกักขังหน่วงเหนี่ยว
 อิสภาพ โดยไม่มีการแจ้งข้อกล่าวหาหรือสอบสวนหาข้อเท็จจริงใดๆ เพื่อเปิดโอกาสให้ผู้ถูกกล่าว
 หาได้ชี้แจงเหตุผลปกป้องความบริสุทธิ์ของตนเอง นอกจากนี้ยังทำราวกับว่าความผิดพลาดที่
 เกิดขึ้นจากการปฏิบัติหน้าที่ของตนเป็นเพียงความเข้าใจผิด เป็นอุบัติเหตุ ทั้งๆ ที่ประชาชนผู้ถูก
 กล่าวหา นั้น ได้รับผลจากการกระทำอันกระทบต่อสิทธิและเสรีภาพของเขาไปแล้ว

กล่าวโดยสรุป โครงสร้างความสัมพันธ์ระหว่างรัฐกับประชาชนที่มีความเหลื่อมล้ำกัน
 ยิ่งโดยเฉพาะเมื่อรัฐมีอำนาจเหนือกว่าประชาชนอย่างเบ็ดเสร็จเด็ดขาด แม้รัฐจะสร้างความชอบ
 ธรรมด้วยการบัญญัติกฎหมายขึ้นมายังบังคับใช้ แต่กฎหมายนั้นก็อาจกลายเป็นกลไกแห่งอำนาจทำให้
 รัฐยังมีอิทธิพลเหนือประชาชนสามารถควบคุมและชี้นำประชาชนได้มากขึ้น อย่างไรก็ตามจากโครงสร้าง
 ความสัมพันธ์ดังกล่าวทำให้เจ้าหน้าที่รัฐบางคนอาศัยกลไกแห่งอำนาจนั้นแสวงหาผลประโยชน์ใส่ตน
 และพวกพ้องหรือมิฉะนั้นก็ปิดกั้นไม่ให้ประชาชนได้มีส่วนร่วมในการกำหนดหรือเลือกนโยบายที่ตน
 ประารถนา ดังนั้นประชาชนจึงต้องตกเป็นผู้รับผลพวงอันเนื่องมาจากการกระทำต่างๆ ของรัฐ
 อย่างยากที่จะหลีกเลี่ยง แม้บางกรณีจะเป็นการซ้ำเติมให้ประชาชนต้องเผชิญกับความลำบาก
 ทุกข์ยากมากขึ้นก็ตาม

¹ กนกพงศ์ สงสมพันธุ์. (2536). สะพานขาด. หน้า 104 ,106-110

3.2.3.2 ความสัมพันธ์ระหว่างกลุ่มคนและชนชั้น ดังที่ได้กล่าวมาบ้างแล้วว่าสังคมไทยเป็นสังคมที่มีลำดับชั้น ความแตกต่างของกลุ่มคนและชนชั้นได้เกิดความสัมพันธ์ที่ไม่เสมอภาค และความสัมพันธ์ที่ไม่เสมอภาคนี้นำไปสู่ความเหลื่อมล้ำ การเอารัดเอาเปรียบซึ่งกันและกันในสังคม เป็นเหตุให้ผู้ที่ยึดเปรียบอาจต้องเผชิญกับความลำบากทุกข์ยาก และอดคัดัดขัดสน ยิ่งขึ้นได้

หากพิจารณาเกี่ยวกับความสัมพันธ์ระหว่างกลุ่มคนและชนชั้นนี้ เป็นที่น่าสังเกตว่าผู้ที่ได้เปรียบคือคนกลุ่มน้อยในสังคมที่มีอำนาจเศรษฐกิจและการเมืองอยู่ในมือ กล่าวคือผู้ที่สามารถควบคุม “ทุน” และ “อำนาจทางการเมือง” ไว้ได้ย่อมมีโอกาสสูงที่จะสามารถดึงดูดผลประโยชน์มาสู่ตนเองและพวกพ้องได้ง่ายขึ้น ในขณะที่เดียวกันคนส่วนใหญ่ที่เสียเปรียบอาจต้องกลายเป็นผู้ที่ต้องเผชิญกับความอดคัดัดขัดสนและลำบากทุกข์ยากมากขึ้นได้เช่นกัน

สำหรับในเรื่องสันไทยร่วมสมัย ตามขอบเขตของงานวิจัยที่กำหนด นักเขียนได้ถ่ายทอดภาพสะท้อนความสัมพันธ์ระหว่างกลุ่มคนและชนชั้นที่อาจเป็นปัจจัยนำไปสู่ความอดคัดัดขัดสนและความลำบากทุกข์ยากไว้ พอสังเกตได้ต่อไปนี้

เรื่อง ผ้าทอลายหางกระรอก นักเขียนได้ถ่ายทอดให้เห็นถึงความสัมพันธ์ที่เหลื่อมล้ำทางเศรษฐกิจในระบบทุนนิยมที่นายทุนมีอำนาจครอบงำและบงการให้ประชาชนผู้ใช้แรงงานดำเนินกิจกรรมการผลิตภายใต้ผลประโยชน์ของตนเป็นสำคัญ ทั้งนี้โดยไม่คำนึงว่าผลจากการกระทำของตนจะทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงต่อวิถีชีวิตและความเป็นอยู่ของประชาชน กล่าวคือ ในด้านการจัดการระบบทุนนิยมอุตสาหกรรม เปิดโอกาสให้นายทุนเข้ามามีบทบาทอย่างเต็มที่ ทั้งในด้านการผลิตและการจัดจำหน่าย รวมไปถึงการกำหนดราคาสินค้า โดยที่ชาวบ้านผู้ผลิตที่แท้ จริงไม่มีส่วนร่วม ทั้งยังต้องตกอยู่ภายใต้อิทธิพลของระบบตลาด กลายเป็นแรงงานที่ผลแห่งแรงงานนั้นอยู่นอกเหนือตัวเอง เป็นงานของผู้อื่น ดังนักเขียนถ่ายทอดผ่านตัวละคร “จรูญ” ชายหนุ่มผู้มีอาชีพทอผ้า แต่กลับต้องเสียเงินจำนวนมากซื้อผ้าที่ตนเองทอ ทั้งนี้โดยที่เขาไม่มีส่วนในการกำหนดราคาหรือต่อรองแต่อย่างใด ดังพอสังเกตได้จากที่นักเขียนถ่ายทอดไว้ต่อไปนี้

...ชาวบ้านผู้ใดไม่มีเงินพอที่จะสร้างก็ก็มาทอผ้ารับจ้าง คนจีนซื้อหว้าจากตัวเมือง เป็นตัวแทนจำหน่ายผ้าให้เขา เคยบอกว่าเขาส่งผ้าไปขายที่กรุงเทพฯ ด้วย พร้อมๆ กับเป็นผู้ซื้อผ้ามาจำหน่ายอีกด้วยเช่นกัน ...

คนจีนที่ซื้อหว้ายังคงไปมาที่เกาะบ่อยๆ เขาลงทุนสร้างก็ขึ้นที่เกาะให้ชาวบ้านที่ไม่มีก็ ส่วนเขาจะหาผ้ามาป้อน ... แต่นั่นแหละทุกๆ สัปดาห์เขาจะได้ยินข่าวจากคนจีนซื้อหว้าคนนั้น เกี่ยวกับราคาเส้นด้ายที่เปลี่ยนไป โรงงานทางกรุงเทพฯ ไม่ยอมปล่อยเส้นด้ายให้พ่อค้าย่อย จะซื้อก็ต้องซื้อกันทีละเป็นร้อยๆ กิโล พันกิโล...

นับจากนั้นมา ตาจันกับจรรยา แม้แต่เจ้าของก็คนอื่น ๆ ที่มีก็เองไม่มีกำลังเงินมากพอที่จะไปซื้อด้ายมาจากโรงงานครั้งละมากๆ ก็ตกเป็นลูกจ้างของคนจีนซื้อหว่าไปโดยปริยาย ...

เมื่อบ่ายวันหนึ่ง...คนจีนซื้อหว่านั่งเรือหางยาวมาที่เกาะอีกครั้ง เขาเอาด้ายมาเต็มลำเรือพร้อมกับเลยมาเก็บผ้าทอที่บ้านตาจัน

“เถ้าแก่หว่าครับ...ผ้าสองหลาที่ผมซื้อจะครับ...” เขายกผ้าทอหลายหางกระรอกสีฟ้าปนขาว ซึ่งเขาบรรจทออย่างดีที่สุดสำหรับเจ้าสาวของเขา และตัดเก็บมันไว้ต่างหาก

“เอาซี...อ้าวหว่าค่าแรงลื้อสองหลาเน...สิบแปดบาท” เขายิ้มยินดีกับจรรยา

“อ้าวคิดกะลื้อแค่...แค่สองร้อยยี่สิบเท่านั้น...” ใบหน้าของเขาอ่วมอูมขาวเป็นมัน “อะไรกันเถ้าแก่....ทำไมแพงอย่างนี้....!”

จรรยาโผล่ออกไปพลองตึงกระสวยกราวใหญ่ ก็ตอนที่เขาทอเองเมื่อไม่กี่เดือนราคามันหลาละเจ็ดสิบบาทแค่นั้นเอง เขารู้ราคามันดีอยู่เพราะทอผ้าขายมาจนมือด้านแล้ว แม้เจ็ดสิบบาทก็เป็นราคาขายที่ได้กำไรมากอยู่

“ลื้อนะไม่รู้อะไร....” ชายจีนพยายามชี้แจง พลองตบไหล่เขาเบาๆ “เชื่ออ้าวซี....ด้ายมันแพงที่สุดตั้งแต่อ้าวซื้อมา แล้วอีกอย่างหนึ่งลื้อเชื่อมั๊ย....”...

“...ลื้อจะได้ผ้าทอผืนที่ดีที่สุดบนเกาะนี้เลยที่เดียวเน...” เขาลูบหลังจรรยาอีกครั้งหนึ่ง¹

จากที่นักเขียนถ่ายทอดไว้ เห็นได้ว่าการผลิตผ้าทอพื้นบ้านจากที่เคยเป็นการผลิตในครัวเรือน เมื่อจำต้องเปลี่ยนไปสู่การผลิตในระบบทุนนิยมผูกขาด ซึ่งเปิดโอกาสให้นายทุนและพ่อค้าคนกลางเข้ามามีบทบาทอย่างเต็มที่ในการควบคุมการผลิตและการจัดจำหน่าย ส่งผลให้ชาวบ้านบางคนต้องหันเหตัวเองไปสู่การเป็นผู้ใช้แรงงานรับจ้าง ปราศจากอิสระในการดำเนินกิจกรรมทางการผลิต ทั้งยังถูกเอารัดเอาเปรียบและไร้อำนาจในการต่อรอง ดังตัวละคร “จรรยา” ผู้ซึ่งต้องซื้อผ้าที่ตนเองทอมากับมือในราคาสูงกว่าปกติ โดยที่เขาไม่สามารถต่อรองใดๆ ได้

เรื่อง แพะในกุโบร์ ก็เช่นเดียวกัน นักเขียนได้ถ่ายทอดให้เห็นถึงอำนาจและอิทธิพลของนายทุน ภายใต้กระแสการเปลี่ยนแปลงของสังคมบนรากฐานเศรษฐกิจแบบทุนนิยม ซึ่งเปิดโอกาสให้นายทุนหรือคนร่ำรวยเข้าถึงทรัพยากร ตลอดจนสิทธิในการควบคุมและจัดการทรัพยากร โดยปฏิเสธการมีส่วนร่วมและการตัดสินใจของประชาชนในชุมชนท้องถิ่น โดยนักเขียนได้สะท้อนผ่านตัวละครชาวมุสลิมที่กำลังถูกนายทุนรุกร้าชุมชน เพื่อนำที่ดินไปสร้างเป็นท่าจอดรถทัวร์ และอาคารพาณิชย์ต่างๆ ดังพอสังเกตได้ต่อไปนี้

¹ จำลอง ผังชลจิตร. (2523). ผ้าทอหลายหางกระรอก ใน โลกหนังสือฉบับเรื่องสั้น ชุด เพชรน้ำงาม.

...เมื่อฝากถนนฝั่งตรงข้ามชุมชนชาวมุสลิมหรือทุบตีกำแพงเพื่อแปรเป็น ศูนย์การค้า...ในวันเวลาเช่นนี้เอง ที่สายตาของนักพัฒนาทางธุรกิจมองว่า โครงสร้าง พื้นฐานของสังคมอย่างชุมชนมุสลิมกลายเป็นสิ่งขัดแย้ง...

อานนท์ – บุตรชายคนเดียวของท่านนายท. อมร เรียกประชุมกรรมการชุมชน ชั่วโมงไม่ทันอาทิตย์ตกดิน ทว่าข่าวย้ายชุมชนมุสลิมออกไปเพื่อสร้างท่าจอดรถทัวร์ แทรกซอนลงไปถึงกันหลุมอันเหลือเฟือเพียงกระดูกของอิสมาแอ...

คุณแม่มาลียังนอนไม่หลับ...นางไม่อาจทำความเข้าใจได้ แม้จะมองเห็นว่าค่าเช่า ท่าจอดรถซึ่งต้องจ่ายให้บริษัทขนส่งปีละร่วมสิบล้านบาทนั้นเป็นภาระหนักเช่นไร แต่นางก็ เชื่อเช่นเดียวกับสามีของนาง : กุโบร์สถานอันรับร่างของพี่น้องมุสลิมไปสู่โลกบารซันนั้นมีค่า เกินกว่ามนุษย์ธรรมดาคนใดอาจหาญประเมิน!

เนื้อที่แปดไร่อันเป็นที่ตั้งชุมชนมุสลิม สามีของนางโอนกรรมสิทธิ์ให้ลูกชายเมื่อห้า ปีก่อน

...ห้วงเวลาซึ่งกิจการรถทัวร์เดินเข้าสู่ระบบธุรกิจสมัยใหม่ ห้วงเวลาซึ่งคนรุ่นลูก ก้าวเท้าขึ้นมาแทนที่คนรุ่นพ่อ...กรรมสิทธิ์เหนือที่ดินชุมชนมุสลิม จึงจำเป็นต้องถ่ายโอน ไปอยู่ในมือของลูกชาย...กระทั่งเมื่อสองปีก่อนนี้เอง เมื่อศูนย์การค้าก่อร่างขึ้นอีกฝากถนน ของชุมชนราคาที่ดินรายรอบเพิ่มสูงขึ้นจนน่าตกใจ...กิจการที่จะบังเกิดมีขึ้นบนเนื้อที่แปดไร่ นั้นทำให้นางหวาดผวามาก นอกจากท่าจอดรถ รายรอบคือสิ่งที่เรียกกันว่ามินิมาร์ท ซึ่งเป็นแนว ยาวหันหน้าเข้าหาศูนย์การค้าบนถนนสายที่สี่ ซีกตะวันตกของลานจอดรถ คือสำนักงาน ทัวร์และศูนย์บริการนำเที่ยว ขณะสวนอาหาร, บาร์เบียร์และสถานบันเทิงเรียงรายเต็มแน่น อยู่กับโรงแรมขนาดสามร้อยหกสิบห้องในซีกตะวันออก คนละฝั่งกับมัสยิด!...นางเข้าใจ--ใน แง่กฎหมายบ้านเมืองแล้ว ลูกชายของนางมีสิทธิ์ทำอะไรได้ทุกอย่างเหนือหลุมศพของ คนเหล่านั้น...หากวันใดโลกสมัยใหม่อ้างความจำเป็นขึ้นมา แม้แต่มัสยิดอีกฝากของถนน สายที่ห้าก็อาจถูกแทรกเตอร์ไถทิ้ง!...มีถนนตั้งหลายสายที่จำเป็นต้องตัดผ่านกุโบร์ ตึกราม มากมายที่สวมครอบลงบนกุโบร์...แล้วโลกทุกวันนี้ก็มีเหตุจำเป็นร้อยแปด ศูนย์การค้าก็ เป็นเหตุจำเป็น โรงแรม โรงหนัง โรงละคร มันจำเป็นทั้งนั้น อย่าว่าแต่กุโบร์เลย...สังคม เปลี่ยนยุคจากโอบอ้อมจุนเจือ มาเป็นแก่งแย่งทำลาย บริษัททัวร์โดยสารนับสิบๆ กำลังต่อสู้ ขันเคียงกันโดยไม่คำนึงถึงศีลธรรม ต่อแขนต่อขาออกไป เพื่อยึดครองเส้นทางให้มากที่สุด...โรงแรมขนาดสามร้อยหกสิบห้อง เพื่อรองรับลูกค้าจากแผนกนำเที่ยว สถานบันเทิง และมินิมาร์ทเพื่อเก็บดอกผลค่าเช่ามาขยายกิจการทัวร์โดยสาร ท่าจอดรถของบริษัทเอง เพื่อรองรับการเดินรถทั้งภูมิภาค ไม่สำคัญหรอกว่าสิ่งเหล่านี้จะตั้งอยู่บนอะไร...¹

¹ กนกพงศ์ สงสมพันธุ์. (2539). แผ่นดินอื่น. หน้า 284 , 287 , 291 , 295-299 , 305 , 316-317

จากที่นักเขียนได้ถ่ายทอดไว้ เห็นได้ว่าการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและการขยายตัวทางเศรษฐกิจ มีบทบาทสำคัญในการผลักดันให้นายทุนในระบบเศรษฐกิจทุนนิยมต้องขยายกิจการเพื่อรองรับการเจริญเติบโต ตลอดจนการแข่งขันที่เข้มข้นทางธุรกิจ ทั้งนี้เอกชนบางรายได้อาศัยอำนาจและสิทธิที่ขอบด้วยกฎหมาย เข้าจัดการทรัพยากรและดำเนินกิจกรรมทางธุรกิจของตน โดยมีคำนึงถึงผลกระทบที่จะมีต่อประชาชนหรือชุมชนในบริเวณที่ธุรกิจของตนตั้งอยู่ สะท้อนให้เห็นว่าโครงสร้างความสัมพันธ์ระหว่างนายทุนหรือคนร่ำรวยกับประชาชนทั่วไป มีความเหลื่อมล้ำไม่เสมอภาคกันอยู่ กล่าวคือ นายทุนนั้นมักใช้อำนาจและอิทธิพลของตน ดำเนินกิจกรรมทางธุรกิจภายใต้ผลประโยชน์ของตนเป็นสำคัญ ทั้งนี้โดยไม่คำนึงว่าผลจากการดำเนินกิจกรรมของตน จะมีส่วนทำให้เกิดความเปลี่ยนแปลงต่อวิถีชีวิตและความเป็นอยู่ของประชาชนในแง่ร้ายก็ตาม ดังตัวละครชาวมุสลิมในเรื่อง ที่ถูก “อานนท์” นายทุนนักธุรกิจรุ่นใหม่ไล่ที่เพื่อจะนำไปสร้างท่าจอดรถทัวร์ แม้พื้นที่ส่วนนั้นจะเป็นกุโบร์ (สถานที่ฝังศพของชาวมุสลิม) แต่ชาวมุสลิมที่อาศัยอยู่ในชุมชนแห่งนั้น ก็ไม่สามารถต่อรองหรือคัดค้านอานนท์ซึ่งมีสิทธิตามกฎหมายที่จะกระทำการใด ๆ บนที่ดินของเขา นั้นได้

ในเรื่อง ลำนำแห่งชีวิต ก็เป็นการถ่ายทอดให้เห็นถึงความสัมพันธ์ที่ไม่เสมอภาคหรือความเหลื่อมล้ำระหว่างนายทุนกับประชาชน โดยที่ข้าราชการหรือเจ้าหน้าที่ของรัฐคอยให้ความช่วยเหลือและสนับสนุนกิจการต่างๆ ของนายทุน แม้บางอย่างจะก่อให้เกิดความเดือดร้อนหรือสร้างความเสียหายให้แก่ประชาชน ดังกรณีโรงงานอุตสาหกรรมปล่อยน้ำเสียลงสู่แหล่งน้ำสาธารณะ ทำให้ประชาชนไม่สามารถใช้ประโยชน์จากแหล่งน้ำได้อย่างปกติ แต่ถึงกระนั้นข้าราชการก็ยังละเลยที่จะให้ความช่วยเหลือหรือแก้ไขปัญหาอย่างจริงจัง ดังนักเขียนถ่ายทอดไว้ต่อไปนี้

“ข้าเพิ่งรู้ว่ากุงปลาที่หายากทุกวันนี้ที่จริงมันเกิดขึ้นมาจากอะไร มันไม่ใช่เรื่องของเรื่องช่วยหรือพระแม่คงคาหลงโทษข้าหรือ แต่มันเกิดขึ้นเพราะอ้ายพวกโรงงานกระดาษ โรงงานทอผ้าที่คั่งน้ำข้างบนมันปล่อยน้ำเสียลงแม่น้ำ” ตาของเขาลุกวาว

“ข้ากับอ้ายอินพายเรือไปดูมัน ข้าเห็นมันกับตา พวกมันเอาท่อแอบซุกไว้ใต้ศาลาริมน้ำ ใครไม่สังเกตก็มองไม่เห็น แต่ข้าเห็นฟองขาวๆ กับสีน้ำแปลกๆ เป็นทางยาวทั่วไปหมด ข้าถามมาหลายคนแล้ว ใครๆ มันก็ว่า อ้ายนี่ละที่เป็นต้นเหตุ”...

“ข้าทนไม่ไหว อยู่ยงี้ก็มีแต่อดตาย ที่สำคัญข้าไม่ได้ไปก่อความเดือดร้อนให้กับใคร ข้าคิดว่าอำเภอเขาช่วยข้าได้” ดูเสริมมันมันใจนัก

“เอ็งลืมไปแล้วหรือไง ที่เอ็งเคยล่อมกรำ แล้วอ้ายพวกนั้นมันก็แหกกันมาซุกตะคอก เอ็งว่าเอ็งไม่ได้เสียภาษีค่าน้ำ ที่สุดให้พวกนั้นมันก็ยึดกุงยึดปลาของเอ็งไปเกือบหมด ครั้งนั้นไม่ติดคุกก็บุญโขแล้ว คิดดูให้ดีนะเสริม”...

“เขาเดือดร้อนเหมือนผมจริงๆ ครับนาย แต่พวกเขาทำงานยุ่งกันทุกคน ผมกับอินก็เลยมาร้องเรียนให้ท่านได้โปรดช่วยเหลือ” เสริมค้อมตัวไปข้างหน้าพร้อมทั้งยกมือไหว้ด้วยไหล่ที่หลุบลุ่

“เอาอย่างนี้ ตอนนี้งานยังยุ่ง แต่ทางอำเภอจะรับเรื่องไว้พิจารณา” เสียงนั้นบอกถึงความรำคาญ...เดือนหนึ่งผ่านไปแล้วหลังจากที่เสริมและอินไปร้องเรียนที่อำเภอ แต่ทุกอย่างในลำน้ำก็ยังเหมือนเดิม...จากปัญหาของคนหากุ้งหาปลา ก็เริ่มลุกลามไปถึงชาวนาชาวสวน และคนเลี้ยงปลาในบ่อ ทำให้ความเดือดร้อนลุกลามไปทั่วสารทิศที่ลำน้ำสายนั้นไหลผ่าน...

“ครั้งที่แล้วผมมากับอิน ท่านก็ว่าคนสองคนเดือดร้อนเท่านั้น แต่ตอนนี้พอเขามากันมากตามที่ท่านต้องการ ท่านก็ว่าพวกเราวุ่นวาย ผมไม่เข้าใจ ผมไม่เข้าใจจริงๆ ครับท่าน” สีหน้าของเสริมบ่งบอกถึงความประหม่อมินง

“ไอนั้นไม่สำคัญแล้ว” คนคนนั้นเริ่มเปลี่ยนประเด็น “ที่สำคัญตอนนี้มันอยู่ในช่วงประกาศกฎอัยการศึก ห้ามประท้วง ห้ามชุมนุม ห้ามเดินขบวน การทำอย่างนี้มันผิดกฎหมายรู้รีเปล่า”

เป็นครั้งแรกที่ทำให้ทุกคนเริ่มรู้สึกขัดใจกับคำว่ากฎหมาย ทำไมกฎหมายจึงไม่เห็นใจหรือเข้าข้างพวกเขาบ้าง...ทำไมกฎหมายจึงไม่ลงโทษأيพวกเขาเจ้าของโรงงานที่ทำให้พวกเขาเดือดร้อนบ้าง...เสียงโอดครวญวิงวอนดังระงม...ประจวบคนคนนั้นเป็นเทพเจ้าที่จะบันดาลทุกสิ่งทุกอย่างให้พวกเขาได้

“แล้วจะให้ทางอำเภอทำยังไง” เทพเจ้าองค์นั้นฉุนเฉียว

“ทำยังไงก็ได้ครับ ขอให้ให้น้ำหายเน่า พวกเราก็พอใจแล้วครับท่าน” เสริมม้นยกมือไหว้เป็นครั้งที่เท่าไรแล้วก็ไม่รู้

“ปิดโรงงานหรือ?”

“ก็แล้วแต่ท่านจะเห็นควรเถอะครับ”

“ทำอย่างนั้นมันไม่ด้าย...” เขาลากเสียง “บ้านเมืองเรามีชื่อมีแปะ ขึ้นทำไปมันผิดกฎหมาย ที่สำคัญเรายังต้องการบรรยากาศทางการลงทุนจากต่างชาติ ขึ้นทำไปพวกนี้ก็จะกลับประเทศหมด บ้านเมืองจะยิ่งเดือดร้อนหนักขึ้นไปอีก”

...เศรษฐกิจการลงทุนของคนต่างชาติ ฟังๆ ดูก็รู้สึกเป็นเรื่องลึกซึ้ง น่ากลัวถึงกระนั้น พวกเขาก็เริ่มอดสงสัยไม่ได้ว่า ทำไมพวกนั้นจึงสำคัญกว่าคนไทยตาต่ำๆ อย่างพวกเขามากนัก...พวกเขาทุกคนไม่มีวันและไม่มีทางเข้าใจ ทรายใดที่พวกเขาทั้งหลายไม่มีโอกาสรู้ว่า ในขณะที่คนขีดหนาบ่นอำเภอกำลังประชุมกันอย่างเคร่งเครียดนั้น ก่อนที่ยังคนขีดหนา ได้สั่งให้ลูกน้องลอบนำจดหมายส่วนตัวไปมอบให้กับบรรดาเจ้าของโรงงาน ด้วยข้อความที่ชั่วร้าย...¹

¹ อำนาจ เย็นสบาย. (2541). ขอเพียงเข้าใจ. หน้า 11-16, 18

จากที่นักเขียนถ่ายทอดไว้ สะท้อนให้เห็นได้ว่าบริษัทข้ามชาติมีอำนาจและอิทธิพลมากในระบบเศรษฐกิจทุนนิยม แม้ข้าราชการหรือเจ้าหน้าที่ของรัฐเองก็ยังคงยำเกรง ทั้งยังให้ความร่วมมือและปกป้องนายทุนเหล่านี้ มากกว่าประชาชนที่ได้รับความเดือดร้อนจากผลพวงซึ่งเกิดจากกิจการต่างๆ ของบริษัท

ในเรื่อง รถเลี้ยว ก็เช่นเดียวกัน นักเขียนได้ถ่ายทอดให้เห็นถึงความสัมพันธ์อันไม่เสมอภาค ซึ่งนำไปสู่การใช้อำนาจอิทธิพลของนายทุนบนพื้นฐานระบบเศรษฐกิจทุนนิยมที่ประชาชนผู้ใช้แรงงานต้องตกอยู่ในฐานะเบี้ยล่าง ไร้อำนาจต่อรองและขัดขืน ดังพอสังเกตได้จากที่นักเขียนถ่ายทอดไว้ต่อไปนี้

...จากภูเขาเลี้ยวลากมาถึงริมทะเล รถเลี้ยวเป็นเจ้าถนนที่น่ายำเกรง...รถเลี้ยวไม่เคยหยุดให้รถอื่น รถอื่นต่างหากที่ต้องหยุดให้มัน หรือหลีกเลี่ยงให้เพียงฝ่ายเดียว รถเลี้ยวชนคนแล้วต้องตายคือคาถาอันศักดิ์สิทธิ์ เบรกจะถูกใช้เมื่อมันหยุดเพื่อขึ้นหรือลงแร่ มันถูกกำหนดให้วิ่งบนทางสายเดียว...ด้วยลมหายใจและเวลาตามที่โรงงานถลุงเหล็กในญี่ปุ่นเรียกร้อง...

พอมันเริ่มชนแร่ มันเหยียบมหาตมาย ชนควายที่ทะเล่อขึ้นมาบนถนนสีแดง กระแทกเกี่ยวบนรถบรรทุกชาวเปลือกที่ร่วมทางลงไปนอนในคูหลายครั้ง มันเป่าฝุ่นขึ้นหลังคาเรือนจนแดงฉาน บดโคลนใส่คนเดินทางอย่างไม่เกรงใจ...ในที่สุดนักเรียนสองคนถูกมันเฉี่ยวขาหัก นายเอิบ-คนไทยวัยสี่สิบผู้ทำงานให้กับบริษัทญี่ปุ่นด้านคุมเส้นทางจัดหาคนงาน และให้ความปลอดภัยกับกิจการของบริษัท ได้พาร่างกายของเขามาเยือนผู้บาดเจ็บ “เดินกันบ้าง อย่างนี้ได้ตายกันหมดหรอก” เขาจูนเฉี่ยวขณะขึ้นเสียงตะคอก

“ทีหน้าขอเดือนค่ายาบาทหนึ่งจะไม่ให้รู้ชื่อนี้เป็นทางของบริษัท” เขาอวดอำนาจ... ทัดเพิ่งกลับมาจากทะเล งานเที่ยวนี้หนักและเหนื่อยเอากการ...

นายเอิบมาที่บ้าน เมื่อเที่ยงวัน...

“กูเพิ่งได้ข่าว นึกว่าลูกใคร ทำไมปล่อยให้มันวิ่งบนถนนอย่างนั้น”

ทัดรู้สึกว่าเขาพูดเพราะกว่าครั้งก่อน แต่จะมีประโยชน์อะไร

“ที่แรกนึกว่าเป็นลูกชาวบ้าน เมื่อเป็นลูกมึงซึ่งเป็นคนงานบริษัท กูจะให้ข่าวสารช่วยกระสอบหนึ่ง มึงก็รู้ดี แต่เงิน...จะให้พันเดียว มันผิดที่มึงไม่คิดเตือนลูกเอง” น้ำเสียงหนักเนิบลึกวางอำนาจ...

“มึง ไม่เอาก็ดี” นายเอิบเปลี่ยนสรรพนามทันที “กูเมตตา มึงแล้วนะ หากมึงต้องการอย่างนี้ ก็ช่วยไม่ได้ เฮ้ย...ช่วยกันยกข้าวสารไปใส่รถ” เขาส่งลูกน้องสามสี่คน หันหลังเดินกลับไปไม่มองแม่หางตา¹

หากพิจารณา จะเห็นได้ว่า “นายเอิบ” ผู้เป็นตัวแทนของบริษัทเหมืองแร่ ซึ่งเป็นบริษัทข้ามชาติจากญี่ปุ่น ได้ใช้อิทธิพลของตนข่มขู่ชาวบ้านผู้ได้รับความเดือดร้อนจากกิจการของบริษัท ยิ่งโดยเฉพาะกรณีรถชนแร่ของบริษัท (รถเหลือง) ชนคนได้รับบาดเจ็บหรือเสียชีวิต นายเอิบมักกล่าวว่า เป็นความผิดของชาวบ้านเองเพราะถนนนั้นเป็นถนนของบริษัท ส่วนความรับผิดชอบของบริษัทต่อเมื่อเกิดเหตุการณ์ขึ้นมาแล้ว นายเอิบก็มักจะกำหนดค่าชดเชยสำหรับผู้เสียหายขึ้นเองตามอำเภอใจ

นอกจากนี้ นักเขียนยังได้สะท้อนให้เห็นด้วยว่า นายเอิบนั้นได้ใช้อำนาจที่เหนือกว่าของตน กดขี่ข่มเหงเอารัดเอาเปรียบคนงานในบริษัท ดังพิจารณาได้จากตอนที่มีการจ่ายเงินค่าแรง ซึ่งนักเขียนได้ถ่ายทอดไว้ต่อไปนี้

“อ้ายทัด!”
 “ของมึงเก้าร้อยห้าสิบ...”
 “มันควรเป็นพันสองนะครับ ?” ทั้งที่วันๆ ทัดอดที่จะทักท้วงไม่ได้
 “หมายความว่ามึงไม่รู้ระเบียบดีซีนี้ คนของกูไม่บอกมึงมั้งหรือไง?...
 “กูหักค่ารับมึงทำงานร้อยหนึ่ง ถ้ามึงไม่ยอมทำคนอื่นมี กูคืนมึงร้อยบาท...
 เอามั้ย?” เขาทิ้งช่วง รอฟังคำตอบจากทัด เมื่อไม่มีเสียงเขากล่าวต่อ
 “ห้าสิบบาทค่าโฆษณาผ้าป่าที่กูเป็นประธาน อีกร้อยหลานสาวกูจะแต่งงานมะรินนี้
 หรือมึงทำบุญไม่เป็น?”²

หากพิจารณาจะเห็นได้ว่า “นายเอิบ” ใช้อำนาจหน้าที่ของตนกดขี่ ข่มเหง และเอารัดเอาเปรียบ “ทัด” ผู้ใช้แรงงาน ด้วยการเรียกเก็บค่าสมัครเข้าทำงานและหักเงินค่าอื่นๆ ตามอำเภอใจ โดยอ้างเหตุผลเรื่องการทำบุญ ทั้งนี้แม้ทัดและพรรคพวกจะไม่พอใจก็ตามแต่ก็มีอาจปฏิเสธหรือขัดขืนได้ ดังนั้นจึงอาจกล่าวได้ว่า ความสัมพันธ์ที่ไม่เสมอภาคสามารถนำไปสู่ความเหลื่อมล้ำในการใช้อำนาจได้และถ้าหากผู้ที่มีอำนาจใช้อำนาจนั้นอย่างไม่เป็นธรรมก็อาจนำมาซึ่งความลำบากทุกข์ยากของผู้ที่ไร้อำนาจหรือผู้ที่อยู่ภายใต้อำนาจที่เหนือกว่านั้นได้

¹ จำลอง ผึ้งชลจิตตร. (2543). ผ้าทอลายหางกระรอก. หน้า 58-60 , 63-65

² แหล่งเดิม. หน้า 61

ในเรื่อง นาน้ำฟ้า นักเขียนได้ถ่ายทอดให้เห็นถึงความเหลื่อมล้ำในการเข้าถึงแหล่งน้ำสาธารณะ โดยนักเขียนได้สะท้อนให้เห็นว่าผู้ที่ยากไร้มักเสียเปรียบผู้ที่ร่ำรวยหรือผู้ที่มีอำนาจเหนือกว่า ดังพอสังเกตได้ต่อไปนี้

“ก็น้ำหลวงมันเคยผ่านที่ไอ้พวกจนๆ อย่างเราบ้างหรือเปล่าละ...อย่างน้อยมันก็ต้องที่ของผู้นใหญ่ ข้าไปถามที่ไรเขาก็บอกว่าทำตามแผนที่ ถ้าเหมืองถ้าฝ่ายมันแพง มันสร้างยากสร้างเย็น ข้าก็ให้สงสัยอยู่เหมือนกันว่าไอ้ที่กันคลองเก็บน้ำไว้ที่เหนือเขื่อนนะมันเก็บไว้หาพระแสงอะไร...แต่ข้าไม่ได้ถามสักที..เออ...สักวันเถอะข้าจะถามมันจนได้แหละ...” บุญผางตอบเจ้าลูกชายเสียยียาว

“มันยังงั้น...ฉันไม่เข้าใจ...” คำแบ่งยังสงสัยต่อ

“มันก็ฝ่ายเฉพาะนาของจนรวย แกไม่เข้าใจอีกเระะ อย่างเพิ่งไปสนใจมันเลย เราก็กานาน้ำฟ้าของเราไปเถอะ ถ้าฟ้าไม่ให้น้ำก็ไม่ต้องทำมัน ปูแกทวดแกก็ทำมาอย่างนี้ไม่เห็นเขาอดตาย...”¹

กล่าวโดยสรุป เมื่อสังคมมีความแตกต่างทางด้านชนชั้นในความแตกต่างของกลุ่มคนและชนชั้นนั้นได้ทำให้เกิดความสัมพันธ์ที่ไม่เสมอภาคขึ้นและความสัมพันธ์ที่ไม่เสมอภาคนี้ก็นำไปสู่ความเหลื่อมล้ำ ตลอดจนการเอารัดเอาเปรียบซึ่งกันและกันในสังคมได้ หากพิจารณาเกี่ยวกับความสัมพันธ์ระหว่างกลุ่มคนและชนชั้น เป็นที่น่าสังเกตว่าประชาชนผู้ใช้แรงงานมักตกเป็นเบี้ยล่างไว้อำนาจต่อรองและขัดขึ้น ส่วนผู้ที่ได้เปรียบในสังคม คือ กลุ่มคนที่สามารถควบคุมอำนาจทางเศรษฐกิจและการเมืองไว้ได้ ดังในระบบเศรษฐกิจทุนนิยม นายทุนคือผู้ที่มีอำนาจควบคุมและบงการให้ผู้ใช้แรงงานดำเนินกิจกรรมการผลิตเพื่อประโยชน์ของตนเป็นสำคัญ ทั้งนี้ก็ไม่คำนึงว่า ผลจากการกระทำของตนนั้น จะก่อให้เกิดความเปลี่ยนแปลง และความเสียหายต่อผู้อื่นมากน้อยเพียงใด

กล่าวโดยรวม โครงสร้างความสัมพันธ์ที่ทำให้เกิดความเหลื่อมล้ำทางเศรษฐกิจ การเมือง และสังคม ก็คือการมีชนชั้นหรือกลุ่มคนที่มีความไม่เสมอภาคกัน ทั้งนี้ในความแตกต่างของชนชั้นและกลุ่มคนที่ไม่เสมอภาคกันนั้น อาจนำไปสู่การเอารัดเอาเปรียบและกดขี่ข่มเหงกันเองในสังคม ซึ่งเป็นปัจจัยหนึ่งที่ทำให้เกิดความลำบากทุกข์ยากได้ หากพิจารณาจากเรื่องสั้นไทยร่วมสมัยตามขอบเขตของงานวิจัยที่กำหนด สามารถพิจารณาความสัมพันธ์ที่ทำให้เกิดความเหลื่อมล้ำทางเศรษฐกิจ การเมือง และสังคม อันเป็นสาเหตุที่นำไปสู่ความอดัดขัดสน และความยากจนได้ดังต่อไปนี้

¹ สถาพร ศรีสังข์. (2518). นาน้ำฟ้า ใน รวมเรื่องสั้นชุดแล้งเข็ญ. หน้า 353

ความสัมพันธ์ระหว่างรัฐกับประชาชน ยิ่งโดยเฉพาะเมื่อรัฐมีอำนาจเหนือกว่าประชาชนอย่างเบ็ดเสร็จเด็ดขาด แม้รัฐจะสร้างความชอบธรรมด้วยการบัญญัติกฎหมายขึ้นมาบังคับใช้ แต่กฎหมายนั้นก็อาจกลายเป็นกลไกแห่งอำนาจทำให้รัฐมีอิทธิพลเหนือประชาชนมากขึ้น ทั้งยังเป็นช่องทางทำให้เจ้าหน้าที่ของรัฐบางคนอาศัยกลไกแห่งอำนาจนั้น แสวงหาผลประโยชน์ใส่ตนและพวกพ้อง หรือมิฉะนั้นก็ปิดกั้นมิให้ประชาชนได้มีส่วนร่วมในการกำหนดหรือเลือกนโยบายที่ตนปรารถนา ดังนั้นประชาชนจึงตกเป็นผู้รับผลพวงอันเนื่องมาจากการกระทำต่างๆ ของรัฐอย่างยากที่จะหลีกเลี่ยง

ความสัมพันธ์ระหว่างกลุ่มคนและชนชั้น ในความแตกต่างของกลุ่มคนและชนชั้นนั้นอาจทำให้เกิดความสัมพันธ์ที่ไม่เสมอภาค และความสัมพันธ์ที่ไม่เสมอภาคนี้ก็นำไปสู่ความเหลื่อมล้ำ การเอาเปรียบซึ่งกันและกันในสังคมได้ หากพิจารณา ประชาชนผู้ใช้แรงงานมักตกอยู่ในฐานะเปี้ยส่าง ไร้อำนาจต่อรองและขัดขืน ส่วนผู้ที่ได้เปรียบในสังคมคือกลุ่มคนที่มีอำนาจทางเศรษฐกิจและการเมือง ดังนั้นทุนในระบบเศรษฐกิจทุนนิยมที่มีอำนาจควบคุมและบังคับให้ผู้ใช้แรงงานดำเนินกิจกรรมการผลิตเพื่อประโยชน์ของตนเป็นสำคัญ ทั้งนี้ก็ไม่คำนึงว่าผลจากการกระทำของตนนั้นจะก่อให้เกิดความเปลี่ยนแปลงและความเดือดร้อนต่อผู้อื่นแต่อย่างใด

3.2.4 ขาดแคลนปัจจัยการผลิต อาจกล่าวได้ว่า การขาดแคลนปัจจัยการผลิตถือเป็นกลุ่มสาเหตุของความยากจนที่อยู่นอกเหนือตัวผู้ยากไร้หรือคนจน หากพิจารณาในทางเศรษฐศาสตร์ ปัจจัยการผลิตหลักของสังคม คือ ที่ดิน แรงงาน และทุน ส่วนในระบบทุนนิยมสมัยใหม่ได้ผนวกเอาความรู้ความชำนาญในการผลิตหรือเทคโนโลยีไว้ในส่วนของปัจจัยการผลิตด้วย

อย่างไรก็ตามไม่ว่าจะพิจารณาในบริบทใด ปัจจัยการผลิตก็คือ สิ่งที่ทำให้เกิดผลผลิต (products) ซึ่งในแง่ของผู้บริโภค คือ สิ่งที่จะนำไปบำบัดความต้องการของชีวิต¹ เพื่อให้สามารถดำรงอยู่ได้อย่างเป็นปกติสุข ดังนั้น หากผู้หนึ่งผู้ใดขาดแคลนปัจจัยการผลิต ไม่ว่าจะเป็น ที่ดิน แรงงาน ทุน ความรู้ หรือทักษะในการผลิต รวมไปถึงการที่ต้องเผชิญกับความเสื่อมโทรมของทรัพยากรธรรมชาติและภัยธรรมชาติ ก็อาจเป็นสาเหตุที่นำไปสู่ความลำบากทุกข์ยาก ความอดขัดขืน ทำให้ไม่สามารถดำรงชีวิตอยู่อย่างเป็นปกติสุขได้

กล่าวในทางวรรณกรรม นักเขียนเรื่องสั้นไทยร่วมสมัยตามขอบเขตของงานวิจัยที่กำหนดได้สะท้อนให้เห็นถึงสาเหตุของความยากจน ซึ่งส่วนหนึ่งมาจากการขาดแคลนปัจจัยการผลิตและการที่ต้องเผชิญกับความเสื่อมโทรมของทรัพยากรธรรมชาติและภัยธรรมชาติไว้ ดังพอจะกล่าวถึงได้ต่อไปนี้

¹ ณรงค์ เพ็ชรประเสริฐ. (2546). บทสังเคราะห์ภาพรวมการพัฒนาระบบสวัสดิการสำหรับคนจน และคนด้อยโอกาสในสังคมไทย. หน้า 186

3.2.4.1 ที่ดิน นับตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน อาชีพเกษตรกรก็ยังถือได้ว่าเป็นอาชีพที่สำคัญอาชีพหนึ่งของประชากรไทย หากพิจารณาในแง่ของปัจจัยการผลิตสำหรับอาชีพเกษตรกร นอกจากแรงงาน ทุน และปัจจัยอื่น ๆ แล้ว ที่ดินนับเป็นปัจจัยการผลิตที่สำคัญมากปัจจัยหนึ่ง ทั้งนี้ เพราะหากเกษตรกรไร้ที่ทำกินหรือมีที่ทำกินน้อย เกษตรกรก็อาจต้องเผชิญกับความอดคัดขัดสนและความลำบากยากจนได้

หากพิจารณา ภาวะไร้ที่ทำกิน หมายถึง การไม่มีที่ดินเป็นของตนเอง ทั้งยังไม่มีความสามารถจะหาที่ทำกินได้ จากรายงานการวิจัยฉบับหนึ่ง ซึ่งให้เห็นถึงภาวะไร้ที่ทำกินของครัวเรือนไทย พอจะจำแนกได้เป็นรายภาค ต่อไปนี้ ปี พ.ศ.2541-2543 ภาคเหนือมีครัวเรือนไร้ที่ทำกิน 313,179 ครัวเรือน ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ปี พ.ศ.2544/2545 มีครัวเรือนไร้ที่ทำกิน 185,920 ครัวเรือน ภาคกลางและภาคใต้ ปี พ.ศ. 2544/2545 เช่นกัน มีครัวเรือนไร้ที่ทำกิน 231,647 และ 108,125 ครัวเรือนตามลำดับ รวมผู้ไร้ที่ทำกินทั่วประเทศ 811,871 ครัวเรือน คิดเป็นร้อยละ 10.81 ของครัวเรือนทั้งหมด 7,507,716 ครัวเรือน สำหรับเกษตรกรที่มีที่ทำกิน เป็นที่น่าสังเกตว่าเกษตรกรบางคนนั้นแท้จริงแล้วทำกินบนที่ดินของคนอื่น คิดเป็นร้อยละ 52.3 และในร้อยละ 52.3 นี้ ทำกินบนที่ดินเช่าทั้งหมด ร้อยละ 18.34 ทำกินบนที่ดินเช่าบางส่วน และบนที่ดินของตนเองอีกส่วนหนึ่ง ร้อยละ 33.92¹ ส่วนในกรณีของผู้ที่ต้องเช่าที่ดินทำกินนั้น มักไม่มีความมั่นคง ทั้งนี้เพราะขึ้นอยู่กับว่าเจ้าของที่ดินจะยินยอมให้เช่าที่ดินได้นานเพียงใดด้วย

อย่างไรก็ตาม เป็นที่น่าสังเกตว่าแม้อาชีพเกษตรกรจะเป็นอาชีพที่สำคัญอาชีพหนึ่งของประชากรไทย แต่หากพิจารณาจากพื้นที่ 519,911 ตารางกิโลเมตร หรือ 321,250,000 ไร่ ซึ่งไม่สามารถหามาเพิ่มได้อีกแล้ว มีเพียง 1 ใน 4 เท่านั้นที่ใช้ในการเพาะปลูกได้ และยิ่งไปกว่านั้น พื้นที่ดินที่สมบูรณ์เหมาะแก่การเพาะปลูกก็ถูกนำมาใช้เกือบหมดแล้ว การขยายที่ดินเพื่อการเกษตรจึงทำได้ยาก² อีกทั้งประชากรก็เพิ่มขึ้นเรื่อยๆ แนวโน้มความต้องการที่ดินเพื่อการอยู่อาศัยจึงเพิ่มขึ้นด้วยเช่นกัน

ดังที่กล่าวมาแล้วว่า ที่ดินเป็นปัจจัยการผลิตทางการเกษตรที่สำคัญ เพราะหากเกษตรกรมีที่ดินอันกว้างขวางและอุดมสมบูรณ์ก็อาจทำให้ได้ผลผลิตที่มีปริมาณและคุณภาพสูงในทางกลับกัน หากเกษตรกรมีที่ดินน้อยและไม่อุดมสมบูรณ์ ผลผลิตที่ได้รับอาจมีปริมาณและคุณภาพต่ำไม่เพียงพอต่อการบริโภคหรือจำหน่าย ยิ่งถ้าหากเป็นเกษตรกรที่ไม่มีที่ทำกินเป็นของตนเอง ต้องเช่าที่ดินของผู้อื่น ชีวิตนอกจากจะไม่มั่นคงแล้วอาจต้องเผชิญกับการถูกเอารัดเอาเปรียบ สุดท้ายก็อาจต้องกลายเป็นผู้อดคัดขัดสนและยากจนข้นแค้น ดังนักเขียนถ่ายทอดไว้ พอสังเกตได้ต่อไปนี้

¹ ณรงค์ เพ็ชรประเสริฐ. (2546). บทสังเคราะห์ภาพรวมการพัฒนาระบบสวัสดิการสำหรับคนจนและคนด้อยโอกาสในสังคมไทย. หน้า 186-187

² ศิริ ฮามสุโพธิ์. (2543). ประชากรกับการพัฒนาคุณภาพชีวิต. หน้า 103

ในเรื่อง อาชญากรรมและการลงทัณฑ์ นักเขียนได้สะท้อนความคิดเห็นในเชิงวิพากษ์วิจารณ์ โครงสร้างความสัมพันธ์ที่เลื่อมล้ำที่มีส่วนทำให้ที่ดินซึ่งเป็นปัจจัยการผลิตที่สำคัญทางการเกษตรตกไปอยู่ในมือของคนร่ำรวย ซึ่งไม่ได้ใช้ที่ดินที่ตนมีอยู่นั้นทำการเพาะปลูกหรือประกอบกิจการใดๆ ที่ทำให้เกิดผลผลิตอื่นๆ อย่างจริงจัง แต่ในขณะเดียวกันสำหรับเกษตรกรที่ต้องการที่ดินทำกิน กลับไม่มีที่ดินเป็นของตัวเอง ต้องดำรงชีพด้วยการเป็นเกษตรกรรับจ้างชีวิต ต้องเผชิญกับความอดคัดขัดสน บ้างไม่มีแม่ที่อยู่อาศัย ต้องกลายเป็นผู้เร่ร่อน ไร้จุดหมายดังนักเขียนถ่ายทอดไว้พอสังเกตได้ ต่อไปนี้

“พ่ออยากกลับบ้าน” พ่อครวญเสียงเครือ...เขามองหน้าพ่ออยากจะบอกว่าเขาก็อยากกลับ แต่กลับไปแล้วจะไปทำอะไรกิน ที่ทางก็หมดแล้ว จะกลับไปหรืออยู่ที่นี้มันก็ไม่ต่างกันหรอก...

“พ่อคิดว่าบ้านเราไม่ดงันหรือ?” เขากัดกรามแน่น...“มันไม่ต่างกันหรอกพ่อ คนไม่มีแผ่นดินอยู่อย่างเราอยู่ไหนมันก็เหมือนกัน”...เขาลดสายตามองหน้าพ่อ “พ่อเคยสงสัยมั๊ยไหมว่า ทำไมเราจึงยากจนลงทุกวันจนกลายเป็นคนสิ้นเนื้อประดาตัว ทั้งที่เราทำงานกันสายตัวแทบขาด และไม่ใช่เพียงแต่เราหรอกพ่อ พ่อดูคนเหล่านี้สิ พวกเขาล้วนต้องออกมาจากแผ่นดินของตัวเองทั้งนั้น พ่อเคยคิดมั๊ยไหม... ใครทำให้มันเกิด ผู้คนเป็นหมื่นเป็นแสนต้องทิ้งบ้านที่ยว่วนเร่รอนทำงานทำ และที่มันเจ็บหัวใจจิตหัวใจก็คือผืนดินเหล่านั้นปู่ย่าตาทวดของเราเป็นผู้ถากถางมันมาทั้งนั้น แต่แล้วมันกลับกลายเป็นของคนอื่น...ไม่เคยมีแผ่นดินของตัวเองสักกระเบะมือ ขณะที่คนไม่กี่โคตรไม่กี่ตระกูลมีแผ่นดินครึ่งค่อนประเทศ...

ฉันคิดว่ามันต้องมีอะไรผิดปกติเกิดขึ้น ที่ทำให้คนเหมือนกันต้องต่างกันและไอ้สิ่งผิดปกตินั้นก็คือกฎหมาย”...

“เราต้องสูญเสียที่นาก็เพราะกฎหมาย”...

“...เราทำงานกันแทบล้มแทบตายกลับจนลงๆ ขณะที่ไอ้คนพวกนั้นมันไม่เคยลงไปเหยียบผืนนาสักครั้งกลับร่ำรวย...นาที่ปู่ย่าตายายของเราได้ถากถางมันมา กลับตกไปเป็นของไอ้พวกที่ไม่เคยทำอะไร นอกจากเอากฎหมายมาข่มขู่เรา...ถีบเราให้กระเด็นมาเป็นหมาโซ่อยู่ที่นี้...ที่นากับหมื่นนับแสนไร่สุดลูกหูลูกตา นั้นนะเอาผู้คนไม่มีหัวนอนปลายดินเข้าไปอยู่อาศัยได้เป็นแสนเป็นล้านคน...แต่คนก็แสนก็ล้านกันกลับไม่มีแผ่นดินจะซุกหัวนอน ทำไมแผ่นดินมันถึงกลายเป็นของคนไม่กี่คน ทั้งที่มันควรจะเป็นของทุกคน...”¹

จากที่นักเขียนได้ถ่ายทอดไว้ เมื่อภาคเกษตรกรรมชนบทล่มสลาย เกษตรกรไม่มีที่ดินทำกินเป็นของตนเอง ไม่สามารถทำการเพาะปลูกตามที่ตนเองถนัดได้ ประกอบกับในชนบทเองก็หางานอื่นๆ ทำยาก เกษตรกรบางส่วนจึงอพยพเข้ามาหางานทำในเมือง และเมื่อไม่สามารถหางาน

¹ ริมล ไทรมินนวล. (2534). กระแสลมที่พัดกลับ. หน้า 102-106

ทำได้ จึงกลายเป็นผู้เร่ร่อน ต้องเผชิญกับความลำบากทุกซีกยาก ดังที่นักเขียนได้ถ่ายทอดไว้ให้เห็นแล้วนั้น

ส่วนในเรื่อง **ข้าจะสู้จนสุดฤทธิ์** นักเขียนได้สะท้อนให้เห็นว่า เมื่อเกษตรกรทำการเพาะปลูกแล้วประสบปัญหา มีหนี้สินพอกพูน จนในที่สุดก็ถูกนายทุนยึดที่ดินไป และเมื่อไม่มีที่ดิน ก็ต้องผันตนเองไปสู่การเป็นแรงงานรับจ้าง ดังนักเขียนได้ถ่ายทอดให้เห็นถึงความรู้สึกของตัวละครไว้ว่า “...ข้าเหนื่อยเหลือเกิน เหนื่อยเหมือนใจจะขาด...คิดไม่ออกบอกไม่ถูก หนี้สินจะยิ่งพอกพูนเป็นเงาตามตัว หลายครอบครัวต้องเช่านาตัวเองทำ ทำเป็นหนี้เขา ไม่ส่งทั้งต้นทั้งดอกนี้ ในที่สุดเขาก็ยึดนาไป ตัวเองกลับกลายเป็นลูกจ้าง มันเจ็บช้ำน้ำใจจนไม่รู้จะพูดอย่างไรแล้ว”¹

ในเรื่อง **ผู้เฒ่า** ก็เป็นการถ่ายทอดให้เห็นถึงความยากจนข้นแค้นที่ส่วนหนึ่งเป็นเพราะเกษตรกรไม่มีที่ดินเป็นของตนเองต้องเช่าผู้อื่นทำกิน ดังนักเขียนพรรณนาไว้ว่า “...สิ้นปีนี้แถมจะได้ข้าวสักกี่เกวียน แต่แล้วก็ต้องถอนใจ ช่างน้อยเหลือเกิน ค่าเช่านาเก่าแก่บุญชัย ซึ่งครั้งหนึ่งเคยเป็นของแถม...ค่า...ค่า...และแน่นอนคือสาเหตุที่แถมจะต้องเป็นหนี้เพิ่มขึ้น ภาพนรกลอยใกล้เข้ามาอีก...”²

เช่นเดียวกัน ในเรื่อง **การเดินทางของแม่เฒ่าและเด็กน้อย** ก็เป็นการถ่ายทอดให้เห็นถึงความรู้สึกของเกษตรกรภายหลังจากที่ต้องสูญเสียที่ดิน ไม่มีแม้ที่อยู่อาศัยเป็นของตนเอง ดังพอสังเกตได้ต่อไปนี้

แม่เฒ่าตัวสั่นงันงก ร่างของแกสันสะท้อนเหมือนคนจับไข้ มือข้างหนึ่งของแกโอบร่างของเด็กน้อย ซึ่งนั่งจ่อมอยู่บนผ้าขาวม้าที่แกผูกสะพายแล่งอยู่บนบ่า...หุอันยานเทิบของแกอื้ออึงไม่อาจแยกสรรพสาเนียง...แกรู้แต่ว่า วันนี้แกกำลังจะเดินทาง...ไปสู่จุดหมายที่ไม่เคยรู้จัก...จุดหมายอันไกลโพ้น...บ้านก็กลายเป็นของคนอื่นไปแล้ว นี่แถมจะซุกหัวนอนที่ไหนต่อไป แถมจะเอาอะไรมาทำกิน ครั้นจะเช่าที่นาทำกินต้องเช่าด้วยราคาอันแสนแพง ถึงเจ้าแก่เด็กจะติดต่อกันเพียงไร ก็คงไม่ยอมให้คนแก่ละล้าละลังอย่างแกเช่าที่นาที่เคยเป็นของแกทำกินต่อไปแน่³

¹ ประเสริฐ จันดำ. (2533). นางไห้. หน้า 35

² วิมล ไทรนิ่มนวล. (2521). ผู้เฒ่า ใน โลกหนังสือฉบับเรื่องสั้น ชุด วันเวลาที่ผ่านเลย.

³ ปรีชาพล บุญช่วย. (2521). การเดินทางของแม่เฒ่าและเด็กน้อย ใน โลกหนังสือฉบับเรื่องสั้น ชุด วันเวลาที่ผ่านเลย. หน้า 179 , 185

สำหรับในเรื่อง วันหนึ่งในชีวิตของหนานอิน นักเขียนได้ถ่ายทอดให้เห็นว่า หากเกษตรกรทำการเพาะปลูกโดยไม่มีที่ดินเป็นของตนเอง ต้องเช่าที่ดินของคนอื่นทำ และยิ่งหาก เป็นการเช่าภายใต้ระบบพันธะสัญญาที่ไม่เป็นธรรม เกษตรกรต้องตกเป็นฝ่ายเสียเปรียบ และเมื่อถึง คราวเก็บเกี่ยวผลิตผลที่ได้อาจถูกแบ่งสันปันส่วน จนไม่เหลือเพียงพอสำหรับตัวเกษตรกรเอง ดังนั้นนักเขียนถ่ายทอดไว้ พอสังเกตได้ต่อไปนี้

“เฮ้ยอิน...พ่อดำคำให้ข้ามาเอาข้าว” ชายวัยกลางคนในชุดม่อฮ่อมมีผ้าขาวม้า เคียนห้วกล่า...ทันทีที่พาเกวียนมาหยุดอยู่ข้างกองข้าวเปลือกเหลืองอร่ามนั้น

ทั้งสองเป็นคนของเฒ่าดำคำเจ้าของที่ดินใหญ่ในละแวกนี้ ซึ่งหนานอินเช่านาของ แก่ทำ เมื่อวานเฒ่าดำคำได้ข่าวว่าหนานอินดีข้าวเสร็จแล้ว วันนี้จึงใช้ลูกน้องมาเอาค่าเช่า

“ความจริงกฎหมายเขาว่าให้เก็บค่าเช่าสิบสามถึงครึ่งต่อห้าสิบถึง” หนานอินพูด ขึ้นลอยๆ ขณะที่ทุกคนกำลังช่วยกันดวงข้าวเปลือกใส่เกวียน...

“ทำไมพูดอย่างนี้วะหนานอิน” คนที่มากับเกวียนเล่มแรกยึดตัวขึ้นมองหน้า...” ก็เืองตกลงกับพ่อดำคำเองว่าได้เท่าไรแบ่งกันคนละครึ่ง แล้วจะพูดทำไมเรื่องกฎหมาย ปีน้า เืองไม่พอใจทำก็ไม่ต้องทำก็ได้นี่หว่า...”

เกวียนสองเล่มจากไปพร้อมกับข้าวเปลือกครึ่งหนึ่งของทั้งหมด แต่เสียงเอี้ยดอัด ของมันยังไม่ทันจางไปจากหู เสียงเกวียนอีกเล่มหนึ่งก็ดังใกล้เข้ามา...

บัดนี้สิ่งที่กองอยู่เบื้องหน้าหนานอิน...มันเป็นเพียงเศษข้าวเปลือกที่กระจัด กระจายเป็นหย่อมเล็กหย่อมน้อยอยู่ทั่วเสื่อรำแพน และถ้าหนานอินสามารถกอบมันขึ้นมา ได้ทุกเม็ดก็จะได้ข้าวไว้กับตัวเองสักสามถึง ซึ่งเมื่อแปรเป็นข้าวสารแล้วก็คงจะเลี้ยงสี่ ชีวิตในบ้านของแกได้ไม่เกินสามวัน...¹

หากพิจารณาจะเห็นได้ว่า ตัวละคร “หนานอิน” ต้องสูญเสียข้าวเปลือกให้แก่นายทุน ซึ่งเป็นเจ้าของที่ดินที่เขาเช่าทำนาอยู่ เป็นข้าวเปลือกถึงครึ่งหนึ่งของจำนวนทั้งหมด และทั้งนี้เมื่อรวม กับหนี้สินต่างๆ ที่เขาตกลงไว้ว่าจะชำระเป็นข้าวเปลือก หนานอินจึงเหลือข้าวเปลือกที่เป็นผลผลิต จากน้ำพักน้ำแรงของตนเองแค่เพียงประมาณสามถึง ซึ่งเมื่อแปรเป็นข้าวสารแล้วก็คงใช้เลี้ยงสี่ชีวิต ในครอบครัวได้ไม่เกินสามวันเท่านั้น

สำหรับในเรื่อง ความหวังขึ้นสุดท้าย นักเขียนได้ถ่ายทอดให้เห็นถึงความลำบากทุกข์ยากในชีวิตของตัวละครหญิงชาผู้ยากไร้ ที่ต้องดิ้นรนหาเลี้ยงชีพด้วยการปลูกผักบุงขาย และหาก พิจารณาจะสังเกตเห็นได้ว่า หญิงชาไม่มีที่ดินเป็นของตัวเองในการปลูกผักบุง ต้องอาศัยปลูก ในแหล่งน้ำสาธารณะ ดังนั้นเมื่อเจ้าหน้าที่ของรัฐมาทำความสะอาดคลอง ผักบุงที่ถือได้ว่าเป็น ความหวังที่ใช้หล่อเลี้ยงชีวิตของนางก็มอันต้องพังทลายไป โดยที่นางมีอาจเรียกร้องขอความเห็นใจ ใดๆ ได้ ดังนั้นนักเขียนถ่ายทอดไว้พอสังเกตได้ต่อไปนี้

¹ เสกสรรค์ ประเสริฐกุล. (2535). ฤดูกาล. หน้า 74-77

...กอดักบั๋งนี้แหละ ที่เป็นสิ่งเดียวซึ่งช่วยให้แกมีรายได้มาเลี้ยงชีวิต...อย่างน้อย
ผักบุ้งสี่ห้าแพ ของแกที่ปลูกเอาไว้ก็เพียงพอแล้วสำหรับเป็นค่าข้าวและกับดุกๆ ของแกใน
หนึ่งวัน...

ยายมองกลับไปยังถนน...รถสีส้มที่วิ่งลงมาจากสะพานโอบเข้ามาจอดข้างทาง
ยายชะงักมือที่ง่วนอยู่กับการถูดผักกาด และเขม็งมองไปที่รถคันนั้นอย่างเพ่งพินิจ

ผู้คนซึ่งนั่งอัดกันอยู่กะบะหลังทยอยกันโอดลงมายืนบนถนน...ผู้ชายแต่งชุดกากี
ก้าวลงมาจากตอนหน้ารถอย่างเคร่งขรึม เขาเดินลงมายืนริมหน้าต่างสายตาไปตามดู แขน
ข้างหนึ่งยกขึ้นเท้าเอวและแขนอีกข้างชี้ไปตามสิ่งต่างๆ ที่ขึ้นอยู่ริมหน้าต่าง

“เอาออกให้หมด” เขาสั่งดังมาถึงยาย แกรู้สึกใจหายวูบ สายตาและมือที่เขาชี้
ออกไปนั้นมันรวมถึงผักบุ้งของยายด้วย...คนเราคงมีเมตตาอยู่ในใจกันบ้างหรอก ถ้าเขา
รู้ว่าผักบุ้งเหล่านี้ มีความหมายสำหรับคนจนอย่างยายมาก เขาคงไม่ให้คนงานรื้อแพ
ผักบุ้งก็ได้กระมังยายคิด

“คุณคำ” ยายเอ่ยเรียกพร้อมกับทรุดตัวนั่งสงบเสงี่ยมชายคนนั้นหันมามองอย่าง
สงสัย...

“อย่าตัดผักบุ้งได้ไหมคำ” ยายพูดต่อ “อีฉันปลูกไว้เองแหละ จะเอาไปขายกิน”
ยายว่า ชายคนนั้นจ้องมองหน้ายายครู่หนึ่งเหมือนตัดสินใจ แล้วจึงเอ่ยขึ้น

“ผมเองก็ไม่อยากตัดหรอกยาย แต่เขาสั่งมาให้ลอกคลองให้สะอาด จะทำอย่างไร
ได้ละ ที่นี้ไม่ใช่ที่ของยายไม่ใช่หรือ” เขามอง แสงแห่งความหวังของยายหวั่นไหวลงทันที

“แต่อีฉันไม่ได้ทำให้รักเลยนี่คำ สงสารคนจนเกิดคำ คุณตัดไปแล้วอีฉันก็ไม่รู้จะ
เอาอะไรกิน” ยายอ้อนวอน ชายคนนั้นมีสีหน้ายุ่งยากใจ แต่ในที่สุดเขาก็หันตัวกลับและ
เดินห่างออกจากยายไปยืนอยู่ที่ไกลๆ โดยไม่พูดอะไรอีกเลย

“อ้าว ลงมือ” เสียงตะโกนสั่ง “ลอกให้หมด”

คนงานเกือบสิบคนกระจ่ายกันออกไป สองสามคนโผล่เข้าไปที่แพผักบุ้งของยาย...
ยายรู้สึกวิงเวียนและทรุดลงนั่งอย่างสิ้นเรี่ยวแรง มองแพผักบุ้งที่แก่เฒ่าทะนุถนอมและปลูก
มันมาด้วยความรู้สึกดีบนแน่น น้ำตาแห่งความน้อยใจซึมออกมาจนมองเห็นภาพฝ้าฟาง...¹

หากพิจารณาจะเห็นได้ว่า การปฏิบัติหน้าที่ของเจ้าหน้าที่รัฐในเรื่องนี้เป็นไปตามคำสั่งให้
ทำการลอกคลอง ซึ่งถือได้ว่าเป็นการปฏิบัติหน้าที่อันก่อให้เกิดเป็นประโยชน์แก่ชุมชน อีกทั้งผักบุ้ง
ที่หญิงชราปลูกไว้ก็อยู่ในคลองที่เป็นแหล่งน้ำสาธารณะมิใช่ในพื้นที่ส่วนบุคคล ฉะนั้นหญิงชราจึงไม่
สามารถอุทธรณ์หรือเรียกร้องขอความเห็นใจใดๆ จากเจ้าหน้าที่ของรัฐได้

¹ มานพ ถนอมศรี. (2521). ความหวังอันสุดท้าย. หน้า 246 , 248-251

เป็นที่น่าสังเกตว่า รัฐนั้นมีอำนาจล้นพ้นอย่างที่เราประชาชนอาจจะขัดขืนหรือต่อรองได้ แต่ถ้าหากเจ้าหน้าที่ของรัฐนั้นใช้อำนาจของตนอย่างแข็งกร้าว ปราศจากหลักแห่งเมตตาธรรม ประชาชนบางหมู่เหล่าอาจได้รับความเดือดร้อนหรือลำบากทุกข์ยากจากการกระทำนั้นๆ ได้

กล่าวโดยสรุป จากที่นักเขียนได้ถ่ายทอดไว้ เห็นได้ว่าการที่เกษตรกรทำการเพาะปลูกโดยไม่มีที่ดินทำกินเป็นของตนเอง ต้องเช่าที่ดินของผู้อื่นหรือมลักลอบทำการเพาะปลูกบนที่ดินสาธารณะ นอกจากเกษตรกรจะไม่มีความมั่นคงแล้วอาจต้องเผชิญกับการถูกเอารัดเอาเปรียบ ถูกกดขี่ข่มเหง ยิ่งโดยเฉพาะหากเป็นการเช่าที่ดินภายใต้ระบบพันธะสัญญาที่ไม่เป็นธรรม เกษตรกรตกเป็นฝ่ายเสียเปรียบ ผลผลิตที่ได้จะถูกแบ่งสรรปันส่วนจนไม่เหลือเพียงพอสำหรับ ตัวเกษตรกรเอง สุดท้ายอาจต้องกลายเป็นผู้อดขัดขัดสน ต้องดำรงชีวิตอย่างลำบากยากเข็ญ บ้างผันตนเองไปเป็นเกษตรกรรับจ้าง บ้างก็ตัดสินใจทิ้งถิ่นฐาน อพยพ เวร่อน อย่างไรก็ตาม ไร่ไร้จุดหมายไม่มีแม้กระทั่งที่อยู่อาศัย

3.2.4.2 แรงงาน หากพิจารณาในแง่ปัจจัยการผลิต ไม่ว่าจะเป็นในกลุ่มอาชีพใด กำลังแรงงาน ถือเป็นปัจจัยการผลิตที่สำคัญมากปัจจัยหนึ่ง สังเกตได้จากตัวเลขที่กรมการจัดหางาน กระทรวงแรงงานและสวัสดิการสังคมได้สำรวจข้อมูลความต้องการแรงงานทั่วประเทศ ในปี พ.ศ.2541 บ่งชี้ว่า ทั่วประเทศมีความต้องการแรงงาน จำนวน 460,655 คน เป็นชาย 169,091 คน หญิง 196,190 คน และไม่จำกัดเพศ 95,374 คน¹ ซึ่งจากข้อมูลนี้เป็นเพียงความต้องการแรงงานในภาคอุตสาหกรรมเท่านั้น มิได้รวมไปถึงแรงงานในภาคการผลิตอื่นๆ ที่มีความต้องการแรงงานไม่ยิ่งหย่อนไปกว่ากัน

อย่างไรก็ตาม หากพิจารณาผลการสำรวจภาวะการมีงานทำของประชากรทั่วประเทศในเดือนกุมภาพันธ์ พ.ศ. 2542 ชี้ให้เห็นว่า จากประชากร 61.6 ล้านคน เป็นผู้ที่มิอายุ 13 ปีขึ้นไปประมาณ 47.7 ล้านคน และเป็นผู้ที่อยู่ในกำลังแรงงาน ประมาณ 32.8 ล้านคน แต่ทั้งนี้ผู้ที่มีงานทำและผู้ที่จะพร้อมจะทำงาน ประมาณ 31.7 ล้านคน ส่วนผู้ที่ไม่ม้งานทำ มีจำนวนประมาณ 1.7 ล้านคน²

จากตัวเลขที่ยกมาข้างต้น พอจะสะท้อนให้เห็นได้ว่าแม้ในภาคอุตสาหกรรมจะมีความต้องการแรงงานในระดับหนึ่ง แต่ตำแหน่งงานนั้นอาจไม่เพียงพอต่อความต้องการของผู้ที่ประสงค์จะเข้าทำงาน ทั้งนี้ไม่รวมถึงแรงงานในภาคการผลิตอื่น เช่น เกษตรกรรม ดังนั้น สังคมไทยจึงปรากฏตัวเลขของผู้ที่ไม่ม้งานอยู่มากด้วยเช่นกัน

¹ กรมการจัดหางาน, กระทรวงแรงงานและสวัสดิการสังคม. (2542). รายงานผลการสำรวจความต้องการแรงงานปี 2541. หน้า 6

² สำนักงานสถิติแห่งชาติ. (2542). รายงานผลการสำรวจภาวะการทำงานของประชากรทั่วราชอาณาจักร รอบที่ 1 : กุมภาพันธ์ 2542. หน้า 15 .

กล่าวในทางวรรณกรรม นักเขียนเรื่องสั้นไทยร่วมสมัยตามขอบเขตของงานวิจัยที่กำหนด ได้สะท้อนให้เห็นถึงภาวะขาดแคลนแรงงาน ซึ่งมีผลต่อความสามารถในการเพิ่มผลผลิตและรายได้ของครัวเรือน ดังพอสังเกตได้จากที่นักเขียนถ่ายทอดไว้ต่อไปนี้

เรื่อง เรา - เหล่าลูกหลานคนจน เป็นการถ่ายทอดให้เห็นถึงภาวะความอดคัดขัดสนและความยากจนขั้นแค้นของตัวละครผู้ยากไร้ครอบครัวหนึ่ง ซึ่งมีตัวละครผู้เป็นมารดาเท่านั้นที่สามารถทำงานหาเงินมาใช้จ่ายในครอบครัวได้ ส่วนสมาชิกคนอื่นๆ กล่าวคือ ตัวละครผู้เป็นบิดาไม่สามารถทำงานใดๆ ได้เพราะเจ็บป่วย สำหรับบุตรชายนั้นก็บวชเป็นพระภิกษุ ดังนั้นจึงอาจกล่าวได้ว่าครอบครัวนี้ต้องเผชิญกับภาวะความอดคัดขัดสน ส่วนหนึ่งเป็นเพราะขาดแคลนแรงงานในการหารายได้ ดังนักเขียนถ่ายทอดไว้พอสังเกตได้ดังนี้

แม้มีความอดทนมาตลอด ทำงานทุกอย่างช่วยแบ่งเบาภาระของครอบครัว พ่อเป็นกรรมกรอยู่ท่าเรือ...แต่ร่างกายของพ่อไม่ค่อยดีนัก พ่อจึงเจ็บป่วยอยู่บ่อยๆ ...บรรดาพระใหม่ที่อุปสมบทพร้อมพรรษาเดียวกัน ต่างลาสิกขาบท...เหลือแต่เพียงพระหนุ่มรูปเดียวเท่านั้นที่ยังครองเพศบรรพชิต...พ่อล้มป่วยลงอีก คราวนี้ถึงกับล้มหมอนนอนเสื่อพ่ออาเจียนออกมาเป็นโลหิต เปื้อนผ้าปูที่นอนแดงฉาน

แม่ต้องทำงานหนักมากยิ่งขึ้น...เงินทองที่หามาได้แม่ไปซื้อยามาให้พ่อกิน ที่เหลือแบ่งไว้สำหรับหุงหาอาหารไว้กินสำหรับสองผัวเมีย...¹

จากที่นักเขียนถ่ายทอดไว้ สังเกตเห็นได้ว่าความลำบากทุกข์ยากและความอดคัดขัดสนของตัวละครครอบครัวนี้ ส่วนหนึ่งเป็นเพราะขาดแคลนแรงงานในการหารายได้ กล่าวคือ ตัวละครผู้เป็นบิดาล้มป่วย ส่วนบุตรชายก็บวชเป็นพระภิกษุ ทำให้ครอบครัวต้องสูญเสียแรงงานในการหารายได้ ซึ่งส่งผลกระทบต่อฐานะทางเศรษฐกิจของครอบครัว และยังไปกว่านั้นเมื่อรายได้ที่หามาส่วนหนึ่งต้องใช้เป็นค่ารักษาพยาบาลผู้ที่ล้มป่วย รายจ่ายครอบครัวจึงสูงกว่ารายรับ ดังนั้นคนที่เดือดร้อนจึงมิใช่เฉพาะผู้ที่เจ็บป่วยเท่านั้น หากแต่เป็นความเดือดร้อนของสมาชิกทุกคนในครอบครัว

ในเรื่อง ผู้ให้กำเนิด ก็เช่นเดียวกัน นักเขียนได้ถ่ายทอดให้เห็นถึงความลำบากทุกข์ยากและความอดคัดขัดสน อันเนื่องมาจากภาวะขาดแคลนแรงงานที่ช่วยในการหารายได้มาจุนเจือครอบครัว ดังนักเขียนถ่ายทอดไว้พอสังเกตได้ต่อไปนี้

¹ คมสัน พงษ์สุธรรม. (2521). เรา-เหล่าลูกหลานคนจน ใน โลกหนังสือฉบับเรื่องสั้น ชุด วันเวลาที่ผ่านเลย. หน้า 225-227

...หลังพ้อจากไป แม่ต้องทำงานคนเดียว งานหนักเพิ่มขึ้นเป็นสองเท่า เพื่อส่งเงินให้ผมเรียนมหาวิทยาลัยที่กรุงเทพฯ น้องอีกสามคนเรียนในชั้นมัธยม แต่คนทำงานอย่างแม่ แม้จะทำงานหนักถึงสองเท่าผลผลิตจากที่นาก็อยู่แค่นั้นเอง...แม่มยังก้มหน้าก้มตาส่งน้องอย่างไม่รู้จักเหน็ดเหนื่อย...

‘...เสียดายที่พ่อมึงตายเสียก่อน ไม่งั้นคงได้เป็นเจ้าของเป็นนายพ้อได้กินหมูกินไก่ ชาวบ้านมั่ง’¹

จากที่นักเขียนถ่ายทอดไว้ สะท้อนให้เห็นได้ว่าหลังจากครอบครัวนี้สูญเสียผู้นำครอบครัว ความเป็นอยู่ของสมาชิกทุกคนก็เริ่มอัดขัดขัดสนและลำบากทุกข์ยากมากขึ้น ยิ่งโดยเฉพาะตัวละคร ผู้เป็นมารดาต้องดิ้นรนหาเลี้ยงบุตรแต่เพียงลำพัง ส่วนบุตรทุกคนต่างก็อยู่ในวัยศึกษา ไม่สามารถช่วยเหลือผู้เป็นมารดาหารายได้เพิ่มเติมได้ ทั้งยังต้องใช้จ่ายเงินจำนวนไม่น้อยในการศึกษาเล่าเรียน ด้วย

ไม่ต่างกันนัก ในเรื่อง ผลตอบแทน นักเขียนก็ได้ถ่ายทอดให้เห็นถึงภาวะขาดแคลนแรงงานของครอบครัวหนึ่ง แต่สำหรับในเรื่องนี้นักเขียนได้ถ่ายทอดให้เห็นว่าภาระในการหารายได้ที่นำมาใช้สอยภายในครอบครัว ส่วนใหญ่ตกอยู่ที่ตัวละครหญิงพิการ ดังพอสังเกตได้จากที่นักเขียนถ่ายทอดไว้ต่อไปนี้

...เตี้ยตายตั้งแต่กิมฮวยอายุสี่สิบ นับว่าโชคยังเข้าข้างอยู่บ้างที่เตี้ยได้ทั้งดึกแถวสองชั้นไว้หนึ่งคูหา ดึกแถวนี้เองได้กลายเป็นร้านขายก๋วยเตี๋ยวเล็กๆ หารายได้เลี้ยงปากเลี้ยงท้องคนในครอบครัวไปวันๆหนึ่ง ครอบครัวที่มีอาม่า มีน้องชาย มีลูกสาวตัวเล็กๆ ของกิมฮวยเป็นส่วนประกอบ กิมฮวยต้องเลี้ยงคนทั้งหมดนี้ด้วยลำพังเพียงคนเดียว เพราะอาม่าก็แก่จนเกือบหลงอยู่แล้ว ส่วนน้องชายก็ดูเหมือนไม่สนใจใฝ่ดีกับงานการที่เธอทำอยู่เลย เอาแต่ตั้งหน้าตั้งตาอยู่กับตำราเรียนวันยังค่ำ จะใช้สอยอะไรบ้างก็บงบอกถึงความไม่พอใจออกทางสีหน้า หนักๆ เข้ากิมฮวยก็เป็นฝ่ายปราชัยโดยก้มหน้าก้มตาทำเสียเองคนเดียว²

จากที่นักเขียนถ่ายทอดไว้ สะท้อนให้เห็นได้ว่าการขาดแคลนแรงงานในการหารายได้มิใช่เฉพาะการขาดแคลนบุคคลที่อยู่ในวัยแรงงานเท่านั้น หากแต่รวมไปถึงผู้ที่สามารถทำงานได้แต่ไม่ยอมทำ หรือไม่พร้อมที่จะทำ เช่น น้องชายของกิมฮวย นอกจากเขาจะอยู่ในวัยศึกษาไม่สามารถหารายได้ช่วยตนเองได้แล้ว เขายังไม่สนใจที่จะช่วยเหลือแบ่งเบาภาระของพี่สาว ดังนั้นจึงอาจกล่าวได้ว่า แม้น้องชายของกิมฮวยจะอยู่ในวัยแรงงาน แต่เขาก็มิได้ทำงานเพื่อหารายได้มาจุนเจือครอบครัว

¹ จ้างลอง ผึ้งชลจิตติ. (2543). ผ้าทอลายทางกระรอก. หน้า 84-85

² ชาติ กอบจิตติ. (2533). มิดประจักษ์. หน้า 39-40

อีกทั้งรายได้ส่วนหนึ่งของครอบครัวก็ต้องถูกใช้จ่ายไปกับการศึกษาของเขาด้วย เหตุการณ์ในการเลี้ยงดูสมาชิกของครอบครัวจึงตกอยู่ที่ภรรยาแต่เพียงลำพัง หากพิจารณา จะเห็นได้ว่า แม้เธอจะพยายามดิ้นรน หาเลี้ยงทุกคนด้วยการเปิดร้านขายก๋วยเตี๋ยว แต่รายได้ที่รับ ก็ไม่ได้สูงมากนัก แค่ออกลี้นปากเลี้ยงท้องคนในครอบครัวไปวันๆ หนึ่งเท่านั้น

เช่นเดียวกัน ในเรื่อง **ตำติดดิน** นักเขียนก็ได้ถ่ายทอดให้เห็นถึงภาวะความลำบากทุกขียากและความอัดคัดขัดสนของตัวละครครอบครัวหนึ่งที่ขาดผู้นำครอบครัวขาดสมาชิกที่เป็นแรงงานในการหารายได้ ดังนักเขียนถ่ายทอดไว้พอสังเกตได้ต่อไปนี้

“...ลุงมึงนะมีข้าวอยู่เต็มเล้าเต็มฉาง เจียดแบ่งมาเหมือนแบ่งให้หมากินยังก่อนว่า กูพอมึงก็หมาพอกัน หายหัวไปเป็นปี หนังสือก้านเดียวไม่เคยส่งมาหา...”

...พอลูกคล้อยหลัง นางบุงก็นั่งเหมะลงเหมือนคนสิ้นเรี่ยวแรง...สงสารลูกจับใจ ...อยากให้มีงี้ได้มียู่มิกิน แม่เองอาจไม่มีปัญญาอย่างลุงเขาว่า ที่นาไม่กี่ไร่ก็ขายเอาเงิน ให้หัวไปทำงานเมืองภูเก็ต...เป็นตายร้ายดีอย่างไรไม่ส่งข่าวคราวมาบ้างเลย

น้ำตารินไหลออกมา นางสะอึกอันอยู่ในอก ข้าวปลาของกับของกินที่ได้มีมาสู่ลูก และตัวเอง ก็ได้มาจากการแลกการขอ ไม่ใช่ซื้อด้วยเงินทอง เพราะไม่รู้จะหามาจากไหน...

นางมีลูกสามคน คนโตเป็นผู้หญิงออกเรือนไปอยู่กับผัวที่จังหวัดอื่น คนรองเป็นชายวัยคะนองหัวหายสะพายขาด ไม่รู้ว่าตกไปอยู่ประเทศเขตแคว้นไหน ยังเหลือก็แต่เจ้าคนเล็กที่เพิ่งเข้าโรงเรียนประถมเมื่อต้นปีนี้ สองคนแม่ลูกเห็นกันอยู่แค่นี้เอง¹

จากที่นักเขียนถ่ายทอดไว้ เห็นได้ว่าครอบครัวตัวละครในเรื่องนี้เหลือเพียง “นางบุง” และบุตรชายคนเล็กที่เพิ่งเข้าเรียนในชั้นประถมศึกษาปีที่หนึ่งเท่านั้น ส่วนสมาชิกคนอื่นๆ ต่างแยกย้ายกันไปมิได้อยู่ร่วมในครัวเรือนเดียวกัน กล่าวคือ บุตรสาวคนโตแต่งงานแล้วแยกไปอยู่กับสามี บุตรชายคนรองหากพิจารณาจากที่นักเขียนได้ถ่ายทอดไว้ น่าจะอยู่ในวัยรุ่น แต่ทั้งนี้ก็ได้ช่วยเหลือการงานใดๆ ของครอบครัว ทั้งยังเร่ร่อนไปตามสถานที่ต่างๆ จนไม่ทราบแน่ชัดว่าแท้จริงแล้วอยู่ที่ใด ส่วนสามีของนางบุงแม้จะทราบว่าไปทำงานอยู่ที่จังหวัดภูเก็ต แต่ก็ไม่ได้ส่งข่าวหรือเงินทองกลับมาให้นางบุง และบุตรชายคนเล็กใช้แม้แต่น้อย ดังนั้นจึงอาจกล่าวได้ว่าภาวะความอัดคัดขัดสนและความยากจนขั้นแค้นที่นางบุงและบุตรชายคนเล็กต้องเผชิญอยู่นี้ ส่วนหนึ่งเป็นเพราะขาดแคลนสมาชิกที่เป็นแรงงานในการหารายได้มาจุนเจือครอบครัวนั่นเอง

¹ ประเสริฐ จันดำ. (2535). นางไห้. หน้า 59-60

ในเรื่อง การเดินทางของแม่เฒ่าและเด็กน้อย ก็คล้ายคลึงกัน นักเขียนได้ถ่ายทอดให้เห็นถึงภาวะขาดแคลนแรงงานในการหารายได้มาจุนเจือครอบครัวผ่านตัวละครหญิงชราและเด็กน้อยไว้ พอสังเกตได้ต่อไปนี้

บัดนี้ การเดินทางไกลของแม่เฒ่าเริ่มต้นขึ้นแล้ว...แกนึกถึงผู้คนและเพื่อนบ้านแก นึกถึงลูกชายลูกสาว นึกถึงทุกสิ่งทุกอย่างที่ทำให้ลายความเป็นครอบครัวของแก...

...ลูกสาวและลูกชายได้ออกเดินทางมาก่อนหน้านี้แล้วพร้อมกับทั้งเด็กน้อยไว้ให้... ลูกชายที่เหลืออีกคนของแม่เฒ่า...คอยหาอาหารมาประทังชีวิต แล้ววันหนึ่งลูกชายของแม่เฒ่าก็หายไปโดยไม่มีคำอำลา จดหมายของลูกสาวกับลูกชายที่เคยส่งมาสม่ำเสมอ ก็ทอดห่างออกไป...แกไม่อาจจะอยู่รอวันตายโดยทิ้งให้เด็กน้อยอดอยากแต่เดียวตายได้...¹

จากที่นักเขียนถ่ายทอดไว้ เห็นได้ว่าตัวละครแม่เฒ่าและเด็กน้อยต่างอยู่นอกกำลังแรงงานด้วยกันทั้งคู่ อีกทั้งไม่มีผู้ใดให้ความช่วยเหลือหรืออุปการะ ต้องระหกระเหินดิ้นรนดูแลกันเองตามลำพัง สำหรับแม่เฒ่านั้นแม้มีบุตร แต่บุตรก็มีได้ส่งเสียหรือให้ความช่วยเหลือใดๆ แก่นาง ทั้งยังทิ้งลูกน้อยไว้ให้นางดูแลอีกด้วย

ในเรื่อง แววดาแม่ นักเขียนก็ได้ถ่ายทอดให้เห็นถึงภาวะความลำบากยากเข็ญที่ส่วนหนึ่งเป็นเพราะขาดแคลนสมาชิกที่เป็นแรงงานในการหารายได้มาจุนเจือครอบครัว ดังพอสังเกตได้จากที่นักเขียนถ่ายทอดไว้ต่อไปนี้

...แม่หญิงวัยกลางคน ซึ่งเป็นคนงานในโรงงานเครื่องเคลือบที่ต้องทำงานตั้งแต่เช้าถึงค่ำ และบ่อยครั้งต้องทำงานนอกเวลาต่อไปจนถึง...แดงจำได้ว่าหลังจากที่ขาดพ่อสภาพของครอบครัวดูเปลี่ยนไปหมด พี่สาวคนเดียวของแดงต้องลาออกจากโรงเรียนมารับหน้าที่ดูแลน้องๆ แทนแม่ ซึ่งต้องออกไปทำงาน...แดงมักมีเรื่องวิวาทกับเพื่อนๆ ที่แดงตัวดี มีสตางค์กินขนมอย่างฟุ่มเฟือย...พวกนี้มักแสดงท่าทางเหยียดหยามผู้ที่ด้อยกว่าจนจนแดงไม่อาจทนได้...²

จากที่นักเขียนถ่ายทอดไว้ เห็นได้ว่า “แดง” อยู่ในครอบครัวที่ขาดแคลนสมาชิกในวัยแรงงานหรือผู้ที่พร้อมจะทำงานหารายได้มาใช้จ่ายภายในครอบครัว กล่าวคือ ครอบครัวของแดงมีเพียงมารดาของเขาคนเดียวเท่านั้นที่ทำงานแล้วมีรายได้เพื่อนำมาใช้จ่ายเลี้ยงดูสมาชิกทุก ๆ คน

¹ ปรีชาพล บุญช่วย. (2521). การเดินทางของแม่เฒ่าและเด็กน้อย ใน โลกหนังสือฉบับเรื่องสั้น ชุด วันเวลาที่ผ่านเลย. หน้า 182 - 183

² พลกุล อังกินันท์. (2519). แววดาแม่ ใน รวมเรื่องสั้นชุดเหมือนอย่างไม่เคย. หน้า 89-90

ดังนั้นมารดาของแดงจึงค่อนข้างเหน็ดเหนื่อย ต้องทำงานตั้งแต่เช้าถึงค่ำ และบ่อยครั้งต้องทำงานนอกเวลาต่อไปจนดึก แต่ถึงกระนั้นรายได้ที่รับก็แทบไม่เพียงพอกับรายจ่าย สำหรับพี่สาวของแดง แม้จะช่วยแบ่งเบาภาระของมารดาได้บ้าง เพราะต้องคอยดูแลน้องๆ แต่ทั้งนี้ทั้งนั้นงานดูแลน้องๆ ก็เป็นเพียงงานที่ช่วยแบ่งเบาภาระเท่านั้น มิใช่งานประเภทที่ก่อให้เกิดรายได้เพิ่มขึ้นแต่อย่างใด

ส่วนในเรื่อง ผู้รับผิดชอบ ก็เป็นการถ่ายทอดให้เห็นถึงภาวะความอึดอัดขัดสนและความลำบากทุกข์ยาก อันเนื่องมาจากการขาดแคลนสมาชิกที่เป็นแรงงานในการหารายได้เพื่อมาจุนเจือครอบครัวเช่นกัน ดังนักเขียนถ่ายทอดไว้พอสังเกตุได้ต่อไปนี้

แต่แล้วหนึ่งปีที่ผ่านมา แม้ก็จนปัญญาที่จะรักษาจำนวนสมาชิกในบ้านไว้ให้ครบตามที่แม่เชื่อถือได้ เริ่มต้นด้วยพ่อซึ่งรับจ้างขุดดิน ช่อมั่ว และอะไรต่อมิอะไรอีกสุดแท้แต่จะมีคนจ้าง กระทั่งในระแวกนี้ชักจะหาคนจ้างไม่ได้ พ่อจึงตัดสินใจรวบรวมค่าแรง...เดินทางไปหางานทำทางใต้ และเจียบหายไปตั้งแต่นั้น แม่ยังไม่ทันจะหาหาหรือแมวมามาก...พี่สาวคนโตของเปลว...จับรถเข้าเมืองหลวง เพื่อตระเวนหางานทำ...เป็นคนใช้ในบ้านอาเสี่ย...เงินเดือนนั้นยังไม่ได้ เพราะต้องหักให้บริษัทจัดหางานก่อน

หนึ่งเดือนต่อมา...พี่ชายวัย 17 ของเปลวก็ออกจากบ้านไปอีกคนหนึ่ง...ไปทำงานเป็นเด็กท้ายรถบรรทุก...ถึงแม้จะขาดคนกินข้าวไปสามปากสามท้อง แต่ชีวิตในบ้านก็เลวลงอีก...แม่ของเปลวต้องออกขายของตามงานวัดเพื่อหารายได้เพิ่มขึ้น เปลวไปช่วยแม่ล้างจานอยู่ครั้งสองครั้ง...แต่ครั้งนี้...แม่ไปไกลและเขาก็กำลังติดสอบ เจ้าน้องชายคนรองจึงรับหน้าที่แทน...ก่อนไป แม่ทิ้งคำกับข้าวไว้ยี่สิบบาท พร้อมข้าวสารสี่ห้าทะนาน...เขารู้ตัวว่ายี่สิบบาทคงจะเลี้ยงตัวเองกับน้องๆ ไปได้ไม่กี่วัน...ก็ว่ามันด้อยอย่างครุ่นคิดไป หน้าของเขาดูเป็นผู้ใหญ่กว่าวัยอย่างช่วยไม่ได้

ถัดไปที่โคนเสากลางเรือน เด็กหญิงตัวเล็กๆ สองคนนั่งซุกตัวอยู่กับมุ้งผืนเดียวกันที่ใช้คลุมตัวแทนผ้าห่ม¹

จากที่นักเขียนถ่ายทอดไว้ เห็นได้ว่าครอบครัวของ “เปลว” แม้จะมีสมาชิกหลายคน แต่บางคนก็ได้แยกย้ายหายสาบสูญไป ไม่มีใครส่งเงินกลับมาช่วยเหลือครอบครัว ดังนั้นภาระในดูแลสมาชิกที่เหลือ (ส่วนใหญ่อยู่นอกกำลังแรงงาน) จึงตกอยู่ที่มารดาของเขาแต่เพียงผู้เดียว ทั้งนี้แม้เปลวและน้องชายคนรองจะได้พยายามช่วยเหลือแบ่งเบาภาระต่างๆ ของมารดาไปบ้าง แต่รายได้ของครอบครัว ก็แทบไม่เพียงพอกับรายจ่าย แม้ทุกคนจะพยายามประหยัดและช่วยมารดาทำงานต่างๆ เท่าที่พอจะทำได้ก็ตาม

¹ เสกสรรค์ ประเสริฐกุล. (2535). ฤดูกาล. หน้า

สำหรับในเรื่อง **เพียงธูลีดิน** ก็เป็นการถ่ายทอดให้เห็นถึงภาวะความอดัดขัดสนและความยากจนข้นแค้น อันเนื่องมาจากการขาดแคลนสมาชิกที่เป็นแรงงานในการหารายได้มาจุนเจือครอบครัวเช่นเดียวกัน ดังพอสังเกตได้จากที่นักเขียนถ่ายทอดไว้ต่อไปนี้

...ตั้งแต่แม่ป่วย พรและน้อง รวมทั้งตัวแม่ต้องอดโงนงนอีก ทั้งที่ปรกติมันก็หนักหนาอยู่แล้ว...ชีวิตอยู่ไปวันหนึ่งๆ พรไม่มีเหตุผลอะไรนอกจากไม่อยากเห็นสีหน้าทุกข์ระทมและแววตาเจ็บร้าวของแม่ ไม่อยากเห็นภาพแม่แข็งใจออกไปทำงานหาเงินมาซื้อข้าวสารเหมือนปีที่แล้ว ปีที่พ่อตกจากอาคารที่กำลังก่อสร้างตาย...

...ชีวิตของพร ของน้องและของแม่ จึงต้องจมปรักอยู่ในความยากจนข้นแค้นเช่นนี้ ทั้งที่แม่หรือแม้แต่พรก็มีไถ่ยังมีองตืนแต่อย่างใด...¹

จากที่นักเขียนได้ถ่ายทอดไว้เห็นได้ว่า เมื่อ “พร” ต้องสูญเสียบิดาผู้เป็นกำลังแรงงานหลักในการหารายได้ของครอบครัวจากอุบัติเหตุพลัดตกอาคารขณะกำลังทำการก่อสร้าง ครอบครัวของเขาก็ต้องเผชิญกับความอดัดขัดสนและความลำบากทุกข์ยากมากขึ้น ทุกคนต่างต้องดิ้นรนช่วยกันทำงานหารายได้มาจุนเจือครอบครัว แต่ทั้งนี้และทั้งนั้นรายได้ส่วนใหญ่ที่นำมาใช้จ่ายภายในครอบครัวมาจากค่าแรงของมารดาเขา ดังนั้นเมื่อมารดาของเขาเกิดล้มป่วยไม่สามารถทำงานได้ รายรับจึงอาจไม่เพียงพอต่อราย

ในเรื่อง **เผือกเอ๋ย** นักเขียนก็ได้ถ่ายทอดให้เห็นถึงภาวะขาดแคลนกำลังแรงงานอันเนื่องมาจากการป่วยไข้และการไร้ซึ่งสมาชิกที่อยู่ในวัยกำลังแรงงาน ดังพอสังเกตได้จากข้อความ “...บ้านซอมซอหลังนี้ก็มีเพียงลุงเยียมเท่านั้นที่ทำงานได้ ส่วนป้าจันทร์ป่วยเป็นวัณโรคนานไม่อาจช่วยงานอะไรได้ ลูกผู้หญิงก็ไม่มี มีลูกชายคนเดียวเป็นหนุ่มแล้วแต่มันก็หายสาบสูญไปมีข่าวลือว่าลูกชายเข้าป่าบ้าง ทำงานอยู่ต่างจังหวัดบ้าง แต่ลุงเยียมเองกลับไม่รู้ว่าลูกชายหัวแก้วหัวแหวนของแกหายไปในไหน”²

กล่าวโดยสรุป นักเขียนเรื่องสั้นไทยร่วมสมัยตามขอบเขตของการวิจัยที่กำหนด ได้สะท้อนให้เห็นว่า ภาวะขาดแคลนแรงงานมีผลต่อความสามารถในการเพิ่มผลผลิตและรายได้ของครัวเรือน กล่าวคือ หากครอบครัวใดมีสมาชิกที่อยู่ในกำลังแรงงานน้อย แต่ในขณะเดียวกันมีสมาชิกที่อยู่นอกกำลังแรงงานมาก รายรับของครัวเรือนอาจไม่สมดุลกับรายจ่าย อีกทั้งหากภาวะในการหารายได้ต้องตกอยู่ที่สมาชิกคนใดเพียงคนเดียว นอกจากผู้ที่แบกรับภาระนั้นจะต้องทุกข์ทน ดิ้นรนหาเลี้ยงสมาชิกคนอื่น ๆ ด้วยความเหนื่อยยากแล้ว ครอบครัวนั้นก็ยังมีความเสี่ยงสูงที่จะต้องเผชิญกับความอดัดขัดสน และความลำบากยากแค้นได้มากเช่นกัน

¹ วิมล ไทรนิมโนว. (2539). วันฟ้าหม่น. หน้า 29-30

² เกษ แก้วเกษศรี. (2521). เผือกเอ๋ย ใน โลกหนังสือฉบับเรื่องสั้น ชุด วันเวลาที่ผ่านเลย.

3.2.4.3 ทุน ตามความหมายในทางเศรษฐศาสตร์ หมายถึง สินค้าและบริการที่มนุษย์ผลิตขึ้นมาโดยไม่ได้ใช้เพื่อบริโภคโดยตรง แต่เพื่อผลิตสินค้าหรือบริการอย่างอื่นสำหรับบริโภคต่อไป หากพิจารณา ทุนสามารถแบ่งออกได้เป็นสองประเภท คือ 1) ทุนถาวรหรือทุนคงที่ เช่น โรงเรือน สิ่งก่อสร้าง เครื่องจักร และเครื่องมือ เป็นต้น 2) ทุนหมุนเวียน เช่น พืชผลคงเหลือที่เก็บไว้ในยุ้งฉางและเงินที่นำมาใช้จ่ายในการดำเนินการผลิต¹ เป็นที่น่าสังเกตว่า “เงินทุน” ถือเป็นปัจจัยทุนที่สำคัญอย่างยิ่งในระบบเศรษฐกิจตลาด กล่าวคือ หากขาดซึ่งเงินทุน กิจกรรมทางการผลิตนั้นๆ อาจไม่สามารถดำเนินต่อไปได้ ดังนั้น ผู้ประกอบการทั้งหลายไม่ว่าจะในภาคการผลิตใดต่างก็ดิ้นรนหาหนทางที่จะได้เงินทุนมาหมุนเวียนในกิจการของตนแทบทั้งสิ้น

อย่างไรก็ตาม หากพิจารณาในภาคการเกษตรของไทย การใช้ทุนเพื่อการผลิตโดยเฉลี่ยแล้วยังอยู่ในอัตราที่ต่ำเพราะยังเน้นการใช้ที่ดินและแรงงานเป็นหลัก ต่างกับประเทศที่พัฒนาแล้วที่ส่วนใหญ่มักใช้เครื่องทุ่นแรงมากกว่า² ดังนั้นจึงอาจกล่าวได้ว่า การผลิตทางการเกษตรของไทยยังขาดแคลนทุนอยู่เป็นจำนวนมาก และภาวะการขาดแคลนทุนนี้เองจึงส่งผลกระทบต่อความสามารถในการเพิ่มผลผลิต ทั้งในด้านปริมาณและคุณภาพ

สำหรับในกลุ่มผู้ประกอบการอาชีพอิสระรายย่อย โดยเฉพาะในภาคนอกการเกษตร เช่น หาบเร่ แผงลอย ฯลฯ ที่ต้องลงทุนวันต่อวันเพื่อประกอบการใช้แรงงานของตนทำให้เกิดผลผลิต “เงินทุน” จึงยังมีความสำคัญ บ้างต้องยอมเป็นหนี้ด้วยการกู้เงินมาใช้เป็นเงินทุนหมุนเวียนในอัตราดอกเบี้ยที่สูง ยิ่งโดยเฉพาะถ้าเป็นการกู้เงินนอกระบบ อัตราดอกเบี้ยอาจสูงถึง ร้อยละ 5-20 ต่อเดือน

เป็นที่น่าสนใจว่า แม้รัฐบาลจะพยายามสนับสนุนเงินทุนและมีนโยบายให้คนจนทั้งภาคการเกษตรและนอกการเกษตรได้เข้าถึงแหล่งเงินกู้ดอกเบี้ยต่ำ จากธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์การเกษตร รวมไปถึงโครงการธนาคารประชาชนจากธนาคารออมสิน และโครงการอื่นๆ ที่เปิดโอกาสให้ท้องถิ่น มีส่วนร่วมในการจัดสรรงบประมาณและกระจายเงินทุนไปสู่ประชาชนอย่างแท้จริง แต่ผลจากการวิจัยบางฉบับ ก็ยังชี้ให้เห็นว่า คนจนยังต้องกู้เงินจากนายทุนท้องถิ่นถึงร้อยละ 17.9 และจากญาติพี่น้อง ร้อยละ 12.3 ทั้งนี้มีผู้สันนิษฐาน เหตุผลในการตัดสินใจกู้เงินนอกระบบเบื้องต้นไว้ว่า กู้ง่าย บริการถึงมือเร็ว ไม่มีขั้นตอนวิธีการยุ่งยาก ประกอบกับการบริการของธนาคารรัฐไม่ทั่วถึง มีเงื่อนไขบางประการทำให้ผู้ต้องการกู้ไม่สามารถกู้ได้ เป็นต้น³

¹ นิพนธ์ บุญรักษา. (2542). เศรษฐศาสตร์เกษตร. หน้า 27

² แหล่งเดิม. หน้าเดิม

³ ณรงค์ เพ็ชรประเสริฐ. (2546). บทสังเคราะห์ภาพรวมการพัฒนาระบบสวัสดิการสำหรับคนจนและคนด้อยโอกาสในสังคมไทย. หน้า 188

กล่าวในทางวรรณกรรม เรื่องสั้นไทยร่วมสมัยตามขอบเขตของการวิจัยที่กำหนด นักเขียนได้ถ่ายทอดให้เห็นถึงภาวะการขาดแคลนปัจจัยทุนการผลิต อันมีผลทำให้ความสามารถในการผลิตลดลงทั้งในด้านปริมาณและคุณภาพ ซึ่งกระทบต่อรายได้และฐานะความเป็นอยู่ของผู้ที่ขาดแคลนปัจจัยทุนการผลิตนั้นด้วย ดังนักเขียนถ่ายทอดไว้พอสังเกตได้จากเรื่องสั้นต่อไปนี้

ในเรื่อง **เผือกเอ๋ย** นักเขียนได้ถ่ายทอดให้เห็นถึงภาวะความยากจนของชาวนา ซึ่งสาเหตุส่วนหนึ่งเป็นเพราะขาดแคลนปัจจัยในการผลิต สำหรับในส่วนของปัจจัยทุน นักเขียนได้ถ่ายทอดให้เห็นว่าตัวละคร “ลุงเยี่ยม” ขาดแคลนเครื่องมือในการผลิตและเงินทุนหมุนเวียน ดังพอสังเกตได้ต่อไปนี้

...อีเผือกเป็นควายตัวเดียว ที่ยังเหลืออยู่ในจำนวนควายทั้งหมดห้าตัว...ลุงเยี่ยม...กวาดสายตาไปรอบๆ มองดูนาของตัวเองด้วยความหดหู่ใจ ดูนาช้างกันเขายังมีความหวัง พอฝนแล้งเขาก็มีเครื่องสูบน้ำใช้...

เมื่อก่อน ฐานะทางครอบครัวก็พออยู่พอกิน แต่ปัจจุบัน...เป็นหนี้เป็นสินมาก...เงินทองไม่มีก็ยืมคนอื่นบ้าง เอานาจำนองบ้าง...

“อีเผือกถูกขโมย” แกะตะโกนขึ้นท่ามกลางความมืดแต่..ไม่มีแม้เสียงสะท้อนกลับ จะมีก็เพียงเสียงกบเขียดเท่านั้น น้ำตาของลุงเยี่ยมเริ่มไหล

“เผือกเอ๋ย สันมิ่งไปอีกตัวหนึ่ง ก็เหมือนสันทุกสิ่งทุกอย่าง”

ความมืดที่ปกคลุมไปทั่วท้องฟ้ายามค่ำ ดูเหมือนจะพลอยให้ชีวิตของชาวนาจนๆ พลอยมืดไปด้วย...¹

หากพิจารณาปัจจัยทุนในการผลิตที่ปรากฏในเรื่องนี้ นักเขียนได้ถ่ายทอดไว้พอสังเกตเห็นได้คือ ควาย เครื่องสูบน้ำ และเงินทุนหมุนเวียน ซึ่งทั้งสามปัจจัยนี้ถือได้ว่ามีความสำคัญอย่างยิ่งต่อกระบวนการผลิตภาคการเกษตรของไทยในยุคสมัยหนึ่ง ทั้งนี้เพราะที่ผ่านมาเครื่องมือหรือเครื่องจักรที่ใช้ในการทุนแรงยังไม่เป็นที่แพร่ อีกทั้งเกษตรกรส่วนใหญ่ยังคงดำเนินกิจกรรมการผลิตหรือการเพาะปลูกตามวิธีการและความเชื่อแบบดั้งเดิม กล่าวคือ ใช้เครื่องทุนแรงน้อยและปล่อยให้เป็นไปตามสภาพ ดิน ฟ้า อากาศ อย่างไรก็ตามแม้นักเขียนจะได้ถ่ายทอดให้เห็นอยู่บ้างว่า เกษตรกรก็มีความต้องการที่จะใช้เครื่องทุนแรงและยอมรับในนวัตกรรมเทคโนโลยีใหม่ๆ เช่น เครื่องสูบน้ำ แต่ทั้งนี้ทั้งนั้น ก็อาจเป็นไปอย่างที่ไม่ปรารถนาได้ เพราะข้อจำกัดในเรื่องเงินทุนหมุนเวียนที่ไม่เพียงพอนั่นเอง เช่นเดียวกันสำหรับ ควาย - อีเผือก ก็ถือได้ว่าเป็นปัจจัยทุนการผลิตที่สำคัญอย่างหนึ่ง ดังนักเขียนได้ถ่ายทอดให้เห็นถึงความผูกพันระหว่างลุงเยี่ยม (ผู้ผลิต) กับควาย-อีเผือก

¹ เกษ แก้วเกษศรี. (2521). เผือกเอ๋ย ใน โลกหนังสือฉบับเรื่องสั้น ชุด วันเวลาที่ผ่านเลย.

(ปัจจัยทุนในการผลิต) ไว้มากกว่าปัจจัยทุนอื่นๆ ทั้งนี้เป็นเพราะสังคมไทย โดยเฉพาะภาคการเกษตรชนบท ควายมิใช่เป็นแค่เครื่องมือในการผลิตเท่านั้น หากแต่เป็นแรงงาน หลักที่สำคัญไม่น้อยไปกว่าแรงงานของมนุษย์ นอกจากนี้ ควายยังเป็นสิ่งมีชีวิตมีความรู้สึกสามารถแสดงปฏิกิริยาโต้ตอบและสื่อสารบางสิ่งบางอย่างกับมนุษย์ได้ ทำให้ผู้ผลิต-ผู้เลี้ยง สามารถรู้สึกผูกพันกับควาย-ปัจจัยทุนในการผลิต ได้ลึกซึ้งกว่าปัจจัยทุนอื่นๆ

นอกจากนี้ หากพิจารณาจากที่นักเขียนได้ถ่ายทอดไว้ การผลิตในภาคการเกษตรอย่างวิถีของตัวละคร “ลุงเยียม” ควาย เครื่องสูบน้ำ และเงินทุนหมุนเวียน จัดเป็นสิ่งจำเป็นที่มีผลต่อความสามารถในการผลิตค่อนข้างสูง และในที่นี้ดูเหมือนว่าลุงเยียมนั้นจะขาดแคลนทั้งสามปัจจัยหรืออย่างน้อยที่สุดก็สองปัจจัยคือ เครื่องสูบน้ำ และเงินทุนหมุนเวียน ส่วนควายนั่นแม้จะเหลือ “อีเผือก” แต่ในตอนท้ายของเรื่องนักเขียนก็ได้ถ่ายทอดให้เห็นว่าถูกขโมยไป ดังนักเขียนก็ได้พรรณนาถึงความรู้สึกของลุงเยียม ที่มีต่อชะตาชีวิตของตัวเองหลังจากอีเผือกถูกขโมยไปอย่างมีนัยถึงอนาคตที่อาจไม่สู้ดีนักไว้ว่า “เผือกเอ๋ย สันมิงไปอีกตัวหนึ่ง ก็เหมือนสันทุกสิ่งทุกอย่าง... ความมืดที่ปกคลุมไปทั่วท้องฟ้ายามค่ำดูเหมือนจะพลอยให้ชีวิตของชานาจนๆ พลอยมืดไปด้วย... ดูจะไม่มีอะไรเหลืออยู่อีกแล้วในชีวิตของแกนอกจากความจนและความยากไร้...หมดอาลัย ทุกสิ่งเหมือนไม่มีชีวิต”¹

เป็นที่น่าสังเกตว่า เกษตรกรไทยในอดีตมักดำเนินกิจกรรมโดยไม่ค่อยพึ่งพาปัจจัยทุนประเภทเครื่องจักรกล ยิ่งเมื่อเทียบจำนวนสินค้าทุนประเภทนี้ กับปริมาณการผลิตทางการเกษตรทั้งประเทศแล้ว นับเป็นสัดส่วนน้อยมาก แม้อัตราจำนวนเครื่องจักรกลเหล่านี้ บางประเภทมีแนวโน้มความต้องการสูงขึ้น เช่นในระยะเวลาระหว่างปี พ.ศ.2518 - 2523 รถไถเดินตามเพิ่ม จาก 90,001 คัน เป็น 230,591 คัน รถแทรกเตอร์เพิ่มจาก 13,338 คัน เป็น 33,285 คัน และเครื่องสูบน้ำเพิ่มจาก 251,288 คัน เป็น 473,975 คัน ก็ตาม แต่เมื่อคิดเทียบกับจำนวนครัวเรือนเกษตรซึ่งมีประมาณ 4.5 ล้านครัวเรือนในปี พ.ศ.2522 แล้ว ยังนับว่ามีจำนวนน้อย²

เช่นเดียวกัน ในเรื่อง คนกับควาย นักเขียนก็ได้ถ่ายทอดให้เห็นถึงภาวะขาดแคลนปัจจัยทุนในการผลิต – ควาย / เงินทุนหมุนเวียน ไว้พอสังเกตได้ ต่อไปนี้

¹ เกษ แก้วเกษศรี. (2521). เผือกเอ๋ย ใน โลกหนังสือฉบับเรื่องสั้น ชุด วันเวลาที่ผ่านเลย.

² ทองโรจน์ อ่อนจันทร์. (2530). เศรษฐศาสตร์เกษตร. หน้า 29-30

สัตว์วิธียา ลักควายไปสองตัวยังไม่พอ ยังทำทารุณกับเด็กอายุสิบขวบได้ลงคอ...

“...ตอนนี้เราต้องรีบตามควายให้ได้ก่อน...เหลือเพียงตัวเดียว...ไถนาก็ยังไม่เป็น...”

...เด่นกับชวานาอีกหลายคน...ยากจนลง...ฤดูทำนา เด่นทำนาตัวเป็นเกลียวแทบจะไม่ได้หยุดพักผ่อน แต่มันก็ไม่เห็นมีอะไรดีขึ้นบางที่เด่นต้องไปหยิบยืมเงินของผู้มีอันจะกิน มาเป็นทุนระหว่างลงนา...ทำงานนอกบ้าน เงินก็ไม่ค่อยพอใช้ ได้เดือนหมดเดือนไม่พอสำหรับเก็บออมไว้เป็นทุนฤดูทำนาปีหน้า...

“ทำไมแม่เอ็งถึงร้องไห้ ก็ข้าตามควายมาให้แล้วไง”

“ตอนพ่อออกไปตามควาย อีจันที่พ่อผูกมันให้กินหญ้าอยู่ข้างกองฟาง มัน มันถูกขโมยไปอีกตัว...”

เด่นรู้สึกพรวนพราย ดวงดาวที่เขาแลเห็นลางเลื่อนบนฟากฟ้าหล่นวูบลงพร้อมกับสติสัมปชัญญะ...¹

ส่วนในเรื่อง ข้าจะสู่จันสุดฤทธิ์ นักเขียนก็ถ่ายทอดให้เห็นถึงภาวะขาดแคลนปัจจัยทุนในการผลิตไว้เช่นเดียวกัน ดังพอสังเกตได้ต่อไปนี้

ข้าเหนื่อยเหลือเกิน เหนื่อยเหมือนใจจะขาด...ปีนี้ปุ๋ยแพงขึ้นไปกว่าเดิมหลายสิบบาท ปุ๋ยที่เก่าแก่โรงสีเขาดกเป็นข้าว ข้าไม่มีปัญญาซื้อเป็นเงินสด...หลายครอบครัวต้องเช่านาตัวเองทำ...

เมื่อปีที่แล้วรถไฟชนควายตายไป ควายที่มีเพียงตัวเดียว...ข้าจำต้องเอาสวนไปจำนองไว้ เพื่อเอาเงินมาซื้อควายสำหรับลงทำนา...

เป็นใครดกที่นึ่งอย่างข้ามั่ง คงรู้รสของความทุกข์ชอกทุกขใจเหมือนกันแหละ ชวานาขาดควายก็เหมือนแขนขาดขาขาดเขี้ยว จะเอาคนลากไถแทนควายได้หรือ...²

สำหรับในเรื่อง ‘วันหนึ่งในชีวิตของหนานอิ’ ก็ไม่ต่างกันนัก นักเขียนได้ถ่ายทอดให้เห็นถึงภาวะความลำบากทุกข์ยากของเกษตรกรที่ขาดแคลนวัตถุดิบปัจจัยในการผลิต ดังพอสังเกตได้ต่อไปนี้

...นานเหลือเกินแล้ว ที่หนานอินไม่เคยได้ข้าวมากขนาดนี้...ครอบครัวของหนานอินต้องเช่าควายคนอื่นมาทำนา ส่วนควายของแกเองขายให้หนี่เขาไปตั้งแต่เมื่อปีน้ำท่วมใหญ่...หนานอินกับเมียก็ยังคงออกมาพลิกหน้าดินด้วยจอบแทนคันไถ...เพราะแรงงานมีอยู่แค่นี้...

¹ เฉลิมศักดิ์ แห่งมงาม. (2521). คนกับควาย ใน โลกหนังสือฉบับเรื่องสั้น ชุด วันเวลาที่ผ่านมาเลย. หน้า 116-117, 119, 125

² ประเสริฐ จันดำ. (2535). นางไห้. หน้า 35-36

เกวียนสองเล่มจากไปพร้อมด้วยข้าวเปลือก...อีกเล่มหนึ่งก็ไถลเข้ามา
 ครั้งนี้เป็นเจ้าของควายที่หนานอินเข้ามาไถนา...แล้วเจ้าของควายเข้าก็จากไป
 พร้อมกับข้าวเปลือกหกสิบถึง...เสียงสะอึกสะอื้นค่อยๆ ดังขึ้นพร้อมๆ กับน้ำตาที่หลังไหล
 พรั่งพรู

...“ข้าว...เขาเอาข้าวไปหมดแล้ว...ค่าเช่าร้อยสิบถึง ค่าควายหกสิบถึง หนานทน
 สิบห้าถึง ลุงแปงสิบถึง...แล้วก็...เหลือสามถึง”...
 หนานอินฟุบตัวลงไปอีก
 “ควายได้มากกว่าเรา ไซ้ ควายเขามันยังได้มากกว่าเรา”¹

ในเรื่อง ไปเรื่อยไร ก็เช่นเดียวกัน นักเขียนก็ได้ถ่ายทอดให้เห็นถึงการทำนาโดย
 ปราศจากปัจจัยทุนในการผลิต – ควาย ที่เป็นของตนเองไว้ว่า “...พ่อทิดปลั่งมีนา 50 ไร่...ทิดปลั่ง
 ได้มา 10 ไร่ ปีไหนฝนดี น้ำมาถูกต้องตามฤดูกาล อย่างเก่งได้ข้าวไร่ละ 40 ถึง 10 ไร่ก็ 4 เกวียน
 ค่าเช่าควายเสียเกวียนหนึ่ง ...”²

จากที่กล่าวมา สะท้อนให้เห็นได้ว่า “ควาย” เป็นปัจจัยทุนในการผลิตที่สำคัญมากต่อ
 กระบวนการผลิตในภาคเกษตรกรรมของไทย ยิ่งโดยเฉพาะการทำนา ควายถือเป็นแรงงานสำคัญที่
 ช่วยแบ่งเบาภาระของชาวนาได้เป็นอย่างดี ดังนั้นชาวนาจึงต้องขวนขวายหาควายมาไว้ใน
 ครอบครัว บางรายถึงขั้นจำนองที่ดินเพื่อนำไปซื้อควาย ส่วนบางรายไม่มีที่ดินและไม่มีเงินมาก
 พอที่จะซื้อควายก็จำเป็นต้องเช่าควายของผู้อื่นมาช่วยทำนา ทั้งยังต้องระมัดระวังและดูแลเป็นอย่างดี
 มิให้ถูกขโมยไป ดังนั้นนักเขียนคนหนึ่งได้ถ่ายทอดให้เห็นถึงความสำคัญของควายที่มีต่ออาชีพชาวนา
 ไว้ด้วยข้อความสั้นๆ หากแต่เข้าใจได้ง่ายว่า “ชาวนาขาดควายก็เหมือนแขนขาดขาขาด” ซึ่งใน
 ความเป็นจริงก็ดูจะเป็นเช่นนั้น

สำหรับปัจจัยทุนอื่นๆ ที่มีความจำเป็นและเมื่อขาดแคลนแล้วอาจส่งผลทำให้ความสามารถ
 ในการผลิตลดลง ซึ่งอาจกระทบต่อรายได้และฐานะความเป็นอยู่ของบุคคลนั้นๆ ในบรรดาเรื่องสั้น
 ไทยร่วมสมัยตามขอบเขตของการวิจัยที่กำหนด นอกเหนือจากที่ได้กล่าวมาข้างแล้วนักเขียนก็
 ได้ถ่ายทอดให้เห็นถึงภาวะขาดแคลนปัจจัยทุนไว้ ดังพอสังเกตได้จากเรื่องสั้นต่อไปนี้

ในเรื่อง ผู้เฒ่า นักเขียนได้ถ่ายทอดให้เห็นถึงภาวะการขาดแคลนปัจจัยการผลิตผ่าน
 ตัวละคร “ผู้เฒ่า” เกษตรกรชราผู้ไร้ซึ่งที่ดินทำกินและแรงงานที่ช่วยในการเพาะปลูก
 ตลอดจนปัจจัยทุนต่างๆ ดังพอสังเกตได้จากที่นักเขียนได้ถ่ายทอดไว้ต่อไปนี้

¹ เสกสรรค์ ประเสริฐกุล. (2535). ฤดูกาล. หน้า 73-75, 77-78

² นิมิตร ภูมิถาวร. (2518). ไปเรื่อยไร ใน รวมเรื่องสั้นชุดแล้งเข็ญ. หน้า 221

ข้าวไม่จำเป็นต้องมีปุ๋ย อย่างดีก็แค่ขีวัวขี้ควาย ขี้เป็ดหรือขี้หมู...แกพิมพ์า
บวกลบว่า สันปีนี้จะจะได้ข้าวสักกี่เกวียน แต่แล้วก็ต้องถอนใจ ช่างน้อยเหลือเกิน ค่าเช่านา
เก่าแก่บุญชัย ซึ่งครั้งหนึ่งเคยเป็นของแก ค่าจ้างไถทวยทำนา ค่าปุ๋ย และบางทีอาจจะเพิ่ม
ค่ายาฆ่าแมลงเข้าไปอีก...ค่าน้ำ ถ้าโชคร้าย ฝนแล้งปลายฤดู...นาล่ม และแน่นอนนั่นคือ
สาเหตุที่แกจะต้องเป็นหนี้เพิ่มขึ้น ภาพนรกลอยใกล้แกเขามาอีก..¹

จากที่นักเขียนถ่ายทอดไว้ เห็นได้ว่าตัวละคร “ผู้เฒ่า” นอกจากขาดแคลน ที่ดินทำกินและ
แรงงานในการผลิตแล้ว ผู้เฒ่ายังขาดแคลนปัจจัยทุนที่จำเป็นต่อการเพาะปลูกด้วย ในที่นี้คือเงินทุน
หมุนเวียน ปุ๋ย และยาฆ่าแมลงนั่นเอง

ในเรื่อง พวกในป่า เป็นการถ่ายทอดให้เห็นถึงภาวะความขาดแคลนเงินทุนหมุนเวียน
จนทำให้ไม่สามารถทำการเพาะปลูกได้ ดังนักเขียนพรรณนาไว้ว่า “สองตายายทำงานรับจ้างเก็บแร่
ในหุบเขา...แม้จะมีที่ดินอยู่ 4-5 ไร่ แต่ครอบครัวยังไม่มีทุนรอน”²

ส่วนตัวละครในกลุ่มอาชีพอื่นๆ ที่ขาดแคลนปัจจัยทุน นอกเหนือจากภาคเกษตรกรรม
ดังที่ได้กล่าวมาแล้ว นักเขียนก็ได้ถ่ายทอดไว้พอสังเกตุได้ต่อไปนี้

เรื่อง ผ้าทอลายหางกระรอก เป็นการถ่ายทอดให้เห็นถึงภาวะการขาดแคลนปัจจัยทุน
การผลิตของกลุ่มผู้ที่ประกอบอาชีพหัตถกรรมผ้าทอพื้นบ้าน (อุตสาหกรรมครัวเรือน) ที่กำลัง
ถูกนายทุนในระบบทุนนิยมครอบงำ กล่าวคือชาวบ้านบางคนต้องตกเป็นแรงงานรับจ้างเพราะ
ถูกกีดกันในการเข้าถึงปัจจัยทุนในการผลิต เช่น เงินทุนหมุนเวียน ด้าย และที่สำคัญคือผ้า
ดั่งพอสังเกตุได้จากที่นักเขียนถ่ายทอดไว้ต่อไปนี้

...สันสงครามใหม่ๆ ญี่ปุ่นหักก็เสียเกือบหมด เส้นด้ายก็ซื้อยากเย็น...
บางครอบครัวก็เลิกไปอย่างแน่นอน...ชาวบ้านผู้ใดไม่มีเงินพอที่จะสร้างก็ก็มาทอผ้า
รับจ้าง... คนจีนที่ซื้อหัว...จะหาด้ายมาป้อน...ทุกๆ สัปดาห์...จะได้ยืมข้าวจากคนจีนซื้อ
หัวคนนั้น เกี่ยวกับราคาเส้นด้ายที่เปลี่ยนไป โรงงานทางกรุงเทพฯ ไม่ยอมปล่อยเส้นด้าย
ให้พ่อค้าย่อย จะซื้อก็ต้องซื้อกันทีละเป็นร้อยๆ กิโล พันกิโล...

¹ วิมล ไทรนิมิต. (2521). ผู้เฒ่า ใน โลกหนังสือฉบับเรื่องสั้น ชุด วันเวลาที่ผ่านเลย. หน้า

² ศรีดาวเรือง. (2533). แก้วหยดเดียว. หน้า 81

นับจากนั้น ตาจันกับจัญญ แม่น้ำเจ้าของก็อื่นๆ ที่มีก็เอง ไม่มีกำลังมากพอที่จะไปซื้อด้ายมาจากโรงงานครั้งละมากๆ ก็ตกเป็นลูกจ้างของคนจีนชื่อว่าโดยปริยาย...¹

จากที่นักเขียนถ่ายทอดไว้ เห็นได้ว่าชาวบ้านที่ประกอบอาชีพทอผ้า ต้องเผชิญกับปัญหาขาดแคลนวัตถุดิบจำเป็นในการผลิต ในที่นี้คือ กี่และด้ายสำหรับทอผ้า สำหรับกี่ยั้นส่วนหนึ่ง เป็นเพราะถูกทำลายและชำรุดทรุดโทรม ชาวบ้านไม่มีเงินทุนเพียงพอที่จะต่อขึ้นมาใหม่ บางคนจึงต้องผันตัวเองไปสู่การเป็นแรงงานรับจ้างทอผ้าแทน ส่วนด้ายนั้นโรงงานผลิตไม่ยอมขายให้แก่ผู้ซื้อรายย่อย ดังนั้นชาวบ้านซึ่งส่วนใหญ่ไม่มีเงินทุนมากพอ จึงจำเป็นต้องรับด้ายจากพ่อค้าคนกลางมาทำการผลิต ซึ่งส่งผลให้พ่อค้าคนกลางเข้ามามีบทบาทอย่างเต็มที่ ทั้งในด้านการผลิตและการจัดจำหน่ายด้วยเหตุนี้ จึงทำให้สภาพการทอผ้าเปลี่ยนไปสู่ระบบทุนนิยม จากที่ชาวบ้านเคยเป็นผู้ผลิตและขายเองอย่างอิสระ ต้องกลายเป็นผู้รับจ้างผลิต ทั้งยังเสียเปรียบนายทุนอย่างที่ไม่สามารถต่อรองใดๆ ได้

ส่วนในเรื่อง **ส่งไปนรก** เป็นการถ่ายทอดให้เห็นถึงภาวะขาดแคลนเงินทุนหมุนเวียนของผู้ที่ประกอบอาชีพค้าขายรายย่อย ประเภทหาบเร่ แผงลอย ดังพอสังเกตได้ต่อไปนี้

...แม่ผู้แก่เฒ่าของฉันเป็นแม่ค้าหาบเร่ขึ้นตอนการทำมาหากินของแม่ไม่ได้เป็นไปโดยง่าย ๆ หรือสบาย...แต่การที่จะให้แม่เลิกอาชีพอันเหน็ดเหนื่อยนั้นเป็นไปได้ยาก แม่ไม่มีความรู้ ไม่มีทรัพย์สินสมบัติ...

ฉันเคยบอกให้แม่เช่าแผงลอยในตลาดเสียเลย...แต่แม่เล่าว่า แผงเต็มหมดแล้ว และแผงเหล่านั้น ก็ต้องเช่าในราคาแพงมาก...ฐานะยากไร้อย่างแม่หรือจะเอื้อมเอาแผงมาเป็นของแม่ได้²

จากที่นักเขียนได้ถ่ายทอดไว้ เห็นได้ว่า “เงินทุนหมุนเวียน” มีความสำคัญมากต่อการประกอบกิจการในทุกสาขาอาชีพ กล่าวคือ หากขาดเงินทุนก็หมายถึงการขาดเกือบทุกอย่างที่จะทำการผลิตหรือทำการค้า ดังนั้น ผู้ประกอบการทั้งหลาย แม้จะเป็นเพียงผู้ประกอบการรายย่อย หรือผู้ที่ต้องลงทุนวันต่อวัน เช่น หาบเร่ แผงลอย ก็จำเป็นต้องดิ้นรนขวนขวายให้ได้มาซึ่งเงินทุนหมุนเวียนในการประกอบการค้าของตน ทั้งนี้ก็เพื่อให้กิจการของตนดำเนินไปอย่างคล่องตัว ก่อให้เกิดผลผลิตหรือกำไร ซึ่งบางรายก็แค่เพียงพอต่อการยังชีพเท่านั้น

¹ จำลอง ผึ้งชลจิตตร. (2523). ผ้าทอลายทางกระรอก ใน โลกหนังสือฉบับเรื่องสั้น ชุด เพชรน้ำงาม. หน้า 310-311, 315-317

² นิเวศน์ กันไทยราษฎร์. (2521). เด็นสวนตะวัน. หน้า 81, 83, 86

กล่าวโดยสรุปในด้าน “ปัจจัยทุน” จากที่นักเขียนถ่ายทอดไว้ เห็นได้ว่าผู้ประกอบการรายย่อย เช่น เกษตรกรยังชีพ ผู้ผลิตหัตถกรรมพื้นบ้าน และแม่ค้าหาบเร่แผงลอย ที่ประสบปัญหาในการดำเนินกิจการ ส่วนหนึ่งเป็นเพราะขาดแคลนปัจจัยทุน ซึ่งสามารถแบ่งออกได้เป็นสองประเภทใหญ่ๆ คือ 1) ทุนถาวรหรือทุนคงที่ ดังสังเกตได้จากที่นักเขียนถ่ายทอดไว้ คือ ทำเลหรือแผงลอยในการทำการค้า และเครื่องมือหรือเครื่องจักรกลในการผลิต เช่น รถไถ เครื่องสูบน้ำ ควาย และที่สำหรับทอผ้า เป็นต้น 2) ทุนหมุนเวียน นักเขียนก็ได้ถ่ายทอดไว้ให้เห็น เช่น ด้ายทอผ้า ปุ๋ย ยาฆ่าแมลง และเงินทุนหมุนเวียนเป็นต้น เป็นที่น่าสังเกตว่า “เงิน” ถือเป็นปัจจัย ทุนที่สำคัญอย่างยิ่งในระบบเศรษฐกิจตลาด กล่าวคือ หากขาดซึ่งเงินทุน กิจกรรมทางการผลิต นั้นๆ อาจไม่สามารถดำเนินต่อไปได้ ดังนั้น ผู้ประกอบการทั้งหลายไม่ว่าจะในภาคการผลิตใด ต่างก็ดิ้นรนชวนขวายให้ได้มาซึ่งเงินทุนหมุนเวียนในกิจการของตนแทบทั้งสิ้น

3.2.4.4 ความรู้และทักษะในการประกอบอาชีพ ดังที่ได้กล่าวมาแล้วว่าแนวคิด เศรษฐศาสตร์สมัยใหม่ได้ผนวกเอาความรู้และความชำนาญในการผลิตเข้าไว้ในส่วนของปัจจัยการผลิตด้วย

อย่างไรก็ตาม ความรู้และทักษะจะไม่สามารถเกิดขึ้นได้ หากไม่ได้รับการศึกษาและฝึกฝน หากพิจารณาจากสถานการณ์ด้านการศึกษาในสังคมไทย แม้ในภาพรวมระดับการศึกษา ของประชากรจะขยายตัวในเชิงปริมาณครอบคลุมการศึกษาขั้นพื้นฐาน แต่ในขณะเดียวกันก็ยังมีประชาชนบางกลุ่มที่ไม่ได้รับโอกาสทางการศึกษาทำให้ขาดความรู้และทักษะ อันเป็นสาเหตุหนึ่งที่น่าไปสู่ความล้มเหลวในการพัฒนาการผลิต และแม้กระทั่งโอกาสในการประกอบอาชีพที่ดีมีรายได้เพียงพอต่อการดำรงชีวิต

หากพิจารณาการขาดเทคโนโลยี ความรู้ ทักษะ และภูมิปัญญา ถือได้ว่าเป็นสาเหตุหนึ่งที่ทำให้มนุษย์ด้อยประสิทธิภาพ แม้มนุษย์ทุกคนจะมีพลังงานเป็นของตนเอง แต่การขาดสิ่งเหล่านี้ก็นับได้ว่าเป็นการขาดแคลนปัจจัยการผลิต ซึ่งก็เป็นสาเหตุหนึ่งที่น่าไปสู่ภาวะความยากจนได้ดังสังเกตได้จากภาพรวมของสถานภาพคนจนและคนด้อยโอกาสตามที่ ณรงค์ เพ็ชรประเสริฐ และคณะได้ศึกษาไว้ ซึ่งให้เห็นว่า คนด้อยการศึกษาส่วนใหญ่จะเป็นคนยากจน¹

สำหรับในเรื่องสันไทยร่วมสมัยตามขอบเขตของการวิจัยที่กำหนด นักเขียนส่วนหนึ่งได้สะท้อนให้เห็นว่าการไม่ได้รับการศึกษาหรือขาดความรู้และทักษะในการประกอบอาชีพก็เป็นสาเหตุหนึ่งที่น่าไปสู่ภาวะความยากจนได้ ดังนักเขียนถ่ายทอดไว้พอสังเกตได้ต่อไปนี้

¹ ณรงค์ เพ็ชรประเสริฐ. (2546). บทสังเคราะห์ภาพรวมการพัฒนาระบบสวัสดิการสำหรับคนจนและคนด้อยโอกาสในสังคมไทย. หน้า 190

ในเรื่อง มืดแล้วสว่าง นักเขียนได้ถ่ายทอดให้เห็นถึงภาวะความอึดอัดขัดสน ซึ่งส่วนหนึ่งเป็นเพราะการขาดการศึกษาที่จะนำไปสู่โอกาสในการประกอบอาชีพที่ดีและมีรายได้เพียงพอต่อการเลี้ยงดูตัวเองและครอบครัว ดังนั้นนักเขียนถ่ายทอดไว้พอสังเกตได้ต่อไปนี้

“...พี่รู้ไหม.... หนูไม่เคยคิดเลยว่าหนูจะต้องมาทำงานแบบนี้...”

“...ความรู้ของหนูก็จบแค่ ป.4...” อ้อยเล่าให้ฉันฟังอย่างตั้งใจ “....วันที่หนูตัดสินใจมาสมัครทำงานที่นี่....หนูคิดแล้วคิดอีกจริงๆ นะพี่...ตอนนั้นเงินก็ไม่มี...หนูหิวแทบทนไม่ไหว...หนูเดินทางานทำตลอดทั้งวัน...”

“...เวลาแขกออฟหนูออกจากร้านไปโรงแรม ใครๆ ก็ชอบมองดู...”...รายได้ก็พออยู่...”

“...พี่...เวลาเราอดนะ มีหมาตัวไหนมาหาให้เรากินบ้าง....หนูรู้....ถึงหนูจะเป็นกะหรี แต่หนูก็ไม่เคยได้เงินใครมาฟรีๆ...”

“จริง ๆ นะพี่....หนูจะออกไปเป็นกระเป๋ารถเมล์....”¹

จากที่นักเขียนถ่ายทอดไว้ เห็นได้ว่าตัวละคร “อ้อย” ต้องจำยอมประกอบอาชีพขายบริการทางเพศ ส่วนหนึ่งเป็นเพราะเธอมีความรู้แค่ชั้นประถมศึกษาปีที่ 4 ถึงแม้ว่าเธอจะได้พยายามหางานทำแล้วก็ตาม แต่ก็ไม่มีใครรับเธอเข้าทำงานนอกจากผู้ประกอบการร้านอาหารที่แอบแฝงขายบริการทางเพศ ส่วนรายได้ที่เธอได้รับก็ไม่สูงมากนัก เพียงแค่ประทังชีวิตไปวันหนึ่งๆ เท่านั้น

ในเรื่อง โรงเรียนเปิด นักเขียนได้ถ่ายทอดให้เห็นถึงภาวะความยากจนข้นแค้นและความลำบากทุกข์ยากผ่านตัวละคร “ผิน” กรรมกรผู้ที่มีการศึกษาแค่ชั้นประถมศึกษาปีที่ 4 ดังนั้นนักเขียนถ่ายทอดไว้พอสังเกตได้ต่อไปนี้

“ผมกะจะให้มันออก”

“อะไรผิน ลูกชายเรียนเก่ง” ครูเน้นเสียง

“ผม...ผม ไม่มีปัญญาส่งมันเรียนหรอกครับครู” ผินส่ายหน้าอย่างท้อแท้ “เด็กมันยังเล็ก ให้ออกตอนนี้มันก็ยังช่วยทำอะไรไม่ได้ อีกหนอยมันโตขึ้น มันจะลำบากเหมือนอย่างผินนา...”

ลำบากเหมือนอย่างผิน...ลูกที่เขารักนะหรือจะต้องลำบากเหมือนเขา ผินเจ็บลึกเข้าไปในอก นึกถึงภาพชีวิตครั้งเยาว์วัยที่ต้องออกจากโรงเรียนตั้งแต่จบชั้น ป.4 แล้วมา

¹ ศรีดาวเรือง. (2523). มืดแล้วสว่าง ใน โลกหนังสือฉบับเรื่องสั้น ชุด เพชรน้ำงาม. หน้า 211-213 , 216 , 220

รับจ้างโรงสีกวาดข้าวตก พับกระสอบ เพื่อช่วยแม่หาเงินซื้อข้าวให้น้องๆ กิน จนเมื่ออย่างเข้าวัยแตกเนื้อหนุ่มก็กลายเป็นคนโกยข้าว แบกทั้งข้าวเปลือกและข้าวสารเข้าซากจำเจทุกวัน แล้วลูกชายของเขา ลูกชายที่เขารักและเป็นห่วง เขาจะยอมให้ชีวิตมันเป็นเยี่ยงเขาได้อย่างไร

“ก็ไม่รู้จะทำอย่างไร ผมมันจนนี่ครับครู”¹

จากที่นักเขียนถ่ายทอดไว้ เห็นได้ว่าตัวละคร “ผิน” มีความรู้แค่เพียงชั้นประถมศึกษาปีที่ 4 ไม่มีโอกาสได้เรียนต่อเพราะต้องออกมาช่วยมารดาทำงานหาเงินเพื่อเลี้ยงดูครอบครัว ดังนั้นด้วยความรู้แค่เพียงระดับชั้นประถม เขาจึงหนีไม่พ้นงานที่ต้องขายแรงงานชนิดที่ต้องทุ่มเทกำลังกายอย่างหนักและแม้จะเหน็ดเหนื่อยลำบากทุกข์ยากเพียงใด รายได้ของเขาก็ดูเหมือนจะไม่เพียงพอต่อรายจ่ายในครอบครัว ดังจะเจียดแบ่งให้แก่บุตรเพื่อนำไปใช้สอยในการศึกษาที่ดูจะเป็นเรื่องที่สุดวิสัย สร้างความลำบากและยุ่งยากใจให้แก่เขาไม่น้อย

ในเรื่อง *ส่งไปนรก* ก็เช่นเดียวกัน เป็นการสะท้อนให้เห็นถึงความลำบากทุกข์ยากของหญิงชราผู้ประกอบอาชีพหาบเร่แผงลอย และหากพิจารณาจากที่นักเขียนถ่ายทอดไว้ เห็นได้ว่า แม้อาชีพนี้จะสร้างความเหน็ดเหนื่อยให้แก่ผู้หญิงในวัยชราสักเพียงใด แต่สำหรับผู้ที่ไม่มีความรู้และไร้ซึ่งทรัพย์สิน อาชีพนี้ก็อาจช่วยพยุงให้ชีวิตดำรงต่อไปได้แม้จะไม่สุขสบายนักก็ตาม ดังพอสังเกตได้ต่อไปนี้

...แม่ผู้แก่เฒ่าของฉันเป็นแม่ค้าหาบเร่ ขั้นตอนการทำมาหากินของแม่ไม่ได้เป็นไปโดยง่าย ๆ หรือสบาย และยังกับวัยของแม่ในวันนี้ด้วยแล้วมันยังเป็นงานหนักมากขึ้นทีเดียว...แต่การที่จะให้แม่เลิกอาชีพอันเหน็ดเหนื่อยนั้นเป็นไปได้ยาก แม่ไม่มีความรู้ ไม่มีทรัพย์สินสมบัติ...แม่ไม่สามารถจะทำอาชีพอื่นได้นอกจากหาบของขาย...และใกล้ๆ กับที่แม่ตั้งหาบนั้น เป็นกองขยะส่งกลิ่นเหม็นดลอบอวลตลอดทั้งวัน...แต่เพราะไม่มีทางเลือก แม่จึงต้องทนเหม็นขยะทุกวัน...²

ในเรื่อง *มือ* ก็เช่นเดียวกัน นักเขียนก็ได้ถ่ายทอดให้เห็นถึงสภาพชีวิตของหญิงชราผู้ไร้การศึกษาต้องเผชิญชีวิตอย่างลำบากทุกข์ยากแต่เพียงลำพัง ดังพอสังเกตได้จากที่นักเขียนถ่ายทอดไว้ต่อไปนี้

¹ อำนาง เย็นสบาย. (2540). *ใต้ผืนน้ำ*. หน้า 34-35

² นิเวศน์ กันไทยราษฎร์. (2521). *เดินสวนตะวัน*. หน้า 81-82 , 85 , 87

สมัยเด็กฉันไม่มีอะไรจะคิดถึง พ่อแม่เลิกกัน ไม่มีใครยอมเอาฉันไปอยู่ด้วย แม่ยกฉันให้กับญาติห่างๆ ...เขาเลี้ยงฉันไว้ใช้งาน...ตอนนั้นฉันเพิ่งเข้าโรงเรียนได้ไม่นาน แต่เมื่ออยู่กับคนอื่นก็ต้องทำงานให้คุ้ม ฉันเลยต้องออกจากโรงเรียน อยู่ให้เขาใช้งานมาจนโต เป็นสาวก็หนีตามคนอื่นเข้ากรุง...ไม่มีอะไรเป็นหลักหมายแน่นอน ชีวิตผ่านไปอย่างสะบักสะบอม...แม่ไม่เลือกงานแต่งงานก็หายากเต็มทน...แม้ฉันจะหามาได้ทำอะไรก็เพียงแค่ใช้กินแทบไม่พอ”¹

ส่วนในเรื่อง ในมมมิต นักเขียนก็ได้สะท้อนให้เห็นถึงสภาพชีวิตของผู้ที่เร่ร่อนไร้การศึกษา ไม่มีงานทำเป็นหลักแหล่ง ชีวิตต้องเผชิญกับความลำบากทุกข์ยาก ดังพอสังเกตได้จากที่นักเขียนถ่ายทอดไว้ต่อไปนี้

...ไม่ใช่ครั้งแรกที่เขามาอาศัยวงเวียนแห่งนี้ เป็นที่หลับนอน...อันที่จริงเขาอยู่เมืองนี้มาจะครบห้าปีแล้ว เข้าตะลุมเตี้ยตั้งแต่ยังตัวกระเปี้ยก...เขาลาออกจากงานบ่อย บางแห่งให้ใช้งานเขาไม่ปราณี บางแห่งให้ข้าวเขาก็กินวันละเพียงครึ่งท้อง น่ายายเหมือนกันที่วนเวียนอยู่ในเมืองนี้มาตั้งแต่เด็กจนโตยังเอาตัวไม่รอด ดกงานซ้ำแล้วซ้ำอีก ไม่มีหลักยึดและอาชีพถาวร”²

หากพิจารณา แม้ นักเขียนจะมีได้ถ่ายทอดไว้อย่างชัดเจนว่าตัวละครเด็กหนุ่มผู้เร่ร่อนนี้จะมีอายุเท่าใดและได้รับการศึกษาสูงสุดในระดับชั้นไหน แต่หากสังเกตจากที่นักเขียนพรรณนาไว้ว่า “ ตะลุมเตี้ยตั้งแต่ยังตัวกระเปี้ยก...ลาออกจากงานบ่อย...ดกงานซ้ำแล้วซ้ำอีก” ก็น่าจะพอเข้าใจได้ว่า เขาคงออกจากโรงเรียนตั้งแต่ยังเด็กหรือไม่ก็ยังไม่จบชั้นประถมศึกษา และหากเป็นเช่นนั้น การที่เขาไม่มีการศึกษานี้เอง ก็อาจเป็นสาเหตุหนึ่งที่ทำให้เขาไม่สามารถหางานที่มีรายได้เพียงพอต่อการดำรงชีวิตในเมือง จนยึดเป็นอาชีพถาวรได้ ดังสังเกตได้จากการที่เขาต้องดกงานซ้ำซาก ไม่มีความมั่นคงในชีวิต ดังนักเขียนได้ถ่ายทอดไว้ให้เห็นแล้วนั้น

สำหรับในเรื่อง โลกใบเล็กของชลมาน เป็นการถ่ายทอดให้เห็นถึงสาเหตุของความยากจนที่ส่วนหนึ่งเป็นเพราะการขาดทักษะในการประกอบอาชีพ หรือการประกอบอาชีพ โดยไม่คำนึงถึงความสามารถและความถนัดของตน จนทำให้ชีวิตถดถอยไปสู่ความอดคัดขัดสนและยากจนขั้นแสนได้ ดังนักเขียนถ่ายทอดไว้พอสังเกตได้ต่อไปนี้

¹ ศรีดาวเรือง. (2533). แก้วหยดเดียว. หน้า 119

² ประชาคม ลุนาชัย. (2541). ตัวละครตกสมัย. หน้า 186-187

...ทันทีที่ผืนดินหลุดจากมือ...แต่ละคนต่างกำส่วนแบ่งของตน แยกย้ายกันไป ตามครรลองของตัวเอง...บางคนเอาเงินไปซื้อสวนยางพาราหรือไม้กีสวนปาล์ม บ้างก็อุดหนุนลงทุนสัมปทานเส้นทางรถโดยสารต่างๆ ที่ตัวเองผูกพันอยู่กับการหาปลาหากุ้งมาแต่หัวเท่ากำปั้น และความไม่ชำนาญต่ออาชีพใหม่ ก็ผลาญเงินทองไปอย่างรวดเร็วจนน่าใจหาย ...¹

จากที่นักเขียนได้ถ่ายทอดไว้ เห็นได้ว่าชาวประมงที่ขายที่ดินได้บางคนใช้จ่ายเงินโดยไม่มีการวางแผนการใช้จ่ายที่เหมาะสม เช่น การนำเงินไปลงทุนในกิจการหรืออาชีพที่ตนเองไม่ถนัด ไม่มีความเชี่ยวชาญ ทั้งยังไม่ชวนช่วยหาความรู้เพิ่มเติมเกี่ยวกับกิจการนั้นๆ ที่ตนทำ ดังนั้นชีวิตจึงอาจถดถอยกลับไปสู่ภาวะความลำบากทุกข์ยากได้เช่นกัน

กล่าวโดยสรุป การขาดความรู้และทักษะในการประกอบอาชีพ ถือเป็นสาเหตุหนึ่งที่ทำให้มนุษย์ด้อยประสิทธิภาพ ไม่สามารถพัฒนาการผลิตทั้งในด้านปริมาณและคุณภาพได้ แม้มนุษย์ทุกคนจะมีพลังงานเป็นของตนเอง แต่หากขาดซึ่งความรู้และทักษะในการประกอบอาชีพก็นับได้ว่าเป็นการขาดแคลนปัจจัยการผลิต ตลอดจนโอกาสในการประกอบอาชีพที่ดีมีรายได้ ดังนั้น การขาดความรู้และทักษะในการประกอบอาชีพ จึงเป็นสาเหตุหนึ่งที่น่าไปสู่ภาวะความยากจนได้เช่นกัน

3.2.5 การประสพภัยแล้งและความเสื่อมโทรมของทรัพยากรธรรมชาติ ทรัพยากรธรรมชาติ (natural resources) คือ สิ่งที่เกิดขึ้นเองตามธรรมชาติ มีประโยชน์สามารถสนองความต้องการของมนุษย์ หรือมนุษย์สามารถนำมาใช้ประโยชน์ต่อการดำรงชีวิตได้

หากพิจารณา ทรัพยากรธรรมชาติในฐานะส่วนประกอบที่สำคัญต่อกระบวนการผลิต โดยเฉพาะด้านการเกษตร ทรัพยากรน้ำ (Water Resource) ถือได้ว่ามีความจำเป็นอย่างยิ่งต่อการเจริญเติบโตของพืชและสัตว์ ดังนั้นจึงไม่แปลกอันใดที่การผลิตในภาคการเกษตรจะมีความต้องการน้ำไม่น้อยไปกว่าการผลิตในภาคอุตสาหกรรมหรือในภาคการผลิตอื่นๆ ซึ่งหากนำอุปสงค์ในทรัพยากรน้ำของทุกภาคการผลิตมารวมกัน ก็จะได้เห็นว่าอุปทานของทรัพยากรน้ำนั้นไม่สามารถตอบสนองความต้องการของทุกภาคการผลิตได้เพียงพอ ทั้งนี้ส่วนหนึ่งเป็นเพราะปัญหาภัยแล้งและการจัดการทรัพยากรน้ำที่ยังไม่มีประสิทธิภาพ

เป็นที่น่าสังเกตว่า สภาวะฝนแล้งหรือภัยแล้งเป็นภัยธรรมชาติที่ส่งผลกระทบทำให้การผลิตในภาคการเกษตร โดยเฉพาะที่เน้นการเพาะปลูกมักจะได้รับความเสียหายโดยตรง กล่าวคือจากการที่ฝนไม่ตกตามฤดูกาล ตกน้อยหรือไม่ตกเลย ประกอบกับอุณหภูมิสูง ความชื้นสัมพัทธ์ต่ำ ก็จะเป็นตัวเร่งให้เกิดกระบวนการคายระเหย (Evapotranspiration) ดินไม่อุ้มน้ำ จนเมื่อปริมาณน้ำไม่เพียงพอในที่สุดเกิดสภาวะการขาดน้ำ (Hydrological Drought) พืชจึงไม่สามารถดึงน้ำมาใช้

¹ กนกพงศ์ สงสมพันธุ์. (2539). สะพานขาด. หน้า 64-65

สำหรับการเจริญเติบโตได้ เหตุดังนี้ เมื่อพืชผลทางการเกษตรได้รับความเสียหาย เกษตรกรผู้เป็นเจ้าของก็ย่อมได้รับความเสียหายและเดือดร้อนไปด้วย

เป็นที่น่าสังเกตว่า ฝนแล้งที่เกิดในช่วงฤดูฝน โดยเฉพาะอย่างยิ่งเมื่อฝนทิ้งช่วงยาวนาน ระหว่างเดือนมิถุนายนถึงกรกฎาคม มีส่วนทำให้พืชผลทางการเกษตรได้รับความเสียหาย นอกจากนั้นยังเกิดการขาดแคลนน้ำใช้ในการประกอบอุตสาหกรรมและการอุปโภคบริโภค ซึ่งนับวันความแห้งแล้งอันเนื่องมาจากสภาวะฝนแล้งจะยิ่งเลวร้ายมากขึ้น

จากการวิเคราะห์ด้วยวิธี Rainfall Decile ของกรมอุตุนิยมวิทยา พบว่า ในคาบ 40 ปี ตั้งแต่ปี พ.ศ.2494-2533 มีฝนแล้งชัดเจน และแผ่เป็นวงกว้างในปี พ.ศ.2510 , 2511 , 2520 , 2522 , 2525 และ 2527 นอกจากนั้น ยังเกิดสภาวะฝนแล้งที่ไม่ชัดเจนนักในปี พ.ศ.2532 , 2533 และ 2534² ต่อมาในปี 2535/2536 วิกฤตการณ์การขาดแคลนน้ำได้ทวีความรุนแรงมากขึ้นจนรัฐบาลต้องสั่งให้ลดพื้นที่การทอานาปริง เนื่องจากเกรงว่าจะไม่มีน้ำในการอุปโภคบริโภคเพียงพอ ด้วยเหตุดังนี้ การทอานาและการเพาะปลูกของเกษตรกร จึงลดน้อยลงตามไปด้วย เช่น ในปี พ.ศ.2532/2533 เกษตรกรสามารถปลูกข้าวนาปริงในพื้นที่ภาคกลางได้ 3,576,417 ไร่ ในปี พ.ศ.2533/2534 พื้นที่ปลูกข้าวนาปริง ลดลงเหลือ 2,578,072 ไร่ และในปี พ.ศ.2534/2535 พื้นที่ปลูกข้าวนาปริงและพืชไร่ ลดลงเหลือเพียง 1,514,100 ไร่³ สำหรับในส่วนหนึ่งของเกษตรกรที่ทนต่อสภาพการขาดทุนอันเนื่องมาจากพืชผลได้รับความเสียหายจากสภาวะฝนแล้งไม่ไหว ก็หันไปประกอบอาชีพอื่นๆ ทดแทน เช่น เป็นกรรมกรขายแรงงาน บ้างอพยพเข้าไปเร่ร่อนอยู่ในเมืองใหญ่ๆ ซึ่งก่อให้เกิดปัญหาอื่นๆ ตามมาอีกมาก

กล่าวในทางวรรณกรรม เรื่องสั้นไทยร่วมสมัยตามขอบเขตของการวิจัยที่กำหนดบางเรื่อง ได้สะท้อนให้เห็นถึงภาวะความอดคัตขัดสนและยากจนข้นแค้นของเกษตรกรที่ประสบปัญหาภัยแล้งและความเสื่อมโทรมของทรัพยากรธรรมชาติ ดังพอจะกล่าวถึงได้ต่อไปนี้

ในเรื่อง 'เผือกเอ๋ย' นักเขียนได้ถ่ายทอดให้เห็นถึงปัญหาภัยแล้งที่ทำให้เกษตรกรไม่สามารถทำการเพาะปลูกได้ตามปกติ ส่งผลให้ต้องเผชิญกับความอดคัตขัดสน ดังพอสังเกตได้ต่อไปนี้

¹ บุญณรงค์ ธานีรัตน์. (2535). เอกสารประกอบการสัมมนา การจัดการลุ่มน้ำและวิทยาศาสตร์สิ่งแวดล้อม เรื่อง การเสี่ยงภัยของคนไทยในยุครุ่งเรืองทางเศรษฐกิจ. หน้า 8-36

² แหล่งเดิม หน้า 8-36

³ นาดล อังคนพงค์, และอุทิศ เชื้อมาก. (มปป). ท้นโลกทันเหตุการณ์. หน้า 127-128 ,159

ตะวันเริ่มต่ำลง...แต่ยังมีแสงแดดแผดเผาคล้ายกับจะไม่ค่ำ เนื่องมาจากความแห้งแล้ง...
นี่ก็จวนเข้าพรรษาแล้ว ป่านนี้ฝนสักเม็ดยังไม่เห็นมีเลย มันจะแล้งไปถึงไหนหนอ...
ลุงเยี่ยมรำพึง พร้อมกับนั่งลงบนคันนา...มองดูนาของตัวเองด้วยความหดหู่ใจ...

"...ตกกล้าไว้จะแห้งตายหรือเปล่าก็ไม่รู้ กว่าจะมีฝนได้ทำ อาจจะตายหมดต้องตก
กันใหม่ก็ได้ " ลุงเยี่ยมพูด...

คืนนั้นฟ้ามีดครึ้มไปทั่ว คล้ายกับว่าฝนจะตก มีเสียงร้องเป็นระยะ ชาวนาต่างดีใจ
ที่จะได้เห็นฝน แต่ฝนก็ยังไม่ตก...

"...ฝนเอ๋ยตกมาเสียเถอะ จะได้ทำไรทำนา ฝนฟ้าแล้งอย่างนี้ ข้าวจะกินก็ยังไม่มี..."¹

จากที่นักเขียนถ่ายทอดไว้ เห็นได้ว่าเกษตรกรยังคงทำการเพาะปลูก โดยอาศัยน้ำตาม
ฤดูกาลเป็นสำคัญ ดังนั้นเมื่อฝนไม่ตกหรือทิ้งช่วงเป็นระยะเวลานานๆ เกษตรกรจึงไม่สามารถทำ
การเพาะปลูกได้ตามปกติ สำหรับในส่วนหนึ่งของเกษตรกรบางราย ที่ได้เริ่มทำการเพาะปลูกไปแล้ว
เมล็ดพันธุ์หรือกล้าพืชอาจได้รับความเสียหาย ต้องทำการซ่อมแซมหรือเริ่มเพาะปลูกใหม่ ซึ่งมีผล
ทำให้ต้นทุนในการผลิตสูงขึ้น และถ้าหากภาวะภัยแล้งกระหน่ำรุนแรงก่อให้เกิดความเสียหายต่อ
พืชผลทางการเกษตรอีกครั้ง เกษตรกรอาจต้องขาดทุนหรือเป็นหนี้สินจากการเพาะปลูก ชีวิตอาจ
ถดถอยไปสู่ภาวะอดคัดขัดสนและยากจนข้นแค้นได้

เรื่อง ฝนแล้ง ก็เช่นเดียวกัน นักเขียนได้ถ่ายทอดให้เห็นถึงความลำบากทุกข์ยาก
อันเนื่องมาจากการต้องเผชิญกับภาวะภัยแล้ง ซึ่งส่งผลทำให้พืชผลทางเกษตรได้รับความเสียหาย
ดังพอสังเกตได้ต่อไปนี้

น้ำในสระหน้าวัดห้วยบงกำลังจะแห้ง ชาวบ้านหลายคนเริ่มหวั่นวิตก...หัวใจ
ห่อเหี่ยวสิ้นหวัง ทุกสิ่งกำลังจะพังทลาย ชาวบ้านกำลังล่มจม

ในชีวิตคนชนบท ไม่มีสิ่งใดโหดร้ายเท่ากับความแห้งแล้งหรือหอก น้ำคือชีวิตและ
ความหวังของเขา เมื่อขาดน้ำ ชีวิตก็นับวันจะรอวันตาย...ไร่นาของชาวบ้าน...เมื่อผมเห็น
ผืนนาแตกกระแหง ต้นข้าวเฉาตายนับร้อยๆ ไร่ ... หลายคนที่ไม่เคยรู้หนาวโหดในไร่
ไบน้าคล้ำเคียว...แห้งโหย

"ถ้าปีหน้าฝนยังไม่มา ชาวบ้านเขาก็อพยพไปอยู่ที่อื่น"...

"แล้วเด็กล่ะ...ใครจะรับผิดชอบ"...

¹ เกษ แก้วเกษศิริ. (2521). เผือกเอ๋ย ใน โลกหนังสือฉบับเรื่องสั้น ชุด วันเวลาที่ผ่านไปเลย. หน้า
133-134, 136 , 138-139

“เด็กหรือ”... “เมื่อท้องหิว...เด็กมันจะเรียนรู้เรื่องหรือครู” ...อยู่ที่ห้วยบงนี้เขาคงอดตายเป็นแน่ หากฝนลงเมื่อไหร่เขาจะกลับมา¹

จากที่นักเขียนถ่ายทอดไว้ เห็นได้ว่าเมื่อภาวะภัยแล้งกระทบรุนแรงพืชผลทางการเกษตรได้รับความเสียหาย ประชาชนต้องเผชิญกับความยากจนขั้นแสน และนอกจากนี้ยังส่งผลทำให้เกิดปัญหาต่างๆ ตามมาอีกได้ เช่น การอพยพย้ายถิ่นฐาน ซึ่งที่นักเขียนได้ถ่ายทอดไว้ให้เห็นแล้วนั้น

ในเรื่อง คือชีวิตและน้ำตา ก็เป็นอีกเรื่องหนึ่งที่นักเขียนได้ถ่ายทอดให้เห็นถึงความลำบากทุกข์ยากของชีวิต อันเนื่องมาจากการต้องเผชิญกับปัญหาภัยแล้งและภัยธรรมชาติอื่นๆ ดังนักเขียนถ่ายทอดไว้ พอสังเกตได้ต่อไปนี้

...เมื่อหวนคิดถึงชีวิตอันอาภัพ ทำไมชีวิตเขามีแต่สูญเสีย มีครั้งใดบ้างชีวิตของเขามีความสุข...เขาดัดสินใจพาเมียคู่ยากอพยพมาอยู่ที่นี่ หนีความแห้งแล้งที่บ้านเกิด...แต่ทว่าเถื่อนต้องผิดหวังอีกเป็นคำรบสอง เพราะบางปีน้ำป่าท่วมไร่นาเสียหายหมด...ชีวิตเขาอยู่มาลุ่มๆ ดอนๆ ยิ่งชีวิตดำเนินต่อไปนานเท่าใด เขาก็ยิ่งยากจนลงมาก เท่านั้น...²

ส่วนในเรื่อง เงินเดือนเพิ่ม เป็นการถ่ายทอดให้เห็นถึงภาวะอดคัดขัดสนผ่านตัวละคร “ครูแก้ว” ผู้ซึ่งมีอาชีพเป็นข้าราชการครูและทำนาไปพร้อมกันด้วย แต่รายรับของเขาก็แทบไม่เพียงพอกับรายจ่าย ยิ่งเมื่อหน้าที่เขาต้องประสบกับภัยแล้ง ไม่สามารถเก็บเกี่ยวผลผลิตได้อย่างเต็มเม็ดเต็มหน่วย ครอบครัวของเขาก็ยิ่งอดคัดขัดสนมากขึ้นด้วย ดังพอนักเขียนถ่ายทอดไว้พอสังเกตได้ต่อไปนี้

ครูแก้วทำงานมาหลายสิบปี...แต่การเงินมันไม่เหมาะสมกับเกียรติที่เพิ่มขึ้นเลย...ถึงหนานา...ครูแก้วออกช่วยเมียไถดำมีชีวิตเหมือนชานาทั่วไป...

ปีไหนฝนฟ้ามาตามฤดูกาล ...ทำนาได้ข้าวพอกินพอขาย ก็พออยู่ได้ไป มาปีที่แล้วฝนแล้งในตอนปลายปีข้าวเหี่ยวตายเมื่อตอนจะออกรวง นาล่ม ไม่มีข้าวไว้กินเหมือนทุกปีต้องเจียดเงินซื้อข้าวสาร...

¹ เฉลิมศักดิ์ แห่งมงาม. (2541). ห้วยบง. หน้า 54-55

² _____. (2523). คือชีวิตและน้ำตา ใน โลกหนังสือฉบับเรื่องสั้น ชุด เพชรน้ำงาม. หน้า 242

ครูแก้วต้องต่อสู้กับเศรษฐกิจในครัวเรือนอย่างหนักหน่วง เขาแห่งนดูฟ้าวันละหลายหน ความแห้งแล้งทำให้ทุ่งนาแห้งผาก ผักปลาหาไม่ได้ ความเป็นอยู่มันอดคัดัดขัดสนขึ้นทุกวัน เขารู้ว่าเพียงอาศัยเงินเดือนอย่างเดียวครอบครัวคงจะไปไม่รอด...¹

ในเรื่อง คำขานรับของชาวนา นักเขียนก็ได้ถ่ายทอดให้เห็นถึงความลำบากทุกข์ยากของชาวนา ซึ่งส่วนหนึ่งเป็นเพราะการที่ต้องเผชิญกับปัญหาภัยแล้ง ผลผลิตเสียหาย ทำให้ขาดแคลนรายได้ที่จะนำมาใช้จ่ายในครอบครัว ดังพอสังเกตได้จากที่นักเขียนถ่ายทอดไว้ต่อไปนี้

...ความผันก็เลื่อนหายไปจากความรู้สึก ความเป็นจริงปรากฏแก่ตา เป็นภาพที่แล้งเขี้ยว ดันไม้ใบหญ้าเหี่ยวแห้งอับเฉา ใบร่วงหล่นกราวสู่พื้นเป็นครั้งคราว แผ่นดินแตกกระแหง ถึงคราวลมพัดแรงฝุ่นกระจาย ทรายอันร้อนระอุปลิวกระทบใบหน้าอันหยาบกร้านของชายชรา ...

ความหลังประดังเข้ามาในความรู้สึก ชายชราคิดถึงเมียที่ตายจากไปนานแล้ว... ยังเหลือแต่เขากับลูกชายเพียงคนเดียวที่ทรหดอดทน แรกๆก็ช่วยกันทำนาทำไร่ทำยังไม่มีกิน และยังมีหนี้สินซึ่งปลดเปลื้องเท่าไรไม่มีวันหมด และกลับพอกพูนเพิ่มมากขึ้น ข้าวไร่ฝ่นที่เคยตกกลับไม่ตก ข้าวในนาเหี่ยวแห้งอับเฉา เมื่อไม่มีกินลูกชายที่อายุเพิ่งจะสิบหกย่างต้องออกไปเป็นจิ้งกิ้งในโรงไม่หิน...

เจ็ดปีผ่านไป มันท่วมไปด้วยความไร้ยาก จนชายชราไม่อยากจะนึกว่าเขามีชีวิตอยู่ได้อย่างไร ความคิดของชายชราค่อยๆ สับสนมากขึ้นทุกที และมาสะดุดที่ความหิว...²

จากที่นักเขียนได้ถ่ายทอดไว้ เห็นได้ว่าผู้ที่มีอาชีพทำนาโดยเฉพาะที่อาศัยนำฝนตามฤดูกาลหากคราวใดฝนไม่ตกตามฤดูกาล เกิดปัญหาภัยแล้ง ทำให้ข้าวในนาได้รับความเสียหาย “เหี่ยวแห้งอับเฉา” เกษตรกรหรือชาวนานั้นก็มักจะได้รับผลกระทบที่เลวร้ายตามมาด้วย เช่น มีหนี้สินเพิ่มพูน บางรายถึงขั้นต้องผันตัวเองไปสู่อาชีพอื่น ซึ่งบางครั้งอาจทำให้ชีวิตลำบากทุกข์ยากมากขึ้นได้

ในเรื่อง ข้าจะสู้จนสุดฤทธิ์ ก็เช่นเดียวกัน นักเขียนได้ถ่ายทอดให้เห็นถึงความลำบากทุกข์ยากของเกษตรกรชนบทที่ต้องเผชิญกับภาวะภัยแล้งไว้ พอสังเกตได้ต่อไปนี้

¹ นิมิตร ภูมิถาวร. (2521). ครูศรีหม่อม. หน้า 100-102 , 104

² ประทีป ชุมพล. (2522). คำขานรับของชาวนา ใน รวมเรื่องสั้นชุด ขานรับปีชาวนา. หน้า 88 ,

ปีนี้ฝนมาล่าช้าจนคิดว่าไม่มีทางได้ปักดำทำนากัน ถ้ามันเกิดแล้งใหญ่ขึ้นมา ก็หมายความว่า เดือนร้อนจนเลือดตาทะเล็กเลยทีเดียวละ อาศัยว่ามีได้ฝนดีเปรสชันอะไรนั้น มาช่วยเอาไว้ได้จนเกือบปลายเดือนสิบ...กระนั้นก็เถอะ กล้าที่ลงเอาไว้เมื่อเดือนหกมันแห้ง แดงเป็นผมฝรั่ง ปล่อยให้ควายกินเสียก็หลายงาน...ผลที่ได้หลังเก็บเกี่ยวแล้วจะได้สักกี่ถึง ก็กระسوب...เป็นใครตกที่นังอย่างข้ามั่งคงรู้สึกรสของความทุกข์อกทุกข์ใจเหมือนกัน...ข้า เหนื่อยเหลือเกิน¹

ทำนองเดียวกัน ในเรื่อง **น้ำกับไฟ** นักเขียนก็ได้ถ่ายทอดให้เห็นถึงความลำบาก ทุกข์ยากในชีวิตของเกษตรกรชนบทที่ต้องเผชิญกับภาวะภัยแล้งไม่มีน้ำไว้ สำหรับทำการเพาะปลูก ดังพอสังเกตได้จากที่นักเขียนถ่ายทอดไว้ต่อไปนี้

ลำชีหน้าแล้งแห้งขอด จนสามารถเดินลุยข้ามได้โดยสะดวก เม็ดทรายที่อยู่ใต้ สายน้ำอันเย็นเฉียบมาตลอดฤดูฝนนุ่มนึ่งเมื่อสัมผัส มันพูนเป็นหย่อมๆ สูงบ้างเรียบบ้าง ทอดตัวยาวไปโดยตลอด...จะหาอาหารดีได้จากไหน ในเมื่อมันแล้งออกอย่างนี้...แล้งสะบัด ขนกันทั้งนั้น น้ำฝนสำหรับทำไร่นากลายเป็นสิ่งมหัศจรรย์ 1 ใน 8 ของโลกแถบนี้ก็ได้...อย่างทุ่งนา พระเดชพระคุณเอ๋ย, นอกจากต้นไม้ยืนต้นตายโกร่นและซากขังข้าวที่ หลงเหลืออยู่ติดผิวดินเมื่อศตวรรษก่อนแล้ว ไม่มีอะไรเลยที่ทุ่งนา...

ถ้าจะว่าฝนไม่เคยตกเลย ก็ดูเหมือนจะเป็นการให้ร้ายป้ายสีเทวดาจนน่าเกลียด เกินไป เอาเป็นว่าโปรยปรายบ้างเล็กน้อยก็แล้วกันเถอะ ระบาย, ทุ่งนาสำหรับทำนาเลี้ยง ประชากรโลกดันไม่ชอบตก กลับไปตกในเมือง...

“...ไม่ไหวเลยเสียวเอ๋ย ไม่ได้ทำไร่นาเกือบห้าปีแล้ว ต้องขุดเผือกขุดกลอยกิน จนไม่มีอะไรจะเหลือให้กินอยู่แล้ว...”

...ป่าที่เคยร่มรื่นด้วยไม้หลายพันธุ์ กลายเป็นทุ่งโล่ง แดกระแหง ไม่มีเม็ดฝนมา ชโลมลูบให้ชื่นใจเหมือนก่อนเก่าอีก เทวดาฟ้าดินทำไมจึงไม่เข้าข้างเขาเสียเลยหนอ²

จากที่นักเขียนถ่ายทอดไว้ เห็นได้ว่าในยามที่ภัยแล้งกระหน่ำรุนแรง มิใช่พืชผลทางการเกษตรเท่านั้นที่ได้รับความเสียหาย หากแต่เป็นความเสียหายที่ผูกโยงส่งผลกระทบต่อทุกชีวิต ในระบบนิเวศ สำหรับมนุษย์อย่างน้อยที่สุดก็อาจต้องเผชิญกับการขาดแคลนอาหารได้

ไม่ต่างกันนัก ในเรื่อง **ทางกลับ** ก็เป็นการสะท้อนภาพความลำบากทุกข์ยากของ เกษตรกรในชนบทที่ต้องเผชิญกับภาวะฝนแล้ง ดังนักเขียนถ่ายทอดไว้พอสังเกตได้ต่อไปนี้

¹ ประเสริฐ จันดำ. (2535). นางไห้. หน้า 35, 37

² _____. (2513). ดอกคูณและเสียงแคน. หน้า 24-27

สีเหลืองไหม้ เป็นสีน้ำตาลทอดยาวไปสุดสายตา...มันคือต้นข้าว! ต้นข้าวที่แห้งกรอบเพราะไม่มีฝน มันยืนตายซากอยู่อย่างหมดหวัง แม้กระทั่งกล้าสำหรับจะปักดำก็แห้งเกรียมไม่ผิດกัน...ไฉนจึงแห้งแล้ง...

“นี่ไม่ได้ทำอะไรทำนากันเลยหรือเรื่อง”

“ทำ แต่ฝนมันไม่ตก ก็เหินๆ อยู่อย่างนี้แหละเกริก เต็มที่ สามปีเข้ามาแล้ว ไม่รู้จะอย่างไร...อุตสาหกรรมถักดักตั้งสี่ห้าอัน ที่ดำไปแล้วก็เยอะ ฉิบหายหมด แค่ว่าเอาเป็นหญ้าให้ควายกินก็ยังไม่ได้...” เสียงของเรื่องระทดระท้อ...ภาวะครองชีพอันแร้นแค้นทำให้เขาเคร่งเครียดเอาจริงเอาจังกับชีวิตเหมือนชาวชนบททั่วๆ ไป...

เกริก ทอดสายตาไปยังทุ่งนาเบื้องหน้าอีกครั้ง ใจคอเขาห่อเหี่ยวลงไปอย่างช่วยไม่ได้ นี่หรือทุ่งนาที่ทำมาหากิน เหมือนทะเลทรายในที่ราบสูงไม่มีผิດ ลำปะโดงซึ่งเคยนองเจิงไปด้วยน้ำใสสะอาดเย็นชื่นมีปูปลาอุดมสมบูรณ์ บัดนี้มันแห้งขอด มองเห็นแต่โคลนตม แล้วจะมีชีวิตอยู่กันไปได้อย่างไร...ขณะนี้หวังให้ทุกสิ่งทุกอย่างเหมือนเดิมไม่ได้เลย...หลายครอบครัวต้องอพยพหนีความแห้งแล้งไปสู่ถิ่นอื่น ไม่อย่างนั้นแล้วก็อดตายเองง่ายๆ¹

คล้ายคลึงกัน ในเรื่อง การเดินทางของแม่เฒ่าและเด็กน้อย นักเขียนได้ถ่ายทอดให้เห็นถึงความอดคัดขัดสนและความลำบากทุกข์ยากในชีวิตของตัวละคร “หญิงชรา” กับ “เด็กน้อย” ที่ต้องระหกระเหิน อพยพเข้ามาผจญชีวิตอยู่ในเมือง ทั้งนี้ส่วนหนึ่งเป็นเพราะคนทั้งคู่มิอาจทนต่อความแร้นแค้นในท้องถิ่นชนบทของตนได้ ดังนักเขียนถ่ายทอดไว้พอสังเกตุได้ต่อไปนี้

แม่เฒ่าทอดตามอง...ข้างหน้าเปลวแดดเด่นระยับเหนือท้องทุ่ง มันเคยมีข้าวขุ่มทะลึ่งตัวเหนือพื้นน้ำและแดกรวงกลายเป็นสีทอง วันนี้มันก็เป็นสีทองแต่มันไม่สุกปลั่งดังที่เคยเป็น มันเป็นได้ก็แต่เพียงสีทองแห้งแล้งหยาบกระต้างปนอยู่ระหว่างคอข้าวกับผืนดิน...

บัดนี้ การเดินทางไกลของแม่เฒ่าเริ่มต้นขึ้นแล้ว

แม่เฒ่าเห็นท้องนาแห้งผากผ่านหน้าไปอย่างรวดเร็ว ความแห้งผากยังไม่จบสิ้นแม้รถไฟจะวิ่งมาไกลแสนไกล บางขณะแม่เฒ่าเห็นกลุ่มไม้ไผ่ไกร่นผ่านเข้ามา แต่มันก็คือความแห้งแล้ง แก่นึกถึงผู้คนและเพื่อนบ้าน แก่นึกถึงลูกชายและลูกสาว นึกถึงทุกสิ่งทุกอย่างที่ทำให้สายความเป็นครอบครัวของแกจนแหลกสลาย...

¹ ประเสริฐ จันดำ. (2513). ดอกคูณและเสียงแคน. หน้า 169-173 ,176

ความแห้งแห้งในระยะ 2-3 ปีที่ผ่านมา ทำให้แม่เฒ่าต้องลำบาก ลูกสาวและลูกเขยได้ออกเดินทางมาก่อนหน้านี้แล้วพร้อมกับทั้งเด็กน้อยไว้ให้ ความแห้งแล้งได้ไล่คนทั้ง 2 ไปเสียเอาดาบหน้า...ความแห้งแล้งดูช่างน่าอัศจรรย์ มันทำลายทุกสิ่ง ทำลายแม้กระทั่งน้ำใจผู้คน ทำลายครอบครัวที่อบอุ่น ทำไมหนอดินฟ้าอากาศจึงแปรวนแปร เลวร้ายถึงปานฉะนี้...¹

จากที่นักเขียนถ่ายทอดไว้ เห็นได้ว่าความแห้งแล้งนั้นนอกจากจะทำลายสิ่งแวดล้อมที่มีความสำคัญต่อระบบนิเวศของมนุษย์แล้ว ความแห้งแล้งยังมีส่วนผลักดันก่อให้เกิดปัญหาสังคมอื่นๆ ตามมาอีกได้ เช่น การขาดแคลนอาหาร การอพยพย้ายถิ่นฐาน หรือแม้กระทั่งการแยกกันอยู่ของครอบครัวที่ประกอบอาชีพเกษตรกรรม ซึ่งสมาชิกบางคนจำต้องดิ้นรนไปทำงานอื่นๆ เพื่อหารายได้มายังชีพในระหว่างที่ไม่สามารถทำการเพาะปลูกได้ตามปกติ เป็นต้น

ในเรื่อง กระแสลมที่พัดกลับ ก็เช่นเดียวกัน นักเขียนก็ได้ถ่ายทอดให้เห็นถึงความอดอยาก แร้นแค้น อันเนื่องมาจากฝนไม่ตกตามฤดูกาล ทำให้ชาวบ้านชนบทต้องอพยพทั้ง ถิ่นฐานเข้าหางานทำในเมือง ดังนักเขียนถ่ายทอดไว้ ต่อไปนี้

พ่อพาผมเดินมาตามทางแคบๆ...มันเป็นพื้นที่ลุ่มๆ ดอนๆ บางตอนเป็นเนิน บางตอนเป็นกะปลวกขนาดใหญ่...ผมจำได้ว่าครั้งหนึ่งเมื่อตอนที่ผมยังเป็นเด็ก มันเป็นธารน้ำที่ไหลมาจากภูเขาในฤดูฝน แต่บัดนี้มันกลับเป็นเพียงพื้นดินปนกรวดทรายแห้งผาก

“ทำไมไม่มีใครปลูกอะไรเลย”

ผมแปลกใจที่เห็นพื้นดินโล่งเตียน มีเพียงหญ้าแพรกสีน้ำตาลเท่านั้น

ก็ดูเอาซิ ใครมันจะไปปลูกอะไรได้ แผ่นดินแห้งจะเป็นผง ผ่านสวนมะพร้าวมาเมื่อก็ไม่เห็นริ้วมะพร้าวยืนแห้งตายไปเท่าไร สวนใครที่ดินเป็นทรายก็ตายก่อน ของเราโชคดีที่มีทรายปนน้อย ไม่อย่างนั้นละก็เตรียมอพยพไปหาที่ทำมาหากินใหม่ได้แล้ว...หลายครอบครัวอพยพเข้ากรุงเทพฯ มั่ง ลงไปได้มั่ง เราเองก็ไม่ว่าเลยว่เมื่อไหร่...ถ้าขึ้น แล้งหยั่งงี้ไปอีกสักปีก็เห็นที่จะต้องไปจากที่นี่เหมือนกัน ...

เราขึ้นมายืนอยู่บนเนินที่สูงที่สุด ผมหันมองไปรอบๆ ตัว แล้วก็อดที่จะถอนใจอย่างทุกชีวิตไปกับพ่อไม่ได้

“แล้วชาวบ้านเขาอยู่กันได้ยังไง ตอนนั้นะ เขาเอาอะไรกินกันในเมื่อมะพร้าวก็ไม่มีลูก พืชไร่ก็ปลูกไม่ได้...”

¹ ปรีชาพล บุญช่วย. (2521). การเดินทางของแม่เฒ่าและเด็กน้อย ใน โลกหนังสือฉบับเรื่องสั้น ชุด วันเวลาที่ผ่านเลย. หน้า 179-180 , 182-184

...ผมยังติดใจเรื่องความแห้งแล้ง ผมไม่อยากให้พ่อกับแม่และน้องๆ ต้องเดือดร้อน ร้อนเร่าหาที่อยู่ที่ทำมาหากินใหม่ เพราะมันไม่ใช่เรื่องง่าย ๆ ยิ่งเราไม่มีทุนรอนด้วยแล้ว...ก็ คงหนีไม่พ้นต้องพากันเข้าไปผจญชะตากรรมกันในกรุงเทพ ฯ...ทุกซึ่ยาก อดอยาก

พอมองหน้าผมด้วยสายตาฉงน คงเห็นผมหน้าเศร้าหมองลงละมัง

“ฉันไม่อยากให้พ่อมาyingนกอีกแล้ว”

“ที่จริงพ่อเลิกyingไปหลายปีแล้ว แต่ตั้งแต่แล้งมานี้มันไม่มีอะไรจะกิน จะให้พ่อ ปล่อยให้แม่ ให้น้องและตัวเองอดได้ying พ่อทำเพราะจำเป็น...”¹

ไม่ต่างกันนัก ในเรื่อง ผู้อพยพ นักเขียนก็ได้ถ่ายทอดให้เห็นถึงความยากจนข้นแค้นของผู้ที่ต้องเผชิญกับภาวะภัยแล้ง จนสุดท้ายต้องละทิ้งถิ่นฐานและวิถีชีวิตดั้งเดิมของตนเข้ามา ดิ้นรนอยู่ในเมืองใหญ่ กลายเป็นผู้ยากไร้โดยสมบูรณ์ ดังพอสังเกตได้ จากที่นักเขียนถ่ายทอดไว้ต่อไปนี้

หญิงชราทอดสายตาฝ่าความมืด...แกตื่นนอนตั้งแต่ยังไม่รุ่งอรุณ หลังจากตัดสินใจแล้วว่า จะเดินทางออกจากบ้านเกิดของจังหวัดที่แห้งแล้งกันดารและอดอยาก เพื่อเข้าไปสู่ บ้านเมืองแห่งใหม่...หลายปีมาแล้วที่ท้องทุ่งท้องนาแห้งแล้งอย่างนี้ หลายปีมาแล้วที่ผู้คน แยกถิ่นนี้มิได้ทำนา และหลายปีมาแล้วที่พวกเขาต้องทุกข์ทนอยู่กับความอดอยากแสนเข็ญ มีชีวิตอยู่ไปเพียงให้ความตายมาพรากรมหายใจอันหม่นหมอง...

วันใหม่เริ่มต้นขึ้นแล้ว...แก็เห็นผู้คนมากมาย และยวดยานพลุกพล่านขวักไขว่... บ้านเมืองที่ผู้คนหลากหลายในชนบทอันแห้งแล้งกันดาร เดินทางมาเพื่อฝ่าฝความหวัง... แก็หันมองคนอื่นอีกหลายคนทีทอดสายตาจ้องมองแก็ ก่อนก้าวเดินต่อไปข้างหน้าและเริ่ม รู้สึกคิดถึงบ้าน คิดถึงความแห้งแล้ง คิดถึงความอดอยากของผู้คน...ชีวิตแห้งแล้งเหมือน พื้นดินที่ขาดฝน...

แดดร้อนจัดมากยิ่งขึ้น หญิงชรารู้สึกแสบท้อ แก็เดินมาถึงสถานที่แห่งหนึ่ง ซึ่ง เต็มไปด้วยผู้คน และอาคารรูปร่างแปลกๆ...แก็เลื่อนสายตาไปอย่างไร้จุดหมาย...แก็พอจะ หนีออกได้แล้วว่า แก็ควรจะอย่างไรกับชีวิต เพื่อมีลมหายใจประทั้งอยู่ต่อไปก่อน...

แก็มองไปยังร่างหญิงชราบนชั้นบันไดอาคาร...ก่อนจะขยับร่างเปลี่ยนเป็นนั่ง พับเพียบ ตัดสินใจยกมือขึ้นพนมไหว้ และยื่นออกไปข้างหน้า...”²

¹ วิมล ไทรนิมิต. (2534). กระแสลมที่พัดกลับ. หน้า 133-134 , 136 , 139

² มานพ ถนอมศรี. (2522). ผู้อพยพ ใน โลกหนังสือฉบับเรื่องสั้น ชุด คลื่นหัวเหิง. หน้า 149-150, 154-155 157-158

จากที่นักเขียนถ่ายทอดไว้ เห็นได้ว่าภาวะความแร้นแค้นอันเนื่องมาจากภัยแล้ง มีส่วนผลักดันทำให้ชาวบ้านชนบทอพยพย้ายถิ่นฐานเข้ามาเผชิญชีวิตอยู่ในเมือง ไม่เว้นแม้แต่คนชราที่อยู่นอกกำลังแรงงาน และหากพิจารณาจากที่นักเขียนได้ถ่ายทอดไว้ การอพยพเข้ามาหางานทำในเมืองมิใช่เป็นเรื่องง่าย ทั้งเชื่อว่าทุกคนจะสามารถหางานทำได้เสมอไป ดังนั้น เราจึงเห็นได้ว่าในเมืองใหญ่ๆ หรือเมืองที่เป็นศูนย์กลางทางธุรกิจ เช่น กรุงเทพมหานคร พบว่ามีผู้ยากไร้ในชนบทจำนวนมากเข้ามาอาศัยอยู่ในลักษณะเร่ร่อน ไม่มีที่อยู่อาศัยเป็นหลักแหล่ง ทั้งยังลำบากทุกข์ยากอดคัดัดสน ทั้งนี้ส่วนหนึ่งเป็นเพราะเขาไม่สามารถหางานทำได้ หรือมีเงินนั้นก็ได้ทำงาน ที่มีรายได้ไม่มั่นคงนั่นเอง

ในเรื่อง **เขียดชาคำ** นักเขียนก็ได้ถ่ายทอดให้เห็นถึงสภาพความเป็นอยู่ที่ยอดัดขัดสนของประชาชนในชนบทที่ต้องเผชิญกับความแห้งแล้ง ดังพอสังเกตได้ต่อไปนี้

แดดกล้าแรงเหมือนจจะแผดเผาทุกชีวิตบนทุ่งกว้างให้ไหม้หมดจนสิ้นซาก
สะแบงหลวงกับพยอมยืนโดดเด่น ทั้งใบแกสีเหลืองคล้ำร้อนลงดิน...รอบตัวมีแต่ความ
อ้าวว่างแห้งแล้ง...ลมหวัตุตหรือที่บางคนเรียกลมหวัตวัน...ที่พัดตึงๆ อยู่นั้น ผู้ใหญ่เคย
บอกว่ามันเป็นเครื่องหมายของความแห้งแล้ง ความอดอยาก ความวิบัติ และความตาย
เมื่อคิดถึงตรงนี้เขารู้สึกกระวนกระวาย...โกรธดินฟ้าอากาศซึ่งช่างมีแต่ความทารุณไม่จบสิ้น
เขานี้มันยังหนาวเหน็บจนถึงกระดูก แต่ขณะนั้นก็กลับร้อนจนรู้สึกว่าจะแตกออกเป็นเสี่ยง
เขานี้เองเขากับลูกเล็กๆ สองคนพากันออกไปหาเขียดเพื่ออาหารมื้อเช้าที่ทุ่งนา
ข้างบ้าน...บางครั้งถ้าโชคดีนอกจากจะได้เขียดยังพบหอยกาบหอยจับแฉงที่หมกตัวรอฝน...¹

จากที่นักเขียนถ่ายทอดไว้ เห็นได้ว่าในท้องถิ่นชนบทโดยเฉพาะผู้ที่ยังชีพด้วยการทำการเกษตร เมื่อเกิดภาวะภัยแล้งไม่สามารถทำการเพาะปลูกได้ตามปกติ ประชาชนจึงขาดแคลนรายได้ ประกอบกับพืชพันธุ์ธัญญาหารอื่นๆ ก็แห้งเหี่ยวล้มตาย ดังนั้นปัญหาประการหนึ่งที่เกิดขึ้นตามมาหลังจากการประสบภัยแล้งก็คือ ความอดอยากหิวโหย ดังตัวละคร “นายนาค นางาม” ชาวนาผู้ยากไร้ เขาต้องพาลูกชายไปหาจับเขียดที่ทุ่งนาข้างบ้านเพื่อนำมาเป็นอาหารเช้า หากพิจารณา แม้การออกหาจับเขียดหรือแมลงต่างๆ เพื่อนำมาปรุงเป็นอาหารดูจะเป็นเรื่องธรรมดาเป็นวิถีชีวิตของชาวชนบทไทย แต่อย่างไรก็ตาม ก็มีอาจปฏิเสธได้ว่าภาวะภัยแล้งมีส่วน ทำให้อาหารการกินไม่สมบูรณ์ ดังนั้น เพื่อบรรเทาความอดอยากหิวโหย ผู้ยากไร้ในชนบทจึงต้องดิ้นรนเอาตัวรอดด้วยการหาอาหารเท่าที่พอจะหาได้ในท้องถิ่นของตน ดังที่นักเขียนได้ถ่ายทอดไว้ให้เห็นแล้วนั้น

¹ ลาว คำหอม. (2545). ฟ้าบ่กั้น. หน้า 63-65

ในเรื่อง คนหมู ก็เช่นเดียวกัน นักเขียนได้ถ่ายทอดความรู้สึกของผู้ยากไร้ที่ต้องเผชิญกับความยากจนขั้นแค้นอันเนื่องมาจากภาวะภัยแล้ง ผ่านตัวละคร “โพธิ์” และครอบครัว ดังพอสังเกตได้ต่อไปนี้

“มีเดือนขึ้นแล้วยังมีเดือนแรม มีเดือนเจ็ดแล้วยังมีเดือนแปด แต่เมื่อมีหน้าแล้งแล้วทำไมจึงไม่มีหน้าฝนบ้าง ?” เขาร่ำพึมพำ ความจริงมันเป็นเวลาเพียงสามสี่ปีเท่านั้น แต่ช่างดูเหมือนนานจนเขาเกือบจำอะไรไม่ได้ อย่าว่าแต่กับ เขียด และอึ่งอ่างเลย แม้ความชุ่มฉ่ำของผืนนา โพธิ์ก็เกือบลืมเสียแล้ว จำได้เพียงว่าเมื่อความแล้งกรายเข้ามา ความว้าว หมู และไก่ก็ค่อยหายไปเหลือไว้แต่ความยากจนหม่นหมอง และความพิกลพิการของร่างกาย¹

ในเรื่อง ปลาเคี้ยวใหญ่ ก็เป็นการถ่ายทอดให้เห็นถึงสภาพความลำบากทุกข์ยากอันเนื่องมาจากการที่ต้องเผชิญกับความภาวะภัยแล้งไว้เช่นเดียวกัน ดังพอสังเกตได้จากที่นักเขียนถ่ายทอดไว้ต่อไปนี้

ย่างเข้าเดือนเก้ายังไม่มีฝน เรื่องฝนแล้งฟ้าร่ำดუเป็นเรื่องธรรมดาของชนบทที่ราบสูงไปเสียแล้ว...มันแล้งไปทุกหนทุกแห่ง ร่องระแหงปรากฏอยู่ในท้องนา ในแหวดตาของผู้คนและแห้งแล้งเข้าไปถึงในท้อง กระเพาะลำไส้ก็แทบจะแตกกระแหงฉีกขาดไปด้วย ทำให้พวกเขาต้องดิ้นรนสุดฤทธิ์ พวกกันตระเวนหาขอข้าวไกลออกไป บางคราวเหมารถข้ามเขตจังหวัดไปยังหมู่บ้านที่คิดว่าเป็นแหล่งอุดมสมบูรณ์ทำนาได้ผล แต่ก็ต้องผิดหวัง แต่ละคนได้ข้าวกลับมาเพียงคนละสอง-สามกะลา ไม่คุ้มค่ารถด้วยซ้ำ จากการได้ไปขอข้าวไกลๆ ทำให้พวกเขารู้ว่า เสี่ยงร้องด้วยความโหยหิวได้ตั้งขึ้นทุกหนทุกแห่ง บนผืนแผ่นดินนี้ช่างเต็มไปด้วยความทุกข์ยาก²

จากที่นักเขียนถ่ายทอดไว้ เห็นได้ว่าภาวะความแห้งแล้งทำให้เกษตรกรบางส่วนในชนบทไม่สามารถทำการเพาะปลูกได้ และเมื่อไม่สามารถทำการเพาะปลูกได้ ก็หมายถึงการไม่มีรายได้และไม่มีอาหารบริโภค ดังนั้น เกษตรกรบางรายจึงต้องดิ้นรนเอาชีวิตรอดด้วยการเป็น “ขอทานข้าว” ตระเวนขอข้าวจากผู้อื่นมาบริโภค ซึ่งบางครั้งก็ต้องผิดหวังเพราะข้าวที่ได้มานั้นน้อยนิดจนแทบไม่เพียงพอต่อการบริโภค

¹ ลาวคำหอม. (2545). ฟ้าบ่กั้น. หน้า 78

² วัณณ์ วรलयงกูร. (2522). ข้าวแค้น. หน้า 147 , 149-150

สำหรับในเรื่อง **ชาวไร่เบ๊** นักเขียนได้ถ่ายทอดให้เห็นว่า แม้เกษตรกรบางรายจะเคย มั่งมี แต่หากต้องประสบกับปัญหาภัยแล้งหรือฝนไม่ตกตามฤดูกาลติดต่อกันนานๆ ผนวกกับปัญหาอื่นๆ ที่รุมเร้า เช่น ราคาสินค้าทางการเกษตรตกต่ำ ต้นทุนในการผลิตสูง ฯลฯ อาจส่งผลให้ฐานะทางเศรษฐกิจของเกษตรกรผู้นั้นตกต่ำ ต้องกลายมาเป็นผู้อดคัดขัดสนและยากจนจนขั้นขั้นได้ดังนักเขียนถ่ายทอดไว้พอสังเกตได้ต่อไปนี้

ลุงมีเป็นคนอำเภอพุทไธสง จังหวัดบุรีรัมย์ ได้อพยพครอบครัว ซึ่งมีภรรยาและลูกรุ่นหนุ่มสองคนมาทำไร่ทำนาอยู่บริเวณชายดงพญาเย็น ตั้งแต่ห้าปีก่อน

“แกเคยเป็นคนมั่งมีครับ” เพื่อนบ้านลุงมีจะบอกกับคนที่มักจะมาเยี่ยมดูชายชราที่มีผมสีขาวเหมือนปุยเมฆต้นฤดูหนาวกำลังเงื้อมมือขึ้นพื้นดินอยู่ท่ามกลางแสงแดดกล้า

“ไม่ใช่แกชอบทอดเลื้อทำงานตัวเป็นมันอย่างคุณว่าหรอก แต่เพราะแกไม่มีเสื่อ่นะครับ” เพื่อนบ้านรู้เรื่องราวความเป็นมาในชีวิตของแกดี “เดี๋ยวนี้แกเป็นคนจนเสียแล้ว เมื่อยังอยู่พุทไธสง แกมีนา มีวัว มีควายพร้อม แต่เพราะฝนตกๆ หยุดๆ มาหลายปี นาของลุงมีก็กลายเป็นป่าหญ้า วัวควายก็ขายซื้อข้าวกิน ขโมยแย่งไปฆ่ากินบ้าง เลยเหลือแต่ตัวเปล่าๆ¹

เช่นเดียวกัน ในเรื่อง **ผู้เฒ่า** นักเขียนก็ได้ถ่ายทอดให้เห็นถึงความลำบากทุกข์ยากของเกษตรกรในชนบท ที่ส่วนหนึ่งเป็นเพราะต้องประสบกับปัญหาภัยแล้งและปัญหาอื่นๆ ที่รุมเร้าดังนักเขียนถ่ายทอดไว้ พอสังเกตได้ ต่อไปนี้

ป่าไผ่ก็หดหายหมดไปเรื่อยๆ จนบัดนี้เหลืออีกไม่กี่กอ มองไปทางไหน มีแต่ทุ่งนาเว้งว่าง จะมีต้นไม้อยู่บ้างก็เป็นต้นไม้เกิดใหม่ ดูโดดเดี่ยวหงอยเหงาน่าเห็น...

แกพิมพ์บวกลบว่า สิ้นปีนี้แกจะได้ข้าวสักกี่เกวียน แต่แล้วก็ต้องถอนใจข้าง น้อยเหลือเกิน ค่าเช่านาเก่าแก่บุญชัย ซึ่งครั้งหนึ่งเคยเป็นของแก ค่าจ้างไถหว่านทำนา ค่าปุ๋ย และบางทีอาจจะเพิ่มค่ายาฆ่าแมลงเข้าไปอีก หากฝนฟ้าไม่ตกสม่ำเสมอตามฤดูก็ต้องเสียค่าน้ำ ถ้าโชคร้าย ฝนแล้งปลายฤดูเหมือนปีกลายน้ำในคลองจะแห้งขอด ซึ่งนั่นหมายถึง นาแล้ง และแน่นอนคือ สาเหตุที่แกจะต้องเป็นหนี้เพิ่มขึ้น ภาพนรกลอยใกล้แกเข้ามาอีก..

ผู้เฒ่ามองดูท้องฟ้าอีกครั้ง พิมพ์ภาวนาขอให้ฟ้าฝนตกทั่วฤดูกาลเกิด... เจ้าพระคุณ²

¹ ลาว คำหอม. (2545). ฟ้าปกกัน. หน้า 92

² วิมล ไทรนันทน. (2521). ผู้เฒ่า ใน โลกหนังสือฉบับเรื่องสั้น ชุด วันเวลาที่ผ่านเลย. หน้า 109 .

จากที่นักเขียนถ่ายทอดไว้ เห็นได้ว่าการเพาะปลูกของเกษตรกรในชนบท “น้ำฟ้า” หรือน้ำตามฤดูกาลมีความสำคัญและจำเป็นอย่างยิ่ง หากฝนไม่ตกตามฤดูกาลหรือตกน้อย พืชผลของเกษตรกรอาจได้รับความเสียหาย ยังผลให้เกษตรกรขาดทุนหรือเป็นหนี้สินได้

ส่วนในเรื่อง แล้ง นักเขียนได้ถ่ายทอดให้เห็นถึงภาวะภัยแล้งและภัยธรรมชาติอื่นๆ ที่มีผลกระทบต่อวิถีชีวิตความเป็นอยู่ของเกษตรกรในชนบทไว้พอสังเกตได้ดังนี้

อากาศร้อนอบอ้าว ไอแดดระอุ จนเนื้อหนังที่เหนียวเหนอะแทบติดเป็นไฟ... ข้างๆ ทาง ก็มีแต่ผืนดินแตกกระแหงแทบทั้งทุ่งกับซังข้าวแห้งๆ...แล้งนี้มันช่างร้อนช่างไหม้ เสียยิ่งกว่าอะไรดี

“ต้นถั่วยังแห้งตายเลยหรือวะ” ริมฝีปากแห้งๆ ของแกร่าฟิง...เดี๋ยวนี้มันโหยแห้งกว่าเก่าและกร้าวกว่าเดิม เดี๋ยวนี้มันแล้งมันจะแห้งขอด แต่ถ้าหน้ามันก็จะบ่าไหลอย่างบ้าคลั่ง

สามปีที่แล้วมีน้ำท่วมใหญ่ เป็นน้ำท่วมมากที่สุดเท่าที่ชีวิตวัยแก่ได้เคยพบ นาข้าวทั้งทุ่งล่มจมไม่มีเหลือ...อีกปีต่อมาก็ล่มเพราะน้ำท่วมอีกครั้ง มาปีที่แล้วน้ำไม่มากเท่าปีก่อนๆ แต่เปลี้ยก็ลงเสียฉิบหายวายป่วงจนได้...

น้ำในห้วยแห้งสนิทแล้วจริง ๆ...เป็นเพราะไอแล้งหูดับดับไหม้ตัวเอง มันถึงได้วุ่นวายไปหมด สองสามแล้งมาแล้วที่มีสภาพเหมือนกันไม่มีผิด น้ำบ่อที่แกซุดไว้เพ็งแห้งไม่กี่วันมานี้เอง น้ำที่บ่อบัวก็พลอยแห้งไปด้วย...

เดือนหกกำลังจะย่างเข้ามาวันสองวันนี้แล้ว แต่แล้งนี้ก็ยังไม่สิ้นเสียที...¹

เช่นเดียวกัน ในเรื่อง ปิชาวนา นักเขียนก็ได้ถ่ายทอดให้เห็นถึงความลำบากทุกข์ยากของเกษตรกรที่ต้องเผชิญกับภัยธรรมชาติไว้ ดังพอสังเกตได้ต่อไปนี้

แม้ข้าวในนาจะงอกงาม ชาวนาก็ยังหายใจไม่ทั่วท้อง เพราะทุกอย่างต้องขึ้นอยู่กับธรรมชาติ ถ้าเกิดฝนแล้งจัดภายหลังที่ต้นข้าวตกรวงเมล็ดข้าวจะลีบแห้ง เก็บเกี่ยวไม่ได้ผลเต็มที่ไม่คุ้มทุนรอนที่ลงไป

และถ้าหากน้ำท่วมหนักไม่ว่าจะเป็นช่วงที่ข้าวตั้งกอแล้ว หรือเป็นตอนที่ใกล้เก็บเกี่ยวก็ตาม หากน้ำท่วมมากและท่วมอยู่นานก็ย่อมหมายถึงความหายนะของชาวนาทั้งนั้น นอกจากทั้งไม่มีเงินใช้จ่าย และไม่มีข้าวกินแล้ว ยังหมายถึงหนี้สินที่เพิ่มพูนขึ้นด้วย²

¹ ยอดดา สะเซิมเซ็ง. (2542). กบดักในสมรภูมิ. หน้า 5-8 , 13

² ศรีตะวัน. (2522). ปิชาวนา ใน รวมเรื่องสั้น ขานรับปิชาวนา. หน้า 8

จากที่นักเขียนถ่ายทอดไว้ มิใช่ภัยแล้งเท่านั้นที่มีส่วนทำให้พืชผลทางเกษตรได้รับความเสียหาย หากพิจารณาเห็นได้ว่า อุทกภัยหรือภัยอันเกิดจากน้ำท่วม น้ำป่า ก็เป็นภัยธรรมชาติอีกประการหนึ่งที่สามารถสร้างความเสียหายให้แก่พืชผลทางการเกษตรของเกษตรได้

นอกเหนือจากปัญหาความแห้งแล้งและอุทกภัย ซึ่งเป็นภัยธรรมชาติที่สามารถสร้างความเสียหายให้แก่พืชผลทางการเกษตร อันมีผลกระทบต่อฐานะความเป็นอยู่ของเกษตรกรได้แล้ว ปัญหาความเสื่อมโทรมของทรัพยากรทางน้ำและปัญหามลภาวะทางน้ำ ก็เป็นอีกปัญหาหนึ่งที่สามารถส่งผลกระทบต่อความเป็นอยู่ของเกษตรกรในทางที่ก่อให้เกิดความเดือดร้อนในชีวิตประจำวันได้ ดังพอสังเกตได้จากเรื่องสั้นต่อไปนี้

ในเรื่อง ลำน้ำแห่งชีวิต นักเขียนได้ถ่ายทอดให้เห็นถึงความเสื่อมโทรมของทรัพยากรน้ำอันเนื่องมาจากโรงงานอุตสาหกรรมปล่อยน้ำเสียลงสู่แม่น้ำ ทำให้เกษตรกรไม่สามารถใช้ประโยชน์จากแหล่งน้ำเพื่อการยังชีพในชีวิตประจำวันได้ ดังนักเขียนถ่ายทอดไว้ ต่อไปนี้

“กุงปลานับวันจะหายากขึ้นทุกทีๆ” เขย่าขณะดวงหน้าที่เกรียมแดดและดูคล้ำหนักขึ้น...

ทุกๆ เช้า ก่อนที่เขาจะออกไปทำมาหากิน เขาจึงต้อง...พรวังวอนแม่พระคงคาให้เห็นใจชีวิตคนยากคนจน แต่เหตุการณ์ก็ยังไม่เคยดีขึ้น ตรงกันข้ามยิ่งนานวันมันก็ยิ่งเลวร้ายหนักขึ้นไปอีก มันหนักจนกระทั่งเขามองเห็นลำน้ำสายนั้นเริ่มหมองคล้ำ กุงปลาขนาดต่างๆ เริ่มพลิกตัวลอยตายพร้อมกับฟองอากาศที่โผล่ผุดจุกพรายน้ำ

“ข้าเพิ่งรู้ว่ากุงปลาที่หายากทุกวันนี้ที่จริงมันเกิดขึ้นมาจากอะไร มันไม่ใช่เรื่องของเรื่องชวยหรือพระแม่คงคาลงโทษข้าหรอก แต่มันเกิดขึ้นเพราะอ้ายพวกโรงงานกระดาศ โรงงานทอผ้าที่คั่งน้ำข้างบนมันปล่อยน้ำเสียลงแม่น้ำ” ตาของเขาลูกวาว

“ข้ากับอ้ายอินพายเรือไปดูลัน ข้าเห็นมันกับตา พวกมันเอาท่อแอบซุกไว้ใต้ศาลาริมน้ำ ใครไม่สังเกตก็มองไม่เห็น แต่ข้าเห็นฟองขาวๆ กับสีน้ำแปลกๆ เป็นทางยาวทั่วไปหมด ข้าถามมาหลายคนแล้ว ใครๆ มันก็ว่า อ้ายนี่ละที่เป็นต้นเหตุ”...

จริงของเสริม นานมาแล้วที่ลำน้ำสายนี้ไม่เคยเน่าเสีย...ผู้คนสองฝั่งน้ำต่างก็ตักอาบดื่มกินมาชั่วลูกชั่วหลาน ชาวนาชาวสวนนับพันนับหมื่นพึ่งพาชักน้ำขึ้นฝั่ง เพื่อสร้างความเขียวชอุ่มให้แก่พืชพันธุ์ ทรัพย์ในดินสินในน้ำมีแต่ความอุดมสมบูรณ์ จนเขามีความหวังว่า แม้วันนี้เขาจะยากจน แต่สักวันหนึ่งเถาะชีวิตของเขาจะต้องดีขึ้น...

ไม่มีเขาและพวกเขาอีกแล้วในลำน้ำสายนั้น นอกจากความเน่าเหม็นคลุกเคล้ากับความตายที่ลอยกันเป็นแพกับใบหน้าที่มันด้วยความหม่นหมอง...ถ้าน้ำหายเน่า เมื่อไหร่กุงปลาก็คงจะซุกชุมเหมือนเดิม...¹

¹ อานาจ เย็นสบาย. (2541). ขอเพียงเข้าใจ. หน้า 10 – 12 , 17

จากที่นักเขียนถ่ายทอดไว้ เห็นได้ว่าปัญหามลภาวะทางน้ำส่วนหนึ่งเป็นผลมาจากการปล่อยน้ำเสียลงสู่แม่น้ำลำคลอง ทำให้สภาพแวดล้อม ตลอดจนทรัพยากรทางน้ำเสื่อมโทรมลง เช่น กุ้ง ปลาที่เคยอุดมสมบูรณ์ก็ค่อยๆ ลอยตาย จนยากแก่การหาขายบริโภคหรือจำหน่ายได้

หากพิจารณา ในความเป็นจริงความเสื่อมโทรมของทรัพยากรทางน้ำและมลภาวะทางน้ำ เป็นปัญหาที่เกิดขึ้นในสังคมไทยมาช้านาน โดยเฉพาะกรณีที่เกิดจากการกระทำของมนุษย์เอง เช่น โรงงานอุตสาหกรรมอิเล็กทรอนิกส์ ในจังหวัดลำพูน ปล่อยน้ำเสียที่ปนเปื้อนสารพิษลงสู่แม่น้ำกวง อันส่งผลโดยตรง ทำให้สัตว์น้ำในบริเวณนั้นล้มตาย ประชาชนที่ยังชีพอยู่ด้วยการจับสัตว์น้ำจึงไม่สามารถดำรงชีวิตอยู่ได้ตามปกติ นอกจากนี้สารพิษที่ปนเปื้อนอยู่ในแหล่งนั้นยังก่อให้เกิดโรค “มินามาตะ”¹ ซึ่งเป็นอันตรายถึงชีวิตได้

สำหรับในเรื่อง โลกใบเล็กของซัลมาน นักเขียนได้ถ่ายทอดให้เห็นถึงความเสื่อมโทรมของทรัพยากรทางน้ำ (ทะเล) ซึ่งส่งผลให้ชาวประมงไม่สามารถดำรงชีวิตอยู่ได้ด้วยวิถีการยังชีพเดิม บ้างต้องผันตัวเองไปสู่อาชีพอื่นที่ไม่คุ้นเคย ทำให้ชีวิตถดถอยไปสู่ความอดคัดขัดสนและลำบาก ทุกข์ยากได้ ดังพอสังเกตได้จากที่นักเขียนถ่ายทอดไว้ต่อไปนี้

...เรือเหล่านั้นได้ทิ้งสมอลงทำลายป่าปะการังโดยไม่เห็นความสำคัญใด ๆ...

(ถึงวันนี้ข้าพเจ้าไม่มีความแปลกใจใดๆ เหลืออยู่เลย ต่อการได้ยินว่าชาวประมงแต่ละคน ซึ่งขายที่ของตน...ข้าพเจ้าคิดว่า เป็นเรื่องธรรมดา...บางคนเอาเงินไปซื้อสวนยางพาราหรือไม่ก็สวนปาล์ม บ้างก็อุดหนุนลงทุนสัมปทานเส้นทางรถโดยสาร ทั้งๆ ที่ตัวเองผูกพันอยู่กับการหาปลาหากุ้งมาแต่หัวเท่ากำปั้น และความไม่ชำนาญต่ออาชีพใหม่ก็ผลาญเงินทองไปอย่างรวดเร็ว...)

...แหลมบอกกับข้าพเจ้าว่า นายหน้าซื้อที่ดินเข้ามาได้จังหวะเหมาะเจาะ ขณะชาวประมงกำลังสูญเสียความหวังในหวังน้ำเบื่องหน้าเปรี้ยวหวานมันเค็ม ซึ่งพวกเขาเคยดักตวงใส่เรือเกือบเหลือแต่ความว่างเปล่า...²

จากที่นักเขียนได้ถ่ายทอดไว้ ก่อนที่ชาวประมงจะผันตัวเองไปสู่การประกอบอาชีพอื่นๆ ซึ่งตนเองไม่มีความถนัดและสุดท้ายก็ล้มเหลวทำให้ชีวิตต้องถดถอยไปสู่ความอดคัดขัดสนนั้น หากพิจารณาเห็นได้ว่าส่วนหนึ่งเป็นเพราะการที่ชาวประมงต้องประสบกับปัญหาความความเสื่อมโทรมของทรัพยากรทางทะเล (กุ้ง หอย ปู ปลา) ที่นับวันก็ยิ่งลดน้อยถอยลง “เกือบเหลือแต่ความว่างเปล่า” จนทำให้สูญเสียความหวังที่จะดำรงชีวิตอยู่ได้ในฐานะชาวประมง แต่อย่างไรก็ตาม จากที่นักเขียน

¹ นกตล อังคนพวงศ์ และอุทิศ เชื้อมาก. (มปป). ทันโลกทันเหตุการณ์. หน้า 132-133

² กนกพงศ์ สงสมพันธุ์. (2539). สะพานขาด. หน้า 60 , 64-66

ได้ถ่ายทอดไว้ สะท้อนให้เห็นว่าชาวประมงที่ผันตัวเองไปสู่อาชีพอื่นๆ ซึ่งตนไม่มีความถนัด ไม่คุ้นเคยและไม่มีทักษะในอาชีพนั้นเพียงพอ แม้ในเบื้องต้นจะมีทุนให้สามารถดำเนินกิจการนั้นได้ แต่สุดท้ายก็ขาดทุนล้มเหลว ต้องกลายมาเป็นผู้ที่อดคัดัดขัดสน และยากจนข้นแค้นยิ่งกว่า เดิมได้

กล่าวโดยสรุป น้ำเป็นทรัพยากรธรรมชาติที่มีความจำเป็นและสำคัญต่อการดำรงชีวิตของมนุษย์ ทั้งยังถือเป็นส่วนประกอบที่สำคัญต่อกระบวนการผลิตในด้านการเกษตร ดังนั้นหากพื้นที่การเพาะปลูกใดต้องเผชิญกับภาวะขาดแคลนน้ำอย่างรุนแรง (ภัยแล้ง) หรือต้องประสบกับปัญหาน้ำท่วม (อุทกภัย) พื้นที่การเพาะปลูกนั้นก็必将ได้รับความเสียหาย ส่งผลทำให้เกษตรกรผู้เป็นเจ้าของพื้นที่นั้นได้รับความเสียหายและเดือดร้อนตามไปด้วย บางรายถึงขั้นขาดทุน มีหนี้สินเพิ่มพูน ต้องผันตัวเองไปสู่อาชีพอื่น และกลายไปเป็นผู้ยากไร้ในที่สุด นอกเหนือจากปัญหาภัยแล้งและอุทกภัย ซึ่งเป็นภัยธรรมชาติที่สร้างความเสียหายให้แก่พืชผลทางการเกษตร อันส่งผลกระทบต่อฐานะความเป็นอยู่ของเกษตรกรได้แล้ว ปัญหาความเสื่อมโทรมของทรัพยากรธรรมชาติและปัญหามลภาวะก็เป็นอีกหนึ่งปัญหาที่ส่งผลกระทบต่อความเป็นอยู่ของเกษตรกร ทำให้ไม่สามารถใช้ประโยชน์จากทรัพยากรได้อย่างเต็มประสิทธิภาพ ชีวิตจึงอาจถดถอยไปสู่ความอดคัดัดขัดสนและยากจนข้นแค้นได้เช่นกัน

กล่าวโดยรวม เรื่องสั้นไทยร่วมสมัยตามขอบเขตของการวิจัยที่กำหนด นักเขียนได้ถ่ายทอดให้เห็นถึงสาเหตุของความยากจน พอจำแนกออกได้เป็น 5 ประการ คือ 1) ทศนคติและทำที่ต่อชีวิต 2) ภาวะความเจ็บป่วยและความผิดปกติทางร่างกาย 3) โครงสร้างความสัมพันธ์ที่ทำให้เกิดความเหลื่อมล้ำทางเศรษฐกิจ การเมือง และสังคม 4) ขาดแคลนปัจจัยการผลิต และ 5) การประสบภัยแล้งและความเสื่อมโทรมของทรัพยากรธรรมชาติ

บทที่ 4

ผลกระทบและแนวทางการแก้ปัญหาความยากจน

4.1 ผลกระทบความยากจน

ตลอดระยะเวลาของการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคม ในช่วงหลังปี พ.ศ.2500 เป็นต้นมา หน่วยงานของรัฐบาลได้พยายามประชาสัมพันธ์ให้ทราบโดยทั่วไปว่า ชีวิตและมาตรฐานความเป็นอยู่ของประชาชนไทยได้รับการพัฒนาหรือยกระดับให้ดีขึ้นทั้งในสังคมวงกว้างและปัจเจกบุคคล

แต่อย่างไรก็ตาม ภายใต้บริบทการพัฒนาดังกล่าว ในความเป็นจริงสังคมไทยก็ยังมีผู้ที่ประสบกับปัญหาความลำบากยากแค้นในการดำรงชีวิตอยู่ไม่น้อย หากพิจารณาค้นหาเหล่านี้แท้จริงแล้วก็คือ “คนจนหรือคนยากไร้”ผู้ต้องดิ้นรนหาเลี้ยงชีพในลักษณะที่แตกต่างกันออกไป บางคนมีความยากจนรอบด้านกล่าวคือ เป็นผู้ที่ขาดแคลนรายได้ ไร้การศึกษา ต้องยอมจำนนต่อผู้ที่มีอำนาจเหนือกว่า ทั้งยังถูกตราหน้าจากผู้ไร้ค่าในสังคม

เป็นที่น่าสังเกตว่า ภาวะความยากจนเป็นภาวะเชิงพลวัตที่มีอิทธิพลส่งผลให้เกิดปัญหาต่างๆ ตามมาอีกได้ เช่น ปัญหาอาชญากรรม ปัญหาการศึกษา ปัญหาสุขภาพอนามัย และปัญหาทางการเมืองการปกครอง เป็นต้น

กล่าวในทางวรรณกรรมเรื่องสั้นไทยร่วมสมัยตามขอบเขตของการวิจัยที่กำหนด นักเขียนก็ได้ถ่ายทอดให้เห็นถึงผลกระทบอันเนื่องมาจากภาวะความยากจน ซึ่งเป็นปัญหาก่อให้เกิดความลำบากทุกข์ยากในชีวิตของทั้งผู้ที่ยากจนเองและคนรอบข้าง ดังพอจะกล่าวถึงได้ต่อไปนี้

4.1.1 ปัญหาทุพโภชนาการและความผิดปกติทางร่างกาย เป็นที่ยอมรับโดยทั่วไปว่า โภชนาการมีความสำคัญอย่างยิ่งต่อชีวิตมนุษย์ แต่ในช่วงระยะเวลาที่ผ่านมา นับตั้งแต่ประเทศไทยได้พยายามพัฒนาเปลี่ยนแปลงไปสู่ความเป็นประเทศอุตสาหกรรมและพาณิชยกรรม ผลพวงจากการพัฒนาดังกล่าว ได้ส่งผลกระทบต่อวิถีชีวิตและพฤติกรรมการบริโภคอาหารของคนไทยหลายประการ ซึ่งส่วนหนึ่งมีอิทธิพลก่อให้เกิดปัญหาโภชนาการที่มีความสัมพันธ์เกี่ยวกับการเกิดโรคและความผิดปกติทางร่างกายในรูปแบบต่างๆ เช่น ปัญหาการขาดสารอาหาร ปัญหาการได้รับสารอาหารเกิน เป็นต้น แต่สำหรับคนจนหรือคนยากไร้ ปัญหาด้านโภชนาการที่พบบ่อยมักจะเป็นปัญหาการขาดสารอาหาร และปัญหาการได้รับสารเคมีและจุลินทรีย์ที่เป็นพิษจากอาหาร หากพิจารณาเหตุที่เป็นดังนี้ ส่วนหนึ่งเป็นเพราะคนจนหรือคนยากไร้มีข้อจำกัดเกี่ยวกับการบริโภคอาหารทั้งในด้านปริมาณและคุณภาพ ซึ่งรวมๆ แล้วก็คือปัญหาทุพโภชนาการนั่นเอง

หากพิจารณา “ภาวะทุพโภชนาการ” (Malnutrition) ก็คือ ภาวะที่ร่างกายได้รับสารอาหารที่จำเป็นไม่เพียงพอหรือมากเกินไปความต้องการของร่างกาย ไม่อยู่ในสมดุล โดยปกติภาวะทุพโภชนาการ แบ่งได้เป็น 2 ลักษณะ คือ ภาวะโภชนาการต่ำกว่าปกติและภาวะโภชนาการเกิน แต่ที่เป็นปัญหาพบมากในกลุ่มคนจนหรือคนที่ยากไร้ก็คือ ภาวะโภชนาการต่ำกว่าปกติ¹ ยิ่งโดยเฉพาะผู้ที่ใช้แรงงานมากหรือผู้ที่ต้องทำงานหนัก เช่น เกษตรกร กรรมกรก่อสร้าง และประมงรับจ้าง ฯลฯ หากร่างกายไม่ได้รับสารอาหารเพียงพอและถูกหลักโภชนาการ คนเหล่านี้นอกจากจะมีภาวะโภชนาการที่บกพร่องอันนำไปสู่ความผิดปกติทางร่างกายได้แล้ว พวกเขายังอาจมีสมรรถภาพการทำงานต่ำลง ส่งผลให้ชีวิตต้องลำบากทุกข์ยากมากขึ้นได้

สำหรับในเรื่องสั้นไทยร่วมสมัยตามขอบเขตของการวิจัยที่กำหนด นักเขียนได้ถ่ายทอดให้เห็นถึงปัญหาทุพโภชนาการและความผิดปกติทางร่างกาย อันเป็นผลกระทบมาจากภาวะความยากจน ดังพอจะกล่าวถึงได้ต่อไปนี้

เรื่อง เรา - เหล่าลูกหลานคนจน นักเขียนได้ถ่ายทอดให้เห็นถึงความผิดปกติทางร่างกายอันเนื่องมาจากการตรากตรำทำงานหนักของตัวละครผู้ยากไร้ ดังนักเขียนถ่ายทอดไว้ พอสังเกตได้ต่อไปนี้

...พอเป็นกรรมกรอยู่ท่าเรือ คอยรับจ้างแบกหามสินค้าที่ขนส่งมาทางเรือเมล์ แต่ร่างกายของพ่อไม่ค่อยดีนัก พ่อจึงเจ็บป่วยอยู่บ่อยๆ แม่ต้องทำงานหนัก...แต่แม่ก็ไม่เคยบ่น แม่บอกว่าสงสารพ่อมากที่ต้องตรากตรำงานหนักมาตั้งแต่ได้เสียกันใหม่ๆ ร่างกายของพ่อจึงทรุดโทรม...

พ่อล้มป่วยลงอีก คราวนี้ถึงกับล้มหมอนนอนสีก่อน พ่ออาเจียนออกมาเป็นโลหิต เปื้อนผ้าปูที่นอนแดงฉาน

แม่ต้องทำงานหนักมากยิ่งขึ้น...เงินทองที่หามาได้ แม่ไปซื้อยามาให้พ่อกินที่เหลือแบ่งไว้สำหรับหุงหาอาหารไว้กินสำหรับสองผิวเมีย...แม่ต้องทำงานหนักจนร่างกายผอมเหลือแต่หนังหุ้มกระดูก ชูบซัดผิดหูผิดตา...²

จากที่นักเขียนได้ถ่ายทอดไว้ เห็นได้ว่าภาวะความลำบากทุกข์ยากส่งผลกระทบก่อให้เกิดปัญหาทุพโภชนาการและความผิดปกติทางร่างกายได้ ทั้งนี้เพราะผู้ยากไร้ส่วนใหญ่มักต้องดิ้นรนหาเลี้ยงชีพด้วยการทำงานอย่างหนัก มีเวลาพักผ่อนน้อย ทั้งยังอาจบริโภคอาหารไม่เพียงพอ ทั้งใน

¹ สิริพันธ์ จุลรังคะ. (2541). โภชนาศาสตร์เบื้องต้น. หน้า 11

² कमสัน พงษ์สุธรรม. (2521). เรา-เหล่าลูกหลานคนจน ใน โลกหนังสือฉบับเรื่องสั้น ชุด วนเวลาที่ผ่านเลย. หน้า 225-228

ด้านปริมาณและคุณภาพ ส่งผลให้ร่างกายทรุดโทรม (ผ่ายผอม ชูบชืด และเจ็บป่วย) ซึ่งหากพิจารณาลักษณะทางกายภาพของตัวละครตามที่นักเขียนได้ถ่ายทอดไว้ นอกจากจะสะท้อนให้เห็นถึงความผิดปกติทางร่างกายได้โดยตรงแล้ว ความผ่ายผอมชูบชืดของตัวละคร (แม้นักเขียนจะมีได้ถ่ายทอดไว้อย่างชัดเจนว่ามีความหนาของร่างกายเท่าใด) ยังสามารถบ่งชี้ถึงภาวะโภชนาการที่บกพร่องของตัวละครได้อีกทางหนึ่งด้วย ทั้งนี้เพราะกระทรวงสาธารณสุขได้ใช้ดัชนีความหนาของร่างกายเป็นเครื่องบ่งชี้ผู้ที่มีภาวะโภชนาการที่บกพร่องด้วย

ในเรื่อง คนไร้ค่า นักเขียนก็ได้ถ่ายทอดให้เห็นถึงภาวะทุพโภชนาการและความผิดปกติของร่างกายผ่านตัวละคร “แบน” ผู้ต้องฉีกรนตราครุฑทำงานหนักเพื่อหาเลี้ยงครอบครัวจนร่างกายผ่ายผอมและลัมเจ็บบง ดังนักเขียนถ่ายทอดไว้ พอสังเกตได้ต่อไปนี้

...ลำพังปากเดียวท้องเดียวแบนมันก็มีกินไม่ครบมืออยู่แล้ว นี่เป็นสองปาก และอีกไม่นาน ก็จะเพิ่มเป็นสามปากเพราะอีดำกำลังท้อง แบนมันต้องหางานทำเพิ่มขึ้น...บัดนี้แบนเหมือนเปลี่ยนไปเป็นคนละคน...มันไม่มีหัวสมอง...เปลี้ยก็ซุกหัวนอน เขาก็รีบไป...

ยังมีลูกขึ้นมาแบนก็ต้องทำงานหนักขึ้น และกินให้น้อยลง ร่างกายจึงผ่ายผอม...แบนลัมเจ็บบงเมื่อลูกอายุได้สี่เดือน...มันนอนซมไม่รู้วามีอัมลูกออกไปไหน...¹

เช่นเดียวกัน ในเรื่อง พรุ่งนี้จำเป็นจะไปโรงเรียน นักเขียนก็ได้ถ่ายทอดให้เห็นถึงภาวะทุพโภชนาการและความผิดปกติร่างกายไว้ ดังพอสังเกตได้ต่อไปนี้

...นายจอมจับอะไรไม่ถูก ลูกขึ้นยืนแก้ง...ในดวงตาสีน้ำตาลมัวๆ ของเขามองข้าพเจ้า...บนอกอันเปล่าเปลือยของเขากระเพื่อมขึ้นลงดูเหมือนกระดุกซี่โครงมันวิ่งไล่กวัดกันไปมา...บนบ่าที่ห่อลงมาเหมือนมีก้อนหินอันแสนหนักเป็นภาระที่เขาต้องแบกอยู่ตลอดเวลาและตลอดชีวิตชายวัยสี่สิบเศษ...กลายเป็นคนวัยแก่ราวกับอายุสักเจ็ดสิบ...ดวงตาที่เขาส่ายไปมามองลูกๆ ที่เริ่มเคลื่อนไหวซุกซน บางคนร้องไห้เพราะความหิว บางคนที่ถูกแกล้งแล้วร้องขอข้าพเจ้า

...จำเป็นเปิดฝามือชุดข้าวที่แห้งแข็งกรังติดอยู่กันและขอบหม้อได้สักกำมือหนึ่ง เอาใส่จานสังกะสีเก่าเหมือนกะลาส่งให้น้องคนที่ร้องไห้หิว เจ้าเด็กน้อยใช้มือเปิบข้าวเปล่าหมดไปจนเม็ดสุดท้าย...

หญิงร่างโทรมเหมือนคนไข้ที่เพิ่งพักฟื้น หาบกระbungขึ้นมามบนกระต๋อมวางหาลงเหยื่อยยังไม่ทันหมด คว่ำลูกคนเล็กเข้าดัก เปิดนมอันเหี่ยวยุบยัดใส่ปากลูก ยังเห็นร่องรอยของความเหน็ดเหนื่อยได้จากอาการหอบจนซี่โครงกระเพื่อม...²

¹ ชาติ กอบจิตติ. (2533). มิดประจำตัว. หน้า 82-83,85

² นิมิตร ภูมิถาวร. (2521). ครูครับผมจน. หน้า 6,10-11

จากที่นักเขียนถ่ายทอดไว้ เห็นได้ว่าตัวละครผู้ยากไร้ครอบครัวนี้อยู่รวมแล้วต่างมีลักษณะของร่างกายที่ผิดปกติ ไม่สมบูรณ์แข็งแรง (โถมเหมือนคนที่เพิ่งพักผ่อน - แก่เกินวัย) สาเหตุส่วนหนึ่งน่าจะมาจากการที่ต้องเผชิญกับภาวะอดอยากทุกซีก และตรากตรำทำงานหนัก แต่ร่างกายกลับไม่ได้รับสารอาหารที่จำเป็นอย่างเพียงพอ มีพักหากจะพิจารณาไปยังตัวละครเด็กๆ ผู้อยู่นอกกำลังแรงงาน ซึ่งควรที่จะได้รับการบริโภคอาหารเพื่อเสริมสร้างการเจริญเติบโตของร่างกายอย่างถูกต้องและเหมาะสม แต่จากที่นักเขียนถ่ายทอดไว้ เห็นได้ว่าตัวละครเด็กๆ ก็ต้องเผชิญกับความอดอยากหิวโหยไม่ต่างอันใดกับบิดามารดา ดังพอสังเกตได้จากที่นักเขียนถ่ายทอดไว้ว่า “บางคนร้องไห้เพราะความหิว บางคนที่พูดเก่งแล้วร้องขอข้าวกิน...จำปีเปิดฝามือซูดข้าวที่แห้งแข็งกรัง...ได้สักกำมือหนึ่งเอาใส่จานสังกะสีเก่าเหมือนกะลาล้างให้น้องคนที่ร้องไห้หิว เจ้าเด็กน้อยใช้มือเปิบข้าวเปล่าหมดไปจนเม็ดสุดท้าย...”

ในเรื่อง **ข้าจะสู้จนสุดฤทธิ์** นักเขียนก็ได้ถ่ายทอดให้เห็นถึงความอดคัดขัดสนและความยากจนข้นแค้นที่ส่งผลให้ผู้ยากไร้ต้องเผชิญกับภาวะทุพโภชนาการ และความผิดปกติทางร่างกาย ดังพอสังเกตได้ต่อไปนี้

ข้าเหนื่อย...เหมือนใจจะขาด...ข้าตรากตรำงานนามาตั้งแต่อายุสิบกว่าขวบ คงเป็นเพราะเหตุนี้กระมัง คิดขึ้นมาแล้วมันก็น่าเศร้าเหมือนกัน ชายชราอายุสี่สิบห้า...ถ้าเหวี่ยงไม่หยดย่อยลงปลายจมูก เป็นไม่ได้อยู่ไม่ได้กิน ทั้งคนใหญ่คนเล็กอดเสมอน้ำกันหมด...เด็กเล็กมันไม่รับรู้เรื่องอะไรทั้งนั้น มันร้องจะกินเท่าเดียว...เรามีกันสามคน พ่อ แม่ ลูก ทำงานงกๆ ทั้งวัน ยังไม่ค่อยมีกิน ...

อีนางอายุแค่สิบสามขวบ แต่ทำงานไม่ผิดกับผู้ใหญ่...พอขึ้นจากงานนาก็ต้องหาอยู่หากิน...ถ้าไม่หาอดกินข้าวกับพริกกับเกลือไป เรี่ยวแรงจะมาจากไหน...¹

จากที่นักเขียนถ่ายทอดไว้ เห็นได้ว่าความอดคัดขัดสนส่งผลให้ผู้ยากไร้ต้องตรากตรำทำงานหนักใช้พลังกำลังมาก แต่ในขณะเดียวกันร่างกายอาจไม่ได้รับสารอาหารที่จำเป็นเพียงพอ ดังนั้นบางคนนอกจากจะมีสภาพร่างกายที่ทรุดโทรมดูแก่เกินวัยแล้ว สมรรถภาพในการทำงานอาจถดถอย ไม่กระฉับกระเฉงหรืออาจเหนื่อยง่ายกว่าผู้ที่มีโภชนาการปกติได้

จากข้อมูลการศึกษาเกี่ยวกับภาวะโภชนาการของผู้ที่ใช้แรงงานในประเทศไทย ซึ่งให้เห็นว่ากลุ่มผู้ใช้แรงงานหนัก มีภาวะโภชนาการต่ำกว่ามาตรฐานจำนวนไม่น้อย ดังตัวอย่างชาวชนบทภาคตะวันออกเฉียงเหนือ พบว่า เกษตรกรผู้ใหญ่ ร้อยละ 29.8 มีค่าดัชนีมวลกายต่ำกว่าเกณฑ์มาตรฐาน จำนวนครัวเรือนร้อยละ 31.9 ได้รับสารอาหารที่ให้พลังงานน้อยกว่าร้อยละ 75 ที่คนไทยควรได้รับต่อวัน (RDA)² ซึ่งหากพิจารณาตามหลักการแล้ว ผู้ใดใช้แรงงานมากยิ่งจำเป็นต้องได้รับอาหารที่ให้พลังงานแก่ร่างกายมากกว่าปกติด้วยเช่นกัน

¹ ประเสริฐ จันดำ. (2535). นางไห้. หน้า 35,37-38

² วโรจน์ อนันตนาชัย. (2542). โภชนาศาสตร์ครอบครัว. หน้า 152,156

ในเรื่อง **เขียวขื่น** เป็นการถ่ายทอดให้เห็นถึงความอดัดขัดสน และความยากจนข้นแค้นของผู้ยากไร้ แม้อาหารการกินก็แทบไม่มีบริโภค ส่งผลให้ร่างกายผิดปกติผ่ายผอม ดังพอสังเกตได้ต่อไปนี้

...ป็นเขียวด้วยน้อย ข้าวเหนียวหนึ่งในกระติบตั้งแต่เมื่อเช้า กับผักแวนสดๆ คืออาหารโอชะสำหรับหล่อน...ภายหลังป้อนนม หล่อนก็ถือเสียม คอนข้างลงไปในพื้นที่นาอีกครั้ง...ไม่เคยมีคำว่าเลือก เห็นลูกผอมมีแต่ซีโครงแล้วทุกขี้ใจ ไม่มีปัญหาหาเนื้อหาปลามาเลี้ยงดู...
“เอน้องลงเปลลูก แล้วมาช่วยหาผักให้แม่ ผักแวน ผักบุ้งในนาที่เอน มือเย็นนี้เราจะได้มีผักกิน”¹

หากพิจารณาในความเป็นจริง เด็กทารกและเด็กก่อนวัยเรียน เป็นวัยที่สำคัญอย่างยิ่งในการเจริญเติบโตและพัฒนาของร่างกาย ดังนั้นหากเด็กในวัยนี้ขาดสารอาหารที่จำเป็นจะส่งผลให้ร่างกายอ่อนแอ ขนาดของร่างกายและสมองอาจเล็กกว่าปกติ สำหรับตัวละครเด็กน้อยที่นักเขียนถ่ายทอดไว้ว่า “ผอมมีแต่ซีโครง” หากเป็นเด็กที่มีอายุระหว่าง 2-8 เดือน อาการดังกล่าวน่าจะเป็นเพราะขาดโปรตีนและพลังงาน ซึ่งหากรุนแรงมากถึงขั้นที่เรียกว่า “มารัสมัส (Marasmus)” ก็จะมีอาการผอมมีแต่หนังหุ้มกระดูก น้ำหนักน้อยกว่าปกติมาก เนื้อหนังเหี่ยว การเจริญเติบโตช้ามาก² ดังนั้นเด็กในวัยนี้จึงควรได้รับการเลี้ยงดูด้วยอาหารที่ถูกหลักโภชนาการ เสริมสร้างการเจริญเติบโตทางด้านร่างกาย สมอง อารมณ์ และสติปัญญา เพื่อที่จะเป็นผู้ใหญ่ที่มีคุณภาพต่อไปในอนาคต

สำหรับในเรื่อง **ธูลีประดับดิน** นักเขียนก็ได้ถ่ายทอดให้เห็นถึงภาวะทุพโภชนาการหรือการขาดสารอาหารที่จำเป็นต่อการเจริญเติบโตของเด็กที่กำลังจะก้าวเข้าสู่วัยรุ่น ซึ่งส่งผลทำให้ร่างกายผิดปกติ แคระแกร็น ดังพอสังเกตได้จากที่นักเขียนถ่ายทอดไว้ต่อไปนี้

...หนูก็ได้ไปโรงเรียน แต่ไม่ทุกวัน บางวันหนูต้องช่วยที่บ้านทำงาน หาเขียว หากะปอมหรือกูดจี ไปตามประสา หนูและเพื่อนหยุดเรียนได้แต่หยุดหากินไม่ได้ เพราะเราหิวกันอยู่เรื่อย ความหิวไม่ปราณีใครจริงๆ...มันจะเล่นปราดจากกระเพาะสู่ช่องท้อง มัน จะบิดลำไส้จนรู้สึกเหมือนเป็นเกลียวขมึง ปวดจนแทบล้มหายใจทีเดียว...

วันต่อวันที่ผ่านไป...นานเหลือเกินสำหรับหนู...เด็กหญิงเล็กๆ อายุกว่าสิบขวบ มาไม่มาก ผิดคำกล่าว แคระแกร็นเพราะขาดอาหารบำรุง³

¹ ประเสริฐ จันดา. (2535). นางให้. หน้า 95 - 96

² รวีโรจน์ อนันตนาชัย. (2542). โภชนาศาสตร์ครอบครัว. หน้า 113

³ ปรีชาพล บุญช่วย. (2523). ธูลีประดับดิน ใน โลกหนังสือฉบับเรื่องสั้น ชุด เพชรน้ำงาม.

เช่นเดียวกัน เด็กในวัยเรียนหรือก่อนวัยรุ่นก็เป็นวัยที่ร่างกายกำลังเจริญเติบโต และต้องใช้สติปัญญาสูงกว่าวัยอื่นๆ ยกเว้นวัยทารก ทั้งนี้เพราะต่อมไร้ท่อต่างๆ ทำงานมากขึ้นฮอรโมนจากต่อมไร้ท่อเหล่านี้เป็นต้น เหตุของความเปลี่ยนแปลงทางสรีระของเด็กวัยเรียนไปสู่วัยรุ่น ดังนั้นอาหารและโภชนาการจึงเป็นปัจจัยเสริมที่สำคัญในการสร้างความเจริญเติบโต และพัฒนาการของเด็กวัยนี้ แต่ถ้าหากเด็กต้องประสบกับความอดอยากหิวโหย ร่างกายก็อาจไม่เจริญเติบโตหรือแคระแกร็นได้ ดังลักษณะของตัวละครเด็กหญิงที่นักเขียนได้ถ่ายทอดไว้ให้เห็นแล้วนั้น

ในเรื่อง คนหมู ก็เช่นเดียวกัน นักเขียนได้ถ่ายทอดให้เห็นถึงความอดคัดัดสน และความยากจนข้นแค้นที่ส่งผลทำให้เกิดภาวะทุพโภชนาการและความผิดปกติทางร่างกายได้ ดังนักเขียนถ่ายทอดไว้ พอสังเกตได้ต่อไปนี้

...นอกจากโรคภัยไข้เจ็บ ความอดอยากหิวโหยก็สามารถทำให้คนพิการได้เหมือนกัน โพธิ์หันไปมองภรรยาที่ยังนอนคุตู้...บางส่วนของร่างกายของภรรยาเขาผิดปกติไปอย่างมากมาย...

“นางหมอครับ เมียผมมีลูก”...

“ก็ดีนี่คะ”...

“แต่เมียผมไม่มีนม”...

“ฮิ” เธอขึ้นเสียงอย่างตกใจ “แล้วไงอีกคะ?”... “คือไม่มีน้ำนมครับ ไม่รู้เป็นยังไง นมก็มีแต่มันแบนเหมือน เอ้อ เหมือนหุ้ว”...

“ข้าวก็ไม่มี ไข่ก็ไม่มี”...

“ร่างกายของพี่สาวขาดอาหาร ขาดวิตามินสำคัญ จะแก่ได้ก็แต่กินรำ...”

โพธิ์เอนตัวลงนอนข้างภรรยาและลูก...“มันกลืนยาต้มเยี่ยวอุจี้ ใครเอามา?”...

“อ้ายน้อยนี่เอง อ้ายน้อยนี่เอง” หันไปปลุกภรรยาเอื้อมมือเคาะเบาๆ แต่ก็ยิ่งตกใจมากขึ้นเมื่อมือไปสัมผัสกับกระดูกสันหลังที่คดโค้งเหมือนท่อนอ้อย...เขาเขย่า “เฮ้ย ลูกเราไม่กินน้ำมากี่วันแล้วนะจันลิม”

ภรรยาเขาพลิกร่างครางฮือ-ฮือ...เขาไต่ขึ้นเป็น ‘อู๊ด อู๊ด’...

“โลกโวย เมียของกูเป็นหมู ลูกของกูเป็นอูฐ ฮ่า ฮ่า ฮ่า”¹

จากที่นักเขียนถ่ายทอดไว้ เห็นได้ว่าตัวละคร “โพธิ์” และครอบครัวต้องเผชิญกับภาวะอดคัดัดสน ขาดแคลนอาหารที่จะบริโภค จนทำให้ร่างกายผิดปกติกลายเป็นโรคขาดสารอาหาร ดังสังเกตได้จากภรรยาของเขา ที่นอกจากจะไม่มีน้ำนมให้ลูกดื่มแล้ว ร่างกายของนางก็ผ่ายผอมจนหน้าอกเหี่ยวแบนเหมือนหุ้ว ส่วนกระดูกสันหลังก็คดโค้งเหมือนท่อนอ้อย

¹ ลาว คำหอม. (2545). ฟ้ายบัก. หน้า 71-72, 76-77, 79

สำหรับในส่วนของโพธิ์นั้น แม้นักเขียนจะมีได้ถ่ายทอดไว้ให้เห็นอย่างชัดเจนว่า เขามีสภาพร่างกายเป็นอย่างไร แต่หากพิจารณาไปที่สมรรถภาพของการรับรู้ การที่โพธิ์รู้สึกว่าเป็นอูฐ และภรรยาเป็นหมูนั่น อาจแสดงให้เห็นว่าเขากำลังมีปัญหาเกี่ยวกับระบบประสาทก็เป็นได้

ในเรื่อง เที้ย ก็เช่นเดียวกัน นักเขียนได้ถ่ายทอดให้เห็นถึงภาวะอดคัดขัดสนที่ส่งผลทำให้เกิดภาวะทุพโภชนาการและความผิดปกติทางร่างกายผ่านตัวละครมารดาและบุตรไว้ ดังพอสังเกตได้ต่อไปนี้

...ลูกสะใภ้พลิกตัวนอนตะแคง ถกชายเสื้อคอกระเช้า เปิดนมจ่อปากให้ลูกดูด...
 ลูกชายดูดจวบๆ แล้วก็ร้อง
 “มันป็นยังไวะ”...
 “นมไม่มีน้ำ”...
 เสียงของนางบอกถึงความทุกข์ร้อน รูปร่างของลูกสะใภ้ที่ผอมแห้งซูบโรยนั้น
 แล้วนางก็คิดว่าหล่อนคงจะไม่มีน้ำนมพอให้ลูกกินแน่...สงสารหลานชายตัวเขยวนั้น...
 เพราะมันหลับๆ ตื่นๆ และร้องด้วยความหิวตลอดวันตลอดคืน...
 “ลูกมึงจะอดตาย ไม่มีนมจะกิน”...
 เขาถอนหายใจเอือกเหมือนจะระบายความกลัดกลุ้ม...นางเขม้นมอง...ตัดสินใจ
 แล้วว่าจะยอมเสียไก่เพื่อหลานชาย
 “พรงนี้มึงเชือดไก่เข้าตัวหนึ่ง”
 “ก็แม่จะเก็บไว้ทำพันธุ์”...
 “ช่างมันเถอะ ลูกมึงนะสำคัญกว่า หลับๆ ตื่นๆ เกือบทั้งวันทั้งคืน ร้องจนเสียง
 แหบเสียงแห้ง แล้วเมียมึงนะ ดูซิ บักโกรกเหมือนผีตายซาก”
 “แค่ตัวเดียวจะไปได้เรื่องอะไร”
 “...ถึงยังไวกียังดีกว่าให้กินแต่น้ำพริกผักต้ม ปลาเค็มกับข้าวต้ม”¹

จากที่นักเขียนถ่ายทอดไว้ เห็นได้ว่าตัวละครมารดากับบุตรต่างต้องเผชิญกับภาวะขาดแคลนสารอาหารที่จำเป็นต่อร่างกาย ทั้งที่ในความเป็นจริงแล้วหญิงที่เพิ่งคลอดบุตร และเด็กทารก อยู่ในช่วงที่ร่างกายควรได้รับสารอาหารที่มีคุณค่าถูกหลักโภชนาการมากกว่าปกติ

หากพิจารณา ในส่วนของหญิงที่ให้นมบุตร จะเห็นได้ว่าโดยปกติร่างกายจะปรับตัวทางสรีรวิทยา เพื่อให้มีน้ำนมสำหรับเลี้ยงดูบุตร ขณะเดียวกันก็มีการซ่อมแซมสุขภาพหลังคลอด ดังนั้นการเจริญเติบโตของทารกในระยะ 3 – 4 เดือนแรกนั้นจึงขึ้นอยู่กับปริมาณและคุณภาพของอาหาร

¹ วิมล ไทรนิมโนล. (2534). กระแสลมที่พัดกลับ. หน้า 24-25,29

ที่มารดาบริโภคก่อนที่จะกลายมาเป็นน้ำนมให้ทารกดื่มอีกทอดหนึ่ง เป็นที่น่าสังเกตว่า มารดาที่มีภาวะโภชนาการดีทั้งในระยะมีครรภ์ และระยะให้นมบุตร ก็จะมีน้ำนมที่มีปริมาณและคุณภาพเพียงพอสำหรับทารกไปจนถึง 6 เดือน แต่ถ้าหากมารดามีภาวะโภชนาการที่ไม่ดี สุขภาพร่างกายทรุดโทรม ก็จะมีผลทำให้ปริมาณน้ำมน้อย ไม่เพียงพอสำหรับทารก ทั้งยังอาจขาดสารอาหารที่จำเป็นบางชนิดได้ เช่น วิตามิน บี 1 วิตามินซี วิตามินเอ และวิตามิน เค เป็นต้น ดังนั้นหากหญิงหลังคลอดที่ไม่สามารถให้นมบุตรได้ ควรต้องมีการดูแลสุขภาพทั้งในแง่การบริโภคอาหารให้เหมาะสมกับภาวะของร่างกายและกิจกรรม สำหรับอาหารที่จัดให้หญิงให้นมบุตร ควรมีสัดส่วนของอาหารหลักห้าหมู่ที่เหมาะสม นอกจากนี้ควรเลือกใช้อาหารสด หลีกเลี่ยงอาหารถนอมอาหารหมักดองและอาหารแปรรูป¹ อย่างไรก็ตามในความเป็นจริงยังมีหญิงหลังคลอดอีกจำนวนมากที่ไม่สามารถบริโภคอาหารที่ถูกต้องตามหลักโภชนาการได้ ทั้งนี้ส่วนหนึ่งเป็นเพราะความยากจน ดังตัวอย่างที่ปรากฏในเรื่องสั้น ซึ่งนักเขียนได้ถ่ายทอดให้เห็นแล้วนั้น

ส่วนในเรื่อง คนกินดิน นักเขียนได้ถ่ายทอดให้เห็นถึงภาวะอดอยากยากแค้นของผู้ยากไร้ที่ส่งผลทำให้เกิดภาวะทุพโภชนาการและความผิดปกติทางร่างกาย ดังพอสังเกตได้จากที่นักเขียนถ่ายทอดไว้ต่อไปนี้

...พ่อเฒ่าผมหงอกเต็มหัว ดูคล้ายอายุสัก 60 ทั้งที่จริงๆ อายุ 50 เนื่องจากกรำงานหนักมาตลอดชีวิต ใครๆ เรียกกันว่า “พ่อเฒ่าหรอด” ร่างผอมเหลืองคล้ำคล้ายแร่เงาด้วยดินสอดำ พุงป่องใหญ่อย่างที่คนอีสานเรียกว่า “ท้องปุง” ขณะที่หน้าอกเล็กรวบเหี่ยวแห้ง ข้อเข่าโปนเหมือนกะลามะพร้าว...แกเป็นลูกอีสานแต่กำเนิด...ดิ้นรนหากินไปวันๆ หนึ่ง บรรพบุรุษของพ่อเฒ่าหรอดเป็นโรคขาดอาหารตายไปคนแล้วคนเล่า เช่นเดียวกับคนอื่นๆ ในหมู่บ้าน ความเรียกร้องต้องการของร่างกายกระตุ้นเรียกร้องให้พวกเขาเสาะแสวงหาทุกสิ่งทุกอย่างที่กินได้ใส่ลงในกระเพาะ เขียดตัวน้อยๆ เท้านี้วักย่อยเด็ก...เมื่อเฒ่าหรอดยังเด็กเขาเห็นแม่ตายไปต่อหน้าต่อตา...นั่นเพราะ...โรคประจำตัวของแม่เนื่องมาจากการอยู่ไฟหลังคลอดที่ต้องกินแต่น้ำกับน้ำจั้นเกินความต้องการของร่างกายและได้อาจะทำงานหนักเกินไป อาหารมีแต่ข้าวกับเกลือ...จนแม่เป็นโรคขาดอาหาร เลือดจาง มีโรคแทรกซ้อนและตาย!...

ความเป็นจริง ในชีวิตสอนให้พวกเขา กินอยู่อย่างเรียบง่าย...อาหารพื้นฐานของชีวิตคือแจ่วพริกตาแดง ที่มีเพียงพริกตำกับเกลือละลายน้ำ...เฒ่าหรอดโปรดปราน ทั้งกินดิบและกินดิน ดินที่แกลกินเป็นดินเปรี้ยวสีขาวขูดจากบ่อ หรือไม่ก็ดินปลวก...ยังเป็นฤดูแล้ง หลังไฟไหม้ป่า ดินจะหอมกรุ่น...เป็นกลิ่นหอมน่าหลงใหลของคนที่เป็นโรคขาดอาหารอย่างเฒ่าหรอด บางครอบครัวขุดดินจอมปลวกไปปั้นก้อนแล้ว (อิฐเตาไฟ) พอก้อนแล้วไหมไฟ

¹ วัชรโรจน์ อนันตธนาชัย. (2542). โภชนาศาสตร์ครอบครัว. หน้า 99-100,104

ทั้งแม่ทั้งลูกก็ช่วยกันกินก้อนเส้าจนต้องทำใหม่ และเมื่อคนกินดินบวมเหลือลงด้วยโรคขาดอาหาร เขาก็ถูกความคิดที่มอมเมาของคนบางพวกว่าบวมตายเพราะทรยศต่อน้ำสาบาน!¹

จากที่นักเขียนถ่ายทอดไว้ นอกจากตัวละครชาวบ้านจะขาดความรู้เกี่ยวกับสุขปฏิบัติและการบริโภคอาหารอย่างถูกหลักอนามัยแล้ว หากพิจารณาจากสถานการณ์ที่ปรากฏ นักเขียนยังได้ถ่ายทอดให้เห็นด้วยว่า ชาวบ้านต้องเผชิญกับภาวะ “ภัยแล้ง” ซึ่งส่งผลทำให้ขาดแคลนอาหาร เกิดภาวะทุพโภชนาการ และความผิดปกติทางร่างกาย ดังตัวละครแม่ของ “เผ่าหรอด” ผู้ที่ต้องเสียชีวิตเพราะสาเหตุส่วนหนึ่งมาจากโรคขาดอาหาร เลือดจาง และไตทำงานหนักทั้งนี้สืบเนื่องมาจากในครั้งที่นางคลอดบุตร นางไม่รับประทานอาหารอื่นใดนอกจากน้ำและข้าวกับเกลือ ในส่วนของเผ่าหรอดและชาวบ้านคนอื่นๆ ที่ต้องประสบกับภาวะทุพโภชนาการและความผิดปกติทางร่างกายจากที่นักเขียนถ่ายทอดไว้ เห็นได้ว่าพวกเขาต้องเผชิญความอดอยากยากแค้น ขาดแคลนแม่อาหารที่จะบริโภค บ้างต้องปรับตัวไปตามสภาพแวดล้อม กินอยู่อย่างเรียบง่าย “อาหารพื้นฐานของชีวิตคือแจ่วพริกตาแดงที่มีเพียงพริกดำกับเกลือละลายน้ำ”² และสัตว์เล็กๆ กับแมลงที่พอจะหาได้ในท้องถิ่น เช่น กิ้งก่า (กะปอม) ปู และจิ้งหรีด เป็นต้น นอกจากนี้บางคนยังรับประทาน “ดิน” (ดินเปรี้ยวสีขาวขูดจากบ่อหรือไม้กีดินปลวก) จนเคยชิน ดูจว่าดินนั้นเป็นอาหารอย่างหนึ่ง แม้บางคนจะสามารถรับประทานดินและรับรู้ถึงรสชาติ ตลอดจนรู้สึกอิ่มได้ แต่ดินก็มีโซอาหารที่ให้คุณค่าทางโภชนาการตามความต้องการของร่างกายมนุษย์ อีกทั้งยังอาจทำให้เกิดโทษแก่ร่างกายเป็นผลร้ายต่อสุขภาพ ดังที่นักเขียนได้ถ่ายทอดไว้ให้เห็นแล้วนั้น

สำหรับในเรื่อง ‘ข้าวแค้น’ นักเขียนได้ถ่ายทอดให้เห็นถึงความอดอยากยากแค้นของตัวละครผู้ยากไร้ในชนบทที่ต้องดิ้นรนหาอยู่หากินด้วยความยากลำบาก ดังนักเขียนถ่ายทอดไว้พอสังเกตได้ต่อไปนี้

...พ่อและบักหำหิวข้าวจนมือสั่น ปลาปากกันหนึ่เข้าไต่ก้อนหินในฝั่งห้วย เสียงมันดังซลุกซลักอยู่ในถ้ำเล็กนั้น ลองเอามือควานเข้าไปก็ไม่ถึง ตอนนั้นพ่อเหมือนมวยที่ชกมาจนถึงยกสุดท้ายแล้ว หัวใจกำลังจะขาดรอนๆ ด้วยความเหนื่อยอ่อน ถ้าไม่คิดว่าลูกและเมียจะไม่มีข้าวกินเขาก็อาจยอมแพ้ปล่อยให้อ่านบพังลง...แต่คิดเห็นแววดาที่บอกความหิวโหยของลูกน้อยเขาก็กััดฟัน...บักหำดาลุกทุกครั้งที่ได้ยินเสียงปลาตั้น...เจ้าหนูคงเหนื่อยและหิว ขนาดตัวพ่อเองยังมีมือซีดเหี่ยว เมื่อเขาก็กินข้าวหุงปนกลอยย่อมไม่อิ่มท้องเหมือนกินข้าวหนึ่ง พวกเขาคงต้องกินข้าวหุงเพราะประหยัดกว่านึ่งกิน ข้าวสารเหลืออยู่จำกัด

¹ วัฒน์ วรรณยางกูร. (2522). ข้าวแค้น. หน้า 135-139

² แหล่งเดิม. หน้า 138

ต้องชะลอให้ถึงวันที่พอลกลับจากขอข้าว เมื่อกลางวันก็ไม่มีอะไรตกถึงท้องนอกจากมดแดง ต่ำกับใบกระโดน...พอเลิกก็ยังไม่ไปหนามาพักวันอัดใส่ถ้าเพื่อใส่ปลาออกมา เสียงปลา ล่ำล็ก ควันตันขลุขลัก เขียดตาโอดตัวใหญ่เท่าหนองๆ กบกระโจนผลุงออกมาก่อน สักครู่ กบก็ตามออกมา สองพ่อลูกลีมเหินเหินโยไล่จับกบเขียดใส่ครุถึง ปลาข้อใหญ่ (ปลาช่อน) ยังตันขลุขลัก...แล้วปลาคอตัวหนึ่งก็พุ่งบึงออกมา หัวทุๆ ของมันกระแทกกับปากทำ อย่างถนัดนี้เสียงดังปักใหญ่...ร่างผอมแกร็นนั้นหงายหลังผลึงกับดินเลน...

ลูกคนเล็กร้องไห้โยเยเพราะหิวข้าว แสงไฟจากเตาจับแก้มผอมและคราบน้ำตาล เป็นเงาแดงวาว...ข้าวทุกเม็ดมีคุณค่า คนไม่เคยอดข้าวย่อมไม่รู้จักคุณค่าของมัน¹

จากที่นักเขียนถ่ายทอดไว้ เห็นได้ว่าตัวละครสองพ่อลูกต้องเหินเหินอย่างมากในการ จับปลาเพื่อนำไปแลกข้าวมาบริโภค ดังสังเกตได้จากตัวละครลูกชาย-บักห่า เกือบต้องเสียชีวิต เพราะปลาข้อใหญ่ (ปลาช่อน) พุงชนร่างจนล้มนอนหงายอยู่กับดินเลน ในขณะที่น้ำกำลังไหลเอ่อท่วมร่าง อย่างไรก็ตามหากพิจารณาไปที่อาหารที่ตัวละครบริโภค ปรากฏว่าปลาข้อใหญ่ที่หามาด้วยความยากลำบากนั้น พวกเขาได้บริโภค เพราะต้องนำไปแลกข้าว ส่วนที่บริโภคจริงๆ นั้นเห็นจะมีเพียงแค่ข้าวหุงปนกลอยและมดแดงต่ำกับใบกระโดน ซึ่งอาจมีคุณค่าทางโภชนาการไม่เพียงพอ ส่งผลให้เกิดภาวะทุพโภชนาการและความผิดปกติทางร่างกายได้ ดังเช่น “บักห่า” เด็กน้อยผู้มี ร่างผอมแกร็น หากเขาอยู่ในวัยเรียน (อายุระหว่าง 6-12) เขาก็ควรได้รับอาหารที่สมดุลตามสัดส่วนที่สอดคล้องกับความต้องการของร่างกาย กล่าวคือ คาร์โบไฮเดรตร้อยละ 50-60 ไขมันร้อยละ 25-30 และโปรตีนร้อยละ 10-15 ของพลังงานทั้งหมดที่ได้รับในวันหนึ่งๆ ประมาณวันละ 1,600 กิโลแคลอรี²

ดังนั้น หากพิจารณาจากที่นักเขียนถ่ายทอดไว้ ตัวละคร “บักห่า” ก็น่าจะอยู่ในกลุ่มของผู้ที่มีโภชนาการต่ำ แต่ทั้งนี้และทั้งนั้น อาการที่แสดงออกยังไม่รุนแรงจนทำให้เกิดโทษแก่ร่างกายมากนัก

ไม่ต่างกันนัก ในเรื่อง คนเกิน นักเขียนก็ได้ถ่ายทอดให้เห็นถึงลักษณะของตัวละคร ผู้ยากไร้ ที่มีร่างกายผอม เข้าข่ายกลุ่มผู้ที่มีโภชนาการบกพร่อง ดังพอสังเกตได้ต่อไปนี้

...ลมหนาวซึ่งโอบโอบมาตั้งแต่หัวดึกทวีความรุนแรงยิ่งขึ้น...ปองซึ่งนอนคุตคุต ครึ่งหลับครึ่งตื่นอยู่ข้างกองไฟลุกขึ้นใส่ไฟที่กำลังจะมอดดับ ร่างผอมเกร็งดำเงียมสั่นงักๆ ฟันกระทบกันดังกึกกัก...นอนคุตคุตไปอีก...

¹ วัฒน์ วรรณยางกูร. (2522). ข้าวแค้น. หน้า 68 - 70, 75

² รวีโรจน์ อนันตธนาชัย. (2542). โภชนาศาสตร์ครอบครัว. หน้า 130

“พ่อ...หนาว...”

ลูกชายคนโต อายุ 6 ขวบขดร่างผอมโกรกอยู่ข้างน้องคราวบอกเสียงสั่น ผ่าถุงที่คลุมร่างนั้นสั่นระริก ปองหันไปมองหน้าเมีย หน้าตาของนางตอบผอมอิดโรย ผมแผ่ยุ่งกระเซิงเหมือนไม่เคยถูกหวี...

“อีกนานไหมพ่อจะสว่าง”

“เดี๋ยวก็สว่าง”

เขาตอบเรื่อย ๆ ไม่มีกะจิตกะใจจะพูดเสียเลย เป็นทุกข์ไปเสียทุกอย่างทุกซกั้วจะไม่มีกิน ทุกซกั้วลูกจะหนาวตาย...¹

จากที่นักเขียนถ่ายทอดไว้ ตัวละครรอบครวนี้ล้วนแล้วแต่มีลักษณะทางร่างกายฝ่ายผอม (ผอมเกร็ง ผอมโกรก ผอมอิดโรย) ซึ่งสาเหตุส่วนหนึ่งน่าจะมาจากความอดอยากทุกข์ยากนั่นเอง

ในเรื่อง เพียงธูลีดิน ก็เช่นเดียวกัน นักเขียนก็ได้ถ่ายทอดให้เห็นถึงภาวะทุพโภชนาการ และความผิดปกติทางร่างกาย อันเนื่องมาจากความอดอยากทุกข์ยาก ดังพอสังเกตได้จากที่นักเขียนถ่ายทอดไว้ต่อไปนี้

...ร่างกายฝ่ายผอมของพรอยู่ในเสื้อผ้ากระดำกระด่างและหลวมโพรก...พรกระวนกระวายอยากให้งถึงตลาดเร็วไว...พรอยากได้เศษเนื้อติดพังผืดสักสองสามชิ้น จะได้ผัดพริกใบกระเพราให้เผ็ดจัดๆ...มันจะเป็นมื้อที่พิเศษที่สุดในรอบเดือน...แน่ละแม่จะเอร็ดอร่อยไปด้วยแม่จะต้องกินข้าวได้มาก...แม่อีกจะหายไข่วเร็วขึ้น...พร...เดินไปคู้กองเศษผักที่พื้นปูนอันแฉะแฉะสกปรก...เลือกเอาแต่เศษผักที่ยังซ้ำและไม่มาก...แล้วก็กลับกระต๊อบ...

แม่อันร่างอันฝ่ายผอมนั่งชันเข่าข้างหนึ่ง ค้ำคอกกับหัวเข่า เอาฝ่ามือหยาบกร้านรองหัว หน้าตาแม่อำคัลล่ำ ร่างกายซูบโทรม นัยน์ตาแดงก่ำด้วยพิษไข้ ผมแผ่ยุ่งกระเซิงแม่อีกสองสามทีพร้อมกับกัดฟันตาหยี้นเหมือนจุกเสียดในท้องเต็มทน สักครู่แม่จึงค่อยๆ เอื้อมมือไปหยิบเบงค์สับไต้หมอนใบสุดท้ายส่งให้พร

“ไปซื้อข้าวมาหุง”...

แม่พูดเท่านั้นแล้วก็เอนตัวลงนอนอย่างเหน็ดเหนื่อยถึงผ้าห่มคลุมขึ้นมาถึงเอว แล้วหลับตาลงอย่างเหนื่อยล้าแต่หัวใจของแม่อังคุกโพล่งด้วยไฟแห่งความทุกข์วิตรก...²

¹ วิมล ไทรนิมิต. (2539). วันฟ้าหม่น. หน้า 39-42

² แหล่งเดิม. หน้า 27-29, 32-33

คล้ายคลึงกัน ในเรื่อง **สองมือเรามีแรง** นักเขียนก็ได้ถ่ายทอดให้เห็นถึงสุขภาพ และร่างกายที่ทรุดโทรมของตัวละครหญิงที่เข้าข่ายอยู่ในกลุ่มมิโภชนาการบกพร่อง ทั้งยังไม่ได้รับ การรักษาพยาบาลอย่างเหมาะสมเพื่อให้อาการเจ็บป่วยหายขาด ดังพอสังเกตได้จากที่นักเขียนถ่ายทอดไว้ว่า “แทบไม่สิ้นคำ อาการไอของแม่อังต๋องโหลกๆ ขึ้นดัดบทย่างกะทันหัน...แม่ไอม่าหลายเดือนแล้ว แม้จะกินยาต้มมาหลายหม้อ...แต่อาการก็ยังไม่ดีขึ้น จนเดี๋ยวนี้ทุกคนลงความเห็นกันว่าเป็นเรื่องธรรมดาที่แม่จะต้องไอ..แม่ฝ่ายผอมผิวดูรูปผิวด่างลงมาก...ถ้าอาการไอของแม่ไม่มาขัดจังหวะมือของแม่อังก็ไม่ว่างหยุดช่วยพ่อ¹

ในเรื่อง **ยาเม็ดสีชมพู** นักเขียนก็ได้ถ่ายทอดให้เห็นถึงความผิดปกติทางร่างกายที่ส่วนหนึ่งเป็นเพราะความลำบากทุกข์ยากและความอดคัดขัดสนในชีวิต ดังนักเขียนถ่ายทอดไว้พอสังเกตได้ต่อไปนี่

...ป้าช่วยทุตตัวลงนั่งพิงฝาบ้านและเอนหัวไปข้างหลัง สมองปวดร้าวเหมือนมีสัตว์ตัวเล็กๆ หลายร้อยหลายพันตัวซ่อนไซ ลมออกหูตึงหวีและรู้สึกนัยน์ดาพร่าพราย... หายทอยหนักอึ้ง...เรี่ยวแรงซึ่งเคยมีเหลืออยู่บ้างเหือดหาย...หัวใจเต้นแรงและถี่เร็ว...เหงื่อแตกซิกไปทั่วชุมชนและรู้สึกตัวเย็นเฉียบจนสะท้านเข้าไปในอก...ช่วงเป็นความทุกข์ทรมานเหลือเกิน สำหรับอาการต่างๆ ที่เกิดขึ้นกับแกขณะนี้ ป้าช่วยหลับตาลงอย่างอ่อนเพลีย ความเจ็บปวดยังคงรุมเร้าอยู่ตลอดเวลา และดูเหมือนว่า มันยิ่งเพิ่มทวีมากขึ้น...

หลายครั้งที่แกอยากปล่อยให้มันเป็นอยู่อย่างนั้น เพื่อที่มันจะได้ปลิดชีวิตอันแสนอัปมงคลของแกลงไปเสียที่...ชีวิตคนจนที่อยู่เพียงผู้เดียวเป็นอย่างนี้แหละ ต้องช่วยตัวเอง ...ชีวิตแกเกือบจะเรียกได้ว่าแร้นแค้นเสียด้วยซ้ำ ต้องดิ้นรนต่อสู้เพื่อความอยู่รอดไปวันหนึ่งอย่างลำบากยากเข็ญ...อย่าว่าแต่ดับหรือมะเขือเทศเลย แม้แต่ปลาทุลักซังหนึ่งก็หาโอกาสได้กินมันยากเย็นเหลือเกิน²

จากที่นักเขียนถ่ายทอดไว้ เห็นได้ว่าตัวละครหญิงชราต้องเผชิญกับความลำบากทุกข์ยาก และความอดคัดขัดสน ซึ่งมีผลกระทบทำให้ร่างกายผิดปกติ ป่วยไข้ และทรุดโทรม ทั้งที่ในความเป็นจริงแล้ว คนในวัยอย่างนางควรได้รับการดูแลและพักผ่อนอย่างเต็มที่ มิใช่ยังต้องต่อสู้ดิ้นรนอย่างลำบากยากแค้นแต่เพียงลำพัง ดังที่นักเขียนได้ถ่ายทอดไว้ดังนี้

¹ ศรีดาวเรือง. (2533). แก้วหยดเดียว. หน้า 95,101

² มานพ ถนอมศรี. (2520). ยาเม็ดสีชมพู ใน รวมเรื่องสั้นชุดคลื่นเจ้าพระยา. หน้า 167,169,

ส่วนในเรื่อง ขยะสังคม เป็นการถ่ายทอดให้เห็นถึงความอัดคัดขัดสน และความอดอยาก ทุกข์ยากของผู้ยากไร้ที่ดำรงชีวิตด้วยการคุ้ยเขี่ยหาอาหารจากถังขยะมาบริโภค ซึ่งมีผลทำให้ โภชนาการบกพร่อง ทั้งยังอาจเป็นอันตรายต่อสุขภาพร่างกาย ดังนักเขียนถ่ายทอดไว้ พอสังเกตได้ ต่อไปนี้

นานทีเดียวกว่าอาการปวดจะทุเลา แต่ไม่นานนักเพราะอาการอย่างใหม่แทรก ซ้อนเข้ามาอีก ท้องของเขาบีบตัวขย้อน น้ำใสๆ รสกร่อยซึมออกจากใต้ลิ้นจนเต็มปาก เขา ถูยั้งและกดท้อง พยายามข่มอาการมวนขย้อนในช่องท้อง แต่หยุดมันได้เพียงแค่อึดใจ เขารู้สึกเหมือนไส้พุงบีบตัวขย้อนอย่างรุนแรง แล้วบีบริดไล่น้ำออกมาสู่ปาก...แต่ยังรู้สึก ปวดตื้ออยู่ในช่องท้อง...ถอนหายใจหนักๆ สองสามครั้งรู้สึกเหมือนว่าอายุร้ายที่โหม กระหน่ำได้สงบลงแล้ว เขาถอนหายใจอีกครั้ง ก่อนจะค่อยๆ เอนร่างซุบผอมลงนอนกับพื้น...

เขาพยายามข่มความรู้สึกเครียดในสมองให้เบาบาง เพื่อจะได้หลับและลืมอาการ ปวดในท้อง...ร่างของเขาค่อนข้างสูง แต่ผอมซูบซีด หัวเข่า ข้อตืด ข้อศอก และข้อมือ ปูดโปน ขณะที่ท่อนแขนกับขาสีบลึก ก้นแฟบเหมือนแผ่นกระดาน เสื่อและกางเกงขาสั้น เก่าขาดและสกปรก รวากับไปเก็บผ้าชีวรีจากกองขยะมาใส่ มันส่งกลิ่นเหม็นหืน แต่เขาก็ มิได้อนาทร้อนใจ...

ขณะเดิน เขาเกาตุ่มน้ำเหลืองที่ขึ้นอยู่ตามแขนขาอย่างเคยชิน มันเป็นตุ่มที่เกิด จากยุงกัด และต่อมาอีกเสบเพราะความสกปรก...เขาไม่เคยอาบน้ำหรือ...ไม่มีน้ำให้อาบ ...เขารู้สึกดิ่งที่ใบหน้า ระคายตามเนื้อตัว บางทีก็คันยุบยิบตามรักแร้ ข้อพับ ง่ามขา ซอกก้น และอวัยวะสืบพันธุ์...

แดดสายและร้อนมากขึ้น อาการปวดท้องของเขาเริ่มรุนแรงขึ้นอีก เขาใจคอไม่ดี เขาอยากหนีไปให้พ้นโรคนี้ แต่มันจะเป็นไปได้อย่างไร ๑ ตราบใดที่ชีวิตของเขายังเป็นอยู่ เช่นนี้ โรคหิวโหยดังกล่าวก็ยังคงเป็นโรคที่เกาะกินอยู่กับผู้ที่ยากไร้เช่นเขา...ทั้งปวด ทั้งเจ็บ เหมือนกับมีมือที่มองไม่เห็นมาบิดไส้พุงของเขา ...¹

จากที่นักเขียนถ่ายทอดไว้ เห็นได้ว่าตัวละครชายผู้เร่ร่อนในเรื่องนี้มีชีวิตที่ไม่มั่นคงต้อง ดำรงอยู่อย่างลำบากยากเข็ญ แม้อาหารการกินก็อดอยากหิวโหย ร่างกายจึงผ่ายผอมซูบซีด หัวเข่า ข้อเท้า ข้อศอก ข้อมือปูดโปน ก้นแฟบ ขณะที่ท่อนแขนกับขาสีบลึกผิดรูป อีกทั้งเขายังต้อง ผจญกับโรคภัยไข้เจ็บต่างๆ ที่รุมเร้า เช่น โรคกระเพาะ โรคผิวหนัง ฯลฯ ซึ่งสร้างความเจ็บปวด ทรมานให้แก่เขาอยู่ไม่เว้นวันด้วย

¹ วิมล ไทรนิมโนล. (2522). ขยะสังคม ใน โลกหนังสือฉบับเรื่องสั้น ชุด คลื่นหัวแดง. หน้า

ในเรื่อง **บุรุษนิรนาม** ก็เช่นเดียวกัน นักเขียนก็ได้ถ่ายทอดให้เห็นถึงความอึดอัดขัดสน และความอดอยากทุกข์ยากของผู้ยากไร้ที่ดำรงชีวิตอยู่อย่างลำบากยากเข็ญ แม้อาหารการกินก็ อดอยากหิวโหยต้องคุ้ยเขี่ยหาอาหารจากถังขยะมาบริโภค ซึ่งอาจมีผลทำให้โภชนาการบกพร่อง ร่างกายผิดปกติ ดังพอสังเกตได้จากที่นักเขียนถ่ายทอดไว้ต่อไปนี้

ชายคนนั้นผมสยายยาวรุงรัง บางตอนมยรัดด้วยยางอย่างลวกๆ บางแห่ง เส้นผมกระด้างจับคราบจนเห็นเป็นปึก ใบหน้าซีกหนึ่งของเขาชะมุกชะมอม กระดูกลโหนกแก้มนูนเด่น ดวงตาโหลลึก ขนจมูกโผล่แลบ หนวดเคราหรือมเคร็มแต่ยาว...ฟันซี่ห่างจับคราบสีน้ำตาลเข้ม...ดาดุ่มข้างหนึ่งมีแผลเรื้อรัง หลุมเนื้อสีชมพูอักเสบถูกแมลงวัน รุมตอมจนจับก้อนเนื้อเป็นกลุ่มสีดำ ฝ่าตีนหยาบดำน มีรอยแตกเป็นเส้นๆ เล็บตีนยาวแหลม ไม่ต่างไปจากเล็บมือที่ไม่เคยถูกตัดถูกแคะ...

เขาเริ่มโกยเริ่มคุ้ยเศษอาหารจนขยะกระจุยกระจาย โชคดีเป็นของเขา ฝรั่งนำเครื่องลูกอยู่เกือบสุดกันถึง เขาหยิบมันขึ้นมากัดแทะ โดยไม่สนใจกับคราบน้ำเหนอะเหนียว จับเป็นยางยืดแต่อย่างใด¹

นอกจากที่กล่าวมาแล้วนั้น ในบรรดาเรื่องสั้นไทยร่วมสมัยตามขอบเขตของการวิจัยที่กำหนด นักเขียนบางรายยังได้ถ่ายทอดให้เห็นถึงภาวะทุพโภชนาการ และความผิดปกติทางร่างกายอันเนื่องมาจากความอดอยากทุกข์ยากที่รุนแรงถึงขั้นทำให้สูญเสียชีวิตได้ ดังนักเขียนถ่ายทอดไว้ พอสังเกตได้จากเรื่องสั้นต่อไปนี้

ในเรื่อง **งานศพ** นักเขียนได้ถ่ายทอดให้เห็นถึงความลำบากทุกข์ยากของผู้ที่ต้องดิ้นรนทำงานหาเลี้ยงตนเองและครอบครัวจนตนเองต้องล้มป่วยและเสียชีวิตในที่สุด ดังนักเขียนถ่ายทอดไว้ พอสังเกตได้ต่อไปนี้

...พ่อเป็นเพียง...กรรมกรขับรถสามล้อเครื่องเลี้ยงปากเลี้ยงท้องไปวันๆ...

"...เป็นโรคกระเพาะมานาน..."

"ปล่อยไว้จนน้ำย่อยกัดผนังกระเพาะขาด"

...คนมีหน้าที่อย่างพ่อไม่มีโอกาสทำอะไรตรงตามเวลาหรอก ถ้าช่วงไหนเป็นตอนที่ จะทำให้ได้เงินมา พ่อก็ต้องเก็บเรื่องอาหารการกินไว้ก่อนเสมอ แม้จะมีโรคภัยไข้เจ็บ บ้างมันก็ไม่สำคัญเท่าเรื่องการทำมาหากิน ซึ่งมีผลถึงปากท้องของคนที่พ่อต้องรับผิดชอบ เขาเองก็ไม่ว่าพ่อไม่สบาย เพราะพ่อไม่เคยพูดหรือบ่นถึง...

¹ อานาจ เย็นสบาย. (2540). ใต้ผืนน้ำ. หน้า 112,115-116

มีคนแต่งตัวสีดำมากันไม่มากนัก ส่วนใหญ่เป็นญาติพี่น้อง และผู้คนในละแวกบ้านทุกคน มีสีหน้าสลดหม่นหมอง เขาไม่แน่ใจนักว่าเขาเหล่านั้นเสียใจในการตายของพ่อ หรือสงสารแม่ที่ต้องเสียพ่อไป...¹

จากที่นักเขียนได้ถ่ายทอดไว้ เห็นได้ว่าตัวละครผู้เป็น “พ่อ” ต้องทำงานอย่างหนักไม่มีแม้เวลารับประทานอาหารจนถึงขั้นล้มป่วยเป็นโรคกระเพาะเรื้อรังสุดท้ายต้องเสียชีวิตเพราะน้ำย่อยกัดผนังกระเพาะขาด ดังนักเขียนได้ถ่ายทอดไว้ให้เห็นแล้วนั้น

สำหรับในเรื่อง คำขานรับของชาวนา ก็เช่นเดียวกัน นักเขียนได้ถ่ายทอดให้เห็นถึงภาวะความอดอยากยากแค้น ซึ่งนำไปสู่ปัญหาทุพโภชนาการและความผิดปกติทางร่างกายอันเป็นอันตรายถึงชีวิตได้ ดังนักเขียนถ่ายทอดไว้พอสังเกตได้ว่า “...คิดไปถึงความยากจนชาวบ้าน เช่น เขาคงเคยกระทำแต่บาป...ท้องของเขาเริ่มร้องออกมาเบาๆ เพราะความหิวคิดถึงข้าวและน้ำพริกที่เขาทำเสร็จตั้งแต่เย็น...ความหลังประดังเข้ามาในความรู้สึกชายชราคิดถึงเมียที่ตายจากไปแล้ว ด้วยโรคขาดอาหาร ยิ่งเหลือแต่เขากับลูกชายเพียงคนเดียวที่ทรหดอดทน...”²

กล่าวโดยสรุป จากภาพที่สะท้อนที่ปรากฏในเรื่องสั้นไทยร่วมสมัยตามขอบเขตของการวิจัยที่กำหนด นักเขียนได้ถ่ายทอดให้เห็นว่า ปัญหาทุพโภชนาการและความผิดปกติทางร่างกายของคนจนหรือผู้ยากไร้ ส่วนใหญ่เป็นเพราะร่างกายไม่ได้รับสารอาหารที่จำเป็นต่อการซ่อมแซมและเสริมสร้างสุขภาพอนามัยอย่างถูกต้องตามหลักโภชนาการ ทั้งในด้านปริมาณและคุณภาพ อีกทั้งผู้ยากไร้มักต้องดิ้นรนหาเลี้ยงชีพด้วยการทำงานอย่างหนักและเหน็ดเหนื่อย ไม่ค่อยมีเวลาพักผ่อน ส่งผลทำให้ร่างกายมีสมรรถภาพถดถอย ทрудโทรม และเจ็บป่วย บางรายมีอาการรุนแรงถึงขั้นเสียชีวิตได้ ดังนั้นจึงอาจกล่าวได้ว่า ปัญหาทุพโภชนาการและความผิดปกติทางร่างกาย ส่วนหนึ่งเป็นผลมาจากภาวะความยากจนข้นแค้นที่สามารถทำให้ผู้ยากไร้ต้องเผชิญกับชีวิตที่ลำบากทุกข์ยากมากขึ้นได้ด้วย

4.1.2 ปัญหาสุขภาพจิตและทำที่ต่อชีวิต อาจกล่าวได้ว่าผู้ที่ต้องเผชิญกับภาวะความยากจนไม่ว่าจะในมิติใด ร่างกายและจิตใจมักจะปรับตัวต่อต้าน ทำให้เกิดความรู้สึกเครียด โดยทั้งนี้หากความรู้สึกเครียดนั้น เกิดขึ้นในระดับน้อยๆ ทำให้คนที่ต้องเผชิญกับความยากจน เกิดการปรับตัวต่อต้าน ไม่ย่อท้อต่อปัญหาอุปสรรค เก็บหอมรอมริบจนสามารถยกฐานะความเป็นอยู่ให้ดีขึ้นได้ ดังนั้นความเครียดในลักษณะเช่นนี้จึงถือเป็นผลกระทบในทางที่ดี

¹ มานพ ถนอมศรี. (2522). ฟ้ายน้ำเงิน. หน้า 106,108-110

² ประทีป ชุมพล. (2522). คำขานรับของชาวนา. หน้า 90-92

อย่างไรก็ตาม ความเครียดที่เกิดขึ้นมิได้ทำให้เกิดผลกระทบในทางที่ดีเสมอไป กล่าวคือ หากผู้ใดมีความเครียดอยู่ในระดับสูงและนาน แม้บุคคลนั้นจะได้ปรับตัวต่อต้านปัญหาอุปสรรคแล้วก็ตาม แต่ความสามารถในการต่อต้านนั้นถึงระยะหมดกำลัง เหลือล้ำ ในที่สุดทนไม่ไหว ก็อาจทำให้เกิดปัญหาสุขภาพจิตหรือเจ็บป่วยทางจิตได้¹

หากพิจารณาสาเหตุของความผิดปกติทางจิตใจ โดยอาศัยทฤษฎีแนวคิดทางด้านความเครียด ซึ่งให้เห็นว่าความเครียดเป็นภาวะทางจิตใจและร่างกายที่ถูกกระตุ้นให้แสดงออกต่อสภาวะการณ์แวดล้อมอันเป็นการปรับตัว กระตุ้นให้กลัวหรือวิตกกังวลในระดับต่างๆกัน ซึ่งเมื่อเกิดขึ้นบ่อยๆ จะมีผลทำให้เป็นอาการทางจิตประสาทขึ้นได้ ส่วนแนวคิดทางจิตวิเคราะห์ ซึ่งมีรากฐานมาจากทฤษฎีของ ซิกมุนด์ ฟรอยด์ (Sigmund Freud) เชื่อว่าความผิดปกติทางจิต เกิดจากสาเหตุภายในจิตใจของผู้ที่ไม่สามารถปรับกลไกทางจิตให้เหมาะสมได้ สำหรับแนวคิดของทอมัส ซาซ (Thomass Szaz) ได้อธิบายไว้ว่า ความผิดปกติทางจิตเป็นอาการที่มีผลมาจากปัญหาต่างๆ ที่คนต้องเผชิญในการดำเนินชีวิต² จากแนวคิดดังกล่าว สะท้อนให้เห็นถึงสาเหตุของปัญหาสุขภาพจิต ซึ่งมีความเชื่อมโยงกันระหว่างร่างกาย จิตใจ และปัญหาหรือสภาวะการณ์แวดล้อมที่คนต้องเผชิญในชีวิตประจำวัน เช่น ผู้ที่ต้องดิ้นรนทำงานอย่างหนักภายใต้ภาวะความกดดันต่างๆ แต่ถึงกระนั้นก็ยังอดอยากยากแค้น ด้วยเหตุดังนี้จึงอาจรู้สึกตึงเครียด เกิดผลกระทบทำให้มีการ ปรับตัวเปลี่ยนแปลงความคิด อารมณ์ และพฤติกรรม ตลอดจนทำที่ต่อชีวิตได้

เป็นที่น่าสังเกตว่า เมื่อบุคคลใดต้องตกอยู่ในเหตุการณ์ที่ตึงเครียดนานๆ หรือได้รับการกระทบกระเทือนทางจิตใจอย่างรุนแรง บุคคลนั้นอาจมีอาการหรือพฤติกรรมแปรเปลี่ยนไปจากเดิม เช่น อารมณ์แปรปรวน ความคิดหรือสภาพรับรู้ผิดไปจากเดิม หากรุนแรงมากอาจเป็นปัญหาภาวะการปรับตัวผิดปกติ บุคลิกภาพผิดปกติ โรคประสาท โรคจิต และโรคที่รู้สึกว่าตนเองป่วยทางกายโดยมีสาเหตุจากจิตใจ ซึ่งถือได้ว่าเป็นกลุ่มของปัญหาสุขภาพจิต³ ที่จำเป็นต้องได้รับการรักษาเยียวยาแตกต่างกันออกไป

โดยปกติตราบใดที่ยังมีชีวิตมนุษย์ก็มักมีความต้องการทางด้านร่างกาย และทางด้านจิตใจ อยู่เสมอ เช่น ร่างกายต้องการอาหารเพื่อให้ชีวิตอยู่รอด ขณะเดียวกันจิตใจ ก็ต้องการความรื่นรมย์ เพื่อความสุขสมหวัง แต่อย่างไรก็ตาม เมื่อความต้องการทั้งทางด้านร่างกายและจิตใจไม่ได้รับการตอบสนองหรือไม่เป็นไปตามที่คาดหวัง ก็อาจก่อให้เกิดความผิดหวัง อึดอัด คับข้องใจ และไม่มีความสุข ซึ่งมีผลทำให้สุขภาพจิตเสื่อมโทรมได้

¹ อัมพร โอตระกูล. (2538). สุขภาพจิต. หน้า 35

² แหล่งเดิม. หน้า 54

³ แหล่งเดิม. หน้า 35 - 38

หากพิจารณา มนุษย์มีความต้องการหลายระดับ แต่หากพิจารณาตามทฤษฎีของ แมสโลว์ (Maslow) ที่ได้จัดจำแนกความต้องการพื้นฐานของมนุษย์ไว้ พอแบ่งออกได้เป็น 5 ระดับ คือ 1) เพื่อความอยู่รอด 2) เพื่อความปลอดภัย 3) เพื่อความรักและความเป็นเจ้าของ 4) เพื่อการมีชื่อเสียง และ 5) เพื่อความสำเร็จตามความคิด¹ จากระดับความต้องการพื้นฐานดังกล่าวนี้ มนุษย์บางคนอาจไม่ได้รับการตอบสนองในทุกๆระดับชั้น และในบางรายกว่าจะได้รับการตอบสนองในแต่ละระดับชั้นก็ต้องพบกับปัญหาอุปสรรคนานา ต้องต่อสู้ฝ่าฟันอย่างยากลำบากก่อให้เกิดความทุกข์ ความไม่สบายใจ ซึ่งอาจนำไปสู่ความผิดปกติทางด้านจิตใจและทำที่ต่อชีวิตได้

ในกรณีของผู้ยากไร้ หากพิจารณาตามทฤษฎีของแมสโลว์ จะเห็นได้ว่าโดยภาพรวมแล้ว ผู้ยากไร้มักไม่ค่อยได้รับการตอบสนองความต้องการพื้นฐานของชีวิตในแทบทุกระดับชั้น เช่น ชั้นที่หนึ่ง เพื่อความอยู่รอด (Biological Need) ซึ่งเป็นความต้องการทางด้านร่างกาย อาทิ ความต้องการอาหาร ที่อยู่อาศัย และเครื่องนุ่งห่ม เป็นต้น ผู้ยากไร้ส่วนใหญ่มักขาดแคลนในสิ่งเหล่านี้ ถือได้ว่าเป็นลักษณะของความยากจนในมิติของทรัพย์สิน ส่วนชั้นที่สองเพื่อความปลอดภัย (Safety Need) คือลักษณะที่บุคคลต้องการให้ชีวิตไม่เกิดอันตราย มีความสงบสุข แต่สำหรับในผู้ยากไร้ทั้งชีวิตและทรัพย์สินมักไม่ค่อยได้ความคุ้มครองและประกันความปลอดภัย ซึ่งน่าจะเข้าข่ายลักษณะความยากจนในมิติของจนโอกาส สำหรับในชั้นที่สามและชั้นที่สี่ ความต้องการความรัก ความเป็นเจ้าของ (Sense of Belonging) และเพื่อการมีชื่อเสียง (Esteem Need) ซึ่งรวมๆ แล้วเป็นความต้องการเกี่ยวกับการมีอยู่ของตัวตน การเข้ากลุ่ม การยอมรับ การมีหน้ามีตา และความเชื่อมั่นว่าตนมีความสามารถ ซึ่งหากพิจารณาในมิติของความยากจน หากชีวิตขาดในสิ่งเหล่านี้ก็อาจถือได้ว่าเป็นผู้ที่อยู่ในกลุ่มของคนที่ยากจนที่สุดก็ได้ ในขณะเดียวกัน ชั้นที่ห้าความต้องการความสำเร็จตามที่ตนนึกคิด (Self Actualization) หากบุคคลนั้นๆ ไม่สามารถกระทำในสิ่งที่ตนเองปรารถนาได้สำเร็จ ไม่มีพลังในการต่อรอง ก็อาจถือได้ว่าเป็นผู้ยากไร้ในมิติของอำนาจได้เช่นกัน ดังนั้นจึงอาจกล่าวได้ว่า ผู้ยากไร้เป็นผู้มีความเสี่ยงสูงที่จะมีปัญหาด้านสุขภาพจิต เพราะชีวิตมักไม่ค่อยได้รับการตอบสนองความต้องการขั้นพื้นฐาน ทำให้รู้สึกตึงเครียด เกิดภาวะการเปลี่ยนแปลงทางความคิด อารมณ์ และพฤติกรรม อันเป็นสาเหตุของปัญหาสุขภาพจิตได้

กล่าวในทางวรรณกรรม เรื่องสั้นไทยร่วมสมัยตามขอบเขตของการวิจัยที่กำหนด นักเขียนได้ถ่ายทอดให้เห็นถึงปัญหาสุขภาพจิตและทำที่ต่อชีวิต ซึ่งเป็นผลกระทบมาจากภาวะความยากจนดังพอจะกล่าวถึงได้ต่อไปนี้

¹ อัมพร โอตระกูล. (2538). สุขภาพจิต . หน้า 56-57

ในเรื่อง โลกใบเล็กของซัลมาน นักเขียนได้ถ่ายทอดให้เห็นถึงบุคลิกลักษณะของตัวละคร “ซัลมาน” ชาวประมงมุสลิมผู้ที่ต้องเผชิญกับความยากจนในเกือบทุกมิติ หากพิจารณาจากที่นักเขียนถ่ายทอดไว้ จะเห็นได้ว่าซัลมานต้องถูกกดดันอย่างหนักหน่วงจากนายทุนผู้มีอิทธิพล ซึ่งต้องการได้ที่ดินของเขาไปเป็นส่วนหนึ่งในกิจการโรงแรมที่กำลังเฟื่องฟู อีกทั้งนายทุนนั้นยังพยายามฉกฉวยเอาวิธีการดำรงอยู่ของซัลมานไปเป็นสินค้าเพื่อดึงดูดนักท่องเที่ยวให้มาใช้บริการยังโรงแรมตน ทั้งนี้โดยไม่คำนึงว่าซัลมานจะถูกกลวงละเมิดศักดิ์ศรีแห่งความเป็นมนุษย์หรือไม่ เหตุดังนี้ซัลมานจึงพยายามดิ้นรนต่อสู้กับอำนาจที่อยู่ดิฐธรรมนั้น จนเขาเองเกิดความรู้สึกถึงเครียด มีพฤติกรรมก้าวร้าวชอบใช้กำลัง หวาดระแวง และอารมณ์แปรปรวน ดังพอสังเกตได้จากที่นักเขียนถ่ายทอดไว้ต่อไปนี้

หนูน้อยทั้งสองหน้าตาไม่ดีเอาเสียเลย แม้จะมองผ่านเลนส์กล้อง ข้าพเจ้าจำต้องบอกให้ยิ้ม แต่ก็ได้รับเพียงรอยยิ้มแฉ่งๆ...เมื่อมีชายคนหนึ่งเดินตรงมา...เด็กทั้งคู่ก็ตกอยู่ในอาการหวาดกลัวจนลาน...

นั่นคือครั้งแรกที่ข้าพเจ้าเผชิญหน้ากับซัลมาน ชายผู้นี้มีโครงร่างใหญ่...ในรูปหน้าเรียวยาวคมเข้มนั้นประดับด้วยดวงตาดำขลับ แลเห็นกองไฟเรืองโรจน์อยู่ภายใน บอกถึงความมาดร้ายจนข้าพเจ้าต้องหลบ ทว่าในแวบนั้นข้าพเจ้ายังทันเห็นความขึ้นแค้นที่เกาะกินดวงตาคู่นั้นอยู่เหมือนเชื้อไข้ เช่นเดียวกับร่างโตใหญ่ที่อาจซ่อนร่ำรอยของโรครุมเร้าบางอย่างไว้ได้

“เออมานี่!” เขาตะคอกเสียงดุดัน...ซัลมานคว้าเบงก์ขึ้นมายั่ว และโดยไม่คาดคิด เขาขว้างก้อนเบงก์นั้นใส่หน้าข้าพเจ้า...แต่ก่อนจะทันแสดงกิริยาใดๆ ได้ตอบ ซัลมานก็ตะคอกตามมา

“กูขอซื้อฟิล์มข้างในด้วยเงินโสโครกนั่น!”...

หลังพุ่มไม้เดี่ยวๆ เป็นร้วแบ่งโลกใบเล็กของซัลมานออกจากโลกใบใหญ่อย่างชัดเจนแล้ว ตามคำบอกเล่าของแหลม ชีวิตของซัลมานก็ยิ่งตกต่ำลง เขาเริ่มเปลี่ยนไปเป็นคนละคน จากใจดีเยือกเย็นกลายเป็นหงุดหงิดง่ายและไร้เหตุผล ดวงตาซึ่งเคยสงบอ่อนโยนก็เปลี่ยนมาเป็นขุนเคืองเกรี้ยวกราด โลกใบเล็กของซัลมานซึ่งงดงามในภาพหรือจากสายตาที่มองไปจากโรงแรม ข้าพเจ้าเริ่มมองเห็นว่าแท้จริงแล้วคือนรกร้อนเร้าซึ่งกำลังหลอมไหม้...ซัลมานตั้งตัวเป็นปฏิปักษ์กับทุกคน ยิ่งเฉพาะพวกไปจากโรงแรมด้วยแล้ว เขาแทบจะเคียวกลืนเลยทีเดียว เขาหงุดหงิดกับพวกถ่ายภาพ และถูกจับไปนอนห้องขังอยู่บ่อยๆ เนื่องเพราะไปทำร้ายร่างกายพวกนั้นเข้า จนที่สุดความหงุดหงิดนั้นเองที่ทำให้เขาจามเรื่อถึง...

คิดดูอีกทีก็เป็นเรื่องน่าขันที่นักท่องเที่ยวชวนกันไปยืนมองโลกของซัลมานเหมือนเป็นอาหารน่าลิ้มลอง แต่ด้วยการกระทำซึ่งไม่มีคนผิดเช่นนี้แหละที่ก่อความพินาศ แก่โลก

ของซัลมาน...เขาถูกบีบให้ยอมรับความพ่ายแพ้และนำมาซึ่งการสูญเสียตัวเอง นั่นเองที่ทำให้เขาสูญเสียความเป็นพ่อที่ดีของลูก สูญเสียความเป็นพ่อที่ดีของเมีย...หล่อนโดนทุบตีอยู่เป็นประจำ บางครั้งก็พาลมาถึงลูก¹

จากที่นักเขียนถ่ายทอดไว้ เห็นได้ว่า “ซัลมาน” มีบุคลิกภาพที่เปลี่ยนแปลงไปหลังจากที่เขาต้องเผชิญกับภาวะความกดดันต่างๆ ทั้งที่ก่อนหน้านี้เขาเป็นคนที่ใจดีเยือกเย็นเป็นบิดาที่ดีของบุตรและเป็นสามีที่ดีของภรรยา แต่ต่อมาภายหลังเมื่อเขาต้องตกอยู่ในเหตุการณ์ตึงเครียด เนื่องจากความอึดอัดขัดสนและภาวะไร้อำนาจไร้ศักดิ์ศรี เขาจึงสูญเสียความเป็นตัวของตัวเอง กลายเป็นคนหงุดหงิดง่ายและไร้เหตุผล ดวงตาซึ่งเคยสงบอ่อนโยนก็เปลี่ยนมาเป็นขุ่นเคืองเกรี้ยวกราด หากพิจารณาการที่ซัลมานมีบุคลิกภาพเปลี่ยนแปลงไปเช่นนี้นั้นน่าจะเป็นผลมาจากภาวะการปรับตัวผิดปกติ (Adjustment Disorder) ซึ่งส่งผลให้เขามีบุคลิกภาพผิดปกติ (Personality Disorder) แสดงพฤติกรรมไม่เหมาะสมกับสังคมหรือสิ่งแวดล้อมที่ตนอาศัยอยู่ เช่น การตั้งตัวเป็นปฏิกษณ์และการใช้กำลังเข้าทำร้ายร่างกายผู้อื่น ไม่เว้นแม้แต่บุตรและภรรยาของตนเอง ดังที่นักเขียนได้ถ่ายทอดไว้ให้เห็นแล้วนั้น

ในเรื่อง ผู้แพ้ ก็คล้ายคลึงกัน นักเขียนได้ถ่ายทอดให้เห็นถึงพฤติกรรมการแสดงออกในเชิงก้าวร้าว ใช้กำลังทำร้ายร่างกายผู้อื่น ของตัวละคร “โด่ง” เด็กน้อยผู้ยากไร้ ซึ่งถูกกดดันจากภาวะแวดล้อมที่ทำให้เขารู้สึกน้อยเนื้อต่ำใจในความขาดแคลนและความแตกต่างทางด้านฐานะของตนกับเพื่อน ดังนั้นเมื่อเขาถูกเพื่อนเยาะเย้ยถากถางหรือล้อเลียน จึงเกิดเป็นแรงกระตุ้นทำให้เขามีปฏิกิริยาต่อต้าน จนไม่สามารถควบคุมอารมณ์ของตนเองได้ และสุดท้ายก็แสดงพฤติกรรมก้าวร้าวออกมาด้วยการใช้กำลังเข้าทำร้ายเพื่อน ดังที่นักเขียนถ่ายทอดไว้พอสังเกตุได้ต่อไปนี้

“แม่เคยบอกเอ็งก็ครั้งก็หนแล้ววว่า อย่าไปเล่นกับเขา” เสียงผู้เป็นแม่บ่น...

“ไม่ต้องร้อง ดีให้จำ ไม่ได้ดีให้ร้อง”...

“ทำไมเอ็งต้องไปเล่นกับเขา ฮีโด่ง?”...

“จำวันนะ เราคนจนจะหาของเล่นดีๆ สวยๆ อย่างเขาไม่ได้”...

“ไอ้โด่ง เล่นไฉนกันใหม่?” พิตยาตะโกนพร้อมกับชูตุ๊กตาขึ้น โด่งรู้ว่าเป็นการเยาะเย้ยกันมากกว่า...

“กูไม่เล่นของมึงหรือไอ้ขี้แย” โด่งสะใจที่ได้พูดเช่นนั้นออกไป

“ขี้แยยังดีกว่าคนไม่มีเล่นหรือกะ” พิตยาก็ใช้ไม้ตายทุกครั้งที่เคยยกกัน โด่งไม่ตอบว่าอะไรนอกจากรีบเดินผ่านไป เขารู้ว่าเขาไม่เคยมีของเล่นเหมือนพิตยามี นอกจากลูกหินลูกเดียว รู้สึกน้อยใจตัวเองที่ต้องตามขอดูของเล่นใหม่ๆ จากพิตยาตลอดเวลา

“อย่าให้กูมีมึงก็แล้วไป”...

¹ กนกพงศ์ สงสมพันธุ์. (2536). สะพานขาด. หน้า 62-63, 69, 70-71, 73

โด่งไม่กล้าออกจากบ้าน เขายายที่จะต้องเจอหน้าพิทยา...วันนี้ช่างยาวนานเหลือ
เกินสำหรับเขา โด่งไม่รู้หรือว่าตัวเองนั้นเหมือนคนติดคุก จะผัดกันตรงที่คุกของเขาล้อม
รอบด้วยความอาย

“ไหนตุ๊กตาของเอ็ง” พิทยาโผล่พรวดเข้ามาพร้อมกับตุ๊กตาของเขา...

“เดี๋ยวฟังหมด ข้าจะเก็บไว้เล่นตอนกลางคืน”...

“เอ็งอย่าโม้เลย ตุ๊กตาเอ็งไม่มีใช้ไหมล่ะ” เดี่ยวข้าบอกไม่เห็นพ่อเอ็งชื่อ...โด่งหน้าซีด
ด้วยความอาย

“ไอ้ซีไม่ ไอ้โกหก” พิทยาตะโกนไล่ใส่หน้าแล้วอุ้มตุ๊กตาออกไป โด่งโกรธจนตัวสั่น
ด้วยอาการที่ไม่ยังคิด เขากำหมัดแล้วต่อยไปสุดแรง¹

หากพิจารณาตามแนวคิด “บุคลิกภาพผิดปกติ” ซึ่งหมายถึงการที่บุคคลปรับตัวไม่ถูก
ต้อง ไม่เหมาะสมกับสังคมหรือสิ่งแวดล้อมที่ตนอาศัยอยู่ ทั้งยังก่อปัญหาให้แก่ผู้อื่นที่อยู่รอบข้าง
ดังนั้น ตัวละครเด็กชาย “โด่ง” จึงควรได้รับการอบรมและดูแลอย่างใกล้ชิด ทั้งนี้เพราะลักษณะ
พฤติกรรมก้าวร้าวที่เขาแสดงออกมานั้นอาจฝังลึกติดแน่นจนกลายเป็นนิสัยเป็นบุคลิกภาพที่ผิดปกติ
ซึ่งถือเป็นปัญหาสุขภาพจิตอย่างหนึ่งที่อาจส่งผลกระทบก่อให้เกิดปัญหาแก่คนอื่น ๆ ที่อยู่รอบข้าง
ได้ เช่น โตขึ้นไปเป็นนักเลงหัวไม้หรืออันธพาล สร้างความเดือดร้อนให้แก่ผู้อื่นได้

เช่นเดียวกัน ในเรื่อง แววดาแม่ นักเขียนก็ได้ถ่ายทอดให้เห็นถึงพฤติกรรมก้าวร้าวของ
ตัวละครเด็กน้อยผู้ยากไร้ ซึ่งถูกเพื่อนแสดงท่าทางเหยียดหยาม จนเขาไม่สามารถควบคุมอารมณ์
ของตนได้ และสุดท้ายก็ก่อเหตุวิวาทกับเพื่อน ดังนักเขียนถ่ายทอดไว้พอสังเกตได้ต่อไปนี้

...เด็กน้อยก้มหน้าต่ำคล้ายกับจะหลบให้พ้นจากสายฝนที่ซัดสาดเข้าตา...แววดา
ซีดๆ บ่งถึงความขัดเคืองใจและความวิตกกังวล...แดงยังคงได้เรียนต่อมาทั้งๆ ที่ไม่อยาก
เรียน เพราะที่โรงเรียนแดงมักมีเรื่องวิวาทกับเพื่อนๆ ที่แต่งตัวดี มีสตางค์ กินขนม
ฟุ่มเฟือย และมักมีของเล่นแปลกๆ มาอวดเสมอ พวกนี้มักแสดงท่าทางเหยียดหยามผู้ที่
ด้อยกว่าตน จนแดงไม่อาจทนได้...²

ส่วนในเรื่อง พรุ่งนี้ เป็นการถ่ายทอดให้เห็นถึงลักษณะพฤติกรรมและท่าทีต่อชีวิตของ
ตัวละครหญิงหม้ายที่ถูกแรงกดดันจากความลำบากทุกข์ยาก ทำให้นางต้องดำเนินชีวิตด้วยการ ฝาก
ความหวังและความฝันไว้กับการเสี่ยงโชค (ซื้อล็อตเตอรี่และห่วยใต้ดิน) แต่โชคก็มักไม่เข้าข้างนาง
ดังนั้นเมื่อความต้องการของนางไม่ได้รับการตอบสนอง นางจึงรู้สึกผิดหวัง ส่งผลให้อารมณ์
แปรปรวน จุนเจียว และขาดสติที่จะควบคุมตนเอง ในบางครั้งก็เกรี้ยวกราดทำร้ายคนที่อยู่รอบข้าง
ดังนักเขียนถ่ายทอดไว้ พอสังเกตได้ต่อไปนี้

¹ ชาติ กอบจิตติ. (2540). ทางชนะ. หน้า 13-14, 28, 34-35

² พลกุล อังกินันท์. (2519). แววดาแม่ ใน รวมเรื่องสั้นชุดเหมือนอย่างไม่เคย. หน้า 89-90

...ทุกครั้งที่ก่อนวันห่วยออก นางจะซื้อกระดาษแห่งความหวังอย่างน้อยก็ห้าใบ จากเจ้าประจำ แน่นอน ไม่ได้รวมถึงเงินจำนวนหนึ่งซึ่งนางมีความหวังกับใต้ดินอีกต่างหาก...นางคิดว่าเป็นการเสี่ยงโชค เสี่ยงเพื่อที่จะไม่ต้องตื่นแต่เช้า...เสี่ยงเพื่อจะพ้นชอยโกโรโกโสนี้ไปเสียที เสี่ยงเพื่อจะจากบ้านโยเอนหลังนี้ไปอยู่ดีงามสักหลัง...นางไม่รู้รู้สึกสนิทสนมกับน้องชายมากเท่ากับความรู้สึกที่นางให้กับน้องสาว บ่อยไปทีนางดิ่งๆ กับเขา เมื่อพูดจาไม่เข้าหู...

“พอที่มึง พอที มึงนะเป็นน้องกูไม่ใช่พอกู กูรู้แล้วใครเป็นตัวขัดลากกันแน่ ก็เพราะมึงคอยพูดเสียอย่างนี้สิกูถึงไม่เคยถูก...”

“แม่ พรุ่งนี้ถูกห่วยแล้วซื้อกางเกงให้ฉันสองตัวนะแม่”

“เออ แล้วแม่จะซื้อให้” นางลูบหัวลูกชาย...

ตอนบ่ายนางขึ้นรถกลับบ้านทั้งๆ ที่ขอยังไม่หมดดี เวลาที่รอกอยมาถึงชอยทั้งชอยเจียบ...เสียงวิทยุประกาศตัวเลข...เป็นความหวังอย่างเดียวที่เหลืออยู่ของคนจน ซึ่งมีโอกาสเพียงน้อยนิดที่จะกลายเป็นคนร่ำรวยขึ้นมา...นางบ่นบ่นว่าให้ถูกเลขท้ายสามตัวก็ยังมีดี และท้ายสุดเมื่อเลขสองตัวออกมามันมีอำนาจทำให้นางสลัดใจได้ และพาลหมดเรี่ยวแรงทำงานหมดอาลัยตายอยากในชีวิต...

ตอนเย็นลูกชายสองคนกลับมาจากโรงเรียน ทั้งสองหยอกล้อกันเหมือนเช่นทุกวันอย่างสนุกสนาน แต่นางกลับฟังเสียงไรเดียงसानั้นเป็นเสียงนารำคาญ และเมื่อลูกชายคนโตโผล่เข้ามาบ้าน เขาไปหาแม่ด้วยท่าทางอูเซอเอาใจ

“แม่ครับ ซื้อกางเกงใหม่ให้ผมหรือเปล่า?”

“มึงมันใช้ของไม่ระวัง ไปหาไม้มา ไปสิ ไมโดนเสียมั่ง ไม่รู้หรือ สันดาน”¹

จากที่นักเขียนถ่ายทอดไว้ เห็นได้ว่าตัวละครหญิงหม้ายดำเนินชีวิตด้วยการฝากความหวังไว้กับการเสี่ยงโชค (ซื้อลอตเตอรี่และห่วยใต้ดิน) จนติดเป็นนิสัย ทำให้ต้องสูญเสียเงินจำนวนมิใช่น้อยไปกับ “กระดาษแห่งความหวัง” ที่จะช่วยให้นาง ไม่ต้องตื่นนอนแต่เช้าเพื่อไปดิ้นรนทำมาหากินในชอยโกโรโกโส และกลับมาพักผ่อนยังบ้านที่ทรุดโทรม โยเอน หากพิจารณาจากที่นักเขียนได้ถ่ายทอดไว้ เห็นได้ว่า หญิงหม้ายมีจิตใจฝักใฝ่และปรารถนาอย่างแรงกล้าที่จะถูกรางวัล บางครั้งถึงกับเลิกขายของเพื่อกลับมาฟังการประกาศผลรางวัล แม้ของที่นางเตรียมไว้อย่างมากมายไม่หมดก็ตาม เป็นที่น่าสังเกตว่า หากวันใดลอตเตอรี่และห่วยใต้ดินที่นางซื้อไว้ไม่ถูกรางวัล นางก็จะรู้สึกสลัดใจหมดเรี่ยวแรงทำงาน หมดอาลัยตายอยากในชีวิต บางครั้งก็เกียจครลาดใส่คนรอบข้าง เช่น น้องชายและบุตรของตนเอง ซึ่งหากนางปล่อยให้อารมณ์แปรปรวนจนคุ้นชินและติดเป็นนิสัย นางอาจมีปัญหาด้านสุขภาพจิต และปัญหาการอยู่ร่วมกับคนอื่นมากยิ่งขึ้นได้

¹ ชาติ กอบจิตติ. (2533). มืดประจำตัว. หน้า 23-24, 29, 32-33

เช่นเดียวกัน ในเรื่อง พ่อกับลูก เป็นการถ่ายทอดให้เห็นถึงพฤติกรรมการปรับตัวที่ผิดปกติ อันเนื่องมาจากภาวะกดดันจากความลำบากทุกข์ยาก ซึ่งมีผลทำให้อารมณ์แปรปรวน ฉุนเฉียว และขาดสติที่จะควบคุมตนเอง ในบางครั้งก็เกรี้ยวกราดทำร้ายคนที่อยู่รอบข้าง ดังนักเขียนถ่ายทอดไว้ พอสังเกตได้ต่อไปนี้

...ผลัวะ! ฝ่ามืออันหนาเตอะฟาดลงไปที่ครึ่งแก้มครึ่งกกหูของใบหน้าอันอ่อนเยาว์นั้นเต็มแรง เด็กน้อยวัยสิบขวบถลาไปปะทะกับฝาบ้านแล้วทรุดฮวบลงตรงนั้นเหมือนนกที่ถูกยิงด้วยหนังสติ๊ก แก่ทำท่าจะปล่อยโฮออกมา

“ไม่ต้องร้อง ไอ้สัตว์ มึงมันลูกไม่รักก็ไม่ต้องเจออย่างนี้แหละ”

หนุ่มใหญ่ร่างทึบตัวสั้นเทิ้มด้วยฤทธิ์โทสะบวกพิษไข้ เขายืนหันรีหันขวางอยู่กลางบ้าน...เด็กน้อยถดร่างเข้าไปซิดข้างฝาอีกอย่างหวาดกลัว ริมฝีปากม้มแน่นเพื่อกลับเสียงร้องไห้ แต่กระนั้นน้ำตาก็ยังไหลอาบแก้ม ตัวโยนด้วยแรงสะอื้นจากภายใน

...ปกติพ่อเป็นคนอารมณ์ร้ายอยู่แล้ว ยิ่งในช่วงดกงานพ่อก็ยิ่งพาลกระเซงหนักเข้าไปอีก เหมือนหมาบ้า ...¹

จากที่นักเขียนถ่ายทอดไว้ เห็นได้ว่าตัวละครผู้เป็นพ่อนอกจากจะมีอารมณ์ร้ายจนติดเป็นนิสัยแล้ว เมื่อเขาต้องมาเผชิญกับภาวะการณ์ไม่มีงานทำและเจ็บป่วย จนทำให้ขาดรายได้ในการดำรงชีวิตแล้ว เขาก็ยังมีอารมณ์แปรปรวน ฉุนเฉียว และขาดสติถึงขั้นลงมือทำร้ายร่างกายบุตรชายของตน ซึ่งถือได้ว่าเป็นปัญหาด้านสุขภาพจิตอย่างหนึ่ง ที่อาจรุนแรงขึ้นจนผู้ที่อยู่รอบข้างต้อง พลอยได้รับผลกระทบจากพฤติกรรมที่ก้าวร้าวและรุนแรงนั้นได้

สำหรับในเรื่อง อาชญากรรมและการลงทัณฑ์ เป็นการถ่ายทอดให้เห็นถึงความลำบากทุกข์ยากในชีวิตที่มีส่วนผลักดันและกระตุ้นให้บุคคลมีพฤติกรรมและทำที่ต่อชีวิตที่เบี่ยงเบนไปในทางที่อาจก่อให้เกิดปัญหาแก่ผู้อื่นหรือเป็นภัยสังคมได้ ดังนักเขียนถ่ายทอดไว้ พอสังเกตได้ต่อไปนี้

เขารู้สึกถึงรสม...ลมหายใจของเขาสะท้อนสะท้อน กลิ่นเหงื่อคราบโคล กลิ่นความทุกข์ยาก ความอดอยากหิวโหย...ม่านตาเขาหริ่ง รู้สึกแสบปร่า พร้อมกับกล้ามเนื้อแก้มกระตุกทำให้ใบหน้าสีเหลี่ยมเข้มเกรียมนั้นดูบิดเบี้ยว...เหมือนเด็กกำลังร้องไห้

“สัตว์! ไอ้สัตว์นรก!”

¹ เสกสรรค์ ประเสริฐกุล. (2535). ฤดูกาล. หน้า 38-39

เสียงนั้นลอดออกมาตามไรฟันที่ขบกันแน่น ตอนนี้ตัวเขาเริ่มสั่นและเกร็งขึ้นทุกที ไบหนักบิดเบี้ยวและกระตุกเหมือนกับว่าเขากำลังต่อสู้กับความเจ็บปวดอันสาหัส...หรือไม่ก็ต้องตะโกนออกมาอย่างบ้าคลั่ง...ความรู้สึกตึบตันลึ้นหวังพรั่งพรั่งเข้ารุมกระหน่ำหัวใจว่างของเขาอ่อนเปลี้ยลงทันที เหลือเพียงความหดหู่และความระท้อ เขาเกือบจะฟุบลงกับพื้นปูนอันแข็งชาอย่างยอมแพ้แก่ทุกสิ่งทุกอย่างอยู่แล้ว พลันความโกรธแค้นก็บุกทะลวงเข้ามาฟาดฟันเจ้าตัวความลึ้นหวัง กระตุกกล้ามเนื้อให้แข็งเกร็ง บีบหัวใจให้สูบฉีดเลือดเร็วแรงขึ้น...

“ฉันตัดสินใจแล้วละพ่อ” เขาเลียริมฝีปากที่แห้งผาก ทำทางอ่อนระโหยลงทุกที “...ฉันจะทำทุกอย่างเพื่อให้เรามีกิน อะไรฉันก็จะทำมันทั้งนั้น พ่อคนที่ที่ต้องตะลอนงอนง้อหางานทำ ฉันได้รู้ได้คิดแล้วว่าความเป็นคนดีมีความซื่อสัตย์สุจริตนั้นมันทำให้เราเอาตัวไม่รอด...”

“มีงจะทำอะไร”

“ฉันจะทำมันทั้งนั้นแหละ เพื่อให้ได้เงิน ฉันจะทำทุกอย่าง”

“มีงจะไปฉกชิงวิ่งราวเขาหรือไง?”

“ฉันบอกพ่อแล้วไงว่าทุกอย่าง”...

“มีงอย่าไปคิดทำชั่วเลยวะไท เชื้อพ่อเถอะ”

เขาโกรธضب และพูดเสียงดัง

“พ่อจะให้ฉันทำดีทั้งที่กำลังจะอดตายงั้นรี?”...¹

จากที่นักเขียนถ่ายทอดไว้ เห็นได้ว่าตัวละครชายหนุ่มผู้ถูกมีลักษณะการปรับตัวต่อต้านอุดมคติที่ตีงาม ซึ่งอาจถือได้ว่าเป็นภาวะการปรับตัวผิดปกติ ที่มีผลกระทบให้เขาแสดงพฤติกรรมในทางลบหรือมีท่าทีต่อชีวิตที่เบี่ยงเบนก่อให้เกิดปัญหาแก่ผู้อื่นและเป็นภัยสังคมได้ เช่น การก่ออาชญากรรม การตั้งตนเป็นอันธพาล ข่มขู่และกรรโชกทรัพย์ผู้อื่น เป็นต้น

ในเรื่อง คนไร้ค่า แม้นักเขียนจะมีได้ถ่ายทอดให้เห็นถึงผลกระทบจากความลำบากทุกข์ยากที่มีอำนาจผลักดันและกระตุ้นให้บุคคลมีพฤติกรรม ตลอดจนท่าทีต่อชีวิตที่เบี่ยงเบนส่อไปในทางก่อให้เกิดปัญหาแก่ผู้อื่น แต่หากพิจารณาจะเห็นได้ว่าตัวละคร “เบน” ชายหนุ่มผู้ที่ต้องเผชิญกับความกดดันในชีวิตอันเนื่องมาจากความลำบากทุกข์ยาก เขาก็มีลักษณะการปรับตัวที่ผิดปกติ แม้จะไม่รุนแรงถึงขั้นแสดงพฤติกรรมในทางลบหรือมีท่าทีต่อชีวิตที่เบี่ยงเบนมากนัก แต่เขาก็ได้ปรับตัวต่อต้านอุดมคติที่ตีงามปล่อยให้ความรู้สึก “วัตถุมีค่ามากกว่าชีวิตมนุษย์” เข้าครอบงำตนเองดังพอสังเกตได้จากที่นักเขียนถ่ายทอดไว้ต่อไปนี้

¹ วิมล ไทรนิมโนว. (2534). กระแสลมที่พัดกลับ. หน้า 96 , 103 , 106-108

...แปดปีที่มันร่ำร้อนไปคนเดียวตามห้องเช่าสกปรกแคบๆ แปดปีที่มันมีความฝันอยากเป็นศิลปิน...ลำพังปากเดียวท้องเดียวแบนมันก็มีกินไม่ครบมืออยู่แล้ว นี่เป็นสองปากและอีกไม่นานก็จะเพิ่มเป็นสามปากเพราะอีต๋ำกำลังท้อง แบนมันจึงต้องหางานทำเพิ่มขึ้น...

ยังมีลูกขึ้นมาแบนก็ต้องทำงานหนักขึ้น และกินให้น้อยลง ร่างกายจึงผ่ายผอม... แบนล้มเจ็บลงเมื่อลูกอายุได้สี่เดือน

ถึงแม้แบนมันจะหมดรายได้ลงแล้ว แต่รายจ่ายมันไม่เคยหมดสิ้น...

‘วันนี้ไม่มีเงิน ไม่มีข้าวกิน’

‘สี่เดือนนี้ไม่มีค่าเช่าห้องก็ไม่มีที่อยู่’

...ก่อนที่จะทุกอย่างจะเลวร้ายลง อีต๋ำจึงสร้างวีรกรรมด้วยการอุ้มลูกออกไปขาย เป็นการแก้ปัญหา...

“...ครั้งแรกตอนขายลูกได้ใหม่ๆ ข้าว่าจะชวนแกทำลูกขายกันแล้ว...แต่พอเห็น หินก้อนนั้นสามหมื่น ไอ้เด็กเวรนั้นไม่มีค่าอะไรเลย...เด็กตั้งสิบคนถึงจะได้ราคาเท่าไอ้ก้อน หินประติกำหนดเลขสี่นั้น...”

...มันไม่เคยคิดมาก่อนเลย ถูกที่เดียวที่มันเลือกเป็นศิลปิน ศิลปินสามารถทำให้ ก่อนหินมีค่ามากกว่าชีวิตคนได้ แบนมันผลอยิ้มออกมาอย่างมีความสุข...

มันเริ่มฝันกลางวัน...หินก้อนนั้นมันมีค่ามากกว่าชีวิตของเด็กๆ ถึงสิบคน...แบนศิลปินผู้ยิ่งใหญ่... ผู้ที่จะทำให้ก่อนหินมีค่ามากกว่าชีวิตคน...ศิลปินผู้ที่จะทำให้คนไร้ค่าลง¹

หากพิจารณาภาวะความตึงเครียด อันเนื่องมาจากแรงกดดันในชีวิตที่ลำบากทุกข์ยากนี้ มิได้รุนแรงหรือเลวร้ายเสมอไป ทั้งยังอาจส่งเสริมให้บุคคลนั้นเข้มแข็ง มีความหวังที่จะเอาชนะ ความทุกข์ยากนั้นได้ หากแต่บางครั้งความรู้สึกนึกคิดที่ปรากฏ แม้จะช่วยลดความตึงเครียดได้ แต่ก็อาจเป็นความรู้สึกที่เบี่ยงเบนไปจากอุดมคติที่ดีงาม และนำมาซึ่งปัญหาต่อไปในอนาคตได้

ในเรื่อง คนร้าย เป็นการถ่ายทอดให้เห็นถึงภาวะความลำบากทุกข์ยากในชีวิตที่ส่งผล ทำให้ผู้ยากไร้มีพฤติกรรมที่เบี่ยงเบนไปจากบรรทัดฐานของสังคม ยอมกระทำความผิดดูผู้เห็นแก่ตัว ดั่งนักเขียนถ่ายทอดไว้พอสังเกตได้ต่อไปนี้

“ไม่เป็นไร ไม่เป็นไร กูยอมทั้งนั้นแหละ ขอให้สำเร็จเถอะ อย่างน้อยปีนี้กูไม่ต้องตากหน้าขอเขากินก็พอแล้ว ยายส้มเอ๊ยแกจะต้องแปลกใจ ไอ้แกของแกก็มีลูกฮึดเหมือนกันนะ...ไอ้เอ๊ยงเอ๊ย ไม่ต้องรอเบียดเบียนจากแม่มึงแล้ว...”

ชายชราเฝ้าถึงเมียเฒ่าที่บ้านกับหลานชายไม่มีพ่อขณะก้าวเดินไปอย่างทรหด ลักครู่หนึ่งแกก็ขึ้นมายืนหลังค่อมอยู่บนสันตอย...เหลียวซ้ายแลขวาอย่างระมัดระวัง

¹ ชาติ กอบจิตติ. (2533). มิดประจำตัว. หน้า 81-82 , 85 , 93-94

พลัก! คนหนึ่งกำหมัดทุบเข้าที่ข้างแก้มเฒ่าอินสอนเต็มแรง
 “ของมึงที่ไหนไอ้แก่ มึงทำอย่างนี้ไม่เรียกว่าโกงแล้วจะว่ายังไง”
 “ก็ข้าวของกู กูปลุกกับมือ โถ ดำ เกี้ยว...กูทำทั้งนั้น”
 “แล้วนี่ละของใคร ไอ้ห้า พรุ่งนี้ตกลงแบ่งข้าวกัน มึงเล่นขโมยมามาก่อน แล้วจะ
 เหลือแบ่งครึ่งกันสักเท่าไร มึงยกยกส่วนของกูมาด้วยนี่หว่าไอ้แก่...”...
 “กูไม่ให้ ของกู กูไม่ให้... ข้าวของกู ให้กูกินบ้าง พวกมึงเอาไปหมดทุกปี...
 กูไม่เคยได้กินเลย” ชายชราตะโกนกึกก้อง เสียงขาดเป็นห้วงๆ เหมือนคนเสียสติ...¹

จากที่นักเขียนถ่ายทอดไว้ เห็นได้ว่าตัวละคร “เฒ่าอินสอน” ได้ทำการยกยกข้าวเปลือก
 ของตนไว้ส่วนหนึ่งก่อนที่จะถึงวันนัดแบ่งข้าวเปลือกให้เจ้าของที่ดินซึ่งเฒ่าอินสอนเช่าที่ทำนาอยู่
 และจากพันธะสัญญาการเพาะปลูก แม้จะดูไม่เป็นธรรมนักแต่เฒ่าอินสอนจะต้องแบ่งข้าวเปลือก
 ให้แก่เจ้าของที่ดิน เป็นจำนวนถึงครึ่งหนึ่งของข้าวทั้งหมด ดังนั้นการที่เฒ่าอินสอนได้พยายามยกยก
 ข้าวเปลือกบางส่วนด้วยการขนไปซุกซ่อนไว้ก่อนจึงดูเหมือนว่าเฒ่าอินสอนนั้นเป็นคนเห็นแก่ตัว
 ไม่ซื่อสัตย์ต่อสัญญาที่ได้ตกลงกันไว้ก่อนการเพาะปลูก แต่ทั้งนี้หากพิจารณา การที่เฒ่าอินสอน
 จำต้องทำเช่นนั้น ส่วนหนึ่งเป็นเพราะภาวะแรงกดดันจากการถูกเอารัดเอาเปรียบ และความอดอยาก
 ทุกข์ยากในชีวิตที่ตาโถมเข้ามาสู่ครอบครัวของแกนั้นเอง

นอกจากการมีพฤติกรรมทำที่ต่อชีวิตที่เบี่ยงเบนไปในทางลบ และการมีความรู้สึกนึกคิด
 อันขัดกับอุดมคติอันดีงามแล้ว ภาวะความลำบากทุกข์ยากและความอดคัดขัดสน ก็อาจนำมาซึ่ง
 ความตึงเครียดที่มีผลทำให้เกิดความรู้สึกท้อแท้สิ้นหวัง สบายยอมต่อปัญหาอุปสรรค จนดูเหมือน
 ชีวิตไร้ค่า ไม่มีจุดหมาย ดังพอสังเกตได้ จากที่นักเขียนถ่ายทอดไว้ต่อไปนี้

เรื่อง การเดินทางของแม่เฒ่าและเด็กน้อย นักเขียนได้ถ่ายทอดให้เห็นถึงท่าทีและ
 ความรู้สึกอันขมขื่น เลื่อนลอย และสิ้นหวัง ตลอดจนการสบายยอมต่อปัญหาอุปสรรคของตัวละคร
 หญิงชราผู้ยากไร้ ดังพอสังเกตได้ต่อไปนี้

แม่เฒ่าตัวสั่นงันงก ร่างของแกสะท้อนเหมือนคนจับไข้ มือข้างหนึ่งของแกโอบ
 ร่างของเด็กน้อย...

นัยน์ตาขุ่นมัวของแกมองกวาดไปรอบๆ...ผู้คนเดินผ่านหน้าแกไปขวักไขว่เด็กน้อย
 ยังหลับอืดไม่มีท่าทีว่าจะตื่น แม่เฒ่ารู้สึกหิวเล็กน้อย...

ความแห้งแล้งดูช่างน่าอัปยศเสียดจริง มันทำลายทุกสิ่ง ทำลายแม้กระทั่งน้ำใจ
 ผู้คน ทำลายครอบครัวที่เคยอบอุ่น...

¹ เสกสรรค์ ประเสริฐกุล. (2535). ฤดูกาล. หน้า 82-84

เงินบาทสุดท้ายจากการขายที่นาหมดลงแล้ว...แม่เฒ่ารู้สึกอับอายเมื่อแกต้องแบมือขอทานเป็นครั้งแรกเพราะเด็กน้อยร้องหิว...แม่เฒ่าเจ็บป่วยและขมขื่น...แต่ละวันแม่เฒ่าจะเดินไปอย่างไร้จุดหมาย แกด้านชาต่อเสียงคนขับรถที่ตะโกนด่า เมื่อแกข้ามถนนอย่างเลื่อนลอย...

หลังจากผ่านการเดินทางอันยาวไกล แม่เฒ่าก็ได้เรียนรู้ว่าหนทางของคนจนนั้น สิ้นหวังและตีบตัน...แกลุกขึ้นอย่างระหือ...เดินลับหายไปท่ามกลางผู้คนและสังคมอันเฝ้าเพ¹

จากที่นักเขียนถ่ายทอดไว้ เห็นได้ว่าตัวละคร “แม่เฒ่า” ต้องผจญกับความอดอยาก ทุกข์ยาก ซึ่งมีผลทำให้สุขภาพกายและสุขภาพจิตของนางเสื่อมโทรม ไร้พลังที่จะต่อสู้ฝ่าฟัน ชีวิตจึงไหลล่อยไปอย่างสิ้นหวังและตีบตัน ดังที่นักเขียนได้ถ่ายทอดไว้ให้เห็นแล้วนั้น

ในเรื่อง ยามืดสี่ชมพู ก็เช่นเดียวกัน นักเขียนได้ถ่ายทอดให้เห็นถึงความรู้สึกท้อแท้ สิ้นหวัง และการสยบยอมต่อปัญหาอุปสรรคต่างๆ ผ่านตัวละครหญิงชราผู้ยากไร้ ดังพอสังเกตได้จากที่นักเขียนถ่ายทอดไว้ต่อไปนี้

ข้างเป็นความทุกข์ทรมานเหลือเกิน สำหรับอาการต่างๆ ที่เกิดขึ้นกับแกขณะนี้... ไม่ใช่ครั้งแรกหรอก ที่แกต้องผจญกับความทุกข์ทรมานเช่นนี้ บ่อยครั้งเหลือเกินที่มันมาเยี่ยมเยียน พร้อมสร้างความเจ็บปวดและอ่อนเพลียให้แก่...หลายครั้งที่แกอยากปล่อยให้มันเป็นอยู่อย่างนั้น เพื่อที่มันจะได้ปลิดชีวิตอันแสนอับจนของแกลงไปเสียที...ชีวิตคนจนที่อยู่เพียงผู้เดียวเป็นอย่างนี้แหละ ต้องช่วยตัวเองแม้แต่การวิ่งหนีความตาย ป้าช่วยเคยนึกถามตัวเองเสมอว่าแกจะอยู่ต่อไปเพื่อไรกัน เพราะตลอดเวลาที่ผ่านมาแกเหมือนมีแต่เพียงตัวคนเดียว ไม่เคยมีญาติพี่น้องที่คอยสนใจดูแล ไม่มีใครที่แกต้องอยู่เพื่อเขา และไม่มีใครสักคนที่จะอยู่เพื่อแก...ชีวิตแกเกือบจะเรียกได้ว่าแร้นแค้นเสียด้วยซ้ำ ต้องดิ้นรน ต่อสู้เพื่อความอยู่รอดไปวันหนึ่งอย่างลำบากยากเข็ญ ต้องอดทนกับความเหงาและว่าเหว...สำหรับการตายในวันนี้ หรือการอยู่ต่อไปโดยไม่มีความหมายอะไร เพื่อตายในวันข้างหน้าแกถามไถ่ตัวเองอย่างนี้เสมอ...²

¹ ปรีชาพล บุญช่วย. (2521). การเดินทางของแม่เฒ่าและเด็กน้อย ใน โลกหนังสือฉบับเรื่องสั้น ชุดวันเวลาที่ผ่านเลย. หน้า 179, 184, 189, 191

² มานพ ถนอมศรี. (2520). ยามืดสี่ชมพู ใน รวมเรื่องสั้นชุดคลื่นเจ้าพระยา. หน้า 167-170

ไม่ต่างกันนัก ในเรื่อง ช่วงที่ช่วงห่างของลุงเหมือน นักเขียนก็ได้ถ่ายทอดให้เห็นถึงความรู้สึกที่เหนื่อยหน่าย ท้อแท้ และสิ้นหวังของตัวละครชายผู้ยากไร้ไว้ ดังพอสังเกตได้ต่อไปนี้

...ลุงเหมือนเอื้อมมือเหี่ยวแห้งที่ปรากฏเส้นเอ็นตะปุ่มตะป่ำ ล้วงหยิบผ้าเช็ดหน้า... ดวงตาสีกลมวงเต็มไปด้วยความอิดโรย พลังกอนหายใจอย่างเห็นได้ชัด... แล้วก็เสียว ยอกในอก ความรู้สึกน้อยเนื้อต่ำใจปรากฏอยู่ในดวงตาทั้งสองข้างอย่างลึกซึ้งและเจ็บปวด แสบแสบต่อชะตากรรมของตัวเองไม่ได้...

“พักผ่อนมากๆ” ลุงเหมือนนึกปลงอนิจจังต่อคำแนะนำที่แสนจะหวังดีของหมอ แต่คนอย่างแกจะเอาเวลาไหนมาพักผ่อนมากๆ ได้เล่า ในเมื่อต้องหาเลี้ยงครอบครัว ต้องหาเงินส่งเสียจนเงิการศึกษาของลูกๆ ...

ลุงเหมือนกวาดสายตามอง... แกทรุดกายลงนั่งอย่างท้อแท้ราวกับคนเกียจคร้าน แต่เปล่าเลย... แกเบื่อหน่ายและเห็นิดเห็น้อยต่างหาก... แกรู้ดีว่า... ชีวิตที่ดิ้นรนต่อสู้เพื่อจะเอาชนะความยากจนได้มาถึงจุดอิ่มตัวแล้ว เพราะร่างกายที่เคยกระฉับกระเฉง จิตใจที่เคยแข็งแกร่ง บัดนี้ถูกโรคภัยเข้าครอบงำทำลายอย่างเลือดเย็น...

ต้องพักผ่อนมากๆ

คำนี้ช่างเสียดแทงความรู้สึกของแกเหลือเกิน

แกจะพักผ่อนมากๆ ได้อย่างไรในเมื่อการกระทำเช่นนั้นหมายถึงการสูญเสียรายได้ที่ลูกเมีย... ลุงเหมือนนึกถึงวันอาทิตย์อย่างพลบโยนความอ่อนระโหยที่ทับถมร่างกายอันเหนื่อยล้า...

ลุงเหมือนเริ่มแน่ใจว่า สังขารแกควรจะได้หยุดพักผ่อนจริงจังเสียที แต่พอรู้สึกถึงวันพรุ่งนี้... แกก็รู้สึกท้อแท้สิ้นหวัง...¹

ทำนองเดียวกัน ในเรื่อง ความหวังสิ้นสุดท้าย นักเขียนก็ได้ถ่ายทอดให้เห็นถึงความรู้สึกท้อแท้และสิ้นหวังในชีวิตผ่านตัวละครหญิงชาวผู้ยากไร้ ที่ต้องดิ้นรนหาเลี้ยงตนเอง ตามลำพังอย่างลำบากทุกข์ยากไว้ ดังพอสังเกตได้ต่อไปนี้

...ไม่ใช่ครั้งแรกหรอกที่ยายรู้สึกนอนไม่หลับ มันเป็นอย่างนี้มานานแล้ว... มองผ่านความสลัวรางของกลางคืนไปอย่างไม่มีจุดหมาย พร้อมกับปล่อยความคิดคำนึงให้วิ่งย้อนกลับไปสู่ภาพชีวิตต่างๆ ที่ผ่านมา ชีวิตที่เกิดขึ้นมาอย่างว่างเปล่า และการเดินทางด้วยระยะเวลาอันเนิ่นช้ากว่าหกลสิบปี... ยายรู้สึกว่าร่างกายของแกเป็นเพียงวัตถุอะไรสักชิ้นหนึ่ง ซึ่งไม่มีความหมายต่อโลกนี้เลย...

¹ สิทธิชัย ษาดานิติ. (2518). ช่วงที่ช่วงห่างของลุงเหมือน ใน รวมเรื่องสั้นชุดแล้งเข็ญ. หน้า 211 , 213 , 217-218

รอบตัวเต็มไปด้วยความมืด และอัดแน่นด้วยความว้าเหว...หลายต่อหลายครั้ง ยายรู้สึกเหมือนถูกทอดทิ้งให้อยู่เพียงคนเดียว...วันนี้หรือวันพรุ่งนี้ดูเหมือนไม่มีความหมายสำหรับยายเลย...แต่ยายเฝ้ารอมันมาเป็นเวลาอันนานแสนนาน วันเวลาที่จะมาพร้อมกับมือของความตาย จะมีความหมายอะไรต่อไปอีกสำหรับการเดินทางอย่างไร้ค่า ตลอดชีวิตอันสับสน...ความผิดหวังมักมาเยี่ยมเยียนอยู่เสมอ...ชีวิตของยายขณะนี้ มันเดินไปเหมือนดอกผักบุ้งเหี่ยวๆ ซึ่งรอให้ขั้วปลิดออกจากก้านกิ่ง เมื่อถึงเวลาของมัน

ชีวิตของคนหนึ่งคน โดยเฉพาะคนผู้นั้นเป็นคนแก่อย่างยาย ท่ามกลางโลกอันกว้างใหญ่...มันก็คล้ายกับว่า ยายเป็นอะไรสักอย่างหนึ่งที่ถูกล่อยให้อยู่อย่างโดดเดี่ยวและไร้ความสนใจจากคนรอบตัว...คำของคนมันต่างกันตรงนี้เองกระมัง ตรงที่ความร่ำรวย ของใครจะมากมายกว่ากัน หากจนแล้วราคาของความเป็นคนก็ต้องจนไปเหมือนตัวด้วย ...ยายมองทุกอย่างที่ค่อยๆ เปลี่ยนแปร เหมือนมองสังขารของยายที่กำลังจะแตกดับทุกสิ่งทุกอย่างหมดสิ้นไปแล้ว...หากจะเหลืออยู่บ้างก็แต่เพียงร่างกายที่ไม่มีอะไรอีกแล้วจะเป็นของแก นอกจากลมหายใจ ยายคิดอย่างปวดร้าว...¹

จากที่นักเขียนถ่ายทอดไว้ เห็นได้ว่าการที่คนๆหนึ่งต้องสู้ดิ้นรนภายใต้ภาวะความลำบากทุกข์ยากในชีวิตนานๆ จนเมื่อก้าวเข้าสู่วัยชรา ร่างกายทรุดโทรม เรี่ยวแรงถดถอย แต่ชีวิตก็ยังไม่สามารถหนีพ้นจากความลำบากทุกข์ยากได้สำเร็จคนผู้นั้นก็อาจสูญเสียพลังในชีวิตเกิดความรู้สึกท้อแท้ ลึนหวัง เบื่อหน่าย และเหน็ดเหนื่อยที่จะต่อสู้ดิ้นรนเพื่อการดำรงอยู่ของชีวิตต่อไปได้ ดังตัวละคร ป้าช่วย ลุงเหมือน และตัวละครชราอื่นๆ ที่ได้ยกไว้ให้เห็นแล้วนั้น

ส่วนเรื่อง วันหนึ่งในชีวิตของหนานอิน เป็นการถ่ายทอดให้เห็นถึงภาวะความกดดันในชีวิตอันเนื่องมาจากความลำบากยากแค้นและการสูญเสียอย่างรุนแรง จนเป็นผลกระทบต่อความรู้สึกอันก่อให้เกิดบุคลิกภาพผิดปกติกระทันหัน นับเป็นปัญหาสุขภาพจิตอย่างหนึ่ง ดังนักเขียนถ่ายทอดไว้ พอสังเกตได้ต่อไปนี้

...ครอบครัวของแก ซึ่งกินข้าวไม่ครบสามมื้อมาหลายปีแล้ว...ในที่สุดปีนี้ข้าวก็งามและน้ำก็ไม่ท่วม...แกนั่งยองๆ อยู่ข้างกองข้าวที่เมื่อไม่กี่ชั่วโมงนี้ยังคงเป็นภูเขาสีทอง...บัดนี้สิ่งที่กองอยู่เบื้องหน้าหนานอิน ไม่มีรั้วรอยพอกที่จะไปเปรียบเทียบกับภูเขาได้อีกต่อไป แล้วมันเป็นเพียงเศษข้าวเปลือกที่กระเจายเป็นหย่อมเล็กหย่อมน้อยอยู่ทั่ว เสื่อรำแพนและถ้าหนานอินสามารถกอบมันขึ้นมาได้ทุกเม็ดก็คงจะได้ข้าวไว้กับตัวเองสักสามถัง ซึ่งแปรเป็นข้าวสารแล้วก็คงจะเลี้ยงชีวิตในบ้านของแกได้ไม่เกินสามวัน...

¹ มานพ ถนอมศรี. (2521). ความหวังชั้นสุดท้าย. หน้า 237-239 , 241 , 248 , 252

เสียงสะอึกสะอื้นค่อยๆ ดังขึ้นพร้อมๆ กับน้ำตาที่หลังไหลพร่างพรมตามร่องแก้ม ซึ่งเริ่มจะเหี่ยวของชายวัยกลางคน จับพลันก็เปลี่ยนเป็นเสียงพร่ำรำพัน ซึ่งฟังไม่เป็นภาษา นานอินโถมตัวลงกลิ้งเกลือกกับผืนนา...กรงนิ้วที่กร้านเกร็งของแกตะกุยชุดลีกลงไปในดินไปมาเหมือนสัตว์บาดเจ็บ ชั่วครู่ก็เปลี่ยนมาเป็นร่ำก่ำปั้นไสมันอย่างถึยิบ ใบหน้าเกรียมแดงของนานอินเปื้อนเยิ้มไปด้วยฝุ่นดินที่คลุกเคล้ากับหยาดน้ำตา มันบิดเบี้ยวเหยเกราวกับคนที่กำลังทนต่อบาดแผลเจ็บปวดแสนสาหัส...

“ข้าว...” นานอินพูดเหมือนพิมพ์กับตัวเอง “ข้าว...เขาเอาไปหมดแล้ว ค่าเช่า ร้อยสิบถึง ค่าควายหกสิบถึง นานทนสิบห้าถึง ลุงแบ่งสิบถึง...แล้วก็...เหลือ เหลือสามถึง”...

“ควายยังได้มากกว่าเรา”...

นานอินฟุบตัวลงไปอีก

“ควายได้มากกว่าเรา ไซ้ ควายเขามันยังได้มากกว่าเรา” แกพูดดังขึ้นเรื่อย ๆ พลังผกห้วงมองเจ้าดำด้วยดวงตาแดงก่ำและแล้วนานอินก็ระเบิดเสียงหัวเราะออกมาดังสนั่น

“ปีหน้าจะไปเป็นควายให้เขาเข้ามาเลี้ยงมึงดีไหม ไอ้ดำ ทุจะเป็นควายให้เขาเช่า...”

“วู้ ๆ ๆ ๆ เป็นควายเขาดีกว่าไวย ไวย ๆ ๆ ๆ ...”

แล้วนานอินก็ลุกขึ้นคลานสี่ตีนไปรอบ ๆ ลานตีข้าว ส่งเสียงร้องมอ ๆ เลียนแบบควายสลับกับเสียงตะโกนไม่เป็นภาษา...¹

จากที่นักเขียนได้ถ่ายทอดไว้ เห็นได้ว่าผู้ที่ถูกกดดันจากความอัดขัดสนตลอดจนความลำบากทุกข์ยากในชีวิตมาอย่างยาวนาน ถ้าหากได้รับความผิดหวังหรือสูญเสียอย่างรุนแรงโดยมิได้เตรียมพร้อมรับสถานการณ์ไว้ล่วงหน้า ความรู้สึกที่เลวร้ายนั้นอาจส่งผลกระทบต่อจิตใจจนทำให้เกิดภาวะการปรับตัวผิดปกติและแสดงออกด้วยพฤติกรรมที่ผิดปกติอย่างกระตั้นหัน ดังพฤติกรรมของ “นานอิน” ซึ่งนักเขียนได้ถ่ายทอดไว้ให้เห็นแล้วนั้น

กล่าวโดยสรุป จากภาพที่สะท้อนปรากฏในเรื่องสั้นไทยร่วมสมัยตามขอบเขตของการวิจัยที่กำหนด นักเขียนได้ถ่ายทอดให้เห็นว่าผู้ที่ต้องเผชิญกับความยากจน ไม่ว่าจะในมิติใด คนผู้นั้นมักเกิดความรู้สึกตึงเครียด มีอาการหรือพฤติกรรมที่แปรเปลี่ยนไปจากเดิม บ้างมีปัญหาภาวะการปรับตัวผิดปกติ เช่น มีอารมณ์แปรปรวน มีความคิดหรือสภาวะรับรู้ผิดไปจากปกติ บ้างมีปัญหาบุคลิกภาพผิดปกติ หรือมีท่าทีต่อชีวิตที่เบี่ยงเบนไปจากบรรทัดฐานสังคมและอุดมคติที่พึงงาม เช่น มีพฤติกรรมก้าวร้าว อันธพาล ชอบใช้กำลังทำร้ายผู้อื่น และรวมไปถึงการเห็นวัตถุมีค่ามากกว่า

¹ เสกสรรค์ ประเสริฐกุล. (2535). ฤดูกาล. หน้า 74 , 76-78

ชีวิตมนุษย์ และบ้างก็เกิดความรู้สึกท้อแท้ สิ้นหวัง สบายยอมต่อปัญหาอุปสรรค ปล่อยให้ชีวิตไหลล่องไปโดยไม่ต่อสู้ดิ้นรน

4.1.3 ปัญหาความขัดแย้งและช่องว่างระหว่างชนชั้น ดังที่ได้กล่าวมาแล้วว่า สังคมไทยเป็นสังคมที่มีลำดับชั้น หากกล่าวตามแนวคิดมาร์กซิสต์ ก็อาจแบ่งได้เป็น ชนชั้นศักดินา ชนชั้นนายทุน ชนชั้นชาวนา และชนชั้นกรรมกร หรือถ้าหากแบ่งตามสมัยนิยมก็จะเหลือเพียงชนชั้นสูง ชนชั้นกลาง และชนชั้นล่าง เป็นต้น

เป็นที่น่าสังเกตว่า ในความแตกต่างระหว่างกลุ่มคนและชนชั้นนี้ ชนชั้นล่าง (ส่วนหนึ่งเป็นคนจนหรือคนยากไร้) มักเป็นผู้ที่ต้องต่อสู้ดิ้นรนเพื่อการดำรงอยู่อย่างลำบากทุกขยาก บ้างถูกเอารัดเอาเปรียบ และถูกกดขี่ข่มเหงจากชนชั้นอื่นๆ จนกลายเป็นแรงกดดัน ก่อให้เกิดปฏิกิริยาอันนำไปสู่ปัญหาความขัดแย้งและช่องว่างระหว่างชนชั้นได้ ดังในประวัติศาสตร์ของสังคมไทย (ช่วง พ.ศ. 2517 - 2522) ชาวนาและชาวไร่ได้รวมตัวกันเรียกร้องขอให้รัฐบาลแก้ไขปัญหาค่าเช่าและกรรมสิทธิ์ที่ทำกิน แต่เนื่องจากบรรยากาศประชาธิปไตยยังอยู่ภายใต้โครงสร้างทางเศรษฐกิจ การเมืองเก่า ประกอบกับความสัมพันธ์ไม่เสมอภาคยังครอบงำสังคมไทยทั้งระบบการรวมตัวของชาวนาชาวไร่ดังกล่าวจึงถูกตอบโต้ทำลายจากฝ่ายที่ได้เปรียบในความสัมพันธ์เชิงอำนาจ จนขยายกลายเป็นความขัดแย้ง ส่งผลให้เกิดการต่อสู้อย่างดุเดือด ผู้นำชาวนาชาวไร่ถูกลอบสังหารอย่างต่อเนื่อง แต่ทั้งนี้ก็ไม่ปรากฏว่ามีการจับตัวฆาตกรรมมาลงโทษได้¹ หากพิจารณาในมิติของความยากจน ชาวไร่ชาวนาที่ต้องสูญเสียชีวิตไปนั้น นอกจากพวกเขาจะเป็นผู้ที่ถูกกระทำอย่างไร้ความเป็นธรรมแล้ว พวกเขาสิ้นแล้วแต่เป็นคนจนในทุกมิติด้วย

นอกจากนี้ กรณีความขัดแย้งและช่องว่างระหว่างชนชั้นในสังคมไทย ยังได้ขยายวงไปสู่ชนชั้นนายทุนกับชนชั้นกรรมกร หรือกลุ่มคนที่เป็นนายจ้างกับกลุ่มคนที่เป็นลูกจ้าง ซึ่งส่วนใหญ่ มักปรากฏออกมาในรูปแบบความขัดแย้งทางด้านแรงงาน (Industrial Conflicts) ดังสามารถแบ่งออกได้เป็นสองประเภทคือ ประเภทแรก ความขัดแย้งที่มีการจัดตั้งหรือมีการจัดระเบียบ กล่าวคือเป็นความขัดแย้งในเชิงกลุ่มระหว่างสหภาพแรงงานกับฝ่ายจัดการ เช่น การนัดหยุดงาน การปิดงานงดจ้าง การจำกัดผลผลิต การย้ายโรงงาน และความขัดแย้งในการเจรจาต่อรอง เป็นต้น ประเภทที่สอง เป็นความขัดแย้งที่ไม่มีการจัดตั้งหรือไม่มีการจัดระเบียบ มีลักษณะเป็นความขัดแย้งของปัจเจกบุคคล เช่น การเข้า-ออกของพนักงาน การขาดงาน การออกคำสั่งตามอำเภอใจของ ฝ่ายจัดการ และการไล่พนักงานออกอย่างขาดความสมเหตุสมผล เป็นต้น² จากรูปแบบความขัดแย้ง

¹ ณรงค์ เพ็ชรประเสริฐ. (2537). บทสังเคราะห์ภาพรวมการพัฒนาระบบสวัสดิการสำหรับคนจนและคนด้อยโอกาสในสังคมไทย. หน้า 179-180

² สังคีต พิริยะรังสรรค์. (2546). แรงงานสัมพันธ์ : ทฤษฎีและการปฏิบัติ. หน้า 55-56

ดังกล่าวข้างต้น การนัดหยุดงานถือเป็นรูปแบบที่โดดเด่นที่สุดของความขัดแย้งที่เปิดเผย แต่ความขัดแย้งที่เปิดเผยตัวออกมานี้ไม่ได้มีอยู่เพียงรูปแบบเดียว การนัดหยุดงานเป็นเพียงส่วนเล็กๆ ส่วนหนึ่งของการต่อรองเท่านั้น แต่การพิพาทแรงงาน (Labour Disputes) เป็นปรากฏการณ์ความขัดแย้งที่เปิดเผยและแพร่หลายมากกว่า ดังข้อมูลในปี พ.ศ.2499–2544 มีสถิติการพิพาทแรงงานเกิดขึ้น (เฉพาะเขตพระนครและธนบุรี) ถึง 11,539 ครั้ง เป็นการนัดหยุดงาน 1,777 ครั้ง คิดเป็นร้อยละ 15.40 ของจำนวนการพิพาทแรงงานทั้งหมด¹

อย่างไรก็ตาม ได้มีผู้ตั้งข้อสังเกตว่า การนัดหยุดงานมีแนวโน้มที่เกิดขึ้นมากในอุตสาหกรรมที่ลูกจ้างมีรายได้น้อยและการว่างงานสูง เมื่อเปรียบเทียบกับอุตสาหกรรมที่ลูกจ้างมีทางเลือกมากกว่า นอกจากนี้การนัดหยุดงานยังมักจะเกิดขึ้นมากในอุตสาหกรรมที่ลูกจ้าง มีมาตรฐานการดำรงชีพต่ำ ซึ่งหากพิจารณาไปที่ข้อเรียกร้องเมื่อเกิดกรณีพิพาทหรือการนัดหยุดงาน ข้อเรียกร้องส่วนใหญ่มักเกี่ยวข้องกับประเด็นค่าจ้างและสวัสดิการ ดังในปี พ.ศ.2516 – 2519 ข้อเรียกร้องของลูกจ้างมักเน้นให้นายจ้างปรับปรุงค่าจ้างให้สูงขึ้น ต่อมาจึงขยายความสนใจไปที่ประเด็นสวัสดิการและเงื่อนไขการทำงานมากขึ้น ดังในปี พ.ศ.2530 – 2544 ข้อเรียกร้องรวมทั้งหมดของลูกจ้างจำนวน 20,807 ข้อ เป็นเรื่องสวัสดิการถึง 8,139 ข้อ คิดเป็นร้อยละ 39.12 ซึ่งเป็นจำนวนที่สูงที่สุดของข้อเรียกร้องทั้งหมด² ดังนั้นจึงอาจกล่าวได้ว่า ภาวะความยากจน ไม่ว่าจะเป็นมิติจนทรัพย์สิน จนโอกาส จนอำนาจ หรือแม้กระทั่งจนศักดิ์ศรี ล้วนแล้วแต่เป็นสาเหตุที่อาจนำมาซึ่งปัญหาความขัดแย้งและช่องว่างระหว่างชนชั้นได้

สำหรับในเรื่องสันไทยร่วมสมัยตามขอบเขตของการวิจัยที่กำหนด นักเขียนบางคนก็ได้ถ่ายทอดให้เห็นถึงปัญหาความขัดแย้งและช่องว่างระหว่างชนชั้น อันเป็นผลกระทบมาจากภาวะความยากจนไว้ ดังพอจะกล่าวถึงได้ต่อไปนี้

ในเรื่อง *เก้าชีวิต* นักเขียนได้ถ่ายทอดให้เห็นถึงปัญหาความขัดแย้ง และช่องว่างระหว่างรัฐกับประชาชนบนพื้นฐานความยากจนอำนาจ ซึ่งรัฐได้ใช้อิทธิพลจากความสัมพันธ์เชิงอำนาจที่เหนือกว่าเข้ากดขี่ข่มเหงและคุกคามสวัสดิภาพของประชาชน จนประชาชนได้รับความเดือดร้อนเกิดความคับแค้น ชิงชัง และรุกรามกลายเป็นปฏิกิริยาต่อต้าน อันนำไปสู่การปะทะกันจนเกิดความเสียหายทั้งชีวิตและทรัพย์สิน ดังนักเขียนถ่ายทอดไว้ พอสังเกตได้ต่อไปนี้

¹ สังคีต พิริยะรังสรรค์. (2546). *แรงงานสัมพันธ์ : ทฤษฎีและการปฏิบัติ*. หน้า 90

² แหล่งเดิม. หน้า 98

จากที่นักเขียนถ่ายทอดไว้ เห็นว่าประชาชนต้องเผชิญกับภาวะการถูกบีบกดท่ามกลางความแตกร้างทางความคิดด้านการเมือง ซึ่งรัฐได้ใช้อำนาจเข้าปราบปรามกลุ่มที่เป็นปฏิปักษ์กับรัฐ ด้วยวิธีการที่รุนแรง จนก่อให้เกิดความเดือดร้อนและไม่เป็นธรรมต่อประชาชนผู้บริสุทธิ์ ดังนั้นปัญหาความขัดแย้ง จึงขยายวงกว้างออกไปกลายเป็นปฏิกิริยาต่อต้านอำนาจรัฐ ยังผลให้เกิดความเสียหายทั้งชีวิตและทรัพย์สิน ดังนักเขียนได้ถ่ายทอดไว้ให้เห็นแล้วนั้น

ในเรื่อง ข้าวแค้น ก็เช่นเดียวกัน นักเขียนได้ถ่ายทอดให้เห็นถึงปัญหา ความขัดแย้งบนพื้นฐานความสัมพันธ์เชิงอำนาจที่เหนือกว่าของรัฐ ซึ่งประชาชนผู้ยากไร้มักต้องตกเป็นเบี้ยล่าง ถูกกดขี่ข่มเหงได้รับความเดือดร้อนจากผู้ที่ใช้อำนาจรัฐอย่างไม่เป็นธรรมจนประชาชนเกิดความคับแค้นชิงชังและรุกรามกลายเป็นปฏิกิริยาต่อต้านรัฐหรือผู้ที่ใช้อำนาจรัฐได้ ดังนักเขียนถ่ายทอดไว้ พอสังเกตุได้ต่อไปนี้

“พ่อ ข้าอยากเตะปากเจ้านาย”

“ทำไม”

“มันแกล้งเรา ถ้าเข้าไปกับพ่อ ข้าจะเตะปากพวกมัน”...

...เมื่อหมู่บ้านของเขาถูกประกาศเป็นเขตเคลื่อนไหวนอง “พวกป่า” อะไรๆ ก็ดูยากเย็น พวกเจ้านายอ้างความจำเป็นว่าที่ต้องออกกฎต่างๆ มากก็เพื่อความมั่นคงของประเทศชาติ สาเหตุแท้จริงคือ เพื่อป้องกันชาวบ้านไปติดต่อหรือส่งเสบียงให้พวกป่า...แต่แล้วกฎข้อห้ามที่พวกเจ้านายอ้างว่า เพื่อความมั่นคงของประเทศชาติได้ ทำให้กระเพาะลำไส้ของคนอย่างพ่อบักहांไม่มั่นคงเสียแล้ว คำประกาศปิดป่ามันหมายความว่าคนที่เจ้าหน้าที่ไปพบในป่าเป็นคนผิดกฎหมาย มีโอกาสตายฟรีง่าย ๆ หรือการซื้อข้าวของก็ยาก เพราะมีด่านคอยตรวจ ข้อกำหนดให้เอาข้าวมากินได้ครั้งละไม่เกิน 6 กก.นั้น มันจะกินได้สักกี่คาบที่มีมือ และชาวบ้านก็ไม่มีเวลาเหลือเพื่อที่จะเที่ยวเข้าเที่ยวออกเอาข้าวมากินทีละ 6 กิโลกรัม...พวกเขาเคยถูกทางการคุกคามอยู่บ่อยๆ เช่นเดียวกับคนในหมู่บ้านดินญี่เป็นความผูกพันทางใจที่สืกลงไปอีก...

“ผีहां...อยากเตะปากเจ้านายเดี๊ เตะแรงกว่าที่ปลามันพุ่งชนข้า แรงกว่าพ่อตีน้องอยากเตะปากเจ้านายเดี๊....”

เจ้าหนูคงไม่ยอมลืมเรื่องที่พ่อเพิ่งเล่าให้ฟังเมื่อครู่ เรื่องซึ่งเกิดที่ด่านตรวจอันเป็นเหตุกรวดดินที่ปะปนอยู่ในข้าวขณะนี้ พ่อเล่าว่าเมื่อได้ข้าวจากบ้านทุ่งก็หามมาถึงด่านตรวจทั้งรถทั้งคนจะผ่านด่านต้องถูกตรวจค้น โดยเฉพาะคนในบ้านดินญี่จะถูกกวาดค้นเป็นพิเศษของประเภทข้าวสาร ยารักษาโรค ถ่านไฟฉายอย่าเ็นกว่าจะผ่านไปได้ง่ายๆ ใครมีถ่านไฟฉายเพียงคู่เดียวก็ถูกหัวหน้า อส. ตัวร้ายคนนั้นตะคอกใส่ว่า “จะเอาทุ่นรถเจ้าหน้าที่หรือ” ทุ่นก็หมายถึงทุ่นระเบิดนั่นเอง แต่ถ้าใครมีชนบัตรสีเขียวๆ สักใบสองใบให้ คนพวกนั้นจะ

เสียงอ่อนลงทันที แต่สำหรับพ่อบักห่าไม่มีชนบัตรสีเขียวสักใบ ข้าวที่หามาาก็ปริมาณเกินอัตรากำหนด 6 กิโลกรัม จึงเกิดปัญหา...หัวหน้า อส. ทำอิดเอื้อนร่อท่าว่าเมื่อไรคุณนี่จะหยิบชนบัตรออกมาให้ เมื่อไม่สมหวังก็เลยโมโห เอากระบุงข้าวเทลงกับดินเหลือติดกระบุงไว้หน่อยหนึ่งโยนมาตรงหน้าพ่อบักห่า...¹

จากที่นักเขียนถ่ายทอดไว้ เห็นได้ว่าชาวบ้านต้องเผชิญกับความลำบากทุกซอกทุกด้านในชีวิตมากขึ้น เมื่อรัฐใช้อำนาจประกาศกฎและข้อบังคับต่างๆ เพื่อกดดันกลุ่มผู้ที่มีความคิดเห็นทางการเมืองไม่สอดคล้องกับตน โดยทั้งนี้ไม่คำนึงว่าประชาชนที่ไม่มีส่วนเกี่ยวข้องจะต้องพลอยได้รับความเดือดร้อนและทุกข์ยากลำเค็ญจากนโยบายดังกล่าวไปด้วย ยิ่งโดยเฉพาะถ้าเจ้าหน้าที่ของรัฐประพฤติมิชอบใช้อำนาจอิทธิพลแสวงหาผลประโยชน์ด้วยการเบียดเบียน และกดขี่ข่มเหงประชาชน ซึ่งมีผลกระทบทำให้ประชาชนมีความรู้สึกที่ไม่ดีต่อรัฐและอาจขยายกลายเป็นปฏิกิริยาต่อต้านอำนาจรัฐหรือแม้กระทั่งเจ้าหน้าที่ของรัฐอื่นๆ มากยิ่งขึ้นได้ ดังตัวอย่างเล็กน้อยไร้เดียงสา ในเรื่อง ‘ข้าวแค้น’ เช่น “บักห่า” ก็ยังมีความรู้สึกที่เป็นปฏิปักษ์และผู้อาฆาตแค้นเจ้าหน้าที่ของรัฐอย่างรุนแรงถึงขั้น “อยากเตะปากเจ้านายเต...” ซึ่งนักเขียนได้ถ่ายทอดไว้ให้เห็นแล้วนั้น

ยิ่งไปกว่านั้น ในเรื่อง ปลาค้อใหญ่ นักเขียนได้ถ่ายทอดให้เห็นถึงพฤติกรรมอันฉ้อฉลของเจ้าหน้าที่รัฐ ผู้วางตัวเป็น “นาย” เหนือประชาชน ทั้งยังเบียดเบียนชาวบ้านผู้ยากไร้เพื่อเอื้อประโยชน์ให้แก่ตนเองและพวกพ้อง จนประชาชนรู้สึกเกลียดชัง และพร้อมที่จะเผชิญหน้าด้วยการใช้กำลังความรุนแรง ประกาศความขัดแย้งอย่างเปิดเผย ดังพอสงเกตได้จากที่นักเขียนถ่ายทอดไว้ต่อไปนี้

...สอนและเพื่อนบ้านพากันเข้าไปที่ตัวอำเภอเพื่อรับแจกข้าว แต่แล้วพวกเขาก็ต้องผิดหวังกลับมานั่งหิวอยู่ที่บ้านในตอนเย็น เพราะคนที่รับแจกต้องมีสำเนาทะเบียน สอนและเพื่อนบ้านอีกหลายคนไปเข้าคิวคัดสำเนาตั้งแต่เช้าจนค่ำก็ไม่ได้ คนขับรถซึ่งไปเข้าคิวทีหลังแต่ได้สำเนาทะเบียนบ้านก่อนหิวถึงข้าวสารที่ได้รับแจกเร่งเข้ามากระซิบที่ข้างหูว่า “ขึ้นข้าวหมดข้าวแน่ เขากำลังขนข้าวไปใส่โกดังเก่าแก่กันยกใหญ่ อยากได้สำเนาไวดึงเอาปลาค้อใหญ่ไปแลก ”...คำเตือนของคนขับรถทำให้สอนหัวหนักอึ้งขึ้นทันที นั่นสิ ข้าวตั้งมากมายแต่กลับประกาศว่าจะแจกในวันพรุ่งนี้ อีกวันเดียวเท่านั้น...เอาปลาค้อใหญ่ไปแลกสอนพอจะเข้าใจความหมายแฝงเร้นของคนขับรถได้ มันมีความหมายอย่างเดียวกันกับ “ค่าน้ำร้อนน้ำชา” สำหรับเจ้านายบนอำเภอ แต่สอนจะเอาที่ไหนไปให้ เพียงคำรถเข้าไปตัวอำเภอก็แทบไม่มีแล้ว...สอนสังเกตเห็นผู้คนซึ่งทำทางจะเป็นคนในตลาด ก็มาคัดสำเนาทะเบียนบ้านกันขวักไขว่ แล้วคนเหล่านั้นก็ไปรับแจกข้าวด้วยเช่นกัน...

¹ วัฒน์ วรรลยางกูร. (2522). ข้าวแค้น. หน้า 65 - 67, 73 - 75

“คนของพวกพ่อค้ากับของเจ้านายนะ” คนขับรถผู้หูดากว่างขวางกระซิบบอกสอน
“เขาใช้สิทธิ์ไปรับข้าวแทนคนบ้านนอกที่ไม่ได้มารับแจก”

สอนและเพื่อนบ้านรอคัดสำเนาทะเบียนบ้าน... บางคนหลับคอพับค่ออ่อนไป
พอตื่นขึ้นมาก็รีบถามคนนั่งข้างๆ ว่าถึงคิวตนหรือยัง...สอนอยากจะเข้าไปเร่งเจ้าหน้าที่เหมือน
กับที่คนแต่งกายหรูหราบางคนทำ แต่เขาก็ไม่กล้า เขาคิดว่าตัวเองคงไม่มีสิทธิ์...ดูเจ้านาย
ทำหน้าตาอยู่ อารมณ์ไม่ค่อยดีอยู่ด้วย...เพื่อนบ้านที่ออกไปดูการแจกข้าวกลับมากะซิบ
บอกกันต่อๆ ว่ามีคนแปลกหน้าไปเข้าคิวรับแจกข้าวหลายคน รวมทั้งข้าวก็เหลืออีกไม่มาก...
สอนรวบรวมความกล้าลุกขึ้นจากที่ ...

“ถึงคิวผมหรือยัง ขอรับ”

เสียงของสอนแหบต่ำอยู่ในลำคอ...เจ้าหน้าที่คนนั้นยังเฉยชา เงยหน้ามองสอน
นิดหนึ่งแล้วมองผ่านไปราวกับร่างของสอนเป็นถุงพลาสติกใสๆ

สอนยังคงยืนนิ่งมองไปยังคนในเครื่องแบบสีทากี้ด้วยสายตาวีงวอนเจ้าหน้าที่เก็บ
ของลงโต๊ะแล้วลุกจากที่ขณะที่สอนยังคงยืนนิ่งงวงว ไขคำร้อง...ราวกับเศษกระดาษที่ไร้
ค่า...

ดวงตะวันแห่งวันใหม่จรัสจ้า เพื่อนบ้านหลายคนที่ยืนไปหาลำสัตว์บนภูเขาอย่าง
ไม่เกรงกลัวโทษทัณฑ์ได้กลับมาพร้อมกับข้าว พวกเขาแต่ละคนได้ปลาค้อใหญ่ขนาดสอง
มือกำไม่รอบเพื่อเอาไปกาน้ำเจ้านายแลกข้าวกิน...

“นี่ไง ปลาค้อใหญ่ ต้องเอาอย่างนี้เราจึงจะได้กินข้าว” เพื่อนบ้านคนอื่น ๆ
เอาสองมือกำสิ่งหนึ่งชูขึ้น มันมิใช่ปลาค้อใหญ่ แต่เป็นท่อนไม้ตีขนาดใหญ่ที่มีหนามอยู่
โดยรอบ

“ดูที่ว่ามันจะยอมหรือไม่ยอมให้ข้าวเรา ฤๅ! ข้าวแจกก็ทำมาเรื่องจะกินปลาค้อใหญ่
ลองดูถ้าพวกมันจะกินท่อนไม้ตีก็เอา”

แล้วหลายๆ คนรวมทั้งสอนก็ตัดสินใจเป็นท่อนๆ แบ่งกันถือ...ทุกคนพร้อมใจมุ่ง
สู่ตัวอำเภอ ยิ่งคนมารวมกันมากขึ้นสอนก็ยังเชื่อมั่นการตัดสินใจของตนมากขึ้น...¹

จากที่นักเขียนถ่ายทอดไว้ เห็นได้ว่าเจ้าหน้าที่รัฐบางคน ได้ใช้อำนาจหน้าที่ของตน
แสวงหาผลประโยชน์ กดขี่ข่มเหง ทำความเดือดให้แก่ประชาชน จนในที่สุดประชาชนเกิดความรู้สึก
ไม่พอใจและขยายกลายเป็นความขัดแย้ง ที่พร้อมจะใช้กำลังความรุนแรงเข้าต่อสู้ เรียกร้อง เพื่อ
ผ่อนคลายแรงกดดันที่ต้องตกเป็นฝ่ายถูกกระทำมาโดยตลอด ดังชาวบ้านผู้ยากไร้ในเรื่อง ‘ปลาค้อ
ใหญ่’ ที่ได้พร้อมใจกันมุ่งหน้าไปยังอำเภอเพื่อทวงสิทธิ์ในการรับแจกข้าวสาร โดยทั้งนี้ทุกคนได้นำ
ท่อนไม้ตีขนาดใหญ่ที่มีหนามอยู่โดยรอบติดมือไปด้วย

¹ วัณณ์ วรลยาสูตร. (2522). ข้าวแค้น. หน้า146 ,151 – 154 , 156 - 157

ในเรื่อง สายเลือดเดียวกัน ก็เป็นอีกเรื่องหนึ่งที่นักเขียนได้ถ่ายทอดให้เห็นถึงปัญหาความขัดแย้งและช่องว่างระหว่างชนชั้นที่รัฐและชนชั้นนายทุนมีอำนาจเหนือกว่าชนชั้นล่างดังนักเขียนถ่ายทอดไว้ พอสังเกตได้ต่อไปนี้

แม้หลายคนจะมีความเห็นต่างกันบ้าง แต่หลายคนในกลุ่มสนทนาก็ต้องการคำแรงเพิ่มตรงกัน ยกเว้นเพื่อนคนงานใหม่ที่ชื่อเดชที่หนีภัยมาจากโรงงานย่านกระทู้มแบนได้กล่าวเตือนภัยที่อาจจะเกิดเหมือนโรงงานที่เขาเคยมีบทบาทชุมนุมประท้วงมา

เดชเล่าว่า “...พวกคนงานร่วมมือกันประท้วงขอค่าแรงเพิ่ม หัวหน้าของคนหนึ่งถูกจับด้วยข้อหาทำการกระทำความผิดเป็นคอมมิวนิสต์...ตัวแทนคนใหม่ที่เป็นผู้หญิงถูกลอบยิงตายโดยไม่รู้ว่าเป็นใครมา”...

“...เจ้าหน้าที่ประกาศว่า พวกคนงานเป็นพวกก่อความวุ่นวายขายชาติ หากไม่สลายตัวก็จะถูกจับกุม...การประท้วงก็ยุติลงด้วยความล้มเหลว”...

ที่จริงทั้งเจ็ดและคนงานจับกังก็ได้ยินคำว่าพวกคอมมิวนิสต์จากวิทยุกระจายเสียงบ่อยครั้ง...ยิ่งมาในระยะหลังๆ เจ็ดและเพื่อนคนงานมักจะได้ยินข่าวคราว...ว่ามีพวกคอมมิวนิสต์เข้าแทรกซึมเข้ามาตามโรงงานต่างๆ มากมาย รวมทั้งโรงสีนี้...ก็ยิ่งทำให้พวกเรารู้สึกว่ ภัยร้ายกำลังย่างกรายเข้ามา...

ข่าวการปลดคนงานอายุมาก ทำให้หลายคนที่เป็นคนงานจับกังรู้สึกไม่ชอบใจ มีบางคนจับกลุ่มคุยกันแบบไม่เห็นด้วย บางคนแสดงท่าโกรธ บางคนใช้คำหยาบคายตำหนิได้ยินไปทั่ว...

“ประท้วงแมลงเลย” เสียงเจ็ดดังฟังชัดเจนน่ามกลางกลุ่มคนงาน ในขณะที่ไอ้เก๋ากับพวกของมันอีกกลุ่มเดินมา...

“ชะ...ไอ้พวกขายชาติหนักแผ่นดิน ภูวแล้วพวกคอมมิวนิสต์เข้ามาในโรงสีนี้แล้วจริงๆ” ไอ้เก๋าทะบัดตราให้เจ็ดเรียบร้อย...

กระทั่งยามสาม คนงานจับกังที่นอนพักในเรือนคนงานด้านหลังและมิได้เฝ้ามาอย่างหมดสติ ก็ต้องสะดุ้งตื่น เมื่อมีเสียงผู้คนเอะอะได้เถียง พร้อมกับมีแสงไฟจากกระบอกลไฟฉายหลายกระบอกราดฉายไปตามห้องต่างๆ ในเรือนพักคนงาน

เจ็ดที่เพื่อนคนงานรัก ชอบพอกับเดชคนงานใหม่ที่มีความคิดอ่านดี ถูกคนกลุ่มหนึ่งจับใส่กุญแจมือ และถูกฉกกระชากไปตามถนนแคบๆ หลังโรงสีท่ามกลางความมืดของราตรีที่มีดาวทอแสงเคลื่อนฟ้า

ลูงยวงทอดสายตามองฝ่าความมืด เหมือนค้นหาเงาร่างของผู้ถูกจับกุม ก่อนที่ลูงยวงจะเสียวแปลบลึกไปในหัวใจ เมื่อมีเสียงปืนชุดหนึ่งดังขึ้นในทิศทางของผู้ถูกจับไป...¹

¹ อำนาจ เยนสบาย. (2541). ขอเพียงเข้าใจ. หน้า 23-24 , 26-27

จากที่นักเขียนถ่ายทอดไว้ เห็นได้ว่าชนชั้นล่างหรือชนชั้นกรรมกรต้องตกเป็นฝ่ายเสียเปรียบชนชั้นนายทุนและชนชั้นปกครอง ดังเมื่อเกิดความขัดแย้งมีข้อพิพาทแรงงาน แม้ชนชั้นกรรมกรจะรวมตัวกันประท้วงยื่นข้อเสนอเรียกร้องอย่างเปิดเผยตามสิทธิอันชอบธรรม แต่เนื่องจากกลไกความสัมพันธ์เชิงอำนาจที่เหลื่อมล้ำ การต่อรองเรียกร้องของชนชั้นกรรมกร อาจไม่ได้รับการตอบสนอง ทั้งยังอาจเป็นฝ่ายพ่ายแพ้ ซึ่งบางครั้งก็ถูกตอบโต้ด้วยรุนแรงด้วยวิธีการที่มีชอบด้วยกฎหมาย ดังนักเขียนได้ถ่ายทอดไว้ให้เห็นแล้วนั้น

สำหรับในเรื่อง ผืนน้ำและแผ่นดิน เป็นการถ่ายทอดให้เห็นถึงภาวะจนอำนาจของชาวเลกรณีพิพาทกับนายทุนเกี่ยวกับกรรมสิทธิ์ที่ดิน ซึ่งนายทุนได้อาศัยกลไกของอำนาจรัฐและอำนาจเงินตลอดจนเล่ห์เหลี่ยมกลโกงต่างๆ จนสามารถยึดที่ดินของชาวเลมาเป็นของตัวเองได้ ดังนักเขียนถ่ายทอดไว้ พอสังเกตได้จากต่อไปนี้

“ที่ดินหาดตึกแกเดิมเป็นของใครกันแน่ครับ ได้ข่าวว่าเจ้าแก้งกวันซื้อไปหมดจริงไหม” ผมถามรุก

“แผ่นดินเป็นของเรา--” ยูโซ่พูดด้วยน้ำเสียงขมขื่น “หลวงออกไป นส.3 ให้กับมูเนาะ หัวหน้าหมู่บ้าน มูเนาะชอบกินเหล้าเมายาและชอบพอกับเจ้าแก้ง ซึ่งเข้ามาซื้อปลาที่น้อยๆ ต่อมากูเนาะก็ถูกเจ้าแก้งล่อลวงแล้วให้เซ็นชื่อลงบนกระดาษเสร็จแล้วกระดาษนั้นมันก็กลายมาเป็นใบซื้อขายที่ดินบริเวณแหลมตึกแกนี้ทั้งหมด...”

“ทำไมทางคุณไม่ร้องเรียนนายอำเภอหรือท่านข้าหลวง” ผมถามต่อ

“ก็เคย--แต่ก็เหลวทั้งเพ” ยูโซ่พูดอย่างผิดหวัง มองออกไปทางหน้าต่างอย่างไร้จุดหมาย

“พวกเราเคยต่อสู้เคยเรียกร้อง แต่สิ่งที่ได้คือให้รอไปก่อน ในที่สุดพวกเราถูกขู่เชิญคุกคาม เจ้าแก้งเคยประกาศว่าจะขับไล่พวกเราลงทะเลให้หมดถ้าก่อความวุ่นวายลามูหม่อผีประจำหมู่บ้านซึ่งขึ้นเป็นหัวหน้าหมู่บ้านแทนมูเนาะ ได้ขอร้องให้พวกเราอยู่ในความสงบ ลามูได้ต่อรองกับเจ้าแก้ง ขอให้พวกเราอาศัยอยู่ในแผ่นดินนี้ได้ต่อไป...แต่มันมีข้อห้ามอยู่อย่างเดียวคือ ห้ามตั้งร้านค้าขายทุกชนิด--”

“ต่อมาปูลูรู้ดีว่า ผู้อยู่เบื้องหลังลามูก็คือเจ้าแก้ง...ปูลูเคยพูดว่ามันแย่งทุกสิ่งทุกอย่างจากพวกเราไป...”

“ปูลูเรียนรู้วิธีการต่อสู้มาจากชาวเหมือง...แต่การนำวิธีการนั้นมาใช้กับชาวเลเป็นเรื่องลำบาก...เขาตั้งใจจะนำชาวเลทั้งหมดหมู่บ้านเดินขบวนไปหาผู้ว่าที่ศาลากลางจังหวัดเพื่อเรียกร้องขอความเป็นธรรม และขอแผ่นดินคืน--”

...ปูลูกล่าวแทบตะโกน มือขวากำแน่น ชูขึ้น และพูดต่อไปว่า

‘พวกเราเห็นขวดเหล้าใหม่ มันมีมากเกินไป อย่าคิดว่าปูลูซื้อมานะ เพราะมันเป็นของเก่าแก่เสีย อย่าไปคิดว่าเป็นความกรุณาของมัน พวกเรากินเลือดเนื้อของเราเองมิใช่เหล้า มันต้องยัดอายุให้เราตายช้าๆ เพื่อผลประโยชน์ของมัน เงินทองที่เราหาได้มาจะต้องไปซื้อของที่ร้านของมัน ซึ่งราคาแพงกว่าของที่อื่นพวกเรายู่กันตั้งสี่ห้าร้อยคน คิดดูซิว่ามันจะได้กำไรวันละเท่าไรและพวกเราจะได้อะไรบ้าง...ถ้าเรายู่หนึ่งเฉย โดยไม่ทำอะไรอีกไม่นานมันก็จะขับไล่พวกเราลงทะเลหรือไม่ก็เอาเราไปกักกันไว้บนบกเพื่อรอวันตายมีทางเดียวที่พวกเราจะได้แผ่นดินของเราคืน ก็คือต้องรวมตัวกันต่อสู้รวมตัวกันไปทวงแผ่นดินคืนจากท่านผู้ว่า ชี้แจงให้ท่านฟังว่าเราถูกโกง--บางทีอาจจะได้คืน แต่ถ้าเขาไม่คืนให้เราจะไม่ยอมหันหลังกลับ เราจะต้องอยู่ต่อสู้ที่ศาลากลางจังหวัดให้แผ่นดินที่นั่นกลบหน้า ดึกว่ากลับมาตายบนแผ่นดินที่เราถูกโกง—’ ...

“เมื่อปูลูพูดจบก็มีเสียงปรบมือให้ร้อง และต่างจับตามองไปยังเจ้าแก็ง...”

“ยังมีคนที่สามจะพูดจบก็มีเสียงป็นดังขึ้นสองสามนัดติดๆ กันในความมืด ผงคนแตกกระจายต่างลุกขึ้นวิ่งหนีเอาตัวรอด...”

“วันรุ่งขึ้นตลอดวันที่ร้านเจ้าแก็งเงียบหงอย เพราะไม่มีชาวเลคนใดแวะเข้าไปซื้อของในร้านเลย ทุกคนต่างพากันไปหาปูลู ความคิดในการเดินขบวนของปูลู ชักจะมีความหวังมากยิ่งขึ้น แต่ในเย็นวันนั้น...เมื่อใกล้ค่ำสามก็มาหาปูลู เขานำเหล้าโรงติดมือมาด้วยสองขวด...และชวนปูลูกินเหล้าเพื่อปรับความเข้าใจกัน เมื่อทั้งสองพูดจากันดีแล้วสามก็ยื่นข้อเสนอให้ปูลูยอมรับเงื่อนไขของเจ้าแก็ง ซึ่งจะซื้ออวนและเรือให้ แต่ปูลูไม่ยอม...สามจึงกลับไปด้วยความผิดหวัง...ฤทธิ์ของเหล้าทำให้ปูลูเกือบหมดสติ...”

“ตอนเช้ามืดของวันใหม่ น้ำทะเลเพิ่งจะแรกขึ้น เรือหาปลาของชาวเลคืนกลับสู่ฝั่ง มีผู้เห็นเรือของปูลูลอยล้าอยู่ในทะเล...แสงอ่อนเรืองๆ ให้พอจะเห็นร่างของปูลูนอนคว่ำอยู่ในเรือ...”

“เพียงครู่เดียว ชาวเลทั้งหมู่บ้านก็มามุงดูศพปูลูกันเต็มไปหมด ...”

“ร่างของปูลูนอนนิ่งอยู่บนพื้นบ้าน...ร่างของปูลูเต็มไปด้วยรอยจ้ำๆ เหมือนถูกทุบด้วยของแข็ง...”

“เมื่อปูลูตาย การต่อสู้ของชาวเลสิ้นสุดลงไม่มีใครคิดจะต่อสู้อีก...”¹

จากที่นักเขียนถ่ายทอดให้เห็นได้ว่า ภาวะความยากจนทรัพย์สินและจนอำนาจ จะเป็นพื้นฐานของการกดขี่ข่มเหงและการเอารัดเอาเปรียบ ดังที่เจ้าแก็งได้กระทำต่อชาวเล นับตั้งแต่การใช้เล่ห์เหลี่ยมกลโกง ตลอดจนความรู้ในทางกฎหมายและกลไกของรัฐเข้ายึดที่ดินของชาวเลไปเป็นของตนเอง ไม่เว้นแม้แต่การผูกขาดการค้าขายภายในพื้นที่ อันส่งผลกระทบให้ชาวเลจำนวน

¹ ประทีป ชุมพล. (2522). ผืนน้ำและแผ่นดิน ใน โลกหนังสือฉบับเรื่องสั้น ชุด ราคาแห่งชีวิต.

หนึ่งมีอาจทนต่อแรงบีบกดที่อยู่ดิฐธรรมนี้ได้ สุดท้ายก็แสดงออกในเชิงต่อต้าน ชัดแจ้ง และเรียกร้องความเป็นธรรม แต่ถึงกระนั้นการต่อสู้ของชาวเลก็มีอาจบรรลุผลสำเร็จ เพราะ “ปลู” ผู้ที่เป็นแกนนำในการปลุกจิตสำนึกเรียกร้องให้ชาวเลลุกขึ้นต่อสู้เพื่อความเป็นธรรม ถูกลอบสังหารไปเสียก่อน ทำให้ชาวเลขาดผู้นำที่มีความกล้าหาญที่จะท้าทายอำนาจของ “เจ้าแก้ง” จนในที่สุด ก็ไม่มีชาวเลคนใดคิดที่จะต่อสู้อีกเลย

ในเรื่อง **แพะในกุโบร์** ก็เช่นเดียวกัน นักเขียนได้ถ่ายทอดให้เห็นถึงความขัดแย้งบนพื้นฐานการเปลี่ยนแปลงทางสังคม เศรษฐกิจ และความแตกต่างทางด้านชนชั้น ซึ่งเปิดโอกาสให้คนที่มีเงินเข้าถึงทรัพยากร ตลอดจนมีสิทธิในการควบคุมและจัดการทรัพยากรได้อย่างถูกต้องตามกฎหมาย โดยไม่จำเป็นต้องฟังความคิดเห็นของชุมชนท้องถิ่น ดังนักเขียนถ่ายทอดไว้ พอสังเกตได้ต่อไปนี้

...เมื่อฝากถนนฝั่งตรงข้ามชุมชนชาวมุสลิมหรือทุบตึกแถว เพื่อแปรเป็นศูนย์การค้า...ในวันเวลาเช่นนี้เองที่สายตาของนักพัฒนาการทางธุรกิจมองว่า โครงสร้างพื้นฐานของสังคมอย่างชุมชนมุสลิมกลายเป็นสิ่งขัดแย้ง...

อานนท์ - บุตรชายคนเดียวของท่านนายฯ อมร เรียกประชุมกรรมการชุมชนชั่วคราวไม่ทันอาทิตย์ตกดิน ทว่าชาว้ายชุมชนมุสลิมออกไปเพื่อสร้างท่าจอดรถทัวร์แทรกซอนลงไปถึงกันหลุมอันเหลือเพียงกระดูกของอิสมาแอ...

ทว่า...ผ่านไปได้สองวัน ปรากฏแผ่นผ้าซึ่งพาดกำแพงกุโบร์ด้านถนนสายที่ห้าเขียนถ้อยคำกล่าวประณามผู้คิดย้ายกุโบร์โดยฝีมือของเด็กหนุ่มๆ ในชุมชน แต่ชั่วให้หลังผู้เฒ่าผู้แก่แห่งชุมชนเปล่งพระนามอัลลอฮ์ในแวตาวิตกกังวล ขณะปลดแผ่นผ้าเหล่านั้นออกซุกซ่อนเสียมิดชิด หะยีชะฮันทรุดนั่งลงอย่างเหนื่อยอ่อนบนศาลาภายในกุโบร์ เขาสำเหนียกว่าภาวการณ์ซึ่งดำเนินอยู่นี้คือ ห้วงสมุทรแห่งความลำบากใจ เขาควรเลือกปฏิบัติเช่นไร? : จงต่อสู้ในวิถีทางของพระผู้เป็นเจ้าต่อพวกที่ทำร้ายเจ้า แต่อย่าเริ่มแสดงความเป็นศัตรู แน่แท้พระผู้เป็นเจ้าไม่รักผู้รุกรานและถ้าเขาโน้มหน้ามาทางสันติ เจ้าจงยอมผ่อนปรนและไวใจในพระผู้เป็นเจ้า...หะยีชะฮันพิมพ์พระนามอัลลอฮ์เมื่อรู้สึกความคิดของตนมุ่งไปทางร้าย แลละ เขาคุ่นเคยกับอานนท์ มาตั้งแต่เด็ก...

...ห้วงเวลาซึ่งกิจการรถทัวร์เดินเข้าสู่ระบบธุรกิจสมัยใหม่ ห้วงเวลาซึ่งคนรุ่นลูกก้าวเท้าขึ้นมาแทนที่คนรุ่นพ่อ...กรรมสิทธิ์เหนือที่ดินชุมชนมุสลิม จึงจำเป็นต้องถ่ายโอนไปอยู่ในมือของลูกชาย...กระทั่งเมื่อสองปีก่อนนี้เอง เมื่อศูนย์การค้าก่อร่างขึ้นอีกฝากถนนของชุมชนราคาที่ดินรายรอบเพิ่มสูงขึ้นจนน่าตกใจ...

...กิจการที่จะบังเกิดมีขึ้นบนเนื้อที่แปดไร่ นั้น ทำให้นางหวาดผวา นอกจากท่าจอดรถ รายรอบคือสิ่งที่เรียกกันว่ามินิมาร์ท ซึ่งเป็นแนวยาวหันหน้าเข้าหาศูนย์การค้าบนถนนสายที่สี่ ซีกตะวันตกของลานจอดรถคือสำนักงานทัวร์และศูนย์บริการนำเที่ยว

ขณะสวนอาหาร,บาร์เบียร์ และสถานบันเทิงเรียงรายเต็มแน่นอยู่กับโรงแรมขนาดสามร้อย หกสิบห้องในซีกตะวันตก คนละฝั่งกับมัสยิด!...

นางเข้าใจ – ในแง่กฎหมายบ้านเมืองแล้ว ลูกชายของนางมีสิทธิ์ทำอะไรได้ทุกอย่างเหนือหลุมศพของคนเหล่านั้น...หากวันใดโลกสมัยใหม่อ้างความจำเป็นขึ้นมา แม้แต่ มัสยิดอีกฟากของถนนสายที่ห้าก็อาจถูกแทรกเตอร์ไถทิ้ง!...มีข่าวว่าพวกเด็กหนุ่มๆ ใน ชุมชนมุสลิมชิงแผ่นผ้า เขียนถ้อยคำรุนแรงไว้ที่กำแพงกุโบร์ ...¹

จากที่นักเขียนถ่ายทอดไว้ เห็นได้ว่ากระแสการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและเศรษฐกิจมี บทบาทอย่างยิ่งในการผลักดันให้ชนชั้นนายทุนหรือผู้ประกอบการทางธุรกิจ ต้องขยายฐานรากทาง ธุรกิจของตนเพื่อรองรับการแข่งขันที่นับวันก็ยิ่งเข้มข้นและรุนแรงมากขึ้น ทั้งนี้ผู้ประกอบการ บางรายได้อาศัยอำนาจและสิทธิที่ชอบด้วยกฎหมายเข้าจัดการทรัพยากร และดำเนินกิจกรรมทาง ธุรกิจ โดยไม่คำนึงถึงว่าผลจากการกระทำของตนนั้นจะก่อให้เกิดความเสียหาย หรือส่งผลกระทบ ต่อวิถีชีวิตความเป็นอยู่ของคนในอีกระดับหนึ่ง ซึ่งส่วนใหญ่เป็นชนชั้นล่างที่ไร้อำนาจในการต่อรอง ดังนั้นการดำเนินการในลักษณะดังกล่าว จึงอาจนำมาซึ่งปัญหาความขัดแย้งและช่องว่างระหว่างชน ชั้นมากยิ่งขึ้นได้

ในเรื่อง รถเหลือง ก็เช่นเดียวกัน นักเขียนได้ถ่ายทอดให้เห็นถึงการใช้อำนาจและอิทธิพล ของชนชั้นนายทุนบนพื้นฐานระบบเศรษฐกิจทุนนิยมที่ประชาชนผู้ใช้แรงงานต้องตกเป็นฝ่ายเสียเปรียบ ถูกกดขี่ข่มเหงและเมื่อผู้ใช้แรงงานบางคนมีอาชญากรรมต่อแรงบีบบังคับนั้นได้ จึงตั้งตนเป็นปฏิปักษ์ ก่อให้เกิดปัญหาความขัดแย้ง อันนำไปสู่การใช้กำลังความรุนแรง ดังพอสังเกตได้จากที่นักเขียน ถ่ายทอดไว้ต่อไปนี้

บนถนนลูกรังยาวเกือบสามสิบกิโลเมตร จากภูเขาเลื้อยลากมาถึงริมทะเล รถเหลือง เป็นเจ้าถนนที่น่ายำเกรง...รถเหลืองไม่เคยหยุดให้รถอื่น รถอื่นต่างหากที่ต้องหยุดให้มัน หรือหลีกเลี่ยงให้เพียงฝ่ายเดียว รถเหลืองชนคนแล้วต้องตายคือคาถาอันศักดิ์สิทธิ์ เบรคจะ ถูกใช้เมื่อมันหยุดเพื่อขึ้นหรือลงแร่ มันถูกกำหนดให้วิ่งบนทางสายเดียว...ด้วยลมหายใจ และเวลาตามที่โรงงานถลุงเหล็กในญี่ปุ่นเรียกร่อง...

ตัดเพ็งกลับมาจากทะเล งานเที่ยวนี้หนักและเหนื่อยเอากการ พอเสร็จสิ้นแรบนเรือ เขากับนอมต้องออกไปกระโดดทะเลไล่ความร้อน เรือยักษ์จากเกาะญี่ปุ่นจะกลับไปอีกเที่ยว แล้ว...

“อ้ายหัด...อ้อ...ย...หัด!” นอมละล่ำละลักมาจากคิวรถสองแถว

“อะไรกัน ถึงวิ่งตาเหลือกตาตั้ง”

“รถเหลือง รถเหลือง...” นอมปากคอสั่น หน้าซีดท้อสะท้านวูบในใจ

¹ กนกพงศ์ สงสมพันธุ์. (2539). แผ่นดินอื่น. หน้า 284 , 287–288 , 295–299

“รถเหลืองเหยียบลูกสาวมึง เขาสั่งมา...” ทัดไม่กล้าถามต่อ เขาพอจะคิดอะไรได้ ปากคอสั่นทึ่ม นัยน์ตาระโหยโรยแล้วโซนคุเหมือนรมไฟเรา...

นายเอิบมาที่บ้าน เมื่อเที่ยงวัน...

“กูเพิ่งได้ข่าว นึกว่าลูกใคร ทำไมปล่อยให้มันวิ่งบนถนนอย่างนั้น”

ทัดรู้สึกว่าเขาพูดเพราะกว่าครั้งก่อน แต่จะมีประโยชน์อะไร

“ที่แรกนึกว่าเป็นลูกชาวบ้าน เมื่อเป็นลูกมึงซึ่งเป็นคนงานบริษัท กูจะให้ข้าวสาร ช่วยกระสอบหนึ่ง มึงก็รู้ดี แต่เงิน...จะให้พันเดียว มันผิดที่มึงไม่คิดเตือนลูกเอง” น้ำเสียงหนักเนิบลึกวางอำนาจ...

“นายเอิบ คุณไปเสียให้พัน...” เขาตวาดแกมขอร้อง “เอาข้าวสารกระสอบนี้ กลับไปด้วย”

“มึง ไม่เอาก็ดี” นายเอิบเปลี่ยนสรรพนามทันที “กูเมตตา มึงแล้วนะ หากมึงต้องการอย่างนี้ก็ช่วยไม่ได้ เฮ้ย...ช่วยกันยกข้าวสารไปใส่รถ” เขาส่งลูกน้องสามสี่คน หันหลังเดินกลับไปไม่มองแม่หางดา

นายเอิบเดินวนเวียนไปมาในห้องทำงาน ทอดตามองออกไปนอกหน้าต่าง...บริษัท ภายใต้การควบคุมอย่างราบคาบของเขา บัดนี้ไม่ราบรื่นเสียแล้ว รถเหลืองถูกทำลายลงทุกคัน บางคันถูกตะปู ยางแตกระเบิดไปคันละคันสองคัน บางคันลงขอบถนน แร่เหล็กดิบกระเจาเรียราด...

“อ้ายจั่ว คินนี่เอาปืนติดไปด้วย ยิงมันเลย...ใครก็ได้ที่ตะคุ่มๆ ข้างถนน”...

กลางดึกคืนนั้น ท่ามกลางเสียงโหยหวนของขบวนรถเหลือง หลายคนได้ยินเสียงปืนรัวถี่ยิบ และอีกหลายคืนต่อมา...

“เราต้องยิงมันบ้าง...” ทัดตวาดลั่น “อ้ายแมวถูกพวกมันยิง ยิงจากรถเหลืองคันหนึ่ง ดีที่ถากหัวไป...”

ทัดกับพวกนั่งปรึกษากันอย่างเจี๊ยบสงบ...ทุกคนเห็นด้วยกับความคิดนี้¹

จากที่นักเขียนถ่ายทอดไว้ เห็นได้ว่าการดำเนินกิจการเหมืองแร่ของบริษัทข้ามชาติจากประเทศญี่ปุ่น แม้จะช่วยสร้างให้ชาวบ้านมีงานทำ มีรายได้ แต่ในขณะเดียวกันก็ได้นำความเดือดร้อนมาสู่ชุมชนท้องถิ่น ยิ่งโดยเฉพาะกรณีที่เกิดจากรถเหลืองของบริษัท (รถขนแร่) ชนคนได้รับบาดเจ็บหรือเสียชีวิต นายเอิบซึ่งเป็นตัวแทนของบริษัท มักจะปฏิเสธความรับผิดชอบหรือไม่ ก็กล่าวหาว่าเป็นความผิดของคนผู้นั้นเอง จากท่าทีการใช้อำนาจและอิทธิพลดังกล่าวก่อให้เกิดความไม่พอใจแก่ชาวบ้านที่เป็นฝ่ายสูญเสีย อันนำไปสู่ปัญหาความขัดแย้งและการใช้กำลังทำร้าย ซึ่งกันและกันยังความเดือดร้อนและความไม่สงบสุขมาสู่ทั้งสองฝ่าย ดังนักเขียนได้ถ่ายทอดไว้ให้เห็นแล้ว

¹ จำลอง ผังชลจิตร. (2543). ผ้าทอลายทางกระรอก. หน้า 58, 63-66

คล้ายคลึงกัน ในเรื่อง พวกในป่า เป็นการถ่ายทอดให้เห็นถึงปัญหาความขัดแย้งระหว่างชนชั้นนายทุนกับชนชั้นกรรมกร ซึ่งส่วนหนึ่งมีสาเหตุมาจากความอึดอัดขัดสนและแรงกดดันจากชนชั้นนายทุนที่กระทำต่อชนชั้นกรรมกร ดังนักเขียนถ่ายทอดไว้ พอสังเกตได้ต่อไปนี้

ที่นั่น..คนงานเก็บแร่จะเริ่มงานตั้งแต่ 8 โมงเช้า เรื่อยไปจนถึง 6 โมงเย็น กิจการเหมืองแร่ฟลูออไรท์แห่งนี้ เพิ่งเปิดดำเนินการมาได้ไม่นาน ทั้งเจ้าของและลูกจ้างส่วนใหญ่ยังไม่สัมผัสชัดเจนกับงานชนิดนี้มาก่อน...

เสียงผานคำรามลั่นพังครืนลงมาอย่างไม่คาดฝัน...ความขุมนเกิดขึ้น..ภาพที่ปรากฏต่อสายตาของคนงานที่บาดเจ็บเล็กน้อยก็คือ เสียงโอดโอย พวกเขาพยายามลุกตะเกียกตะกายหนีออกให้พ้นบริเวณ...บ้างตรงเข้าช่วยเหลือ ชายคนหนึ่งเบือนหน้าหนี เพราะหญิงท้องแก่คนหนึ่งถูกก้อนหินทับตรงท้อง ทั้งเด็กในครรภ์และตับไตไส้พุงของแม่ไหลทะลักออกมากองข้างตัว คนงานบางคนแขนขาหัก บางคนดูไม่ออก แต่เห็นเลือดสาดกระจาย...

เด็กหนุ่มผู้นำสงสารไม่ยอมมองเงินที่นายเหมืองใช้ให้...เงินที่เป็นค่าแห่งชีวิตพ่อแม่ของเขา...สองพันบาทสำหรับชีวิตคนสองคน

เหตุการณ์ในวันอัปโชคครั้งนั้นล่วงเลยมาอีกหลายปี ฉันทราบข่าวต่อมาว่าเด็กหนุ่มคนนั้นชายที่ตื่น ซึ่งเป็นมรดกชิ้นสุดท้ายของตายายที่เสียชีวิตให้กับนายเหมือง แล้วก็หายสาบสูญไปจากหมู่บ้านอย่างหัก..จนกระทั่งเกิดเหตุที่เรียกว่า 14 ตุลา บ้านเมืองจะเปลี่ยนแปลงไปแค่ไหนฉันไม่รู้ แต่ฉันก็ยังเป็นเสมียนในบริษัทเหมืองแร่ที่เดิม อัตราจ้างเท่าเดิม เสี่ยงภัยเหมือนเดิม...

“พี่น้องทุกคนคงจำผมได้..”

คนงานเหมืองหันมามองเขาเป็นจุดเดียว มือหยุดชะงักการทำงาน...

“...ขอพี่น้องให้เวลาผมสักหน่อย..นานมาแล้วที่ผมไม่ได้พบกับพี่น้องซึ่งร่วมชะตากรรมเดียวกันกับพ่อแม่ของผม...”

“เรื่องราวเหล่านี้เจ็บหายไปไหน..” เขากล่าว “..สวัสดิการของทางบริษัทที่ให้แกคนงาน พี่น้องทุกคนก็คงเห็นเองแล้วว่าแทบไม่มีอะไร เจ็บป่วยก็ไม่ได้เบิกค่ายา หยุดงานเพราะป่วยก็ไม่ได้ค่าแรงถ้าถึงตายในขณะทำงานก็ได้เงินพาดหัวแค่พันสองพัน...”

“ชีวิตคนงานที่ทำงานแลกกับค่าแรงวันละสี่สิบบาทมันดูไม่คุ้มกันเลย ไหนจะต้องถูกหักค่าแรงเวลาป่วย ...พี่น้องลองคิดดู คนจนอย่างเราควรเห็นใจกัน คนรวยอย่างเขา รวยเพราะแรงงานของเรา แต่เขาเห็นใจเราหรือไม่..” เขาหยุดเว้นระยะชั่วคราว...

หากกฎหมายแรงงานไม่ศักดิ์สิทธิ์ เพื่อความเป็นธรรมของคนส่วนใหญ่ พี่น้องก็ควรต้องร่วมมือกัน ช่วยตัวเอง และช่วยเหลือซึ่งกันและกัน...

จากวันนั้นจนถึงวันนี้..

ขณะนี้ พวกเรากำลังนั่งอยู่ต่อหน้าเจ้านาย พวกเรากำลังต่อรองยื่นข้อเรียกร้อง
ขอค่าแรงเพิ่ม ขอสวัสดิการ ขอวันหยุด และขอเวลาทำงานที่เหมืองเพียง 8 ชั่วโมง

พวกเราซึ่งมีฉันร่วมอยู่ ได้ปรึกษาหารือกันแล้วเห็นพ้องต้องกันว่า ทุกคนที่มีชื่อ
ข้างล่างนี้จะร่วมมือกันลุกขึ้นทวงสิทธิ์อันควร นี่หากภายในสามวัน เรายังตกลงกันไม่ได้
พวกเราจะเดินขบวนไปพบเจ้าหน้าที่แรงงานที่จังหวัด และถ้าหากอีกห้าวันยังตกลงกัน
ไม่ได้ พวกเราจะหยุดงาน...¹

จากที่นักเขียนถ่ายทอดไว้ เห็นได้ว่าชีวิตความเป็นอยู่ของเหล่ากรรมกรในเมือง
ดูเหมือนจะไม่มีความปลอดภัย ทั้งยังเสี่ยงอันตราย ประกอบกับสวัสดิการและค่าตอบแทนก็ต่ำ
“...เจ็บป่วยก็ไม่ได้เบิกค่ายา หยุดงานเพราะป่วยก็ไม่ได้ค่าแรง ถ้าถึงตายในขณะที่ทำงานก็ได้เงิน...
แค่พันสองพัน...ไหนจะต้องหาข้าวมากินเอง ไหนจะถูกหักค่าแรงเวลาป่วย”² ดังนั้น เมื่อแรงบีบกด
ถึงที่สุด เหล่ากรรมกรผู้ใช้แรงงานจึงพยายามต่อสู้ดิ้นรน สลัดบ่วงอำนาจของนายทุนที่ร่ำรวยระดะดา
ชีวิตของพวกเขาไว้ ด้วยการรวมตัวกันต่อรอง ยื่นข้อเรียกร้องทวงสิทธิ์อันชอบธรรมซึ่งถือได้ว่าเป็น
ความขัดแย้งทางด้านแรงงานที่มีการจัดตั้งหรือมีการจัดระเบียบ เพื่อกดดันให้ฝ่ายนายจ้างสนใจกับ
ผลประโยชน์ของลูกจ้าง หากพิจารณา การนัดหยุดงานถือเป็นวิธีการหนึ่งที่ผู้ใช้แรงงานมักใช้เป็น
เครื่องมือในการต่อรองกับนายจ้างกรณีเกิดข้อพิพาทหรือความขัดแย้งทางด้านแรงงาน ซึ่งหาก
ลูกจ้างได้ดำเนินการตามขั้นตอนที่ชอบด้วยกฎหมาย การนัดหยุดงานนั้นก็จะเป็นวิธีการหนึ่งที่จะ
สามารถกระทำได้อย่างมีความคุ้มครองของกฎหมาย ทั้งนี้โดยไม่ถือว่าเป็นการละทิ้งหน้าที่และไม่ใช้
การจู่โจมให้นายจ้างเสียหายด้วย

ไม่ต่างกันนัก ในเรื่อง แก้วหยดเดียว นักเขียนได้ถ่ายทอดให้เห็นถึงปัญหาความขัดแย้ง
ระหว่างชนชั้นนายทุนกับชนชั้นกรรมกร ซึ่งส่วนหนึ่งก็มีสาเหตุมาจากความอึดอัดขัดสนและแรง
กดดันที่ชนชั้นนายทุนกระทำต่อชนชั้นกรรมกรเช่นกัน ดังนักเขียนถ่ายทอดไว้พอสังเกตได้ต่อไปนี้

...เช้าวันนี้เธอเห็นผู้จัดการมายืนหน้าบึ้งรออยู่หน้าออฟฟิศ พอเห็นอนงค์ เขาก็
ปรายเข้ามาเล่นงานทันที

“อานง..ลื้อคัดแก้วยังงี้อี๊วะได้อะไร หา แก้วที่พอใช้ได้ลื้อก็คัดเป็นแก้วเลวหมด
แล้วจะเหลือแก้วดีสักกี่ใบ...อี๊วะเห็นหลงจู๊มว่าลื้อทำงานดี ได้อะไรกัน ถ้าอี๊วะมีคณงานอย่างลื้อ
มาก ๆ อี๊วกี่เจ๊งเท่านั้น...”

วันนั้นรถไฟล์คตู้ของโรงงานตระเวนส่งแก้ว...กว่าจะหมดก็บ้าย นายเหลียงคนรถ
เห็นบ้ายคล้อยก็จอดรถแวะกินข้าวกันข้างทาง...

¹ ศรีดาวเรือง. (2533). แก้วหยดเดียว. หน้า 81-86

² แหล่งเดิม. หน้า 85

“ลื้อไปไหนกันมาวะ อาเหลียงส่งของแค่นี้ทำไมไปเกือบทั้งวัน”

“ผมแวะกินข้าวกลางวัน”

“อ้อ..นี่อาเหลียง ลื้อจำไวน่า ส่งของเสร็จลื้อต้องรีบกลับมาโรงงานก่อนซี บางทีมีของที่ต้องรีบส่งอีก...ไม่ใช่เอารถไปแช่กินข้าวกันตามใจชอบ เกิดลื้อไปกินเหล้าแล้วขับรถไปชนอะไรเข้า...พวกลื้อตายนะไม่ใช่เรื่องของอ้าวหрок แต่รถอ้าวมันจะพัง” ผู้จัดการเทศนาตามหลักนักการค้าอย่างยืดยาว...หันหลังเรียกหลงจูเสียวลับ

“หลงจู! อ่า..หลงจู..ลื้อมาจัดการเรื่องนี้ให้เรียบร้อยทีนา ไส้มันออกไปไม่ต้องร้อมัน” เขาเดินเข้าออฟฟิศ ปิดประตูโครม ...

กระทั่งหมดกะทำงาน เสียงซบซิบแผ่กระจายจนเกือบกลายเป็นเสียงตะโกนระบายความอัดอั้นตันใจหน้าโรงงาน...หลงจูเดินออกมาหน้าโรงงาน สีหน้าของเขาแสดงความยุ่งยากใจ

“นี่พวกเราเบาๆหน่อยได้ไหม อะไรกัน เหลียงเองเขายังไม่ไวยวาย..ไอ้พรรคพวกกันฉันก็เห็นใจ แต่เธอก็รู้ว่าฉันเป็นลูกจ้างเขาเหมือนกัน...พวกแกเองก็ไม่มีทางแก้ไขอะไรหрок เชื่อฉันซี ประธานบริษัทเขาเป็นตำรวจ พวกแกมีอะไรจะไปสู้เขา”...

“...พวกเราถูกเขาเอาเปรียบ...”...

“...โรงงานนี้ไม่มีสวัสดิการอะไรเลย ค่ารักษาพยาบาล ค่าแรงที่เป็นธรรม ค่าชดเชย เมื่อพิการหรือถูกไล่ออกจากงาน อาหารก็แทบต้องแย่งกันกิน...”

...รุ่งขึ้นวัยใหม่ เจ้าของโรงงานใกล้เคียงพากันมาพูดคุยกับผู้จัดการโรงงานทำแก้ว...พวกเขามีเรื่องหัวเราะกันในออฟฟิศ และมองลอดประตูหน้าต่างกระจกออกมายังบรรดาคณงานที่ยังกระจัดกระจายยืนคุยกันเป็นกลุ่มๆ ...

“ผู้จัดการครับ เพื่อความสงบเรียบร้อยผมขอผู้จัดการสักครั้งเถอะครับ ผมขอให้อาเหลียงเข้าไว้ทำงานตามเดิม แล้วขอให้พิจารณาเงินเดือนกับพวกที่ทำงานมานานๆ และทำงานดี”

“หลงจู..ลื้อนี้ชักมากไปแล้ว ไป..อ้าวไม่มีอะไรจะพูดกะลื้อ...”

...ผู้จัดการโบกมือไล่ให้เขาออกไป หลงจูจำใจกลับออกไป และเล่าให้คนงานฟังสายขึ้นกรรมกรชายหญิง เด็ก คนแก่ และคนที่เดินมามุ่งเริ่มหนาตามากขึ้น และค่อยๆ มากขึ้น เมื่อมีข่าวทำนองว่าหลงจูถูกไล่ออก เจ้าของโรงงานที่อยู่ใกล้เคียงมองดูเหล่าคนงานแล้วก็ต้องเบิกตากว้าง เพราะคนงานที่ค่อยๆ เดินเข้ามารวมกลุ่มกันมากขึ้นๆ นั้น มิได้มาจากโรงงานแก้วเพียงแห่งเดียว แต่หากยังมีคนงานของเขาเองที่มาจากโรงงานน้ำตาล โรงงานทอกระสอบ ซึ่งอยู่ไม่ไกลจากโรงงานแก้วแห่งนั้นด้วย¹

¹ ศรีดาวเรือง. (2533). แก้วหยดเดียว. หน้า 21-26

จากที่นักเขียนถ่ายทอดไว้ เห็นได้ว่ากรรมกรที่ทำงานอยู่ในโรงงานอุตสาหกรรมผลิตแก้ว นอกจากพวกเขาจะมีความสัมพันธ์เชิงอำนาจที่ต่ำกว่านายจ้าง อันส่งผลให้ได้รับการปฏิบัติอย่างไม่เป็นธรรมแล้ว สวัสดิการในการทำงานของพวกเขาก็ต่ำ อีกทั้งยังถูกบีบบังคับ จนสุดท้ายจึงต้องรวมตัวกันผลงานประท้วง ซึ่งเข้าข่ายการนัดหยุดงานอย่างฉับพลัน (Wildcat Strike) โดยไม่มีการแจ้งให้นายจ้างหรือฝ่ายจัดการทราบล่วงหน้า

เป็นที่น่าสังเกตว่า การนัดหยุดงานในลักษณะนี้นอกจากจะเป็นการนัดหยุดงานที่มีเหตุผลทางด้านเศรษฐกิจแล้ว สาเหตุอีกส่วนหนึ่งอาจจะมาจากการที่นายจ้างปฏิบัติต่อลูกจ้างอย่างไม่เป็นธรรม (Employer's Unfair Labour Practice) เช่น นายจ้างปฏิเสธไม่เจรจากับสหภาพแรงงานที่เป็นตัวแทนโดยชอบธรรมของลูกจ้างหรือนายจ้างเลิกจ้างลูกจ้างที่ก่อตั้งสหภาพแรงงาน เป็นต้น การนัดหยุดงานในกรณีเหล่านี้หากอยู่ภายใต้การนำของสหภาพ มักจะเป็นการนัดหยุดงานโดยการใช้สิทธิตามกฎหมายที่มีอยู่ แต่หากเกิดในสถานประกอบการที่ไม่มีสหภาพแรงงาน การประท้วงของบรรดาลูกจ้างที่ไม่รู้จักกฎหมายแรงงาน ก็อาจกลายเป็นการนัดหยุดงานที่เข้าข่ายผิดกฎหมายได้เช่นกัน

ส่วนในเรื่อง สีสืบห้าบาท เป็นการถ่ายทอดให้เห็นถึงภาวะความขัดแย้งที่ไม่มีการจัดตั้งหรือไม่มีการจัดระเบียบ เป็นความขัดแย้งในลักษณะปัจเจกบุคคล (Nuorganised And Individual Conflict) ซึ่งนักเขียนได้ถ่ายทอดผ่านตัวละคร “ทุย” พนักงานดูแลที่จอดรถในห้างสรรพสินค้าแห่งหนึ่งที่ถูกนายจ้างไล่ออกอย่างไม่สมเหตุผล ทำให้เขาได้รับความเดือดร้อน ดังนักเขียนถ่ายทอดไว้ พอสังเกตได้ต่อไปนี้

...ทุยนึกถ่มน้ำลายดูถูกอยู่ในใจ กระทั่งเงินสี่สิบห้าบาทซึ่งควรจะเป็นของเขา โดยชอบธรรม มันก็ยังไม่ยอมให้

เขาตกงานมาเกือบครึ่งเดือนแล้ว ตกงานมาจากไอ้ห้างสรรพสินค้าห้าร้อยนั้น มันขายขายได้วันหนึ่งเป็นล้านบาท แต่เงินสี่สิบห้าบาทที่เขาเรียกร้อง มันกลับให้เขาไปฟองเอา..

นี่คือน้ำใจจากคนรวยที่เขาเจอมา เพราะมันรู้ว่าจะอย่างไรเขาก็ไม่มีทางที่จะได้เงินจำนวนนั้นจากมัน...

งานในหน้าที่พนักงานดูแลที่จอดรถเงินเดือนเก้าร้อยบาท ทำงานหกวันในหนึ่งสัปดาห์ และวันหนึ่งจะต้องทำงานมากกว่าเก้าชั่วโมงขึ้นไป ไม่มีค่าล่วงเวลา ไม่มีค่าอาหาร ค่ารักษาพยาบาล ไม่มีสิทธิ์ขาดงาน ไม่มีสิทธิ์ลาป่วย ไม่มาทำงานหมายถึงไม่ได้เงินในวันนั้น ไม่มีสิทธิ์รับเงินค่าทิปจากลูกค้าของห้าง ไม่มีสิทธิ์มาสาย ไม่มีสิทธิ์ออกไปนอกบริเวณที่จอดรถ อะไรๆ ก็ล้วนแต่ไม่มีสิทธิ์ทั้งนั้นเขาเพียงแต่มีสิทธิ์รับเงินเก้าร้อย ถ้าไม่เคยมาสายและไม่เคยขาดงานเท่านั้นเอง...

“เราควรจะทำงานกันแค่วันละแปดชั่วโมงเท่านั้น ถ้าเราทำงานกันเกินแปดชั่วโมง อย่างนี้เราควรจะได้รับเงินเพิ่มเป็นค่าโอเวอร์ไทม์ และในหนึ่งอาทิตย์เราควรจะทำเพียงสี่สิบชั่วโมง หมายความว่าเราไม่ควรจะต้องมาทำงานวันเสาร์ หรือถ้าจะต้องมาทำ เราก็ควรจะได้เป็นเงินพิเศษนอกไปจากเงินเดือน”

เพื่อนร่วมงานคนนั้นเห็นจริงด้วย...แต่ก็ไม่มีความเห็นต่อว่าควรจะทำอะไรกับความ คิดนี้ “เรากลัวตงานวะ นายจะทำอะไรก็เอาอย่าให้เราออกหน้าเลย”

“ไม่เป็นไร นายไม่ต้องทำอะไร พอเราหาคนเห็นด้วยได้มากพอ เราก็เข้าชื้อกัน เขียนหนังสือถึงนายห้าง”...

“ไหน...ไหน ไอ้คนไหนที่เตรียมจะชักชวนคนสไตรค์ ลือเธอ...”นายห้างเดินมา...

“หัวหมอนักหรือลือนะ ลือกลับบ้านไปได้แล้ว อ้าวไล่ลือออกและอย่ามาให้เห็นหน้าอีก...” นายห้างเน้นเสียงอย่างโกรธจัด “...อ้าวขอบอกให้ทุกคนรู้ไว้ด้วยว่า...” นายห้างหันไปรอบๆ มีพนักงานหลายคนยืนเจียบดูเหตุการณ์อยู่ “...อ้าวห้ามไอ้คนนี้...” นายห้างชี้นิ้วมาที่ทุย “...มาที่นี้อีกเป็นอันขาด ไม่ว่าจะมาเดินเล่นหรือมาซื้อของก็ตาม ทุกคนจำเอาไว้ว่าแล้วนายห้างก็เดินกลับเข้าไปข้างใน

ก็เท่านั้นเอง ทุยก็รู้สึกเสียใจลึกๆ ต่ออำนาจบาทใหญ่ที่นายห้างทำกับตน ความรู้สึกที่ว่าตัวเองเป็นคนเล็กๆ คนหนึ่งที่ยากจนและไม่มีความหมายใดๆ ในสังคมนี้ มันจุดรั้งเขาไว้มิให้โต้เถียง และทุยก็รู้ว่ามันไม่มีประโยชน์อันใดที่จะโต้เถียง...ตัวเขาและคนยากจนทั้งหลายเป็นเหยื่อของคนรวยไร้หัวใจแบบนายห้าง เป็นเครื่องมือสร้างความมั่งคั่งให้แก่เจ้าของร้านเจ้าของโรงงานทั้งหลาย มันเป็นการเอาเปรียบกันอย่างเห็นได้ชัดแจ้ง แต่ทุยก็ไม่รู้เหมือนกันว่าทำไมมันถึงได้เป็นอย่างนี้ หรือว่ากรุงเทพฯนี้เป็นที่สิงสู่ของสัตว์ป่าไปหมดแล้ว เสือเป็นเจ้าป่า นายห้างเป็นเจ้าเมือง เขาเป็นกวาง เป็นสัตว์เล็ก เป็นคนโง่ คนรับจ้างไม่มีสิทธิ์ไม่มีเสียง แก่งกวางที่ไหนจะร้องบอกเสือได้ว่า อย่ารังแกกันซี อย่าเอาเปรียบกันเลย ก็เหมือนอย่างคนรับจ้างทั่วไป ใครจะกล้าบอกกับนายจ้างถึงความคับแค้น ถ้าใครกล้าก็คงจะเหมือนกับเขา คือถูกไล่ออกมา ดีไม่ดีก็ถูกว่าเป็นภัยสังคมส่งไปเลย...

นายห้างผรุสวาทเขาว่า “ไอ้คอม...” เขายังจำได้คงจะหมายถึงว่าเป็นคอมมิวนิสต์ คนรวยได้เปรียบเสมอจะพูดยังงี้ จะด่ายังงี้ก็ได้...¹

จากที่นักเขียนถ่ายทอดไว้ เห็นได้ว่าตัวละคร “ทุย” กับนายจ้างมีความขัดแย้งกันโดย นายจ้างมองว่าทุยเป็นผู้ก่อความวุ่นวาย กล้าท้าทายอำนาจของเขาด้วยการชักชวนพนักงานคนอื่นๆ ประท้วง ดังนั้น นายจ้างจึงไล่ทุยออกจากงานโดยไม่จ่ายค่าแรงและค่าชดเชยใดๆ ส่วนทุยเองแม้จะไม่พอใจและรู้สึกว่าการปฏิบัติต่อเขาอย่างไม่เป็นธรรม แต่ถึงกระนั้น เขาก็มีอาจโต้แย้งหรือขัดขืนคำสั่งของนายจ้างได้ เป็นที่น่าสังเกตว่าปัญหาความขัดแย้งที่เกิดขึ้นนี้ สะท้อนให้เห็นถึง

¹ วณิช จรุงกิจอนันต์. (2531). ขอยเถียงกัน. หน้า 213-216 , 224-225

การใช้อำนาจของนายจ้างอย่างเบ็ดเสร็จเด็ดขาด บนพื้นฐานแนวคิดการบังคับบัญชาในแนวตั้ง โดยนายจ้างถือว่าตนเองมีสิทธิในการตัดสินใจที่เหนือกว่าลูกจ้าง ทั้งยังไม่เปิดโอกาสให้มีการเจรจาต่อรอง ด้วยเหตุดังนี้ หากลูกจ้างที่เป็นปัจเจกบุคคลหาญกล้าที่จะกระทำการอันขัดต่อความประสงค์หรือความต้องการของนายจ้าง ลูกจ้างผู้นั้นก็อาจเสี่ยงต่อการถูกเลิกจ้างได้ ดังเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นกับตัวละคร “ทุย” ซึ่งนักเขียนได้ถ่ายทอดไว้ให้เห็นแล้วนั้น

สำหรับในภาคการเกษตร นักเขียนก็ได้ถ่ายทอดให้เห็นถึงปัญหาความขัดแย้งและช่องว่างระหว่างชนชั้นนายทุน-เจ้าที่ดิน กับชาวบ้านเกษตรกรที่ยังชีพไว้เช่นกัน ดังพอจะกล่าวถึงได้ต่อไปนี้

เรื่อง **เรายังไม่ชนะดอกหรือพ่อ** นักเขียนได้ถ่ายทอดให้เห็นถึงปัญหาความขัดแย้งภายใต้ภาวะการถูกกดขี่ข่มเหงและการเอารัดเอาเปรียบของนายทุน-เจ้าที่ดิน ที่กระทำต่อเกษตรกรผู้ยากไร้ และการปล่อยปละละเลยของภาครัฐหรือชนชั้นปกครอง ที่ไม่ได้สนใจดูแลประชาชนที่อยู่ใต้ปกครองอย่างจริงจัง จนเหตุการณ์ลุกลามนำไปสู่การประท้วง เรียกร้อง ทวงถามความยุติธรรมดังพอสังเกตได้ จากที่นักเขียนถ่ายทอดไว้ต่อไปนี้

...เมื่อเช้าชาวไร่ชาวนาจนๆ อย่างพ่อนับเป็นจำนวนพันๆ เดินทางมาจากหลายแห่งมาชุมนุมกันที่หน้าศาลากลางจังหวัด เพื่อเรียกร้องให้ทางการบ้านเมืองช่วยขจัดปัดเป่าปัญหาข้อเรียกร้องของพวกเขา...พวกเขาพูดถึงความอดอยากยากจน พูดถึงความต่ำต้อยน้อยหน้า พูดถึงการเอารัดเอาเปรียบจากพ่อค้าคนกลาง พูดถึงความใจไม่ใส่ระกำของนายทุนเงินกู๋ พวกเขาพูดถึงเจ้านายคนที่ชั่วๆ รวมตัวกับนายทุนเงินกู๋หลอกทำสัญญาซื้อขายบ้านเรือนที่ดิน...

“...เราชาวไร่ชาวนาถูกปล่อยปละละเลยให้มีชีวิตเป็นอยู่อย่างอดอยากแร้นแค้น ทั้งๆ ที่เราต้องทำงานอาบเหงื่อต่างน้ำหามรุ่งหามค่ำ...เก็บเกี่ยวนวดฝัดมาเป็นเม็ดข้าวใส่จานให้พวกมันกิน แต่แล้วพวกมันกลับไปสมคบกับนายทุนเงินกู๋ อาศัยความไม่รู้เท่าทันทำการข่มเหงรังแกพวกเราชาวไร่ชาวนา...ผมจะยกตัวอย่าง...พ่อผมต้องไปกู้เงินนายทุนเงินกู๋รายหนึ่งเพื่อเอามาซื้อข้าวสารรอกหม้อ และส่งมาให้ผมใช้จ่ายในการเล่าเรียน เงินที่ยืมมาก็ไม่มาก เพียงสามพันบาท พ่อผมหวังว่าจะขายข้าวขายปอปีต่อมาใช้หนี้...ปรากฏว่าปีต่อมาฝนแล้งอีก พ่อได้ข้าวไม่พอกินตลอดปี จึงไปขอร้องนายทุนว่าอย่าเพิ่งเร่งรัดเอาคืน...เขาเอาหนังสือหลายฉบับ ไปให้พ่อผมเซ็นชื่อ...ต่อมาเมื่อไม่นานมานี้ นายทุนเงินกู๋ไปหาพ่อผมที่บ้านบอกว่าที่นาของพ่อแปลงนั้นจะต้องตกเป็นของเขาในสิ้นเดือน...”...

“...เราจะต้องรวมพลังกันให้มันคง เพื่อเรียกร้องให้รัฐบาลหันมาสนใจเราบ้าง... และสิ่งที่เราเรียกร้องนั้นก็ไม่ได้หนักหนาอะไร...หันมาเอาใจใส่ดูแลสารทุกข์สุกดิบของเรา ประชาชนบ้าง...”...ท่าทาง...ในความรู้สึก...เต็มไปด้วยความเจ็บปวด ความคับแค้นและ กระทั่งความเกลียดชัง...”¹

จากที่นักเขียนถ่ายทอดไว้ เห็นได้ว่าปัญหาความขัดแย้งที่นำไปสู่การชุมนุมประท้วงของ เหล่าเกษตรกรผู้ยากไร้ ในขั้นต้นนั้นเกิดจากความขัดแย้งในลักษณะปัจเจกบุคคลที่ไม่มีการจัดตั้ง หรือไม่มีการจัดระเบียบ แต่ต่อมาเมื่อเกษตรกรหลายรายต้องเผชิญกับปัญหาในลักษณะเดียวกัน เช่น การถูกเอารัดเอาเปรียบจากพ่อค้าคนกลาง การถูกนายทุนเงินกู้-เจ้าที่ดินหลอกลวงทำสัญญา ซื้อขายบ้านเรือนและที่ดินอย่างรู้เท่าไม่ถึงการณ์ จึงรวมตัวกันชุมนุมประท้วง เรียกร้องความ ยุติธรรมจากภาครัฐหรือชนชั้นปกครอง เพื่อให้หันมาสนใจที่จะแก้ไขปัญหาย่างจริงจัง แต่ถึง กระนั้นการต่อสู้ด้วยวิธีการชุมนุมประท้วง (อย่างสันติวิธี) ก็มีใ้ว่าจะได้รับการตอบสนองเสมอไป อีกทั้งยังอาจถูกฝ่ายที่เสียผลประโยชน์ตอบโต้ด้วยวิธีการที่รุนแรงได้

ส่วนในเรื่อง นาน้ำฟ้า เป็นการถ่ายทอดให้เห็นถึงความขัดแย้งในลักษณะปัจเจกบุคคล ซึ่งนายทุน-เจ้าที่ดิน ได้กระทำการเอารัดเอาเปรียบเกษตรกรผู้ยากไร้ โดยอาศัยอำนาจของกฎหมาย เข้าข่มเหงเกษตรกรอย่างไร้มนุษยธรรม จนเกษตรกรเกิดความรู้สึกต่อต้าน ตั้งตนเป็นปฏิปักษ์ และ พร้อมที่จะใช้กำลังความรุนแรงเข้าตอบโต้เช่นกัน ดังพอสังเกตได้จากที่นักเขียนถ่ายทอดไว้ต่อไปนี้

“เขาว่ามันครบสัญญา เขาจะเอาวันพรุ่งนี้...” แม่ของคำแบ่งบอกบุญผางอย่างนั้น
“จะเอาอะไร มันก็รู้ว่าเราไม่มีให้ นี่ก็เพิ่งเริ่มลงมือไถ มันจะเร็วไปหน่อยข้าไม่มี ให้ไ้ไ้...”

“เขาว่าถ้าไม่มี เขาจะรีบที่นาประกัน...” แม่ว่าต่อ

“หา ที่นาเหรอ เงิน 700 บาท จะเอาที่นา มันจะบ้าไปหน่อยแล้ว...”...บุญผาง
ตอบเมื่อยไปอย่างฉุนเฉียว...เขาไม่เคยคิดเลยว่าผลมันจะย้อนมาอย่างรวดเร็วอย่างนี้ เขายัง
คิดอะไรไม่ออก ตั้ง 700 แล้วก็ต้องเป็นพรุ่งนี้ เขาจะหาจากที่ไหนมาให้...บุญผางคิดเรื่อย
เปื่อย...มันทำกันเกินไป ที่แรกคิดว่ามันจะเอาแค่น้ำตาลหอยจืดมัน ไม่นี้กว่าจะลามปาม
มาถึงนาดอนน่าน้ำฟ้า มันจะเอาไปถึงไหนของมันนะรวยจะตายห้าตายโหงแล้ว ปีก่อนก็
ทำข้าวให้ไปกว่าครึ่งย้ง นี่แก่มันก็คงรื้อฟื้นขึ้นมาอีก...เขาตัดสินใจสำหรับวันพรุ่งนี้
ถูกต้องแล้ว...

¹ สมคิด สิงสง. (2518). เรายังไม่ชนะดอกหรือพ่อ ใน รวมเรื่องสั้นชุดแล้งเข็ญ. หน้า 304-306 .

“พ่อ ว่าไง แม่บอกว่าเขาจะมาเอาเข้าๆ” บุญผางหันหน้ามาทางลูกชายอย่างช้าๆ
ตอบเนิบๆ ว่า

“ก็ไม่ว่าไง ข้าเตรียมไว้ให้เขาแล้ว อ้ายมีอ้ายสูกมันก็เตรียมไว้แล้วเหมือนกัน ไม่รู้ว่า มันจะมาเอาของใครก่อน มันคงคุ้มกันหรือ ปีนลูกของกระบอกเก่าของปู่เอ็ง คงยังใช้การได้อยู่ ข้าหามาเรียบร้อยแล้วลูกของเบอร์เจ็ด...เตรียมไว้กันทั้งหมู่บ้านแหละมันคงจะมาเอากันอีก พวกนี้มันสูญพันธุ์ยาก แต่ถ้าพวกเราหาของอย่างนี้ไว้ให้มันเรื่อยๆ มันก็คงหมดพันธุ์เร็วขึ้น มันคงคุ้มกันอยู่หรือคำแบ่ง...”

เข้านั้น คำแบ่งได้เห็นรอยยิ้มในประกายตาก้าวสี่เหล็กล...¹

หากพิจารณาในเรื่องเดียวกันนี้ นักเขียนยังได้ถ่ายทอดให้เห็นถึงช่องว่างระหว่างชนชั้น ซึ่งส่วนใหญ่ชนชั้นล่างมักตกเป็นฝ่ายเสียเปรียบ ไม่เว้นแม้แต่การจัดสรรทรัพยากรน้ำเพื่อการเกษตร เหล่าเกษตรกรผู้ยากไร้มักไม่ค่อยได้รับโอกาสในการเข้าถึงแหล่งน้ำหรือได้รับการจัดสรรน้ำอย่างไม่เสมอภาค ดังพอสังเกตได้จากที่นักเขียนถ่ายทอดไว้ต่อไปนี้

...บุญผางคิดพร้อมถอนหายใจ...

“ก็น้ำหลวงมันเคยผ่านที่ไ้คนจนๆ อย่างเราบ้างหรือเปล่านั้น...อย่างน้อยมันก็ต้องที่ของผู้ใหญ่ ข้าไปตามที่ไรเขาก็บอกว่าทำตามแผนที่ ถ้าเหมืองถ้าฝ่ายมันแพง มันสร้างยากสร้างเย็น ข้าก็ให้สงสัยอยู่เหมือนกันว่าไ้ที่กันคลองเก็บน้ำไว้ที่เหนือเขื่อนนะ มันเก็บไว้หาพระแสงอะไร...แต่ข้าก็ไม่ได้ตาม...สักวันเถอะข้าจะถามมันจนได้แหละ...”
บุญผางตอบเจ้าลูกชาย...

“มันยังไ้กัน...ฉันไม่เข้าใจ...” คำแบ่งสงสัยต่อ

“มันก็ผ่านเฉพาะนาของคนรวย แกไม่เข้าใจอีกเระ...เราก็กานาน้ำฟ้าของเราไปเถอะ ถ้าฟ้าไม่ให้น้ำก็ไม่ต้องทำมัน ปู่แกทอดแกก็ทำมาอย่างนี้...”²

จากที่นักเขียนถ่ายทอดไว้ เห็นได้ว่านายทุน - เจ้าที่ดิน ได้ใช้อำนาจเงินและอำนาจกฎหมายเข้ากดขี่ข่มเหงและเอารัดเอาเปรียบเกษตรกรผู้ยากไร้ โดยไม่คำนึงถึงหลักมนุษยธรรม ส่งผลให้เกษตรกรเกิดความรู้สึกถูกบีบกด และตั้งตนเป็นปฏิปักษ์ด้วยการใช้กำลังความรุนแรงเข้าตอบโต้ ดังนักเขียนได้ถ่ายทอดไว้ให้เห็นแล้วนั้น

¹ สภาพร ศรีสังข์. (2518). นาน้ำฟ้า ใน รวมเรื่องสั้นชุดแล้งเข็ญ. หน้า 354-357

² แหล่งเดิม. หน้า 353

กล่าวโดยสรุป สำหรับปัญหาความขัดแย้งและช่องว่างระหว่างชนชั้นอันเนื่องมาจากภาวะความยากจน นักเขียนเรื่องสั้นไทยร่วมสมัยตามขอบเขตของการวิจัยที่กำหนด ได้ถ่ายทอด ให้เห็นว่า ชนชั้นล่าง (ส่วนหนึ่งเป็นคนจนหรือคนยากไร้) มักต้องต่อสู้ดิ้นรน เพื่อการดำรงอยู่ อย่างลำบาก ทุกข์ยาก ทั้งยังอาจถูกเอารัดเอาเปรียบและถูกกดขี่ข่มเหงจากชนชั้นอื่นๆ จนก่อให้เกิดภาวะความรู้สึกถูกบีบกด ส่งผลให้แสดงปฏิกิริยาต่อต้าน บ้างตั้งตนเป็นปฏิปักษ์และพร้อมที่จะใช้กำลัง ความรุนแรงตอบโต้ ปัญหาความขัดแย้งและช่องว่างระหว่างชนชั้นนี้ สามารถแบ่งออกได้เป็นสองประเภท คือ ประเภทแรก ความขัดแย้งที่มีการจัดตั้งหรือมีการจัดระเบียบ เช่น การนัดหยุดงาน การประท้วงเรียกร้องค่าแรงหรือสวัสดิการเพิ่มเติม เป็นต้น ประเภทที่สอง ความขัดแย้งที่ไม่มีการจัดตั้งหรือไม่มีการจัดระเบียบ เป็นความขัดแย้งในลักษณะของปัจเจกบุคคล เช่น นายทุน - เจ้าของกิจการ ไล่ลูกจ้างคนหนึ่งออกจากงานโดยไม่มีเหตุผลอันควร หรือนายทุน - เจ้าของที่ดินใช้ อำนาจเงินและอำนาจกฎหมายเข้ากดขี่ข่มเหง บีบบังคับ และเอารัดเอาเปรียบเกษตรกรผู้ยากไร้ทำให้เกษตรกรเกิดความรู้สึกถูกบีบกดจนตั้งตนเป็นปฏิปักษ์ บ้างได้ตอบด้วยการใช้กำลังความรุนแรง

4.1.4 ปัญหาต่อการศึกษาและอุปสรรคในการแสวงหาความรู้ เป็นที่น่าสังเกตว่าคนจนหรือคนยากไร้มักขาดโอกาสทางการศึกษา ชีวิตส่วนใหญ่ต้องดิ้นรนทำมาหากิน บุตรหลานของคนจนบางส่วนมักต้องออกจากการศึกษาต่างๆ ที่ยังเรียนไม่จบหลักสูตรภาคบังคับ ทั้งนี้เพราะขาดแคลนรายได้ที่จะนำไปใช้จ่ายในการศึกษาเล่าเรียน เช่น ค่าเทอมและค่าอุปกรณ์การเรียน เป็นต้น

หากพิจารณา “ความยากจน” นอกจากจะส่งผลกระทบโดยตรงต่อโอกาสในการศึกษาเล่าเรียนแล้ว ความยากจนยังเป็นอุปสรรคในการแสวงหาความรู้ทั้งในเชิงปริมาณและคุณภาพด้วย กล่าวคือ ลูกหลานคนจนจำนวนหนึ่งแม้จะได้เข้าเรียนตามปกติ แต่ในขณะเดียวกันก็ยังคงช่วยผู้ปกครองทำงานเพื่อแบ่งเบาภาระของครอบครัว เช่น ดูแลน้อง หาอาหาร ทำนา ทำสวน หรือแม้กระทั่งในบางครั้งก็ต้องขาดเรียนเพื่อไปหารายได้มาจุนเจือครอบครัว ส่งผลให้ไม่ได้รับการศึกษาอย่างเต็มเม็ดเต็มหน่วย ด้วยเหตุดังนี้ เมื่อมีการวัดผลทางการศึกษาลูกหลานของคนจนจึงอาจมีผลการเรียนที่ต่ำ หรือบ้างก็ไม่สามารถสอบผ่านเกณฑ์มาตรฐานได้

สำหรับความเสมอภาคในด้านการเข้าถึงบริการทางการศึกษาที่มีคุณภาพ จะสังเกตเห็นได้ว่า สถาบันการศึกษาเกือบทุกระดับที่มีคุณภาพมักกระจุกตัวอยู่ในกรุงเทพมหานครและในเขตเมืองใหญ่ๆ ส่วนสถาบันการศึกษาที่ตั้งอยู่ในชนบทห่างไกลก็มักมีคุณภาพด้อยกว่า ดังนั้น เด็กที่อยู่ในชนบทหากต้องการที่จะศึกษาในสถาบันที่มีคุณภาพ ก็จำเป็นต้องเดินทางออกมาจากถิ่นฐานของตนเอง ทำให้ต้องสูญเสียค่าใช้จ่ายมากขึ้น นับเป็นปัญหาอุปสรรคประการหนึ่งในการแสวงหาความรู้ ยิ่งโดยเฉพาะอย่างยิ่งกับผู้ยากไร้

กล่าวในทางวรรณกรรม เรื่องสั้นไทยร่วมสมัยตามขอบเขตของการวิจัยที่กำหนด นักเขียนก็ได้ถ่ายทอดให้เห็นถึงปัญหาต่อการศึกษาและอุปสรรคในการแสวงหาความรู้ของผู้ยากไร้ไว้ดังพอจะกล่าวถึงได้ต่อไปนี้

ในเรื่อง **ผู้ให้กำเนิด** เป็นการถ่ายทอดให้เห็นถึงภาวะต่อการศึกษาและอุปสรรคในการแสวงหาความรู้ผ่านตัวละครเด็กหนุ่มผู้ยากไร้ที่จำต้องออกจากมหาวิทยาลัย เพราะทุนสงสารมารดาที่ดินรันทดงานอย่างเหน็ดเหนื่อยไม่ได้ ดังนักเขียนถ่ายทอดไว้ พอสังเกตได้ต่อไปนี้

...หลังพ้อจากไป แม่ต้องทำงานคนเดียว งานหนักเพิ่มขึ้นเป็นสองเท่า เพื่อส่งเงินให้ผมเรียนมหาวิทยาลัยที่กรุงเทพฯ น้องอีกสามคนเรียนในชั้นมัธยม แต่คนทำงานอย่างแม่ แม่จะทำงานหนักถึงสองเท่าผลผลิตจากที่นาผมก็อยู่แค่นั้นเอง

“...ด้วยเหตุนี้ เงินที่ลูกขอไปแก้ร้อย แม่จึงส่งมาให้สองร้อยก่อน ที่เหลือแม่จะส่งไปให้ทีหลัง...”

แม่ส่งจดหมายธนาคารมาถึงผม ผมรับเงินแล้วซื้อตั๋วขบวนข้าวของกลับบ้าน...แล้วผมก็ไม่ไปสอบมันอีกเลย ความฝันที่วาดเอาไว้เต็มอกมลายสิ้นแล้ว...เมื่อกลับบ้าน ผมได้ยินเสียงชาวบ้านต้อนรับต่างๆ นานา

“กูว่า...จนจะตายโหงอยู่แล้ว ยังส่งลูกไปเรียนกรุงเทพฯ ในที่สุดก็กลับมาเป็นควายอยู่ที่บ้าน...”¹

จากที่นักเขียนถ่ายทอดไว้ เห็นได้ว่าการที่ตัวละครเด็กหนุ่มจำต้องออกจากมหาวิทยาลัยโดยทิ้ง “...ความฝันที่วาดเอาไว้เต็มอก...” แล้วเดินทางกลับบ้านอย่างที่ไม่หวนกลับไปเรียนต่ออีกเลยนั้น ส่วนหนึ่งเป็นเพราะเขาสงสารมารดาที่ต้องทำงานหนักและเหน็ดเหนื่อยอีกทั้งยังอาจเป็นเพราะสำนึกในฐานะที่ยากจนของตนด้วย นอกจากนี้ หากพิจารณาการที่ครอบครัวขาดแคลนผู้ที่อยู่ในกำลังแรงงาน แต่ในขณะเดียวกันกลับมีผู้ที่อยู่ในวัยศึกษาหลายคน จึงส่งผลให้รายรับไม่สมดุลกับรายจ่าย อีกทั้งการที่ต้องเดินทางไปศึกษาในสถานที่ต่างถิ่น ภาระรายจ่ายก็อาจเพิ่มสูงขึ้น ถือเป็นปัญหาอุปสรรคในการแสวงหาความรู้ของผู้ยากไร้ ประการหนึ่งด้วย

ในเรื่อง **ฝนแล้ง** ก็เช่นเดียวกัน นักเขียนได้ถ่ายทอดให้เห็นถึงปัญหาอุปสรรคในการแสวงหาความรู้ของเด็กๆ ผู้ยากไร้ ที่ต้องเผชิญกับความอดอยากแร้นแค้น ดังพอสังเกตได้จากที่นักเขียนถ่ายทอดไว้ต่อไปนี้

¹ จำลอง ผังชลจิตร. (2543). ผ้าทอลายหางกระรอก. หน้า 84-85

...ชาวบ้านหลายคนเริ่มหวั่นวิตก...ทุกสิ่งทุกอย่างกำลังจะพังทลาย...

ในชีวิตคนชนบท ไม่มีสิ่งใดโหดร้ายเท่ากับความแห้งแล้งหรือความหวังของเขา เมื่อขาดน้ำ ชีวิตก็นับวันจะรอวันตาย...ไร่นาของชาวบ้าน...ผืนนาแตกกระแหวง ต้นข้าวเฉาตายนับร้อยๆ ไร่...หลายคนที่ไม่ตายรันทบข้าวโพดในไร่ ใบหน้าคล้ำเครียด...แห้งโหย

“ถ้าปีหน้าฝนยังไม่มา ชาวบ้านเขาก็อพยพไปอยู่ที่อื่น”...

“อ้าว...แล้วโรงเรียนห้วยบงล่ะ”...

“อาจจะปิดชั่วคราว”

“แล้วเด็กล่ะ...ใครจะรับผิดชอบ”...

“เด็กหรือ”... “เมื่อท้องหิว...เด็กมันจะเรียนรู้เรื่องหรือครู”...

...มันเป็นสภาพน่าอึดอัด การเรียนการสอนเต็มไปด้วยความเหนื่อยหน่าย จำนวนเด็กนักเรียนลดลงทุกวัน ทุกเช้าในหลายวันผ่านมา ผมจะเห็นชาวบ้านหลายคนมาหาครูใหญ่พร้อมกับบอกเล่าให้ลูกๆ บ้างก็ขอลาหยุดสามเดือน บ้างก็สองเดือน โดยให้เหตุผลว่า จะไปทำไร่ที่อื่น อยู่ที่ห้วยบงเขาคงอดตายเป็นแน่...¹

จากที่นักเขียนถ่ายทอดไว้ เห็นได้ว่าภาวะภัยแล้งส่งผลทำให้พืชผลทางการเกษตรได้รับความเสียหาย ประชาชนต้องดิ้นรนทำมาหากินภายใต้ความแร้นแค้น บ้างต้องอพยพ ย้ายถิ่นฐานที่ทำกิน ส่งผลให้เด็กๆ ที่อยู่ในวัยเรียนต้องหยุดเรียน เพราะต้องอพยพติดตามผู้ปกครองไปยังสถานที่ต่างๆ ทำให้ไม่มีเวลาเรียนอย่างต่อเนื่อง และนอกจากนี้หากพิจารณาจากที่นักเขียนถ่ายทอดไว้ เห็นได้ว่าการที่เด็กในวัยเรียนไม่ได้รับการบริโภคอาหารอย่างเพียงพอ ต้องอดอยาก หิวโหย ก็จะมีผลกระทบต่อคุณภาพการเรียนรู้ของเด็กคนนั้นด้วย

สำหรับในเรื่อง ครูผู้ไม่ปรารถนาห้วยบง ก็เป็นเรื่องสั้นอีกเรื่องหนึ่งในชุด ‘ห้วยบง’ ที่นักเขียนได้ถ่ายทอดให้เห็นถึงอุปสรรคในการแสวงหาความรู้ ซึ่งนำไปสู่ภาวะต้อโอกาสทางการศึกษาของเด็กๆ ในหมู่บ้านห้วยบง เพราะที่นั่นห่างไกลความเจริญ ขาดครูที่จะมาให้ความรู้แก่เด็ก ดังนักเขียนได้ถ่ายทอดไว้พอสังเกตได้ต่อไปนี้

...ขณะที่จำนวนนักเรียนเพิ่มมากขึ้นเรื่อยๆ แต่ครูห้วยบงกลับลดจำนวนลงปีละคนสองคนทุกปี ปีนี้เช่นกัน ครูเดชขอย้ายไปสอนบ้านเกิด ครูวงเดือนขอลาหยุดไปศึกษาต่อ...ที่นี้ไม่มีความหมายความหวังในชีวิต...ถ้าหาก...ฝังชีวิตไว้ที่นี่...ก็คงจมปลักอยู่กับความแห้งแล้ง...

ทิศส่งระบายลมหายใจเบาๆ จดยาสูบใบจากขึ้นดูดอัดควันหนักๆ

“ไอ้สินลูกผมมันจบมอหกปีนี้ มันยังสอบเรียนต่อไม่ได้ เอามันมาสอนใหม่ครับ...”

¹ เฉลิมศักดิ์ แห่งมงาม (2541). ห้วยบง. หน้า 54-55

ครูเซ็ดหันมามองหน้าผม ดิดนิ้วเปาะ ยิ้มอย่างยินดี...
 เข้าวันต่อมา ความคิดนี้ก็ถูกรายงานไปยังครูใหญ่ แต่ก็ได้รับการปฏิเสธ ครูใหญ่
 บอกเราว่า

“อีกสองอาทิตย์ครูใหม่จะย้ายมาโรงเรียนเรา”...
 วันนี้...วันนี้ครูใหม่จะมา มาถึงแล้ว...ทุกคนต่างเตรียมของขวัญไว้ให้ครูคนใหม่...
 รถค่อยๆ เลี้ยวเข้ามาในโรงเรียน และมาจอดสนิทที่ม้านั่งใต้ร่มชงโคหน้าอาคาร
 ผมใจหาย เมื่อเห็นครูใหญ่เพียงคนเดียว...
 “ท่านศึกษาขอครูใหม่ช่วยราชการที่อำเภอเสียแล้ว”
 เข้าวันต่อมา ไอ้สินลูกทิดส่งก็มาสอนหนังสือ ชาวบ้านบริจาคข้าวเปลือกคนละถัง
 ขายเป็นเงินเดือนให้มัน¹

จากที่นักเขียนถ่ายทอดไว้ เห็นได้ว่าเด็กๆ ในหมู่บ้านห้วยบงต้องเผชิญกับภาวะขาด
 แคลนครู หากพิจารณาโดยภาพรวมอาจเป็นเพราะหมู่บ้านห้วยบงอยู่ห่างไกลความเจริญ ชาวบ้าน
 ต้องอยู่กันอย่างลำบากยากแค้น ทำให้ครูไม่ปรารถนาที่จะมาประจำการอยู่ในสถานที่ซึ่งอาจทำให้
 ชีวิตรับราชการของเขาไม่ก้าวหน้า ดังนั้นผลกระทบจึงตกอยู่กับเด็กๆ ห้วยบง ที่ต้องเรียนหนังสือ
 โดยไม่มีผู้สอนเพียงพอ ส่งผลให้คุณภาพการศึกษาของพวกเขาด้อยกว่าเด็กในเมืองได้

ในเรื่อง ผู้แพ้ ก็เช่นเดียวกัน นักเขียนได้ถ่ายทอดให้เห็นถึงภาวะด้อยโอกาสทาง
 การศึกษาของผู้ยากไร้ ผ่านตัวละครเด็กชาย “โด่ง” ที่มีโอกาสได้เรียนหนังสือแค่ชั้นประถมศึกษาปีที่ 7
 ทั้งที่ตัวเขาเองก็มีความตั้งใจที่จะเรียนให้สูงกว่านั้น แต่เขาก็ไม่สามารถจะทำเช่นนั้นได้ ดังนักเขียน
 ถ่ายทอดไว้ พอสังเกตได้ต่อไปนี้

“อีกหน่อยเอ็งเข้าเรียนจะได้เรียนเก่งๆ”...
 “...เอ็งจะได้ไม่ต้องลำบากอย่างพ่อกับแม่ เรียนเก่งๆ จะได้เป็นเจ้าคนนายคน”
 “ฉันจะเป็นตำรวจ ฉันอยากเป็น”...
 วันเปิดเทอมมาถึง...สองแม่ลูกมีรอยยิ้มบนใบหน้า นางยิ้มเพราะสามารถเลี้ยงลูก
 ได้จนมีอายุถึงเข้าเรียน โด่งยิ้มเพราะจะได้พบกับชีวิตใหม่...
 ...เจ็ดปีต่อมา โด่งก็จบประถมเจ็ดด้วยคะแนนสอบที่ค่อนข้างดี แต่โด่งไม่ได้
 เรียนต่อ เพราะแม่ของเขาล้มเจ็บและทำงานต่อไปอีกไม่ได้ โด่งจึงรีบฝีกอาชีพด้วยการไป
 เรือกับพ่อ...ความแตกต่างในชีวิตอย่างธรรมดาสามัญดำเนินบทบาทของมันต่อไป...²

¹ เฉลิมศักดิ์ แห่งมงาม. (2541). ห้วยบง. หน้า 84-85 , 87-88 , 90-91

² ชชาติ กอบจิตติ. (2522). ผู้แพ้ ใน โลกหนังสือฉบับเรื่องสั้น ชุด คลื่นหัวแดง. หน้า 218 ,

ส่วนในเรื่อง **เสมือนพี่น้อง** ถือได้ว่าเป็นภาคต่อของเรื่อง **ผู้แพ้** นักเขียนได้ถ่ายทอดให้เห็นถึงสาเหตุที่ทำให้ “โด่ง” ไม่สามารถเรียนต่อได้ตั้งใจปรารถนา ทั้งนี้เนื่องเพราะความอึดคัดขัดสนด้านรายได้ ดังพอสังเกตได้จากที่นักเขียนถ่ายทอดไว้ต่อไปนี้

“เอ็งมันโชคไม่ดีที่มาเกิดกับข้าไม่ไปเกิดกับคนมีดั่งค์” นางพูดให้ลูกชายฟัง พลังคิดเลยไปว่าไม่ใช่เงินหรือหาหรือที่ไม่สามารถส่งลูกเรียนได้ และต้องล้มเจ็บลง เพราะทำงานหนักขึ้น เพียงหวังจะให้ลูกได้เรียนต่อ...ยังไม่เป็นการเพียงพออีกหรือสำหรับชีวิตหนึ่งที่มีความยากไร้เป็นสมบัติมาตลอด ทำไมอีกชีวิตหนึ่งซึ่งไม่รู้เรื่องด้วยเลย จะต้องมารับมรดกนี้สืบต่อไป...

โด่งยังเคยคิดบ้างว่าจะได้เรียนต่อ...เมื่อเวลาผ่านไปเขาก็รู้ว่าประตูโรงเรียนได้ปิดตายไปนานแล้วสำหรับเขาซึ่งไม่ใช่ลูกคนมีสตาจค์ดังที่แม่เคยบอก...¹

ไม่ต่างกันนัก ในเรื่อง **ลูกทะเล** นักเขียนก็ได้ถ่ายทอดให้เห็นถึงภาวะด้อยการศึกษาที่เป็นผลมาจากความอึดคัดขัดสนด้านรายได้ ดังนักเขียนถ่ายทอดไว้พอสังเกตได้ต่อไปนี้

หลังจบการศึกษาภาคบังคับ โด่งใฝ่ฝันอยากเรียนต่อในชั้นสูงๆ เพื่อที่จะได้ทำงานสบายไม่ลำบากตรากตรำเหมือนชาวประมงทั่วไป แต่ความฝันของเขาเดินสวนทางกับความเป็นจริงเพราะพ่อแม่ไม่อยู่ในฐานะที่จะส่งเสริมเขาได้

โด่งออกเรืออวนลากลำเดียวกับที่พ่อทำงานเป็นนายท้าย เริ่มต้นฝึกงานตั้งแต่ตัวยังเล็กๆ แม้ช่วยงานผู้ใหญ่ในเรือได้ไม่มาก แต่เงินค่าแรงของเขาก็มีความหมายต่อครอบครัว ซึ่งมีแม่ที่เพิ่งคลอดลูกคนที่สองกับพ่อที่รายได้ไม่สูงนักเป็นหัวแรง...²

จากที่นักเขียนถ่ายทอดไว้ เห็นได้ว่าแม้ตัวละครจะมีความใฝ่ฝันอยากเรียนต่อในชั้นสูงๆ สักเพียงใด แต่เนื่องจากครอบครัวของเขามีฐานะยากจนจึงไม่สามารถส่งให้เขาเรียนต่อได้ตั้งใจปรารถนา อีกทั้งเขายังต้องออกมาทำงานเพื่อหารายได้จุนเจือครอบครัวด้วย

เช่นเดียวกันในเรื่อง **งานศพ** นักเขียนได้ถ่ายทอดให้เห็นถึงภาวะด้อยการศึกษาของตัวละครเด็กน้อยผู้ยากไร้ที่ต้องออกจากโรงเรียนเพื่อมาช่วยมารดาหารายได้จุนเจือครอบครัว ดังนักเขียนถ่ายทอดไว้ พอสังเกตได้ต่อไปนี้

¹ ชาติ กอบจิตติ. (2540). ทางชนะ. หน้า 89 , 92

² ประชาคม ลุนาชัย. (2541). ลูกแก้วสำรอง. หน้า 18.

...ตลอดชีวิตพ่อที่ดิ้นรนมากับความทุกข์ยาก...ความจนเป็นคุณสมบัติของพ่อ...

“ฉันจะออกจากโรงเรียนเอง แม่คนน้องคน คงไม่ถึงกับอดตาย”

“เอ็งจะไปทำอะไรลูก เรียนก็ยังไม่จบ”

“ควายมันก็ต้องออกลูกเป็นควายวันยังค่ำละแม่ เรียนไปก็เท่านั้น ทำงานอย่างพ่อก็เลี้ยงลูกมาจนโตได้” เขาบอกแข็งกร้าว...หันมองเชิงตะกอนของพ่อแล้วก็ก้มหน้าร้องไห้ออกมา นี่เขาจะต้องออกจากโรงเรียนแล้วหรือ¹

ในเรื่อง โรงเรียนเปิด ก็คล้ายคลึงกัน เขียนได้ถ่ายทอดให้เห็นถึงภาวะด้อยการศึกษาของตัวละครเด็กน้อยผู้ยากไร้ที่ไม่มีโอกาสได้เรียนต่อ ทั้งๆ ที่ตัวของเขาเองก็มีความตั้งใจที่จะเรียนให้สูงกว่านั้น แต่เขาก็ไม่สามารถจะทำเช่นนั้นได้ ดังนั้นเขียนถ่ายทอดไว้พอสังเกตได้ต่อไปนี้

“ลูกเรียนจบปีนี้แล้วจะให้มันเรียนต่อที่ไหนวะ”...

“ผมกะจะให้มันออก”

“อะไรผิน ลูกชายเรียนเก่ง” ครูเน้นเสียง

“ผม...ผม ไม่มีปัญญาส่งมันเรียนหรือครับครู” ผินส่ายหน้าอย่างท้อแท้

“เด็กมันยังเล็ก ให้ออกตอนนี้นั้นก็ยังช่วยทำอะไรไม่ได้ อีกหน่อยมันโตขึ้นมันจะลำบากเหมือนอย่างผินนา...”

...ลูกที่เขารักนะหรือจะต้องลำบากเหมือนเขา ผินเจ็บลึก เข้าไปในอก...ลูกชายของเขา ลูกชายที่เขารักและเป็นห่วง เขาจะยอมให้ชีวิตมันเป็นเยี่ยงเขาได้อย่างไร

“ก็ไม่รู้จะทำอย่างไร ผมมันจนนี่ครับครู” ...มันไม่ใช่เงินจำนวนน้อยเลย สำหรับคนจนๆ อย่างเขา...

“พ่อ...พู่นี่โรงเรียนเปิดแล้วนะพ่อ”

...ใครๆ เห็นไอ้ทองก็รู้ว่า ชุดที่มันใส่ขณะนี้เป็ชุดนักเรียน แต่มันไม่มีโอกาสใส่ไปโรงเรียน ทองกำลังหัดกวาดข้าวตอกและหัดพับกระสอบอยู่หน้าโรงสี อีกไม่นานทองก็จะเก่งเหมือนพ่อ

พ่อผู้ซาพิการ และกำลังนอนพักอยู่ในเรือนคนงานหลังโรงสี²

จากที่นักเขียนถ่ายทอดไว้ เห็นได้ว่าความยากจนเป็นสาเหตุสำคัญที่ทำให้ตัวละครสองพ่อลูก “ผิน” และ “ทอง” ไม่มีโอกาสได้เรียนต่อในระดับที่สูงๆ ยิ่งโดยเฉพาะทอง แม้ว่าเขาจะเป็นเด็กที่เรียนเก่ง แต่เมื่อตัวละครผินผู้พ่อต้องประสบอุบัติเหตุกลายเป็นคนซาพิการ ครอบครัวยิ่งขาดแรงงานหลักในการหารายได้ ความหวังและความฝันของทองที่จะได้เรียนต่อก็มีอันต้องสูญสลายไปด้วยโดยสิ้นเชิง ดังนั้นเขียนได้ถ่ายทอดให้เห็นแล้วนั้น

¹ มานพ ถนอมศรี. (2522). ฟาสีน้ำเงิน. หน้า 114-115,117

² อำนาจ เย็นสบาย. (2540). ใต้ผืนน้ำ. หน้า 34-35

เช่นเดียวกัน ในเรื่อง ปีชวนา นักเขียนก็ได้ถ่ายทอดให้เห็นถึงภาวะด้อยการศึกษาของผู้ยากไร้ ที่มีโอกาสได้เรียนหนังสือเพียงแค่ชั้นประถมศึกษา ดังนักเขียนถ่ายทอดไว้พอสังเกตได้ต่อไปนี้

...ความจริงจ้อยอยากเรียนต่อเหลือเกิน จ้อยเรียนหนังสือเก่ง ครูชมกันทุกคน ครูใหญ่เสียใจมากที่จ้อยไม่ได้เรียนต่อ ถึงกับอุทิศผ้าที่บ้านจ้อย ขอร้องพ่อให้ส่งจ้อยไปเรียนต่อพร้อมเบ็ญลูกลงเรียน...

“ผมอยากให้จ้อยไปเรียนต่อใจจะขาดเที่ยวครบครูใหญ่ ผมเองไม่ได้เรียนหนังสือหนังสือ แม่มันก็ไม่ได้เรียน...”

“...ผมสาบานว่าจะต้องให้ลูกทุกคนได้เรียนหนังสือ จะต้องไม่ไ่ดักดานอย่างพ่อแม่ของมัน แต่ผมก็มีปัญญาให้พี่ๆ ของจ้อยเรียนได้แค่ ป.4 เท่านั้น ครูใหญ่ก็คงรู้...”

...“เอาเถอะครับครู ผมจะให้จ้อยหยุดอยู่กับบ้านสักปีเดียว ปีหน้าผมจะให้มันได้เรียนแน่ๆ ...”

...และปีนี้ก็ดูเหมือนว่าธรรมชาติจะปรานี...เพราะข้าวได้เต็มท้อง...

จ้อยอดรู้สึกแปลกใจที่พบว่าพอนั่งหน้าเต้าอยู่บนแคร่ไม้ไผ่ใต้ถุนบ้าน

“พ่อครับเป็นอะไรไป...”

“จ้อยเอ๊ย พ่อเสียใจเหลือเกินที่ต้องผิตคำพูดกับแกอีก...”

“นายฮกมาที่นี่ เขาบอกว่าข้าวปีนี้เราจะเอาไว้ได้แค่พอกินเท่านั้น ที่เหลือเขาต้องเอาทั้งหมด พ่อพยายามขอร้องเขา ขอให้เขาสงสารแก่ให้แกได้มีโอกาสได้เรียนบ้าง นายฮกเขาไม่ยอม เขาว่าปีกลายเราก็ผลัดเขาไว้ทีหนึ่งแล้ว และปีนี้เขาก็จำเป็นจะต้องส่งลูกชายไปเรียนเหมือนกัน ...”

“ถ้าเราไม่ยอมเขาละพ่อ...เราไม่ยอมเขาได้ไหมครับ” พ่อส่ายหน้าอย่างหนักใจ “เราต้องยอมเขาวินัยคำ นายฮกว่าความจริงที่เราผิตสัญญาเมื่อปีกลายนี้ เขามีสิทธิยึดที่นาคืนให้คนอื่นเช่าทำได้แล้ว แต่เขาสงสารเราจึงไม่เอาเรื่อง...”

“ทนไปอีกสักปีนะลูกนะ ปีหน้าแกคงได้ไปเรียนต่อแน่...”

จ้อยน้ำตาไหลพรากแต่พยายามสะกดเสียงสะอื้นลงได้

“จ้อยไม่เรียนแล้วละพ่อ อย่าไปคิดถึงปีหน้าเลยครับ ไม่มีปีของชวานอย่างเราหรอก จะมีก็แต่ปีของนายทุนเท่านั้น...ปีไหนๆ ก็เป็นของนายทุนทั้งนั้น”¹

จากที่นักเขียนถ่ายทอดไว้ เห็นได้ว่าภาวะความอดัดขัดสนคือสาเหตุสำคัญอย่างยิ่งที่ทำให้ผู้ยากไร้ไม่สามารถเข้าเรียนต่อในชั้นที่สูงกว่าการศึกษามากบังคับได้ และยังเมื่อพิจารณาเปรียบเทียบความแตกต่างระหว่างชนชั้น จะเห็นได้ว่าผู้ที่มีฐานะดีหรือผู้ที่มีความมั่นคงทางการเงิน

¹ ศรีตะวัน. (2522). ปีชวนา ใน รวมเรื่องสั้นชนรับปีชวนา. หน้า 10-13 , 16-19

มักจะมีโอกาสทางการศึกษาที่ดีกว่าผู้ยากไร้ ดังนักเขียนถ่ายทอดให้เห็นว่า “นายฮก” เจ้าของที่ดินซึ่งพ่อ ของจ้อยเช่าที่ทำนาอยู่ กำลังจะส่งลูกชายไปเรียนต่อต่างประเทศ ส่วนจ้อยนั้นแม้มีความหวังอย่างเปี่ยมล้น แต่ในความเป็นจริงเขาก็ไม่สามารถเรียนอย่างที่ตั้งใจไว้ได้

ทำนองเดียวกัน ในเรื่อง **เหยื่อ** นักเขียนได้ถ่ายทอดให้เห็นถึงภาวะด้อยการศึกษาและอุปสรรคในการแสวงหาความรู้ ซึ่งมีสาเหตุสำคัญมาจากความความยากจน ดังพอสังเกตได้จากที่นักเขียนถ่ายทอดไว้ต่อไปนี้

...พ่อตั้งใจให้เขามาเรียนครูหรือเป็นตำรวจ แต่พ่อก็ต้องผิดหวัง เมื่อเขาสามารถเพียงได้เข้าเรียนในโรงเรียนพาณิชย์การเพิ่งตั้งแห่งหนึ่ง ทั้งค่าเรียนก็แพงบรรลีย์ จะทำอย่างไรได้ความล้าหลังทางวิชาการ ประกอบกับความเป็นนักเรียน ม.6 บ้านนอกของเขา คือส่วนสำคัญที่ทำให้เขาสอบเข้าเรียนที่ไหนไม่ได้แม้แต่โรงเรียนพลฯ ตำรวจ ...ส่วน...น้องสาวคนเล็กของคำปิ่นที่ออกโรงเรียนตั้งแต่จบชั้น ป.4 ขาวนาจนๆ อย่างตาคำแบ่งจะมีความสามารถส่งลูกไปเรียนในเมืองพร้อมกันได้อย่างไรถึง 2 คน หนังสือหนังหา ค่าเล่าเรียน ค่าใช้จ่ายในเมืองแพงบรรลีย์ ตาคำแบ่งแกคิดอย่างนั้น¹

จากที่นักเขียนถ่ายทอดไว้ เห็นได้ว่านอกจากความยากจนจะเป็นสาเหตุสำคัญที่จะทำให้คนด้อยการศึกษาได้แล้ว มาตรฐานทางคุณภาพที่แตกต่างกันระหว่างสถานศึกษาในชนบทกับสถานศึกษาในเมืองก็เป็นอุปสรรคที่สำคัญอีกประการหนึ่งที่จะทำให้บุตรหลานของผู้ยากไร้ ซึ่งส่วนใหญ่มักศึกษาอยู่ในชนบท มีความรู้ไม่เพียงพอที่จะไปสอบแข่งขันกับผู้อื่น เพื่อเข้าศึกษาต่อในระดับที่สูงกว่าได้ ดังตัวอย่าง “คำปิ่น” แม้เขาจะจบชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 6 จากโรงเรียนประจำจังหวัด แต่นักเขียนก็ได้ถ่ายทอดให้เห็นว่า คุณภาพทางวิชาการจากโรงเรียนที่เขาจบมานั้นไม่เพียงพอที่จะช่วยให้เขาสอบเข้าศึกษาต่อได้อย่างสะดวกนัก ดังนั้นจึงอาจกล่าวได้ว่ามาตรฐานทางคุณภาพการศึกษาของโรงเรียนต่างๆ ยังมีความเหลื่อมล้ำกันอยู่มาก ยิ่งโดยเฉพาะโรงเรียนในชนบทกับโรงเรียนในเมือง แต่ทั้งนี้และทั้งนั้นก็ขึ้นอยู่กับความสนใจใฝ่รู้ของผู้เรียนเองด้วย

อย่างไรก็ตามหากพิจารณา นอกจากความยากจนจะส่งผลกระทบโดยตรงต่อโอกาสในการศึกษาแล้ว ความยากจนยังมีส่วนลดทอนคุณภาพทางการศึกษา หรือเป็นอุปสรรคในการแสวงหาความรู้ในเชิงคุณภาพด้วย กล่าวคือ ลูกหลานคนจนส่วนหนึ่งแม้จะมีโอกาสได้เล่าเรียนแต่ในขณะที่เล่าเรียนนั้น บ้างก็ยังคงช่วยบิดามารดาหรือผู้ปกครองทำงานต่างๆ เพื่อแบ่งเบาภาระของครอบครัว เช่น ดูแลน้อง หาดอาหาร ทำไร่ ทำนา หรือแม้กระทั่งต้องขาดเรียนไปหารายได้มาจุนเจือครอบครัว ส่งผลให้ไม่ได้รับการศึกษาอย่างต่อเนื่อง สม่ำเสมอ ดังนั้นเมื่อมีการวัดผลทางการศึกษา เด็กเหล่านี้อาจมีผลการเรียนไม่เป็นที่น่าพอใจ หรือมีคะแนนก็ไม่สามารถสอบผ่านเกณฑ์มาตรฐานที่กำหนดไว้ได้

¹ สถาพร ศรีสังข์. (2519). **เหยื่อ** ใน **รวมเรื่องสั้นชุดเหมือนอย่างไม่เคย**. หน้า 310,313

ในเรื่อง ผู้รับผิดชอบ นักเขียนได้ถ่ายทอดให้เห็นถึงอุปสรรคในการแสวงหาความรู้ที่นำไปสู่ความด้อยคุณภาพในการศึกษา ดังนักเขียนถ่ายทอดผ่านตัวละครเด็กชาย “เปลว” และน้องชายของเขาที่ต้องขาดเรียนบ่อยๆ เพราะต้องช่วยมารดาดูแลน้องหรือไม่ก็ต้องไปช่วยค้าขายสลับกันอยู่เช่นนี้ จนทำให้เด็กทั้งสองไม่สามารถไปเรียนหนังสือได้อย่างสม่ำเสมอ ส่งผลให้เมื่อมีการสอบวัดผลทางการศึกษา เปลวจึงสอบตกต้องเรียนซ้ำชั้น ดังนักเขียนถ่ายทอดไว้ต่อไปนี้

...แม่ของเปลวต้องออกขายของตามงานวัด เพื่อหารายได้เพิ่มขึ้น เปลวเคยไปช่วยแม่ล้างจานอยู่ครั้งสองครั้ง เพราะสิ่งที่แม่ขายคือ ก๋วยเตี๋ยวผัดไทยและน้ำแข็งใส่น้ำหวาน...แต่ครั้งนี้เขาไปด้วยไม่ได้เพราะแม่ไปไกลและเขาก็กำลังติดสอบ เจ้าน้องชายคนรองจึงรับหน้าที่แทน มันไม่ได้ไปโรงเรียนมาปีหนึ่งแล้ว...ก่อนไปแม่ทิ้งคำกับข้าวไว้ยี่สิบบาทพร้อมทั้งข้าวสารสี่ห้าทะนานในตุ่มดิน...วันใดถ้าเขาสอบเสร็จเร็ว เปลวจะรีบเปลี่ยนเสื้อผ้าตรงไปยังคลองส่งน้ำใกล้ท้องนา ดำผุดดำว่ายอยู่สักพักหนึ่งก่อนจะกลับมาพร้อมด้วยปลา...แต่ถึงเปลวจะยอมใช้เวลาเกี่ยวกับเรื่องนี้ไม่เป็นอันดูหนังสือสอบ เขาก็ไม่อาจเสี่ยงน้องกับหมา...ได้ทุกมือ...วันนี้เปลวไปโรงเรียนแต่เช้าเพราะมันเป็นวันประกาศผลสอบไล่ปลายปีของนักเรียน ชั้น ป.7...เขารู้ดีว่าการออกจากโรงเรียนของเขาหมายถึงคิวของเจ้าน้องชายคนถัดไปที่จะได้เข้าโรงเรียนอีก...เสียงประกาศชื่อและคะแนน...เปลวใจเต้นระทึก ชื่อต่อไปจะถึงตัวเขาแล้ว...

“เปลว เสียใจด้วยนะ...เธอสอบตก”...

“ฮือ...ครูไม่เข้าใจเลย แม้แต่วิชาเกษตรเธอยังได้ศูนย์ ผักในแปลงของเธอไม่ขึ้นสักต้นเดียว ...เห็นจะต้องเรียนซ้ำชั้นอีกปีหนึ่งนะเปลว”¹

ในเรื่อง วันสุดท้ายของจ้อย ก็เช่นเดียวกัน นักเขียนได้ถ่ายทอดให้เห็นถึงปัญหาอุปสรรคในการแสวงหาความรู้ของบุตรหลานผู้ยากไร้ไว้ ดังพอสังเกตได้ต่อไปนี้

...พรุ่งนี้เป็นวันสุดท้ายที่ทางโรงเรียนขีดเส้นตายไว้ สำหรับค่าเทอมและค่ากระดาดสอบ ค่าเทอมนั้นอย่างไรๆ ก็ขอความกรุณาผ่อนผันกันได้ แต่...ค่ากระดาดสอบนี่ชี้ข้างร้ายกาจจะร้ายกาจนั้น มันอาจจะไม่มากสำหรับคนอื่นๆ แต่มันมีค่ามากสำหรับจ้อย ทุกๆ ครั้งที่ในชั้นเรียนมีเรื่องเกี่ยวกับการเงิน จ้อยจะถูกเพื่อนๆ มอง...ถากถาง...ให้เจ็บปวดอย่างบอกไม่ถูก...

...จ้อยจึงต้องทำงานหนักขึ้นอีกเพื่อเอาเงิน...ส่วนหนึ่งไว้เป็นค่ากระดาดสอบ...วันนี้จ้อยตัดสินใจไม่ไปโรงเรียน เงินทั้งหมดถูกนำไปวางมัดจำค่าหนังสือพิมพ์ จ้อยเดินเร่ขายมาตั้งแต่เช้าหมดแล้วกลับไปรับฉบับที่ออกตอนเที่ยงมาขายอีก²

¹ เสกสรรค์ ประเสริฐกุล. (2535). ฤดูกาล. หน้า 46-47, 49-51

² วิชเทพ ลือชาฤทธิ์. (2519). วันสุดท้ายของจ้อย ใน รวมเรื่องสั้นชุดเหมือนอย่างไม่เคย. หน้า

ไม่ต่างกันนัก ในเรื่อง **เขี้ยวขึ้น** นักเขียนก็ได้ถ่ายทอดให้เห็นถึงอุปสรรคในการแสวงหาความรู้ อันส่งผลทำให้เกิดภาวะด้อยการศึกษาของบุตรหลานผู้ยากไร้ ดังพอสังเกตได้จากที่นักเขียนถ่ายทอดไว้ว่า “...พวกเด็กเลี้ยงควายส่งเสียงเอะอะอยู่กลางดอน...เด็กพวกนี้บางคนเรียนจบชั้นประถมแล้วแต่พ่อแม่ไม่มีเงินให้เรียนต่อ บ้างก็ขาดเรียนมาเลี้ยงควายช่วยแรงพ่อแม่โอกาสต่อไปมันก็คือชวานาเหมือนพ่อแม่ที่เป็นมากันนั่นเอง ไม่มีทางก้าวหน้าไปในทางใดทางหนึ่งที่ดีกว่านี้”¹ ทำนองเดียวกัน ในเรื่อง **ธูลีประดับดิน** นักเขียนก็ได้ถ่ายทอดให้เห็นถึงปัญหาและอุปสรรคในการแสวงหาความรู้ ซึ่งเป็นผลมาจากความยากจนไร้เช่นกัน ดังพอสังเกตได้จากที่เขียนถ่ายทอดไว้ว่า “...หนูก็ได้ไปโรงเรียน แต่ไม่ทุกวัน บางวันหนูต้องช่วยที่บ้านทำงาน หาเขียด หากะปอม หรือกูดจี้ไปตามประสา หนูและเพื่อนหยุดเรียนได้แต่หยุดหากินไม่ได้ เพราะเราหิวกันเรื่อย ความหิว ไม่ปรากฏใครเลยจริง ๆ”²

จากที่นักเขียนถ่ายทอดไว้ เห็นได้ว่าความอดอยากหิวโหยเป็นอุปสรรคสำคัญที่ทำให้บุตรหลานของผู้ยากไร้ไม่มีสมาธิในการเล่าเรียน ต้องหันเหความสนใจไปสู่การหาอยู่หากินมากกว่า การขวนขวายหาความรู้ที่อยู่ในระบบ อีกทั้งโดยปกติบุตรหลานของผู้ยากไร้มักต้องมีหน้าที่และความรับผิดชอบอื่นๆ ที่ต้องปฏิบัติเพื่อช่วยแบ่งเบาภาระของครอบครัว จนบางครั้งหน้าที่และความรับผิดชอบนั้นก็มีส่วนเบียดบังเวลาในการศึกษาเล่าเรียน ส่งผลกระทบทำให้คุณภาพทางการศึกษาของบุตรหลานผู้ยากไร้ ต้องอ่อนด้อยไปโดยปริยายด้วย

กล่าวโดยสรุป ในบรรดาเรื่องสั้นไทยร่วมสมัยตามขอบเขตของการวิจัยที่กำหนดนักเขียนได้ถ่ายทอดให้เห็นว่า คนจนหรือคนยากไร้มักด้อยโอกาสทางการศึกษาทั้งในด้านปริมาณและคุณภาพ ทั้งนี้เพราะคนจนหรือคนยากไร้มีรายได้ที่จำกัด ไม่สามารถนำมาใช้จ่ายเพื่อการศึกษาได้อย่างเต็มที่ อีกทั้งชีวิตส่วนใหญ่ก็ต้องดิ้นรนทำมาหากิน ทำให้ไม่สามารถเข้ารับการศึกษาในระบบได้อย่างต่อเนื่อง และสม่ำเสมอ บ้างต้องออกจากโรงเรียนต่างๆ ที่ยังเรียนไม่จบหลักสูตร บ้างไม่สามารถสอบผ่านเกณฑ์มาตรฐานหรือมีผลการเรียนต่ำ จนไม่สามารถสอบเข้าเรียนต่อในชั้นที่สูงกว่าได้

4.1.5 ปัญหาการอพยพเร่ร่อนและการย้ายถิ่นฐาน ในช่วงหลังปี พ.ศ. 2500 เป็นต้นมา การพัฒนาโครงสร้างพื้นฐาน การขยายตัวของตลาด และการเติบโตของระบบเศรษฐกิจทุนนิยม มีบทบาทสำคัญในการผลักดันให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในแต่ละพื้นที่ที่แตกต่างกัน และหากพิจารณาจากภาวะการเปลี่ยนแปลงดังกล่าว ส่วนหนึ่งก่อให้เกิดความเหลื่อมล้ำทางเศรษฐกิจและสังคม อันส่งผลกระทบทำให้ประชาชนมีฐานะความเป็นอยู่แตกต่างกันออกไปด้วย

¹ ประเสริฐ จันดำ. (2535). นางไห้. หน้า 94

² ปริชาพล บุญช่วย. (2523). ธูลีประดับดิน ใน โลกหนังสือฉบับเรื่องสั้น ชุด เพชรน้ำงาม.

กล่าวกันว่าปัญหาการอพยพเร่ร่อนและการย้ายถิ่นฐาน มีสาเหตุปัจจัยอันหลากหลาย ส่วนหนึ่งเป็นผลมาจากฐานะความเป็นอยู่และสภาพแวดล้อมที่ไม่เอื้ออำนวยให้สามารถดำรงอยู่ในพื้นที่นั้นๆ ได้ จากผลการวิจัยเกี่ยวกับการอพยพและความยากจนในชนบทไทย ซึ่งให้เห็นว่า สาเหตุของการอพยพส่วนใหญ่เป็นผลมาจากทางด้านเศรษฐกิจ ดังสังเกตได้จากครัวเรือนที่มีผู้อพยพไปทำงานทำนอกหมู่บ้าน มักเป็นครัวเรือนที่มีฐานะทางเศรษฐกิจยากจน¹

หากพิจารณาเกี่ยวกับทิศทางการย้ายถิ่นฐาน ส่วนใหญ่มักเป็นการเคลื่อนย้ายจากชนบทเข้าสู่เมืองเศรษฐกิจที่สำคัญๆ เช่น กรุงเทพมหานคร กล่าวกันว่าภาคตะวันออกเฉียงเหนือและภาคเหนือ เป็นภาคที่มีการเคลื่อนย้ายแรงงานออกมากที่สุด ทั้งนี้เนื่องจากมีประชากรมาก และประชากรส่วนใหญ่ประกอบอาชีพทำนาพึ่งน้ำฝน มีระดับรายได้โดยทั่วไปต่ำ สำหรับอาชีพเมื่ออพยพไปถึงจุดหมายปลายทางแล้ว มักจะไปเป็นกรรมกรก่อสร้าง ทำงานโรงงาน รับจ้างขับรถแท็กซี่ และรับจ้างทำงานบ้าน เป็นต้น

กล่าวในทางวรรณกรรม สำหรับเรื่องสั้นไทยร่วมสมัยตามขอบเขตของการวิจัยที่กำหนด นักเขียนก็ได้ถ่ายทอดให้เห็นถึงการอพยพเร่ร่อนและการย้ายถิ่นฐาน ซึ่งส่วนหนึ่งเป็นผลกระทบมาจากฐานะทางเศรษฐกิจที่ยากจนไว้ ดังพอสังเกตได้ต่อไปนี้

เรื่อง **ฝนแล้ง** เป็นการถ่ายทอดให้เห็นถึงการอพยพย้ายถิ่นฐาน ผ่านตัวละครชาวบ้าน “ห้วยบง” ที่ต้องเผชิญกับความอดอยากแร้นแค้น อันเนื่องมาจากความแห้งแล้งที่กระหน่ำซ้ำเติม ทำให้พืชผลทางเกษตรได้รับความเสียหาย ชาวบ้านบางคนต้องยากจนข้นแค้น และมีอาจที่จะทนดำรงอยู่ในหมู่บ้านต่อไปได้ ดังนักเขียนถ่ายทอดไว้พอสังเกตได้ต่อไปนี้

...ชาวบ้านหลายคนเริ่มหวนวิตก...หัวใจห่อเหี่ยวสิ้นหวัง ทุกสิ่งกำลังจะพังทลาย
ชาวบ้านกำลังล่มจม

ในชีวิตคนชนบท...นี่คือชีวิตและความหวังของเขา เมื่อขาดน้ำ ชีวิตก็นับวันจะ
รอวันตาย...ผมเห็นผืนนาแตกกระแหง ต้นข้าวเฉาตายนับร้อยๆ ไร่...หลายคนที่ไม่ตาย
รันทอนข้าวโพดในไร่ ใบหน้าคล้ำเครียด...แห้งโหย

“ถ้าปีหน้าฝนยังไม่มา ชาวบ้านเขาก็อพยพไปอยู่ที่อื่น”...

“แล้วเด็กล่ะ...ใครจะรับผิดชอบ”...

“เด็กหรือ”...“เมื่อท้องหิว...เด็กมันจะเรียนรู้เรื่องหรือครู”

¹ โฉมิต บันเปี่ยมราษฎร์, และคณะ. (2526). การอพยพและความยากจนในชนบทไทย. หน้า 72

จริงอย่างครูเชิดพูดไว้ไม่มีผิด ยังไม่ทันจะข้ามเดือนเสียด้วยซ้ำชาวบ้านก็เริ่มอพยพโยกย้ายไปอยู่ที่อื่นกันบ้างแล้ว นักเรียนห้วยบงก็อพยพตามพ่อแม่ของตนไป...อยู่ที่ห้วยบงนี้เขาคงอดตายเป็นแน่...¹

จากที่นักเขียนถ่ายทอดไว้ เห็นได้ว่าเมื่อภาวะภัยแล้งกระทบอย่างรุนแรง ส่งผลทำให้พืชผลทางการเกษตรได้รับความเสียหาย ประชาชนผู้เป็นเจ้าของการผลิตไม่สามารถเก็บเกี่ยวผลผลิตของตนได้ ด้วยเหตุดังนี้หลายคนจึงต้องเผชิญกับความอดอยากยากแค้น บางคนต้องตัดสินใจทิ้งถิ่นฐานที่ทำกิน ดันรนชวนขวยอพยพโยกย้ายหนีความลำบากทุกข์ยากไปยังสถานที่อื่น เพราะหากอยู่ที่ห้วยบง "...เขาคงอดตายเป็นแน่..."

ในเรื่อง น้ำกับไฟ ก็เช่นเดียวกัน นักเขียนได้ถ่ายทอดให้เห็นถึงการอพยพโยกย้ายถิ่นฐาน เนื่องจากความลำบากทุกข์ยากในชีวิตของเกษตรกรยากไร้ไว้ ดังพอสังเกตได้จากที่นักเขียนถ่ายทอดไว้ต่อไปนี้

...นับตั้งแต่ศรีสะเกษทั้งจังหวัด ข้ามมาถึงลำชี สุรินทร์ รัตนบุรี แล้งสะบัดชนกันทั้งนั้น น้ำฝนสำหรับทำไร่นากลายเป็นสิ่งมหัศจรรย์ 1 ใน 8 ของโลกแถบนี้ก็ว่าได้ ประสาอะไร เครื่องบารุงบำเรอความสุขของชาวเมืองหลวงที่มีให้คนเราดันรนเสาะแสวงหา มาได้สารพันอย่าง ทุ่งนา พระเดชพระคุณเอ๋ย, นอกจากต้นไม้ยืนต้นตายโกรนและซากช้างข้าวที่หลงเหลืออยู่ติดผิวดินเมื่อศตวรรษก่อนแล้ว ไม่มีอะไรเลยที่ทุ่งนา...

"บุรีรัมย์โน่นแน่ะ ไม่ไหวเลยเสียวเอ๋ย ไม่ได้ทำไร่นาเกือบห้าปีแล้ว ต้องขุดฝือกขุดกลอยกินจนไม่มีอะไรจะเหลือให้กินอยู่แล้ว ที่นี้คงไม่ขาดแคลนเหมือนอุทุมพรพิสัยหรือกระนะ" เขาสั่งให้กลุ่มนักอพยพหยุดพักตรงลำชีพอดี...

"อะไรได้ พี่ทิด ไ้หนุ่มอีสานของเรามันหนีไปกรุงเทพฯ จนจะเกลี้ยงบ้านอยู่แล้ว..." เขาถอนใจยาว ความระโหยโรยแรง ท้อแท้ สอดประกายของมันโชนออกมาทางหน้าตา ห้าครอบครัวที่อยู่ภายใต้การนำของเขา เพื่อเดินทางไปสู่ถิ่นใหม่ที่มีทำเลเหมาะแก่การทำมาหากิน มันอยู่ข้างหน้า...เขาพากันขายไร่นาซึ่งมีราคาไม่กี่ร้อยบาทเสียสิ้น...²

จากที่นักเขียนถ่ายทอดไว้ เห็นได้ว่าความแห้งแล้งที่กระทบอย่างรุนแรงในพื้นที่ภาคตะวันออกเฉียงเหนือหรืออีสานนั้น นำมาซึ่งความอดอยากยากแค้นและความท้อแท้สิ้นหวังที่จะดำรงอยู่ในพื้นที่ถิ่นฐานของตน ดังนักเขียนถ่ายทอดให้เห็นว่าคนหนุ่มสาวเริ่มหนีไปทำงานในเมืองใหญ่ๆ ที่เป็นศูนย์กลางทางเศรษฐกิจและการจ้างงาน เช่น กรุงเทพมหานคร สำหรับเกษตรกร

¹ เฉลิมศักดิ์ แห่งมงาม. (2541). ห้วยบง. หน้า 54-55

² ประเสริฐ จันดำ. (2513). ดอกคูณและเสียงแคน. หน้า 24, 26-27

เมื่อถึงที่สุดมีอาจทนต่อความร้นแค้นได้ หลายรายก็จำต้องยอมขายไรนา แล้วอพยพโยกย้ายไปสู่ถิ่นใหม่ “...ที่มีทำเลเหมาะแก่การทำมาหากิน” กว่าถิ่นฐานเดิมของตน ดังนักเขียนได้ถ่ายทอดไว้ให้เห็นแล้วนั้น

ไม่ต่างกันนัก ในเรื่อง ผู้อพยพ นักเขียนก็ได้ถ่ายทอดให้เห็นถึงความยากจนข้นแค้น อันเนื่องมาจากการที่ต้องประสบกับภาวะภัยแล้ง จนในที่สุดต้องทิ้งถิ่นฐานที่ทำกินมุ่งหน้าเข้าไปผจญชีวิตในเมืองใหญ่ ดังนักเขียนถ่ายทอดไว้ พอสังเกตได้ต่อไปนี้

เสียงระฆังจากخانขลาสถานีดังรัวขึ้น...หญิงชราทอดสายตาฝ่าความมืด... หลังจากตัดสินใจแล้วว่าจะเดินทางออกจากบ้านเกิดของจังหวัดที่แห้งแล้งกันดารและอดอยากเพื่อเข้าไปสู่บ้านเมืองแห่งใหม่...หลายปีมาแล้วที่ผู้คนแถบถิ่นนี้มีได้ทำนา และหลายปีมาแล้วที่พวกเขาต้องทุกข์ทนอยู่กับความอดอยากแสนเข็ญ มีชีวิตอยู่ไปเพียงให้ความตายมาพรากลมหายใจอันหม่นหมอง หญิงชรา พบผู้คนที่ต้องการเดินทางอีกมากมาย...ขบวนการอพยพเพื่อหาที่อยู่และที่กินที่ดีกว่าได้เริ่มต้นอีกครั้งหนึ่งแล้ว และครั้งนี้... มีแควมอยู่ด้วยคนหนึ่ง

ความจริงแค้นใจจะไปตามหาลูกๆ ที่ทอดทิ้งบ้านเกิดอันยากลำบากและกันดาร เดินทางเข้ามาหางานทำในกรุงเทพฯ ฯ เหมือนดังที่คนหนุ่มสาวในจังหวัดของแกทำกัน...

หญิงชราค่อยๆ เดินหลีกผู้คนตามขบวนรถ ที่อพยพจากบ้านเกิดเมืองนอนเข้าสู่เมืองหลวง...วันใหม่เริ่มต้นขึ้นแล้ว...แก็เห็นผู้คนมากมายและยวดยานพลุกพล่านขวักไขว่... บ้านเมืองที่ผู้คนหลากหลายในชนบทอันแห้งแล้งกันดาร เดินทางมาเพื่อฝากความหวัง...¹

จากที่นักเขียนถ่ายทอดไว้ เห็นได้ว่าภาวะความยากจนข้นแค้นมีส่วนผลักดันทำให้ชาวบ้านชนบทต้องอพยพทิ้งถิ่นฐานที่ทำกินเข้ามาผจญชีวิตอยู่ในเมือง หากพิจารณาจากที่นักเขียนถ่ายทอดไว้ มิใช่คนหนุ่มสาวเท่านั้นที่ทิ้งถิ่นฐานบ้านเกิดของตนเข้ามาหางานทำในเมือง คนชราที่เช่นเดียวกัน ถึงแม้บางคนจะมีได้มุ่งหวังที่จะเดินทางมาเพื่อหางานทำ แต่มาเพราะครอบครัวล่มสลาย บุตรหลานอพยพหนีความอดอยากทุกข์ยากเข้ามาอยู่ในเมืองก่อนหน้าแล้ว คนชราจึงมีอาจเผชิญชีวิตอยู่ในชนบทเพียงลำพังท่ามกลางความยากจนข้นแค้นและเปลี่ยวเหงาได้ ดังนั้นจึงตัดสินใจเดินทางเข้ามาตามหาบุตรหลานของตนโดยไม่รู้แม้จุดหมายปลายทางที่จะไป สุดท้ายบางรายก็กลายเป็นคนเร่ร่อนไร้ที่อยู่อาศัย ชีวิตอาจต้องลำบากทุกข์ยากยิ่งกว่าเดิมได้

¹ มานพ ถนอมศรี. (2522). ผู้อพยพ ใน โลกหนังสือฉบับรวมเรื่องสั้น ชุด คลื่นหัวแดง.

ในเรื่อง การเดินทางของแม่เฒ่าและเด็กน้อย ก็เช่นเดียวกัน นักเขียนได้ถ่ายทอดให้เห็นถึงวิถีชีวิตของคนชราและเด็กน้อยที่ต้องอพยพดิ้นรนหนีความยากจนข้นแค้นเข้ามาผจญชีวิตในเมือง แต่สุดท้ายก็มีอาจหลุดพ้นจากความลำบากทุกข์ยากได้ ดังนักเขียนถ่ายทอดไว้ พอสังเกตได้ต่อไปนี้

แม่เฒ่าตัวสั้นงั้นก...แกรู้แต่ว่าวันนี้แกกำลังจะเดินทาง คนเหล่านั้นกำลังจะเดินทาง และมีไม่น้อยกำลังมุ่งหน้าไปในทิศทางเดียวกับแก ไปสู่จุดหมายที่ไม่เคยรู้จัก...จุดหมายอันไกลโพ้น...

บัดนี้ การเดินทางไกลของแม่เฒ่าเริ่มต้นขึ้นแล้ว...แกนึกถึงผู้คนและเพื่อนบ้าน แกนึกถึงลูกชายลูกสาว นึกถึงทุกสิ่งทุกอย่างที่ทำให้สายความเป็นครอบครัวของแก จนแหลกลสลาย...แม่เฒ่าต้องลำบาก ลูกสาวและลูกชายได้ออกเดินทางมาก่อนหน้านี้แล้ว...ก่อนการเดินทางแม่เฒ่าจึงขายที่นาแปลงสุดท้าย...แกไม่อาจจะอยู่รอวันตายโดยทิ้งให้เด็กน้อยอดอยากแต่เดียวตายได้...แม่เฒ่าพะว้าพะวัง หอบสัมภาระและเด็กน้อย เดินอยู่ในสถานีใหญ่โต...บางคนแลดูสิ้นหวังเหมือนแม่เฒ่า บ้างเดินคนเดียว บ้างเดินเกาะกันเป็นกลุ่มใหญ่ คนเหล่านี้บ้างคือนักแสวงโชคเหมือนลูกเขยกับลูกสาวของแก...หลายวันหลังจากเดินทางมา...ทั้งคุ่มมอมแมมและทรุดโทรมหนักกว่าก่อนการเดินทาง กรุงเทพฯ ทำให้แม่เฒ่าเจ็บปวดและขมขื่น...แต่ละวันแม่เฒ่าจะเดินไปอย่างไร้จุดหมาย...ความทุกข์ยากมันช่วยสอนให้คนทั้งสองอย่างขมขื่น...

หลังจากผ่านการเดินทางอันยาวไกล แม่เฒ่าก็ได้เรียนรู้ว่าหนทางของคนจนนั้น สิ้นหวังและตีบตัน...แกลุกขึ้นอย่างระหือ...เดินลับหายไปท่ามกลางผู้คนและสังคมอันน่าเฟะ¹

เป็นที่น่าสังเกตว่า เรื่อง การเดินทางของแม่เฒ่าและเด็กน้อย และเรื่อง ผู้อพยพ นักเขียนได้ถ่ายทอดไว้ตรงกันว่า ความยากจนข้นแค้นคือปัจจัยสำคัญที่ผลักดันให้ชาวบ้านชนบทต้องอพยพทิ้งถิ่นฐานที่ทำกินเข้ามาผจญชีวิตอยู่ในเมือง บางรายเข้ามาด้วยความมุ่งหวังที่จะหลีกเลี่ยงความอดอยากหิวโหย แต่สุดท้ายก็ต้องเผชิญกับชีวิตที่ลำบากทุกข์ยากยิ่งกว่าเดิมได้

ในเรื่อง อาชญากรรมและการลงทัณฑ์ ก็เป็นการถ่ายทอดให้เห็นถึงการอพยพเร่ร่อนของเหล่าผู้ยากไร้ที่เข้ามาผจญชีวิตอยู่ในเมือง ด้วยหวังว่าจะมีงานทำมีรายได้เพื่อประทังประคองชีวิตให้สามารถดำรงอยู่ต่อไปได้ แต่แล้วชีวิตในเมืองก็ลำบากทุกข์ยากไม่ต่างอันใดกับชนบทที่แร้นแค้น ดังพอสังเกตได้จากที่นักเขียนถ่ายทอดไว้ต่อไปนี้

¹ ปรีชาพล บุญช่วย. (2521). การเดินทางของแม่เฒ่าและเด็กน้อย ใน โลกหนังสือฉบับเรื่องสั้น ชุด วันเวลาที่ผ่านเลย. หน้า 179,182-183,186,189-191

ผู้คนทีละลาล้า...เดินทางไปสู่จุดหมายปลายทางกันหมดแล้ว?...จึงเหลือแต่ผู้ที่ยังไปไม่ถึงจุดหมายปลายทาง พวกเขาอนชดระเกะระกะตามพื้นซีเมนต์อันเย็นเฉียบ...มีเพียงเสื้อผ้าเก่าคร่ำด้ามอมห่อร่างเท่านั้น บางคนมีกระดาษหนังสือพิมพ์ปูและห่ม...หลายคนนอนกอดตัวเองเดียวดาย บางคนมอมมุ้งกางให้ลมตีปะเย็บพะยาบจนดินมุ้งเปิด และดินคนนับสิบดินโผล่ออกมาให้ยุ้งกินเลือด...ไม่มีใครเดือดร้อนที่ซุกหัวนอนมากนัก เพราะกลางวันก็แยกกันออกไปเสาะหางานทำเหมือนกับคนอื่น ๆ กลางคืนก็มารวมกันที่นี่

...แม้ว่าสองเดือนเต็มที่อยู่พวยพเข้ากรุงเทพฯ จะทำให้เขาสูญเสียพลังกายพลังใจไปมากก็ตาม แต่ก็ยังมีแรงตระเวนหางานได้ทั้งวัน โดยมีอาหารตกถึงท้องแคว้นละมือเท่านั้น...เขายืนอยู่ปลายดิน มองดูร่างสกรปรกนอนเป็นแถวเรียงกันตั้งแต่ท้องแม่ และพ่อทุกคนนอนชดเหมือนจะบีบตัวให้ลีบเล็กที่สุด จนความหนาวของยามดึกไม่อาจชอกซอนเนื้อที่ไร้ผ้าห่มกันหนาวเย็นนั้นได้...

“...ฉันคิดมาหลายวัน แล้วก็รู้สึกสงสัย...ใครทำให้มันเกิด ผู้คนเป็นหมื่นเป็นแสนต้องทิ้งบ้าน เทียวเร่ร่อนหางานทำ ...”¹

จากที่นักเขียนถ่ายทอดไว้ เห็นได้ว่าผู้ยากไร้ที่อพยพเข้ามาหางานทำในเมืองมีจำนวนมาก ทั้งยังมีสถานะที่แตกต่างกันออกไป ไม่จำกัดเพศและวัย บ้างเป็นการอพยพมาทั้งครอบครัว และส่วนใหญ่ไม่เลือกงาน แต่ทั้งนี้ก็ได้หมายความว่าทุกคนจะได้ทำงานเสมอไป ดังนั้น หลายคนจึงกลายเป็นคนดกงาน ไม่มีรายได้ ต้องเร่ร่อนไปโดยไม่มีหลักแหล่ง บ้างอาศัยหลับนอนตามสถานที่ต่างๆ เช่น สถานีรถไฟ สถานีรถโดยสารประจำทาง ฯลฯ ชีวิตจึงลำบากทุกข์ยาก ไม่แตกต่างอันใดกับสภาพที่เคยดำรงอยู่ในชนบท ทั้งยังอาจเลวร้ายกว่าด้วย

หากพิจารณา ลักษณะของผู้อพยพจากข้อมูลที่มีผู้ทำการสำรวจไว้ ในส่วนของผู้อพยพที่มาจากภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ส่วนใหญ่เป็นผู้ที่อยู่ในวัยหนุ่มสาวโสด อายุระหว่าง 13-25 ปี มีการศึกษาอยู่ในระดับประถมศึกษาปีที่ 4 ส่วนการอพยพของสองเพศอยู่ในระดับอัตราใกล้เคียงกัน หากเป็นครอบครัวก็มักเป็นครัวเรือนขนาดใหญ่² ซึ่งนักเขียนหลายคนก็ได้ถ่ายทอดลักษณะของตัวละครที่เป็นผู้อพยพไว้ใกล้เคียงกับผลการสำรวจนี้

ในเรื่อง กระแสลมที่พัดกลับ ก็เช่นกัน นักเขียนได้ถ่ายทอดให้เห็นถึงการอพยพโยกย้ายถิ่นฐานของผู้ยากไร้เข้าสู่เมือง อันเนื่องมาจากการที่ต้องประสบกับความแร้นแค้นยากจนในชนบท ดังพอสังเกตได้ต่อไปนี้

¹ วิมล ไทรนิมโนล. (2534). กระแสลมที่พัดกลับ. หน้า 95-97,100,104-105

² โฉมิต บันเปี่ยมรัชฎ์, และคณะ. (2526). การอพยพและความยากจนในชนบทไทย. หน้า 72

“...ใครมันจะปลูกอะไรได้ แผ่นดินแห่งนี้จะเป็นผองอยู่แล้ว...ไม่เห็นรู้ว่ามะพร้าว ยืนแห้งตายไปเท่าไร ส่วนใครที่ดินเป็นดินทรายก็ตายก่อน ของเราโชคดีที่มีทรายปนน้อย ไม่อย่างนั้นละก็เตรียมอพยพไปหาที่ทำมาหากินใหม่ได้แล้ว ที่วังยางจะกะเหื่อน ห้วยเหี้ยหนองหอยนะ หลายครอบครัวอพยพเข้ากรุงเทพฯ มั่ง ลงใต้ไปมั่ง เราเองก็ยังไม่รู้เลยว่าเมื่อไหร่.....ถ้าขึ้นแล้งหยั่งงี้ไปอีกสักปีก็เห็นที่จะต้องไปจากที่นี่เหมือนกัน ที่ทนอยู่กันได้ทุกวันนี้ก็เพราะยังหวังอยู่ว่า ปีนี้จะมีฝนหรือมรสุมหลงมาบ้าง....”

...ผมไม่อยากจะพ้อกับแม่และน้องๆ ต้องเดือดร้อนรอนเร่หาที่อยู่ที่ทำมาหากินใหม่... ยิ่งเราไม่มีทุนรอนด้วยแล้ว...ก็คงหนีไม่พ้นต้องพากันเข้าไปผจญชะตากรรมกันในกรุงเทพฯ ซึ่งมันก็เป็นดินแดนที่แทบจะไม่มีอะไรจะให้เราได้ ‘ซุดค้น’ ไล่ท่องไปวันหนึ่งๆ อยู่แล้ว... ภาพคนไทยอพยพที่หัวลำโพง หมอชิต เอกมัย และที่กระจุกกระจายเกลื่อนกล่นทั่วกรุงเทพฯ ยังติดตาผมมาจนบัดนี้...ผมอยากจะบอกพ่อว่ากรุงเทพฯ นี่เป็นดินแดนแห่งความชั่วร้าย...มีแต่คนทุกข์ยาก อดยาก เต็มไปด้วยขอทาน...¹

จากที่นักเขียนถ่ายทอดไว้ เห็นได้ว่าจุดหมายปลายทางของผู้อพยพส่วนใหญ่ก็คือกรุงเทพมหานครเมืองศูนย์กลางแห่งความเจริญที่ผู้ยากไร้ส่วนใหญ่หนีความลำบากทุกข์ยากมุ่งหน้าเข้าไปหางานทำด้วยหวังที่จะมีชีวิตที่ดีกว่าในชนบท แต่ในความเป็นจริงก็มีอาจสมหวังได้ ทุกคน

ในเรื่อง *เขียวขื่น* ก็เป็นอีกเรื่องหนึ่งที่นักเขียนได้ถ่ายทอดให้เห็นถึงการเคลื่อนย้ายแรงงาน ในลักษณะของการอพยพย้ายถิ่นฐานเพื่อแสวงหางานทำนอกฤดูกาลเพาะปลูก ดังนักเขียนถ่ายทอดไว้ พอสังเกตุได้ต่อไปนี้

พ่อบ้านหรือผัวของหล่อนลงไปรับจ้างที่กรุงเทพฯ ตั้งแต่ดำนานเสร็จ เป็นสิ่งที่เขาปฏิบัติมาทุกๆ ปี สิ่งทำงานทุกอย่างไม่เลือก แบกหาม ก่อสร้าง หรืองานในโรงงานประเภทอยู่กินประจำ เงินทองที่ได้มาไม่ว่ามากหรือน้อย เขาจะจัดส่งมาให้หล่อน เก็บไว้ใช้เมื่อหน้าเก็บเกี่ยวมาถึง...

“ทำไมมันเป็นเวรเป็นกรรมอย่างนี้ก็ไม่รู้ พี่สิงห์ไม่เคยบอกเลยว่าจะไปขับรถตัวเองไม่มีความชำนาญ ไปชนเขาเข้าอย่างนี้ ก็มีแต่เสียเงินเท่านั้น”
เมื่อโยไปทั้งตัว เหนื่อยไปทั้งใจ...²

¹ วิมล ไทรนิมิต. (2534). *กระแสลมที่พัดกลับ*. หน้า 134,136

² ประเสริฐ จันดำ. (2535). *นางไห*. หน้า 91,97

หากพิจารณาการอพยพย้ายถิ่นฐานของตัวละคร “สิงห์” ในเรื่องนี้เป็นลักษณะของการย้ายถิ่นฐานแบบชั่วคราว เพื่อแสวงหางานทำนอกฤดูทำนาหรือหลังจากที่ได้ทำนาเสร็จสิ้นแล้ว ดังนั้นการอพยพย้ายถิ่นฐานในลักษณะนี้ จึงเป็นเพียงแค่การเคลื่อนย้ายแรงงานของปัจเจกบุคคล มิใช่การอพยพทั้งครัวเรือน ทั้งนี้เพราะเกษตรกรชนบทส่วนใหญ่ยังคงทำการเกษตรกรรมแบบพึ่งน้ำฝน ยิ่งโดยเฉพาะเกษตรกรชาวนา เมื่อว่างจากฤดูกาลทำนาก็จะมีเวลาว่างค่อนข้างมาก และเพื่อมิให้ขาดแคลนรายได้ เกษตรกรจึงจำเป็นต้องอพยพไปหางานทำที่อื่น

จากข้อมูลเกี่ยวกับการอพยพออกนอกพื้นที่ของเกษตรกรชาวนา สามารถแบ่งออกเป็น 2 ช่วงใหญ่ๆ คือ การอพยพระยะหลังปักดำและการอพยพหลังการเก็บเกี่ยว สำหรับการอพยพช่วงหลังปักดำอยู่ระหว่างเดือนสิงหาคมถึงตุลาคม ผู้อพยพในช่วงนี้ส่วนใหญ่อยู่ในวัยหนุ่มสาวเป็นแรงงานไม่มีฝีมือ ดังนั้นเมื่ออพยพเข้ามาในกรุงเทพมหานคร จึงเป็นได้แค่กรรมกรก่อสร้างและรับจ้างขับรถแท็กซี่ เป็นต้น¹

กล่าวโดยสรุป ในบรรดาเรื่องสั้นไทยร่วมสมัยตามขอบเขตของการวิจัยที่กำหนด นักเขียนได้ถ่ายทอดให้เห็นว่าภาวะความยากจนข้นแค้นมีส่วนผลักดันให้ผู้ยากไร้ ต้องอพยพโยกย้ายถิ่นฐานหรือเร่ร่อนหนีความลำบากทุกข์ยากเข้ามาผจญชีวิตอยู่ในเมือง บางรายเข้ามาด้วยความมุ่งหวังที่จะมีชีวิตที่ดีกว่าเดิม มีงานทำ มีรายได้เพื่อประคับประคองชีวิตให้สามารถดำรงอยู่ต่อไปได้ อย่างไรก็ตาม ผู้อพยพก็มีอาจหลุดพ้นจากความลำบากทุกข์ยากได้ทุกคน บ้างกลายเป็นคนดกงาน ไม่มีรายได้ ต้องเร่ร่อนไปโดยไม่มีหลักแหล่ง อาศัยหลบนอนตามสถานที่ต่างๆ เช่น สถานีรถไฟและสถานีรถโดยสารประจำทาง ดังนั้นชีวิตจึงอาจลำบากทุกข์ยากยิ่งกว่าเดิมได้ กล่าวในด้านทิศทางการย้ายถิ่นฐานหรือจุดหมายของผู้อพยพ ส่วนใหญ่มักเป็นการเคลื่อนย้ายจากชนบทเข้าสู่เมืองที่เป็นศูนย์กลางเศรษฐกิจที่สำคัญ เช่น กรุงเทพมหานคร เป็นต้น สำหรับอาชีพของผู้ที่อพยพเมื่อไปถึงจุดหมายปลายทางแล้ว ผู้อพยพก็มักจะไปทำงานเป็นกรรมกรก่อสร้าง ทำงานโรงงาน และรับจ้างขับรถแท็กซี่ เป็นต้น

4.1.6 ปัญหาการค้าประเวณีหรือการขายบริการทางเพศ การค้าประเวณีหรือการขายบริการทางเพศเป็นปัญหาสังคมอย่างหนึ่งที่นับวันยิ่งทวีความรุนแรงและซับซ้อนมากขึ้น หากพิจารณาถึงที่มาหรือสาเหตุของการค้าประเวณีในสังคมไทยตามที่มีผู้ได้ศึกษาไว้ เป็นที่น่าสังเกตว่านอกเหนือจากสภาพแวดล้อมทางสังคม วัฒนธรรม และครอบครัวแล้ว สภาพแวดล้อมทางเศรษฐกิจ : ความยากจน มักถูกกล่าวอ้างว่าเป็นสาเหตุสำคัญประการหนึ่งที่น่ามาซึ่งการค้าประเวณีหรือการขายบริการทางเพศได้

¹ โฉมิต ปิ่นเปี่ยมรัษฎ์, และคณะ. (2526). การอพยพและความยากจนในชนบทไทย. หน้า 126

จากการสัมมนาประเมินผลการใช้หนังสือคำห้ำของมูลนิธิผู้หญิง ในพื้นที่ 6 จังหวัดภาคเหนือ ซึ่งเป็นภาคที่การประกอบอาชีพโสเภณีมีการยอมรับในชุมชนและครอบครัวมากกว่าภูมิภาคอื่นในสังคมไทย ชี้ให้เห็นว่า การค้าประเวณีของผู้หญิงจากชนบทมีสาเหตุมาจาก ปัจจัย 4 ประการสำคัญ คือ 1) สภาพเศรษฐกิจ : ความยากจน 2) ลัทธิเอาอย่าง ความต้องการ และการแข่งขันทางวัตถุ 3) ค่านิยมทางภาคเหนือ และ 4) การล่อลวง¹ ไม่ต่างกันนัก ในสายตาของนักวิชาการทางสังคมวิทยาก็ได้มองเห็นว่า สภาพแวดล้อมทางเศรษฐกิจ : ฐานะทางเศรษฐกิจที่ไม่ดีก็เป็นสาเหตุสำคัญประการหนึ่งที่น่าไปสู่การค้าประเวณี หรือทำให้เกิดอาชีพโสเภณีได้²

ดังนั้นโดยภาพรวม จึงอาจกล่าวได้ว่าความยากจนหรือการมีรายได้ไม่เพียงพอต่อการยังชีพ นับเป็นแรงผลักดันหนึ่งที่สำคัญทำให้ผู้ยากไร้บางคนตัดสินใจก้าวเข้าสู่อาชีพโสเภณีหรือการค้าประเวณีเพื่อการยังชีพได้

หากพิจารณาในด้านวิธีการค้าประเวณี เห็นได้ว่ารูปแบบการค้าประเวณีในสังคมไทย ได้คลี่คลายและปรากฏให้เห็นในหลากหลายรูปแบบ เช่น ซ่องโสเภณี โรงแรม อพาร์ตเมนต์ เรือ ห้องอาหาร ร้านเสริมสวย ร้านคาราโอเกะ สถานที่สาธารณะ หรือแม้กระทั่งการใช้โทรศัพท์ติดต่อ เป็นต้น

กล่าวในทางวรรณกรรม เรื่องสั้นไทยร่วมสมัยตามขอบเขตของการวิจัยที่กำหนด ได้สะท้อนให้เห็นถึงปัญหาการค้าประเวณีหรือการขายบริการทางเพศ ซึ่งเป็นผลกระทบมาจากความยากจนไว้เช่นเดียวกัน ดังพอสังเกตได้จากที่ปรากฏในเรื่องสั้นต่อไปนี้

เรื่อง ผู้ให้กำเนิด นักเขียนได้ถ่ายทอดให้เห็นถึงสภาพชีวิตที่อัตคัดขัดสนของผู้หญิงที่ต้องดิ้นรนหาเลี้ยงตนเองด้วยการเป็นโสเภณีขายบริการทางเพศในโรงแรม แม้บางคนเพิ่งคลอดบุตรแต่ก็ต้องจำใจมาขายบริการ ดังนักเขียนถ่ายทอดไว้ พอสังเกตได้ต่อไปนี้

อีแฉ่วปิดประตูห้องดังโครมหลังสิ้นภาระ...มันล้วงดั่งคัมมาแต่ไกล...

"พี่ดีจังเลย แฉ่วหาตั้งแต่หัวค่ำยังไม่ได้ มีอีกมั๊ย?...แฉ่วดีใจที่ผมเรียกมันให้แขก มันเองก็จะได้มีข้าวกินวันพรุ่ง บางทีอาจเหลือพอเล่นไฟ มันอยู่ของมันให้รอดวันๆ ไม่คิดถึงอนาคตอะไร ให้นักสมอง เหมือนกับผู้หญิงร่ำรวยอีกหลายคน...

¹ สุชาติ ประสิทธิ์รัฐสิทธิ์ , บรรณาธิการ. (มปป.). โสเภณีเด็ก สภาพปัญหา ปัจจัยสาเหตุ และแนวทางแก้ไข. หน้า 48

² ศิริ ฮามสุโพธิ์. (2543). ประชากรกับการพัฒนาคุณภาพชีวิต. หน้า 136

“เฮ้ย อีแอว์ เดี่ยว...สามสิบนะไม่ใช่ยี่สิบ”...แอว์ส่งแบงค์...ให้ผมใบที่มันกำเอาไว้
นั่นแหละ...ถ้าผมไม่เรียกมันก็เก็บเข้ากระเป๋า...

คืนนี้ผมสังเกตเห็นผู้หญิงคนหนึ่ง...เธอขึ้นลิฟต์มาพร้อมผู้หญิงหาकिनคนอื่น ๆ พอ
พวกนั้นออกมาจากลิฟต์ คนหนึ่งร้องถามผมตามธรรมเนียม

“มีอะไรมั๊ย?”

...ผมบอกชายคนที่ร้องถามแยกตัวออกจากเพื่อนทันที...เธอคนนั้นมองตามเพื่อนที่
เดินมุ่งไปยังห้องที่ผมบอกเหมือนรู้สึกเสียดาย...ผมสังเกตเห็นรอยกังวลอยู่ในดวงหน้า...

“อย่าใจร้อน อยากได้เงินมั๊ยล่ะ เชื่อกันแล้วได้เงินแน่...”...

“ไม่ควรขึ้นถ้าหากต้องการเงิน” ผมแนะนำ...เธอเบี่ยงกายก้มหน้า น้ำตาหล่น
เผาะลงบนผ้าปูเตียง...น้ำนมจากสองเต้าของเธอพุ่งออกมารวน้ำพุ ผมบีบมันเบา ๆ ...

“คุณ...กลับบ้านเถอะ” ผมบอกพร้อมกับยื่นเงินให้เธอ “นี่เงิน ผมให้คุณ หากมันใจ
คุณพวกรุ่นนี้คุณมาอีกที...”¹

จากที่นักเขียนถ่ายทอดไว้ เห็นได้ว่าตัวละครหญิงที่ประกอบอาชีพขายบริการทางเพศ
ในเรื่องนี้ แม้พวกเธอจะมีรายได้แต่ก็ไม่มากนัก แค่ออเลียงปากเลียงท้องไปวันหนึ่งๆ ทั้งนี้เพราะ
พวกเธอเป็นเพียง “ผู้หญิงรกราย” ที่มีงานให้ทำต่อวันไม่มากนัก อีกทั้งยังต้องเสียค่านายหน้า
ให้แก่ตัวละคร “ผม” พนักงานในโรงแรมที่ติดต่อแขกให้กับพวกเธอด้วย ดังนั้นหากพิจารณาชีวิต
ของพวกเธอจึงต้องจมปรักอยู่ในวงจรของการค้าประเวณีที่ทำให้เกิดความยากจน “ดักดาน” มี
ความหวังเพียงรายได้เล็กน้อยเพื่อให้มีชีวิตรอด “...มีข้าวกินวันพุง...บางทีอาจเหลือพอเล่นไพ่บ้าง
...อยู่...ให้รอดวันๆ ไม่คิดถึงอนาคตอะไรให้หนักสมอง...” ดังที่นักเขียนได้ถ่ายทอดไว้เห็นแล้วนั้น

ในเรื่อง ในมุมมืด ก็เช่นเดียวกัน นักเขียนได้ถ่ายทอดให้เห็นถึงการเข้าสู่อาชีพขายบริการ
ทางเพศของตัวละครหญิงชนบทคนหนึ่ง ที่เดินทางเข้ามาผจญชีวิตในเมืองด้วยความหวังที่จะมีงาน
ทำ มีรายได้ แต่เมื่อชีวิตในเมืองไม่สามารถเป็นไปอย่างที่คาดหวัง ทั้งยังต้องอดอยาก ทุกข์ยาก
เธอจึงผันตัวเองก้าวเข้าสู่การค้าประเวณี กลายเป็นโสเภณีหาผู้ใช้บริการตามสถานที่สาธารณะต่างๆ
ดังที่นักเขียนถ่ายทอดไว้ พอสังเกตได้ต่อไปนี้

เขาสะดุ้งตื่น...รู้ได้ทันทีว่าเป็นผู้หญิง ซึ่งไม่แคล้วเป็นหนึ่งในจำนวนนางบังเงานับสิบ
ที่เรขายตัวอยู่ละแวกนี้...

“ไปเที่ยวด้วยกันก่อนมั๊ยล่ะ เปิดโรงแรมนอนไม่ดีกว่าหรือ คินละแปดสิบเอง”
หล่อนพูดพลางเอียงตัวกระทบไหล่... “ลงมาหางานได้ก็วันแล้วล่ะ...”

¹ จำลอง ผังชลจิตร. (2543). ผ้าทอลายหางกระรอก. หน้า 85-86 , 89-92

หล่ออายุมามากแล้ว...รูปร่างหล่ออ้วน...หน้าตาแทบหาความสวยงามไม่ได้...
 “ช่วงนี้งานหายาก” หล่อนพูด “คนต่างจังหวัดมากันเยอะ”...
 “น้องรอพี่สักครู่นะ หาแขกสักคนสองคนพอได้ค่ากับข้าวก็จะกลับ...”
 “พี่รู้น้องหิว คนมาจากบ้านนอกใหม่ๆ ไม่ค่อยมีเงินติดตัวกันหรอก”...
 “เราคนจนด้วยกัน ก่อนจะเป็นผู้หญิงหากิน พี่ก็จากบ้านมาหางานทำเหมือนน้อง
 นี่แหละ ลำบากและอดหิวแทบเอาชีวิตไม่รอด”...
 “คนจนก็เหมือนกันทั้งนั้น” เขาเสริมขึ้นเป็นการสรุป
 “ใช่ คนจนที่มาจากบ้านนอก ผู้หญิงหลายคนตกที่นั่งเดียวกับพี่ เด็กหนุ่มอีก
 หลายคนกำลังตกงานเหมือนน้อง...” ทั้งสองยิ้มให้กัน...¹

จากที่นักเขียนถ่ายทอดไว้ เห็นได้ว่าหญิงสาวชนบทที่อพยพเข้ามาหางานทำในเมือง
 ส่วนหนึ่งเมื่อไม่สามารถหางานทำได้ ทั้งยังอาจต้องเผชิญความทุกข์ยาก “...ลำบากและอดหิวแทบ
 เอาชีวิตไม่รอด...” หลายคนจึงต้องดิ้นรนเอาตัวรอดด้วยการผันตัวเองเข้าสู่อาชีพขายบริการทาง
 เพศหรือค้าประเวณี แต่ถึงกระนั้นสำหรับหญิงบริการที่ขายบริการทางเพศด้วยวิธีการหาผู้ซื้อบริการ
 ตามสถานที่สาธารณะ เช่น สวนสาธารณะ เสาไฟฟ้า หรือป้ายรถโดยสาร หญิงเหล่านี้มักมีค่าตัวต่ำ
 ดังนั้นหากวันใดพวกเธอไม่มีผู้ซื้อบริการหรือได้ทำงานไม่มากครั้ง รายได้ของพวกเธอก็จะน้อยตาม
 ไปด้วย บางครั้งก็แค่พอเลี้ยงปากเลี้ยงท้อง“...พอได้ค่ากับข้าว...” ดังนักเขียนได้ถ่ายทอดไว้ให้เห็น
 แล้วนั้น

เช่นเดียวกัน ในเรื่อง อาชญากรรมและการลงทัณฑ์ นักเขียนก็ได้ถ่ายทอดให้เห็นถึง
 การเข้าสู่อาชีพขายบริการทางเพศของหญิงชนบทคนหนึ่งที่ได้เดินทางเข้ามาผจญชีวิตในเมืองด้วย
 ความหวังที่จะมีงานทำ มีรายได้ เพื่อเลี้ยงดูครอบครัว แต่แล้วเธอก็มีอาจหางานทำได้ สุดท้ายจึง
 ตัดสินใจขายบริการทางเพศ ดังนักเขียนถ่ายทอดไว้ พอสังเกตได้ต่อไปนี้

...แม้ว่าสองเดือนเต็มที่อพยพเข้ากรุงเทพฯ จะทำให้สูญเสียพลังกายพลังใจไป
 มากก็ตาม...ตระเวนหางานได้ทั้งวันโดยมีอาหารตกถึงท้องแค่วันละมื้อเท่านั้น น้องสาว
 ของเขาวยสิบแปดออกหางานได้เดือนเดียวก็ตัดสินใจขายตัวแถวสวนจตุจักร เธอไม่ได้
 บอกใครตรงๆ แต่การกระทำของเธอมันบอก...ในเมื่อทุกสิ่งที่รายล้อมอยู่รอบตัวนั้นล้วนมีมิติ...

¹ ประชาคม ลุนาชัย. (2541). ตัวละครตกสมัย. หน้า 184-188,191,194

เขาไม่แน่ใจว่าเป็นโชคคดียของน้องสาวหรือเปล่าที่เกิดมาเป็นผู้หญิง อับจนหนทางก็ยังขายตัวได้ และเดี๋ยวนี้ก็ดูเหมือนว่าเธอสบายพอสมควร เธอหายไปครั้งละหลายๆ วัน เมื่อกลับมาก็มีเงินมาให้พ่อเก็บไว้ใช้ เขาถามเธอว่าทำไมถึงหายไปบ่อยๆ น้องสาวบอกอย่างเคร่งเครียดเหมือนกับว่าเธอไปทำงานหนัก...

“ฉันไปค้างคืนกับแขก...มันดีกว่ามาหลบๆ ซ่อนๆ แถวสวนนี้” เธอหมายถึงบริเวณสวนจตุจักร “มันทุเรศ มีคนอื่นเขาแนะนำให้ไปสมัครงานที่คาเฟ่ ได้ค่าแรงมากหน่อย แต่ทางร้านก็หักไว้เยอะ แต่ช่างมันเถอะ ยังไงมันก็ยังดีกว่า...”

ดูเหมือนเธออยากจะบอกถึงสภาพที่ต้องนอนแบกกับดิน ตามมุมมืด และต้องระแวงระไวเหมือนกำลังก่ออาชญากรรม ซ้ำกว่าจะหาคนมาซื้อเนื้อตัวเธอชั่วคราวแต่ละครั้งก็แสนยาก ราคาตัวของผู้หญิงที่ยืนตามรั้ว ตามเสาไฟฟ้า หรือตามมุมสลัวนั้น มันต่ำล้นดี ซ้ำบางครั้งเธอก็ถูกโกงหน้าด้านๆ ...

...เขายังจำสีหน้าอ่อนเยาว์แต่ดูเคร่งเครียดนั้นได้ดี “ฉันไม่รู้ว่าคุณเอาเปรียบพี่เอาเปรียบพ่อแม่หรือเปล่าที่ไปอยู่สุขสบายตามลำพัง เหมือนตัดช่องน้อยแต่พอตัว แต่จริงๆ แล้วมันไม่ได้สบายอะไรหรอก มันดูดีกว่าที่นั่นเท่านั้น...ฉันไม่มีทางเลือกอื่น เราต้องกินรอกหางานได้อยู่ก็ตายกันเสียก่อนเท่านั้น” สีหน้าของเธอเหมือนคนรู้สึกผิด...¹

จากที่นักเขียนถ่ายทอดไว้ เห็นได้ว่าหญิงสาวที่อพยพเดินทางเข้ามาหางานทำในกรุงเทพฯ บางคนมีอาจหางานทำได้อย่างที่ตั้งใจไว้ ทั้งยังต้องเผชิญกับความอดอยากหิวโหย และเมื่อชีวิตดูเหมือนว่าจะอับจนสิ้นหนทาง หลายคนจึงตัดสินใจก้าวเข้าสู่กระบวนการค้าประเวณี เริ่มตั้งแต่การเสนอขายตัวเองในราคาถูกบริเวณสถานที่สาธารณะต่างๆ เช่น ยืนตามรั้ว เสาไฟฟ้า หรือมุมสลัว เป็นต้น ต่อมาจึงเข้าสู่สังกัดมีสถานที่ติดต่อเพื่อขายบริการ เช่น ร้านอาหาร สถานอาบอบนวด หรือคาเฟ่ เป็นต้น จากที่นักเขียนถ่ายทอดไว้ เห็นได้ว่าหญิงบริการที่มีสังกัด มีสถานที่ติดต่อกับลูกค้าที่แน่นอน จะมีค่าตัวสูงกว่าหญิงบริการที่หาลูกค้าเองตามสถานที่สาธารณะ แต่ในขณะเดียวกันพวกเธอก็จะถูกดันสังกัดหรือทางร้านหักค่าตัวไว้สูงเช่นกัน

ไม่ต่างกันนัก ในเรื่อง ลมหายใจดอกไม้ นักเขียนก็ได้ถ่ายทอดให้เห็นถึงสภาพชีวิตที่ลำบากทุกข์ยาก ตลอดจนการก้าวเข้าสู่อาชีพโสเภณีของหญิงยากไร้ไว้ ดังพอสังเกตได้ต่อไปนี้

“เร็วๆ ซิโว้ย” แกตะโกนกลับเข้าไปในเพิงอีกอย่างหัวเสีย

“มึงจะแตกแบ่งแตกกรูตแทนข้าวหรือไม๊วะ”

“เดี๋ยวซีแม่” อีกเสียงหนึ่งแหวกออกมาจากข้างใน...

¹ ภิรมล ไทรนิมโนล. (2534). กระแสลมที่พัดกลับ. หน้า 97-99

“ไม่ทันแตก” แกพูตออกมาอีก “ปานนี้อีดอก...พวกนั้นมีล่อกันไปคนละประตูสองประตูแล้วหรือ...”ให้กูเป็นสาวๆ อย่างเมื่อก่อนหน่อยไม่ได้ แม่จะตีอีพวกนั้นให้กระเจิงเชียวมึง” แกบ่นเสียงดัง...

เรือสำปั้นค่อยๆ เคลื่อนออกไปจากที่ด้วยแรงกดแจวลงไปในน้ำ...

แจลัมยัมให้ทุกคนที่เดินผ่านมามีด้วยแววเสนองอนอันเคยชิน แกล้งตั้งชายผ้าถุงให้เลื่อนมากองที่โคนขา...

“เที่ยวใหม่จะ” เอ่ยชักชวนขึ้นไปอย่างไม่เฉพาะเจาะจง...

“ตัวนี้ท้องนี้หว่า” น้ำเสียงแปร่งปร่าของคนหนึ่งหันไปกระซิบเพื่อนพ้องที่นั่งมองอยู่...

...แจลัมก้มหน้ามองท้องตัวเองอย่างขุ่นเคือง...เธอรู้จักกับทุกสิ่งทุกอย่างที่เกิดขึ้นกับตัวเองเป็นอย่างดี นับตั้งแต่การมีแม่เป็นผู้หญิงหากิน เป็นลูกที่หาพ่อไม่ได้ แม้กระทั่งทุกบทตอนในชีวิตที่หันเหให้เธอเดินไปบนเส้นทางเดียวกับแม่ของเธอ แลละเพื่อเงินเลี้ยงชีพ...อวยวะชิ้นนั้นเองที่มีค่าราคามากที่สุดในตัวเธอมากพอที่เธอจะใช้มันสำหรับหาเงินมาเลี้ยงแม่และตนเองให้อยู่รอดไปอย่างไม่ผิดเพี้ยนจนเกินไป...

“นี่มึงท้องหรือวะอีแล่ม”...

“แล้วต่อไปนี้ใครเขาจะมาเอามึง ได้ออดตายกันบ้างละซี”...

“ช่างแม่มัน” เธอพูตอย่างเด็ดเดี่ยว “เมื่อยาลิมนะว่าแม่เองก็เคยเป็นอย่างฉันมาแล้ว...แม่เลี้ยงฉันเพื่อให้ฉันโตขึ้นมาเพื่อขายตัวเลี้ยงแม่ไซ้ใหม่ละ”...

“อย่าคิดอย่างนั้นซีลูก” แม่ว่าเสียงสั่นเครือ... “...แม่อีกเคยมีลูก...แต่เอ็งอย่าลิมนะว่าเรามันจน แม่กลัวเหลือเกินว่าถ้าเอ็งท้องโตขึ้นมา เราจะต้องตายกัน” สำเนียงแม่เครือ...ถ้าเอ็งไม่หาเลี้ยง แม่ก็ไม่รู้ว่าจะอยู่ต่อไปได้อย่างไร...

แจลัมถอนใจยาว...รู้สึกน้อยใจในความเป็นชีวิตของตนเอง ทำไมเธอจึงไม่เกิดมาเป็นลูกของคนร่ำรวยหรือมีฐานะดีกว่านี้...ก่อนน้อยใจตบแน่นขึ้นมากับอก ข้าเลิอกกลับไปมองแม่ที่กอดหลักแจวอยู่อย่างหมดอาลัยตายอยาก...แจลัมนึกภาวนาในใจอันเศร้าหมอง เธอขอเพียงสักครั้งหรือสองครั้งก็ยังดีพอแล้วสำหรับเป็นค่าข้าวปลา และสิ่งจำเป็นเล็กน้อยของแม่และเธอในวันพรุ่งนี้...

“เท่าไรจะน้องสาว”...

“ยี่สิบจ๊ะ” เธอตอบด้วยรอยยิ้มที่หวานที่สุด

“ตกลง” เขาตอบอย่างว่าง่าย...

หญิงกลางคนทางท้ายเรือ...ตัวดำผายลงบนผิวน้ำ...เสียงพูดคุ้ยกันเบาๆ ของแขกและลูกสาวของแก...ลุดออกมาภายนอกเป็นครั้งคราว หญิงกลางคนทอดสายตาไปเบื้องหน้าเล็กน้อย...แกนึกถึงความลำบากของตัวเองที่ต้องใช้บางสิ่งบางอย่างที่มีอยู่ในตัวแก...แลกกับเงินทองและสิ่งต่างๆ ที่การมีชีวิตอยู่เรียกร้อง...ทนหาเงิน เลี้ยงลูกและตัวเองด้วย

ความลำบาก พร้อมกับสังขารที่โทรมทรุดลงทุกวัน ที่สุดแกก็ตัดสินใจให้ลูกสาวเพียงคนเดียวของแกเป็นผู้หาเลี้ยงด้วยวิธีเดียวกับที่แกเคยทำ...¹

จากที่นักเขียนถ่ายทอดไว้ เห็นได้ว่าตัวละครสองแม่ลูกมีภูมิหลังชีวิตที่ลำบากทุกข์ยากนับตั้งแต่ตัวละคร “หญิงกลางคน” ผู้เป็นแม่ ในอดีตนั้นก็เคยเป็นโสเภณีขายบริการทางเพศ “แลกกับเงินทองและสิ่งต่างๆ ที่การมีชีวิตอยู่เรียกร้อง” จนเมื่อร่างกายโทรมทรุดไม่ค่อยมีคนซื้อบริการอีกทั้งชีวิตก็มิได้สุขสบายทั้งยังอึดอัดขัดสน นางจึงตัดสินใจให้บุตรสาวเพียงคนเดียวของนางขายบริการทางเพศเฉกเช่นเดียวกับนาง

สำหรับตัวละคร “แฉล้ม” ผู้เป็นลูก เธอต้องจำใจเป็นโสเภณีขายบริการทางเพศดุจดียวกับผู้เป็นแม่ ทั้งนี้ก็เพราะความยากจนจนขั้นแค้นกดดันให้เธอต้องออกทำงานเพื่อหารายได้มาเป็นค่าใช้จ่ายสำหรับเลี้ยงตนเองและมารดา อย่างไรก็ตาม หากพิจารณาจากที่นักเขียนถ่ายทอดไว้เห็นว่าแฉลมนั้นก็มีรายได้จากการขายบริการทางเพศไม่มากพอที่จะเลี้ยงดูสองชีวิตทั้งมารดาและตนเอง ให้สุขสบายได้ ดังนั้นทั้งเธอและมารดาก็ยังคงยากจนอยู่ อีกทั้งเมื่อแฉล้มเกิดตั้งครรภ์ไม่พึงประสงค์ มารดาของเธอก็ยังกังวลว่าจะไม่มีผู้ใดมาซื้อบริการของเธอ ซึ่งนั่นก็หมายความว่าแฉล้มและมารดาอาจต้องเผชิญกับความอดอยากทุกข์ยากมากขึ้นกว่าเดิมได้

จากข้อมูลข้อเท็จจริงบางประการที่ได้มีผู้ศึกษาไว้ ชี้ให้เห็นว่า ในชุมชนบางแห่งการค้าประเวณีได้ดำเนินกันมาตั้งแต่รุ่นมารดา บางครั้งก็ไปถึงรุ่นย่าและยาย ในชุมชนดังกล่าวนี้แม้ผู้เป็นมารดา ย่า หรือยาย จะทราบดีว่าอาชีพดังกล่าวเป็นอาชีพที่น่าอับอายและไม่เป็นที่ยอมรับของสังคมภายนอก แต่ในความรับรู้อีกประการหนึ่งก็เห็นว่า อาชีพค้าประเวณีหรือขายบริการทางเพศนี้เป็นหนทางของการได้มาซึ่งรายได้ทั้งดงามและรวดเร็วกว่าการประกอบอาชีพอื่น เมื่อคำนึงถึงการขาดความรู้ ความสามารถ และเงินทุนที่จะนำไปประกอบอาชีพนั้นๆ²

ดังนั้นจึงอาจกล่าวได้ว่า การค้าประเวณีเด็กหรือหญิงสาวที่ผู้ปกครองรับรู้หรือยินยอม นอกจากจะมีปัจจัย “ความยากจน” เป็นสาเหตุสำคัญที่มักจะถูกนำมากล่าวอ้างถึงกันบ่อยๆ แล้ว ค่านิยม ความรู้ ตลอดจนวิถีคิดที่เกี่ยวกับการสร้างฐานะความร่ำรวยที่รวดเร็ว โดยไม่ต้องอาศัยความวิริยะอุตสาหะ ก็เป็นอีกหนึ่งปัจจัยสาเหตุที่มีส่วนผลักดันให้เด็กหรือหญิงสาวก้าวเข้าสู่กระบวนการค้าประเวณีหรือขายบริการทางเพศได้

¹ มานพ ถนอมศรี. (2521). ความหวังอันสุดท้าย. หน้า 91-95 ,97-105

² สุชาติ ประสิทธิ์รัฐสิทธิ์, บรรณาธิการ. (มปป.). โสเภณีเด็ก สภาพปัญหา ปัจจัยสาเหตุ และแนวทางแก้ไข. หน้า 76

สำหรับในเรื่อง มิดแล้วสว่าง ก็เช่นเดียวกัน นักเขียนได้ถ่ายทอดให้เห็นถึงสาเหตุของการก้าวเข้ามาสู่อาชีพค้าประเวณีหรือการขายบริการทางเพศของหญิงสาว ตลอดจนวิถีชีวิตที่ลำบากทุกข์ยากและขมขื่นไว้ โดยถ่ายทอดผ่านตัวละคร “อ้อย” โสเภณีที่ทำงานในร้านอาหารแห่งหนึ่ง ดังพอสังเกตุได้ต่อไปนี้

...ภายในร้านอาหารประเภท “ประตูปิด” พนักงานสาวทุกคนจะแต่งตัวเตรียมรับแขก...ผู้หญิงหน้าตาสะสวย แต่บ้านนอก...ใบหน้าของพนักงานสาว “รับแขก” ทุกคืนจะมองเห็นเป็นสีชมพูเข้มน่ารัก...

อ้อยเดินมาเกาะขอบเคาน์เตอร์...

“พี่...พี่รู้ไหม...หนูไม่เคยคิดเลยว่าหนูจะต้องมาทำงานแบบนี้...” ...อ้อย...ผัดหน้าบางๆ ทาปากนิดหน่อย...ดูสวยเรียบ...เสื้อผ้าของอ้อยก็เห็นมีเพียงกระโปรงมินิกับเสื้อเชิ้ตสีขาวเท่านั้นเอง...

“หนูเคยมีลูกนะพี่...พอหนูคลอดลูกได้ไม่ทันถึงขวบ ผัวหนูเขาก็หนีไปมีเมียใหม่ หนูเลยไม่รู้จะอย่างไรดี...ลูกก็ต้องเลี้ยงเอง...ไม่อยากจะกลับไปบ้านให้ใครช่วย ความรู้ของหนูก็จบแค่ ป.4...” อ้อยเล่า...“วันที่หนูตัดสินใจมาสมัครทำงานที่นี่...หนูคิดแล้วคิดอีก...ไม่รู้จะหาทางออกยังไง...ตอนนั้นเงินก็ไม่มี...ตอนนั้นหนูหิวแทบทนไม่ไหว แล้วพี่ก็ติดๆกัน...ลูกของหนูมันจะหิวสักแค่ไหน น้ำนมก็ไม่ค่อยไหล...หนูเดินทางานทำตลอดทั้งวัน...ทั้งๆ ที่รู้ว่าจะต้องออกแขกก็กัดฟันทนเอา...” อ้อยเงิบ...“...พี่รู้อะไรไหม วันที่หนูเข้ามาทำงานวันแรกนะ ข้าวมื้อแรกที่ได้อกิน หนูรู้สึกเหมือนตายแล้วเกิดใหม่จริงๆ ก่อนหน้านั้นหนูบอกอย่างไม่อายเลยจะพี่ว่าอดข้าวมาสองวันแล้ว...”...

“...พี่ก็รู้นี่นา เวลาเราอดนะมีหมาตัวไหนมาให้เรากินบ้าง หนูรู้...ถึงหนูจะเป็นกะหรี หนูก็ไม่เคยได้เงินใครมาฟรีๆ...ถ้าหากหนูท้องอิมแล้วยังขึ้นไปดอกทอง แบบนั้นอีก ค่อยมาว่ากัน....จริงไหมพี่”¹

จากที่นักเขียนถ่ายทอดไว้ เห็นได้ว่าก่อนที่จะตัวละคร “อ้อย” จะก้าวเข้ามาสู่อาชีพค้าประเวณี หรือเป็น “พนักงานสาวรับแขก” เธอและบุตรต้องเผชิญกับความอดอยากหิวโหย “...ไม่รู้จะหาทางออกยังไง...เงินก็ไม่มี...หิวแทบทนไม่ไหว...เดินทางานทำตลอดทั้งวัน...” ดังนั้นเมื่อเธอเห็นป้ายรับสมัครพนักงานสาว “รับแขก” ทั้งที่เธอรู้ว่าการรับแขกนั้นจะต้องทำอย่างไรบ้าง แต่เพื่อความอยู่รอดของเธอเองและบุตร เธอจึงตัดสินใจทำ “...รู้สึกเหมือนตายแล้วเกิดใหม่...” ทั้งหลายทั้งปวงนั้นก็คือ ความลำบากทุกข์ยากและความขมขื่นที่กระหน่ำซ้ำเติม ผลักดันให้เธอต้อง ตัดสินใจก้าวมาสู่วงจรของการค้าประเวณี อาชีพที่เธอไม่เคยปรารถนาเลยแม้แต่น้อย

¹ ศรีดาวเรือง. (2523). มิดแล้วสว่าง ใน โลกหนังสือฉบับเรื่องสั้น ชุด เพชรน้ำงาม. หน้า 210-212, 217-218

ส่วนในเรื่อง เส้นทางไปสู่เสรี เป็นการถ่ายทอดให้เห็นถึงการก้าวเข้าสู่อาชีพค้าประเวณีของหญิงพลัดถิ่นที่ไร้อำนาจในการต่อรอง ทั้งยังขาดแคลนสิ่งของที่จำเป็นต่อการดำรงชีวิต ดังนั้นเพื่อให้ตนเองถูกส่งไปยังประเทศที่ต้อนรับเธอในฐานะผู้ลี้ภัย และเพื่อมีรายได้ยังชีพในค่ายอพยพ เธอจึงตัดสินใจใช้ร่างกายของเธอเป็นสินค้า ดังพอสังเกตได้ต่อไปนี้

...ทัม ธิ บินห์ คล้ายถูกรุมด้วยด้วยไฟอันระอุรุนแรงเร้า หล่อนกางม่านความรู้สึกแข็งขึ้น...ปล่อยให้เขาป้ายปิ่นตะโบมโลมลูบไปทั่วร่าง...

อนิจจา...เธอตัดสินใจขายตัวครั้งนี้เพื่อหาทางออกไปจากนรกที่นี่เสียที

ทัม ธิ บินห์ เข้ามาอยู่ในค่ายกักกันญวนอพยพกว่าห้าเดือนมาแล้ว หลังจากเรือเข้ามาเกยหาด หล่อนถูกสอบสวนแล้วส่งตัวมาที่ค่าย

หล่อนเคยวาดภาพเอาไว้...ว่าจะพบกับความสะดวกสบาย...แต่หล่อนต้องผิดหวัง...ถูกกักกันเฝ้าตรวจตราตลอดเวลา กินอาหารเลวๆ...สิ้นหวังรอคอยวันถูกเรียกตัวในฐานะผู้ที่ จะได้รับการลี้ภัย...

แต่เวลานี้หล่อนเหลือเพียงตัวคนเดียว ความเป็นหญิงอย่างเดียวที่พอจะนับเอาเป็นทรัพย์สินได้ หล่อนจึงต้องขายมัน เพื่อปิดเป้าความยากลำบากในค่ายแล้วแผ้วสร้างเส้นทางไปสู่เสรีภาพด้วยทรัพย์สินสุดท้ายนี้ด้วย...

เด็กสาวรุ่นๆ อายุสิบเจ็ดสิบแปดหน้าตาสวยพริ้ม จะมีรถยนต์ติดแอร์มารับออกไป...กับใครหรือ...ใครก็ได้ที่ใหญ่พอที่จะพาออกนอกค่ายได้ หรือพอมีอำนาจจัดให้หล่อนยืนอยู่แถวหน้า จัดหาที่นั่งบนเครื่องบินเที่ยวต่อไปให้อพยพได้...

ทัม ธิ บินห์ ไม่ใช่สาวสดจึงไม่มีโอกาสได้รับเลือกเหมือนสาวรุ่น...หล่อนอยากให้เขาเลือกเหมือนกัน ดีกว่าไปเป็นโสเภณีเก็บเงินที่ละนิดซื้อที่นั่งกว่าจะได้มาก็โดนนายหน้าที่พาออกไปเจอจนเลือดซิบๆ ...¹

จากที่นักเขียนถ่ายทอดไว้ เห็นได้ว่า ตัวละคร“ทัม ธิ บินห์” สาวญวนอพยพนี้ ถือได้ว่าเป็นผู้ยากไร้ในทุกมิติ เธอต้องเผชิญกับความลำบากทุกซอกทุกมุม ไร้อิสระในชีวิต เพราะต้องอยู่ในค่ายกักกันผู้อพยพ รอคอยวันถูกเรียกตัวในฐานะผู้ที่ จะได้รับการลี้ภัย ดังนั้นเธอจึงตัดสินใจใช้ร่างกายของเธอเป็นสินค้าในการหารายได้และแผ้วถางทางไปสู่เสรีแห่งชีวิต แม้จะดูเลือนลางก็ตาม

กล่าวโดยสรุป ในบรรดาเรื่องสั้นไทยร่วมสมัยตามขอบเขตของการวิจัยที่กำหนด นักเขียนบางคนได้ถ่ายทอดให้เห็นว่า ปัญหาการค้าประเวณีหรือการขายบริการทางเพศ มีสาเหตุส่วนหนึ่งมาจากภาวะความยากจน และการที่ต้องเผชิญกับความอดอยากทุกซอกทุกมุม ดังนั้นเพื่อให้มีรายได้เพียงพอต่อการยังชีพและเพื่อความอยู่รอดในชีวิต ผู้ยากไร้บางคนจึงผันตัวเองเข้าสู่อาชีพค้าประเวณี

¹ จำลอง ผังชลจิตร. (2543). ผ้าทอลายหางกระรอก. หน้า 36-39

หรือขายบริการทางเพศ บ้างมีสังกัด มีนายหน้าติดต่อ มีสถานที่อยู่ประจำเพื่อการขายบริการ เช่น อยู่ในร้านอาหาร คาเฟ่ และโรงแรม ในขณะเดียวกันก็มีหญิงบริการอีกกลุ่มหนึ่งที่ใช้วิธีเสนอขายบริการทางเพศด้วยตนเอง ไม่มีสังกัด ไม่มีนายหน้าติดต่อ ส่วนใหญ่ใช้สถานที่สาธารณะต่างๆ เช่น สวนสาธารณะ เสาไฟฟ้า หรือป้ายรถโดยสาร เป็นสถานที่ปรากฏตัวเสนอขายบริการ สำหรับหญิงขายบริการประเภทนี้มักมีค่าตัวต่ำ ดังนั้นหากวันใดพวกเธอไม่มีผู้ซื้อบริการหรือได้ทำงานไม่มากครั้ง รายได้ของพวกเธอก็จะลดน้อยตามไปด้วย

4.1.7 ปัญหาหนี้สิน โดยปกติในแง่ดำรงชีวิต ผู้ที่มีรายจ่ายมากกว่ารายรับ มักมีความเสี่ยงสูงที่จะก่อหนี้เพื่อการยังชีพ ยิ่งโดยเฉพาะภายใต้การเปลี่ยนผ่านทางเศรษฐกิจและสังคมที่มีโครงสร้างแบบเกษตรกรรมไปสู่สังคมที่มีโครงสร้างแบบอุตสาหกรรมอันมีรูปแบบและวิธีการผลิต ตลอดจนช่องทางในการใช้จ่ายที่หลากหลาย ก็ยังมีส่วนกระตุ้นให้เกิดการก่อหนี้มากขึ้นด้วย หากพิจารณาเกี่ยวกับภาวะหนี้สินส่วนบุคคล ส่วนใหญ่มักเป็นหนี้เพราะรายจ่ายที่เพิ่มสูงกว่ารายรับ สำหรับรายจ่ายที่เพิ่มสูงขึ้นนี้ มีทั้งรายจ่ายในการผลิตและรายจ่ายในการบริโภค สำหรับรายจ่ายประการหลัง ส่วนหนึ่งเพิ่มขึ้นเพราะระบบเศรษฐกิจทุนนิยมที่มีการโฆษณาชวนเชื่อ มุ่งเน้นกระตุ้นกิเลส ก่อให้เกิดความอยากมี-อยากซื้อ ซึ่งบางอย่างเป็นสินค้าฟุ่มเฟือย หากรายรับสูงกว่ารายจ่ายก็ไม่มีปัญหา แต่บางคนรายรับน้อยกว่ารายจ่าย ปัญหาหนี้สินจึงตามมา

จากข้อมูลที่มีผู้ได้ศึกษาไว้เกี่ยวกับปัญหาหนี้สินในสังคมไทย ชี้ให้เห็นว่า ปัญหาหนี้สินของคนบางกลุ่มในสังคมไทยมีแนวโน้มเพิ่มสูงขึ้น เช่น จากอดีตในปี 2496 ชาวชนบทอีสานเป็นหนี้สินเพียงร้อยละ 15.77 แต่ในปี 2543 หนี้สินกลับเพิ่มสูงขึ้นเป็นร้อยละ 70.8¹ ส่วนข้อมูลอีกด้านหนึ่งชี้ให้เห็นว่า กลุ่มคนจนและคนด้อยโอกาสประเภทต่างๆ ในสังคมไทย ต้องกู้หนี้ยืมสินประมาณร้อยละ 46.2 เฉลี่ยครอบครัวละ 25,783 บาท สำหรับแหล่งเงินกู้นั้น มักกู้จากธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์การเกษตร นายทุนท้องถิ่น ญาติพี่น้อง และกลุ่มออมทรัพย์ภายในชุมชนของตน เป็นต้น²

หากพิจารณาศักยภาพทางเศรษฐกิจของชุมชน ภายหลังมีแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติในระยะแรกๆ เห็นได้ว่า เศรษฐกิจของชุมชนชนบทได้รับการเปลี่ยนแปลงไปในทางลบ แม้ในภาพรวมแล้วการพัฒนาโครงสร้างพื้นฐานและการส่งเสริมการลงทุน ตลอดจนการขยายการผลิตทั้งในภาคเกษตรและอุตสาหกรรมจะทำให้ระบบเศรษฐกิจของประเทศ มีการขยายตัวอย่างรวดเร็วก็ตาม แต่เพื่อเป็นฐานผลักดันการขยายตัวดังกล่าว ทำให้เกษตรกรและชาวชนบทถูกดึง

¹ สุวิทย์ ธีรศาคัต. (2546). ศักยภาพทางเศรษฐกิจของชุมชนหมู่บ้านอีสานจากอดีตถึงปัจจุบัน ใน มนุษยศาสตร์สังคมศาสตร์. หน้า 32

² ณรงค์ เพ็ชรประเสริฐ. (2546). บทสังเคราะห์ภาพรวมการพัฒนาระบบสวัสดิการสำหรับคนจนและคนด้อยโอกาสในสังคมไทย. หน้า 103

เข้าสู่กลไกและระบบตลาด ส่งผลให้มีการถ่ายเททรัพยากรธรรมชาติ ทุน แรงงาน วัตถุดิบ ตลอดจนผลผลิตจากภาคการเกษตร ออกสู่ตลาดภายในประเทศและตลาดโลกอย่างรวดเร็วและต่อเนื่อง แต่ในขณะเดียวกันความเชื่อมโยงกับตลาดและเศรษฐกิจภายนอก กลับก่อให้เกิดปัญหาความไม่เป็นธรรมกับชุมชนชนบท ทั้งยังมีส่วนกระตุ้นความต้องการใหม่ๆ ให้แก่ประชาชนส่งผลกระทบต่อแบบแผนการดำเนินชีวิตของชาวบ้านชนบทในวงกว้าง ดังในด้านเกษตรกรรม เห็นได้ว่า เกษตรกรต้องพึ่งพานายทุนเพิ่มขึ้นเรื่อยๆ ยิ่งโดยเฉพาะเกษตรกรผู้ยากไร้ นอกจากเงินทุนที่ต้องกู้จากนายทุนแล้ว เครื่องจักรกลการเกษตร ปุ๋ยเคมี ยาฆ่าแมลง สารเคมีเร่งผลผลิต เกษตรกรก็ต้องซื้อจากนายทุน และถ้าหากไม่มีเงินพอก็ต้องซื้อเงินเชื่อ ซึ่งนายทุนก็อาจคิดดอกเบี้ยแบบเดียวกับเงินกู้หรือยื่นเงื่อนไขข้อดกกลงไว้ว่า เมื่อเก็บเกี่ยวผลผลิตแล้วต้องนำไปขายให้แก่ตน และบ้างก็กำหนดราคาซื้ออย่างไม่เป็นธรรม ดังนั้นผลผลิตส่วนเกินของเกษตรกรซึ่งกว่าจะได้ ต้องทำงานอาบเหงื่อต่างน้ำ จึงถูกนายทุนสูบเอาไป ดังมีผู้ตั้งข้อสังเกตไว้ว่า หนี้สินของชาวนาที่เพิ่มขึ้นส่วนสำคัญก็มาจากการเอารัดเอาเปรียบของระบบทุนนิยมนั่นเอง¹

กล่าวในทางวรรณกรรม เรื่องสั้นไทยร่วมสมัยตามขอบเขตของการวิจัยที่กำหนด นักเขียนก็ได้ถ่ายทอดให้เห็นถึงปัญหาหนี้สินอันเป็นผลกระทบมาจากภาวะความยากจนไว้ ดังพอจะกล่าวถึงได้ต่อไปนี้

ในเรื่อง ลูกทะเล นักเขียนได้ถ่ายทอดให้เห็นถึงการก่อหนี้สินอันเนื่องมาจากต้องการเงินทุนเพื่อนำไปใช้จ่ายในการผลิต - การลงทุนของชาวประมงยากไร้ ดังนักเขียนถ่ายทอดไว้พอสังเขปได้ต่อไปนี้

พ่อออกทะเลมาแต่เล็กจนแก่ เงินค่าแรงที่เก็บสะสมไว้แม้จะมีจำนวนเพิ่มขึ้นทุกปี แต่ก็ไม่มากพอที่จะติดต่อเรือเล็กๆ สักลำ

แม่อุ้มลูกอ่อนไปรับจ้างแกะกุ้งพอมีรายได้สมทบกับค่าแรงของพ่อ แต่ทว่า...เรือใหม่ลำสวยๆ วางเครื่องดี ๆ มีเครื่องมือลากอวนพร้อมสรรพ ก็ยังเป็นเพียงความฝัน ...ที่ยากจะเป็นจริงขึ้นมาได้...

ในที่สุดพ่อก็มีเรือเป็นของตนเองจนได้...พ่อตกลงใจซื้อเรือเก่าจากเพื่อนบ้านที่ขายเงินผ่อนให้...กู้เงินเก่ามาเป็นทุนดัดอวน และกู้ธนาคารซื้อเครื่องมือต่างๆ จนครบ ...

ความฝันของพ่อบรรลุจุดหมาย เหลือเพียงชีวิตจริงที่พ่อต้องฟันฝ่าอุปสรรคหนี้สินเหมือนโซ่ตรวนเส้นใหม่ที่ร้อยรัด...อนาคตชาวประมงเรือเล็กหาเข้ากินค่าอย่างพ่อคงยากหลุดพ้นบ่วงหนี้สินและร่างแหของความยากจน²

¹ สุวิทย์ ชีรสอวต. (2546). ศักยภาพทางเศรษฐกิจของชุมชนหมู่บ้านอีสานจากอดีตถึงปัจจุบัน ใน มนุษยศาสตร์สังคมศาสตร์. หน้า 30

² ประชาคม ลุนาชัย. (2541). ลูกแก้วสารรอง. หน้า 19 , 21

จากที่นักเขียนถ่ายทอดไว้ เห็นได้ว่าหน้าที่ตัวละครชาวประมงผู้ยากไร้ก่อกำเนิดขึ้นนั้น เป็นหนี้จากการลงทุนเพื่อการประกอบอาชีพประมง "...สลัดพันพันชะที่ตองตกเป็นลูกจ้างคนอื่น..."¹ แต่หากพิจารณาจากที่นักเขียนถ่ายทอดไว้ เนื่องจากจำนวนเงินกู้ที่มากนัก อนาคตชาวประมงเรือเล็กผู้หาเช้ากินค่ำนี้ก็คงยากที่จะหลุดพ้นบ่วงหนี้สินและร่างแหของความยากจนไปได้ ดังที่นักเขียนถ่ายทอดไว้แล้วนั้น

ไม่ต่างกันนัก ในเรื่อง ข้าจะสู้จนสุดฤทธิ์ นักเขียนได้ถ่ายทอดให้เห็นถึงภาวะหนี้สินของผู้ยากไร้ ที่ประกอบอาชีพเกษตรกรรมโดยขาดแคลนปัจจัยทุน ดังพอสังเกตได้จากที่นักเขียนถ่ายทอดไว้ต่อไปนี้

...ปีนี้ปุ๋ยแพงขึ้นไปกว่าเดิมหลายสิบเท่า ปุ๋ยที่เก่าแก่โรงสีเขาตกเป็นข้าว ข้าไม่มีปัญญาซื้อเป็นเงินสด ถึงเพื่อนบ้านก็เช่นกัน

"ตายละวา เพื่อน เราจะทำยังไงกันดี หือ?"

ทิดแสงพูดแล้วมองหน้าข้าอย่างหาหรือ ข้าสั่นหัวตึก คิดไม่ออกบอกไม่ถูก หนี้สินจะยิ่งพอกพูนเป็นเงาตามตัว หลายครอบครัวต้องเช่านาตัวเองทำ ทำเป็นหนี้เขา ไม่ส่งทั้งต้นทั้งดอกนี้ ในที่สุดเขาก็ยัดนาไป ตัวเองกลับกลายเป็นลูกจ้าง...²

จากที่นักเขียนถ่ายทอดไว้ เห็นได้ว่าเหล่าตัวละครที่ประกอบอาชีพเกษตรกรรมในเรื่องนี้ มักขาดแคลนปัจจัยทุน เช่น เงินทุน ที่ดิน หรือแม้กระทั่งปุ๋ย ส่งผลทำให้พวกเขาต้องกู้หนี้ยืมสินจากนายทุนเพื่อนำมาเป็นเงินทุนสำรอง หรือไม่ก็ต้องซื้อสิ่งของต่างๆ จากนายทุน เพื่อนำไปใช้ในการเพาะปลูกของตน โดยบางคนมีข้อตกลงว่าจะชำระเป็นผลผลิตที่เก็บเกี่ยวได้ ดังนั้นหากปีใดเกษตรกรเก็บเกี่ยวผลผลิตได้น้อยหรือต้องประสบกับภาวะภัยแล้ง ผลผลิตที่เก็บเกี่ยวได้ไม่เพียงพอที่จะนำไปชำระหนี้ตามที่ได้ตกลงกับนายทุนไว้แล้ว หนี้สินก็จะพอกพูนจนเกษตรกรบางรายไม่สามารถที่จะชำระคืนแก่นายทุนได้ และนายทุนอาจใช้มาตรการยึดที่นาของลูกหนี้ แล้วให้ลูกหนี้ผู้นั้นเช่านาเดิมที่เป็นของตนนั้นทำต่อไป หรือไม่เกษตรกรผู้สูญเสียที่นาก็ต้องผันตัวเองไปสู่การเป็นเกษตรกรรับจ้าง ยิ่งความลำบากทุกข์ยากในการดำรงชีวิตมากขึ้น ดังที่นักเขียนได้ถ่ายทอดไว้ให้เห็นแล้วนั้น

เช่นเดียวกัน ในเรื่อง ชาวไร่เบียด นักเขียนก็ได้ถ่ายทอดให้เห็นถึงภาวะหนี้สินอันเนื่องมาจากรายจ่ายที่มากกว่ารายรับของเกษตรกรผู้ยากไร้ ดังพอสังเกตได้ต่อไปนี้

¹ ประชาคม ลุนาชัย. (2541). ลูกแก้วสำรอง. หน้า 18

² ประเสริฐ จันดำ. (2535). นางไห้. หน้า 35

...ขณะที่พืชในไร่กำลังผลิดอกและให้ผล ทุกคนในครอบครัวของแก้มป่วยลง เงินสักบาทหนึ่งไม่มีติดบ้าน เมื่อหมดปัญญาของตัวเองจึงชวนกันไปจนถึงบ้านของเศรษฐีบุญ...แล้วจึงออกปากขอกู้เงิน 500 บาท คิดดอกเบี้ยเป็นถั่วร้อยละห้าถึง...ปีนั้น...ลุงมีขายถั่วและข้าวโพดได้ทั้งหมด 2,000 บาท...เป็นของเศรษฐีบุญเสียครึ่ง...

ปีต่อมา...ฝนที่เคยเทจ๊กๆ...กลับหายไปเฉยๆ ลีนปี...ลุงมีกลับเป็นฝ่ายลงลาน... “เสียหมดเชียรวี” เศรษฐีบุญถาม

“ก็พอได้บ้าง...” แก้มไปนาน “แต่ถ้าส่งหมดข้ากับลูกๆ ก็คงไม่มีอะไรกิน”...

“...เอาอย่างนี้ก็แล้วกัน หนี้สินที่เรามีค้างอยู่พันหนึ่ง ฉันจะผ่อนผันให้ส่วน ดอกเบี้ยห้าสิบถึง ปีนี้...ฉันจะคิดเอาเพียงพันบาท รวมกันก็เป็นอันว่าเรามีคงเป็นหนี้เงินสองพันบาท”...“ที่ของเรามีก็มีใบเหี้ยบย่ำกรรมสิทธิ์เรียบร้อยไม่ใช่หรือ?”...

“เอามาไว้เสียที่ฉัน” เศรษฐีบุญพูดต่อ “ทำหนังสือฝากฝังไว้ เมื่อใดเรามีทำไรได้ เงินมาให้ฉัน เรายังก็เอาใบของเรามีคืนไป...”

...หนี้สิน...ปีแล้วปีเล่าแทนที่มันจะบรรเทาเบาบางลง กลับนับวันพอกพูนเพิ่มขึ้น ...ทำงานเพื่อเบี่ยงหนี้พ้อผ่อนลงบ้าง แต่อีกไม่นานก็ต้องชวนกันไปกู้มาอีก...¹

จากที่นักเขียนถ่ายทอดไว้ เห็นได้ว่าการที่ “ลุงมี” ต้องไปกู้เงินของ “เศรษฐีบุญ” มาใช้จ่ายนั้น ในขั้นต้นเป็นเพราะครอบครัวของแก้มไม่มีเงินสำรองสำหรับใช้จ่ายในยามที่ฉุกเฉิน ดังนั้นเมื่อสมาชิกในครอบครัวเกิดเจ็บป่วยในเวลาเดียวกัน ลุงมีจึงต้องไปกู้เงินของเศรษฐีบุญมาเป็นค่ารักษาพยาบาล โดยทั้งนี้เศรษฐีบุญคิดดอกเบี้ยลุงมีเป็นถั่วร้อยละห้าถึง และต่อมาเมื่อพืชผลทางการเกษตรที่ลุงมีปลูกไว้ได้รับความเสียหาย ไม่สามารถเก็บเกี่ยวผลผลิตได้อย่างเต็มเม็ดเต็มหน่วย หรือได้ผลผลิตไม่เพียงพอที่จะนำไปชำระหนี้ที่กู้มาได้ ดังนั้นหนี้สินของลุงมีจึงทบต้นทบดอก “...ปีแล้วปีเล่าแทนที่มันจะบรรเทาเบาบางลง กลับนับวันพอกพูนเพิ่มขึ้น...ทำงานเพื่อเบี่ยงหนี้พ้อผ่อนลงบ้าง แต่อีกไม่นานก็ต้องชวนกันไปกู้มาอีก...” เหตุดังนี้ เศรษฐีบุญจึงอาศัยอำนาจที่เหนือกว่า และการกระทำที่ชอบด้วยกฎหมาย บีบบังคับให้ลุงมีโอนที่ดินให้เป็นกรรมสิทธิ์ของตน ทั้งยังห้ามมิให้ลุงมีเก็บเกี่ยวพืชผลที่อยู่ในที่ดินนั้นด้วย ดังนักเขียนถ่ายทอดคำพูดของเศรษฐีบุญที่กล่าวแก่ลุงมีไว้ว่า “...วันนี้แกต้องไปอำเภอ โอนที่ดินให้ข้า ข้าวโพด ถั่ว งามา ขายให้ใครไม่ได้และต้องออกจากที่ข้าวันพรุ่งนี้”² หากพิจารณาจากที่นักเขียนถ่ายทอดไว้ อาจกล่าวได้ว่า ภาวะความยากจนนั้นสามารถผลักดันทำให้ผู้ยากไร้ก้าวเข้าสู่กระบวนการก่อกหนี้ยืมสินได้ และในขณะ เดียวกัน การก่อกหนี้ยืมสินนี้เองก็นำไปสู่ภาวะความยากจนและลำบากทุกข์ยากยิ่งขึ้นได้ ดังนักเขียนได้ถ่ายทอดไว้ให้เห็นแล้วนั้น

¹ ลาว คำหอม. (2545). ฟ้าปักษ์. หน้า 93-97

² แหล่งเดิม. หน้า 100-101

ในเรื่อง ปีชาวนา ก็เช่นเดียวกัน นักเขียนได้ถ่ายทอดให้เห็นถึงภาวะหนี้สินของเกษตรกรผู้ยากไร้ อันเนื่องมาจากการมีรายจ่ายมากกว่ารายรับ อีกทั้งยังขาดแคลนเงินออมสำหรับไว้ใช้จ่ายในยามที่ฉุกเฉิน ดังนักเขียนถ่ายทอดไว้ พอสังเกตได้ต่อไปนี้

พอบอกว่า รายได้จากการขายข้าวที่เหลือจากหักดอกเบี้ยให้ค่าเช่านาแล้วแทบไม่พอจะใช้จ่ายไปให้ได้ตลอดปีเลย และหากเกิดมีใครเจ็บไข้ได้ป่วยรุนแรงขึ้นมาก็แทบจนปัญญาจะหาเงินมารักษาได้ มีทางเดียวคือบากหน้าไปอ้อนวอนขอกู้ยืมยืมทุนทบทเข้าอีกไว้หักเป็นข้าวในปีต่อไป ซึ่งแน่นอนล่ะว่า ปีนั้นข้าวจะเหลือน้อยจนอย่าว่าแต่ขายเพื่อเอาเงินไว้ใช้จ่ายเลย แม้แต่จะกินก็ยังไม่พอ...นอกจากทั้งไม่มีเงินใช้จ่ายและไม่มีข้าวกินแล้ว ยังหมายถึงหนี้สินที่เพิ่มพูนขึ้นด้วย...

ระหว่างที่ชาวนาอาบเหงื่อต่างน้ำทำนา...นายทุนก็นอนกระดิกเท้าอยู่บนเตียงอันอ่อนนุ่ม พักผ่อนอย่างสุขสบาย...พอเวลาแห่งการเก็บเกี่ยวดอกเบี๋ยมาถึง นายทุนก็แบมือขอส่วนแบ่งของเขอย่างเต็มเม็ดเต็มหน่วย ไม่ให้ตกหล่นแม้แต่เม็ดเดียว ไม่เลือกกว่าปีนั้นผลผลิตของชาวนาจะเป็นเช่นไร¹

จากที่นักเขียนถ่ายทอดไว้ เห็นได้ว่าเกษตรกรผู้ยากไร้ต้องเป็นหนี้สินเพราะพวกเขาไม่มีเงินทุนสำรองสำหรับไว้ใช้จ่ายในยามที่ฉุกเฉิน ดังนั้นเมื่อมีความจำเป็นเร่งด่วน พวกเขาจึงจำต้องไปกู้เงินจากนายทุนเพื่อนำมาใช้จ่ายก่อน ทั้งนี้โดยหวังว่าผลผลิตจะงอกงามและเพียงพอที่จะเก็บเกี่ยวนำมาชำระหนี้ได้ แต่ในขณะเดียวกันหากผลผลิตได้รับความเสียหายหรือเก็บเกี่ยวได้ไม่มากนัก ทั้งยังถูกซ้ำเติมด้วยรายจ่ายเพิ่มสูงขึ้น รายรับไม่เพียงพอกับรายจ่าย เกษตรกรก็อาจต้องกู้เงินเพื่อนำมาใช้จ่ายทบเข้าไปอีก จนบางรายมีหนี้สินพอกพูนเกินกว่าที่จะชำระให้หมดในเร็ววันได้ นอกจากนี้ หากพิจารณาจากที่นักเขียนถ่ายทอดไว้ อาจกล่าวได้ว่า นายทุนที่ปล่อยเงินกู้ ให้แก่เกษตรกร มักปล่อยกู้ภายใต้เงื่อนไขหรือพันธะสัญญาการกู้ที่ตนเป็นฝ่ายได้เปรียบ อีกทั้ง เจ้าหนี้บางรายก็ปฏิบัติต่อลูกหนี้อย่างไร้มนุษยธรรม บ้างไม่สนใจว่าการที่ลูกหนี้ไม่สามารถชำระหนี้ได้หรือชำระไม่ตรงตามกำหนด ส่วนหนึ่งเป็นเพราะรายได้จากการเพาะปลูกของเกษตรกรไม่แน่นอน นอนขึ้นอยู่กับปัจจัยภายนอกที่เกษตรกรไม่อาจควบคุมได้ เช่น สภาพดินฟ้าอากาศและราคาสินค้าในตลาด เป็นต้น อย่างไรก็ตาม เป็นที่น่าสังเกตว่าหนี้สินของเกษตรกรที่เพิ่มขึ้น ส่วนหนึ่งก็มาจากการเอารัดเอาเปรียบของนายทุนที่ไร้มนุษยธรรมนี้เอง

ทำนองเดียวกัน ในเรื่อง นาน้ำฟ้า นักเขียนก็ได้ถ่ายทอดให้เห็นถึงภาวะหนี้สินอันเนื่องมาจากความอึดคักัดสนผ่านตัวละคร “บุญผาง” เกษตรกรที่กู้เงินจากนายทุนเพื่อนำมาใช้จ่ายในการผลิต-เพาะปลูก ดังนักเขียนถ่ายทอดไว้ พอสังเกตได้ต่อไปนี้

¹ ศรีตะวัน. (2522). ปีชาวนา ใน รวมเรื่องสั้นชุดชานรับปีชาวนา. หน้า 7-9

“เขาว่ามันครบสัญญา เขาจะเอาพรงนี้...” แม่ของคำแพงบอกบุญผางอย่างนั้น
“จะเอาอะไร มันก็รู้ว่าเราไม่มีให้ นี่ก็เพิ่งเริ่มลงมือไถ มันจะเร็วไปหน่อยข้าไม่มีให้ไวย...”

“เขาว่าถ้าไม่มี เขาจะรีบที่นาประกัน...” แม่ว่าต่อ

“หา ที่นาเหรอ เงิน 700 บาท จะเอาที่นา...ข้าก็พอรู้อยู่หรือกว่าน่านันคำมันหลายพัน...”

...บุญผาง...นึกไปถึงเมื่อสองสามเดือนก่อนที่เขาเข้าเมืองไปขอยืมเงินทนายสำเร็จอย่างที่เขาบ้านในตำบลเขาทำกันมา 700 บาท เพื่อเป็นค่าปุ๋ยสำหรับข้าวกล้าที่จะลงมือหว่าน เขาไม่เคยคิดเลยว่าผลมันจะย้อนมาเร็วอย่างนี้ เขาคิดอะไรไม่ออก ตั้ง 700 แล้วก็ต้องเป็นพรงนี้ เขาจะหาที่ไหนมาให้...

...ปีก่อนก็ทำข้าวให้ไปกว่าครึ่งยัง หนี้เก่ามันก็คงรื้อฟื้นขึ้นมาอีก...ทำนามาหลายปีติดแล้ว นอกจากจะได้กินข้าวส่วนที่เหลือจากส่งหนี้ก็ไม่เคยมีอะไร...¹

จากที่นักเขียนถ่ายทอดไว้ เห็นได้ว่าหนี้สินที่ “บุญผาง” ก่อขึ้นนี้ เป็นหนี้สินที่ก่อขึ้นเพื่อนำเงินมาใช้จ่ายในการเพาะปลูก และหากพิจารณาที่เป็นดังนี้เพราะว่าบุญผางทำการเกษตรโดยปราศจากเงินทุนหมุนเวียน ขาดแคลนปัจจัยที่จำเป็นต่อการเพาะปลูกเพื่อให้พืชผลของตนเจริญงอกงาม เช่น ปุ๋ยสำหรับข้าวกล้า ดังนั้นบุญผางจึงต้องไปกู้เงินมาจาก “ทนายสำเร็จ” นายทุนเงินกู้ - เจ้าที่ดินที่ปล่อยเงินกู้โดยหวังที่จะยึดที่ดินของเกษตรกร และจากภาวะหนี้สินที่พอกพูนนี้เอง เกษตรกรบางรายจึงยิ่งยากจนข้นแค้นมากขึ้น ดังนักเขียนถ่ายทอดไว้ว่า “...ทำนามาหลายปีติดแล้ว นอกจากจะได้กินข้าวส่วนที่เหลือจากส่งหนี้ ก็ไม่เคยมีอะไร...”

เช่นเดียวกัน ในเรื่อง ผู้เฒ่า นักเขียนก็ได้ถ่ายทอดให้เห็นถึงภาวะหนี้สิน ของเกษตรกรผู้ยากไร้ อันเนื่องมาจากการมีรายจ่ายในการผลิต-เพาะปลูก มากกว่ารายรับหรือเงินทุนที่มีอยู่ดังพอสังเกตได้จากที่นักเขียนถ่ายทอดไว้ต่อไปนี้

แกพยายามยันกายลุกขึ้น มองเหม่อออกไปกลางทุ่งนา ความหวังค่อยสว่างขึ้น บางทีในฝันนี้แหละ แกอาจจะปลดหนี้สินเก่าแก่บุญชัยได้บ้าง แม้มันจะไม่หมดทีเดียวก็ยังดี...

แกพึมพำ...สิ้นปีนี้แกจะได้ข้าวสักกี่เกวียน แต่แล้วก็ต้องถอนใจ ช่างน้อยเหลือเกินค่าเช่านาเก่าแก่บุญชัย ซึ่งครั้งหนึ่งเคยเป็นของแก ค่าจ้างไถทวยทำนา ค่าปุ๋ย และบางที

¹ สภาพร ศรีสังข์. (2518). นาน้ำฟ้า ใน รวมเรื่องสั้นชุดแล้งเข็ญ. หน้า 354-356

อาจจะเพิ่มค่ายาฆ่าแมลง...หากฝนฟ้าไม่ตกสม่ำเสมอตามฤดูกาล ก็ต้องเสียค่าน้ำ ถ้าโชคร้าย ฝนแล้งปลายฤดู...น้ำล้น...และแน่นอนนั่นคือสาเหตุที่เกษตรกรจะต้องเป็นหนี้เพิ่มขึ้น...¹

จากที่นักเขียนถ่ายทอดไว้ เห็นได้ว่าหนี้สินของเกษตรกรที่เพิ่มพูนขึ้นนี้ ส่วนหนึ่งเป็นเพราะเกษตรกรมีรายจ่ายในการผลิต-เพาะปลูก มากกว่ารายรับหรือเงินทุนที่มีอยู่ เช่น เกษตรกรต้องจ่ายค่าเช่าที่ดิน ค่าจ้างแรงงาน ค่าปุ๋ย ค่ายาฆ่าแมลง และหากฝนฟ้าไม่ตกตามฤดูกาล ก็ต้องเสียค่าน้ำด้วย ดังนั้นเกษตรกรจึงต้องเป็นหนี้เพราะรายจ่ายที่เพิ่มสูงขึ้น แต่ในขณะเดียวกัน รายรับของเกษตรกรกลับไม่แน่นอน ทั้งยังขึ้นอยู่กับผลผลิตจากการเพาะปลูกแต่เพียงอย่างเดียวด้วย

ในเรื่อง ทางกลับ ก็เป็นการถ่ายทอดให้เห็นถึงการกู้หนี้ยืมสินของเกษตรกรภายใต้ภาวะการณ์ครองชีพอันแร้นแค้น โดยเกษตรกรหวังว่าจะนำเงินที่กู้จากนายทุนไปใช้จ่ายในการยังชีพและเป็นทุนหมุนเวียนในการเพาะปลูกของตน ดังพอสังเกตได้จากนักเขียนถ่ายทอดไว้ต่อไปนี้

เสียงของเรื่องระหัดระท้อเหลือประมาณ...ภาวะครองชีพอันแร้นแค้น ทำให้เขาเคร่งเครียด เขาจึงเอาใจกับชีวิตเหมือนชาวบ้านชนบททั่วๆ ไป...

“กันเป็นหนี้เจ็กเส็งเกือบสามพัน กูเขามาหวังจะได้ทำนาให้เต็มสดีกำลัง แต่ฝนก็ไม่ตก ยายแป้นถูกริบนาเมื่อปีที่แล้ว ไ้หมานต้องเสียควายเทียมล้อไปทั้งคู่ ทิดหมึกเป็นหนี้สหกรณ์ท่วมหัว อีกหลายคนล้วนแต่ตกที่นั่งแยๆ ด้วยกัน” เรื่องเล่า นัยนดาเขาอิดโรย...²

กล่าวในด้านการกู้หนี้ยืมสินเพื่อนำไปใช้จ่ายในการยังชีพ ภายใต้ระบบเศรษฐกิจทุนนิยมและเศรษฐกิจการตลาด เห็นได้ว่าชาวบ้านทั่วไปต้องตกเป็นฝ่ายเสียเปรียบนายทุน เพราะต้องถูกขูดรีดดอกเบี้ยเงินกู้ การทำพันธะสัญญาที่เสี่ยงต่อการถูกยึดที่ดิน หรือแม้กระทั่งการถูกกดราคาสินค้า ซึ่งผลที่ตามมาก็คือรายจ่ายที่สูงขึ้นอย่างรวดเร็ว แต่ในขณะเดียวกันรายรับจากการขายแรงงานหรือจากการขายผลผลิตทางการเกษตรกลับไม่เพียงพอต่อรายจ่าย หนี้สินจึงเพิ่มพูนขึ้นเรื่อยๆ ดังนักเขียนได้ถ่ายทอดไว้ให้เห็นต่อไปนี้

ในเรื่อง เรายังไม่ชนะดอกหรือพ่อ นักเขียนได้ถ่ายทอดให้เห็นถึงการกู้หนี้ยืมสินของเกษตรกรผู้ยากไร้ที่ต้องการนำเงินไปใช้จ่ายในการยังชีพเพื่อบรรเทาความอดอยากแร้นแค้นในชีวิต ดังนักเขียนถ่ายทอดไว้ พอสังเกตได้ต่อไปนี้

¹ วิมล ไทรนิมิต. (2521). ผู้เฒ่า ใน โลกหนังสือฉบับเรื่องสั้น ชุด วันเวลาที่ผ่านเลย. หน้า 111

² ประเสริฐ จันดำ. (2513). ดอกคูณและเสียงแคน. หน้า 171-172, 176

...ชาวไร่ชาวนาจนๆ ...พูดถึงความอดอยาก...ต่ำต้อย...การเอารัดเอาเปรียบของพ่อค้าคนกลาง พูดถึงความใจไม่ใส่ระกำของนายทุนเงินกู้...

“ตลอดเวลาอันยาวนาน...ชาวไร่ชาวนาถูกปล่อยปละละเลยให้มีชีวิตเป็นอยู่อย่างอดอยากแร้นแค้น ทั้งๆ ที่...ต้องทำงานอาบเหงื่อต่างน้ำ...แต่แล้ว...นายทุนเงินกู้ อาศัยความไม่รู้เท่าทัน ทำการข่มเหงรังแก...พ่อของผมเอง เมื่อสองสามปีที่แล้ว... ไม่ได้ทำนาและปลูกไม่เป็นราคา พ่อผมต้องไปกู้เงินนายทุนเงินกู้รายหนึ่งเพื่อเอามาซื้อข้าวสารกรอกหม้อ...เงินที่ยืมมาก็ไม่มาก เพียงสามพันบาท พ่อผมหวังว่าจะขายข้าวขายพอปีต่อมาใช้หนี้ แต่...ปรากฏว่าปีต่อมาฝนแล้งอีก พ่อได้ข้าวไม่พอจะกินตลอดปี จึงไปขอร้องนายทุนว่าอย่าเพิ่งเร่งรัดเอาคืนเลย...เขาเอาหนังสือหลายฉบับไปให้พ่อผมเซ็นชื่อ ซึ่งพ่อผมก็อ่านหนังสือไม่ออก จึงได้ประทับรอยนิ้วหัวแม่มือเอาไว้ ต่อมา...นายทุนเงินกู้ไปหาพ่อผมที่บ้าน บอกว่าที่นาของพ่อแปลงนั้นจะต้องตกเป็นของเขาในสิ้นเดือน เพราะพ่อได้ทำสัญญาขายไว้...”¹

จากที่นักเขียนถ่ายทอดไว้ เห็นได้ว่าการที่เกษตรกรต้องกู้หนี้ยืมสินจากนายทุนเงินกู้ในส่วนหนึ่งเป็นเพราะพวกเขาต้องเผชิญกับอดอยากแร้นแค้น ไม่สามารถทำการเพาะปลูก เพื่อหารายได้นำมาใช้จ่ายในการยังชีพได้ตามปกติ และในขณะเดียวกันนายทุนเงินกู้บางรายก็อาศัยความไม่รู้เท่าทันของเกษตรกร ดัดแปลงเอกสารฉ้อโกงที่ดินของเกษตรกร นับเป็นการซ้ำเติมให้เกษตรกรต้องยากจนและลำบากทุกข์ยากมากยิ่งขึ้น ดังนักเขียนถ่ายทอดไว้ให้เห็นแล้วนั้น

ในเรื่อง คนเกิน ก็เช่นเดียวกัน นักเขียนได้ถ่ายทอดให้เห็นถึงภาวะความอดอยากอดอยากอันเป็นสาเหตุที่นำไปสู่การกู้หนี้ยืมสินไว้ ดังพอสังเกตได้ต่อไปนี้

เขา...ไม่มีกะจิตกะใจ...ทุกซบไปเสียทุกอย่าง ทุกซบแล้วไม่มีเงินกิน ทุกซบแล้วลูกจะหนาวตาย ทุกซบเรื่องนี้สินที่ท่วมหัวขึ้นทุกวัน...

ขณะกำลังกินข้าวเขายกมือขึ้นว่า“...ข้าจะไปหาเถาเถาจะยืมเงินเขาสักพันซื้อผ้าห่ม”

“ผ้าห่มอะไรตั้งพัน?” เมียเลิกคิ้วถาม

...หลายปีมาแล้วนางไม่เคยซื้อผ้าห่มเลย ถึงหน้าหนาวคราวใดก็ใช้กระสอบบ้าง ผ้าผืนที่มีอยู่ในบ้านบ้าง หรือไม่ก็สูมไฟไล่หนาว...

นางลอบถอนหายใจ “หนี้เก่าก็ตั้งเยอะ-ฉันกลัวว่ามันจะเป็นดินพอกหางหมู แล้วดอกเบี้ยยก็ร้อยละยี่สิบ...”

¹ สมคิด สิงสง. (2518). เรายังไม่ชนะดอกหรือพ่อ ใน รวมเรื่องสั้นชุดแล้งเข็ญ. หน้า 304-306

ปองล้มเหลวอยู่เหมือนกัน แต่แล้วก็ลุกขึ้นยืน...ทอดตาอันวิตกกังวลมองออกไปยังนาข้าว สมองก็คิดคำนวณถึงเงินที่จะได้หลังสิ้นหน้าเก็บเกี่ยว จะพอใช้หนี้หรือเปล่า? ถ้าไม่พอปีนี้-ปีหน้าจะพอไหม?...ไม่เข้าใจเหมือนกันว่าหนี้สินมันเข้ามาสู่มองอยู่ในครอบครัวได้อย่างไร...อย่างน้อยเขาก็ควรจะจะมีเงินไว้จับจ่ายใช้สอยยามจำเป็นบ้าง...

เขารู้แต่ว่าราคาข้าวเปลือกมันตก ราคาปุ๋ย ราคายาฆ่าแมลง ราคาของกินของใช้มันแพงหูดับดับใหม่ไปหมด ข้าวมันยังออกดอกสะพรั่งทุกฤดูกาลจนข้าวในนาโตไม่ทัน¹

จากที่นักเขียนถ่ายทอดไว้ เห็นได้ว่าตัวละคร “ปอง” และครอบครัวต้องเผชิญกับภาวะความอดดัดขัดสน รายจ่ายในครัวเรือนสูงกว่ารายรับที่เขาได้อยู่ อีกทั้งราคาสินค้าเพื่อการยังชีพและเพาะปลูกก็เหยิบตัวสูงขึ้น แต่ในขณะเดียวกันพืชผลทางการเกษตรของเขากลับขายได้ในราคาถูก ดังนั้นเพื่อการยังชีพก่อนที่จะผลิตจะถูกเก็บเกี่ยว ปองจึงต้องกู้เงินจากนายทุนมาใช้จ่ายในครัวเรือนก่อน แต่ทั้งนี้เขาก็มีหนี้เก่าที่ค้างชำระอยู่ก่อนแล้วจำนวนหนึ่ง ซึ่งนั้นก็หมายถึงหนี้สินของเขาก็จะยิ่งพอกพูนเพิ่มขึ้นเรื่อยๆ จนยากที่จะชำระคืนให้หมดในเร็ววันได้

ส่วนในเรื่อง เงินเดือนเพิ่ม เป็นการถ่ายทอดให้เห็นถึงการก่อหนี้สินของตัวละคร “ครูแก้ว” ข้าราชการครูชั้นผู้น้อยที่มีเงินเดือนไม่มากนัก อีกทั้งเขายังมีรายจ่ายที่สูงกว่ารายรับ ดังนั้นครอบครัวของเขาจึงต้องเผชิญกับภาวะความอดดัดขัดสน ดังนักเขียนได้ถ่ายทอดไว้พอสังเกตได้ต่อไปนี้

ครูประจำบาลเงินเดือนพันกว่าบาท...

ครูแก้วทำงานมาหลายปี...แต่การเงินมันไม่เหมาะสมกับเกียรติ...ถ้าคิดกัน

ในเรื่องค่าของเงิน แกยังทำงานแบบทยอยหลังเข้าคลองเสียด้วยซ้ำ

จากหนุ่มตัวคนเดียว มาเป็นเมียหนึ่งลูก 5 ...รับเงินเดือนเสร็จก็ต้องแวะที่ทำการไปรษณีย์ส่งเงินให้ลูก

แต่แจกให้ลูกห้าคนมันก็หมดไปแล้ว ยังไม่ถึงเมีย แล้วจะเอาอะไรกิน...

“...ข้าสารขึ้นไปถึงละคอนร้อย หมู เป็ด ไก่ มันขึ้นทั้งนั้น ...” สีหน้าของเมียบอกถึงความทุกข์โศกอย่างแสนสาหัส...

“กู้เงิน สหกรณ์ครู” เป็นหนทางสุดท้ายของครูประจำบาลอย่างครูแก้ว

“ก็กู้ค้ายูไม่ใช้หรือ”

“นั่นมันกู้สามัญ เรายังมีสิทธิ์กู้เงินได้อีก”...

“แล้วเดือนหน้าล่ะ”

“ค่อยคิดกันใหม่”

¹ วิมล ไทรนิมิต. (2539). วันฟ้าหม่น. หน้า 41-44

“มันก็ยังหนักเข้าไปอีก”...

“หาทุยืมเขาดอกเบี้ยมันก็แพง”

“มันจำเป็นก็ต้องเอา”

ครูแก้วต้องสู้กับเศรษฐกิจในครัวเรือนอย่างหนักหน่วง...ความเป็นอยู่อดคัดค้านขึ้นทุกวัน เขารู้ว่าอาศัยเงินเดือนอย่างเดียวครอบครัวคงจะไปไม่รอด...¹

จากที่นักเขียนถ่ายทอดไว้ เห็นได้ว่าแม้ตัวละคร “ครูแก้ว” เป็นข้าราชการมีเกียรติ มีศักดิ์ศรี และมีเงินเดือนประจำ แต่รายได้ในตำแหน่งครูประจำบาลนั้นก็สูงมากนัก อีกทั้งครูแก้วเองก็มีบุตรหลายคน ซึ่งทุกคนยังอยู่นอกกำลังแรงงาน ไม่สามารถหารายได้เพื่อค่าใช้จ่ายสำหรับตนเองได้ ดังนั้นภาระเรื่องการหารายได้เพื่อนำมาจุนเจือครอบครัว จึงตกอยู่กับครูแก้วเป็นสำคัญ อีกทั้งเมื่อราคาสินค้าต่างๆ เขยิบสูงขึ้น แต่รายได้ของครูแก้วมิได้เพิ่มขึ้นตาม ครูแก้วจึงต้องตัดสินใจแก้ปัญหาด้วยการกู้ “ฉุกเฉิน” จากสหกรณ์ครู เพื่อนำมาเป็นค่าใช้จ่ายภายในครอบครัว ทั้งที่ก่อนหน้านี้ครูแก้วเองก็ได้ทำการกู้สามัญไปแล้ว ด้วยเหตุดังนี้ หนี้สินของเขาจึงเพิ่มพูนขึ้น และเขาเองก็ต้องสู้กับเศรษฐกิจในครัวเรือนอย่างหนักหน่วงยิ่งขึ้นเช่นกัน

กล่าวโดยสรุป ในบรรดาเรื่องสั้นไทยร่วมสมัยตามขอบเขตของการวิจัยที่กำหนด นักเขียนได้ถ่ายทอดให้เห็นว่า ผู้ยากไร้หรือผู้ที่มีรายจ่ายในชีวิตประจำวันสูงกว่ารายรับ มักมีความเสี่ยงสูงที่จะก่อหนี้เพื่อการยังชีพ ยิ่งโดยเฉพาะเกษตรกรในชนบทที่ทำการเพาะปลูกโดยปราศจากปัจจัยการผลิตที่สำคัญ เช่น เงินทุน ที่ดิน แรงงาน และวัสดุอุปกรณ์ที่จำเป็นต่อการเพาะปลูก เกษตรกรผู้นั้นก็ยากที่จะหลีกเลี่ยงการกู้หนี้ยืมสินเพื่อนำมาใช้จ่ายเกี่ยวกับการบริโภคในชีวิตประจำวัน และเพื่อการผลิต-การเพาะปลูกของตนได้ นอกจากนี้ การที่เกษตรกรผู้ยากไร้ต้องเป็นหนี้สิน ส่วนหนึ่งเป็นเพราะไม่มีเงินสำรองจ่ายในยามฉุกเฉิน ดังนั้นเมื่อมีความจำเป็นเร่งด่วน จึงต้องไปกู้เงินจากนายทุนเพื่อนำมาใช้จ่ายก่อน สำหรับนายทุนที่ปล่อยเงินกู้ส่วนใหญ่ ก็มักจะปล่อยกู้ภายใต้เงื่อนไขหรือพันธะสัญญาการกู้ที่ตนเป็นฝ่ายได้เปรียบ ในขณะเดียวกัน บางรายก็อาศัยกฎหมายและความไม่รู้เท่าทัน ตลอดจนอำนาจที่เหนือกว่า ปฏิบัติต่อลูกหนี้อย่างกดขี่ข่มเหง ไร้มนุษยธรรม บ้างไม่สนใจว่าการที่ลูกหนี้ไม่สามารถชำระหนี้ได้หรือชำระหนี้ไม่ตรงตามกำหนดนั้น ส่วนหนึ่งเป็นเพราะลูกหนี้มีรายได้ไม่แน่นอน ขึ้นอยู่กับปัจจัยภายนอกที่ลูกหนี้มีอาจควบคุมได้ ด้วยเหตุดังนี้สำหรับลูกหนี้ที่เป็นเกษตรกร ผลผลิตส่วนเกินซึ่งกว่าจะได้มาต้องทำงานอาบเหงื่อต่างน้ำ จึงถูกนายทุนสูบเอาไป หนี้สินที่เพิ่มพูนขึ้นส่วนสำคัญก็มาจากการเอารัดเอาเปรียบของนายทุนเงินกู้นั่นเอง

¹ นิมิตร ภูมิถาวร. (2521). ครูครับผมจน. หน้า 99-100, 103-104

4.2 แนวทางการแก้ปัญหาความยากจน

ในความคิดของนักเศรษฐศาสตร์เสรีนิยม มาตรการแก้ปัญหาความยากจนส่วนใหญ่มักมุ่งเน้นให้ความสำคัญไปที่การทำให้เศรษฐกิจเจริญเติบโตบนพื้นฐานการกระจายรายได้ผ่านกลไกตลาด ทั้งนี้เพราะหากเศรษฐกิจเจริญเติบโต ก็ย่อมหมายความว่ามีการลงทุนมาก การลงทุนมากทำให้เกิดการจ้างงาน เมื่อคนมีงานทำก็จะมีรายได้และมีรายได้เพิ่มขึ้น ความยากจนในมิติทางเศรษฐศาสตร์ก็จะลดลงไปโดยปริยาย¹

ดังที่ได้กล่าวมาแล้ว กรอบความคิดเกี่ยวกับความยากจนมิได้จำกัดอยู่เฉพาะความยากจนในมิติทางเศรษฐศาสตร์เท่านั้น แต่ยังได้ขยายความเข้าใจครอบคลุมไปถึงมิติต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับคุณภาพชีวิต ดังนั้นการแก้ปัญหาความยากจนจึงเป็นเรื่องที่ซับซ้อน ทั้งยังต้องอาศัยวิธีการที่แยบคายและหลากหลาย แต่ถึงกระนั้นมาตรการส่วนใหญ่ก็มุ่งเน้นไปที่การก้าวข้ามความลำบากทุกข์ยากไปสู่การมีชีวิตที่ดีมีสุข ดังคณะกรรมการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ได้กล่าวถึงการแก้ปัญหาความยากจน โดยพิจารณาภาวะการอยู่ดีมีสุขของประชาชนเป็น 7 ด้าน คือ สุขภาพอนามัย ความรู้ ชีวิตการทำงาน รายได้และการกระจายรายได้ ชีวิตครอบครัว สภาพแวดล้อมและการบริหารจัดการที่ดี² ส่วนในโครงการวิจัยการพัฒนาระบบสวัสดิการสำหรับคนจนและคนด้อยโอกาสในสังคมไทย ได้นำเสนอแนวทางการแก้ปัญหาความยากจนไว้ 4 แนวทางสำคัญ คือ การแก้ปัญหาทำที่ต่อชีวิต การแก้ปัญหาปัจจัยการผลิต การแก้ปัญหาความสัมพันธ์ไม่เสมอภาคอันเกิดจากโครงสร้างทางเศรษฐกิจ สังคม และการเมือง และการจัดสวัสดิการสังคมสำหรับคนจนและคนด้อยโอกาส³

อย่างไรก็ตาม ความยากจนของสังคมหนึ่งไม่อาจนำไปเปรียบเทียบกับอีกสังคมหนึ่ง ทั้งนี้เพราะสภาพของสังคมแต่ละสังคมมีความแตกต่างกัน ดังนั้นการพิจารณาแนวทางการแก้ปัญหาความยากจนจึงมีความหลากหลายแตกต่างกันออกไปด้วย อีกทั้งการทำความเข้าใจต่อปัญหาความยากจนก็จำเป็นต้องมองอย่างเป็นกระบวนการและสัมพันธ์เชื่อมโยงอย่างต่อเนื่อง จึงจะทำให้เข้าใจปัญหาความยากจนได้กระจ่างชัด และนำไปสู่การแก้ปัญหาได้อย่างมีประสิทธิภาพ

¹ ณรงค์ เพ็ชรประเสริฐ. (2546). บทสังเคราะห์ภาพรวมการพัฒนาระบบสวัสดิการสำหรับคนจนและคนด้อยโอกาสในสังคมไทย. หน้า 211

² สำนักงานคณะกรรมการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ. (2545). วารสารเศรษฐกิจและสังคม. หน้า 12

³ ณรงค์ เพ็ชรประเสริฐ. (2546). เล่มเดิม. หน้า บทสรุปสำหรับผู้บริหาร

กล่าวในทางวรรณกรรม เรื่องสั้นไทยร่วมสมัยตามขอบเขตของการวิจัยที่กำหนด นักเขียนก็ได้ถ่ายทอดให้เห็นถึงแนวทางการแก้ปัญหาความยากจนไว้ ดังพอจะกล่าวถึงได้ต่อไปนี้

4.2.1 ปรับเปลี่ยนทัศนคติและทำที่ต่อชีวิต ดังที่ได้กล่าวมาแล้วว่า ในบรรดาเรื่องสั้นไทยร่วมสมัยตามขอบเขตของการวิจัยที่กำหนด นักเขียนส่วนหนึ่งได้สะท้อนให้เห็นว่า คนจนหรือคนยากไร้ต้องเผชิญกับความลำบากทุกข์ยาก สาเหตุส่วนหนึ่งมาจากการขาดวิสัยทัศน์ในการมองโลก มองตน และมองสถานการณ์ที่เกิดขึ้นอย่างเรียนรู้และเท่าทัน ทั้งยังไม่มีการวางแผนชีวิตที่เหมาะสม และบ้างก็มีพฤติกรรมที่เบี่ยงเบนไปจากบรรทัดฐานสังคม ยอมจำนนต่อชะตากรรมและปัญหาอุปสรรคต่างๆ ที่เกิดขึ้นในชีวิต

เป็นที่น่าสังเกตว่าทัศนคติและทำที่ต่อชีวิต เป็นกลุ่มสาเหตุของความยากจน ที่วางน้ำหนักไว้ที่ตัวของผู้ยากไร้หรือคนจนเอง ซึ่งมักจะทอดอโยปล่อยชีวิตให้ไหลลลยไปโดยไม่ต่อสู้ฝ่าฟันไม่สร้างความหวังในชีวิต ขาดความมุ่งมั่นเพียรพยายาม และขาดอติวิสัยที่จะเอาชนะปัญหาอุปสรรคที่รุมเร้า ดังนั้นการแก้ปัญหาความยากจนบนฐานของสาเหตุ ผู้ยากไร้เองก็ต้องรู้จักปรับเปลี่ยนทัศนคติและทำที่ต่อชีวิต มีอติวิสัยที่จะเอาชนะ มุ่งสำเร็จ ไม่ปล่อยตัวปล่อยใจยอมแพ้ ต่อสิ่งที่เกิดขึ้น

สำหรับในเรื่องสั้นไทยร่วมสมัยตามขอบเขตของการวิจัยที่กำหนด นักเขียนก็ได้ถ่ายทอดให้เห็นถึงทัศนคติและทำที่ต่อชีวิตที่เป็นแนวทางในการแก้ปัญหาความยากจนไว้ ดังพอสังเกตได้ต่อไปนี้

ในเรื่อง **เสมือนพี่น้อง** นักเขียนได้ถ่ายทอดให้เห็นถึงทัศนคติและทำที่ต่อชีวิตของผู้ยากไร้ที่เพียรพยายามแสวงหาความรู้ ตลอดจนทักษะในการประกอบชีพ เพื่อพยุฐานะความเป็นอยู่ของตน โดยไม่ท้อแท้สิ้นหวังในชะตาชีวิตที่ไม่มีโอกาสได้รับการศึกษาในระบบเช่นเดียวกับคนอื่น ดังนั้นนักเขียนถ่ายทอดไว้ ดังพอสังเกตได้ต่อไปนี้

ในที่สุดโต้งก็ต้องกลับมาเป็นนักเรียนใหม่อีกครั้ง แต่คราวนี้มีพ่อเป็นครูสอน โดยใช้แม่น้ำเป็นโรงเรียน โต้งจะทอดทิ้งวิชาเรียนนี้ไม่ได้เลยเพราะมันคือวิชาชีพโดยแท้จริง พ่อเขาพยายามถ่ายทอดให้มากที่สุดเท่าที่จะทำได้ หลายเดือนต่อมา โต้งก็เข้าใจวิถีทางของมันเป็นอย่างดี...

“คนอย่างเราๆ นะอ่านออกเขียนได้ตีตามไปแล้ว ไม่ต้องน้อยอกน้อยใจหรอกที่ไม่ได้เรียนต่อ บางคนเรียนสูงๆ เอาตัวไม่รอดมีเยอะแยะไปขออย่างเดียวเอ็งอย่าเป็นคนหนึ่งเฉยแล้วกัน อยากรู้อะไรหามาอ่าน อ่านเข้าไปเถอะไม่ต้องกลัวมันมีประโยชน์ทั้งนั้นแหละ เลือกรอ่านเอาแล้วกัน โรงเรียนจริงๆ นะอยู่ที่ตัวเราต่างหาก” แกหัวเราะอย่างอารมณ์ดี...¹

¹ ขาดิ กอบจิตติ. (2540). เสมือนพี่น้อง. หน้า 90,98

จากที่นักเขียนถ่ายทอดไว้ เห็นได้ว่าตัวละครมีทัศนคติและท่าทีต่อชีวิตในทางบวก โดยเปิดกว้างยอมรับในสิ่งที่ตนเองมีอยู่ แต่ก็ได้จมปรักหรือทอดทิ้งที่จะเพียรพยายามแสวงหาความรู้และพัฒนาทักษะต่างๆ ในวิชาชีพของตน ทั้งยังได้ให้ความสำคัญต่อการ “อ่าน” ที่ถือได้ว่าเป็นกระบวนการหนึ่งซึ่งสามารถยกระดับคุณภาพชีวิตให้ดีขึ้นได้

ในเรื่อง เงินเดือนเพิ่ม นักเขียนก็ได้ถ่ายทอดให้เห็นถึงท่าทีต่อชีวิตและการปฏิบัติตนของข้าราชการครูชั้นผู้น้อย ซึ่งถือได้ว่าเป็นแนวทางในการแก้ปัญหาความอึดอัดขัดสนได้ในระดับหนึ่ง ดังพอสังเกตได้ต่อไปนี้

ใครจะยอมอดตาย คนอย่างครูแก้ว และครูอะไรๆ อีกหลายร้อยหลายพัน
ต่างก็กระเสือกกระสนหากินเอาตัวรอด

ถึงหนานา...โรงเรียนปิดเทอม ครูแก้วออกช่วยเมียไถดำ มีชีวิตเหมือนชานา
ทั่วไปเขาเปลี่ยนรูปแบบสีากก็ของข้าราชการชั้นโท เป็นเครื่องแบบชานา...ถือหางไถ
แทนปากกา

หน้าแล้งทำไร่ ปลุกผักสวนครัว ทำทุกอย่าง แม้กระทั่งทอดแหหาปลา...จัดงาน
สังคมออกเกือบหมด งานกินเลี้ยง งานสังสรรค์ที่อำเภอจังหวัด ถ้าไม่จำเป็นจริงๆ ก็ไม่ไป
...ครูแก้วต้องต่อสู้กับเศรษฐกิจในครัวเรือนอย่างหนักหน่วง...ต้องชวนขวยหากินวันเสาร์
อาทิตย์ไม่ได้หยุด¹

จากที่นักเขียนถ่ายทอดไว้ เห็นได้ว่านอกจากตัวละคร “ครูแก้ว” จะมีความขยันหมั่นเพียร มีอัธยาศัยที่จะเอาชนะ และไม่ย่อท้อต่อปัญหาเศรษฐกิจที่รุมเร้าแล้ว นอกจากนี้เขายังรู้จักวางแผนการ ใช้เงิน ลดทอนรายจ่ายที่ไม่จำเป็นออกไปด้วย เช่น รายจ่ายจากงานสังคมประเภทกินเลี้ยงสังสรรค์ เป็นต้น

ส่วนในเรื่อง แก้วชีวิต เป็นการถ่ายทอดให้เห็นถึงการปรับเปลี่ยนทัศนคติของตัวละคร ชายหนุ่ม จากที่อดีตนั้นเคยสนใจแต่เที่ยวเตร่ สนุกสนาน หาความสำราญในชีวิต ไปสู่การมีอัธยาศัยที่จะเอาชนะ มุ่งสำเร็จ เพื่อยกระดับสภาพชีวิตและความเป็นอยู่ให้ดีขึ้น ดังนักเขียนถ่ายทอดไว้ พอสังเกตได้ต่อไปนี้

¹ นิมิตร ภูมิถาวร. (2521). ครูครับผมจน. หน้า 101-102 ,104

ผมก้มหน้านิ่ง ภาพคนเอาจริงเอาจัง อดทนและเยือกเย็นของพี่เด่นชัดขึ้นในความทรงจำ...

“เลิกกันที่ การหาแต่ความสนุกสนานเฉพาะตน แต่งตัว เทียงเตร่ หลงใหลกับความรักแบบเลื่อนลอยเพื่อฝัน...ผมละอายใจ” ...คิดแล้วข้าพเจ้าก็ต้องก้มหน้าอย่างไม่รู้สึกตัวก่อนจะเงยหน้าขึ้นยิ้มอย่างชัดเจน...¹

สำหรับในเรื่อง ข้าจะสิ้นสุดสุทธกฐี เป็นการถ่ายทอดให้เห็นถึงทัศนคติและท่าทีต่อชีวิตของตัวละครที่ไม่ท้อแท้สิ้นหวัง ทั้งยังมุ่งมั่นที่จะต่อสู้กับปัญหาอุปสรรคต่างๆ อย่างไม่ย่อท้อต่อความยากลำบากทุกซอกทุกด้าน ดังนักเขียนถ่ายทอดไว้ พอสังเกตได้ต่อไปนี้

ถึงตัวข้าเองก็เหมือนกัน ไม่รู้ตายวันไหน รู้แต่วันเกิด อย่างไรก็เถอะ ข้าจะสู้จนต่อไปจนสุทธกฐี เร็วแรงเป็นของข้า ไม่ได้ซื้อใครมา มีบ้านช่อง ลูกเมีย มีนา มีควาย เป็นของตนเอง ยากจนอย่างไรช่างหัวมัน ยังมีชีวิตอยู่ก็ต้องมีหวัง...

...พรุ่งนี้ต้องตื่นนอนตั้งแต่ฟ้ายังไม่สาง เพื่อที่จะมัดข้าวชุดที่เกี่ยวเมื่อวาน มันได้น้ำค้างเปียกอ่อนทำให้มัดง่าย เหน็บหนาวเท่าไหนก็ต้องทน²

จากที่นักเขียนถ่ายทอดไว้ เห็นได้ว่า ผู้ยากไร้แม้จะลำบากทุกซอกทุกด้านและเหน็ดเหนื่อยสักเพียงใด ก็ไม่ควรปล่อยให้ความหวังไหลล่อยไปโดยไม่มี ความหวัง ยากจนอย่างไรก็ต้องสู้ทนมิฉะนั้นชีวิตอาจตกต่ำแย่ยิ่งกว่าเดิมได้

เช่นเดียวกัน ในเรื่อง ‘ลูกทะเล’ นักเขียนได้ถ่ายทอดให้เห็นทัศนคติและท่าทีต่อชีวิตของตัวละครที่ไม่ท้อแท้สิ้นหวัง ทั้งยังมุ่งมั่นที่จะสลัดพันธนาการที่ต้องตกเป็นลูกจ้างคนอื่น จนวันหนึ่งเขาก็ทำได้สำเร็จ แม้โดยรวมสภาพชีวิตของเขาและครอบครัวจะมีได้สุขสบายมากขึ้นนักก็ตาม ดังนักเขียนถ่ายทอดไว้ พอสังเกตได้ต่อไปนี้

...พ่อฝันอยากเป็นเจ้าของเรือสักลำ เพื่อจะได้สลัดพันธนาการที่ต้องตกเป็นลูกจ้างคนอื่น ทะเลคือมหาวิทยาลัยชีวิตของพ่อที่เรียนรู้วิชาประมงมาตั้งแต่เล็ก บทเรียนความลำบากตรากตรำอันยาวนาน สู้ฝ่าคลื่นลมและความร้อนหนาวของทะเล มาปีแล้วปีเล่า พ่อสอบผ่านด้วยความทรหดอดทน เรือหาปลาเล็กๆ คือปริญญาที่พ่อมุ่งหวัง

¹ วัฒน์ จรรยาลายกูร. (2522). ข้าวแค้น. หน้า 28 - 30

² ประเสริฐ จันดำ. (2535). นางไห้. หน้า 41

ด้วยความมานะ ในที่สุดพ่อก็มีเรือเป็นของตัวเองจนได้...พ่อตกลงใจซื้อเรือเก่าจากเพื่อนบ้านที่ขายเงินผ่อนให้...แม้เงินที่เก็บสะสมมาทั้งชีวิตจะถูกใช้จ่ายไปจนหมดเกลี้ยง แต่พ่อก็พาโด่งออกทะเลด้วยความลำพอง พ่อได้เป็นได้ทั้งและเป็นเจ้าแก่เองแล้วความฝันของพ่อบรรลุจุดหมาย เหลือเพียงชีวิตจริงที่พ่อต้องฟันฝ่าอุปสรรค...¹

จากที่นักเขียนถ่ายทอดไว้ เห็นได้ว่าความหวังและความฝันคือแรงกระตุ้นเร้าก่อให้เกิดความเพียรพยายามในการเอาชนะปัญหาอุปสรรคต่างๆ ได้ ไม่เว้นแม้แต่ความยากจนข้นแค้น ดังตัวละครชาวประมงยากไร้ ผู้มีความฝันอยากเป็นเจ้าของเรือสักลำเพื่อจะได้สลัดพันธนาการที่ต้องตกเป็นลูกจ้างคนอื่น และด้วยความฝันนี้เอง เขาจึงเพียรพยายาม มุมนะ บากบั่น จนวันหนึ่งเขาก็สามารถทำความฝันนั้นให้เป็นความจริงได้ โดยการเปลี่ยนสถานะของตนเองจากลูกจ้างไปสู่การเป็นเจ้าของกิจการเรือประมงเล็กๆ ที่เขาภาคภูมิใจ ดังนักเขียนได้ถ่ายทอดไว้ให้เห็นแล้วนั้น

ไม่ต่างกันนัก ในเรื่อง คลื่นใต้ฟ้า นักเขียนก็ได้ถ่ายทอดให้เห็นถึงความมุ่งมั่นบากบั่นผ่านตัวละคร “วะเหต” ชายหนุ่มประมงรับจ้างที่ทำงานด้วยความขยันขันแข็งและรู้จักการวางแผนการใช้จ่าย เก็บออมรายได้ไว้เพื่อพยุ่งฐานะของครอบครัว ดังนักเขียนถ่ายทอดไว้ พอสังเกตได้ต่อไปนี้

วะเหต - หนุ่มวัยยี่สิบสาม ผู้มีหัวใจอันระอุที่จะหาเงินก้อนมาใช้จ่ายพยุ่งฐานะครอบครัว สร้างเนื้อสร้างตัว...ความหวังเปี่ยมล้นอก...

วะเหตเป็นลูกเรือคนเดียวที่เฝ้าแก่เล็งรักใคร่ เขาไม่เคยจ่ายเงินสุรุษสุรายเหมือนคนอื่น ...เขาเบิกเงินตามความจำเป็น พอใช้พอจ่ายเท่านั้น ที่เหลือฝากเอาไว้กับเฝ้าแก่...

วะเหตได้แต่ยิ้ม...นึกถึงวันที่เขาจะเบิกเงินที่เหลือทั้งหมดกลับบ้าน คงเป็นเงินก้อนโตทีเดียว²

จากที่นักเขียนถ่ายทอดไว้ เห็นได้ว่ามิใช่เฉพาะแต่ความมุ่งมั่นบากบั่นเท่านั้นที่จะทำให้ผู้ยากไร้มีฐานะความเป็นอยู่ที่ดีขึ้นได้ การวางแผนการใช้จ่ายและการเก็บออมก็มีส่วนสำคัญในการพยุ่งฐานะทางเศรษฐกิจของผู้ยากไร้ให้ดีขึ้นได้ ดังตัวละคร “วะเหต” การที่เขาไม่เงินเก็บ “เป็นเงินก้อนโต” ได้ ก็เนื่องมาจากเขารู้จักใช้จ่ายเงินตามความจำเป็น ไม่สุรุษสุรายเหมือนเพื่อนแรงงานประมงรับจ้างคนอื่นๆ ดังนักเขียนถ่ายทอดไว้ให้เห็นแล้วนั้น

¹ ประชาคม ลุนาชัย. (2541). ลูกแก้วสำรอง. หน้า 18-19

² จำลอง ผึ้งชลจิตร. (2524). กองคาราวาน. หน้า 36-38

กล่าวโดยสรุป ในบรรดาเรื่องสั้นไทยร่วมสมัยตามขอบเขตของการวิจัยที่กำหนด นักเขียนส่วนหนึ่งได้ถ่ายทอดให้เห็นว่า ทศนคติและท่าทีต่อชีวิตที่ดีสามารถบรรเทาความลำบากทุกข์ยากให้ผ่อนคลายหรือปรับเปลี่ยนไปสู่สภาพชีวิตที่ดีขึ้นได้ กล่าวคือ หากคนจนหรือคนยากไร้ มีความมุ่งมั่นบากบั่น มีอึดวิสัยที่จะต่อสู้เอาชนะปัญหาอุปสรรค ไม่เหน็ดเหนื่อย พ่ายแพ้ ท้อถอย รู้จักพัฒนาความรู้และทักษะของตนอย่างเหมาะสม เปิดใจกว้างยอมรับความจริงหากแต่ต้องมีเป้าหมายหรือความหวังในชีวิต และเพียรสร้างความสำเร็จนั้นด้วยความมานะ อดทน ตลอดจนรู้จักวางแผนการใช้จ่ายที่เหมาะสม ชีวิตที่ลำบากทุกข์ยากก็อาจดำเนินไปสู่ความเป็นอยู่ที่ดีขึ้นกว่าเดิมได้

4.2.2 ลดช่องว่างความสัมพันธ์ที่ไม่เสมอภาคและให้ความช่วยเหลือเกื้อกูลกัน ดังที่กล่าวมาแล้วว่า ความสัมพันธ์ที่ไม่เสมอภาคทำให้เกิดการได้เปรียบเสียเปรียบในสังคม และผู้ที่มักตกเป็นฝ่ายเสียเปรียบ ถูกเบียดขับให้ออกห่าง ไร้สิทธิ ไร้โอกาส ไร้อำนาจต่อรอง และไร้ศักดิ์ศรี ส่วนใหญ่ก็คือคนจนหรือคนที่ยากไร้นั่นเอง

ดังนั้นในการแก้ปัญหาความยากจนหรือการทำให้ประชาชน “อยู่ดี มีสุข” ส่วนหนึ่งทุกฝ่ายจึงต้องพยายามลดช่องว่างความสัมพันธ์ที่ไม่เสมอภาค และช่วยเหลือเกื้อกูลกันเปิดโอกาสให้ทุกคนมีส่วนร่วมและมีบทบาทในสังคมอย่างเท่าเทียม

การให้ศักดิ์และสิทธิ์ทางสังคมอย่างยุติธรรม การมีจิตสำนึกว่ามนุษย์ทุกคนล้วนมีความเสมอภาคและเท่าเทียม ตลอดจนการช่วยเหลือเกื้อกูลซึ่งกันและกัน จะสามารถช่วยลดช่องว่างความสัมพันธ์ที่ไม่เสมอภาค ทำให้การเอารัดเอาเปรียบและการกดขี่ข่มเหงผู้ยากไร้ลดน้อยลง ส่งผลให้คนจนหรือคนยากไร้มีโอกาสในการพัฒนาตนเองเพื่อยกระดับฐานะความเป็นอยู่ให้ดีขึ้นได้

กล่าวในทางวรรณกรรม เรื่องสั้นไทยร่วมสมัยตามขอบเขตของการวิจัยที่กำหนด นักเขียนส่วนหนึ่งได้ถ่ายทอดให้เห็นว่า การลดช่องว่างความสัมพันธ์ที่ไม่เสมอภาคและการให้ความช่วยเหลือเกื้อกูลกัน เป็นแนวทางหนึ่งที่จะช่วยให้คนจนหรือคนยากไร้มีโอกาสยกระดับฐานะความเป็นอยู่ของตนให้ดีขึ้นได้ ดังจะพอกกล่าวถึงได้ต่อไปนี้

ในเรื่อง ของขวัญผู้ยากไร้ นักเขียนได้ถ่ายทอดให้เห็นถึงการเรียกร้องหาจิตสำนึกแห่งความเท่าเทียมและการอยู่ร่วมกันอย่างเอื้ออาทรของมนุษย์ ซึ่งถือได้ว่าเป็นแนวทางหนึ่งที่จะช่วยลดช่องว่างความสัมพันธ์ที่ไม่เสมอภาคและนำไปสู่การยกระดับฐานะความเป็นอยู่ของผู้ยากไร้ให้ดีขึ้นได้ ดังนักเขียนถ่ายทอดไว้ พอสังเกตุได้ต่อไปนี้

...เขามาเหมือนผู้มีสิทธิ์และกำชีวิตของคนอย่างเธอและเขาเอาไว้...

...ทุกคนเกิดมาด้วยทัดเทียมกัน แต่สิ่งสมมุติบางอย่างต่างหากที่ทำให้แตกต่างกันออกไป ซึ่งนั่นก็ไม่น่าจะเป็นสิ่งสำคัญนัก ถ้าผู้คนอยู่กันด้วยความเอื้ออาทร ไม่ยึดแต่

ประโยชน์ส่วนตัว จนลืมนองค่าของความเป็นคนอันทัดเทียม คนจนไม่มีสิทธิ์บ้างเชี่ยวชาญหรือ ... ถ้าโลกเป็นของคนร่ำรวยพวกเดียวแล้ว คนจนอย่างเขาจะไปซุกอยู่ที่ไหนกัน¹

จากที่นักเขียนถ่ายทอดไว้ สะท้อนให้เห็นถึงน้ำเสียงของการเรียกร้องหาจิตสำนึกแห่งความเสมอภาคและความเท่าเทียมกันของมนุษย์ ซึ่งถือได้ว่าเป็นแนวทางหนึ่งที่จะช่วยลดช่องว่างความสัมพันธ์ที่ไม่เสมอภาค และนำไปสู่การยกระดับฐานะความเป็นอยู่ของผู้ยากไร้ให้ดีขึ้นได้ ดังหากพิจารณาจะเห็นได้ว่า สังคมใดถ้ามีความแตกต่างระหว่างชนชั้นมาก และสมาชิกในสังคมอยู่ร่วมกันโดยปราศจากความเอื้ออาทร ยึดถือแต่ประโยชน์ส่วนตัว "...จนลืมนองค่าของความเป็นคนอันทัดเทียม..." สังคมนั้นก็จะมีช่องว่างระหว่างชนชั้นมาก คนจนก็จะถูกเอารัดเอาเปรียบ ถูกเบียดขับให้ออกห่าง ไร้สิทธิ์ ไร้โอกาส ไร้อำนาจ และไร้ศักดิ์ศรีในสังคม กลายเป็นคนจนในทุกมิติ แต่หากทุกฝ่ายตระหนักในความเท่าเทียมและช่วยเหลือเกื้อกูลกัน ส่งเสริมความสัมพันธ์ทางเศรษฐกิจ สังคม และการเมืองอย่างเสมอภาค คนจนหรือคนยากไร้ ก็อาจพัฒนาตนเองไปสู่การมีชีวิตความเป็นอยู่ที่ดีขึ้นได้

เช่นเดียวกัน ในเรื่อง คนอย่างเราไม่มีเวลาว่างหกรอกพอ นักเขียนก็ได้ถ่ายทอดให้เห็นถึงการเรียกร้อง ทวงถามถึงจิตสำนึกแห่งความเสมอภาค การไม่เอารัดเอาเปรียบ และการช่วยเหลือเกื้อกูลกันในสังคม ดังพอสังเกตได้จากที่นักเขียนถ่ายทอดไว้ว่า "...มันเป็นการลดช่องว่าง... ทุกคนเสมอเท่าเทียมกัน..." "คนเรานะ... อยู่กันอย่างไม่เอารัดเอาเปรียบกัน ช่วยเหลือ เจือจุนกันซี่ คนรวย หักช่วยคนจนๆ เสียบ้าง..."²

ส่วนในเรื่อง การตัดสินใจในคืนอันเงียบเหงา เป็นการถ่ายทอดให้เห็นถึงการเรียกร้อง ทวงถามถึงความสัมพันธ์อันเสมอภาคของอดีตนักโทษผู้ถูกสังคมเบียดขับ ดุจผู้ไร้ซึ่งศักดิ์ศรี ทั้งที่เขาก็ได้ชดใช้หนี้แห่งการกระทำนั้นแล้ว หากแต่สังคมยังสร้างความแตกต่างและปฏิบัติต่อเขาเยี่ยงคนนอก จนเขาต้องกลายเป็นคนจนในทุกมิติ ซึ่งมีอาจอยู่ในสังคมได้อย่างเป็นปกติสุข ดังนักเขียนถ่ายทอดไว้ พอสังเกตได้ต่อไปนี้

...ดูเหมือนผู้คนรอบตัวที่เดินอยู่ในโลกของอิสราฟไบน์ ไม่เปิดทางให้คนคุกอย่างเขาเลย ทำให้พวกเขาช่างบอดไปต่อความเมตตาและการอภัยในสิ่งที่ผ่านไปแล้วของคนอื่นเสียจริง...ซึ่งบัดนี้เขาได้กลับมาเป็นตัวของตัวเองอย่างสะอาดหมดจด สังคมก็ควรเปิดโอกาสให้เขาบ้าง มิใช่ว่าจะสร้างกำแพงรังเกียจในการเป็นคนคุกของเขาหว่านล้อมไว้จนไม่สามารถก้าวพ้นออกมาจากมันไปได้³

¹ มานพ ถนอมศรี. (2521). ความหวังชั้นสุดท้าย. หน้า 83 , 85-86

² นิเวศน์ กันไทยราษฎร์. (2522). คนอย่างเราไม่มีเวลาว่างหกรอกพอ ใน โลกหนังสือฉบับเรือสำเภา ราคาแห่งชีวิต. หน้า 139

³ มานพ ถนอมศรี. (2523). ลมหายใจดอกไม้. หน้า 92

จากที่กล่าวมาข้างต้น แม้นักเขียนจะมีได้ถ่ายทอดให้เห็นอย่างชัดเจนว่า การมีจิตสำนึกแห่งความเสมอภาคเท่าเทียม การไม่เอารัดเอาเปรียบ และการช่วยเหลือเกื้อกูลกันในสังคม จะสามารถแก้ปัญหาความยากจนได้มากน้อยเพียงใด แต่หากพิจารณาจากน้ำเสียงที่ปรากฏคนจนหรือคนยากไร้ไม่ว่าจะในมิติใด ต่างก็ต้องการที่จะได้รับการปฏิบัติอย่างเท่าเทียม มีศักดิ์และสิทธิในสังคมอย่างเสมอภาค เพราะนั่นหมายถึงโอกาสในการเข้าถึงสิทธิพื้นฐานทางสังคม ที่จะนำไปสู่ช่องทางในการยกระดับฐานะความเป็นอยู่ให้ดีขึ้นได้ กล่าวคือ สภาพความทุกข์ยากของชีวิต นอกเหนือจากภาวะขาดแคลนอาหารและวัตถุแล้ว ความขาดแคลนในด้านสิทธิ โอกาส อำนาจ และศักดิ์ศรี ก็เป็นเหตุให้เกิดความทุกข์ยากได้เช่นเดียวกัน และทั้งนี้เนื่องจากความยากจนมักมีมิติต่างๆ ที่เกี่ยวเนื่องสัมพันธ์กัน ดังคนที่ยากจนทรัพย์สินหากไม่จนสิทธิไม่จนโอกาส ทั้งยังมีอำนาจในการต่อรองสูง เขาก็อาจพยุงฐานะความเป็นอยู่ให้ดีขึ้นได้ และยิ่งไปกว่านั้นหากเขาอยู่ในสังคมที่ไม่เอารัดเอาเปรียบ ช่วยเหลือเกื้อกูลกัน ทุกคนมีส่วนร่วมและมีบทบาทอย่างเท่าเทียมภาวะความลำบากทุกข์ยากก็อาจก้าวผ่านไปสู่ภาวะความอยู่ดี มีสุขได้

อย่างไรก็ตาม การได้มาซึ่งความสัมพันธ์อันเสมอภาค หรือการลดช่องว่างความสัมพันธ์ที่ไม่เสมอภาค มิใช่การมีแต่จิตสำนึกที่เลื่อนลอย บางครั้งก็ต้องผ่านกระบวนการที่เป็นรูปธรรม เช่น การออกกฎหมายสังคม (Social Law) เพื่อปรับโครงสร้างทางเศรษฐกิจ การเมือง และสังคมให้ คนชั้นล่างมีฐานะและศักดิ์ศรีทางสังคมสูงขึ้นลดความเสียเปรียบทางเศรษฐกิจและการเมืองลง คนชั้นล่างมีส่วนร่วมในกระบวนการเกี่ยวกับอำนาจทางการเมืองการปกครองมากขึ้น ดังนั้นผู้เสียเปรียบหรือผู้ที่ได้รับการปฏิบัติอย่างไม่เป็นธรรมจึงสามารถแสดงพลังเรียกร้องต่อรอง สร้างดุลแห่งความเสมอภาค โดยผ่านขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมได้ ตรงที่การกระทำนั้นมีได้ล่วงหน้าเมื่อกฎหมาย

ดังนั้น ขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมที่ผู้ใช้แรงงานได้ใช้วิธีการแสดงพลังเรียกร้องต่อรองกับนายจ้าง แม้จะอยู่ภายใต้ความขัดแย้ง หากแต่การกระทำของผู้ใช้แรงงานนั้น มิได้ล่วงละเมิดกฎหมาย หรือเป็นการดื้อแพ่งต่อกฎหมายโดยสันติวิธีบนพื้นฐานของมโนธรรมสำนึกว่ากฎหมายหรือคำสั่งที่ตราขึ้นนั้นอยู่ดิธรรม รูปแบบของขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมนั้น จึงอยู่ภายใต้ความคุ้มครองของกฎหมาย และถือได้ว่าเป็นวิธีการหนึ่งของการพยายามที่จะลดช่องว่างความสัมพันธ์ที่ไม่เสมอภาคด้วย

ในเรื่อง เรายังไม่ชนะดอกหรือพ่อ นักเขียนได้ถ่ายทอดให้เห็นถึงขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมของกลุ่มประชาชนผู้ยากไร้ ที่พยายามเรียกร้อง ต่อรอง ให้รัฐช่วยเหลือและแก้ไขปัญหาความเดือดร้อนทุกข์ยาก ตลอดจนการถูกเอารัดเอาเปรียบ ซึ่งถือได้ว่าเป็นการแสดงออกภายใต้ความคุ้มครองของกฎหมายและความสัมพันธ์อันเสมอภาค ดังพอสั่งเกตได้ต่อไปนี้

...ชาวไร่ชาวนาจนๆ อย่างพ่อนับเป็นจำนวนพันๆ เดินทางมาจากหลายแห่ง หนาชุมนุมกันที่หน้าศาลากลางจังหวัด เพื่อเรียกร้องให้ทางการบ้านเมืองช่วยจัดปัดเป่า ปัญหาข้อเดือดร้อนของพวกเขา ผู้คนที่มาชุมนุม...พวกเขาพูดถึงความอดอยากยากจน พูดถึงความต่ำต้อยน้อยหน้า พูดถึงการเอารัดเอาเปรียบของพ่อค้าคนกลาง พูดถึงความใจไม่ใส่ระกำของนายทุนเงินกู...

“...เราจะต้องรวมพลังกันให้มั่นคง เพื่อเรียกร้องให้รัฐบาลหันมาสนใจเราบ้างให้ ยอมรับข้อเสนอของพวกเขา...”

...ใบหน้าที่ยิ้มแย้มแจ่มใส

“เราชนะแล้วแหละพ่อ”...

“...ทางรัฐบาลรับข้อเรียกร้องของพวกเขาแล้วหมดทุกข้อ”¹

จากที่นักเขียนถ่ายทอดไว้ เห็นได้ว่าเมื่อประชาชนผู้ยากไร้รวมตัวกันเคลื่อนไหวทางสังคม แสดงพลังเพื่อกดดันให้รัฐดำเนินการแก้ปัญหาความเดือดร้อน ด้วยแนวคิดความสัมพันธ์อันเสมอภาค ที่ทุกคนมีสิทธิ์ที่จะแสดงออก ภายใต้วิธีการที่ได้รับความคุ้มครองทางกฎหมาย ข้อเรียกร้องของพวกเขาจึงถูกยินยอมรับไปดำเนินการ อย่างน้อยที่สุดก็สะท้อนให้เห็นได้ว่าสิทธิขั้นพื้นฐานที่จะนำไปสู่การยกระดับฐานะความเป็นอยู่ก็ได้รับการตอบสนองแล้ว

เช่นเดียวกัน ในเรื่อง ลำน้ำแห่งชีวิต ก็เป็นการถ่ายทอดให้เห็นถึงการแสดงพลังของประชาชนบนพื้นฐานแนวคิดความสัมพันธ์อันเสมอภาค ที่ประชาชนมีสิทธิ์ที่จะยื่นข้อเสนอเรียกร้องให้รัฐดำเนินการแก้ปัญหาความเดือดร้อนของตน ดังนักเขียนถ่ายทอดไว้ พอสังเกตได้ต่อไปนี้

...อีกกลุ่มกลับเห็นว่าจะต้องยกขบวนไปร้องที่อำเภอให้มากที่สุด เพื่ออำเภอจะได้เห็นว่าน้ำเน่าเป็นความเดือดร้อนของคนส่วนใหญ่จริงๆ...

“อย่างนี้ต้องแห่กันไปร้องเรียนที่อำเภอ”...

เสริมมันก็เป็นคนหนึ่งที่เคยอย่างนั้น ถ้าน้ำหายเน่าเมื่อไหร่ทุ่งปลาก็คงจะชุกชุมเหมือนเดิม...แน่นอน...เขาจะต้องหาเงินให้ได้มากขึ้น...”²

จากที่นักเขียนถ่ายทอดไว้ เห็นได้ว่าหากประชาชนเข้าใจในหลักการปฏิบัติภายใต้ความคุ้มครองของกฎหมาย และสังคมเปิดโอกาสให้มีการแสดงออกอย่างเท่าเทียม โดยไม่จำกัดชนชั้น ดังนั้นการที่ประชาชนรวมตัวกันเคลื่อนไหวทางสังคม นอกจากจะสามารถผลักดันให้รัฐดำเนินการ

¹ สมคิด สิงสง. (2518). เรายังไม่ชนะดอกหรือพ่อ ใน รวมเรื่องสั้นชุดแล้งเข็ญ. หน้า 304 , 309 ,

² อำนาจ เบ็นสบาย. (2541). ขอเพียงเข้าใจ. หน้า 13 - 14 , 17

แก้ไขปัญหาดังกล่าวได้แล้ว ก็ยังถือได้ว่าเป็นวิธีการแสดงออกเพื่อลดช่องว่างความสัมพันธ์ ไม่เสมอภาคได้อีกทางหนึ่งด้วย

ส่วนในเรื่อง พวกในป่า เป็นการถ่ายทอดให้เห็นถึงขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมบนพื้นฐานความขัดแย้งทางด้านแรงงาน ซึ่งเกิดจากความสัมพันธ์ที่ไม่เสมอภาค ส่งผลให้ลูกจ้างแรงงานต้องเผชิญกับความลำบากทุกข์ยาก ภายใต้การถูกกดขี่ข่มเหงและการถูกเอารัดเอาเปรียบ ด้วยเหตุนี้ลูกจ้างแรงงานจึงใช้วิธีแก้ปัญหาความเดือดร้อน ลดช่องว่างความสัมพันธ์ที่ไม่เสมอภาค ด้วยการชุมนุมเรียกร้องแสดงพลังแห่งอำนาจ สร้างดุลในการต่อรองผ่านขบวนการเคลื่อนไหว ดังนั้นเขียนถ่ายทอดไว้ พอสังเกตได้ต่อไปนี้

...บ้านเมืองจะเปลี่ยนแปลงไปแค่ไหน ฉันไม่รู้ แต่ฉันก็ยังเป็นเสมียนในบริษัทเหมืองแร่ที่เดิม อัตราจ้างเท่าเดิม เสี่ยงภัยเหมือนเดิม...

“พี่น้องทุกคนคงจำผมได้..”

คนงานเหมืองหันมามองเขาเป็นจุดเดียว มือหยุดชะงักการทำงาน...

“...ขอพี่น้องให้เวลาผมสักหน่อย..นานมาแล้วที่ผมไม่ได้พบกับพี่น้องซึ่งร่วมชะตากรรมเดียวกันกับพ่อแม่ของผม...”...เขากล่าว “..สวัสดิการของทางบริษัทที่ให้แก่คนงาน พี่น้องทุกคนก็คงเห็นเองแล้วว่าแทบไม่มีอะไร เจ็บป่วยก็ไม่ได้เบิกค่ายา หยุดงานเพราะป่วย ก็ไม่ได้ค่าแรงถ้าถึงตายในขณะทำงานก็ได้เงินฟาดหัวแค่พันสองพัน...”...

“ชีวิตคนงานที่ทำงานแลกกับค่าแรงวันละสี่สิบบาทมันดูไม่คุ้มกันเลย ไหนจะต้องถูกหักค่าแรงเวลาป่วย ... พี่น้องลองคิดดู คนจนอย่างเราควรเห็นใจกัน คนรวยอย่างเขารวยเพราะแรงงานของเรา แต่เขาเห็นใจเราหรือไม่..” เขาหยุดเว้นระยะชั่วคราว...หากกฎหมายแรงงานไม่ศักดิ์สิทธิ์เพื่อความเป็นธรรมของคนส่วนใหญ่ พี่น้องก็ควรต้องร่วมมือกัน ช่วยตัวเอง และช่วยเหลือซึ่งกันและกัน...

จากวันนั้นจนถึงวันนี้..

ขณะนี้ พวกเรากำลังนั่งอยู่ต่อหน้าเจ้านาย พวกเรากำลังต่อรองยื่นข้อเรียกร้องขอค่าแรงเพิ่ม ขอสวัสดิการ ขอวันหยุด และขอเวลาทำงานที่เหมืองเพียง 8 ชั่วโมง พวกเราซึ่งมีฉันร่วมอยู่ ได้ปรึกษาหารือกันแล้วเห็นพ้องต้องกันว่า ทุกคนที่มีชื่อข้างล่างนี้จะร่วมมือกันลุกขึ้นทวงสิทธิ์อันควร

นี่หากภายในสามวัน เรายังตกลงกันไม่ได้ พวกเราจะเดินขบวนไปพบเจ้าหน้าที่แรงงานที่จังหวัด และถ้าหากอีกห้าวันยังตกลงกันไม่ได้ พวกเราจะหยุดงาน...¹

¹ ศรีดาวเรือง. (2533). แก้วหยุดเดียว. หน้า 83- 86

จากที่นักเขียนถ่ายทอดไว้ เห็นได้ว่าเมื่อลูกจ้างแรงงานต้องเผชิญกับความลำบากทุกข์ยาก ภายใต้แรงบีบบังคับจากความสัมพันธ์ที่ไม่เสมอภาค เขาจึงพยายามต่อสู้ดิ้นรน สลัดบ่วงอำนาจของนายทุนที่ร่ำรวยตระบัดชีวิตของเขาไว้ ด้วยการรวมตัวกันชุมนุมเรียกร้อง แสดงพลังแห่งอำนาจสร้างตุลในการต่อรอง เพื่อให้เกิดการแก้ปัญหาความเดือดร้อน ซึ่งถ้าหากได้รับการตอบสนอง ชีวิตความเป็นอยู่ที่ดีลำบากทุกข์ยากก็อาจผ่อนคลายและพัฒนาไปสู่การ “อยู่ดีมีสุข” ได้

ในเรื่อง แก้วหยดเดียว ก็ไม่ต่างกันนัก นักเขียนได้ถ่ายทอดให้เห็นถึงความลำบากทุกข์ยาก ภายใต้แรงบีบบังคับจากความสัมพันธ์ที่ไม่เสมอภาคระหว่างชนชั้นนายทุนกับชนชั้นกรรมกร และการแก้ปัญหาความเดือดร้อนผ่านขบวนการเคลื่อนไหวไว้เช่นเดียวกัน ดังพอสังเกตได้ต่อไปนี้

“...พวกเราถูกเขาเอาเปรียบ...”...

“...โรงงานนี้ไม่มีสวัสดิการอะไรเลย ค่ารักษาพยาบาล ค่าแรงที่เป็นธรรม ค่าชดเชยเมื่อพิการหรือถูกไล่ออกจากงาน อาหารก็แทบต้องแย่งกันกิน...”...

“ ผู้จัดการครับ เพื่อความสงบเรียบร้อย ผมขอผู้จัดการสักครั้งเถอะครับ ผมขอให้อาเหลียงเข้าไว้ทำงานตามเดิม แล้วขอให้พิจารณาเงินเดือนกับพวกที่ทำงานมานานๆ และทำงานดี”

...ผู้จัดการโบกมือไล่ให้เขาออกไป หลงจู้จำใจกลับออกไป และเล่าให้คนงานฟังสายชั้นกรรมกรชายหญิง เด็ก คนแก่ และคนที่เดินมาเริ่มหนาตามากขึ้น และค่อยๆ มากขึ้น เมื่อมีข่าวทำนองว่าหลงจู้ถูกไล่ออก เจ้าของโรงงานที่อยู่ใกล้เคียงมองดูเหล่าคนงานแล้วก็ต้องเบิกตากว้าง เพราะคนงานที่ค่อยๆ เดินเข้ามารวมกลุ่มกันมากขึ้นๆ นั้น มิได้มาจากโรงงานแก้วเพียงแห่งเดียว แต่หากยังมีคนงานของเขาเองที่มาจากโรงงานน้ำตาล โรงงานทอกระสอบ ซึ่งอยู่ไม่ไกลจากโรงงานแก้วแห่งนั้นด้วย¹

เช่นเดียวกัน ในเรื่อง แรงงานกับเงิน นักเขียนได้ถ่ายทอดให้เห็นถึงการแก้ปัญหาความลำบากทุกข์ยาก ภายใต้แรงบีบบังคับจากความสัมพันธ์ที่ไม่เสมอภาคระหว่างชนชั้นนายทุนกับชนชั้นกรรมกรด้วยวิธีการชุมนุมเรียกร้องไว้เช่นเดียวกัน ดังพอสังเกตได้จากที่นักเขียนถ่ายทอดไว้ต่อไปนี้

“วันที่ 1 นี้วันกรรมกรใช้ม็ยพี...พวกเราทางนี้จะไปร่วมชุมนุมกันที่สนามหลวง หรือเปล้า ทางพวกเขาจะไปกัน”...

“...ผมว่าเราชวนคนงานโรงอื่นด้วยดีไหม ผมรู้จักหลายคน เราเหมารถไปชุมนุมกันที่สนามหลวงเลย”...

¹ ศรีดาวเรือง. (2533). แก้วหยดเดียว. หน้า 24-26

“ตกลง...ไว้ตอนเลิกงานเราลองมาชาวเสียงกันดู...”...

“...ถ้าพวกเรารวมใจกันได้ ผู้จัดการก็ต้องยอมใช่ไหม อะไรบ้างล่ะ..หนึ่งไป
สนามหลวง สองค่าแรงเพิ่ม สามสวัสดิการ...”...

“หากเรารวมกันได้สำเร็จ พวกที่ไม่ต้องร่วมด้วยก็จะได้ประโยชน์เหมือนกัน...”¹

กล่าวโดยสรุป ในบรรดาเรื่องสั้นไทยร่วมสมัยตามขอบเขตของการวิจัยที่กำหนด นักเขียน
ส่วนหนึ่งได้ถ่ายทอดให้เห็นว่า การลดช่องว่างความสัมพันธ์ที่ไม่เสมอภาคและการช่วยเหลือเกื้อกูล
กันในสังคม ทั้งที่เกิดขึ้นเองจากจิตสำนึกหรือผ่านกระบวนการเคลื่อนไหวทางสังคม เช่น การชุมนุม
เรียกร้อง ถือได้ว่าเป็นแนวทางหนึ่งที่จะช่วยแก้ปัญหาความเดือดร้อนของคนจนหรือคนยากไร้ให้
ผ่อนคลายลง และก้าวผ่านไปสู่ภาวะความอยู่ดีมีสุขได้ หากข้อเรียกร้องนั้นได้รับการตอบสนอง

4.2.3 สนับสนุนปัจจัยการผลิต สาเหตุของความยากจนประการหนึ่ง ดังที่ได้กล่าวมาแล้วก็
คือการขาดแคลนปัจจัยการผลิต หากพิจารณา ปัจจัยการผลิตก็คือสิ่งที่ทำให้เกิดผลผลิตและผลผลิต
นี้เองในแง่ของการบริโภค ก็คือสิ่งที่จะนำไปบำบัดความต้องการของชีวิตเพื่อให้สามารถดำรงอยู่ได้
อย่างเป็นปกติสุข ดังนั้น สำหรับผู้ที่ดำรงชีวิตด้วยการเป็นผู้ผลิต ไม่ว่าจะผลิตเพื่อการ ยังชีพหรือ
ผลิตเพื่อจำหน่าย หากผู้ผลิตนั้นต้องเผชิญกับภาวะขาดแคลนปัจจัยการผลิต จะส่งผลกระทบต่อ
ปริมาณและคุณภาพของผลผลิต วิถีชีวิตของผู้ผลิตนั้นก็อาจถดถอยไปสู่ความอดขัดขัดสนและลำบาก
ทุกข์ยากได้

กล่าวในแง่ของการผลิตเพื่อการยังชีพ หากไม่มีปัจจัยการผลิตชีวิตก็ยากที่จะดำรงอยู่ได้
ดังนั้นการแก้ปัญหาความยากจนบนฐานของสาเหตุ จึงจำเป็นอยู่เองที่จะต้องมีการสนับสนุนปัจจัย
การผลิต ทั้งนี้เพื่อให้ผลผลิตเป็นที่น่าพอใจและสามารถนำมาบำบัดความต้องการของชีวิต ทำให้
ชีวิตดำรงอยู่ได้โดยมิต้องเผชิญกับความอดอยากทุกข์ยาก

สำหรับในทางวรรณกรรม เรื่องสั้นไทยร่วมสมัยตามขอบเขตของการวิจัยที่กำหนด
นักเขียนส่วนหนึ่งได้ถ่ายทอดให้เห็นถึงแนวคิดการแก้ปัญหาความยากจน ด้วยวิธีการสนับสนุนปัจจัย
การผลิตให้แก่ผู้ที่ขาดแคลนและยากไร้ ดังจะพากล่าวถึงได้ต่อไปนี้

ในเรื่อง **ปืชานา** นักเขียนได้ถ่ายทอดให้เห็นถึงนโยบายของรัฐบาลที่จะให้ความ
ช่วยเหลือและสนับสนุนปัจจัยการผลิต ตลอดจนโอกาสในการเข้าถึงสาธารณูปโภค สาธารณูปการ
ที่จำเป็นต่อการดำรงชีวิต ซึ่งก็สอดคล้องกับที่เกษตรกรผู้ยากไร้ต้องการ ดังนักเขียนถ่ายทอดไว้
พอสังเกตได้ต่อไปนี้

¹ ศรีดาวเรือง. (2533). แก้วหยดเดียว. . หน้า 67 , 69 - 71

...รัฐบาลเห็นความสำคัญของชาวนา ทูมเงินจำนวนมहीมาออกไปสู่ชนบทเพื่อใช้จ่ายในโครงการต่าง ๆ...ชีวิตชาวนาไทยก็จะมีความเป็นอยู่ที่ดีขึ้นกว่าเดิมอย่างแน่นอน...

ต่อไปเมื่อถึงฤดูทำนา ชาวนาก็จะมีน้ำท่าอุดมสมบูรณ์สามารถทำการเพาะปลูกได้โดยไม่ต้องฝากชีวิตไว้กับฝนฟ้าอีกต่อไป รัฐบาลคงพัฒนาการชลประทานอย่างขนานใหญ่ เพราะวาระบบชลประทานที่ดีและมากเพียงพอเป็นหัวใจสำคัญของเกษตรกรรม ...เมื่อรัฐบาลเอาใจใส่เรื่องน้ำเรื่องปุ๋ยแล้วละก็ชาวนาย่อมปลูกข้าวได้ดี และได้ปริมาณมาก ข้าวอันมากมายนี้คงจะเป็นเหตุให้พ่อค้าคนกลางไม่กล้าขูดรีดเอากำไรมากอย่างแต่ก่อน คนก็จะมีกินกันทั้งประเทศ...รัฐบาลคงจะช่วยให้ชาวนาทุกคนได้มีที่ทำกินของตนเอง...คงหาทางให้ชาวนาได้แผ่นดินที่นายทุนฉ้อโกงไปด้วยเล่ห์เหลี่ยมนานาตินมาเสียที ชาวนาจะได้พ้นจากการกดขี่ขูดรีดแรงงาน มีฐานะความเป็นอยู่พอลืมตาอ้าปากทัดเทียมกับนายทุน...

"...รัฐบาลจะต้องช่วยให้เกษตรกรชาวนาชาวไร่...มีความเป็นอยู่ที่ดีขึ้นอย่างแน่นอน ...มาสร้างโรงเรียนมัธยมที่นี้สักโรงก็จะดี อย่างน้อย...ก็ไม่ต้องถ่อกันไปเรียนถึงในเมือง ซึ่งต้องใช้เงินทองมากขึ้น เท่ากับกัดกันลูกชาวนาจนๆ...ไม่ให้มีโอกาเรียนต่อเท่านั้นเอง"...

"ปีหน้าจะลูกนะ พ่อจะส่งแก็ไปเรียนต่อแน่ ๆ "

จากที่นักเขียนถ่ายทอดไว้ สะท้อนให้เห็นได้ว่าการที่รัฐบาลจะแก้ปัญหาความยากจน หรือทำให้เกษตรกรชาวไร่ชาวนามีชีวิตความเป็นอยู่ที่ดีขึ้นได้นั้น รัฐบาลต้องให้การสนับสนุนปัจจัยการผลิตและโอกาสในการเข้าถึงสาธารณูปโภค สาธารณูปการ ที่จำเป็นต่อการผลิตและการยังชีพอย่างเพียงพอ เช่น สนับสนุนเงินทุนไปสู่ชนบทเพื่อใช้จ่ายในโครงการต่าง ๆ จัดสรรที่ดินทำกินให้แก่เกษตรกรที่ไม่มีที่ดินเป็นของตนเอง กระจายความช่วยเหลือเรื่องปุ๋ยและการชลประทานให้เกษตรกรสามารถเข้าถึงและนำไปใช้ในการเพาะปลูกได้อย่างเพียงพอ นอกจากนี้การจัดตั้งโรงเรียนในชนบท ก็ถือได้ว่าเป็นการเปิดโอกาสให้ชาวชนบทสามารถเข้าถึงความรู้และพัฒนาทักษะเพื่อการยกระดับฐานะความเป็นอยู่ให้ดีขึ้นได้

เช่นเดียวกัน ในเรื่อง ผู้ทรงคุณวุฒิ ก็เป็นการถ่ายทอดให้เห็นถึงการสนับสนุนเงินทุนจากภาครัฐไปสู่ชุมชนท้องถิ่น โดยรัฐเปิดโอกาสให้ประชาชนสามารถเข้าถึงแหล่งทุนและให้อำนาจบริหารจัดการเงินทุนนั้นเองอย่างอิสระ ทั้งนี้เพื่อสนองตอบความต้องการอันแท้จริงของชุมชน สำหรับในเรื่องนี้ตัวละครที่เป็นตัวแทนของชุมชนได้ตกลงกันนำเงินสนับสนุนไปขุดคลองและบ่อ ดังนักเขียนถ่ายทอดไว้ พอสังเกตได้ต่อไปนี้

¹ ศรีตะวัน. (2522). ปีชาวนา ใน รวมเรื่องสั้นชุดขานรับปีชาวนา. หน้า 3-5, 13

...ตำแหน่งนี้เดิมเรียกว่าสมาชิกสภาตำบล...เป็นดุลถ่วงอำนาจของผู้ใหญ่บ้าน
กำนัน...ทำหน้าที่...ประชุมวางแผน มีการควบคุมเกี่ยวกับการบริหารงาน การใช้เงินใช้ทอง
ยิ่งยุคเงินผัน เงินพื้นฟูเศรษฐกิจจะไรต่าง ๆ ที่รัฐโอนเงินมาให้ท้องถิ่นจัดการใช้เงินตาม
โครงการต่าง ๆ คณะกรรมการตำบล...มีบทบาทในเรื่องนี้มาก...

“คราวนี้เรามุ่งพัฒนาเรื่องอาชีพ การขุดคลอง เหมือง ฝาย บ่อสระ เรื่องน้ำ
เป็นใหญ่ เขารู้ว่าประชาชนชาวไร่ชาวนาต้องการน้ำ มีน้ำมันก็ไม่อดตาย ”

“บ้านเราจะไปขุดคลองที่ไหน”

“อ้าวก็คลองแม่แดงนั่นไง มันตื่นเงินไปหมดแล้ว จะได้เอาน้ำไว้ทำนา”...

“แล้วทำอะไรกันอีก”

“ขุดบ่อเลี้ยงปลา เอาน้ำไว้ช่วยการทำนาด้วย...”...

เป็นอันว่าตกลงจะขุดคลองกับขุดบ่อไว้ที่บ้านกำนัน กำนันวางโครงการไว้ว่าจะ
หาปลามาเลี้ยง¹

จากที่นักเขียนถ่ายทอดไว้ เห็นได้ว่าภาครัฐได้สนับสนุนเงินทุนและเปิดโอกาสให้ชุมชน
บริหารจัดการเงินทุนนั้นด้วยตนเอง ทั้งนี้เพื่อให้โครงการต่าง ๆ ที่ชุมชนจะดำเนินการเป็นไปตาม
ความต้องการของชุมชนมากที่สุด แต่อย่างไรก็ตาม หากชุมชนขาดการควบคุมและตรวจสอบการใช้
จ่ายเงินอย่างใกล้ชิด ก็อาจเป็นช่องทางในการแสวงหาผลประโยชน์และการคอร์รัปชันของคน
บางกลุ่ม ซึ่งประชาชนอาจตกเป็นฝ่ายเสียประโยชน์ได้ ดังนักเขียนถ่ายทอดไว้ พอสังเกตได้ต่อไปนี้

“ของเรานี้มันหวานอยู่แล้วจะเอาสักเท่าไรก็ได้ ขุดถ่วงเวลาไว้ เบิกเงินเป็นงวด
กะเนงวดสุดท้ายฝนตกหนักน้ำเต็มคลอง มันก็หมดเรื่องกัน...ขุดไปได้สักครึ่งเดียวน้ำมาคลอง
ใครจะไปรู้ว่ามันตื่นมันลึกแคไร ก็เหมือนเมื่อคราวทำถนนกัน บางตำบลมีถนนเก่า อยู่แล้ว
ขุดเสริมนิดหน่อย ทำหลุมเก่าให้ใหม่ แล้วก็มาขอเบิกเงิน...

งานขุดคลองดำเนินไปได้ไม่ถึงห้าสิบเปอร์เซ็นต์ ฝนก็ลงหนัก น้ำมาคลอง

“เซ็นชื่อเบิกเงินให้เสียหมด ไม่กลัวคุกหรือกำนัน”...

“เฮ้ย ก็น้ำมาคลองแล้วจะเอาหลักฐานที่ไหนมา วันนี้เสียอ้วนเขาจะมารับเข้าไป
เที่ยวในเมืองอีก เซ็นชื่อให้เขาก็คงละสองสามตัว...”...แล้วพากันเดินทางเข้าไปในเมือง
ด้วยหัวใจอันเบิกบาน²

¹ นิมิตร ภูมิถาวร. (2521). ครูศรีหม่อม. หน้า 87-90

² แหล่งเดิม. หน้า 92-93 , 98

คล้ายคลึงกัน ในเรื่อง ซึ่งรวนแตกทำลาย นักเขียนก็ได้ถ่ายทอดให้เห็นถึง การสนับสนุนเงินทุนและการกระจายอำนาจในการบริหารจัดการจากภาครัฐไปสู่ชุมชนท้องถิ่น ซึ่ง ถือได้ว่าเป็นวิธีการแก้ปัญหาความเดือดร้อนให้ประชาชนทางหนึ่ง แต่ถึงกระนั้นโดยกระบวนการก็ยังมิ ช้องโหว่ ทำให้ประชาชนไม่สามารถเข้าถึงประโยชน์ได้อย่างแท้ ดังนักเขียนถ่ายทอดไว้ พอสังเกต ได้ต่อไปนี้

...ครั้นคุยมาถึงเรื่องทำถนนเข้าวัดจากเงินผ่องรัฐบาล ลุงแจ้วก็แสดงความสนใจ ออกมาอย่างเดือดดาล

“...เขาเอาเงินมาทำถนน แต่ที่จริงมันเป็นเพียงทำทางที่มีอยู่เท่านั้นเอง เพียงแต่ ขุดเอาดินข้างทางขึ้นมาถมๆ...คนที่พอจะได้ประโยชน์อยู่บ้าง ก็พวกที่ไปรับจ้างขุดดิน แต่ก็ ได้ไม่กี่สตางค์หรอก...ที่ได้แน่ๆ ก็คือผู้รับเหมา พวกนี้รับจากหลวงราคาหนึ่ง แต่มาบอก เราอีกราคาหนึ่ง”...

ฉันเพิ่งรู้ว่าการผันเงินของรัฐบาลอาจไม่ได้ผลจริงจังก็ตรงนี้ ...

“แล้วเรื่องสหกรณ์...พวกที่ทำอะไรทำนาหรือเลี้ยงสัตว์...ทางรัฐบาลให้เขากู้เงิน... บางที...อาจมีรายได้ดีขึ้นบ้าง แทนที่จะเป็นอย่างทุกวันนี้”¹

ส่วนในเรื่อง แล้ง เป็นการถ่ายทอดให้เห็นถึงท่าทีของหน่วยงานราชการที่จะเข้ามาดูแล และให้ความช่วยเหลือแก้ไขปัญหาความเดือดร้อนของประชาชนเกี่ยวกับแหล่งน้ำเพื่อการอุปโภค บริโภค ซึ่งหากพิจารณา นอกจากน้ำจะมีความจำเป็นอย่างยิ่งต่อการดำรงชีวิตแล้ว น้ำยังถือเป็น ปัจจัยการผลิตทางด้านการเกษตรที่สำคัญมากปัจจัยหนึ่งด้วย ดังนักเขียนถ่ายทอดไว้ต่อไปนี้

น้ำในห้วยแห้งสนิทแล้วจริงๆ แต่น้ำที่ขังตรงหัวฝายก็ยังพอมีอยู่...

“สวัสดี ลุง...” “ผมมาจากกรุงเทพฯ จะมาดูฝายว่าเป็นยังไงมั่ง ถ้าตัวไหนพัง จะได้เตรียมซ่อม...”...

หลังจากนั้นอีกไม่กี่เดือน แกก็ได้พบกับกลุ่มเจ้านายกลุ่มใหม่อีก...

“...ผมมาจากกรุงเทพฯ ะ เรามีโครงการจะสร้างอ่างเก็บน้ำที่กิ่งโนน มันช่วยลุง ได้มากกว่าขุดห้วยอีก”...

“...ที่นี้ถ้าน้ำมากเราก็กักน้ำไว้ น้ำก็ไม่ท่วม พอแล้ง เราก็ปล่อยน้ำลงห้วย ห้วยก็ไม่แห้ง ลุงก็มีน้ำใช้”

“อ้าว อย่างนั้นก็ดี...” “แล้วจะเริ่มทำเมื่อไหร่กันเล่านี้”

“อีกไม่นานหรอกลุง”

หลังจากนั้นก็มิฉะนั้นก็มาอีก...²

¹ ศรีดาวเรือง. (2533). แก้วหยดเดียว. หน้า 111-113

² ยอดดา อะเซ็มเซ้ง. (2542). กบดักในสมรภูมิ. หน้า 7-8 , 10-11

กล่าวในแง่ความเป็นจริง รัฐบาลหลายยุคหลายสมัยต่างก็ได้พยายามแก้ปัญหาความลำบากทุกข์ยากของประชาชนด้วยวิธีการสนับสนุนปัจจัยการผลิตและโอกาสในการเข้าถึงสาธารณูปโภค สาธารณูปการที่จำเป็นต่อการผลิตและการยังชีพเสมอมา ดังในรัฐบาลโดยการนำของ ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช ได้สนับสนุนเงินงบประมาณสู่ชุมชนท้องถิ่น ซึ่งรู้จักกันโดยทั่วไปว่าโครงการ “เงินผัน” โดยรัฐบาลได้ออเงินไปให้ท้องถิ่นบริหารจัดการเองภายใต้โครงการต่างๆ ที่ชุมชนเห็นสมควร ซึ่งส่วนหนึ่งถูกใช้จ่ายไปกับการพัฒนาสาธารณูปโภค สาธารณูปการในชุมชน เช่น ขุดลอกคูคลอง ก่อสร้างฝาย อ่างเก็บน้ำ ถนน และสะพาน เป็นต้น ส่วนในรัฐบาลของ พ.ต.ท. ทักษิณ ชินวัตร ก็ได้ดำเนินการในลักษณะคล้ายคลึงกันนี้ คือ โครงการ “กองทุนหมู่บ้านและชุมชนเมือง” โดยรัฐบาลได้ออเงินไปให้ชุมชนท้องถิ่นจัดตั้งเป็นกองทุนหมู่บ้านๆ ละ 1 ล้านบาท สร้างโอกาสให้ประชาชนเข้าถึงแหล่งเงินทุนและลดปัญหาการกู้เงินนอกระบบ

ด้านการจัดสรรที่ดินทำกินให้แก่เกษตรกร รัฐบาลหลายรัฐบาลก็ได้เล็งเห็นความสำคัญ และดำเนินการแก้ปัญหาเรื่องการจัดสรรและการออกเอกสารสิทธิ์ให้แก่ประชาชนมาอย่างต่อเนื่อง เช่น โครงการปฏิรูปที่ดินเพื่อการเกษตร และโครงการเร่งรัดการออกโฉนดที่ดินทั่วประเทศ เป็นต้น ส่วนในด้านการชลประทาน หลายทศวรรษที่ผ่านมาวิกฤตการณ์ขาดแคลนน้ำได้รุนแรงขึ้น บางปีเกิดภาวะภัยแล้งส่งผลให้ธรรมชาติเสียหาย พืชผลทางการเกษตรได้รับความเสียหาย ดังนั้น โครงการที่เกี่ยวข้องการชลประทาน การกักเก็บและการจัดสรรน้ำจึงถูกหยิบยกขึ้นมาพิจารณาและผลักดันให้เกิดการดำเนินการที่เป็นรูปธรรมมากขึ้น เช่น โครงการเขื่อนป่าสักชลสิทธิ์ โครงการเขื่อนคลองท่าด่าน โครงการเขื่อนชลประทานแม่วงศ์ โครงการเขื่อนแก่งเสือเต้น และโครงการผันน้ำกก อิง น่าน ซึ่งบางโครงการก็ดำเนินการเสร็จสิ้นแล้ว แต่ในขณะเดียวกัน บางโครงการก็ถูกประชาชนต่อต้านอย่างรุนแรง สำหรับทางด้านการศึกษา ซึ่งถือได้ว่าเป็นปัจจัยสำคัญประการหนึ่งที่ทำให้เห็นถึงระดับคุณภาพชีวิตของประชาชน รัฐบาลก็ได้พยายามจัดการศึกษาเพื่อสนองตอบความต้องการของประชาชนเพิ่มขึ้น ส่วนใหญ่เป็นไปในเชิงปริมาณ กล่าวคือ มีการขยายตัวของสถานศึกษาระดับประถมศึกษา มัธยมศึกษา เพิ่มขึ้นอย่างเด่นชัด แต่หากพิจารณา ความเสมอภาคทางด้านการศึกษาในเขตเมืองและชนบทยังแตกต่างกันอยู่มาก ยิ่งโดยเฉพาะในระดับอุดมศึกษา¹ และการเข้าถึงบริการการศึกษาที่มีคุณภาพ สถาบันการศึกษาเกือบทุกระดับที่มีคุณภาพยังกระจุกตัวอยู่ในกรุงเทพฯ เขตเมืองในจังหวัด และอำเภอใหญ่ๆ ส่วนสถาบันการศึกษาที่ตั้งอยู่ในชนบทห่างไกลมักจะด้อยคุณภาพกว่า²

¹ ศิริ ฮามสุโพธิ์. (2543). ประชากรกับการพัฒนาคุณภาพชีวิต. หน้า 159-160

² เจือจันทร์ จงสถิตอยู่. (มปป.). การปฏิรูปการศึกษา : ทางออกเพื่อการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมของประเทศอย่างยั่งยืน. หน้า 28

กล่าวโดยสรุป เรื่องสั้นไทยร่วมสมัยตามขอบเขตของการวิจัยที่กำหนด นักเขียนส่วนหนึ่งได้ถ่ายทอดให้เห็นว่า การแก้ปัญหาความยากจนและความเดือดร้อนของประชาชน ส่วนหนึ่งภาครัฐจะต้องให้การสนับสนุนปัจจัยการผลิตและโอกาสในการเข้าถึงสาธารณูปโภคสาธารณูปการที่จำเป็นต่อการผลิตและการดำรงชีวิตของประชาชนอย่างพอเพียง เป็นต้นว่าการให้ความช่วยเหลือด้านเงินทุน ที่ดิน แหล่งน้ำ และการได้รับการศึกษา แต่อย่างไรก็ตามการแก้ปัญหาด้วยวิธีการสนับสนุนปัจจัยการผลิตและโอกาสในการเข้าถึงสาธารณูปโภคสาธารณูปการนี้ อาจไม่ได้ผลอย่างจริงจัง หากประชาชนถูกเบียดบังผลประโยชน์ มีการคอร์รัปชันโดยที่ประชาชนไม่รู้เท่าทันหรือไม่สามารถเข้าไปตรวจสอบการทำงานของเจ้าหน้าที่ผู้เกี่ยวข้องได้

บทที่ 5

สรุป อภิปรายผล และข้อเสนอแนะ

ปริญญานิพนธ์เรื่อง “กระบวนการทัศนความยากจน : ภาพสะท้อนที่ปรากฏในเรื่องสั้นไทยร่วมสมัย” (พ.ศ.2501 – 2545) ฉบับนี้ มีจุดมุ่งหมายเพื่อศึกษากระบวนการทัศนเกี่ยวกับความยากจนที่ปรากฏในเรื่องสั้นไทยร่วมสมัย พ.ศ.2501 – 2545 จากผลงานของนักเขียน 34 คน จำนวน 128 เรื่อง ในด้านลักษณะความยากจน สาเหตุแห่งความยากจน ผลกระทบจากความยากจน และแนวทางในการแก้ปัญหาความยากจน สำหรับการดำเนินการวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยได้ใช้วิธีการวิจัยเอกสารและเสนอผลงานการวิจัยแบบพรรณนาวิเคราะห์ ดังสามารถสรุปผลการศึกษาค้นคว้า อภิปรายผล และข้อเสนอแนะได้ต่อไปนี้

5.1 สรุปผลการศึกษาค้นคว้า

5.1.1 ลักษณะความยากจน ผู้วิจัยได้แบ่งการวิเคราะห์ลักษณะความยากจนออกเป็น 4 ลักษณะ คือ จนทรัพย์สิน จนโอกาส จนอำนาจ และจนครักดิ์ศรี ดังผลปรากฏเป็นดังนี้

5.1.1.1 จนทรัพย์สิน นักเขียนได้ถ่ายทอดให้เห็นถึงภาวะขาดแคลนรายได้ และวัตถุปัจจัยที่มีความจำเป็นต่อการดำรงชีวิต ดังพอจำแนกได้ 5 ลักษณะ คือ

1) ด้านรายได้ นักเขียนมักสะท้อนให้เห็นว่า “คนจน” ไม่ว่าจะเพศใด อาชีพอะไร และอายุเท่าไร ส่วนใหญ่จะมีสภาพชีวิตที่ลำบากทุกข์ยาก ต้องต่อสู้ดิ้นรนหาเช้ากินค่ำ ทำงานหนักชนิดที่เรียกได้ว่า “อาบเหงื่อต่างน้ำ” แต่รายได้กลับไม่พอเพียงต่อการใช้จ่าย ดังนั้นเงินที่หามาได้จึงยากที่จะเหลือเก็บออมไว้สำหรับใช้จ่ายในยามที่จำเป็น หรือเพื่อสร้างอนาคตให้มีความเป็นอยู่ที่ดียิ่งขึ้นได้ โดยเฉพาะในกลุ่มอาชีพแรงงานรับจ้าง เช่น ลูกจ้างในเรือประมงขนาดเล็ก กรรมกรในภาคเกษตรกรรมและคนงานรับจ้างทั่วไป ค่าตอบแทนที่ได้รับบางครั้งอาจต่ำกว่าค่าจ้างแรงงานขั้นต่ำตามที่กฎหมายกำหนด สำหรับคนจนในกลุ่มอาชีพที่ใช้กำลังแรงงานเพื่อตนเอง เช่น พ่อค้า แม่ค้าประเภทหาบเร่แผงลอย ผู้ที่เก็บสิ่งของจากกองขยะขาย รวมไปถึงขอทานและโสเภณี นอกจากจะมีความลำบากทุกข์ยากเช่นเดียวกับกลุ่มอาชีพแรงงานรับจ้างแล้ว ยังต้องประสบกับความไม่แน่นอนของรายได้ เสี่ยงต่อการขาดทุนและถูกเจ้าหน้าที่ยึดจวบจับกุมด้วย ส่วนอาชีพข้าราชการชั้นผู้น้อยยิ่งโดยเฉพาะที่อยู่ในชนบทห่างไกล ถึงแม้จะมีรายได้แน่นอนกว่าคนจนในกลุ่มอาชีพอื่นๆ แต่ในบางยุคบางสมัยที่ประเทศชาติเกิดภาวะวิกฤติค่าครองชีพสูงและสินค้ามีราคาแพง รายได้จากเงินเดือนข้าราชการเพียงทางเดียวก็ไม่เพียงพอที่จะนำไปใช้จ่ายเพื่อการยังชีพในชีวิตประจำวันได้

2) ด้านที่อยู่อาศัย นักเขียนได้สะท้อนให้เห็นถึงลักษณะที่อยู่อาศัยของคนจน ดังพอจำแนกได้เป็นสองลักษณะ คือ ที่อยู่อาศัยของคนจนเมืองและที่อยู่อาศัยของคนจนชนบท กล่าวคือ ที่อยู่อาศัยของคนจนเมือง ส่วนใหญ่มักมีสภาพเก่าและชำรุดทรุดโทรม บ้างประกอบสร้างจากวัสดุสิ่งของเหลือใช้ หรือใช้วัสดุผิดประเภทในการก่อสร้างมีทั้งชั่วคราวและถาวร ในกรณีที่เป็นชุมชน มักมีความแออัดหนาแน่น อากาศถ่ายเทไม่สะดวก อาจมีกลิ่นเหม็นของขยะและน้ำครำฟุ้งกระจาย ในส่วนที่เป็นบ้านพักหรือห้องเช่าราคาถูก มักคับแคบจนทำให้ขาดความเป็นส่วนตัวเมื่อต้องอาศัยอยู่รวมกันจำนวนมาก นอกจากนี้ ยังมีคนจนที่ไม่มีที่อยู่อาศัยเป็นหลักแหล่ง ต้องอพยพเร่ร่อนอาศัยพำนักอยู่ตามสถานที่สาธารณะต่างๆ เช่น สถานีรถไฟโดยสาร ป้ายรถเมล์ สวนสาธารณะ รวมไปถึงศาสนสถาน ประเภทศาลาวัด ศาลเจ้า และกุโบร์ด้วย สำหรับที่อยู่อาศัยของคนจนชนบท ส่วนใหญ่ก็มีสภาพเก่าและชำรุดทรุดโทรมเช่นกัน หากแต่ไม่หนาแน่นแออัดเหมือนในเมือง ทั้งยังอาจมีพื้นที่ว่างโดยรอบบริเวณบ้าน ส่วนพื้นที่ภายในบ้านมักไม่มีการจัดแยกพื้นที่ใช้สอยอย่างเป็นสัดส่วน หรือกันเป็นห้องเฉพาะอย่างชัดเจน สำหรับวัสดุที่ใช้ปลูกสร้าง เป็นวัสดุธรรมชาติที่หาได้ในชนบท เช่น ไม้ไผ่ เศษไม้ และหญ้าคา เป็นต้น

3) ด้านอาหาร นักเขียนได้สะท้อนให้เห็นว่า คนจนเมืองและคนจนชนบทต่างก็ต้องเผชิญกับภาวะขาดแคลนอาหารทั้งในด้านปริมาณและคุณค่าทางโภชนาการเช่นเดียวกัน กล่าวคือ คนจนส่วนใหญ่มักบริโภคอาหารไม่เพียงพอต่อความต้องการของร่างกาย บ้างอดมื้อกินมื้อ อาหารที่รับประทานก็จำเจ ไม่ครบถ้วนตามหลักโภชนาการ อีกทั้งบางชนิดเมื่อรับประทานไปแล้วทำให้อึดท้องเท่านั้นแต่มีคุณค่าทางโภชนาการต่ำ ทั้งยังอาจมีโทษต่อร่างกายในระยะยาว สำหรับในสังคมเมืองความอดอยากทุกข์ยาก อาจบีบบังคับให้คนจนต้องดิ้นรนเอาชีวิตรอดด้วยการคุ้ยเขี่ยหาเศษอาหารในถังขยะหรือที่ผู้อื่นรับประทานเหลือทิ้งไว้มาบริโภค ส่วนในสังคมชนบท แม้อาหารจะพอหาได้จากธรรมชาติ แต่ก็ใช่ว่าจะบริบูรณ์พร้อมพรั่ง ดังนั้นในยามที่แห้งแล้งเกิดภาวะความอดอยากแร้นแค้น ผู้ยากไร้บางคนจึงต้องบริโภคอาหารเท่าที่จะพอหามาประทังชีวิตได้ ซึ่งส่วนใหญ่ก็ได้แก่ พืชผัก แมลง สัตว์เล็กๆ บางชนิด และไม่เว้นแม้กระทั่งดิน

4) ด้านเครื่องนุ่งห่ม นักเขียนได้สะท้อนให้เห็นว่า เสื้อผ้าเครื่องนุ่งห่มของคนจนหรือคนยากไร้มักมีไม่มากนัก แคพอเพียงที่จะใช้ในชีวิตประจำวัน แต่ในขณะเดียวกันคนจนบางคนก็อาจขาดแคลนเสื้อผ้าเครื่องนุ่งห่มต้องเผชิญกับความหนาวเย็นถึงขั้นเสียชีวิต นอกจากนี้ นักเขียนยังได้สะท้อนให้เห็นด้วยว่าคนจนหรือคนยากไร้มักให้ความสำคัญของเสื้อผ้าเครื่องนุ่งห่มไปที่ประโยชน์ใช้สอยเพื่อปกปิดร่างกายและป้องกันความร้อนหนาวมากกว่าเพื่อสร้างเสริมบุคลิกภาพหรือการแสดงออกทางรสนิยมและฐานะทางสังคม สำหรับทางด้านกายภาพเสื้อผ้าเครื่องนุ่งห่มของคนจนหรือคนยากไร้ ส่วนใหญ่มักมีสภาพเก่า สีสน้ำจาง บ้างขาดชำรุด มีรอยปะ อีกทั้งขนาดและสัดส่วนอาจไม่เหมาะสมกับร่างกาย

5) ด้านยารักษาโรค นักเขียนได้สะท้อนให้เห็นว่า คนจนหรือคนยากไร้เมื่อเจ็บป่วย ไม่ว่าจะรุนแรงหรือเล็กน้อย อาจต้องประสบกับปัญหาขาดแคลนยารักษาโรคและเงินค่ารักษาพยาบาลแม้ยาสามัญประจำบ้าน เช่น ยาแก้ปวดลดไข้ ยาแก้ไอขับเสมหะ และยาสำหรับใส่แผล ซึ่งถือได้ว่าเป็นยาที่มีความจำเป็นพื้นฐานในการรักษาอาการเจ็บป่วยเบื้องต้น รวมไปถึงยาคุมกำเนิด ผู้ยากไร้ก็ยังคงยากที่จะมีไว้ประจำบ้าน อย่างไรก็ตาม เกี่ยวกับภาพสะท้อนการขาดแคลนด้านยารักษาโรค นักเขียนได้ถ่ายทอดไว้อย่างมีนัยสำคัญเกี่ยวพันกับความยากจนโอกาสในด้านการรักษาพยาบาล ซึ่งมีอาจแยกพิจารณาออกจากกันได้อย่างสิ้นเชิง

5.1.1.2 จนโอกาส นักเขียนได้ถ่ายทอดให้เห็นถึงภาวะความยากจนโอกาสในการเข้าถึงบริการสาธารณะ บริการสังคม ตลอดจนทรัพยากรและปัจจัยการผลิตที่มีความจำเป็นพื้นฐานต่อการสร้างความมั่นคงในระดับมาตรฐานของชีวิต ดังพอจำแนกได้ 5 ลักษณะ คือ

1) ด้านการศึกษา นักเขียนได้สะท้อนให้เห็นว่า คนจนหรือคนยากไร้มักขาดโอกาสทางการศึกษาชีวิตส่วนใหญ่ต้องดิ้นรนทำมาหากิน บุตรหลานของคนจนส่วนหนึ่งต้องออกจากโรงเรียน ทั้งๆ ที่ยังเรียนไม่จบหลักสูตรภาคบังคับ ทั้งนี้เพราะไม่มีเงินเพียงพอสำหรับเป็นค่าใช้จ่ายในการศึกษา ประกอบกับต้องช่วยเหลือผู้ปกครองหารายได้มาจุนเจือครอบครัว ยิ่งโดยเฉพาะครอบครัวที่มีบุตรหลายคน บุตรคนโตหรือคนที่เป็นพี่มักต้องเข้าสู่ตลาดแรงงาน เสียสละโอกาสทางการศึกษาของตนให้แก่น้อง นอกจากนี้บางครั้งครอบครัวยังนิยมให้โอกาสทางการศึกษาแก่บุตรชายมากกว่าบุตรสาว อีกทั้งการที่ท้องถิ่นชนบทไม่มีโรงเรียนอยู่ใกล้ๆ ก็ถือได้ว่าเป็นอุปสรรคอย่างหนึ่งในการเข้าถึงการศึกษาของคนจน ส่วนในด้านมาตรฐานคุณภาพทางการศึกษา โรงเรียนในชนบทมักมีความล้าหลังทางวิชาการหรือต่อคุณภาพกว่าโรงเรียนในเมือง

2) ด้านการรักษาพยาบาล นักเขียนได้สะท้อนให้เห็นว่า คนจนหรือคนยากไร้มักขาดโอกาสในการรักษาพยาบาลและการเข้าถึงบริการทางการแพทย์แผนใหม่ ทั้งนี้เพราะบริการทางการแพทย์ที่รัฐจัดให้ ยังไม่ครอบคลุมเพียงพอต่อความต้องการของประชาชนอย่างแท้จริง กล่าวคือ สถานบริการทางการแพทย์ที่ทันสมัยหรือศูนย์บริการสาธารณสุขยังคงกระจุกตัวอยู่ในเขตเมืองมากกว่าชนบท ดังนั้น ประชาชนที่อาศัยอยู่ในชนบทเมื่อเจ็บป่วยก็ต้องเดินทางไปรับการรักษาพยาบาลยังสถานบริการที่อยู่ห่างไกลออกไปทำให้ต้องสิ้นเปลืองค่าใช้จ่าย ยิ่งหากมีอาการเจ็บป่วยรุนแรงหรือเรื้อรัง ก็ยิ่งต้องเสียค่าใช้จ่ายจำนวนมาก ด้วยเหตุดังนี้ผู้ยากไร้บางคน จึงต้องดูแลรักษาอาการเจ็บป่วยของตนเองตามยถากรรม บ้างพึ่งยาบรรเทาปวด พึ่งพาการรักษาจากหมอพื้นบ้าน รับปะทอนยาสมุนไพร บางคนติดยึดในความเชื่อดั้งเดิมเกี่ยวกับการรักษาพยาบาลด้วยพลังอำนาจลี้ลับและสิ่งศักดิ์สิทธิ์โดยปราศจากวิจารณญาณ นอกจากนี้ นักเขียนยังได้สะท้อนให้เห็นด้วยว่าเจ้าหน้าที่ของรัฐบางคนไม่สนใจที่จะดูแลรักษาผู้ป่วยที่ยากไร้อย่างจริงจัง บ้างปฏิบัติหน้าที่อย่างย่อหย่อนและไม่เสมอภาค ส่วนผู้ยากไร้ที่เป็นผู้ต้องขัง คนพิการ และผู้ป่วยทางจิต คนเหล่านี้นอกจากจะ

ดำรงชีวิตอย่างโดดเดี่ยวและลำบากทุกข์ยากแล้วมักไม่ได้รับการเหลียวแลและเอาใจใส่จากสังคมอย่างจริงจัง แม้กระทั่งการช่วยเหลือบำบัดรักษาพยาบาล

3) ด้านสาธารณูปโภคพื้นฐาน นักเขียนได้สะท้อนให้เห็นประชาชนที่อาศัยอยู่ในท้องถิ่นชนบทห่างไกล ซึ่งส่วนใหญ่เป็นผู้ยากไร้มักไม่ได้รับโอกาสในการเข้าถึงสาธารณูปโภคพื้นฐาน เช่น การคมนาคมขนส่ง ไฟฟ้า ประปา หรือแหล่งน้ำเพื่อการเกษตรอย่างเท่าเทียมกันกับประชาชนที่อาศัยอยู่ในเมือง ทั้งนี้เพราะรัฐไม่สามารถกระจายสาธารณูปโภคพื้นฐานดังกล่าวครอบคลุมไปถึงชนบทอย่างแท้จริง ดังนั้นผลประโยชน์ส่วนใหญ่จึงตกอยู่แก่ประชาชนในเขตเมืองมากกว่าประชาชนในชนบท สำหรับประชาชนในชนบท ยิ่งโดยเฉพาะผู้ที่ยากไร้ซึ่งมีวิถีชีวิตที่ค่อยเป็นค่อยไป นอกจากไม่สามารถเข้าถึงบริการต่างๆ ได้อย่างสะดวกแล้ว ยังอาจถูกนายทุนหรือผู้ที่มีอิทธิพลใช้ระบบเจ้าสัมปทานเอารัดเอาเปรียบ กีดกัน หรือลดทอนโอกาสในการเข้าถึงบริการต่างๆ ที่เป็นสาธารณูปโภคพื้นฐานได้

4) ด้านการคุ้มครองความปลอดภัยในชีวิตและทรัพย์สิน นักเขียนได้สะท้อนให้เห็นว่า ประชาชนไม่ได้รับความคุ้มครองความปลอดภัยในชีวิตและทรัพย์สินจากเจ้าหน้าที่ของรัฐอย่างทั่วถึงและเท่าเทียม ยิ่งโดยเฉพาะประชาชนในสังคมชนบทชาวบ้านต้องคอยเฝ้าระวังทรัพย์สินของตนเอง อีกทั้งเมื่อเกิดเหตุการณ์ร้ายแรงหรือมีการโจรกรรมทรัพย์สินของชาวบ้าน เช่น วัวและควายชาวบ้านต้องระดมกำลังกันออกติดตามคนร้ายด้วยตนเอง ทั้งนี้เพราะบางครั้งเจ้าหน้าที่ตำรวจมิได้ให้ความสนใจที่จะช่วยเหลือชาวบ้านอย่างจริงจัง และร้ายไปกว่านั้นเมื่อเจ้าหน้าที่ตำรวจบางคนกลับรู้สึกว่าการเดือดร้อนของชาวบ้านเป็นเรื่องเล็กน้อย ปฏิเสธที่จะรับแจ้งความและละเลยการปฏิบัติหน้าที่ของตน

5.1.1.3 จนอำนาจ นักเขียนได้ถ่ายทอดให้เห็นถึงภาวะของปัจเจกบุคคลและกลุ่มบุคคลที่ไร้สิทธิ์ ไร้เสียง ไร้อำนาจต่อรอง ไม่มีส่วนร่วมทางการเมือง และการได้รับผลจากการกระทำของผู้ที่มีอำนาจเหนือกว่าทั้งอำนาจรัฐและอำนาจทุน ดังพอจำแนกได้ 2 ลักษณะคือ

1) ไร้อำนาจในการต่อรองและได้รับผลจากการกระทำของรัฐหรือผู้ที่ใช้อำนาจรัฐ นักเขียนได้สะท้อนให้เห็นว่า รัฐได้วางตัวเป็นศูนย์รวมอำนาจอยู่เหนือประชาชน ยิ่งโดยเฉพาะประชาชนผู้ยากไร้ส่วนใหญ่มักตกอยู่ภายใต้อิทธิพลและได้รับผลจากการกระทำของรัฐ ทั้งนี้โดยรัฐได้อาศัยระบบราชการ เจ้าหน้าที่ของรัฐ กฎหมาย ตลอดจนข้อบังคับต่างๆ เป็นเครื่องมือในการแสดงออกซึ่งอำนาจเพื่อควบคุมและบงการประชาชน ทำให้ประชาชนอยู่ในฐานะบอบช้ำยากที่จะต่อรองหรือคัดค้าน อีกทั้งเมื่อรัฐมีอำนาจล้นพ้น เจ้าหน้าที่ของรัฐบางคนจึงอาศัยอำนาจแห่งรัฐนั้นวางตัวเป็นเจ้าขุนมูลนาย กดขี่ข่มเหง เอารัดเอาเปรียบ และขูดรีดประชาชน สร้างความเดือดร้อนและความลำบากทุกข์ยากให้แก่ประชาชนได้

2) ไร้อำนาจในการต่อรองและได้รับผลจากการกระทำของนายทุนหรือผู้ที่มีฐานะเหนือกว่า นักเขียนได้สะท้อนให้เห็นว่า สังคมไทยเป็นสังคมที่นายทุนหรือนายจ้างอยู่ในลำดับขั้นที่เหนือกว่าลูกจ้างหรือผู้ใช้แรงงานทั่วไป ดังนั้นนายทุนจึงมีอำนาจควบคุมให้ผู้ใช้แรงงานดำเนินกิจกรรมต่างๆ เพื่อรักษาผลประโยชน์ของตนไว้ ทั้งนี้โดยอาศัยเงินและปัจจัยการผลิตเป็นเครื่องมือสร้าง

ความชอบธรรมในการจัดการและบังคับบัญชา ด้วยเหตุดังนี้ ผู้ใช้แรงงานจึงตกอยู่ในฐานะเบี้ยล่างไร้ซึ่งอำนาจในการต่อรองและขัดขืน สำหรับผู้ใช้แรงงาน หรือลูกจ้างในธุรกิจอุตสาหกรรม หากผู้ใดหาญกล้าขัดความประสงค์ของนายจ้าง ลูกจ้างคนนั้นก็อาจเสี่ยงต่อการถูกเลิกจ้างได้ นอกจากนี้นักเขียนยังได้สะท้อนให้เห็นด้วยว่า การที่นายทุนมีอำนาจและอิทธิพลเหนือประชาชนนั้น ส่วนหนึ่งเป็นเพราะข้าราชการหรือเจ้าหน้าที่ของรัฐบางคนได้ให้ความช่วยเหลือและสนับสนุน ส่วนในภาคเกษตรกรรม นักเขียนได้สะท้อนให้เห็นว่า การที่นายทุนได้เข้าไปมีบทบาทเป็นส่วนหนึ่งในโครงสร้างการผลิต ไม่ว่าจะเป็นการถือครองปัจจัยการผลิตหรือเป็นแหล่งเงินทุนให้แก่เกษตรกร บทบาทเหล่านี้ล้วนเกื้อหนุนให้ชนชั้นนายทุนมีอำนาจเหนือเกษตรกร ทั้งยังสามารถใช้อำนาจนั้นแสวงหาผลประโยชน์จากเกษตรกรโดยมิกฎหมายเป็นเครื่องสำคัญในการอ้างความชอบธรรมและลดทอนอำนาจต่อรองของเกษตรกรด้วย

5.1.1.4 จนศักดิ์ศรี นักเขียนได้ถ่ายทอดให้เห็นถึงภาวะของปัจเจกบุคคลหรือกลุ่มบุคคลที่ถูกหลุม่เกียรติเหยียดหยาม ไม่เป็นที่ยอมรับของสังคม ได้รับการปฏิบัติในสังคมอย่างไม่เสมอภาค ถูกแบ่งแยกแตกต่าง ถูกเบียดขับให้ออกห่าง ถูกเหยียดชนชั้น เหยียดอาชีพ หรือแม้กระทั่งถูกละเลยจากสังคมจนทำให้ไม่สามารถดำรงชีวิตอยู่ได้อย่างเป็นปกติสุขเยี่ยงสามัญชนทั่วไป ดังพอจำแนกได้เป็น 3 ลักษณะ คือ

1) กลุ่มอาชีพกรรมกรหรือแรงงานรับจ้าง นักเขียนได้สะท้อนเห็นว่า กรรมกรหรือแรงงานรับจ้างเป็นกลุ่มอาชีพที่สังคมมักให้ค่าเกียรติและศักดิ์ศรีต่ำ ทั้งนี้อาจเป็นเพราะอาชีพกรรมกรหรือแรงงานรับจ้าง เป็นอาชีพที่มีรายได้น้อย ต้องต่อสู้ดิ้นรนอย่างลำบากยากเข็ญ ไร้หลักประกัน ในชีวิต อีกทั้งอาจต้องเร่ร่อนไปตามสถานที่ต่างๆ ยิ่งโดยเฉพาะกรรมกรหรือแรงงานรับจ้างที่มีความแตกต่างเกี่ยวกับชาติพันธุ์ถิ่นกำเนิด เช่น เป็นคนชนบทอีสาน คนเหล่านี้อาจถูกแบ่งแยกแตกต่าง ได้รับการปฏิบัติเยี่ยงผู้ต่ำต้อย และละเลยจากสังคม จนทำให้ไม่สามารถดำรงชีวิตอยู่ในสังคมได้อย่างมีเกียรติมีศักดิ์ศรีเยี่ยงสามัญชนทั่วไป

2) กลุ่มผู้ประกอบอาชีพอิสระหรือผู้ที่ทำงานให้ตนเอง นักเขียนถ่ายทอดผ่านวิถีชีวิตของชาวประมงพื้นบ้าน คนเก็บขยะ และผู้ที่ค้าขายรายย่อยที่มีผู้ประกอบกิจการที่มีทุนหมุนเวียนสูงหรือผู้ประกอบวิชาชีพ โดยนักเขียนได้สะท้อนให้เห็นว่า การที่คนในกลุ่มอาชีพนี้ถูกผู้อื่นมองเยี่ยงผู้ต่ำต้อย ด้อยค่า และไม่เป็นที่ยอมรับของสังคม อาจเป็นเพราะว่าผู้ที่อยู่ในกลุ่มอาชีพนี้บางคนนอกจากจะอดคัดค้านในด้านรายได้และความแตกต่างด้านชาติพันธุ์ถิ่นกำเนิดแล้ว ส่วนใหญ่ยังต้องหาเช้ากินค่ำ ไร้ความมั่นคงในชีวิต ทั้งยังไร้อำนาจต่อรอง จึงทำให้ได้รับการปฏิบัติอย่างไม่เสมอภาค ถูกเอารัดเอาเปรียบ แม้กระทั่งวิถีชีวิตของคนเหล่านี้ บางครั้งก็ยังถูกฉกฉวยนำไปเป็นสินค้าหรือเป็นเครื่องบันเทิงใจ ทั้งนี้โดยที่พวกเขามิอาจเรียกร้องเกียรติและศักดิ์ศรีที่ถูกละเมิดนั้นได้

3) กลุ่มผู้ที่อยู่นอกกำลังแรงงาน นักเขียนถ่ายทอดผ่านวิถีชีวิตของเด็กและคนชรายากไร้ คนพิการ คนขอทาน ผู้ที่เคยต้องโทษ และผู้ที่ประกอบอาชีพขายบริการทางเพศหรือโสเภณี โดยนักเขียนได้สะท้อนให้เห็นว่า คนเหล่านี้มักได้รับการปฏิบัติในสังคมอย่างไม่เสมอภาค บังถูก

ดูหมิ่นเหยียดหยาม ถูกแบ่งแยกแตกต่าง ถูกเบียดขับให้ออกห่าง และถูกละเลยจากสังคม ดูผู้ต่ำต้อย ด้อยค่า ไร้ซึ่งเกียรติและศักดิ์ศรี ทั้งนี้เพราะคนส่วนใหญ่มักมองพวกเขาแต่เพียงรูปร่างภายนอก ทรัพย์สินที่ครอบครอง และวิถีการดำรงชีพที่ลำบากทุกข์ยาก ไร้หลักประกันในชีวิต นอกจากนี้บางคนยังมองว่าผู้ที่อยู่นอกกำลังแรงงานนั้นเป็นภาระและสร้างปัญหาให้แก่สังคมด้วย

5.1.2 สาเหตุของความยากจน นักเขียนได้สะท้อนไว้พอจำแนกได้เป็น 5 กลุ่มปัจจัย คือ ทศนคติและท่าทีต่อชีวิต ภาวะความเจ็บป่วยและความผิดปกติทางร่างกาย โครงสร้างความสัมพันธ์ที่ทำให้เกิดความเหลื่อมล้ำทางเศรษฐกิจ การเมือง และสังคม ขาดแคลนปัจจัยการผลิต และการประสมภัยแล้ง และความเสื่อมโทรมของทรัพยากรธรรมชาติ ดังผลการวิเคราะห์ปรากฏ เป็นดังนี้

5.1.2.1 ทศนคติและท่าทีต่อชีวิต เป็นกลุ่มสาเหตุที่วางน้ำหนักไว้ที่ตัวของผู้อายไร้หรือคนจนเอง ที่เกี่ยวกับแนวความคิดหรือวิสัยทัศน์ในการมองโลก มองตน และมองสถานการณ์ต่างๆที่เกิดขึ้น ตลอดจนท่าทีการแสดงออกที่มีผลกระทบต่อวิถีชีวิต ดังพอจำแนกได้เป็น 2 ลักษณะ คือ

1) ขาดการวางแผนชีวิตและมีพฤติกรรมที่เบี่ยงเบนไปจากบรรทัดฐานสังคม นักเขียนได้สะท้อนให้เห็นได้ว่า ภาวะความยากจนหรือภาวะความอึดอัดขัดสน ส่วนหนึ่งอาจมาจากคนจนหรือคนยากไร้นั้น ขาดวิสัยทัศน์ในการมองโลก มองตน และมองสถานการณ์อย่างเรียนรู้และเท่าทัน ทำให้ไม่มีการคาดการณ์อนาคต ไม่มีการวางแผนชีวิตวิเคราะห์ความสามารถและความถนัดของตน รวมทั้งไม่มีการวางแผนครอบครัวและการครองชีพที่เหมาะสม ใช้จ่ายเงินเกินตัว สรุ่ยสุร่าย ไม่เก็บออม อีกทั้งบางคนยังมีพฤติกรรมและท่าทีที่เบี่ยงเบนไปจากบรรทัดฐานสังคม มั่วสุมอบายมุข เช่นติดสุรา ติดการพนัน จนทำให้ชีวิตถดถอยไปสู่ภาวะอึดอัดขัดสนและลำบากทุกข์ยากได้

2) การยอมจำนนต่อชะตากรรมและย่อท้อต่อปัญหาอุปสรรค นักเขียนได้สะท้อนให้เห็นว่า การที่บุคคลมีท่าทีต่อชีวิตในลักษณะยอมจำนนต่อชะตากรรม และย่อท้อต่อปัญหาอุปสรรค มีความรู้สึกเหนื่อยหน่ายพ่ายแพ้ ปลดปล่อยชีวิตให้ไหลลอยไปโดยไม่ต่อสู้ฝ่าฟัน ล้มลงในโชคชะตาภานาอย่างปราศจากวิจารณ์ญาณ ไม่ชวนขวยไชยคว้า หรือเรียนรู้ที่จะทำกิจการงานใดๆ อย่างจริงจัง ภาวะความอึดอัดขัดสนหรือความยากจนก็อาจบังเกิดแก่คนผู้นั้นได้

5.1.2.2 ภาวะความเจ็บป่วยและความผิดปกติทางร่างกาย เป็นอีกหนึ่งกลุ่มสาเหตุแห่งความยากจนที่วางน้ำหนักไว้ที่ตัวของผู้อายไร้หรือคนจนเอง ที่ต้องเผชิญกับสถานการณ์ต่างๆ ภายใต้ข้อจำกัดอันเนื่องมาจากสุขภาพและร่างกายของตนเอง ซึ่งมีผลกระทบต่อวิถีชีวิต ความสามารถในการประกอบอาชีพการงาน และฐานะทางเศรษฐกิจ ดังพอจำแนกได้เป็น 2 ลักษณะ คือ

1) ภาวะความเจ็บป่วยชั่วคราวหรือเรื้อรัง นักเขียนได้สะท้อนให้เห็นว่า ผู้ที่มีความเจ็บป่วยไม่ว่าชั่วคราวหรือเรื้อรัง คนผู้นั้นก็มักจะไม่สามารถประกอบกิจการงานได้อย่างเป็นปกติหรือเต็มประสิทธิภาพ ทำให้ขาดรายได้ ทั้งยังต้องเพิ่มรายจ่ายไปกับการรักษาพยาบาลเพราะอาการ

เจ็บป่วยบางอาการอาจต้องเสียเงินค่ารักษาพยาบาลจำนวนมาก ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับว่าผู้ป่วยนั้นมีอาการเจ็บป่วยรุนแรงหรือเรื้อรังเพียงใด และยังโดยเฉพาะหากผู้ป่วยเป็นสมาชิกของครอบครัวที่มีรายได้จำกัดและขาดแคลนผู้ที่อยู่ในวัยทำงาน ภาวะความเจ็บป่วยนั้นย่อมทำให้สูญเสียแรงงานและรายได้ ซึ่งอาจส่งผลกระทบต่อฐานะทางเศรษฐกิจของครอบครัวดลออกไปสู่ความอดคัตขัดสนหรือยากจนขั้นเด่นได้เช่นกัน

2) ความพิการ นักเขียนได้สะท้อนให้เห็นว่า ความพิการไม่ว่าจะในลักษณะใด นอกจากจะทำให้ผู้พิการรู้สึกได้ว่าตนเองนั้นมีความผิดแผกแตกต่างจากคนทั่วไปแล้ว ภาวะความพิการยังทำให้ผู้พิการนั้นไม่สามารถประกอบกิจการงานได้อย่างเป็นปกติหรือเต็มประสิทธิภาพ อันส่งผลกระทบต่อวิถีชีวิตและฐานะทางเศรษฐกิจของผู้พิการและครอบครัวได้ ยิ่งโดยเฉพาะผู้พิการที่มีได้รับการฟื้นฟูและการช่วยเหลือจากสังคมอย่างถูกต้องและเหมาะสม ผู้พิการนั้นอาจต้องเผชิญกับความลำบากยากแค้น มีชีวิตที่ตกต่ำ อับจน ทั้งยังไร้ศักดิ์ศรีในสายตาของผู้อื่นถูกบังคับขู่เข็ญ ถูกกดขี่ข่มเหง และถูกทำร้ายร่างกาย โดยที่ไม่สามารถต่อสู้หรือขัดขืนได้

5.1.2.3 โครงสร้างความสัมพันธ์ที่ทำให้เกิดความเหลื่อมล้ำทางเศรษฐกิจ การเมือง และสังคม ถือได้ว่าเป็นสาเหตุหนึ่งที่ทำให้เกิดความอดคัตขัดสนและความยากจนได้ ทั้งนี้เพราะสังคมที่เต็มไปด้วยชนชั้นก็จะมีกลุ่มคนที่ไม่เท่าเทียมกันอยู่ และในความแตกต่างไม่เท่าเทียมกันนี้นำมาซึ่งความเหลื่อมล้ำต่ำสูง ตลอดจนความไม่เสมอภาค การเอารัดเอาเปรียบ และการกดขี่ข่มเหง ซึ่งมีผลกระทบต่อวิถีชีวิตและฐานะความเป็นอยู่ได้ ดังพอจำแนกได้เป็น 2 ลักษณะคือ

1) ความสัมพันธ์ระหว่างรัฐกับประชาชน นักเขียนได้สะท้อนให้เห็นว่า โครงสร้างความสัมพันธ์ระหว่างรัฐกับประชาชนที่มีความเหลื่อมล้ำกัน ยิ่งโดยเฉพาะเมื่อรัฐมีอำนาจเหนือกว่าประชาชนอย่างเบ็ดเสร็จเด็ดขาด แม้รัฐจะสร้างความชอบธรรมด้วยการบัญญัติกฎหมายขึ้นมบังคับใช้ แต่กฎหมายนั้นก็อาจกลายเป็นกลไกแห่งอำนาจทำให้รัฐยังมีอิทธิพลเหนือประชาชน สามารถควบคุมและชี้นำประชาชนได้มากขึ้น นอกจากนี้ จากโครงสร้างความสัมพันธ์ดังกล่าว ทำให้เจ้าหน้าที่ของรัฐบางคนอาศัยกลไกแห่งอำนาจนั้น แสวงหาผลประโยชน์ใส่ตนและพวกพ้อง หรือมีฉันทักปิดกั้นไม่ให้ประชาชนได้มีส่วนร่วมในการจัดการหรือเข้าถึงทรัพยากร ตลอดจนปัจจัยต่างๆ ที่จำเป็นต่อการดำรงชีวิต ดังนั้นประชาชนจึงต้องตกเป็นผู้รับผลพวงอันเนื่องมาจากการกระทำต่างๆ ของรัฐอย่างยากที่จะหลีกเลี่ยง แม้บางกรณีจะเป็นการซ้ำเติมให้ประชาชนต้องเผชิญกับความลำบากทุกข์ยากมากขึ้นก็ตาม

2) ความสัมพันธ์ระหว่างกลุ่มคนและชนชั้น นักเขียนได้สะท้อนให้เห็นว่า เมื่อสังคมมีความแตกต่างทางด้านชนชั้นมาก ในความแตกต่างของกลุ่มคนและชนชั้นนั้น ได้ทำให้เกิดความสัมพันธ์ที่ไม่เสมอภาคขึ้น และความสัมพันธ์ที่ไม่เสมอภาคนี้ก็นำไปสู่ความเหลื่อมล้ำทางเศรษฐกิจ การเมือง และสังคม ซึ่งประชาชนผู้ใช้แรงงานมักต้องเป็นฝ่ายเสียเปรียบ ตกอยู่ในฐานะเบียดเบียน ไร้อำนาจต่อรอง และขัดขืน ส่วนผู้ที่ได้เปรียบในสังคมคือกลุ่มคนที่สามารถควบคุมอำนาจทางเศรษฐกิจและการเมืองไว้ได้ ยิ่งในระบบเศรษฐกิจทุนนิยม ชนชั้นนายทุนจึงเป็นผู้ที่มีอำนาจสูง สามารถควบคุมและบงการ

ให้ชนชั้นแรงงานดำเนินกิจกรรมต่างๆ เพื่อประโยชน์ของตนเป็นสำคัญ ทั้งนี้มักไม่คำนึงว่าผลจากการกระทำของตนนั้นจะก่อให้เกิดความเดือดร้อนเสียหาย หรือก่อให้เกิดลำบากทุกข์ยากต่อผู้อื่นมากนักน้อยเพียงใด

5.1.2.4 ขาดแคลนปัจจัยการผลิต เป็นกลุ่มสาเหตุของความยากจนที่อยู่นอกเหนือตัวของผู้ยากไร้หรือคนจน ในทางเศรษฐศาสตร์ปัจจัยการผลิตหลักของสังคม คือ ที่ดิน แรงงาน และทุน ส่วนในระบบทุนนิยมสมัยใหม่ได้ผนวกเอาความรู้ความชำนาญในการผลิตหรือเทคโนโลยีเข้าไว้ในปัจจัยการผลิตด้วย สำหรับในงานวิจัยฉบับนี้ นักเขียนได้ถ่ายทอดให้เห็นถึงภาวะขาดแคลนปัจจัยการผลิตที่นำไปสู่ความอดคัดขัดสนและยากจนขั้นแค้น พอจำแนกได้เป็น 4 ปัจจัยคือ

1) ที่ดิน นักเขียนได้สะท้อนให้เห็นได้ว่า การที่เกษตรกรทำการเพาะปลูกโดยไม่มีที่ดินทำกินเป็นของตนเอง ต้องเช่าที่ดินของผู้อื่นหรือลักลอบทำการเพาะปลูกบนที่ดินสาธารณะ นอกจากเกษตรกรจะไม่มีความมั่นคงแล้ว อาจต้องเผชิญกับการถูกเอาเปรียบ ถูกกดขี่ข่มเหงยิ่งโดยเฉพาะหากเป็นการเช่าที่ดินภายใต้ระบบพันธะสัญญาที่ไม่เป็นธรรม เกษตรกรต้องตกเป็นฝ่ายเสียเปรียบ ผลผลิตที่ได้จะถูกแบ่งสรรปันส่วนจนไม่เหลือเพียงพอต่อการยังชีพ สุดท้ายอาจต้องกลายเป็นผู้อดคัดขัดสน ต้องดำรงชีวิตอยู่อย่างลำบากยากเข็ญ บ้างผันตนเองไปเป็นเกษตรกรรับจ้างหรือมิฉะนั้นก็ทิ้งถิ่นฐานอพยพเร่ร่อนไปอย่างไร้จุดหมาย ไม่มีแม้ที่อยู่อาศัยเป็นหลักแหล่ง

2) แรงงาน นักเขียนได้สะท้อนให้เห็นว่า ภาวะขาดแคลนแรงงานมีผลกระทบต่อความสามารถในการเพิ่มผลผลิตและรายได้ของครัวเรือน กล่าวคือ หากครอบครัวใดมีสมาชิกที่อยู่ในกำลังแรงงานน้อย แต่ในขณะเดียวกันมีสมาชิกที่อยู่นอกกำลังแรงงานมาก รายรับของครัวเรือนอาจไม่สมดุลกับรายจ่าย อีกทั้งหากภาระในการหารายได้ต้องตกอยู่ที่สมาชิกคนเดียวเพียงคนเดียว นอกจากผู้ที่แบกรับภาระนั้นจะต้องทุกข์ทรมานค้นหาเลี้ยงสมาชิกคนอื่น ๆ ด้วยความเหนื่อยยากแล้ว ครอบครัวนั้นก็ยังมีความเสี่ยงสูงที่จะเผชิญกับความอดคัดขัดสนและความลำบากยากแค้นได้มากด้วยเช่นกัน

3) ทุน นักเขียนได้สะท้อนให้เห็นว่า ผู้ประกอบการรายย่อย เช่น เกษตรกรยังชีพ ผู้ผลิตหัตถกรรมพื้นบ้าน และแม่ค้าหาบเร่แผงลอยต้องประสบปัญหาในการดำเนินกิจการ ส่วนหนึ่งเป็นเพราะขาดแคลนปัจจัยทุน ซึ่งสามารถแบ่งออกได้เป็นสองประเภท คือ ทุนถาวรหรือทุนคงที่ เช่น ทำเลหรือแผงลอยในการทำการค้า และเครื่องมือหรือเครื่องจักรกลในการผลิต อาทิ รถไถ เครื่องสูบน้ำควาย และก็สำหรับทอผ้า เป็นต้น ส่วนทุนอีกประเภทหนึ่งได้แก่ ทุนหมุนเวียน เช่น ด้ายทอผ้า ปุ๋ย ยาฆ่าแมลง และเงินทุน เป็นต้น สำหรับเงินทุนนั้น ถือเป็นปัจจัยทุนที่สำคัญอย่างยิ่งในระบบเศรษฐกิจตลาด หากขาดซึ่งเงินทุนกิจกรรมทางการผลิตอาจไม่สามารถดำเนินต่อไปได้ ดังนั้น ผู้ประกอบการทั้งหลายไม่ว่าจะในภาคการผลิตใด ต่างก็ดิ้นรนชวนขวายให้ได้มาซึ่งเงินทุนหมุนเวียนในกิจการของตนแทบทั้งสิ้น

4) การขาดความรู้และทักษะในการประกอบอาชีพ นักเขียนได้สะท้อนให้เห็นว่า ผู้ที่ขาดความรู้และทักษะในการประกอบอาชีพ มักเป็นผู้ที่ด้อยโอกาสในการได้ทำงานที่ดีมีรายได้

และในขณะเดียวกันหากประกอบอาชีพใดอาชีพหนึ่ง ประสิทธิภาพและประสิทธิผลจากการประกอบอาชีพนั้น ก็อาจต้องทั้งปริมาณและคุณภาพ ไม่ประสบความสำเร็จเป็นที่น่าพอใจ ดังนั้น การขาดความรู้และทักษะในการประกอบอาชีพ จึงเป็นสาเหตุหนึ่งที่ทำให้ไปสู่ภาวะความอดคัดัดสนและความยากจนได้

5.1.2.5 การประสบภัยแล้งและความเสื่อมโทรมของทรัพยากรธรรมชาติ เป็นอีกกลุ่มสาเหตุของความยากจนที่อยู่นอกเหนือตัวผู้ยากไร้หรือคนจน กล่าวคือ น้ำเป็นทรัพยากรธรรมชาติที่มีความจำเป็นและสำคัญต่อการดำรงชีวิต อีกทั้งยังถือเป็นส่วนประกอบที่สำคัญต่อกระบวนการผลิตในภาคการเกษตร ดังนั้นหากพื้นที่การเพาะปลูกใดต้องเผชิญกับภาวะขาดแคลนน้ำอย่างรุนแรงหรือต้องประสบกับภัยแล้ง ผลผลิตในพื้นที่การเพาะปลูกนั้นก็จะได้รับความเสียหาย ส่งผลให้เกษตรกรผู้เป็นเจ้าของการเพาะปลูกต้องพลอยได้รับความเดือดร้อนตามไปด้วย บางรายถึงขั้นขาดทุน มีหนี้สินเพิ่มพูน ต้องผันตัวเองไปสู่อาชีพอื่น และกลายไปเป็นผู้ยากไร้ในที่สุด นอกเหนือจากปัญหาภัยแล้งซึ่งเป็นภัยธรรมชาติที่สามารถสร้างความเสียหายต่อพืชผลทางการเกษตร อันส่งผลกระทบต่อฐานะความเป็นอยู่ของเกษตรกรได้แล้ว ปัญหาความเสื่อมโทรมของทรัพยากรธรรมชาติและปัญหามลภาวะก็เป็นอีกหนึ่งปัญหาที่ส่งผลกระทบต่อความเป็นอยู่ของเกษตรกรและประชาชนทั่วไปทำให้ไม่สามารถใช้ประโยชน์จากทรัพยากรนั้นๆ ได้อย่างเต็มประสิทธิภาพ ยิ่งโดยเฉพาะผู้ที่ยังชีพด้วยการพึ่งพาทรัพยากรธรรมชาติเป็นสำคัญ ชีวิตก็อาจถดถอยไปสู่ความอดคัดัดสนและยากจนขั้นแค้นได้

5.1.3 ผลกระทบจากความยากจน นักเขียนได้สะท้อนให้เห็นว่า ภาวะความยากจนเป็นภาวะเชิงพลวัตที่มีอิทธิพลก่อให้เกิดปัญหาต่างๆ ตามมาอีกมาก ดังนักเขียนถ่ายทอดไว้ พอสรุปได้ต่อไปนี้

5.1.3.1 ปัญหาทุพโภชนาการและความผิดปกติทางร่างกาย นักเขียนได้สะท้อนให้เห็นว่า คนจนหรือคนยากไร้ ส่วนหนึ่งมีปัญหาทุพโภชนาการและความผิดปกติทางร่างกาย ทั้งนี้เพราะร่างกายไม่ได้รับสารอาหารที่มีความจำเป็นต่อการซ่อมแซมและเสริมสร้างสุขภาพอนามัยอย่างถูกต้องและเหมาะสมตามหลักโภชนาการ ทั้งในด้านปริมาณและคุณภาพ อีกทั้งผู้ยากไร้มักต้องดิ้นรนหาเลี้ยงชีพด้วยการทำงานอย่างหนักและเหน็ดเหนื่อย ไม่ค่อยมีเวลาพักผ่อนทำให้ร่างกายมีสมรรถภาพถดถอย ทрудโทรม และเจ็บป่วยบางรายมีอาการรุนแรงถึงขั้นเสียชีวิต

5.1.3.2 ปัญหาสุขภาพจิตและทำที่ต่อชีวิต นักเขียนได้สะท้อนให้เห็นว่า ผู้ที่ต้องเผชิญกับความยากจนไม่ว่าจะในมิติใด คนผู้นั้นมักเกิดความรู้สึกดิ่งเครียด มีอาการหรือพฤติกรรมที่แปรเปลี่ยนไปจากเดิม บ้างมีปัญหาภาวะการปรับตัวผิดปกติ เช่น มีอารมณ์แปรปรวน มีความคิดหรือสภาพรับรู้ผิดไปจากปกติ บ้างมีปัญหาบุคลิกภาพผิดปกติ หรือมีทำที่ต่อชีวิตที่เบี่ยงเบนไปจากบรรทัดฐานสังคมและอุดมคติที่ดีงาม เช่น มีพฤติกรรมก้าวร้าว อันธพาล ชอบใช้กำลังทำร้ายร่างกายผู้อื่น

รวมไปถึงการเห็นวัดที่มีค่ามากกว่าชีวิตมนุษย์ และบ้างก็เกิดความรู้สึกท้อแท้ สิ้นหวัง สยบยอมต่อปัญหาอุปสรรค ปลอยให้ชีวิตไหลลลยไปโดยไม่ต่อสู้ดิ้นรน

5.1.3.3 ปัญหาความขัดแย้งและช่องว่างระหว่างชนชั้น นักเขียนได้สะท้อนให้เห็นว่าชนชั้นล่าง (ส่วนหนึ่งเป็นคนจนหรือคนยากไร้) มักต้องต่อสู้ดิ้นรนเพื่อการดำรงอยู่อย่างลำบากทุกข์ยาก ทั้งยังอาจถูกเอารัดเอาเปรียบและถูกกดขี่ข่มเหงจากชนชั้นอื่นๆ จนก่อให้เกิดภาวะความรู้สึกถูกบีบกด ส่งผลให้แสดงปฏิกิริยาต่อต้าน บ้างตั้งตนเป็นปฏิปักษ์และพร้อมที่จะใช้กำลังความรุนแรงตอบโต้ ปัญหาความขัดแย้งและช่องว่างระหว่างชนชั้นนี้ สามารถแบ่งออกได้เป็นสองประเภท คือ ประเภทแรก ความขัดแย้งที่มีการจัดตั้งหรือมีการจัดระเบียบ เช่น การนัดหยุดงาน การประท้วงเรียกร้องค่าแรง หรือสวัสดิการเพิ่มเติม เป็นต้น ประเภทที่สองความขัดแย้งที่ไม่มีการจัดตั้งหรือไม่มีการจัดระเบียบ เป็นความขัดแย้งในลักษณะของปัจเจกบุคคล เช่น นายทุน - เจ้าของกิจการ ไล่ลูกจ้างคนหนึ่งออกจากงานโดยไม่มีเหตุผลอันควร หรือนายทุน-เจ้าที่ดินใช้อำนาจเงินและอำนาจกฎหมายเข้ากดขี่ข่มเหงบีบบังคับ และเอารัดเอาเปรียบเกษตรกรผู้ยากไร้ทำให้เกษตรกรเกิดความรู้สึกถูกบีบกดจนตั้งตนเป็นปฏิปักษ์ บ้างโต้ตอบด้วยการใช้กำลังความรุนแรง เป็นต้น

5.1.3.4 ปัญหาด้อยการศึกษาและอุปสรรคในการแสวงหาความรู้ นักเขียนได้สะท้อนให้เห็นว่า คนจนหรือคนยากไร้มักด้อยโอกาสทางการศึกษาทั้งในด้านปริมาณและคุณภาพ ทั้งนี้เพราะคนจนหรือคนยากไร้มีรายได้ที่จำกัด ไม่สามารถนำมาใช้จ่ายเพื่อการศึกษาได้อย่างเต็มที่ อีกทั้งชีวิตส่วนใหญ่ก็ต้องดิ้นรนทำมาหากิน ทำให้ไม่สามารถเข้ารับการศึกษาระบบได้อย่างต่อเนื่องและสม่ำเสมอ บ้างต้องเลิกเรียนทั้งที่ยังไม่จบหลักสูตรภาคบังคับ บ้างไม่สามารถสอบผ่านเกณฑ์มาตรฐานหรือมีผลการเรียนต่ำจนไม่สามารถสอบเข้าเรียนต่อในชั้นที่สูงกว่าได้

5.1.3.5 ปัญหาการอพยพเร่ร่อนย้ายถิ่นฐาน นักเขียนได้สะท้อนให้เห็นว่าภาวะความยากจนข้นแค้นมีส่วนผลักดันให้ผู้ยากไร้ต้องอพยพโยกย้ายถิ่นฐานหรือเร่ร่อนหนีความลำบาก ทุกข์ยากเข้ามาผจญชีวิตอยู่ในเมือง บางรายเข้ามาด้วยความมุ่งหวังที่จะมีชีวิตที่ดีกว่าเดิม มีงานทำ มีรายได้เพื่อประคับประคองชีวิตให้สามารถดำรงอยู่ต่อไปได้ อย่างไรก็ตามผู้อพยพก็มีอาจหลุดพ้นจากความลำบากทุกข์ยากได้ทุกคน บ้างต้องกลายเป็นคนดกงาน ไม่มีรายได้ ต้องเร่ร่อนไปโดยไม่มีหลักแหล่ง อาศัยหลับนอนตามสถานที่สาธารณะต่างๆ เช่น สถานีรถไฟ สถานีรถโดยสารประจำทางและสวนสาธารณะ เป็นต้น ดังนั้นชีวิตจึงลำบากทุกข์ยากยิ่งกว่าเดิม สำหรับทิศทางการย้ายถิ่นฐานส่วนใหญ่มักเป็นการเคลื่อนย้ายจากชนบทเข้าสู่เมืองที่เป็นศูนย์กลางเศรษฐกิจที่สำคัญ เช่น กรุงเทพมหานคร เป็นต้น สำหรับอาชีพของผู้ที่อพยพเมื่อไปถึงจุดหมายปลายทางแล้ว ส่วนใหญ่มักจะไปทำงานเป็นกรรมกรก่อสร้าง ทำงานโรงงาน รับจ้างขับรถแท็กซี่ และรวมไปถึงการเป็นขอทานด้วย ฯลฯ

5.1.3.6 ปัญหาการค้าประเวณีหรือการขายบริการทางเพศ นักเขียนได้สะท้อนให้เห็นว่าการค้าประเวณีหรือการขายบริการทางเพศ มีสาเหตุส่วนหนึ่งมาจากภาวะความอดอยากยากจน กล่าวคือ เพื่อให้มีรายได้เพียงพอต่อการยังชีพและเพื่อความอยู่รอดของชีวิต ผู้ยากไร้บางคนจึงผันตัวเองเข้าสู่อาชีพค้าประเวณีหรือขายบริการทางเพศ บ้างมีสังกัด มีนายหน้าติดต่อ มีสถานที่อยู่ประจำเพื่อการขายบริการ เช่น อยู่ในร้านอาหาร คาเฟ่ และโรงแรม ในขณะที่เดียวกัน ก็มีอีกกลุ่มหนึ่ง ที่ใช้วิธีเสนอขายบริการทางเพศด้วยตนเอง ไม่มีสังกัด ไม่มีนายหน้าติดต่อ ส่วนใหญ่ใช้สถานที่สาธารณะต่างๆ เช่น สวนสาธารณะ เสาไฟฟ้า และป้ายรถโดยสาร ฯลฯ เป็นสถานที่ปรากฏตัวร้องเรียกผู้ซื้อบริการ สำหรับหญิงบริการประเภทหลังนี้มีค่าตัวต่ำ ดังนั้นหากวันใดพวกเธอไม่มีผู้ซื้อบริการหรือได้ทำงานไม่มากครั้ง รายได้ของพวกเธอก็จะลดน้อยลงด้วย

5.1.3.7 ปัญหาหนี้สิน นักเขียนได้สะท้อนให้เห็นว่า คนจนหรือคนที่มีรายจ่ายในชีวิตประจำวันสูงกว่ารายรับมักมีความเสี่ยงสูงที่จะก่อหนี้เพื่อการยังชีพ ยิ่งโดยเฉพาะเกษตรกรในชนบท ที่ทำการเพาะปลูกโดยปราศจากปัจจัยการผลิตที่จำเป็น เช่น ที่ดิน แรงงาน เงินทุน และวัสดุอุปกรณ์ที่ใช้ในการเพาะปลูก เกษตรกรผู้นั้นก็ยากที่จะหลีกเลี่ยงการกู้หนี้ยืมสินเพื่อนำมาใช้จ่ายเกี่ยวกับการบริโภคในชีวิตประจำวันและเพื่อการผลิต-การเพาะปลูกของตนได้ นอกจากนี้ การที่เกษตรกรผู้ยากไร้ ต้องเป็นหนี้สิน ส่วนหนึ่งเป็นเพราะไม่มีเงินสำรองจ่ายในยามฉุกเฉิน ดังนั้นเมื่อมีความจำเป็นเร่งด่วน จึงต้องไปกู้เงินจากนายทุนเพื่อนำมาใช้จ่ายก่อน สำหรับนายทุนที่ปล่อยเงินกู้ ส่วนใหญ่ก็มักจะปล่อยกู้ภายใต้เงื่อนไขหรือพันธะสัญญาการกู้ที่ตนเป็นฝ่ายได้เปรียบ ในขณะที่เดียวกันบางรายก็อาศัยกฎหมายความไม่รู้เท่าทัน ตลอดจนอำนาจที่เหนือกว่าปฏิบัติต่อลูกหนี้อย่างกดขี่ข่มเหง ไร้มนุษยธรรม บ้างไม่สนใจว่า การที่ลูกหนี้ไม่สามารถชำระหนี้หรือชำระหนี้ได้ไม่ตรงตามกำหนดนั้น ส่วนหนึ่งเป็นเพราะลูกหนี้มีรายได้ไม่แน่นอน ขึ้นอยู่กับปัจจัยภายนอกที่ลูกหนี้มีอาจควบคุมได้ ด้วยเหตุดังนี้ สำหรับลูกหนี้ที่เป็นเกษตรกรผลผลิตส่วนเกินซึ่งกว่าจะได้มาต้องทำงานอาบเหงื่อต่างน้ำ จึงถูกนายทุนสูบเอาไป หนี้สินที่เพิ่มพูนขึ้น ส่วนใหญ่ก็มาจากการเอารัดเอาเปรียบของนายทุนเงินกู้นั่นเอง

5.1.4 แนวทางการแก้ปัญหาความยากจน นักเขียนได้สะท้อนให้เห็นถึงแนวทางในการแก้ปัญหาความยากจนบนฐานของสาเหตุไว้ พอสรุปได้ 3 แนวทางสำคัญคือ ปรับเปลี่ยนทัศนคติและท่าทีต่อชีวิต ลดช่องว่างความสัมพันธ์ที่ไม่เสมอภาคและให้ความช่วยเหลือเกื้อกูลกัน และสนับสนุนปัจจัยการผลิต ดังผลการวิเคราะห์ปรากฏ เป็นดังนี้

5.1.4.1 ปรับเปลี่ยนทัศนคติและท่าทีต่อชีวิต นักเขียนได้สะท้อนให้เห็นว่า ทัศนคติและท่าที ต่อชีวิตที่ดี สามารถบรรเทาความลำบากทุกข์ยากให้ผ่อนคลายหรือปรับเปลี่ยนไปสู่สภาพชีวิตที่ดีขึ้นได้ กล่าวคือ หากคนจนหรือคนยากไร้มีความมุ่งมั่น บากบั่น มีอัธยาศัยที่จะต่อสู้เอาชนะปัญหาอุปสรรค ไม่เหน็ดเหนื่อย พ่ายแพ้ ท้อถอย รู้จักพัฒนาความรู้และทักษะของตนเองอย่างเหมาะสม

เปิดใจกว้างยอมรับความจริงหากแต่ต้องมีเป้าหมายหรือความหวังในชีวิต และเพียรสร้างความหวังนั้นด้วยความมานะ อุตสาหะ ตลอดจนรู้จักวางแผนการใช้จ่ายที่เหมาะสมชีวิตที่ลำบากทุกข์ยากก็อาจดำเนินไปสู่ความเป็นอยู่ที่ดีขึ้นได้

5.1.4.2 ลดช่องว่างความสัมพันธ์ที่ไม่เสมอภาคและให้ความช่วยเหลือเกื้อกูลกัน

นักเขียนได้สะท้อนให้เห็นว่า การลดช่องว่างความสัมพันธ์ที่ไม่เสมอภาคและการช่วยเหลือเกื้อกูลกันในสังคม ทั้งที่เกิดขึ้นเองจากจิตสำนึกหรือผ่านกระบวนการเคลื่อนไหวทางสังคม เช่น การชุมนุมเรียกร้อง ถือได้ว่าเป็นแนวทางหนึ่งที่จะช่วยแก้ปัญหาความเดือดร้อนของคนจนหรือคนยากไร้ให้ผ่อนคลายลง และก้าวผ่านไปสู่ภาวะความอยู่ดีมีสุขได้ หากข้อเรียกร้องนั้นได้รับการตอบสนอง

5.1.4.3 สนับสนุนปัจจัยการผลิต นักเขียนได้สะท้อนให้เห็นว่า การแก้ปัญหาความ

ยากจนและความเดือดร้อนของประชาชน ส่วนหนึ่งภาครัฐต้องให้การสนับสนุนปัจจัยการผลิตและโอกาสในการเข้าถึงสาธารณูปโภค สาธารณูปการที่จำเป็นต่อการผลิตและการดำรงชีวิตอย่างพอเพียง เช่น การให้ความช่วยเหลือด้านเงินทุน ที่ดิน แหล่งน้ำ และการให้การศึกษา แต่อย่างไรก็ตาม การแก้ปัญหาความยากจนด้วยวิธีการสนับสนุนปัจจัยการผลิตและโอกาสในการเข้าถึงสาธารณูปโภค สาธารณูปการนี้อาจไม่ได้ผลอย่างจริงจัง หากประชาชนถูกเบียดบังผลประโยชน์ มีการคอร์รัปชันโดยที่ประชาชนไม่รู้เท่าทันหรือไม่สามารถเข้าไปตรวจสอบการทำงานของเจ้าหน้าที่ผู้เกี่ยวข้องได้

5.2 อภิปรายผล

จากการศึกษาเรื่อง “ กระบวนทัศน์ความยากจน : ภาพสะท้อนที่ปรากฏในเรื่องสั้นไทยร่วมสมัย (พ.ศ.2501 - 2545) ” ครั้งนี้ ผู้วิจัยมีประเด็นที่จะอภิปรายเกี่ยวกับความยากจนดังต่อไปนี้

“ความยากจน” เป็นปัญหาในเชิงระบบและโครงสร้างระดับชาติที่สั่งสมมานานในสังคมไทย แม้ว่าภาครัฐจะให้ความสนใจในการแก้ปัญหาความยากจนมาโดยตลอด โดยเฉพาะอย่างยิ่งเมื่อมีการใช้แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติเป็นต้นมา แต่สถานการณ์ความยากจนก็มิได้รับการแก้ไขให้หมดไปได้อย่างสิ้นเชิง ในขณะที่เดียวกันกลับยิ่งทวีความซับซ้อนและแปรเปลี่ยนไปตามสภาพแวดล้อมทางการเมือง เศรษฐกิจ และสังคมที่เปลี่ยนแปลงไปด้วย

กล่าวในด้านวรรณกรรม นักเขียนเรื่องสั้นไทยร่วมสมัยส่วนหนึ่งได้ถ่ายทอดกระบวนการของความคิดที่เกี่ยวกับความยากจนในบริบทของสังคมไทยไว้อย่างลุ่มลึก หลากหลาย และมีชีวิตชีวา ทั้งนี้เพราะนักเขียนได้อาศัยศิลปะแห่งการประพันธ์เป็นเครื่องมือในการถ่ายทอด ดังนั้นในเรื่องสั้นไทยร่วมสมัยหลายต่อหลายเรื่องจึงมิใช่เป็นแต่เพียงเรื่องเล่าเหตุการณ์เท่านั้น หากแต่เป็นภาพสะท้อน

ชีวิตคนที่มีจิตใจ มีวิญญาณ ดังที่ ปรีชา ช่างขวัญอิน¹ ได้กล่าวไว้ในคำนำการเผยแพร่รายงานการวิจัยฉบับหนึ่งว่า วรรณกรรมแม้ไม่ใช่ชีวิตคนจริงๆ แต่มีชีวิตที่เหมือนคนจริง หรือสมจริง คือชีวิตที่เป็นไปได้ ทั้งนี้เพราะผู้เขียนที่เป็นผู้ถ่ายทอดชีวิตคนออกมาเป็นวรรณกรรมก็เป็นคนจริง เข้าใจและรู้จักคนจริงๆ ดังนั้นวรรณกรรมจึงเกิดจากการรู้จักคน และในขณะเดียวกันเราก็สามารถรู้จักคนผ่านวรรณกรรมได้ด้วยเช่นกัน

หากพิจารณาภาพสะท้อนด้านความยากจนที่ปรากฏในเรื่องสั้นไทยร่วมสมัย เห็นได้ว่านักเขียนได้ถ่ายทอดลักษณะของความยากจนและคนจนไว้หลายประเภท สำหรับคนจนนั้น นักเขียนส่วนใหญ่มักถ่ายทอดให้เห็นว่าคนเหล่านี้ต้องต่อสู้ดิ้นรนเพื่อการดำรงอยู่อย่างลำบากทุกข์ยาก บางคนต้องเผชิญกับความยากจนรอบด้าน คือ ขาดรายได้ ขาดปัจจัยการผลิต ได้รับการศึกษาต่ำ ไร้อำนาจในการต่อรอง ไม่ได้รับการช่วยเหลือด้านสวัสดิการ ถูกเบียดขับและถูกเหยียดหยาม บ้างต้องอยู่อย่างไร้ศักดิ์ศรี จนทำให้ไม่สามารถหลุดพ้นจากวังวนของความยากจนซ้ำซากได้

ดังนั้น จึงอาจกล่าวได้ว่า ความยากจนมีลักษณะของสภาวะที่เป็นวงจร วนเหตุนผล คือมีลักษณะที่เป็นเหตุ ปัจจัย อันส่งผลกระทบถึงกันและกันได้ เช่น การขาดโอกาส ขาดปัจจัยการผลิต และไร้อำนาจต่อรองก็สามารถนำไปสู่ความยากจนได้ ในขณะเดียวกันความยากจนก็เป็นเหตุที่ทำให้เกิดการขาดโอกาส ขาดปัจจัยการผลิต และไร้อำนาจต่อรองได้ด้วยเช่นกัน ดังนั้นในเรื่องสั้นเรื่องหนึ่งๆ มักปรากฏภาพสะท้อนลักษณะของความยากจนมากกว่าหนึ่งมิติ ซึ่งแต่ละมิติมีความเชื่อมโยงหรือเกี่ยวของสัมพันธ์กันอย่างเป็นเหตุเป็นผล และด้วยเหตุดังนี้จึงอาจกล่าวได้ว่าผู้ที่มีความยากจนในมิติใดมิติหนึ่ง จึงมีความเสี่ยงสูงที่จะต้องเผชิญกับความยากจนในมิติอื่นๆ ด้วย เช่น การมีเงินน้อยหรือรายได้ต่ำเป็นสาเหตุสำคัญที่ทำให้เกิดความจนโอกาส จนอำนาจ และจนศักดิ์ศรี ส่วนการที่ไม่มีโอกาสทางการศึกษา ไม่มีทักษะในการประกอบอาชีพ ก็นำไปสู่ความยากจนทรัพย์สิน ถูกกดขี่ข่มเหง ไม่สามารถต่อรองกับผู้มีอำนาจเหนือกว่า และถูกดูหมิ่นเหยียดหยามได้ด้วยเช่นกัน

อย่างไรก็ตาม หากพิจารณาความยากจนในมิติต่างๆ จะเห็นได้ว่า นักเขียนมักนำเสนอภาพสะท้อนลักษณะของความยากจนในมิติของความยากจนทรัพย์สินมากที่สุด ทั้งนี้อาจเป็นเพราะว่าความยากจนทรัพย์สินเป็นปรากฏการณ์ที่แลเห็นได้ง่ายและชัดเจนมากกว่าความยากจนในมิติอื่นๆ อีกทั้งสังคมส่วนใหญ่ยังคงใช้เกณฑ์ การถือครองทรัพย์สิน วัตถุปัจจัย และรายได้เป็นมาตรวัดความยากจนกันอยู่โดยทั่วไป

¹ อ้างถึงใน ทศนีย์ นาควัชร. (2547). บทบาทวรรณกรรมและพันธกิจของนักเขียนในทัศนะของเอมิล โซลา. หน้า คำนำการเผยแพร่รายงานการวิจัย

กล่าวในด้านสาเหตุของความยากจน นักเขียนได้สะท้อนให้เห็นถึงสาเหตุของความยากจน ทั้งมิติทางเศรษฐกิจและมิติทางสังคม อันประกอบไปด้วย ทศนคติและท่าทีต่อชีวิต ภาวะความเจ็บป่วย และความผิดปกติทางร่างกาย โครงสร้างความสัมพันธ์ที่ทำให้เกิดความเหลื่อมล้ำทางเศรษฐกิจ การเมือง และสังคม การขาดแคลนปัจจัยการผลิต และการปะทะภัยแล้งและความเสื่อมโทรมของทรัพยากรธรรมชาติ ซึ่งหากพิจารณา เห็นได้ว่าส่วนใหญ่เป็นสาเหตุที่อยู่นอกเหนือตัวของคนจน เป็นอำนาจภายนอกที่มีอาจควบคุมหรือจัดการได้ เว้นแต่ทศนคติและท่าทีต่อชีวิตซึ่งดูเหมือนว่าจะเป็นสาเหตุที่ชัดเจนที่สุด ที่บ่งชี้ว่าตัวของคนจนนั่นเองทำให้ตัวเองก้าวไปสู่ความยากจนขั้นแค้น เช่น การมีพฤติกรรมที่เบี่ยงเบนไปจากบรรทัดฐานสังคม ขาดวิสัยทัศน์ในการมองโลก มองตน และมองสถานการณ์อย่างเรียนรู้และเท่าทัน ไม่มีการวางแผนชีวิต วางแผนครอบครัว และวางแผนการใช้จ่ายที่เหมาะสม อีกทั้งบางคนยังมี พฤติกรรมมั่วสุมอบายมุข ดิตสุรา ดิตการพนัน ยอมจำนนต่อชะตากรรม และย่อท้อต่อปัญหาอุปสรรค ปลดปล่อยชีวิตให้ไหลล่อยไปโดยไม่ต่อสู้ฝ่าฟัน ลุ่มหลงในโชคชะตาวิเศษ ไม่ขวนขวายไขว่คว้า หรือเรียนรู้ ที่จะทำกิจการงานใดๆ อย่างจริงจัง จนในที่สุดชีวิตจึงถดถอยไปสู่ภาวะความอดัดขัดสนและยากจน ขั้นแค้นได้ แต่อย่างไรก็ตาม หากพิจารณาจากน้ำเสียงที่นักเขียนถ่ายทอดไว้ แม้ทศนคติและท่าทีต่อชีวิต จะเป็นกลุ่มของสาเหตุปัจจัยที่นำไปสู่ความยากจนอันเกิดจากตัวของคนจนเอง แต่นักเขียนก็มักสะท้อนให้เห็นว่า การที่คนจนมีทศนคติและท่าทีต่อชีวิตไปในทางลบ ส่วนหนึ่งก็เป็นเพราะปัจจัยภายนอกที่ เข้ามามีอิทธิพลเหนือตัวของคนจน ทั้งในลักษณะของการหล่อหลอม กล่อมเกล่า หรือบีบกด จนทำให้ คนจนปรับเปลี่ยนละทิ้งทศนคติและท่าทีต่อชีวิตในทางบวก บ้างถึงขั้นสูญเสียความเป็นตัวของตัวเอง เช่น ตัวละคร “ซัลมาน” ในเรื่องโลกใบเล็กของซัลมาน “โท” ในเรื่องอาชญากรรมและการลงทัณฑ์ และ “เบน” ในเรื่องคนไร้ค่า เป็นต้น กล่าวในแง่ความสัมพันธ์ระหว่างวรรณกรรมกับสังคม การที่นักเขียน ได้ถ่ายทอดให้เห็นถึงทศนคติและท่าทีต่อชีวิตในทางลบของคนจนหรือคนยากไร้ ซึ่งเป็นผลมาจากการหล่อหลอม กล่อมเกล่า หรือการบีบกดจากปัจจัยภายนอกนั้น นอกจากนักเขียนจะนำเสนอภาพ เหตุการณ์ที่เกิดขึ้นจริงในสังคมโดยผ่านมุมมองจากชีวิตทัศน์และโลกทัศน์ของตนเองแล้ว นักเขียนยัง อาจนำเสนอผลงานที่แสดงให้เห็นถึงความสำนึกในบทบาทหน้าที่ของตนต่อสังคมด้วย ดังนั้นนักเขียน จึงนำเสนอภาพสะท้อนที่ชี้ให้เห็นถึงสาเหตุของการมีทศนคติและท่าทีต่อชีวิตในทางลบ ซึ่งเป็นสิ่งที่ อยู่นอกเหนือตัวของคนจน แสดงให้เห็นถึงความเห็นอกเห็นใจในชะตากรรมของคนจนที่ถูกพันธนาการ โดยอำนาจนอกตัว ไม่ว่าจะเป็นอำนาจที่เกิดจากระบบเศรษฐกิจ การเมือง และสังคม อันจะเป็นส่วน ช่วยทำให้ผู้อ่านเข้าใจและเห็นอกเห็นใจคนจนมากยิ่งขึ้นได้

อย่างไรก็ตาม การเสนอภาพสะท้อนภาวะความยากจนโดยมีเนื้อหาในแง่ “มนุษยธรรม” โดยผ่านการถ่ายทอดเรื่องราวอย่างมีวรรณศิลป์ จากสายตาของนักเขียนที่เลือกสรรประเด็นอันทิ่มแทงใจคนอันเปี่ยมไปด้วยอารมณ์และความรู้สึก จะช่วยกระตุ้นเตือนให้เกิดการตรวจสอบสังคมอย่าง มีมโนธรรมสำนึกได้ แต่ในขณะเดียวกันนักเขียนอาจพลั้งเผลอเสนอภาพสะท้อนภาวะความยากจน ตามความรู้สึกนึกคิดของตนด้วยมายาคติ ยิ่งหากพิจารณาในด้านรูปแบบ วรรณกรรมประเภทนี้ มักจะมีโครงเรื่องในลักษณะ“คู่ตรงกันข้าม”หรือมีจุดขัดแย้งอย่างใดอย่างหนึ่งที่พอจะสะท้อนให้เห็นถึง

ความแตกต่างและความดี - เลวของแต่ละฝ่ายไว้ ด้วยเหตุตั้งนี้เอง นักเขียนบางคนจึงอาจนำเสนอภาพสะท้อนภาวะความยากจนในมุมแคบหรือเพียงด้านเดียว ทั้งนี้ก็อาจเป็นเพราะต้องการโน้มน้าวให้ผู้อ่านสะท้อนอารมณ์และเห็นจริงไปกับสิ่งที่ตนเองนำเสนอ เช่น นักเขียนมักจะสะท้อนให้เห็นว่านายทุนส่วนใหญ่ชอบเอาไรต์เอาเปรียบลูกจ้าง กรรมกรผู้ยากไร้มักถูกกดขี่ข่มเหง และชาวไร่ชาวนาต้องยากจนข้นแค้นเพราะถูกกดขี่ข่มเหงหรือประสบภัยธรรมชาติ แต่ในความเป็นจริง ลูกจ้างหรือกรรมกรก็ได้ถูกกดขี่ข่มเหงหรือถูกเอาไรต์เอาเปรียบเสมอไป ขณะเดียวกันเกษตรกรที่อดอยากทุกข์ยากก็มิได้มีสาเหตุมาจากการประสบภัยธรรมชาติแต่เพียงอย่างเดียว หากแต่ทั้งกรรมกรและเกษตรกรที่ยากจนนั้น โดยเนื้อแท้อาจเป็นคนเกียจคร้าน หลงใหลในอบายมุข และใช้จ่ายฟุ่มเฟือยไม่รู้จักเก็บออมก็เป็นได้

กล่าวในด้านผลกระทบจากความยากจน นักเขียนได้สะท้อนให้เห็นว่า ภาวะความยากจนเป็นภาวะเชิงพลวัตที่มีอิทธิพลก่อให้เกิดปัญหาต่างๆ ตามมาอีกมาก อีกทั้งภาวะความยากจนเองก็มีความสลับซับซ้อนและแปรเปลี่ยนไปตามความเปลี่ยนแปลงของสภาพสังคมอยู่เสมอๆ ดังนั้นจึงมีอาจกล่าวได้โดยสนิทใจนักกว่า ปัญหาต่างๆ ที่เกิดขึ้นในสังคมจะไม่มี ความเกี่ยวข้องกันเชื่อมโยงหรือเป็นเหตุเป็นผลกับภาวะความยากจนในทางใดทางหนึ่งอย่างสิ้นเชิง สำหรับในเรื่องสั้นไทยร่วมสมัยส่วนหนึ่ง นักเขียนได้สะท้อนให้เห็นถึงปัญหาซึ่งเป็นผลกระทบมาจากภาวะความยากจน อันประกอบไปด้วยปัญหาทุพโภชนาการและความผิดปกติของร่างกาย ปัญหาสุขภาพจิตและทำที่ต่อชีวิต ปัญหาความขัดแย้งและช่องว่างระหว่างชนชั้น ปัญหาต่อการศึกษาและอุปสรรคในการแสวงหาความรู้ ปัญหาการอพยพเร่ร่อนย้ายถิ่นฐาน ปัญหาการค้าประเวณีหรือการขายบริการทางเพศ และปัญหานี้สืบซึ่งหากพิจารณาผลกระทบจากปัญหาต่างๆ ที่นักเขียนถ่ายทอดไว้ สามารถแบ่งออกเป็น 2 มิติสำคัญๆ คือ ผลกระทบที่มีต่อตัวผู้ยากไร้หรือคนจนเอง กล่าวคือ เมื่อภาวะความยากจนบังเกิดกับผู้ใด คนผู้นั้นเองก็ย่อมได้รับผลกระทบโดยตรงอย่างยากที่จะหลีกเลี่ยงได้ เช่น ปัญหาทุพโภชนาการ ปัญหาสุขภาพกาย สุขภาพจิต และปัญหาขาดสภาพคล่องทางเศรษฐกิจ เป็นต้น ส่วนอีกมิติหนึ่งก็คือผลกระทบต่อผู้อื่นหรือสังคม กล่าวคือ เมื่อภาวะความยากจนได้ขยายวงกว้างออกไปนอกเหนือจากตัวของคนจน ความยากจนนั้นก็ส่งผลกระทบต่อผู้อื่นทั้งโดยตรงและโดยอ้อม ทำให้เกิดความไม่สงบสุขทั้งในระดับปัจเจกบุคคลและสังคม อีกทั้งยังเป็นภาระของรัฐบาล ก่อให้เกิดปัญหาและอุปสรรคต่อการพัฒนาประเทศโดยรวม เช่น ปัญหาความขัดแย้งและช่องว่างระหว่างชนชั้น ปัญหาการประกอบอาชีพผิดกฎหมาย อาทิ การค้าประเวณีหรือการขายบริการทางเพศ การก่ออาชญากรรม

สำหรับแนวทางในการแก้ปัญหาความยากจน หากวิเคราะห์จากฐานของสาเหตุ นักเขียนในกลุ่มเรื่องสั้นไทยร่วมสมัยส่วนหนึ่งได้สะท้อนแนวทางในการแก้ปัญหาความยากจนไว้ 3 แนวทาง คือ ปรับเปลี่ยนทัศนคติและทำที่ต่อชีวิต ลดช่องว่างความสัมพันธ์ไม่เสมอภาคและให้ความช่วยเหลือเกื้อกูลกัน และสุดท้ายคือสนับสนุนปัจจัยการผลิตให้แก่ผู้ยากไร้ แต่อย่างไรก็ตาม หากพิจารณาในประเด็นการเสนอแนวทางแก้ปัญหาความยากจน เห็นได้ว่านักเขียนส่วนใหญ่มิได้ถ่ายทอดหรือชี้บ่ง

แนวทางในการแก้ปัญหาความยากจนไว้ในวรรณกรรมอย่างชัดเจนนัก หากแต่เป็นการถ่ายทอดภาพเหตุการณ์ความขาดแคลนและท่าทีต่อชีวิต ตลอดจนอารมณ์ปรารถนาในสิ่งต่างๆ ของผู้ยากไร้ที่คิดว่าจะสามารถช่วยให้ตนเองมีความเป็นอยู่ที่ดีขึ้นได้ ซึ่งนักเขียนมักใช้วิธีถ่ายทอดน้ำเสียงทวงถาม เรียกร้อง และดัดพ้อ เพื่อกระตุ้นให้ผู้อ่านสำนึกนึกได้เองถึงแนวทางในการแก้ปัญหาความยากจนหรือการปฏิบัติตนต่อผู้ยากไร้ ดังนั้น จึงอาจกล่าวได้ว่านักเขียนส่วนใหญ่ไม่ว่าใครที่จะเป็นผู้วางกรอบ กำหนดเกณฑ์ หรือชี้แนวทางในการแก้ปัญหาความยากจนใดๆ อย่างเฉพาะเจาะจงและตายตัว หากแต่นักเขียนเป็นผู้กระตุ้นเตือนให้เกิดการคิดวิเคราะห์อย่างเสรี เปิดกว้างต่อแนวทางที่หลากหลาย ภายใต้ความตระหนักที่เข้าไปในจิตสำนึกของผู้อ่าน อันจะนำไปสู่การแก้ปัญหาต่างๆ ได้อย่างแท้จริง

ในส่วนของผู้วิจัยเองมีความเห็นว่า การแก้ปัญหาความยากจนนอกจากจะเป็นเรื่องที่รัฐบาลจะต้องเร่งดำเนินการอย่างจริงจังและจริงจังแล้ว เอกชนและประชาชนทุกภาคส่วนจะต้องตระหนักและให้ความร่วมมือในการแก้ปัญหาอย่างเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันด้วย ไม่แบ่งแยกหรือเห็นแก่ประโยชน์ของตนเป็นสำคัญ ทั้งยังควรมีจิตใจที่พร้อมจะเอื้ออาทร ช่วยเหลือและสนับสนุนผู้ยากไร้ตามความเหมาะสม โดยคำนึงถึงศักดิ์และสิทธิ์ ตลอดจนความยุติธรรมทางสังคมที่มนุษย์ทุกคนควรได้รับอย่างเท่าเทียมกัน ในส่วนของนักบริหารงานภาครัฐหรือผู้ที่มิหน้าที่เกี่ยวข้องกับการแก้ปัญหาความยากจน ควรขยายกรอบหรือนโยบายในการแก้ปัญหาความยากจนออกไปนอกเหนือจากการสนับสนุนเงินทุนและวัตถุดิบปัจจัยที่มีความจำเป็นต่อการดำรงชีวิตเท่านั้น โดยคำนึงถึงการสร้างทุนทางสังคม การให้โอกาส ให้อำนาจ ตลอดจนการมีซึ่งศักดิ์ศรีแห่งความเป็นมนุษย์ที่เท่าเทียมกันสำหรับผู้ยากไร้เอง ควรปรับเปลี่ยนทัศนคติและท่าทีต่อชีวิต ตั้งใจและมุ่งมั่นที่จะเอาชนะอุปสรรคไม่ปล่อยให้ชีวิตไหลลลยไปตามกระแสสังคมแห่งการบริโภคที่ฟุ้งเฟ้อ หรืออยู่เฉยรอคอยการช่วยเหลือจากผู้อื่นโดยไม่รู้จักช่วยเหลือตนเอง

5.3 ข้อเสนอแนะ

ปริญญานิพนธ์ฉบับนี้ เป็นการศึกษาค้นคว้าอย่างกว้างๆ เกี่ยวกับกระบวนการทัศนคติความยากจน : ภาพสะท้อนที่ปรากฏในเรื่องสั้นไทยร่วมสมัย (พ.ศ.2501-2545) เพื่อให้การศึกษาเกิดประโยชน์และสามารถขยายผลไปสู่การทำความเข้าใจเกี่ยวกับความยากจนในมิติต่าง ๆ มากยิ่งขึ้น ผู้วิจัยขอเสนอแนะข้อคิดเห็นเพิ่มเติมไว้ ดังต่อไปนี้

5.3.1 วิธีการวิจัย ควรมีการศึกษาค้นคว้าเกี่ยวกับความยากจนด้วยวิธีการวิจัยเชิงปริมาณ และคุณภาพ ทั้งยังควรนำข้อมูล ตลอดจนแนวคิด ทฤษฎีทางสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์มาเป็นกรอบในการพินิจวิเคราะห์ความยากจนอย่างบูรณาการ โดยไม่แบ่งแยกศาสตร์หรือสาขาวิชา ทั้งนี้เพราะจะทำให้สามารถทำความเข้าใจเกี่ยวกับความยากจนได้อย่างกว้างขวาง หลากหลาย และลึกซึ้งมากยิ่งขึ้น

5.3.2 ขอบเขตของการวิจัย เนื่องจากปริญญาณิพนธ์ฉบับนี้ เป็นการศึกษาค้นคว้าอย่างกว้างๆ เกี่ยวกับกระบวนการทัศนความยากจน : ภาพสะท้อนที่ปรากฏในเรื่องสั้นไทยร่วมสมัย (พ.ศ.2501-2545) ดังนั้นจึงควรศึกษาความยากจนในมิติใดมิติหนึ่งเพื่อให้เห็นภาพในเชิงลึกมากยิ่งขึ้น อันได้แก่ จนทรัพย์สิน จนโอกาส จนอำนาจ และจนศักดิ์ศรี นอกจากนี้ ผู้วิจัยคิดว่าควรจะได้มีการศึกษากระบวนการทัศนความยากจนที่ปรากฏในวรรณกรรมร่วมสมัยประเภทอื่นๆ เช่น นวนิยาย กวีนิพนธ์ และวรรณกรรมเพลง ลูกทุ่ง เพื่อเปรียบเทียบภาพสะท้อนความยากจนที่ปรากฏในวรรณกรรมแต่ละประเภทด้วย

5.3.3 การนำไปใช้ประโยชน์ แม้ว่าปริญญาณิพนธ์ฉบับนี้เป็นการศึกษากระบวนการทัศนความยากจนจากข้อมูลชั้นทุติยภูมิ แต่ข้อมูลดังกล่าวก็ได้มาจากผู้ที่ได้ชื่อว่าเป็นผู้เฝ้ามองชีวิตและสังคมด้วยชีวิตทัศน์ และโลกทัศน์ที่ลุ่มลึกหลากหลาย ดังนั้น ผลจากการศึกษาค้นคว้าจึงทำให้เห็นกระบวนการทัศนความยากจนอันประกอบไปด้วย ลักษณะความยากจน สาเหตุของความยากจน ผลกระทบจากความยากจน และแนวทางในการแก้ปัญหาความยากจน ที่พอจะช่วยขยายกรอบแห่งความรู้และกระบวนการในการทำ ความเข้าใจต่อปัญหาความยากจนที่เกิดขึ้นในบริบทสังคมไทยได้ในระดับหนึ่ง ยิ่งโดยเฉพาะนักบริหารงาน ภาครัฐหรือผู้ที่มิหน้าที่เกี่ยวข้องกับการแก้ปัญหาความยากจน สามารถนำข้อมูลบางประการจากการศึกษาค้นคว้านี้ไปใช้ประกอบการคิดและตัดสินใจ ตลอดจนนำไปประยุกต์ใช้เพื่อเป็นส่วนหนึ่งของการแก้ปัญหาความยากจนเชิงบูรณาการได้

บรรณานุกรม

บรรณานุกรม

- กนกพงษ์ สงสมพันธุ์. (2536). สะพานขาด. พิมพ์ครั้งที่ 2. ปทุมธานี : นาคร.
- _____. (2539). แผ่นดินอื่น. ปทุมธานี : นาคร.
- กมล โพธิเย็น. (2540). การวิเคราะห์ทัศนคติเชิงทฤษฎีนิยมในเรื่องสั้นและนวนิยายของ วิมล ไทรนิ่มนวล. วิทยานิพนธ์การศึกษามหาบัณฑิต (ภาษาไทย) กรุงเทพฯ :
บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ. ถ่ายเอกสาร.
- กรรณิการ์ คงวิวัฒน์ไพศาล ; และประภิต คงวิวัฒน์ไพศาล. (2546). แผนพัฒนาเศรษฐกิจ
แห่งชาติ ฉบับที่ 1 (เอกสารประกอบการสัมมนา). ปทุมธานี : ม.ป.พ. ถ่ายเอกสาร.
- กระแสร้ มลายากร , และวิชชุดา จิตพิทักษ์. (2528). มนุษย์กับวรรณกรรม. พิมพ์ครั้งที่ 2.
กรุงเทพ : โอเดียนสโตร์.
- กฤษฎา บุญชัย. (2541). “ความยากจน” ในชนบท ใน คนจนไทยในภาวะวิกฤต. ณรงค์
เพชรประเสริฐ,บรรณาธิการ หน้า 119. กรุงเทพฯ : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- การจัดหางาน, กรม. (2542). รายงานผลการสำรวจความต้องการแรงงาน ปี 2541. กรุงเทพฯ :
กระทรวงแรงงานและสวัสดิการสังคม.
- การปกครอง , กรม. (2546,26 ธันวาคม). การแก้ปัญหาสังคมและความยากจน. มติชน. หน้า 11.
- การพัฒนาชุมชน, กรม. (2546). รายงานคุณภาพชีวิตของคนไทยจากข้อมูลความจำเป็น
พื้นฐาน (จปฐ.) ปี 2545. กรุงเทพฯ : กระทรวงมหาดไทย.
- กำพล ศรีวิวัฒนกุล. (2541). คู่มือการใช้ยา. พิมพ์ครั้งที่ 3. กรุงเทพฯ : สกายบุ๊กส์.
- กุศล สุนทรธาดา. (2539). แผนฯ 8 : จุดเปลี่ยนนโยบายประชากร. ใน ประชากรไทย 60
ล้านคน : สถานการณ์ นโยบาย และมิติด้านการพัฒนา. อรทัย อาจอ่ำ,
บรรณาธิการ. หน้า 201. กรุงเทพฯ : สถาบันวิจัยประชากรและสังคม
มหาวิทยาลัยมหิดล.
- ขบวน พลตรี. (2530). มนุษย์กับสังคม. กรุงเทพฯ : หน่วยศึกษานิเทศก์ กรมการฝึกหัดครู.
- คณะกรรมการจัดทำข้อกำหนดสารอาหารประจำวันที่ร่างกายควรได้รับของประชาชนไทย. (2532).
ข้อกำหนดสารอาหารที่ควรได้รับประจำวันและแนวทางการบริโภคอาหารสำหรับ
คนไทย. กรุงเทพฯ : สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ.
- คณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ,สำนักงาน. (2545,มกราคม-กุมภาพันธ์).
“ความอยู่ดีมีสุข : เป้าหมายสุดท้ายของการพัฒนา”. วารสารเศรษฐกิจและสังคม : 12
_____. (2546). รายงานประจำปี 2545 การพัฒนาประเทศเพื่อความอยู่ดีมีสุขของคนไทย.
กรุงเทพ ฯ : สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ.

คณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ,สำนักงาน. (2543,13 พฤศจิกายน)

ประมาณการภาวะเศรษฐกิจปี 2543. มติชนสุดสัปดาห์. 21 (1056) : 6.

คณะกรรมการศึกษาและเสนอแนะมาตรการเพิ่มประสิทธิภาพการบริหารจัดการระบบการเงินของประเทศ (ตปช.). (2542). รายงาน สปร. ฉบับสมบูรณ์. กรุงเทพฯ : เจได.

คณิน บุญสุวรรณ. (2544). คู่มืออ่านรัฐธรรมนูญฉบับใหม่ : โครงสร้างและหลักการของรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2540. พิมพ์ครั้งที่ 4 กรุงเทพฯ : มปป.

โฆสิต บัวเนียมราษฎร์, และคนอื่นๆ. (2526). การอพยพและความยากจนในชนบทไทย.

กรุงเทพฯ : สมาคมเศรษฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

_____. (2526). ชนบทไทย : ความก้าวหน้าและล้าหลัง. กรุงเทพฯ : สมาคมสังคมศาสตร์แห่งประเทศไทย.

จันทนา วงษ์วิโรจน์. (2541). วิเคราะห์เรื่องสั้นรางวัลดีเด่นของคณะกรรมการพัฒนาหนังสือแห่งชาติ ในช่วง พ.ศ.2533-2539. ปรินทิพนิพนธ์การศึกษามหาบัณฑิต (ภาษาไทย) กรุงเทพฯ : บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ. ถ่ายเอกสาร

จำลอง ผึ้งชลจิตร. (2524). กองคาราวาน. กรุงเทพฯ : ดันหมาก.

_____. (2543). ผ้าทอลายหางกระรอก. พิมพ์ครั้งที่ 3. กรุงเทพฯ : สนุกอ่าน.

_____. (2535). สีของหมา. พิมพ์ครั้งที่ 4. กรุงเทพฯ : บ้านหนังสือ.

เจนภพ จบกระบวนวรรณ, บรรณาธิการ. (2522). ขานรับปีชวนา. กรุงเทพฯ : วิทวัส.

เจือจันทร์ จงสถิตอยู่. (2541). การปฏิรูปการศึกษา : ทางออกเพื่อการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมของประเทศอย่างยั่งยืน. กรุงเทพฯ : วิทยาลัยป้องกันราชอาณาจักร.

ฉลองภพ สุลักษณ์กาญจน์ , รังสรรค์ ธนะพรพันธุ์ , และ ยงยุทธ แฉล้มวงษ์. (2531). ประเด็นและปัญหาความต้องการแรงงานในประเทศไทย. ใน เศรษฐกิจไทย : บนเส้นทางแห่งสันติประชาธรรม. รังสรรค์ ธนะพรพันธุ์ , บรรณาธิการ. กรุงเทพฯ : คณะเศรษฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.

ฉลาดชาย รมิตานนท์. (2545). ความรวย ความจน : ทำบุญกุศลหรือสวัสดิการสังคม ใน คนจนไทยในมิติสังคม. ณรงค์ เพ็ชรประเสริฐ,บรรณาธิการ. หน้า 47-50 . กรุงเทพฯ : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

เฉลิมศักดิ์ แห่งมงาม. (2533). เรือนหลังใหญ่. กรุงเทพฯ : มิ่งมิตร.

_____. (2541). ห้วยบง. กรุงเทพฯ : มิ่งมิตร.

_____. (2533). หาดทรายสีขาว. กรุงเทพฯ : มิ่งมิตร.

ชนิดา อิศริวรรณ. (2541). การวิเคราะห์เรื่องสั้นของ เฉลิมศักดิ์ แห่งมงาม. ปรินทิพนิพนธ์การศึกษามหาบัณฑิต (ภาษาไทย) กรุงเทพฯ:บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ. ถ่ายเอกสาร

- ชลธิรา กลัดอยู่. (2518). **ส่องวรรณกรรม : รวมวรรณกรรมร่วมสมัยของไทย**. กรุงเทพฯ : ศึกษิตสยาม.
- ชัตสุณี สินธุสิงห์, บรรณาธิการ. (2532). **วรรณคดีทัศน**. กรุงเทพฯ : โครงการตำรา คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- ชัยวัฒน์ วิบูลย์สวัสดิ์. (มปป). การดำเนินนโยบายเศรษฐกิจของไทยในระหว่างปี พ.ศ. 2523-2530. ใน **หนึ่งทศวรรษเศรษฐกิจไทย**. ธนศ กองประเสริฐ,รวบรวม.หน้า 1. กรุงเทพฯ : สถาบันพัฒนาหนังสือพิมพ์แห่งประเทศไทย.
- ชาติ กอบจิตติ. (2540). ทางชนะ. พิมพ์ครั้งที่ 11. กรุงเทพฯ : หอน.
- _____. (2533). มืดประจำตัว. พิมพ์ครั้งที่ 6. กรุงเทพฯ : หอน.
- ชูศักดิ์ จุญสวัสดิ์. (2543). **ระบบเศรษฐกิจและพัฒนาการเศรษฐกิจไทย**. กรุงเทพฯ : ธรรมศาสตร์.
- เชียงใหม่,มหาวิทยาลัย. (2544). **รอบรู้เรื่องยาและปัญหาสุขภาพ**. เชียงใหม่ : มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- โชคชัย บัณฑิตศิลปะศักดิ์. (2542). **การวิเคราะห์สังคมไทยจากเรื่องสั้นในนิตยสาร "ช่อกระเจด"** ช่วง พ.ศ.2535 - 2539. ปรินุญานพนธ์ศิลปะศาสตรมหาบัณฑิต (ไทยศึกษา) กรุงเทพฯ : บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยรามคำแหง. ถ่ายเอกสาร.
- ฐะปะนีย์ นาครทรรพ. (2521). "วรรณคดีช่วยพัฒนาสังคม" ในสรุปผลสัมมนาวรรณคดีไทย. กรุงเทพฯ : หอสมุดแห่งชาติ.
- ณรงค์ เพ็ชรประเสริฐ, บรรณาธิการ. (2545). **คนจนไทยในมิติทางสังคม**. กรุงเทพฯ : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- _____, บรรณาธิการ. (2546). **บทสังเคราะห์ภาพรวมการพัฒนาระบบสวัสดิการสำหรับคนจนและด้อยโอกาสในสังคมไทย**. กรุงเทพฯ : สำนักงานกองทุนสนับสนุนงานวิจัย.
- ณรงค์ ศรีสวัสดิ์. (2515). **สังคมวิทยาชนบท**. กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์.
- ณรงค์ สินสวัสดิ์. (2539). **การเมืองไทย : วิเคราะห์เชิงจิตวิทยา**. กรุงเทพฯ : ออเรียนเทล สกอล่า.
- ดวงมน จิตรจำนงค์. (2527). **สุนทรียภาพในภาษาไทย**. กรุงเทพฯ : เคล็ดไทย.
- ตรีศิลป์ บุญขจร. (2542). **นวนิยายกับสังคมไทย (2475-2500)**. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ : โครงการตำราคณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- ต่างประเทศ,กระทรวง. (2537). **แผนปฏิบัติการ 21**. กรุงเทพฯ : อมรินทร์.
- ทองโรจน์ อ่อนจันทร์. (มปป). สภาพชีวิตความเป็นอยู่ของคนไทยในปัจจุบันและอนาคต : เน้นปัญหาความยากจน. ใน **สังคมไทยใน 200 ปี**. ณรงค์ พ่วงพิศ ; และ พลศักดิ์ จิรไกรศิริ, รวบรวม. หน้า 401 กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ.

- ทัศนีย์ นาควัชร. (2547). บทบาทวรรณกรรมและพันธกิจของนักเขียนในทัศนะของเอมิล
โซลา. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- ชนวรรณ พลพิชัย. (2543, 13 พฤศจิกายน). 3 ปีหลังวิกฤต : เศรษฐกิจไทยได้เวลาฟื้นหรือยัง
(2). มติชนสุดสัปดาห์. 21 (1056) : 21
- ธีระพล รัตนาลังการ , และ วิภา ผดุงชีวิต. (2538). บทบาทนโยบายการเงินการคลังต่อการ
แก้ปัญหาความยากจนและการกระจายรายได้ ใน **บทความวิชาการวิเคราะห์
นโยบายเศรษฐกิจ ปี 2538**. กรุงเทพฯ : ธนาคารกสิกรไทย.
- นพดล อังคนพวงษ์ และสุทิศ เชื้อมาก. (ม.ป.ป.). **ทันโลกทันเหตุการณ์**. กรุงเทพฯ :
ไซส์เซนเตอร์.
- นฤมล อุบลทิพย์. (2541). รายงานผลการสำรวจคนเร่ร่อนและขอทานปี 2540 ของกรม
ประชาสัมพันธ์ กรุงเทพฯ : กระทรวงแรงงานและสวัสดิการสังคม.
- นันทวัฒน์ บรมานันท์. (2543). กฎหมายเศรษฐกิจในยุควิกฤติเศรษฐกิจ. ใน **แนวทางแก้ไข
ปัญหาเศรษฐกิจ-การเมืองไทย**. กรุงเทพฯ : สถาบันนโยบายศึกษา.
- นาโน. (2547, ธันวาคม). "มีอะไรในแมลง". วารสารใกล้หม้อ. 28 (12) : 80-81.
- นิติ เอียวศรีวงศ์. (2543). คนจนกับนโยบายการทำให้จนของรัฐ. กรุงเทพฯ : คณะกรรมการ
เผยแพร่ส่งเสริมงานพัฒนา.
- นิมิต ภูมิถาวร. (2521). **ครุฑรับผมจน**. กรุงเทพฯ : บรรณกิจ.
- นิเวศน์ กันไทยราษฎร์. (2521). **เดินสวนตะวัน**. กรุงเทพฯ : หนุมสาว.
- บรรจง บรรเจอดศิลป์. (2524). ศิลปวรรณคดีกับชีวิต. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ : สายทิพย์.
- บัณฑิต นิธถาวร , และ ณัฐ ตาปสนันท์. (มปป). จากเปรมถึงชาติชาย : นโยบายเศรษฐกิจ
มหภาคในช่วงสิบปี. ใน **หนึ่งทศวรรษเศรษฐกิจไทย**. ธเนศ กองประเสริฐ, รวบรวม.
หน้า 23. กรุงเทพฯ : สถาบันพัฒนาหนังสือพิมพ์แห่งประเทศไทย.
- บุญณรงค์ ธานีรัตน์. (2535). เอกสารประกอบการสัมมนาการจัดการลุ่มน้ำและวิทยาศาสตร์
สิ่งแวดล้อม เรื่องการเสี่ยงภัยของคนไทยในยุครุ่งเรืองทางเศรษฐกิจ. กรุงเทพฯ :
บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์.
- บุญเลิศ ช่างใหญ่. (2543, 20 พฤศจิกายน). มติชนสุดสัปดาห์. 21 (1057) : 13.
- บุญเลิศ วิเศษปรีชา. (2546). **โลกของคนไร้บ้าน**. กรุงเทพฯ : ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร.
- เบิร์ดชอล , แนนซี. (2527). การเพิ่มประชากรกับความยากจนในโลกที่กำลังพัฒนา. แปลโดย
พิชิต พัทธ์เทพสมบัติ , และคนอื่นๆ. กรุงเทพฯ : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- ประชาคม ลุนาชัย. (2541). **ตัวละครตกสมัย**. กรุงเทพฯ : คณวรรณกรรม.
- _____. (2541). **ลูกแก้วสำรอง**. กรุงเทพฯ : คณวรรณกรรม.

- ประไพ ศรีสุข.(2541). ศึกษาภาพสะท้อนสังคมไทยในเรื่องสั้นและนวนิยายของ ชาติ กอบจิตติ. ปรินญาณิพนธ์การศึกษามหาบัณฑิต(ภาษาไทย)กรุงเทพฯ : บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ.ถ่ายเอกสาร
- ประภัสสร เสวิกุล. (2535). ครีบกัก. พิมพ์ครั้งที่ 7. กรุงเทพฯ : ดอกหญ้า.
- ประเสริฐ จันดำ. (2513). ดอกคูณและเสียงแคน. กรุงเทพฯ : บวรการพิมพ์.
- _____. (2535). นางไห้. กรุงเทพฯ : ดอกหญ้า.
- ประเสริฐ แยมกลิ่นฟุ้ง ; และคนอื่นๆ. (2537). สังคมและวัฒนธรรม. พิมพ์ครั้งที่ 4. กรุงเทพฯ : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- ประเสริฐ ไสววรรณ. (2533). นวนิยายและเรื่องสั้นที่สะท้อนชีวิตชาวชนบทอีสานของ คำพูน บุญทวี. ปรินญาณิพนธ์การศึกษามหาบัณฑิต (ภาษาไทย) กรุงเทพฯ : บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ. ถ่ายเอกสาร
- ปริญญา ฤทธิ์เจริญ. (2527). การศึกษาเชิงวิเคราะห์งานเขียนของนิมิตร ภูมิถาวร พ.ศ.2511-2524. ปรินญาณิพนธ์การศึกษามหาบัณฑิต (ภาษาไทย) กรุงเทพฯ : บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ. ถ่ายเอกสาร
- ปัทมพร หุตางกูร. (2545). แม่มดบนตึก. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ : รูปจันทร์.
- ผาสุก พงษ์ไพจิตร , สังคีต พิริยะรังสรรค์ , และนวนลน้อย ตีรรัตน์. (2543). หวย ช่อ บ่อน ยาบ้า. กรุงเทพฯ : ดิสนิว ซีลค์เวอร์บู้คส์.
- ฝ่ายวิชาการ ธนาคารกสิกรไทย. (ม.ป.ป). รายงานภาวะเศรษฐกิจ 2533. กรุงเทพฯ : ธนาคารกสิกรไทย.
- _____. (มปป). รายงานภาวะเศรษฐกิจ 2535. กรุงเทพฯ : ธนาคารกสิกรไทย.
- _____. (มปป). รายงานภาวะเศรษฐกิจ 2536. กรุงเทพฯ : ธนาคารกสิกรไทย.
- พรเพ็ญ กล้ายไม้. (2539). เรื่องสั้นของ มานพ ถนอมศรี : พันธกิจทางสังคม. ปรินญาณิพนธ์การศึกษามหาบัณฑิต(ภาษาไทย)กรุงเทพฯ :บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ. ถ่ายเอกสาร
- พระเงินกู้. (2547,21 ธันวาคม). เดลินิวส์. หน้า 17.
- พระราชกฤษฎีกายุบสภา. (2543, 13 พฤศจิกายน). มติชนสุดสัปดาห์. 21 (1056) : 8.
- พลศักดิ์ จิรไกรศิริ. (2522) วรรณกรรมการเมือง. กรุงเทพฯ : กราฟิการ์ต.
- พลอย เจริญสุข. (2530). มนุษย์กับสังคม. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ : ครุสภา.
- พัฒนาชุมชน, กรม. (2546). รายงานคุณภาพชีวิตของคนไทยจากข้อมูลความเป็นพื้นฐาน. กรุงเทพฯ : กระทรวงมหาดไทย.
- พิเชษฐ์ คงโต. (2546). แนวความคิดและภาพสะท้อนสังคมไทยในเรื่องสั้นของ ประชาคม ลุนาชัย : การศึกษาเชิงวิเคราะห์. ปรินญาณิพนธ์การศึกษามหาบัณฑิต (ภาษาไทย) กรุงเทพฯ : บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ. ถ่ายเอกสาร.

พิบูลศักดิ์ ละครพล, และคนอื่นๆ. (2520). คลื่นเจ้าพระยา. กรุงเทพฯ : การเวก.

พิรุณ ฉัตรวิชกุล. (2544). คนไม่ยอมจำนน. กรุงเทพฯ : สายธาร

เพ็ญจันทร์ มาประชา. (2541). การวิเคราะห์ภาพสะท้อนสังคมในนวนิยายของนิเวศน์

กันไทยราษฎร์. ปรินิพนธ์การศึกษามหาบัณฑิต (ภาษาไทย) กรุงเทพฯ :

บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ. ถ่ายเอกสาร.

ไพบุลย์ แพงเงิน. (2543). พินิจวรรณกรรมชุดฟ้าบ่กันของลาว คำหอม. กรุงเทพฯ : ดอกหญ้า.

ไพโรจน์ บุญประกอบ. (2526). วิเคราะห์เรื่องสั้นแนวการเมืองและสังคมไทย ช่วง 14 ตุลาคม

2516 – 6 ตุลาคม 2519. ปรินิพนธ์การศึกษามหาบัณฑิต (ภาษาไทย) กรุงเทพฯ :

บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ. ถ่ายเอกสาร

ไพลิน รุ่งรัตน์. (2541). สามปีดอกไม้บานร้อยดอก เรื่องสั้นเพื่อชีวิตบานร้อยเรื่อง พ.ศ. 2516-

2519. ภาษาและหนังสือ 29 (ฉบับเฉลิมพระเกียรติฉลองพระชนมพรรษา 6 รอบ

5 ธันวาคม 2542) : 104.

ภาณี วงษ์เอก ; นุชปียา รั้วพิทักษ์ ; และสุพัฒน์ จินดารัตน์. (2546). กระบวนทัศน์ใหม่ของการ

ส่งเสริมสุขภาพ อนามัยแม่และเด็ก เรียนรู้จากไทรโยค. นครปฐม : สถาบันวิจัย

ประชากรและสังคม มหาวิทยาลัยมหิดล.

ภารดี มหพันธ์. (2527). ประวัติศาสตร์การปกครองไทย. กรุงเทพฯ : ศิลปาบรรณาการ.

ภิญโญ กองทอง. (2528). ลักษณะ “ก้าวหน้า” ของเรื่องสั้นในช่วง พ.ศ. 2510-2516.

ปรินิพนธ์การศึกษามหาบัณฑิต (ภาษาไทย) กรุงเทพฯ : บัณฑิตวิทยาลัย

มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ. ถ่ายเอกสาร.

มานพ ถนอมศรี. (2521). ความหวังอันสุดท้าย. กรุงเทพฯ : สายธาร.

_____. (2527). ทางสายรุ่ง. กรุงเทพฯ : กระดาษสา.

_____. (2522). ฟาสีนาเงิน. กรุงเทพฯ : วิทวัส.

_____. (2523). ลมหายใจดอกไม้. กรุงเทพฯ : หนุ่มสาว.

มาลา คำจันทร์. (2535). ไฟพร่างเทียน. กรุงเทพฯ : คณาธร.

ยอดคนโรคจิตพุ่งยาตีทิ้งรพ.. (2548, 28 กุมภาพันธ์). ไทยรัฐ. หน้า 16.

ยอดธง ทับทิวไม้. (2541). ความพินาศของเศรษฐกิจไทย...ใครทำ?. กรุงเทพฯ : ทันดา.

ยอดดา สะเข้มแข็ง. (2542). กัดักในสมรภูมิ. กรุงเทพฯ : เคล็ดไทย.

รวีโรจน์ อนันตธนาชัย. (2542). โภชนาศาสตร์ครอบครัว. กรุงเทพฯ : สถาบันราชภัฏ

สวนดุสิต.

รังสรรค์ ณะพรพันธ์. (2545). เศรษฐกิจไทยหลังวิกฤตการณ์ ปี 2540. กรุงเทพฯ : คบไฟ.

ราชบัณฑิตยสถาน. (2546). พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พุทธศักราช 2542.

กรุงเทพฯ : นานมีบุ๊คส์พับลิเคชั่น.

รีนฤทัย สัจจพันธุ์. (2532). **วรรณกรรมปัจจุบัน**. พิมพ์ครั้งที่ 4 กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัย
รามคำแหง.

เรณู มหาวนา. (2529). **ภาพสะท้อนสังคมและคุณค่าเชิงวรรณศิลป์ในเรื่องสั้นของ นิมิตร
ภูมิถาวร**. ปรินญาณิพนธ์การศึกษามหาบัณฑิต (ภาษาไทย) กรุงเทพฯ : บัณฑิตวิทยาลัย
มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ. ถ่ายเอกสาร.

เรวัตร์ พันธุ์พิพัฒน์. (2545). **ชีวิตสามมหาอันใด**. กรุงเทพฯ : หวิกล้วย.

โรคเรื้อน : ปัญหาที่ยังไม่สูญสิ้น. (2548, 20 มกราคม). ผู้จัดการ. หน้า 42.

ลาว คำหอม. (2545). **ฟ้าบ่กั้น**. พิมพ์ครั้งที่ 15. กรุงเทพฯ : แพร่สำนักพิมพ์.

ลาวัญญ์ สังขพันธานนท์. (2529). **ภาพสะท้อนสังคมไทยจากเรื่องสั้นร่วมสมัย**.

ปรินญาณิพนธ์การศึกษามหาบัณฑิต (ภาษาไทย) พิษณุโลก : บัณฑิตวิทยาลัย
มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ พิษณุโลก.

ลิขิต ธีรเวคิน. (2533). **วิวัฒนาการการเมืองการปกครองไทย**. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ :
มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.

_____. (2539). **การเมืองการปกครองของไทย**. พิมพ์ครั้งที่ 3. กรุงเทพฯ :
มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.

เลิศชาย ศิริชัย. (2530). **ความแปลกแยกในเรื่องสั้นไทย (พ.ศ.2507-2519)**. ปรินญาณิพนธ์
การศึกษามหาบัณฑิต (ภาษาไทย) กรุงเทพฯ : บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ.
ถ่ายเอกสาร.

วัฒน์ วรรณยางกุล. (2522). **ข้าวแค้น**. กรุงเทพฯ : กลุ่มกุลา.

วาณิช จรุงกิจอนันต์. (2531). **ขอยเดียวกัน**. พิมพ์ครั้งที่ 3. กรุงเทพฯ : อู่พิมพ์เพกา.

วาร์ณิ วงษา. (2542). **การจัดการบ้านเรือน**. พิมพ์ครั้งที่ 3. กรุงเทพฯ : ไทยวัฒนาพานิช.

วาสนา ไชยรัตน์. (2534). **การวิเคราะห์เรื่องสั้นของ สุรัชย์ จันทิมาธร**. ปรินญาณิพนธ์การศึกษา
มหาบัณฑิต (ภาษาไทย) กรุงเทพฯ : บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ. ถ่ายเอกสาร.

วาสนา ดอนจันทร์ทอง. (2546). **ภาพสะท้อนสังคมไทยในเรื่องสั้นจากนิตยสารเนชั่นสุดสัปดาห์
ช่วง พ.ศ.2536 -2544**. ปรินญาณิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต (ภาษาไทย) กรุงเทพฯ :
บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ. ถ่ายเอกสาร.

วาสนา อ่อนสีนิล. (2539). **การวิเคราะห์แนวคิดในเรื่องสั้นของ ศรีดาวเรือง**. ปรินญาณิพนธ์
การศึกษามหาบัณฑิต (ภาษาไทย) กรุงเทพฯ : บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ.
ถ่ายเอกสาร.

วิจิตรา (ฟุ้งลัดดา) วิเชียรชม. (2545). **ย่อหลักกฎหมายแรงงาน**. พิมพ์ครั้งที่ 18. กรุงเทพฯ :
นิติธรรม.

วิทย์ ศิวะศรียานนท์. (2531). **วรรณคดีและวรรณคดีวิจารณ์**. กรุงเทพฯ : ไทยวัฒนาพานิช.

- วิทยากร เชียงกุล . (2526). การพัฒนาทุนนิยมในประเทศไทย : ศึกษากรณีสังคมเกษตรภาคกลาง 2503-2523 . กรุงเทพฯ : ดันหมาก.
- _____. (2545). เศรษฐกิจไทย เศรษฐกิจโลก. กรุงเทพฯ : สายธาร.
- วิภาพันธุ์ ก่อเกียรติขจร , บรรณาธิการ. (2542). สรุปลสถานการณ์สังคมไทย 2541. กรุงเทพฯ : คณะกรรมการเผยแพร่และส่งเสริมงานพัฒนา.
- วิภาวี เกียรติศิริ. (2529). สวัสดิศึกษา. ปทุมธานี : วิทยาลัยครูเพชรบุรีวิทยาลงกรณ์.
- วิมล ไทรนิ่มนวล. (2534). กระแสลมที่พัดกลับ. พิมพ์ครั้งที่ 2. อุทยา : ทานตะวัน.
- _____. (2539). วันฟ้าหม่น. พิมพ์ครั้งที่ 3. กรุงเทพฯ : ดันอ้อ แกรมมี.
- วีรพงษ์ รามางกูร ; และ ปกรณ์ วิทยาภรณ์. (2531). นโยบายการเงินการคลังในสามทศวรรษ. ใน เศรษฐกิจไทย : บนเส้นทางแห่งสันติประชาธรรม. รั้งสรรค์ ธนะพรพันธุ์ , บรรณาธิการ. กรุงเทพฯ : คณะเศรษฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- ศรีดาวเรือง. (2533). แก้วหยดเดียว. พิมพ์ครั้งที่ 2. อุทยา : ทานตะวัน.
- ศรีศักร วัลลิโภดม. (2544). พัฒนาการทางสังคม-วัฒนธรรมไทย. กรุงเทพฯ : อมรินทร์.
- ศิริ ผาสุก. (2522). พัฒนาทุนนิยมของไทย. กรุงเทพฯ : มปป.
- ศิริ ฮามสุโพธิ์. (2543). ประชากรกับการพัฒนาคุณภาพชีวิต. กรุงเทพฯ : โอเดียนสโตร์.
- ศิริรัตน์ ทวีเลิศนิธิ. (2538). การศึกษาเปรียบเทียบวรรณกรรมสตรีของเยอรมันกับไทย. กรุงเทพฯ : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- ศุภวุฒิ สายเชื้อ , และ ถนอมศรี ฟองอรุณรุ่ง. (2543). เศรษฐกิจไทยพลาดสู่วิกฤติ. กรุงเทพฯ : พิมพ์เนตพรีนติ้งเซ็นเตอร์.
- สกุล บุญยทัต. (2540). พันธะวรรณกรรม. กรุงเทพฯ : ดันอ้อ แกรมมี.
- สถาบันวิจัยสังคม จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย. (2543). พฤติกรรมสุขภาพเมื่อเจ็บป่วยของประชาชนในภาวะวิกฤตเศรษฐกิจ. กรุงเทพฯ : สถาบันวิจัยสังคม จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- สมชัย ฤชุพันธุ์. (2542). IMF เป็นใคร มาจากไหน. กรุงเทพฯ : ปัญญา.
- สมพร เทพสิทธา. (2541). ภาวะวิกฤตของสังคมไทยในปัจจุบัน. กรุงเทพฯ : สภาสังคมสงเคราะห์แห่งประเทศไทย.
- สมภพ นาคพันธ์. (2534). การวิเคราะห์เรื่องสั้นของ อิงอร. ปริญญานิพนธ์การศึกษามหาบัณฑิต. (ภาษาไทย) กรุงเทพฯ : บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ สงขลา. ถ่ายเอกสาร
- สังคีต พิริยะรังสรรค์. (2546). แรงงานสัมพันธ์ : ทฤษฎีและการปฏิบัติ. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ : ร่วมด้วยช่วยกันดิสนีย์บิวชั่น เซอร์วิส.
- สัญญา สัญญาวิวัฒน์. (2537). ปัญหาสังคมไทย ใน สังคมและวัฒนธรรม. ประเสริฐ แยมกลิ่นฟุ้ง ; และคนอื่นๆ. พิมพ์ครั้งที่ 4. กรุงเทพฯ : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

- สิริพันธ์ จุลรังคะ. (2541). โภชนาศาสตร์เบื้องต้น. กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- สุขุม เฉลยทรัพย์. (2546, 25 ธันวาคม). การแก้ปัญหา “ความยากจน” ความตื่นตระหนกที่ไม่สิ้นสุด.
ผู้จัดการ. หน้า 9.
- สุโขทัยธรรมมาธิราช, มหาวิทยาลัย. (2538). เอกสารการสอนชุดวิชา 10201 ประวัติศาสตร์ไทย.
นนทบุรี : มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช.
- สุชาติ ประสิทธิ์รัฐสินธุ์. (มปป.) โสภณเด็ก : สภาพปัญหาปัจจัย สาเหตุ และแนวทางแก้ไข.
กรุงเทพฯ : สำนักงานคณะกรรมการสภาวิจัยแห่งชาติ.
- สุชาติ สวัสดิ์ศรี. (2541). “จิตสำนึกขบถ” ในเรื่องสั้นไทย พ.ศ. 2506-2519. ภาษาและหนังสือ
29 (ฉบับเฉลิมพระเกียรติฉลองพระชนมพรรษา 6 รอบ 5 ธันวาคม 2542) : 73.
- _____. บรรณาธิการ. (2518). แล้งเชิญ. กรุงเทพฯ : ดวงกมล.
- _____. บรรณาธิการ. (2522). โลกหนังสือฉบับเรื่องสั้น ชุด คลื่นหัวแดง. กรุงเทพฯ :
ดวงกมล.
- _____. บรรณาธิการ. (2523). โลกหนังสือฉบับเรื่องสั้น ชุด เพชรน้ำงาม. กรุงเทพฯ :
ดวงกมล.
- _____. บรรณาธิการ. (2522). โลกหนังสือฉบับเรื่องสั้น ชุด ราคาแห่งชีวิต. กรุงเทพฯ :
ดวงกมล.
- _____. บรรณาธิการ. (2521). โลกหนังสือฉบับเรื่องสั้น ชุด วันเวลาที่ผ่านเลย. กรุงเทพฯ :
ดวงกมล.
- _____. บรรณาธิการ. (2519). เหมือนอย่างไม่เคย. กรุงเทพฯ : ดวงกมล.
- สุธา ศาสตรี. (2515). วรรณคดีเปรียบเทียบ. กรุงเทพฯ : ไทยวัฒนาพานิช.
- สุนิสสา ศิวกุล. (2541). วิเคราะห์เรื่องสั้นของ ปกรณ์ ปิ่นเฉลียว. ปริญญาโทการศึกษา
มหาบัณฑิต(ภาษาไทย)กรุงเทพฯ : บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ. ถ่ายเอกสาร
- สุพัทธา สุภาพ. (2541). ปัญหาสังคม. พิมพ์ครั้งที่ 15. กรุงเทพฯ : ไทยวัฒนาพานิช.
- สุภาภรณ์ จันทวานิช. (2534). การจัดช่วงชั้นทางสังคม : เกียรติภูมิของอาชีพต่าง ๆ ใน
สังคมไทย. กรุงเทพฯ : สถาบันวิจัยสังคม จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- สุรัชย์ จันทิมาธร. (2525). ก่อนเคลื่อนคาราวาน. กรุงเทพฯ : แมลงปอ.
- _____. (2531). มาจากที่ราบสูง. พิมพ์ครั้งที่ 5. กรุงเทพฯ : สยาม.
- สุรศักดิ์ นานานุกุล. (2542). ฟองสบู่แตก ยึดทรัพย์สิน ขายชาติ ขายแผ่นดิน. กรุงเทพฯ :
ฟองทองอินเตอร์ไพรส์.
- สุรศักดิ์ วาจาสิทธิ์, บรรณาธิการ. (2541). รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทยฉบับค้นคว้า
อ้างอิง. กรุงเทพฯ : พิมพ์นิติธรรม.
- สุรางค์รัตน์ วัฒนารมณ, และกิตติยา รัตนกร. (2540). ภาวะการมีงานทำและการว่างงาน.
กรุงเทพฯ : กระทรวงแรงงานและสวัสดิการสังคม.

- สุริยพร พันพื้ง , และ ฟิลิปส์ เกสต์. (2539). ประชากรกับการพัฒนา : ก่อนและหลัง 60 ล้าน
 ใน ประเทศไทย 60 ล้านคน : สถานการณ์ นโยบาย และมิติด้าน การพัฒนา.
 อรทัย อาจอ่ำ , บรรณาธิการ.กรุงเทพฯ : สถาบันวิจัยประชากรและสังคม มหาวิทยาลัยมหิดล
- สุวรรณ เกรียงไกรเพชร. (2541). "ความขัดแย้งทางค่านิยมที่ปรากฏในเรื่องสันไทยสมัยพัฒนา
 เศรษฐกิจ (พ.ศ.2593-2523)". ภาษาและหนังสือ. 29 (ฉบับเฉลิมพระเกียรติฉลอง
 พระชนมพรรษา 6 รอบ 5 ธันวาคม 2542) : 128.
- สุวิทย์ ชีรสาดิวัต. (2546,กรกฎาคม-กันยายน). "ศักยภาพทางเศรษฐกิจของชุมชนหมู่บ้านอีสาน
 จากอดีตถึงปัจจุบัน". มนุษยศาสตร์ สังคมศาสตร์. 20 (4) : 27-39.
- เสกสรร ประเสริฐกุล. (2535). ฤดูกาล. พิมพ์ครั้งที่ 3. กรุงเทพฯ : ดวงกมล.
- เสถียร จันทิมาธร. (2525). คนอ่านหนังสือ. กรุงเทพฯ : ดอกหญ้า.
- โสภณ รอดเหตุภัย. (2541). การวิเคราะห์โลกทัศน์ในวรรณกรรมของ จำลอง พิงชลจิตร.
 ปริญญาโทศึกษามหาบัณฑิต (ภาษาไทย) กรุงเทพฯ : บัณฑิตวิทยาลัย
 มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ.ถ่ายเอกสาร.
- อดิน รพีพัฒน์,บรรณาธิการ. (2542). ชุมชนแออัด : องค์ความรู้กับความเป็นจริง. กรุงเทพฯ :
 สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย.
- อดุลย์ ดันประยูร. (2526). ปัญหาสังคม. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ : พีระพัฒนา.
- อนันต์ เลียงเพชร. (2535). ภาพสะท้อนสังคมไทยในเรื่องสั้นจากสยามรัฐสัปดาห์ ช่วง
 พ.ศ.2520-2524. ปริญญาโทศึกษามหาบัณฑิต (ภาษาไทย) มหาสารคาม :
 บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ มหาสารคาม. ถ่ายเอกสาร.
- อนุช อาภาภิรม. (2545). การพัฒนาอย่างยั่งยืนคำตอบอยู่ในความหลากหลาย. กรุงเทพฯ :
 มูลนิธิศูนย์สื่อเพื่อการพัฒนา.
- อมรา พงศาพิชญ์ , และสุริยา วีรวงศ์. (2532). รายงานผลการวิจัย อิทธิพลภายในและ
 ภายนอกกับการเปลี่ยนแปลงของสังคม. กรุงเทพฯ : โครงการจัดทำแผนศึกษา
 ระยะยาว ทบวงมหาวิทยาลัย.
- อรพินทร์ พิทักษ์มหาเกตุ. (2537). ปัญหาการเข้าสู่แรงงานของคนพิการที่เคยได้รับการฟื้นฟู
 อาชีพจากศูนย์ฟื้นฟูอาชีพคนพิการ. กรุงเทพฯ : สถาบันวิจัยประชากร
 มหาวิทยาลัยมหิดล.
- อรรณณ จันลา. (2529). การศึกษาเรื่องสั้นจากคอลัมน์ "วัยหนุ่มสาว" ในสตรีสาร ตั้งแต่
 พ.ศ.2523-2526. ปริญญาโทศึกษามหาบัณฑิต (ภาษาไทย) กรุงเทพฯ :
 บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ.ถ่ายเอกสาร.
- อรุณ ชัยเสรี. (2536). อันตรายจากการก่อสร้าง. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ : วิศวกรรมสถาน
 แห่งประเทศไทยในพระบรมราชูปถัมภ์.

- อัญชลี วรวัชรรัตน์ , กาวิน โจนส์ , และฟิลิป เกสต์. (2539). ทางเลือกนโยบายประชากรของประเทศไทย : เมื่ออัตราเพิ่มชะลอตัว. ใน ประชากรไทย 60 ล้านคน : สถานการณ์ นโยบาย และมิติด้านการพัฒนา. อรทัย อาจอ่ำ, บรรณาธิการ. หน้า 117. กรุงเทพฯ : สถาบันวิจัยประชากรและสังคม มหาวิทยาลัยมหิดล.
- อัมพร โอตระกูล. (2538). สุขภาพจิต. กรุงเทพฯ : วิทยาพัฒน์.
- อำนาจ เย็นสบาย. (2540). ได้ผีน้. กรุงเทพฯ : ดันอ้อ แกรมมี่.
- _____. (2541). ขอเพียงเข้าใจ. กรุงเทพฯ : ดันอ้อ แกรมมี่.
- อุดม รัฐอมฤต , นพนิต สุริยะ , และบรรเจิด สังคะเนติ. (2544). การอ้างศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์หรือใช้สิทธิและเสรีภาพของบุคคล ตามมาตรา 28 ของรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2540. กรุงเทพฯ : สำนักงานศาลรัฐธรรมนูญ.

ภาคผนวก

ภาคผนวก

เรื่องสั้นไทยร่วมสมัยที่ได้รับการตีพิมพ์รวมเล่มครั้งแรก ในช่วงพุทธศักราช 2501-2545
ของนักเขียน 34 คน จำนวน 128 เรื่อง ดังต่อไปนี้

1. กนกพงษ์ สงสมพันธุ์ มีเรื่องสั้น 3 เรื่อง คือ	
เรื่องแพะในกุโบร์	ในชุดแผ่นดินอื่น (2539)
เรื่องโลกใบเล็กของซัลมาน	ในชุดสะพานขาด (2534)
เรื่องชะตากรรม	ในชุดสะพานขาด (2534)
2. เกษ แก้วเกษศรี มีเรื่องสั้น 1 เรื่อง คือ	
เรื่องผือกเอ๋ย	ในชุดวันเวลาที่ผ่านไป (2521)
3. คมสัน พงษ์สุธรรม มีเรื่องสั้น 1 เรื่อง คือ	
เรื่องเรา – เหล่าลูกหลานคนจน	ในชุดวันเวลาที่ผ่านไป (2521)
4. จำลอง ผึ้งชลจิตร มีเรื่องสั้น 7 เรื่อง คือ	
เรื่องที่เห็นและเป็นอยู่	ในชุดเคลื่อนไหว (2522)
เรื่องผ้าทอลายหางกระรอก	ในชุดเพชรน้ำงาม (2523)
เรื่องสนามหลวง	ในชุดสีของหมา (2531)
เรื่องรถเหลือง	ในชุดผ้าทอลายหางกระรอก (2531)
เรื่องผู้ให้กำเนิด	ในชุดผ้าทอลายหางกระรอก (2531)
เรื่องบนเส้นทางไปสู่เสรีภาพ	ในชุดผ้าทอลายหางกระรอก (2531)
เรื่องคลื่นใต้น้ำ	ในชุดกองคาราวาน (2523)
5. เฉลิมศักดิ์ แห่งมงาม มีเรื่องสั้น 8 เรื่อง คือ	
เรื่องฝนแล้ง	ในชุดห้วยบง (2520)
เรื่องครูผู้ไม่ปรารถนาห้วยบง	ในชุดห้วยบง (2520)
เรื่องคนกับควาย	ในชุดวันเวลาที่ผ่านไป (2521)
เรื่องคือชีวิตและน้ำตา	ในชุดเพชรน้ำงาม (2523)
เรื่องคน-ควายและชีวิต	ในชุดหาดทรายสีขาว (2533)
เรื่องเปลวไฟ	ในชุดหาดทรายสีขาว (2533)
เรื่องเฒ่าบ้าน	ในชุดหาดทรายสีขาว (2533)
เรื่องลูกคนที่หก	ในชุดเรือนหลังใหญ่ (2537)

6. ซาติ กอบจิตติ มีเรื่องสั้น 6 เรื่อง คือ
เรื่องเสมือนพี่น้อง	ในชุดทางชนะ (2522)
เรื่องผู้แพ้	ในชุดทางชนะ (2527)
เรื่องผลตอบแทน	ในชุดมิดประจำตัว (2527)
เรื่องฝันกลางแดด	ในชุดมิดประจำตัว (2527)
เรื่องคนไร้ค่า	ในชุดมิดประจำตัว (2527)
เรื่องพรงนี้	ในชุดมิดประจำตัว (2527)
7. นิमित ภูมิถาวร มีเรื่องสั้น 4 เรื่อง คือ
เรื่องไปเรื่อยไร	ในชุดแล้งเข็ญ (2518)
เรื่องพรงนี้จำปีจะไปโรงเรียน	ในชุดครูครับผมจน (2521)
เรื่องเงินเดือนเพิ่ม	ในชุดครูครับผมจน (2521)
เรื่องผู้ทรงคุณวุฒิ	ในชุดครูครับผมจน (2521)
8. นิเวศน์ กันไทยราษฎร์ มีเรื่องสั้น 2 เรื่อง คือ
เรื่องคนอย่างเราไม่มีเวลาหรรษา	ในชุดราคาทางชีวิต (2521)
เรื่องส่งไปนรก	ในชุดเดินสวนตะวัน (2521)
9. ประชาคม ลุนาชัย มีเรื่องสั้น 4 เรื่อง คือ
เรื่องในมมมมิต	ในชุดตัวละครตกสมัย (2541)
เรื่องลูกทะเล	ในชุดลูกแก้วสำรอง (2541)
เรื่องสายฝนและคำคืน	ในชุดลูกแก้วสำรอง (2541)
เรื่องคนโซ	ในชุดลูกแก้วสำรอง (2541)
10. ประทีป ชุมพล มีเรื่องสั้น 2 เรื่อง คือ
เรื่องผืนน้ำและแผ่นดิน	ในชุดวันเวลาที่ผ่านเลย (2521)
เรื่องคำขานรับของชาว	ในชุดขานรับปีชาวนา (2522)
11. ประภัสสร เสวิกุล มีเรื่องสั้น 1 เรื่อง คือ
เรื่องครีบทัก	ในชุดครีบทัก (2533)
12. ประเสริฐ จันดำ มีเรื่องสั้น 7 เรื่อง คือ
เรื่องข้าพเจ้าครูประชาบาล	ในชุดดอกคูณและเสียงแคน (2513)
เรื่องไร้รัง	ในชุดดอกคูณและเสียงแคน (2513)
เรื่องทางกลับ	ในชุดดอกคูณและเสียงแคน (2513)
เรื่องน้ำกับไฟ	ในชุดดอกคูณและเสียงแคน (2513)
เรื่องข้าจะสู้จนสุดฤทธิ์	ในชุดนางไห (2530)
เรื่องต่ำตืดดิน	ในชุดนางไห (2530)
เขี้ยวขึ้น	ในชุดนางไห (2530)

13. ปรีทรรศ หุตางกูร มีเรื่องสั้น 1 เรื่อง คือ
เรื่องช่างทาสี ในชุดแม่มดบนตึก (2545)
14. ปรีชาพล บุญช่วย มีเรื่องสั้น 2 เรื่อง คือ
เรื่องการเดินทางของแม่เฒ่าและเด็กน้อย ในชุดวันเวลาที่ผ่านไปเลย (2521)
เรื่องฐลีประดับดิน ในชุดเพชรน้ำงาม (2523)
15. พลกุล อังกินันท์ มีเรื่องสั้น 1 เรื่อง คือ
เรื่องแววดาแม่ ในชุดเหมือนอย่างไม่เคย (2518)
16. พิบูลศักดิ์ ละครพล มีเรื่องสั้น 1 เรื่อง คือ
เรื่องท้องฟ้าและแผ่นดิน ในชุดคลื่นเจ้าพระยา (2520)
17. พิรุณ ฉัตรวนิชกุล มีเรื่องสั้น 1 เรื่อง คือ
เรื่องน้ำหนัสดังนั้น ในชุดคนไม่ยอมจำนน (2544)
18. มานพ ถนอมศรี มีเรื่องสั้น 17 เรื่อง คือ
เรื่องยาเม็ดสีชมพู ในชุดคลื่นเจ้าพระยา (2520)
เรื่องของขวัญผู้ยากไร้ ในชุดความหวังชั้นสุดท้าย (2521)
เรื่องลมหายใจดอกไม้ ในชุดความหวังชั้นสุดท้าย (2521)
เรื่องความพ่ายแพ้ของจำทองคำ ในชุดความหวังชั้นสุดท้าย (2521)
เรื่องผู้ถูกกล่าวหา ในชุดความหวังชั้นสุดท้าย (2521)
เรื่องความหวังชั้นสุดท้าย ในชุดความหวังชั้นสุดท้าย (2521)
เรื่องคือความเจ็บปวด ในชุดความหวังชั้นสุดท้าย (2521)
เรื่องผู้อพยพ ในชุดคลื่นหัวแดง (2522)
เรื่องฝนแล้ง ในชุดขานรับปีชาวนา (2522)
เรื่องผู้จัดการของไอ้แกระ ในชุดฟ้าสีน้ำเงิน (2522)
เรื่องโลกสมมุติของหญิงกลางคน ในชุดฟ้าสีน้ำเงิน (2522)
เรื่องซอสายขาด ในชุดฟ้าสีน้ำเงิน (2522)
เรื่องดอกหญ้าปลายสวน ในชุดฟ้าสีน้ำเงิน (2522)
เรื่องงานศพ ในชุดฟ้าสีน้ำเงิน (2522)
เรื่องการตัดสินใจในคืนอันเงียบเหงา ในชุดลมหายใจดอกไม้ (2523)
เรื่องอีหลำน้อย ในชุดทางสายรุ้ง (2527)
เรื่องวันเด็กของหรั่ง ในชุดทางสายรุ้ง (2527)
19. มาลา คำจันทร์ มีเรื่องสั้น 1 เรื่อง คือ
เรื่องกะหรีกลับบ้าน ในชุดไฟพร่างเทียน (2535)

20. ยอดดา สะเซิมเซ็ง มีเรื่องสั้น 1 เรื่อง คือ
เรื่องแล้ง ในชุดกับดักในสมรภูมิ (2542)
21. เรวัตร์ พันธุ์พิพัฒน์ มีเรื่องสั้น 2 เรื่อง คือ
เรื่องนครรุกชาติ ในชุดชีวิตสามมหาอันใด (2545)
เรื่องเพียงชั่วขณะหนึ่ง ในชุดชีวิตสามมหาอันใด (2545)
22. ลาวคำหอม มีเรื่องสั้น 7 เรื่อง คือ
เรื่องเขียดชาคำ ในชุดฟ้าบ่กัน (2501)
เรื่องคนหมู ในชุดฟ้าบ่กัน (2501)
เรื่องชาวไร่เบี้ย ในชุดฟ้าบ่กัน (2501)
เรื่องชาวนาและนายห้าง ในชุดฟ้าบ่กัน (2501)
เรื่องกระดานไฟ ในชุดฟ้าบ่กัน พิมพ์ครั้งที่ 2 (2512)
เรื่องฟ้าโปรด ในชุดฟ้าบ่กัน พิมพ์ครั้งที่ 2 (2512)
เรื่องอีกไม่นานเธอจะรู้ ในชุดฟ้าบ่กัน พิมพ์ครั้งที่ 5 (2512)
23. วัฒน วรรณยางกุล มีเรื่องสั้น 4 เรื่อง คือ
เรื่องเก้าชีวิต ในชุดข้าวแค้น (2522)
เรื่องคนกินดิน ในชุดข้าวแค้น (2522)
เรื่องข้าวแค้น ในชุดข้าวแค้น (2522)
เรื่องปลาคอใหญ่ ในชุดข้าวแค้น (2522)
24. วาณิช จรุงกิจอนันต์ มีเรื่องสั้น 1 เรื่อง คือ
เรื่องสี่สิบห้าบาท ในชุดชอยเตียวกัน (2526)
25. วิชเทพ ลือชาฤทธิ์ มีเรื่องสั้น 1 เรื่อง คือ
เรื่องวันสุดท้ายของจ้อย ในชุดเหมือนอย่างไม่เคย (2518)
26. วิมล ไทรนิมโนว มีเรื่องสั้น 11 เรื่อง คือ
เรื่องผู้เฒ่า ในชุดวันเวลาที่ผ่านเลย (2521)
เรื่องขยะสังคม ในชุดคลื่นหัวแดง (2522)
เรื่องโจร ในชุดเพชรนางาม (2523)
เรื่องเหี้ย ในชุดกระแสดลมที่พัดกลับ (2526)
เรื่องค่าแห่งชีวิต ในชุดกระแสดลมที่พัดกลับ (2526)
เรื่องแก้วกับเกด ในชุดกระแสดลมที่พัดกลับ (2526)
เรื่องโคกพระนาง ในชุดกระแสดลมที่พัดกลับ (2526)
เรื่องกระแสดลมที่พัดกลับ ในชุดกระแสดลมที่พัดกลับ (2526)
เรื่องอาชญากรรมและการลงทัณฑ์ ในชุดกระแสดลมที่พัดกลับ (2526)
เรื่องเพียงชั่วดิน ในชุดวันฟ้าหม่น (2533)
เรื่องคนเกิน ในชุดวันฟ้าหม่น (2533)

27. ศรีดาวเรือง มีเรื่องสั้น 10 เรื่อง คือ
เรื่องบุญของยาย	ในชุดคลื่นหัวแดง (2522)
เรื่องมิดแล้วสว่าง	ในชุดเพชรน้ำงาม (2523)
เรื่องแก้วหยดเดียว	ในชุดแก้วหยดเดียว (2526)
เรื่องแรงงานกับเงิน	ในชุดแก้วหยดเดียว (2526)
เรื่องสองมือเรามีแรง	ในชุดแก้วหยดเดียว (2526)
เรื่องซึ่งรอรวันแตกทำลาย	ในชุดแก้วหยดเดียว (2526)
เรื่องราคาแห่งความตาย	ในชุดแก้วหยดเดียว (2526)
เรื่องคนตายหญ้า	ในชุดแก้วหยดเดียว (2526)
เรื่องมือ	ในชุดแก้วหยดเดียว (2526)
เรื่องพวกในป่า	ในชุดแก้วหยดเดียว (2526)
28. ศรีตะวัน มีเรื่องสั้น 1 เรื่อง คือ
เรื่องปีชาวนา	ในชุดขานรับปีชาวนา (2522)
29. สถาพร ศรีสัจจ มีเรื่องสั้น 2 เรื่อง คือ
เรื่องน่าน้ำฟ้า	ในชุดแล้งเข็ญ (2518)
เรื่องเหยื่อ	ในชุดเหมือนอย่างไม่เคย (2519)
30. สมคิด สิงสง มีเรื่องสั้น 1 เรื่อง คือ
เรื่องเรายังไม่ชนะดอกหรือพ่อ	ในชุดแล้งเข็ญ (2518)
31. สิทธิชัย ชาติานติ มีเรื่องสั้น 1 เรื่อง คือ
เรื่องช่วงที่ช่วงห่างของลุงเหมือน	ในชุดแล้งเข็ญ (2518)
32. สุรัชย์ จันทิมาธร มีเรื่องสั้น 4 เรื่อง คือ
เรื่องแล้งเข็ญ	ในชุดมาจากที่ราบสูง (2512)
เรื่องวันรับเงินเดือน	ในชุดมาจากที่ราบสูง (2512)
เรื่องคนและคนบ้า	ในชุดมาจากที่ราบสูง (2512)
เรื่องสะพานสูง	ในชุดก่อนเคลื่อนคาราวาน (2525)
33. เสกสรร ประเสริฐกุล มีเรื่องสั้น 7 เรื่อง คือ
เรื่องพ่อกับลูก	ในชุดฤดูกาล (2524)
เรื่องผู้รับผิดชอบ	ในชุดฤดูกาล (2524)
เรื่องพลเมืองดี	ในชุดฤดูกาล (2524)
เรื่องวันหนึ่งในชีวิตของหนานอิน	ในชุดฤดูกาล (2524)
เรื่องคำแรงของสำรวย	ในชุดฤดูกาล (2524)
เรื่องเด็กน้อยกับคนเฝ้าศาลเจ้า	ในชุดฤดูกาล (2524)
เรื่องคนร้าย	ในชุดฤดูกาล (2524)

34. อำนาจ เย็นสบาย มีเรื่องสั้น 5 เรื่อง คือ

เรื่องโรงเรียนเปิดแล้ว

เรื่องเกิดเป็นเหยื่อ

เรื่องบุรุษนิรนาม

เรื่องลำนํ้าแห่งชีวิต

เรื่องสายเลือดเดียวกัน

ในชุดใต้ผืนน้ำ (2531)

ในชุดใต้ผืนน้ำ (2531)

ในชุดใต้ผืนน้ำ (2531)

ในชุดขอเพียงเข้าใจ (2541)

ในชุดขอเพียงเข้าใจ (2541)

ประวัติย่อผู้วิจัย

ประวัติย่อผู้วิจัย

ชื่อ ชื่อสกุล นายเจด็จ คชฤทธิ์
 วันเดือนปีเกิด 14 พฤศจิกายน 2520
 สถานที่เกิด จังหวัดสระแก้ว
 สถานที่อยู่ปัจจุบัน 199 หมู่ 9 ตำบลวังน้ำเย็น อำเภอวังน้ำเย็น จังหวัดสระแก้ว 27210

ประวัติการศึกษา

พ.ศ. 2539 มัธยมศึกษาปีที่ 6 จากโรงเรียนวังสมบูรณ์วิทยาคม
 พ.ศ. 2543 ศิลปศาสตรบัณฑิต (ศศบ.) นิเทศศาสตร์ จากสถาบันราชภัฏเพชรบุรีวิทยาการ
 ในพระบรมราชูปถัมภ์
 พ.ศ. 2548 ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต (ศศม.) ภาษาไทย จากมหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ